

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті
Бизнес, құқық және технология факультеті

Карагандинский университет Казпотребсоюза
Факультет бизнеса, права и технологии

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ТӘУЕЛСІЗДІГІНІҢ
30- ЖЫЛДЫҒЫНА АРНАЛҒАН
«Ғылым мен білімнің өзекті мәселелері»
*халықаралық ғылыми-тәжірбиелік online-конференциясының
материалдары*

Материалы
международной научно-практической online-конференции
«Актуальные вопросы науки и образования»,
ПОСВЯЩЕННОЙ 30-ЛЕТИЮ НЕЗАВИСИМОСТИ РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН

Materials
Of the international scientific and practical online conference
"Topical issues of science and education»,
DEDICATED TO THE 30TH ANNIVERSARY OF INDEPENDENCE
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Қарағанды 2021

УДК 378 (574)
ББК 74.58
А43

Рецензенты:

Доктор исторических наук, профессор Абилов К.Ж.; доктор педагогических наук, профессор Муликова С.А.; кандидат химических наук, доцент Каримова Б.Н., кандидат юридических наук, доцент Филин В.В.; кандидат философских наук, доцент Сейфуллина Г.Р.

Ответственный редактор - кандидат юридических наук, профессор Момышева Ф.С.

Ответственный секретарь – кандидат педагогических наук, доцент Кенжебаева С.К.

Редакционная коллегия:

к.п.н. доцент Баймагамбетов Ю.Т.; доктор Ph.D, ст.преподаватель Тутинова Н.Е; магистр, ст.преподаватель Мағдатов К.Ж.; магистр, преподаватель Сағынтай А. магистр, ст.преподаватель Абдурахманова З.А.; магистр, преподаватель Құлибек А.Б.

А43 «Актуальные вопросы науки и образования»: Материалы междунар. науч.-практ. конф., Республика Казахстан, г. Караганда, 12 марта 2021 г. / Отв.ред. Момышева Ф.С. – Караганда: Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 2021. – 520 с.

ISBN 978-601-235-507-9

Данное издание содержит результаты исследований по актуальным вопросам гуманитарных наук и совершенствования сферы правоохранительной деятельности, физической культуры и спортивного менеджмента, технологии, туризма и образования.

УДК 378 (574)
ББК 74.58

ISBN 978-601-235-507-9

© Коллектив авторов
© Карагандинский университет Казпотребсоюза, 2021

1.СЕКЦИЯ. ЗАҢ ҒЫЛЫМДАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ЗАМАНАУИ АДАМНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ

СЕКЦИЯ 1. ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ И ИХ РОЛЬ В ФОРМИРОВАНИИ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ СОВРЕМЕННОГО ЧЕЛОВЕКА

Ю-41к тобының студенті Алимхан Е.

Ғылыми жетекшілер: аға оқытушы,

құқық магистрі Хауия С, Қарағанды қалалық Октябрь аудандық сотының қызметкері
Хуанган Е.

Қарағанды университеті Қазтұтынуодағы, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Дәстүрлі банк жүйесі Орта ғасырларда пайда болды. XVI-XVII ғасырларда бірқатар қалалардың көпестік гильдиялары (Венеция, Генуя, Милан, Амстердам, Гамбург, Нюрнберг) өздерінің көпес клиенттері арасында қолма-қол ақшасыз есеп айырысуды жүзеге асыру үшін арнайы жиробанктер құрды. Англияда капиталистік банк жүйесі XVI ғасырда пайда болды, ал банкирлер шеберлердің немесе саудагерлердің алтын істерінің ортасынан шықты. Бүгінгі таңда банктер несие капиталының қозғалысына, оларды жұмылдыруға және бөлуге байланысты операцияларды жүзеге асыратын мекемелер болып табылады. Банкирлердің кірісі-бұл банктік пайда немесе пайыз. Бірақ Исламның дәстүрлі және діни принциптеріне негізделген банк жүйесінің тағы бір түрі бар.

Ислам-әлемдегі ең ірі діндердің бірі-20 ғасырдың соңғы онжылдықтарында оның миллиондаған ізбасарлары үшін саяси және моральдық дүниетанымдық негіз болды. Исламның идеологиялық және саяси ұстанымдары Мұсылман әлемінің негізгі даму тенденцияларын анықтайды. Исламның саяси және экономикалық қалыптастырушы фактор ретіндегі өсіп келе жатқан рөлі барлық мұсылман мемлекеттерінің іс жүзінде ішкі өмірі мен сыртқы қызмет саласында айқын көрініс тапты, сондай - ақ мұсылмандар халықтың едәуір бөлігін құрайтын елдер экономикасының көптеген аспектілеріне әсер етеді.

Қазіргі уақытта әлем халқының бестен бір бөлігі ислам дінін ұстанады. Бұл дін араб шығыс елдерінде берік орныққан. Бұл араб әлемінің ажырамас бөлігі және мұсылмандардың қазіргі өмірінің тәртібі мен тәртібін белгілейді. Ислам, басқа діндерден айырмашылығы, сенім мәселелерімен шектелмейді, бірақ адам өмірінің барлық аспектілерін реттеуге тырысады. Әсер рухани және экономикалық салаларға моральдық-этикалық нормалар арқылы ғана емес, сонымен бірге Құранда көрсетілген арнайы нұсқаулар арқылы да әсер етеді. Ислам ешқашан ешқандай экономикалық жүйені құрған емес, бірақ ол адамдар арасындағы қатынастарды, оның ішінде әлеуметтік-экономикалық қатынастарды реттеуге арналған Діни моральды енгізу арқылы экономикаға шешуші әсер етеді [1, 97-б].

Өкінішке орай, ислам пайыз (риба) алу мақсатында қаржылық операцияларды жүргізуге тыйым салады, бұл осы елдердің экономикасына толық қуатында жұмыс істеуге мүмкіндік бермейді. Тіпті көптеген банктік қызмет көрсететін Батыс банктері мұсылман кәсіпкерлері мен қарапайым азаматтардың толық сеніміне ие бола алмады.

Барлық ислам елдері дамушы елдерге жатады және олар кедей халықтың үлкен үлесімен стратификацияның жоғары деңгейімен сипатталады. Жинақтарды қалыптастыру табыстың төмен болуына байланысты мүмкін емес, сонымен қатар ислам этикасының жалпы моральдық нормаларымен теріс бағаланады. Алайда, кейбір бағалаулар бойынша, тіпті ең кедей құруға тырысатын "қара күн" резервтері жүздеген миллиард долларды құрайды.

Бұл қаражатты экономикалық айналымға тартуға тырысып, Ислам ғалымдары экономистер ислам нормаларына сәйкес келетін жаңа банк жүйесін құруды ұсынды.

Сонымен, 70-жылдардың басында Таяу Шығыс елдерінде Ислам банктері деген атпен пайда болған қаржы институттарының жаңа түрі пайда болды. Бұл қаржы институттары ұйымдық құрылымы мен транзакцияларының сипаты бойынша қарапайым банктерден айтарлықтай ерекшеленеді, өйткені олар барлық операцияларды пайызсыз негізде жүзеге асырады және ислам экономикасы алға қойған мақсаттар мен міндеттерге қол жеткізуге белсенді қатысады. Исламдық қаржы институттары қаржылық инфрақұрылым мәселелерін шеше алады және ислам елдерінің жалпы экономикалық дамуына ықпал ете алады. Ислам банкінің инвестициялық логикасы банктің тікелей пайдасынан емес, қоғамдық пайданың өсуінен туындайды. Ислам ұлты үшін қоғамдық пайда - ислам банктері өздерінің инвестициялық шешімдерін қабылдау кезінде басшылыққа алатын негізгі норма.

«Ислам банк ісі» термині ислам қағидаттарына сәйкес банк операцияларын жүргізуді білдіреді. Демек, ислам банктерінің философиясы мен мақсаттары қарапайым банктерден ерекшеленеді. Философия мен мақсаттар Құран мен хадистерде бекітілген Ислам бизнесінің принциптеріне сәйкес келеді. Исламдық бизнес агенттері рұқсат етілген, заңды бизнеспен айналысуы керек. Барлық іскерлік операциялар әділеттілік пен теңдік қағидаттарына негізделген. Қаражатты шамадан тыс жұмсауға және жұмсауға толық тыйым салынады. Байлық мұқтаж адамдарға көмектесу үшін пайдаланылуы керек [2, 54-б].

Ислам банкингінің тарихы исламның алғашқы күндерінен басталады. Ислам банктерінің пайда болуына әкелген ең маңызды оқиға Мұхаммед пайғамбардың рибаға тыйым салу туралы аяндары болды. Сонымен қатар, пайғамбар кез-келген жағдайда несие берушілер мен несие берушілерді айыптады. Ислам өркениеті пайда болғаннан бері валюта айырбастау, ақша аударымдары және чектерді пайдалану сияқты операциялар бар. Алайда, ол кезде ұйымдастырылған банк жүйесі ешқашан пайда болған жоқ. Қаржы институттарының функцияларын жеке тұлғалар өз мойнына алды. 13 ғасырда еуропалық сауданың жандануымен қатар дамыған қарапайым банктерден айырмашылығы, Ислам банкісі өз дамуын алған жоқ. Сауда мен отаршылдықтың дамуы нәтижесінде мұсылман елдері дәстүрлі банк жүйесін қабылдады, ал исламның дамуының алғашқы кезеңінде пайда болған исламдық банк ісі тоқтап қалды.

Бүкіл мұсылман әлемін дүр сілкіндірген «исламдық жаңғыру» исламдық банк ісін құруға түрткі болды. 1963 жылы ИСМ Гамрада жинақ банкінің құрылуы исламдық банк жүйесінің дамуына негіз болды. Бүгінде пайызсыз негізде жұмыс істейтін 150-ден астам қаржы институттары бар. Бұл банктер тек мұсылман елдерінде ғана емес, сонымен бірге Еуропа мен АҚШ-та жұмыс істейді және мұсылмандарға да, ислам дінін қабылдамайтын клиенттерге де қызмет етеді. Иранда, Пәкістан, Судан және Малайзия бүкіл банк жүйесі пайызсыз негізде жұмыс істейді. Басқа мұсылман елдерінде ислам банктері әдеттегідей жұмыс істейді. Малайзия, Египет және Сауд Арабиясы сияқты елдерде қарапайым банктерге ислам қағидаттарына негізделген банктік қызмет көрсетуге рұқсат етілген. Ислам заңдары бойынша басқарылатын қорлардың нақты сомасын анықтау жөнінде әлі зерттеу жүргізілген жоқ, алайда болжамды бағалау 150 млрд. долларды құрайды. Жиырма жылдық тәжірибеге қарамастан, ислам банк жүйесі жетілдірілмеген. Ислам банктерінің алдында тұрған басты мәселе-өте шектеулі инвестициялық мүмкіндіктер.

Ислам банк ісі қарқын алып, мұсылман елдерінде де, бүкіл әлемде де танымал бола бастады. Кейбір еуропалық және американдық банктер тіпті өз клиенттеріне исламдық нормалар бойынша қызмет көрсететін арнайы филиалдар ашты (олардың ішінде Ситибанк пен ЮБС). Ислам банктерінің қызметін анықтайтын бірқатар халықаралық ұйымдар бар. Олардың арасында Халықаралық Ислам банкі (Ислам Даму банкі), Ислам Конференциясы Ұйымына қатысушы елдер ұйымдастырған, мұсылман әлеміндегі коммерциялық ислам банктерінің демеушісі рөлін атқаратын халықаралық ислам банкі (Ислам Даму Банкі) бар. Ислам банктерінің халықаралық қауымдастығы (ХБӘБ) банк қызметінің стандарттарын әзірлейді.

Ислам банктерінің саны артып келеді. Бұл көбінесе ислам банктері ислам елдерінде сәтті жұмыс істейтіндігімен түсіндіріледі, бұл олардың діни бағытына байланысты исламдық банк ісін дамыту үшін құнарлы негіз болды.

Исламдық қаржыгерлер әлемді жаулап алуға асықпайды, дегенмен олар туыстық Ислам институттарымен өзара іс-қимылды біртіндеп нығайтады, практикалық қызмет тәжірибесін арттырады, әлемдік қаржы жүйесіне кіру тетіктерін әзірлейді. Ислам банктері өздерінің өміршеңдігін дәлелдеді және салыстырмалы түрде қысқа мерзімге қарамастан қаржы нарықтарында тұрақты позицияларға ие болды.

Ислам банктерінің жүйесі өте ерекше, және олардың өздері негізінен жеке организм ретінде әрекет етеді, өйткені бүкіл құрылым эволюция жағдайында және оның қызметінің нысандары мен әдістерін іздеу, сыртқы әлеммен өзара әрекеттесу негіздерін оңтайландыру әлі аяқталған жоқ.

Ислам әлемінен тыс, бұл банктердің айқын табыстарына реакция екі түрлі. Мұның себептерінің бірі-бұл жерде ислам банктерін құру идеясы ұзақ уақыт бойы назар аудармады, сондықтан олардың қызметі туралы аз мәлімет бар. Бұған ислам банктерінің өздері өз қызметі туралы ақпаратты ұсынғысы келмейтіндігін де қосу керек.

Дәстүрлі пайыздың орнын алатын пайда мен залалға қатысу жүйесі мұсылман халқының көп бөлігін елдің қаржы жүйесіне қосуға, жинақтау нормасын арттыруға және ислам мемлекеттеріндегі кәсіпкерлік белсенділікті жандандыруға ықпал етеді.

Ислам капиталына сұраныс артып келеді. Ислам банктері соңғы бес жылда активтер өсімінің жылына 15% - ға жететін өте жоғары қарқынын көрсетіп отыр. Жыл сайын олардың саны орта есеппен үш - төрт жаңа құрылымға артып келеді және бұл процесс біртіндеп артып келеді. Банктердің осы жаңа түрінің мұндай жетістігі ислам банктері ұсынатын қызметтерге сұраныстың болуымен түсіндіріледі, ал соңғысы банктік қызметтер нарығында өз орнын тапты.

Ислам банктері шағын және орта бизнеске бағытталған. Олар мемлекет қаржылық қолдауды жүзеге асыра алмайтын салаларда жұмыс істейді. Осылайша, Ислам Даму Банкі 1997 жылы Әзірбайжанда Альят Гази жолының құрылысына 13 млн. АҚШ долларына, Камерунда 400 су ұңғымасын бұрғылауға 8 млн. көлемінде, Тунисте Сехель-Сфакс-Махдияны сумен жабдықтау жүйесін құруға 5 млн. кредит бөлді; иждараны (лизингтік операцияларды) қаржыландыру, мысалы, Египеттегі сорғы станцияларын ауыстыру - 28 млн., Сенегалдағы Сотрак компаниясы үшін автобус сатып алу ретінде бөліп - бөліп сатып алу бойынша операциялар-19 млн. немесе Түркіменстанда жаңа мұнай құю танкерін сатып алу - 11 млн., Алжирде электр энергиясын тарату жөніндегі үш орталықты сатып алу - 20 млн. бұл қызметтің нақты мысалдары шағын және орта бизнесті дамыту үшін ислам банктерін басқа елдердің экономикасына тартудың орындылығы туралы қорытынды жасауға негіз береді. Ресей Федерациясында шағын жобаларды қаржыландыру проблемасы бар және бұл жағдайда ислам банктері шағын және орта кәсіпкерлерге қолдау көрсететін қаржылық құрылымдар ретінде де, инфрақұрылымды дамыту жобаларына қатысушылар ретінде де маңызды рөл атқара алар еді [3, 56-б].

Айта кету керек, ислам банктері қарапайым банктер арасында танымал емес деп саналатын, бірақ әлеуметтік маңызы бар, сондықтан кең қоғамдық резонанс алатын жобаларға несие береді. Осылайша, банктер мемлекетке әлеуметтік саладағы мәселелерді шешуге көмектеседі және сонымен бірге мемлекеттік органдар тарапынан саяси қолдау алады.

Ислам банктері қызметінің мақсаты пайда табу, сондай-ақ моральдық міндеттемелерді орындау болып табылады. Мұсылмандардың экономикалық мінез-құлқы ислам банктері мен олардың клиенттерін ақшалай сыйақыға емес, діни негізде қарым-қатынас орнатуға мәжбүр ететін принциптермен байланысты. Сондықтан ислам банктері ұсынатын өтеусіз көмектің үлесі өте жоғары. Ислам Даму Банкінің Мальдивтегі бастауыш мектептің құрылысына арналған арнайы шотынан көмек 1997 жылы 5 млн., Судандағы сауықтыру орталықтарының құрылысына - 1 млн. Сонымен қатар, банк ұсынған

қаражатты игеру үлесі жоғары, сондықтан ол 90% жетеді. Осылайша, әлеуметтік-мәдени саладағы мәселелерді шешу үшін ислам банктерін Ресей Федерациясына тарту орынды болар еді, өйткені мұндай мәселелерді шешу ислам банктерінің мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес келеді, ал банктердің ТЭН-ді егжей-тегжейлі зерттеуі және жобаны кейіннен бақылау түпкілікті нәтижеге әкеледі. Ислам банктері әлеуметтік маңызы бар жобаларды қаржыландырып қана қоймай, табысты қаржы институттары болып табылады. Мәселен, белгілі "The Banker" журналы сарапшыларының бағалауы бойынша әлемнің 34 елінде жұмыс істейтін 166 ислам банкінің жиынтық активтері 137 млрд, АҚШ долларын, депозиттер - 101 млрд, долларды, ал таза пайда - 1,7 млрд құрайды. Ислам банктері өткеннің жәдігері емес, олар пайда табуға және қарапайым банктермен бәсекелесуге қабілетті.

Ислам банктері мұсылман әлемі елдерінде ғана емес, сонымен қатар одан тыс жерлерде де жұмыс істейді. Ислам банктері кез-келген ортада жұмыс істей алады: заңнамалық база осындай банктердің қызметін реттейтін мұсылман елдерінде де, саяси көңіл-күй исламдық және тиісті заңдар туралы болмайтын Батыс елдерінде де. Алайда, бұл ислам банктеріне Лондон (дал Аль-Барака банк тобы), Цюрих (Фейсал Файненс банкі) және Нью-Йорк (Такафул) сияқты әлемдік қаржы орталықтарындағы позицияларын нығайтуға кедергі келтірмейді. Ислам банктері Ресей Федерациясында жұмыс істей алады, онда олардың қызметін анықтайтын арнайы заңдар жоқ. Исламдық банкингке негізделген принциптер біздің азаматтық заңдарымызға қайшы келмейді және қазіргі уақытта олардың қызметін ешқандай жолмен шектемейді, сондықтан бұл банктер Ресейдің экономикалық жүйесінде еркін жұмыс істейді. Халықаралық банк-несие саласындағы ерекше құбылыстан ислам банктері біртіндеп әлемнің кем дегенде мұсылман аймақтарында қуатты бәсекелеске айналуға. Еуропалық және американдық банктер өз клиенттеріне ислам нормаларына сәйкес қызмет көрсететін арнайы филиалдар ашады. Осылайша Ситибанк "Сити Ислам инвестициялық банкі" деп аталатын жаңа банк, ал АБН АМРО "жаһандық исламдық қаржылық қызметтер" қаржы компаниясын ашты. Батыс қаржыгерлерінің қызығушылығы клиенттер арасында ислам банктерінің танымалдығы артып келе жатқанын көрсетеді, ал батыс қаржы нарығының ірі өкілдері өз үлесін жоғалтқысы келмейді және процеске белсенді түрде қосылады.

Ислам банктері уақытша құбылыс емес. Олар нарықта берік орныққан және әлемдік банк жүйесінің ажырамас бөлігі болып табылады. Мудис сияқты танымал рейтинг агенттігі Ислам банктерінің қызметіне үнемі талдау жасайды. Осылайша, 2000 жылдың 3 қаңтарында эл-Раджидің банктік және инвестициялық корпорациясы және Кувейттің қаржылық үйі сияқты банктердің ұзақ мерзімді міндеттемелеріне тиісінше Ваа3 және Ваа2 рейтингтері берілді. 1999 жылғы ақпанда іскерлік белсенділіктің жаңа индексі Ислам Доу-Джонстың (DJIM) пайда болғанын атап өткен жөн. Ислам банктерінің әлеуметтік жауапкершілігі қағидатын Ресейде мұсылман халқы тұратын аймақтарда инфрақұрылым, медициналық қызмет көрсету және білім беру құру және дамыту үшін үлкен пайдамен пайдалануға болады. Егер қарапайым банктер мұндай жобаларға қатысқысы келмесе, онда Ислам банктері осы салалардағы ынтымақтастыққа үлкен қызығушылықпен барады [4, 145-б].

Ислам банктерінің ислам құндылықтарын дамытуды қолдауға және насихаттауға бағытталған қызметі осы банктер жұмыс істейтін елдің мемлекеттік мүдделеріне әрдайым сәйкес келе бермейтінін атап өткен жөн. Исламдық банкинг-бұл қазіргі өмірдің жаңа құбылысы, сондықтан тіпті бірде-бір мұсылман елінде ислам банктерінің қызметін анықтайтын заң жобаларының блогы жоқ. Ислам банктерін қаржыландырудың көптеген әдістері ислам мемлекеттерінің тиісті қаржы органдарының нұсқауларына сәйкес келеді және белгілі бір банкке жиі қолданылады. Ислам банктері жұмыс істейтін немесе жұмыс істейтін елдер үшін Ислам капиталын мемлекеттің саясатына сәйкестігін бақылау үшін кем дегенде аймақтық деңгейде осы банктерді реттеген жөн. Ислам банктерінің әртүрлі жобаларға кредит беру арқылы қол жеткізген мақсаттары қабылдаушы елдің мемлекеттік

мүдделеріне қайшы келмеуге тиіс екендігін атап өту қажет. Ресей ислам капиталын алушы бола алатындықтан, оларды заңды және пайдалы пайдалану үшін заңнамалық базаны дайындаған жөн.

Ресейдің кейбір мұсылман аймақтарындағы шиеленісті жағдайға байланысты ислам капиталын бұл аймақтарға мұндай банктерді ашу арқылы емес, олардың қаржылық ресурстарын Ресей банктері арқылы ислам жағдайында тарту арқылы жіберген жөн. Мысалы, көптеген ислам банктері УТК қаржыландыру және жоғары технологиялар саласындағы ынтымақтастыққа барады, кейіннен осы банктер орналасқан елдердің нарықтарына бағытталған сыртқы сауда операцияларына қатысады.

Екінші жағынан, әлемдік қаржы нарықтарына енген кезде ресейлік банктер ислам банктерінің, сондай-ақ мұсылман елдерінде ислам қағидаттары бойынша жұмыс істейтін батыс банктерінің тәжірибесін ескеруі мүмкін. Болашақта мұсылман елдерінде жұмыс істеу үшін исламдық қағидаттарға негізделген ресейлік банктердің филиалдарын құруға болады.

Ислам банктерінің жұмысы жалпы экономика үшін маңызды және олардың қызметін тиісті бақылау кезінде мемлекет әлеуметтік маңызы бар жобаларға қосымша инвестициялар түрінде пайда көре алады.

Ислам банктерінің Ресейге енуі жоспарланған, онда шамамен 20 миллион мұсылман тұрады, ал ислам әлемімен сауда-экономикалық қатынастар дамудың ең жоғары деңгейінде емес. Осылайша, банктік қызметтер нарығында бос орынға ие болған алғашқы ресейлік ислам банкі пайда болды - 1998 жылы Мәскеуде сауданы несиелеумен, қару-жарақ экспортын қаржыландырумен және Ресей Федерациясы мен жақын шет елдерде жоғары технологияларды дамытумен айналысатын алғашқы "Бадр" Ислам банкі тіркелді.

Тәжірибе жинақтап, Ресей Таяу Шығыспен қарым-қатынасты нығайту, осы аймақтың елдерімен сауданы арттыру үшін Ислам банктерімен байланыстарды пайдалана алады. Ислам банктерімен тығыз ынтымақтастық түрлі жобаларды, оның ішінде ғылыми зерттеулер, білім беру және мәдениет саласындағы жобаларды кредиттеу шекарасын кеңейтуге мүмкіндік береді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Ближний Восток и современность. М. 1999
2. Ахадов А. Ислам в погоне за веком. М., 1988
3. Банки и банковские операции. / Под редакцией Е.Ф. Жукова / М. 1997
4. Меркулов К.А. Ислам в мировой политике и международных отношениях. М. 1982

Ю-18-4 тобының студенті Абдакимов А.М.,

Ғылыми жетекші – з.ғ.м., Алибаева С.Ж.

Қарағанды университеті Қазтұтынуодағы, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ЕЛДІҢ ВЕКТОРЫ – ӘЛЕУМЕТТІК МЕМЛЕКЕТ

Ғалымдардың куәліктері бойынша әлеуметтік мемлекет тұжырымдамасы өзінің дамуында халықтың жекелеген санаттарына көмек көрсетудің ең төменгі стандарттарынан бастап, әр адамның әл-ауқаты мен жеке мүмкіндіктерін арттыруға ықпал ететін жағдайларда ел өміріне қатысуына мүмкіндік беретін әмбебап қорғауға дейінгі жолдан өтті. Басқаша айтқанда, әрбір азамат үшін белгілі бір өмірлік стандартты қамтамасыз етуге ұмтыла отырып, әлеуметтік мемлекет жасына, ауруына немесе қандай да бір басқа себептерге байланысты қиын жағдайға тап болған халықтың жекелеген санаттарына атаулы қолдау көрсетіп қана қоймай, сонымен қатар әр адамның әлеуетін дамытуға бағытталған саясат жүргізуі керек.

Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес өзін азаматтардың әлеуметтік-экономикалық және мәдени құқықтарына кепілдік беретін және барлық әлеуметтік топтардың мүдделерін ескере отырып, өз саясатын құратын әлеуметтік мемлекет ретінде көрсетеді. «Конституцияның 1-бабының 1-тармағы Қазақстан Республикасы өзін әлеуметтік мемлекет... деп бекітетінін жариялайды...». Бұл жалпы ереже Қазақстан өз азаматтарына лайықты өмір сүру және мемлекеттің мүмкіндіктеріне барабар жеке тұлғаның еркін дамуы үшін жағдай жасау арқылы әлеуметтік теңсіздікті жеңілдету міндеттемесін алатын мемлекет ретінде дамуға ниетті екенін білдіреді. Бұл ереже елдің Негізгі Заңының әртүрлі нормаларында ашылады...». Конституцияның 1-тармағының 1-бабы талданып отырған ережесінде «өзін бекітеді» айналымы қолданылған, бұл Қазақстанның әлеуметтік мемлекет ретінде дамуының дәйектілігін көрсетеді, әлеуметтену процесіне қайтымсыздық пен бағыттылық сипатын береді.

Біздің республикамыздың өзін әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтыруы, сондай-ақ қазақстандық қоғамда әлеуметтік әріптестікті және сындарлы оппонент болуды дамытуды көздейді. Қазақстан үшін, Конституцияның 1-бабының 1-тармағына сай, «адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары ең қымбат қазыналар болып табылады».

[1]

Конституцияның I бөлімінің бұл жалпы ережесі біздің еліміз үшін жалпыадамзаттық құндылықтардың басымдығын көрсетеді. Бұл дамыған заңның үстемдігі, егер ол әлеуметтік болмаса, мүмкін емес дегенді білдіреді. Конституцияның 1-бабының 2-тармағында «бүкіл халықтың игілігін көздейтін экономикалық даму» ретінде көзделген, әлеуметтік мемлекетті бекітудің қазақстандық жолының негізгі бағдары болып табылатын Республика қызметінің түбегейлі қағидаты да осыны айғақтайды. Бұл конституциялық принциптің анықтамасы - әлеуметтік заңнама нормаларының конституциялылығын бағалаудың маңызды стандарты және шығармашылық бастауы.

Әлеуметтік мемлекет - бұл өз азаматтарының өмір сүруіне лайықты жағдайларды қамтамасыз етуге, олардың материалдық және рухани қажеттіліктерін қанағаттандыруға, әлеуметтік қорғауға, өндірісті басқаруға қатысуға тырысатын мемлекет. Әлеуметтік бағдарланған мемлекет әлеуметтік әділеттілік, әлеуметтік бейбітшілік, азаматтық келісім қағидаттарына негізделген адамдар арасындағы қатынастардың жаңа түрін қалыптастырады. Бұл тәсілмен мемлекет қоғамның істерін басқарудың қажетті тетігі ретінде түсініледі, яғни. қоғамдық қатынастарды реттеу және халық топтарының әртүрлі қатынастарының мүдделерін ескеру, қайшылықтарды жою және жеңілдету және азаматтық келісімді іздеу, яғни қоғамды біріктіретін механизм.

Республиканы әлеуметтік мемлекет деп жариялау фактісі азаматтардың, жалпы халықтың мүдделері, қажеттіліктері қоғамдық өмірді қайта құрудағы басты басымдық болып табылатынын көрсетеді.

Мемлекет азаматтардың әл-ауқаты үшін жауапкершілікті өзіне алады, қоғамның барлық мүшелеріне әлеуметтік қолдаудың қолжетімділігін қамтамасыз етеді, Әлеуметтік қамсыздандыру мен әлеуметтік қорғаудың мемлекеттік жүйелерін құрады, әлеуметтік бағдарламаларды бюджеттік қаржыландыруды және мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру түріндегі әлеуметтік саясаттың жаңа тетіктерін енгізеді, қоғамдағы әлеуметтік функциялардың үстем субъектісіне айналады.

Әлеуметтік мемлекет - міндеті адамның лайықты өмір сүру жағдайларын жасау, азаматтардың мүдделері мен қажеттіліктерін іске асыратын және ізгілік пен өзара жауапкершілік қағидаттарын басшылыққа алатын Қазақстан Республикасының Конституциясында және басқа да заңнамалық актілерінде бекітілген құқықтар мен бостандықтарды іске асыру болып табылатын мемлекет. [1]

«Әлеуметтік мемлекет» деп ерекше қасиеттері мен функциялары бар мемлекет түсініледі. Әлеуметтік мемлекеттің болуы мен қызметі демократия, азаматтық қоғам, заң үстемдігі, бостандық пен теңдік, адам құқықтары сияқты әлеуметтік құбылыстармен тығыз байланысты.

Шын мәнінде, әлеуметтік мемлекет демократия, азаматтық қоғам жағдайында ғана мүмкін және осы сипаттаманың қазіргі мағынасында заңды болуы керек. Қазіргі уақытта заңның үстемдігі әлеуметтік болуы керек, қоғамға қарсы мемлекет заңды бола алмайды. [2]

Заң үстемдігінің теориясы мен практикасы, жоғарыда айтылғандай, әлеуметтік мемлекеттің идеясы мен практикалық іске асырылуынан бұрын болған және оларды қоғам дамуындағы белгілі бір кезеңдер ретінде қарастыруға болады. Әлеуметтік мемлекет заңнан кейін пайда болды, өйткені оның классикалық либералды (ресми) нұсқасындағы соңғысы, ең алдымен, жеке бостандық, ресми құқықтық теңдік және мемлекеттің азаматтық қоғам істеріне араласпауы принциптеріне сүйенді. Қазіргі уақытта демократиялық мемлекеттер құқықтық және әлеуметтік принциптерді біріктірудің оңтайлы өлшемін табуға тырысуда.

Әрбір нақты елде әлеуметтік мемлекеттің қалыптасуының бастапқы кезеңі әрбір азаматқа күнкөріс минимумын беру үшін мемлекеттің жауапкершілігін белгілеумен байланысты болуы керек, бұл кейіннен мемлекеттің әрбір азаматқа лайықты өмір сүру деңгейін қамтамасыз ету міндетіне айналады.

Әлеуметтік мемлекет - бұл оның конституциялық-құқықтық мәртебесіне қатысты, Негізгі Заңда бекітілген азаматтың экономикалық және әлеуметтік құқықтары мен бостандықтарының кепілдіктері мен мемлекеттің тиісті міндеттері. Мұндай мемлекет қоғам өмірінің түрлі салаларын реттеу бойынша өзінің белсенді қызметі арқылы барлық азаматтардың әлеуметтік қорғалуының жоғары деңгейін қамтамасыз етеді.

«Әлеуметтік мемлекет» тіркесінің синонимі - «әділ мемлекет». Бұл нақты қабылданған мемлекеттің әлеуметтік немесе жоқ екенін бағалаудың негізі болып табылатын әділеттілік. Әлеуметтік саясат - мемлекеттің өз азаматтарына өз Конституциясында жарияланған құқықтарды жүзеге асыру үшін жағдай жасау міндеті. Бұл жерде, мүмкін, ең қиын нәрсе - әр азаматтың лайықты өмір сүруін қамтамасыз ету үшін оның мүмкіндіктерін қоғамның қажеттіліктерімен үйлестіру. Мемлекет жеткілікті ең төмен күнкөріс деңгейіне кепілдік беруге, халықтың әлеуметтік жағынан әлсіз топтарына көмектесуге, әрбір азаматтың тұрғын үй, тамақтану, білім беру, жұмысқа орналастыру, еңбек пен денсаулықты қорғау, отбасын, ананы, баланы, әкені қолдау, ауырған жағдайда көмек көрсету және т.б. сияқты өмірлік маңызы бар игіліктерге қол жеткізуін қамтамасыз ету үшін жауапкершілікті өзіне алуға тиіс.

Т.Я. Габриева дұрыс атап өткендей, «әлеуметтік жауапкершілік мемлекеті, бір жағынан, саясаткерлердің популистік ұмтылыстарын, екінші жағынан, тәуелді көңіл-күй мен жеке мінез-құлық стереотиптерін жоққа шығарады» [3, 23-24 беттер].

Дамудың қазіргі кезеңінде ескі клишелерден алыстау, «әлеуметтік мемлекет» ұғымын қайта қарастыру маңызды. Әлеуметтік мәртебесіне қарамастан, барлық азаматтар үшін лайықты әлеуметтенуге назар аудару керек. Қазір әлеуметтіліктің нақты өлшемдері мен стандарттарын қалыптастыру маңызды. Мемлекет сапалы адами капиталды қалыптастыру үшін жағдай жасауға тиіс.

Қазақстанның нарықтық экономика арнасында қоғамның саралануы мен саралануы жүріп жатқан өзіндік даму жолы бар. Сонымен қатар, мемлекеттік институттардан басқа, әлеуметтік мәселелермен айналысатын басқа да институттар пайда болады. Бұл процеске әртүрлі ҮЕҰ, діни құрылымдар тартылған, азаматтық қоғамның элементтері «енгізілген», жеке деңгейде де кейстер бар. Мемлекеттік әлеуметтік бағдарламалардан басқа, ірі корпорациялар мен шағын және орта бизнес субъектілері іске асыратын жеке әлеуметтік бастамалар да бар. Азаматтардың өздері әлеуметтік жобаларға қосылуға және оны тұрақты негізде жасауға дайын мемлекетті табысты деп санауға болады.

Тағы да айта кетейік, әлеуметтік мемлекет - бұл мемлекеттік органдарға орталық рөл берілетін мемлекет. Сондықтан әлеуметтік мемлекет, ең алдымен, тиімді болуы керек дегенді негізге алу керек. Бұл, ең алдымен, салық салуға, бюджеттеуге және қаражатты игерудің тиімділігіне қатысты. Бірақ бұл тек мемлекеттік органдарда ғана емес.

Әлеуметтік салаға көбірек ақша жұмсауға мүмкіндік беру үшін көбірек ақша табу керек, ол үшін экономиканың барлық сегменттерінде еңбек өнімділігін арттыру қажет. Экономикасы кедей және тиімділігі төмен мемлекеттер әлеуметтік бола алмайды.

Экономикалық даму мен әлеуметтік саясат арасындағы тепе-теңдікке қол жеткізу мемлекеттік саясаттың негізгі формуласы болуы керек, өйткені мемлекеттің экономикалық саясаты әр адамның өмір сүру деңгейінің тұрақты өсуінің негізі, ал халықтың әлеуметтік әл-ауқаты тұрақты экономикалық өсудің кепілі болып табылады.

Қазақстан Республикасында, Конституцияда айтылғандай, әлеуметтік мемлекет құрылуда. Бұл Конституция мен заңдарға сәйкес халық әлеуметтік таптарға бөлінбейтінін білдіреді. Әрине, мемлекет адамдардың жекелеген топтары қиыншылықтарға, апаттарға жол бермеу үшін көбірек қамқорлық, материалдық және басқа қолдауды қажет ететінін ескереді.

Жұмысқа қабілетсіз, табысы аз азаматтар мемлекеттің ерекше қамқорлығының объектісі болуына тиіс. Мемлекеттің әлеуметтік сипаты жастар туралы, аз қамтылған азаматтар туралы, зейнеткерлер туралы арнайы заңдардың қабылдануында, сондай-ақ Президенттің, Үкіметтің және арнайы органдардың практикалық қызметінде көрінеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Конституциясы // <https://online.zakon.kz/Document/>
2. Базарбаева Г.А. Приоритеты социальной политики в программах казахстанских партий начала - середины 90 гг. // Вестник университета «Кайнар». - 2007. - №3/1. - С. 22-26.
3. Хабриева Т.Я. Государство и личность в диалектике правового развития и взаимодействия // Зангер №9, 2011.

Ю-19-1к тобының студенті Ақпанбаев Д.
Ғылыми жетекші: аға оқытушы, з.ғ. магистрі Амантай А.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университетінің
Қарағанды, Қазақстан

ВИНДИКАЦИЯЛЫҚ ТАЛАП ҚОЮДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Зерттеу тақырыбының өзектілігін түсіндірумен байланысты маңызды мәселелердің кең ауқымын меншік құқығын қорғауға бағытталған заң ережелерін қолданудың ерекшелігі жайлы сөз қозғаймыз. Бұл тұрғыда виндикация деген атаумен кең тараған ұғымды басшылыққа ала отырып меншік құқығын қорғау мәселелерін шешудің оңтайлы тепе-теңдігін сақтауда бір жағынан меншік иесінің және адал сатып алушының мүдделері болса, екінші жағынан, азаматтық айналым тұрақтылығы маңызды мәнге ие. Біздің елдің жағдайындағы заңнамада көзделген нормалар мен қазіргі заманғы әдебиеттерді негізге алып терең зерттеуді қажет ететін мәселе. Сонымен қатар, осы мәселе төңірегіндегі сұрақтарды қарастырғанда заң нормасы мен доктринада бірақатар келіспеушіліктер барын тілге тиек етеміз, сондықтан оы зерттеуді жалғастыру арқылы жоғары теориялық және практикалық маңыздылығын көрсету.

Құқықтық ұстанымды алға қоятын өркениетті мемлекеттерде меншік құқығының қорғалуын бойынша қатынастарды басты орынға қойып, маңызды мән береді. Өйткені, қандайда бір мемлекетте болмасын, тіпті әр отбасында болса да меншік деген адамзат баласының негізі өмір сүруінің қажетті шарт ыдеп айтсақ артық етпес. Мәселен, меншік деген ол экономикалық ұғым, ал оның әрекет жағдайын реттеу құқыққа тән болмақ. Қай елде де экономиканы ойлап, оны реттеу үшін заң шығарып, ал оны жүзеге асыру үшін саясат қолданатыны қисынға саяды. Ал мемлекеттегі әр азамат өз меншігін қалауынша пайдаланып, оны экономиканың көзі ретінде келетін зияннан қорғай ала ма? Меншіктің

қорғалуы англосаксондық құқықтық жүйелі мемлекеттерде және діни мемлекеттерде әдет-ғұрып заңдарымен реттеліп отырса, біз сияқты романо-германдық құқықтық жүйені таңдаған мемлекеттерде негізгі заңмен, яғни Конституциясымен бекітіліп реттеледі.

Құқықтық мемлекет ретінде Конституциямыз елдің негізгі заңы, сондықтан басқа заңдардың қабылдануына бастау беретін акт болып табылады және оған бағынышты заңдар, кодекстер қайшы болмауға тиіс.

Еліміздің Конституциясының 26-бабының бірінші тармағында Қазақстан Республикасының заматтары заңды түрде алған мүлкін өз меншігінде ұстай алады деп өз еліміздің азаматтарының меншігін бекітіп берсе, ал меншікке заңмен кепілдік берілетіні және соттың шешімінсіз ешкімді де өз мүлкінен айыруға болмайдыны туралы баяндалып, шегелеп бекітілген [1].

Міне, осы ата заңымызға негізделіп қабылданған азаматтық заңнамасы бойынша меншік құқығын қорғауға байланысты мәселені бірнеше әдіс түрімен қорғауға болатынын көруге болады. Бірі ретінде меншік иесінің мүлікті өзгенің заңсыз иеленуінен талап етуі (виндикациялық талап) Қазақстан Республикасы Азаматтық Кодексінің 260-бабы және меншік иесі өз құқықтарының бұзылуы иеліктен айыруға байланысты болмағанымен, оларды бұзудың қандайын болса да жоюды талап етуге құқығы Қазақстан Республикасы Азаматтық Кодексінің 264-бабы (негаторлық талап). Негізінен кез келген меншік осы екі тәртіп, яғни екі түрлі талап қою арқылы қорғалады [2]. Доктриналық талдауда ғалымдар меншік құқығын қорғаудың тағы бір жолын мүлікке меншік құқығын тануды айтып жүр, бұл бірақ азаматтық заңнаманың 159 бабында көзделген. Бұл жерде кез келген адам сотқа жүгіну арқылы өзінің иелігіндегі мүлікке меншік құқығын тануды сұрай алады.

Біз мақалада меншік иесінің мүлікті өзгенің заңсыз иеленуінен талап етуіне байланысты бүгінгі таңдағы өзекті мәселелерге тоқталмақпыз. Дегенмен осы мәселеде виндикациялық талапқа тоқталмас бұрын мына мәселеге назар аударсақ.

Құқықтарды қорғау тұрғысынан «адалдық» категориясының маңызы деген түсінікке көңіл бөлсек. Әрине заң бойынша адал алушы бөлек норма ретінде қарастырылған. Дегенмен заң шығарушы адал алушы ұғымын енгізгенімен оның мәніне толық тоқталмайды. Шын мәнінде адал алушы деген кім? Адалдық деген не қасиет?

Адалдық (*bona fides*)- Ежелгі Рим дәуірінен бері белгілі аса маңызды азаматтық-құқықтық категорияның бірі. Осыған қарамастан римдік жеке құқықтың көздерінде оның жалпы анықтамасы болмасада азаматтық институт пен оның нормаларында маңызды рөл атқарды [3, 131-132б.].

Бүгінгі таңда «адалдық» ұғымының маңыздылығы артты, сондықтан заң шығарушы азаматтық кодекстің нормасына енгізді. Өйткені меншік құқығын қорғауда сот шешімінің маңыздылығы «адалдық» терминімен тікелей байланысты екенін көрсетті. Бірақ соған қарастан «адалдық» термині жалпы нормасына жазылғанымен, оған жеке түсінік берілмеген және оны көп ғалымдар көп мағыналы ұғым түрінде психология, лингвистика, логика, философия және т.б, салаларымен байланыстырып қарастырады.

Ал шын мәнінде «адалдық» категориясының заңнамалық көрінісі де әртүрлі. Ол Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің нормаларында, сондай-ақ, заң шығарушы тиісті терминге нақты анықтама брмей шығарған заң нормаларында әртүрлі көрініс табады. И.Д. Кузьминаның пікірі бойынша, «адалдық тұлғаның сыртқы объективті өлшемі немесе оның мінез-құлқының субъективті жағы болуы мүмкін», деген көрқарасты ұсатады [4, 44б.].

Дегенмен адал алушы мен адалдық қасиеттерді айырған жөн шығар. Адал алушының арғы ойы не болған білу қиын, ал адалдық қасиет өзгеріп кетуі мүмкін. Адам баласының жүрегі соғады десек, онда соққан жүректе қасиеттерді ұстай алуда қиын болар, өйткені ол бірқалыпта еме ғой. Мәселен, Абай атамыздың елден бөлек болам десең ақыл, қайрат, жүрек үшеуін бірдей ұста сонда елден ерек, бөлек боласың дейді. Ал, жүрек амалдары мен ақыл амалдары кейде бір біріне бағынбай жатады. Адал алушы жағдай көп кездестін мәселе. Адал алушы меншіктегі мүлік құжаттарының дұрыс емес екенін білмей

қалуы мүмкін ғой. Сондықтан адал алушы деп алып, оның жауапқа тартатын жағдай туындауы мүмкін екенін ескерген жөн.

Адалдық санаты Азаматтық кодексте әртүрлі мәнге ие бола отырып, істің шешіліуіне өте себін тигізеді Азаматтық кодекс бойынша мәмілелердің жарамсыздығын, заттық және міндеттемелік құқық нормаларын белгілейді.

Қазақстан азаматтық құқық жүйесіндегі көптеген маңызды орындардың бірі – мүлікті басқа біреудің заңсыз иелігінен талап ету, яғни виндикациялық талап туралы ереже ойып орын алады. Виндикациятермині заңның өзінде осы қалпында қолданылмаған. «Виндикация» термині латын тілінен аударғанда «vindicare» «күш қолдану туралы жариялаймын (затты күшпен қайтаруды талап етемін), қорғаймын, наразылық білдіремін, талап етемін» дегенді білдіреді.

Қорғаудың бұл түрі ежелгі Римде пайда болды және сол кездегі меншік құқығын қорғаудың негізгі әдістерінің бірі болды. Виндикациялық талаптар олардың көлемі бойынша ең кең заңды талаптардың категориясын білдіреді.

Ел өркениетіндегі виндикациялық сот ісі деп затты иемденбейтін меншік иесінің оны заңсыз иеленушіге қатысты талабы түсініледі. Мұндай талап тұтастай алғанда меншік құқығын қорғайды, меншік иесінің барлық үш құқығы – билік ету, пайдалану, иелік етуді сақтайды, өйткені ол барлық үш өкілеттік бір уақытта бұзылған кезде ұсынылады. Осы кезеңде меншік иесі иелік ету, пайдалану және билік ету мүмкіндігінен айырылған, бірақ солар үшін меншік құқығы сақталып тұр және виндикациялық талап қоюға негіз болып табылады.

Виндикациялық талаптың объектісі тек талап қою кезінде сақталған жеке анықталған зат бола алады. Егер мұндай нәрсе айналымнан шығып кетсе, мысалы, ол қайтыс болса, онда виндикациялық талаптың мақсатына қол жеткізу мүмкін емес. Егер талап қоюдың мәні біреудің заңсыз иелігінен затты талап ету туралы талап қойылғаннан кейін жойылса немесе тұлға қайтыс болса іс сотта қаралған кезде, виндикациялық талап та қанағаттандырылуға жатпайды.

Виндикациялық талапты қарау кезінде дәлелдеу нысанасы бойынша айқындалған виндикация түріндегі салдарларды қолдану келесі мән-жайлардың болуына немесе болмауына байланысты:

- мүлікті иеліктен шығару жөніндегі мәміле өтеулі немесе өтеусіз;
- сатып алушының адалдығына немесе теріс пиғылына байланысты;
- мүлікті меншік иесінің иелігінен шығару тәсіліт еркінен тыс немесе оның еркі бойынша.

Сот дауларын шешуде практикалық маңызды мәселе мүлікті меншік иесінің иелігінен шығару әдісін түсіндіру болып табылады. Егер мәміле ақылы түрде жасалса және мүлікті сатып алушы адал болса, мүлік иесінің еркінен тыс шығу деп нені түсіну керек? Мәселен, АҚ-нің 261-бабының 1-тармағында мүлік меншік иесінің иелігінен шығуы мүмкін бірнеше тәсіл көрсетілген.

- меншік иесі немесе меншік иесі мүлікті иеленуге берген адам жоғалтқан;
- не сол немесе басқасынан ұрланған;
- не олардың иелігінен олардың еркінен тыс өзге жолмен кеткен жағдайда мүлікті адал алушыдан талап етуге құқылы.

«Мәмілелер жарамсыздығының және олардың жарамсыздығының салдарларын соттардың қолдануының кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2016 жылғы 7 шілдедегі № 6 нормативтік қаулысында «мүлікті шығарудың өзге жолдарына, атап айтқанда, алдау, зорлық-зомбылық, қорқыту ықпалымен мәмілелер жасау, меншік иесі өкілінің басқа адаммен залым келісімі, жаңылыстырудың ықпалымен және басқалар сияқты жағдайлар жатады» деп көрсетілген (13-тармақ). Нормативтік қаулының 13-тармағы Азаматтық Кодекстің 261 – бабын түсіндіруге арналғандықтан, мұнда көрсетілген мүлікті иеліктен шығарудың барлық әдістері – алдау, зорлық-зомбылық, қорқыту, меншік иесінің өкілінің басқа адаммен құқыққа қайшы келісімі,

алдау, мүліктің меншік иесінің иелігінен шығарылуына қатысты ойлардың және «Тұрғын үйге меншік құқығын қорғауға байланысты дауларды шешудің кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының қаулысы тұрғын үйдің меншік иесінің иелігінен оның еркінен тыс шығып кету жағдайлары, атап айтқанда, жаңылыстырудың, алдаудың, зорлық-зомбылықтың, қорқытудың және басқалардың ықпалымен мәміле жасау болып табылатынын түсіндіреді.

Егер біз азаматтық құқық теориясына жүгінетін болсақ, онда құқықтық ғылыми әдебиеттерде осы мәселелерді шешудің басқа тәсілдерінде көруге болады. Мәміленің қажетті элементі-қатысушының еркі, ол АҚ-нің 147-бабында берілген мәмілені бағытталған әрекет ретінде анықтаудан қисынды түрде алынады. Демек, ерік мәміленің нысанымен, мазмұнымен, мәмілеге қатысушы мәртебесімен, ерік білдіру еркіндігімен қатар оның жарамдылығын айқындайтын мәміленің міндетті элементі болып табылады (АҚ-нің 157-бабының 2-тармағы). Мүдделер қақтығысы туындаған жағдайда кімді қорғау керек деген мәселені шешу үшін ерік-жігерді есепке алуда меншік иесі немесе адал сатып алушының қайсысы? Олардың қайсысына аз зиян келтірілгеніне сүйене отырып шешу ұсынылады-контрагенттен шығындарды өндіріп алу кімге оңай болады. Сонымен, егер мүлік меншік иесінің иелігінен өз еркімен кетсе, онда ол мүлікті беретін адамды білуі керек. Демек, ол мүлікті сатып алған адамды аз білетін, сондықтан оның шығындарын өтеу мүмкіндігі аз адал сатып алушыға қарағанда осы адамнан залалды өндіріп алу оңайырақ.

Жосықсыз сатып алушыдан мүлік барлық жағдайларда алынады, яғни шектеусіз виндикация принципі қолданылады. Алайда, соттың мүлікті сатып алушының адал екенін анықтауы соттың меншік иесі берген виндикациялық талапты қанағаттандырудан бас тартуы үшін әлі негіз болып табылмайды. Тұлға адал алушы болып табылатындығына қарамастан, меншік иесі өз мүлкін виндикациялық талап бойынша адал алушыдан талап етуге құқылы:

- егер меншік иесі мүлікті жоғалтса. Бұл жағдайда жоғалудың мән-жайлары мен себептері маңызды (иесінің ұмытып кетуі, ұқыпсыз сақтау нәтижесінде және т. б.);
- егер мүлікті меншік иесінің иелігіне берілген тұлға жоғалтса. Бұл ретте меншік иесінің мүлікті басқа тұлғаның иелігіне беру негізі (жалдау, өтеусіз пайдалану, сақтау шарттары бойынша және т.б.) ешқандай рөл атқармайды. Ең бастысы, бұл негіз заңды болды, яғни иесі заңды болуы керек;
- егер мүлік меншік иесінен не оның заңды иесінен ұрланса;
- егер мүлік олардың иелігінен өз еркінен тыс басқа жолмен кетсе [5, 310б.].

Шығудың өзге жолдарына, атап айтқанда, алдау, зорлық-зомбылық, қорқыту ықпалымен мәмілелер жасау, меншік иесі өкілінің басқа тұлғамен зиянды келісімі, жаңылысу ықпалымен мәмілелер жасау және т.б. сияқты жағдайлар жатады, осы жағдайлардың толық тізбесі ҚР АҚ 261-бабында көзделген.

Барлық осы жағдайларды біріктіретін ең бастысы, мүліктің меншік иесінің (заңды иесінің) еркінен тыс қалдырылғаны. Бұл ретте осы фактіні сот істің нақты мән-жайларын және тараптар ұсынған дәлелдемелерді негізге ала отырып, әрбір нақты іс бойынша жеке белгілеуге тиіс.

Осылайша, жоғарыда айтылғандардан ақылға қонымды сақтық, адалдық, сақтық танытқан адал сатып алушының мүдделері, егер меншік иесі сотта мүлікті меншік иесі немесе меншік иесі мүлікті иелікке берген адам жоғалтқанын немесе біреуінен немесе екіншісінен ұрланғанын немесе олардың иелігінен өз еркінен тыс басқа жолмен кеткендігін дәлелдемесе ғана қорғалуға жатады.

Ал, енді меншік иесінің иелігінен мүлік оның еркінен тыс шығарылған жағдайда мүлдем басқа мәселе туындайды. Мұнда адал сатып алушының жағдайы өзіне пайдалы болады, өйткені ол өзінің мүлкін иемденген адамның шын мәнінде кім екенін білмеуі мүмкін және меншік иесінен айырмашылығы шығындарды өндіріп алатын өзінің контрагентін білетін болады.

Дәл осы принцип арқылы меншік иесі мен адал сатып алушы мүдделерінің тепе-теңдігі орнатылады, азаматтық сауданың сенімділігі қорғалады және азаматтық қатынастардың тұрақтылығы қамтамасыз етіледі. Осы тәсілді қолдана отырып, мүлікті меншік иесінің иелігінен шығару негіздері туралы келесі қорытындыға келуге болады. Ерік-жігердің бұзылуынан туындаған жарамсыз мәмілелер тобына: алдау, арбау, зорлық-зомбылық, қауіп-қатер, бір тарап өкілінің екінші тарап өкілімен өзара құқыққа қайшы келісімі, сондай-ақ жалған мәмілелер жатады. Кейде бұған өтірік және жалған мәмілелер, өз әрекеттерінің мәнін түсіне алмайтын және оларды басқара алмайтын адам жасаған мәмілелер жатады. Егер мәміле жарамсыздығының көрсетілген негіздерін адамның еркін қалыптастыру, сондай-ақ жігер мен ерік білдіру арасындағы арақатынас тұрғысынан қарайтын болсақ, онда алдау салдарынан (АК-нің 159-бабының 8-тармағы) не алдаудың әсерінен (АК-нің 159-бабының 9-тармағы) жасалған мәмілелерде ерік-жігердің кемістігі (немесе әдепсіз ерік-жігер) орын алады деген қорытынды жасауға болады. Бірінші жағдайда, мәмілеге қатысушы мәміленің сипаты мен элементтерін қате елестетеді, екінші жағдайда екінші тарап кінәлі болатын шынайы ерік пен сыртқы ерік арасында алшақтық бар. Бірақ екі жағдайда да мәмілеге қатысушы, егер ол өз қатесінің нәтижесінде немесе екінші тараптың саналы әрекеті немесе әрекетсіздігі нәтижесінде пайда болса да, мәміле жасауға өз еркін білдіреді және көмектеседі.

Егер адамның еркі болса, онда мүлік «оның еркінен тыс» адамның иелігінен шығарылды деп айтуға болмайды. Демек, егер мүлік алдау немесе арбау арқылы жасалған мәміле негізінде меншік иесінің иелігінен шығып кетсе, мүлік меншік иесінің еркінен тыс кетті деп санауға негіз жоқ және тіпті виндикациялық талапты қанағаттандыруға негіз жоқ – мүлікті адал сатып алушыдан басқа біреудің заңсыз иеленуінен талап ету туралы талапты қанағаттандырудан бас тарту керек. Сонымен бірге, меншік иесінің құқықтары өзі қатысушы болған бірінші мәмілені жарамсыз деп тану туралы талап қою арқылы қорғалуы мүмкін. Талап қанағаттандырылған кезде АК-нің 157-1-бабында көзделген мәміленің жарамсыздығының салдары қолданылады. Сол сияқты, мүлік иесінің иелігінен оның еркінен тыс және жалған мәміле кезінде шығарылды деп санауға болмайды (АК –нің 159-бабының 9-тармағы) адамның адал қасиетінің қалыптасуына әсер ететін және оны бұзатын жағдайлар бар, бірақ адамның мәміле жасауға деген еркі бар. Заң әдебиеттерінде бір тарап өкілінің екінші тарап өкілімен құқыққа қайшы келісімі (АК-нің 159-бабының 10-тармағы) мүліктің меншік иесінің өз еркінен тыс иелігінен шығу жағдайларына да қатысты емес екендігі айқын дәлелденген. Егер меншік иесі өкілге өкілеттік беріп, оған мүлікті иеленуге берсе, содан кейін осы мүлікті иеліктен шығару туралы мәміле жасалса, онда мүлік меншік иесінің иелігінен оның еркінен тыс кетті деп санауға негіз жоқ.

Қорытындылай келе, қысқаша шолу азаматтық құқық теориясының доктриналық ережелерінің Қазақстанда қалыптасқан заң практикасымен елеулі алшақтығын көрсетеді. Мақсат азаматтық құқықтағы меншік құқығының қорғалуын талдау және сот практикасын одан әрі жетілдіру үшін Азаматтық Кодекстің 261-бабын түсіндіру проблемаларына назар аудару. Біз виндикациялық талапты қарау кезінде мәмілелер жарамсыздығының барлық басқа көрсетілген негіздемелерін талдауды және оларды бағалауды қарастыратын боламыз. Азаматтық құқықтағы меншікті қорғау институтының және сот практикасын дамыту үшін азаматтық құқық ғылымының ізденістерін ескеру, иесі жоқ меншік иесі мен адал сатып алушының мүдделерін дұрыс теңестіру, мәмілелер жасау кезінде азаматтық тауар айналымына қатысушылардың тәуекелдерін азайту сияқты тиімді тұжырымдамаларды жасау үшін қажет.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы Конституция 1995 жыл 30 тамыз. (10.03.2017 ж. өзгерістер мен толықтырулар)
2. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (жалып бөлім) 1994 жыл 27 желтоқсан № 268-ХІІІ (16.01.2021 ж. өзгерістер мен толықтырулар)

3. Бартошек М. Римское право: понятия, термины, определения / пер. с чешск. М.: Юрид. лит., 1989. С. 131-132.
4. Кузьмина И.Д. Правоприменительное значение требования добросовестности // Юридическая наука и практика. 2014. Т. 10. № 1. С. 44.
5. Гувев А.Н. Гражданское право. Учебник. Т.1, М: Инфра-М, 2003, 457 с

Баталова А.Д., ЗЮ-18-2К тобының студенті
Ғылыми жетекші-з.к.б., доцент Малдыбаев А.М..
Қарағанды «Volashaq» Академиясы, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МҰРАГЕРЛІК ҚҰҚЫҚТЫҢ РЕТТЕЛУІ

Қазақстанда қоғамның талаптарына барынша толығырақ жауап бере алатындай, қазіргі заманға сәйкес әрі тиімділігі жоғары мұрагерлік құқықтық жүйесін әрі қарай дамыту бүгінде өзекті міндеттердің бірі болып табылады. Ендеше бұл мәселеге мемлекеттік деңгейде мән беріп, оңды қолдау табуы тиіс.

Мұрагерлік құқықтық жағдайларына талдау жүргізіліп, мұрагерлік құқықтың негіздері қарастырылады, сонымен қатар мұрагерлік қатынастардың теориялық және заңнамалық мәселелері мен оларды шешудің жолдары анықталады. Мұрагерлік құқықтық реттеудің және соған байланысты заңнамаларды жетілдіру жөнінде дәйекті ұсыныстар тұжырымдалады.

Жалпы мұрагерлік құқықтың өсиет бойынша және заңды мұрагерлік құқық мәселелеріне арналған құқықтық нормалар заң шығарушылардан дәлділікті, ойтұжырымдарының анықтығы мен айқындығын талап етеді. Бұл әрбір азаматтың басқа да мүдделерін қорғайтын мұрагерлік құқықтың ерекшелігімен байланысты.

Мұрагерлік институттың консервативтілігі соншалық, оған қандай да бір маңызды өзгерістерді қолдану мүмкін емес, себебі оны қайта қалпына келтіру қиынға соғады. Дегенмен де уақыт өз толықтыруларын енгізіп отыр, бұл өмірдің өзгеруімен, сондай-ақ ондағы адамдардың өз талаптарының өзгеруімен де байланысты. Мұндай жағдайда қоғамда болып жатқан өзгерістерге соқтықпайынша, мұрагерлік құқық институты өзгеріссіз қалуы мүмкін емес. Ол барлық құқық сияқты бүтіндей жаңа уақыттың және жаңа саясаттың талаптарына жауап беруі керек.

Аталған мәселелер теориялық деңгейде өңделмесе, мұрагерлік құқықтық қатынастарды реттейтін азаматтық заңдарды толық жетілдіру процесі қиындайды.

Жоғарыда айтылған мәселелер және теориядағы мұрагерлікке қатысты өзге де мәселелер, заңдар мен тәжірибелер ғылыми-теориялық зерттеулерге мұқтаж. Сонымен қатар мұрагерлік құқық институтында құқықтық реттеулерді толық жетілдіру бойынша, соның ішінде меншік құқығына ие болу және т.б. мұрагерлік құқық институтына қатысты өзге де мәселелерді өңдеу және оған баға беру керек. Мұрагерлік қатынастарды реттейтін негіздердің жаңа жүйесін құру мәселелерін мәнін түсіну қажет, сонымен қатар нотариалды және сот тәжірибесінде азаматтардың мұрагерлік құқығын жүзеге асыру кезінде пайда болатын мәселелердің оңды жолдарын табу қажет.

Мақаланы жазу барысында шетелдік және отандық ғалымдардың еңбегін пайдалана отырып, солардың ішінен, әсіресе, Сүлейменов М.К., Басин Ю.Г., Клишкин С.И., Братусь С.Н., Стамкулов У.М., Жүсіпов Б.Г., Уақбаев С.С., Грешников И.П., Жанайдаров И.У, Төлеуғалиев Ғ.И., Мальцов Е.А., Серебровский В.И., Черепяхин Б.Б., еңбектеріне сүйендік.

Зерттеудің объектісі мұрагерлік құқықтың негізі өсиет бойынша және заңды мұрагерлік бойынша туындайтын құқықтық қатынастардың ҚР-ның азаматтық құқық және мұрагерлік құқық туралы заңнамаларымен реттелуі болып табылады.

Зерттеу жұмысының мақсаты мен міндеттері. Мақаланың негізгі мақсаты мұрагерлік институтының негізгі даму тенденциясын білу болып табылады, ол қазіргі мемлекеттің даму кезеңі мен кеңес дәуіріндегі мұрагерлік туралы заңнамаларды салыстыру және оны талдау негізінде көрсету өзекті мәселелерін жан-жақты зерттеу мақсаты көзделіп отыр.

Аталған мақсатқа жету үшін келесідей міндеттер қойылады:

- мұрагерлік құқықтың тарихын зерттеу негізінде өсиет бойынша және заң бойынша мұрагерліктің қалыптасуымен, оның даму ерекшеліктеріне талдау жасап, олардың өзекті мәселелерін анықтау;

- кез келген қайтыс болған адам «мұра қалдырушы» болмайды, яғни азаматтың тірі кезінде тиесілі болған мүліктің мұрагерлеріне ауысуын қарастыру;

- мұрагерлік құқықта «өсиет қалдырушы», «қайтыс болған адам» және т.б. ұғымдарына қарағанда «мұра қалдырушы» ұғымының құқықтық табиғаты бойынша тектік мағынада екенін көрсету;

- мұрагерлік құқықтық қатынастың құрылымын саралау;

Зерттеудің әдістемелік негізі болып, жалпы ғылыми әдістер (анализ, синтез, дедукция, жалпыдан нақтыға өту), теориялық анализ әдістері, эмпирикалық зерттеу әдістері (салыстыру, топтастыру, статистикалық талдау) табылады.

Зерттеудің теориялық негізі өсиет бойынша және заң бойынша мұрагерліктің қалыптасуымен, оның даму ерекшеліктеріне талдау жасап мәселелері мен оларды шешу тетіктері құрайтын заңгер, ғалымдардың еңбектерінен тұрады.

Зерттеудің нормативтік құқықтық негізін мұрагерлік қатынастарды реттеуші Қазақстан Республикасының Конституциясы, Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (жалпы және ерекше бөлімдері), Қазақстан Республикасының «Нотариат туралы» заңы, сонымен қатар мұрагерлік құқықты реттейтін өзге де заң актілерімен реттеледі.

Мұрагерлік құқық жеке меншік құқықтық институтымен тығыз байланысты. ҚР-ның АҚ-нің VI «Мұрагерлік құқық» бөлімінің қабылдануы, ҚР-да экономикалық реформаларды жүргізуді қамтамасыз еткен азаматтық құқықтың түпкілікті өзгеруіне әкеп соқты. Мемлекеттік мекемелерді жекешелендіру нәтижесімен кәсіпкерлік қызметтерді жүзеге асыру азаматтардың меншігіндегі объектілер санын көбейтті. Мұрагерлік құқық бойынша мүліктің ауысуы мүмкіншілігі жеке меншік қатынастардың маңызды әрі тұрақты кепілдігін сақтайды. Осыған байланысты мұрагерлік құқыққа қатысты заңдардың қазіргі заман талабына сәйкес жаңаруы ҚР-дағы нарықтық экономикасының дұрыс бағытта дамуы үшін аса маңызды.

Қазіргі таңда мұрагерлік мәселелеріне заң ғылымы, тәжірибелі заңгерлер мен қарапайым азаматтар көп көңіл бөледі. Бұл, әсіресе мүліктік қатынастардың дамуы, соның ішінде азаматтың қайтыс болуына байланысты оған тиесілі болған мүліктердің мұра қалдырушының мұрагерлеріне ауысуымен байланысты.

Еліміздің қоғамдық өмірінің түпкілікті өзгеруі барлық саладағы құқықтық реттеулерді жоғарғы дәрежеде толық жетілдіруді талап етті. Осыған байланысты Қазақстан Республикасының азаматтық құқық саласының меншік институтында елеулі өзгерістер жүзеге асты. Бұл экономиканы реттеу барысында еркін кәсіпкерлік пен нарықтық қатынасқа көшудің нәтижесінде пайда болды. Бұның бәрі өз кезегінде мұрагерлік құқық ережелеріне әсерін тигізіп, осы орайда аталған сала бірқатар өзгеріске ұшырады.

Мұрагерлік құқық институты көпшілік таныған рим құқығының әдет-ғұрып негізінен пайда болған және әртүрлі тарихи дәуірде көптеген өзгерістерге ұшырап отырған. Айта кететіні, кеңестік дәуірдегі мұрагерлік құқықтың қоғамдағы рөлі өзгеше болды. Сол уақытта азаматтардың жеке меншік объектілері болмады. Қазіргі қазақстандық мұрагерлік құқық кеңестік мұрагерлік құқықтың нақты жалғасы болып

саналады. Сондықтан, бүгінгі таңда жаңа заман талабына сәйкес, мұрагерлік құқықты егжей-тегжейлі зерттеп, заңды тұрғыдан жан-жақты реттеу қажеттігі туындап отыр.

Тарихи талдаулар жасауымыздың нәтижесінде бұл мұрагерлік институты өзінің тіршілігінде мемлекет басқарулардың уақыты мен мақсатына сәйкес көптеген өзгерістерге ұшыраған. Осыған сәйкес мұрагерлік мәселелерді реттейтін ережелер өзгеріп отырды. Бұл өзгерістер көбіне мұрагерлік кезектер мен тәртіптерге қатысты, мұрадағы міндетті үлеспен мұрадан мүлдем айыру, сонымен қатар өсиетті билік ету мүмкіншіліктерінің шектеулеріне байланысты болды.

Осыған орай, барлық саяси, экономикалық, әлеуметтік және идеологиялық тарихи өзгерістер жалпы құқыққа, соның ішінде мұрагерлік құқыққа әсерін тигізіп отырды.

Енді ҚР-ның АҚ-дегі мұрагерлік құқық ұғымына талдау жасай отырып, соның ішінде «мұрагерлік», «мұра» ұғымдарының мәнін ашудағы нақты айырмашылықтарға тоқталып өтейік. «Мұрагерлік» әртүрлі мағынада қолданылып, айтылатын ұғым. Ол алдымен медицина тұрғысынан ген жүйесі арқылы түрлі қасиеттердің ұрпаққа ауысуы ұғынылса, екінші жағынан түрлі тарихи, мәдени құндылықтардың сақталуына да мұра атауы қолданылады.

Мұрагерлік құқық түсінігі өркениетті мемлекеттердің заңнамалық тәжірибесіне сәйкес анықталынған. Яғни, мұрагерлік – қайтыс болған тұлғаның (мұра қалдырушының) мүліктік, сонымен қатар мүліктік емес жиындықтарының мұрагерлік құқық ережелеріне сәйкес мұрагерлеріне ауысуы және мұра қалдырушының мүддесін қорғау басты болып танылады.

Заңды мұрагерлік, өсиет бойынша мұрагерліктің баламасы болып табылады. Өсиет бойынша мұрагерліктің заңды мұрагерліктен айырмашылығы, онда мұрагерлерді тану және олардың арасында мүлікті өзара бөлу тәртібі өсиет қалдырушының өз қалауында болады.

Осы айтылғандардан, біз қазақ қоғамыда мұра мен мұрагерлікке жете көңіл бөлінгенін көре аламыз. Көбіне қазақтар мұра үшін дау-дамайға бармаған. Әкеден қалған мұра адамгершілік тұрғысынан бөліске түсетін, бұл арада артында қалған жас балалары мен жесірдің, ұзатылмаған қыздардың, тіпті өліктің жетісі, қырқы, асы секілді шаруаға кететін шығындары түгел ескерілгенін, әдет-ғұрып нормаларынан білеміз. Бұл нормаларда озбырлық, дүниеқорлық секілді келеңсіз жайттердің алдына тосқауыл қойылған. Бәрінен де бұрын, қазақ халқының отағасы ұлдарына дер кезінде еншісін, қыздарына жасауын беріп, ұлын-ұяға, қызын-қияға қондырғандықтан әрі қара шаңыраққа кенже ұлы ие болатын заңды болуы себепті, мұраға талас-тартыс болмаған. Мұраға таласу басқа халықтардағыдай өріс алмауы да сондықтан.

Сонымен, мұрагерлік құқық «Неке және отбасы (ерлізайыптылар)» туралы ҚР-ның Кодексімен тығыз байланысты. Себебі, мұра қалдырушының мұрагерлері негізінен ең жақын туыстары болып табылады.

Сонымен қатар, заңды мұрагерлердің ұлғаюы да бұған бірден бір себеп. Біздің ойымызша, Қазақ КСР-нің АҚ-де берілген кезек тәртібіне қарағанда, ҚР-ның АҚ-де заң бойынша мұрагерлердің кезектерінің ұлғаюы азаматтардың мүдделерін қорғауға бағытталған. Неге десеңіз, кеңестік жылдары қайтыс болған азаматтың мүлкіне көп жағдайда мемлекет ие болатын. Яғни, өсиет қалдырылмаған кезде, мұра қалдырушының заңды мұрагерлері үш кезекті құраған. Көбіне-көп мұра қалдырушының мүлкі иесіз болып танылған. Ал, қазір заңды мұрагерлердің кезектерінің көп болуы, яғни екі есеге ұлғаюының ұтымды жері, біріншіден мүліктің иесіз болып танылуы екі талай, себебі мұра қалдырушының көлденең туыстары да мұраға ие бола алады. Екіншіден, азаматтардың, яғни мұра қалдырушының туыстарының құқықтары шектелмеген деп айтуға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Перетерский И.С. Всеобщая история государства и права: Учебник для юрид. институтов. Древний мир. Древний Рим. - М.: Юридическое изд-во НКЮ СССР, 1945. - Вып. 2, Ч. 1. - 195 с.
2. Антимонов Б.С., Граве К.А. Советское наследственное право. - М.: Юрид. лит., 1955. - 264 с.
3. Немков А.М. Очерки истории наследственного права. - Воронеж: Изд. Воронежского университета, 2014. - 97 с.
4. Арғынбаев Х. Қазақтағы семья және неке. - Алматы: Қайнар, 1996. - 288 б.
5. Зиманов С.З., Өсеров Н. Қазақ әдет-ғұрып заңдарына шариаттың әсерін зерттеу. - Алматы: Жеті жарғы, 1997. - 128 б.
6. Бабыкова Э.Б. Правовое регулирование наследования в Республике Казакстан: дисс. ... канд. юрид. наук.: 12.00.03. - Алматы: НИИ частного права КазГЮУ, 2003. - 181 с.
7. Новицкий И.Б. Римское право / Под ред. Суханов Е.А. - М.: Ассоц. Гуманитарное знание, 2015. - Изд. 4. - 245 с.
8. Законы Хаммурапи // Истоки тюрок: сб. - Алматы: ИД Кочевники, 2015. - 304 с.
9. Законы Ману // Памятники литературы народов Востока. Законы Ману / Пер. Эльмановича С.Д. - М., 1960. - 361 с.
10. Иоффе О.С., Мусин В.А. Основы Римского гражданского право. - М: МГУ, 2014.- 156
11. Ермухамбетов С.Р., Коваленко Е.Ю. Рим жеке құқығы бойынша оқу құралы. - Алматы: Заң әдебиеті, 2005. - 162 б.
12. Айтжан Б.Е., Хусаинова А.М. Рим құқығы: оқу құралы. - Алматы: Жеті жарғы, 2015. - 80 б.
13. Узекулы С. Хан Тауке и правовой памятник «Жети жаргы»: Учеб. пособие. - Алматы: Өркениет, 1998. - 88 с.
14. Байжанов Қ.О. Қазақ әдет-ғұрып бойынша меншік құқығына ие болу және тоқтату әдістері // Қазақтың ата заңдары: құжаттар, деректер және зерттеулер. / Бағдарлама жетекшісі Зиманов С.З. Қазақша, орысша, түрікше, ағылшынша. - Алматы: Жеті жарғы, 2004.- 2 басылым. - 2 т. - 672 б.
15. Қазақстан Республикасының Азаматтық құқығы / Жауапты ред. Төлеуғалиев Ғ. - Алматы: Жеті жарғы, 2001. - 1 т. - 376 б.

Бергенова Ф.О., Ю-18-3к тобының студенті

Ғылыми жетекші: Шошаева Л.С.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

СОТ ШЕШІМІНІҢ ЗАҢДЫҚ КҮШІ

Тақырыпты ашпас бұрын, ең алдымен «сот» ұғымына анықтама беріп кеткім келеді. Жалпы сот – сот төрелігін жүзеге асыру, құқық бұзушыларға мәжбүрлеу шараларын қолдану жолдарымен қоғамның және азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін заңсыз қол сұғушылықтан қорғайтын мемлекеттік орган болып табылады және оның қабылдаған әрбір шешімі үлкен импактарға әкеледі, яғни сот шешімінде елеулі заңдық күші бар.

Азаматтық іс бойынша сот шешімі – даулы құқықтық қатынастардың болуын немесе болмауын, оның нақты мазмұнын растайтын және осылайша даулы құқықтық қатынас сөзсіз, мәжбүрлі түрде жүзеге асырылатын акт.

Азаматтық іс бойынша сот шешімі – бұл азаматтық іс жүргізу құқығы ғылымында теориялық дамуға көп көңіл бөлінген институт. Азаматтық іс жүргізу құқығы ғылымы бойынша, теория жағынан да дамуға даулы құқықтық қатынастар реттеуге сот шешімі ықпал етеді.

Процессуалдық теорияның сот шешімі тақырыбына деген қызығушылығы, зерттеулердің тереңдігі мен жан-жақтылығы айтарлықтай нәтиже берді. Сот шешімінің императивті мәні, оның объективті шындықтың басталуымен байланысы, шешімнің заңды күші және тұтастай сот шешімінің мәні нақтыланады.

Бұл ретте сот шешіміне қойылатын талаптар «бастаулардың басы» болып табылады және олардың орындалуы жоғарыда аталғанның бәрін қамтамасыз етеді.

Сот шешімі теориясында олқылықтар бар. Кез-келген теория сияқты, біз әр түрлі, кейде қарама-қарсы көзқарастармен кездесеміз, бұл менің мақаламның тақырыбын ашады және келіспеушіліктердің себептерін ашу, мәселенің мәнін ашып, осы мәселені шешу және жалпы объективті қорытындыға келу үшін бәрі бірдей жасалмайды.

Осылайша, ғылыми пікірталастар аяқталған жоқ, даулар бар, зерттеулер жалғасуда және азаматтық процестің ғылымы тұтастай дамып келеді. Жоғарыда айтылғандардың бәрінен бұл тақырыпты таңдау негізінен негізделген.

Сот шешімінің ұғымы мен мәні зерттеу үшін біздің қоғамымыздың қазіргі даму деңгейінде, сот жүйесін реформалау және құқықтық мемлекеттің қалыптасуы тұрғысынан олардың өзектілігіне байланысты қызықты. ҚР-дағы сот билігін сот органдарының жүйесі жүзеге асырады, олардың қызметі әртүрлі санаттағы істер бойынша сот төрелігін жүзеге асыруға бағытталған.

Сот Азаматтық іс жүргізуді тұтастай жүзеге асыра отырып, адамның және азаматтың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғай отырып, істі мәні бойынша шешеді және, әдетте, сот шешімін шығарады.

Енді сот шешімінің заңдық күшінің түсінігіне тоқтала кетсем. Шешім, егер оған шағым жасалмаса немесе наразылық білдірілмесе, кассациялық мерзім (он күн) өткеннен кейін заңды күшіне енеді. Егер шешімге кассациялық шағым берілсе немесе кассациялық наразылық келтірілсе, ол екінші сатыдағы соттың шағымды (наразылықты) қанағаттандырусыз қалдыру туралы ұйғарым шығаруымен заңды күшіне енеді.

Азаматтардың сайлау құқықтарын қорғау туралы істер бойынша, Әкімшілік құқық бұзушылық туралы қаулыларға шағымдану туралы істер бойынша және мемлекеттік аттестаттау қызметінің білім беру сапасына рекламация жіберуден бас тартуы туралы талап-арыздар бойынша шешімдер дереу заңды күшіне енеді.

Шешімнің заңды күшіне енуі белгілі бір құқықтық салдарға алып келеді, бұл шешім бірқатар жаңа қасиеттерге ие болады. Сот шешімінің заңды күші – бұл іске қатысатын адамдар үшін, басқа азаматтар мен ұйымдар үшін, сондай-ақ оны шығарған сот үшін оның міндеттілігінен тұратын сот шешімінің қасиеті.

Соттың шешімдері, егер оларға шағым жасалмаған болса, апелляциялық немесе кассациялық шағым жасау мерзімі өткеннен кейін заңды күшіне енеді.

Апелляциялық шағым берілген жағдайда татуласу судьясының шешімі, егер шағым жасалған сот шешімінің күші жойылмаса, аудандық сот осы шағымды қарағаннан кейін заңды күшіне енеді. Егер аудандық соттың шешімімен Бейбітшілік сотының шешімі жойылса, немесе өзгертілсе және жаңа шешім қабылданса, ол дереу күшіне енеді. Кассациялық шағым берілген жағдайда, егер сот шешімінің күші жойылмаса, кассациялық сатыдағы сот істі қарағаннан кейін заңды күшіне енеді.

Апелляциялық шағым берілген, прокурор апелляциялық өтінішхат келтірген жағдайларда шешім, егер оның күші жойылмаса және (немесе) ол өзгертілмесе, апелляциялық сатыдағы сот қаулысы жария етілген кезден бастап заңды күшіне енеді, Азаматтық процестің Кодекстің 27-бабы төртінші бөлігінің қағидалары бойынша қаралған істер бойынша шешімдер Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының мамандандырылған сот алқасының қаулысы жария етілген күннен бастап заңды күшіне енеді.

Сот шешімінің заңды күшінің қасиеттеріне келетін болсақ, заңды күшіне енген сот шешімінің қасиеті оның эксклюзивтілігі болып табылады. Айырықша жағдай, шешім заңды күшіне енгеннен кейін тараптар және іске қатысатын басқа да тұлғалар, сондай-ақ

олардың құқықтық мұрагерлері сотта сол талап қою талаптарын сол негізде қайта мәлімдей алмайды. Шешімнің осы қасиетінің субъективті шектері тараптар мен іске қатысатын адамдармен, соның ішінде прокурормен, сондай-ақ құқықтарды және басқа да адамдарды қорғау үшін талап арыз берген ұйымдар мен азаматтармен шектеледі. Шешімнің айырықшылығы осы іс бойынша процеске тартылмаған және қатысқан кез келген адамға қатысты болмайды, өйткені шешімнің міндеттілігінің өзі мүдделі адамдарды олар туралы дауды сот қарамаған және шешпеген құқықтарды және заңмен қорғалатын мүдделерді қорғау үшін сотқа жүгіну мүмкіндігінен айырмайды. Заңды күшіне енген шешімнің айырықшылығының объективті шектері талап қоюдың мәні мен негізімен айқындалады. Талаптың осы екі элементінің кем дегенде біреуін өзгерту талаптардың сәйкестігін жояды және эксклюзивтіліктің күшін жояды. Сондықтан, егер, мысалы, жауапкерден мерзімді төлемдер берілген шешім заңды күшіне енгеннен кейін төлемдердің мөлшерін немесе олардың ұзақтығын анықтауға әсер ететін мән-жайлар өзгерсе, әрбір тарап жаңа талап қою арқылы төлемдердің сөлшрі мен мерзімдерін өзгертуді талап етуге құқылы. Бұл жағдайда талап төлемдерді мәжбүрлеу туралы талап қою жөніндегі шешімнің ерекшелігі негізінде мұндай істі қараудан бас тарта алмайды.

Ерекше іс жүргізуде шешім адамның өзінің субъективті құқығын жүзеге асыруы үшін анықталуы қажет фактілерді, мән-жайларды растайды, даусыз құқық расталады немесе азаматтың құқықтық мәртебесі айқындалады.

Шешім өз кезегінде 4 бөліктен тұрады. Атап өтетін болсам, олар: кіріспе, сипаттау, уәждеу және қарар бөліктерден тұрады. Әрқайсысына тоқталатын болсам:

1. Кіріспе бөлігінде шешімнің шығарылған күні мен орны, шешім шығарған соттың атауы, соттың құрамы, сот отырысының хатшысы, тараптар, іске қатысатын басқа тұлғалар мен өкілдер, даудың нысанасы немесе мәлімделген талап көрсетіледі.
2. Сипаттау бөлігінде талап қоюшының талаптарының, жауапкердің түсініктемелерінің және іске қатысатын үшінші тұлғалардың түсініктемелерінің қысқаша мазмұны, олар дәлелдерін негіздеген дәлелдемелер көрсетіле отырып, баяндалуға тиіс.
3. Уәждеу бөлігінде істің сот анықтаған мән-жайлары; соттың құқықтар мен міндеттер туралы түйіндері негізделген дәлелдемелер; соттың ол немесе өзге дәлелдемелерді қабылдамау дәлелдері және сот басшылыққа алған заңдар қысқаша көрсетіледі. Жауапкер талап қоюды мойындаған жағдайда уәждеу бөлігінде талап қоюдың мойындалғаны және оны соттың қабылдағаны ғана көрсетілуі мүмкін.
4. Қарар бөлігінде соттың талап қоюды қанағаттандыру туралы немесе талап қоюдан толық немесе бір бөлігінде бас тарту туралы түйіні, сот шығыстарын бөлуді, шешімге шағым беру мерзімін көрсету және оның тәртібі, сондай-ақ өзге де түйіндер қамтылуға тиіс.

Мақаламды қорыта келе, айтылған сөздерімді тұжырымдасам. Сот шешімі оның мәні, рөлі бойынша заңмен бекітілген және жеке процессуалистер заң әдебиетінде ұсынған бірқатар талаптар қойылады. Заңдылық пен негізділік – барлық тараптарды, сот шешімінің барлық заңды медиациясын қамтитын жалпыланған кешенді талаптар.

Осылайша, сот жүйесінің жұмысын жетілдіру, жақсарту жолында сот бірдей объективті жағдайларды басшылыққа ала отырып, сот төрелігінің, сот жүйесінің міндеттерін іске асыру мақсатында шешім қабылдау кезінде осы талаптарды мүлтіксіз сақтау, сондай-ақ өзінің барлық қызметін жүзеге асыру кезінде заңнаманың барлық талаптарын орындау қажет. Құқықтар мен заңды мүдделерді қамтамасыз етудің, тұтастай алғанда, соттың басқа да міндеттерін жүзеге асырудың маңызды көрсеткіші сот актілері болып табылады. Сот шешімдері, оның ішінде азаматтық істі мәні бойынша шешетін, заңдылықты қалпына келтіретін, азаматтық айналым қатынастарына тәртіпті және тұрақтылықты енгізетін сот шешімі. Адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарына

кепілдік беру, оларды қорғау жолындағы басты қадам ҚР Конституциясын қабылдаумен және осыған сәйкес қолданыстағы заңнаманы өзгертумен және жаңа заңнаманы қабылдаумен жасалады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. ҚР Азаматтық процестік кодексі, 31.10.2015ж.
2. Гурич М.А. сот шешімі: теориялық мәселелер. М.: заң әдебиеті, 1996.

Горяева Е.А., студентка группы Ю-43
Научный руководитель – к.ю.н, доцент Сидорова Н.В.
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

СТАНОВЛЕНИЕ ЕВРАЗИЙСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОЮЗА

Динамика интеграционных процессов на Евразийском пространстве обуславливает актуальность научных исследований, направленных на изучение влияния, складывающихся интеграционных механизмов, на отечественное законодательство Республики Казахстан. Одним из таких механизмов является Евразийский экономический союз, который объединяет в своем составе пять государств и представляет собой региональную международную организацию, в рамках которой обеспечивается свобода движения товаров, услуг, капитала и рабочей силы, а также проведение скоординированной, согласованной или единой политики в отраслях экономики, определенных Договором о Евразийском экономическом союзе от 29 мая 2014 года.

Становление Евразийского экономического союза вызвано объективными процессами экономической интеграции государств на площадке СНГ, международные договоры которого, заложили правовую основу обмена товарами и услугами, функционирования имеющейся инфраструктуры и налаживания экономической кооперации. В рамках СНГ было заключено более двухсот соглашений, экономической интеграционной направленности, однако, реально работают не более 10 % из них, многие из договоров фактически представляют собой «декларации о намерениях». Названные соглашения касались важных аспектов интеграции государств, однако многосторонняя интеграция тормозилась тем, что торговые отношения регулировались преимущественно двусторонними договорами.

Идея Евразийского экономического сообщества впервые была озвучена Н.А. Назарбаевым 29 марта 1994 г. С того периода процесс создания ЕАЭС прошел несколько этапов:

1) первый этап – это создание в январе 1995 года Таможенного Союза трех стран (Беларусь, Казахстан, Россия);

2) второй этап – это подписание 10 октября 2000 г. Договора об учреждении Евразийского экономического сообщества; третий этап – начало функционирования ЕАЭС.

Историко-правовое исследование становления ЕАЭС позволило сформулировать следующие выводы:

- ядро Евразийской интеграции составили государства, активная интеграционная деятельность которых привела к созданию ЕАЭС, к числу этих государств относится Республика Казахстан;

- стремление государств к развитию интеграции и подписание соответствующих соглашений столкнулись на определенном этапе (2000 – 2001 гг.) с отступлением от принципов Таможенного союза, что привело к фактическому восстановлению внутренних таможенных границ;

- серьезный импульс процессам интеграции придало создание Единого экономического пространства, и выразилось в формировании правовой базы Евразийской экономической интеграции государств (подписано и принято более сорока соглашений);

- мировой практике известно значительное число интеграционных образований, позиционирующих себя таможенными или экономическими союзами, однако проведенное исследование позволило обосновать, что только два союза можно отнести к таковым – это ЕС и ЕАЭС. Причем первый имеет особый наднациональный статус. ЕАЭС не обладает наднациональным статусом, но, несмотря на это, в рамках Союза созданы эффективные инструменты регулирования экономической политики государств и создания единого экономического рынка, которые отчасти имеют наднациональный окрас.

В своем Послании народу Казахстана «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» от 31 января 2017 г. Н.А. Назарбаев отметил: «Необходимо обеспечить защиту и продвижение национальных экономических интересов в рамках международного сотрудничества. Это касается прежде всего работы внутри ЕАЭС, ШОС, сопряжения с Экономическим поясом Шелкового пути» [1].

Реализация национальных экономических интересов не возможно без четко выстроенной архитектуры правовых актов, соответствующих праву Евразийского экономического союза и интересам Республики Казахстан.

В соответствии с Договором о ЕАЭС право Союза составляют:

1. Договор о ЕАЭС;
2. Международные договоры в рамках Союза;
3. Международные договоры Союза с третьей стороной;
4. Решения и распоряжения Высшего Евразийского экономического совета, Евразийского межправительственного совета и Евразийской экономической комиссии, принятые в рамках их полномочий, предусмотренных Договором о ЕАЭС и международными договорами в рамках Союза.

Решения Высшего Евразийского экономического совета и Евразийского межправительственного совета подлежат исполнению государствами-членами в порядке, предусмотренном их национальным законодательством.

Характеризуя юридическую силу правовых норм ЕАЭС, следует отметить, что международные договоры Союза с третьей стороной не должны противоречить основным целям, принципам и правилам функционирования Союза.

В случае возникновения противоречий между международными договорами в рамках Союза и Договором о ЕАЭС приоритет имеет Договор.

Решения и распоряжения органов Союза не должны противоречить настоящему Договору о ЕАЭС и международным договорам в рамках Союза.

В случае возникновения противоречий между решениями Высшего Евразийского экономического совета, Евразийского межправительственного совета и Евразийской экономической комиссии:

- решения Высшего Евразийского экономического совета имеют приоритет над решениями Евразийского межправительственного совета и Евразийской экономической комиссии;

- решения Евразийского межправительственного совета имеют приоритет над решениями Евразийской экономической комиссии.

Реализация направлений политики в рамках ЕАЭС предполагают унификацию и гармонизацию национального законодательства государств-членов данного интеграционного образования. В этой связи в условиях ускоренного продвижения интеграции стран формирующих единое экономическое пространство становится особенно актуальным исследование сформированной международно-правовой базы деятельности ЕАЭС в целях определения имеющегося уровня имплементации в действующее законодательство Республики Казахстан, а также определение проблем и пробелов в данной сфере.

Гармонизация и унификация законодательства стран-участниц ЕАЭС направлена не только на приведение внутригосударственных правовых норм в соответствие с договорной платформой, но и на принятие новых нормативных правовых актов. Приоритетными направлениями в данной сфере являются не только рынки товаров, услуг, капиталов и рабочей силы, но и сфера страхования, лицензирования, образования и противодействия транснационализации преступности. На правовое регулирование обозначенных сфер большое влияние оказывает интеграционная политика государства в рамках ЕАЭС.

Анализ права Евразийского экономического союза позволило сформулировать следующие выводы:

- Договором о ЕАЭС устанавливаются приоритеты правовых актов Союза, при этом признается абсолютный приоритет самого Договора о ЕАЭС. При установлении приоритетности правовых актов Союза учитывается статус его органов, в частности приоритет решений Высшего Евразийского совета над решениями Межправительственного совета, при этом последние имеют приоритет над решениями Евразийской комиссии;

- деятельность ЕАЭС предполагает договорное сопровождение различных форматов сотрудничества, как с иными международными организациями, так и с третьими странами, однако заключаемые договоры не должны противоречить Договору о ЕАЭС и другим договорам ЕАЭС;

- в соответствии с правом ЕАЭС государства-члены вправе заключать двусторонние договоры, содержащие положения о дополнительных преференциях или более тесной интеграции между странами, однако такие договоры не должны затрагивать предусмотренных Договором о ЕАЭС и другими договорами Союза прав государств-членов и их обязательств;

- условие введения в действие правовых актов ЕАЭС – это требование официального опубликования на сайте ЕАЭС, что является условием его вступления в силу. Следует отметить, что Республика Казахстан реализует данное положение и на внутригосударственном уровне, размещая документы ЕАЭС на официальных Интернет ресурсах (Юрист – Параграф Online; ИПС «Эділет»), что соответствует п.4 ст.4 Конституции РК и Закону Республики Казахстан «О правовых актах» от 6 апреля 2016 г.;

- гармонизация и унификация законодательства является важнейшим направлением правовой интеграции государств-членов ЕАЭС. Государства-члены Союза проводят планомерную работу по приведению своего внутригосударственного права в соответствие с нормами ЕАЭС.

Список использованной литературы:

1. Назарбаев Н.А. «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» от 31 января 2017 г. – Электронный ресурс. Режим доступа: <https://www.akorda.kz/ru> (дата обращения 2 марта 2021 г.).

Герда Н.Е., студентка группы Ю-19-3

Научный руководитель-старший преподаватель, Копбулов Р.А.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан.

СУБЪЕКТЫ НАСЛЕДСТВЕННЫХ ПРАВООТНОШЕНИЙ

Гражданский кодекс Республики Казахстан в качестве участников наследственных правоотношений указывает наследодателя и наследника. Однако в юридической литературе нет четких позиций по вопросу определения круга лиц, являющихся субъектами наследственных правоотношений. В данной статье с целью

определения предметного состава наследства изучаются взгляды ряда ученых, на основе которых даются более поздние определения таких понятий, как наследодатель и наследник. Делается попытка выделить определенный круг лиц, являющихся субъектами наследственных правоотношений. Кроме того, проведен сравнительно-правовой анализ норм, регулирующих отношения в сфере наследства в Казахстане и за рубежом.

Структурными элементами наследственных правоотношений являются объект, предмет и содержание. Как правило, субъектами правоотношений называются участники правовых отношений.

Как сказано в ГК РК в статье 1038, под наследованием понимается переход имущества умершего гражданина (наследодателя) к другому лицу (людям) наследнику (наследникам) [1]. Наследование умершего гражданина переходит к другим лицам на условиях универсального правопреемства в целом и одновременно, если иное не следует из правил настоящего раздела. Наследование регулируется настоящим Кодексом, а в прямо установленных им случаях и другими законодательными актами.

Содержание права наследования тесно связано с двумя членами групп, члены первой группы являются владельцами имущества, оставшегося в наследстве, то есть лица, оставившие наследство, вторая группа - получатели наследства. Соответственно, члены первой группы называются наследодателями, а члены второй группы - наследниками. Таким образом, законодательство четко определяет пределы права наследования субъекта, но в юридической литературе практически нет единой точки зрения по этому вопросу.

Один из авторов указывает, что наследник и наследодатель как субъект наследственных правоотношений, вторая группа придерживается мнения, что наследодатель не может быть субъектом наследственных правоотношений.

Например, по мнению А.К. Жунусовой, наследодателем является лицо, когда после его смерти имущество переходит к другому лицу, то есть лицу, так сказать, переданному в наследство. И считает, что наследодатель не участвует в наследственных отношениях [2, с.35].

По мнению В.Н.Гаврилова, наследником является лицо, указанное в завещании или в законе. А. Жанабилова считает, что наследодателем является наследство, возникшее после его смерти, но также лицо, не являющееся субъектом наследственных правоотношений. А на роль наследника А. Жанабилова указывает как «лицо после смерти наследодателя, призванное к наследству» [3, с.104]. Е.А. Суханов считает, что наследодатель и наследник наследства являются субъектами правоотношений [4, с.145]. А некоторые авторы, наоборот, считают, что субъектом права наследования являются только наследники [5, с.39].

Еще одна новая идея, предложенная юристом А. Н. Гришко. Он условно разделил участников наследственных отношений на три группы:

- завещатель (наследник)
- нотариус, свидетель, исполнитель завещания, лицо, имеющее право удостоверить завещание вместо нотариуса, лицо, имеющее право подписи за наследодателя
- Наследник и лица, отказывающиеся от наследства [6].

Сергеев, Ю.К. Толстой другого мнения, они уверены, что наследодатель не является субъектом наследственных прав, поскольку «умершие люди - не могут быть субъектом правоотношений» [7, с.152].

Б.Б. Черепяхин, также придерживаясь этого мнения, заявил, что основной причиной возникновения наследственных правоотношений является смерть гражданина. На мой взгляд, мнения последних авторов максимально приближены к истине. Потому что в соответствии с абзацем вторым статьи 13 ГК РК правоспособность гражданина начинается с момента его рождения и прекращается

после смерти, соответственно, лицо, не имеющее дееспособности. гражданско-правовых отношений, в том числе, не могут быть предметом наследственного права.

Поскольку в большинстве случаев внутреннее законодательство берет за основу российское законодательство, неудивительно, что мнения России и Казахстана по вопросу наследственных правоотношений совпадают.

Согласно статье 1044 Гражданского кодекса Республики Казахстан, наследниками в соответствии с законом могут быть лица, живущие на момент открытия наследства, а также граждане, родившиеся после открытия наследства. Наследниками по завещанию могут быть те юридические лица, которые были до открытия наследства и во время открытия наследства, а также государство.

Следовательно, наследники делятся на две группы: наследники по закону и наследники по завещанию. Среди вышеперечисленных субъектов наследование по завещанию наследника может осуществлять только юридическое лицо. Причем государство может быть как законным, так и наследником по завещанию.

Возможность наследования не зависит от способности гражданина стать наследником, достаточно просто иметь общее гражданское право. Следовательно, в качестве наследника могут быть несовершеннолетние, недееспособные или ограниченные в действиях лица. В этом случае вместо них сделки совершают их законные представители, усыновители, опекуны и попечители. Основное требование к наследникам при наследовании по закону - быть в родстве с наследодателем.

В соответствии с Гражданским кодексом Республики Казахстан при жизни наследодателя его будущие дети или граждане, родившиеся живыми после открытия наследства, могут быть наследниками по завещанию или по закону (статья 1044-1). Это означает, что не только будущие дети, но и при жизни наследодателя в соответствии с настоящими правилами, если он считает это необходимым, на основании завещания или при отсутствии завещания, другие лица на основании его наследства по закону наследником могут быть другие живые родственники.

Эта ситуация применялась во Франции, Германии и в странах Великобритании, основным условием ее реализации является рождение живого ребенка в утробе матери. Право на наследство имеет только рожденный живым ребенок.

Однако некоторые зарубежные нормативно-правовые акты предлагают другие решения этого вопроса. Например, в соответствии с Гражданским кодексом Венгрии 1977 года, если человек родился живым, то его гражданская дееспособность начинается с момента его появления в утробе матери. В соответствии с Гражданским кодексом 1889 года в Испании гражданская правоспособность физического лица начинается с момента рождения человека, а также плод должен родиться живым, иметь образ человека и прожить 24 часа. после его рождения.

На основании вышеизложенного я пришла к следующему выводу:

Завещатель - всегда физическое лицо с определенным статусом. Умерший гражданин является наследодателем, имеющим пожизненные обязанности и права в отношении имущества. Он будет передан его наследникам после его смерти.

Завещателем может быть как гражданин Республики Казахстан, так и иностранный гражданин, лицо без гражданства, а также лицо, признанное недееспособным или ограниченное в действиях, предусмотренных законом.

Кроме того, лицо, признанное недееспособным или ограниченное в действиях, может быть наследником только на основании законного наследования.

Я считаю, что субъектом отношений могут быть только наследники. Завещатель не может быть субъектом наследственных правоотношений, так как наследодатель на момент родства считается умершим. Соответственно, умерший не может быть участником правоотношений (субъектом). Но, основанием возникновения наследственных правоотношений является смерть наследодателя. Следовательно, главным показателем является не сам завещатель, а его смерть и имущество. Только в

том случае, если имущество существует, умерший находится в наследственных отношениях.

Список использованной литературы:

1. Гражданский кодекс Республики Казахстан. Закон РК от 1 июля 1999 г. [Гражданский кодекс Республики Казахстан. Закон Республики Казахстан от 1 июля 1999 года (с изменениями и дополнениями от 28.12.2016)]. *zan.kz* Получено с // http://adilet.zan.kz/rus/docs/K990000409_ [на русском языке].
2. Жунусова А.К. (2000). Доверительное управление наследственным имуществом. Договор в гражданском праве: проблемы теории и практики: *Материалы Международной научно-практической конференции - Материалы Международной научно-практической конференции* (том 2, 365 с.) Алматы.
3. Жанабилова, А. (2013). Субъекты наследства по закону и недостойные наследники. Гражданское Статьи. Комментарии. Практика - Гражданское законодательство. Статьи. Комментарии. Упражняться. Выпуск А.Г. Диденко (Ред.). Алматы: Редкая книга.
4. Суханов, Л. (Ред.). (2003). Гражданское право. (Том 1). Москва: БЭК.
5. Булаевский Б.А. и др. Наследственное право. Институт законодательства и сравнительного права при Правительстве РФ - Институт права и сравнений. Юриспруденция при Правительстве РФ. КБ Ярошенко (Ред.). М.: ВолтерсКлувер, 2005.
6. Гришко А.С. Субъектный состав наследственных правоотношений. *gestion.ru* Получено с <http://www.gestion.ru/news/38/671/>.
7. Сергеев П., Толстой Ю.К. (Ред.). *Гражданское право*. Часть III. Получено с <http://www.alleng.ru/d/jur/jur076.htm> [на русском языке].
8. Серебровский В.И. (1953). *Очерки советского наследственного права*. М.: Издательство АН СССР.
9. Антимонов Б.С., Граве К.А. [1995]. Советское наследственное право. Москва: Хосюриздат.
10. Бабькова, Е.Б. (2003). Правовое регулирование наследства в Республике Казахстан. Кандидатская диссертация. Алматы [на русском языке].

Заломская И. П., студентка группы ЮК-20-03

Научный руководитель – м.ю.н., преподаватель первой категории Назарова А. А
ТОО Юридический колледж «Фемида»

ПРОКУРОР – ЭТО ПРОФЕССИЯ, КОТОРАЯ ВДОХНОВЛЯЕТ

Я студентка первого курса Юридического колледж «Фемида». Мы все в какой то момент находимся на пороге выбора жизненного пути. От этого выбора зависит, будет ли счастлив человек. Какую профессию мне выбрать? Чем заниматься?

Меня спрашивали, почему я выбрал профессию юрист? Когда человек знает законы, то он чувствует себя защищенным в любой ситуации, чувствует себя свободно и уверенно.

По нашему мнению, основная цель юриста – сохранение закона и правопорядка. Не так много найдется в мире специальностей, настолько ответственных, уважаемых и почётных, и одновременно настолько сложных, как юрист. Именно от работников юридической отрасли зависит безукоризненное выполнение законов, а, следовательно, существование и правовое функционирование государства.

Юрист – слуга Фемиды, человек призванный защищать права людей. В нашем демократическом государстве каждый человек может и должен защищать свои права. Красиво звучит.

На сегодняшний день многие студенты встают на путь ознакомления с этой профессией, из-за таких фактов: востребованность, заработная плата, стремление к справедливости, а я хочу дополнить этот список тем, что в скором будущем юристом будет работать легче, так как благодаря технологиям, которые точно избавят нынешних студентов от всякой рутины, например, им понадобится меньше времени на оформление очередного договора. Я считаю, что юрист всегда работает и будет работать своими мозгами.

Также здесь имеет большую роль профпригодность человека – это характеристика для человека и его работы, то есть нам будет легче на работе, которая больше подходит к нашим внутренним качествам. Такой человек, как юрист, в первую очередь должен иметь навыки общения с людьми и быть очень тактичным для преподнесения информации, и сглаживания конфликтов между двумя сторонами, а самое главное быть всегда нейтральной стороной и справедливым. Цель юриста сейчас – это поддержание и развитие правовых норм на законодательном уровне.

Юрист помогает отдельным людям и организациям, опираясь на действующие законы, определить оптимальную стратегию поведения в той или иной ситуации, а при необходимости составить заявление в суд и другие компетентные органы, просьбу об обжаловании официального решения и т. п.

Такая профессия всегда востребована, но и конкуренция на хорошие, высокооплачиваемые места достаточно большая. Именно поэтому, студенты должны быть готовы к этому, и правильно выбрать специализацию.

Путешествуя по миру юридических профессий, я заинтересовалась миром прокуратуры. И так... почему прокуратура? Наверное, из-за непреодолимого чувства справедливости и ответственности перед народом и людьми. Именно в прокуратуре я смогу, на мой взгляд, раскрыть свой потенциал и свои способности в полной мере. Мне хочется быть на страже порядка, но не отнюдь полицейским и военным, а работать в прокуратуре – помогать людям, жить в государстве, в котором будет мир и спокойствие, благодаря контролю правопорядка и общей дисциплине.

Интерес к профессии прокурора, в целом системы прокуратуры начался с внешнего вида сотрудников. Мне понравилась их форма, которая отличается от полицейского кителя, от формы военнослужащих. Но, я понимаю, что это ведь не самое главное. Дальше я заглянула в историю профессии прокурора. Изучив этапы становления прокуратуры в Казахстане, я стала задаваться новыми вопросами. Такими как: «Что же такое прокуратура? Изучение каких дисциплин поможет мне в будущем стать хорошим прокурором?»

На наш взгляд - то государственная служба. А прокурор – это лицо, уполномоченное представлять обвинение в суде, а также следить за соблюдением законности и практически во всех сферах жизни страны [1].

При изучении списка дисциплин, которые мы будем изучать в колледже, я сделала вывод, что каждая из них мне поможет в будущем стать, прокурором. Ошибочное мнение на мой взгляд, что для прокурора важны: уголовное право, уголовно-процессуальное право, и прокурорский надзор. Исходя из Закона Республики Казахстан «О прокуратуре» от 30 июня 2017 года № 81-VI. – прокурор – это лицо которое следит за законностью [2]. Граждане могут обратиться к нему по любому проблемному вопросу из любой области юриспруденции.

Значит, чтобы стать хорошим прокурором я должна тщательно изучать не только уголовно паровые дисциплины, но честно правовое и публично паровые.

Мне еще много предстоит изучить, понять, но самое главное – я сделала свой выбор. У меня есть цель, к достижению которой я иду уже маленькими шагами.

Конечно, прокурор – это должность, требующая хорошего интеллекта, аналитического мышления, цепкой памяти, эмоциональной устойчивости, самодисциплины, честности, высокого чувства ответственности и веры в свои силы.

Я верю в свои силы. Уверенна, что смогу внести свой вклад в развитие прокуратуры Республики Казахстан, но для этого нужно сначала учиться и много работать, иметь свою гражданскую позицию, знать свои права и обязанности.

Итак, я свой выбор сделала. Работая над статьей, изучая источники, еще раз убедилась, что прокуратура занимает особое место в системе юриспруденции.

Надеюсь, что в Республике Казахстан я смогу защитить людей от тех, кто нарушает законы. Когда я стану прокурором, то опираясь на законы нашего правового государства, смогу наказать тех, кто их нарушает и порой забывает, что перед законом все равны!

Список использованной литературы:

1. <https://www.gov.kz/memleket/entities/prokuror> официальный сайт Генеральной прокуратуры РК
2. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1700000081>

Джанаева Сабина Саидовна студентка группы Ю11НП

Научные руководители: Рахимгулова Маншук Булатовна доктор PhD, старший преподаватель

Калиакасов Сабит Каламанович -адвокат

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

ИНСТИТУТ АДВОКАТУРЫ ВО ВСЕМ МИРЕ В ПЕРИОД ПАНДЕМИИ

Какие меры предпринимают адвокатские объединения разных стран для преодоления кризиса, вызванного пандемией коронавирусной инфекции COVID-19? Как в сложившихся условиях обеспечивать правовой режим адвокатской тайны и соблюдать процессуальные сроки? Каким образом оставаться полезными обществу в обстоятельствах карантина и социальной изоляции? Эти и многие другие вопросы сейчас занимают умы адвокатов по всему миру и создают высокую напряжённость во всех юрисдикциях, борющихся с пандемией коронавируса.

Многие юристы признаются, что с тревогой смотрят в будущее. Органы самоуправления национальных ассоциаций адвокатов быстро разрабатывают стратегии поддержки своих адвокатов. Эти пакеты мер можно разделить на меры по поддержанию безопасности и здоровья и инструменты поддержки института адвокатуры как элемента гражданского общества и функционирования системы правосудия.

Национальные ассоциации адвокатов собирают и анализируют нормативную базу, регулиующую режим повышенной готовности, чрезвычайное положение, условия подготовки к ним, публикуют на своих интернет-ресурсах информацию о введении ограничительных мер и мер государственной поддержки, если таковые имеются, предоставляемых адвокатам, дают юристам собственные разъяснения и рекомендации. смена образа жизни и вынужденная изоляция от внешнего мира могут стать сильным ударом для юристов, деятельность которых неразрывно связана с постоянным общением с клиентами, выступлениями в суде, а многие ассоциации озабочены поддержанием психического равновесия своих адвокатов. Некоторые национальные ассоциации адвокатов создали горячие линии для приема звонков от адвокатов, сталкивающихся с различными проблемами, вызванными пандемией. Сейчас крайне важно поддерживать связь с друзьями, коллегами и близкими. Однако главной задачей юридической профессии остается обеспечение верховенства права и доступа к правосудию. Адвокатура не может

быть приостановлена, так как осуществление гражданами конституционного права на получение квалифицированной юридической помощи не подлежит ограничению даже в условиях чрезвычайного положения .

К сожалению, в мире широко распространена ситуация, когда государства де-факто не рассматривают институт адвокатуры как элемент гражданского общества, нуждающегося в государственной поддержке в нынешней кризисной ситуации. Конечно, врачи, медицинский персонал, социальные работники, фармацевты, работники медицинских лабораторий, а также сотрудники органов, обеспечивающих безопасность граждан, находятся на переднем крае борьбы с пандемией и в первую очередь нуждаются в дополнительных мерах поддержки и защиты. И в нынешней ситуации задача адвокатуры – обратить внимание властей на то, что в условиях кризиса право на квалифицированную юридическую помощь и доступ к правосудию должно быть предоставлено всем гражданам на самом высоком уровне, а это невозможно без нормального функционирования адвокатуры.

Поскольку профессия юриста свободна, а профессия юриста в некоторых странах не считается предпринимательской, меры экономической поддержки бизнеса часто на нее не распространяются. Но самое сложное для юристов в этой ситуации – перейти на удаленную работу, обеспечив при этом сохранение адвокатской тайны и полноценное оказание юридической помощи клиентам. Так, превратить свое место жительства в помещение для консультирования клиентов и хранения конфиденциальных данных довольно сложно, поэтому волей-неволей юристам приходится поддерживать работу офисов своих юридических лиц. В то же время спрос на юридическую помощь остается достаточно высоким даже в кризисные времена, особенно в сферах трудового права, банкротства, страхового права, семейного права и наследства. Президент Федеральной палаты адвокатов Германии Ульрих Вессельс в своем обращении к канцлеру Германии Ангеле Меркель обратил внимание на то, что в некоторых немецких землях, где расположены основные очаги распространения коронавирусной инфекции, адвокаты могут претендовать на единовременную выплату (программа поддержки малого бизнеса и самозанятых), но эта помощь не гарантируется государством. Остро стоит вопрос о процессуальных сроках. Перенос судебного заседания в одних случаях может стать благоприятным фактором для интересов доверителей, а в других – категорически недопустимым. На фоне продолжающейся самоизоляции и продления нерабочего периода возрастает потребность в четких и подробных разъяснениях со стороны судебных органов. Возможно, потребуется внести изменения в законодательство, чтобы четко толковать и понимать, какие дела следует рассматривать в текущем периоде, а какие можно отложить без риска негативных последствий пропуска процессуальных сроков. Все меры, касающиеся ограничения прав граждан в целях предотвращения распространения эпидемии, должны учитывать статус адвоката и обеспечивать ему доступ в помещения юридического образования и свободу передвижения при осуществлении своей профессиональной деятельности

Опыт Китайской Народной Республики в цифровизации судопроизводства является одним из наиболее значимых. Эпидемия коронавируса не застала врасплох судебную систему Китая, где электронное правосудие действует с 2015 года, и по состоянию на февраль 2020 года в этой системе было принято более 81,5 миллиона судебных решений.

Цифровизация сложная задача, и было бы недальновидно полагать, что при переходе к новой эре ведение судебных разбирательств в режиме онлайн ничем не будет отличаться от судебных заседаний в обычном режиме. Однако если государство, суды и юристы готовы сотрудничать и согласны с тем, что переход к виртуальному правосудию является ключом к обеспечению его дальнейшей реализации, то эта задача может быть решена в достаточно короткие сроки.

Актуальной проблемой для юристов всего мира является обеспечение конфиденциальности при использовании социальных сетей, различных сайтов и программ

для организации видеоконференций при общении с клиентами или коллегами (например, Zoom, Microsoft Teams, Join. или Skype для бизнеса). Так, недавно стало известно, что в открытый доступ в сети попали несколько тысяч записей видеозвонков сервиса Zoom. Отмечается, что среди них были как частные разговоры пользователей, так и рабочие видеоконференции различных компаний. Это стало возможным благодаря тому, что Zoom присваивает видеозвонкам открытые идентификаторы (PMI) и не шифрует соединение, в результате чего записи можно было найти с помощью онлайн-поиска. В связи с этим уместно напомнить о необходимости соблюдения конфиденциальности при работе из дома и следовать рекомендациям специалистов по информационной безопасности. Кризис обострил структурные проблемы профессиональной деятельности юристов, и все же коллеги во многих странах проявляют инициативу, изобретательность и солидарность в решении критических ситуаций.

По мере распространения пандемии многие люди сталкиваются с необходимостью получения юридической консультации в связи с потерей работы или жилья, необходимостью получения страховых выплат, государственных пособий и других льгот, предусмотренных мерами государственной поддержки. Очень много вопросов возникает у работодателей и руководителей компаний. В этой связи заслуживает внимания опыт Американской ассоциации адвокатов (АБА), которая создала общенациональную рабочую группу, состоящую из опытных юристов и судей, для предоставления бесплатных консультаций гражданам по любым вопросам, возникающим в связи с пандемией коронавируса. В состав целевой группы АБА входят эксперты в области реагирования на стихийные бедствия, медицинского права, страхования, трудового, налогового и семейного права.

Наряду с числом случаев COVID-19 растет и число случаев бытового насилия – настолько резко, что это побудило Генерального секретаря ООН выступить с призывом защитить женщин, оказавшихся в ловушке в собственном доме, лицом к лицу с партнерами, склонными к агрессии. В частности, во Франции уровень бытового насилия вырос на 30% с начала карантина за неделю, только в Париже – на 36%. Парижская ассоциация адвокатов разработала специальную форму, которую жертвы домашнего насилия могут заполнить, чтобы получить бесплатную юридическую консультацию или другую поддержку, которую готовы предоставить парижские юристы. Около девяноста американских юристов записались добровольцами, предложив студентам университета выступить в качестве лекторов по различным отраслям права. Ассоциация адвокатов штата Калифорния создала мобильное приложение, которое предоставляет специальный центр удаленной работы для юристов на всех этапах их карьеры.

Большинство юристов стремительно адаптируются к новой реальности, проводя онлайн-консультации, записывая подкасты, комментируя в публичном пространстве ограничительные меры, введенные правительствами разных стран для предотвращения распространения эпидемии коронавируса, создавая различные памятки и инструкции, приложения и телеграмм-каналы, выступая в качестве экспертов на радио и телевидении, создавая горячие линии для ответов на животрепещущие вопросы граждан. Юридические фирмы должны будут адекватно реагировать на новый вызов, вызванный пандемией и связанными с ней ограничительными мерами. Такая реакция формируется в ходе событий, и поэтому опыт коллег по всему миру особенно важен и ценен.

Список литературы:

1. <https://www.advokatymoscow.ru/press/news/6609/>
2. Тыныбеков С.. Адвокатура и адвокатская деятельность в Республике Казахстан: Учеб.– Алматы: Данекер, 2004. - 343

Куаныш А. студентка группы П-23
Научный руководитель – Айткалиева Б. Р. преподаватель колледжа экономики,
бизнеса и права
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

КОМПЕНСАЦИЯ МОРАЛЬНОГО ВРЕДА ПРИ ЗАЩИТЕ ЧЕСТИ И ДОСТОИНСТВА В РК

Проблема возмещения морального вреда была и остается объектом внимания юристов-практиков, поскольку это напрямую связано с социальной защитой личности, охраной неприкосновенности. Так как одним из условий жизни развитого общества является забота о благе каждого гражданина. Действующая Конституция Республики Казахстан 1995 г. провозгласила человека, его права и свободы высшей ценностью и поставила их под защиту государства. Среди них важнейшее место занимают нематериальные блага личности, такие как жизнь, честь, достоинство, здоровье, деловая репутация. Одним из способов защиты этих неимущественных благ и прав согласно п. 1 ст. 9 Гражданского кодекса Республики Казахстан является возмещение морального вреда.

В советский период в законодательстве отсутствовало определение морального вреда. В юридической литературе того периода предлагались самые разные определения, раскрывающие суть этого понятия, но в основных чертах они совпадают. Так, по мнению Н.С. Малеина, под неимущественным (моральным) вредом следует понимать «вред, выражающийся в причинении потерпевшему моральных или физических страданий». В.Т. Смирнов рассматривает нематериальный вред с позиции «умаления духовных интересов как объективных социальных потребностей лица, а не вообще любое переживание, «слезы и обиду или физические страдания». А.М. Белякова считает, что моральный вред выражается не только в переживаниях, но и в ограничении возможности лица активно участвовать в жизни: свободно передвигаться из-за ампутации ног, видеть и слышать при потере зрения или слуха и т.п.

Согласно ст. 951 ГК РК моральный вред - это нарушение, умаление или лишение личных неимущественных благ и прав физических лиц, в том числе нравственные или физические страдания (унижение, раздражение, подавленность, гнев, стыд, отчаяние, физическая боль, ущербность, дискомфортное состояние и т.п.), испытываемые (претерпеваемые, переживаемые) потерпевшим в результате совершенного против него правонарушения.

Моральный вред возмещается причинителем при наличии вины причинителя, за исключением случаев, предусмотренных пунктом 3 настоящей статьи. Моральный вред возмещается, независимо от вины причинителя, в случаях, если:

- 1) вред причинен жизни и здоровью гражданина источником повышенной опасности;
- 2) вред причинен гражданину в результате его незаконного осуждения, незаконного привлечения к уголовной ответственности, незаконного применения в качестве меры пресечения заключения под стражу, домашнего ареста или подписки о невыезде, незаконного наложения административного взыскания в виде ареста, незаконного помещения в психиатрическое лечебное учреждение или другое лечебное учреждение;
- 3) вред причинен распространением сведений, порочащих честь, достоинство и деловую репутацию;
- 4) иных случаях, предусмотренных законодательными актами.

Моральный вред, причиненный действиями (бездействием), нарушающими имущественные права гражданина, возмещению не подлежит, кроме случаев, предусмотренных законодательными актами.

Согласно ст. 952 ГК РК моральный вред возмещается в денежной форме. При определении размера морального вреда учитываются как субъективная оценка потерпевшим либо в случае его смерти в результате совершенного против него правонарушения близкими родственниками, супругом (супругой) тяжести причиненного нравственного ущерба, так и объективные данные, свидетельствующие о степени нравственных и физических страданий потерпевшего либо в случае его смерти близких родственников, супруга (супруги): жизненная важность блага, бывшего объектом посягательства (жизнь, здоровье, честь, достоинство, свобода, неприкосновенность жилища и т. д.); тяжесть последствий правонарушения (убийство близких родственников, причинение телесных повреждений, повлекших инвалидность, лишение свободы, лишение работы или жилища и т. п.); характер и сфера распространения ложных позорящих сведений; жизненные условия потерпевшего (служебные, семейные, бытовые, материальные, состояние здоровья, возраст и др.), иные заслуживающие внимания обстоятельства.

Моральный вред возмещается независимо от подлежащего возмещению имущественного вреда.

В соответствии с п.1 ст.17 Конституции РК достоинство человека неприкосновенно. Согласно п.п.1 и 2 ст.18 Конституции каждый имеет право на неприкосновенность частной жизни, личную и семейную тайну, защиту своей чести и достоинства.

Честь — это общественная оценка гражданина, основанием которой являются его моральные, деловые, семейные и др. качества. Близкими по существу категориями являются репутация, престиж личности, а также обиходное понятие доброго имени. Достоинство — это осознание человеком своей ценности, значимости своих качеств и способностей, то есть, внутренняя самооценка личности. Достоинство (самооценка) личности может охраняться только в пределах его совпадения с общественной оценкой (честью). Чрезвычайно высокое мнение субъекта о себе законом не защищается. Поэтому в гражданском праве эти понятия употребляются практически как равнозначные. Деловая репутация — устойчивая положительная оценка деловых достоинств лица, общественным мнением. Аналогичное разъяснение понятий и содержания названных личных неимущественных прав и благ гражданина, приобретаемых им с рождения, дано в Нормативном постановлении Верховного Суда РК № 6 от 18.12.1992 года «О применении в судебной практике законодательства о защите чести, достоинства и деловой репутации физических и юридических лиц».

Личные неимущественные права возникают в отношении благ неимущественного характера, соответственно и защищаются они в основном способами, не имеющими целью восстановление нарушенной имущественной сферы потерпевшего. Законодателем предусмотрены специальные и общие способы защиты личных неимущественных прав:

Так, часть 2 ст.143 ГК устанавливает специальный порядок опровержения порочащих сведений, которые были распространены в средствах массовой информации: опровержение должно быть бесплатно опубликовано в тех же средствах массовой информации. Пункт 1 ст.141 ГК, пункт 6 ст.143 ГК предусматривают возможность использования при защите личных неимущественных прав и благ любого общего способа, названного в ст.9 ГК: признание права, восстановление положения, существовавшего до нарушения права, пресечение действий, нарушающих право или создающих угрозу его нарушения, возмещение морального вреда и т.п.. Из пункта 2 Нормативного постановления Верховного Суда РК № 7 от 27.11.2015 года «О применении судами законодательства о возмещении морального вреда» следует, что в соответствии со ст.ст.9

и 141 ГК и другими законами республики защита личных неимущественных прав и благ производится судом также путем компенсации морального вреда в денежном выражении.

При рассмотрении гражданских дел, возбужденных по основаниям и порядке, предусмотренным ст.ст.141,143 ГК гражданско-правовая ответственность за посяательства на честь и достоинство личности наступает при одновременном наличии трех условий: во-первых, оспариваемые сведения были распространены (чтобы были устно или письменно сообщены третьему лицу, а не самому потерпевшему); во-вторых, они порочат это лицо (умалют его честь и достоинство), и, наконец, в-третьих, не соответствуют действительности (являлись вымышленными, надуманными и т.д.), что с исчерпывающей полнотой должно быть установлено судом (п.2 Нормативного постановления Верховного Суда РК «О некоторых вопросах, возникающих при рассмотрении судами дел о защите чести и достоинства граждан, а также деловой репутации граждан и юридических лиц»).

Согласно п.16 Нормативного Верховного Суда РК № 7 от 15.11.2015 года «О применении законодательства о возмещении морального вреда» при аналогичной правовой ситуации требование оправданного лица по делу частного обвинения о взыскании морального вреда может быть удовлетворено лишь при условии, если частная жалоба не имела под собой никаких правовых оснований и обращение в суд было направлено исключительно на причинение вреда другому человеку (злоупотребление правом). При этом истец должен доказать факт злоупотребления правом.

В этой связи представляется, что обращение в государственные органы и общественные организации (например, к акиму области, партию «НурОтан») с заявлением о привлечении лица к уголовной ответственности за совершение уголовно-наказуемого деяния с изложением заведомо ложных фактов, является злоупотреблением правом и распространением порочащих сведений, поскольку Народно-демократическая партия «Нуротан», акимы разных уровней не являются органами и лицами, к компетенции которых относится возбуждение и расследование уголовных дел. Такие обращения берутся на контроль и переадресуются в органы уголовного преследования, тем самым становятся известными широкому кругу лиц — руководителей канцелярий, исполнителей.

При этом в особо уязвимом положении оказываются госслужащие, в отношении которых поступают заведомо ложные обращения, поскольку несение государственной службы является выражением особого доверия со стороны общества и государства и предъявляет высокие требования к их морально-этическому облику. Факт возбуждения уголовного дела и в случае его прекращения по реабилитирующим основаниям наносит серьезный урон деловой репутации госслужащего и может преградить возможность дальнейшего пребывания на госслужбе, не говоря уже о продвижении по карьерной лестнице. Поэтому позиция ответчиков по таким делам, что имело место реализация их конституционного права, не основана на Законе.

Позор, покрывающий имя человека, обвиняемого в преступлении, которого он не совершал, не только сводит к нулю социальный престиж гражданина, но и бросает тень на его родных и близких. Компенсация морального вреда является действенным способом защиты неимущественных прав, поскольку каждый гражданин – это личность, обладающая с рождения абсолютными правами и благами, нарушение которых зачастую может быть более чувствительным, нежели нарушение имущественных прав. Законодательно гарантированная таким образом охрана чести, достоинства и деловой репутации оказывает положительное влияние на психическое состояние потерпевшего, вселяет веру в справедливость, и, в свою очередь, обязанность правонарушителя компенсировать причиненный им моральный вред является мерой определенной ответственности, не позволяющей безнаказанно умалять честь, достоинство, деловую репутацию личности.

В соответствии с подпунктом 1) ст.187 ГК на требования о защите нематериальных благ и личных неимущественных прав искомая давность не распространяется, кроме

случаев, предусмотренных законодательными актами. Согласно норм п.4 Нормативного постановления Верховного Суда РК № 7 от 15.11.2015 года «О применении законодательства о возмещении морального вреда» судам надлежит иметь в виду, что в соответствии с Законом РК от 24.03.1998 года № 213-1 «О нормативных правовых актах» законодательные акты, предусматривающие защиту личных неимущественных прав граждан применяются к правоотношениям, возникшим после введения их в действие, если иной порядок не предусмотрен законодательными актами.

В силу норм ч.2 ст.225 ГПК суд разрешает дело в пределах заявленных требований, и в случае, предъявления истцом требования только о компенсации морального вреда, причиненного распространением ответчиком сведений, порочащих его честь, достоинство и деловую репутацию, представляется, что в резолютивной части решения суд не обязан указывать какие конкретно порочащие сведения не соответствуют действительности и каким способом они должны быть опровергнуты.

Так, из п.24 Нормативного постановления Верховного Суда РК № 7 от 27.11.2015 года «О применении судами законодательства о возмещении морального вреда» следует, что решение о компенсации морального вреда должно содержать: описание характера правонарушения, которым потерпевшему причинен моральный вред; указание на те личные неимущественные блага и права потерпевшего, которые были нарушены; данные об испытываемых потерпевшим нравственных или физических страданиях; способ защиты неимущественных прав (восстановление положения, существовавшего до нарушения права; устранение последствий морального вреда; взыскание компенсации морального вреда), а также обоснование размера компенсации морального вреда; нормы материального права, которыми суд руководствовался при вынесении решения.

В резолютивной части решения суд обязан указать вид ответственности ответчика (субсидиарная, долевая, солидарная, индивидуальная), а также источник, из которого компенсируется (за счет имущества физического лица или денег, находящихся на банковских счетах юридического лица; из государственной казны) моральный вред. При компенсации морального вреда из государственной казны суд обязан указать администратора соответствующей бюджетной программы, который в установленном законодательством порядке обеспечивает исполнение вступившего в законную силу решения суда.

Список литературы:

- 1 Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года)
- 2 Гражданский кодекс Республики Казахстан Кодекс Республики Казахстан от 1 июля 1999 года № 409
- 3 Нормативное постановление Верховного суда Республики Казахстан от 15 ноября 2015 г. № 7 «О применении судами законодательства о возмещении морального вреда»
- 4 Закон Республики Казахстан от 24 марта 1998 года № 213-1 «О нормативных правовых актах»

Құрбанова Д.Б. Ю-18-2к тобының студенті

Ғылыми жетекші: Шошаева Л.С.

Қарағанды экономикалық университеті. Қазақстан Республикасы,
Қарағанды қ.

ӨСИЕТ БОЙЫНША МҰРАГЕРЛІКТІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕЛУІ

Өсиет дегеніміз жазбаша түрде немесе ауызша айтылып, қалдырылған ақыл-кеңес, талап-тілек. Осылайша, өсиет үшін заңда белгіленген өсиет түріне байланысты, өсиеттің

жарамдылығы мен жарамсыздығы туралы мәселе шешіледі. Мазмұнына байланысты өсиеттің жарамдылығы мен жарамсыздығы туралы мәселе өсиет кезінде емес, өсиет қалдырушы қайтыс болған кезде шешіледі. Сондықтан, өсиет, өсиет кезінде жарамсыз болып, содан кейін жарамды деп танылса, жарамсыз болады. Екінші жағынан, қабілетті адам өсиет еткен, бірақ заң бойынша берілген өсиет өсиет қалдырушы қайтыс болған кезде, яғни мұраны ашқан кезде де жарамды болуы мүмкін.

Сондай-ақ, мұра қалдырушының әрекетсіздігінің жарамсыздығы әрқашан өсиетті толығымен жарамсыз деп танытынын атап өткен жөн. Сондай-ақ заңда белгіленген нысанды сақтамауға байланысты өсиет жарамсыз деп танылады. Өсиеттің мазмұнына байланысты өсиеттің жарамсыздығы толығымен орындалмайды. Кейде мұрагердің жеке куәліктері жарамсыз деп танылып, қалған анықтамалар жарамды болып қала берді.

Бас тартушылар (легаттар) заң бойынша мұрагерлер қатарына кіретін және кірмейтін тұлғалар болуы мүмкін. Өсиеттік бас тартуда өсиет қалдырушы мұрагерге өсиет бойынша қандайда бір міндеттемелерді, оларды орындауды талап ету құқығын алатын бір немесе бірнеше тұлғалардың пайдасына орындауды жүктейді. Бас тартуды қабылдаушылар болып, заң бойынша мұрагерлер қатарына кіретін және кірмейтін тұлғалар табылады. Сондықтан, легатқа сәйкес мұрагер мен бас тартуды қабылдаушының арасында міндеттеме пайда болса, онда легат (легатарий) несие беруші ретінде танылса, мұрагер борышкер ретінде танылады.

Егер тиісті мұраның үлесі бір мән-жай бойынша басқа мұрагерлерге жүктелген мұраны орындауға міндетті мұрагерге ауысса, орындау міндетін жүктеу аяқталады. Өсиетте көзделген өсиет қалдырушының тілегі заң талабына сәйкес нысанда болуға тиіс. Талап етілетін нысанды сақтамау өсиеттің жарамсыздығына әкеп соғады. Бұл түсінікті, өйткені мұрагердің мүдделеріне ғана емес, сонымен бірге осы өсиетке жататын адамдарға да әсер етеді. Өсиетті орындау кезінде оның тілегін өзгертпеу үшін мұраның тағдыры өсиет қалдырушының қайтыс болуынан кейін өзі қалай шешкісі келеді солай шешу үшін өсиет қалдырушы мүдделі болады. Өз қатарынан мұрагерлері де материалдық және моральді - этикалық көзқарастары бойынша мұраны адамгершілікпен, өсиет қалдырушының соңғы тілегін орындауды қажет етеді. Ал, ол үшін өсиет қалдырушының тілегі өсиетте нақты, анық және мағыналы болуы тиіс және де өсиет толтырылғаннан кейін ешкім өзгертпегеніне толық түрде күмәнданбау үшін және өсиетте ешқандай өшірулі болмауы керек.

ҚР АҚ-ң 1050-бабында көрсетілген жалпы тәртіпке сәйкес, өсиет оның жасалған жері мен уақыты көрсетіле отырып, жазбаша нысанда жасалып, нотариатта куәлендіру тиіс. Өсиет біржақтық мәміле болғандықтан мәміле нысаны туралы ереже қолданылады, 151- баптың 1 тармағына сәйкес мәміле ауызша немесе жазбаша нысанда жасалады (нотариалды және жай). Нотариалды куәлендіру міндеттілігі өсиетке қатысты мәміленің ерекше түрі ретінде айрықша мағыналы және мәнді болып табылады. Бұндай өсиеттің мәміле ретіндегі ерекшелігі, осы мәмілеге бағытталған құқықтық салдар, тек осы мәмілені жасаған тұлғаның қайтыс болуынан кейін пайда болады. Сондықтан, осы мәміленің жарамдылығы туралы сұрақ туғанда, ондағы өсиет қалдырушының тілегі шындыққа сәйкестігі және осы тілектің мазмұнын дұрыс түсіну туралы сұрақ туғанда куәгер тартылмайды немесе басқа да құжаттарды қолданбайды.

Мемлекеттік нотариустың қатысуы өсиеттің даусыз заңды актісінің сипатын айқындап береді. Алдымен, лауазымды тұлға өсиетті куәлендірмес бұрын, қоғамдағы мораль нормаларына қайшы келетін бұйрықтар мен шарттар жоқ, өсиет қалдырушының өсиеті бар ма, өсиет қалдырушының өз мүлкіне билік етуге ниеті бар - жоғын білу керек. Өсиет қалдырушыға жеке тілектер мен ықтимал заңды салдардың болуын түсіндіреді. Біздің заң бойынша өсиеттің тек жазбаша нысаны танылады. ҚР «ҚР-ғы тілдер туралы» 1997 жыл 11 шілде шығарылған заңның 15-бабында көрсетілгендей, жазбаша нысанда жасайтын жеке және заңды тұлғалардың барлық мәмілелері мемлекеттік және қажетті жағдайларда басқа тілдерде, қосымша орыс тілдерінде көрініс табады. Шетел жеке және

заңды тұлғаларымен жасалатын жазбаша мәміле, тараптарға түсінікті тілде және мемлекеттік тілде жасалады. Өсиет біржақты мәміле ретінде танылғандықтан, «Тілдер туралы» Заңында көрсетілген талаптарға сәйкес, өсиетті толтырғанда да қолданылуы тиіс. Екі тілде толтырылған өсиеттің мәтіні бір біріне қайшы болуы мүмкін. Көрсетілгенге байланысты орталарында мұра қалдырушының тілегін анықтау үшін басымдықты анықтау мәселесі туады. Сонымен, өсиет өсиет қалдырушының тілінде толтырылған және осы тілде тілегін білдірсе, онда өсиетте өзгеше көзделмесе, дау туған жағдайда басымшылық осы мәтінге беріледі. Менің ойымша, өсиетті түсіндіруде дау тумаса, өсиет қалдырушы тілегін білдірген тілде толтырылған өсиет бойынша анықталады. ҚР нотариалдық органдарында шетел субъектілері өсиетті куәлендіретін болса, онда мұра қалдырушының тілегі жалпы ереже бойынша мемлекеттік тілде толтырылған мәтін бойынша анықталады. Бірақ, дау туған жағдайда басымшылық өсиет қалдырушының тілегі білдірілген тілде толтырылған өсиетке беріледі.

Өсиет екі тілде толтырылған жағдайда аудармашы қатысады. Өсиеттің бастапқы мәтіні, әдетте, өсиет қалдырушының тілінде толтырылады. Екінші мәтін алдыңғы толтырылған өсиеттің аудармасы деп танылады, осыған байланысты осы аударма куәландырылуға, аудармашы туралы мәліметтерде көрсетілуге тиіс және оған өсиеттің құпиясын сақтау үшін жауапкершілік жүктейді. Нысанның ауырлығы қайтыс болғандардың жалған өсиетін жасауға кедергі келтіреді. Куәландыру жүргізу мерзімдерінің дәлдігі өсиет қалдырушының өсиетті толтыру кезінде әрекетке қабілетті екендігін және егер өмірінің соңғы жылдарында психикалық аурулардан зардап шеккен немесе әрекетке қабілетсіз деп танылған болса, ол саналы түрде әрекет еткенін анықтауды қамтамасыз етеді.

Өсиет қалдырушы науқастығына байланысты нотариалдық кеңсеге келе алмайтын жағдайларда, нотариалдық әрекеттердің нормаларында нотариустың өсиет қалдырушы жатқан аураhanaға немесе үйіне бару мүмкіндігін көрсетілген. Өсиет қалдырушының туыстары немесе емдеу мекемесінің қызметкері өсиетті куәландыру үшін науқас адамның тұрған жеріне нотариусты шақыра алады. Әрине, шақыру өсиет қалдырушының өзі кеңсеге келе алмаған жағдайда ғана болады. Осы мақсатта азамат өсиетті куәландыру үшін нотариустың үйге, ауруhanaға, қонақ үйге келуі туралы нотариаттық кеңсеге өтініш беруі керек. Нотариустың келуіне байланысты шығыстарды өсиет қалдырушы төлейді.

Өсиет жобасына мұра қалдырушы өсиет қалдырушының қолының дұрыстығын анықтау үшін нотариустың қатысуымен қол қояды. Егер қол нотариус болмаған кезде қойылса, онда қол қойған адам нотариусқа оның қойылғанын растауы тиіс. Нотариус өсиет қалдырушы өзінің тілегін қандай-да бір сыртқы ықпалдың әсерінен сақтау үшін шаралар қолдануы тиіс. Ол үшін өсиет қалдырушымен жеке қалып, қошағандардың арасында өсиеттің мазмұнына мүдделі тұлғалар бар ма және өзінің қатысуымен науқасқа ықпал етуі мүмкін ба деген сұрақтарды анықтауы тиіс. Нотариус сонымен қатар, өсиет қалдырушыға нотариалдық әрекеттердің құпиялылығы туралы ережені түсіндіруі тиіс.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. ҚР Конституциясы 30.08.1995ж. (2019.23.03. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен) <https://online.zakon.kz>
2. ҚР Азаматтық Кодексі (жалпы бөлімі), 27.12.1994 ж. (соңғы өзгерістер мен толықтырулар 2020 ж. 1 қаңтарында енгізілді) www.onlain.zakon.kz
3. ҚР Азаматтық Кодексі (ерекше бөлімі), 01.07.1999 ж. соңғы өзгерістер мен толықтырулар 2020 ж. 1 қаңтарында енгізілді) www.onlain.zakon.kz
4. ҚР «Нотариат туралы» Заң (2020.03.07. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен) <https://online.zakon.kz/>
5. ҚР «Тіл туралы» Заңы 11.07.1997ж. (2019.26.12. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен) <https://online.zakon.kz/>

Исина Ж.Е., студентка группы Ю-44
Научный руководитель - к.ю.н., доцент кафедры общеправовых и специальных дисциплин Филин В.В.
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан

О НЕКОТОРЫХ ЭТАПАХ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ТУРИСТСКОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Одним из эффективных драйверов экономического развития государства при продуманном подходе является реализация туристического потенциала регионов страны. Это в свою очередь, позволяет говорить о развитии малого и среднего предпринимательства, привлечении инвестиций, увеличении экспорта и масштабной разработке туристических кластеров. Обратимся к одному из предшествующих и проверенному столетиями опыту успешного диалога заинтересованных в сотрудничестве инициативных стран. В современном звучании - это мегапроект, известный как «Новый Шелковый путь».

Среднеазиатское туристско-экскурсионное управление Всесоюзного центрального совета профессиональных союзов (ВЦСПС), созданное в соответствии с постановлением секретариата ВЦСПС, протокол № 196 от февраля 1952 года и приказа Центрального туристско-экскурсионного ВЦСПС от 16 января 1952 года № 13 [1] осуществляло туристскую деятельность в Казахстане и республиках Средней Азии. В том числе уделяло внимание развитию маршрутов Великого Шелкового пути. Деятельность данного управления включала в себя полный комплекс мероприятий по сопровождению желающих совершать путешествия. В первую очередь, это подготовительный этап: инструктаж, проведение занятий для ориентирования по местности, организация самих путешествий и экскурсий, возведение и поддержание в рабочем состоянии туристических баз для принятия всех желающих практически в любое время года. Обязательно сюда входило и полное финансирование туристской инфраструктуры со стороны государства. Немаловажным был выпуск печатных изданий, популяризирующих занятия туризмом. Прокладывались и наносились на карту малоизвестные маршруты для прохождения по ним целыми группами, как профессионалов, так и любителей. Большое внимание уделялось разработке методических вопросов, что находило отражение в выставочной деятельности, выступлении докладчиков на научных конференциях и симпозиумах, показывающих успешность реализации поставленных задач, курсов и семинаров для инструкторов по туризму. Число желающих заниматься туризмом во II половине XX века благодаря пропаганде туризма и экскурсий неуклонно возрастало, поэтому требовалось постоянное ведение подготовки обученных кадров. Таким образом, скоординированная и систематическая работа велась на всем среднеазиатском участке Великого Шелкового пути.

Вследствие реорганизации Среднеазиатского туристско-экскурсионного управления в 1952 году образовано Казахское республиканское туристско-экскурсионное управление ВЦСПС. Основная деятельность стала сосредотачиваться на территориях каждой из союзных республик, имеющих знаменатель из известных маршрутов, действующих турбаз, специалистов с соответствующей квалификацией, специализированной методической программной литературой и действующих в соответствии с поставленными целями и заявленными программами. В соответствии с Постановлением ВЦСПС «О дальнейшем развитии туризма» от 20 июля 1962 г. № 17 п. 4 [2] управление реорганизовано в Казтурсовет с передачей функций распущенной Федерации туризма. В дальнейшем продолжается совершенствование структуры управления и развитие новых направлений туристской деятельности.

В 1994 году состоялась международная встреча экспертов, изучающих проблемы реставрации и возрождения Великого Шелкового пути. Данное совещание проходило под эгидой Всемирной Торговой Организации и специализированного учреждения Организации Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры - ЮНЕСКО в г. Ташкент. Республику Казахстан представляла холдинговая компания «Жібек жолы» («Шелковый путь»), получившая аккредитацию для участия.

Ташкентская декларация глав государств Азербайджанской Республики, Республики Казахстан, Кыргызской Республики, Туркменистана, Республики Узбекистан, подписанная главами государств 21 октября 1996 г. в г. Ташкент дала новый импульс развитию туристской инфраструктуры в странах участниках. Указом Первого Президента Республики Казахстан № 3476 [3] был определен перечень мероприятий и заданий по развитию материально-технической базы и туристских услуг. Постановлением Правительства Республики Казахстан от 07.07.1997 г. № 1067 разработан план мероприятий, включавший приоритетное рассмотрение проектов по реализации Государственной программы «Шелковый путь», сделан упор на сохранение историко-этнографического наследия [4].

Реализация Государственной программы Республики Казахстан «Возрождение исторических центров Шелкового пути, сохранение и преемственное развитие культурного наследия тюркоязычных государств, создание инфраструктуры туризма» [5] с 1998 года стало последующим этапом. В этот период в Казахстане завершилось формирование туристской инфраструктуры, вобравшей в себя ранее существовавшую территориальную структуру и стимулирующей появление новых самостоятельных хозяйствующих субъектов. Восстановление областных представительств Государственной инспекции по охране историко-культурного наследия в 2003 году позволило законодательно упорядочить отношения в вопросах охраны памятников истории и археологии между собственниками земель и арендаторами, а также государственными органами. В этом же году завершился первый этап реализации проекта «Программа развития региона Шелкового пути», осуществляемый под эгидой ПРООН (Программа развития ООН) [6].

В 2018 году запущен совместный туристический пакет пятью тюркоязычными государствами. Участниками турпакета «Современный Шелковый путь» стали Азербайджан, Казахстан, Кыргызстан, Узбекистан и Турция. Цель проекта состоит в том, чтобы продемонстрировать ценность дошедших до нашего времени артефактов тюркских государств на Великом Шелковом пути. Заместитель министра культуры и туризма Турции Ахмет Халюк Дурсун отметил, что до сих пор туристический потенциал тюркоязычных стран недостаточно раскрыт, хотя богатая культура и история Центральной Азии привлекает иностранных туристов [7]. Мы согласны с мнением отечественных и международных экспертов, что с введением в действие всех объектов Шелкового пути в использование и заключением соглашений по возникающим вопросам, в том числе по решению интеграционных экономических проблем, туризм в Казахстане и Центральной Азии, может стать фундаментальной основой экономики нашего государства. И дальнейшая задача будет стоять по вхождению Казахстана в мировую туристскую элитную группу с имеющимся несомненным туристским потенциалом.

На современном этапе первоочередными задачами в сфере правового регулирования туристской инфраструктуры является гибкий подход и реагирование на современные вызовы. Как мы можем убедиться, эффективность туризма зависит в первую очередь, от государственного регулирования процессов, которые напрямую связаны с инфраструктурными объектами. К ним относятся:

- соответствие туристской инфраструктуры во всех регионах Казахстана мировым стандартам, в том числе сохранение первоначанного облика памятников государственного значения и проведение реконструкции с приглашением профессионалов;

- популяризация региональных маршрутов с так называемым «эффектом вживания», когда создаются условия для туристов, позволяющих погрузиться, например, в повседневную жизнь номадов;

- при возведении новых объектов туризма сохранять «экологический климат» в регионе, то есть не засорять существующие водоемы, не вырубать зеленые насаждения для расчистки места под строительство, не асфальтировать все вокруг, насаждая урбанистический стиль, тем самым искусственно преобразая все вокруг и нанося непоправимый вред природным зонам Казахстана, являющимся оазисами для туризма;

- сотрудничество на постоянной основе учебных заведений с региональными туристскими клубами, экологическими обществами, в том числе для осуществления проектной туристской деятельности;

- постоянное повышение правовой грамотности и чувства ответственности за свои действия, смена модели поведения и привитие ее в среде общения «от простого использования до сохранения и приумножения» для того, чтобы передать последующим поколениям.

Список использованной литературы:

1. Ермиенко А.В., Каляева А.А., Вольф Л.А. Э41 Экскурсоведение: учебно - методическое пособие для естественно - научных специальностей высших учебных заведений / А.В. Ермиенко, А.А. Калиева, Л.А. Вольф. - Павлодар: Кереку, 2012. – 224 с.

2. Центральный совет по туризму и экскурсиям ВЦСПС. 1936–1990 // [Электронный ресурс] <http://guides.rusarchives.ru/node/25603> Дата обращения: 02.03.2021.

3. Указ Президента Республики Казахстан от 30 апреля 1997 г. № 3476 «О реализации Ташкентской декларации глав тюркоязычных государств, проекта ЮНЕСКО и Всемирной Туристской Организации по развитию инфраструктуры туризма на Великом Шелковом пути в Республике Казахстан» // [Электронный ресурс] Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан http://adilet.zan.kz/rus/docs/U970003476_/history

4. Постановление Правительства Республики Казахстан от 7 июля 1997 года № 1067 «О мерах по реализации Указа Президента Республики Казахстан «О реализации Ташкентской декларации, проекта ЮНЕСКО и Всемирной Туристской организации по развитию инфраструктуры туризма на Великом Шелковом пути в Республике Казахстан» // [Электронный ресурс] http://adilet.zan.kz/rus/docs/P970001067_

5. Указ Президента Республики Казахстан от 27 февраля 1998 года № 3859; Постановление Правительства РК «О плане мероприятий по реализации Государственной программы Республики Казахстан «Возрождение исторических центров Шелкового пути, сохранение и преемственное развитие культурного наследия тюркоязычных государств, создание инфраструктуры туризма» от 28.10.1998 г. № 1096; Постановление Правительства РК «Об акционерном обществе «Национальная компания» Шелковый путь – Казахстан» от 10.08.1998 г. № 758; протокольное решение заседания правительства РК «О реализации Государственной программы Республики Казахстан «Возрождение исторических центров пути, сохранение и преемственное развитие культурного наследия тюркоязычных государств, создание инфраструктуры туризма» от 28.11.20002 г. № 31 // [Электронный ресурс] <http://adilet.zan.kz/rus>

6. Постановление Правительства Республики Казахстан от 6 апреля 2006 года № 252 «О подписании Региональной программы «Шелковый путь: Усиление потенциала в целях регионального сотрудничества и развития» // [Электронный ресурс] http://adilet.zan.kz/rus/docs/P060000252_

7. Совместный туристический пакет запускается пятью тюркскими странами // [Электронный ресурс] inbusiness.kz/ru/news/sovместnyj-turisticheskij-paket-zapusketsya-ryatyu-tyurkskimi-stranami

Муслимова Д.М., студентка группы Ю-9-18-1
Научный руководитель – преподаватель,
магистр юридических наук Оспанова Ж.М.
Высший торгово-экономический колледж Казпотребсоюза,
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ И ИХ РОЛЬ В ФОРМИРОВАНИИ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ СОВРЕМЕННОГО ЧЕЛОВЕКА

Проблема распространения правового нигилизма и отсутствия правового сознания среди граждан принимает актуальный характер в социальной и научной культурах. Обусловленность внимания ученых и юристов к проблеме низкого уровня правовой культуры определена множеством факторов: научными факторами, историческими и политическими обстоятельствами, социальными факторами и культурными традициями. Частые примеры нарушения и игнорирования прав людей и граждан объясняются не только характером социально-экономического развития и политическими особенностями государства, но и с отсутствием правового сознания у граждан. Факт того, что в политико-правовых системах развитых стран присутствует роль права как универсального социального регулятора и активно используется в практике, определяет необходимость правовой культуры в социальном мире и доказывает важность ее научного осмысления. Это обуславливает то, что правовая культура предстает не только как часть общественной культуры, но и как социальный феномен и научная проблема.

Основа юридического знания заключается в глубоко укрепившихся теориях, как теория норм права, теория юридической ответственности, теория реализации права, теория правонарушений, теория правовой культуры и правового государства. Правовая культура состоит из правовой идеологии, морали, правомерного поведения и психологии, образуя единство правового сознания. В качестве закономерностей в настоящий период во время становления теоретического знания о правовой культуре определяются:

- 1) установление и развитие глобальной, международной и всемирной правовой культуры, выражающейся в основной характеристике в системе международного права;
- 2) улучшение состояния правовой культуры по мере развития различных культур, повышение уровня общей культуры в целом;
- 3) влияние на становление правовой культуры политических, идеологических и иных факторов, в том числе уровня развития экономической системы, материальных и экологических условий жизни[8];
- 4) господство правовых законов, являющихся отражением правовой идеологии, закрепляющих исходные ценности процедурно-процессуального порядка, правовые институты, систему государственных органов, модели правомерного поведения и др[9].

Различие и противоречие между правовой реальностью и действительностью вызывает образование правовой культуры в целом – это становится главным источником формирования данной системы. Правовая реальность образуется с помощью субъектов, которые воспроизводят правовую теорию в практическую деятельность, что воплощается в юридических нормах, фактах и правоотношениях, актах правотворчества и толкования юридических норм. Проходя через правовую реальность в период формирования к состоянию правовой действительности, правовая система испытывает на себе характер правовой реальности. В течение этого процесса формируется и закрепляется система правовых ценностей и правовая культура общества. Правовая действительность, происходящая из правовой реальности, становится объективной основой правовой культуры, то есть объектом юридической науки[7].

Закономерности возникновения и развития правовых процессов, их определение и изучение является предметом юридической науки. Следовательно, объектом юридической

науки определяется правовая действительность, которая охватывает весь спектр социально-правовых явлений. Объект юридической науки изучается самой дисциплиной для понимания процессов и истории правовых явлений, уточнения их особенностей, а также для эффективного исполнения в практической деятельности: нормотворческой, правоприменительной деятельности и дальнейших научных исследований. К примеру, изучение системы рыночных отношений приводит к определению методов их правового регулирования (метод равенства всех участников отношений) и устанавливает правовые нормы (действие принципа «Можно все, что не запрещено законом»). Отношения, возникающие в системе публичной организации предпринимательства, основаны и регулируются на методе власти и подчинения (действие принципа «Можно только то, что предусмотрено законом»). Юридическая наука использует не только догмы права, но и нормы других отраслей наук, выступающих как внешние основания, в процессе изучения предмета своей дисциплины.

Юридические науки входят в состав общественных наук, изучающих «право, как особую систему социальных норм и различные аспекты правоприменительной деятельности»[6]. Они подразделяются на теоретические, отраслевые, международные и специальные (прикладные) науки. К первой группе относятся теория государства и права, история государства и права, история политических и правовых учений. Отраслевые науки подразделяются на конституционное, гражданское, административное, уголовное право и др. Криминалистика, судебная медицина, судебная психиатрия, судебная психология, оперативно-розыскная деятельность и прочие принадлежат к специальным (прикладным) юридическим наукам.

В юридической науке недостаточно исследовано ценностно-идеологическое, информационное, нормативное и психоэмоциональное воздействие основ Конституции на процесс формирования у населения высокого уровня правосознания. Именно Конституция РК играет ведущую роль в системе юридических средств воздействия на формирования правового сознания личности. Статьи Конституции оказывают сильное воздействие и поведение населения, а также на выработку определенных конституционно-правовых идей, взглядов и представлений. Основным условием, способствующим повышению уровня правосознания и правовой культуры населения, является соответствие норм Конституции реалиям жизни. Соотношение фактической и юридической конституций является основным критерием адекватности интерпретации последней и непременным условием эффективной реализации ею функции воспитательного воздействия на индивидов в процессе формирования и повышения уровня их правосознания [3].

В последние 30 лет произошли серьезные изменения в правовом регулировании, в строительстве ключевых государственно-правовых институтов. Фундаментальное правоведение в Республике Казахстан столкнулось с радикальным изменением своей роли, которая в дореволюционный и советский периоды состояла в выработке правовой доктрины страны (в советский период) [5]. Фундаментальное правоведение все еще находится в стадии формирования в РК, поддаваясь постоянным изменениям в структуре под влиянием технологического процесса. Для создания современных институтов необходимо непрерывное воспроизводство фундаментальных правовых знаний, особенно в базовых отраслях права. Фундаментальное воспроизводство правовых норм в структурах исполнительной власти не только повлияет на развитие правового просвещения граждан, но и укрепит правовые основы нашего социального и демократического государства.

Правовое воспитание общества оказывает свое влияние, как и на становление демократии в государстве, так и на формирование гражданского социума. Для построения корректной системы правового образования и воспитания необходимо выстроить «обратную связь» между государством и обществом. Специалист по теории коммуникации Ф. И. Шарков отмечал, что включение в структуру социальной системы механизма обратной связи позволяет при проявлении негативных тенденций и ее развитии

нейтрализовать факторы, вызывающих их [2]. Следовательно, первоначальная ступень для укрепления и развития правовой культуры – выстраивание определенного моста между государством и обществом, способного не только вовремя реагировать на проблемы в правовой и социальной культуре, но и развивающего систему юридических наук в целом.

Процесс формирования правосознания и правовой культуры населения предполагает, что взаимоотношения между государством и гражданами направлены на подготовку ролевых функций гражданина. Добросовестное выполнение обязанностей, установленных законодательством, предоставляет возможность каждому гражданину нормально реализовывать свои права и обязанности в системе государственной жизни. Но для полноценной реализации своих прав и свобод каждый гражданин должен иметь определенный уровень правовых знаний, уважать законы, а также осознанно их исполнять. Следовательно, государство обязано создать и укреплять правомерные законы, проявить инициативу в распространении правовых знаний и заняться правовым просвещением, а также развивать систему юридических наук вместе с технологическим темпом современного мира. Распространение правовых знаний среди граждан укрепит правовое сознание общества в целом, вызывая у каждого гражданина понимание собственных прав, способности влиять на работу государства напрямую и желание активно участвовать в общественных и международных мероприятиях.

Список использованной литературы:

1. Конституция Р.К. от 30.08.1995
2. Шарков Ф.И. Основы теории коммуникации. Научная статья. – М., 2002, с. 114.
3. Муртазалиев А.М. Повышение правовой культуры как актуальная задача современности. Научная статья. – Вестник ДГУ, 2013, с. 5-10
4. Попондопуло В.Ф. Объект и предмет юридической науки. Научная статья. – М: Известия высших учебных заведений. Правоведение, 2016.
5. Синюков В.Н. Общая теория права и развитие отраслевых юридических наук. Научная статья. – М., 2018.
6. Барихина А.Б. Большой юридический энциклопедический словарь. – М.: Книжный мир, 2000, с. 708.
7. Петров А.В., Горбатова М.К. О роли юридического образования в формировании правовой культуры. Научная статья. – Н.: Вестник Нижегородского университета, 2019.
8. Дробязко С.Г., Козлов В.С. Общая теория права. Научная статья. – Мн.: Амалфея, 2005, с. 457-458
9. Лазарев В.В. Общая теория государства и права. Научная статья. – М.: Юристъ, 1999, с. 486-487.

Меркулова Я.С., студентка 2 курса
Научный руководитель - Маханова А.М.
преподаватель колледжа экономики, бизнеса и права
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПЕРЕВОЗОК В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

В современном мире значительно повышается транспортная отрасль в экономике каждого государства, потому как уровень развития транспорта напрямую влияет на конкурентоспособность экономики и безопасность страны. Огромная территория нашей республики и относительно низкая плотность населения, быстрый и высокий темп экономического развития Казахстана, достигнутый в последние годы, все это, безусловно, формируют потребности в перевозках. Конечно, поток и движение, как населения, так и грузов в сфере межхозяйственных связей, экономического развития и взаимодействия

регионов Казахстана с каждым годом становится все более востребованной услугой. Но, естественно кроме экономической функции, транспорт, конечно же, осуществляет и социальную функцию, то есть налаживает обеспечение контактов населения, как в рамках дружественного, родственного общения, является непосредственной основой в организации отдыха, образования, культурного развития, а также в решении различных социальных проблем. Республика Казахстан находится вдалеке от основных мировых рынков, и именно по этой причине наша экономика отличается высокой грузоемкостью. Также, хотелось бы отметить, что более 80% грузоперевозок приходится именно на сухопутный транспорт. Транспортная отрасль имеет большой международный потенциал, который пока, на наш взгляд, недостаточно задействован. Согласно статистике, мировая торговля развивается высокими темпами, особенно в течение последних двух десятилетий. Ежегодный товарооборот между Европой и Азией, составляет около \$400 млрд. К 2019 г. с легкостью может достичь \$1 трлн. Именно, выгодное географическое расположение Казахстана необходимо использовать для прохождения грузопотоков между Европой и Азией, что в свою очередь будет содействовать увеличению доходов в бюджеты транспортных компаний и что немаловажно в госбюджет Казахстана.[1] Быстрое развитие рыночных отношений в Республике Казахстан повлекло за собой глубокую структурную перестройку огромной транспортной отрасли. Но, естественно помимо развития транспортной деятельности в торговых целях потребовалось также добиться совместимости национальных транспортных систем в различных государствах. В результате прямо сказать «научно-технической революции на транспорте» возросла естественным образом роль договора перевозки грузов. На месте структур централизованного управления автотранспортом постепенно формируются новые системы, отвечающие рыночным требованиям и крайне успешно развивающиеся в новых условиях. За 2018 год транспортом республики перевезено 4 103,6 млн. тонн грузов.

И как говорится, грех не воспользоваться своими возможностями, в плане, естественными географическими преимуществами, что в свою очередь требует приведения транспортной системы Казахстана в соответствие международным требованиям и стандартам, что под собой подразумевает необходимость проведения глобальной модернизации отрасли. Естественно, провести данную работу необходимо в кратчайшие сроки с тем, чтобы конкуренты не перехватили инициативу в свои руки, предоставив для масштабных международных перевозок альтернативные казахстанским транспортные пути и соответствующий международным требованиям уровень обслуживания грузовых и пассажирских перевозок. На сегодняшний день состояние транспортного комплекса в Казахстане находится «под прицелом» как отечественных, так и зарубежных экспертов, и ими же оговорены основные минусы. Самые яркие из них отмечены вопросами неудовлетворительной организации международных перевозок, которые используются на транспорте, устаревшие на сегодня технологии, а также очень низкий уровень сервиса транспортных услуг. Логистика, которая обеспечивает в развитых странах наибольшую часть выгод от рационализации транспортных потоков, их оптимального взаимодействия, в Казахстане находится пока в начальной стадии развития. Период экономического мирового кризиса, естественно отразился на нашу страну, тем самым выявив глобальные проблемы транспортного комплекса республики, которые как раз и понижают возможность маневрировать в структурной перестройке экономики. Таким образом, именно благодаря кризису правительство нашей страны и руководство регионов стали уделять значительно больше внимания современному и перспективному развитию транспорта в Казахстане. Понятно, что проблемы снижают эффективность функционирования транспорта Казахстана в сравнении с развитыми государствами, а также влияют на снижение безопасности грузовых и пассажирских перевозок. Учитывая, то, в каком состоянии находится транспортная система, понятно, что в данный момент, она не может обеспечить в полной мере потребности экономики, учитывая как огромную территорию Казахстана, так и амбициозные планы Правительства по перспективному

развитию экономического потенциала республики. Какие же задачи, считаем мы необходимыми ставить перед предстоящим этапом развития транспортной отрасли Казахстана? Ну, в первых, это конечно же повышение эффективности деятельности, а также новое строительство объектов транспортной инфраструктуры, и естественно модернизация действующей инфраструктуры, также необходимо ускорить товародвижения и крайне важно снизить транспортные издержки, соответственно немаловажным этапом будет являться и повышение безопасности и устойчивости деятельности отрасли, а также доступности транспортных услуг для населения. Нашей стране необходимо развивать международное сотрудничество в сфере транспорта, так как именно благодаря этому, на территорию нашей страны поступает новая техника и технологии, тем самым происходит внедрение международного опыта. Вместе с тем, чтобы выполнить и ввести в жизнь государственные Программы проектов, которые как раз ориентированы на развитие и совершенствование инфраструктуры, на строительство новых транспортных объектов и ремонт действующих транспортных сетей, необходимо привлечь государственные и частные инвестиции. Хотелось бы подчеркнуть, что на выполнение программ развития транспортной системы страны предусмотрено инвестировать 2,8 трлн. тенге на период до 2030 года.[4] В планах довести до хорошего и удовлетворительного уровня 85% автодорог республиканской и 70% дорог местной сети, повысить скорость грузового сообщения по железным дорогам на 15-20%, в том числе, по международным коридорам – на 20-30%.[5] Стоит подчеркнуть, что транспорт Казахстана – сложная отрасль, которая существует свою в плотной взаимосвязи со всеми отраслями и экономическими секторами республики. Взять хотя бы, в качестве примера управление разными видами транспорта, ведь задумайтесь, оно осуществляется в рамках нескольких министерств и ведомств, что в первых крайне неудобно, а во вторых предполагает тесную координацию и обеспечение методологического единства в подходах к стратегии развития. Для того, чтобы обеспечить развитие транспортной отрасли и экономики республики в целом, а также повысить эффективность и качество транспортных услуг, привлечь инвестиции в усовершенствование и обновление транспортных коммуникации необходимо прежде всего реформировать экономическую модель транспорта. На наш взгляд для начала необходимо выделить три направления модернизации:

1. Переоснащение транспортного парка;
2. Техническое и технологическое совершенствование транспортной инфраструктуры;
3. Усовершенствование организации перевозок с повсеместным внедрением логистических методов и совершенствованием управления отраслью и транспортными компаниями.

В свою очередь, решение проблем автотранспорта Казахстана требует как усиления научного обеспечения отрасли, проведения проектных исследований и разработки отраслевых системных рекомендаций по перспективному развитию с учетом международного опыта, так и формирования межотраслевой координации развития отрасли с другими отраслями экономики на основе маркетинга транспортных услуг и логистики. Необходимо также внедрить современный опыт строительства и организации транзитных перевозок в рамках международного транзитного коридора «Западная Европа – Западный Китай» на остальных транспортных коридорах республики.[2] Немаловажным является усиление внимания к организации пассажирских перевозок в Казахстане для улучшения экологической ситуации в крупных городах республики и сокращения доли легкового транспорта на дорогах. В развитии общественного транспорта необходимо внедрять современные методы логистики и маркетинга, использовать обратную связь и пожелания населения при совершенствовании перевозок пассажиров. Одним из важнейших решений является повышение квалификации руководящих кадров в отрасли и основных компаниях-перевозчиках (требуется формировать систему повышения квалификации руководителей и ведущих специалистов в отрасли с последующим

переходом к непрерывному обучению), а также повышения качества обучения водителей АТС путем усиления контроля качества подготовки/переподготовки (формирование рейтингов и «черных списков» автошкол).

Вместе с тем, должно быть четко сформирована гибкая тарифная политика в области транзитных перевозок и устранения нефизических барьеров в организации транзитных перевозок, в частности совершенствования пропуска транспорта на таможенных постах и при прохождении границы. Но, также нельзя не отметить, содействия реконструкции НПЗ в Казахстане для стабильного, бесперебойного обеспечения автотранспорта республики автомобильным бензином на уровне стандартов Евро – 4 и Евро – 5.[3]

Мы считаем, что реализация предложенных рекомендаций позволит ускорить развитие отрасли и обеспечить ожидаемые доходы государства от транзитных перевозок и перевозок внутри страны. Успешность перспективной деятельности отрасли, ее конкурентоспособность на международном рынке транспортных услуг, реализация транзитного потенциала, а также соответствие потребностям внутренней экономики, социальным потребностям населения зависят от преодоления сложившихся отставаний, диспропорций и барьеров развития.

Список использованной литературы:

- 1.Щербанин Ю.А. Интермодальный транспорт: некоторые теоретические аспекты // Научные статьи и материалы ИМП РАН, 20 июня 2017 г. // <http://socionet.ru/publication.xml>
- 2.Китай продолжает развитие высокоскоростных программ // <http://www.rbcdaily.ru/2017/12/03/world/562949979244396>
- 3.Транспортная стратегия Республики Казахстан до 2020 года. Астана, 2015г. – с.14. // www.tranco.kz/pr/doc/transportstrat.doc.
- 4.Стратегия развития транспортной отрасли государства до 2030 года // <http://www.mtk.gov.kz/>
5. Материалы новостных сайтов и электронных отраслевых порталов по транспорту: <http://loginfo.ru/issue/129>, <http://www.indpg.ru/transport>, www.trans-port.com.ua, www.trans-port.com.ua и другие.

Ю-18-3к тобының студенті Мәжіт Інкәр

Ғылыми жетекшісі: Амантайұлы А., аға оқытушысы, з.ғ. магистрі

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы.

ТҰТЫНУШЫЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҒЫН ҚОРҒАУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Сөзімізді бастамас бұрын тұтынушы деген кім дегенге тоқталып өтейік. Тұтынушы – өз қажеттіліктерінің қанағаттандырылуына тауарларды сатып алуға немесе оған тапсырыс беруге тікелей немесе жанама ниеттенетін, сондай-ақ, сатып алатын немесе пайдасына жарататын жеке және заңды тұлға.

Демократиялық қоғамды дамытудың басты міндеттерінің бірі тауар мен қызмет нарығындағы кәсіпкер мен тұтынушының арасындағы тепе-теңдікті сақтау болып табылады. Бұл орайда жеке бизнестің құқын қорғаушылар баршылық. Оның басты қамқоршысының бірі мемлекет деуге болады. Қазір бізге кәсіпкерлермен қатар тұтынушылар құқығының қорғалуында назардан тыс қалдырмау керек. Өйтені ол кәсіпкерліктің дамуына кедергі келтіретіні түсінікті. Ал, тұтынушы өз кезегінде тауардың сапасына, бағасына нақты, шынайы баға беретін сарапшы болып табылады. Қазақстан Республикасы адам және азаматтың құқығы мен бостандығының қорғалуына кепілдік береді. Мәселен, Қазақстан Республикасы Конституциясының 14-бабында былай делінген: «тегіне, әлеуметтік, лауазымы және мүліктік жағдайына, жынысына,

нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге көзқарасына, намысына, тұрғылықты жеріне байланысты немесе кез - келген өзге жағдайлар бойынша ешкімді де кемсітуге болмайды және заң мен сот алдында бәрі тең [1].

Осыған сәйкес, құқықтық мемлекеттің және өркениетті қоғамның азаматтарының қалыпты өмір сүруіне заңдылық негіз болады. Ал заңдылық азаматтардың заң алдындағы нақты теңдігін қамтамасыз етуге қабілетті қоғам жағдайында ғана орын алуы мүмкін. Мұндай жағдай барлық азаматтарға, қажеттіліктерін қанағаттандыруға тиімді жағдай жасау, нарықтық экономикалық қатынастардағы материалдық игіліктерді өндіру саласында теңдікті қамтамасыз ету арқылы қалыптасады. Әрі бұл құқықтық мемлекеттің басты міндеті.

Ал азаматтардың қажеттіліктерінің ауқымды бөлігі тауар алу арқылы, яғни сауда саласында қанағаттандырылады. Біз күнделікті өмірде азық-түлік, киім, тұрмыстық заттар және өзге де тауарлар сатып ала отырып, бұл қатынастардың құқықтық жағына көңіл аудармаймыз. Өкінішке орай, өз әрекетімізді «тұтынушының» әрекеті ретінде және сатушының әрекетін заң тұрғысынан бағалау қажеттігі, біздің қандай да бір құқығымыз бұзылған кезден бастап қана пайда болады. Бірақ өз құқығымызды біле тұрсақ та, оны осындай тұрақсыз экономикалық жағдайда қорғау қиынға соғады.

Ал жалпы алғанда тұтынушылар мен сатып алушылардың құқықтарын қорғау институты біздің елімізде әлі де болса толығымен зерттелмеген және осы мәселе бүгінгі күннің күрделі мәселерінің қатарына жатады.

Әлі еліміз құқықтық мемлекет құру жолына түскен және жеке тұлғаның құқығын қорғау мемлекет мүддесін қорғаудан жоғары бола бастаған қазіргі жағдайда тұтынушылардың құқықтарын қорғау мәселесі өзекті де қызықты.

Тұтынушылардың құқықтарын қорғау институтының мәнін ашу, оның қазіргі жағдайына талдау жасау бұл мәселеге қатысты нормативтік құқықтық актілермен танысуға, практикада тұтынушылардың құқықтарын қорғау мәселесі бойынша тәжірибелік маңызы бар қорытындылар мен ұсыныстар дайындауға тырысамыз.

Қазіргі кездегі тұтынушылардың құқықтары қысқа уақыт аралығында емес, прогрессивтік қауымның өзінің тұтынушылық құқықтары үшін бір жарым ғасыр күресі нәтижесінде қоғамдық және құқықтық жүйедегі өзінің беделді орнын алды. Тұтынушылар қозғалысын бүкіл әлемнен байқауға болады. Біздің елімізде бұл қозғалыс салыстырмалы түрде жас болып табылады, оның дамуы біздің еліміздің 1991-жылы тәуелсіздік алуымен, жоспарлық экономикадан нарықтық экономикаға көшумен байланысты. Бұрын тоталитарлық жүйеде өмір сүрген уақытта тұтынушылардың құқықтарын қорғаумен бір орган ғана жанамалы түрде шұғылданды, ол – Сауда Министрлігі.

Содан кейін барып нарықтық реформалар жасалды, оның соңынан – тұтынушылардың құқықтарын қорғауға бағытталған заңдар қабылданды. Сол кездері алғашқы тұтынушылар ұйымдары екі жолмен қалыптасқан еді. Бір жағынан, белгілі бір себептер бойынша тұтынушылардың құқықтарын қорғауға мүдделі, өзінше бір интеллектуалдар (журналистер, экономистер, социологтар, заңгерлер және т.б.) клубы құрылды. Көбінде олар газет-журналдар төңірегінде жиналды.

Қазір біздің елімізде адамдардың тұтынушылық сауатын ашуға аса зор мән берілмей отыр. Осы тақырыпқа арналған кітаптар жоқтың қасы. Сондықтан да біздің еліміздің азаматтарының тұтынушылық білімін арттыру қажет. Бұл үшін нақты шаралар қолдану керек. Бұқаралық ақпарат құралдарынан (теледидар, радио) осы тақырыпқа арналған бағдарламалар ашу керек, газет-журналдар арқылы да мақалалар көп жазу керек, тіпті тұтынушыларға арналған жеке газет-журналдар болса да артық емес. Тұтынушының білімін арттыратын кітаптар, кітапшалар шығару керек, меніңше ЖОО-да заңгер мамандығында оқитындарға арнайы курс оқытылуы керек.

Бұл жерде алға қойылатын мақсат, әрбір адамды өзін нарықтық экономиканың басты тұлғасы – тұтынушы ретінде сезінуді үйрету керек. Өйткені, заң тек сауатты және

жауапты тұтынушылық әрекетті жүзеге асыру құралы болып табылады.

Тұтынушыға тиісті мәселелерді реттеу кезінде азаматтық заңнама, яғни Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің нормалары негізгі рөлді атқарады. Азаматтық кодекстің жалпы бөлімінде азаматтар мен ұйымдардың азаматтық құқықтық қатынас айналымына қатысуының негіздері, азаматтық-құқықтық шарттар мен мәмілелерді жасаудың негізгі талаптары мен ережелері айқындалады. Тұтынушылардың құқықтарын қорғау және реттеуге тиісті заң шығармашық нормалар құрамына әртүрлі нормативтік құқықтық актілер енеді. Оның қатарына «Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 4 мамырдағы № 274-IV Заңы және 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы кодексі т.б. өзге де нормативтік құқықтық актілер кіреді. Үкіметтің қаулыларыда жатады. Мұндай нормативтік құқықтық актілер кез келген уақытта қатынасты реттеп отыратындай болуы қажет, өйткені құқықтық қатынастар тоқтап тұрмайды, өзгеріп қайта жаңарып, үнемі құылып тұрады, сондықтан оны әрқашан жетілдіріп отыру керек [2].

Заңнамада кемшілік жақтарыда бар мәселен, біріншіден, тұтынушылар өз құқықтарын өздері қорғайды. Яғни алдауға түскен азамат талабы орындалғанға дейін сауда орнына бірнеше рет баруы керек. Тіпті болмаған жағдайда ғана құқық қорғау органына баруға рұқсаты бар. Екіншіден, жаңа заңда тұтынушылардың құқығын қорғайтын ұйымдардың міндеттері жан-жақты қарастырылғанымен, құқықтары өте аз қамтылған. Сол сияқты заңға сәйкес, біз өз күнімізді өзіміз көруіміз керек болады. Бұған дейін тұрғындардың құқығын қорғауға кеткен шығынымызды айыпты жақ төлеп келген болса, бұдан былай олар тек айыппұл төлеумен ғана шектелмек.

Бірақ өкінішке орай, тұтынушылардың құқықтарын қорғау мәселесі бүгінгі күнгі Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық өміріндегі әлі нақты шешімін таппаған күрделі мәселелердің бірі. Оған жоғарыда атап өткен көптеген себептер негіз болып отыр [3].

Күнделікті күйбең тіршілікте қарапайым тұтынушының құқығына нұқсан келтіретін жайттармен жиі кездесіп жатамыз. Таңертен сатып алған сүтіңіз кешкісін іріп кетсе, ал сатушы оны ауыстырудан бас тартса, нанның салмағы тиісті мөлшерден кем болса, тіпті, қалалық көліктерде төлеген ақшаңызға билет берілмесе, мұның бәрі – тұтынушы құқығын шектейтін әрекеттер. Алайда бұл тек ұсақ-түйек қана. Мәселен, Астана қаласының «Әділет» тұтынушылар құқығын қорғау қоғамдық бірлестігіне түсетін әрбір үшінші шағым сапасыз ұялы телефондарға байланысты көрінеді. «Жасыратыны жоқ, Қазақстан әлдеқашан контрафактілік тауарлардың қоқысына айналған. Еліміздің сауда айналымында жүрген ұялы телефондардың 88 пайызы – контрафактілік тауар. Олар әртүрлі «соткалардың» бөлшектерінен жиналған фирмалық тауардың арзан көшірмесі ғана. Сондықтан бүгін сатып алған байланыс құралыңыз ертеңгі күні істен шығып жатса, таң қалмай-ақ қойыңыз.

Қазіргі уақытта дүкен сөрелерінде ұялы телефондар түр-түрімен кездеседі, бірақ солардың ішінен сапалысын таңдап алу қиынның-қиыны. Кейбір алаяқ сатушылар бизнес желісін жақсылап жоспарлап алған. Мәселен, сатқан тауарына жарты жылдық немесе бір жылдық кепілдік береді де, жоғарыда атап кеткен жағдайға тап бола қалсаңыз, сізге арнайы «сервис орталығына» жолдама ұсынады. «Негізінен кез келген ұялы телефонға сатушы емес, шығаратын фирманың өзі кепілдік береді. Ол кепілдік мерзімі үш, әрі кетсе бір жылдан кем болмауы тиіс. Егер 14 күннің ішінде тауардың ақауы байқалса, міндетті түрде жаңасына ауыстырылып немесе ақшасы қайтарылуы керек. Ол мерзімнен асып кеткен жағдайда арнайы сервис орталығына тегін жөндеуге жіберілуі керек». Бұл жерде де халықтың аңқаулығын асыра пайдаланатындар жеткілікті. «Сотқаңызға» сараптама жасап шыққан «сервис орталығы» «мына телефон соққыға ұшыраған немесе құлатып алғансыз, жүйелік ақаулары байқалмайды» деп, бар пәлені өзіңізге жауып, сыпайы ғана шығарып салады. Осы іс бойынша «Әділет» тұтынушылар құқығын қорғау орталығы бірнеше қылмыстық топтарды әшкерелеген. Мәселен, телефоныңыздың тағдырын шешуші «сервис орталығының» қызметкері сол тауарды сатқан адамның сіңлісі немесе

бауыры, яғни, бір топтың адамдары болып шыққан. Шағымдар ішінде екінші орын алатыны – сапасыз аяқкиімдер.

Жақында жоғарғы атаулы орталыққа бір арыз түскен. Тұтынушы қымбат дүкендердің бірінен 50 пайыз жеңілдікпен 16 000 теңгеге Италияның «сапалы» етігін сатып алса керек. Бір жұма болмай ол етіктің табаны жарылып қалған. Сатушылар, әрине, жыртық етікті ауыстырудан бас тартқан. Экспертизалық зерттеулердің нәтижесі бойынша жарты бағасына сатылған «Италияның сапалы етігі» қытайдың арзанқол дүниесі болып шығып, ақшасы иесіне қайтарылған. Жалпы, сапасыз тауарды сатып алып, соңынан сан соғып қалмас үшін, сатушыдан міндетті түрде чек талап етуге кеңес беріледі. Осы «сиқырлы» чектің арқасында осыдан екі жыл бұрын Астана қаласы бойынша 1 млн. теңгеге жуық қаржы өз иелеріне қайтарылған. Өкінішке қарай, арзан ақшаның соңына түскен алаяқтар заманында бұл тек теңіздің тамшысындай ғана.

Азық-түлік, тұрмыстық техника, дәрі-дәрмек, тағы басқа сапасыз тауарлар легі бірнеше шағымдар кітапшасын толтырып үлгерген. Соның бірін атайтын болсақ – стоматологиялық қызметке қатысты шағым. Сау әйелдің стоматологияда дүние салуы тек бір отбасының емес, тегіс бір мемлекеттің қайғысына айналды. Әсте, осы қаралы оқиғадан кейін сыннан қорытынды шығарған ақ халаттылардың арқасында тұрғындардың күлкісі жарқын болды деп айту әлі де болса қиынға соғып тұр. Оған мына мысал дәлел. Тіс ауруына шағымданған азаматша елордалық тіс емханаларының біріне жүгінеді. Оның ауыр халін аңғарған ақ халатты абзал жан бір тіс үшін қызмет құнын 15 000 теңге деп, бағаны көкке ата салады. Емделуші қалтасында бар болғаны 12 000 теңгесін көрсеткенде, базардағы саудагердің кейпін танытқан стоматолог сөзге келмей, келісе кетеді. Өткен жылғы қайғылы оқиғаны есіне алған тіс жұлдырушы азаматшаның: «Кешіріңіз, тісіме не егіп жатқаныңызды білуге бола ма?», – деген сұрағына дәрігер: «Жұмысың қанша, тісің жазылса болды емес пе!», – деп зілмен жауап қайтарған.

Стоматолог қызметінің шикілігін сезген азаматшаның ертеңгі күні беті адам танымастай қисайып кетеді. Оқиға соңында пациенттің: «Тұтынушылар құқығын қорғау орталығына шағымданамын!», – деген ескертпесінен кейін медициналық мекеме алған ақшасын қайтаруға асыққан. Алайда денсаулық дегенде ақшаның қашанда құнсыз екені айтпаса да белгілі. Міне осында келіп «Сервис» деген атаққа сай келмейтін бүгінгі қызмет сапасының сын көтермейтіндігі жасырын емес [4, 69 б.].

Тұтынушылардың құқықтарын қорғау саласында көптеген оң қадамдар жасалғандығына қарамастан, бұл мәселенің әлі де болса толық шешімі табылмай отырғаны себепті. Бұл мәселелерді шешу бүгінгі күннің міндеті. Ал біздің бұл мәселеге қатысты төмендегідей ұсыныстарымыз бар:

1. Тұтынушылардың құқықтарын қорғау саласында басты рөл атқаратын «Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» Қазақстан Республикасының заңына қазіргі өмір талабына сай және тұтынушылар шағымдарын ескере отырып өзгерістер мен толықтырулар енгізу керек.

2. Тұтынушылардың құқықтарын қорғау мәселесі бойынша мемлекеттік дәрежеде де, халықаралық дәрежеде де ақпарат жүйесін қалыптастыру керек. Өйткені біздің тұтынушыларымыз құқықтық жағынан әлі де болса сауатсыз. «Сіздің құқықтарыңыз бұзылса тұтынушы ретінде өз құқықтарыңызды еркін қорғаңыз. Өз кезегінде тұтынушылық құқықтарыңыз бен мүдделеріңізді қорғауға және заңи кеңеске барлық құқық қорғау органдарына, ұйымдарына баруыңызға болады». Міне осындай жарнамалар тұтынушылар көп жүретін жерлерде болуы қажет.

3. Тұтынушылардың құқықтарын қорғаудың мемлекеттік жүйесін қайта жаңғырту қажет. Мемлекеттік деңгейде тұтынушылардың құқықтарын қорғау органдарының қызметін жандандыру қажет.

4. Тұтынушылардың құқықтарын қорғау ұйымдарын көптеп құру және оларға мемлекет тарабынан қолдау көрсету керек. Бұл ұйымдардың қызметінің мақсаты – тұтынушылардың құқықтарын қорғау болып табылады, сондықтан олар осы салаға

қатысты нормативтік актілердің қағаз жүзінде қалмай нақты орындалуына зор ықпалын тигізеді.

5. Тұтынушылардың құқықтарын қорғау саласында халықаралық ынтымақтастықты дамыту керек. Өйткені бұл Қазақстандағы тұтынушылардың құқықтарын қорғау қозғалысының жаңа дәрежеге көтерілуіне және тұтынушылардың құқықтарын қорғау саласында жасалатын шаралардың сапасының артуына зор ықпалын тигізеді.

Біздің мақсат басқаларды даттап, жақсы атану емес, сапасыздықтың салдары қайғылы оқиғамен аяқталмасын деген тілеу ғана. Бүгінде сан түрлі себептермен келіп түсетін шағымдар есебі көп. Өкінішке қарай, бәріне бірдей көмектесу мүмкін емес. Оның үстіне шағын және орта бизнеске еркіндік беру және қолдау біреуге пайда әкелгенімен, құқық қорғаушылардың қол-аяғын бірдей байлап отыр десе де болады. Соның салдарынан алаяқ кәсіпкерлер ар-ұяттарын ақшаға айырбастап, кесірін жазықсыз тұтынушыларға тигізуде.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған) (1998-2007 ж.ж., 2011 ж., және 10.03.2017 ж. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)
2. «Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 4 мамырдағы № 274-IV Заңы. (21.04.2018 № 504-V берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)
3. «Заң тұтынушыны қорғай ма, әлде...» Менеджмент Качества №4 (34) 2010.
4. Мороз С. П. Кәсіпкерлік (шаруашылық) құқық: оқулық. - Алматы : Бастау, 2009.

Момбаева К.. студентка группы П-23

Научный руководитель – Айткалиева Б.Р.

преподаватель колледжа экономики, бизнеса и права

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

ТЕРРОРИЗМГЕ ҚАРСЫ КҮРЕС

Терроризм - [лат. terror - қорқыныш, үрей] - саяси мақсатты сылтауратып күш қолдану; ұғым XVIII соңында ұлы француз төңкерісі кезінде яacobиндықтар жүргізген репрессиялық саясатты атауда қолданылды. "Террор" ұғымы қазіргі әдебиеттерде диктаторлық немесе тоталитарлық жүйелердің өз азаматтарына қатысты күш қолдану және үрей туғызу саясатын сипаттауда қолданылады. Терроризм ретінде "әлсіздің" тарапынан болатын (радикалды саяси оппозиция, экстремистік пиғылдағы ұлттық немесе діни азшылық, діни фанатиктер және т.б.) әрекет түсініледі. Терроризм - ұйымдасқан топ діттеген мақсатына жету үшін дүрсін-дүрсін күш қолдану арқылы көрініс табатын әдіс. Қазіргі жағдайларда террористер аманат алуды, қоғамдық мәндегі ғимараттарды басып алу, жарып жіберу, ұшақтарды алып қашу және өзге де әрекеттерге барады. Террористік әрекеттер қашан да жариялы түрде жүреді және қоғамға, билікке әсер етуге бағытталады. 1977 жылы Еуропалық Кеңеске мүше-мемлекеттер терроризммен күрес жөнінде Еуропалық конвенция қабылдады. Терроризм (ең алдымен, көрнекті саяси және қоғам қайраткерлерін өлтіру) тарих ағынына елеулі ықпал етеді, бірақ саяси қайраткерлерге қарсы терактілер өздігінен жалпы адамзатқа аса қауіп төндіре қоймайды. XX ғ. екінші жартысында жағдай түбегейлі өзгерді, терроризмнің әртүрлі түрлерінің күрт жіктелуі орын алды. Ол өмір сүріп отырған бүкіл саясат тәртіптеріне, институттарға, заңды билік құрылымдарына қарсы жаппай соғысқа айналды. Терроризмнің иррационалды қыры саясатқа еш қатысы жоқ қарапайым халықты жаппай қырудан көрініс тапты. Нәтижесінде

зорлық-зомбылық апаты және вакханалия жер шарының әрбір адамын терактіні ұйымдастырушылардың ақылға қонымсыз идеяларының бұғауында қалдырды. XX ғ. соңында терроризм қазіргі заманның өткір ғаламдық мәселелеріне айналды. 1960-1970-шы жылдары солшыл экстремистік пиғылдағы Италиядағы "Қызыл бригада" және Германиядағы Баадер-Майнхоф сияқты топтардың әрекеттерімен байланысты терроризм толқыны Батыс Еуропаны шарпып өтті. 1990-шы жылдардың басында Ресей қанды террористік зомбылықтың ортасында қалды. Кейіннен оған ислам экстремизмі, шешен сепаратизмі қосылды. Антитеррордың әдістері, технологиясы және тиімді стратегиясы отандық және шетелдік арнайы қызметтер күшіне сүйенеді. Саяси мақсаттарын іске асыру үшін өлімді, адамдарды ұрлауға, диверсияны және басқа да басып-жаншу актілерін құрал ретінде көлдану.[1]

Қазіргі уақытта, бұған дейін болуы мүмкін болып қарастырып келген, терроризм мен экстремизмнің таралу қаупі Қазақстан үшін мемлекет, қоғам мен азаматтардың қауіпсіздігіне төнетін шынайы қауіпке айналып отыр. Осыған байланысты халықаралық лаңкестік пен экстремизмнің өзге де белгілеріне қарсы әрекет ету республикамыздың ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету ісінде басым бағыттардың біріне айналды.

Бұл бағытта ел басшылығымен және құзырлы мемлекеттік органдармен, соның ішінде Ұлттық қауіпсіздік комитетімен, бұл зұлыммен күрестің тиімділігін арттыру жолында құқықтық, ұйымдастырушылық және тәжірибелік саладағы барлық қажетті шаралар қабылдануда.

Терроризммен және экстремизммен күрес саласындағы ұлттық заңдар біртіндеп жетілдірілуде. 1999 жылдан бастап Қазақстанда «Терроризммен күрес туралы» Заң жұмыс істейді. Қылмыстық және қылмыстық-процессуалдық заңдарға, ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелері жөніндегі басқа да заң актілеріне бірқатар өзгерістер мен толықтырулар енгізілді. 2005 жылдың ақпанында «Экстремизмге қарсы әрекет ету» және «Қазақстан Республикасының экстремизмге қарсы әрекет ету мәселелері жөніндегі кейбір заң актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заңдар қабылданды. Атап айтсақ, бұл заңдарда азаматтардың құқығы мен бостандығын, конституциялық құрылым мен ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің негіздерін қорғау мақсатында экстремистік қызметке қарсы әрекет етудің құқықтық және ұйымдастырушылық негіздері анықталған. Қабылданған халықаралық міндеттемелерге сәйкес халықаралық лаңкестік ұйымдардың республикамыздың аумағына енуін болдырмау және қызметін жою бойынша адыналу жұмыстары жүзеге асырылуда.[2. 86 б]

Қазақстан Республикасы Президентінің өкіміне сәйкес 2004 жылы құрылған Ұлттық қауіпсіздік комитетінің ведомствоаралық Терроризмге қарсы орталығы толығымен жұмыс істей бастады. Орталық мемлекеттік органдар қызметтерінің лаңкестікпен күрес саласындағы қызметін үйлестірудің тиімділігін арттыруға, лаңкестікке қарсы заңдарды сақтаудағы және тиісті мемлекеттік бағдарламаларды орындауды бақылаудың тиімділігін арттыруға арналған.

Терроризммен және экстремизммен күрес желісінде Ұлттық қауіпсіздік комитеті күнделікті жедел қызметтік қызметі шеңберінде қомақты нәтижелерге қол жеткізді.

Көптеген тарихшылардың пікірі бойынша террор — латын тілінде-ужас, страх - яғни үрку, қорқыныш деген түсінікті білдіреді де, француз революциясы кезінде пайда болды дейді. Қазіргі кезде дүниежүзінің көптеген жерінде террорлық ұйымдар белең алып тұр. Көпшілігінде радикалды-террорлық ұйымдар тәуелсіздік, бостандық, саяси құқық үшін күресуші саяси бірлестіктер ретінде қалыптасты. Алайда бірқатар елдерде оппозицияның жеңісі және топтарға бостандық режимі мен көмектің берілуі олардың террорлық әрекетін мемлекетке қарсылық деңгейіне жеткізді. Сондықтанда бірқатар мемлекеттердің қызметтерінің негізгі бағытының бірі террорлық әрекеттерге қарсы күресу болып табылады.[2]

Адамзат XXI- ғасырға осындай қауіпшен енуде. Терроризм мен экстремизм әртүрлі көріністе көптеген елдер мен олардың азаматтарының қауіпсіздігіне барған сайын қауіп

төндіруде. Ол саяси, экономикалық, моралдық шығындар әкеледі, қалың көпшілікке күшті психологиялық қысым жасайды, жазықсыз адамдардың өмірін әкетеді.

Терроризм халықаралық, ғаламдық сипатқа ие болған. Осыдан сәл бұрынырақ терроризм туралы локалдық құбылыс деп айтуға болатын еді. XX ғасыр 80-90 жылдарында ол универсальды феноменге айналды. Ғаламдық және терроризмнің барған сайын интернационализациялануы - адамзат баласы алдында тұрған айқын факт. Бұл феноменге халықаралық қатынастар мен әртүрлі облыстардағы өзара әрекеттердің кеңеюі мен ғаламдануы жағдай жасайды. Бұл процестер экстремизм мен терроризм жағдайында жүзеге асады. Көптеген террорлық ұйымдарға материалдық көмек мұнай өндіретін араб елдерінен және дамыған батыс мемлекеттерінен келеді. Дамыған мемлекеттер территориясында көптеген діни-этникалық қоғамдар немесе диаспоралар өмір сүреді, оларға өздері өмір сүріп отырған әлеуметтік-мәдени атмосфера жат, оған көңілі толмайды. Сондықтан осындай топтар дүниенің басқа жеріндегі өздерінің "ағайындарына" әртүрлі формада қолдау көрсетеді. Халықаралық терроризмнің финанстық базасы осылай қалыптасады.[3,б 132]

Бүгінгі терроризм - жекелеген диверсанттың, самолетті алып кетушінің, қанішер-камикадзениң әрекеті емес. Қазіргі терроризм - кең аумақтылығына сай соңғы жетістіктермен жабдықталған, қаруланған зор құрылым. Оның дәлелдері Ауғаныстан, Тәжікстан, Косова, Шешенстан. Онда болып жатқан оқиғалар қазіргі терроризмнің диверсиялық-террористік соғыстар жүргізуге қабілетті екендігін, кең аумақта қарулы қақтығыстарға қатыса алатындығын көрсетуде. Терроризм "еңбек рыногының" (жалдамалылар және т.б.) дамуына байланысты ғаламдық масштабта пайдалы бизнеске және капитал салу (қару сату, есіртке сату және т.б.) көзіне айналды. Мәселен, бұрынғы СФРЮ территориясындағы соғыс барысында жыл сайын хорваттарға, мұсылмандарға, албандарға 2 млрд долларға қару және соғыс техникасы сатылған. қазіргі кезде дүниежүзілік рынокқа наркотиктер мен оның шикізатын террористік топтар әкелетіндігі мәлім болды. Ол бірнеше миллиард доллардан да асады .

Қазіргі терроризм соғыс қақтығыстарының детонаторы, этника арасындағы бейбіт процеске кедергі келтіруші болып табылады. Осы жағдайды АҚШ және басқа Батыс мемлекеттер өзінің геосаяси және стратегиялық мүдделеріне пайдалануға тырысады. Террордан өзі зардап шеге отырып, олар террористік топтар мен ынтымақтасуға дайын. Олардың әрекеті өздеріне бағытталмаса болғаны.

Бүгінгі күндері саяси терроризм барған сайын қылмысты іспен астарласып жатады. Оны мақсаттарынан, мотивтерінен, методтарынан, формаларынан ғана ажыратуға болады. Олар өзара бірігіп әрекет етеді, бір-біріне қолдау көрсетеді. Кей жағдайларда қылмыскер саяси мақсаттарын жасырып, өзін террорист етіп көрсетеді. Латын Америкасында перуандық, колумбиялық террористік ұйымдар наркомафиямен шатысып жатады. Саяси бағыттағы террористік ұйымдар кей жағдайларда финанс пен материалдық ресурстарды алу үшін қылмыс методтарын пайдаланады: контрабандамен айналысады, заңсыз түрде қару, наркотиктер сатады. Терроризм қоғамның қауіпті әлеуметтік құбылысы ретінде барған сайын аумағы кеңеюде, көп адамдар тартылуда.[3.129б]

Терроризм барған сайын қорқытудың жаңа түрін іздейді, аумағын кеңейтеді, қатігезденеді. Террористер әрекеті шектен шығып кетті, олар еш нәрседен аянбайды. Жапонияның метросында болған жағдай. Шетелдік эксперттердің сипаттауы бойынша, террористер алдын-ала жаппай жою қаруын бірнеше рет байқап көрген, қаруды дайындап, сонан соң ядролық мекемелердің ішіне кіруге тырысады, атом электр станцияларына қарсы немесе атом қондырғыларына қарсы диверсия ұйымдастырады. Кейбір елдердің қоғамында талан-таразға салу, халықтың байлығын тонау сияқты алуан-түрлі ой-пікір таратылады.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30 тамыз 1995ж

2. Глобализация и терроризм? Противорочия и угрозы XXI века: ст и докл. Международ. Конф., Моква, 13-15 мая 2012г.
3. Международный терроризм политический анализ рисков стратегий обеспечения безопасности: в 3т./Г.В. Артемчук .

Ю-19-2к тобының студенті Мұқанова Н.

Ғылыми жетекшісі: Мағдатова Қ.Ж., аға оқытушысы, з.ғ. магистрі
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ШЕТЕЛ АЗАМАТТАРЫ МЕН АЗАМАТТЫҒЫ ЖОҚ АДАМДАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Адам құқығы мәселесі әрқашан актуалды тақырып. Қаншама жылдар мен ғасырлар бұрын адам өз құқықтарының бар екендігін түсінген, бірақ оның құқықтары әлі күнге дейін кейбір мемлекеттерде илеусіз қалуда, әсіресе шетел азаматтары мен азаматтығы жоқ адамдардың. Азамат аталған соң сенің өмірін жеңілірек, өйткені саған құқықтар мен міндеттер бірдей жүктеледі, бірақ сенің азаматтық алмауын немесе алып, басқа мемлекетте өмір сүруің неге саған қиындық туғызу керек?! Ол қандай қиындықтар деген сұрақ туады. Мені бұл мақаланы жазуға итермелеген Қытайдағы отандастарымыздың өз еліңе орала алмай жатқаны болатын. Олардың айыптары қаншалықты шын немесе неліктен олардың құқықтарың қорғау соншалық ұзаққа созылғаны туралы ойлар келеді. Бұл сұраққа тек бір жауап естідім, ол - «Қытай заңының солай болуы». Қашаннан бері заң адам құқықтарынан жоғары тұрады, заңның өзі құқықтарды қорғау үшін керек емес пе, керісінше емес?! Тұжырым-азаматтығы жоқ адамдар мен шетел азаматтарының құқықтарының қорғалуы мен сақталуы толық түрде емес және мақаламның басты мәселесі осы.

Әр елде мемлекет азаматтарының құқықтық жағдайы, онда тұрып жатқан шетел азаматтарының өзгеше екені барлығына мәлім. Бұл ерекшелікті белгілі бір мемлекет аумағына қатысты шетел азаматтары құқықтарының кейбір жағдайларда шектелгендігінен көре аламыз. Мысалы, кейбір мемлекеттерде жергілікті жұмыс күштерінің мүдделерін қорғау үшін шетелдіктердің заңды қызмет етуіне қатаң шектеулер қойылған. Ал, басқа мемлекеттерде этникалық тепе-теңдікті сақтау үшін азаматтық алу мен тұруға рұқсатнама алудың ерекше күрделі процедурасы белгіленген. Жалпы ереже бойынша, заң шетел азаматтарына мемлекеттік қызметтермен айналысуға, сайлауға қатысуға, кейбір істермен айналысуға және т.б. тыйым салады. Ұлттық және мемлекеттік мүдделерді қорғаудың аталған шаралары кейбір адамдарға ұнамауы мүмкін, бірақ егер олар заң негізінде орындалатын болса, түсінікті әрі кең көлемде қолданылатын шаралар болып табылатыны даусыз. Жағдайлардың осылайша орын алуын Қазақстандағы шетелдіктерге берілетін құқықтар мен бостандықтарды талдау негізінде байқауға болады. Қазақстан Республикасында шетел азаматтары мен азаматтығы жоқ адамдар әкімшілік құқықтың субъектілері болып табылады және Қазақстан Республикасы азаматтарының құқығындай құқықты пайдаланады. Бірақ сонымен қатар, оларға қойылған белгілі бір шектеулер де бар. Шектеулерге нені жатқыза аламыз? Мысалы, шетел азаматтары мен азаматтығы жоқ адамдар мемлекеттік билік органдарын сайлай алмайды және оған сайлану құқығы да болмайды, олар әскери міндет атқармайды, саяси мақсаттарды көздейтін бірлестіктер құруға құқығы жоқ. Оларға да жүктелетін міндеттер бар, олар: Қазақстан Республикасының Конституциясын құрметтеуге міндетті, Қазақстан аумағында тұру үшін және орын ауыстыру үшін рұқсат алуға міндетті болып табылады. Егер бұл талаптарды бұзса жауапкершілікке (әкімшілік, қылмыстық) тартылуы мүмкін. Ал, дипломаттардың құқықтық жағдайы халықаралық ережелермен реттеліп отырады. [1]

Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан жолы-2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» Жолдауындағы «Мәңгілік Ел» идеясы, әлемнің ең дамыған 30 елдің қатарына ену барысында шетел мемлекеттерімен тығыз байланыста болуы, шетелден Қазақстанға мамандардың келіп жұмыс істеуі орын алады және осы жағдайларды қарастыра отырып, шетел азаматтары мен азаматтығы жоқ адамдардың құқықтық жағдайының ескерілуі маңызды мәселе болып табылады. [2]

Қазақстан Республикасы, өз кезегінде, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын бекітуде халықаралық құқықтың нормалары мен қағидаларына сүйенеді. Қазақстанның егемендік алып, тәуелсіз мемлекет аталып, мемлекет ретінде дамуы барысында көптеген мемлекеттермен дипломатиялық қатынастар орнатуына алып келеді. Осыған байланысты Қазақстан Республикасына жылдан-жылға әртүрлі жағдайларға байланысты шетел азаматтарының келуі орын алуда. Осы тұста біздің мемлекет алдында оның аумағына келуші шетел азаматтары қандай құқықтар мен міндеттерге ие бола алады деген мәселелер кешені пайда болды. Бұл мәселе тек теориялық қана емес, тәжірибелік маңызға ие екендігі даусыз. Бұл мәселелерді шешуде, әрине, кез-келген мемлекет халықаралық-құқықтық нормаларға сүйенетіні сөзсіз, сондықтан да халықаралық құқық нормаларының шетел азаматтарының құқықтық жағдайын реттеуге бағытталған кез-келген ішкі заңнама нормаларынан басым күшке ие болатыны айқын. Қазақстан Республикасында шетелдік азаматтардың әрекет қабілеттілігі қағидасын Қазақстан Республикасы Заңнамасымен анықтау: Қазақстан Республикасы аумағында шетел азаматтарының зиян келтіру салдарынан туған жауапкершілігінің азаматтық әрекет қабілеттілігін Қазақстандық құқықпен анықтайды.

Қазақстан Республикасындағы шетел азаматтарының және азаматтығы жоқ тұлғалардың әрекет қабілеттілігін шектеу, оларды хабар-ошарсыз кетті немесе қайтыс болды деп танудың Қазақстан Республикасының Заңнамасымен жүзеге асырады.

Қазақстан Республикасы аумағында шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдар Конституцияда, Заңдарда және халықаралық шарттарда өзгеше көзделмесе, Республика азаматтары үшін белгіленген құқықтар мен бостандықтарды пайдаланады, сондай-ақ міндеттер атқарады. Шетелдіктердің құқықтық жағдайы туралы Қазақстан Республикасының Заңдары Ел Конституциясына негізделеді, соған сәйкес Қазақстан Республикасындағы шетелдіктердің әкімшілік-құқықтық мәртебесіне жататын нормативтік ережелер «Шетелдіктердің құқықтық жағдайы туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылы 19 маусымдағы Заңында қаралған.

Қазақстан Республикасындағы шетелдіктердің құқықтық жағдайы, сондай-ақ Қазақстан Республикасының Халықаралық шарттарымен де анықтала алады. Егер Қазақстан Республикасы ратификацияланған халықаралық шартта аталған заңнан өзгеше ережелер белгіленсе, онда халықаралық шарттың ережелері қолданылады.

«Шетелдіктердің құқықтық жағдайы туралы» Қазақстан Республикасының Заңында шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдарға кімдер жататыны айқындалған. Қазақстан Республикасының азаматтары емес және өзінің басқа мемлекеттің азаматтығына қатысты екендігінің дәлелі бар адамдар Қазақстан Республикасындағы шетелдіктер болып танылады.

Тұрақты және уақытша тұратын жері бойынша Әділет органдарына тіркелуге міндетті. Қазақстан Республикасында өзгедей заңды негізде жүрген, сондай-ақ оларға қатысты Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне сәйкес ауыр немесе аса ауыр қылмыстар деп танылатын әрекеттер жасалынуы салдарынан жәбірленуші деп танылған субъектілер Қазақстан Республикасында уақытша жүрген деп есептелінеді. Олар Қазақстан Республикасы аумағынан келген сәттен бастап үш тәулік ішінде белгіленген тәртіппен төлқұжатын тіркеуге және өздеріне белгіленген болу мерзімі өткен соң Қазақстан Республикасынан кетуге міндетті.

Жоғарыда аталған Заңнамалық актілерде шетелдіктердің Қазақстан Республикасына келуі мен кетуінің шарттары мен тәртібі бекітілген. Шетелдіктер, егер Қазақстан

Республикасының тиісті тараппен келісімді өзгеше тәртіп белгіленбесе, жарамды паспортымен немесе оны алмастыратын құжаттармен Қазақстан Республикасына келу визасы болған жағдайда Қазақстанға келе алады.

Шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдар Қазақстан азаматтары сияқты жалпыға бірдей заңдық міндеттер орындайды. Қазақстан Республикасында тұратын шетелдіктер заңдарда белгіленген тәртіппен тұрады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Шетелдіктердің құқықтық жағдайы туралы

Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 19 маусымдағы N 2337 Заңы, <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U950002337> 2. Қазақстан Республикасының Президентінің «Қазақстан жолы- 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» жолдауы, 21 қаңтар 2050 жыл, <http://akm.prokuror.gov.kz/kaz/baspasoz/makalalar/elbasynyn-kazakstan-zholy-2050-bir-maksat-bir-mudde-bir-bolashak-atty-kazakstan> (2019.27.12.берілген өзгерістер мен толықтырулармен)

2. Шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдардың Қазақстан Республикасына келу және Қазақстан Республикасынан кету құқығына Қазақстан Республикасының аумағында визаны беру, қалпына келтіру және ұзарту" мемлекеттік көрсетілетін қызмет стандартын бекіту туралы

3. Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2017 жылғы 13 наурыздағы № 180 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2017 жылғы 27 сәуірде № 15042 болып тіркелді.

Мақан Ділназ П-31 каз тобының студенті

Ғылыми жетекшісі – заңтану магистрі Кунева Ж.С.

Қазтұтынуодағы Қарағанды Экономикалық Университеті Экономика, бизнес және құқық колледжі Қарағанды қ.

ТЕРГЕУ ЭГСУМАЦИЯСЫННЫҢ ТҮСІНІГІ МЕН ЖҮРГІЗІ АСПЕКТІЛЕРІ

Дүние салып, марқұм болып кеткен адамды жерге тапсыру, біздің міндетіміз. Бақилық болып кеткен адамның ар ожданын, намысын, ақ есімін адал ақтау ниетінде, қоғамда әділдікті орнату мақсатында, ақиқатты аңықтауға, қылмыс істеген қылмыскерді әшкерелеуге, жер қойнауына тапсырылған адамның тыныштығын бұзуға кей жағдайда тура келеді. Бұл қылмыстық іс жүргізуде жасалатын іс әрекет - эгсумация деп аталады.

Эгсумация, басқа қылмыстық іс жүргізу әрекеттерімен салыстырғанда, орындалу жағынан өте күрделігімен қатар, қылмыстық тергеуде маңызды орын алатын саты.

Эксумация - қайтыс болуының себебін анықтау немесе мәйіттің ұқсастығына көз жеткізу мақсатында, жерленген мәйітті көмілген жерінен қазып алу. Мақсатын көрсете отырып, қайтыс болушының жеке басын анықтау, қосымша немесе қайталама сараптама өткізу үшін, соттың ұйғарымы немесе тергеушінің қаулысы бойынша жүзеге асырылады. Тергеушінің, куәгерлер мен сот медицинасы саласындағы мамандардың қатысуымен жүзеге асырылып, тергеу әрекетінің хаттамасын жүргізумен қоса ілесе жүреді. Хаттамаға фотосуреттер тіркеледі. Мәйітті тексеру мен тану, үлгілер алу эксгумация жасалатын орында жүргізілуі мүмкін. Бұл жағдайда тергеу іс-әрекетін жүргізуден алынған деректер және олардың реті мәйіт эксгумациясының жалпы хаттамасына енгізіледі. Мәйітті эксгумациялаудан және кейінгі іс жүргізу әрекеттерінен соң жерлеуді мәйітті

эксгумациялау туралы қаулы шығарған адамның немесе органның қатысуымен жерлеу орны әкімшілігі жүргізеді.

Эксгумациялау үшін негіздер: 1) адамның мәйітін қарап-тексеру, оның ішінде оны қосымша немесе қайталап қарап-тексеру; 2) тану үшін көрсету; 3) сараптама үшін үлгілер алу және сараптама жүргізу; 4) іс үшін елеулі маңызы бар өзге де мән-жайларды анықтау талап етілгенде, адамның мәйітін жерленген жерінен шығарып алу (эксгумация) жүргізіледі. Эксгумация сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамның сот санкциялаған уәжді қаулысы негізінде жүргізіледі. Эксгумацияның жүргізілетіні туралы қайтыс болған адамның туыстарының біреуі хабардар етіледі. Эксгумациялау туралы қаулы адам жерленген жердің әкімшілігі үшін міндетті болып табылады (ҚР ҚПК 225-бап). Криминалистикалық тактиканың басты мақсаттарының бірі қылмыстарды тергеу мен ашуға негізделген алдын - ала тергеуде жүргізілетін тергеу әрекеттерінің қылмыстық іске қатысты тиімділігін артыруға қажетті ұсынымдарды өңдеу болып табылады. Ал тергеу әрекеттерінің тактикасын талдау белгілі құқықтық шарттардың төнірегінде жүзеге асырылуы қажет. Жалпы алдын - ала тергеуде орындалатын тергеу іс - әрекеттері жүйесіндегі жекелеген түрлері өзіндік қасиеттік белгілерімен, қылмыстарды ашу мен тергеудегі мақсаттармен дәлелдемелерді жинақтау тәсілдерімен бір топтық үйлесімде болады. Бірақта кейбір тергеу әрекеттерінің тәсілдік қасиеттері басқа тергеу амалдарына қатыстығы айқын бола тұра, олардың мақсаттық бағытты мен орындалу процессінің өзгешілігі ерекше көзге түседі. Мұндай тергеу әрекеттерінің қатарына эксгумацияны жатқызуға болады. Алдын ала тергеуде жүргізілетін эксгумация басқа тергеу әрекеттерінен өзінің орындалуының күрделілігімен, қоғамдық қауымдастыққа тигізер кері әсерлігімен ерекшеленеді.

Ал эксгумацияның осындай айрықша белгілерін ескере келе, кейбір заң оқулықтарында былайша түсініктер берілген: "Эксгумация - мәйітке қатысты, биологиялық-химиялық өзгерумен байланысты өзінің күрделілігімен ерекшеленетін, белгілі бір діни - этикалық сұрақтарды шешуді қажет ететін, тәжірибеде сирек кездесетін тергеу әрекеті". Бұл түсініктеме эксгумация жайлы қоғамға жалпылама түсінік берілген. Қоғамның көпшілігі бұл іс әрекетті салт - дәстүрмен, әдет - ғұрыптың және әр түрлі діни наным - сенімдердің ережелері мен тәртіптеріне қарсы шығу деп ұғып, қарсылық білдіріп жатады. Бұл әлеуметтің эксгумация іс әрекетін айтарлықтай жақсы қабылдай қоймайды. Дегенімен қауымның бұндай көз қарасын түсінуге болады. Себебі көпшілікте қаза тапқан адамның тыныштығын бұзуға болмайды, және "жатқан жері жайлы болсын" деген ұғым бар. Соны мен қоса мәйітті жерден қазып алу оның жақын адамдарына ғана емес сол жердегі адамдар психологиялық тұрғыда әсер етеді. Кейде мұндай іс әрекет орындалу барсында, оның орындалуына қарсы шығып, рұқсатын бермей, қоршап алып, әр түрлі кедергілерде жасап жатады. Дегенімен азаматардың қоғамда тыныш әрі бейбіт өмір сүруне кепіл бола алатын бірден бір фактор - ол қылмыстық іс әрекетермен күресу болып табылады. Себебі эксгумация арқылы қылмысты әшкерелеп, қылмысқы себепші адамды айқындаймыз, яғни келесі кезекте ол адамның қылмыстық іс әрекетке баруына немесе қылмыстық істің орындалуын болдырмауға негіз бола алады. Қылмыс шешілмеген жағдайда халықтың үрейлері ұшып, берекесі кетеді, сол себепті ол қылмыстық сатыны, эксгумацияның да орындалуы үлкен әсерін тигізеді.

Алайда соңғы уақытарда жер қойнауына тапсырылған жанның туған - туысқандары өздерінің эксгумацияға өтініш жазған негіздер де бар. Бұл адамдардың эксгумация арқылы істің анық - қанығын шешуге болатынның түсінгендігінде. Бір сөзбен айтқанда эксгумация - қылмыстық процесс кезінде әділ әрі ақиқаты шешімге бағытталған тергеу әрекетінің сатысы болып табылады.

Тарихта эксгумация өзінің ақиқаты анықтауда елеулі рөл атқаратынын айқындап отырған. Мәселен 1915 жылы 4 ақпан күні Ұлыбритания астанасы Лондон

қаласында Магарет Элизабеттің мәйітіне сот медициналық сараптама жүргізу, яғни эксгумация арқылы оның суға батырылып өлтірілгендігі айқындалған. Тағы қосатын жәйт өзіміздің отанымыз да, Хлебобобное ауылында тұрғыны болған Жоламан Есмағанбетов әскери борышын өтеу үшін Қапшағай қаласына әскери бөлімге қабылданған болатын, бірақ өкінішке орай оның өлі денесі 4 айға жетпей үйіне қайтып келген, кейін туғандарының оның өз өзіне қол жұмсамап өмірден қайтқаны сенбей, эксгумацияға рұқсат алған, сот медициналық сараптамасы бойынша, оның асылып қалып өлмегенің, оның басынан, қолынан, аяғынан ауыр жарақатардын бар екеннің, денесінің күйдірілгенің, қабырғасының сынғаның айқындап, оны қинап өлтірілгендігі анықталған. Криминалистика да эксгумация осылайша ізін қалдыруда.

Эксгумациялаудың өзіндік санкциялау тәртібі де бар:

1. Эксгумациялау жүргізу қажет болған кезде сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам сот алдында эксгумациялау жүргізу туралы өтінішхат қозғау туралы қаулы шығарады және оны прокурорға жібереді. Қаулыға қылмыстық істің эксгумация жүргізу қажеттігін растайтын материалдарының куәландырылған көшірмелері қоса беріледі.

2. Прокурор ұсынылған материалдарды қарап, өтінішхатты қолдайды не оны қолдаудан бас тарту туралы уәжді қаулы шығарады. Өтінішхатты қолдаған кезде прокурор шығарылған қаулы мен материалдарды сотқа жібереді. Прокурордың өтінішхатты қолдаудан бас тартуы осындай өтінішхатпен қайталап өтініш жасауға кедергі келтірмейді.

3. Эксгумациялауды санкциялау туралы өтінішхатты тергеу судьясы материалдар сотқа келіп түскен кезден бастап үш тәулік ішінде тараптардың қатысуынсыз жеке-дара қарайды.

4. Тергеу судьясы өтінішхатты және істің ұсынылған материалдарын қарап, эксгумациялауды санкциялау туралы не санкциялаудан бас тарту туралы қаулы шығарады. Қаулы прокурорға және эксгумациялау туралы қаулы шығарған қылмыстық қудалау органына орындау үшін жіберіледі.

5. Эксгумациялау жүргізу туралы немесе одан бас тарту туралы қаулыға ҚР ҚП Кодекстің 107-бабында көзделген тәртіппен шағым жасалуы, наразылық білдірілуі мүмкін.(ҚР ҚПК 226-бап).

Эксгумацияның жан-жақтылығы бар.:

Біріншіден көбінесе қайтыс болған адамды тану мақсатында оның, туған туыстарын шақырылуы арқылы жүргізілетін эксгумация.

Екінші кездейсоқ эксгумация - бұл мәйітті қазып алу мақсатында болмайтын, керсінше қандайда бір басқа қазба жұмыстар барсында табылған дене туралы.

Үшіншісі қылмыстық эксгумация- бұнда мәйітті қазып алу себебі ол мәйітті қорлау, мазақтау мақсатында жасалған іс әрекет.

Қылмыстық эксгумация өзінің арасына: тонаушылық мақсатындағы эксгумация, яғни мәйітпен жерлеген қандайда бір заттарды қазып алу үшін; төлем алу мақсатындағы эксгумация - адамның тірі кезінде қарызға алынған ақша немесе тағы басқа заттар үшін қайтарым ретіндегі; бұзақылық ниетпен эксгумация - қайтыс болған адамның бұрын соңды біреумен кереғар ұрысы үшін; жыныстық құштарлығын қанағатандыру эксгумациясы (некрофилия) - нәпсі құмарлық пиғылда; діни салт жаралғыларға табынуға бағытталған эксгумация - қандай да бір діни секталар; мәйіттің дене мүшелерің ұрлау эксгумациясы - әлі сау дене мүшелерін алу мақсатында.

Эксгумацияның дұрыс және айқын жүргізілуі үшін нақтыланған тәртібі мен ережері: 1.Эксгумациялауды, сотқа дейінгі тергеп-тексеру органы жергілікті санитариялық-эпидемиологиялық қызметке алдын ала хабарлай отырып, адам жерленген жердің әкімшілігі сот медицинасы саласындағы маманның қатысуымен жүргізеді.Эксгумациялауды жүргізу кезінде эксгумациялау туралы қаулы шығарған,

сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам қатысады. 2. Адамның мәйітін тану мен қарап-тексеру, үлгілер алу эксгумациялау орнында жүргізілуі мүмкін. 3. Эксгумациялаудан кейін адамның мәйіті өзге де зерттеулер жүргізу үшін медициналық ұйымға жеткізілуі мүмкін. 4. Анықтау органдары эксгумациялау жүргізуде сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамға жәрдемдесуге міндетті. 5. Эксгумациялаудың барысы мен нәтижелері ҚР ҚП Кодекстің 199-бабының талаптары сақтала отырып жасалатын хаттамада көрсетіледі.

Хаттамада: 1) тергеу әрекеті жүргізілген күн, уақыт пен орын;

2) сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамның тегі, аты, әкесінің аты (ол болған кезде) және лауазымы;

3) эксгумациялауға қатысқан сот медицинасы саласы маманының лауазымы, тегі, аты, әкесінің аты (ол болған кезде);

4) қайтыс болған адамның қатысқан жақын туыстарының немесе заңды өкілдерінің тегі, аты, әкесінің аты (ол болған кезде), туған жылы, айы, күні, туған жері, тұрғылықты жері;

5) эксгумациялау жүргізу кезінде қатысқан өзге де адамдар туралы мәліметтер;

6) жүргізілген фотосуретке түсіру, дыбыс-, бейне- және кинотүсіру немесе өзге де жазып алатын ғылыми-техникалық құралдардың пайдаланылғаны туралы белгі және олар туралы мәліметтер;

7) жерленген адамның тегі, аты, әкесінің аты (ол болған кезде), қайтыс болған күні, сондай-ақ эксгумациялау кезіндегі барлық әрекеттер мен барлық табылғандар олардың жүргізілу және табылу ретімен;

8) тергеу әрекетіне қатысатын адамдардың ескертулері;

9) эксгумациядан кейін адам мәйіті жіберілген мекеме не осы тергеу әрекетін жүргізу кезінде табылған, іс үшін маңызы бар, өзге де нәрселер көрсетіледі.

10. Тергеу әрекетіне барлық қатысушылар эксгумациялау туралы хаттамаға қол қояды. Егер хаттама бірнеше бетте жасалса, тергеу әрекетіне қатысушылар оның әрбір парағына қол қояды. Егер эксгумациялау кезінде фотосуретке түсіру, бейне- және кинотүсіру немесе өзге де жазып алатын ғылыми-техникалық құралдар пайдаланылған болса, онда фотосуреттер, таспалар немесе өзге де ақпарат жеткізгіштер хаттамаға қоса беріледі.

11. Егер мәйітті тану, қарап-тексеру, үлгілер алу басқа жерде жүргізілген болса, бұл туралы жеке хаттама жасалады. (ҚР ҚПК 227-бап).

Эксгумация тергеу іс әрекетіне қатысатын тұлғалардың құрамы: тергеуші, сот - медицина саласындағы маман, анықтау органның қызметкері, қайтыс болған адамның туған - туыстары, жерлеу жерінің әкімшілігінің қызметкері. Тергеу әрекетіне өзгеде іске мүдделі емес тұлғалар қатысуы мүмкін. Олар: зоолог - кей кезде мәйіттің денесін жануарлармен, залал келтірілген жағдайда, яғни жануарлармен келтірілген жарақатарды анықтауда шақырылады; ботаник пен энтомолог - қайтыс болған адамның қаншалықты ескілігін тексеруде; археолог - денені қазып алу барсында керекті құрал жабдықтарды қолдану кезінде шақырылады. Эксгумация кезінде маңызды қатысушы тұлғалар - куәгерлер болып табылады. Куәгерлер эксгумация сатысынның басынан бастап, аяғына дейін қатысатын адамдар. Олар әр істің болуын айқындайтын тұлғалар.

Мәйіттің қайта жерленуіде аса маңызды рөл атқарады. ҚР ҚПК 228-бабына сай, эксгумациялаудан және одан кейінгі процестік әрекеттерден кейін адамның мәйітін жерлеуді оның қаулысы бойынша эксгумация жүргізілген адамның қатысуымен жерлеу орнының әкімшілігі жүргізіліп, мәйіттің қайта жерленуі туралы хаттама толтырылады.

Қылмыстық процесте тергеу әрекетін бір түрі - эксгумация. Эксгумация өте күрделі және қиын екенің дәлел ретінде қарастыра аламыз.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Нұрмашев Ү.Ө ҚР Қылмыстық іс жүргізу құқық (ерекже бөлім). – Алматы «Жеті Жарғы» 2008ж;
2. Натура Д.А., Натура А.И., Эксгумация и особенности тактики следственных действий, связанных с эксгумированным трупом.-М.,2003.
3. ҚР Қылмыстық процестік кодекс 01.01.2015ж.

Оразбек Л.С., Ю-19-5ск тобының студенті

Ғылыми жетекші – з.ғ.к., доцент Сопыханова А.Б.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚ

Болашағымыз бен өткенге көз жүгіртіп, қоғамның даму жетістіктерін мойындай отырып, адамзаттың экологиялық мәселелердің өзектілігін сезінбеуі және тұрақты даму жолында оларды шешудің қажеттілігін біліп, өз әрекетімізді жоспарламауы мүмкін емес. Семей аумағының барлығы және оған жақын орналасқан Павлодар, Шығыс-Қазақстан және Қарағанды облыстарының кей аудандары экологиялық қауіпті аймаққа айналғаны белгілі. Сонымен қатар, Республикамыздың көп аумақтарының экологиялық жағдайлары қолайсыз ғана емес, апатты. Қоршаған ортаның ластануының қайнар көздері өндірістер, ауыл шаруашылығы, автокөліктер және басқа да антропогенді факторлар болып отыр. Экологиялық ахуалдың нашарлауын ескерсек, қоршаған ортаның қылмыстық қолсұғушылықтан қорғануын заңдық тұрғыдан толық қамтамасыз ету заман талабы болмақ. Бүгінде қоршаған ортаға, экологиялық қауіпсіздікке зиян тигізетін өзара ұқсас қылмыстық іс-әрекеттер қылмыстық заңнаманың бірнеше нормаларында қаралған, ал бұл өз кезегінде іс-тәжірибеде қиындықтар тудыраы хақ. Сондықтан да экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтарды ұқсас нормалардан дұрыс ажырата алу үшін экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтарға түсінік беру қажет болып отыр. Адамның экологиялық құқықтарының түсінігін В.Е. Крутинский редакциялауымен шыққан энциклопедиясында төмендегідей анықтама береді[1, 361 б.]: «Адамның экологиялық құқықтары – бұл әлемдік, сондай-ақ ұлттық масштабтағы экологиялық күйзеліске орай туындайтын адамның конституциялық құқықтарының жекеленген түрі». Адамның экологиялық құқықтары Қазақстан Республикасы Конституциясында арнайы көрсетілмесе де, Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 9 қаңтардағы № 212 Экологиялық кодексінің 13- бабында жеке тұлғалардың қоршаған ортаны қорғау саласындағы құқықтары мен міндеттері қарастырылған, адамның экологиялық қауіпсіздігі қамтамасыз етілген[2]. Аталған заңның орындалу механизмі көрсетілмейінше заң декларативті сипатқа ие болады. Сондықтан да экологиялық құқық бұзушылықтар үшін заңды жауапкершілік көзделеді. Экологиялық-құқықтық жауаптылықтың институты ерекше, ол жер, тау-кен, су, орман, әкімшілік, қылмыстық құқықтарымен тығыз байланысты. Бұл экологиялық құқық бұзушылықтар үшін тәртіптік, материалдық, әкімшілік, қылмыстық және азаматтық-құқықтық жауаптылық түрлері көзделген. Мұндағы тәртіптік жауаптылық – кінәлі кәсіпорын жұмысшысына тәртіптік ықпал ету шарасын қолданудан тұрса, материалдық жауаптылық – кінәлі жұмысшыға мүліктік шығынның орнын толтыруды құраған. Әкімшілік жауаптылық арнайы уәкілетті органмен (ҚР ӘҚБтК-нің 697,701,703,707-710 және т.б. баптарында қарастырылған) экологиялық құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік жазалау шараларын қолдану нәтижесінде туындайды. Ал азаматтық-құқықтық жауаптылыққа келсек, ол құқықтық экологиялық талаптарды бұзудың нәтижесінде туындайтын зардаптардың шығынын (мүліктік немесе материалдық) жәбірленушіге өтеуді құқық бұзушыға жүктеуді қамтиды. Экологиялық қылмыстық құқық бұзушылық: ұғымы мен белгілері. Қылмыстық жауапкершілікті

анықтауға негізделген қылмыстық саясат қылмыстылықпен күрес саясатында маңызды рөл атқарады. Қылмыстық-іс жүргізушілік және қылмыстық атқарушылық саясатта та қылмыстылықпен күресудің құрамдас бөлігі ретінде белгіленген шекте өзара ықпалдасып әрекет етеді. Экология саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтың алдын алу шарасы қылмыстық саясатқа негізделері сөзсіз. Бұл саладағы қылмыстылық туралы әлеуметтік бағыттағы зерттеулер әлдеқайда жемісті болды. Көп уақытқа дейін кәсіпкерлердің табиғатты аямай пайдалануы, қоршаған ортаны ірі мөлшерді ластап, нәтижесінде адамзат денсаулығына зардаптар алып келуі қоғамда қалыпты жағдай болып есептелінді. Біртін келе ғалымдардың, сыншылардың ықпалымен экологиялық мәселенің өткірлігі саналы түрде мойындалды. Халықтың тарапынан айтылатын қарсылықтарға уәкілетті тұлғалар да құлақ түрді. Қазақстан Республикасының жаңа Қылмыстық кодексінің 13-тарауы түгелдей экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтарға арналады. Алғашқы отандық қылмыстық кодексте мұндай арнайы тарау болмады, экологияға байланысты жекелеген баптар «Шаруашылық қылмыстары» деген тараудан орын алған еді. Бүгінгі күні экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтардың көлемі кең. Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 9 қаңтардағы №212 Экологиялық кодексінде «экологиялық құқық бұзушылық» термині кездескенімен де оған түсінік берілмеген. Ал РФ «Қоршаған табиғи ортаны қорғау туралы» заңының 85-бабында оған мынадай түсінік беріледі: «Экологиялық қылмыстар дегеніміз Ресей Федерациясымен бекітілген экологиялық тәртіпке, қоғамның экологиялық қауіпсіздігіне қолсұғатын және табиғи ортаға және адамдардың денсаулығына зиян келтіретін, РФ ҚК қарастырылған қоғамға қауіпті іс-әрекеттер болып табылады»[3]. Ал Белоруссия Қылмыстық кодексінің «Экологиялық қауіпсіздігі мен табиғи ортаға қарсы қылмыстар» тарауының ескертпесінде экологиялық қылмыстардың ұғымы, келтірілетін ірі және аса ірі шығын мөлшері беріледі. Онда экологиялық қылмыстар дегеніміз «жерге, суға, жер қойнауына, орманға, жануарлар мен өсімдіктер әлеміне, атмосфераға және қоршаған ортаны қорғау туралы заңдарда көрсетілгендей меншік түріне қарамастан басқа да табиғи объектілерге зиян келтірілген немесе қауіп келуі мүмкін, қасақана немесе абайсызда жасалынған қоғамға қауіпті іс-әрекеттер болып табылады». Г.Н. Борзенков, В.С. Комисаров экологиялық қылмыстарға берілген түсінікте ол қоршаған табиғи ортаны, табиғи ресурстарды рационалды пайдалану, экологиялық тәртіп пен халықтың экологиялық қауіпсіздігіне, сондай-ақ табиғи ортаны сақтауға байланысты қоғамдық қатынастарға қолсұғатын, қылмыстық заңда қарастырылған қоғамға қауіпті іс-әрекеттер (әрекет пен әрекетсіздіктер) ретінде қарастырады[4]. Экологиялық қылмыс дегеніміз қылмыстық заңмен қарастырылған және қылмыстық жазалау қауіпін төндіре отырып, онымен тиым салынған, қоршаған ортаға және оның жекеленген компоненттеріне, адамның оптималды өмірлік жағдайын қамтамасыз ететіндей табиғи ресурс-тарын тиімді пайдалануға, сондай-ақ халықтың экологиялық қауіпсіздігіне және территорияға қолсұғатын кінәлі қоғамға қауіпті іс-әрекеттер (әрекет немесе әрекетсіздік) болып табылады, және де табиғи объектілерді тікелей құқыққа қайшы пайдаланудан немесе қоршаған ортаның күйіне және сапасына жағымсыз әсер етуден тұрады, деп қарайды[5]. Бұл анықтамада А.Э. Жалинский экологиялық қылмыстар қолсұғатын объектіні нақтылап, жекелеп көрсетуге тырысады. «Экологиялық қылмыстар» ұғымын Жалинский А.Э. экологиялық, құқыққа қайшылық және қоғамға қауіптілік сынды белгілермен сипаттайды. ҚР ҚК-нің 10-бабының 3-тармағына сүйенсек, қылмыстық теріс қылық деп қоғамға зор қауіп төндірмейтін, болмашы зиян келтірген не адамның жеке басына, ұйымға, қоғамға немесе мемлекетке зиян келтіру қатерін туғызған, оны жасағаны үшін айыппұл салу, түзеу жұмыстары, қоғамдық жұмыстарға тарту, қамаққа алу түріндегі жаза көзделген, айыпты жасалған іс-әрекет (әрекет не әрекетсіздік) танылады. Ал қылмыстар болып, айыппұл салу, түзеу жұмыстары, бас бостандығын шектеу, бас бостандығынан айыру немесе өлім жазасы түріндегі жазалау қатерімен тыйым салынған айыпты жасалған, қоғамға қауіпті іс-әрекет (әрекет немесе әрекетсіздік) танылады. Қорыта келе, экологиялық қылмыстық құқық бұзушылық деп қылмыстық

заңмен реттелінетін, елдің экономикалық қауіпсіздігін, экологиялыққұқықтық тәртіпті сақтауға байланысты қоғамдық қатынастарға қол сұғатын, кінәлі түрде жасалынған қоғамға қауіпті, сондай-ақ қоғамға зор қауіп төндірмейтін, болмашы зиян келтіретін іс-әрекеттер кешенін түсінеміз. Экологиялық қауіпсіздік деп қоршаған ортаға антропогендік және табиғи әсер ету нәтижесінде туындайтын қатерлерден жеке адамның, қоғамның және мемлекеттің өмірлік маңызы бар мүдделері мен құқықтарының қорғалуының жай-күйі танылады. Экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтардың заты – нақты табиғат ресурстары: жер, су, ауа, өсімдіктер және жануарлар дүниесі, орман-тоғай, мал т.б. болады. Олардың объективті жағы қоршаған ортаны, экологиялық қауіпті заттардың, биологиялық агенттердің немесе токсиндердің және т.б. айналымын қорғау қағидаларын бұзумен байланысты әрекеттер мен әрекетсіздіктермен сипатталады. Субъектісі есі дұрыс, 16-ға толған жеке тұлғалар болып табылады. А.М. Бытымбаев, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 13-тарауында қарастырылған экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтарды нормативтік құқықтық актілермен бекітілген талаптарды бұздан тұратындығына байланысты, оларды бұзылатын нормативтік құқықтық актілерге қарай келесі топтарға бөліп қарастырған[6, 65-68 бб.]:

1. Экологиялық талаптарды бұзумен сипатталатын қылмыстық құқық бұзушылықтар (ҚР ҚК 324, 325, 326, 329, 330-баптары);

2. Экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатындағы Қазақстан Республикасының заңдарымен белгіленген уәкілетті органдармен қабылданып бекітілген қағидаларды бұзумен де сипатталатын экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар (ҚРҚК 327,331,332,338-баптары);

3. Еліміздің экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету бағытындағы Қазақстан Республикасының заңдарымен тыйым салынған іс-әрекетті (әрекет немесе әрекетсіздік) жасаумен танылатын экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар (ҚР ҚК 326, 328, 331, 332, 334, 335, 337, 339, 340, 341, 342, 343-баптары);

4. Экологиялық талаптарды бұзумен де экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету бағытындағы Қазақстан Республикасының заңдарымен тыйым салынған іс-әрекетті жасаумен де сипатталатын экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар (ҚР ҚК 326-бабы);

Экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатындағы Қазақстан Республикасының заңдарымен белгіленген уәкілетті органдармен қабылданып бекітілген қағидаларды бұзумен және экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету бағытындағы Қазақстан Республикасының заңдарымен тыйым салынған іс-әрекеті (әрекет немесе әрекетсіздік) жасаумен сипатталатын экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар (ҚР ҚК 331,332-баптары)». Тікелей объектісі бойынша экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтарды жалпы жәрне арнайы деп бөлу ресей еңбектерінде кездеседі[7].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Энциклопедический юридический словарь/Под общ. Ред. В.Е. Крутских. – М., 1999. - С. 361.

2. Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 9 қаңтардағы №212 Экологиялық кодексі // <http://adilet.zan.kz>

3. Закон Российской Федерации от 10.01.2002 n 7-ФЗ (ред. от 31.12.2017) «Об охране окружающей среды» // <http://rulaws.ru/laws/Federalnyy-zakon-ot-10.01.2002-N-7-FZ>

4. Курс уголовного права в пяти томах. Особенная часть / Под ред. Г.Н. Борзенкова, В.С. Комисарова. – М.: Зерцало,2002.

5. Уголовное право России: Учеб. для вузов: В 2-х т. / Доктора юрид. наук, профессора А.Э. Жалинский, А.Н. Игнатов, Т.А. Костарева; Отв. ред. и руководители авт. коллектива - Доктора юрид. наук, профессора А.Н. Игнатов, Ю.А. Красиков. – М.: НОРМА-ИНФРА, 1998.-Т.2.

6. Бытымбаев А.М. Экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар: теория мен тәжірибе мәселелері/6D030300 мамандығы бойынша (PhD) доктор дәрежесін алу үшін диссертация. - Алматы, 2017– 159 с.

7. Уголовное право России. Особенная часть. – М., 1996. – С. 284.

Оспанғалиева А. С. Ю18-1к тобының студенті
Есенов Д.К. ЭҚҚР кафедрасының аға оқытушысы
Шайзадаев Б.А. Қарағанды қаласы Қазыбек би ауданы №2 аудандық сотын
Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университетінің

ҚР САЯСИ РЕЖИМ: ДЕМОКРАТИЯНЫҢ ҚОҒАМДАҒЫ ОРНЫ.

Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алғаннан бері, өзін зайырлы, құқықтық, әлеуметтік, демократиялы мемлекет ретінде жариялады. Ата заңымыз Конституцияда дәл осы ұғымдар мөрдей басылып көрсетілген. Соңғы жылдары қоғамда «Демократия» сөзі кең ауқымды бола бастады, бұның себептері де көп. Демократия дегеніміз не? Саяси режим деген не? ҚР-ң саяси режимі қандай? Осы сұрақтарға ең алдымен жауап беріп, түсініп ашу керек.

Саяси режим- саяси билік арқылы орталықтан басқарылатын қоғамның тыныс-тіршілігін қамтамасыз ететін, біртұтас организм ретіндегі күрделі құрылым.

Саяси режимнің бізге белгілі үш түрі бар: демократия, авторитаризм, тоталитаризм. ҚР тәуелсіздікке қол жеткізбес бұрын, тоталитаризм режимінің құрбаны болғаны бізге белгілі. Тоталитаризм дегеніміз- қатаң саяси режим, тоталитаризм орнаған мемлекетте қоғам өмірінің барлық саласы биліктің бақылауында болып, адам бостандығы мен конституциялық құқықтары жойылады, оппозиция мен өзге саяси ой өкілдері саяси қуғын-сүргінге ұшыратылады. Тоталитаризмнің тарихи үлгілері КСРО-да Сталин, Қытайда Мао Цзэ-дун, Солтүстік Кореяда Ким Ир Сен режимі кезінде, фашистік Италия мен Германияда орнады. КСРО-ң кезінде өмір сүрген ата-бабаларымыз бұл режимнің құрбаны болғаны тарихқа аян.

ҚР тәуелсіз мемлекет болып, өз алдына жеке ел ретінде танылған соң, біздің саяси режим тоталитаризмнен демократияға ауысты. Демократия- бұл халықтың биліктің заң шығарушы және атқарушылық функцияларын тікелей немесе өз өкілдері арқылы жүзеге асыратын мемлекеттің саяси құрылымының түрі. Бұл режим еркіндікке, тең құқыққа, шығармашылық еркіндікке, сөз еркіндігіне, саяси еркіндікке рұқсат ететін саяси құрылым болып табылады. Бұндай режимнің астында өмір сүретін халық қандай бақытты десенші. Бірақ, қазіргі қоғамда бұл демократияның белгілері жойылып, қайтадан тоталитаризмнің белгілері орын алған тәрізді.

Ежелгі философ, Аристотельдің айтуынша, демократия- ең нашар саяси құрылым. Себебі, адамдар қаранғы, оқу мен жазуды білмейтін халық қалай ел басқармақ?! Олар қалайша мемлекеттің ісін жүргізбек деген көзқарасы бар. Егер мен Аристотельдің заманында өмір сүрген болсам, осы оймен келісер едім. Бірақ, заманның өзгеруіне байланысты, оқу мен білімнің дамуына байланысты, халықты қаранғы және ақымақ деп санамаймын. Сол себепті бұл көзқарас мен үшін дұрыс емес. Мемлекет халықсыз мемлекет емес, халық- мемлекеттің қайнар көзі, сол үшін халықтың ойы, сана-сезімі, құқықтары бірінші орында болуы керек.

Ендігі, тақырыбымының өзектілігіне тоқталсам. Қазіргі қоғамның актуалды мәселесі: халықтың құқықтарының бұзылуы, дұрыс деңгейде құқықтарының қорғалмауы, биліктің қарапайым халықпен тілдеспеуі. Осы аталған мәселелер тек жартысы ғана, айтып өткен мәселе демократияға мүлдем сай емес. ҚР Конституциясында жазып өткен әдемі сөздер шын өмірде мүлдем басқа. Біз өзіміздің ойымызды айтудан, биліктің теріс әрекеттерін басып көрсетуден қорқамыз. Халықтың арасында саналы, білімді азаматтар

көп, бірақ олардың сөзін кім сөйлейді? Үкіметке қарсы шығуға болмайды, бірден халық жауы етеді. Осы аталған мәселелер демократияға тән бе?! Жоқ! Егер халықтың құқықтары дұрыс деңгейде қорғалмаса, әлеуметтік қорғалмаса, біздің әдемі демократия қайда?! Қоғамдағы демократияның орны осылайша жойылып бара жатқан секілді. Менің ойымша, біздегі саяси режим- көлеңкеде тығылып тұрған тоталитаризм. Заң жүзінде жазылғандай, шынайым өмірде де дәл солай болуы керек. Халық куә, қоғамдағы проблемаларды кімнен жасырасын, ауруын жасырған өледі демекші, проблемалардан қашпай, оларды ашық айтып, емдеуіміз керек. Мүмкін менің ойым біреуге ұнар, біреуге пропаганда болып көрінер, бірақ менің ойым біреу ғана: тек шындық, елімнің мәселесі шешілсе екен деймін. Мен үшін елімнің демократиялы еркін, дамығаны керек. Егер біз заңға бағынбасақ, дамыған 30 елдің қатарына кіру тек түсіміз болып қалары хақ. Саясатқа қызығу керек, оның қазанында қайнау керек, себебі ол біздің болашағымыз, ұрпақтарымыздың дамуы да осы саясатқа байланысты. Мен бұл әңгімені талқылап тұрған жалғыз және соңғы адам емеспін. Халықтың көзі ашық, көкірегі ояу, тек бір мәселе, тек қорқыныш. Осы қорқыныш біздің болашағымыздың арам шөбіне айналады. Қорқыныш неден туындады? Неге біз сөйлеуге қорқамыз?!

Әрине, кез-келген мәселенің артында бір үлкен себеп бар. Аузын ашып сөйлеген халық, қудалауға ұшырайды, 1937 жылғы репрессия секілді, соның белгілері көз алдымнан жүгіріп өткендей, 1986 жылғы бейбітшілік митингтің қайғылы салдары секілді. Соның құрбаны «мен болмайын» деген қорқыныш әр азаматта бар. Бірақ белгілі бір дүние: халықтың шырылдаған дауысы естілмеді, керек жерге жетпеді. Осындай қайғылы оқиғалар елімізде орын алып жатқанда, мен қоғамда демократия әлі де сақталған деп айта алмаймын. Бұл менің объективті көзқарасым. Мемлекеттің азаматы ретінде бұл мәселелер мені қатты толғандырады, сол себепті мен осы тақырыпты ашуды көздедім. Бұл менің жеке тұлға ретіндегі құқығым әрі парызым болып табылады. Заң жүйесіне жақын болған сайын, елдің мәселесі тансық бола береді екен. Заңдық, саяси мәселелерді заңгерлер айтпаса, кім айтады?! Демократияның қоғамдағы орны- жойылып бара жатқандай. Халық билігі, тең құқықтылық деген ұғым жәй формальды дүние секілді.

Бұл мәселені шешудің жолы өте көп болды, митинг, халықтың қарсылығы, көтерілістер. Бірақ көріп отырғандай, мәселе шешілмеді. Менің ойымша бұны шешудің жолы: оқу және патриоттық сезімді дамыту! Білімді халықты басқару өте қиын. Мемлекетке қаранғы халықты басқару өте оңай, сол себепті халық бұл мәселеден тек білім арқылы шығады. Тағы бір дамуы керек қасиет: Патриоттық сезім. Халыққа жан ашып, мемлекеттің болашағына аландау- патриоттық. Патриоттық деген керемет өлең жолдарымен, әндермен емес, әрекет пен көрсетілуі керек. Бойымызда осы екі қасиет болса, қоғамның мәселесі де жәйдан шешілуі керек. Білім- үлкен күш. Патриоттық- адамның бойындағы керемет қасиет. Осы екі күшті біріктіріп, жоғалып бара жатқан демократияны қайтарамыз. Әрине, тек билікті ғана кінәлі етіп, қол қусырып отыру дұрыс емес. Әрекет жасау керек, оқу керек, даму керек. Қаранғы адам- қоғамның жауы. Бұндай адамдар болашаққа балта шабады. Сол үшін де барлығын оқуға, білуге, тануға, саясатқа қызығуға шақырғым келеді. Тек білімді азаматтар болса, демократия жойылмайды. Мен АҚШ- қа өте қатты қызығамын. Халық белсенді, білімді, құқықтарын жақсы біледі. Бұндай халықты алдап, күштеп басқару мүмкін емес. Егер ондай әрекет орын алса, халық мемлекетті түбімен құртып жібереді, ол елде мемлекет халықтан қорқады. Нағыз демократияның үлгісі- АҚШ. Біздің саяси режим дәл АҚШ- пен бірдей, бірақ өмір сүру деңгейіміз жер мен көктей. Халық белсенді емес, мемлекеттің саясатын бақыламаймыз, қайда не кетіп жатқаны бізге қызық емес. Міне, осы себептен бізге тиесілі демократияны жоғалтамыз. Ал бұның салдары өте ауыр.

Ойымды қорыта келе, бір сәт болсын, еліміздегі мәселеге тік қарайық, айналамыздағы болып жатқан заттарға назар аударайық. Біздің болашағымыз тек біздің қолымызда. Қолда тұрған демократиядан айырылып қалмау үшін, әрекет жасайық. Мен ешкімді үгіттеп, жаманшылыққа шақырып жатқаным жоқ. Халықты оқуға, дамуға

шақырамын, сонда ғана біздің құқығымыз тапталмайды. Демократия- халықтың күші, жоғарыда айтылған мәселе менің ойымнан бүгін ғана шығып отырған жоқ, олар бар өкінішке орай. Мен өзімнің демократиялық құқығымды пайдаланып, осы мәселені аштым.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Международная защита прав и свобод человека. // Сборник международных документов. М., Юридическая литература. 2019.

2 Жүрсембаев С.А. "Адам құқықтары мен бостандықтарының шығу тарихы" // Заң және Заман. 2019, № 6

3 Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының толық мәтіні (1948 ж. желтоқсанның 10-ында Біріккен Ұлттар Бас Ассамблеясы 3-ші сессиясында 217 А (III) жарғысымен қабылданған және жарияланған

4 Г.Сапарғалиев. Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы: адам құқықтары аясындағы ең маңызды құжат ретінде. Алматы. Жеті Жарғы, 2007.

Оспанғалиева А.С. Ю18-1к тобының студенті

Ғылыми жетекшісі- з.ғ.магистрі Мағдатов Қ.Ж.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

АЗАМАТТАРДЫҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚТАРЫНЫҢ АКТУАЛДЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Азаматтық (жеке) құқықтар - бұл адамға биоэлеуметтік мәні ретінде тиесілі құқықтар. Олар индивидтің қоғам мүшесі ретінде еркіндігін және автономиясын қамтамасыз етуге, оны жеке өмірге кез келген заңсыз сыртқы араласудан қорғауға арналған. Бұл құқық тобына: өмір сүру құқығы, бостандыққа және жеке басына қол сұғылмаушылық, ар-ождан мен қадір-қасиетке, азаматтыққа (демек, мемлекетті қорғауға), заң мен сот алдындағы теңдік, кінәсіздік презумпциясы, тұрғылықты жерді таңдау еркіндігі, ар-ождан бостандығына, тұрғын үйге және жеке өмірге қол сұғылмаушылық құқығы, хат жазысу, телефон арқылы сөйлесу, пошта және өзге де хабарлар құпиясына құқық және басқа да құқықтар жатады. Адам өмірге келмес бұрын оның құқықтары мен міндеттері ҚР Конституциясы мен заңдарында жазылып қойған. Өмірге келген сәттен біздің жеке яғни азаматтық, элеуметтік-экономикалық құқықтарымыз бар.

ҚР Азаматтық кодексінің 13- бабында: азаматтық құқыққа ие болып, міндет атқару қабілеті барлық азаматтарға бірдей деп танылады, азаматтық құқыққа қабілеттілік ол туған кезден басталып қайтыс болған соң тоқтатылады. Осы бабқа сүйене келе, бұл біздің азаматтарымыздың құқықтарын ешкімнің бұзуына жол жоқ деген сөз. Біздің қоғамда бір емес бірнеше жеке тұлғаның жеке құқықтары бұзылуы таңқаларлық жағдай емес. Әр бұзылған құқықтардың қалпына келуі де өте актуалды мәселе қатарында. Елімізде адамның жеке құқығына қол сұғу, оның ішінде жеке өміріне, бостандығына, ар-ожданына құқықтары өте жиі бұзылады. Соңғы жаңалықтарда және мемлекеттік статистикаға сүйенсек: Қазақстанда 2019 жылдың қаңтар-ақпан айларында қылмыс деңгейі 5,4%-ға төмендеді. Өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 48834 қылмыс тіркелді, — деп хабарлайды «Интерфакс-Қазақстан». ҚР Статистика комитетінің мәліметі бойынша, есепті кезеңде жалпы ел бойынша әрбір 10 мың адамға 164 қылмыс келді. Аталған кезеңде жеке тұлғаға қарсы 2 612 қылмыс, оның ішінде 130 қасақана кісі өлтіру және адам өлтіруге оқталу, 356 денсаулыққа ауыр зиян келтіру оқиғасы тіркелген. Қылмыс деңгейі төмендесе де, адам өміріне қол сұғушылық әлі де тоқтар емес. Есепті кезеңде республиканың құқық қорғау органдары қылмыс жасаған 15 853 адамды анықтады, оның ішінде 11,9% — әйелдер, 2,5% — кәмелетке толмағандар, 1,8% — лауазымды тұлғалар, 24,3% — бұрын қылмыс жасаған адамдар. Сонымен бірге барлық анықталған кінәлілердің 84,2% -ы

жұмыссыз болды. Қылмыстық жауапкершілікке 6059 адам тартылды. Орта есеппен Қазақстан бойынша есепті кезеңде әрбір сегізінші құқық бұзушы мас күйінде және әрбір жетінші қылмыскер — топ құрамында қылмыс жасады. Осы көрсеткіштер еліміздің қылмыс деңгейін ғана емес, жұмыссыздық деңгейін де ашып көрсетіп отыр. Қоғамда өте актуалды болып отырған мәселе: кәмелетке толмағандардың жеке құқықтары, олардың өміріне, денсаулығына, бостандығына қарсы құқықбұзушылықтар көбеймесе азаймауда. Оның ішінде зорлау мәселесі еліміздің жағасын ұстатқан болатын. Бұндай қылмыстар неге көбейіп кетті? Оның себебі мен шешімі қандай болмақ? Соңғы 5 жылда неше зорлау фактісі тіркелген?

Қазақстанда соңғы бес жылда кәмелетке толмағандарға қарсы 964 зорлау дерегі тіркелген. Қорқынышты статистика, сонда әр баланың бостандығына, өмір сүру құқығына жиі қолсұғушылық тіркелді. Қазір жаңалық қараудан да қорқатын дәрежеге жеттік, күнде бір қылмыс және оның ішінде зорлау мен адам өлтіру қылмыстарын статистиканың өзі көрсетіп тұр. Бұл қылмысты жасаушы- педофилдер, яғни психикасы төмен адамдар. Бұл туралы мамандар: Қазақстан психоаналитика ассоциациясының жетекшісі әрі Психоанализ институтының директоры Анна Құдиярова педофилге мынадай анықтама береді: "Педофил - іштей бала болып қалған адам. Сондықтан оның сексуалдық таңдауы балаларға тартып тұрады. Алайда педофил дегеніміз құрбанымен жыныстық қатынасқа түсетін зорлықшы педофил емес. Мысалы біреулері маманға келіп, ауытқулары барын ашық айтады. Мұндай адамға көмектесуге болады". Маманның айтуынша, дәстүрлі ойдағы адам қоғамда мұндай құбылыс аз деп есептейді, алайда бұл қылмыс біз ойлағаннан да көп. Ол өзіне көмекке келетіндердің көбі қазақтар екенін де айтып отыр. Міне, жеке құқықтарымыздың бұзылуы, елдегі бірқалыпты жағдай секілді.

ҚР Конституциясының 12 бабында: "ҚР Конституциясына сәйкес адам құқықтары мен бостандықтары танылады және оларға кепілдік беріледі. Адам құқықтары мен бостандықтары әркімге тумасынан жазылған, олар абсолютті деп танылады, олардан ешкім айыра алмайды, заңдар мен өзге де нормативтік құқықтық актілердің мазмұны мен қолданылуы осыған қарай анықталады", деп көзделген. Адам құқығын қалай қорғауға болады? Адам құқықтары мен оның бостандығына оларды тану, кейіннен сақтау және қорғау міндетіне кіретін демократиялық мемлекеттердің заңдарымен кепілдік беріледі. Құқық тәртібі аясында әрекет ете отырып, кез келген адам өз құқықтарын қорғай алады. Қорғанудың негізгі түрлері мен нысандарын қарастырайық.

Қорғаудың әкімшілік тәсілдері. Қорғанудың әкімшілік нысаны азаматтың жоғары тұрған инстанцияларға лауазымды адамның немесе нақты мемлекеттік органның қызметіне шағым жасау құқығын көздейді. Егер адам құқықтарының бұзылуына шенеуніктің сауатсыздығы себеп болса, онда оның басшысы өзі қабылдаған шешімнің күшін жоя алады. Осы қорғау нысанына прокуратураның өз міндеттерін атқару билігінің заңды орындауын бақылау жатады. Прокурорлық қадағалау-азаматтардың құқықтарын қолданыстағы билікті кез келген бұзушылықтан қорғаудың тиімді тәсілі. Прокуратура қызметкерлері шағымданушылардың өтініштеріне байланысты шаралар қолдануға және ревизия жүргізуге міндетті.

Қорғаудың соттық формасы. ҚР әрбір азаматы өмір сүруге оқталудан қорғау және денсаулықты құраушы, жеке бас бостандығы, мүлік қадір-қасиеті мен ар- намысы кіретін соттық қорғауға құқылы. Сотқа барудың алдында адвокатқа жүгіну керек. Бұл тәсілдер ең негізгі әрі тиімді тәсілдер болып табылады. Мемлекет тарапынан азаматтарға қандай заңдық жеңілдіктер көзделген? Азаматтық істер бойынша заң көмегі тегін көрсетілуі мүмкін. Азаматтық істер бойынша заң көмегі қай уақытта тегін көрсетіледі?

«Адвокаттық қызмет туралы» ҚР 1997 жылғы 5 желтоқсандағы № 195 заңының 6-бабында адвокаттар мыналарға:

асыраушысының қайтас болуына, жұмыспен байланысты мертігуіне немесе денсаулығының өзгедей бұзылуы арқылы келтірілген зиянды өтеу туралы істерді соттрадың қарауы кезінде талап қоюшыларға;

егер соттың қарауындағы дау кәсіпкерлік қызметпен байланысты болмаса, Ұлы Отан соғысының қатысушылары мен оларға теңестірілген адамдар, мерзімді қызметтегі әскери қызметшілер, 1 және 2 топтағы мүгедектер, жасы бойынша зейнеткерлер болып табылатын талап қоюшылармен жауапкерлерге:

алименттер өндіріп алу, зейнетақылар мен ақтау зейнетақылар мен жәремақылар тағайындау, ақтау, босқын немесе оралман мәртебесін алу мәселелері жөнінде азаматтарға, ата-анасың қамқорлығынысыз қалған кәмелекте толмағандарға заң көмегін тегін көрсетеді, қажет жағдайларда құқықтық сипаттағы жазбаша құжаттар жасайды. Жоғарыда айтылған тақырыптар аса күрделі әрі қоғамдық мәселелер. Бірақ, адамның жеке құқықтарына оның өмірі мен бостандығы ғана емес сонымен қатар, отбасылық құпиялары және жеке құпиялары жатады. Әр жеке тұлға өзінің құпия хаттарына, өзі туралы құпияларды сақтауына, телефондағы жеке хаттарына жеке құқығы танылады. Сіз досыңыздың немесе құрбыңыздың, одан әрі анаңыздың телефонын ақтарып, хаттарын оқыған кездер болды ма? Бұл өте жиі кездесетін оқиғалардың бірі. Егер сіз осы әрекеттерді жасаған болсаңыз, сіз жеке адамның құқығын бұздыңыз деген сөз, бұл туралы көп адамдар білмеуі де мүмкін. Сол себепті бұл мәселені айту керек.

Әркім ар- ождан бостандығына, діни сенім бостандығына кепілдік беріледі, соның ішінде жеке немесе басқалармен бірге кез келген дінді ұстану немесе ешқандай дінді ұстамау, діни және өзге де сенімдерді еркін таңдау, иелену және тарату және оларға сәйкес әрекет ету құқығы бар . Ар - ождан бостандығы адамның құдайға сенуге және атеист болуға құқығы бар дегенді білдіреді. Діни сенім бостандығы адамның діни ілімді таңдау және осы ілімге сәйкес мәдениеттер мен салт-дәстүрлерді кедергісіз жөнелту құқығын білдіреді. Демек, қандай дін ұстансақ та, ол біздің жеке құқығымыз болып табылады. ҚР Конституциясының 1-бабында: ҚР өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орналастырды. Біреуді күштеп дінді қабылдауына ешкімнің құқығы жоқ.

Әркімге ой мен сөз бостандығына кепілдік беріледі. Әлеуметтік, нәсілдік, ұлттық немесе діни өшпенділік пен араздықты қоздыратын насихаттауға немесе үгіттеуге жол берілмейді. Әлеуметтік, нәсілдік, ұлттық, діни немесе тілдік басымдықты насихаттауға тыйым салынады. Ешкім де өз пікірлері мен нанымдарын білдіруге немесе олардан бас тартуға мәжбүрлене алмайды. Әркім ақпаратты кез келген заңды тәсілмен еркін іздеуге, алуға, беруге, шығаруға және таратуға құқылы. Бұқаралық ақпарат бостандығына кепілдік беріледі. Цензураға тыйым салынады. Сіздің біреуді балағаттап, оны әдепсіз түрде кемсітіп, қорлауға құқығыңыз жоқ. Бұл ар-ождан бостандығына қолсұғушылық болып табылады.

Қорытындылай келе, жеке адамның құқықтары туралы бірнеше авторлардың сөзімен:

”Демократия негізінде ең алдымен еркіндік емес (көпшілігі ойлағандай), құрмет. Адамға, халыққа, оның өмірін түсінуге, оның өткеніне, салт- дәстүрлеріне, ойлау жүйесіне деген құрмет.” (Б. Окуджава)

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. ҚР Конституциясы, 1995 жылғы 30 тамыз.
2. ҚР Азаматтық кодексі, 1994 жылғы 27 желтоқсан.
3. Қаржасова Г.Б., Пономарева В.Н., 2011 жылғы оқу құралы.
4. «Адвокаттық қызмет туралы» ҚР 1997 жылғы 5 желтоқсандағы № 195 заңы
5. www.tengrinews.kz Интернет ресурсы.

Прокопец И., студент группы П-33

Научный руководитель – магистр юриспруденции, Альмухаметова А.Г.

Колледж экономики, бизнеса и права Карагандинского университета Казпотребсоюза,
г.Караганда, Республика Казахстан

СПОРТИВНОЕ ПРАВО КАК ИННОВАЦИЯ В ПРАВОВОЙ СИСТЕМЕ

«Здоровье народа – это неотъемлемая составляющая успеха Казахстана в достижении своих стратегических целей..... Здоровый образ жизни и принцип солидарной ответственности человека за свое здоровье – вот что должно стать главным в государственной политике..... – до 30% казахстанцев должны быть вовлечены в массовый спорт... ».

Н. Назарбаев

Спорт за последнее десятилетие стал более популярным. В связи с этим нужно подчеркнуть, что без развития массового спорта невозможно формирование здорового образа жизни и увеличения достижений и авторитета нашего государства на международной спортивной арене.

Спорт, с одной стороны, это комплексное явление с множеством функций: имиджевой, экономической, инвестиционной и спонсорской, с другой стороны, спорт интерпретируется как динамично развивающаяся сфера. Основой модернизации современной системы физической культуры и спорта, развития массового и большого спорта в Казахстане является совершенствование системы норм, т.е. законодательной базы, регулирующей данную сферу общественных отношений. Современный спорт, если он стремится к развитию и процветанию, не может существовать вне общей правовой системы, именно поэтому во всем мире сформировалась целая отрасль - спортивное право.

Развитие спортивного права в отдельно взятой стране напрямую зависит от уровня развития национального спорта, и как следствие от объемов финансовых и инвестиционных потоков, усложнения правовых отношений и возникновения необходимости в их более детальном регулировании. Так, к примеру, в некоторых странах, таких как Франция, Испания, Бразилия есть Кодифицированный законодательный акт «Спортивный кодекс», в отдельных штатах США действует свод законов, регулирующих отношения в сфере спорта, в частности в штате Аризона: Титул 5 «Развлечения и спорт» Обновленного свода законов штата Аризона, штат Вашингтон: Титул 67 «Спорт и отдых - обустройство» Свода законов штата Вашингтон; штат Делавэр: Титул 28 «Спорт и развлечения» Свода законов штата Делавэр; штат Монтана: Титул 23 «Парки, отдых, спорт, азартные игры» Свода законов штата Монтана; штат Мэн: Титул 8 «Развлечения и спорт» Свода законов штата Мэн; штат Невада: Титул 41 «Азартные игры, лошадиные бега, спортивные мероприятия» Обновленного Свода законов штата Невада и др.

На сегодняшний день основным законом, регулирующим общественные отношения в сфере спорта, является Закон РК «О физической культуре и спорте» от 3 июля 2014г., в который на сегодняшний день на законодательном уровне 16 раз вносили обновления. Но, нужно отметить, что в Республике Казахстан нет единого кодифицированного акта, который бы в полной мере отражал правовое регулирование спорта в стране.

Возникает вопрос: для чего нужно развивать в Казахстане самостоятельную отрасль права как «спортивное право»? Ответов может быть множество, но основным, конечно же, является развитие спорта в Республике Казахстан.

Для начала нужно разобраться, на каких принципах строится спортивное право. Итак, это принцип законности; принцип государственного регулирования спорта; принцип всеобщего права на занятие физической культурой и спортом; принцип правовой защиты спортсменов; принцип честного и справедливого соревнования; принцип свободной экономической деятельности и др.

Данные принципы специальные, и имеют отношение непосредственно к правилам спорта, а не к другим отраслям права или законодательства. Наконец, эти принципы универсальны для всех уровней спортивного регулирования – как национального, так и международного.

Единый кодифицированный акт в Республике Казахстан «Спортивный кодекс» в полном объеме мог бы соединить воедино все названные принципы. Естественно, в данном акте необходимо подробно остановиться на следующих разделах (главах): субъекты физической культуры и спорта, их права и обязанности; аккредитация спортивных федераций; виды спортивных движений (паралимпийские, сурдлимпийские); развитие национальных видов спорта; спортивный резерв; спорт высших достижений и профессиональный спорт; нормативные требования в области физической культуры и спорта; государственные социальные гарантии в области спорта; инфраструктура и финансирование физической культуры и спорта; международная деятельность в области физической культуры и спорта... Но особо нужно остановиться на проблемах, которые существуют в спорте и, соответственно предусмотреть в «Спортивном кодексе» их правовое регулирование: ответственность за использование допинга; коррупция в сфере спорта; регулирование трудовых отношений в сфере спорта; налогообложение в сфере физической культуры и спорта; правовые основы спортивной травматологии; особое правовое регулирование рассмотрения и разрешения спортивных споров и участие спортивных юристов в деятельности спортсменов; деятельность спортивных агентов; организация и проведение значимых международных спортивных соревнований на территории РК; организация трансляций спортивных соревнований; страхование в спорте и др. Да, эти вопросы уже законодательно урегулированы, но суть состоит в том, чтобы в новом едином кодифицированном акте «Спортивный кодекс» соединить эти вопросы и устранить возможные коллизии в действующих законодательных актах в области спорта. Отсутствие единого мнения о становлении спортивного права как полноценной отрасли негативно влияет на систематизацию соответствующего законодательства, на юридическую практику и, в первую очередь, на спорт.

На сегодняшний день можно с уверенностью сказать, что в нашей стране не ведется подготовка именно юристов в области спорта. Одной из первых спортивное право начала преподавать Московская государственная юридическая академия им. О.Е. Кутафина (МГЮА) в рамках специализации «Юрист в области спорта, шоу-бизнеса и рекламы», которая открылась в 2006 г. 1 февраля 2011 г. в МГЮА была создана кафедра спортивного права (единственная в России и СНГ), осуществляющая подготовку высококлассных спортивных юристов, в которых в настоящий момент столь сильно нуждается спортивная отрасль.

Спортивный юрист зачастую это не только юридический советник, но и представитель спортсмена. При этом необходимо принимать во внимание то, что во многих случаях конфликты, возникающие в области спортивных отношений, спортивный юрист может разрешить не только согласно нормам действующего казахстанского права, но и с учетом норм международного права, правил международных и национальных организаций спортивно-физкультурной направленности.

Не каждый выпускник учебного заведения по специальности «Юриспруденция» сможет профессионально ориентироваться в столь сложном мире под названием «Спорт». Поэтому в специальности «Юриспруденция» необходимо дополнительно предусмотреть такую специализацию, как «Юрист в сфере спортивного права (спортивный юрист)». Это даст казахстанскому спорту (спортсменам, федерациям и т.д.) большей уверенности в профессиональной правовой защищенности, в том числе и на международной арене.

Спортивное право – одна из новейших комплексных отраслей системы права. Его изучение должно вводиться в современном юридическом образовании для целей подготовки юристов в одной из наиболее динамично развивающихся сфер человеческой жизнедеятельности – физической культуры и спорте. Для динамично развивающегося

спорта в Республике Казахстан, для вхождения в число самых спортивных стран мира, для получения статуса «самой здоровой и спортивной нации», для увеличения количества людей, профессионально занимающихся спортом, законодателям необходимо кардинально пересмотреть действующие правовые нормы в области физической культуры и спорта (с возможным созданием Спортивного кодекса), пересмотреть социальные гарантии для спортсменов, повысить статус спорта, возвести в приоритет здоровый образ жизни человека.

Список использованной литературы:

1. Алексеев С.В. / Спортивное право России. Правовые основы физической культуры и спорта: Учебник для студентов вузов, обучающихся по специальностям «Юриспруденция» и «Физическая культура и спорт» / Москва / ЮНИТИ-ДАНА / 2005.
2. Маркова, Ю. Д. Перспективы становления спортивного права как отрасли / Ю. Д. Маркова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2020. — № 46 (336). — С. 284-286.

Сабыр Ә.Е., ЮК-19-01 тобының студенті
Ғылыми жетекші - оқытушы Жумабекова С.О.,
«Фемида» заң колледжі, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

СОТ ОРЫНДАУШЫЛАР ИНСТИТУТЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК – ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ.

Қазақстан Республикасының Конституциясының 3-бабының нормасына сәйкес, Республикада мемлекеттік билік біртұтас, ол Конституция мен заңдар негізінде заң шығарушы, атқарушы және сот биліктері арқылы жүзеге асырылады. Осы норма негізге алынып, Қазақстан Республикасының сот орындаушылар институты қазіргі кезде сот билігі өрісінен шығарылып, атқарушы билік органдарының қарамағына берілген. Атап айтқанда, қазіргі кезде сот және басқа да уәкілетті органдардың актілерін орындауға міндетті болып табылатын сот орындаушылар институты Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінің жүйесінің құрамына енгізілген.

«Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 2 сәуірдегі № 261-IV Заңының нормалары сот орындаушылар институтының қызметінің және атқарушылық өндіріс сатысының құқықтық негізін құрайды [3]. Ал, атқарушылық құжаттарды мәжбүрлеп өндіру құзыреті тек сот орындаушыларға ғана жүктелген. Аталған Заң нормалары өзіндік жеке құқықтық мақсаттар мен міндеттерді көздейді, яғни ашып көрсетер болсақ, атқарушылық іс жүргізу міндеттеріне ең алдымен азаматтық және әкімшілік істер бойынша сот шешімдерінің, ұйғарымдары мен қаулыларының, мүлікті өндіріп алу бөлігінде қылмыстық істер бойынша үкімдері мен қаулыларының, сондай-ақ өзге де органдар қаулыларының негізінде осы Заңға сәйкес берілетін атқарушылық құжаттарды міндетті түрде және уақтылы орындау болып табылады.

Қазақстандағы сот орындаушылар тарихына тоқталар болсақ, бұл тарих сонау Ресей империясының кезеңінен бастау алады. 18 ғасырда сот шешімдерін мәжбүрлі түрде орындаумен айналысатын «жалпы полиция» қызметкерлері болатын. Алайда, сот шешімдерін орындаудағы қиындықтар мен әртүрлі ерекшеліктері, оларды орындайтын жаңа қызметкерлердің пайда болуына жағдай жа- сады. Олар «сот органы полициясы» деп аталды. Олардың негізгі міндеттері: сот шешімдері мен ұйғарымдарын орындау, шақыру қағаздарын тараптарға жеткізу және соттың басқа да тапсырмала- рын орындау жүктелді. 1917 жылдан бастап сот шешімдерін орындау, соттардың жанындағы сот орындаушыларға жүктелді. 20-шы жылдардағы жаңа экономикалық саясаттың

жүргізілуіне және азаматтық зат айналымының кең өркен жаюына байланысты, сот орындаушылардың қызметі белсенді жұмыс істей бастады.

1964 жылдағы КСРО-ның сот шешімдерін орындау мәселесі туралы ереже, 1973 жылы сот шешімдерін орындау тәртібі туралы КСРО-ның Әділет министрлігінің нұсқаулығы және 1985 жылы атқарушылық іс жүргізу туралы бірнеше заң актілері қабылданды. 90-шы жылдардың аяғына дейін осы уақыт аралығында қабылданған Ресей империясы мен Кеңес үкіметі кезеңдеріндегі заң актілерінің ерекшеліктері мен тәртіптері іс жүзінде қолданылып келді.

80-ші жылдардың аяғы мен 90-шы жылдардың басында біздің мемлекетіміз СССР құрамынан бөлініп, экономикалық дамудың жаңа кезеңіне көшті. 1985 жылдан бастап Кеңестер Одағында демократиялық саяси үлкен бетбұрыс кезеңі жаңаша сипатқа ие болды. Саяси режим және басқару жүйесінің ауысуымен қатар, мемлекетте меншікті жекешелендіру процесі басталып, экономиканың барлық салаларында меншіктің түрлі нысандары пайда бола бастады. Оның ішінде жеке меншік, экономикалық еркіндік, кәсіпкерлік, нарық және бәсекелестік секілді жаңа экономикалық- құқықтық жаңартуларды талап ететін азаматтық құқықтың объектілері пайда болды. Сонымен қатар, сот орындаушылар институты, сот төрелігі жүйесі және құқықшығармашылық, құқық қолданушылық салалары да айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. Бұл ретте Қазақстан Республикасының қоғамдық сипатын, мемлекеттік жүйесін түпкілікті өзгерткен 1990 жылғы 24 сәуірдегі Қазақ ССР Жоғарғы Советінің Председатели Н.Назарбаевтың «Қазақ ССР Президенті қызметін тағайындау және Қазақ ССР Конституциясына (Негізгі Заңына) өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заңы және Қазақ ССР Жоғарғы Кеңесінің 1990 жылғы 24 сәуірдегі «Қазақ Советтік Социалистік Республикасының Президенті туралы» қаулысының Қазақстан халқы үшін маңызы зор болды. Ал, 1990 жылдың 25 қазаны күні жарияланған «Қазақ Советтік Социалистік Республикасының Мемлекеттік Егемендігі туралы» Декларациясы қазақ халқы ғасырлар бойы аңсап келген тәуелсіздікке қол жеткізудің алғышартын жасап берді. 1991 жылдың 16 желтоқсаны күні Қазақстан Республикасы - тәуелсіз мемлекет екендігін дүние жүзіне жариялаған Елбасымыз Н.Назарбаевтың «Қазақстан Республикасының Мемлекеттік Тәуелсіздігі туралы» Конституциялық Заңы жарияланды. Сот жүйесін реформалау туралы мәселелер жан-жақты қаралды. Әсіресе, сот әділдігін өміршең етуде соттардың кәсіби деңгейін көтеру, сот актілерін орындау жүйесін нығайту, іс қарауда соттардың ешкімге тәуелді болмауын тиімділікпен арттырудың жаңа жобасы жасалды. Сондай-ақ, сот әділдігін жүзеге асыруда және сот қаулыларын орындауда аппарат ішкі ұйымдастыру жұмыстарына мейлінше көмек-жәрдем беру туралы мәселелерге көңіл аударылды. Осыған қарамастан, Қазақстанда сот шешімдерін орындау жүйесінің жағдайы нашарлай берді. Ал мұндай жағдай, яғни мәжбүрлеп орындатудың тиімсіз жүйесі сот жүйесі органдарының беделін түсіретіндігі анық, себебі, жүзеге асырылмаған немесе орындалмаған сот шешімінің заңдық құндылығы мен маңыздылығы болмайды [1].

Құқықтық институтты келесі анықтама арқылы өзіндік мәнін ашыып көрсетуге болады: атқарушы билік жүйесіндегі сот орындаушылар институты – атқарушылық өндіріс сатысында процессуалдық актілер қабылдайтын құқыққа ие. «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 2 сәуірдегі № 261-IV Заңының және Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу нормаларын негізгі басшылыққа алатын, соттар мен басқада органдардың атқару құжаттарын орындауға міндетті уәкілетті мемлекеттік орган бо- лып табылатын, өзіндік ерекшеліктерге ие жеке құқық саласы деп атауға болады [3].

Сот орындаушылар институтының негізгі функциясы-атқарушылық өндіріс ережелеріне негізделген атқару құжаттарын орындау қызметі болғандықтан, ол өз кезегінде, адамның өз құқықтарын сот арқылы қорғау секілді құқықтық саламен тікелей байланысты екендігін де ұмытпау қажет.

Сот шешімі шығарылып, бірақ осы сот шешімінің талаптары толық, тиісті деңгейде орындалмауы адамның және басқада қоғам субъектілерінің құқығының сот арқылы қорғалуының толық кепілі емес. Сондықтан сот орындаушылардың атқарушылық өндіріс сатыларында жүргізетін іс жүргізу әрекеттері кез келген адамның және жалпы қоғамның басқада субъектілерінің өз құқықтарын сот арқылы қорғау институтымен де тікелей байланысты. Ал, бұл өз кезегінде сот орындаушылар институтының жоғарыда аталып кеткен негізгі міндеттері мен мақсаттары орындалмаса, атап айтқанда сот шешімі тиісті түрде орындалмаған жағдайда, кез келген тұлғаның өз құқығын сот арқылы қорғау құқығы іс жүзінде қамтамасыз етілмеген болып есептеледі. Демек, кез келген тұлғаның өз құқықтарын жүзеге асыру тиімділігі сот орындаушылар институтының өз функцияларын қаншалықты тиімді орындауына тікелей байланысты десек те қателеспейміз.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1.Қазақстан Республикасының Конституциясы 30тамыз 1995 жыл (2017жылы енгізілген өзгерістерімен толықтыруларымен). <http://www.zakon.kz>.

2. «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 2 сәуірдегі № 261-IV Заңынамасы

Сумленной А.А. учащийся 11 Б класса

Научный руководитель – учитель истории Ахметжанов Д.А.

КГУ «Общеобразовательная школа №22», г. Жезказган, Республика Казахстан

РОЛЬ ПРАВА В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ КАЗАХСТАНА

Одна из самых первых потребностей человеческого общества — потребность в порядке и справедливости. Людям всегда остро необходим такой регулятор поведения, который помог бы им спокойно договариваться по самым острым проблемам, мирно и справедливо улаживать любые конфликты.

Мудрость и здравый смысл, присущие человеку, привели к открытию права, назначение которого как раз в том, чтобы предотвращать конфликты и столкновения, а если они возникли, то помогать преодолевать их мирно, цивилизованно. Так сложилось право - общеобязательные правила, которые точно указывали всем и каждому, как следует поступать в жизненной ситуации, какие у человека есть возможности в обществе и в чём состоит его ответственность перед людьми.

Право всегда ориентирует людей на правду, справедливость — устанавливает определённую меру справедливости. Многие правовые документы назывались Русская Правда, Салическая Правда и т.д.

Например, римский юрист Ульпиан пишет: «Изучающему право надо, прежде всего, узнать, откуда произошло слово «право» (ius). Право получило своё название от «правосудия» (iustitia), ибо, согласно превосходному определению Цельса, право есть наука о добром и справедливом».

Поэтому право создал человек, чтобы регулировать общество, сделать его более справедливым. Без законов люди принимали бы решения, основываясь только на своих принципах -если нет наказания и ответственности, то можно украсть, убить, и не будет никаких последствий для человека. Право служит высшим выразителем справедливости, утверждает равенство всех граждан перед законом, независимо от их происхождения и социального положения.

В жизни каждого человека, государства и общества важное значение имеет право. Без права ни один социум и ни оно государство не смогло бы выжить мирно и развиваться, оставаясь на уровне развития первобытной эпохи.

Всем известно, право – это система общеобязательных правил, установленных и охраняемых государством. Только она выражает индивидуальные и коллективные интересы всех граждан, и меня в том числе.

Главная функция права, на мой взгляд - оно защищает мои права, права граждан и государства.

Если представить миссию права в современном обществе, оно будет выглядеть наглядно так:

- 1) Право закрепляет форму государственного устройства, политический режим и форму правления каждого государства, в том числе Республики Казахстан;
- 2) Наш Казахстан имеет национальное право и является членом международного права;
- 3) Право определяет полномочия государственных органов и компетенцию должностных лиц государства;
- 4) Право определяет обязательные для всех нас права и обязанности граждан;
- 5) На основе права создаются законы, указы, постановления и приказы, которые регламентируют жизнь наших граждан, иногда чересчур тщательно;
- 6) Право определяет границы вмешательства государства в личную жизнь граждан, что особенно сегодня злободневно.

Как видно из вышеперечисленного, чтобы право приобрело такую всемогущую роль, в течение долгих веков мыслители и правоведы оттачивали и шлифовали право, как драгоценный камень. И даже если его грани бывают слишком остры, что могут изранить человека, то римляне говорили: «Закон суров, но это закон!».

Да, закон нередко суров, но ему обязаны подчиняться все. Я считаю, что общество обязано стремиться к равноправию всех своих граждан. Хочу напомнить цитату нашего Первого Президента – Елбасы Н.А. Назарбаева – «Никто не уйдет от наказания!». И если человек нарушил закон, он обязан понести наказание, независимо от своего социального и имущественного статуса.

Я являюсь законопослушным гражданином нашей республики и призываю к этому других. Право в моей жизни является синонимом порядка.

Главным законом нашей республики является Конституция, где закреплено, что Казахстан утверждает себя правовым государством. Здесь главной ценностью является человек, его жизнь, права и свободы. При этом, права человека находятся под защитой государства.

Каждый гражданин обязан соблюдать Конституцию и законодательство Республики Казахстан. Хочу отметить, что незнание закона не освобождает от ответственности, то есть каждый гражданин страны должен знать и уважать законы нашего государства.

Чтобы быть подкованным и грамотным в сфере права, следует внимательно читать законы и повышать свою юридическую грамотность. А самые основные права и обязанности обязан знать каждый школьник!

Например, право на жизнь! Человек родился! Этим он уже доказал своё первое право – право на жизнь. Ребёнок стал полноправным гражданином Казахстана. С первых минут жизни он уже имеет свои права:

- право на имя, фамилию, гражданство;
- право на охрану здоровья;
- право жить и воспитываться в семье;
- право ребенка на общение с родителями.

Своих прав и обязанностей младенец ещё не знает. Но его оберегают родители и наше государство, Конвенция о правах ребенка. Право на жизнь, на мой взгляд, - самое главное! И за его нарушение должно предусматриваться самое строгое наказание.

И уже с 10 лет ребёнок имеет право на отстаивание своих интересов, своих игрушек, имеет право в выборе места и партнёров для игры.

А когда ребёнок идет в школу, он получает право на бесплатное образование! Все эти нормы содержатся в Законе об образовании РК, в Уставе школы. При этом все, и учащиеся, и родители, и учителя наделены своими правами и обязанностями.

Для того чтобы научиться защищать свои права и осознавать ответственность за поступки, детям нужно чаще обращаться к Уставу школы. И неважно, какой у тебя цвет кожи, какой ты национальности. Неважно, из какой ты семьи, богат или беден – у всех нас равные права. Наша школа - многонациональная. Мы учим казахский, русский, и английский языки. Вместе со мной обучаются дети 7 национальностей. В равноправии - наша сила!

Я знаю, что учиться трудно, необходимо, но интересно. Я могу высказывать свое мнение по тому или иному поводу, имею право участвовать в олимпиадах и в мероприятиях школьной жизни. Иногда бывают ситуации, когда право ребёнка на выражение личного мнения не учитывается учителями. Такой педагог нарушает и наши права, и свои обязанности. К счастью, в нашей школе таких ситуаций не встречается.

Например, дети-сироты, потерявшие родителей и дети с особыми образовательными потребностями. Такие дети имеют право на опеку и заботу о них со стороны государства. В нашей школе, как и в других школах, с детьми- сиротами работает педагог-психолог и классные руководители. Конечно, они выполняют колоссальную работу, ту работу, которую обязаны были выполнять их родители.

Много создано правовых документов, защищающих детей: Конвенция о правах ребёнка, Конституция, Закон о защите прав ребенка, Закон о браке и семье и т.д. Мы в Казахстане защищены, мы обязаны знать свои права и выполнять свои обязанности. Только при таких условиях из нас вырастет полноценное будущее поколение. Это нам предстоит создавать историю и судьбу нашей Родины.

Я твердо полагаю, что защита права в нашей стране, права граждан будут строго соблюдаться тогда, когда современное поколение будет воспитано на уважении к праву. Без этого невозможно существование правового государства. Тем более, защита прав детей - это задача всего казахстанского общества, государства и каждого гражданина.

Я ещё учусь в школе. Но уже сейчас понимаю, что в каждый человек, даже ребенок, обязан знать свои права и обязанности. В моей школе мне дают прекрасные знания и навыки, благодаря которым, я надеюсь поступить в один из престижных вузов нашей области по гуманитарному профилю.

В завершении, я хочу подчеркнуть, что роль права в жизни современного общества неопределимо. Великая общечеловеческая ценность права в том, чтобы удовлетворять потребность человека и общества в свободе, равенстве и справедливости.

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Казахстан//<http://constitution.kz>
2. «Конвенция о правах ребенка» Организации Объединённых Наций //https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml
3. Закон «О правах ребенка в Республике Казахстан»// http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z020000345_
4. Казахстанская правда//<https://www.kazpravda.kz/news/prezident2/nikto-ne-uidet-ot-nakazaniya--nazarbaev-o-protivodeistvii-korruptsii>
5. Основы права. Учебник для 11 класса, 1-часть. Ибраева А.С. Мектеп, 2019.

Свечников А.В., студент группы Ю-20-1

Научный руководитель – м.д., профессор Кенжина С.А.
ЧУ Академия «Volashaq», г. Караганда, Республика Казахстан

ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ И ИХ РОЛЬ В ФОРМИРОВАНИИ
ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ СОВРЕМЕННОГО ЧЕЛОВЕКА

Существуют различные способы, методы и формы распространения правовых знаний среди населения. В этих целях используются правовая пропаганда, правовое просвещение, общее правовое обучение и профессиональное юридическое образование. Указанные формы правового воспитания и обучения преследуют собственные цели, осуществляются при помощи специальных средств и приемов, учитывают возрастные, профессиональные, психологические, мировоззренческие особенности воспитуемых. Среди указанных форм правового воспитания и обучения, собственные функции, выполняют профессиональное юридическое образование. Его значение обусловлено тем, что успешное построение правового государства, во многом зависит от качества профессиональной подготовки юристов, уровня их юридических знаний и умения практического применения полученных знаний. Юридическое образование, является фактором формирования правовой культуры, посредством формирования у юристов правовых знаний, навыков и умения их применения в практической юридической деятельности.

Роль юридического образования в формировании правовой культуры проявляется двояко. С одной стороны, современный юрист сам призван быть высокообразованным, культурным человеком, служить примером высокой правовой культуры для иных членов общества. Данное качество современного юриста проявляется в его повседневной юридической деятельности, в уровне его юридической грамотности, умении решать юридические споры, соблюдении идей справедливости, свободы, равенства, добропорядочности, разумности, уважения человеческого достоинства, прав человека. С другой стороны, юристы выполняют функциональную задачу по содействию правовому воспитанию и просвещению населения, активно участвуют в реализации правовоспитательной политики. Это предъявляет высокие требования к юристам, к уровню их юридических знаний, профессиональной правовой культуры. Высокий уровень юридических знаний, юридическая образованность и культура, служат залогом успешной реализации правовоспитательной политики.

Формирование правовой культуры правового государства зависит от качества юридического образования. Потребность в юристах возобновилась в связи со становлением правового государства. Реализация идей и институтов правового государства требует выпуска высококвалифицированных юристов, обладающих высоким уровнем юридических знаний. Основную роль в решении данной задачи, разумеется, играют юридические образовательные учреждения.

Формирование правовой культуры требует повышения качества подготовки юридических кадров. Одним из путей обеспечения качества юридического образования является совершенствование учебного процесса, модернизация учебных планов и программ, введение новых дисциплин. Необходимо учитывать также новые тенденции развития юридических научных дисциплин, в частности тенденцию усиления междисциплинарных контактов как между традиционными и новыми дисциплинами, так и между юридическими и неюридическими дисциплинами. Как отмечает В. С. Нерсисянц, «специфика отдельных самостоятельных наук предполагает их общенаучное единство в качестве основы их междисциплинарных научных связей. Именно в силу такого единства наук и междисциплинарных связей между ними возможны как общая и целостная научная картина мира (теоретически исследуемой действительности), так и использование в одной науке знаний, полученных в других науках и во всей системе наук в целом»

Организация учебного процесса с учетом усиления междисциплинарных контактов имеет значение для взаимного использования широкого круга научных знаний, полученных в различных науках, формирования у будущих юристов комплексных юридических знаний, их умения ориентироваться в системе научного познания. Модернизация юридического образования обусловлена многополярностью современного мира, усиливающимся проявлением культурно-цивилизационных различий. Картина

окружающего мира многогранна. Это обусловлено многогранностью общества, многообразием национальных культур, национально-этническим своеобразием народов. Разнообразны и самобытны также государственно-правовые системы, являющиеся частью многогранного мира. Своеобразие и специфика правовых систем, национальноэтническая идентичность типов правовых культур, характерные черты правовой жизни с неизбежностью требуют корректировать систему юридического образования в той или иной стране. Указанные тенденции общемирового государственно-правового развития необходимо отражать в учебном процессе. Как пишет Ю. А. Тихомиров, «объективный анализ процессов общеправового развития, позволяет правильно оценивать степень общего и специфического в политическом, экономическом, научно-техническом, социально-культурном, экологическом развитии стран и регионов и адекватную меру «правовых различий» и меру «правовой интеграции». На этой основе рождается правовая политика с присущими ей курсами на сопоставление и сравнение, на закрытость, отгороженность и критицизм, на сближение, гармонизацию и унификацию»

Список использованной литературы:

1. Топорнин Б. Н. Европейское право. М., 1998.
2. Толстых В. Л. Отечественное сравнительное правоведение: проблемы развития /Юридическое образование и наука. 2004. №2
3. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Указ. соч.
4. Волосникова М. Болонский процесс и европейская система зачетного перевода. Тюмень, 2005.

Рахтаева И.Е., ТД 18-1 қ тобының студенті

Ғылыми жетекші - Заң ғылымдарының магистрі, оқытушы Масайынов Е.Е.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

СЫРТҚЫ САУДА ҚЫЗМЕТІН МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУ: МӘНІ, МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Әр ел басқа мемлекеттермен экономика мен саясаттың барлық салаларында таңдау жасауға және өзара тиімді ынтымақтастыққа құқылы. Сыртқы экономикалық қызмет мемлекеттік деңгейде де, жеке экономикалық субъектілер деңгейінде де жүзеге асырылады. Қазақстанның сыртқы экономикалық қызметі дегеніміз - бұл қызмет саласы субъектілерінің тауарларды экспорты, импорты, шетелдік инвестициялар, сақтандыру, материалдық және басқа өндіріс саласындағы бірлескен кәсіпкерлікті қалыптастыру және құру бойынша қызметі республиканың нарықтық экономикасы, оның әлемдік экономикаға енуі, және ең бастысы республика тұрғындарының қажеттіліктерін қанағаттандыру [1].

Сыртқы экономикалық қызмет - мемлекеттік түрлі меншіктегі субъектілердің және жалпы ұлттық шаруашылықтың неғұрлым жоғары тиімділікпен жұмыс істеуіне қол жеткізу үшін халықаралық еңбек бөлінісінің артықшылықтарын пайдалану мақсатымен әлемдік нарықта жүргізетін сауда-экономикалық және қаржылық-өндірістік өзара іс-қимылының түрлі нысандары мен әдістерінің жиынтығы. Бірінші жағдайда, сыртқы экономикалық қызмет ынтымақтастықтың мемлекетаралық негіздерін құруға, сыртқы экономикалық байланыстардың дамуын және тиімділігін арттыруды ынталандыратын құқықтық, сауда және саяси механизмдерді құруға бағытталған. Мемлекеттің ұтымды сыртқы экономикалық саясаты ұлттық табыстың өсу қарқынының артуына, ғылыми-техникалық прогрестің жеделдеуіне, өндіріс концентрациясының артуына және күрделі салымдарды тиімді пайдалануға және т.б. Ол үшін сыртқы экономикалық қызметті дамытуда келесі факторларды ескеру қажет:

1. Әлемнің әр түрлі елдеріндегі экономикалық дамудың біркелкі еместігі. Әр елдің өзіндік құрылымы, аграрлық өнеркәсіптің, транспорттың, байланыстың, қызмет көрсетудің әр түрлі даму деңгейі, экономикада өзіндік мамандануы бар. Өнеркәсіптік немесе ауылшаруашылық өндірісінің мамандандырылуы сыртқы сауданың дамуына күшті серпін береді, бұл дамыған капиталистік елдердегі шағын көлемі мен халқы үшін өте маңызды: Голландия, Норвегия, Бельгия, Финляндия және басқалар. Бұл елдердің жалпы ұлттық өнімдегі экспорт үлесі шамамен 50% құрайды және шамамен сол үлес импортталады.

2. Адам, шикізат, қаржы ресурстарының айырмашылығы. Жыл сайын әлемде 25 миллион адам жұмыс іздеп көшіп жүр. Артық еңбек ресурстарына ие елдер бар: Үндістан, Қытай, Бангладеш, Пәкістан, Нигерия және басқалар. Сондай-ақ, жұмысшы ағынын қажет ететін Батыс Еуропа, АҚШ, Таяу Шығыс, Оңтүстік Америка аймақтары бар. Демек, Халықаралық еңбек ұйымы реттейтін жұмысшылардың елден елге ауысуы сыртқы экономикалық қызметтің дамуына ықпал ететін объективті түрде қажет процесс болып табылады.

Мемлекеттер арасында сыртқы экономикалық байланыстарды орнатуға әлемнің кейбір елдерінің: Жапонияның, Сингапурдың, Гонконгтың, Панаманың, Бахрейннің және басқаларының - әр түрлі елдерде орналасқан фирмаларды, кәсіпорындарды, банктерді несиелендіруге қаражат бөлу мүмкіндігі ықпал етеді.

3. Саяси қатынастардың сипаты. Сыртқы экономикалық қызметті нығайтуға елдер арасындағы достық саяси қатынастардың болуы ықпал етеді. Керісінше, саяси конфронтация экономикалық байланыстар үзілгенге дейін сыртқы сауда айналымын күрт төмендетеді.

4. Ғылыми-техникалық дамудың әр түрлі деңгейлері. Сыртқы экономикалық қызметтің қалыптасуына студенттер, тыңдаушылар, зерттеушілер, оқытушылар елдері арасындағы алмасу ықпал етеді; бірлескен зерттеулер, тәжірибелер жүргізу; геологиялық және археологиялық экспедицияларға қатысу; жобалау, ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға келісімшарттарды орындау.

Мемлекеттің сыртқы экономикалық қызметке әсер етуі нәтижесінде әлемдік экономикада келесі өзгерістер болады:

- халықаралық еңбек бөлінісін одан әрі тереңдету;
- сыртқы сауда, бірлескен кәсіпкерлік және сыртқы экономикалық байланыстардың басқа түрлеріне қатысу белсенді түрде айналысатын елдердегі әлеуметтік еңбек экономикасы;
- еңбек нәтижелерімен қарқынды және ұтымды алмасу;
- өз валюталарының толық айырбасталуына қол жеткізген елдердің ауқымын кеңейту.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде Қазақстан Республикасының сыртқы экономикалық қызметінің келесі негізгі стратегиялық міндеттерін анықтауға болады:

- елдің экономикалық мүдделерін құрметтей отырып және оның экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ете отырып, сыртқы экономикалық қызметті ырықтандыру курсы жалғастыру, экономиканы әлемдік экономикаға интеграциялау жағдайында сыртқы экономикалық қызметтің экономикалық тиімділігін арттыру;
- рационалды импорт алмастыру саясатын қолдана отырып, экспортталатын тауарлар құрылымын кезең-кезеңмен әртараптандыруға баса назар аударып, экспорттық әлеуетті дамыту;
- олар үшін сыртқы нарықтардың болуына отандық экспорттаушылардың мүдделерін қолдау.

Импорттық-экспорттық қызметке құқық алу жеңілдетілді, жеке кәсіпорындар мемлекеттік және ұжымдық кәсіпорындарға теңестірілді. Сауда және жел электр станциясына қатысты 140-тан астам құқықтық актілерге өзгертулер енгізіліп, 570 актінің күші жойылды. Олардың негізгі мазмұны валюталық бақылау, өнімнің экспорты және

өндіріс жоспарлары бойынша есеп беру бөлігіндегі талаптардың айтарлықтай әлсіреуінен тұрады.

Түзетулер шетелдік инвестициялар саласындағы 3 заңға қатысты болды: «Шетелдік капиталдың қатысуымен бірлескен кәсіпорындар туралы», «Қытай-шетелдік келісімшарттық кәсіпорындар туралы», «Шетелдік капитал қатысатын кәсіпорындар туралы». Сыртқы экономикалық қызметті мемлекеттік реттеу сонымен қатар мыналарды қамтиды: импорттық және экспорттық қызметті жүзеге асыруға құқық беру; сыртқы сауда операцияларын тіркеу жүйесіне көшу; кедендік бақылау, оның ішінде тарифтік реттеу құралдары; тауарлардың сапасын бақылау; валюталық бақылау.

Сыртқы экономикалық қызметті әрі қарай либерализациялау Қазақстан экономикасына шетел инвесторының қатысуы, Қазақстанның интеграциялық мүддесі және тағы басқалар кедендік саясат құралы мен кеден мақсаттарын сақтай отырып, кеден ісінің элементтерін унификациялауды, ҚР кедендік реттеу туралы кодексіне сәйкес реттелуін және жетілдіруді қажет етеді [2].

Мемлекеттік жоғарғы билік органдарының кеден саясаты мен сыртқы экономикалық қызметті мемлекеттік реттеу саласында дұрыс шешім қабылдауы үшін оның макроэкономикалық жағдайларын зерттеудің, сыртқы сауда динамикасына, құрылымына, деңгейіне негізделген нақты талдаудың маңызы зор [3].

Сыртқы экономикалық қызметтің қазіргі жағдайы, мемлекет ішіндегі МЕО көрінісінің негізгі формасы ретінде, көбінесе ұлттық экономиканың күйімен, оның көрсеткіштерімен және даму факторларымен анықталады. Елдің сыртқы секторы ұлттық экономиканың өзекті мәселелерін шешуге, соның ішінде модернизацияны жеделдетуге, оның бәсекеге қабілеттілігін арттыруға және басқаларына бағытталуы керек. Оның үстіне экономикалық процестің кез-келген кезеңі сыртқы экономикалық қызметтің объектісіне айналуы мүмкін.

Бүгінгі таңда Қазақстанда ол сыртқы экономикалық қызметтің басты менеджері болуы керек, оны оңтайлы ұйымдастыруды, бақылауды және реттеуді қамтамасыз етеді. Бұл ереже әлемдік қаржы-экономикалық дағдарыстың көрінісі жағдайында да, дағдарыстан кейінгі кезеңде де өзекті болып табылады. Сонымен қатар, мемлекетке жеткілікті тиімділікті қамтамасыз ету үшін сыртқы экономикалық қызметті басқару құралдары мен әдістерінің кең спектрін қолдану қажет.

Әлемдік тәжірибеде сыртқы сауданың реттеудің экономикалық әдістері болып тарифтік реттеу саналады. Олар мемлекет шекарасынан өту кезінде экспорттық-импорттық ағымдардың базаның көрсеткіштеріне ықпал етеді. Ең бастысы, тарифтік реттеу тауарға кеден салығын салу әдісі мен тәртібін, сондай-ақ салық пен тарифтердің түрлерін, оның себептерін, кеден жеңілдіктерін беру тәртібін анықтайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Сыртқы экономикалық қызмет — Уикипедия (wikipedia.org)
2. «Қазақстан Республикасындағы кедендік реттеу туралы» Қазақстан Республикасы Кодексінің жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 31 тамыздағы № 522 қаулысы
3. ҚР сыртқы экономикалық қызметінің даму (stud24.ru)

Темербеков С.Т., курсант 207 учебной группы

Научный руководитель – м.ю.н., ст.преподаватель кафедры общеправовых дисциплин Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им.Б.Бейсенова Балтабасова Мейрамгуль Казыбековна,

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЗАГРЯЗНЕНИЯ АТМОСФЕРНОГО ВОЗДУХА В
РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Воздух – важнейшая составная часть среды обитания людей. Он – основа жизни на Земле, в том числе жизни человека. Атмосфера служит надежной защитой от вредных космических излучений, определяет климат данной местности и планеты в целом, оказывает решающее воздействие на здоровье людей, их трудоспособность, жизнедеятельность растительного и животного мира. Загрязнение воздуха, т.е. изменение его природного состава из-за пыли, выхлопных газов или пахучих веществ, может в зависимости от вида загрязнения, концентрации примесей и срока их воздействия вредно влиять на условия труда и быта людей, отражаться на их жизни и здоровье, наносить вред окружающей среде и народному хозяйству. Основными источниками антропогенного загрязнения атмосферы химическими веществами, поступающими в воздух в газообразном, жидком или твердом состоянии, являются промышленность и транспорт. Наиболее остро экологические противоречия возникают в крупных городах с высокой концентрацией промышленных предприятий, транспорта, населения. Все это требует эколого-правовой охраны воздуха в интересах сохранения его многообразных функций. [Ерофеев Б.В. Экологическое право России. Юрист, Москва, 1996 г.]

основных жизненно важных элементов окружающей естественной среды. В естественном состоянии состоит из смеси газов: это преимущественно азот (свыше 78%) и кислород (около 20%), а также аргон, углекислый газ, водород, гелий, неон, озон, пыль, водяные пары и некоторые другие вещества. Атмосферный воздух является необходимой физической и биологическим условием существования человека и источником жизни на Земле, от его качества зависит здоровье человека.

И не случайно, в Послании Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 1 сентября 2020 г. «Казахстан в новой реальности: время действий» в 7 разделе, посвященном вопросу экологии и защите биоразнообразия, отмечено следующее: – «Охрана окружающей среды и экологическое развитие выходят на первый план казахстанской повестки дня. Этим вопросом занимается весь цивилизованный мир, и нам негоже оставаться в стороне от магистральной тенденции.

Правительству поручаю приступить к реализации практических мер по улучшению экологической ситуации. Следует утвердить долгосрочные планы сохранения и рационального использования биологического разнообразия.

Необходимо уделить должное внимание экологическому воспитанию подрастающего поколения в школах и вузах. Экологическую акцию «Birge – taza Qazaqstan», призванную укрепить экологические ценности в обществе, следует проводить на систематической основе.

В среднесрочной перспективе рост экономики должен становиться все более «зеленым». Поэтому уже сейчас следует заложить основу для глубокой декарбонизации. Поручаю Правительству в сотрудничестве с научным сообществом и частным сектором разработать пакет предложений по «зеленому росту» [Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстан от 1 сентября 2020 г. «Казахстан в новой реальности: время действий»].

В последние годы получены данные о существенной роли для сохранения биосферы озонового слоя атмосферы, поглощающего губительное для живых организмов ультрафиолетовое излучение Солнца и формирующего на высотах около 40 км тепловой барьер, предохраняющий охлаждение земной поверхности.

Атмосфера оказывает интенсивное воздействие не только на человека, но и на гидросферу, почвенно-растительный покров, геологическую среду, здания, сооружения и другие техногенные объекты. Поэтому охрана атмосферного воздуха и озонового слоя является наиболее приоритетной проблемой экологии и ей уделяется пристальное внимание во всех развитых странах.

Современные ученые всерьез озабочены состоянием засорения атмосферы. Расшатанное после периода индустриализации здоровье окружающей среды грозит

гибелью планеты, исчезновением растений, животных, человечества. Пути решения загрязнения атмосферы обсуждаются на протяжении шестидесяти лет и заставляют людей задумываться об экологии.

В настоящее время ученые предлагают сочетать основные пути решения проблемы загрязнения атмосферы. Так, например, на многих предприятиях работают фильтрационные установки разных типов. В одних устанавливаются фильтры, в других используются специальные безсвинцовые добавки, каталитические нейтрализаторы. В результате газы проходят несколько ступеней очистки. Рассматривая основные пути решения загрязнения атмосферы, нельзя не сказать о новых разработках в области автомобилестроения. Как известно, транспорт считается одним из главных поставщиков ядовитых веществ в воздух. Сегодня выпускаются новые модели, оснащенные системами фильтрации выхлопов. В ряде стран общественный транспорт работает исключительно на электричестве и биотопливе.

В последнее время на правительственном уровне поднимается вопрос, касающийся обустройства крупных мегаполисов. Обсуждаются мероприятия, направленные на отделение аэропортов, автотрасс, предприятий, заводов от жилой застройки. В качестве границы между этими зонами будет выступать лесополоса. Она станет естественным фильтром и генератором кислорода. Выработывая пути решения загрязнения атмосферы, ученые и чиновники обращают внимание на систему обработки мусора. Большинство высказывается за необходимость ее реформирования. Обсуждаются варианты, при которых можно было бы сократить площадь свалок. Для этого необходимо производство, осуществляющее вторичную обработку сырья.

Из всего вышперечисленного следует, что основной причиной загрязнения воздуха является деятельность человека. И основную проблему загрязнения воздуха можно решить, если изменить отношение человека к окружающей природной среде.

И мы предполагаем, что если деятельность человека – основная причина загрязнения воздуха, то решить проблему экологии воздуха можно только изменив отношение человека к природе.

Список использованной литературы:

1. Ерофеев Б.В. Экологическое право России. Юрист, Москва, 1996 г.
2. Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстан от 1 сентября 2020 г. «Казахстан в новой реальности: время действий»
3. Рамочная конвенция Организации Объединенных Наций об изменении климата. Принята 9 мая 1992 года.
4. <https://ecopriroda.xyz/problema/problema-zagryazneniya-vozduha-i-puti-ee-resheniya.html>

76 сынып оқушысы Тажимуратова Ж.
Ғылыми жетекші- Макенова Г.К. ЖББ №65 мектеп КММ мұғалімі
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

БАЛАЛАРҒА ҚАТЫСТЫ ЗОРЛЫҚ ЗОМБЫЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қазіргі таңдағы өткір мәселелердің бірі зорлық-зомбылық. Өйткені қазіргі таңда отбасындағы зорлық-зомбылық проблемасы күннен күнге әлеуметтік ғылымдардың ғана емес, сонымен қатар қоғамның да назарына ілігіп отыр.

Қазақстанда балалар, бүкіл әлемдегідей, үйінде, мектепте және басқа да қоғамдық мекемелерде күнделікті қатыгездікпен және зорлық-зомбылықпен ұшырасып отырады, алайда осы кезге дейін қоғам бұл проблемаға зейін қойып көрген жоқ.

Балалар, ересектер сияқты, негіз қалаушы: сыйлау, қол тигізбеу және адамзаттық абыройын сақтау құқықтарына ие, сондай-ақ адам құқықтарының жалпыға ортақ декларациясы мен азаматтық және саяси, экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық актіде көзделген заң тарапынан да тең қорғау көрсетілуіне құқылы.

Бала үшін ата-анасының үйі әрқашан ең қауіпсіз жер бола бермейтінін айғақтайтын фактілер жиі кездеседі. Балаларға қатысты зорлық-зомбылық көрсету проблемасы бойынша мәліметтер мен жетік статистикалық деректердің жетіспеу проблемасы бар елдердің қатарына Қазақстанда жатады: проблеманың тереңдігі мен көлемі әлі белгісіз, ал біздің қолымыздағы біркелкі емес және үзінді зерделеу нәтижелері іс жүзіндегі жағдай туралы болжамдар жасауға ғана мүмкіндік береді.

Қазақстанның қолдануында іс-әрекеттер жасаудың белгілі құқықтық негізі—балалар құқықтары туралы Конвенция бар, дегенмен, нақты міндеттемелерге келер болсақ, жалпы алғанда мемлекет, әлеуметтік қызметтер, құқық қорғау органдарының ресми тұлғалары, қоғам, БАҚ, отбасы тарапынан күннен-күнге тиісті жауапкершілікпен қарауы байқалмай келеді.

Балаларын бағып-қағу міндеттерін орындамаған, саны мыңнан асқан ата-аналар құқығынан айрылды, сонымен қатар, ата-аналар әкімшілік және қылмыстық жауаптылыққа да тартылып жатыр.

Балаларға қатігездік көрсету және адамзаттық абыройына нұқсан келтіру, оларды ата-аналарының және өзге қамқоршыларының жазалауын қоғамдық пікірдің қолдауы, балалар мүддесін қорғауға бағытталған, аталмыш қоғам ішінде рұқсат етілетін «тәрбиелеу» мен жол берілмейтін «қатыгездік» ұғымдарының ара-жігін ажыратуға мәжбүр қызметтер жұмысына айтарлықтар кедергі келтіреді. Қоғамдағы пікір бойынша балаға қасақана зақым келтіру немесе абыройына нұқсан келтіру қалыпты жағдай болып есептелсе, балаларды қорғау және тәрбиелеудің оң нышандарының дамуына ықпал жасау қажеттілігін көңілге қонымды етіп негіздеу мен жеткізу мүлде мүмкін емес.

«Ресми статистикаға сүйенсек, жыл басынан бері балаларға жыныстық сипаттағы зорлық-зомбылық көрсеткендері үшін 133 қылмыстық іс қозғалған, ал 16 жасқа толмаған балаларды жыныстық қатынасқа тартқан және жыныстық сипаттағы басқа да әрекеттерге қатысты 465 факт тіркелді»

Өздеріңіз білесіздер, соңғы жылдары балалардың құқығын қорғау бағытында, әсіресе, осы балаларды зорлық-зомбылықтан қорғау үшін бірқатар заң жобалары қабылданды. Ата-аналардың да жауапкершілігін арттыратын шаралар бар. Мысалы, жаңа қылмыстық кодекске сай, өз баласының тәрбиесіне көңіл бөлмеген ата-аналарды қылмыстық жауапкершілікке тартуға болады.

Зорлық-зомбылық құқықта «Бір адамның екінші бір адамға, оның жеке басына тиіспеушілік құқығын бұзатын тәни және психикалық ықпал жасауы» делінген.

Тән азабын шектірген зорлық-адамның ағзасына тікелей әсер ету, ұрып-соғу, денесіне зақым келтіру, тағы басқа. Тән азабын шектірген зорлықтың салдарынан жәбірленушінің денсаулығына зиян келтірілуі мүмкін.

Жан азабын шектірген зорлық—жәбірленушінің қарсылық көрсетуіне, өз құқықтары мен мүдделерін қорғауына деген ерік жігерін жасыту үшін қорқыту, адамның психикасына әсер ету. жан азабын шектірген зорлық жүйке ауруына немесе тіпті жан ауруына ұшыратуы мүмкін.

Адамның өмірі мен денсаулығына қауіпті әдіс қолданылып жасалған қылмыстар «Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің» тиісті баптарына сәйкес жауаптылық пен жазаны ауырлататын мән-жайлар болып табылады.

Елімізде зорлық-зомбылыққа қатысты 20 дағдарыс орталығы бар.

Әйелдер мен балаларға арналған зорлық-зомбылық проблемасы елімізде елеулі мөлшерде асқынды. Статистикалық мәліметке қарағанда елде жыл ішінде 500-дей әйел мен бала тұрмыстағы зорлық-зомбылық құрбаны болады.

Отбасылардың қиыны қашуының басты бір себебі—жанұядағы зорлық-зомбылық.

Кикілжіңі көп болатын отбасында өскен балалар есейген соң не әкесінің, не шешесінің отбасында өзін-өзі ұстау үлгісін алады.

Зорлықтың түрлері:

- Эмоциялық зорлық—балағаттау, қорлау, сөгу, балалардың жеке өміріне қол сұғу;

- Физикалық зорлық—отбасы мүшелерін мас күйінде немесе сау күйінде ұруды қолданатын эмоциялық зорлық;

- Қауіп-қатер – отбасын тастап кетемін деп қорқыту, әйелін немесе балаларын ұру, өз-өзіне қол жұмсауға итермелеу;

- Балаларды анасына қарсы қолдану, әйелін өз балаларын ешқашан көрсетпейтіндігімен қорқыту, қорқытатын жолдауларды беру үшін балаларды қолдану.

Қазақстандағы тұрмыстық зомбылық туралы заңды қабылдау қажеттілігі туды. Зорлық зомбылық дағдарыстан шығу және даму кезіндегі еліміздегі адамзат әлеуетіне қажеттігі де туындап отырғандығын ескертеді.

Қазақ халқының дана сөзі бар: «Әйел адамға рухы әлсіз ер адам ғана қол көтереді». Бұны халық жазылмаған заң деп санап осы уақытқа дейін сақтап келеді, алайда өкінішке орай кейбір ер адамдар ұмытып кеткен сыңайлы.

«Ата көрген оқ жонар, шеше көрген тон пішер» - демекші балаға отбасы тәрбиесінің әсері мол. Тәрбиеге әсер беретін өскен орта, ата-ананың тәрбиесі дұрыс болмаса, жаман әсерлер адамды азғырып, түрлі жаман мінезді жұқтырады.

Отбасындағы ата-ананың мінез құлқы—баланың көз алдындағы үлгі, өнеге алатын, оған қарап өсетін нысаны.

Нашақорлық, темекіге, ішімдікке үйірлік бұзықтық жолға түсіп зорлық-зомбылық жасауға мүмкіндік туғызады, еңбек етуге, қоғамға, денсаулыққа, ұрпаққа, отбасына зиянын тигізеді.

Салауатты өмір сүрудің бір негізгі күрделі мәселесі—жаман қылықтардан, яғни зорлық-зомбылықтан аулақ болу. Ішімдікке үйір адам есінен айырылып, қасындағы адамдарға зиянын тигізеді, отбасына ойран салады, отбасы мүшелеріне оғаш қылықтар көрсетіп мазасын алады. Бұл баланың психологиясына кері әсерін тигізеді. Бала өзіне керекті рухани дүниенің барлығын қоршаған ортадан алады.

Қорыта айтқанда, балаларға қатысты зорлық зомбылықтың алдын алудың шешуші басымдықтары балаларға зорлық-зомбылық көрсету және балаларды жұмыс күші ретінде пайдаланудың алдына алу және болдырмау; ауыр жағдайда қалған балаларға көмек көрсету, балалардың өмір сүру деңгейімен сапасын арттыруға жағжай жасау болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. ҚР Бала құқықтары туралы Заңы 2020ж 07.07.соңғы өзгертулерімен толықтыруларымен.
2. Байжанов Н. Неке және отбасы. Алматы 2018ж,
3. ҚР Азаматтық кодекс 2018ж.01.01 өзгерістер мен толықтыруларымен
4. «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 26 желтоқсандағы № 518-IV Кодексі (28.02.2021ж берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
5. "Баланың құқықтарын қорғау туралы" Қазақстан Республикасы Заңының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы 2001 жылғы 12 ақпан N 223
6. “ Құқықтану: Жалпы білім беретін мектептің қоғамдық-гуманитарлық бағытындағы оқулық /А. Ибраева, Г. Өлібаева, Қ. Айтхожин. — Алматы: "Мектеп" баспасы, 2017ж.

Шапаева К.Е., студентка группы Ю-9-18-1
Научный руководитель – преподаватель,
магистр юридических наук Оспанова Ж.М.

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО КАК ЧАСТНОЕ ПРАВО

Гражданское право — это одна из тех отраслей права Республики Казахстан, которая неразрывно связана с повседневной жизнью и деятельностью граждан, юридических лиц и самого государства и его административно-территориальных единиц. Предмет гражданского права РК составляют товарно-денежные и иные основанные на равенстве участников имущественные отношения, а также связанные с имущественными личными неимущественные отношения. Термин гражданское право берет свое начало от римского «цивильного права» (*juscivile*), под которым понималось право исконных римских граждан-квиритов (*cives*), право государства-города (*civitas*). В дальнейшем известный процесс рецепции (заимствования) римского частного права европейскими правовыми порядками привел к переносу этого понятия в современную юридическую терминологию (*Zivilrecht, droiticivil, civillaw*), где оно стало привычным, традиционным наименованием одной из наиболее крупных, фундаментальных правовых отраслей. Поэтому и гражданское право нередко называют цивилистикой, а специалистов в этой области - цивилистами.

Гражданское право в известном смысле действительно можно считать правом граждан, поскольку оно призвано регулировать подавляющее большинство их взаимоотношений как имущественного, так и неимущественного характера. А такие взаимоотношения возникают, как правило, по воле их участников, которые сами определяют и содержание своих взаимосвязей, и даже последствия их прекращения или изменения. Ведь люди обычно самостоятельно решают, вступать им или не вступать, например, в те или иные договорные отношения и на каких условиях; они вольны защищать свое имущество или отказаться от его защиты в конкретной ситуации; они вправе предъявить требование о судебной защите своих прав (иск) или не делать этого и т.д. При этом люди руководствуются своими собственными, частными интересами (в том числе согласно их с аналогичными интересами других лиц), которые, таким образом, по общему правилу всецело определяют и содержание складывающихся между ними отношений. Государство должно предоставлять им такую возможность саморегулирования этих отношений, ибо никакие его нормативные акты не в состоянии предусмотреть все возможные в жизни варианты поведения, наиболее целесообразные во всех мыслимых ситуациях. Разумеется, оно обязано также принимать и известные меры охраны участников от злоупотреблений недобросовестных лиц и в определенной мере защищать более слабую сторону, а в необходимых случаях принуждать к соблюдению общественных (публичных) интересов. Вмешательство государства в сферу частных интересов своих граждан не может становиться всеобъемлющим, безграничным и произвольным, а публичная власть не вправе считать себя единственным подлинным выразителем и защитником любых интересов своих граждан на том, в частности, основании, что она знает их лучше, чем сами их носители.

В ином случае, как свидетельствует исторический опыт, одни граждане становятся пассивными ожидателями различных государственных благ и теряют всякий интерес к инициативной, самостоятельной деятельности (что в конечном итоге не идет на пользу и самому государству), а другие прибегают к многообразным ухищрениям и попыткам обхода закона с целью добиться удовлетворения собственных интересов и потребностей. История показывает, что основные частноправовые начала, например неприкосновенность собственности или свобода договоров, практически нигде и никогда не действовали в чистом виде, подвергаясь по необходимости тем или иным ограничениям. По степени, характеру этих ограничений можно различать виды или типы правовых систем.

Интересно, однако, что даже при самых жестких ограничениях сфера частного права никогда не исчезала полностью, ибо во всякой известной цивилизации невозможно было совершенно исключить товарообмен и товарное хозяйство. Ведь частное право с древнеримских времен является порождением свободного экономического развития, неизбежно требовавшего «освобождения личности от всяких связывавших ее пут, требовавшего свободы собственности, свободы договоров, свободы завещаний и т. д.»

Гражданское (частное) право во всяком правопорядке регулирует прежде всего различные отношения по принадлежности или использованию имущества, отличающиеся тем, что они основаны на юридическом равенстве участников, автономии их воли и их имущественной самостоятельности (обособленности). Имущественные отношения могут и не основываться на указанных признаках, например отношения по формированию государственного бюджета путем взимания налогов или уплаты штрафа за правонарушение. В этих случаях между участниками существуют отношения не равенства, а власти и подчинения, исключающие автономию воли (т.е. усмотрение) самих сторон. Такого рода отношения, основанные на властном подчинении одной стороны другой, например налоговые и другие финансовые отношения, составляют предмет регулирования административного и финансового (публичного) права. Если, например, продавец по договору купли-продажи требует от покупателя оплаты стоимости товара, то это требование основано на том, что покупатель при заключении договора сам согласился на соответствующие условия. Если же одна из сторон нарушит условия заключенного договора, то возникший конфликт может быть разрешен либо опять-таки по их взаимному соглашению, либо по решению не заинтересованной в исходе спора третьей стороны - суда. Если же деньги изымаются у лица в качестве налога, то никакого его согласия на это никто не требовал и не требует и осуществление такого изъятия проводит сама заинтересованная сторона без обращения к суду даже в случае конфликта. Автономия воли участников частнопровых отношений, т.е. их свободное усмотрение относительно того, вступать ли им в имущественный оборот, с каким именно контрагентом и на каких условиях, означает, что такие решения участники принимают по своей инициативе, на свой риск и под собственную имущественную ответственность. Они также сами решают, осуществлять ли принадлежащие им права, включая и право на предъявление каких-либо имущественных требований через суд. Наконец, участники частнопровых отношений имущественно самостоятельны. По общему правилу они являются собственниками своего имущества и в этом качестве присваивают полученный доход и несут риск возможных убытков. Своим имуществом они отвечают по своим обязательствам перед другими участниками оборота. Все это не только формально, но и по существу побуждает их быть настоящими хозяевами и расчетливыми предпринимателями. В сферу гражданского (частного) права входят и некоторые неимущественные отношения, участники которых также обладают автономией воли и самостоятельностью в их правовом оформлении. С позиций учения о частном праве гражданское право следует определить как основную отрасль права, регулирующую частные (имущественные и неимущественные) взаимоотношения граждан, а также созданных ими юридических лиц, формирующиеся по инициативе их участников и преследующие цели удовлетворения их собственных (частных) интересов. Этим определяются и основные, принципиальные различия частнопрового и публично-правового подходов. В публично-правовом подходе преобладают властно-организационные, принудительные начала, связанные с осуществлением государственных и общественных (публичных) интересов. Частнопровогой подход связан с инициативой и самостоятельностью участников хозяйственной деятельности, реализующих свои собственные (частные) интересы. Конечно, в регулировании экономики, имущественных отношений каждый из этих подходов имеет свои достоинства и недостатки, а потому почти никогда не используется "в чистом виде". Так, в чрезвычайных ситуациях, например в период войн, не обойтись без резкого усиления публично-правовых начал. С другой стороны, частнопровые

начала неизбежно приходится ограничивать с целью исключения монополизма и недобросовестной конкуренции, защиты прав потребителей и в некоторых иных аналогичных по сути ситуациях. Проблема, следовательно, состоит не в разрешении или исключении вмешательства государства в имущественный оборот, а в ограничении этого вмешательства, в установлении законом его четких рамок и форм. ГК РК 1994 г. впервые законодательно закрепил в п. 1 ст. 2 гражданское законодательство основывается на признании равенства участников регулируемых им отношений, неприкосновенности собственности, свободы договора, недопустимости произвольного вмешательства кого-либо в частные дела, необходимости беспрепятственного осуществления гражданских прав, обеспечения восстановления нарушенных прав, их судебной защиты. В сфере частного права подлежат использованию способы, принципиально отличные от применяемых в сфере публичного права. Ведь речь здесь идет о частных (имущественных и неимущественных) отношениях экономически независимых, самостоятельных товаровладельцев. Если в публичном праве в силу его природы господствуют методы власти и подчинения, властных предписаний (обязываний) и запретов, то для частного права, напротив, характерны дозволение и правонаделение, т. е. предоставление субъектам возможностей совершения инициативных юридических действий - самостоятельного использования правовых средств для удовлетворения своих потребностей и интересов. Отраслевой метод правового регулирования общественных отношений раскрывается в четырех основных признаках: - характер правового положения участников регулируемых отношений; - особенности возникновения правовых связей между ними; - специфике разрешения возникающих конфликтов; - особенности мер принудительного воздействия на правонарушителей. С учетом особенностей частноправового регулирования эти признаки в гражданском праве выглядят следующим образом. Экономическая независимость и самостоятельность участников регулируемых гражданским правом отношений закрепляются путем признания их юридического равенства, составляющего основную характеристику метода гражданского права. Речь идет именно о юридическом, а не об экономическом (фактическом) равенстве, которое практически всегда отсутствует. Да и само юридическое равенство означает лишь отсутствие принудительной власти одного участника частноправовых отношений над другим, но вовсе не равенство в содержании конкретных прав сторон (например, в отношениях займа должник, как правило, вообще не обладает никакими правами, поскольку на нем лежит лишь обязанность вернуть долг). Самостоятельность и независимость участников по общему правилу исключает возникновение между ними каких-либо правоотношений помимо их согласованной, общей воли (по воле одного из них или по указанию какого-либо органа публичной власти). Поэтому наиболее часто встречающимся (хотя, конечно, отнюдь не единственным) основанием возникновения прав и обязанностей участников гражданского оборота является их договор (соглашение). Предоставление сторонам права самим определять свои взаимоотношения и их содержание отражается в преобладании диспозитивных гражданско-правовых предписаний, обычно содержащих возможность участникам самостоятельно избрать наиболее целесообразный для них вариант поведения. Более того, они вольны по своему усмотрению использовать или не использовать предоставляемые им гражданским правом средства защиты их интересов. Вместе с тем это предопределяет инициативный характер подавляющего большинства их взаимосвязей. Получение необходимого участникам результата в виде удовлетворения тех или иных потребностей зависит, таким образом, прежде всего от их инициативы и умения организовывать свои отношения и не исключает, а предполагает известный имущественный (коммерческий) риск. Наконец, независимость и равенство участников предполагают, что споры между ними могут разрешать лишь независимые от них органы, не связанные с кем-либо из них организационно-властными, имущественными, личными или иными отношениями. Отсюда - судебный порядок защиты гражданских прав и разбирательства возникающих конфликтов, осуществляемый

судами общей юрисдикции, арбитражными или третейскими судами. Поскольку преобладающую массу отношений, регулируемых гражданским правом, составляют имущественные (или связанные с ними неимущественные) отношения, гражданско-правовая ответственность, как и большинство других гражданско-правовых мер защиты, тоже носит имущественный характер. Она состоит в возмещении убытков потерпевшей стороне либо также во взыскании в ее пользу иных сумм или имущества, как правило не превышающих размер убытков. Иначе говоря, она имеет компенсационный характер, соответствующий принципу эквивалентности, действующему в сфере стоимостных (товарно-денежных) отношений. Даже возмещение морального вреда по гражданскому праву обычно производится в денежной (имущественной) форме.

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Казахстан от 30.08.1995г.
2. Гражданский кодекс Республики Казахстан 27 декабрь 1994г.
3. Агарков М. М. Ценность частного права // Правоведение. 1992.

СЕКЦИЯ 2 ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІ САЛАСЫНДАҒЫ ЗАҢНАМАНЫ ЖЕТІЛДІРУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

СЕКЦИЯ 2 АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В СФЕРЕ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

ТД-18-1 к топ студенті

Абилова Динара Толеутайқызы, Қазтұтынуодағы Қарағанды Университеті
Ғылыми жетекшілер; Қазтұтынуодағы Қарағанды Университетінің жалпықұқықтық
және арнайы пәндер кафедрасының аға оқытушысы
Сыыздыкова Сауле Алпысбаевна, Қарағанды облысы бойынша мемлекеттік кірістер
департаментінің камералдық кедендік тексеру бөлімінің бас маманы
Шадетұлы Торғай

ЦИФРЛЫҚ ТАҢБАЛАУДЫҢ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ КЕДЕН ІСІ САЛАСЫНДАҒЫ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Кеден органдарының қызметінің басты мақсаты – ұлттық экономика мен ішкі нарықты қорғау. Қазіргі уақытта ұлттық экономикаға елеулі қауіп төндіретін пробеламалардың бірі – заңсыз тауар айналымы. Себебі, шығу тегі белгісіз сапасыз тауарлар мемлекетке және нарық қатысушыларына экономикалық залал келтіріп қана қоймай, азаматтардың өмірі мен денсаулығына елеулі қатер төндіреді. Сондықтан мұндай күрделі мәселе кешенді шешімдерді қажет етеді, олардың бірі - цифрлық таңбалау.

Қазақстан Республикасында тауарлардың заңсыз айналымының болуы азаматтардың өмірі мен денсаулығына, сондай-ақ тұтас алғанда ұлттық экономиканың дамуына теріс әсер етеді. Қазақстан Республикасының Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: Табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» атты жолдауында былай делінген: «Ұлт саулығы – мемлекеттің басты басымдығы. Бұл – қазақстандықтар сапалы азық-түлікті пайдалануға тиіс деген сөз»[1]. Ал цифрлық таңбалау - өндірілетін және елге әкелінетін өнімнің сапасын арттырудың бір бастауы.

Жоғарыда атап өткеніміздей, тауарларды цифрлық таңбалау әлем елдерінде тың дүние емес. Тауарларды таңбалау және бақылау саласындағы халықаралық жобалар әлемнің көптеген елдерінде бұрыннан қолдау тапқан және он жылдан астам уақыт пайдаланылып келеді. Бұл салада Қытай, Бразилия, Түркия, АҚШ және Еуропалық Одақ көш бастап тұр. Мысалы, Бразилия мен Түркияда алкогольді және алкогольсіз сусындар сегменттерінде салықтардың жиналуы сәйкесінше 20% және 142% өсті. Еуропалық Одақ елдерінде цифрлық қадағалау жүйесі 5 жыл ішінде контрабандалық өнім айналымын 30% -ға төмендетті. Ал АҚШ-та дәрі-дәрмектерді таңбалау қайтарып алу процесін 3 күннен 10 секундқа дейін жеделдетуге мүмкіндік берді. Дәрі-дәрмектердің заңсыз айналымы Ресей Федерациясында 2,5 есеге, ал Үндістанда 2 есеге қысқарды[2].

Жалпы, цифрлық таңбалау - бұл өндіруші және жалпы өндірілген өнімнің керекті мәліметі, шығарылған күні, сериялық нөмірі және өзге ақпаратты шифрлаған түрде қаптамада бекіту.

Қазіргі уақытта ЕАЭО интеграциясының негізгі басымдықтарының бірі - тауарлардың еркін және заңды айналымын теңдестірілген сауда мен адал бәсекелестікті қамтамасыз ету бағытында үйлестірілген саясат жүргізу. 2019 жылы Қазақстан ЕАЭО аумағында тауарларды сәйкестендіру құралдарымен таңбалау туралы келісімді ратификациялады. Келісім нормаларын орындау шеңберінде Қазақстан ЕАЭО

Комиссиясының тері бұйымдарын, аяқ киім тауарларын, иіс суларды, шиналар мен резеңке тыстарды таңбалау жөніндегі негізгі шешімдеріне қосылды[3].

Осы келісімге сәйкес, 2019 жылдың 1 наурызынан бастап елімізде табиғи теріден жасалған бұйымдарды міндетті таңбалау енгізілді. Тері бұйымдарын таңбалау салық заңнамасын бұзушыларды, яғни жеңілдетілген салық салу үшін арнайы салық режимін қолдану мақсатында кірістері төмендетілген салық төлеушілерді анықтауға мүмкіндік берді. Ал тауарларға қатысты декларация рәсімделген импорттаушылардың саны 2018 жылмен салыстырғанда 30% өсті. Олардан алынатын импорт бойынша кедендік баждар мен салықтар түсімі 40% құрады. Осы қызмет бойынша ішкі салықтар түсімдерінің өсімі 1,5 есеге артты[4].

Цифрландыру – әрбір мемлекетте маңызды рөл атқаратын заманауи талап. Әлемдік экономикаға цифрландырусыз шығу мүмкін емес. 2021 жылдың 5-ші ақпанында Алматы қаласында «Цифрлық қайта жүктеу: жаңа шындыққа серпіліс» атты Digital Almaty форумы аясында пандемия уақытындағы цифрландыру туралы тақырып көтерілді. Бұл форумда ЕАЭО-қа мүше мемлекеттер мен бақылаушы мемлекеттермен біріге отырып, цифрландырудың негізгі бағыттары мен осы уақытқа дейін жеткен жетістіктер туралы айтылды. ЕАЭО-қа мүше мемлекеттер қабылдаған ЕАЭО дамуының стратегиялық интеграциясының дамуының 11 кілттік бағыттарының бірі - мемлекеттер аумағында фундаменталды цифрлық инфрақұрылым құру. Бұл бағыттың басты жетістігі - тауарларды таңбалау мен бақылау жүйесі. Форум аясында тауарларды таңбалау ЕАЭО мүше мемлекеттер мен Өзбекстан мемлекетінде қарқынды түрде енгізіліп жатқаны туралы айтылды[5].

Тауарларды таңбалау жүйесі – Қазақстандық цифрлық экономиканы дамыту жолындағы маңызды кезеңдердің бірі. Ол қазақстандық өнім өндірушілерді қорғауды қамтамасыз етеді, сондай-ақ контрафактілік өнімнің тұтынушыға дейін жетуіне елеулі тосқауыл қояды. Айта кету керек, тауарларды таңбалау жүйесін құру салықтық және кедендік әкімшілендіруді цифрландыру шеңберінде маңызды бағыттардың бірі болып табылады. Осы бағытта тауар қозғалысының ашықтығын қамтамасыз ету үшін тауарларды қадағалаудың ұлттық жүйесі құрылды. Бақылаудың бастапқы буыны бұл - АСТАНА-1 ақпараттық жүйесі. Сонымен қатар, тауардың заңдылығын тексеруге және сатып алушылардың шағым беруіне арналған «Naqty Onim» қосымшасы және 2D-сканерлерінсатып алу мүмкіндігі жоқ бөлшек сауда үшін «Naqty Sauda» қосымшасы іске қосылды.

2018 жылдың 1 қазанынан бастап 2020 жылдың 31 наурызына дейін темекі өнімдерін таңбалау бойынша пилоттық жоба жүргізілді. 2020 жылғы 1 қазанынан бастап құрамында темекі бар фильтрлі сигареттер міндетті таңбалана бастады. Осы уақытқа дейін мыңнан астам порталға табак өнімдері айналымына қатысушылар тіркелді және 146 млн. астам код қойылды. Ал 2021 жылғы 1 сәуірден бастап сигаралар, стиктер сияқты темекі өнімдерінің өзге де түрлері міндетті түрде таңбалауға жатады.

Осы уақытқа дейін алкоголь өнімдерін, аяқ киім тауарларын, дәрі-дәрмектер мен сүт өнімдерін таңбалау бойынша пилоттық жобалар жүргізілуде.

Алкоголь өнімдерін таңбалау бойынша пилоттық жоба 2019 жылдың 1 маусымынан бастап қызмет етуде. Міндетті таңбалау 2021 жылдың 1 сәуірінен басталады деп болжануда.

Аяқ киім тауарларына қатысты пилоттық жоба 2019 жылдың 30 шілдесінен жүргізілуде. Ал міндетті таңбалау болжамды түрде 2021 жылдың 1 шілдесінде енгізіледі.

Дәрі-дәрмектер өнімдерін таңбалау бойынша пилоттық жоба 2019 жылдың 9 қыркүйегінде іске қосылды. Бұл тауар санаты 2022 жылдың 1 қаңтарынан бастап міндетті таңбалауға жатады.

Сүт өнімдерін таңбалау үшін 2020 жылдың 1 қазанынан бастап пилоттық жоба жұмыс істеуде. Міндетті таңбалау болжамды түрде 2022 жылдың 1 қаңтарында басталады[6].

Тауарларды таңбалауды енгізу еліміздің экономикасына оң әсерін тигізетіні сөзсіз. Мәселен, бұл шаралар адал бәсекелестікті дамытуға ынталандырады және заңды нарық үлесі мен өндіріс көлемін 30-50% ұлғайтады. Бұл өз кезегінде өзіндік құнды азайтады, бағаны тауарлардың ағымдағы құнынан 5-10% төмендетуге және жаңа жұмыс орындарының арқасында 2-3 мың азаматтарды жұмыспен қамтуға мүмкіндік береді.

ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы деректері бойынша, 2016 жылдан бастап бақылау және қадағалау арқылы ішкі айналымға 30 млрд. теңгеден астам сомаға контрафактілік тауарлар анықталды. Атап айтсақ, 2016 жылы 4,2 млрд. теңге, 2017 жылы 4,1 млрд. теңге, 2018 жылы 9,2 млрд. теңге, 2019 жылы 6,9 млрд. теңге, 2020 жылы 7,4 млрд. теңге. Таңбалау осындай шығындарды төмендететін және нарықты тазалайтын тиімді жүйе деп айтуға болады. Себебі, ҚР Қаржы министрлігі таңбалауды енгізу арқылы 2021-2025 жылдар аралығында заңды тауар айналымының көлемі 337 млрд. теңгеге, ал бюджет кірістері 58 млрд. теңгеге артады деп болжауда[7].

Тауар айналымына қатысушылар үшін таңбалау жүйесіндегі жұмыс процесі өте қарапайым:

Өндіруші арнайы жүйеде тіркеледі;

Өз тауарларын бірыңғай каталогта тіркейді;

Таңбалаудың цифрлық кодтарын шығаруға өтінімді қалыптастырады;

Генерацияланған кодтарды алады және тауар қаптамасындағы цифрлық кодтарды басып шығарумен қатар өнімдерді шығарады.

Цифрлық код – бұл жоғалту немесе қолдан жасау мүмкін емес тауар паспорты. Ол тауардың барлық жолын - өндіруші зауыттан бастап соңғы тұтынушыға дейін бақылауға мүмкіндік береді. Тауар айналымы кезінде цифрлық код тауарға барлық ілеспе құжаттарда көрсетіледі, осының арқасында кез келген сәтте өндіруші, тауарға рұқсат құжаттар, тауардың жарамдылық мерзімі туралы және т.б. ақпарат көруге болады. Цифрлық таңбада арнайы қорғаныс кодтары шифрланған. Оны көшіріп алу мүмкін емес. Өйткені, ол шығарылған күйі тауарға бекітіліп, арнайы базаға енгізіледі. Бұндай тауарды сатып алған жағдайда, кассада оны 2D-сканерімен сканерлейді. Сол сәтте тауар желіден шығарылады. Яғни, таңба автоматты түрде жойылады, кейін оны қолдану мүмкін емес. Бұл цифрлық кодтың артықшылығын көрсетеді. Мысалы, темекі бұйымдарының қорабында он деңгейлі қорғаныс қабаты бар акциздік марка болады. Ол қағаз күйінде болғандықтан оп-оңай қолдан жасауға болатын жағдай туғызады.

Таңбалау жүйесін енгізу тұтынушы, мемлекет және бизнес үшін бірнеше пайдасы бар.

Тұтынушы үшін:

Сапалы әрі заңды тауарларды сатып алу мүмкіндігі есебінен азаматтардың өмірі мен денсаулығының деңгейін арттыру;

Тауарларды қоғамдық бақылау функциясын жүзеге асыру.

Бизнес үшін:

Дәл мерзімінде жұмыс қағидатын енгізу есебінен шығындарды қысқарту;

Нарықтағы заңсыз өнімді алмастыру есебінен пайданы арттыру;

Адал өндірушінің брендин қорғау.

Мемлекет үшін:

Көлеңкелі экономика үлесін төмендету;

Бюджетке түсімдердің өсуі.

Цифрлық таңбалаудың артықшылықтары көп болғанына қарамастан, қазіргі қоғамды алаңдататын өткір мәселе бар. Бұл - сүт өнімдерін таңбалау. Осы санаттағы тауарларды міндетті түрде таңбалау қажеттігін қолдамаймын. Өйткені, сүт өнімдері тез бүлінетін тауарлардың қатарында, оның үстіне бұл өнімдерге қатысты өзге де тексеріс құралдары пайдалануда. Нақтырақ айтатын болсақ:

Техникалық регламент (өнімнің қауіпсіздігін қамтамасыз етеді)

Ветеринарлық сертификат(өнімнің қауіпсіздігін растайды)

Электронды есеп-шот (өнімнің құжаттық қадағалауын қамтамасыз етеді)

Сондықтан, Қазақстанның Сүт одағы және бизнес өкілдері сүт өнімдерін таңбалаудың маңыздылығын көріп тұрған жоқ. Сүт өнімдерін таңбалау, «Атамекен» ҚР Ұлттық кәсіпкерлер палатысының есептеулері бойынша, шамамен 9,7 млрд. теңге шығынды талап етеді. Оның үстіне қосымша шығынды талап еткендіктен, тауар өндірісінің сапасы төмендеп кетеді деген де қауіп бар.2022 жылы сүт өнімдерін міндетті цифрлық таңбалау енгізілген кезде, сарапшылардың пікірінше, тауарлар 10-нан 15% - ға дейін қымбаттайды[8].

Әлемдік тәжірибие көрсеткендей, бірінші кезекте, қымбат, контрафактілік үлесі мол тауарларды таңбалау қажет. Яғни, шет мемлекеттерінде тек акцизделетін тауарлар мен дәрі-дәрмектер ғана таңбалауға жатады.

Сүт өнімдерін таңбалаудың бастаушысы Ресей Федерациясы болып табылады. Бұл мемлекетте сүт өнімдерін таңбалау 2021 жылдың 20 қаңтарынан басталды. Осы мәселе туралы ЕАЭО комиссияның шешімі бойынша сүт, кілегей, йогурт, айран, сүзбе, май өнімдері одаққа мүше мемлекеттерде таңбалануға тиіс[9].

Барлық сүт өнімдерін міндетті таңбалау Қазақстан үшін тиімсіз. Себебі, бұл өнімнің экспорты жалпы өнімнің тек 10%-ын ғана құрайды. Яғни, Қазақстанда сүт өнімдерін шығаратын 214 кәсіпорын бар, оның тек 13-і ғана өнімдерін экспортқа шығарады. Сондықтан ЕАЭО-қа, оның ішінде РФ экспортталатын сүт өнімдері ғана таңбалануы қажет деп санаймын. Ал ҚР ішкі нарығында сүт өнімдерін таңбалау тиімсіз деген ойдамын.

Қорыта келгенде, цифрлық таңбалау – елімізді цифрландыру, экономика мен халықтың әл-ауқатын жоғарлататын маңызды бастама. Әрине, біз қандай салада болмасын, ең алдымен, экономикасы жоғары әлем елдерінің тәжірибиесіне сүйенеміз. Сондықтан, тауарларды таңбалау кезінде де осы тәжірибиеге сүйене отырып, еліміздегі бұл жаңа процесс тиімді әрі сапалы өтеді деген ойдамын.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың 2018 жылғы Қазақстан халқына жолдауы <https://www.akorda.kz>
2. Fact vs Fake бағдарламасы <https://24.kz>
3. ЕАЭО тауарларды таңбалау туралы келісімі 29.05.2019ж. <http://www.eaeunion.org>
4. Тауарды таңбалау (тері бұйымдары) <https://markirovka.gov.kz/>
5. «Цифрлық қайта жүктеу: жаңа болмысқа серпіліс» форумы 05.02.2021ж. <http://eec.eaeunion.org>
6. ҚР Үкімет отырысы 17.11.2020ж. <https://primeminister.kz>
7. ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформаларагенттігі Ұлттық статистика бюросы <https://stat.gov.kz>
8. «Атамекен» ҚР Ұлттық кәсіпкерлер палатасы <https://atameken.kz>
9. ЕАЭО комиссиясының шешімі 14.09.2020ж. <http://www.eurasiancommission.org>

Алиев А.А., магистрант

Научный руководитель – к.ю.н., профессор Жээналиева А.О.

Кыргызский национальный университет им. Ж. Баласагына, гор. Бишкек,

Кыргызская Республика

ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ СОСТАВА И КВАЛИФИКАЦИИ ВОИНСКИХ
ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПО УК КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

В юридической литературе справедливо утверждается, что совершение деяния, содержащего все признаки состава преступления, является не только единственным, но и достаточным основанием уголовной ответственности, то есть органу, осуществляющему уголовное преследование, для привлечения кого-либо к уголовной ответственности достаточно установить наличие в деянии состава преступления. [1] Все другие обстоятельства для решения вопроса о привлечении к уголовной ответственности выявлять не нужно. Разумеется, отсюда не следует, что орган, осуществляющий уголовное преследование, не должен выяснять другие обстоятельства дела. Например, те же данные, характеризующие личность виновного, предшествующее совершению преступления поведение и пр. - все это имеет значение для дела и может учитываться судом при назначении наказания, но не выступает в качестве основания уголовной ответственности.

Понятие состава преступления в уголовном законодательстве не дается. Оно раскрывается наукой уголовного права. Обобщение различных взглядов по данному вопросу позволяет сформулировать, что состав преступления (*corpus delikti*) - это разработанная наукой уголовного права взаимосвязанная совокупность объективных и субъективных признаков, характеризующих общественно опасное деяние как преступление, и зафиксированная в уголовном законе как средство, позволяющее определить юридическую конструкцию общественно опасного деяния и сделать вывод о том, что это деяние является преступлением, описанным в той или иной норме Особенной части Уголовного кодекса. Поскольку именно Уголовный кодекс Кыргызской Республики в нормах Особенной части определяет, какие общественно опасные деяния являются преступными, путем описания их конкретных признаков. Он включает не индивидуальные признаки конкретного преступления, а наиболее важные юридические признаки, которые являются общими для всех без исключения преступлений данного вида.

Понятие состава воинского преступления включает единые для всех преступлений элементы: объект, объективная сторона, субъект и субъективная сторона и вместе с тем выявляют его особенности как преступления особого вида в отличие от других невоинских преступлений. Иногда в составы воинских преступлений вводятся дополнительные (квалифицирующие) признаки, указывающие на отягчающие обстоятельства совершенного преступления (в военное время, в боевой обстановке, группой лиц, тяжкие последствия и т.д.).

Для уяснения признаков состава воинского преступления необходимо руководствоваться диспозициями статей глав 49-51 УК Кыргызской Республики, предусматривающими конкретные виды воинских преступлений. [2]

Признаки состава воинского преступления подразделяются на две группы: обязательные и факультативные.

Обязательными являются признаки, входящие в составы всех без исключения воинских преступлений. К ним относятся: объект преступления, общественно опасное деяние (действие или бездействие), вина в форме умысла или неосторожности, вменяемость лица и достижение им возраста, с которого наступает ответственность за воинские преступления, пребывание лица на военной службе или военных сборах. Названные признаки обязательно входят в состав любого воинского преступления, при отсутствии хотя бы одного из них нет состава преступления и нет уголовной ответственности.

Факультативными являются те юридические признаки, которые используются при конструировании не всех, а лишь отдельных составов воинских преступлений. С помощью данных признаков воинские преступления характеризуются дополнительными свойствами, в которых выражается специфика данного вида преступления. К этой группе относятся такие признаки, как предмет посягательства, общественно опасные

последствия, причинная связь между деянием и последствиями, время, место, обстановка, орудия и средства совершения преступления, мотив и цель.

Вместе с тем факультативный признак может включаться в основной состав воинского преступления и становиться, таким образом, обязательным признаком этого состава. Например, цель - отказ от несения обязанностей военной службы в ст. 369 УК Кыргызской Республики или причинная связь между деянием и последствиями - в нарушениях специальных правил несения службы в статьях 370-374 УК Кыргызской Республики, а также и другие факультативные признаки: общественно опасные последствия, предмет посягательства, время, мотив - могут быть обязательным признаком воинского состава преступления.

В других случаях факультативный признак может приобрести значение квалифицирующего состава преступления, то есть повышающего общественную опасность преступления и изменяющего его квалификацию. Это, как правило, тяжкие и особо тяжкие воинские преступления с применением оружия, повлекшие тяжкие последствия, в военное время, в боевой обстановке и т.д. Если же признак не включен в основной состав и не указан в качестве квалифицирующего, он может выступать как обстоятельство, смягчающее или отягчающее наказание и обуславливать избрание судом вида и размера наказания.[3]

Составы воинского преступления могут быть классифицированы по различным основаниям. Так, воинские преступления по способу законодательного описания объективной стороны (по конструкции объективной стороны) могут быть формальными, материальными или же формально-материальными.

По структуре составы воинских преступлений в основном являются сложными, поскольку «усложнение» состава преступления происходит за счет:

- удвоения элементов, например, насильственные действия в отношении начальника (ст. 365 УК КР) посягают на два объекта: отношения воинской подчиненности и здоровье лица, подвергшегося насилию;

- удлинение процесса совершения преступления - длящееся дезертирство (ст. 368 УК КР);

- включение нескольких действий, последствий и т.п., каждого из которых (хотя бы одного) достаточно для признания деяния воинским преступлением.

Таким образом, главное значение состава воинского преступления заключается в том, что его наличие в совершенном общественно опасном деянии является основанием уголовной ответственности, и другое его значение в том, что используется для квалификации преступления.

Для того чтобы правильно квалифицировать то или иное общественно опасное действие военнослужащего как воинское преступление, необходимо исходить из общего понятия воинского преступления, содержащего в себе наиболее существенные и специфические признаки, характеризующие воинские преступления, которые далеко не тождественны с признаками преступлений против человека, в сфере экономики, против государственной службы, общественной безопасности и здоровья населения.

При создании законодателем системы норм о воинских преступлениях, прежде всего, отбираются определенные деяния, соответствующие признакам воинского преступления, и определяется тем самым общий объем составов воинских преступлений. Как отмечалось выше, критериями для отнесения деяния к числу воинских преступлений является специфический объект и специфический субъект преступления. Затем все составы воинских преступлений располагаются в определенной последовательности с учетом характера и степени общественной опасности и их близости по своему содержанию друг к другу. Устанавливается, таким образом, тесная взаимная связь норм закона.

Система составов воинских преступлений сложилась как результат развития законодательства о воинских преступлениях в предшествующие периоды, учитывавшего

опыт работы органов военной юстиции, данные науки уголовного права и задачи борьбы с воинскими преступлениями. Теория уголовного права классифицирует составы воинских преступлений, разделив их на соответствующие группы, беря за основу деления объект преступного посягательства. Если все воинские преступления имеют своим объектом порядок несения военной службы, то этот же объект в каждой группе составов воинских преступлений конкретизируется, образуя их непосредственный объект.

Непосредственным объектом конкретных воинских преступлений являются отношения, устанавливающие те или иные стороны порядка несения военной службы. По непосредственному объекту воинские преступления можно разделить на пять групп:

1. Преступления против порядка подчиненности и воинских уставных взаимоотношений между военнослужащими;
2. Преступления против порядка прохождения военной службы;
3. Преступления, посягающие на порядок несения специальных служб;
4. Преступления против порядка обращения с военным имуществом, оружием, источниками повышенной опасности, использования и эксплуатации военной техники;
5. Преступления, посягающие на нормальную деятельность военного управления, престиж и авторитет Вооруженных сил, а также на воинскую дисциплину.

Внутри каждого видового выделяется непосредственный объект воинских преступлений. Им является порядок прохождения конкретного вида службы конкретным военнослужащим, посягающим на этот порядок, а следовательно, и на военную безопасность государства.

Как уже было отмечено, помимо объекта преступного посягательства, воинские преступления отличаются от иных видов преступлений наличием специального субъекта преступления - лица, причиняющего ущерб военной службе, имеющего особый статус.

Вместе с тем, УК КР не содержит вообще нормы определяющей понятие воинских преступлений. В связи с чем, нами предлагается ввести в УК КР норму следующего содержания: «Воинским преступлением признается предусмотренное настоящей главой общественно опасное, виновное и наказуемое деяние (действие или бездействие) против установленного порядка несения военной службы, совершенное лицами, признанными субъектом воинских преступлений».

Список использованной литературы:

1. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть. Саратов, 1997. С. 30; Уголовное право Российской Федерации. Общая часть / под ред. Б.В. Здравомыслова. М., 1999. С. 69; Российское уголовное право. Общая часть / под ред. В.С. Комиссарова. СПб., 2005. С. 124;
2. Уголовный кодекс Кыргызской Республики от 2 февраля 2017 года № 19 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 31.12.2020 г.)//http://continent-online.com/document/?doc_id=34350840#pos=6;-142;
3. Российское уголовное право: в 2 т. Т. 2. Особенная часть / под ред. Л.В. Иногамовой-Хегай, В.С. Комиссарова, А.И. Рарога. М., 2004. С. 63; Уголовное право России. Особенная часть: учеб. / под ред. И.Э. Звечаровского. М., 2004. С. 70.

204 оқу тобының курсанты Алтынбай А.,
Ғылыми жетекші - з.ғ.м., полиция капитаны Өмірзаққызы Б.
Қазақстан Республикасы ІІМ Бәрімбаек Бейсенов атындағы
Қарағанды академиясы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТТІ ҚҰҚЫҚТЫҚ
РЕТТЕУДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

«Мемлекеттік қызмет туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы Заңына сәйкес «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі мемлекеттік органдардың міндеттерін және функцияларын жүзеге асыруға бағытталған ресми өкілеттіктерді жүзеге асыруда мемлекеттік органдардағы мемлекеттік қызметшілердің қызметі болып табылады». [1]

Халыққа қызмет көрсету - мемлекеттің организммен байланысы бар, қоғамымыздың өмірінде маңызды рөл атқаратын адамдардың әлеуметтік қызметі.

Демек, қызмет әлеуметтік тұжырымдама болып табылады және осы тұрғыда халықтың қызметінің сипатын және түрін анықтау үшін пайдаланылады, сол арқылы еңбек әлеуметтік бөліну фактісін көрсетеді.

Түсіндірудің кең мағынасында мемлекеттік қызметте мемлекеттік органдарда, кәсіпорындарда, мекемелерде, ұйымдарда, жұмысшылар мен шаруалардың еңбегіне байланысты ешқандай жұмыс жоқ.

Сөздің тар (мағынасында) мағынасында бұл мемлекеттік органдардың (мемлекеттік аппараттың) қызметкерлерінің күнделікті жұмыс істеуі.

Мемлекеттік қызметтің тұжырымдамасы келесі негізгі ерекшеліктерді (элементтерді) қамтиды:

- мемлекеттің ұйымдық қызметінің тараптарының бірі (немесе бөліктері);
- әкімшілік, азаматтық, еңбек, қаржы және басқа да құқық салаларының ережелерімен реттеледі;
- сыйақы алу үшін кәсіби негізде, арнайы оқытылған қызметкерлер - мемлекеттік қызметшілер;
- олардың қызметінің мазмұны мен мақсаты - мемлекеттің міндеттері мен функцияларын іс жүзінде жүзеге асыру

Мемлекеттік қызмет мемлекеттік қызметті ұйымдастырудың жалпы принциптері мен оның мазмұнын айқындайтын арнайы қағидаттарға негізделген:

- 1) заңдылық;
- 2) қазақстандық патриотизм;
- 3) мемлекеттік биліктің заң шығарушы, атқарушы және сот тармақтарына бөлінуіне қарамастан мемлекеттік қызмет жүйесінің бірлігі;
- 4) мемлекеттің мүдделерінен азаматтардың құқықтары, бостандықтары мен заңды мүдделерінің басымдығы;
- 5) мемлекеттік органдардың қызметінде тиімділік, тиімділік, ашықтық;
- 6) азаматтардың мемлекеттік қызметке қол жеткізуіне тең құқықтарын;
- 7) азаматтардың мемлекеттік қызметке ерікті түрде қатысуы;
- 8) мемлекеттік қызметшілердің кәсібилігі;
- 9) меритократия - мемлекеттік қызметшінің жеке қасиеттері мен жетістіктерін мойындау, оның қабілеттеріне және кәсіби даярлығына сәйкес мемлекеттік қызметте алға жылжу;ның 3-бабында мемлекеттік қызметтің келесі принциптері белгіленді:
- 10) жоғары тұрған мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалардың ведомстволық бағыныстағы мемлекеттік қызметкерлер мен төменгі мемлекеттік органдардың мемлекеттік қызметкерлеріне олардың өкілеттіктері шегінде қабылданған шешімдердің міндетті түрде орындалуы;
- 11) мемлекеттік қызметшілердің жауапкершілігі мен есеп берушілігі;
- 12) мемлекеттік қызметшінің қызметтік міндеттерін орындамағаны немесе тиісінше орындамағаны үшін және оның лауазымдық міндеттерінен асып кеткені үшін жеке жауапкершілік;
- 13) этика;
- 14) құқық бұзушылықтарға төзбеушілік;

15) мемлекеттік құпиялар немесе заңмен қорғалатын өзге де құпияны құрайтын қызметті қоспағанда, қоғамдық пікірді және жариялылықты ескере отырып;

16) мемлекеттік қызметшілерді құқықтық және әлеуметтік қорғау;

17) баламалы жұмысты орындауға тең төлем;

18) мемлекеттік қызметшілерді қызметтік міндеттерін үлгісі орындау, мінсіз қоғамдық қызмет көрсету, айрықша маңызды және күрделі мәселелерді орындау үшін көтермелеу;

19) мемлекеттік қызметшілерді оқытудың сабақтастығы мен қажетті құзыреттерді дамыту;

20) мемлекеттік қызметшілерді даярлау, қайта даярлау және біліктілігін арттырудың практикалық бағыты. [2]

Азаматтық қызметшілердің күнделікті қызметі - бұл адам еңбегінің ерекше түрі. Еңбекшілердің бір санатын басқа біреуден ерекшелендірсе де, жұмыс күшінің әлеуметтік және әлеуметтік бөлісудің мағынасын физикалық және ақыл-ой, өнімді және рухани (нәтижесіз), ұйымдық-құқықтық салдарымен түсіндіре отырып, «жұмысшы» және «қызметкер» ұғымдарының мазмұнын және мәнін түсіндіре алмайды.

Қызметкерлердің еңбегінің еңбегін бөлу мәселесін шешу үшін ең алдымен осы және басқа жұмысшылардың жұмысының бастапқы элементтерінен шығу қажет. Егер жұмысшылардың жұмысы негізінен өндіріс процесінде материалдық тауарларды жасауға бағытталған болса және олар шикізат, материалдар, өнеркәсіп қызметкерлері үшін құрал-саймандар, ауыл шаруашылығы қызметкерлері үшін табиғат объектілері болып табылса, содан кейін мемлекеттік қызметшінің жұмысы туралы талдауға болады деп айтуға болады қызметкердің жұмысы әртүрлі. Өз жұмысында қызметкер табиғат объектілеріне емес, адамға, оның мінез-құлқына емес, материалдық дүниенің нысандарында әрекет етпейді.

Басқаша айтқанда, бұл оның қызметінің мәні, оның мақсаты мемлекет міндеттері мен функцияларын жүзеге асыру болып табылады.

Қызметкердің жұмысында оның жұмысындағы айырмашылықтарды көрсететін бірқатар ерекшеліктер бар:

- мемлекеттік қызметшінің еңбек процесінде әрекеттері белгілі бір құқықтық салдарға әкеп соғады, сол себепті қызметкерлердің негізгі қызметі мәселелерінде құқықтық нормалармен реттеледі. Еңбек процесінде қызметкердің қызметі ешқандай құқықтық салдар тудырмайды;

- қызметкердің жұмысының сипаты мемлекеттік басқаруда ұсталатын лауазыммен айқындалады, белгілі бір құқықтық мәртебеге ие, ал мамандығында жұмыс істейтін қызметкер тек құрал-жабдықтар мен құралдарды дұрыс пайдалану үшін қажетті білімді талап етеді;

- мемлекеттік қызметшінің жұмысы әдетте ратификацияланбайды, ал еңбек ақысы уақытша негізде жұмыс істейді, ал қызметкердің еңбегі қатаң ратификацияланады, ал еңбегіне ақы төлеу жұмыстың санына және сапасына қарай сараланып отырады;

- әрбір мемлекеттік қызметкер қатаң анықталған ұйымдық-құқықтық әдіс (тағайындау, сайлау немесе курс) және қызметкер - жұмысқа орналасу туралы шарт негізінде ғана мемлекеттік аппаратта лауазымын атқарады.

Жоғарыда келтірілгенге келесідей тұжырым жасай аламыз: мемлекеттік қызметші - заңнамада белгіленген тәртіппен мемлекеттік немесе жергілікті бюджеттерге немесе Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің қаражатына мемлекеттік органда төленетін және мемлекеттің міндеттері мен функцияларын жүзеге асыру үшін ресми өкілеттік берілген Қазақстан Республикасының азаматы.

Пайдаланылған әдебиеттердің тізімі:

1.Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік қызмет туралы» Заңы - 23 қараша 2015 жыл.Редак. з.ғ.к. Таранова А.А. Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқығы (жалпы бөлім). Оқу құралы.: - Алматы: Жеті жарғы, 1997. - 240 б.

2.Қазақстан Республикасындағы Мемлекеттік қызмет: нормативті-құқықтық актілердің жинағы. - Астана: «Фолиант», 2000. - Б. 186.

201-оқу тобының курсанты, полиция кіші сержанты
Әмзе Аян Дарханқызы
Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі Б.Бейсенов атындағы
Қарағанды академиясы
Ғылыми жетекші - Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі Б.Бейсенов
атындағы Қарағанды академиясы жалпы заң пәндері кафедрасы бастығының орынбасары,
полиция майоры, философия докторы (PhD)
Д.К Райбаев

ОТБАСЫНДА ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚТЫ АЛДЫН АЛУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Соңғы жылдары әйелдер мен балаларға қатысты зорлық-зомбылық проблемасы халықаралық деңгейде шындап қарастырыла бастады. Әлемнің көптеген бөліктерінде олардың қатыгездік әрекеттерін жасыру, жоққа шығару, азайту, төзімділік және қолайлы нормалар мен дәстүрлер ретінде түсіндіру жалғасуда.Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық әлеуметтік қысыммен күшейеді, негізінен ұят сезімі, бұл әйелдердің оларға қарсы кейбір әрекеттері туралы хабарлауға мүмкіндік бермейді; әйелдердің заң көмегіне немесе қорғауға жеткіліксіз қол жетімділігі; қолданыстағы құқықтық нормалар туралы ақпаратты тарату және олардың сақталуын қамтамасыз ету бойынша мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымдардың әлсіз күш-жігері, сондай-ақ зорлық-зомбылықтың себептері мен салдарын жою бойынша білім беру және басқа шаралардың аздығы.Қазақстанда үкіметтік емес құқық қорғау ұйымдарының мемлекеттік органдары тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл мәселелеріне «Отбасындағы зорлық-зомбылықтың алдын алу туралы» Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 4 желтоқсандағы N 214 Заңы қабылданғанға дейін көп көңіл бөлді. оның көптеген нұсқалары мен іске асыру формалары талқыланды. Бірақ отбасында тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын-алу және оның құрбандарына көмек көрсету мәселелері бойынша осы заңның және Қазақстан Республикасының бірқатар ілеспе нормативтік құқықтық актілерінің қабылдануы құқық қолдану практикасы мен ведомствоаралық өзара іс-қимылдың барлық мәселелерін шеше алмады. тұрмыстық зорлық-зомбылық.

Отбасы-тұрмыстық қатынастар саласындағы тұрмыстық зорлық-зомбылық біздің қоғамымыздың әл-ауқатына айтарлықтай зиян келтіреді. Бұл отбасының бұзылуына әкеледі, кәмелетке толмағандарға кері әсер етеді, бұл олардың болашақта жағымды дамуына кері әсер етеді. Сонымен қатар, отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы құқық бұзушылықтар отбасы шеңберінен шығып, басқа әлеуметтік салалардағы қатынастарға кері әсерін тигізеді: көршілік, жолдастық, өндірістік және т.б.

Құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік, азаматтық және қылмыстық заңнаманың нормаларын күнделікті өмірде қолдану жалпы және арнайы профилактика мәселелерін шешу үшін үлкен маңызға ие, отбасылық және тұрмыстық қатынастарға негізделген қылмыстарды азайтуға көмектеседі. Алайда, қазіргі уақытта ол аталған қылмыстармен күресудің барлық мәселелерін шеше алмайды.

Сондықтан, отбасы-тұрмыстық қатынастар негізінде жасалған қылмыстардың алдын-алу құқық қорғау органдарының адамға қарсы қылмыстармен күресінде бірінші кезекте алға қойылады.

Әдетте қақтығыс шешілуі мүмкін кейбір нақты проблемаларға негізделеді. Екінші жағынан, тұрмыстық зорлық-зомбылық жәбірленушіге толық билік пен бақылау алу мақсатында орын алады. Қиянат жасаушы зорлық-зомбылықтың әр түрлі себептерін келтіруі мүмкін, бірақ олардың барлығы, шын мәнінде, зорлық-зомбылықтың нақты себептерінің қатарына кірмейді.

Зорлық-зомбылық түрлері әр түрлі болуы мүмкін:

а) Экономикалық зорлық-зомбылық

Экономикалық зорлық-зомбылық дегеніміз - адамның заңмен қарастырылған құқығы бар үйінен, тамағынан, киімінен, мүлкінен, қаражатынан қасақана айыру.

б) Психологиялық теріс пайдалану

Психологиялық зорлық-зомбылық - бұл адамның психикасына қасақана әсер ету, қоқан-лоққы, қорлау, шантаж немесе мәжбүрлеу (мәжбүрлеу) арқылы өміріне немесе денсаулығына қауіп төндіретін құқық бұзушылықтар немесе әрекеттер жасау арқылы арнамыс пен қадір-қасиетті қорлау. , физикалық және жеке даму.

Кейде бұл зорлық-зомбылық эмоционалды деп аталады - дөрекі, агрессивті, ұстамды мінез-құлықтың нәтижесі. Ол өзін агрессивті мәлімдемелерде, қатыгез және әділетсіз санкцияларда, өрескел немқұрайдылықта және т.б. көрсете алады. Мұндай зорлық-зомбылық агрессивті адамның күші мен күшінің елесін уақытша тудыруы мүмкін; шын мәнінде, осындай түрдегі зорлық-зомбылық керісінше екенін көрсетеді - бұл адам өте әлсіз. Сондықтан ол одан да осал адамды таңдайды.

в) физикалық зорлық-зомбылық - физикалық күш пен физикалық ауырсыну қолдану арқылы денсаулыққа қасақана зиян келтіру.

Ішкі істер органдары қызметкерлерінің көпшілігі негізінен тек физикалық зорлық-зомбылық көрген адамдар көмекке жүгінеді деп санайды.

Физикалық зорлық-зомбылық - бұл басқа адамның денесіне оның еркіне қарсы жүзеге асырылатын, қоғамға қауіпті заңсыз әсер ету. Өзінің табиғаты бойынша оны дене күші, суық атыс қаруы немесе басқа заттар, сұйықтықтар, заттар және тағы басқалар арқылы адам денесінің сыртқы тұтастықтарына соққылармен, соққылармен, жаралармен және басқа әсерлермен, сондай-ақ сыртқы тіндерге зақым келтірмей адамның ішкі мүшелеріне әсер ету (мысалы, улану арқылы). Қылмыстық зорлық-зомбылық әрекеттері жәбірленушіге келтірілген физикалық зиян мөлшерімен ерекшеленеді.

г) жыныстық зорлық-зомбылық

Сексуалдық зорлық-зомбылық - бұл адамның жыныстық тұтастығына немесе жыныстық еркіндігіне нұқсан келтіретін, сондай-ақ кәмелетке толмағандарға қатысты сексуалдық сипаттағы әрекеттер.

Қолданыстағы заңнамаға сәйкес (Қазақстан Республикасының «Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын-алу туралы» Заңы) тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын-алу субъектілері болып мемлекеттік органдар, жергілікті билік органдары, ұйымдар мен ҚР азаматтары болып табылады. тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын-алу:

ҚР Үкіметі;жергілікті өкілді және атқарушы органдар;Әйелдер істері және отбасылық-демографиялық саясат жөніндегі комиссия;кәмелетке толмағандардың істері және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссиялар;ішкі істер органдары;ҚР Білім және ғылым министрлігі;ҚР Денсаулық сақтау министрлігі;денсаулық сақтау ұйымдары; ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі;жергілікті атқарушы органдар, сондай-ақ жеке және заңды тұлғалар құрған көмек көрсету жөніндегі ұйымдар.

Отбасындағы зорлық-зомбылық кең таралған, дегенмен бұл құбылыстың даму деңгейі мен ықтималды тенденциясын дәл бағалау қиын. Тұрмыстық зорлық-зомбылық отбасылық өмірдің негіздерін бұзып қана қоймай, сонымен бірге әлеуметтік қауіпсіздік негіздерін бұзады.

Құқықтық тұрғыдан алғанда, белгілі бір әрекетті жүзеге асыру, оның ішінде белгілі бір ықпал ету де, бұл ықпалдың өзі де зорлық-зомбылықты жүзеге асыру әдісі ретінде танылуы мүмкін.

Зорлық-зомбылықтың нәтижесі:

- ҚР Конституциясында кепілдік берілген жеке басына қол сұғылмаушылық құқығын бұзу;

- жәбірленушінің заңды құқықтары мен мүдделерінің бұзылуы;

- заңмен қорғалатын және Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлімінде көрсетілген қоғамдық қатынастарға зиян немесе қауіп төндіру.

Отбасының кез-келген мүшесі тұрмыстық зорлық-зомбылықтың нысаны бола алады. Отбасылық зорлық-зомбылықтың үш түрі бар:

- ата-аналардың балаларға қатысты,

- бір жұбайдың екіншісіне қатысты,

- қарт туыстарына қатысты балалар мен немерелер тарапынан.

Отбасы дегеніміз - заңды фактілерден туындайтын өзара міндеттемелермен (моральдық, рухани, заңды) байланысты адамдардың (ерлі-зайыптылар мен жақын туыстардың) шеңбері: неке, туыстық, балаларды асырап алу немесе тәрбиеге алу.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық - бұл өршу тенденциясы тұрақты және қайталану ықтималдығы жоғары адамға, отбасының бір мүшесінен екіншісіне, жәбірленушінің еркіне қарсы немесе оның еркіне қарсы жасалған адамға, заңсыз, әлеуметтік қауіпті физикалық, психикалық немесе жыныстық әсер. осындай әсердің нақты салдары.

Отбасылық зорлық-зомбылықты жеңу үшін барлық қоғамдық ұйымдардың бірлескен күш-жігері қажет, өйткені тұрмыстық зорлық-зомбылықты жеңбей әлемде зорлық-зомбылықты жеңу мүмкін емес.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі
2. «Отбасындағы зорлық-зомбылықтың алдын алу туралы» Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 4 желтоқсандағы N 214 Заңы.
3. Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 4 желтоқсандағы N 214-IV Заңы.
4. "Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл туралы" Қазақстан Республикасы Заңының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2007 жылғы 23 қарашадағы N 1126 Қаулысы.

Аукеев А.Т., магистрант группы Ю-13П

Сагаев А.И., студент группы СПД-20-4с

Научный руководитель: председатель специализированного межрайонного административного суда г.Караганды Ан А.Н.;

к.ю.н. Филин В.В. Карагандинский университет Казпотребсоюза,
г.Караганда, Республика Казахстан

ВОПРОСЫ КВАЛИФИКАЦИИ АДМИНИСТРАТИВНЫХ НАРУШЕНИЙ ПРАВИЛ ДОРОЖНОГО ДВИЖЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Государственно-правовой механизм обеспечения безопасности дорожного движения в Республике Казахстан представляет собой достаточно сложную структуру. Одним из важных и основных его элементов нам представляется институт административной ответственности с его многогранными административно-правовыми мерами. Эффективность правоприменения данного института осложняется не только

динамичностью административного законодательства, но и количеством органов его применяющих.

Необходимо отметить, что в главе 30 Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях предусматривается административная ответственность за правонарушения, совершенные не только в сфере дорожного движения, но и за правонарушения на железнодорожном, воздушном и водном транспорте, которые не влияют на безопасность дорожного движения. Из 76 статей главы 30 КРКобАП только 46 (60%) статей охраняют безопасность дорожного движения. Из них к юрисдикции органов внутренних дел (полиции) имеет отношение 31 (67%) норма, по которой органы внутренних дел имеют право налагать административные взыскания и осуществлять производство по делам об административных правонарушениях в сфере дорожного движения [1]. То есть органы внутренних дел являются основными субъектами обеспечения безопасности дорожного движения административно-правовыми средствами.

В ходе нашего исследования нормативных положений, правоприменительной практики и вопросов квалификации административных правонарушений в сфере дорожного движения, относящимся к юрисдикционным полномочиям органов внутренних дел, были выявлены пробелы в формулировке отдельных, наиболее распространенных составов административных правонарушений которые накладывают негативные последствия на соответствующую практику правоприменения.

Уголовным законодательством установлена ответственность за неоконченные преступления, приготовление к совершению преступления или покушение на него. КРКобАП подобного механизма не предусматривает. Следовательно, если закон прямо не устанавливает ответственность за него, - то неоконченное административное правонарушение будет не наказуемо.

В сфере безопасности дорожного движения часть 3 статьи 590 КРКобАП следует считать исключением. Законодатель признал противоправными не только управление транспортным средством с заведомо подложными государственными регистрационными знаками, но и подготовительные к этому действия - установку на транспортном средстве таких знаков [1]. Однако, на практике тяжело представить, как можно выявить установку государственных регистрационных номерных знаков с другого транспортного средства, если автомобиль в таком состоянии не эксплуатировался. Как доказать правонарушителю цель установки на транспортное средство подложных номерных знаков? Поэтому мы обосновано считаем, что данный состав административного правонарушения является не рабочим, не применимым.

Много проблем вызывает редакция и статьи 591 КРКобАП, в частности механизм доказывания вины правонарушителя. Общественная опасность такого деяния состоит в том, что несоблюдение водителями запретов на неправомерное пользование средствами связи может повлечь дорожно-транспортное происшествие с причинением вреда имуществу и здоровью других лиц. Как показывают научные исследования, чаще всего аварии случаются в ситуации, когда внимание водителя не сосредоточено на процессе управления автомобилем, и его реакция на изменения запаздывают. Особенно это касается водителей, не имеющих достаточного опыта и не обладающими необходимыми водительскими навыками.

Так, очень часто причиной невнимательности водителя становится пользование сотовым телефоном во время движения автомобиля. При этом снижается скорость реакции и концентрации водителя. Причем разговор по телефону увеличивает риск возникновения аварии в 4 раза, а набор и чтение сообщений в 6 раз. Некоторые авторы разговор по телефону за рулем приравнивают к вождению автомобиля в состоянии опьянения [2, с. 698].

Объективная сторона административного правонарушения, предусмотренного статьей 591 КРКобАП, выражается в противоправных действиях в виде пользования телефоном или радиостанцией во время управления транспортным средством [1].

Следует заметить, что впервые такой запрет появился в кодексе об административных правонарушениях Республики Казахстан благодаря закону от 4 июля 2008 года №55 «О внесении изменений и дополнений в некоторые акты Республики Казахстан по вопросам обеспечения безопасности дорожного движения» [3].

Транспортное средство является источником повышенной опасности, и управление им требует должного внимания водителя при движении на дорогах, учитывая требования дорожных знаков, разметок, передвижения других транспортных средств, пешеходов. В этой связи, законодатель полагает, что разговоры по телефону или радиостанции отвлекают водителя от процесса управления транспортным средством и снижает внимание.

Однако в правоприменительной практике случаются споры о законности применения комментируемой нормы. Не решенные остаются и некоторые проблемные вопросы.

Во-первых, что такое телефон? Является ли телефоном смартфон, гаджет или планшет с функцией телефонной связи, скайпа и т.п.?

В любой энциклопедии телефон - это аппарат для передачи и приёма звука (в основном - человеческой речи) на расстоянии. По смыслу в любом многофункциональном устройстве запрет должен распространяться, только если используется функция телефона или радиостанции.

Во-вторых, образует ли состав правонарушения действия водителя, при пользовании сотовым телефоном как навигатором? Большинство водителей такси используют сотовый телефон (смартфон) как навигатор, отвлекаясь от ситуации дорожного движения.

В-третьих, разрешено ли телефон подносить к уху, если включена громкая связь? Примечание комментируемой статьи разрешает водителю громкой связью, но не требует, чтобы телефон находился в специальном держателе. Как сотруднику полиции доказать использование телефона, если водитель будет отказываться, что он использовал функции телефона?

Во время управления транспортным средством разрешается пользоваться телефоном либо радиостанцией посредством применения наушников или громкой связи.

Исследуя зарубежный опыт, можно сделать вывод, что ст. 591 КРКобАП требует доработки. К примеру, аналогичная норма содержится в части 4 ст.18.14 Кодекса Республики Беларусь об административных правонарушениях от 21 апреля 2003 года, но она разрешает использовать радио- и телефонную связь водителям транспортных средств оперативного назначения [4].

По нашему законодательству наряды оперативного назначения не могут пользоваться радио- и телефонной связью, что может навредить правоохранительной деятельности и безопасности граждан. Исключения могут быть случаи, подпадающие под юридический институт крайней необходимости, который сотрудник правоохранительного органа должен еще доказывать, чтобы его освободили от административной ответственности. Такое положение противоречит части 2 статьи 10 КРКобАП и конституционному принципу, предусмотренному пунктом 6 статьи 77 Конституции Республики Казахстан о том, что никто не обязан доказывать свою невиновность [1; 5].

Пункт 3 Нормативного постановления Верховного суда Республики Казахстан от 22 декабря 2016 года № 12 гласит, что «при рассмотрении дел об административных правонарушениях должен неукоснительно соблюдаться закрепленный в статье 10 КРКобАП принцип презумпции невиновности» [6]. Поэтому доказывать вину правонарушителя обязаны все должностные лица, наделенные юрисдикционными

полномочиями возбуждать производство по делам об административных правонарушениях, а именно лица указанные в статье 804 КРКобАП [1].

Исключение из данного принципа установлено статьей 31 КРКобАП, согласно которому, при фиксации правонарушения специальными техническими средствами, к административной ответственности за административные правонарушения в области дорожного движения привлекается собственник (владелец) транспортных средств. При этом, условием освобождения его от ответственности является установление в ходе проверки по его сообщению или заявлению факта отчуждения транспортного средства из его владения в результате противоправных действий иных лиц, либо установление другого лица, во владении которого находилось транспортное средство в момент фиксации правонарушения.

Список использованной литературы:

1. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/128740>

2. Хакимов Е.М. Тукиев А.С. Проблемы привлечения к административной ответственности за пользование водителем при управлении автомобилем средствами связи. // Сборник научных трудов МНПК «Актуальные вопросы применения норм административного права». – М.: Московский университет МВД России им. В.Я.Кикотя, 2018 – С. 697-703.

3. Закон Республики Казахстан от 4 июля 2008 года №55. «О внесении изменений и дополнений в некоторые акты Республики Казахстан по вопросам обеспечения безопасности дорожного движения». // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/02345611>

4. Кодекс Республики Беларусь об административных правонарушениях от 21 апреля 2003 года №194. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://kodeksy-by.com/koap_rb.htm

5. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/0008744534>

6. Нормативное постановление Верховного суда Республики Казахстан от 22 декабря 2016 года № 12. «О некоторых вопросах применения судами норм Общей части Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях». // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/34232123>

Басуматоров М.М., студент группы МО-43

Научный руководитель-к.ю.н., доцент Нурпеисова А.К.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

О НЕОБХОДИМОСТИ СОЗДАНИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО КОДЕКСА РК

Правовое регулирование отношений в сфере производства документированной информации основывается на информационно-правовых нормах Конституции Республики Казахстан, к которым применяются нормы ст. 20 Конституции: в ней закреплено право каждого «свободно получать и распространять информацию любым, не запрещенным законом способом». [1]

Это право может осуществляться различными способами: через средства массовой информации, с помощью самых разных материальных носителей информации, путем изучения дисциплин в учебных заведениях, посредством межличностного общения, на

собраниях, митингах и т. д. Эти методы считаются законными, если соблюдаются установленные законом правила.

Право на распространение информации законными способами также означает необходимость соблюдения определенных ограничений доступа к информации, составляющей государственную тайну. Конституционное право каждого человека свободно искать, получать, передавать, производить и распространять информацию создает правовую среду для гражданского и общественного распространения информации, для прозрачной деятельности государственных органов.

Одним из основных прав на информацию является право на доступ к информации, которое включает в себя право каждого свободно искать информацию и право получать ее от лиц, владеющих этой информацией на законных основаниях.

Правовые основы на доступ к информации регламентируются законом Республики Казахстан «О доступе к информации». [2]

Концепция правовой политики Республики Казахстан на 2010–2020 годы отмечает, что существует необходимость совершенствования правового регулирования по вопросам информации. В целом, эта деятельность, а также ее законы и постановления должны быть направлены на обеспечение свободы слова, свободного получения и распространения информации любым не запрещенным законом способом, с учетом права на неприкосновенность частной жизни, личных и семейных тайн, конфиденциальности сообщений, телефонных разговоров. И, конечно, соблюдать требования законодательства, касающегося государственной тайны[3].

Развитие казахстанского законодательства в области права и его эффективное применение в соответствии с национальными законами и политикой будет способствовать укреплению верховенства закона, соблюдению прав человека и гражданских прав и свобод, закрепленных в Конституции, и обеспечению устойчивого социально-экономического развития страны.

Совершенствование нормативной базы требует систематического анализа документов сопредельных государств, законодательных актов, приведения действующих норм правовых актов в соответствие с вновь принятыми законодательными актами, осуществления нормативно-правового обеспечения открытости деятельности государственных структур. Необходимо обращать внимание на организацию внедрения механизмов обратной связи с населением, подчеркивать важность размещения общедоступной информации о деятельности и решениях государственных органов в Интернете в форме открытых данных.

Законодательство в информационной сфере, как и в любой другой отрасли, должно быть систематизировано и образовывать область правовой информации, имеющую внутренние связи и зависимости, а также вписываться в систему законодательства страны в целом как ее органическая часть. В этой части методологии законотворчества есть стратегический и тактический подходы к такой развивающейся отрасли законотворчества, как юридические технологии. После выбора предмета закона и средств обеспечения его исполнения наступает очередь применения норм юридической техники. Это обеспечивает его внутреннюю коммуникацию, логичность, грамотность оформления, точность использования терминов и понятий, лаконичность и ясность формулировки правовых норм. Это общие правила. Для информационного законодательства, они имеют особое значение, поскольку на его платформе взаимодействия инфокоммуникационных средств с материальными нормами других отраслей законодательства обеспечивается [4].

Это особенно важно для взаимодействия законодательства административного сектора с информационным сектором с точки зрения решения задач перевода всей административной системы на электронный режим работы при сохранении условий безопасности.

Считаем, что создание информационного кодекса следует рассматривать как конечную цель формирования информационного законодательства. Само по себе развитие отраслевого законодательства создает условия для его систематизации.

С нашей точки зрения необходимо сделать единый кодекс, и объединить Закон Республики Казахстан от 23 июля 1999 года «О средствах массовой информации», Закон Республики Казахстан от 18 января 2012 года «О телерадиовещании», Закон Республики Казахстан от 24 ноября 2015 года «Об информатизации» и т.д.

Информационный кодекс - основной закон отрасли информационного права, нормы и институты которого создают основу для полноценного развития информационного законодательства с учетом динамики процессов информационного общества и взаимодействия с другими структурами правовой системы Казахстана.

В последнее время все чаще обсуждаются вопросы ведения кодекса. Так в январе 2020 года информационный кодекс предложила создать директор департамента государственной политики в области средств массовой информации министерства информации и общественного развития РК Бахтияр Карашина[5].

Мы поддерживаем эту идею. На наш взгляд, при формировании кодекса нужно учитывать международный опыт соседних стран.

Рассмотрим похожую ситуацию в Российской Федерации. Концепция Информационного кодекса Российской Федерации была разработана еще в 2014 году, оригинал которой хранится в Государственной публичной научно-технической библиотеке Сибирского отделения Российской академии наук. В предисловии к этой концепции написано, что она обосновывает подход к разработке Информационного кодекса Российской Федерации и уже тогда, в 2014 году, ставит вопрос о существовании и необходимости введения такого кодекса в России в целом[6].

На данный момент выявлены и все еще решаются следующие проблемы при формировании информационного кодекса: отсутствие единой государственной политики; проблемы, связанные с определением предмета и структурой кодекса[7]. Все это требует внимательного, кропотливого рассмотрения компетентными специалистами.

Таким образом, информационный кодекс призван конкретизировать конституционное право человека и гражданина на информацию, решить общие вопросы обращения информации в Казахстане, закрепить ряд правовых понятий, связанных с обращением информации, а также установить общие требования к государственным информационным системам, которые будут разрабатываться и поддерживаться соответствующими государственными органами.

Список использованной литературы

1. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 23.03.2019 г.) [Электронный ресурс] // URL: <https://online.zakon.kz>
2. Закон Республики Казахстан от 16 ноября 2015 года № 401-V «О доступе к информации» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 25.11.2019 г.) [Электронный ресурс] // URL: <https://online.zakon.kz>
3. О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года [Электронный ресурс] // URL: <https://sud.gov.kz>
4. Бачило И. Л. Информационное право. — М. : Издательство Юрайт, 2017. — 419 с.
5. Информационный кодекс может появиться в Казахстане [Электронный ресурс] // URL: <https://zonakz.net>
6. Магомедмирзаева А. М., Пирбудагова Д.Ш. О необходимости систематизации информационного законодательства // Образование. Наука. Научные кадры. 2020. №3.
7. Паршуков М.И., Перфильева Т.Д. Проблемы кодификации информационного законодательства // Вестник УрФО. Безопасность в информационной сфере. - 2014. - № 3(13)

2-курс курсанты.,Бейсенова Айгерим Серикказиевна
Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды
Академиясы.

Ғылыми жетекші: ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының жалпы заң
пәндері кафедрасының оқытушысы, з.ғ.м., полиция майоры А.А. Асабаева

ӘКІМШІЛІК МӘЖБҮРЛЕУ – ӘКІМШІЛІК ЖАЗА РЕТІНДЕ

Әкімшілік мәжбүрлеу түсінігі, мағынасы және ерекшеліктері бар. Әкімшілік құқықтық әдістер ішінде еріксіз сипаттағы құралдар бар болады, олар атқарушы билік органдары реттейтін қоғамдың қатынастарға ықпал етуді қамтамасыз етіледі. Басқарылатындардың мінез-құлықтарын еріксіз түрде қамтамасыз ету үшін қолданылатын шараларды мемлекет белгілеп, оның жиынтығын әкімшілік мәжбүрлеу институты құрап жазады.

Әкімшілік мәжбүрлеуге мынадай сипаттар тән, алдымен өзіндік мақсат емес, мемлекеттік көндірудің бір түрі бола отырып, мемлекеттік басқару аясында құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету мен қорғаудың қажет құралы ретінде қолданылады, яғни жазалау функциясын орындайды.

Бірақ, оның мәні осымен шектелмейді. Әкімшілік еріксіз шаралар құқық қорғау мақсатымен бірге басқа да функцияларды орындай отырып, яғни құқық бұзушылықты жасағаны үшін жазалау (тәртіптік және әкімшілік) ретінде ғана емес және олардың алдын алу, ескерту, сонымен бірге жолын кесу үшін қолданылады. Оларды қолдану әкімшілік-құқықтық нормалардың санкциясын жүзеге асырудың құралы деп түсінеді. Қоғамдық тәртіпті және қоғам қауіпсіздігін қамтамасыз етеді.

Әкімшілік мәжбүрлеу әкімшілік-құқықтық нормаларда көрсетілген мінез-құлық ережелерін орындауды қамтамасыз етіледі. Оны еріксіз шаралар деп атаудың өзі оларды соттан тыс тәртіпте қолдану сипатының куәсі, яғни оларды соттың қарауынсыз, өз қызмет процестерінде нақты жүзеге асырып пайдалану белгіленген атқарушы органдардың (лауазымды тұлғалардың) өкілеттігіне жатқызылған. ҚР заңдарында белгіленген жағдайларда әкімшілік мәжбүрлеудің жекелеген шараларын соттар қолданады. Ол әкімшілік құқық бұзушылықтарды жасағандарға әкімшілік жазаның аса қатаң түрін салумен байланысты болады (мысалы, әкімшілік қамауға алу).[1]

Әкімшілік мәжбүрлеуге мыналар тән:

Әкімшілік мәжбүрлеу мемлекеттік басқару аясындағы қоғамдық қатынастарға қол сұғушылықтан қорғаудың кепілдігі мен құралы. Ол құқық бұзушылықтың алдын алу, жолын кесу, құқық бұзушыларды әкімшілік жауаптылыққа тартады және кінәлілерді жазалап, қоғамдық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында қолданады. Заң, заңнан туындайтын әкімшілік-құқықтық нормаларда көзделген еріксіз шараларды биліктік өкілеттікке ие атқарушы органдар (лауазымды тұлғалар) соттан тыс қолданылады. Еріксіз шараларды барлық атқарушы органдар (лауазымды тұлғалар) қолданбайды, тек әкімшілік билікті жүзеге асыруға арнайы өкілеттікке иеленгендер қолданады. Әкімшілік мәжбүрлеу шараларын барлық әкімшілік-құқықтық нормаларды сақтауды қамтамасыз ету мақсатында қолданбай, тек мемлекеттік басқару аясында ведомстволық, жалпы міндетті мінез-құлықты реттеуге қолданылады. Жол қауіпсіздігі, санитарлық қауіпсіздік ережелері, рұқсат беру жүйесін қамтамасыз ету және т.б.

Әкімшілік мәжбүрлеу шаралары әкімшілік-құқықтық нормаларда көзделген реттер бойынша, мемлекеттік басқару аясында, құқық қорғаушының функцияларын жүзеге асыруға өкілеттенген атқарушы органдар (лауазымды тұлғалар) қолданады, материалдық немесе күш көрсету түрінде әсер етеді. Психикалық мәжбүрлеу ерікке, эмоцияға әсер

етеді, яғни жеке тұлғаның психикасын, оның еркін қалыптастырады және де жеке тұлғаға қолайсыз зардаптарды тудыру мүмкіндігіне қарай, қандай да болмасын әсер ету шараларын қолдану қауіпін туғыза отырып, міндеттеуі қоғамдық мінез-құлықты мойындату болып саналады.

Психикалық мәжбүрлеуге мыналар жатады: мысалы, ішкі істер органдары қызметкерінің құқыққа қарсы мінез-құлыққа жол берілмеуі туралы ресми талабы, белгіленген нысанда әкімшілік құқық бұзушылық жасағаны туралы ескерту және т.б.

Материалдық мәжбүрлеу жеке тұлғаның, лауазымды тұлғаның және заңды тұлғаның ақшалай сомалары мен мүлкі арқылы мінез-құлқына әсер ету. Ол - мүлікті иеленуге пайдалануға және қолдануға белгілі бір шектеулер қою; мүлікке ие тұлғаны материалдың игіліктерден айыру; құқық бұзушыдан ақшалай соманы, яғни салынған әкімшілік жазаны, айыппұлды өндіріп алу. Күш көрсету түріндегі мәжбүрлеу шаралары құқыққа қарсы мінез-құлықтың жолын кесе отырып, жеке тұлғаның әрекет бостандығын шектейді. Мысалы, ішкі істер органдарының қызметкері әкімшілік құқық бұзушылық жасаған азаматты ұстау арқылы, заңда белгіленген уақыт ішінде жүріп-тұру бостандығын шектейді; құқық бұзушыға арнайы құралдарды, күш жұмсау, атыс қаруын қолдану арқылы құқыққа қарсы әрекетінің жолы кесіледі.

Басқарушылық қызметте қолданылатын әкімшілік мәжбүрлеу әр жеке тұлғаға күш көрсету арқылы зиян келтіру, оның мәртебесін кемітуді мақсат етпейді. Алайда, ол үрей туғызушылық, жазалаушылық әдістерден кем емес. Әкімшілік мәжбүрлеу шаралары құқық бұзушымен қатар, құқық бұзушылық жасамаған адамдарға (құқық бұзушылықты ескерту) табиғи апаттар, індеттер мен жұқпалы аурулардан келетін қоғамға қауіпті зардаптарды ескерту мақсатында қолданады. [2]

Әкімшілік мәжбүрлеу түрлері. Қолдану, құқықтық тәртіпті, қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету әдістеріне, пайда болатын құқықтық қатынастардың ерекшеліктеріне, мақсаттарына және әкімшілік мәжбүрлеу шараларын қолдану ерекшеліктеріне байланысты, әкімшілік мәжбүрлеу шаралары төрт топқа бөлінеді. Соныменен, әкімшілік мәжбүрлеу мақсатты тағайындауына байланысты:

- әкімшілік ескерту шаралары;
- әкімшілік бұлтартпау шаралары;

-әкімшілік жауапкершілік шаралары болып бөлінеді. Ал, әкімшілік мәжбүрлеудің төртінші түрі ҚР ӘҚБ туралы кодексінде әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс жүргізуді қамтамасыз ету шаралары деп аталады (618-бап). Бірақ олар жеке заңдың мағынаға ие емес, ол аталған күш көрсету шараларын қамтиды (мысалы, әкімшілік ұстау). Еріксіз сипаттағы әкімшілік ескерту шаралары мемлекеттік басқару аясында болуы мүмкін және қоғамдық қауіпсіздік режиміне зиянды, басқа да құқық бұзушылықтарды ескерту сипатында қолданылады. Мысалы, олар табиғи зілзалаларды, жайсыз жағдайларды, азаматтардың денсаулығы және өмірінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету, кәсіпорын және мекеменің жұмыс жағдайларының қалыпты болуына байланысты қолданылады. Осы шаралардың айқын профилактикалық сипатына қарай, бұндай шараларды еріксіз түрде, яғни құзыретті атқару органдар (лауазымды тұлғалар) заңды-биліктік өкілеттіктерін жүзеге асыру процесінде қолданады.

Әкімшілік-ескерту шараларына тоқталсам. Әкімшілік-ескерту шаралары құқық бұзушылықпен байланысты емес. Олар құқық бұзушылықтың алдын алып, әкімшілік құқық бұзушылық жасаған кінәлі адамдарға бағытталған басқа да көндіру шараларын қолдану мүмкіндігін туғызылады. Әкімшілік ескерту шаралары көп түрлі, оларды қоғамдық өмірдің әр түрлі аумақтарында, әр түрлі бақылау, қадағалау сипаттағы күздіретке иеленген субъектілер қолданады.

Әкімшілік ескерту шараларының түрлеріне мыналар жатады:

- бақылау және қадағалау тексерістері;
- тұлғаның жеке басын тексеру және оның қолындағы заттарды тексеру;
- жұқпалы аурулар, індеттердің алдын алу және карантин енгізу;

- қоғамдық қауіпсіздікке қатер төнген жағдайда көлік және жаяу жүргіншілердің қозғалысын тоқтату;

- адамдардың және қоғамдық тамақтандыру кәсіпорындарының санитарлық жағдайын куәландыру;

- мүлікті реквизициялау (ҚР АҚ 253-бабы), дүлей апаттар, авариялар, жұқпалы аурулар, індеттер және төтенше сипаттағы өзге де жағдайлар болған кезде қоғам мүддесі үшін мемлекеттік билік және басқару органдарының шешімі бойынша заң құжаттарында белгіленген тәртіп пен жағдайларда меншік иесіне мүліктің құны төлене отырып алынуы; мемлекеттік шекара учаскелерін жабу, т.б.

Осы аталған және басқа да шараларды қолдану заңмен өте қатаң реттеледі. Мысалы айта кетсем: «ҚР ішкі істер органдары туралы» ҚР 2014 ж. 23 сәуірдегі Заңы бойынша, ішкі істер органдарының қызметкерлері:

- адамдардың ішімдік, есірткі, психотроптың заттарды қолданғандығы туралы белгіленген тәртіппен куәландыруға немесе оны жүргізу үшін оларды медициналық мекемелерге жіберуге (жеткізуге);

- өзге мүмкіндіктер болмағанда, меншік нысанына қарамастан көлік құралдарын пайдалануға;

- бас бостандығынан айыру орындарынан босатылған адамдарды қадағалауға;

- азаматтардың тұрғын және басқа жайларына кедергісіз кіруге;

- азаматтардың жекелеген учаскелер мен аумақтарға кіруін шектеуге немесе оған тыйым салуға;

- карантиндік шаралар/пандемия жағдайында/ жүрген кезде, сондай-ақ құрамында есірткі бар жабайы өсімдіктер жаппай өсетін, балықтың құнды тұқымдары уылдырық шашатын жерлеріне/арнайы орындарға/, ұлттық саябақтардың, мемлекеттік саябақтардың қорықшаларында бақылау-өткізу пунктерін орнатуға және т.б. құқылы.[3]

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қызылов М. Қазақстан Республикасының әкімшілік құқығы: Оқулық. - Астана: Фолиант, 2009. - 504 б. «Кәсіптік білім сериясы». Мәлімет оқулықтың 148-ші бетінен алынды.
2. <https://bigox.kz/akimshilik-kukykyk-normalardyn-tusinigi-men-turleri/>«Әкімшілік мәжбүрлеу шаралары»
3. https://kk.wikipedia.org/wiki/Кәмелеттік_жасқа_толмағандардың_әкімшілік_жауапкершілі

Борисов А.А., студент группы Ю-19-4

Научный руководитель – к.ю.н., доцент Нурпеисова А.К.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ОТМЕНЫ СМЕРТНОЙ КАЗНИ

Смертная казнь – исключительная мера наказания. Смертная казнь предусмотрена законодательством большинства государств, хотя в некоторых из них фактически не применяется. В Казахстане допускается применение смертной казни только за особо тяжкие преступления, посягающие на жизнь. В ряде государств смертная казнь отменена (Дания, Норвегия, Швейцария, Швеция) [1].

Мораторий - устанавливаемая правительством отсрочка выполнения обязательств на определенный срок или на время действия каких-нибудь чрезвычайных обстоятельств [2].

Смертная казнь в Казахстане — мера наказания, которая была предусмотрена Уголовным кодексом Казахстана и Конституцией Казахстана, которая могла быть

применена в отношении лиц, осуждённых за террористические преступления, сопряжённые с гибелью людей, за особо тяжкие преступления, совершённые в военное время, и за посягательство на жизнь Первого президента и президента страны. Смертная казнь приводилась через расстрел. В числе 17 преступлений, предусматривавших подобную меру наказания, упоминаются «Применение запрещённых средств и методов ведения войны», «Геноцид», «Наемничество», «Государственная измена в военное время», «Посягательство на жизнь Первого Президента Республики Казахстан — Лидера Нации», «Посягательство на жизнь Президента Республики Казахстан» (даже если он останется жив), «Диверсия», «Акт терроризма», «Уклонение или отказ от несения воинской службы в военное время», «Дезертирство в военное время» и другие. Приговор о смертной казни приводился в исполнение как минимум через год с момента его вступления в силу. Смертный приговор запрещено применять к женщинам, несовершеннолетним и пожилым людям.

В Казахстане в декабре 2003 года Первым президентом РК был объявлен бессрочный мораторий на исполнение приговоров о смертной казни. Она заменялась пожизненным лишением свободы или лишением свободы на определенный срок с отбыванием наказания в исправительной колонии особого режима. Введение бессрочного моратория было осуществлено в рамках стремления государства Республики Казахстан к гуманизации уголовного законодательства и соответствию международным нормам.

17 декабря 2003 года Первый президент Казахстана Нурсултан Назарбаев объявил о введении бессрочного моратория на исполнение приговоров к смертной казни до решения вопроса о её отмене, указ вступил в силу с 1 января 2004 года. С 2007 года в Конституции Казахстана смертная казнь упоминалась как мера наказания, применяемая только в отношении осуждённых за терроризм или особо тяжкие преступления в военное время; это же подтверждает и Amnesty International[3].

В 2016 году началось обсуждение новой редакции Уголовного кодекса Казахстана и о необходимости упоминать смертную казнь как меру наказания. Заместитель Генерального прокурора Казахстана Иоган Меркель заявил, что не поддерживает полную отмену смертной казни. В ходе обсуждения предлагалось расширить список лиц, в отношении которых может быть применена смертная казнь, и включить туда осуждённых за коррупцию, педофилию и торговлю наркотиками. Однако в 2016 году депутат Сената Казахстана Дарига Назарбаева опровергла слухи о введении смертной казни в отношении педофилов, заявив, что к ним будет применяться химическая кастрация [4].

С 24 сентября 2020 года смертная казнь полностью отменена.

В связи с этим, я считаю, что поднятие этой темы на дискуссию весьма актуально.

Если обращаться к истории, то смертная казнь в Казахском ханстве, согласно своду законов Жеты Жаргы, применялась за убийство, изнасилование, кровосмешение до 7 колена.

Смертная казнь в различные периоды истории применялась почти на всей планете, но в последние несколько десятилетий многие страны отменили этот вид наказания.

Политическая арена не перестает говорить о смертной казни и перспективах ее существования в современном мире. Ведь есть страны, которые до сих пор ее используют. Например, в Китае приговор звучит за насильственное убийство, в Индии могут лишить жизни за изнасилование ребенка, а в Иране за измену религии, наркотики и даже за нетрадиционную ориентацию.

Сегодня смертную казнь не используют более чем 100 стран. Последние, кто отказался – Казахстан, Малайзия, Калифорния (штат США), Монголия, Гватемала и Гвинея.

Почти 40 стран используют ее только в крайне тяжелых преступлениях. Но есть около 50 государств, у которых смертная казнь – это то же, что пожизненное

заклучение, среди них: Япония, Кувейт, Иран, Ирак и Ливия. Среди стран Европы и Центральной Азии – казнят в Беларуси. А вот в странах Америки – в некоторых штатах США [5].

Способы выполнения смертной казни бывают различными, но из них наиболее популярными являются; расстрел, смертельная инъекция, электрический стул, повешение, обезглавливание.

Среди всех стран, где разрешена смертная казнь, больше всего убивают в Иране, Саудовской Аравии, Ираке и Пакистане. Ежегодно каждая из этих стран лишает жизни от сотни до 500 человек. Преимущественно, публичные казни там применяют за наркотики, нетрадиционную сексуальную ориентацию или неправильные жизненные взгляды, которые чаще всего связаны с религией. В этих странах смертная казнь зачастую производится путем обезглавливания.

Мнения на счет смертной казни крайне рознятся среди политиков и политических деятелей.

Против смертной казни высказывался известный советский ученый и академик АН СССР Андрей Дмитриевич Сахаров. Его слова были следующими: «Наличие института смертной казни дегуманизирует общество. Я выступал и выступаю против смертной казни (и не только в СССР) ещё и потому, что эта мера наказания предусматривает наличие постоянного страшного аппарата исполнителей, целого института смертной казни».

Против смертной казни высказывался и член Верховного суда США Тэргуд Маршалл. Он говорил, что реалии смертной казни таковы, что часто не характер преступления, а национальная или социальная принадлежность, или политические взгляды обвиняемого играют решающую роль при решении вопроса, обречь его на смерть или даровать жизнь.

В Amnesty International объяснили, почему многие страны выступают против смертной казни.

1) Смертная казнь – это необратимое наказание. Ведь рисков ошибочного приговора невозможно избежать.

2) Такое наказание не влияет на преступность. Нет доказательств, что смертная казнь является более эффективным средством сокращения преступности, чем пожизненное заключение.

3) Во многих зарегистрированных случаях, которые проанализировали Amnesty International, люди были казнены после несправедливого суда. То есть смертная казнь часто используется в рамках искаженных систем правосудия.

4) Смертная казнь – это дискриминация. К такому виду наказания осуждают тех, кто имеет менее благоприятное социально-экономическое положение или принадлежит к расовым, этническим или религиозным меньшинствам.

5) Смертную казнь используют как политический инструмент.

Касательно поддержки смертной казни обстоит такая ситуация, что видные и популярные политики и деятели политического мира не высказываются об этом положительно. Среди поддерживающих нет и вряд ли будут лица уровня Сахарова. Однако у имеющих положительно настроенных есть ряд аргументов в сторону снятия моратория на смертную казнь. Из этого: замена суду Линча, принцип талиона, предупреждение преступности, а также экономия государственного бюджета на содержании заключенных.

Если говорить о суде Линча, то тут все ясно. К примеру, часто встречается в практике, что устраивают суд над педофилами и убийцами детей, зная, что никакого наказания, равного содеянному, преступник не понесет. В данном примере суд Линча тесно переплетается с принципом талиона, где мера наказания должна быть равной нанесённому вреду. Именно во избежание подобных случаев и выступают позитивно настроенные за снятие моратория.

Содержание осужденных к любому виду тюремного заключения происходит за счет государства, которое, в свою очередь, получает средства в виде налогов от своих граждан. Кроме того, учитывая особенности личности многих осужденных к пожизненному заключению, они зачастую не могут быть привлечены к трудовой деятельности для самообеспечения. Сторонники смертной казни считают это несправедливостью, т.к. в числе налогоплательщиков, на средства которых содержатся пожизненно заключенные, могут находиться жертвы и пострадавшие от их преступлений.

На содержание каждого заключенного ежегодно выделяются средства из государственного бюджета. В России, по словам заместителя главы ФСИН, на содержание каждого заключенного расходуется около 4 800 рублей в месяц или 57 000 рублей ежегодно. В США, по данным Института юстиции Веры, на каждого осужденного тратится около \$31,000 ежегодно, при этом цифра может отличаться в большую или меньшую сторону в зависимости от штата.

А в Республике Казахстан, по данным комитета уголовно-исполнительной системы МВД РК, расходы на содержание одного осужденного и следственно-арестованного в день, по последним данным, составили 2,4 тыс. тенге, в год - 876,9 тыс. тенге. Из числа трудоспособных работают 72,2%. Все они получают зарплату. Среднемесячная зарплата по республике варьируется от 22 до 30 тыс. тенге. Деятельность засчитывается в трудовой стаж [6].

Вопрос о смертной казни действительно всегда стоял, стоит, и будет стоять очень остро. С этим связано множество психологических, культурных, а также религиозных и правовых факторов. Сейчас, в действительности, почти все развитые государства придерживаются гуманизма. Во всей Европе смертная казнь полностью отменена, кроме Беларуси.

Однозначно ответить на этот вопрос очень тяжело. С точки зрения гуманности - смертная казнь неприемлема, с экономической точки зрения - вполне обоснована, а с моральной стороны - каждый для себя ответит сам. Но недавняя полная отмена смертной казни в Республике Казахстан это явный большой и смелый шаг в сторону гуманизма и в сторону развитой светской прогрессивной, в хорошем смысле этого слова, цивилизации.

Список использованной литературы:

1. Универсальный энциклопедический словарь. – М.: У 59 Большая Российская энциклопедия, 1999.-1551 с.- (Энциклопедические словари)
2. Толковый словарь Ожегова
3. <https://www.amnesty.org/en/what-we-do/death-penalty/>
4. <https://ria.ru/20160916/1477130833.html>
5. https://news.24tv.ua/ru/gde_i_kak_v_mire_praktikujut_smertnuju_kazn_zhutkie_fakty_n1044841
6. <https://kursiv.kz/news/obschestvo/2018-04/soderzhanie-odnogo-zaklyuchennogo-v-kazahstane-obkhoditsya-v-8769-tysyach>

Буркина Ю.А., студентка группы МО-42

Научный руководитель – к.ю.н., доцент Нурпеисова А.К.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА ПО ОТНОШЕНИЮ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ

В современном мире всем давно известно, что поддержка средств массовой информации является широко распространенной общемировой практикой. И чтобы облегчить финансовое состояние СМИ государством вводится ряд льгот. В основном они

свобождаются от налога на добавленную стоимость обороты по реализации продукции средств массовой информации и книжной продукции, связанной с образованием, наукой и культурой а также редакционная, издательская и полиграфическая деятельность по производству книжной продукции, связанной с образованием, наукой и культурой, газетной и журнальной продукции. Так же их освобождают от налога на добавленную стоимость услуги по транспортировке, погрузке, разгрузке, перегрузке периодических печатных изданий и книжной продукции, связанной с образованием, наукой и культурой.

Так же, согласно законодательству Республики Казахстан, не подлежит налогообложению прибыль:

- полученная редакциями средств массовой информации, издательствами, информационными агентствами, телерадиовещательными компаниями, организациями по распространению печатных изданий и книжной продукции и книжной продукции, связанной с образованием, наукой и культурой, в части, зачисляемой в республиканский бюджет.

- полученная полиграфическими предприятиями и организациями от оказания услуг по производству книжной продукции, связанной с образованием, наукой и культурой, продукции средств массовой информации, в части, зачисляемой в республиканский бюджет.

- полученная редакциями средств массовой информации, издательствами, информационными агентствами, телерадиовещательными компаниями и организациями по распространению периодических печатных изданий и книжной продукции и направленная ими на финансирование капитальных вложений по их основному профилю.

Так же освобождаются от таможенных налогов:

- периодические печатные издания и книжная продукция, связанная с образованием, наукой и культурой, ввозимые на таможенную территорию государства и вывозимые с этой территории редакциями СМИ и издательствами

- бумага, полиграфические материалы и полиграфические носители, аудио- и видеoinформация, технологическое и инженерное оборудование, ввозимые на таможенную территорию государства редакциями СМИ и используемые ими для производства продукции средств массовой информации и книжной продукции, связанной с образованием, наукой и культурой.

Указанные льготы не распространяются на книжные и периодические печатные издания рекламного и эротического характера и средства массовой информации рекламного и эротического характера.

Законом также определяются особенности приватизации СМИ. Так, по закону не подлежат приватизации издательства и полиграфические предприятия, отнесенные исключительно к объектам федеральной собственности:

- полиграфические предприятия, являющиеся монополистами на государственном рынке товаров (услуг)

- полиграфические предприятия, которые оснащены высокими технологиями для выпуска высокохудожественной и высококачественной печатной продукции

- издательства-монополисты на государственном рынке товаров (услуг)

- предприятия-монополисты, обеспечивающие функционирование полиграфической отрасли [2].

Полиграфические предприятия, расположенные на территориях субъектов Республики Казахстан, относящиеся к объектам республиканской собственности и являющиеся монополистами по производству газетной и книжной продукции на территории соответствующего субъекта Казахстана, преобразуются в акционерные общества. При этом 25% акций закрепляются в республиканской собственности сроком на три года. 25% обыкновенных акций передаются акционируемым полиграфическим предприятиям на безвозмездной основе, 50% обыкновенных акций передаются на

безвозмездной основе юридическим лицам — редакциям средств массовой информации и издательствам, выпускающим продукцию на данном полиграфическом предприятии. Пакеты акций между ними распределяются пропорционально объемам выпускаемой продукции в натуральном выражении.

Хотелось бы ещё упомянуть существующую, но возможно не эффективную, в Казахстане политику государственного информационного заказа (ГИЗ), направленную на повышение конкурентоспособности отечественных СМИ и эффективности государства в проводимой информационной политике.

Из года в год прямые целевые субсидии из государственного бюджета для ГИЗ возрастали существенными темпами. Например в 2016 году информационная политика обошлась государственной казне в 48 млрд. тенге в 2017 – 44 млрд. тенге а в 2018 уже в 47 млрд. тенге. По мнению многих медиа-экспертов, огромное количество казахстанских СМИ в определенной степени являются получателями данного заказа, а для некоторых из них это основной источник существования, без которого они не способны выдержать конкуренцию от других.

С одной стороны ГИЗ в казахстанском варианте является практически уникальной формой. На сегодня информационная политика во многих странах осуществляется совершенно отдельно и независимо, без привязки к политике по субсидированию СМИ. Но с другой стороны, изначальная направленность на достижение одновременно нескольких целей делают политику громоздкой, сложно определить и оценить результативность, эффективность, а также обеспечить прозрачность всей процедуры.

Так же по моему мнению слабость данной политики идёт в то, что невозможно оценить эффективность и результативность выпускаемой информации. Результативность госинформзаказа у нас измеряется по большей степени количественными характеристиками, а не качественными. Например, в отношении газет и журналов количеством объема материалов измеряется в «полоса формата листа А2», выпущенных в рамках государственного задания, в отношении телевизионных и радиопередач - в часах для интернет-ресурсов измеряется через «полосу формата А2» и в определенных количествах «символах».

И очевидно, что так можно определить только сам факт технического выполнения заказа. Но никак не качество публикуемого материала и его эффективность в достижении поставленных целей. Даже просто пройдясь по улице и спросив любого прохожего насчет определенной новости, большинство из них просто скажут, что они не запомнили её или в общем не верят совсем данной информации. Сложно сказать, насколько вообще оправданы бюджетные затраты на действующую информационную политику.

Таким образом, отсутствие соответствующего мониторинга результативности и механизмов оценки ее эффективности являются одной из важных проблем в текущей политике.

Но именно одной из главных проблем заключается в том, что политика ГИЗ способствует искажению казахстанского медиарынка. Независимые медиа поставлены в сложное и неравное положение – у них одновременно отсутствует государственная поддержка, и на рынке рекламы им приходится конкурировать со СМИ, которые получают огромные вложения через политику ГИЗ [1].

По данным TNS Central Asia, в 2017 году объем казахстанского рынка рекламы составил приблизительно 39,5 млрд тенге, а госинформзаказ за 2017 году – 44 млрд тенге.

Так же одной из главных ошибок Республики Казахстан является то, что он поддерживает более сильных и устоявшихся СМИ, вместо того, чтобы поддерживать более слабые СМИ и оказать им государственную помощь в своем развитии. Например, согласно новым правилам, которые были изменены с 2017 года, Комиссия по распределению ГИЗ руководствуется специальной пятибалльной шкалой оценки СМИ. Оно может оценивать от количество просмотров статьи в интернете до количества журналистов в штате. И следовательно из этого, естественно, что высшую оценку по всем

критериям набирает «сильное» СМИ, которое изначально обладает достаточным количеством ресурсов и возможностей. А более слабое и реально нуждающееся в поддержке, не в состоянии набрать необходимое количество баллов, чтобы заручиться поддержкой государства.

Так же по мнению государства, данные изменения правил по распределению, должны были способствовать установлению системы прозрачности и подотчетности, но этого не произошло. А отсутствие прозрачности распределения сумм ведет к отсутствию эффективной системы контроля за использованием полученных средств по назначению. Так по итогам государственного аудита реализации Государственной программы «Информационный Казахстан-2020» в 2016 году, общая сумма выявленных финансовых нарушений составила 145 млн тенге, процедурных нарушений – 41,1 млрд тенге, неэффективно использованных бюджетных средств – 14,6 млрд тенге.

Но что могло бы улучшить работу политики ГИЗ?

Во-первых, политика по государственному информационному заказу должна быть преобразована на две отдельные и независимые друг от друга политических практик: политика по субсидированию СМИ и политика по информированию населения.

Политика по субсидированию СМИ должна включать поддержку СМИ в виде прямых и непрямых субсидий и осуществляться через введение преференциальных налоговых ставок, через льготные почтовые, железнодорожные, телекоммуникационные тарифы

А освещение государственных программ, публикация различных законов, законодательных инициатив и изменений в законодательство, общее информирование населения о политических мероприятиях, о деятельности государственных органов через СМИ должно проводиться в рамках информационной политики.

Во-вторых, необходимо упростить информирование населения в форме пары государственных информационных газет, а ещё лучше можно было бы по-тихоньку отказываться от печатного издания и переводить уже всё в электронный вариант, для удобства как самих СМИ, так и обычных граждан. Например, в Казахстане уже имеется информационно-правовая система нормативных правовых актов adilet.zan.kz, которая публикует все последние изменения в сфере законодательства РК и администрируется министерством юстиции. Ко всему прочему, у каждого государственного органа давно имеется электронный сайт и офис пресс-секретаря, которые в свою очередь тоже отвечают за информирование населения о деятельности их органов.

В-третьих, ввести независимую политику по субсидированию СМИ. ГИЗ в текущем состоянии, а так же любая политика по информированию населения, не есть политика по поддержке медиаотрасли. Так как главной целью субсидий остается сохранение и развитие плюрализма СМИ, а также поддержание многообразия медийного контента [3].

Особо важно заметить, что предоставление субсидий со стороны государства не должно приводить к вмешательству в редакционную политику издания со стороны государства или же наложению каких-либо ограничений по освещению тем.

Конкурентоспособные СМИ и качественный медиаконтент являются залогом информационной безопасности страны. Учитывая доминирующее присутствие российского телевидения в отечественном информационном поле, вопрос создания сильных и независимых СМИ представляет первостепенную важность. Эффективная государственная медиapolитика по поддержке СМИ должна быть направлена на поддержку всей медиаотрасли, а не отдельных ее представителей. Наличие государственных СМИ, а также политики по субсидированию СМИ не должны исказить рынок и создавать угрозу плюрализму мнений и существованию частных, независимых СМИ. Государственный информационный заказ в его нынешнем положении создает обратную картину.

Список использованной литературы:

1. Государственный информационный заказ: pro et contra // [Электронный ресурс] – Режим доступа – URL: <https://vlast.kz/obsshestvo/14898-gosudarstvennyj-informacionnyj-zakaz-pro-et-contra.html>

2. Закон Республики Казахстан от 23 июля 1999 года № 451-І О средствах массовой информации // [Электронный ресурс] – Режим доступа – URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1013966

3. Что не так с государственным закупом // [Электронный ресурс] – Режим доступа – URL: <https://vlast.kz/obsshestvo/31155-cto-ne-tak-s-goszakazom-v-smi.html>

Войцеховская Я.Д. студентка группы ТД 19-2
Научный руководитель- к.ю.н., доцент Нурпеисова А. К.
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан

РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННОГО ПРАВА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Информация играет важную роль в существовании мира. - Кто правит информацией, тот правит миром, - сказал Натан Ротшильд. Знакомый с окружающей средой, человек часто имеет дело с информацией. Она помогает человеку правильно оценить происходящее вокруг, принять взвешенное решение и найти наиболее подходящий курс действий. Вполне удовлетворительно, что тот, кто управляет наибольшим объемом информации по любому вопросу, всегда находится в более выгодном положении для согласования с другими.

Использование современных информационных технологий обеспечивает пользователям мгновенный доступ к их любимым электронным информационным массивам (таким как базы данных, электронные гаджеты и энциклопедии, различные оперативные хранилища, аналитические горизонты, законодательные и нормативные акты и т.д.), функционирующим из международных, региональных и национальных информационных систем, и использование их в своих интересах.

Информационные проблемы сообщения и управление как информационный процесс разделяют глаз-большие инвестиции, включенные в следующие объективные процессы: [1]

-человек переживает информационный взрыв. Рост циркулирующей и питающейся в обществе информации вступил в противоречие с индивидуальными возможностями человека по ее усвоению;

-развитие процессов массовой коммуникации;

-необходимость разработки общей теории информации;

-развитие кибернетики как науки управления;

-проникновение информационных технологий в сферу общественной жизни;

-исследования в области реальных наук подтверждают роль информации в процессах самоорганизации живой и неживой природы;

-актуализация проблем устойчивого развития, формирования информационной экономики, основной движущей силой которой является информационный потенциал, информационные ресурсы ;

- проблемы перспектив человеческого развития как полноты необходимого решения вопроса о критериях прогрессирования в современных условиях.

В результате объединения различных информационных сетей стало возможным создание глобальной информационной системы Интернет. С помощью которого вы сможете найти свою любимую информацию за считанные секунды. Но у этого есть свои недостатки. поскольку в Интернете не всегда есть правдивая информация, обязательно посмотрите информацию на проверенных сайтах.

Информационное право - отрасль права новая. Она не в ряду классических отраслей: гражданского, уголовного, административного. Она – не дочерняя отрасль какой-то одной отрасли. Это отрасль третьего уровня – имеет свой предмет, но тесно связана со всеми иными отраслями и реализует разные методы регулирования. Закрыть ее уже нельзя. Ее жизнеспособность очевидна. Но требуется еще очень много, чтобы она могла реализовать все свои возможности как в круге внутренних отраслевых проблем, так и круге взаимодействия с другими отраслями права и поворота их к новым условиям развития мира и права как регулятора, самоохраны и самоорганизации общества и человека в новых условиях.

Вопрос о преодолении электронно-цифрового разрыва внутри государств и между ними занял важное место в национальных дискуссиях. Каждый человек должен иметь возможность доступа к информационным и коммуникационным сетям.[2]

Список использованной литературы:

1. Смолян Г. Л. и др. Информационно-психологическая безопасность (определение и анализ данной области). - М.: Институт системного анализа РАН, 2007.
2. Бачилло И. «Информационные ресурсы»

Герда Н.Е., студентка группы Ю-19-3

Научный руководитель – к.ю.н., профессор Момышева Ф.С.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ИЗБИРАТЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В РК

Начиная с 1995 года, времени принятия второго Основного Закона в истории независимого Казахстана, в качестве основополагающего принципа организации государственной власти чётко были обозначены свободные и демократические выборы, а носителем суверенитета и единым источником государственной власти утверждался – народ. Республика Казахстан была провозглашена унитарным государством с президентской формой правления [1].

Казахстан является государством с одной из самых развитых правовых систем. Не секрет что ряд стран перенимают опыт законотворческой деятельности и правоприменительной практики в некоторых сферах. Благодаря активному участию граждан, высокому уровню реформ, в стране за достаточно короткий срок сформировалась достаточная база для дальнейшего развития правовой системы.

В условиях переходного периода (который у нас несколько затянулся), когда все звенья политической системы, особенно политические партии, обретают реальный вес, всеобщие выборы превращаются в реальный способ легитимного завоевания власти, значение избирательного права и структур (субъектов права), приводящих в действие его нормы и принципы, многократно возрастает. Рассматривая избирательное право в нашей стране, надо признать, что наша республика прошла много шагов для модернизации в этой сфере, именно поэтому Конституционный закон РК «О выборах» достаточно часто терпит изменения. Вследствие этого каждый раз улучшается культура выборов, устраняются недочеты прошлых ошибок.

Начиная с принятия независимости РК, изменения в закон «О выборах» были внесены 14 раз. Суммарное количество дополнений достигло 792. Как вы можете заметить из таблицы №1, наиболее важные поправки были внесены в 2004, 2007 и 2009 годах.

Таблица 1

Данные о внесении изменений

в Конституционный закон «О выборах в Республике Казахстан»

Год внесения изменений	Основные моменты дополнений
2004г.	Отменено предварительное голосование и альтернативные выборы; иное формирование избирательных комиссий (избрание местными представительными органами по представлению политических партий); избиратели вносятся в списки по месту жительства; равный доступ кандидатов к СМИ; участие в наблюдении международных организаций.
2007г.	Другой порядок формирования Мажилиса; допуск политических партий в работе избирательных комиссий.
2009г.	Возможность формировать Мажилис Парламента с участием не менее 2-х политических партий, даже если партия не преодолет 7% барьер; установлен порядок проведения предвыборной агитации.
2011г.	Дополнения о внеочередных выборах Президента РК.
2013г.	Определен срок полномочий депутатов Сената и Мажилиса.

С какими же проблемами мы столкнулись, и какую модернизацию прошло наше избирательное законодательство в течение 20 последних лет. Вспомним парламентские выборы РК 2016 года. [2]

Обращаясь к этим выборам, невольно задаешься вопросом, всем ли принадлежит право избирать и быть избранным в равной мере, как нам обещает государство? Здесь стоит обратиться к ядру правовой системы – Конституции РК. Согласно статье 33, каждый имеет право избирать и быть избранным в органы местного самоуправления и государственные органы, а также принимать участие в республиканском референдуме. Конечно же, есть исключение: не имеют права избирать и быть избранными люди, признанные недееспособными по решению суда. В эту категорию попадают граждане, находящиеся в местах лишения свободы по приговору суда.

А что же с лицами, имеющими лишь временную регистрацию? Конституция РК утверждает о необходимости включения абсолютно всех граждан в списки избирателей. Если ранее были пробелы в избирательном законодательстве по этому вопросу, то в 2020 году ЦИК РК дала исчерпывающий комментарий. Гражданин может быть включен в список только один раз. Поэтому граждане, имеющие временную регистрацию, могут быть включены в список избирателей только на основании поданного ими заявления. Каждый гражданин, имеющий две регистрации – временную и постоянную, может самостоятельно принять решение, где ему удобнее голосовать. Стоит заметить, что Казахстан является членом многих международных организаций и обязуется придерживаться их правил. В число таких организаций входит комитет ООН по правам человека. Как отмечено в документе от 1996 года №25: «Право голосовать на выборах и референдумах должно быть закреплено в законе и подлежит лишь разумным ограничениям, таким, как установление минимального возраста для получения права голоса».[3]

Что касается заключенных (как категории граждан, временно лишённых избирательного права), то стоит отметить, что во многих европейских странах, в отличие от Казахстана, они имеют право голоса.

Статья 2 Международного пакта о гражданских и политических правах беспрецедентна в этом вопросе - «Каждый гражданин должен иметь без какой бы то ни было дискриминации и без необоснованных ограничений право и возможность голосовать и быть избранным на подлинных периодических выборах, производимых на основе всеобщего равного избирательного права при тайном голосовании и обеспечивающих свободное волеизъявление избирателей».

Проблема голосования людей в местах лишения свободы часто рассматривается в Европейском суде по правам человека. Но... обратимся к пункту 2 статьи 4 Конституции Республики Казахстан, который гласит: Конституция имеет высшую юридическую силу и прямое действие на всей территории Республики. Этим всё сказано. Пункт 3 ст.33 Конституции - Не имеют права избирать и быть избранными, участвовать в республиканском референдуме граждане, признанные судом недееспособными, а также содержащиеся в местах лишения свободы по приговору суда.

Для решения данного вопроса в пользу норм международного права, необходимо внести изменения в Конституцию Республики Казахстан, уголовно-исполнительный кодекс РК, избирательное законодательство и другие нормативно-правовые акты. В этом случае Казахстан сможет придерживаться рекомендаций международных организаций.

Так же остро у нас в стране стоит проблема самовыдвижения независимых кандидатов в Парламент. Бюро по демократическим институтам и правам человека ОБСЕ неоднократно просила изменить эту норму и сделать институт самовыдвижения более доступным.

Для самовыдвижения в кандидаты депутата нужно собрать определенное количество подписей, а в некоторых случаях сделать членский взнос. В Дании для самовыдвижения независимых кандидатов необходимо собрать не менее 150 подписей избирателей. А в Великобритании требуется всего лишь 10 подписей и 500 фунтов депозита[4, С.48-49].

В Республике Казахстан право на самовыдвижение имеют исключительно кандидаты в Сенат и маслихат. Мажилис такой возможности не имеет, так как формируется по партийным спискам через пропорциональную систему. Если мы будем внедрять самовыдвиженцев в эту систему, то это может привести к некой диспозиции и привести к конфликту внутри системы. Практика предыдущих лет ЕСПЧ показывает, что Казахстан достаточно осторожно и разумно относится к самовыдвижению в депутаты Мажилиса. Наиболее благоприятная система для кандидатов, которые выдвигают себя сами – это смешанная или мажоритарная. Но как подчеркивают многие авторитетные организации, это ограничение вполне обосновано и не требует срочных изменений.

Несомненно, опыт зарубежных стран и перемены, происходящие в современных реалиях, имеют огромное влияние на формирование и развитие избирательного права в Казахстане. Стоит отметить, что цель международных организаций направлена на создание демократических условий во всех странах. Претензии к РК со стороны этих организаций носят рекомендательный характер и могут быть приняты к рассмотрению со стороны нашего государства. Но не стоит забывать, что все рекомендации носят общий характер, не учитывают особенности нашей нации, что может привести к ухудшению качества предлагаемой системы. Об этом говорил Н.А.Назарбаев в своем выступлении 2017 года о модернизации общественного сознания – нельзя забывать об особенностях нашей культуры[5].

Универсализация, несомненно, имеет положительную сторону, но в применении к международным рекомендациям стоит учитывать особенности каждой отдельно взятой страны.

Недочёты и пробелы в избирательном праве есть, но наше государство идет навстречу качественной модернизации и старается следовать нормам международного права в сфере избирательного законодательства.

Список использованной литературы:

- 1 Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 23.03.2019 г.) / - [Электронный ресурс] - Режим доступа- https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1005029
- 2 Указ Президента Республики Казахстан от 20 января 2016 года № 181 «О роспуске Мажилиса Парламента Республики Казахстан пятого созыва и назначении внеочередных выборов депутатов Мажилиса Парламента Республики Казахстан». / - [Электронный ресурс] - Режим доступа - https://online.zakon.kz/document/?doc_id=37474543
- 3 Замечание общего порядка 25. Статья 25 (Пятьдесят седьмая сессия, 1996 год). / - [Электронный ресурс] - Режим доступа - <http://hrlibrary.umn.edu/russian/gencomm/Rhrcom25.html>
- 4 Зарубежное избирательное право: Сборник. – Астана: ГУ «Институт законодательства Республики Казахстан», 2018. - 82 с.; Серия: «Сравнительное правоведение» (2017 год).
- 5 Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания / - [Электронный ресурс]- Режим доступа- https://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya

Горячева А.М. магистрант группы Ю-11 НП
Научный руководитель – к.ю.н., доцент, профессор кафедры Балгимбеков Д.У.
Карагандинский университет Казпотребсоюза

К ВОПРОСУ О КОНЦЕПЦИИ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Политика безопасности в контексте требований к информационной безопасности и обстоятельства, при которых эти требования должны выполняться, является важным научно-практическим направлением в научной мысли на современном этапе. Особо следует научного осмысления общие принципы управленческого контроля и анализируются типичные уязвимости системы, чтобы мотивировать рассмотрение конкретных видов механизмов безопасности, которые могут быть встроены в компьютерные системы - чтобы дополнить нетехнические средства управления и, таким образом, реализовать политику информационной безопасности.

Юридические и физические лица, использующие компьютеры, могут описать свои потребности в информационной безопасности и доверии к системам с точки зрения трех основных требований:

- конфиденциальность: контроль доступа к чтению информации;
- целостность: гарантия того, что информация и программы изменяются только определенным и санкционированным образом; и
- доступность: обеспечение постоянного доступа авторизованных пользователей к информации и ресурсам.[1]

Эти три требования могут по-разному подчеркиваться в разных приложениях. Для системы национальной обороны главной задачей может быть обеспечение конфиденциальности секретной информации, тогда как для системы перевода средств может потребоваться строгий контроль целостности. Требования к приложениям, подключенным к внешним системам, будут отличаться от требований к приложениям

без такого подключения. Таким образом, конкретные требования и меры контроля информационной безопасности могут различаться.

Структура, в рамках которой организация стремится удовлетворить свои потребности в информационной безопасности, кодифицируется как политика безопасности. По нашему мнению политика безопасности - это краткое изложение информационных ценностей, ответственности за защиту и организационных обязательств лицами, ответственными за систему (например, высшим руководством). Эту политику можно реализовать, предприняв определенные действия, руководствуясь принципами управления и используя определенные стандарты, процедуры и механизмы безопасности. И, наоборот, для максимальной эффективности при выборе стандартов, процедур и механизмов следует руководствоваться политикой.

Чтобы быть полезной, политика безопасности должна не только указывать потребность в безопасности (например, в отношении конфиденциальности - эти данные должны быть раскрыты только уполномоченным лицам), но также учитывать диапазон обстоятельств, при которых эта потребность должна быть удовлетворена, и соответствующие операционные стандарты. Без этой второй части политика безопасности является настолько общей, что становится бесполезной (хотя вторая часть может быть реализована с помощью процедур и стандартов, установленных для реализации политики). В любых конкретных обстоятельствах одни угрозы более вероятны, чем другие, и разумный разработчик политики должен оценить угрозы, присвоить каждой из них уровень беспокойства и сформулировать политику, в соответствии с которой угрозам следует противостоять. Например, до недавнего времени большинство политик безопасности не требовало обеспечения безопасности перед лицом вирусной атаки, потому что такая форма атаки была необычной и не получила широкого распространения. Поскольку вирусы превратились из гипотетической угрозы в обычную, возникла необходимость переосмыслить такую политику в отношении методов распространения и приобретения программного обеспечения. В этом процессе подразумевается выбор руководством уровня остаточного риска, с которым оно будет жить, уровень, который варьируется в зависимости от организации.

Управленческий контроль - это механизмы и методы - административные, процедурные и технические, - которые используются для реализации политики безопасности[2]. Некоторые средства управления напрямую связаны с защитой информации и информационных систем, но концепция средств управления включает в себя гораздо больше, чем конкретную роль компьютера в обеспечении безопасности. Средства управления не только используются менеджерами, но также могут осуществляться пользователями информационных систем. Необходима эффективная программа управленческого контроля, охватывающая все аспекты информационной безопасности, включая физическую безопасность, классификацию информации, средства восстановления после нарушений безопасности и, прежде всего, обучение для повышения осведомленности и принятия людьми. Между мерами контроля есть компромиссы. Например, если технические средства контроля недоступны, то могут использоваться процедурные средства контроля до тех пор, пока не будет найдено техническое решение.

Сами по себе технические меры не могут предотвратить нарушения доверия людей к людям, нарушения, которые были источником, большая часть проблемы компьютерной безопасности в промышленности на сегодняшний день. Технические меры могут помешать людям делать несанкционированные действия, но не могут помешать им делать то, что их должностные обязанности позволяют им делать. Таким образом, чтобы предотвратить нарушение доверия, а не просто исправить нанесенный ущерб, нужно в первую очередь полагаться на осведомленность людей о том, что делают другие люди в организации. Но даже технически исправная система с информированным и внимательным руководством и пользователями не может быть свободна от всех

возможных уязвимостей. Остаточный риск должен управляться с помощью процедур аудита, резервного копирования и восстановления, поддерживаемых общей бдительностью и творческими реакциями. Более того, организация должна иметь административные процедуры, чтобы доводить конкретные действия до сведения того, кто может на законных основаниях расследовать целесообразность таких действий, и это лицо должно фактически провести расследование. Во многих организациях эти административные положения гораздо менее удовлетворительны, чем технические меры безопасности.

Главный вывод нашей статьи заключается в том, что отсутствие четкой формулировки политики безопасности для общих вычислений является основным препятствием на пути повышения безопасности компьютерных систем. Хотя Министерство обороны сформулировало свои требования к средствам контроля для обеспечения конфиденциальности, нет четкого определения систем, основанных на других требованиях и средствах управления (обсуждаемых ниже) - индивидуальной подотчетности, разделении обязанностей, проверяемости и восстановлении. Цель этого комитета по разработке набора общепринятых принципов безопасности системы, предназначена для устранения этого недостатка и является центральной идеей нашей статьи.

Список использованной литературы:

1. Вся статистика интернета на 2020 год — цифры и тренды в мире и в России. - Электрон. Ресурс. Режим доступа: <https://www.web-canape.ru>.
2. Управленческий контроль. - Электрон. Ресурс. Режим доступа: <https://studme.org/>

Спд-20-1к топ студенті Ердуллаева Айнур Базаримбетовна
Ғылыми жетекшілері -з.ғ. к., доцент, кафедра профессоры Балғымбеков Д. У., з.ғ.м.,
оқытушы Құлибек А.Б.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

АРНАЙЫ ПӘНДЕРДІ ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕ ҚЫЛЫМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ ҚҰЖАТТАРЫН ЖАСАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қазақстан Республикасының Президенті - Ұлт Көшбасшысы Н.Ә. Назарбаевтың "Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері" атты Қазақстан халқына жолдауында барлығымыз жүзеге асыратын он негізгі міндет нақты айқындалды. Міндеттердің бірі адами капиталдың жаңа сапасы болып табылады. Онда Мемлекет басшысы " барлық жастағы азаматтарды қамтитын білім берудің өзіндік озық жүйесін құруды жеделдету қажет. Білім беру бағдарламаларының негізгі басымдығы өзгерістерге үнемі бейімделу және жаңа білімді игеру қабілетін дамыту болуға тиіс» [1]. Осыған байланысты, ҚР Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың "Қазақстан Жаңа шындықта: іс-қимыл уақыты" атты Қазақстан халқына Жолдауында да біз кәсіптік білім берудің бүкіл жүйесін еңбек нарығында сұранысқа ие құзыреттерді қалыптастыруға қайта бағдарлауға тиіспіз деп көрсетілген. [2]. Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университетінің ректоры Е.Б. Аймағамбетов экономикадағы білімнің артып келе жатқан рөлінің әсерінен құн негізінен өзгерістер мен инновациялардан туындайтынын атап өтті. Мұндай жағдайларда компаниялар адами капиталдың сапасын арттыруға сенім артуға мәжбүр, ал қазіргі экономикадағы жетістік критерийі-оларда бар білімнің көлемі мен сапасы. Мұндай қажеттілік өздерінің зияткерлік ресурстарын дәстүрлі жүйелі түрде қалыптастырудан және оларды басқарудан ерекшеленетін "білім беретін ұйымдарды" құруға әкелді.

Сондықтан Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университетінде оқуды жүзеге асыру профессорлық-оқытушылық құрамнан практикалық бағыттағы оқу процесін ұйымдастырудың әр түрлі формаларын білуді және шебер қолдануды талап етеді. Құқықтық пәндерді оқытудың практикалық бағыттылығын күшейтудің маңызды құралы практикалық жұмыстар жүйесі болып табылады, ол оқушылардың білімді саналы түрде меңгеруіне және қылмыстық процесс саласында да біліктері мен дағдыларын қалыптастыруға жәрдемдесуі тиіс.

Қазіргі уақытта кәсіптік және бәсекеге қабілетті мамандар даярлауды жүзеге асыратын жоғары оқу орындарында оқу үшін жаңа кадр корпусын қалыптастыру ерекше маңызды пән болып табылады, бұл кәсіптік даярлық деңгейін, оның ішінде біліктілігі жоғары заңгерлерді де жетілдіруді талап етеді. Сондықтан "экономикалық қылмыстар бойынша сотқа дейінгі тергеп - тексеруді жүргізу" арнайы пәнін зерделеу-студенттерде экономикалық қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүргізу проблемасына ғылыми негізделген көзқарасты қалыптастыру мақсатында жоғары білікті мамандарды даярлаудың қажетті құрамдас бөлігі.

"Экономикалық қылмыстар бойынша сотқа дейінгі тергеп - тексеруді жүргізу" пәнін оқыту, әдетте, студенттерді қылмыстық іс жүргізу заңнамасының нормаларын қолдану процесінде процестік құжаттарды жасау ерекшеліктерімен таныстыру, сондай-ақ экономикалық қылмыстарды тергеу кезінде білім алушылардың дайындық деңгейін, құқық қорғау органдары жұмысының ұйымдастырушылық тиімділігін одан әрі арттыру, олардың қызметіндегі заңдылықты нығайту болып табылады. Сондықтан қылмыстарды тергеуге байланысты қылмыстық істер бойынша іс жүргізу құжаттарын дайындау жоғары заң оқу орындарының студенттері үшін іс жүргізу құжаттарын дайындау және дайындау бойынша білім алуға және практикалық дағдылар мен дағдыларды дамытуға арналған. Құқықтану саласындағы болашақ маманның құқықтық санасының, шығармашылық және ғылыми ойлауының жоғары деңгейін қалыптастыру, қылмыстық іс жүргізу заңнамасында еркін және шебер бағдарлану дағдыларын қалыптастыру, оның нормаларын талдау, түсіндіру және практикада қолдану және тиісті құжаттарды дайындау.

Экономикалық бағыттағы қылмыстарды анықтау, ашу және тергеу мәселелері жақсы белгілі. Атап айтқанда, экономикалық бағыттағы қылмыстық істер бойынша іс жүргізудегі дәлел ретінде құжаттарға қатысты теориялық және қолданбалы, практикалық мәселелерді атап өткен жөн.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеруде дәлел-құжаттардың барлық тараптарын ұғыну үшін сенімді тірек нүктесі - "жазбаша дәлелдемелер" ұғымы болып табылады. Қылмыстық іс жүргізу ғылымы үшін "жазбаша дәлелдемелер" теориялық формуласы қазіргі уақытта өте өзекті болып көрінеді. Ол дәлелдемелер тобының құжаттық мәселесінің маңызды аспектілерін анықтауға және оны теориялық тұрғыдан түсінуге және практикалық шешуге ықпал ететін маңызды әдіснамалық қасиеттерге ие. Сондықтан біз құжатты қылмыстық іс бойынша дәлелденуге жататын мән-жайларды анықтау үшін маңызы бар және қылмыстық сот ісін жүргізуде осындай дәлелдемелер көзіне сәйкес келетін түрлер мен нысандарда бар материалдық объект ретінде анықтадық.

Қылмыстық процесс ғылымында әлі күнге дейін құжаттың мәні, құжат тұжырымдамасының көлемі туралы бірыңғай көзқарас жоқ. Сонымен қатар, бұл үлкен теориялық және практикалық маңызы бар өте маңызды мәселелер. Дәлелдеме құжатының нақты тұжырымдамасы қандай ақпарат көздерінің дәлелдемелерге рұқсат ету қасиеттеріне ие екенін дұрыс анықтауға мүмкіндік береді. Сондай - ақ, дәлел құжаттарының белгілерін анықтау қажет. Заңда осы белгілерді нормативтік тұрғыдан бекіту бар кемшіліктерді жоюға және дәлелдеу процесінде құжаттардың маңыздылығын арттыруға ықпал ететін сияқты. Бұдан басқа, қазіргі уақытта іс жүргізу, сондай-ақ жедел - іздестіру қызметін жүзеге асыру кезінде ғылыми-техникалық құралдарды қолдану нәтижесінде алынған материалдар сияқты құжаттардың түрлері кеңінен таралуда.

Қылмыстық іс жүргізу саласына кіре отырып, олар дәлел құжатының мағынасын ала алады. Алайда, олардың процедуралық табиғаты теориямен де, практикамен де анықталмайды, бұл көбінесе маңызды дәлелдердің жоғалуына әкеледі.

Жазбаша дәлелдемелердің қылмыстық іс жүргізу тұжырымдамасының дамуы бұл тұжырымдаманың әдіснамалық негізі сыртқы формалды-материалдық негіздер емес, ішкі логикалық мотивтер екенін көрсетеді: атап айтқанда-қылмыстық процеске қатысушылардың ойларының көрінісі. Жазбаша дәлелдемелер арқылы ол қылмыстық іс жүргізу формалдылығы мен жариялылық принципінің нақты орындалуын табады. Бұл жазбаша дәлелдемелерді қаулыларға, Хаттамаларға және басқа құжаттарға нормативтік саралаудың негізгі алғышарты ретінде қарастырылуы мүмкін қылмыстық іс жүргізу. Теориялық ережелер студенттің білімімен байытады және дәлелдеу тиімділігін арттыру сияқты маңызды практикалық мәселені сәтті шешудің алғышарттарын жасайды. Пәнді зерделеу кезінде қылмыстық іс жүргізу дәлелдемелері теориясының маңызды бағыттарын әзірлеу жалғастырылды, атап айтқанда жазбаша дәлелдемелер ұғымының қалыптасуы мен өзгеру тарихы қазіргі заманғы тұрғыдан зерделенді, осы Тұжырымдаманың қылмыстық іс жүргізу дәлелдемелері теориясының тұтастай және жекелеген дәлелдемелер түрлерінің дамуына әсер ету перспективалары зерттелді және оларды құра білу. Пәннің практикалық маңыздылығы оның әр түрлі жазбаша дәлелдемелердің көмегімен практикалық дәлелдеудің тиімділігін арттыруға бағытталған жалпы бағытымен анықталады. Пәннің бірқатар тақырыптарын тікелей практикалық қолдану үшін қолдануға болады. Жекелеген ұсынымдар сот және өзге де құқық қорғау органдарының практикалық қызметін оңтайландыру үшін пайдалы болуы мүмкін. Сондықтан пәнді оқу барысында ғылыми-теориялық білімді меңгеру және түсіну қажет. Сонымен, қылмыстық іс жүргізу заңнамасының нормаларын қолдану процесінде іс жүргізу құжаттарын жасау ерекшеліктерін зерттеу, сонымен қатар студенттердің дайындық деңгейін одан әрі арттыру, экономикалық қылмыстарды тергеу кезінде құқық қорғау органдары жұмысының ұйымдастырушылық тиімділігі, олардың қызметіндегі заңдылықты нығайту. Экономикалық қылмыстарды тергеу кезінде қылмыстық іс жүргізу құжаттарын жасау тәжірибесінде теориялық білімді қолдану. Пәндік міндеттерді шешу кезінде ақпараттық-іздістіру және аналитикалық-синтетикалық қызмет әдістерін қолдану; нақты тергеу жағдайлары, ғылыми немесе процессуалдық проблемалар бойынша пайымдау білдіре алу, сыни талдау негізінде жедел ақпаратты және нақты деректерді түсіндіре білу. Қылмыстық іс материалдарын зерделеу дағдыларын игеру және қылмыстық іс жүргізу құжаттары мен осы құжаттарда көрсетілген практикалық жағдайларды заңдық талдау дағдыларын қалыптастыру. Қылмыстық іс жүргізу құжаттарын жасау, іс бойынша жиналған дәлелдемелерді жүйелеу, қылмыстық іс жүргізу шешімдерінің негізіне алынатын заңдық мәні бар қорытындыларды дәлелдеу дағдыларын қалыптастыру. Өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын арттыру, шығармашылық қызметке қабілеті мен қызығушылығын, үздіксіз өз бетінше білім алу қажеттілігін дамыту; Қылмыстық-процестік дүниетанымды қалыптастыру үшін қажетті адамгершілік, құқықтық бағдарларды қалыптастыру.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Н.Ә. Назарбаев Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері // Казахстанская правда. – 2018. – №6 (28635)
2. Е.Б. Аймағамбетов революция экономикасындағы жетістік критерийлері // Казахстанская правда. – 2017. – №26 (28405)

Жуманова М., студентка группы Ю-19-3

Научный руководитель-к.ю.н., доцент Нурпейсова А.К.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

УБИЙСТВО: ПОНЯТИЕ, ПРИЗНАКИ

Высшей ценностью Республики Казахстан, как и в любом другом демократическом, правовом и социальном государстве, является человеческая жизнь, поэтому вопрос о его правовой защите всегда значим и должен быть главной заботой любого государства и общества.

Убийство, есть противоправное умышленное причинение смерти другому человеку - наказывается лишением свободы на срок от восьми до пятнадцати лет.

В 80-е годы на территории Советского Казахстана ежегодно совершалось около 1500 убийств. В 90-е годы этот показатель вырос до 2500, но пик пришелся на 1996 год, когда было зарегистрировано 2600 умышленных убийств. С тех пор в течение последующих 20 лет их число ежегодно сокращалось. За последние пять лет количество убийств сократилось почти в 1,5 раза.

Однако, несмотря на успешную динамику убийств, есть скрытые проблемы в социальной сфере и обеспечении правопорядка.

На основе опроса осужденных в тюрьмах Карагандинской и Восточно-Казахстанской областей был составлен социально-психологический портрет убийцы.

Сегодня портрет убийцы выглядит следующим образом. Это мужчина 21-29 лет, безработный, со средним образованием и холост. Каждый третий убийца-алкоголик. Обычно такие люди воспитывались в неполной семье или в детских домах (80%). Они не понимают смысла жизни другого человека. Более того, они считают, что насилие-это естественный способ решения всех проблем, а социальная среда воспринимается как враждебная. Многие убийства обладают следующими качествами: импульсивность, ригидность (нежелание индивида менять поведение в окружающей среде), подозрительность, злопамятность, повышенная чувствительность межличностные отношения и низкий уровень самоконтроля. Большая часть убийств была зафиксирована в центральных и северных областях Казахстана.

Наличие проблем в социальной сфере привело к росту детоубийства. Социальная неустроенность, психологические проблемы и стрессовые ситуации на подъеме толкают некоторых молодых женщин убивать собственных новорожденных детей. За последние пять лет эти преступления возросли почти в два раза. Криминологический портрет матери, убивающей собственного новорожденного ребенка, выглядит следующим образом: женщина 16-24 лет.

Личные интересы, семейно-бытовые ссоры и хулиганские мотивы остаются самыми распространенными мотивами убийства. По результатам анализа установлено, что за последние пять лет уровень самоубийств увеличился в несколько раз.

В 2016 году около трети попыток суицида заканчивались летальным исходом – 32,4% (186 из 573). Жертвами также становятся безработные мужчины в возрасте от 30 до 39 лет. Большинство из них случаи заболевания встречаются в городах и областных центрах (Алматы, Астана, Павлодарская и Карагандинская области). 18

Вышесказанное показывает, что ситуация с убийствами не так благополучна, как кажется на первый взгляд.

Известны причины и условия, которые в целом способствуют убийству: агрессивная мотивация (антипатия к жертве, невротизм), конфликтная криминальная ситуация, состояние опьянения, социальное расстройство преступника, поведение жертвы, а также социальные факторы (алкоголизм, наркомания, маргинальность и др.). Они подробно описаны в научных трудах таких выдающихся ученых-криминалистов, как Антонян, Старков, Абельцев и др.

Личные беседы с осужденными свидетельствуют о том, что большинство из них воспитывались в семьях, где злоупотребляли алкоголем, либо был только один родитель,

либо формирование их личности проходило в детском доме или в семье родственников, где они оставались одни. В результате большую часть времени ребенок был предоставлен самому себе, а “правила улицы” формировали его поведение и пристрастия. Чаще всего формирование его личности ограничивалось удовлетворением минимальных социальных и личностных потребностей, кроме того, наблюдался недостаток эмоционального и психологического развития.

Отсутствие теплых семейных отношений у многих убийц был одним из решающих факторов, повлиявших на их преступное поведение.

Например, 21-летний “Серик” 20 лет был осужден на 10 лет за убийство. Он рос без родителей, и старшая сестра заботилась о нем. В возрасте 14 лет он начал работать, чтобы помочь своей сестре, у которой была своя семья. Затем, находясь в состоянии алкогольного опьянения, Серик совершил убийство. По мнению тюремного психолога, “Серик” был бы нормальным и благополучным гражданином, если бы у него была семья и соответствующее окружение.

Большинство осужденных сожалеют о тех ценностях, которые у них были. В ответ на вопрос: “Что самое важное было у вас в жизни до того, как вы были осуждены?”, двое из трех опрошенных заключенных ответили: “семья”. Большинство из них сожалеют о том, что потеряли свои семьи, и планировали посвятить свободное время своим родственникам после освобождения из тюрьмы.

Как основное условие совершения убийства, 45 % из них опрошенные указали на алкогольное опьянение.

В результате комплексного подхода исследования были выявлены следующие факторы, негативно повлиявшие на структурные изменения преступности (автор не претендует на истинность своих выводов).

Первая причина - это недостатки контроля и профилактического учета.

Генеральная прокуратура официально заявила о важности профилактической работы не только с условно осужденными, но и с условно-досрочно освобожденными, а также лицами, находящимися под административным надзором и осужденными наказаний, не связанных с лишением свободы.

На основе анализа опыта зарубежных стран был разработан следующий комплекс правовых, организационных и практических мер, направленных на снижение посягательств на жизнь человека:

1) пилотные проекты, направленные на снижение оборота алкогольной продукции в наиболее криминогенных городах, в том числе запрет продажи алкоголя в магазинах в выходные дни (с 7:00 утра субботы до 7:00 утра понедельника) и праздничные дни (с 7:00 утра

первого праздничного дня до 7? 00 утра первого рабочего дня);

2) проведение комплексной проверки деятельности Местной полицейской службы и службы пробации с выработкой конструктивных решений;

3) применение мер по обеспечению строгой уголовной политики в отношении тяжких и особо тяжких насильственных преступлений, включая разработку правовых актов, направленных на совершенствование механизмов условно-досрочного освобождения;

3) проведение масштабной разъяснительной работы среди молодежи по вопросам нравственного и сексуального воспитания, а также государственной поддержки молодых матерей, оказавшихся в трудной жизненной ситуации;

4) разработка и внедрение тренингов жизненных навыков; программы разрешения конфликтов, социальной адаптации, призванные помочь молодежи управлять своими эмоциями.

Список использованной литературы:

- 1.Абельцев С. Н. (2000) личность преступника и проблема криминального насилия. М., С. 68 – 84.
2. Антонян Ю. М. (1997) психология убийства. М., С. 304.
3. Старков О. В. Криминология. Теория и практика: учебник для вузов. М., С. 641.
4. <https://pavlodar.com/zakon/index.html?dok=05552&oraz=08&noraz=99>

204 оқу тобының курсанты Жусупова А.,
Ғылыми жетекші - з.ғ.м., полиция капитаны Туткушев А.Е.
Қазақстан Республикасы ІІМ Бәрімбек Бейсенов атындағы
Қарағанды академиясы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЕҢБЕК ЗАҢНАМАСЫНДАҒЫ МЕДИАЦИЯ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Еңбек құқығы - бұл заңның жеке-қоғамдық саласы, оны реттеу императивті және қосымша әдісті үйлестіру негізінде жүзеге асырылады.

Медиация өзінің заңды сипаты бойынша жеке заңдық құбылыс болып табылады, сондықтан жеке, қосымша әдіс арқылы реттеледі. Қазақстан үшін, оның сипаты бойынша медиация институты жаңа болмайды. Қазақ қоғамында медиаторлардың ролын билер орындаған.

Ш. Уалиханов атап өткендей, «бидің биіктігі қазақтардың халық тарапынан қандай да бір ресми таңдауға және халықтың билеуші органының мақұлдауына байланысты емес. Тек қана судьялық әдет-ғұрыптарды терең біліп, шешендік сөйлесумен қатар қазақтарға құрметті атақ берді. Бидің атын алу үшін, қазақ тілін өздерінің құқықтық білімдерін және адамдарға өздерінің шеберліктерін көрсетуді бірнеше рет қажет етуге тура келді. Мұндай адамдар туралы қауесет дала бойына тез таралып, олардың есімі бәріне белгілі болды. Осылайша, «би» деген атау соттық-құқықтық практика үшін патент болды ... Адамдар оны талап етіп отырған жоқ, бірақ әлі де тәртіптік шара талап етпейтіндіктеріне құрметпен қарады.»

Қазіргі медиаторлар оны жаңадан және заң аясында қайта жандандыруды ұсынады.

2011 жылғы 12 қаңтарда Қазақстан Республикасының Парламенті «Медиация туралы» Заң қабылдады, онда азаматтық және қылмыстық істер бойынша медиация институтын дауларды шешудің балама әдісі ретінде енгізу қарастырылған. 2011 жылғы 28 қаңтарда заңға ел президенті қол қойды.

Медиация туралы заңға сәйкес Қазақстан Республикасындағы делдалдардың көмегі арқылы мыналар қарастырылады: жеке және (немесе) заңды тұлғалардың қатысуымен азаматтық, еңбек және отбасылық және өзге де құқықтық қатынастар.

Өкінішке орай, ешқайсымыз жұмыс орнында шиеленістерден ада болуымыз мүмкін емес. Қазақстан Республикасы Конституциясының 24-бабында азаматтың жеке және ұжымдық еңбек дауларына құқығы заңмен бекітілген әдістерді қолдана отырып таниды.

Еңбек дауы дегеніміз не? Еңбек дауы - жұмыс беруші мен қызметкердің еңбек мәселелеріне қатысты шешілмеген келіспеушілігі.

Егер адам ұйымда немесе кәсіпорында жұмыс істесе, әдетте жұмыс беруші мен оның арасындағы еңбек шарты жасалады. Еңбек шартында жұмыс берушінің және қызметкердің құқықтары мен міндеттері, атқарылатын жұмыс орны мен мерзімі, еңбек жағдайлары, жалақы және басқа да деректер көзделеді. Жиі еңбек келісім-шартын жасасу кезінде, оның әрекеті немесе еңбек қатынастарын тоқтату кезінде қызметкер мен жұмыс беруші мен оның өкілдері арасында айырмашылықтар пайда болады.

2016 жылғы 1 қаңтардан бастап Қазақстан Республикасының жаңа Еңбек кодексі күшіне енді.

Шағын ұйымдарда келісу комиссиясы ұсынылмайды. Мұндай жағдайда қалай жұмыскер болу керек? Ол қайда баруға тиіс? Мұндай жағдайларда медиация қызметкерге және жұмыс берушіге көмектеседі.

Медиатордың рөлі қандай? Судьядан айырмашылығы, ол ешқандай шешім қабылдамайды. Шешімдерді тараптар өздері жасайды. Медиатор тараптарға жағдайды басқа көзқараспен қарауға, қарым-қатынас нүктелерін табуына, жанжал кезінде жойылған адамдық және іскерлік қатынастарды қалпына келтіруге көмектеседі.

Медиация - рәсім толығымен ерікті болып табылады. Ешкім де медиация рәсіміне қатысуға мәжбүрлемейді. Тек ізгілік пен ақыл-ойдың мағынасы тараптарға дау-дамайда шешім қабылдауға делдалға көмектеседі. Бұл бейресми рәсім болып табылады, мұнда тараптар өздеріне қандай форматты таңдауды - жалпы жиналыстар немесе жеке сөйлесулерді, қандай мәселелерді талқылағысы келетінін, қандай да бір дауды шешудің қандай нұсқаларын таңдағанын анықтайды.

Медиация - тең іс рәсімі. Тараптар даулы жағдайды талқылауда тең құқықтарға ие: сөйлеуге, сұрақтар қоюға және тыңдауға, сондай-ақ жағдайды шешу нұсқаларын ұсынуға бірдей құқығы.

Бірде-бір уәкілетті орган келісімнің орындалу барысына немесе нәтижелеріне ықпал ету үшін медиация рәсіміне араласпайды. Заңға сәйкес, медиацияны жүргізу үшін 30 күн беріледі, яғни сотқа барғаннан гөрі дау-дамай тезірек шешілуі мүмкін. Медиация рәсімі төленгеніне қарамастан, оған жұмсалған қаражат сотта қарама-қайшылықты шешу үшін қажетті мөлшерден аз мөлшерде.

Медиацияның сөзсіз артықшылығы - келісім рәсімдерінің құпиялылығы.

Заңда бір тараптан дау туралы ақпарат алған медиатор осы ақпаратты екінші тарапқа оның келісімінсіз жария етуге құқылы емес екенін растайды; тараптардың келісімінсіз, медиатордың келісім рәсімінде белгілі болған ақпаратты жария етуге құқығы жоқ. Медиация - жанжалды шешу әдістерінің бірі, ең алдымен, оның либерализмі.

«Кәсіпқой медиаторлар одағы» АҚ «Келісу» КЕҰ директоры Б. Идрисованың айтуынша, Президент Н.Ә.Назарбаев медиация институтына бірнеше рет үндеуі татуласуды ең жоғары әлеуметтік мақсат ретінде және медиацияны оған жету үшін ең тиімді институттардың бірі ретінде түсінуге негізделген.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30 тамыз 1995 жыл) (соңғы өзгертулер мен толықтырулар 10.03.2017 ж.)
2. Қазақстан Республикасы « Медиация туралы» Заңы.
3. Ибраева А.С. Институт медиации в Казахстане: проблемы и перспективы. - Вестник КазНУ. Серия юридическая. - 2012. - №4. - С.12-16.

СПД-20-1к тобының студенті Рақымжанова Аида.

Ғылыми жетекші – Аға оқытушы Исакова Жазира Адылхановна, аға оқытушы Искалиева Мадина Сериковна/ Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА АДВОКАТТЫҚ ҚЫЗМЕТТІ ҰЙЫМДАСТЫРУ НЫСАНДАРЫНЫҢ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Бүгінде еліміздің жетістіктері – әрбір азаматтың ұлттық мақтанышы. Күшті, қуатты мемлекеттер ғана ұзақ мерзімдік жоспарлаумен, тұрақты экономикалық өсумен айналысады. Қазақстан әлемде адамдар үшін қауіпсіз және тұруға жайлы елдің біріне айналды. Бейбітшілік пен тұрақтылық, әділ сот және тиімді құқық тәртібі дегеніміз – дамыған елдің негізі. Әрбір азамат заңға қайшы емес барлық әдістермен, соның ішінде

адвокатқа - заңгерлік білімі және азаматтар мен ұйымдарды қорғау мен өкілдік ету бойынша қажетті дағдылары бар кәсіби заңгерге өзінің жүгіну құқығын пайдалана отыра, сотта өз құқықтары мен бостандықтарын қорғауға құқылы. Қазіргі қоғамда адвокатура институтының тиімді жұмыс істеуі заңдылықты сақтау мен жеке адамның құқығын қорғауға ықпал етеді. Адвокатура адам және азаматтардың, кәсіпкерлердің және ұйымдардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз ететін арнайы институт болып табылады.

Адвокат өз қызметін заң консультациясы арқылы жүзеге асыруға не дербес немесе басқа адвокаттармен бірлесіп, сондай-ақ заңды тұлғаны тіркемей-ақ жеке дара адвокаттық кеңсе кұруға құқылы.

Адвокатураның ұйымдастырылуы мен қызметін жетілдіру - Қазақстан Республикасының Конституциясында жарияланған құқықтық және демократиялық мемлекет кұру жолындағы маңызды міндеттердің бірі.

Адвокатура адам және азаматтардың, кәсіпкерлердің және ұйымдардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз ететін арнайы институт болып табылады. Осы арнайы құқық қорғайтын институттың қазіргі жағдайы еліміздегі заңдылық пен құқықтық тәртіпке тікелей ықпал етуінде. Соңғы уақытта «адвокат» сөзін, құқық мәселесі бойынша тәуелсіз, кәсіби және кеңес беруші ретінде азаматтар оны ауыр жағдайларда қиын-қыстаудан және заңсыз жолдардан алып шығатын құтқарушы нақты институт ретінде қабылдайды.

Негізінде, бүгінгі таңда бүкіл әлемде адвокаттық қауымдастықтың қажетті және талап етілетін ұйым ретінде танылғандығын атап өткен жөн. Біздің елімізде кез келген адамға конституциялық кепілдігі бойынша білікті заң көмегін алуға құқығын іске асыратын, сондай-ақ азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды қамтамасыз ететін қалыптасқан тұрақты ұйым адвокатура болып отыр. Адвокатура да, кез келген ұйым тәрізді, мемлекетте, саясатта және экономикада болып жатқан өзгерістер мен жаңалықтардан әсер алады. Осыған орай, адвокаттық қауымдастықтың жай-күйі тұрақты, сонымен қатар болмысы мен дамуының резервтері бар, бірақ адвокаттық қауымдастық мәселелері де көп.

Адвокатура жағдайы мен адвокаттың құқықтық мәртебесінің әртүрлі мемлекеттерде бірдей еместігі белгілі. Бұл тек қоғамда, елде және заңнамада қандай құқықтық режим және тұлғалардың жағдайы, олардың құқықтары мен бостандықтарының қандай күйде екендігіне ғана емес, сондай-ақ мемлекеттің құқықтық жүйесі мен ұлттық дәстүрлерге және оның экономикасына да байланысты.

Адвокаттық қызмет заңнамалары қолданыстағы Қазақстан Республикасының Конституциясына, «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Қазақстан Республикасының Заңына және басқа да нормативтік-құқықтық актілерге негізделген.

Мемлекетіміздің негізгі заңнамасы: «Әркімнің өз құқықтары мен бостандықтарының сот арқылы қорғалуына құқығы бар. Әркімнің білікті заң көмегін алуға құқығы бар. Заңда көзделген реттерде заң көмегі тегін көрсетіледі» деп бекітеді. Азаматтардың құқығы ретінде білікті заң көмегін алу, ол біздің көзқарасымызға сәйкес іргелі маңызы бар және адвокаттардың еліміздің азаматтарына жоғары сапалы, сонымен қатар, білікті заңгерлік көмек көрсету қызметін атқаруының кепілі болып табылады[1.].

Аталған конституциялық норманың идеясы халықтың кәсіби заң көмегін көрсету және құқықтық қызметтер көрсету тетіктеріне қатысты қолданыстағы заңнама жүйесіндегі логикалық жалғасы мен дамуын көрсетеді. Халыққа сапалы түрде көрсетілетін құқықтық көмек қоғамның сана-сезіміне әсер етеді, құқыққа, заңға, қоғамға және мемлекетке жеке көзқарас қалыптастырады, мемлекеттік институттар мен құқық институттарына сапасыз көрсетілетін заңдық қызмет «нигилисттік қатынасы» деп аталатын ұғымға әкеп соқтырады.

Әркімнің білікті заң көмегін алу құқығының жүзеге асырылуына әсер ететін қоғамдық сананы реформалаудың маңыздылығы туралы еліміздің басшысы Н.Ә.

Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында: «Мақсатқа жету үшін біздің санамыз ісімізден озып жүруі, яғни одан бұрын жаңғырып отыруы тиіс. Бұл саяси және экономикалық жаңғыруларды толықтырып қана қоймай, олардың өзегіне айналады» деп атап көрсетті[2.].

2018 жылы Адвокаттық қызмет туралы заңнаманы қайта қарау қажеттілігі Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі құқықтық саясат тұжырымдамасында атап өтілді. Онда «азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға байланысты мамандандырылған мекемелерді жетілдіру қажеттілігі» айтылған. Осыған орай азаматтардың білікті заң көмегін алудың конституциялық құқығын жүзеге асыру тетігін жетілдіру қажеттігі атап өтіледі [3.].

«Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Қазақстан Республикасының қабылданған заңының жаңалылықтарын іске асыру барысында, біз қазіргі нұсқаның жүйелік, интеграцияланған көзқарасқа ие және келешекте халықтың құқықтық көмекке қол жетімділікті кеңейту және жеңілдету үшін қажетті жағдайлар жасайтынын көре аламыз.

Адвокатура туралы заңнамада болған өзгерістер адвокатура қызметін жетілдіру мәселелеріне байланысты қазіргі жағдайдағы адвокатура қызметіне өзге көзқарасты талап етті. Атап айтсақ: Біріншіден, ақпараттық қызметті кеңейту. 2018 жылғы 5 шілдеде қабылданған Қазақстан Республикасы Заңының «Адвокаттық қызмет және заң көмегі» туралы заңының негізгі тармақтарына, заң көмегінің бірыңғай ақпараттық жүйесін енгізу арқылы адвокаттар қызметін оңтайландыру мақсатында жүзеге асырылатын жұмыстарға тоқталып өтсек болады. Адвокатураның қазіргі жағдайы туралы айта келе, Қазақстан адвокаттарының іс жүргізу өкілеттіктерін одан әрі кеңейту қажет. Заң жобасын әзірлеудің негізгі мақсаты Қазақстан Республикасында адвокаттық қызметті және жеке тәжірибиемен айналыстын заңгерлермен заң көмегін көрсетудің қалыптасқан жүйесін кешенді түрде жетілдіруге бағытталған. Бұл дегеніміз, Адвокаттардың қызмет көрсету жүйесіндегі мәселелердің бірі, халықтың құқықтық көмек көрсетудің бірыңғай ақпараттық жүйесін енгізу арқылы рұқсат етілген ақпаратқа қол жетімділігінің жоқ болуы. Олар, «Е-адвокатура жүйесі», адвокаттардың онлайн кезекшілігі. Бұл заңгерлер қауымдастығының және адвокаттар колледждерінің, заң кеңесшілерінің палаталары мен жалпы мемлекеттің заң кеңесшілерімен тығыз байланыс орнатуға мүмкіндік береді. Осыған байланысты бүгінгі таңда, тегін онлайн кеңес беретін egov.kz, advokatura.kz, freelawyer.kz веб-сайт ресми түрде жұмыс істейді.

Республикалық адвокаттар алқасының негізінде «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасын іске асыру аясында «Е-Адвокатура» жүйелі клиенттік базасын кеңейтуге, сондай-ақ Жоғарғы Соттың, жергілікті соттардың және сотқа дейінгі тергеу органдарының ақпараттық дерекқорларына қолжетімділікті қамтамасыз етуге бағытталған. Бұл адвокаттардың қызметін автоматтандырады және оңтайландырады, білікті заң көмегін көрсету мақсатында жедел ақпараттарды алдыртуға, қағаз жеткізілімдерін азайтуға, мемлекеттік органдардың ақпараттық жүйелерінен қажетті ақпаратты алуға уақытын үнемдейді және материалдық шығындарын азайтады.

Қорытындылай келе, 2025 жылға қарай барлық мемлекеттік органдардың қағазсыз құжатайналымына көшуді жұмыс процесіне біртіндеп енгізу, адвокаттық қызметті цифрландырудың қажеттілігін ескере отырып, құқықтық көмектің бірыңғай ақпараттық жүйесінің жоғары кәсіби білікті заң көмегін көрсетуге қажеттілігін, бірақ құқықтық және техникалық тұрғыдан да айтарлықтай жетілдіруді қажет етеді[4.].

Жыл сайын өзекті мәселелердің бірі болып, адвокаттардың біліктілігін арттыру. Бүгінгі күні заң мамандығы менеджментінде ешқандай өзгеріс жоқ. Адвокаттар коллегиясы басшылығының кадр қызметкерлері құрамның, өзгермелі жұмысының ажырамас бөлігі ретінде адвокаттардың біліктілігін жоғарылату, бейімдеу қабілеттілігін арттыру, оңтайландыру, жоғарғы оқу орны жұмысында өзгерістер мен инновацияларды енгізуді қамтамасыз етеді.

Жалпы заңгерлер, әрқашан мемлекеттік жүйенің тұрақты өмір сүруін қамтамасыз ететін механизмдердің бірі болып саналды. Дұрыс және сауатты қалыптасқан заңнамалық актілердің арқасында экономиканың жұмыс істеуі оған қойылған барлық мақсаттарды орындайды.

Қазақстанда заңгерлік оқыту әр түрлі бағытта жүзеге асырылады, бірақ болашақ заң кадрларын шамадан артық шығару мәселесі ерекше маңызды болып қала береді. Бұл жағдайда практикалық жүктемені теориялық оқумен ұштастыра ұлғайтудың маңызы зор. Жоғары оқу орнын бітіргеннен кейін заң органдарындағы практика тәжірибе құжатын берумен ғана емес, біліктілік емтиханымен де аяқталуы керек. Осының арқасында алған білімі мен дағдыларын іс жүзінде тексеруге болады.

Болашақта заң институттары мен университеттер арасындағы ынтымақтастық, болашақ заңгердің білімдерінің кешенді жүйесін қалыптастыруға көмектеседі. Қазақстан Республикасында құқықтық білім берудің даму тенденциялары мен перспективалары мыналар болып табылады:

- мемлекеттік органдар, халықаралық ұйымдар филиалдары мен жоғары оқу орындары арасындағы ынтымақтастық жүйесін енгізу;
- бірыңғай құрылым құру, оған сәйкес ЖОО түлектері үшін мүмкін болатын лауазымдарды анықтау;

Болашақ заңгерлерді аттестаттау кезінде алған білімдерін іс жүзінде тексеру.

Ішкі кадрлар үшін дайындық деңгейлерін дамытумен қатар, студенттерді халықаралық ынтымақтастық саласында оқыту өте қажет.

Бұл мәселе өзекті болып табылады, өйткені экономикалық жүйені әлемдік экономикалық кеңістікке интеграциялау жағдайында құқықтық қолдау қажет болады. Практикалық дағдылар мен теориялық дайындықты ақылға қонымды ұштастыру негізінде оқытудың үйлесуі құқықтық білім берудің жаңа мамандандыруларын дамытуға және қолданыстағы модернизацияға негіз болып табылады.

Қазіргі уақытта адвокаттардың кәсіби біліктілігін және кәсіби даярлығын қамтамасыз ету, адвокаттардың біліктілігінің жоғары деңгейін қолдау және жоғары сапалы заң көмегін көрсетудің объективті қажеттілігі болып табылады. Халықтың құқықтық мәртебесі өзгеретінін ескере отырып, халықтың құқықтық мәдениетінің деңгейі артып келеді, адвокаттардың өзін-өзі тәрбиелеу процесі үнемі және тұрақты түрде кәсіби дайындық курсы болуы тиіс, оның аралық нәтижелері болуы керек.

Елімізде адвокаттардың біліктілігін арттыру стандарттары «Адвокаттық не нотариаттық қызметпен айналысу құқығына үміткер адамдардың аттестациядан өту ережесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасының Қаулысына сәйкес әзірленген. Адвокаттар біліктілігін арттырудың негізі - Қазақстан Республикасының Конституциясымен кепіл берілген әр тұлғаның білікті заң көмегін алу құқығын қамтамасыз ету болып табылады. Заң көмегін көрсету стандарттары Қазақстан Республикасының заңнамасы негізінде заң көмегін көрсету сапасының үздік практикаларын ендіру арқылы қамтамасыз етіледі. Заң көмегінің сапасын қамтамасыз ету мақсатында оны жүзеге асыруға тиісті кәсіптік даярлығы бар және өз біліктілігін кезең-кезеңімен арттырып отыратын адамдар жіберіледі. Заңның 33-бабының 7-тармағының 13-тармақшасына сәйкес, адвокат өзінің біліктілігін ұдайы арттырып отыруға міндетті[5].

Жоғарыда аталған норманың біліктілік деңгейіне қойылатын талаптарды жоғарылату және білікті заңгерлік көмек көрсетудің заманауи әдістерін меңгеру қажеттілігіне байланысты адвокаттардың тәжірибелік және теориялық білімдерін жаңарту оның мақсаты болып табылады. Сонымен қатар, адвокатура институтын жетілдіру үшін заң көмегін көрсету субъектілерінің біліктілігін қамтамасыз ету, аттестаттау өткізу тәртібін қайта қаралып, адвокаттардың біліктілігін арттыру және сапасыз заң көмегін көрсеткені үшін жауаптылыққа тарту тетігін қайта құрды.

Жаңа заңның іске асырылуымен қазақстандық қоғам көптеген шетел мемлекеттерінің үлгісінде құқықтық көмек көрсетудің жоғары стандарттарына жетеді деп күтеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасы Конституциясы. 1995жылы 30-тамызда қабылданған. (23.03.2019 жылдың мезгіліндегі жәй-күйіне сәйкес толықтырулары және өзгерістерімен қоса). «Заңгер» анықтамалық құқықтық жүйесі, 2020ж.
2. Қазақстан Республикасының тұңғыш Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы № 858 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған Құқықтық саясат тұжырымдамасы
3. Қазақстан Республикасының «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңы, 2018 жылы 5 шілде
4. <http://www.adilet.gov.kz/> Қазақстан Республикасы әділет министрлігі ресми интернет қоры
5. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2011 жылғы 1 шілдедегі «Адвокаттық не нотариаттық қызметпен айналысу құқығына үміткер адамдардың аттестациядан өту ережесін бекіту туралы» № 752 Қаулысы

Кабдыманапова А.С., студентка группы Ю-13П
Научный руководитель – доктор PhD Рахимгулова М.Б..
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ДАЛЬНЕЙШЕГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ СЛУЖБЫ

Сам закон, а также персонал и процессы право применения относятся к числу наиболее интересных и парадоксальных контекстов использования и злоупотребления обманом. С одной стороны, они представляют собой нормы этики и морали нашего общества и правила, по которым мы стремимся жить. И их цель - обеспечить соблюдение этих стандартов среди наших граждан. С другой стороны, они сами сознательно нарушают эти нормы этики и морали. Сам закон специально потворствует действиям правоохранительных органов, которые он специально запрещает среди граждан. В свою очередь, сотрудники правоохранительных органов используют широкий спектр принципиально обманчивых методов для задержания тех, кого они считают виновными в преступлениях: многие из этих преступлений, такие как мошенничество или незаконные мошенничества различного рода, совершаются с использованием тех же самых видов обмана, используемых правоохранительными органами для задержания преступников (например, искажение важных фактов или даже личности). Судьба обвиняемого затем оспаривается прокурорами и защитниками. Независимо от того, идет ли речь о заключении соглашения о признании вины, оспаривании судебных ходатайств перед судьей или представлении дела присяжным, адвокаты могут выборочно представлять доказательства (ложь путем умолчания) и сознательно вводить в заблуждение друг друга, судей и присяжных относительно характера и значения доказательств: все это в стремлении добиться наилучшего юридического результата для государства или ответчика.

Всепроникающая обманная деятельность, санкционированная самим законом и связанная с его исполнением, поднимает ряд интересных психологических и этических вопросов. Оправдывает ли цель “справедливости” средства обманчивой или неэтичной практики? Являются ли эти действия неэтичными, когда они служат законным целям правоохранительных органов? Действительно ли обманные методы служат целям

установления истины и правосудия, или же они неизбежно искажают и направляют их по ложному пути? Подрывает ли использование обмана адвокатами и правоохранительными органами общественное доверие? Могут ли полицейские, которые регулярно лгут и обманывают, чтобы задержать преступников, провести яркую линию различия, когда они дают показания перед присяжными, или лжесвидетельство кажется еще одним оправданным средством достижения цели? Неужели процесс обмана других неизбежно ведет к обману самого себя? Могут ли адвокаты придерживаться объективного взгляда на доказательства, когда их цель состоит в том, чтобы убедить других в предвзятости мнения: иногда они знают, что оно ложно (например, когда адвокат защиты знает, что его клиент действительно виновен)? В конце концов, осознают ли те, кто обманывает, свои обманы, или они убедили себя в истинности лжи?

Культура сотрудников правоохранительных органов создает интересный контекст для изучения этих вопросов. С одной стороны, их подготовка и культура недвусмысленно одобряют ложь и обман как необходимые средства для достижения их целей по задержанию подозреваемых и обеспечению доказательств для облегчения их осуждения. Обучение, касающееся того, как выполнять такие задачи, как кризисные вмешательства, работа под прикрытием или допросы подозреваемых, не только инструктирует офицеров, что они могут и должны лгать подозреваемым и другим, но также предоставляет конкретные стратегии обмана, наряду со многими конкретными примерами индивидуальной лжи: многие из них описаны в официальных и общедоступных учебных пособиях. Эти формализованные стратегии обмана прямо санкционированы законом и со временем эволюционируют, чтобы обеспечить их постоянную приемлемость для судов .

Кроме того, различные наборы имплицитных правил о лжи, как правило, прививаются и нормируются в рамках правоохранительной культуры, поощряя и санкционируя определенные формы лжи при определенных обстоятельствах и поощряя развитие навыков и практик обмана. Ложь считается частью того, что требуется для “выполнения работы”, и широко распространено мнение, что невозможно эффективно управлять полицией без хорошо разработанных инструментов обмана. Ложь и обман также поощряются культурой, подчеркивающей строгий контроль и секретность и защищающей офицеров от негативных последствий для многих форм лжи [1].

Напротив, другие формы лжи не поощряются и рассматриваются свысока: например, лжесвидетельство или фабрикация доказательств. Офицеры должны как их собственные учреждения, так и общественность провести четкую грань между допустимой обманной практикой, необходимой для обеспечения соблюдения закона, задержания подозреваемых и сбора достоверных доказательств, и недопустимым загрязнением или фальсификацией при сборе доказательств или представлении этих доказательств другим. Но слишком легко размыть эту черту, а недопустимые формы обмана рассматривать как еще одно оправданное средство для достижения цели осуждения подозреваемого, которого офицер считает виновным: и некоторые офицеры действительно переходят эту черту и совершают незаконные формы обмана.

Многие распространенные допустимые и недопустимые практики можно проиллюстрировать на примере нескольких широко обсуждаемых обманых практик правоохранительных органов: тайные операции, используемые для сбора доказательств или задержания подозреваемых в совершении преступлений, стукачи, используемые для предоставления компрометирующей информации против них, методы допроса, предназначенные для получения их признаний, и вводящие в заблуждение доказательства и показания, предлагаемые для обеспечения осуждения.

Стратегии допросов, практикуемые американскими правоохранительными органами, вероятно, уступают только тайным операциям по обману. Хотя следователи не обманывают на уровне своей идентичности как сотрудников правоохранительных органов, они делают это практически с каждым другим представлением, сделанным во

время допроса. Следователь изображает добрую волю по отношению к подозреваемому, показывая, что он считает подозреваемого хорошим парнем, попавшим в плохую ситуацию, и заявляя, что он хотел бы помочь подозреваемому добиться наилучших результатов.

Он создает иллюзию, что он имеет право влиять на то, выдвигаются ли и какие обвинения против подозреваемого (что на самом деле является прерогативой прокуроров). Он искажает цель допроса как возможность для подозреваемого помочь себе, “объяснив” свою сторону истории, а не как попытку добиться осуждения подозреваемого. Он изображает часто скудные доказательства вины как подавляющие, часто утверждая, что у него есть доказательства, такие как ДНК, отпечатки пальцев, неудачные тесты на полиграфе или свидетели, которых на самом деле не существует. И главный обманчивый посыл допроса заключается в том, что признание на самом деле отвечает наилучшим долгосрочным законным интересам подозреваемых, в то время как отказ от признания будет работать против них. В то время как такие стратегии эффективны в получении истинных признаний, они также были вовлечены в выявление растущего количества документально подтвержденных ложных признаний в совершении тяжких преступлений, таких как убийство, изнасилование и др [2].

Современные стратегии допросов были разработаны не только для того, чтобы ввести подозреваемых в заблуждение и заставить их признаться против собственных интересов, но и для того, чтобы ввести в заблуждение суды. Важность полных признаний в обеспечении обвинительных приговоров, наряду с риском ложных признаний, вызванных практикой принудительных допросов, привели к созданию законов и правил в Соединенных Штатах, чтобы защитить подозреваемых от применения физического насилия, открытых угроз и ложных обещаний снисхождения, чтобы добиться инкриминирующих признаний. Следователи признают, что подозреваемые вряд ли сознаются, если не считают, что это в их собственных интересах. Поскольку явные угрозы и обещания относительно последствий признания явно запрещены, следователи приняли стратегии передачи стимулов к признанию без их явного указания. Успех этих стратегий в обмане судов отражается в широко распространенном отказе судов признать ясность, с которой эти стратегии действительно передают угрозы и обещания, наряду с широко распространенным отказом подавлять признания, полученные в результате их использования, и в одновременном успехе следователей в том, что они заставляют подозреваемых признаться, убеждая их в том, что это в их интересах.

Неудачи и неудачи в попытках собрать достаточные доказательства против подозреваемых неизбежно порождают искушение срезать путь или заполнить пробелы путем фабрикации доказательств. Например, хотя обман подозреваемых в тайных операциях является юридически допустимым и, возможно, этичным, некоторые практики пересекают черту, намеренно вводя в заблуждение адвокатов, судей и присяжных, которые судят подозреваемых. Тайные офицеры часто тайно регистрируют подозреваемых, чтобы документировать компрометирующие действия и признания. Если они испытывают трудности с получением достаточно компрометирующих показаний на пленке, они могут прибегнуть к обману, чтобы тем не менее создать видимость того, что подозреваемые сами себя изобличили. Например, офицер может говорить о совершенном или планируемом преступлении так, как если бы подозреваемый все еще присутствовал в тот момент, когда он, неизвестный зрителям, фактически покинул комнату или вышел за пределы слышимости. Молчание, последовавшее за записанными на пленку показаниями агента, можно считать “признанием вины” со стороны “молчаливых” подозреваемых. Агент может говорить о том, чтобы взять несколько “динамиков” (термин, который дилеры наркотиков иногда используют для обозначения наркотиков) с подозреваемым, который понимает этот термин как означающий аудиодинамики. Если подозреваемый соглашается забрать их,

наблюдатели могут впоследствии быть введены в заблуждение, предполагая, что он знал термин, относящийся к наркотикам. Дополнительные стратегии, используемые тайными агентами для искусственной передачи представления о том, что цели были вовлечены в преступную деятельность, включают уничтожение или подделку записей (например, введение статистики в неясные части дискуссии, несовместимые с виной подозреваемого), прерывание или выступление от имени подозреваемых, сокрытие от подозреваемых информации, которая прояснила бы то, о чем шла речь (и, возможно, привела бы к отрицанию подозреваемого), и прямое написание сценариев подозреваемых, чтобы целевая аудитория в конечном итоге услышала записанное полное признание своими словами [3].

Еще один из немногих контекстов, в которых обман не поощряется, - это дача показаний в суде. Однако исследования показывают, что некоторые офицеры пересекают эту черту.

Таким образом, ложь и обман среди сотрудников правоохранительных органов законодательно санкционированы и широко считаются необходимыми для эффективного сбора доказательств, хотя все такие обманные методы критикуются некоторыми как ненужные, неэффективные, контрпродуктивные и/или просто неэтичные-неизбежно ведущие к неточностям, несправедливости и даже коррупции. Установление правовых и этических границ сомнительной с моральной точки зрения правоприменительной практики является сложной задачей, поскольку она включает в себя взвешивание целей эффективности и принципов справедливости.

Список использованной литературы:

1. Дэвис, Дебора. (2010). Ложь, проклятая ложь и путь от полицейского допроса к неправомерному осуждению / М. Х. Гонсалес, К. Таврис и Дж. Аронсон (Ред.), Ученый и гуманист: фestsриффт в честь Эллиота Аронсона (211-247). Нью-Йорк: Психология Пресс.
2. Хант, Дженнифер и Питер К. Мэннинг. Социальный контекст полицейской лжи. Символическое взаимодействие, Том 14 (1991).
3. Натапов, Александра. Стукачество: криминальные осведомители и эрозия американского правосудия. Нью-Йорк: Издательство Нью-Йоркского университета, 2009.

ӘЖ-18-1 тобының студенті Құнанбаева А.Н
Ғылыми жетекшісі: Омарова А.К.
Қарағанды «BOLASHAQ» жоғарғы колледжі

ЕЛДЕГІ КҮРМЕУІ ҚИЫН, КҮРДЕЛІ МӘСЕЛЕ

Қазіргі таңда еліміз күрделі әрі өзекті мәселелерді шешу жолында күсеріп келеді. Бұл мәселелер Қазақстан Республикасының қарқынды дамуына үлкен кері әсерін тигізуде. Оларды атап айтатын болсам, бірінші орынға құқық қорғау саласындағы мәселелерді қояр едім. Неге десеңіз, еліміздің ішкі тәртібін ғана емес, сонымен қатар сыртқы тәртібі де құқық қорғау органдарының құзыретінде. Еліміздің әрбір азаматының құқықтарының бұзылмауын, бостандықтарын, олардың тыныштығын қадағалап отырады. Қазақстан Республикасының Ата Заңының 1-бабында былай делінген: Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы - адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары.

Ал енді, өзекті деген мәселелерге тоқталатын болсам, бірінші саты бұл – сыбайлас жемқорлық. Бұл мәселе өте кеңінен тамырын жайып келеді және әлі күнге дейін тоқтар емес. Сыбайлас Жемқорлық деген не?

Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» Заңында сыбайлас жемқорлыққа келесідей анықтама берілген - ол «заңнамада көзделмеген, мемлекеттік функцияларды жүзеге асыратын тұлғалардың мүліктік жеңілдіктер мен жеңілдіктерді жеке немесе делдалдар арқылы қабылдауы, сондай-ақ оларға теңестірілген адамдар өздерінің лауазымдық өкілеттіктерін пайдаланып, оларға байланысты мүмкіндіктерді немесе мүліктік пайда алу үшін өз өкілеттіктерін өзге түрде пайдалану, сондай-ақ жеке және заңды тұлғалардың осы жеңілдіктер мен артықшылықтарды заңсыз ұсыну жолымен осы тұлғаларға пара беру».

Сыбайлас жемқорлық заман ағысымен бірге өсіп-өркендеп, мол қаражат және қоғамдық бәсекелестік пайда болған жерлерге тамырын жайып, бүгінгі күнге дейін жойылмай отырған кеселдің бірі. Парақорлық мемлекеттік органдардың тиісті қызмет атқаруына кері әсерін тигізіп, беделіне нұқсан келтіреді, заңды қағидаларды теріске шығарып, азаматтардың конституциялық құқықтары мен заңды мүдделерінің бұзылуына түрткі болады.

Елімізде пара берісу мен алысу жайылғаны соншалық, қазір оның тоқтайтын шегі қайда екенің білмейміз. Жемқорлықтың тамыр жайғаны соншалық көп адамның санасында : «Өзіміз ғой, қазақпыз ғой, келіспедік пе» деген дұрыс емес тіркестер қалыптасып кеткен. Тіпті қандай жағдай болмасын, барлығын ақшамен шешуге жүгіреміз. Жай қарапайым халықтың ішінде де емес, мемлекеттік қызметшілер арасындағы пара беру, алу туралы ойлағымда келмейді. Бұл өте төмен әрекет деп есептеймін. Қара бастың қамын ойлау, өзімшілдік, білім деңгейінің төмен болуы, құқық бұзушылыққа немқұрайлылық танытуы, кәсіби әдептілігінің жетіспеу салдары жемқорлыққа әкеп соғады. Елімізде Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жүргізіп жатыр дейміз, түрлі заңдар шығарып жатады, бірақ неге әлі тоқтар емес деген сұрақ мазалайды. Қоғамның үлкен айықпас дерті депте айтуға болады.

Екінші сатыға—құқық қорғау органдарының қылмыспен, діни экстремизммен күресі, сот саласы қызметінің төмен болуы.

Қазақстан Республикасының құқық қорғау органдарының жұмысы өте күрделі әрі қиыншылықтарға толы. Ал ол қиыншылықтар біздің еліміздің ілгері жылжуына тікелей байланысты. Ішкі істер органы, сот органы және тағы да басқа органдар арқылы біздің құқықтарымыз қорғалуы керек. Бірақта бұл көп жағдай да жүзеге аспайды. Біздің құқықтарымыз тапталып жатсада, ешкім ештеңе демейді. Себебі қазіргі қоғамда әділдік деген ұғым мүлдем өз мағынасын жоғалтуда. Біздің қоғамда әділ адамдар саны төмендеп, бұрмалаушылыққа жол беретін адамдар саны артып келеді. Елімізде күш көрсету, азаматтың еркінен тыс әрекеттерді болдыру көбейіп бара жатыр. Ата Заңымызда айтылған әдемі сөздер, шын мәнінде кері мағынады қолданылып жатқан сынайлы. Қазір бостандық, сөз еркіндігі деген жоқ. Күш көрсету салдарынан азаматтың бойында үрей қалыптасқан. Біз өз ойымызды ашық білдіруге, еркін сөйлеуге қорқамыз. Ертеңгі салдары не болады деген ой маза бермейді. Заңдардың түр түрі қабылданып жатыр. Тек қағаз жүзінде ғана қалып қоймай, неге іс жүзінде жүзеге аспайды, барлығы керемет көрінгенімен, шын мәнінде олай емес.

Біздің елімізде сот жүйесі жұмыс жасайды. Сот жүйесі өзінің жұмыс күшін арттыруы қажет. Себебі соттар өз қызметінде Конституция мен заңдардың қалқысыз сақталуын қамтамасыз етуге міндетті. Істі әділ қаралумен ғана шектелмеуге тиіс, сонымен қатар жедел болуы қажет. Сотқа шағымданған кез-келген азамат өз талабының әділ орындалуын қалайды. Судьялар жұмысында үлкен жауапкершілікті сезінуі керек. Судьяның бір ғана лайықсыз қылығы қоғамның сотқа деген сенімін төмендетуі әбден мүмкін.

Діни экстремизм. Бүкіл әлемнің саяси, әлеуметтік, экономикалық, мәдени және рухани жағдайына ықпал етіп отырған діни экстремизм мен терроризм ХХІ ғасырдың ең бір өзекті мәселелерінің біріне айналып отыр. Қазақстан Республикасының тұңғыш президенті Н.Ә. Назарбаев былай деп атап көрсетті: «Қазақстанда терроризм,

сепаратизм және экстремизм проблемалары бар. Әсіресе халықаралық терроризмнің кең қанат жайғанын және халықаралық қауымдастық пен аймақтардың саяси-әлеуметтік және экономикалық мәселелермен ұштасып, саясиленгенін ескерсек, олардың тарапынан туындаған қауіп ойдан шығарылған емес, нақты және шынайы өмірлік қауіп». Елімізде әсіресе жастардың арасында кеңінен тамыр жайып келе жатыр. Жастардың теріс жолға түсуі, түрлі діни ұйымдарға мүше болуы, әр түрлі сектарлаға кіруі, есімдері жер жарып тұрған экстремистік ұйымдардан аулақ болу, бұрыс бағыттардан өзін-өзі алшақ ұстауы керек. Не себепті бұл мәселені көтерді десеңіздер, бұл мәселені қарастыру Ішкі Істер органының қызметіне, яғни жұмысына кіреді. Бұл да еліміздегі құқық қорғау органдарының бірден бір қызметі. Өскелен ұрпаққа дұрыс жол сілтеу, олардың болашағын ойлау бұл басты міндеттердің бірі болуы тиіс.

Қорытындылай келетін болсам, қаралған өзекті мәселелер бұл тек басы ғана. Менің ойымша жоғарыда аталып өткен мәселелер өз шешімін табуы керек. Тіпті міндетті түрде деп астын сызып көрсете аламын. Себебі біздердің жастардың және де халқымыздың тыныштығы мен құқықтарының сақталуы тікелей құқық қорғау органдарына байланысты. Ендігі кезекте осы мәселелерге байланысты ұсыныстарымда айтатын болсам: Сыбайлас жемқорлық – қоғам дерті. Біз оның тамырын жаюына жол бермеуіміз керек. Жемқорлыққа қарсы қаншама заң, қаншама жағдайлар жасалып отыр, бірақ сіз жемқорлықтың тоқтағанын көрдіңіз бе?, иә менде көрмедім. Қаншама шаралар қолданса да өз жауабын алмаған күрделі мәселе. Себебі жемқорлықты тоқтату үшін әрбір азамат өзінен бастауы қажет. Бұл азаматтың басты міндеті деп білемін. Жемқорлыққа жол берген азаматтарды заң аясында қатаң түрде жазаласа, жаңа заң қабылдаса бәлкім ол да азаяр ме. Біз барынша пайдалы әрі әсер ететін өзгерістер енгізетін болсақ, қазіргі ахуал біраз төмендер еді. Заңдарды күшейтіп, олардың жүзеге асуын қадағалау керек. Құқық қорғау органдарының жұмысын арттыру. Халқымыздың қауіпсіздігін қамтамасыз етуді жақсартуға қосымша шаралар қабылдау; заңсыз әрекеттерге қарсы күресті күшейту қажет. Күш көрсету, ұрып соғуды мүлдем тоқтату қажет. Заңдарды дұрыс қабылдаса, оның өз жолымен дұрыс жүзеге асуын қадағаласа, елімізде ереуілдер саны да, күш көрсетуде азаяр еді. Діни экстремизмге байланысты мемлекеттік билік органдары мемлекеттік органдар мен діни бірлестіктердің арасандығы байланысты нығайта түсу, ең алдымен, саяси – діни экстремизмге, терроризмге қарсы күрес; дін және саяси экстремизм мен терроризм идеологияларын қабылдамауға тәрбиелеу; Қазақстан Республикасының халықаралық этноконфессионалды саясатын жетілдіру және сепаратизм мен терроризмдімен байланысты исламның экстремалды ағымымен күресу; мемлекеттік деңгейде жастарды әлеуметтік және моралды қамтамасыз ететін белсенді мемлекеттік жастар саясатын құрып, оны орындау; білім ордасында дәріс беретін оқытушылар арасынан дінтанушы мамандардың діни экстремизмге қарсы алдын алу жұмысын күшейту; дөңгелек үстелдер құрып жастармен тікелей байланысқа шығу керек.

Көтерілген мәселелерді өз жауабын алуға, оларды шешуге ат салысатын болсақ, нұр үстіне нұр болар еді. Сіз бен Біз болып бұл мәселелердің еліміздің қарқынды дамуына кері әсерін тигізуіне жол бермеуіміз керек. «Біз Біргеміз!»

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «ҚР Конституциясы» 1995 ж. 30 тамыз
2. Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» заң, 2015 жыл 18 қараша
3. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет негіздері» оқулық, Б. С. Абдрасилов, М. М. Нарбинова; А. Жүсіпова, Е. А. Шаханов, Ж. Х. Қосанов, М. А. Әленов
4. М. К. Сүлейменов кітаптары

ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қазіргі таңда жасөспірімдердің және жастардың қылмысы туралы мәселе құқық қорғау жүйесінің ғана емес, сонымен қатар басқа да мемлекеттік ұйымдардың және азаматтық қоғам институттарының үнемі қадағалауындағы басты мәселенің бірі. Бұл қызығушылық кездейсоқ емес, өйткені еліміздің болашақта дамуы жас ұрпаққа байланысты, қоғам оларға үлкен үміт артады. Сонымен қатар, жас кезінде заңсыз әрекеттер жасаған жасөспірімдер үшін, әдетте, алдағы уақытта дұрыс жолға түсу айтарлықтай қиындықтар тудырады, ал нәтижесінде мұндай жасөспірімдер ересектер мен рецидивтердің негізгі «резерві» болып табылады. Осыған байланысты кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың қазіргі жағдайын ертеңгі қылмыстың көрінісі деп санауға болады, сондықтан оның үрдістері мен көрсеткіштерін біздің болашақ ұрпағымыздың және жалпы мемлекеттің қауіпсіздігіне төнген қатер ретінде қарастырған жөн.

Бас прокуратураның Құқықтық статистика және арнайы есеп комитетінің деректеріне сәйкес 2019 жылы кәмелетке толмағандар жасаған 2650 қылмыс тіркелген. Орташа алғанда Қазақстанда қылмыс жасаған әрбір тоғызыншы адам – топ құрамында болған. Кәмелетке толмағандардың топпен жасаған ауыр зорлық-зомбылық қылмыстары осы санаттағы адамдар жасаған қылмыстық құқық бұзушылықтардың жалпы санының көп бөлігін құрайтынын атап өту маңызды

Кесте №1

Қылмыстың жекелеген түрлері бойынша кәмелетке толмағандардың қылмысы

	2015	2016	2017	2018	2019
Тіркелген қылмыстардың жалпы санындағы үлес салмағы, есептілік кезеңде істері ашылған немесе шешілген, пайызбен	2 944	3 343	3 148	2 949	2 650
одан:					
аса ауыр	35	39	49	43	25
ауыр	461	614	574	487	601

Қазіргі кезде, соңғы бес жылда кәмелетке толмағандар жасаған қылмыстардың жалпы санының азаюы байқалғанын байқаймыз.(№1 кесте) Сонымен бірге кәмелетке толмағандар жасаған ауыр зорлық-зомбылық қылмыстар саны да азаюда. Алайда, бұл факт зерттеудің өзектілігін төмендетпейді.

Әдетте, криминологтар қылмыскерлердің жас ерекшеліктерін анықтағанда кәмелетке толмағандарды келесі топтарға бөледі:

- 14-15 жас - кәмелетке толмаған жасөспірімдер тобы;
- 16-17 жас - кәмелетке толмағандар

Құқық бұзушылықтардың үштен екісін 16 мен 17 жас аралығындағы кәмелетке толмағандар жасайды. Қалған қылмыстарды 14-15 жастағы жасөспірімдер жасайды. Негізгі бөлігі, яғни шамамен 90% ер балалар.

Осы категориядағы адамдар үшін психология тұрғысынан: өзін-өзі растауға деген ұмтылыс (негізінен құрдастар тобында); өздерінің құрдастарынан артықшылығын көрсету; ерекшеленуге ұмтылу; «әлсіз» болып көрінуден қорқу; өз «тәуелсіздігін» және «ересек өмірін» көрсетуге деген ұмтылыс тән. Тұлғаның психикалық және физикалық

жағынан толық қалыптаспауы және өмірлік тәжірибесінің жоқтығы болып жатқан оқиғаларға және өзінің іс-әрекетіне сыни тұрғыдан бағалауын төмендетеді. Бұл өз кезегінде жасөспірімге қылмыскерлер немесе басқа «күшті тұлғалар» жағынан ықпалдың күшеюіне әкеледі. Жасөспірімдерге сонымен қатар шамадан тыс эмоционалдылық, импульсивтілік және теңгерімсіздік, дөрекіліктің күрт өршуі сияқты белгілер тән. Бұл көбінесе өзіміздікке және моральдық-құқықтық нормаларға, қоғамдық тәртіпке немқұрайлы қарауға әкеледі. Жасөспірімдерде топтық ынтымақтастық сезімі күшті дамиды, бұл кәмелетке толмағандар жасаған ауыр зорлық-зомбылық қылмыстарының үлкен үлесін топта жасағандығын растайды.

Қазақстан Республикасы қылмыстық-атқару қызметінің статистикасына сүйенсек сотталған жасөспірімдердің жартысынан көбі толық емес отбасында тәрбиеленген. Сонымен бірге, көптеген жағдайларда баланы дұрыс тәрбиелеу үшін қажетті жағдайлардың болмауы (отбасындағы алкогольизм, бұрын сотталған туыстары, нашар тұрмыстық жағдайлар және т.б.) көрсетіледі. Әдетте мұндай жасөспірімдер мектепте нашар оқиды, сабақтан себепсіз көп қалады, бос уақыттарында бақылаусыз болып, бұзақылықтар жасайды.

Кәмелетке толмағандар топтық қылмыстың көп бөлігін көбінесе алкоголь немесе есірткілік мас күйінде жасайды. Осындай жағдайда қылмыстың 82% жасалады. Кәмелетке толмаған құқық бұзушылардың 50% -дан астамы білім беру ұйымдарының оқушылары мен студенттер болса, үшінші бөлігін тұрақты табысы жоқ жасөспірімдер құрайды.

Көп жағдайда жасөспірімдердің ауыр зорлық-зомбылық қылмысын жасауының себебі олардың ақша немесе басқа материалдық құндылықтарды алуға деген ұмтылысы, олардың ойынша тез және жеңіл баюдың көзі болып табылады. Кей жағдайларда кек алу, қызғаныштың өршуі, өз беделін көрсетуге ұмтылу да себеп болады.

Жалпы алғанда, барлық кәмелетке толмаған құқық бұзушыларды төмендегідей топтарға бөлуге болады:

- кездейсоқ - оған жағымсыз жағдайлардың әсер етуімен ауыр қылмыс жасаған жасөспірімдер жатады;

- тұрақсыз - топтың немесе ересек адамның ықпалымен қылмыс жасайтын жасөспірімдерден тұрады

- зиянды - бұл топқа адамгершілік құндылықтар мен өзгелердің пікірін құрметтемеу және арандатушылық жағдайлар жасауға деген ұмтылыс тән.

Кәмелетке толмағандардың жеке ерекшеліктері мен психологиялық қасиеттерін білу тергеушіге тергеудің бастапқы кезеңінде жасөспірімдердің ауыр зорлық-зомбылық жасауының ақылға қонымды нұсқаларын ұсынып қана қоймай, жедел-іздістіру шараларын тиімді жүргізуге, пайдалануға мүмкіндік береді. Сондай-ақ психологиялық байланыс орнатып, кәмелетке толмаған құқық бұзушыларға оң ықпал етуге септігін тигізеді. Себебі көп жағдайларда ауыр зорлық-зомбылықты «қиын» деп аталатын жасөспірімдер жасайды.

Мінездің жағымсыз жақтары қоршаған ортаның жағымсыз жағдайларында, сонымен қатар әлеуметтік бақылау төмен болғанда дамиды. Осындай жағымсыз мінез-құлықты қалыптастырудың негізгі факторлары - балалық шақтағы эмоционалды күйзеліс, отбасынан және әлеуметтік позитивті топтардан алшақтау. Агрессия мен жағымсыз мінез-құлық олардың күнделікті өмірінде қалыпты жағдайға айналып, басқаларға зиян келтіруге тұрақты дайындық қалыптасады.

Кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың жасырыну кезеңі жоғары. Кейбір зерттеулер көрсеткендей, алғашқы сотталғанға дейін де жасөспірімдер көптеген қылмыстар жасауға үлгереді. Бұл жазасыздық атмосферасын тудырады. Жасөспірімдер қылмысын төмендетудің маңызды құралы – ол қылмыстық мінез-құлықтың алдын алу. Осылайша, кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыс қазіргі кезде өте жасырын сипатқа ие, бұл қазіргі қоғамда алаңдаушылық туғызады.

Қылмыс жасағаны үшін жазаға тартқаннан гөрі оның алдын алған әлдеқайда жақсы. Алдын алу жұмысының нәтижесі алғаш жасалған теріс қадамның дер кезінде анықталуынан ғана емес, сонымен бірге кәмелетке толмағандардың жеке тұлғалық ерекшеліктерін ескеруге де байланысты. Мектеп жасындағы балалардың құқықтық сапасының төмендігі олардың қылмысты көп жасауына, заң талаптарына өз талаптарын қарсы қоюына әкеліп соғады. Сондықтан оқушылар қылмысының алдын алып, құқықтық тәрбие беру бүгінгі күннің өзекті мәселесі. Құқықтық тәрбие - кәмелетке толмағандар арасында заң ұғымдарын насихаттай отырып, жасөспірімдерді қажетті заңдылық біліммен қамтамасыз етуді мақсат етеді. Жастарды заңның негізгі принциптерін біліп қана қоймай оны меңгере білуге де үйрету қажет.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Особенности преступности несовершеннолетних : Орсаяева Раиса Ануаровна, ВКГУ им. С. Аманжолова, Казахстан, г. Усть-Каменогорск/Вестник науки и творчества
2. Криминология преступности несовершеннолетних и молодежи: Лекция №10. Д. А. Рясков,/ Ставрополь2014
3. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы/ <https://bala.stat.gov.kz/kz/prestupnost-nesovershennoletnih-po-otdelnym-vidam-prestuplenij/>
4. <https://egemen.kz/article/229858-qazaqstanda-qylmys-denhgeyi-239-tomendedi>

Погорелова А.В., студентка гр. СР-20-4с

Научный руководитель – к.ю.н., профессор Какимжанов М.Т.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

КОРРУПЦИЯ В КАЗАСТАНЕ – ПРОБЛЕМЫ, СОСТОЯНИЕ

Проблема коррупции сопровождает развитие человеческой цивилизации на всех стадиях уже не одно столетие. Коррупция существовала всегда, когда существовало государство в той или иной форме. Теоретически ее возникновение и развитие становится важным с момента обособления функций управления в общественной и хозяйственной деятельности. Именно в этом случае у должностного лица (управленца) появляется возможность распоряжаться ресурсами и принимать решения не в интересах общества, государства, фирмы, а исходя из своих корыстных побуждений.

Можно утверждать, что коррупция, в самом общем виде, как социально-экономическая категория, выражает отношения, складывающиеся между должностными лицами и отдельными членами общества по поводу использования возможностей занимаемой должности с целью получения личной выгоды в ущерб интересам третьей стороны (общества, государства, фирмы).

Однако традиционно коррупция рассматривалась ранее скорее, как нравственная, а затем как правовая, и лишь в 70-е гг. прошлого века коррупция стала рассматриваться как экономическая категория в рамках теории ренты.

За последнее время коррупция превратилась из тривиальной криминальной проблемы в ключевую угрозу национальной безопасности Республики Казахстан.

В Индексе Восприятия Коррупции Transparency International 2020 года Казахстан набрал 28 баллов и продвинулся по рейтингу на 123 место со 126 в прошлом году. [1] Основными положительными моментами, отмеченными экспертами стали масштабные законодательные инициативы, предпринятые в области противодействия коррупции и обеспечения прозрачности и подотчетности деятельности государственной власти. В том

числе, продолжающаяся работа в сфере совершенствования систем по оказанию государственных услуг населению. Следует также отметить, что проблематика, которая выявлена по итогам исследования 2019 года по Казахстану, остается в целом прежней и связана с необходимостью решать задачи в сфере усиления правоприменения, нивелированием рисков связанных с ростом теневой экономики, усилением демократических процедур в системе государственного управления. [2] Нерешенность этих задач будет способствовать росту коррупции.

Рассматривая оценки экспертов, сформировавшие ИВК для Казахстана в 2020 году, коррупция по-прежнему остается серьезным вызовом, который усиливается вследствие нестабильности экономики. Фактическое состояние дел свидетельствует об отсутствии системности и последовательности в реализации мер по противодействию коррупции. Одной из главных причин этого можно назвать непонятную ситуацию, сложившуюся вокруг уполномоченного органа по борьбе с коррупцией и его функций. Непрерывающиеся изменения которым с середины 2014 года подвергается уполномоченный орган по противодействию коррупции в Казахстане (ограничение его полномочий и функций, последующее распределение функций по борьбе с коррупцией среди других ведомств, у которых нет четкого понимания, что делать в этой сфере, введение его в состав правительства), привели к снижению исполнительской дисциплины, незаконченности инициированных реформ и, в целом, недостаточной эффективности в этой сфере государственного управления. В конечном итоге все вылилось в создание новой государственной структуры – Агентства Республики Казахстан по противодействию коррупции, которая в настоящий период времени и осуществляет деятельность в данной сфере.

Еще одной существенной проблемой, которая громко заявила о себе в Казахстане в последние несколько лет - стала проблема роста корпоративной коррупции. И это касается как местного, так и иностранного бизнеса.

Сегодня, фиксируется серьезный рост использования коррупционных практик со стороны иностранных компаний, которые работают в Казахстане. По данным последнего всемирного отчета Transparency International по корпоративной коррупции, более пятидесяти крупнейших мировых компаний, которые работают на территории нашей страны не раскрывают информацию о доходах, которые они получают в Казахстане, информацию о налогах, которые платят, не в полной мере раскрывается информация о сферах деятельности и их взаимоотношениях с государством. Все это может говорить о наличии серьезного риска для инвестиционной привлекательности Казахстана, над которой усердно работает правительство страны.

Экономические трудности, с которыми столкнулся Казахстан, отчетливо проявили возможности по оказанию давления местного крупного бизнеса и его представителей на государственную политику и власть. Под предлогом мирового финансового кризиса, пандемии, крупные отечественные компании и частные банки с начала 2019 года настойчиво лоббировали проведение стрессовой девальвации тенге, не рассматривая другие варианты и, которая по итогам позволила скрыть недостатки их работы, получить существенную сверхприбыль. Серьезные недочеты и коррупционные «дыры» были также признаны правительством в сфере государственных закупок, особенно в квазигосударственном секторе. [3]

В условиях, когда совокупная величина взяток в сфере деловой коррупции стала превышать размер доходной части бюджета, а основная масса населения в целом терпимо относится к этому явлению и пока не надеется, что правоохранительные структуры государства способны переломить ситуацию, это может означать только одно - что под основание государственности, права и экономики заложено, образно говоря, мощное взрывное устройство, способное сработать в любое время. Феномен столь массовой, масштабной и всепроникающей коррупции обесценивает демократические достижения последнего времени и те жертвы, которые были принесены в борьбе за

идеалы свободы. И сегодня вопрос, видимо, стоит следующим образом: или мы сумеем переломить криминальную ситуацию в сферах власти и управления, обуздать коррупцию и снизить коррупционную преступность до социально терпимого уровня, или следует забыть о продолжении прогрессивных реформ на пути формирования цивилизованных рыночных отношений, а также надежных основ правовой государственности и гражданского общества.

Однако усилий только лишь публичной власти в деле противодействия коррупции может не хватить. И в этой связи государству насущно необходимо поддерживать институты гражданского общества, которые участвуют в мероприятиях по противодействию коррупции. Целесообразно нормативно закрепить формы взаимодействия органов, призванных осуществлять противодействие коррупции с институтами гражданского общества, сформировать административно-правовой режим защиты лиц, оказывающих помощь в мероприятиях по предупреждению и пресечению коррупции в системе государственной службы Республики Казахстан. Частично данный вопрос уже разрешается. В частности, лицам, которые официально сообщили о фактах совершения коррупционных действий со стороны представителей исполнительной власти, в настоящее время, в качестве стимула, выплачивается единовременное денежное вознаграждение.

Вместе с тем, думается, что все, в данной ситуации сходятся в едином мнении о том, что эта особая экономико-правовая реальность требует специального научного осмысления. Понять природу коррупции в обществе переходного типа, особенно ее экономической составляющей, и наметить концептуальные подходы к осуществлению в этих условиях эффективной политики противодействия ей как залога успеха в обеспечении национальной, экономической безопасности - в этом состоят важнейшие задачи современных исследований, которые осуществляют не только экономисты и праведы, но и политологи, представители религиозных объединений и т.д.

Список использованной литературы:

1. см.: <https://inbusiness.kz/ru/last/uroven-korrupcii-snizilsya-v-kazahstane-v-2020-godu>;
2. Национальный доклад о противодействии коррупции. Республика Казахстан (2019 год)// https://zinref.ru/000_uchebniki/04600_raznie_2/290_doklad_korupcii_2019_Kazahstan/000.htm;
3. см.: <https://www.gov.kz/memleket/entities/anticorruption>.

Рожков К.А., студент группы Ф-19-2

Научный руководитель – к.ф.н., доцент Сейфуллина Г.Р.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан

ОСОБЕННОСТИ ЦИФРОВИЗАЦИИ И МОДЕРНИЗАЦИИ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ.

XXI век – время глобальной цифровизации, когда практически все сферы человеческой жизни, так или иначе, стали связаны с интернетом. Прямо сейчас в мире происходит четвертая промышленная революция, связанная с цифровизацией экономики. Государство переходит в электронный формат: сегодня у вас нет необходимости идти в ЦОН за справкой; записываться на прием к врачу в больнице; идти в отделение полиции, чтобы оплатить штраф. А пандемия коронавируса доказала нам, что даже обучение можно проводить в онлайн формате. Более того, переход к такой форме обучения привел к появлению новых тенденций в сфере образования, но при этом нужно обратить внимание и на ряд проблем [1].

Во-первых, необходимо постоянно совершенствовать образовательный контент. Мы живем в век, когда информация находится в открытом доступе и часто меняется.

Образовательные программы, составленные всего пару лет назад, сегодня могут совершенно не совпадать с реалиями, поэтому все данные нужно постоянно обновлять и актуализировать.

Во-вторых, сейчас, когда обучение проходит в дистанционной форме, как никогда требуется повышение мотивации студентов. Очевидный факт, что после того, как пары стали вестись через Zoom, многие обучающиеся потеряли всякий интерес к учебе: упала посещаемость, оценки стали хуже, снизилось качество знаний, увеличилось количество отчислений. В таких условиях просто необходимо разработать систему мотивации, которая решила бы этот вопрос [2].

В-третьих, стоит острая потребность в развитии функциональной грамотности. Этот вопрос всегда был на повестке дня, но во время пандемии передаваемые знания приобрели сугубо теоретический характер, во многих ВУЗ-ах отменили, либо перенесли учебную и производственную практики, выездные занятия. Это серьезная проблема, которая в будущем может привести к тому, что студенты будут не в состоянии применить свои знания на практике.

В-четвертых, необходимо развивать у людей цифровые навыки. Затрагивает этот вопрос не только студентов, но и преподавателей, которым новые технологии даются гораздо труднее. Резкий переход обучения в марте прошлого года в электронный формат показал, что у многих людей возникают трудности в использовании даже базовых компьютерных программ.

В-пятых, образование должно быть равным для всех. Сегодня не все люди имеют равный доступ к интернету, компьютеру и прочим благам цивилизации. Нередки новости о том, что у студентов и преподавателей, проживающих в отдаленных от больших городов населенных пунктах, возникают проблемы даже с сотовой связью, тогда как дистанционно обучение требует стабильного и высокоскоростного подключения к интернету.

И в-шестых, вопрос избавления преподавателей от рутины, в котором мы уже довольно преуспели. Не секрет, что помимо проверки письменных заданий на плечах педагогов лежит заполнение различных видов отчетов, анализ успеваемости, выставление оценок в журналы и так далее. Такая группа рутинных обязанностей не способствует повышению эффективности и качества преподавательской деятельности. Более того увеличивает скорость профессионального выгорания преподавателя, поскольку оказывает негативное воздействие на его психическое и физическое самочувствие. В этой связи внедрение автоматизированных информационных систем управления учебным процессом является оптимальным решением указанных проблем.

Таким образом, в сложившейся ситуации существует много проблем, и большинство довольно серьезные, а решаются они во многом благодаря возвращению на очную форму обучения. Никакая технология в полной мере не способна заменить живого человеческого общения и прямого контакта между преподавателем и студентом. Тем не менее, существует ряд положительных тенденций и наработок, которые способны вывести систему образования на качественно новый уровень после победы над пандемией.

Самая очевидная тенденция – развитие интернет платформ для проведения видеоконференций. По сути, эта технология заменила студентам и преподавателям стены аудитории и стала посредником в общении. Трудно себе представить, как проходило бы обучение, если бы не существовало таких платформ, как Zoom, Microsoft Teams, Webex. Они поддерживают аудио- и видеосвязь, имеют функции доски для рисования и демонстрации экрана, позволяя качественно проводить занятия. Но в то же время, конференция ограничена, она длится всего 40 минут, подписка стоит довольно дорого, количество участников тоже ограничено, а участие в конференции требует высокой скорости интернета, что ставит всех в неудобные условия[3].

Широкую популярность в последнее время сыскали и электронные библиотеки. Так как во время введения режима самоизоляции, обычные библиотеки перестали работать, а

потребность в научной и художественной литературе нисколько не убавилась, люди стали отдавать предпочтение электронным книгам. И этому способствует то, что дисплеи современных компьютеров стали намного комфортнее; книгу теперь можно читать даже с мобильного телефона, в любом удобном месте; электронные библиотеки становятся все более доступными, так как хранить книги в базах данных намного дешевле.

Также все больше начинают использоваться различного рода мультимедийные технологии. Если раньше при подготовке занятия преподаватель прибегал к ним, как к дополнительной опции, то сегодня это стало необходимостью. Мультимедийные презентации стали неотъемлемой частью лекции, создается все больше видеоуроков с применением компьютерной графики, анимации, гипертекстов. Это несомненный плюс, так как наглядное представление информации повышает интерес к тому, что говорит преподаватель и способствует лучшему усвоению материала.

Помимо видеоплатформ, чаще стали использоваться и другие средства связи между преподавателем и студентом – мессенджеры, электронная почта и электронные журналы. Вызвано это тем, что помимо общения на занятии, также требуется связь и во внеучебное время по различным вопросам, кроме этого, нужны каналы отправки и получения заданий. Эти функции теперь выполняют вышеназванные средства коммуникации. Организационные вопросы решаются в мессенджерах, задания преподавателем назначаются через электронный журнал, а после выполнения студентами отправляются либо через почту, либо также через журнал в виде фото, видео, презентаций [4].

И последняя крупная тенденция – распространение информационных систем управления учебным заведением. Наш ВУЗ, КУК, сейчас использует Platonus. Это универсальная платформа, которая выполняет функции электронного журнала, средства связи, формирует различные отчеты, хранит учебные материалы, проводит регистрацию студентов на дисциплины и так далее. Такая система полностью вмещает в себя функционал ВУЗ-а, но в электронном формате, и повышает эффективность обучения. Раньше подобные платформы не использовались в полном объеме, и их потенциал не был недооценен. После возвращения на очную форму обучения, они сделают образовательный процесс во много раз удобнее как для преподавателей, так и для студентов [5].

Подводя итог, важно сказать, что процессы, которые происходят в нашей системе образования, носят двойной характер. С одной стороны, мы наблюдаем стремительный рывок в распространении и использовании цифровых технологий. И это невероятный успех, потому что после того, как пандемия отступит, развитие в этой сфере не прекратится, и, уж тем более, не откатится назад. Это положительный момент не только для сферы образования, но и для государства в целом. Но с другой стороны, как было сказано выше, ни одна технология не заменит контакт преподавателя со студентом. Сегодня качество знаний всех обучающихся стремительно падает, наш народ деградирует, в прямом смысле этого слова. Неизвестно насколько тяжелые последствия нас ждут, если текущая ситуация затянется еще на пару лет. Таким образом, насколько бы эффективной не была «дистанционка», она нарушает все принципы естественного человеческого образа жизни: изоляция, десоциализация, деградация, пассивный образ жизни, - вот, что это несет. Поэтому можно сделать вывод, что система должна как можно быстрее вернуться в прежний режим работы, но сохранив те наработки, которые мы приобрели благодаря карантину[6].

Список использованной литературы:

1. Андриянов Л.А. научная статья «Цифровизация образования», материалы международной научной студенческой конференции 2020 года.
2. Научная статья «Цифровые технологии в образовании»: https://урок.рф/library/tcifrovie_tehnologii_v_obrazovanii_140527.html
3. Скрыленко Д.Н. научная статья «Технологии видеоконференций для современного образования»

4. «Цифровизация образования: вызовы современности»: https://vogazeta.ru/articles/2020/5/18/vo_school_yandex/13028tsifrovizatsiya_obrazovaniya_vyzovy_sovremennosti
5. Официальный сайт Platonus: <https://platonus.kz>
6. Официальный сайт Zoom: <https://zoom.us/>

Семейбаева А.К., магистрант группы Ю-11П
Научный руководитель - к.ю.н., доцент Нурпеисова А.К.
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан

КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СУБЪЕКТОВ УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ В СФЕРЕ КОМПЬЮТЕРНОЙ ИНФОРМАЦИИ

Под уголовными правонарушениями в сфере компьютерных информационных технологий, следует понимать предусмотренные уголовным законом виновные общественно опасные деяния, направленные на нарушение неприкосновенности охраняемой законом электронной информации, и ее материальных носителей.

Деяния совершаются в процессе создания, использования и распространения информации, направлены на нарушение работы информационной системы или информационно-коммуникационной сети, тем самым причиняют вред законным интересам собственников или владельцев, жизни и здоровью личности, правам и свободам человека и гражданина, национальной безопасности, где предметом выступает компьютерная информация.

Однако, несмотря на безусловную теоретическую и практическую значимость этих изысканий, вопросы криминологической характеристики субъектов преступной деятельности в сфере использования компьютерных технологий, субъективно-личностные свойства ее участников изучены еще недостаточно.

Таким образом, оценка характера, структуры и динамики рассматриваемых уголовных проступков, преступлений в сфере информатизации и связи затруднена из-за высокой латентности.

Вследствие этого дать количественную характеристику уголовных правонарушений в сфере компьютерных технологий, в основной своей массе продолжают оставаться не учтенными криминальной статистикой в Республике Казахстан.

Специфичность уголовных правонарушений в сфере информационных технологий, многообразие предметов и способов преступных посягательств, их высокая латентность создали для правоохранительных органов существенные преграды на пути к защите прав и интересов общества и государства. Поэтому с учетом изменений, происходящих в современных условиях во всех сферах жизни, развитием научного знания, запросов практики изучение личности преступника и разработка предложений по их профилактике представляется весьма актуальным.

Компьютерным уголовным правонарушениям, как известно, присущ целый ряд специфических особенностей, и в качестве главного элемента в структуре изучения такого вида уголовного правонарушения мы выделяем роль самого правонарушителя обладающего специальными знаниями в области цифровых технологий. Кроме того мы придаем большое значение цифровой информации как предмета преступного посягательства и сам компьютер как средство совершения уголовных правонарушений, рассматривая их в тесной взаимосвязи между собой.

С учетом этого обстоятельства, к основным структурным элементам криминологической характеристики рассматриваемого уголовного правонарушения, прежде всего, следует отнести совокупность взаимосвязанных между собой сведений о

личности правонарушителя, мотивах и целях его преступного поведения, типичных способах, механизме совершения уголовного правонарушения, предметах и средствах преступного посягательства и сведений о потерпевшей стороне.

На наш взгляд, до сих пор не потеряла своего научного и практического значения классификация А.Б. Сахарова, который выделял пять видов преступников: «случайных», «ситуационных», «неустойчивых», «злостных», «особо опасных».

В этой связи, соглашаясь с мнением А.И.Алексеева, можно условно классифицировать преступников следующим образом: 1) последовательно-криминальный тип (совершение уголовных правонарушений для этих лиц стало своеобразной профессией); 2) ситуативно-криминальный тип (решающее значение в генезисе преступного поведения имеет взаимосвязь, взаимодействие отрицательных признаков личности с негативными характеристиками среды; 3) ситуативный тип (характерными признаками являются: идейно-психологическая слабость, социальный инфантилизм личности, отсутствие интеллектуальных, эмоциональных и волевых ресурсов); 4)случайный тип (отсутствие осмотрительности, беспечность, чрезмерная импульсивность и т.д.). [1]

В научных кругах лиц, совершающих неправомерный доступ к охраняемой законом компьютерной информации, называют по-разному: хакерами, электронными пиратами, электронными корсарами, одержимыми программистами, ворами с электронными отмычками, мошенниками и т. д. Все эти названия в совокупности определяют понятие — «компьютерный преступник». [2]

Характеристика личности компьютерного преступника фрагментарно содержится во многих современных научных исследованиях. Изучение результатов этих исследований, а также анализ материалов зарубежной следственной практики дают возможность выделить две наиболее распространенные классификации компьютерных преступников.

Первую группу можно подразделить на подгруппы, куда входят лица, которых можно условно назвать «любители». Отличительной чертой «любителей» является их творческий подход к проникновению в системы с ограниченным доступом, взлом защищенных компьютерных программ и т. д. Это, прежде всего, подчеркивает особенности этих лиц, выражающихся в устойчивом сочетании профессионализма в области компьютерной техники и программирования с элементами своеобразного фанатизма и изобретательности. Устанавливаемые перед ними программные барьеры являются лишь раздражителями, представляют для этих лиц своеобразный вызов их творческим и профессиональным знаниям, умениям и навыкам.

Среди особенностей, характеризующих данную группу, можно выделить отсутствие продуманной подготовки к действиям или дальнего планирования, непринятие мер к сокрытию преступления, так как их действия на месте преступления, как правило, не планируются (цель — всего лишь проникнуть, а что будут делать дальше, они для себя не определяют) и составляют лишь часть игры, они могут увековечить память о себе путем каких-либо идентифицирующих личность обозначений: рисунки, файлы с именами или псевдонимами, заставки и другое.

Крупный вред «любители» могут нанести по неосторожности, так как их действия не связаны с умыслом, либо идея совершения преступлений может возникнуть непосредственно уже после проникновения к защищенной законом информации.

Во вторую подгруппу людей, совершающих рассматриваемую категорию преступлений, можно отнести «непрофессионалов», «неспециалистов». Это своего рода жертвы компьютерной революции.

К третьей подгруппе данной категории преступников, относятся «профессионалы».

Преступники, входящие в данную группу, отличаются от других наличием ярко выраженных корыстных целей. Их основной доход составляет взлом защищенных программ, с последующей перепродажей их «пиратам», несанкционированное получение защищаемой законом информации, будь то коммерческая, государственная или

служебная тайна, а также другие способы получения выгоды от использования компьютерной информации. Кроме этого, отличительной особенностью этой группы преступников является то, что они характеризуются многократностью совершения компьютерных преступлений. Их действия характеризуются полностью предварительной подготовкой, целеустремленностью, сокрытием следов преступлений. Вина этой категории преступников, характеризуется только прямым умыслом, а действия носят корыстную направленность. Преступники, входящие в данную группу, по самым различным жизненным причинам и в основном с целью получения крупных денежных сумм, в результате реализации своих преступных действий могут оказаться в центре внимания организованных преступных формирований.

В большинстве своем лиц, входящих в третью группу, можно охарактеризовать как высококвалифицированных специалистов, имеющих высшее техническое, юридическое, либо экономическое (финансовое) образование. Именно эта группа преступников представляет собой основную угрозу для общества и является кадровым ядром компьютерной преступности, как в качественном, так и в количественном плане. На долю этих преступников приходится максимальное количество совершенных особо опасных посягательств.

Все пользователи делятся на тех, чей доступ к компьютерной информации санкционирован, и несанкционированных пользователей.

К внутренним пользователям относятся служащие, техники и другой персонал ведомств, учреждений, организаций, фирм, по роду своей деятельности имеющие доступ к информационным системам, их сетям. Это могут быть филиалы, представительства, смежники, подрядчики и т. д. Для этой категории доступ к компьютерной информации облегчен, т. к. им известны используемые в данной организации способы и средства ее защиты, поэтому ими или с их участием совершается подавляющее число компьютерных преступлений.

К числу внешних пользователей относится гораздо более широкий круг лиц. Практически им может быть любой человек, обладающий специальными знаниями и оснащенный необходимой для этого техникой. Из всей этой группы можно выделить как разновидность бывших сотрудников организаций, информация которых подвергается преступным посягательствам. Они, как и внутренние пользователи, хорошо осведомлены о системах и средствах защиты информации, имеют доступ к информационным системам и их сетям через свои связи с бывшими сослуживцами.

Если внешнему пользователю известны организации, использующие систему безопасности аналогичную той, с которой ему приходилось работать на месте своей прежней работы, то это позволяет ему избежать лишних проблем с ее преодолением, и тем самым облегчается путь совершения преступления.

Исследования позволили установить характерные черты в структуре личности этой категории осужденных. Так, среди лиц, привлечённых к уголовной ответственности по рассматриваемым преступлениям, большую часть составляют мужчины 68 %, из них в возрасте 30-35 лет - 36 %; 25-30 лет - 34 %; 22-25 лет - 27 %. При этом следует отметить, что женщины в совершении рассматриваемых преступлений принимают также активное участие и как организаторы, и как руководители преступных групп, и как простые исполнители их доля составила 32 % от общего количества исследованных дел.[3]

Особую обеспокоенность вызывает то обстоятельство, что среди преступников, встречаются как кадровые, так и бывшие работники финансовых, образовательных и научных организаций и учреждений.

Анализ криминологической характеристики лиц, совершающих уголовные правонарушения в сфере информационных, компьютерных технологий, не является исчерпывающим.

Список использованной литературы:

1. Чуфаровский Ю.В. Криминология в вопросах и ответах: учеб. пособие. - Москва: Проспект, 2014. 144с. – С. 40-41.

2. Каиржанов Е.И. Криминология (общая часть). - Алматы: Республиканский издательский кабинет, 1995.- 200с.-С.109.

3. Нурпеисова А.К. Уголовно-правовые и криминологические проблемы компьютерной преступности: Монография, Караганда, ТОО «Бумажный сервис», 2013. 170с.-С.125-136.

Туркешев Д.К., студент группы СПД-20-4с

Научный руководители: к.ю.н., доцент Ахметова К.С.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

Асанғазы Н.Т., юрист 2 класса, прокурор отдела прокуратуры г.Темиртау

НАЗНАЧЕНИЕ И ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ ПРОКУРАТУРЫ В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСТАНЕ

Назначение органов прокуратуры в современном Казахстане определяется местом данного государственного органа в механизме реализации государственной власти.

В соответствии с Конституцией Республики Казахстан единственным источником государственной власти является народ (п. 1 ст. 3), народ осуществляет власть непосредственно через республиканский референдум и свободные выборы, а также делегирует осуществление своей власти государственным органам. Государственная власть в стране едина, осуществляется в соответствии с принципом ее разделения на законодательную, исполнительную и судебную, взаимодействия их между собой с использованием системы сдержек и противовесов (п. 4 ст. 3). При этом роль Президента Республики Казахстан заключается в том, что он является гарантом единства народа и государственной власти, неизменности Конституции, прав и свобод человека и гражданина (п. 2 ст. 40), обеспечивает согласованное функционирование ветвей государственной власти и ответственность органов власти перед народом Казахстана (п. 3 ст. 40) [1]. Важным звеном в этой системе «сдержек и противовесов» является прокуратура.

В соответствии с Конституцией Республики Казахстан прокуратура составляет единую централизованную систему с подчинением нижестоящих прокуроров вышестоящим и Генеральному прокурору и осуществляет свои полномочия независимо от других государственных органов и должностных лиц.

Республика Казахстан - унитарное государство, республика с президентской формой правления. Президент страны как глава государства наделен полномочиями выступать от имени народа и государства. Он принимает на себя большую часть ответственности за состояние правовой системы и правопорядка. Прокуратура как правоохранительный орган, подотчетный непосредственно Президенту Республики Казахстан осуществляет высший надзор за соблюдением законности на территории страны и принимает меры по выявлению и устранению нарушений законности.

Прокуратура является прежде всего инструментом обеспечения полномочий Президента Республики и обязана оказывать влияние на все ветви власти, тем самым способствуя нормальной их деятельности по реализации правовых положений Основного закона страны. Эффективно используя свои специальные полномочия, прокуратура не подменяет представительные, исполнительные и судебные органы власти, а только лишь дополняет их.

Таким образом, прокуратура, взаимодействуя с тремя ветвями власти осуществляет свою деятельность в интересах всех ветвей власти и, как механизм контроля за выполнением их полномочий, осуществляет надзор за правильной реализацией

законодательных актов. Основная задача прокурора - выявить нарушения закона, добиться их устранения, защитить невиновных, поставить вопрос об ответственности нарушителей.

Прокуратура функционирует вне трех ветвей власти. Вместе с тем, конституционные нормы, посвященные прокуратуре, находятся в седьмой главе Основного закона, которая называется «Суды и правосудие». Согласно ст. 75 Основного закона, правосудие в Республике Казахстан осуществляется только судом. Судами являются Верховный Суд и местные суды, которые в отличие от прокуратуры, не являются органами, осуществляющими уголовное преследование. Соответственно прокуратура как государственный орган не является частью судебной власти. Включение ее в главу седьмую Конституции, с нашей точки зрения, связано с тем, что отправление правосудия осуществляется судом с участием прокурора. Суды и прокуратура взаимно дополняют друг друга как в обеспечении верховенства закона, так и в реализации правозащитной деятельности.

В связи с вышеизложенным полагаем, что роль прокуратуры в системе государственных органов по обеспечению конституционной законности обоснованно вызывает необходимость выделения специального раздела, регламентирующего статус прокуратуры в Конституции Республики Казахстан либо изменения названия ее седьмого раздела на «Суды и правосудие. Прокуратура».

Прокуратура относится к числу государственно-правовых институтов, играющих в настоящее время исключительно важную роль в жизни Республики Казахстан. От нее, как от органа, призванного обеспечить единство законности, верховенство Конституции страны и исполнение действующих законов, защиту прав и интересов личности, общества, государства, во многом зависит успешное проведение намеченных социально-экономических и общественно-политических преобразований.

Среди задач, которые необходимо решить для реализации данных преобразований, особое место занимают вопросы совершенствования правовой системы, направленные на усиление эффективности деятельности органов прокуратуры в целях обеспечения реального осуществления прав и законных интересов человека и гражданина.

Конституционная реформа 2017 года, инициированная Первым Президентом Казахстана Н.А. Назарбаевым, положила начало новому этапу в организации деятельности казахстанской прокуратуры. Впервые были конституционно установлены пределы и формы осуществления высшего надзора органами прокуратуры. Согласно новой редакции пункта 1 статьи 83 Конституции РК "прокуратура осуществляет в установленных законом пределах и формах высший надзор за соблюдением законности на территории Республики Казахстан, представляет интересы государства в суде и от имени государства осуществляет уголовное преследование"[1].

Логическим продолжением реализации провозглашенной Главой государства конституционной реформы и воплощением в жизнь политики формирования конкурентоспособной национальной экономики стал новый Закон "О прокуратуре" от 30 июня 2017 года.

Не ставя целью проведение детального и полноценного исследования в силу ограниченности объема настоящей статьи, хотелось бы отметить некоторые принципиально значимые изменения в организации деятельности прокуратуры в новом законе.

Во-первых, это установление пределов и форм осуществления прокуратурой высшего надзора. Теперь, если нет оснований, предусмотренных законом, прокуратура не может вмешиваться в деятельность субъектов предпринимательства, организаций и государственных органов, назначать проверки их деятельности, запрашивать информацию либо документы. Прокуратура осуществляет надзор за законностью актов, действий (бездействия) государственных, местных исполнительных и представительных органов, их должностных лиц. Осуществление надзора за законностью иных

организаций, независимо от формы собственности, по поручению Президента Республики или Генерального Прокурора может осуществляться лишь в исключительных случаях.

Согласно пункту 4 статьи 6 Закона "О прокуратуре"[2] проверки деятельности государственных, местных представительных и исполнительных органов, их должностных лиц по решениям заместителей Генерального Прокурора, прокуроров областей, прокуроров районов, и приравненных к ним прокуроров, могут проводиться лишь для защиты прав, свобод и законных интересов лиц, которые в силу физических, психических и иных обстоятельств не могут самостоятельно осуществлять их защиту; неограниченного круга лиц; лиц, общества и государства, если это необходимо для предотвращения необратимых последствий для жизни, здоровья людей либо безопасности Республики Казахстан.

Но и в этих исключительных случаях проверки могут назначаться только при установлении факта невыполнения или ненадлежащего выполнения своих полномочий иными органами контроля и надзора, к компетенции которых отнесены соответствующие вопросы. Все проверки регистрируются в органах правовой статистики. Если проверка не зарегистрирована, субъект деятельности которого подлежит проверке имеет право не допускать работников к ней, в том числе и сотрудников органов прокуратуры.

В новом Законе "О прокуратуре" изменены подходы к расследованию экономических преступлений: такие преступления регистрируются только при наличии актов проверок с указанием причиненного ущерба.

Таким образом, прокуратура, призванная осуществлять высший надзор за соблюдением законности на территории Республики, новым законом "более конкретно определилась с пределами и формами прокурорского надзора в социально-экономической сфере, и по многим направлениям своей деятельности стала соответствовать европейским стандартам"[3].

Во-вторых, значимые изменения внесены в порядок рассмотрения обращений граждан. Теперь прокуроры рассматривают обращения только в случаях, если человек сам себя не может защитить, когда нарушаются права неограниченного круга лиц либо есть угроза необратимых последствий для человека или государства и при этом заявители не находят решения своего вопроса в уполномоченном органе. Все иные обращения направляются прокуратурой в соответствующий уполномоченный орган, в компетенцию которого входит рассмотрение таких обращений. В то же время у граждан сохраняется право обжаловать любое действие государственного органа в суд.

В-третьих, внесены изменения в систему правовых актов прокуратуры. В новом законе нет таких ранее предусмотренных актов надзора, как предостережение и предписание.

Согласно действующему законодательству все правовые акты прокуратуры делятся на акты прокурорского надзора (протест, санкция, указание, представление, постановление); акты прокурорского реагирования (ходатайство, заявление, обращение, разъяснение закона) и акты, регулирующие вопросы организации и деятельности прокуратуры (приказы, распоряжения, положения, инструкции, регламенты и другие).

Вышеуказанные акты прокурорского надзора, внесенные на основаниях, в порядке и пределах, установленных законом, обязательны для всех кому они адресованы. Отказ в рассмотрении актов прокурорского надзора влечет ответственность, установленную законом.

В-пятых, прокуратура согласно законодательству вправе осуществлять досудебное расследование по делам о пытках, уголовных правонарушениях, предусмотренных Главой 17 Уголовного кодекса "Уголовные правонарушения против правосудия и порядка исполнения наказаний". Также прокурор вправе своим постановлением принимать дела к своему производству и лично производить расследование, пользуясь

при этом полномочиями следователя, при наличии оснований и в порядке, предусмотренном законом. Независимо от установленной законом подследственности, Генеральный Прокурор по собственной инициативе вправе в исключительных случаях поручить производство досудебного расследования прокурору.

В целом резюмируя необходимо отметить, что изменения в законе коснулись в основном пределов прокурорского надзора относительно законности судебных актов, а также проверок бизнеса и государственных органов. Основным направлением деятельности органов прокуратуры стал уголовный процесс.

В настоящее время в Республике складывается многоканальная система защиты Конституции, в которой задействованы многие государственные органы. И, пожалуй, прокуратура среди них - наиболее перспективный орган, способный эффективно и оперативно пресекать любые попытки нарушения Конституции и законов.

Совершенствование прокурорского надзора должно продолжаться и наращиваться в направлении повышения требовательности к должностным лицам контролирующим и правоохранительным органам различных уровней за надлежащее применение законов и исполнение своих служебных обязанностей, особенно когда речь идет о конституционных правах и свободах граждан, нарушениях законов в сфере экономики.

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года), <http://www.zakon.kz>.
2. Закон Республики Казахстан от 30 июня 2017 года № 81-VI "О прокуратуре". <http://www.zakon.kz>.
3. Журсимбаев С. Новые подходы в сфере прокурорского надзора. <http://online.zakon>

Щербина Е.В., студентка группы ТД-18-2

Научный руководитель – к.ю.н., доцент, профессор кафедры Балгимбеков Д.У.
Карагандинский университет Казпотребсоюза

К ВОПРОСУ О ЗАДЕРЖАНИИ ПОДОЗРЕВАЕМОГО В СОВЕРШЕНИИ УГОЛОВНОГО ПРАВОНАРУШЕНИЯ В ОБЛАСТИ ТАМОЖЕННОГО ДЕЛА

В послании Президента Республики Казахстан Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Казахстан в новой реальности: время действий» указывается, что следует модернизировать уголовную сферу по примеру развитых стран ОЭСР. Нам нужна модель, обеспечивающая своевременную защиту прав граждан и отвечающая высоким международным стандартам. Считаю необходимым внедрить в Казахстане трехзвенную модель с четким разделением полномочий. Полиция должна выявлять преступления, устанавливать причастных лиц, собирать и закреплять улики. Прокурор обязан давать независимую оценку собранным доказательствам, пресекать нарушения прав граждан, не допускать вовлечения добросовестных граждан в уголовный процесс, поддерживать обвинение в суде. Суд будет рассматривать жалобы на действия органов, и выносить окончательный вердикт по делу. Такой подход укрепит систему сдержек и противовесов, создаст на каждом этапе эффективные фильтры. Еще раз подчеркиваю: законность, и справедливость должны быть обеспечены по умолчанию. Нужно помнить, что от ошибок в уголовных делах зависят судьбы людей [1].

Борьба с таможенными преступлениями на протяжении нескольких лет выступает приоритетным направлением деятельности правоохранительных органов в Республике Казахстан. При этом отмечается определенное перераспределение доли общеэкономической преступности в разряд таможенных преступлений. Вчерашние замороженные незаконные предприниматели, промышлявшие финансовыми

махинациями, в настоящее время переквалифицировались в предпринимателей использующих целый комплекс экономико-криминальных средств посредством транснациональных схем экономической контрабанды и различных финансово-экономических мошенничеств.

Исправить ситуацию способна грамотная организация первоначального этапа расследования преступлений, начало которому по делу об экономических преступлениях зачастую дает реализация материалов оперативной разработки, осуществляемая посредством проведения криминалистической операции по задержанию участников преступной деятельности. Потребности следственной практики в четких научно-обоснованных рекомендациях по проведению таких операций диктуют необходимость соответствующих научных исследований.

В этом направлении в науке уголовного процесса и криминалистики пока имеются неразрешенные научные положения, требующие получения нового научного знания и научного осмысления. Предложенные рекомендации будут эффективны, а в отдельных случаях и применимы для задержания лиц, совершающих таможенные преступления, только в том случае если будут предложены самостоятельные научные подходы к познанию проблемы задержания участников преступных групп, совершающих таможенные преступления.

Меры уголовно-процессуального принуждения, применяемые при досудебном расследовании, являются важным институтом уголовного процесса. Некоторые из этих мер, особенно задержание, предусматривают весьма существенные правовые ограничения в форме ограничения свободы, несмотря на то, что применяются по отношению к лицам, которых нельзя назвать еще виновными в совершении уголовного правонарушения. Поэтому в настоящее время эта мера уголовно-процессуального принуждения нуждается в новом научном анализе в целях разработки рекомендаций по ее применению и предложений по совершенствованию как уголовно-процессуального законодательства, так и применения тактического воздействия при задержании лиц совершивших таможенные преступления. В уголовно-процессуальном законодательстве Республики Казахстан понятие задержания регулируется статьей 132 УПК РК. Так, задержание подозреваемого в совершении уголовного правонарушения – мера процессуального принуждения, применяемая органом уголовного преследования с целью пресечения преступления и разрешения вопроса о применении к нему меры пресечения в виде содержания под стражей или для обеспечения производства по уголовному проступку, по которому имеются основания полагать, что лицо может скрыться либо совершить более тяжкое деяние [2].

Следователь или должностное лицо органа дознания, расследующий таможенное уголовное правонарушение вправе задержать лицо, подозреваемое в совершении преступления, за которое может быть назначено наказание в виде лишения свободы, при наличии тех или иных оснований.

Основания уголовно-процессуального задержания - это фактические данные как полученные из источников, перечисленных в УПК РК, так и из иных источников, включая сведения, полученные в ходе проведения оперативно-розыскных мероприятий, свидетельствующие о причастности подозреваемого или заподозренного лица к совершению конкретного преступления.

На наш взгляд, основания задержания в том понимании, которое им придает уголовно-процессуальный закон, во-первых, это когда лицо застигнуто при совершении преступления или непосредственно после его совершения. Во-вторых, когда очевидцы (свидетели), в том числе потерпевшие, прямо укажут на данное лицо как на совершившее преступление либо задержат это лицо в порядке, предусмотренном статьей 130 УПК РК. В-третьих, когда на этом лице или его одежде, при нем или в его жилище будут обнаружены явные следы преступления. В-четвертых, когда в полученных в соответствии с законом материалах оперативно-розыскной, контрразведывательной

деятельности и (или) негласных следственных действий в отношении лица имеются достоверные данные о совершенном или готовящемся им преступлении. Кроме того, законодатель указывает, что при наличии иных данных, дающих основание подозревать лицо в совершении уголовного правонарушения, оно может быть задержано лишь в том случае, если это лицо пыталось скрыться либо когда оно не имеет постоянного места жительства или не установлена личность подозреваемого, либо когда в суд направлено ходатайство о санкционировании меры пресечения в виде содержания под стражей.

Проведенный анализ этих оснований, дает нам право утверждать, что необходимо более четко регламентировать основания задержаний, поскольку широкое толкование этих норм позволяет на свое усмотрение должностными лицами принимать те или иные решения не в пользу задерживаемых лиц.

Развитие и реализация института задержания будет способствовать укреплению авторитета правоохранительных и судебных органов за счет образования юридических предпосылок совершенствования уголовной политики в соответствии с принципами уголовно-процессуального законодательства как правовой основы защиты прав, свобод и законных интересов граждан Казахстана. Поскольку связь уголовно-процессуального задержания с кратковременным ограничением свободы граждан предполагает более высокие требования к соблюдению законности при организации и осуществлении данной меры обеспечения досудебного производства по уголовным делам в области таможенного дела.

Список использованной литературы

1. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Казахстан в новой реальности: время действий». От 1 сентября 2020. - Электрон. Ресурс. Режим доступа: // <http://www.akorda.kz> (дата обращения 15.01.2021 г.).
2. Уголовно - процессуальный кодекс РК действующая редакция от 2014 г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.01.2021 г.) - Электрон. Ресурс. Режим доступа: // <https://online.zakon.kz>.

3 СЕКЦИЯ. ЕГЕМЕН ҚАЗАҚСТАННЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК МОДЕРНИЗАЦИЯСЫ

СЕКЦИЯ 3. СОЦИАЛЬНАЯ МОДЕРНИЗАЦИЯ СУВЕРЕННОГО КАЗАХСТАНА

Абдакимов А.М., студент группы Ю-18-4

Научный руководитель: к.п.н. Абдакимова М.К.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

ҚАЗІРГІ КЕЗЕНДЕ ӘЙЕЛДЕР МЕН ОЛАРДЫҢ ОТБАСЫЛАРЫНЫҢ ОТБАСЫЛЫҚ, ЕҢБЕК ҚАТЫНАСТАРЫ ЖӘНЕ ТҰРҒЫН ҮЙ МӘСЕЛЕЛЕРІ САЛАСЫНДАҒЫ ПРОБЛЕМАЛАРЫН ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Қазіргі жағдайда әйелдер әлеуметтік проблемалардың тұтас кешені - оның қоғамдағы және отбасындағы жағдайының проблемалары, ана мен баланы қорғау, әйелді кемсітушілік пен зорлық-зомбылықтың әртүрлі нысандарынан қорғау жолдары себебінен әлеуметтік қорғауға және мемлекеттің қолдауына аса мұқтаж халықтың әлеуметтік-демографиялық тобын білдіреді. Әйелдерді әлеуметтік қорғау жүйесінде және әлеуметтік қызмет көрсету мекемелерінде өмірлік қиын жағдайға тап болған әйелдер үшін дағдарыс орталықтары үлкен рөл атқарады.

Отбасылық қатынастар саласындағы әйелдердің әлеуметтік мәселелерінің күрделілігі, олардың себептерін қоғамның жалпы әлеуметтік-экономикалық және әлеуметтік-психологиялық проблемаларымен анықтау оларды шешуге жүйелі көзқарас, нақты оң нәтижелер алу үшін әртүрлі технологияларды қолдану қажеттілігін анықтайды.

Президент Қ.-Ж. Тоқаев атап өткендей: «Қамқорлығында мүмкіндігі шектеулі балалары бар отбасыларға ерекше көңіл бөлінуі тиіс. Тек ресми статистика бойынша мүгедектік кешені есебінде 80 мыңнан астам бала тұр.

Үкімет БЦП диагнозы бар балаларды медициналық және әлеуметтік сүйемелдеуді жақсарту жөнінде шаралар әзірлеуі керек.

«Қадамдық қолжетімділікте» балалар үшін шағын және орта оңалту орталықтары желісін кеңейту қажет.

Біз ерекше қажеттіліктері бар адамдар үшін тең мүмкіндіктер жасауға міндеттіміз» [1].

Осы мақсаттарға үш жыл ішінде кемінде 58 млрд.теңге бөлінеді.

Балалар мүгедектігінің жалпы құрылымында жетекші нозологиялар: туа біткен даму ақаулары - 30%; жүйке жүйесінің аурулары - 28,6%; психикалық бұзылулар және мінез-құлықтың бұзылуы - 15,8% болып табылады. Осыны негізге ала отырып, фертильді жастағы барлық әйелдерге, әсіресе жүкті әйелдерге, сондай-ақ ерте жастағы балаларға (ауруларды ерте диагностикалау) скрининг жүргізудің сандық та, сапалық та сәтін күшейту қажет [2].

Мүгедек баласы бар аналардың басым көпшілігі отбасының жағдайының анық еместігімен, мүгедек баланың болашағы үшін және, тиісінше, бүкіл отбасының болашағы үшін алаңдаушылық сезімімен байланысты үздіксіз ыңғайсыздық сезімін сезінеді. Мүгедек баланың пайда болуымен байланысты отбасындағы жағдай мамандандырылған күтімге, медициналық консультацияларға, дәрі-дәрмек сатып алуға, мамандандырылған тамақтануға және т.б. қажеттіліктің жоғарылауымен байланысты қаржылық шығындардың артуына байланысты күрделене түседі. Көбінесе отбасындағы жалғыз табыс көзі-әке, ал анасы балаға күтім жасауға мәжбүр болады. Өкінішке орай, мүгедек

баланы тәрбиелеп отырған ана көбінесе екінші жартысының қолдауы мен қамқорлығынсыз жалғыз қалады.

Отбасы мен баланы қолдауды бағалауды түрлі мүдделі тараптармен талдау балалардың осы санатын бизнес құрылымдарда (ата-аналардың 65%-ы қолдау жоқ деп санайды), ҮЕҰ-да (58% қолдаудың жоқтығы туралы айтады), әкімдікте (48%) әлсіз қолдайтынын көрсетті. Осы құрылымдарға қатысты білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғау органдары тарапынан қолдау, білім беру тарапынан қолдауды жоққа шығаратын жауаптар үлесі, 18,7%, денсаулық сақтау 30%, әлеуметтік қорғау 38% байқалады [2].

Өзара іс-қимылдың бірыңғай жүйесіне отбасының жеке өзі кіре алмайтын, бірақ жанама түрде отбасына әсер етуі мүмкін барлық институттар: бұқаралық ақпарат құралдары; денсаулық сақтау жүйесі мен халықты әлеуметтік қорғау жүйесі, білім беру жүйесі кіреді.

2019 жылдан бастап Елбасының бастамасы бойынша 2% жеңілдік мөлшерлемесімен және 10% бастапқы жарнасымен «Бақытты Отбасы» жаңа тұрғын үй бағдарламасы іске қосылды. Бұл өте тиімді шарттар.

2020 жылдан бастап тұрғын үй құрылыс жинақ банкі «Бақытты отбасы» жеңілдікті бағдарламасына қатысу үшін халықтың әлеуметтік осал топтарының мүмкіндіктерін кеңейтті, сондай-ақ әйелдерге арналған ипотеканы және жаңартылған балалар депозитін іске қосты.

«Бақытты отбасы» бойынша бастапқы жарна 10% болған жағдайда 2%-бен жеңілдетілген несиені әкімдіктерде кезекте тұрғандар ғана ала алады:

- көп балалы отбасылар;
- толық емес отбасылар;
- мүмкіндігі шектеулі балалары бар немесе оларды тәрбиелеуші отбасылар.

2020 жылы «Бақытты отбасы» бағдарламасы бойынша қарыздар көлемі екі есеге ұлғайды – кредиттерді 10 мың отбасы ала алады. Ол үшін республикалық бюджеттен 100 млрд теңге бөлінеді.

Бүгінгі күні жұмысқа орналастыру проблемалары өзекті болып қала береді және шешуді талап етеді. Жеке секторда жұмыс орындарын ашу үшін жаппай кәсіпкерлікті дамытуды ынталандыру қажет. Әлемнің дамыған елдерінің табысты тәжірибесі микрокредит беруді дамыту жұмыспен қамту мәселелерін шешуге және жаңа жұмыс орындарын құруға ықпал ете отырып, кәсіпкерліктің тиімділігі мен ауқымын арттыратынын куәландырады.

Әлемдік практикада еңбек нарығындағы проблемаларды шешу үшін Еңбек ресурстарын дамыту (кәсіптік даярлау және қайта даярлау), жұмыс күшіне сұранысты ұлғайту (жалақыны/жұмыспен қамтуды субсидиялау, қоғамдық жұмыстар), ақпараттық сүйемелдеуді қоса алғанда, еңбек нарығы институттарының қызметін жетілдіру, сондай-ақ кәсіпкерлікті дамыту арқылы жүзеге асырылатын жұмыспен қамтуға жәрдемдесудің белсенді шаралары пайдаланылады.

Цифрлық экономика талаптарын ескере отырып, жұмыс күшінің дағдылары мен құзыреттеріне жаңа талаптар қойылатын болады. Экономиканы сұранысқа ие кадрлардың және барлық азаматтардың қызмет түрін ауыстыру мүмкіндіктерімен уақтылы және сапалы ұсынумен қамтамасыз ету үшін қайта даярлау, біліктілікті арттыру бағдарламаларына қолжетімділікті қамтамасыз ету қажет. Сондай-ақ, Еңбек ресурстарын жаңа экономиканың қажеттіліктеріне бейімдеу қажет.

Қазақстан Республикасының Президенті Қ.-Ж. Тоқаевтың 2019 жылғы 2 қыркүйектегі «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауында әлеуметтік қолдау жүйесін одан әрі дамытуға баса назар аударылды, сондай-ақ іс жүзінде мамандар даярлаудың отандық жүйесі нақты еңбек нарығынан тыс қалғаны атап өтілді.

Қазақстан Республикасы Президентінің тапсырмасын орындау мақсатында Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған «Еңбек» мемлекеттік бағдарламасы жұмыс берушілердің өтінімдері бойынша қысқа мерзімді кәсіптік оқытуды ұйымдастыру, сондай-ақ көп балалы аналарды микро және шағын бизнеске, оның ішінде үйде оқытуға тарту жөніндегі ережелермен толықтырылды [3].

2019 жылдың шілде айында «Еңбек» бағдарламасына өзгерістер енгізілді. Бағдарламаға жастар мен аз қамтылған және еңбекке қабілетті мүгедектер қосылды. Жеке категория пайда болды – «жас бастаушы кәсіпкер» - бұл 29 жасқа дейінгі кәсіпкер, 3 жыл бұрын ЖК ретінде тіркелген. 29 жасқа дейінгі жастар енгізілді, олар белгілі бір жағдайларға байланысты біліктілігін арттырмайды. Аз қамтылған және аз қамтылған отбасылар енгізілді. Осындай санаттағы адамдар үшін бағдарлама - өз ісін бастауға жақсы мүмкіндік.

Аз қамтылған және/немесе көп балалы отбасы мүшелері үшін кепілдік мөлшері кредит/микрокредит сомасының 95% - ынан аспайды. Аз қамтылған және/немесе көп балалы отбасы мүшелерінің, еңбекке қабілетті мүгедектер мен жастардың мемлекеттік гранттар алуға басым құқығы бар. Көп балалы және/немесе аз қамтылған отбасылардың еңбекке қабілетті мүшелері, мүгедек балаларды тәрбиелеп отырған аналар үшін үйде әлеуметтік жұмыс орындарын ұйымдастыру да көзделеді [3].

Бизнеске оқыту «Бастау бизнес» жобасы аясында жүргізіледі. Оның аясында кәсіпкерлік дағдылар үйретіледі, білімді құрылымдауға, жаңаларын алуға көмектеседі. Осы бағдарлама бойынша білім алған азаматтардың несие алуға басым құқығы бар.

Әйелдердің өзіне-өзі көмек көрсетуге және өзін-өзі жұмыспен қамтуға жәрдемдесу бірқатар әлеуметтік қызмет көрсету орталықтарында шеберханалар, шеберханалар, еңбек терапиясы бөлімдерін құруда көрінеді, олардың аясында әйелдер мен жасөспірім қыздар еңбек операцияларын үйренуге мүмкіндік алады; осы цехтардың өнімдері сатылымға шығарылады, ал қаражат клиенттердің өмірін жақсартуға жұмсалады. Ақырында, олар көбінесе тәуелсіз өндірістерге айналады, олар бастапқы міндеттерден басқа, халықтың әлеуметтік бұзылған санаттары үшін жұмыс орындарын ұсынады.

Жұмыссыздық немесе жұмыссыздық қаупі жағдайында әйелдерді әлеуметтік-еңбекке қалпына келтіру - бұл еңбек нарығындағы нашар жағдайына байланысты бұзылған әйелге әлеуметтік-психологиялық қолдау көрсету. Сонымен қатар, оған жаңа жұмыс орнын іздеуде ақпараттық және кейде ұйымдастырушылық көмек көрсетіледі.

Мекемелер мен кәсіпорындарда әйелдер мен ерлер үшін олардың физиологиялық және репродуктивтік ерекшеліктерін ескере отырып орындар құру практикасы жалғасатын болады: гигиена, психологиялық жеңілдету бөлмелері, бала емізетін аналар үшін.

Көп балалы отбасы мүшелерін оңтайлы жұмысқа орналастыру үшін «ISKER ANA» бағдарламасы әзірленді.

«ISKER ANA» бағдарламасының миссиясы: жұмыссыздық деңгейін төмендетуге, көп балалы отбасылардың қиын өмірлік жағдайдан шығуына ықпал ету.

Мақсаты - білім деңгейін арттыру курстарын ұйымдастыру арқылы әйелдерді кәсіпкерлік негіздеріне оқыту, бизнесті ашу және жүргізу дағдыларын қалыптастыру, әйелдердің өз бизнесін ұйымдастыру үшін қажетті білімі мен дағдыларын қалыптастыру, сондай-ақ жұмысқа орналасуға жәрдемдесу.

Мақсатты аудитория - көп балалы, аз қамтылған отбасылар.

«ISKER ANA» бағдарламасымен көп балалы аналармен тіркеуден, заңгерлік және психологиялық көмектен бастап кәсіпкерлік негіздері бойынша курстарға жіберуге, бизнес-жоспар құруға, өз бизнесін ашуға, грант немесе микрокредит алуға, сондай-ақ жұмысқа орналасуға дейін қадамдық жұмыс ұсынылады.

Оқыту Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған «Еңбек» мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде ҮЕҰ арқылы әлеуметтік тапсырыс бойынша жүзеге асырылатын болады.

Бүгінде көп балалы отбасылар Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған «Еңбек» мемлекеттік бағдарламасы аясында өз ісін ашуға белсенді түрде шағын несиелер алуға.

«Еңбек» бағдарламасы азаматтарды кәсіпкерлікке техникалық және кәсіптік білім берумен және қысқа мерзімді кәсіптік оқытумен қамтамасыз ету, жаппай кәсіпкерлікті дамыту және жұмысқа орналастыру сияқты бағыттар бойынша тартуға бағытталған.

Осылайша, мемлекет кәсіп алу, жұмысқа орналасу, өз бизнесін ашу, әйелдер мен көп балалы және аз қамтылған отбасылардың басқа да мүшелері үшін жеңілдікті тұрғын үй алу үшін қажетті жағдайлар жасайды. Әлеуметтік қызметкердің міндеті халықты толық ақпараттандыру, атаулы әлеуметтік көмек алу мақсатында отбасыларды сүйемелдеу, тиімді жұмысқа орналасу үшін кеңес беру, тұрғын үймен қамтамасыз ету үшін ведомстволық өзара іс-қимылды жолға қою болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана // <https://www.akorda.kz/ru>
2. Доклад о положении детей в Республике Казахстан // <http://sange.kz/wp-content/uploads/2018/02/ReportChildren2016.pdf>
3. Государственная программа развития продуктивной занятости и массового предпринимательства на 2017 - 2021 годы "Еңбек" от 13 ноября 2018 года № 746 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs>

Абжанова Г., ОПЭК-41к тобының студенті

Ғылыми жетекшісі – ф.ғ.д., доцент Сейфуллина Г.Р..

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ЖАҢҒЫРТУ ҮДЕРІСТЕРІ КОНТЕКСТІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ СТУДЕНТ ЖАСТАРЫНЫҢ АЗАМАТТЫҚ ҰСТАНЫМЫ ТУРАЛЫ

Азаматтық ұстаным жеке тұлғаның азаматтық өзін-өзі анықтауы үшін қажетті шарт болып табылады. Азаматтық дегеніміз-тұрақты немесе стихиялық белсенділік формаларында жүзеге асырылатын мемлекет пен қоғамға қатысты жеке адамның немесе әлеуметтік топтың көзқарастар жүйесі (танымдық және аффективті деңгейде). Азаматтық мемлекет пен қоғамға қатысты идеялар мен эмоцияларды (азаматтық сана), мемлекет пен қоғамдағы өз рөліне қатысты идеялар мен эмоцияларды (азаматтық сәйкестік), сондай-ақ жеке және топтық деңгейде іске асырылатын азаматтық белсенділіктің заңды және заңсыз наразылық нысандарын қамтиды. Жастар елдің адами капиталының жаңару, даму және жетілдіру энергиясына ие Негізгі инновациялық ресурс болып табылады.

Студенттер-бұл жастардың неғұрлым зияткерлік, шығармашылық тұрғыдан дамыған және прогрессивтік бөлігі, қоғамның саяси, экономикалық, әлеуметтік өзгеруінің аса маңызды факторы, оның ішінде Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігін нығайту үшін негіз. Бірақ жастар қазақстандық қоғам санатының бірі ретінде қоғамды қайта құру және дамыту жөніндегі қоғамдық маңызы бар практикаға қатысуға әлеуметтік дайын болуға тиіс. Ол әлеуметтік белсенді және әлеуметтік жауапты болуы керек. Жоғары мектеп студент жастардың белсенді азаматтық ұстанымын қалыптастыруға ықпал етеді. Әлеуметтік талап етілетін жеке қасиеттерді қалыптастыра және дамыта отырып: қазіргі заманғы экономикалық жағдайлар мен даму үрдістеріне бейімделу, зияткерлік және

элеуметтік ұтқырлық, бастамашылдық және белсенді азаматтық, білім беру жүйесі Азаматтық құқықтардың басымдығымен, Элеуметтік және азаматтық белсенділікті іске асырудағы қажеттілікпен, азаматтық қызметтің инновациялық нысандарын іске асыруға дайындықпен байланысты "жаңа" азаматтықтың элеуметтік ұстанымдарын меңгеруге ықпал етеді. Осылайша, студенттер элеуметтік талап етілетін қасиеттердің тасымалдаушысы ретінде экономикалық және элеуметтік дамуға, азаматтық қоғамның құрылуына өз үлестерін қоса алады және қосуы керек, осылайша мемлекеттің жеке қауіпсіздігі мен ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз етеді. Азаматтық сана тұтастай алғанда студенттердің өз елінің тарихына деген көзқарасымен, өз елінің тарихи өткенін түсінуімен, өз елінің болашағына деген көзқарасымен, елдің болашағына деген түсінігімен және көзқарасымен анықталады. И. А. Ильин, В. Я. Стоюнин, К. Д. Ушинский жеке тұлғаны ұлттан тыс, халықтың шоғырландырушы рөлін түсінбестен елестету мүмкін емес деп санайды, өйткені оның ұлттық өзін-өзі тануы көпұлтты Отанға ішкі қатысуды және оның тағдыры үшін жауапкершілік сезімін сезінуге және түсінуге негізделген. ҚР Тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Жолдаулары мен бағдарламалық мақалаларында ел халқын біріктірусіз, өзін белгілі бір құқықтар мен міндеттерге ие мемлекеттің азаматтары ретінде сезінбестен, қазіргі әлемнің бірде-бір мемлекеті өркендеуші және бәсекеге қабілетті бола алмайтыны атап өтілген. Элеуметтік әлемнің біртұтас көзқарасын құратын құндылықтардың жалпы жүйесіне қол жеткізу негізінде Азаматтық қоғам қалыптасады. Білім беру жүйесінде тарихи сананы дамытуға, өз мемлекетінің тарихын әлсіз таныстырумен байланысты азаматтық сананың "мозаикасын" еңсеруге тиісті көңіл бөлінуге тиіс. Белсенді азаматтық ұстаным жоғары оқу орны түлектерінің дүниетанымдық, саяси, экономикалық таңдау еркіндігінің артуы жағдайында өзін-өзі танытуына ықпал ететін болады, күнделікті, кәсіби және элеуметтік өмірдегі түрлі проблемаларды шешуге, азаматтық бастамаларды туындатуға және іске асыруға мүмкіндік береді, сол арқылы азаматтық қоғам ұстанымдарының нығаюына ықпал етеді, алайда жастар өздерінің азаматтық белсенділігін іске асырудың қазіргі заманғы заңды тәсілдерін жеткіліксіз дәрежеде меңгерген. Егер студенттердің өмірлік белсенділігі өтетін білім беру кеңістігімен тікелей байланысты студенттердің заңды азаматтық белсенділігінің бір түріне қарасаңыз, онда барлық дерлік университеттерде бар студенттік кеңестер көп жағдайда студенттерге университетті басқару мәселелерінде белсенді рөл ұсынбай, студенттердің бос уақытын ұйымдастырудың бір түрі болып табылады деп айтуға болады. Сонымен бірге, оқу орындары әкімшілігінің нақты студенттік өзін-өзі ұйымдастырумен жұмыс істеуге дайын еместігі, студенттік өзін-өзі басқарудың Имитациялық формаларын құру студенттердің наразылық азаматтық белсенділігінің даму факторына айналады. Наразылық азаматтық белсенділігі студенттердің білім сапасын, өмір сүру сапасын және т. б. жақсартуға деген күнделікті қажеттіліктерінен артып келеді. Студенттік жастардың наразылық азаматтық белсенділігінің пайда болуының елеулі себебі оның құқықтық сауатсыздығы, заң шеңберінде өз құқықтары мен мүдделерін қорғау арналары туралы хабардар болмауы, реакциялардың стихиялығы, құқықтардың бұзылуы жағдайында оның басқарылмауы болып табылады. Құқықтық сауатсыздық, өз мүдделерін білдіру кезінде заңды түрде әрекет ету білімдері мен дағдыларының болмауы студенттердің экстремизмінің көрінісіне әкелуі мүмкін, ол кез - келген уақытта радикалды саяси күштердің қолдауын таба алады, бұл жағдайда азаматтық белсенділік өзінің антиподына-азаматтыққа қарсы, экстремистік белсенділікке айналады. Құқықтық сауатсыздық, құқықтық және саяси жүйенің жұмыс істеуі туралы білімнің болмауы өз проблемаларын шешудің көптеген тиімді заңды жолдарын олар тіпті өзекті етпейтіндігіне әкеледі. Элеуметтік саладағы қазіргі жағдай қоғамдық дамудың қазіргі заманғы талаптарына сай келетін жаңа, қоғамдық институттардың, бірінші кезекте білім берудің жұмыс істеу моделін әзірлеуді талап етеді. Ғылыми-техникалық прогресс қоғамда технологиялық және техникалық жетістіктердің маңыздылығына біржақты көзқарас қалыптастырды, олардың гуманитарлық білімдерден басымдылығын жоққа шығарды,

материалдық байлықты рухани мазмұннан артық көрді. Білім беру технология мен техниканы игеру үшін қажетті білім, білік және дағды алу құралы ретінде бағалана бастады. Білім берудің заманауи мәселелерін түсіне отырып, жеке рухани әлеуеттің дамуы өзін және қоғамды жоғары әлеуметтік маңызды құндылықтарға сәйкес позитивті түрде өзгерту үшін адам іс-әрекеті процесінде жүзеге асырылуы керек деп айтуға болады. Құндылық шкаласындағы үстемдік "ыстық" ақпаратты алуға деген ұмтылыс, өсіп келе жатқан материалдық қажеттіліктерді қанағаттандыру адамға генетикалық тән үйлесімді даму қажеттілігімен диссонансқа әкеледі. Дәстүрлі Білім тек тар прагматикалық мақсаттарды қанағаттандыра алатындығын түсіну, ол алдыңғы тәжірибенің үлгілерін көбейтуге және академиялық білімде көрсетілген білім мен ережелердің логикалық аяқталған жүйесін құрметтеуге деген ұмтылысында догматикалық болып табылады; шығармашылық ғылыми ойдың қол жеткізілген деңгейі мен статикалық білім беру жүйесі арасындағы сәйкессіздікті тез арада азайту керек; адамның басымдығы және оны жоғары құндылық ретінде үздіксіз рухани және кәсіби жетілдіру қажеттілігі әлеуметтік-мәдени мұраның мүлдем жаңа түріне жүгіну қажеттілігін көрсетті, оның бастысы ескі рецепттерді игеру емес, бұрын болмаған әдістер мен білім мазмұнын игеруге дайындық болды. Білім беру мәселелері қоғамның кәсіби мамандарға, өз саласының білгірлеріне деген қажеттілігімен ғана емес, сонымен бірге адамның дүниетанымдық мәдениеті бар адамның қалыптасуымен, қалыптасуымен, оның тұтастығымен, адамгершілігімен, рухани құндылықтарымен байланысты. Білім берудің жаңа парадигмасы өз елінің азаматы және патриоты қасиеттеріне ие, Шығармашылық ойлайтын және креативті, адамгершілік, белсенді, іскер тұлғаның қалыптасуына әкеп соғуы тиіс. Сонымен қатар. мамандарды даярлаудың жалпы деңгейінің төмендеуіне әкелетін гуманитарлық білімнің жетіспеушілігі алдағы жылдары жағымсыз көрініске ие болуы мүмкін. Әлеуметтік ғылымдардың беделін жандандыру мәселесі өткір тұр, оның өзегі философия ақыл-ой және практикалық қызмет мәдениетінің негізі болып табылады. Білім беруді ізгілендіруге объективті қажеттілік қазіргі заманғы әлеуметтік процестермен де байланысты. Маманның әлеуметтік қорғалуы оның гуманитарлық біліміне, қоғамның күрделі экономикалық және саяси өміріне бағдарлану қабілетіне, оның үнемі өзгеріп отыратын әлемде әлеуметтік-психологиялық бейімделу қабілеті мен қабілетіне байланысты. Бүгінгі таңда білім беруді дамытудың мақсаты мен перспективалары студенттердің рухани әлемін жандандыруға және үйлестіруге ықпал ету, жеке тұлғаға өзін-өзі дамытуға және шығармашылық белсенділікке серпін беру, азаматтықты білдіру ретінде ашық ойлауды қалыптастыру болып табылады. Бұл жас адамның әлеуметтенуі жүретін әлеуметтік ортаға, сондай-ақ жас адамның жеке басының кейбір танымдық, эмоционалды және мінез-құлық сипаттамаларына әсер ету арқылы азаматтық сананың маңызды компоненттерін жанама әсер ету және түзету туралы болуы керек. Студенттердің азаматтық тәрбие жүйесінің жұмыс істеуін нормативтік құқықтық, ғылыми-әдістемелік және талдамалық, кадрлық және ұйымдастырушылық қамтамасыз ету сияқты негізгі ықпал ету салаларымен қатар студенттердің әлеуметтік және азаматтық белсенділігін іске асыру, жастардың рухани және шығармашылық әлеуетін дамыту, азаматтықты білдіру ретінде ашық ойлауды қалыптастыру үшін алаңдар құру және дамыту айтарлықтай әлеуетке ие. Қорытындылай келе, қазіргі жағдайда болашақ мамандардың кәсіби қасиеттерін қалыптастыруға ғана емес, сонымен қатар қазіргі жастардың ең үлкен және жетекші әлеуметтік-демографиялық топтарының бірі - азаматтық қасиеттерге - азаматтық парызға, азаматтық ұстанымға, патриотизмге бағдарланған ЖОО-ның оқу-тәрбие процесіне қойылатын талаптар артып келе жатқанын атап өткен жөн. Білім берудің нәтижесі тек академиялық білімді игеру бола алмайды, ол дамыған демократиялық қоғамда, құқықтық мемлекетте өмір сүруге қабілетті және өмір сүргісі келетін, өзін өз елінің толыққанды азаматы ретінде сезінетін, оның ұлттық қауіпсіздігіне жауап беретін қоғамның толыққанды мүшесін тәрбиелеуге бағытталуы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н. Ә. "Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру". Астана, Ақорда, 2017 жылғы 12 сәуір - қолжетімділік режимі: <http://www.akorda.kz/ru>.

2. Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың "Қазақстан Жаңа шындықта: іс-қимыл уақыты" атты Қазақстан халқына Жолдауы. Нұрсұлтан, Ақ Орда, 2020 жылғы 1 қыркүйек: <http://www.akorda.kz/ru>.

Аманғали Д. А., У-32к тобының студенті

Ғылыми жетекші: экономика ғылымының магистрі Блялова А.К.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

КЛАСТЕР ЭКОНОМИКАНЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН ЖОҒАРЫЛАТУДЫҢ НЕГІЗГІ ҚҰРАЛЫ

Қазіргі кезде экономикада және өндірістік үрдістерді ұйымдастыру тәжірибесінде, көптеген елдердің ұлттық экономика жүйесінде «кластер» термині кеңінен қолданылады. «Кластер» сөзі қандай мағынаны білдіреді және экономикалық қызмет аясында жаңа терминнің мәні мен мазмұны неде?

Ол, елдің бәсекеге қабілеттілігін жеке фирмалардың, халықаралық деңгейдегі бәсекеге қабілеттілігі тұрғысынан емес, әр түрлі саладағы фирмаларды біріктіретін кластерлер арқылы қарау керек деп тұжырым жасайды. Сонымен бірге, кластерлердің ұстанымдық мәнге ие ерекшеліктерінің бірі, олар ішкі ресурстардың тиімді пайдалануға қабілеттілігі [1].

Кластерлердің теориясы «аймақтық кластерлер» теориясын жасаған, американдық ғалым М. Энрайттың жұмыстарында да өзінің жалғасын тапқан. Оның пікірінше аймақтық кластер немесе өндірістік кластер – бір-біріне географиялық тұрғыдан жақын орналасқан фирмалар жиынтығы.

Бәсекелестікті қалыптастырудың экономикалық қатынастары мен механизмдерін және т.б. теориялық зерттеулерді жүргізуде кластерлік жүйе қолданылады. Е. Лимер кластерлерді ұлттық деңгейдегі сауда сараптауына байланысты жоғары деңгейлі корреляциялық экспорт тұрғысынан қарап, тауарлар кластерін анықтаған.

Кейбір жағдайда, кластер түсінігін анықтауда, оны өндіруші мен сервистік фирмалардың, жаңа технология жасаушы, ноу-хау және тұтынушылардың тәуелсіз желісі ретінде, өнімнің құнын құраушы өзара бір-бірімен бірегей байланыстары бар жүйе ретінде қарастырады.

Кластердің көп мәндік анықтамасы шаруашылық жүргізуші субъектілердің экономикалық қызметінің алуан түрлілігі, өндірісті ұйымдастырудың жаңа түрлері, бәсекеге қабілетті өнімге сұранысқа қанағаттандыру мақсатында материалдық, ақпараттық және басқа да ресурстарды ұтымды жан-жақтылығына байланысты.

Кластердің негізгі сипаттамаларына келесілер жатады:

- географиялық тұрғыдан шоғырлану (жақын орналасқан фирмалар әлеуметтік капиталды айырбастау, оқу үрдісінде және экономикалық өзара қарым-қатынастарда бір-біріне ұтымды әсер етеді.);

- мамандандыру (кластерлер барлық қатысушылары мен факторлардың қатысы бар анықталмаған қызмет шеңберінде қалыптасады.);

- экономикалық агенттердің көптілігі (кластерлер және олардың қызметі кластерге кіретін фирмалар ғана емес, қоғамдық ұйымдар, академиялар, қаржылық делдалдар, институттар және т.б. қамтиды.);

- бәсекелестік және әріптестік (кластердің фирма – мүшелері арасындағы тең деңгейдегі болатын өзара қарым – қатынастың негізгі түрлері ретінде);

- кластер деңгейінің даму динамикасының ішкі әсерінен қажетті «критикалық массаға» қол жеткізу;
- кластердің өмірлік циклы (олар ұзақ мерзімді болашаққа есептелген);
- инновациялық үрдіске ену (кластер құрамына енетін кәсіпорындар мен фирмалар, әдетте ұйымдық, нарықтық, өнімдік, технологиялық инновациялық үрдістерге енеді).

Көптеген мамандар кластердің экономикалық жағына ерекше назар аударады және оны бәсеке қабілетті өнімді өндіру үрдісіндегі шаруашылық жүргізуші ұйымдардың, экономикалық қызметтің тиімді түрлерінің жиынтығы ретінде қарастырады.

Кластерлер үш деңгейден тұратын «пирамида» түрінде ұсынылуы да мүмкін. Бірінші – аймақтан тыс жерде қызмет көрсету мен өнімді экспорттайтын көшбасшы компаниялар. Мысалы: бүкіл әлемде телефонды экспорттайтын Хельсинки қаласындағы Nokia компаниясы. Екінші деңгей бұл жеткізушілер, экосистеманы құрайтын негізгі компанияға қажет қосалқы бөлшектер беретін және қызмет көрсететін шағын, орта деңгейдегі компаниялар. Хельсинки қаласындағы айналасында Nokia компаниясына қосалқы бөлшектер беретін және қызмет көрсететін мыңдаған компаниялар орналасқан. Үшінші деңгей – бұл бизнес-климат, әлеуметтік-экономикалық инфрақұрылым. Бұл, қаржы, еңбек ресурстарымен және инфрақұрылыммен негізгі бас компанияны қамтамасыз ететін түрлі ұйымдар.

Кластер, сонымен бірге, табыс табу мақсатында технологиялық тізбекпен байланысты соңғы өнімді өндірумен және сатумен айналысатын ұйымдар мен кәсіпорындар жүйесі ретінде де анықталады.

Жоғарыда аталған жағдайларды ескере отырып «кластер» түсінігі әр елдің табиғи-әлеуметтік, экономикалық және саяси ерекшеліктеріне, кластерлік мектеп пен кластерлік жүйені зерттеу механизмдеріне байланысты екенінін байқаймыз.

Кластердің негізгі миссиясы бәсекелестер алдында артықшылықтарға ие болу, өзгермелі нарық жағдайында, бизнес аясында бәсекеге қабілеттілік және аз шығындармен жоғары тиімділікке қол жеткізу, түрлі өнімді өндіру барысында нарықтағы өз үлесін алу болып табылады. Кластердің негізгі міндетінің бірі — жоғары сапалы өнімді өндіруді сапа жағынан қамтамасыз ететін өндірістік ұйымдардың тиімді интеграциялық жүйесін құру.

Кластердің тұжырымдамасы салық, ұлттық және әлемдік нарықтағы бәсекелік позицияның қамтамасыз ететін мемлекеттің барлық шаруашылық жүргізу жүйесін құрайтын көшбасшы, табысты жұмыс істейтін өзара бәсекелес фирмалардың барлық ресурстарын ұтымды, тиімді пайдалану негізінде экономикалық қызметті барынша жетілдіретін көзқарастар жүйесі болып саналады. Ол халықтың өмір сүру деңгейін көтерудің негізі ретінде аймақтың немесе ел экономикасының бәсекеге қабілеттілігін жоғарлатуға ұмтылған компаниялар, үкімет және басқа да ұйымдардың жаңа мүмкіндіктерін ашады. Кластер тұжырымдамасы оның барлық функционалды бөлімдерінің біріккен және келісілген іс-әрекетін қамтамасыз ете отырып, оның экономикалық тиімділігін арттыруды жүйелі түрде жүзеге асыруға мүмкіндіктер береді [2].

Тұжырымдамалық тұрғыдан кластердің қазіргі кездегі тарихы оның ерекшеліктерін көрсететін ерекше қағидаларға негізделеді. Кластердің бұл қағидалары төмендегі жағдайларға байланысты болуы мүмкін:

- Әлеуетті артықшылықтарды іске асыратын экономика секторы мен сала арасындағы технологиялық байланысты құру қажеттілігі;
- Бәсекеге қабілетті өнім өндіру;
- Бір-бірімен бәсекелес кәсіпорын топтарының технологиясын жетілдіру;
- Еңбек өнімділігін ұлғайту, өнімнің өзіндік құнының төмендету;
- Жоғары технологияның қолдану мүмкіндігі;
- Инновацияны пайдалану, фирмалардың мүмкіндіктерін кеңейту;
- Кластер аясын кеңейтетін және инновацияны қолдайтын бизнестің жаңа түрлерін қолдау;

- Еңбек ресурстарын тиімді басқаруға талпыну;
- Корпоративті стратегияны жасау үрдісінде тығыз фирмааралық байланыстарды қолдау;

- Локалді мінез-құлық. Олар өте динамикалы және әр түрлі.

Осылайша автомобиль шығарушы фирмалардың ең бәсекеқабілеттілерінің шоғыры Жапониядан бастау алады (Тойота, Ниссан және т.б.). Швейцарияда бірден үш ірі фармацевтикалық фирмалар орналасқан (ол Батыс Еуропаның Швейцарияға ұқсас шағын жоғары дамыған елдерінің ешқайсысында Данияны қоспағанда, олар жоқ). Атақты компьютерлік фирмалар көбіне АҚШ-та ол аудио – видеотехниканың алыптары Жапонияда шоғырланған. Швеция бірнеше мықты машина құрастырушы компанияны тудырды, бірақ бірде химиялық компания ол жақтан шықпады. Германияда үш мықты химиялық фирма және әлемдегі екі ірі қымбат машина жасаушы өндіріс орналасқан [3].

Күшті фирмалардың орталықтануы әдетте бір саламен шектелмей бірнеше тетелес саланы да қамтиды. Мысалға АҚШ фирмаларының көшбасшы екенін тек компьютерлер жасауда ғана емес («ИБМ», «Юнисис», «Хьюлетт-Паккард», «Эппл»), оларға бағдарламалық қамтамасыз етуді өндіруде де (әлемдік көшбасшы “ Майкрософт”), микропроцессорларды жасауда да («Интел», «Моторола») байқалады [4].

Бұл жағдай кездейсоқтық емес, яғни бір немесе бірнеше фирма қол жеткізген жоғары бәсекеқабілеттілік оның жанынан айналасына таралу қасиетіне ие: жабдықтаушыларға, тұтынушыларға және бәсекелістіктеріне. Өз кезегінде айналаның жетістіктері аталған компанияның бәсекеқабілеттілігінің кейінгі өсуіне жағымды әсер етеді. Нәтижесінде «Кластер» қалыптасады – бір – біріне бәсекеқабілеттіктерінің өсуіне бірге оң әсер ететін өзара тығыз байланысты салалардың фирмаларының бірлестігі.

Осылай, Жапондық тұрмыстық электрониканы өндірушілер әлемдік нарыққа алдымен мамандандырылған өніммен шықты: шағын немесе нормативті радиоқабылдағыштар, магнитофондар және т.б түрлі елдерде сату оларға аудио – видеотехниканың бүкіл ассортиментін көпшілік өндіруді жалға қойған қаржыны алып келеді.

Кейін кластер арнайы өндірістерді дамыту үшін тек жағымды шарттарды ұсынады. Біріншіден қызмет көрсетуші және қолдаушы мәндегі халықаралық нарықта көш бастан келе жатқан алып виоленттер олардың технологияларына икемделген жабдықтардың, шикізаттар және тағы басқа үлкен көлемін қажет етеді. Бұл патенттері үшін ыңғайлы нарықты қалыптастырады. Кластермен байланысты мамандықтар сыйлы болады, ол жетістіктер нарықтың сезімді тудырады. Мұндай шарттар эксплорент – фирмалардың пайда болуы үшін өте жемісті, себебі ұлттық ойлап табушылық мүмкіндіктері кластерге негізделеді және оның шектерінде максималды материалды және моральді көмекке ие болады. Сонымен бірге кластер көптеген жай құрамдаушылардың жабдықтаушылары коммутанттордың көпшілігіне жұмыс береді.

Осылайша, кластер құрылымы фирмалардың барлық ұлттық қоғамдастығының құрылымын қайталайды. Бірақ оның маңызды бір ерекшелігі – онда ұлттың бәсекеқабілеттілігін анықтайтын елдің элиталық кәсіп халықаралық орындары жинақталған.

Кластер – бұл фирмалар арасында кооперацияны дамыту жолымен, жахандық бәсекені және иновацияны енгізу, қнімді жетілдіру үдерістерінде бірін – бірі қолдайтын өзара әрекет ететін салалар желісі әдетте. Ғаламдық нарықта тығыз бәсекелесетін компаниялардың бір немесе бірнешеуі маңызды орынға ие. Олардың айналасында – шикізатты, жабдықтарды, қызметтерді жабдықтаушылар шоғырланады. Олардың барлығы инфроқұрылым кәсіпорындармен ғылыми ұйымдармен, оқу орындармен өзара әрекеттеседі.

Барлық ұлттық экономика үшін кластерлер ішкі нарықтың өсу нүктелері мен халықаралық жаулау кешені қызметін атқарады. 50-60 жылдарында жапон экономикасының қарқынды дамуы мықты металлургия кеме жасау кластерінің

қалыптасуымен байланысты. Осы кластер елдің әлемдік нарықтағы табыстарының басталуы болды.

Алғашқының ізімен экономикада жаңа кластер жиі қалыптасады және елдің халықаралық бәсекеқабілеттілігі артады. Елдің жоғары бәсекеқабілеттілігі жеке кластердің күшті жақтарына сүйенеді [5].

Кластер құрылымына кіретін салалар жоғары қоғамдық және мемлекеттік назарға ие болады. Ғылымның сәйкес салаларындағы зерттеулерге бюджет бөлінеді, ғылыми институттары мен ЖОО-ны пайда болады.

Осылайша кластердегі өзара жұмыс аймақтың, саламен жалпы ұлттың бәсекеқабілеттілігінің өсуіне әсер ететін жағымды сыртқы әсерлерді тудырады .

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. ҚР Президентінің «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Қазақстан халқына Жолдауы, Егемен Қазақстан, - 01 қыркүйек 2020 жыл
2. Портер М. Конкуренция. –М.:Издательский дом «Вильямс», 2018
3. Всемирный экономический форум: Рейтинг глобальной конкурентоспособности стран мира, 2019 г.
4. Информационно-аналитический журнал «Рынок и конкуренция» за 2019, 2020 гг.(Казakhstan)
5. Материалы Агентства РК по защите конкуренции (Антимонопольное агентство)М.Б.Бисенғазиев, А.Ш.Хамитов – «Кәсіпкерлік негіздері», Орал, 2018

Азатқызы Назым Х-19-1 оқу тобының студенті

Ғылыми жетекші: Әбдіраманова А.Т., филос., ф. к., қауым. профессор м.а.

Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қаласы, Қазақстан Республикасы

ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАННЫҢ РУХАНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ФАКТОРЛАРЫ

Құндылықтар қоғам мен адамға жақсы мен жаманның, пайдалы мен зияндының, ақиқат пен жалғанның, сұлулық пен ұсқынсыздықтың, әділеттілік пен әділетсіздіктің, тиым салынған мен рұқсат тілгеннің, маңызды мен мәнсіз-дің аражін ашуға көмектеседі, яғни құндылықтар табиғатында адамзат тегінің өзі өмір сүріп отырған әлемді рухани-практикалық тұрғыдан игеруінің тәжірибесі жинақталған. Осы тұрғыда, мәдениет пен құндылықтар ажырамас бірлікте болады, құндылықтар мәдениет болмысының құрамдас бөлігі болып табылады.

Кең мағынада алсақ, құндылықтар әлемі – мәдениет әлемі. Адам әрқашан кез-келген құбылысқа немесе объектіге өзінің бағасын береді. Бір затты немесе құбылысты бағалау сана жұмысын талап етеді. Адамның шындыққа құндылықты қатынасы тек сананың негізінде ғана мүмкін болады. Алайда құндылықты сананың танымдық санадан ерекшелігі, ол зат немесе құбылыс не болып табылады деген сұрақтан гөрі, оның біз үшін маңызды неде, құндылығы неде деген сұраққа жауап іздейді. Сондықтан құндылықтар адамның рухани әрекет саласы, оның санасының (өзіндік санасының) жетілгендігінің, тұлғалық қалыптасу деңгейінің, рухани байлығының көрсеткіші болып табылады [1].

Адам бар жерде құндылық та қатар жүреді. Ол адамға ғана емес, оны қоршаған ортаға да тікелей байланысты. Құндылық - әлдебір дүниенің маңыздылығын аңғартатын сипаты іспетті. Ол әр затқа табиғатынан тиесілі емес. Әр адамның таным-түсінігіне, көзқарасына байланысты әр түрлі сипатта болмақ. Қоғамда "рухани құндылықтар", "материалдық құндылықтар", "мәңгілік құндылықтар" сынды ұғымдар қалыптасқан. Иә, бұл

жеке-дара құндылықтардың жалпы атауы болғанымен, жалпы құндылық түгелдей жалқы адамға тән бола бермейді. Мысалы, рухани құндылықты құрайтын махаббат, иман, адамгершілік, т.б. сынды жеке-жеке құндылықтардың барлығы да бір адамға тиесілі болмауы мүмкін. Біреулерге махаббат құндылық болғанымен, иманның не екенін білмей, оған пысықырып та қарамайтын жандар бар. Ақылды құндылық деп санайтындар махаббаттың, жанашырлықтың, адамгершіліктің не екенін ұмытып жатады.

Бүгінгі таңда рухани құндылықтардың мәнін, маңызы мен ұлттық ерекшеліктерін анықтау ұлттық сана сезіміміздің бағдар бағыттылығын қалпына келтіруге ықпал етеді. Сондықтан Қазақстан үшін рухани құндылықтар туралы ілім (аксиология) дәстүрлі дүниетаным мен жаңа жағдайға бейімделу кезінде туындайтын құндылықтардың ақиқаты мен жалғанын ажыратудың, ұлттық болмысымызды танудың негізіне айналып отыр. Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев «Біздің суверенді және тәуелсіз Отанымызда өзіндік құндылықтарымыз бар және оларды сақтап, қорғай білуіміз керек. Бірде бір қоғам және бірде бір мемлекет патриотизм, бейбітшілік пен келісім, әлеуметтік серіктестікпен үйлесімділік, құқықтық тәрбие идеяларын жүргізбестен аяғынан тік басып тұра алмайды» деген болатын [2]. Шынында да отаншылдық өзара түсіністік, бауырмалдық, батырлық, парасаттылық, ой еркіндігі, қайырымдылық, ар-ождан, әділеттілік пен бостандық сияқты құндылықтарсыз қоғамның жеке мүшелері адамдарды да елестету мүмкін емес. Бұлар адамның рухани күшінің қайнар көзі, адамгершілік қасиеттерінің қалыптасуында ынталандырушы шарт. Бұл орайда Ә.Нысанбаевтың мына сөзін келтіре кету ойымызды нақтылай түседі. «Адам бойындағы рухани даму мүмкіндігін көрсететін тағы бір жайт – оның айқын өмірлік позициясының болуы. Егер ол тек ғана баюға ұмтылатын, бірақ еліне өз отандастарына қол ұшын беруді, көмектесуді ойламайтын, имандылық пен адамгершіліктен аулақ тұрған болса, қанша кітап оқыса да, бәрібір ондай адамның руханилығы туралы сөз болуы да мүмкін емес» [3]. Алайда тарих процесс арқылы жалғасып келе жатқан құндылықтарды ұрпақтан ұрпаққа табыстау дәстүрі кеңістік идеология тұсында жолдан шығып қалды. Тоталитарлық жүйенің құндылықтарын зорлықпен санаға сіңіру, адамдардың іс-әрекетімен дүниетанымының өзегіне айналдыру жаппай етек алды. Бәрін бір идеологияға бағындыру нәтижесінде ұлттар дәстүрлі өмір сүру тәсілінен айырылды. Адамның рухани дүниесінен гөрі материалдық бастамалар, қажеттіліктер алғашқы орынға қойылды. Бір ғасыр ішінде жүріп өткен саяси қуғын-сүргін, халықты жаппай жайлаған үрей, шовинистік саясаттың нәтижесінде жазу үлгілерінің өзгеруі, ұлт тілінің қолданылу аясының тарылуы ұлттық құндылықтардың, яғни халық шығармашылығы – фольклор, мақал-мәтел, эпос жырларымыздың қоғам сұраныстарынан алыстатылуы, ислам дінінің теріске шығарылып, атеистік көзқарастың басты ұстанымға айналуы және тағы да басқа өзгерістер ұлт санасындағы рухани құндылықтарға кері әсерін тигізбей қалмады. Рухани құндылықтарды бағалай білуге әлемді, адамдарды, табиғатты сүю ғана үйрететіндігі естен шықты. Алайда еріксіз істелінген нәрсенің адамнан бәрібір де еріксіз қалатыны, бағаланбайтыны негізделеді. Бұл туралы С.Нұрмұратов «Ақиқатты түсінуге, игеруге болмайды, оны тек таза жүрекпен қабылдау керек, адам сол әлемге ақ ниетпен ұмтылуы қажет» деп жазады [4]. Рухани құндылықтар адамдар жүрегінде емес, кітап беттерінде сақталып қалды.

Нарықтық қатынастар кезеңінде қазақ қоғамының санасы коммунистік идеология мен тоталитарлық жүйе құрған түсініктер мен көзқарастарға толы еді. Оның үстіне нарықтық қатынастарды қалыптастыру кезеңінің алғашқы жылдарында жіберілген ағаттықтар мен кемшіліктер қоғамның рухани және моральдық азғындауына әкеп соқтырды. Дәстүрлі дүниетаным мен нарықтық қатынастар тудырған құндылықтар арасында қайшылықтар пайда болды. Ұлттың рухани тазалығын сақтауда рухани құндылықтардың ұлттық негіздері қандай, жаңа ғасырда оларды адамдар санасына қалай енгіземіз, ұлт дүниетанымында қалыптасуы мен даму ерекшеліктерін қандай, жаңа жағдайға бейімделуі қалай жүреді, оның ішкі қайшылығын анықтау, бағыты мен бағдарын көрсету осы тақырыптың өзектілігін көрсетіп отыр [5].

Құндылықтарды зерттейтін саланың аксиология деп аталатыны зерттеушілерге белгілі. Философия мен мәдениеттануда мейлінше мол тағылым – тәжірибесі бар құндылықтар туралы ілімді зерттеу қызу философиялық пікір таластың негізінде қалыптасып келе жатыр. Ал рухани құндылықтардың ұлттық негіздерінің қалыптасу мен даму ерекшеліктерінің зерттелуіне тоқталатын болсақ, бұл мәселеге әлеуметтік философиялық тұрғыдан әлі толық зерттеліп болмаған, философ ғалымдардың көз қырына енді ілініп келе жатқан мәселелердің бірі. Құндылықтардың ұлттық негіздерінің уақытқа сай зерттелмеуі, оның халық танымынан жасырын қалуына алып келді. Бұл түрлі теріс көзқарастар мен пікірлердің туындауының себебіне айналды.

Рухани құндылықтар қоғам талабына сай өзгерістерге ұшырап (мысалы, ұжымдық үдеріс қауымдастық пен жеке тұлғалылыққа алмасты, ұлттық, қоғамдық құндылықтардан гөрі жеке құндылықтар басымдылық таныта бастады), жаңа нарықтық қоғам салты пайда болды. Бұл жағдайлар азаматтарымыздың арасында ізгілік, әділдік, өзара көмек, төзімділік сияқты қарымқатынастар орнатуына ықпал ететін құндылықтар мен әр жеке тұлғаның шығармашылық мүмкіндіктерінің ашылуы мен оларды жүзеге асыруға түрткі болатын құндылықтарды зерттеу қажеттіліктерін туғызды. Осындай жағдайларда қоғамдық мұраттар мен адамдардың тәлімдік үдерістері өзгерді, сондықтан да білім мазмұнын түбегейлі жаңғырту, әдістерді жаңарту және жастарды оқыту және тәрбие беру технологияларын жетілдіру қажеттілігі туындады. Әр адам өз бойындағы қабілеттерін толық жүзеге асырып, өз мемлекетімізге ғана емес, бүкіл адамзат иігілігіне пайда келтіре алатындай болуы керек. Баланың бойындағы қабілеттерін ашып, оның өз жан-дүниесіне үңіліп, өз болашағына деген сенімін ояту, өзін-өзі құрметтеп, өз ар-ұжданымен өмір сүруі қандай маңызды десеңізші!

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Алтаев Ж, Ғабитов Т, Қасабек А, Мұхамбеталиев Қ. Философия және Мәдениеттану. – Алматы., 2001
2. Рухани құндылықтар әлемі: әлеуметтік-философиялық талдау. 2000.
3. Адам және ашық қоғам ., 1998; Қазақстан. Демократия. Рухани жаңғыру, А.,1999.
4. Қазақ мәдениеті. Энциклопедиялық анықтамалық. А.,2006.
5. Назарбаев Н.Ә. Тарих толқынында. Алматы: Атамұра 1999.

Азине Шынарғуль 3 курс студенті СР 18 к тобы

Ғылыми жетекші: Минжанов Н.Ә.

п.ғ.д., профессор Қазтұтынуодағы Қарағанды Университеті, Қарағанды,
Қазақстан Республикасы

МӘДЕНИ МҰРА-МӘҢГІЛІК ЕЛ ҚҰНДЫЛЫҒЫ

Мәңгілік ел, шексіз байлық, Ұлы дала – міне, осы сөздерді біз күнделікті өмірде жиі естеп жүрміз. Иә, біз бақытты да байлығы мол елде өмір сүрудеміз. Біздің еліміздің Мәңгілік ел болуы қажет тілік қана емес ол-міндет деп білемін. Себебі, Ұлы Абай, әйгілі Шоқандай ұлы азаматтары бар, Қабанбайдай батырлары қазақ елінің Мәңгілік болмауы мүмкін емес. Осындай ұлы елде өмір сүріп жатқан біз ең бақытты ұрпақтар болып келеміз. Себебі, біз бейбітөмірде, бақытты балалық шақта күн кешудеміз. Еліміздің мәңгілік болуы қазақ атының да шексіз өмір сүруінің кепілі емес пе? Осындай Мәңгілік елдің – мәңгілік ұраны, мәңгілік мақсатымен қатар, жастары күні бүгінге дейін жинақталған халқымыздың бай рухани және мәдени қазынасын біз ұлттық тәуелсіздік тұрғысынан таразылай бастасақ, оның болашақта бүкіл әлемді елең еткізуі мүмкін ерекше қуаты, ең алдымен, өте терең сөз өнеріміз бен саз өнерімізде жатқанына көз жеткізер едік.

«Мәдени мұра» ұғымының көп анықтамасы бар, себебі «мәдениет» термині көп мағынаны қамтиды. Сондықтан «Мәдени мұра» аясына адамзат өмірінің көріністері – саз өнері, бейнелеу, сәулет өнері, ауызекі-поэтикалық, жазба әдебиет, философия кіреді. Шын мәнінде, мәдени мұра – бұл жады. Қоғам, мәдениет үшін әлеуметтік маңызды ақпаратты кез келген түрде, кез келген құрал арқылы сақталуы қажет. Халықтың өткен тарихи жолы оның әлеуметтік жадында жатталып, мәдениетінің дәстүрлі ұстанымдарын қалыптастырады..

Күні бүгінге дейін жинақталған халқымыздың бай рухани және мәдени қазынасын біз ұлттық тәуелсіздік тұрғысынан таразылай бастасақ, оның болашақта бүкіл әлемді елең еткізуі мүмкін ерекше қуаты, ең алдымен, философиялық-дүниетанымдық астары өте терең сөз өнеріміз бен саз өнерімізде жатқанына көз жеткізер едік.

Әрбір мемлекеттің өркениеттілігі ең алдымен, оның мәдени мұраға деген көзқарасымен анықталады. Қазақстанның мәдениет саласындағы мемлекеттік саясатына екі түрлі міндет жүктеледі: бір жағынан, өзіндік этникалық мәдениетті дамыту мен қолдауға бағытталған шаралар кешенін дайындау қажеттілігі; екінші жағынан, оңтайлы даму және біртұтас жалпы адамзат мәдениетіне ауыртпалықсыз кіру үшін жағдай жасау.

Мәдени мұраға ұқыпты қарау мен басқа мәдениеттің құнды элементтерін қабылдау – адамзат өркениеті дамуының сара жолы. Өркениеттің негізгі жетістіктері осы жолда қаланды. Мысалы, IX – XIII ғ. басындағы ортағасырлық мұсылман мәдениетінің, басқаша айтқанда, Ислам Қайта Өрлеу мәдениетінің жетістіктерін мақтан етеміз. Осы кезеңде Екінші Ұстаз атанған әл-Фараби өшпес трактаттарын жазды. Ибн Сина медицинаға арналған 12 томдық еңбегін бітіріп, Қожа Ахмет Ясауи адам руханиятын бұрын шықпаған биігіне көтерді. Орталық Азияның қалалық мәдениеті сол кездің материалды және рухани мәдениетінің ең озық үлгілерін берді. Бұл феноменді зерттеушілер осы мәдениеттің гүлденуіне себепкер факторлардың (араб, иран, түркі мәдениетінің синтезі; Ұлы Жібек Жолының рөлі; сол кездегі көшпелі өркениет динамикасы; исламның өркениет түзудегі рөлі; тәңіршілік, зороастризм, манихейлік басқа да автохтондық діндердің рухани мүмкіндігі және т.б.) көптігін көрсетті [1].

Мемлекет біздің халқымыздың рухани мәдениетінің лайықты қызметіне үлкен көңіл аударып отырып, уақыттың сұранысын өтеуге ұмтылуда, ал бұл мұраның тасымалдаушылары мен сақтаушылары біздің еліміздің өскелең ұрпағы, біздің балаларымыз бен немерелеріміз жаһандану дәуіріндегі Қазақстанның болашақ күш-қуатын білдіреді.

Тәуелсіз дамудың он шақты жылы рухани мәдениетсіз, жастарды жоғары өмірлік құндылықтар рухында жүйелі және саналы түрде тәрбиелемей, тек материалдық игілік жолында тәрбиелеудің табысты болмайтындығын көрсетті, өйткені прагматизм және табыс руханилықтан алшақ құндылықтарды егетіні белгілі болды. Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, тек Қазақстан емес, сонымен қатар көптеген елдер, әсіресе өз дамуының трансформациялық кезеңдерінде заманның алға қойған жаңа талаптары аясында өздерінің тарихына, мәдениетіне, дәстүрлеріне қайта бет бұрды.

Халықтың өзіндік санасын қалыптастыру мен дамытуда маңызды рөл ойнайтын мәдени мұра, осылайша қоғамдық дамудың аса маңызды катализаторы болып табылады. Ұлттық қауіпсіздік ұғымы гуманитарлық қауіпсіздік түсінігі сияқты тек ішкі немесе сыртқы қауіп-қатерді ғана білдірмейді, сонымен бірге өткеннің ұлы құндылықтарына деген мәдени дәстүрге деген лайықты қатынас қалыптасқан және қолдау табатын қоғамның қауіпсіз өмір қамын қамтамасыз етуде мәдени мұраның рөлі орасан зор, бірақ оның бағасын түсірумен қатар, асыра бағалауға да болмайды.

Ғасырлар қойнауынан жалғасып келе жатқан рухани дүниемізді түгендеуге бастау болып, серпіліс берген «Мәдени мұра» бағдарламасының бірінші кезеңі қорытындыланып, екінші кезең іс-шаралары айқындалды. Елімізде «Мәдени мұра» бағдарламасы жаһандану мен Батысқа еліктеу процесінің қарқындауы жағдайында жүзеге асуда, дейтұрғанмен, ол егемен еліміздің қазіргі қазақстандық қоғамның мәдени

бірегейлігін нығайтуға негізделген. Қай қоғам, қай заманда болмасын, Отаншылдықтың бастауы деп-тарих пен мәдениет деп білген. Ал аталмыш мемлекеттік бағдарламаны жүзеге асыру жөніндегі жасалған қорытынды, халқымыздың тарихына байланысты мәдени мұрамызды сақтау, нысандарды қайта жаңғырту, алыс-жақын шет жұрттағы жәдігерлерімізбен мұрағаттарды жинақтау, жалпылай алғанда, жақсы жемісін берген сығайлы. Тарихи-мәдени мұраларымызды жаңғырту-қазіргі егемен елімізде, жаңа буын қалыптастырып жатқан заманда ерекше маңызды болып отырған шаруа.

Соның нәтижесінде, Еуразия кеңістігіне аттылы көшпелілердің шығуы секілді тарихтың іргелі оқиғасы және бұл оқиғаның «өзекті дәуірінің» - әлемдік діндердің пайда болуы, «дала» өркениетінің, қазақ хандығының жарқын да қасіретті тағдыры, Ұлы Жібек жолының бойындағы халықтардың пайда болуы, өркендеуі, семуі және жаңа өмірі, отарлау, империя құрамында болу, егемен мемлекет ретінде болашаққа жол іздеу кезеңінің рухани ахуалына ықпалы назарға ілікті. Сонымен қатар, «Мәдени мұра» бағдарламасы ұлттық сана-сезім мен біртектіліктің қалыптасуымен, нығайымен байланысты сұраныстарға жауап болды. Жаһандану дәуірінде тарихи-мәдени мұра өзін-өзі біртектілендірудің негізі. Оны сақтамасақ, біз жаһандану үстіндегі әлемде тағы да жоғалып кетуге жол саламыз. Біздің ортамызда мемлекеттілік дәстүрлерін бір жарым ғасырлық қол үзіп қалу тұр, сол себепті біздің халқымыз өзін тарихта әрекетшіл тұлға деп қабылдауды үйренуі керек. Бірақ уақыт ағымы толастамақ емес, сондықтан, ұлттық құндылықтарымызды, тарихи-мәдени ескерткіштерді, ұрпақтар сабақтастығымен, бүгінгімен жалғастырмасақ, рухани өрлеуге жету мүмкін емес. Ал бүгінгі Қазақстан үшін мәдени мұраларды шығармашылықпен тереңдете сараптай отырып, түбінде оның бұрынғыдан да гөрі дамыта түсу көзделеді, яғни, профессор, Т.Х. Ғабитов, айтқандай, мәдени құндылықтар халықтың мыңдаған жылдар бойындағы шығармашылығы, ол қауым мен жеке адамның рухани ізденісі де, халықтың даналығы мен адамгершілік нышаны да, яғни, адамзаттың рухы мен келбеті, оның ерік бостандығы мен діни санасы, философиялық жүйелерімен рәміз-таңбалы өсиеттері, өмірлік сабақтары, діні мен тілі, ділі мен мұраты-осының бәрі де мәдениетпен біте қайнасқан [2].

Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асыру жөніндегі Қоғамдық Кеңестің Кеңейтілген отырысында: «Қазақстан әлемнің бәсекеге барынша қабілетті 50 елдің қатарынан лайықты орын алуы үшін, өзінің қазба байлығымен қатар, жазба байлығын да, яғни, мәдениеті мен ғылымын, білімі мен білігін-тоқ етерін айтқанда, рухани әлеуетін күллі адамзатқа жарқыра көрсетіп, елімізді айдай әлемге паш ете білуі керек, әсіресе, тарих пен мәдениет ескерткіштерін туризм инфрақұрылымына айналдырудың қажеттігін баса айтып, "Баяғыдай, биыл қаржы бөліп, сылап сипағанымен, келесі жылы түсіп қалып, жәдігерлеріміз қотыр тайдың кейпін кешпесін, жолдардан, коммуникациялар мен елді-мекендерден шалғайда жатқан әрқилы қорымдарға қаржы шығындауды тоқтатқан жөн" деген сөзі жасалған іске дәл бағасын беріп, бір қайнауы жетпей жатқан тұсты дәл мезгел берді. Сірә, бұл тіптен "біткен іске сыншы көптігінің" емес, тарихи ескерткіштерге шет елдіктердің назарын аударып, кемел тарихымыздың бар екеніне көз жеткізетін кесек жәдігерлерімізді таныту әлі жанданбай тұрғаны рас. Тіпті, оны шет елдіктер байқамай тұрмақ, өз халқымыздың жете білмейтіндігі жасырын емес. Қазақты отаршылдық, тоталитарлық тәртіп пен қазіргі өтпелі қоғам қиындықтары қатты шайқалтқаны белгілі. Сол себептен сұрыпталған дәстүрлі құндылықтарды, тарихи-мәдени ескерткіштерді жаңғырту қазақ мәдениетінің үшінші мыңжылдықта аяқ басқанындағы киелі міндеттерінің бірі болып отыр.

Мәдени мұраның қайта өркендеуі, оның тарихи аясының кеңеюі мәдениет үшін зор маңызды, ол ұлт қабілеттері мен рухани күштің жеткіліктілігін көрсетеді. Ұлттың рухани мұралары мен дәстүрлерін, қаһармандық ерлік салтын қастерлеу-ұлттық идеяның басты көзі болады, оның дүниежүзілік өркениеттер арасындағы өзіндік дербестігін нығайтады. Қазақты отаршылдық, тоталитарлық тәртіп пен қазіргі өтпелі қоғам қиындықтары болғаны рас, сол себепті, дәстүрлі құндылықтарды, тарихи ескерткіштерді жаңғырту қазақ

мәдениетінің басты міндеттерінің бірі екендігін, өкінішке орай, білмейтіндер де кездесіп жататындығын жасырмаймыз. Соның нәтижесінде «Мен – Сен» әлемі – құндылықтар әлемі, өйткені, құндылық қос сананың кездесуінен туындайды» деп Құлсариева Ақтолқынның да көрсетіп кетуі де сол кемшіліктің орнын аз да болса толтырғандай болады.

Қазіргі реформалардың барысы көбінесе тек экономикамен ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік-мәдени жағдаймен, «менталдықпен», халықтардың этномәдени дәстүрлерімен анықталады. Әйгілі әлеуметтанушы Ф.Фукуяма экономикалық прогресс ішкі үйлесімділік үшін қоғамға деген «сыйлық» болып табылады, ал оның болмауы шаруашылықтың гүлденуіне кедергі келтіреді деп жазды. Футурологтың ойынша, «қазіргі таңда әртүрлі мәдениеттерді әрқилы ететін не нәрсе және олардың қызмет атқаруының негізін не құрайды, осыны терең түсінуді қалыптастыру өмірлік маңызды болды, - өйткені жаһандық бәсекенің проблемалары саяси, сондай-ақ, экономикалық болсын, мәдениет терминдерінде жиі қолданылатын болды» [3]. Нағыз ұлт пен қоғамның мәдениеті бұл жаһандық бәсекеде табысты анықтайды.

Сонымен қатар басқа да теоретикалық және практикалық мәселелер шешілуде: ең алдымен, ғылыми және философиялық әдебиетті аудару процесіне ғалымдар мен кәсіби аудармашылар ортасынан адамдардың үлкен тобын тарту қазақ тілінің лексикалық қорын, оның ұғымдарын халықаралық әмбебап қолданыстағы жаңа терминдермен, сондай-ақ, қазақ тілінің өзіндегі көптеген аз қолданылатын ұғымдар қорын жаңартады. Осының бәрі тағы да қазақ тілі рационалдық білім мен ғылым тілі ретінде мәртебесін анықтайды, өйткені қазіргі уақытқа дейін қазақ тілі тек күнделікті және әдеби-көркем жағынан бай деген пікірлер айтылып жүр.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

- 1.Тасмағамбетов И.Н. Жаһандану процесінде ұлттық мәдениеттерді сақтау // Қазақстанның мәдени мұрасы. Халықаралық конференция материалдары. – Алматы, 2005. – бб.
- 2.Ғабитов Т.Х., Өмірбекова М. Мәдениеттану негіздері. – Алматы, 2003. – б.
- 3.Фукуяма Ф. Конец истории . – М.: ООО АСТ, - 1999. – б.

Азине Шынаркуль 3 курс студенті СР-18- к тобы
Ғылыми жетекші: к.п.н., доцент Абдақимова М.К.

Қазтұтынуодағы Қарағанды Университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ОТБАСЫЛЫҚ ҚАМҚОРШЫЛЫҚ БАҒДАРЛАМАСЫНДАҒЫ КЕЙС-МЕНЕДЖМЕНТ

Кейс-менеджмент қызмет көрсету тәсілі ретінде отбасылық қамқоршылық бағдарламасында балалармен жұмыс жасауда келесі мақсаттарды орындайды:

- баланың қамқорлыққа, қорғауға және қолдауға жеке қажеттіліктерін қанағаттандыруға көмектесу;
- баланың/жас жігіттің қабілеттерін дамыту және білім беру ұйымы мен қоғамдастықтың ресурстарын жұмылдыру;
- баланың/жас адамның өз бетінше жұмыс істеуін барынша қолдау және ынталандыру;
- баланың/жас адамның қиын өмірлік жағдайының жағымсыз салдарын болдырмау және азайту;
- бала/жас адам үшін қажетті қолдау қызметтерін анықтау және ұйымдастыру, олардың әсерін бақылау;

- баланың/жас адамның қоршаған қоғамдастыққа әлеуметтік интеграциялануына ықпал ету;

- қажетті қызметтер мен ресурстарды алуда баланың/жас адамның мүдделерін қорғау;

- балаға/жас жігітке тиімді қолдау көрсету үшін қоғамдағы әлеуметтік қызметтерді жұмылдыру және осы қызметтердегі олқылықтардың орнын толтыру;

- барлық қолжетімді ресурстарды тиімді және ұтымды пайдалануды, сондай-ақ қорғаншылық бойынша қызметтердің жоғары сапасын қамтамасыз ету.

Отбасылық қамқоршылық бағдарламасы аясында кейс-менеджмент тәсіл ретінде келесі қағидаттарға сүйенеді:

- Басты назарда - бала/жас адам. Көрсетілетін қызметтер баланың/жас адамның қажеттіліктеріне бейімделуі керек, оны қолданыстағы әкімшілік құрылымдарға немесе қызмет көрсету механизмдеріне бейімделуге мәжбүр етпеуі керек.

- Қатысу. Балалар мен жастарды олардың өміріне қатысты мәселелер бойынша сарапшылар ретінде қарау керек.

- Күшті жақтарға сүйену. Баламен/жас адамдармен жұмыс оның күшті жақтары мен анықталған қажеттіліктеріне негізделуі керек.

- Кемсітушілікке жол бермеу және әртүрлілікті мойындау. Баланың/жас адамның қабылдауын қалыптастыратын әлеуметтік, мәдени, экономикалық және басқа факторларды, оның өмірінің мән-жайларын және оның қандай да бір қызметке қажеттілігін ескеру және оларға қызмет көрсету циклі шеңберінде ден қою қажет.

- Есептілік және ашықтық. Баламен/жас адаммен жұмыс Адал және ашық ынтымақтастыққа негізделуі керек. Бала/жас адам өзінің мүдделеріне әсер етуі мүмкін барлық іс-шаралар туралы барынша хабардар болуы керек.

- Ақпараттың жеткіліктілігі. Баламен/жас адаммен жұмыс мүмкіндігінше қолайлы көздерден келетін ақпаратқа негізделуі керек.

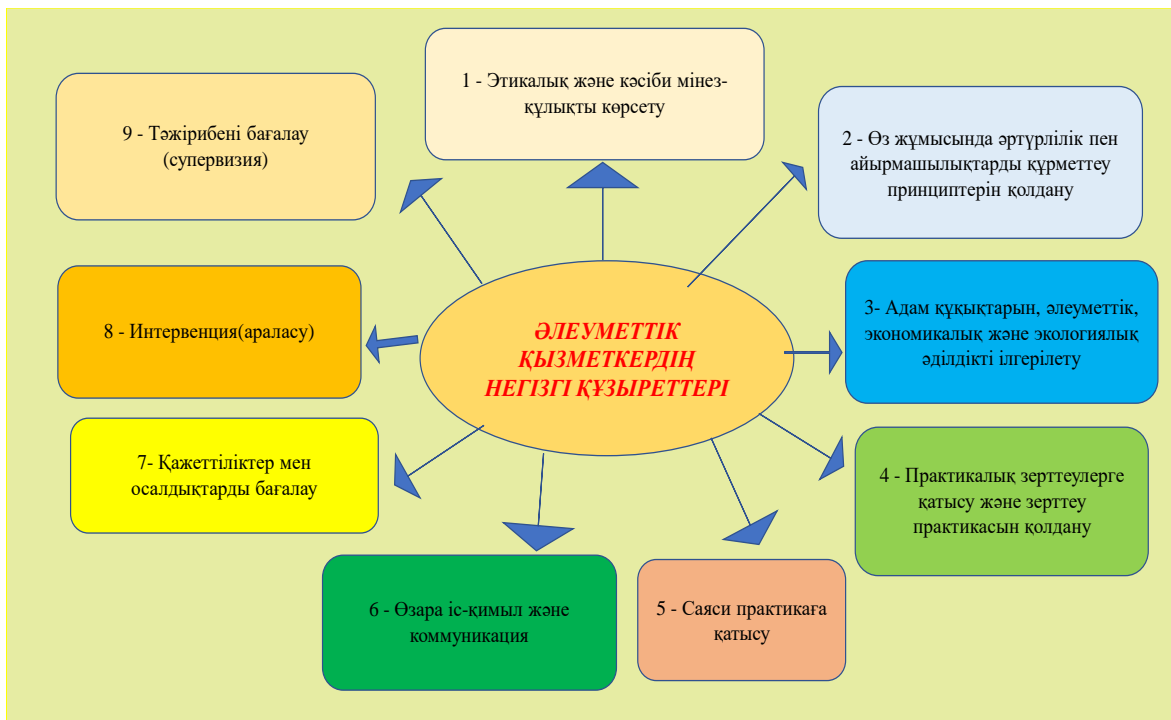
- Үздіксіздік. Үздіксіздікті қамтамасыз ету үшін кемінде бір маман қызмет көрсетудің басынан аяғына дейін өзгеріссіз қалуы қажет.

- Фактілерге негізделген тәсілді қолдану. Көрсетілетін қызметтерді тиісінше құжаттамалық ресімдеу білімді жинақтауға ықпал етеді. Құжаттаманы үнемі тексеру практиканы жақсартады және ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалармен жұмыс жасауда қандай тәсілдер тиімді екенін түсінуге көмектеседі.

Бала/жас бала Отбасылық күтімді қамтамасыз ететін қызметке балаларды қорғау органдарымен барған кезде кейс-менеджмент функцияларын бірнеше кейс-менеджерлер орындай алады (мысалы, балаларды қорғау жөніндегі мемлекеттік органның кейс-менеджері және отбасылық тәрбие бағдарламасының кейс-менеджері).

SOS-отбасылық қамқоршылық бағдарламасындағы кейсті басқаруды әлеуметтік жұмыс мамандары және/немесе кейс-менеджердің функциялары жүктелген басқа да білікті қызметкерлер жүзеге асырады.

- Кейс-менеджер. Кейс-менеджер - отбасылық қорғаншылық қызметтерінде балаларды жеке алып жүруге жауапты негізгі маман.

Кейс-менеджер бағалау жүргізу, жоспарлау, көмек көрсету және құқықтарды қорғау, сондай-ақ қызметтерді үйлестіру және бағалау сияқты негізгі функцияларды орындайды, бұған баламен/жас адаммен, асырап алушы ата-анамен/тәрбиешімен, биологиялық отбасымен (егер мүмкін болса) және басқа мамандармен және баланың сүйемелдеуіне қатысатын адамдармен ынтымақтастық арқылы қол жеткізіледі.

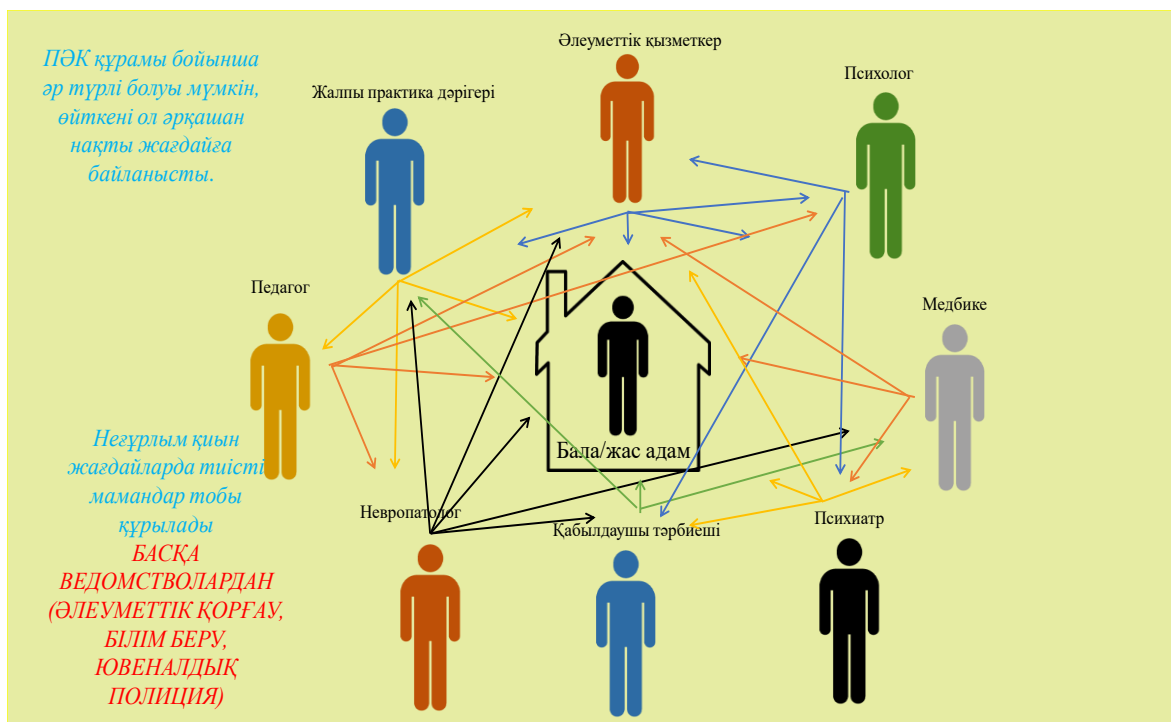
- SOS асырап алушы ата-ана/тәрбиеші. Тәрбие бойынша қызмет көрсететін негізгі тұлға ретінде SOS асырап алушы ата-ана/тәрбиеші баланы/жас адамды тәрбиелеудің қазіргі ұйымына қатысады және оның қамқорлығындағы әрбір баланың күтімі мен дамуын қамтамасыз етуге жауап береді. SOS асырап алушы ата-ана/тәрбиеші кейс-менеджердің барлық кезеңдеріне қатысады, кейс-менеджермен тығыз қарым-қатынас жасайды; ол кейс-менеджерді бағалау және жоспарлау кезеңдерінде қолдайды, оған баланың жеке қажеттіліктері мен талап етілетін іс-әрекеттері туралы өз пікірін, бақылаулары мен тілектері туралы хабарлайды. SOS асырап алушы ата-ана/тәрбиеші баланың жеке даму жоспарын жүзеге асыруға жауап береді және осы процесте жетекші рөл атқарады.

- Бала/жас жігіт. Отбасылық тәрбие бағдарламасындағы бала/жас адам-кейс-менеджмент процесі бағытталған негізгі тұлға және оның белсенді қатысушысы.

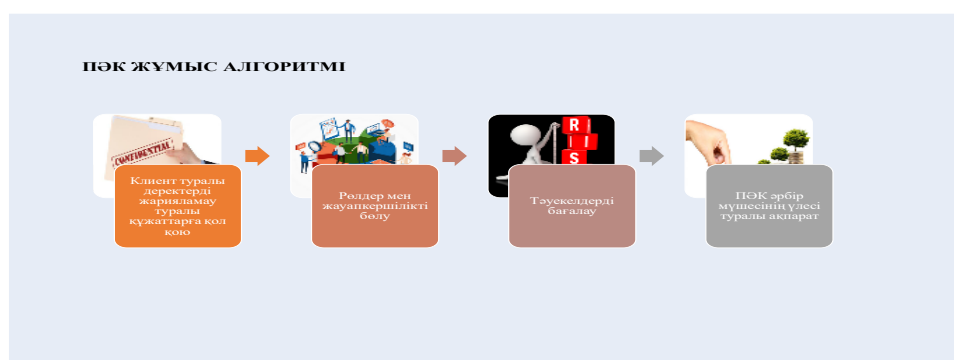
- Басқа да мамандар. Отбасылық қамқоршылық бағдарламасының басқа мамандары (мысалы, психолог, мұғалім және т.б.) мамандандырылған қызметтерді көрсетуге назар аударып, пәнаралық топтың мүшелері ретінде әрекет еткені жөн.

- Пәнаралық команда. Пәнаралық команда – ПӘК) - әр түрлі пәндерден құралған мамандар тобы, олар кешенді бағалау, қызметтерді жоспарлау және оларды балаға/жас адамға көрсету үшін біріктіріледі.

Кейс-менеджмент шеңберінде жақсы үйлестірілген пәнаралық команда баланың/жас адамның ілесіп жүруімен қатысатын барлық адамдардың бірлесіп жұмыс істеуі және көрсетілетін қызметтерде қайталану немесе олқылықтар болмауы үшін жағдайларды қамтамасыз етеді [1].

Мұндай команда уақыт пен ресурстарды тиімді пайдаланады және ұжымдық жауапкершілік пен ұжымдық қызығушылық тудырады. Отбасылық қорғаншылық бағдарламалары шеңберінде ПӘК құрамына SOS қызметкерлері қатарынан, сондай-ақ әлеуметтік қызметтер көрсететін басқа да ұйымдар немесе мекемелер мамандарының қатарынан әртүрлі салалардағы мамандар кіруі мүмкін.

Сәтті командалық жұмыстың компоненттері:

- сенім, құрмет және ынтымақтастық; нақты бағыт; ашық қарым-қатынас;
- құрметті атмосфера: команданың жетістігі үшін жалпы Жауапкершілік; команда мүшелері үшін нақты және белгілі рөлдер мен міндеттер;
- өкілеттік пен жауапкершілікке қатысты нақты ерекшеліктер: шешім қабылдаудың нақты және белгілі рәсімдері; тұрақты және күнделікті байланыс және ақпарат алмасу.
- Биологиялық отбасы. Егер мүмкін болса, баланың/жас жігіттің биологиялық отбасы, әсіресе қысқа мерзімді құрылғы жағдайында және/немесе баланы биологиялық ата-аналарға қайтару жоспарланған жағдайда, жағдайды басқару процесіне қатысады. Биологиялық отбасымен (ата-аналар, бауырлар, басқа туыстар) қарым-қатынас баланың дамуында өте маңызды рөл атқаратындықтан, отбасы баланың/жас жігіттің қалауына сәйкес келетін болса да, ұзақ мерзімді құрылым жағдайында да қатысуы керек.отбасы қызығушылық танытады.

Кейс-менеджмент процесінде биологиялық ата-аналар мен басқа да туыстар ОЖБ-ны бағалауға, жоспарлауға, іске асыруға және басқа да сатыларда қатыса алады. Сонымен қатар, егер қажет болса және мүмкін болса, биологиялық отбасы ПӘК кездесулеріне және

баланың даму динамикасын, тәуелсіз өмірге көшуді, кейіннен сүйемелдеуді және т.б. қоса алғанда, жағдайды талқылауға қатыса алады.

Отбасылық қамқоршылық бағдарламаларында балаларға тікелей қызмет көрсету шеңберіндегі Кейс-менеджмент - бұл өзара байланысты келесі кезеңдерден тұратын процесс: [1]

Кейс-менеджмент сатысы	Уақыт шеңберлері
1. Баланы қабылдау	Ұлттық және ішкі нормативтік талаптарға сәйкес
2. Терең бағалау (қайта бағалау)	Жыл сайын
3. Жеке даму жоспары (ЖДЖ)	Жыл сайын әзірленеді
4. ЖДЖ іске асыру	Әдетте, жыл бойы
5. ЖДЖ іске асырылуына шолу	ЖДЖ іске асыру барысында тоқсан сайын (SOS-отбасылар жағдайында) немесе ай сайын (жастар бағдарламалары жағдайында) өткізіледі
6. Сүйемелдеуді тоқтату және кейінгі мониторинг	Келесі мониторинг тәрбиеленуші SOS бағдарламасынан шыққаннан кейін алғашқы екі жыл ішінде жылына бір рет жүргізіледі

1 кезең. Баланы қабылдау

Баланы қабылдау - баланы отбасылық қамқоршылық бағдарламасына жібергеннен кейін кейс-менеджменттің бірінші кезеңі. Баланы/жас адамды отбасылық қамқоршылық бағдарламасына орналастыру туралы шешімді мемлекеттік органдар мен SOS арасындағы келісімдер негізінде ұлттық заңнамаға сәйкес Балаларды қорғау органы әрдайым қабылдайтынын атап өткен жөн.

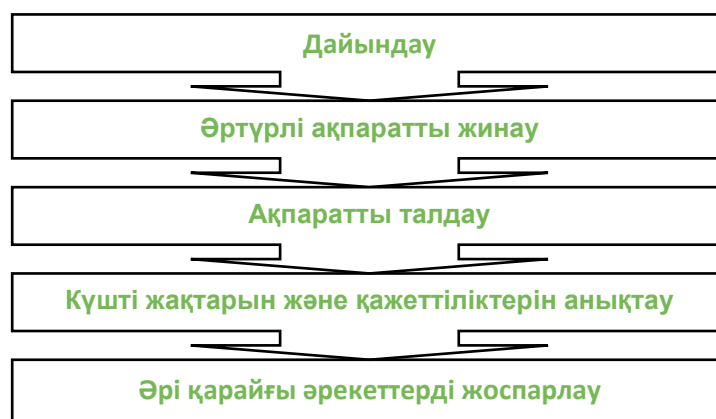
Жолдама туралы хабарлама алғаннан кейін ішкі рәсімдерге сәйкес отбасылық қамқоршылық бағдарламасына қабылдау процесі басталады. Бұл процесс баланың/жас жігіттің бағдарламаның мақсатты тобына жататындығын және баланы қабылдауға қажетті ресурстардың бар-жоғын анықтауға мүмкіндік береді. Қажет болған жағдайда, шешім қабылдау үшін бағдарлама бала туралы жетіспейтін және қосымша ақпаратты жинау үшін өзінің бастапқы «тергеуін» жүргізеді.

Бала асырап алушы ата-ананы/тәрбиешіні таңдау Істі басқару процесіне кірмейді, бірақ қабылдау кезеңімен байланысты. Мамандар бірлескен күш-жігермен баланың даму қажеттіліктеріне сәйкес келетін бала тәрбиесін қамтамасыз ету нұсқасын таңдауы керек.

2 кезең. Терең бағалау - бұл баланың қажеттіліктерінің орталық, маңызды аспектілері және отбасы мен қоғамдастықтың жалпы контекстінде осы қажеттіліктерге барабар жауап беру үшін отбасылық қамқоршылық бағдарламасы мен қоршаған қоғамдастықтың мүмкіндіктері қарастырылатын егжей-тегжейлі бағалау.

Отбасылық қамқоршылық бағдарламасы аясында қолданылатын терең бағалаудың мақсаты баланың/жас адамның өмірінің барлық салаларын жан-жақты зерттеу болып табылады. Нәтижесі - баланың/жас жігіттің қажеттіліктерін, қазіргі уақытта ресми/бейресми қолдау жүйесінің ресурстарын, сондай-ақ қажеттіліктер мен ресурстардағы олқылықтарды нақты түсіну; осылайша, бағалау жеке даму жоспарын құру үшін жақсы негіз болып табылады. Сонымен қатар, бағалау баланың/жас жігіттің одан әрі дамуын салыстыруға болатын бастапқы күй туралы ақпарат алуға мүмкіндік береді.

Төменде келтірілген схемада терең бағалау сатысындағы негізгі әрекеттер сипатталады:

Кейс-менеджмент аясында отбасылық қамқоршылық бағдарламасында «Бағалау үшбұрышы» немесе «Қорғауға мұқтаж балалар мен олардың отбасыларының қажеттіліктерін бағалау шеңбері» қолданылады.

Бұл бағалау шеңбері теорияға, ғылыми зерттеулердің нәтижелері мен практикалық тәжірибеге негізделген және ақпаратты жинау, оны талдау және баланы қолдау жоспарын құруда көмек түрін анықтау үшін қолданылады.

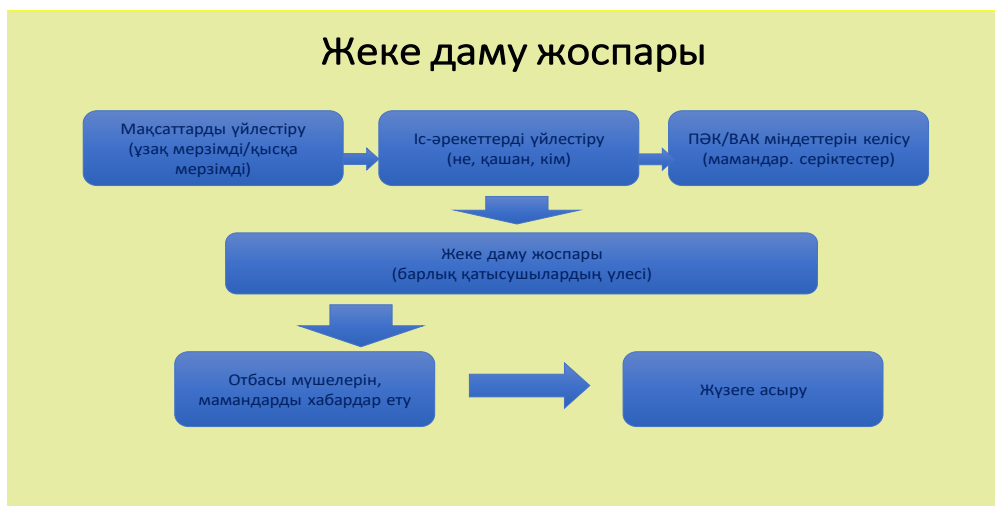
Бұл бағалау шеңбері үшбұрыш немесе пирамида түрінде ұсынылуы мүмкін, оның ортасында баланың әл-ауқаты орналасқан. Осылайша, баланың жағдайын талдау баланың ең сәтті нәтижесін қамтамасыз етуге бағытталған шараларды жоспарлау және іске асыру кезінде негіз ретінде қабылданатыны атап өтілді.

3 кезең. Жеке даму жоспары (ЖДЖ)

Жеке дамуды жоспарлау - бұл баланың жағдайын жақсартуға мүмкіндік беретін іс-шаралар жүзеге асырылатын жеке дамуды жоспарлаудың негізін құрайтын үздіксіз бағалау процесінің бөлігі.

Жеке дамуды жоспарлау - бұл шешімдер бекітілетін және мақсаттар қойылатын динамикалық процесс. ЖДЖ терең бағалау нәтижелері негізінде құрылады. Жоспарда баланың/отбасының жағдайын жақсарту үшін қандай шаралар қабылдануы мүмкін екендігі, осы шараларды кім қабылдай алатындығы, іске асырудың шарттары және осы шаралардың әрқайсысының күтілетін нәтижелері көрсетілген.

Дамуды жеке жоспарлау кезінде баланың күшті жақтарынан бастау керек және қиындықтарды жеңуге мүмкіндік беретін қолда бар ресурстарды пайдалануда бейімделу мен икемділік қажет.

Жеке дамуды жоспарлау процесі келесідей болуы керек:

- кешенді: барлық маңызды әрекеттер мен әсер етуші факторларды ескеру;
- тиімді: уақытты немесе ресурстарды ысырап етпеу;
- ашық: бала/жас адам, оның асырап алушы ата-анасы/тәрбиешілері, жоспарға әсер ететін басқа адамдар қатысуға шақырылуы керек және мүмкін болса, өз бетінше шаралар қабылдауға ынталандырылуы керек;
- ақпараттық: шешімдер процеске қатысушылар үшін түсінікті болуы керек;
- мақсатты: қысқа мерзімді шешімдер ұзақ мерзімді мақсаттарға қол жеткізуге ықпал етуі керек;
- логикалық: әр кезең келесіге әкелуі керек.

Жеке даму жоспарлары баланың қажеттіліктеріне бірінші және әрбір кейінгі жеке бағалау жүргізілгеннен кейін жыл сайын әзірленеді.

Жеке дамуды жоспарлау процесінің сипаттамасы.

4 кезең. ЖДЖ іске асыру

Жоғарыда сипатталғандай, баланың/жас жігіттің ЖДЖ-ны жүзеге асыруға SOS асырап алушы ата-ана/тәрбиеші жауап береді.

Қойылған мақсаттарға жету үшін кейс-менеджер балаға/жас адамға және Асырап алушы ата-анаға/тәрбиешіге ЖДЖ іске асыруға көмектеседі. Қызметтер мен іс-шаралар мақсатқа жетудің құралы болып табылады, ал бірінші кезекте баланың/жас адамның қажеттіліктеріне назар аударылады.

5 кезең. ЖДЖ іске асырылуына шолу

Іс шолулары ЖДЖ мақсаттарына қол жеткізудегі прогресті талдау, проблемалар мен кедергілерді анықтау, кейс-менеджмент пен қызмет көрсетудің қолда бар талаптарға сай болуын, жоспар бойынша жүзеге асырылуын және баланың/жас адамның қажеттіліктеріне сәйкес келуін қадағалау, сондай-ақ қажет болған жағдайда жоспарды түзету үшін жүргізіледі.

Отбасылық қамқоршылық бағдарламасы аясында жоспарларды іске асыруға жоспарлы шолулар жүргізу тоқсан сайын (SOS-отбасылар үшін) немесе ай сайын (жастар бағдарламалары үшін) немесе егер олар өзгеше болса, ұлттық немесе ішкі нормативтік

талаптарға сәйкес ұсынылады. Кейс-менеджер және асырап алушы ата-ана/тәрбиеші шолу шеңберіндегі іс-шараларды үйлестіруге жауап береді.

Сонымен қатар, баланың немесе жас жігіттің ЖДЖ-ры жағдайды басқарудың мақсаттары мен іс-шаралары баланың немесе жас адамның жағдайына, оның қажеттіліктеріне, құқықтары мен тілектеріне сәйкес келуі қажет болған кезде қайта қаралады. Осылайша, егер баланың/жас жігіттің жағдайы айтарлықтай өзгерсе немесе асырап алушы ата-ана/тәрбиеші сұраса, жоспарлы шолулардан басқа, жоспардан тыс тексерулер жүргізілуі керек.

6 кезең. Алып жүруді тоқтату

Сүйемелдеуді тоқтату - баланың SOS-отбасылық тәрбие бағдарламасынан шығу процесі. Алып жүруді тоқтату мынадай себептер бойынша мүмкін:

- баланың тәуелсіз өмірге көшуі;
- баланы биологиялық отбасына қайтару;
- баланы асырап алуға беру;
- баланы интернат үлгісіндегі мекемеге орналастыру;
- баланы басқа орналастыру нысанына (туыстарының қамқорлығына, қабылдаушы отбасына орналастыру);
- басқа.

Осылайша, отбасылық қамқоршылық бағдарламаларындағы кейс-менеджмент жетімдіктің де, қайталама жетімдіктің де алдын алуға, сондай-ақ отбасылық қамқоршылық бағдарламаларына қатысатын отбасыларға көмек пен қолдау көрсетуге мүмкіндік береді [2].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Руководство по процедурам кейс-менеджмента в рамках программы семейной опеки. Международный офис ЦВЕ/СНГ. Март 2015г. // Текущее делопроизводство организации «SOS Детская деревня Темиртау».
2. Уоиткинс Дж. Кейс-менеджмент в сцальной работе на местно уровне:Справочник для работников системы здравоохранения,образования в социальной защиты.-ООН ЮНИСЕФ в РК: Астана,2012.

Амантай Мөлдір Хб-19-1 оқу тобының студенті
Ғылыми жетекші: Әбдіраманова А.Т., филос., ғ. к., қауым. профессор м.а.
Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ.,
Қазақстан Республикасы

ДӘСТҮРЛІ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНДАҒЫ КӘСПКЕРЛІК МӘДЕНИЕТТІҢ БАҒДАРЫ

Өтпелі кезеңдегі ұлттық мәдени құндылықтардағы трансформациялық процестерді терең түсіну үшін рухани мәдениет пен нарықтық құндылықтарға негізделген өркениеттің арақатынастарын айқындап алу қажет. Қазақстандық зерттеуші Д.М. Оспанова өз мақаласында өтпелі кезеңдегі қоғам мәдениетінің құрылымын талдайды. Ол мәдениеттегі нарықтық қатынастар тұрғысынан алғанда әрбір қоғамның үш мәдени қабатын айқындайды. Біріншіден, бұл – ұлттың кәсіптік мәдениеті. Ол өзінің жазбаша сипатымен ерекшеленеді және оның классикалық түрлері (әдебиет пен өнердің түрлері) бұқаралық тұрпатта болмағандықтан, нарықтық құндылықтар оған жат болып келеді. Екіншіден, бұл ұлттың халықтың мәдениеті. Ол әдетте халықтың әдет-ғұпынан, салт-дәстүрінен, жалпы адамдардың күнделікті тұрмыс-тіршілігінен аңғарылады. Ал қазіргі қоғамда үстемдік етіп отырған мәдениеттің үшінші қабаты – бұл индустриалдық қоғамға тән «бұқаралық мәдениет» немесе «шоу-мәдениет». Соңғысының ерекшелігі онда

барлығы сатылатын және сатып алынатын нарықтық сипатымен және ол үшін барлық тәсілдер қолданылатын тартымдылығымен түсіндіріледі. Сондықтан мұнда мәдениеттің құндылықтары натуралданады.

Осыған орай тек жалпы классикалық мәдениет пен модернистік мәдениеттің, жалпы мәдениет пен сауданың ғана емес, ұлттық мәдениет пен кәсіпкерлік мәдениеттің арақатынастарындағы қайшылық туындайды. Отандық мәдениетті терең зерттеуші ғалым С.Т. Темірбеков мәдениет пен өркениеттің арақатынастарын талдай отырып ұлттық мәдениеттің құндылықтарының терең трансформациясына назар аударады [1]. Оның пікірінше, ұлттық мәдениет адамды адамдандыру мақсатындағы рухани формада ертеден пайда болған дәстүрлі мәдениет ретінде сипаттайды. Ол барлық кейінгі кеңестік елдердің ұлттық мәдениеттері үшін дамудың екі-ақ жолы барын айтады: біріншісі, шексіз либералды монетаризмді іске асыру арқылы бүкіл қоғамдық өмірді қатаң американдандырудың салдарынан ұлттық мәдениеттің күйреуі және кез-келген реформалардан терең ұлттық құндылықтар негізінде жүзеге асырып, батыстың прогресивтік құндылықтарын ұлттық мәдениеттің жатырына жатқызу арқылы замана көшіне ілесу.

Осыған байланысты, дәстүрлі қазақ қоғамында кәсіпкерлік болды ма, егер болған жағдайда оның қайнар көздері қайда жатыр деген сұрақтарға жауап берудің реті келеді. Бұл жерде санада нарықтық құндылықтық бағдарға қарсы тұратын қазақтардың (сол сияқты орыстардың, якуттардың және өзбек, армян, грузиндерден өзге ТМД-ң өзге де кейбір халықтарының) кәсіпкерлік қызметке, сауда мен бизнеске, өсімқорлыққа деген генетикалық қабілетсіздігі туралы пікір еске түседі. Нарықтық капиталистік тәжірибенің жоқтығы мен қоғамдық бөліністің басымдылығы (тауар-ақша қатынастарынан гөрі натуралдық шаруашылықтың басымдылығы) алға тартылады. Мұны ұлт пен этнос арақатынасы мәселесімен де байланыстыруға болады. С.Т. Темірбековтің пікірінше, “қазақтардың басым көпшілігі аграрлы халық қатарына жатады, олар рушылдық, трайбалистік қатынастарды жоюға жағдай жасайтын индустриалды қалалық мәдениеттің қазанында қайнаудан өткен жоқ, нарықтық өркениет тәжірибесі жоқтың қасы. Технологиялық менталитет қалыптаспаған. Демек, қазақтардың ұлттық консолидациялану процесі әлі де жалғасуда” [2]. Бұл пікірлердің астарында шындық жатқаны мәлім. Өйткені қазақтардың дәстүрлі рухани және материалдық мәдениеті, әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлері, рәміздері, әлеуметтік ұйымдасуы мен дүниетанымы, жалпы алғанда, қазақ халқының ментальдық ерекшелігі көшпелі өмір тәртібінің негізінде құралады. Бұл жерде қазақтарда отырықшылық басым ба әлде көшпенділік пе, ирандық тек басым ба, әлде тұрандық тек басым ба деген пікірталастың ғылымда бар екендігін ескерген жөн. Дегенмен ерте ортағасырларда ислам әлемімен тығыз қатынаста болған түркі өркениеті тұсында отырықшылық пен қала мәдениеті басым болғанымен, кейінгі моңғол дәуірі мен Қазақ хандығы кезінде көшпенділіктің шаруашылық өмірдегі үстемдігін ешкім жоққа шығара алмайды. Археологиялық-антропологиялық деректер де қазақ даласының үш мың жыл бойына евразиялық номадизмнің эпицентрі болып келгенін және сондай-ақ дәстүрлі қазақ қоғамында ұрпақтар арасында сақталып келген тарихи-мирастық сабақтастық (диахронды-вертикалды) осы өмір сүру үрдісінің (көшпенділіктің) автохтондығы мен гомогендігін растайды.

Сонымен бірге, өмірде томаға-тұйық, оқшау, “таза” көшпенділіктің кездеспейтіні де белгілі. Көшпелі шаруашылық-мәдени тип қазақтарда XX ғасырға дейін жетекші шаруашылық тәсілі болып келгенімен, белгілі мәдениет зерттеушісі Т.Х. Ғабитовтың пікірінше, “дәстүрлі мәдениеттің архетипінде келесі - оазистік-дихандық тип көшпенділікпен қатар синхронды түрде дамыды” [3].

Көшпенділік қазақ халқының дүниетанымынан, оның менталитетінен берік орын алған және ол отырықшы халықтың дүниетанымымен сай келе бермейді. Көшпелі өмір сүру тәртібі отырықшыларға қарағанда мүлде өзгеше түсініктер мен құндылықтарды, өзге салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарды қалыптастырады. Көшпелі

ментальдықта бәрі ағады, бәрі өзгереді... Уақыт пен Кеңістік көшпенділер үшін мүлде басқа мәнге ие. Отырықшы адам болмысының фундаментальды өлшемі түрінде көрінетін тарихтың көшпенді үшін мағынасы жоқ, оның орнын мифтер мен аңыздар алмастырады [4]. Көшпенді қазақтардың бойындағы этноцентризм олардың көрші отырықшы халықтар мен әлеуметтік топтарға (көшке ере алмай жұртта қалып қойғандар - жатақтарға) менсінбей қарауынан көрінеді және сонысымен өз мәдениетіндегі көшпенділік архетиптің басымдылығы тағы да дәлелденеді. Халық бойындағы мұндай көңіл-күйді ұлы Абай аңғарып, өзінің “Қара сөздерінде” мысал келтіріп жазады. “Мен бала күнімде естуші едім, біздің қазақ сартты көрсе күлуші еді: еңенді ұрайын кең қолтық, шүлдіреген тәжік, арқадан үй төбесіне саламын деп қамыс артқан, бұтадан қорыққан, көз-көргенде “әке-үке” десіп, шығып кетсе, қызын боқтасқан “сарт-сұрт деген осы деп”. Ноғайды көрсе, оны да боқтап күлуші еді: “түйеден қорыққан ноғай, атқа мінсе шаршап, жаяу жүрсе демін алады, ноғай дегенше ноқай десенізші, түкке ыңғайы келмейтұғын солдат ноғай, қашқын ноғай, “бақәлшік” (ұсақ саудагер, бакалейщик А.Ә.) ноғай деп”. Орысқа да күлуші еді: “ауылды көрсе шапқан, жаман сасыр бас орыс. Орыс ойына келгенін қылады деген... не айтса соған нанады, “ұзын құлақты тауып бер депті”- деп” [5].

Көпшілік менталитетте шаруашылық тәсілін алмастыруға теріс баға берілген. Мысалы, “жатақ” деп өмірде табысқа жете алмаған аутсайдерді айтқан. Көпшілік мәдени типтің күйзелісі қоғамда пауперлену тудырып, бұрынғы “ынтымақтастыққа негізделген адамдық тәртіпті” (Ф. Хайек) шайқалған. Табиғи биоценоздың тұтастығының бұзылуы адамның қауымдасуға да теріс әсерін тигізеді. “Шаруа көшсе байыды” деген сөз де отырықшылықтан гөрі көшпенділіктің басымдылығын алға тартады.

Біз үлгі ретінде алып отырған шаруашылық-мәдени тип Алтайдан Карпатқа дейін созылып жатқан Ұлы дала деп аталатын кеңістікке қатысты. Оның негізгі территориясы Орталық Азия болып саналады. Адамзат баласының тарихындағы ең ұзақ жасаған (үш мың жыл) әлеуметтік-экономикалық формацияның, “атты көшпелі өркениеттің” (М. Әуезов, С. Ақатай) немесе “далалық өркениеттің” (А. Қасымжанов) өн бойында осы территорияны мекендеген көшпелі этностардың үздік жетістіктерін бойына сіңіре отырып, өзіндік көшпелі шаруашылық-мәдени дәстүрін сақтап қалған бірден-бір халықтардың бірі - қазақтар. Сондықтан да олардың дәстүрлі этномәдениетінің архетипі - көшпенділік. Еуроорталықтық әдебиетте көшпенділерді мәдениеттен жұрдай “варварларға” теңеп, егіншілік пен бау-бақшаны жалмап жеп қоятын шегірткелермен салыстырса, ал кейбір авторлар олардың адамзаттық тарихтағы алатын орнын ерекше бағалайды. Мысалы, көшпенділер - кеңістіктегі “мәдени катализаторлар” (А. Вебер), “тарихтың ыдырау қамшысы” (В.О. Ключевский), “Тарихи қажеттіліктің арбакештері” (А. Сейдімбек), “тарихтың өн бойында қозғалатын ферменттер, тарихи қозғалыс пен дамудың органдары мен құралдары” (Г.Д. Гачев).

Қазақ қоғамы туралы еуроорталықтық түсініктің, бұл қоғамды ХІХ ғасырдың екінші жартысынан бастап ғылыми зерттеле бастаған соң ғана сына бастағанын айта кеткен жөн. Сол замандағы зерттеушілердің ішіндегі ірі тұлғалардың бірі, ұзақ уақыт бойы Орталық Азияда өмір сүріп, еңбек еткен неміс түркологы В.Радлов алғашқылардың бірі болып қазақы көшпелі қоғамның жетілмегендігі, тағы және арамтамақтығы жөніндегі жаңсақ, көшірме, еліктеме түсініктерге қарсы шықты. Радлов бұл туралы: “Біз бұл жерде отырықшы халықтардың мәдениетіне пара-пар қарсы тұрған өркениеттің сатысымен істес болып отырмыз... Қазақ қоғамында үстемдік етіп отырған анархия емес, тек өзін ғана тән, біздікінен өзгеше және барынша реттелген мәдени қатынастар” деп жазды.

Бұл жерде көшпелі қазақ қоғамын тұйық, оқшау, жабық жүйе ретінде қарастырудан аулақ болу керек. Қазақстан мәдениеті әлемдік өркениет пен жалпыадамзаттық мәдениеттің құрамдас бөлігі ретінде өзіндік табиғи-ландшафттық жағдайда - ерте кезден Батыс пен Шығыс мәдениеттерін байланыстырып келген Еуразияның орталық территориясындағы өлы дала ареалында қалыптасты. Орталық Азияның халықтары мен ертедегі тайпаларының палеолит, қола дәуірлерінен бастап

мәдени дәстүрлері ғаламдық жалпыадамзаттық заңдылықтардың динамикасы ағымындағы социомәдени процестерді бастап кешіріп, номадизмге тән көшпелі мал шаруашылығының ықпалымен қалыптасты. Кейінірек толық құралып біткен жергілікті, төл (автохтонды) дәстүрлер әртүрлі шекаралас, жапсарлас жатқан халықтар мен елдердің мәдени ықпалын бойына сіңіре отырып, қазіргі мәдениеттанымдық, теориялық тұрғыдағы зерттеулерді талап ететіндей күрделі және біртұтас феномен - дәстүрлі этномәдениетті дүниеге әкелді.

Осы тұрғыдан алғанда дәстүрлі қоғамда кәсіпкерліктің көріністері мүлде болған жоқ деген оймен келісуге болмайды. Мысалы, қазақтардың ертеден бір-бірімен “мал-жан аман ба?” деп амандасатындығы белгілі. Бұл жерде “мал” сөзі тек төрт түліктің жалпы атауы ғана емес, онан да кең ұғымды білдіретінін ескеру керек. Бұл терминнің мән-мағынасын халықты байлық пен дәулетті молайтуға шақырған ұлы Абайдың мыңа бір өлең шумағынан пайымдауға болады:

Жалға жүр, жат жерге кет, мал тауып кел,
Малың болса, сыйламай тұра алмас ел.

Сондай - ақ, ұлы ақынның, “есектің артын жу да, мал тап” деген императивінен кәсіпкерлікті насихаттаудың иісі аңқып тұр. Абай еркін сауданы адамдардың барлық қанағаттарын өтейтін, қажеттілігіне керекті тауарлармен қамтамасыз ететін айрықша фактор ретінде таниды. Еркін саудасыз нарық жоқ, яғни ілгері даму бәсең, рухани сана басқа елдің мәдениетімен кәсіптік жаңалықтарынан неғұрлым арта қалатынығын айтады. Абай өзінің «Базарға қарап тұрсам, әркім барар» деген өлеңінде аталмыш ойларын былайша қорытады:

Базарға қарап тұрсам, әркім барар,
Іздегені не болса сол табылар.
Біреу астық алады, біреу маржан,
Әркімге бірдей нәрсе бермес базар.
Әркімнің өзі іздеген нәрсесі бар,
Сомалап ақшасына соны алар.
Біреу ұқпас бұл сөзді, біреу ұғар,
Бағасын пайым қылмай аң-таң қалар.

Көпшілік “капитал” деген сөзді қазақ тіліне аударма алмай әлек болып жүр. Қазақтың дәстүрлі мәдениетіне ислам өркениетінің ықпалын ескере отырып, араб тілінен біздің лексиконға еніп кеткен “мал” терминін “капиталдың” эквиваленті ретінде қолдануға болады. Араб тілінен “мал”сөзі “меншік”, “капитал”деп аударылады. Меншік, мүлік ретіндегі “мал” (көпше түрде-амвал) отырықшы арабтарда “ақшаны”, “игілікті” білдірсе, ал бедуиндерде “түйе”, “мал” (түлік, жануар) дегенді білдіреді. Ортағасырлық авторлардың түсіндіруінше мал төрт категорияға бөлінеді: “мылқау” (аса бағалы материалдар мен ақша), “сөйлейтін” (құлдар мен түліктер), тауарлар және жылжымайтын мүлік. Өзінің тар мағынасында мал - қаржы, ақшалай құралдар. Қаржы мен салықтар туралы трактаттар – Китаб ал-амвал деп аталады. Мұсылмандардың бүкіл қауымына тиесілі құралдар байт ал-мал немесе мал ал-муслимин деп айтылады. Кей жағдайларда мал салықты натуралды түрде емес, ақшалай түрде төлеуді білдіреді. Мал термині өзінің әртүрлі мағыналарында барлық мұсылман халықтарының тілдеріне енді.

Пайдамен (галла, рибх) салыстарғанда өндіріске немесе саудаға жұмсалған құралдар, сондай-ақ құрамына пайда да кіретін сату бағасымен салыстырғандағы бұйымының өзіндік құны да рас ал-мал деп аталады. Бүгінгі мағынасында рас ал-мал “капитал” ұғымымен бірдей сәйкес келеді [6].

Қазақтардың дәстүрлі шаруашылығының трансформацияға ұшырауы қалыптасып келе жатқан әлемдік үрдістермен байланысты болды. Экстенсивті малшылыққа негізделген көшпелілік шаруашылық мәдени типінің қарқынды дамуы үшін жайылымдық кеңістіктің ұлғаюы қажетті еді. Алайда ХҮ-ХҮІ ғасырлардан бастап Еуропадағы мемлекеттер күшейіп әлемнің өзара жаңа бөлінісін бастады. Индустриалды

қоғамға бет бұрған батыстық елдер және олардан үлгі ала бастаған Ресей территориялық экспансия саясатына көшті. Көшпелілер заманның жаңа талабына жауап бере алатын ішкі күштерін таба алмады және оларды алауыздық пен өзара тартыс ауруы әбден меңдеп алған еді. Сонда да көшпелі шаруашылық-мәдени тип дүниежүзілік мәдениетте өзіне тиісті құнды орын алады. Номадтардың ғасырлар бойы жинақталған шаруашылық мәдениетін қазіргі кезде де ескеріп, дұрыс қолдану тарихи сабақтастықтың кепілі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1.Оспанова Д.М. Современные проблемы развития национальной культуры // Материалы республиканской научно-теоретической конференции Отв.ред. С.Т.Темирбеков. - Алматы, 1998.
- 2.Темирбеков С.Т. Культурологические аспекты национального характера казахов // Культура Казахстана: традиции, реальности, поиски / Ответ. ред. Е.Б. Имамбек. - Алматы: РНЦПК, 1998. - С. 104-110.
- 3.Ғабитов Т.Х. Қазақ мәдениетінің типологиясы. - Алматы: Қазақ ун-ті, 1998. – 203-204 бб.
- 4.Нуржанов Б.Г. Культурология. Курс лекций: -Алматы: Ун-т “Қайнар”, 1994. - 128 с.
5. Абай. Қара сөз. Поэмалары. - Алматы: Ел, 1993. - 272 б.
6. Ислам. Энциклопедический словарь. - М., 1991. -158 с.

Айтбек Р.С, СР-19-2с/к тобының студенті

Ғылыми жетекші: аға оқытушы, магистр Исина С.С.

Қазтұтынуодағы Қарағанды Университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ХАЛЫҚТЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚОРҒАУ САЛАСЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ

Президент Қасым-Жомарт Тоқаев 2020 жылғы 1 қыркүйектегі «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс қимыл кезеңі» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Қоғамдық кеңестердің құрамына түрлі әлеуметтік топ өкілдерін кеңінен тарту қажет. Мысалы, біз мүмкіндігі шектеулі адамдар осындай ұйымдардың жұмысына араласып, өз үндерін жеткізуі үшін қолайлы жағдай жасауымыз керек. Олар әрқашан мемлекеттің ерекше назарында болуға тиіс.» – деп баяндады [1].

Әлеуметтік қорғау - белгілі бір мән-жайларға (Кәрілік, мүгедектік, денсаулық жағдайы, асыраушысынан немесе жұмысынан айрылуы) және басқа да заңды себептерге байланысты экономикалық белсенді бола алмайтын және лайықты ақы төленетін еңбекке қатыса отырып, өзін табыспен қамтамасыз ете алмайтын азаматтардың өмірлік игіліктері мен әл-ауқатының белгілі бір деңгейін қамтамасыз етуге бағытталған жүйе.

Қазақстан мүшесі болып табылатын халықаралық еңбек ұйымының анықтамасына сәйкес әлеуметтік қорғау жүйесі мынадай шаралар кешенін қамтиды:

- тұрақты, ақылы жұмыс үшін ынталандыру;
- негізгі әлеуметтік тәуекелдерді болғызбау, ал олар туындаған жағдайда-осы тәуекелдің нәтижесінде жоғалған кірістердің бір бөлігін әлеуметтік сақтандыру әдістерімен өтеу;
- әлеуметтік сақтандыру жүйесіне қатыспайтын халықтың осал топтарына әлеуметтік көмек көрсету тәсілдері;

Азаматтардың білім беру және медициналық көмек сияқты негізгі құқықтар мен қызметтерге қол жетімділігі.

Әлеуметтік қорғау жүйесінің сандық көрсеткіштері Экономикалық даму деңгейімен анықталады, ал адамдар арасындағы өзара іс-қимыл, мемлекеттік институттардың қатысу дәрежесі және еңбекке ынталандыру деңгейі таңдалған әлеуметтік-экономикалық модельге сәйкес келеді.

Халықаралық тәжірибеге сүйене отырып, әлеуметтік қорғаудың ең тиімді және жан-жақты жүйелері, әдетте :

- 1) мемлекеттік жеңілдіктер;
- 2) Міндетті әлеуметтік сақтандыру;
- 3) жинақтаушы зейнетақымен қамсыздандыру;
- 4) ол әлеуметтік көмек сияқты базалық элементтерді қамтиды деп қорытынды жасауға болады.

Мемлекеттік жәрдемақылар әлеуметтік қорғауға жататын жағдайлар туындаған жағдайда барлық азаматтарды белгілі бір деңгейде кепілдендірілген төлемдермен қамтамасыз етуге арналған.

Жұмыс берушілер мен жұмыскерлердің жарналары есебінен қаржыландырылатын міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесі төленетін жарналардың деңгейіне сәйкес ресми жұмыс істейтін жұмыскерлердің қосымша қорғалуын қамтамасыз етуге арналған.

Жинақтаушы зейнетақы жүйесі әрбір азаматтың зейнетақы жинақтарын қалыптастыру процесін реттеуге арналған.

Әлеуметтік көмек азаматтардың жекелеген санаттарын бюджет қаражаты есебінен қосымша қорғауға арналған [2].

Өз құзыреті шегінде денсаулық сақтау және халықты әлеуметтік қорғау саласындағы уәкілетті орган:

1) Арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету саласындағы мемлекеттік саясатты жүзеге асырады;

2) халықты әлеуметтік қорғау саласында арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету стандарттары; білім беру саласындағы уәкілетті органмен келісу бойынша әлеуметтік қызметкерлерді аттестаттау қағидалары; әлеуметтік қызметкерлерге қойылатын біліктілік талаптары; білім беру саласындағы уәкілетті органмен келісу бойынша Арнаулы әлеуметтік қызметтерге қажеттілікті бағалау және айқындау қағидалары; Халықты әлеуметтік қорғау саласында арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсетуді қаржыландыру және бақылау қағидалары; арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсететін ұйымдардың бірыңғай тізілімін және арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсететін мамандардың тізілімін қалыптастыру қағидаларын; арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсететін ұйымдар қызметінің қағидаларын; арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету саласындағы әдістемелік ұсынымдарды әзірлейді және бекітеді.;

3) Арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету мониторингін; халықтың арнаулы әлеуметтік қызметтерге қажеттіліктерін талдауды; арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету саласындағы халықаралық ынтымақтастықты дамытуды жүзеге асырады.;

4) Арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету саласындағы мемлекеттік бақылау; арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету жүйесін әдістемелік қамтамасыз ету жөніндегі қызметті үйлестіру; жеке және заңды тұлғалармен, Денсаулық сақтау, білім беру саласындағы уәкілетті органдармен және өзге де мемлекеттік органдармен арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету мәселелері бойынша өзара іс-қимыл жасау; осы Заңда, Қазақстан Республикасының өзге де заңдарында, Қазақстан Республикасы Президентінің және Қазақстан Республикасы Үкіметінің актілерінде көзделген өзге де өкілеттіктерді жүзеге асыру жатады [3].

Тауарлардың көптеген түрлері оларды белгілі бір сипаттамаларға, мақсаттар мен міндеттерге сәйкес түрлерге бөлу және топтастыру қажеттілігін анықтайды.

Біздің көзқарасымыз бойынша, жеңілдіктер топтамасының негізгі белгісі жеңілдіктер берудің әлеуметтік-құқықтық негізі және мақсатты бағыты болып табылады. Бұл белгі жәрдемақының тағайындалуын ғана емес, сонымен қатар оны алуға құқығы бар

адамдардың құрамын және оны төлеу ұзақтығын да анықтайды және біз оны (белгіні) негізгі ретінде атап көрсетеміз. Осы саладағы заңдарды талдау жеңілдіктердің келесі түрлерін ажыратуға мүмкіндік береді.

1) еңбекке уақытша жарамсыздық жәрдемақылардың бірінші тобының негізі болып табылады. Оларға мыналар жатады: ауру жағдайында протездеуге, отбасының науқас мүшесіне күтім жасау қажеттілігіне байланысты, туберкулезбен немесе кәсіптік аурумен байланысты, басқа жұмысқа ауысуына байланысты, протездік-ортопедиялық стационарға емдеуге жатқызумен байланысты жеңілдіктер. Жеңілдіктердің барлық түрлері құқықтық сараптама кезінде жасалады, ал жәрдемақының өзі сәйкесінше төленеді. Әдетте, бұл жәрдемақылардың мөлшері жалақы мөлшеріне байланысты, ал оларды төлеу жалақыдан айырудың барлық кезеңінде жүзеге асырылады;

2) жеңілдіктердің екінші тобына бала мен кәмелетке толмаған балаларды тууға байланысты жәрдемақылар жатады. Баланың дүниеге келуі балалар мен аналарды материалдық қолдаудың қажеттілігін тудырады. Мұндай жағдайда жәрдемақы өте алуан түрлі: жүктілік және босану бойынша жәрдемақы, туу кезіндегі біржолғы жәрдемақы және т.б. ;

3) жәрдемақылардың үшінші тобына жалақыны жоғалту кезеңінде өмір сүру үшін қаражат көзін қамтамасыз етуге тиіс жәрдемақылар жатады. Олар азаматтардың бақылауынан тыс жағдайларға байланысты пайда болатын жұмыссыздыққа негізделген. Осы топ бойынша жәрдемақылар "мемлекеттік атаулы әлеуметтік көмек туралы"Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 17 шілдедегі Заңына сәйкес төленеді. Бұл жәрдемақының мөлшері жәрдемақы алатын нақты адамдарға байланысты өзгеруі мүмкін;

4) жәрдемақылардың төртінші тобына ерекше жағдайларда - отбасы мүшесі қайтыс болған, оны жерлеу қажет болған, дүлей зілзалалар туындаған және т.б. жағдайларда отбасына материалдық қолдау көрсету мақсатындағы жәрдемақылар жатады, бұл жәрдемақылардың мөлшері алушының жалақысының бар-жоғына және оның сомасының қандай болуына байланысты емес.

Жасына, еңбек ету қабілетінен айрылуына, асырауындағыларды жоғалтуға және еңбек сіңірген жылдарына байланысты төленетін зейнетақылар осы адам белгіленген жасқа жеткен және еңбек өтілі (жалпы немесе арнайы) болған кезде, сондай-ақ жинақтаушы зейнетақы қорына міндетті зейнетақы жарналарын төлеген кезде есептеледі.

Еңбек және өзге де қоғамдық пайдалы қызметке байланысты зейнетақылар белгіленген орташа нормативтерге сәйкес жалақыдан есептеледі. Зейнетақы қатаң мөлшерде тағайындалады.

Әлеуметтік зейнетақылар қандай да бір себептермен зейнетақының басқа түрлерін алуға құқығы жоқ азаматтарға тағайындалады. Әдетте, әлеуметтік зейнетақы зейнеткерлік жасқа толған, бірақ қажетті еңбек өтілі жоқ адамдарға тағайындалады. Бұл жағдайда зейнетақыны жалақыдан есептеу мүмкін болмағандықтан, ол тиісті зейнетақының ең аз мөлшерінде белгіленеді.

Зейнетақымен қамсыздандыруды Халықты әлеуметтік қорғаудың мемлекеттік органдары жүзеге асырады [4].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы.
2. ҚР Халықты әлеуметтік қорғау тұжырымдамасын мақұлдау туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы. 2001 жылғы 27 маусым N 886
3. Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 29 желтоқсандағы "Арнаулы әлеуметтік қызметтер туралы"Заң
4. Қазақстан Республикасында зейнетақымен қамсыздандыру туралы Қазақстан Республикасының 2013 жылғы 21 маусымдағы № 105-V Заңы.

Әбдіқадыр Жұлдыз ПО-19-1 оқу тобының студенті
Ғылыми жетекші: Жанбатыр А.С. аға оқытушы, гуманитарлық пәндер магистрі
Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қаласы, Қазақстан
Республикасы

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТІЛДІК ҮДЕРІСТІК МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛелЕРІ

Тіл-мәдениеттің өзегі деген концептуальды ұстаным қазіргі мәдениеттану ғылымының іргелі теориялық жетістіктерінің біріне жатады. Көпке дейін тілдің мәдениеттегі орнына аса үлкен мән берілмегендіктен, тіл тек қана ақыл-ойдың қызметі, қарым-қатынастың құралы ретінде ғана түсіндіріліп келді. ХІХ ғасырдың басында философияда тілге деген көзқарас өзгере бастады. Соның нәтижесінде тіл адам болмысының ең негізгі тәсілі екені айқындалды. ХХ ғасырда тіл тек қана коммуникация және ойлау көзі деген қағида ығысып, оның орнына тіл – адамзаттың, ұлттың жалпылама мәдени коды деген ұстаным орнықты. Осы идеяның алғашқы «қарлығаштары» ретінде В.Гумбольдт, А.Потебня, Ф. де Соссюр, М.Хайдеггер сияқты т.б. ойшылдарды атауға болады. М.Хайдеггердің «Болмыстың Іргетасы - Тіл» деген қанатты сөзі жоғарыда келтірілген уәждердің дәлелі іспеттес.

Академик Ә.Нысанбаев: «Біз – тәуелсіздігімізді нығайту, экономикалық жүйемізді түбірінен жаңарту, демократиялық принциптерді орнықтыру, мемлекеттік, ұлттық және мәдени бірегейлену сынды күрделі-күрделі процестерді басымыздан өткізіп жатқан елміз. Мұның өзі қоғамдағы орнықты саяси ахуал жағдайында, халықтың басым көпшілігінің рухани және мәдени жаңаруы арқасында жүзеге асуы мүмкін процестер», - деп атап көрсетеді [1, 269].

Біздің ойымызша, ғалым көрсетіп кеткен күрделі процестердің қатарында Елімізде жүріп жатқан тілдік үдерістерді де атауға болады.

Тілдік үдерістер уақыт пен кеңістік аясында өзгеріске ұшырамайтын, тұрақты қалпында қалып қоятын тіл болмайтынын дәлелдейді. Тіл атаулының барлығы да сөздік құрамы жағынан болсын, грамматикалық және фонетикалық құрылымдылық жағынан болсын, уақыт өткен сайын өзгеріске ұшырап, дамып отырады.

Тілдік өзгерістерге себепші болатын себептер алуан түрлі, олардың ішіндегі ең елеулісі ретінде екі түрлі факторға ерекше мән береді: оның бірі- сыртқы фактор, екіншісі- ішкі фактор деп аталады. Егер тілдегі белгілі бір өзгерістің пайда болуына түрткі, себепші болған жағдайлар тілдің өзіне, өз жүйесіне тән, өзінің ішкі ерекшелігінен туған заңдылығы болса, ол ішкі себеп болады да, тілдің өз заңдылығынан болмай, одан тысқары, тілді қоршаған әлемнен, ортадан туса, ол сыртқы себеп болады. Сыртқы факторға тілді қоршаған ортада болатын әлеуметтік-мәдени жағдайларға байланысты әртүрлі себептер жатады.

Қазіргі Қазақстан жағдайында, біздің ойымызша, тілдік өзгерістерге жоғарыда аталған екі фактордың да ықпалы бар. Ресейлік патшалықтың отарлау саясатынан басталып, КСРО-ның соңына дейін жалғасқан орыстандыру саясаты тілімізге де өз зардабын тигізді. Соның ең ауыр соққысы, біздің ойымызша, ұлттың мәдениетіміздің өзегі болған ана тіліміз - қазақ тілін төрден ығыстырып, оның орнын орыс тілімен ауыстыру еді. Тілді ығыстыру саясаты тілдің ауысуы үдерісіне дейін алып келді. Бұл тілдік жағдайдың ушығуына Еліміздің егемендік алуы ғана тосқауыл қойды.

Бірнеше ғасырларды қамтыған отаршылдық нәтижесінде рухани күйзелістен кейін тәуелсіздігіне қол жеткізгеніне жиырма бес жыл толған Қазақстанның қазіргі жағдайында мемлекеттік қазақ тілінің жандануы мен соған қатысты мәдени ой-сана қалыптастыру ең көкейтесті мәселенің бірі болып отыр. Ол үшін біз халқымыздың өткен жолын, басынан

кешкен тарихи-элеуметтік жағдайларымен қатар, оның мәдени өмірінде де қандай өзгерістер болғанына мән бере қарауымыз керек. Себебі, «батпандап кірген ауру мысқалдап шығады» демекші, отаршылдықтың мәдениетімізге келтірген зардаптарынан әлі де толықтай айыға қойған жоқпыз. Ана тілін білмейтін, дәстүрінен, дінінен хабары жоқ қазақ қаншама. Бір сөзбен айтқанда ұлттық мәдениетімізге қатысты мәселер әлі де өз шешімін күтуде.

Отарлау саясатының класикалық үш бағыты белгілі: бірінші, отар елді әскери жаулап, бағындыру; екінші, саяси дербестігінен айырып, мемлекеттілігін жою; үшінші, экономикалық кіріптарлыққа ұшыратып, сол елдің байлығын толық иемдену. Бұл тұжырымдарға біз отарлау саясатының төртінші қырын қосып атағымыз келеді: ол – мәдениетке тигізетін әсері, ықпалы, соққысы, яғни отарлау саясатының элеуметтік-мәдени зардаптары. Осындай пікір негізінде біз отарлау саясаты белгілі бір мәдениетте, – біздің жағдайда ол қазақ мәдениеті, өз ізін қалдырмай қоймайды, отарлаудың барлық озбырлығы, соның ішінде рухани отарлау, отарланушы ел мәдениетінің өзегі болған ана тіліне де қысым көрсетіп, оны төл мәдениеттің орталығынан (центр) мәдениеттің шетіне (периферия) ығыстыруға бар күшін салуынан көрінеді.

Социоллингвистикалық терминдер сөздігінде тілдік үдерістерге тілдік ауысу, тілдік ығысу, тілдің ревитализациясы, билингвизм, полилингвизм, семилингвизм, кері тілдік ауысу сияқты құбылыстарды жатқызады [2,282]. Біздің ойымызша, аталған тілдік үдерістердің ішіндегі қазіргі таңда ең өзектісі - қазақ тілінің ревитализациясы, яғни «мың өліп, мың тірілген» ана тіліміздің «өз елі, өлең төсегінде» жанданып, жаңғырып, жаңа Қазақстанның төрінен лайықты орнын алып, жалпықазақстандық мәдениеттің тіліне айналуы.

Ұлт және ұлттық тіл, олардың арасындағы тығыз байланыс мәселесі, тіпті Европа үшін өмірге жақында келген саяси идеология жетістігі. Бастапқыда «ана тілі» ұғымы (Muttersprache) басқару және оқыту тілі, яғни латын тіліне қарағанда анасынан немесе күтуші әйелден үйренген тілге қатысты қолданылды. Романтизм және кейінірек пайда болған тілдік ұлтшылдық арқылы бұл термин саяси сипаттар ала бастады. Қазіргі Европаның ұлттық мемлекеттері өздерінің қалыптасу кездерінде тілдердің таралу картасына аз көңіл бөлді. Мысалы, неміс, орыс не басқа ұлт өкілдері кезінде француз тілінде сөйлеуді мақтан тұтты. Мемлекеттердің этникалық сипат ала бастауы, олардың «мәдениеттенуі», белгілі бір тілге байлана бастауы Европада біртіндеп жүзеге асты.

Элеуметтік-мәдени антрополог, профессор Г.Шлее пікірінше, тіл және этносқа қатысты зерттеулерде келесідей шамаларды ескеру қажет:

1) *демографиялық*, тілдік қауымдастықтардың көлемі, олардың өсу қарқыны, таралу тәсілі (компактілі не дисперсті), басқа тілдердің иеленушілерімен араласу түрлері;

2) *саяси және құқықтық*, тіл мен сол тіл қолданылатын институттардың мәртебесі (статусы), еңбек нарығы мен тіл мәртебесі арасындағы өзара байланысында этникалық стратификацияның бар немесе жоқ болуы;

3) *этномәдени*, тілдің тарих пен дінмен байланысы, жазба дәстүрі мен сөздік байлығында тілдің әлеуеті;

4) *интеракционды*, тіл иеленушілерінің коммуникативтік ұтқырлығы және мультилингвизм деңгейі, диглоссия мен полиглоссияда тілдің функционалды мамандануы, сонымен қатар, этникалық топтар мен тілдік қауымдастықтар арасындағы өзара әрекеттесу;

5) *тематикалық вариациялар*, тіл таңдауда әртүрлі тақырыптардың әсері;

б) тілге көпшілік не жеке салада *басымдық/артықшылық берілуі*, қарым-қатынас жасайтын тілдер арасындағы тілдік арақашықтық [3,112].

XIX ғасырда өмір сүрген неміс ғалымы Вильгельм фон Гумбольдтің тіл мен ұлт рухы туралы ой орамдары тілді ұлттық феномен деп танитын бүгінгі тіл білімі мен мәдениеттану тоғысындағы жаңа бағыт - лингвомәдениеттануға жол ашып берді. Профессор Г.Смағұлова лингвомәдениеттану пәнінің ерекшелігін: «Лингвомәдениеттану –

этномәдени және этнопсихологиялық факторлар мен тілдегі ұлттық мәдени мағына компоненттерін тіл арқылы мәдениеттанубағытында зерттеп, тілдің дәл қазіргі қолданыс қызметін көрсететін, ұлттық ерекшелігін ешбір идеологиясыз заманға сай келбетін таныту. Бұл ретте тіл – ұлт – мәдениет дейтін үштік (триада) лингвомәдениеттану пәнінің зерттеу нысаны болмақ», - деп көрсетеді [4,147].

Ғылыми мектептердің бағытына, теориялық тұжырымдарындағы айырмашылықтарға қарамастан, лингвомәдениеттанушы ғалымдардың қай-қайсысы болмасын мәдениет құрылымындағы тілдің маңызды рөлін мойындайды. Э.Сепир тіл мен мәдениеттің біртұтастығын ашып көрсететін маңызды әдіснамалық көзқарастарын ұсына отырып: «Мәдениет белгілі бір қоғамның әрекеті мен ойлауының көрінісі, ал тіл қалай ойлаудың көрінісі. Ендеше, тіл мазмұны мәдениеттің бөлінбейтін бөлшегі», - деген қорытынды жасайды [5,193].

Тіл мен мәдениеттің өзара байланысының зерттеушілер, яғни лингвомәдениеттанушылар еліміздің тәуелсіздік алғаннан бастап жоғарыда аталып кеткен мәселелерді жан-жақты, ауқымды түрде қарастыруға талпыныс жасап жатыр. Қазіргі Қазақстанда лингвомәдениеттану мәселелері түрлі аспектіде қарастырылып келеді: тіл мен этностың мәдени бірліктердегі көрінісі (Ә.Қайдар, М.Манкеева); тіл саясаты мен тілдік жоспарлау мәселесі (Э.Сүлейменова); ақын-жыраулар поэзиясындағы этномәдени дереккөздер (Р.Сыздық); этномәдени атаулардың этимологиялық негіздері (Ә.Қайдар, Е.Жанпейісов, А.Алдашева, Г.Смағұлова, Р.Авакова, З.Ахметжанова, М.Копыленко, Г.Сағидолда), көркем шығармалардағы ұлттық мәдениеттің тілдік көрінісі (Г.Снасапова, Қ.Қайырбекова, Ж.Нұрсұлтанқызы), тұрақты тіркестердің этимологиялық сипаты мен ұлттық-мәдени негізі (Қ.Ғабитханұлы, Б.Ақбердиева). Тіл ұлттық мәдениеттің болмыс-бітімін, дүниетанымын айшықтап көрсетудің, дамытудың негізі екенін Г.Смағұлова, А.Алдашева, Ж.Манкеева, А.Салқынбай, А.Абасилов, А.Сейсенова, Г.Қажығалиева, Н.Аитова, А.Сейілхан т.б. бірқатар лингвомәдениеттанушы ғалымдардың зерттеу жұмыстары көрсетіп берді.

Осындай терең ғылыми теориялық зерттеулер нәтижелерін жалпықазақстандық мәдениетті қалыптастырудың тәжірибесінде неге пайдаланбасқа?

Қазақстанның тілдік үдерістеріне қатысты мәселе «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясында Қазақ Елі және оның азаматтарының бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету мақсатымен «Тілдердің үштұғырлығы» мәдени жобасын кезеңімен іске асыру ұсынылып отыр. Біздің ойымызша, аталған бастама терең лингвомәдениеттанулық зерттеулерді қажет етеді.

Белгілі қазақстандық мәдениеттанушы А.Т.Құлсариева: «Адамзаттың рухы мен келбеті,оның ерік-бостандығы мен тарихи зейін-есі,философиялық жүйелері мен рәміз-таңбалық өсиеттері,орны толмайтын шығындары мен өмірлік сабақтары, діні мен тілі,ділі мен мұраттары – осының бәрі мәдениетпен бірге біте қайнасқан. Тіл мәдениетті танытушы құрал. Өзінің өміршеңдік қызметін ол тек өз бойынан ғана емес, мәдениеттің де болмысынан табады», - дейді [6,50].

Демек, жалпықазақстандық мәдениеттің өзегінде қазақ тілінің болмысы мен өміршеңдік қызметі жарқырап тұруы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Нысанбаев Ә.Н. Ұлттық тәуелсіздік және қазақтың рухани мұрасы. Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған академик Ә.Н. Нысанбаевтың таңдаулы ғылыми еңбектерінің 10-томдық жинағы. - Алматы: ҚР БҒМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану институты, 2016.-448б.
2. Словарь социолингвистических терминов.М.:РАН. Институт языкознания.Российская академия лингвистических наук. Ответственный редактор: д. ф. н. В. Ю. Михальченко. 2006.- 312с.

3. Г.Шлее. Управление конфликтами: теория и практика. –М.:Deutsch-Russischer Austausch,2004.-199с.
4. Смағұлова Г.Н. Мағыналас фразеологизмдердің ұлттық-мәдени аспектілері. – Алматы: Ғылым, 1998. – 196б.
5. Сепир. Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. – Москва, 1999. – 404с.
6. Құлсариева А. Аударма және өркениет. А., Нұрлы бейне,2006. – 184б.

Батаргалива А.Ш. Қоғаммен байланыс мамандығы, 328-тобының студенті
Ғылыми жетекші: PhD философия докторы, Балпанов Н.М.
Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ИМИДЖІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ PR-ДЫҢ РӨЛІ

Аталмыш мақалада Сіз бен біздің күнделікті өміріміздегі PR-дың маңыздылығы қарастырылады. Ал имидж біздің санамызда белгілі бір образ болып табылады. Сондай-ақ, адам кейпінің шын мысалы, яғни оның бейнесі "Маслоу Пирамидасының" теориясымен сәйкес талқыланады. Мақалада Қазақстандағы имидждің даму жолы ұсынылған. Қазіргі уақытта PR мамандығының қажеттілігін көрсету. Сондай-ақ, "нақты уақыт" режимінде имиджді құрудағы және насихаттаудағы жастардың рөлі қарастырылды. Аталмыш мақала елдегі имидждің рөлін анықтаға бағытталған.

Түйінді сөздер: бейне, кейіп, PR, қажеттілік, кейіпкер, даму, бағыт.

Біз үшін PR-дың рөлі қандай? PR жарнама ма? Әлде PR - бұл event – management ме? Немесе PR - бұл баспасөз қызметіндегі жұмыс па? Әрине, осы аталған функциялардың барлығы PR-дың кең мағынасында қолданылады, бірақ оның негізгі рөлі бар. PR-дың рөлі - бұл белгілі бір бұқараға немесе аудиторияға ақпаратты жеткізетін ара бітістіруші.

PR - Қазақстандағы ең өзекті қызметтердің бірі болып қала береді. Біздің халқымыз пиар қызметінің қажеттілігін түсінбейді. Теория мен практиканы бірдей білетін, жоғарғы білімі бар мамандар жоқ. Алғашқы PR қызметі 1991 жылы Қазақстан Республикасы Президентінің баспасөз қызметі түрінде пайда болғанын білеміз, ал Жарнама туралы заңның [1], өзі 2003 жылы ғана шыққан. Сондықтан қажетті бағытты дамытуымыз керек.

PR – да әртүрлі бағыттар бар (брендинг, жарнама және маркетинг, копирайтинг және т.б.), бірақ мен имиджеологияны жеке атап өткім келіп отыр. Ғалымдар имидждің мағынасын келесідей түсіндіреді:

- Имидж тақырыбына арналған Батыс кәсіби әдебиетінде "image" термині біздің психикамызда көрінетін объектілердің бейнелерінің мағынасы ретінде және олардың сипаттамалары негізінде қолданылады. Нәтижесінде, "image" термині объектінің кейпінен гөрі кеңірек, оның көрінетін (сыртқы) сипаттамаларының ғана емес, сонымен бірге көрінбейтін (идеалды) сипаттамалардың жиынтығын білдіреді [2].

Біздің Егемен мемлекетімізде жеке тұлғаның, компанияның немесе елдің имиджіне тиісті көңіл бөлінбейді. Біз әрқашан имиджді қолдау мақсатында шетелдік немесе тарихи мысалдарды негізге келтіреміз. Шетелдік немесе тарихи мысалдар өте көп. Бірақ, біз "шығу тегі жергілікті" өткен немесе қазіргі кездегі мысалдарының уақыт өте келе айтарлықтай өзгеретінін түсінеміз. "Біздің" (ред. "қазақстандық") мысалдарымыз жоқ. Қазақстандықтарға нақты осы ережелерді талап ететін үгіт-насихат жоқ. Біз саяси қайраткерлеріміздің және жалпы биліктің имиджін білеміз. Бірақ біз қарапайым қатардағы қызметкердің имиджі (ол өзінің білімін әрдайым жақсартып, өзін-өзі тәрбиелеумен айналысып, өз бетінше білім алумен шұғылданды) түсінігімізде жоқ. Бұл дегеніміз - әрқашан барлығынан бір саты жоғары болатын және ешқашан тоқтамайтын адам.

Неліктен біз оларды көрсетпейміз? Неліктен біз оларды насихаттамаймыз? Неліктен біз олардың "табысқа жетудің хикаясын" көрсетпейміз?

Бұл - жастар үшін шынайы мысалдар ғой. Жастар қазір ақылды, әрқашан қолдау мен тірелу нүктесін, шабыт пен ынтаны іздейді. Жастар қазір тез дамып келеді, әрқашан өз мүмкіндіктерін ескермей, жоғары деңгейді аңсайды. Оларға осындай деңгейге жетуге кім көмектесе алады?

"Маслоу пирамидасында" қажеттілік деңгейі бар, бірақ мен бір ерекше деңгейді атап өткім келеді. Бұл - мойындау қажеттілігі, құрметтеу, өз құндылығын қадірлеу, тұрақты жоғары деңгейде өзін-өзі бағалау қажеттілігі. Барлық төменгі қажеттіліктер қанағаттандырылған кезде ғана, адам өзінің ролі туралы, оның осы әлемдегі пайдалылығы немесе тиімділігі туралы ойлана бастайды [3].

А. Маслоу былай деп жазды: "Егер төменде көрсетілген барлық қажеттіліктер қанағаттандырылса да, егер адам өзі жаралған нәрсені жасамаса немесе орындамаса, адамда көп ұзамай алаңдаушылық пен наразылықтың пайда болуын күтуге болады".

Басқаша атап айтқанда, "батыр" кейіпкеріміз әлеуметтік – моральдық мәртебенің ең жоғары деңгейіне жеткенде, ол тәлімгер болуға, тегін көмектесуге және тәжірибесімен бөлісуге дайын.

Неліктен біздің Қазақстанда "нақты уақыт" режимінде нақты мысалдарды келтірмеске? Өйткені, бізде бір уақыт - бір мүмкіндік. Бізге нақты уақыттың нақты кейіпкерлері керек.

Бұл үшін бизнесмен Мұрат Орынбайұлы Жәкібаевты мысалы ретінде көрсеткім келеді. Мұрат Орынбайұлы Батыс Қазақстан облысының ірі бизнесмені, облыстық мәслихаттың депутаты, БҚО бойынша "Атамекен" кәсіпкерлер палатасы Өңірлік кеңесінің төрағасы болып табылады. Оның өзінің продюсерлік орталығы бар. Ол Қазақстан тарихының "Жеңіс Тарихы – Истории Победы", "Матай - начало легенды", " Хиуаз Доспанова. Успеть сказать спасибо...", "Егер Бөкей болмаса, ...". Бір сөзбен айтқанда, белсенді өмірлік ұстанымы бар, уақыт ағынымен дамиды, үнемі жаңа ресурстарды іздейтін және әрқашан өзіне және өз біліміне қызығушылық танытатын адам. "Цех бойынша" әріптестер, онымен жұмыс істейтін адамдар ол туралы өте жақсы пікірде. Бұған дәлел ретінде Дариға Сиражиеваның "Мұратты білеміз. Өз ісінің нағыз адамы! Берген уәдесін орындайды", немесе Қайырғали Имашевтің "Мұратқа ешкім мұра қалдырып кеткен жоқ. Ол бәрін өзі, өз маңдай терімен тапты" сөздері негіз бола алады. Мұндай пікірлер өте көп.

Ол халық арасында бедел мен құрметке ие, халық әрқашан оның жағында. Ол бәріне бірдей қарайды, онымен қарым-қатынас жасау өте жеңіл, тез тіл табысқыш, әрқашан айналасындағы адамдарға қамқорлық жасайды. Өте бастамашыл және ұмтылысы тек қана алға бағытталған адамдардың бірі. Оның қоғамда белгілі бір имиджі қалыптастырылды. Мұрат Орынбайұлының патриотизмі мен рухани серпілісі оны танымал етеді. Ол өзінің жанына сай бәрін жасайды. Бұл "Маслоу пирамидасы" бойынша деңгейден деңгейге көтеріліп, мойындатқыздыруға жеткен адам. Бұл - адам имиджінің "біздің" нағыз үлгісі.

Неліктен біз олар туралы айтпаймыз? Неліктен біз оларды бағаламаймыз? Неліктен біз кейіпкерлеріміздің ата-аналарына тірі кезінде құрмет көрсетпейміз? Бұл адамдарды ынталандырады, оларды алға жетілдіруге мәжбүр етеді. Адам ата-анасы мен айналасындағы адамдары мақтан тұтатын, өзін-өзі қамтамасыз ету мен өзін-өзі жетілдіру деңгейіне жетуге тырысады.

Қазіргі уақытта имиджді қалыптастыру мәселесі үлкен маңызға ие болып отыр. Өйткені біз өзімізді қалай позицияласақ, бізді қоршаған адамдардың шеңберінен анықтайды. Сондықтан жеке имиджді қалыптастырудағы дұрыс көзқарас - жеке жетістіктің кепілі болып табылады [4].

Біз Ұлы халқымыздың білімді ұрпағы ретінде қоғамның барлық қажетті салаларын дамытуға тиіспіз. Өйткені, бұл адамдарға әсер етудің негізгі тұтқалары. Белгілі бір имидж, насихат және идеология болмаса, біз өзіміздің ұлттық тамырымыз бен дәстүрімізді сақтай

отырып, Тәуелсіз Қазақстан Республикасы ретінде қарсы тұра алмаймыз. Біз өзіміздің отандық бедел - бейнемізді көрсетіп, Қазақстанды тәуелсіздіктің, тыныштық пен бейбітшіліктің брендіне айналдыруға тиіспіз. Біз басқа елдермен қатар бәсекеге қабілетті болуға тиіспіз. Адамдарды бір идеологияға, бір ойға жетелеуіміз керек. Сонда бәрі керемет болады. Бос және мағынасыз сөздер болмайды. Ал елімізде бірлік пен тұтастық орнайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1045608#pos=5;-111.
2. Панасюк А. Имидж: имиджологияның орталық тұжырымдамасын анықтау. Мұрағаттық көшірме 6 сәуір 2012 жылдан Wayback Machine-де имиджология академиясы Президиумының ашық отырысында баяндама 26.03.2004.
3. http://www.marketch.ru/marketing_dictionary/marketing_terms_p/piramida_maslow/.
4. Образцова, А.А. Шығармашылық қызмет процесінде жасөспірімдердің жеке имиджін қалыптастыру / А.А. Образцова. - Мәтін: тікелей // Жас ғалым. — 2016. — № 11 (115). — 1775-1778 Б. - URL: <https://moluch.ru/archive/115/30834/> / (өтініш берілген күні: 08.03.2021).

Бизақова С.Б., СР-19-2с/к тобының студенті

Ғылыми жетекші: аға оқытушы, магистр Исина С.С.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ӘЛЕУМЕТТІК ҚАМСЫЗДАНДЫРУ ЖҮЙЕСІ

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2020 жылғы 1 қыркүйектегі «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс қимыл кезеңі» атты Қазақстан халқына Жолдауында мемлекет басшысы отандық денсаулық сақтау саласын жаңғырту жұмысының аса маңызды екеніне тоқталды. Бұл мәселенің, әсіресе, пандемия жағдайында анық байқалғанын айтты. Қасым-Жомарт Тоқаев әлеуметтік қамсыздандыру саясатын қайта жаңғыртып, мемлекет көмекке мұқтаж азаматтарды қолдауға басымдық беруі тиіс екенін жеткізді. Әлеуметтік инфрақұрылымның негізгі бағыттарының бірі – отандық зейнетақы жүйесі. Мемлекет басшысы аталған жүйенің әділетті, тұрақты, халықтың мүддесіне сай құрылуы қажет екенін атап өтті [1].

Әлеуметтік қамсыздандыру-халықтың еңбекке жарамсыз бөлігінің қажеттіліктерін қанағаттандыруға және өмір сүру жағдайларын қолдауға негізделген әлеуметтік қорғау жүйесі.

Әлеуметтік қамсыздандыруға құқық Қазақстан Республикасы Конституциясының 28-бабында бекітілген, бұл бапқа сәйкес: “Қазақстан Республикасының азаматы жасына келген, мүгедек болған, асыраушысынан айырылған жағдайда және өзге де заңды негіздерде оған ең төменгі жалақы мен зейнетақы көлемінде, әлеуметтік қамсыздандырылуына кепілдік беріледі [2].

Әлеуметтік қамсыздандыру объектілеріне:

- қарт азаматтар;
- еңбекке қабілетті жаста ауырған адамдар, оның ішінде еңбекке қабілеттілігінен айырылған мүгедектер;
- жартыкеш және көп балалы отбасылардан шыққан балалар, мүгедек балалар;
- жетімдер;
- жұмысқа жарамсыз, біреуге қамқорлық жасай алмайтын жалғыз басты азаматтар
- ең төменгі табысы жоқ кедей адамдар;
- табиғи және әлеуметтік апаттардан зардап шеккен азаматтар, т. б.

Әлеуметтік қамсыздандыру құқығының қайнар көзі ретінде Қазақстан Республикасының маңызды заңдарының жалпы сипаттамасы. Қазақстан Республикасындағы еңбек мәселелері бойынша неғұрлым маңызды заңдарға мыналар жатады:

«Қазақстан Республикасында зейнетақымен қамсыздандыру туралы» заңы. Бұл заң "Тәуелсіз Қазақстан" тарихында алғаш рет азаматтардың зейнетақымен қамсыздандыруға құқықтарын, мемлекеттің зейнетақымен қамсыздандыруға қатысты кепілдіктерін айқындады, Орталықтан және зейнетақы қорларынан зейнетақы төлемдерін алу тәртібін белгіледі, жинақтаушы зейнетақы қорларын ұйымдастырудың және жұмыс істеуінің негізгі қағидаттарын бекітті.

«ҚР-да мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы» заңы. Бұл заң «мүгедек» ұғымын анықтады, мүгедектердің құқықтық жағдайының негіздерін, олардың еңбек саласындағы құқықтарын, мүгедектерге берілетін әлеуметтік көмек пен жеңілдіктердің анықтады.

Халықты еңбекпен қамту туралы заң. Елде жұмыссыздықтың пайда болуы және жұмыссыздар санының өсуі жағдайында қабылданған бұл заң біздің республикамыздағы халықты жұмыс күшімен қамтамасыз етуге бағытталған алғашқы заң болып табылады. Бұл заң жұмысқа орналастыру ережелерін белгіледі, «жұмыспен қамту», «жұмыссыз», «жұмыссыз мәртебесі» сияқты ұғымдарды анықтады, мемлекеттік органдардың жұмыс берушілермен және жұмыссыздармен қарым-қатынасын реттеді.

Осы Заңға сәйкес жұмысқа орналастыру мен жұмыспен қамту қызметтері де жұмыс істейді. Қызметкерлер еңбек шарты жасалғанға дейін осы органдармен қарым-қатынас жасайды.

Еңбекті қорғау негіздері туралы заң еңбекті қорғау саласындағы мемлекеттік саясатты бекітті. Осы Заңның ережелері еңбек қызметі процесінде қызметкерлердің өмірі мен денсаулығының қауіпсіздігін қамтамасыз ету қағидаларын, сондай-ақ әлеуметтік қорғау мәселелерін реттейді [3].

«Әлеуметтік қамсыздандыру» ұғымы әртүрлі мағынада қолданылады. Біріншіден, әлеуметтік қамсыздандыру әкімшілік-билік қатынастарының ерекше нысаны ретінде түсініледі." Екіншіден, бұл мемлекеттің функциясы. Үшіншіден, қартаюына, асыраушысынан айрылуына, еңбекке қабілеттілігінен айрылуына және т. б. азаматтарды материалдық қамтамасыз етудің мемлекеттік жүйесі мен нысаны. Төртіншіден, құқық саласы. Бесіншіден, азаматтардың құқығы ретінде.

Әлеуметтік қамсыздандыру - бұл материалдық игіліктерді еңбектің қатысуынсыз бөлудің бір түрі. Әлеуметтік қамсыздандыру жүйесінде мүгедектерді материалдық қамтамасыз ету әлеуметтік нормаларда белгіленген жағдайлар мен жағдайларда мемлекет және арнайы қорлар қаражаты есебінен жүзеге асырылады. Әлеуметтік қамсыздандыру осы мақсаттарға арналған қаражат есебінен жүзеге асырылады. Ақша қаражатының қайнаркөзіне байланысты әлеуметтік қамсыздандырудың екі түрін ажыратуға болады:

- Мемлекеттік және жергілікті бюджет қаражаты есебінен мемлекеттік әлеуметтік қамсыздандыру;

- Мемлекеттік емес әлеуметтік қамсыздандыру зейнетақы қорлары салымшыларының – заңды және жеке тұлғалардың қаражаты есебінен жүзеге асырылады; Әлеуметтік қамсыздандыру түрлері

Ақша қаражатының көзіне қарамастан, мемлекеттік әлеуметтік қамсыздандыру мынадай түрлерде бөлінеді:

- Ақшалай төлемдер (зейнетақы, жәрдемақы, өтемақы, материалдық көмек және т. б.);

- Заттай нысандағы көмек (дәрі-дәрмектер, азық-түлік, мүгедектерге техникалық көмек);

- Қызметтер мен жеңілдіктер (қарттар мен мүгедектерге арналған интернат-үйлерде, балалар үйлерінде тұру, үйде әлеуметтік қызмет көрсету және т. б.);

- Мүгедектерді емдеу, қалпына келтіру және денсаулығын жақсарту (стационарда, санаторийлерде, қарттар мен мүгедектерге арналған пансионаттарда үйде емдеу);

- Азаматтардың жекелеген санаттарына біржолғы ақшалай және ақшалай емес көмек нысандары.

Әлеуметтік қамсыздандырудың келесі функцияларда жатады:

Әлеуметтік қамсыздандырудың демографиялық функциясы халықтың өсуін ынталандыруға бағытталған. Бұл мемлекеттің қалыпты дамуы үшін қажет.

Әлеуметтік қамсыздандырудың экономикалық функциясы жасына, мүгедектігіне немесе асыраушысынан айрылуына байланысты жалақыны немесе басқа кірісті өтеу, сондай-ақ қолайсыз өмір сүру жағдайындағы адамдарға көмек көрсету болып табылады.

Әлеуметтік қамсыздандырудың әлеуметтік функциясы-басқа адамдардың көмегіне мұқтаж әлеуметтік қорғалмаған азаматтардың санаттарына қосымша қаражат бөлу арқылы көмек көрсету.

Әлеуметтік қамсыздандырудың еңбек функциясы-бұл қоғамдағы еңбек қатынастарын әлеуметтік қамсыздандырудың барлық түрлерін қаржыландыру көзі ретінде болып табылу.

Әлеуметтік қамсыздандырудың сауықтыру функциясы мүгедектердің және халықтың басқа да әлеуметтік осал топтарының қоғамдық мәртебесін қалпына келтіру үшін қалыпты жағдай жасау болып табылады.

Әлеуметтік қамсыздандыру құқығының мәні азаматтарды зейнетақымен, жәрдемақылармен, өтемақылармен қамтамасыз етуге, сондай-ақ іс жүргізу және құқық қорғау қызметтерін көрсетуге байланысты қоғамдық қатынастар болып табылады. Оларға:

- азаматтарды зейнетақымен, жәрдемақылармен және өтемақылармен қамтамасыз етуге байланысты қоғамдық қатынастар;

- заттай көмек көрсетуге, яғни тегін немесе төмендетілген бағамен ұсынылатын нақты тауарлар мен қызметтерді ұсынуға байланысты қоғамдық қатынастар;

- іс жүргізу және құқық қорғау сипатындағы қоғамдық қатынастар

Әлеуметтік қамсыздандыру саласындағы қатынастар негізінен әкімшілік-билік қатынастары болып табылады. Оларды ажыратудың 5 әдісі бар:

- әрбір азаматтың қоғамның саналы қажеттіліктері мен экономикалық мүмкіндіктеріне сәйкес бөлінетін, бірақ мемлекет белгілеген әлеуметтік нормалар шегінде игіліктерге тең құқықтарына негізделеді.

- құнын ішінара төлеуге байланысты жеңілдік жағдайында.

- ақы үшін;

- жұмыс саны мен сапасы бойынша.

Әлеуметтік қамсыздандыру субъектінде негізгі, зейнетақы қатынастарымен қатар, процедуралық қатынастарды ажыратуға болады. Оларға зейнетақы қорын қалыптастыруға және пайдалануға байланысты, түрлі жәрдемақылар төлеуге, азаматтарға медициналық және санаторий-курорттық көмек көрсетуге байланысты, соғыс және еңбек ардагерлеріне мемлекеттік көздер есебінен жеңілдіктер мен жәрдемақылар беруге байланысты қатынастар жатады.

Барлық осы құқықтық қатынастардың жиынтығы әлеуметтік қамсыздандырудың мәні болып табылады.

Яғни, әлеуметтік қамсыздандыру - бұл адамның жақсы өмір сүруін, оның қоғамның қазіргі кезгі даму стандарттарының деңгейінде материалдық қамсыздандырылуын және мәдени құндылықтарға қол жеткізуін қамтамасыз етуге бағытталған, мемлекетпен кепіл етілген және жүзеге асырылатын құқықтық, әлеуметтік-экономикалық және ұйымдастырушылық сипаттағы шаралар жүйесі [4].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қасым-Жомарт Тоқаев VII шақырылымдағы Парламенттің бірінші сессиясының ашылуы. <https://azh.kz/kz/news/view/50776>

2. Қазақстан Республикасының Конституциясы (28,29,30-баптары)
3. Қазақстан Республикасы Статистика агенттігі, 2007. "Қазақстандағы халықтың өмір сүру деңгейі: статистикалық жинақ" 94б
4. Жұмағұлов Ғ.Б.,Ахметов А. Әлеуметтік қамсыздандыру құқығы. Алматы: Нұр-пресс 2005

Bilal A. Malik University of Kashmir
(Kashmir, India)
Safia Dedeche Qatar University
(Algeria)

CIVILIZATIONAL INTERACTION FROM THE ISLAMIC PERSPECTIVE

The exchange- in a historical pattern- of all physical and metaphysical dimensions of culture, knowledge, art, and science between people of diverse civilizational backgrounds has been only possible through the medium of dynamic interactions. At the threshold of 21st century, inspite of widespread call for globalization, world is witnessing that “decontextualized myths” are being manipulated and invoked in the political discourse. Consequently, nations seem aggressively moving towards the policy of establishing “walls of divide”; compartmentalizing people into “them” and “us”. The highly polarized environment trapped many scholars and political intellectuals to see the relation among diverse civilizations on the basis of “clash/conflict” alone. Clash theorists propound that, besides other factors, differences in the religious beliefs is the main cause of clash between cultures and civilizations. Islamic civilization, not standing as an exception to the critique of clash theorists, is profoundly accused of being an “inherently violent” religion, advocating violence, intolerance and exclusivist worldview. The “allegedly” critique-based discourse has created a narrative that Islamic civilization and the “rest”; particularly the “West”, will inevitably clash in perpetual war. In this backdrop, the brief paper would be an attempt to examine the meaning of “civilizational interaction” and the correlation between the “Islam” and “clash of civilizations”.

Introduction

In September 1990, Bernard Lewis coined the term “the clash of civilizations” in his article entitled “*The Roots of Muslim Rage*” which he wrote for *The Atlantic Monthly*. The question arises, “who was it that was clashing with West?” as Lewis put it to his readers. The answer was clear: “the Muslim world”[1]. The idea of *clash* developed into a strong politico-cultural theory when Samuel Huntington, while responding to Fukayama’s idea of “one world paradigm”, published an article under the same title in 1997. Huntington conceptualized the idea of “making the new world order”; defining the relations among different civilizations on the basis of differences in religions, histories, identities and values that give rise to conflict. He proposed that cultural identities, which in broader context are civilizational identities, are reshaping the nature of relationship between peoples, communities and nations in the post-cold war world. The central argument of Huntington’s clash theory was that in the history of global politics world, for the first time, has become multipolar; each pole representing characteristics of its respective civilization. In such a swiftly changing world order, people are becoming more conscious of identifying themselves with ethnicity, nationality, religion, language, history, values, customs, and etc.

As per Huntington’s analysis, the local/global politics is increasingly redrawn in consonance with religio-cultural boundaries. Thus, rivalry of the super powers will be replaced by the clash of civilizational identities. Nevertheless, he emphasized that the chief among those in collision will be “Western” and “Islamic” civilizations; Islamic civilization as the main rival of the liberal democratic West [2]. Huntington’s work kicked off a hot debate: invoking both critique and appreciation. On one hand, among critics, we see a long list of noted intellectuals such as Edward Said, Noam Chomsky, Mohammad Khatami, Amartya Sen, and Paul Berman.

Yet, on the other hand, we see that Huntington's "clash-based civilizational model" influenced thinkers such as Oriana Fallici, Salman Rushdie, Ibn Warraq, Roger Scruton, Bat Ye'Or, Philippe Nemo, and Joseph Ratzinger [3]. Much before deconstructing the "clash-based civilizational model" from the Islamic point of view, it is quite important to have a clear understanding of the process of "interaction" of civilizations.

Civilizational Interaction (*Tafa'il al- Hadhari*): Clash or Dialogue?

Civilization in simplest and profoundest sense is the outcome of multiple processes- a phenomenon that operates in a "patterned order" and guides an individual and a community towards adapting and adjusting within a particular worldview or a frame of reference [4]. Since civilizational elements such as religious beliefs, cultural values and ethos, symbols, feelings and artistic expressions formulate the basis of a civilization; therefore, civilization in that sense is a special form of "cultural organization" whereby concepts and characteristics get developed, particularized and transmitted from one generation to another [5]. Such definition of civilization speaks about a deep heterogeneity that works within a civilization. Thus, to think of "two civilizations are similar" is just a delusion. Nevertheless, no civilization is inherently based on hatred and exclusivism. Civilizations being different is not a serious concern, instead, what results are drawn out of those differences certainly is. Since civilizations interact on diverse levels, therefore, the mechanism of "civilizational interaction" involves a greater degree of complexity than that of individual human interactions.

Historically, through the medium of interaction, broadly civilizations are capable of building relationships either positively i.e., through dialogue (*al-hiwar*) or negatively i.e., clash (*as-sira'a*). Thus, it is profoundly wrong to conclude that differences between the core civilizational elements such as culture and religion are the root of cause of the regional and global conflicts. Before passing such sweeping remarks, it is quite important to analyze the things within the context of "bigger picture": the changing global politico-economic landscape wherein different players are motivated differently.

The central concept vis-à-vis understanding "civilizational interaction" is "evolutionary process" that reflects the collective behavioural pattern of a civilization. The concept implies that a civilizational function is like that of an "evolutionary organism". It keeps on growing and evolving while adjusting and adopting the changes *within* and *outside*. Since civilizations lack the appropriate "communicative" body parts of their own, therefore, while working on civilizations, the fundamental physics is to understand the *channel* through which different civilizational elements interact. Civilizations interact through its people who basically form the "soul" of a civilization. People function like brain in the body of civilization, transforming it into a dynamic living reality. Hence, when we think of the idea of "interaction" between civilizations we actually acknowledge the interaction of beliefs, actions, attitudes, and, approaches of their respective "carrier agencies" [6] - the people [7]. Thus, the nature of "civilizational interaction" is directly related to the nature of interaction between "carrier agencies". Such interactions, often times, appreciate a rich tradition of sharing experience of commonalities, differences, and cooperation and learning new possibilities of doing science and exploring human knowledge tradition. Similarly, some universalistic values underlying all civilizations such as tolerance, coexistence, and justice are accepted, realized through vibrant interactions, thereby contributing toward a meaningful civilizational progress.

To substantiate the argument, I will make one historical reference of each "positive interaction" and "negative interaction" from the Islamic civilization. Let's start with the positive example. Islamic civilization reached extraordinary heights in terms of civilizational progress and refinement during its "Golden Past". It is a fact that the Qur'anic revelation started with the magnetic appeal of "*iqra*" meaning "read": cornerstone of educational and intellectual development; putting profound impetus on knowledge and shaping an inquisitive mind. Nevertheless, the influence of frequent intellectual and artistic interactions with the "carrier agencies" of other civilizations such as Greek, Chinese and Indian civilizations has also played a significant role. The geniuses of the Islamic philosophical and scientific tradition such as Al-

Farabi, Ibn Sina, Al-Kindi, Al-Maskawi, Ibn Rushid, Al-Khawarizmi, Ibn Hayyan, Ibn Khaldun, Al-Razi, Al-Beruni, and Ibn Battuta not only appreciated the theological, literary, philosophical, architectural and scientific contributions of other civilizations passionately but also rectified, reformed and transmitted it into other languages for the benefit of whole humanity. For example, the Greek legacy got transmitted to Europe of the middle Ages through the translation works of Muslim scholars. Similarly, Muslim intellectual works ranging from philosophy to theology to astronomy, mathematics, music, and medicine got translated into Persian, Latin and other languages [8].

Now, let's see the negative example. Due to misunderstanding between "carrier agencies", sometimes civilizations are forced to collide and leave a legacy of resentment that in turn evacuate space for parochial and self-serving myths, feeding further "conflict led narratives". In such a grim situation, the environment of doubt, distrust, and disrespect dominates the "collective consciousness" and coercive adversaries dislodge initiatives to collaborate in search for peace, justice and inter-civilizational understanding and means of peaceful accommodation. Since, masses, by default nature, start believing what is being offered to them without having any critical examination. Thus, they are prone to get easily trapped in all sorts of polarizing narratives. To substantiate the point, let's again take the example of Islamic civilization but this time not from its splendid past, but rather from the time when most of the Muslim lands, from Middle East to Asia, were under the colonial occupation of the West. This was the time when Muslim "scientific zeal" had clogged and doors of positive interactions with "carrier agencies" of other civilizations had been closed. The Muslim response was mixture of rationality and emotionality. However, in both cases, envisioning everything, even the total "political aggressions", only through the "religio-cultural prism" was miscalculation of the problem; confusing the problem instead of solving it. Consequently, the Muslim "youth bulge" that was shaping under repressed emotions, aggression and relative deprivation fell prey to this mode of response. The overwhelming notion of "let's not dialogue", led to Islamic civilization, once known for its openness, into spiritual, intellectual and scientific immobility. With the course of time, on both sides of the troubled relationship between "carrier agencies" of the Islamic civilization and the "other", roots of estrangement started deepening. Presumably, "clash of civilizations" looked future of the world.

Understanding Civilizational Interaction in the Context of Islam

Today, Islamic civilization is criticized for its "exclusivist approach" and inherent tendency of "otherizing" the "other". Nevertheless, this huge claim is bereft of objective analysis. Most of the so-called narratives of "clash" between Islam and "other", especially the West, actually derive their substance from the recent geo-political tensions. The explicit mention of plurality in *Qur'an* and other numerous examples of tolerance such as the Constitution of Medinah (*mithaq al-medinah*), Treaty with Christians of Najran and *Dawah* methodology of the Prophet Mohammad determine the quantum of relation between the Prophetic methodology and the universalistic values such as love, justice, moderation, peace and tolerance. These examples also underline the fact that Islam unequivocally advocates the creative perception of "living together" and embracing the dynamics of "diversity" when it comes to the issue of inter-civilizational relations. Thus, it would be right to claim that the story of clash between Islamic and Western and civilization is not embedded in the foundations of Islamic civilization; rather, it is a "political instrumentalization" of religion for vested interests [9].

Nonetheless, it would be a serious betrayal to create a rosy picture: ignoring "fringe" but "influential" miscreant religious traits claiming to defend Islam [10]. The purpose behind the creation/projection of these so-called "Islamic" organizations is merely political. Instead of identifying and straightening out such "fringe" elements from the mainstream Islamic discourse, unfortunately, their extremist activities are being linked to core teachings of Islam without even crosschecking "what the original religious text has to say?" Mostly this disgraceful job is done by the sponsored media groups. Nevertheless, two fundamental things need to be kept in mind: first, that any allegation against Islam must find its source in the scriptures; second, Muslim

practice is not always inconformity to scriptural teachings [11]. Looking into primary scriptures, we find that both *Qur'an* and *Sunnah* (Prophetic way of life) embrace the plurality of religions and cultures – core elements of a civilization. There are numerous authoritative verses commanding Prophet to teach his fellow Muslims that diversity of faiths and cultures is based on God's *divine* Wisdom- thus, it must be accepted and valued. It would not be out of place to mention that *Qur'an* recognizes honour of human life and talks about philosophy of *takreem-i-adam* meaning “dignity of man” regardless of one's religious beliefs. It is a concept that is inherently valuable and quite important while working with Islamic framing of dialogue [12]. According the principle of *takreem*, man holds central position in the sphere of whole creation. It tells us that giving due respect and honour to “other”, for just being a human- functionally a “carrier agency” of civilization- is integral to the Islamic system of belief. Thus, it outlines the fact that interactions, between people of different cultures and civilizations must be governed by the principle of mutual respect and honour.

It is quite important that while embracing diversity, *Qur'an* equals the renunciation of rights of others, to hold beliefs not compatible to Islam, with the denial of God's divine Wisdom- Who Himself created and willed the diversity to prevail. In this regard, *Qur'an* encapsulates:

“Say, ‘Now the truth has come from your Lord: let those who wish to believe in it do so, and let those who wish to reject it do so.’” (*Qur'an*, 18:29)

“There is no compulsion in religion.” (*Qur'an*, 2:256)

Affirming the God's absolute Wisdom in allowing diverse views regarding man's relation with God, *Quran* declares:

“And had your Lord so willed, He could surely have made all human beings into one single community: but (He willed it otherwise, and so) they continue to hold divergent views.” (*Quran*, 11:118)

“If your Lord had so desired, all the people on the earth would surely have come to believe, all of them; do you then think, that you could compel people to believe?” (*Quran*, 10: 99)

“We have assigned a law and a path to each of you. If God had so willed, He would have made you one community, but He wanted to test you through that which He has given you, so race to do good...” (*Qur'an*, 5:48)

Concluding Remarks

What all we understood from this discussion is that diversity, in the context of Islam, is not a result of human actions and forces; rather, it is an integral part of God's divine plan. The only possible way to accept and live with the God's divine plan (diversity) is dialogue- a religious requirement to recognize and respect the differences. Thus, dialogue is also part of God's divine order, but, unlike diversity, it is outcome of active, tolerant and peaceful human interactions. Such “interactions” which enhances one's understanding about his/er “identity” because, by contextualizing him/herself among others who are different, one is able to see his/er own beliefs, values and identities more clearly. Thus, it is joint responsibility of “carrier agencies”, from both sides, to intensify and broaden the scope of interactions on the basis of “constructive dialogue” and accept the differences whole-heartedly. It is worth mentioning that Islamic civilization, openly advocates “dialogue” over “clash” in order to benefit from the diverse capacities of different cultures and civilizations. Thus, it would be right to claim that the courteousness of accepting the *differences* of *others* is a specific characteristic of Islamic civilization. This is actually a “rule of conduct” that operates within the Islamic civilization and spells out true Islamic conduct vis-à-vis the “other”.

Reference:

1. Dacey, Austin.2008. Is there a Clash of Civilizations? the Failure of the United Nations Response, International Center for Inquiry. PDF downloaded at www.centerforinquiry.net. (accessed on 12/08/2016)

2. Huntington writes, “the underlying problem for the West is not Islamic fundamentalism. It is Islam; a different civilization whose people are convinced of the superiority of their culture and are obsessed with the inferiority of their power. The problem for Islam is not the CIA or the U.S. Department of Defense. It is the West; a different civilization whose people are convinced of the universality of their culture and believe that their superior, if declining, power imposes on them the obligation to extend that culture throughout the world (Huntington, Samuel. 1996. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster, pp. 217-8).
3. Dacey, Austin. 2008. Is there a Clash of Civilizations? The Failure of the United Nations Response. *International Center for Inquiry*. PDF downloaded at www.centerforinquiry.net. (Accessed on 12/08/2016).
4. Social scientists have given different definitions and explanations to word civilization and have tried to differentiate it from word culture. However, the two concepts have been frequently interchanged and collapsed into one another. For example, Edward Burnett Tylor, a renowned anthropologist, published his *Primitive Cultures* in 1874, in that he makes no distinction between “civilization” and “culture”. Similarly, according to Braudel, Hegel, prominent philosopher and founder of civilizational studies, used the two words interchangeably in his lectures in the 1830s.
5. Herbert, Arlt, Daviau G. Donald. 2009. *Culture, Civilization and Human Society*. Encyclopedia of Life Support Systems (EOLSS) in collaboration with UNESCO. Vol. 1.
6. As a fact, civilizations cannot listen and speak and they have no minds with which to think. It is the people who listen, speak, think and express their civilizations. So, there is a sense in describing people as “carrier elements” of their respective civilizations.
7. MongiBousnina has nicely presented this concept in her talk which she presented at The International Symposium on Dialogue among Cultures and Civilizations held at Sana’a, Yemen, from 10 to 11 February 2004. In her talk she said, “Consequently, any cultural expression is worthy of respect, if not for its value per se, then for its human source and because it signifies human existence. For culture is man himself, so any cultural product is a reflection of man himself and proof of his existence in history. Therefore, there could be no man without culture and no culture unless created by man.”
8. Arnold, Thomas, Guillaum8e, Alfered. 1995. *The Legacy of Islam*. New Delhi India: Adam Publishers and Distributors.
9. Engineer, Asghar Ali. 2013. Civilizations – Clash or Dialogue. *Interreligious Insight*. Vol1, No. 1, pp. 8-13
10. The formation of ISIS in Middle East, Boko Haram in Nigeria, TTP and Hizb Al-Ahrar in Pakistan and Indian Mujahedeen in India are such examples. The mainstream religious scholars such as Taqi Uthmani (Pakistan), Al-Qaradawi (Qatar), Abdul Aziz Al-Shaikh (Saudi Arabia), Shaikh Ali Gomaa (Egypt), and Syed Jallal-ud-din Umari (India) and Islamic organizations like Jamati Islami, Deoband, Tableeghi Jammat, and Ikhwan-ul-Muslimun have vehemently criticized their ‘extremist’ religious philosophy. Such extremist tendencies have been categorically referred as un-Islamic because of their self-styled interpretation of *Shari’ah* rulings and clear deviation from the methodology of *Jumhoor Ulama* (majority of Ulama) and *Salaf al-Saliheen* (righteous predecessors).
11. What generally people do, they treat Islam and Muslims as synonymous and mutually interchangeable terms, often saying Islam where they ought to say Muslims and vice versa. This misuse of terms has created a lot of controversy and has added ‘blood and flesh’ to slogan of “clash of civilizations”.

12. The principle of *takreem-i-adam* is mentioned in chapter *Bani Isr'iel* (17:70). It says, "Indeed we have honoured the children of Adam...and conferred on them special favours". It is somehow similar to Judeo-Christian belief that "human beings have been created in the image of God." It is universal in application and its violation on the name of religion is nothing except maltreatment to Gods' word. The principle of *takreem* is further supported by the concept of "fundamental oneness of all human beings" that implies all human beings share common origin, therefore, at human level they are equal regardless of their language, colour, creed, and nationality. The *Qur'an* has put this

Герда Н.Е., студентка группы Ю-19-3

Научный руководитель: кандидат философских наук, доцент, Сейфуллина Г.Р.
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика
Казахстан.

МОДЕРНИЗАЦИЯ И ЦИФРОВИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Цифровые технологии играют все более важную роль в современном мире, поскольку более 51 процента населения мира имеет доступ к Интернету. По оценкам Международного союза электросвязи в 2015 году, около 3,2 миллиарда человек, или почти половина населения мира, имеют доступ к Интернету. Примерно два миллиарда человек из развивающихся стран.

Правительство Казахстана реализует программу «Цифровой Казахстан», которая направлена на повышение конкурентоспособности экономики страны и качества жизни за счет прогрессивного развития цифровой экосистемы. Это развитие будет стимулировать экономику, улучшить условия для ведения бизнеса, повысит уровень цифровой грамотности населения и повысит конкурентоспособность страны.

Создание цифрового шелкового пути приведет к развитию надежной, доступной, высокоскоростной и безопасной цифровой инфраструктуры. Расширение покрытия сетей связи и развитие инфраструктуры, а также усиление кибербезопасности являются неотъемлемой частью программы. В период с 2018 по 2022 год более 1600 сельских населенных пунктов страны будут обеспечены широкополосным доступом. Эти инициативы включают модернизацию системы спутниковой связи и развитие волоконно-оптических линий связи с удаленными населенными пунктами, а также увеличение пропускной способности и сети цифрового телевидения и радиовещания. Страна стремится к развитию творческого общества, в котором люди обладают компетенциями и навыками для цифровой экономики. Такому обществу необходимо повышать цифровую грамотность и готовить специалистов для разных отраслей.

Цифровая трансформация началась в 2013 году после утверждения Нурсултаном Назарбаевым государственной программы «Информационный Казахстан-2020» [1].

Однако при наличии результатов остаются важные проблемные области: недостаточная обеспеченность населения компьютерными технологиями, неполное или низкое обеспечение населения широкополосным Интернетом, а также услугами телефонной связи, а также несоответствующий уровень предоставления государственных услуг в России. электронный формат. На смену предыдущей пришла новая программа «Цифровой Казахстан», рассчитанная на период 2018-2022 годов.

В ходе реализации проекта в 2011-2013 годах система «электронного обучения» внедрена в 1159 организациях среднего, технического и профессионального образования во всех регионах Казахстана, столице и городе Алматы [2].

Однако, по словам депутата Мажилиса Мухтара Ермана, система электронного образования так и не была запущена, а выделенные на ее внедрение средства в размере

35 миллиардов тенге (это примерно 84 миллиона долларов США) были потрачены впустую [3]. Вся реформа цифровизации подверглась критике из-за ее неполной реализации в сфере образования. В рамках системы «электронного обучения» каждая школа страны должна быть обеспечена доступом в Интернет, при этом 93 учебных заведения остаются не подключенными к нему [4]. По сути, пандемия коронавируса выявила не только неподготовленность страны к цифровизации образовательной среды, но и пробелы в системе электронного обучения, провал которых даже отметил глава государства [5].

Если в рамках высшего образования дистанционный формат не является новинкой, то школьное образование просто не было технически подготовлено к переходу на такой новый режим в короткие сроки, когда учителям тоже пришлось «вжиться» в роль телеведущих и школьников вместе со своими родителями должны были осваивать удобства новых образовательных Интернет-платформ и ресурсов.

Основная проблема, с которой столкнулись государственные чиновники, заключалась в отсутствии законодательной базы, т.е. нормативный контроль в этой сфере, который обеспечил бы все необходимые условия и согласованную процедуру для возможного перехода в режим дистанционного обучения. В связи с тем, что такое определение, как «дистанционное обучение» не предусмотрено в действующем национальном законодательстве, отсутствует надлежащий опыт поддержания такого формата обучения. Это диктовало необходимость разработки соответствующих учебных пособий, инструкций и правил для учителей и учащихся. Например, в настоящее время дистанционное обучение предусмотрено законодательными актами России, а именно Федеральным законом 2012 г. «Об образовании в Российской Федерации». Настоящий нормативный документ устанавливает и предусматривает возможность ведения образовательного процесса с использованием дистанционных технологий обучения; [6].

Кроме того, трудности связаны с отсутствием в Казахстане национальных ИТ-платформ (для обеспечения одновременного подключения к образовательному процессу миллиона студентов) и крайне слабым наполнением цифровой образовательной базы и программного обеспечения.

Проблема грамотности учителей в области информационных технологий определяется скорее отсутствием выработанных привычек к использованию гаджетов и современных технологий, чем возрастными показателями учителей.

Также можно выделить психологическую проблему, вытекающую из нового формата обучения: ученики начальных классов, которые не могут справиться с дистанционным обучением без помощи взрослого наставника, не воспринимают своих родителей как учителей.

Кроме того, следует отметить проблему отсутствия оборудования. Перед школьниками в отдаленных сельских регионах, а также в малообеспеченных семьях в первую очередь стоит задача обеспечить ребенка компьютерами, в результате чего речь даже не идет о компьютерной грамотности сельских школьников. Ограниченный доступ или отсутствие широкополосного подключения к Интернету не позволяет многим учащимся использовать цифровые образовательные платформы и / или смотреть видео в высоком качестве [7].

Как видно, пандемия обнажила проблему цифрового разрыва в стране. Представитель Детского фонда ООН (ЮНИСЕФ) в Казахстане Артур ван Дизен выразил озабоченность по этому поводу, отметив проблему неравенства в образовании. [8]. Проблема доступа школьников к цифровым технологиям может затронуть детей с особыми потребностями, воспитанников детских домов, у которых были трудности с доступом к среднему образованию еще до пандемии.

Во время онлайн-брифинга с Асхатом Аймагамбетовым был поднят вопрос технической оснащенности, а также проблема отсутствия достаточного количества

компьютеров для передачи их во временное пользование. По словам министра, на 2020 год закуплено более 36 тысяч компьютеров. Всего около 500 тысяч компьютеров передано государством детям из нуждающихся семей в прошлом году. В этом году ожидается еще пополнение технического оборудования в школы [9].

Кроме того, ИТ-компании работают над улучшением существующих интернет-платформ (Kundelik и др.). Материалы, которые уже доступны на таких платформах, адаптируются для обучения детей с особыми образовательными потребностями [10].

С целью технической подготовки учителей в новом формате и повышения уровня их компетенций с 20 июля 2020 года были организованы онлайн-курсы, включающие вопросы по методике преподавания и киберпедагогике. Следует также отметить международное сотрудничество в этом отношении: ЮНИСЕФ вместе с правительством Казахстана и Международным союзом электросвязи (МСЭ) разрабатывает продукт GIGA, глобальную инициативу, направленную на сокращение цифрового разрыва между городскими и сельскими районами в сфере образования. В рамках данной программы доступ к Интернету был предоставлен 446 сельским школам страны, и к концу года количество таких школ должно увеличиться до 1342 [11].

Вынужденный переход на дистанционное онлайн-обучение выявил всю техническую неподготовленность страны в сфере образования, а цифровая реформа, подкрепленная внушительными финансовыми вложениями, не прошла проверку качества в новых условиях.

Тем не менее, нынешнюю ситуацию можно рассматривать в позитивном ключе, как своего рода «спусковой крючок» для дальнейшего развития информационно-коммуникационных технологий в образовательной среде с обязательным введением курсов повышения квалификации по ИТ-грамотности как для преподавателей, так и для самих студентов.

Следует учитывать, что не только коронавирус может изменить нашу привычную реальность. Например, в Казахстане суровые зимы, присущие северным регионам страны, которые не позволяют школьникам посещать занятия в определенный период времени каждый день, что также негативно сказывается на качестве обучения в целом. Я надеюсь, что эта система будет пользоваться успехом.

Казахстанской программе оцифровки, безусловно, еще предстоит пройти долгий путь, прежде чем она будет полностью реализована и начнет приносить те преимущества, которые она призвана обеспечить. Стране потребуются многие годы для приобретения необходимого опыта и знаний, и повышения квалификации.

Несмотря на ранние этапы и неизбежные недостатки, программа помогла стране не только развиваться, но и, возможно, стать более развитой, чем до оцифровки. Путь Казахстана к оцифровке может быть тернист, но он должен быть плодотворным, и самое лучшее, что обычные люди выиграют от этого процесса.

Список использованной литературы:

1. Информационный Казахстан 2020; Зерде; <https://zerde.gov.kz/activity/management-programs/information-kazakhstan-2020/>
2. Казахстан; <https://publicadministration.un.org/ru/Research/UN-e-Government-Surveys>
3. Казахстан; ТВНЗ; <https://www.kp.kz/online/news/3653653/>[Казахстан; Казахстанская правда; <https://kazpravda.kz/news/obshchestvo/obrazovatel'naya-sistema-e-learning-za-371-milliard-tg-ne-bila-prinyata-v-ekspluatatsiu-mazhilismen>
4. Казахстан; Казиформ; https://www.inform.kz/ru/razreklamirovannaya-sistema-e-learning-ne-vyderzhala-ispytaniya-na-prochnost-kasym-zhomart-tokaev_a3636459
5. .Российская Федерация; Консультант Плюс; http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_140174/9ab9b85e5291f25d6986b5301ab79c23f0055ca4/

6. Қазақстан; Facebook; <https://www.facebook.com/groups/proastana/permalink/3409053295791427/>
7. Қазақстан; Спутник; <https://ru.sputniknews.kz/education/20200629/14354412/V-distantionnom-obrazovani-nuzhno-uchest-potrebnosti-raznykh-detey-YuNISEF.html>
8. Қазақстан; Официальный Интернет-ресурс Премьер-Министра Республики Казахстан; <https://primeminister.kz/ru/news/reviews/distancionnoe-obuchenie-prodolzhitsya-v-kazahstane-s-1-sentyabrya-dezhurnye-klassy-obespechenie-uchebnikami-i-zakup-kompyuterov-1775416>
9. Қазақстан; YouTube; <https://youtu.be/AUr0Kja8lQc> мин. 11.30-12.20
10. Қазақстан; ЮНИСЕФ; <https://www.unicef.org/>
11. Международный союз электросвязи <https://www.itu.int/ru/pages/default.aspx>

Ерболат Ф.Е., ЮК-20-01 тобының студенті
Ғылыми жетекші: Жұмашева Г.Ш.
«Фемида» заң колледжі, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖАҢҒЫРУЫ

Тәуелсіздіктің осы жылдары ішінде Қазақстан ауқымды экономикалық және саяси қайта құруларды жүзеге асырды, бұл елдің әлемдік аренадағы беделінің артуына алып келді. Әлеуметтік-экономикалық дамуға ерекше назар аударылады, назар әрбір қазақстандыққа қамқорлық жасауға аударылады. Ал, Қазақстанның Тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Назарбаев айтқандай, «бұл қажет, өйткені біздің елдің барлық азаматтарының өмірі мен күнделікті әл-ауқаты әлеуметтік мәселелердің шешілуіне байланысты».

Биыл Қазақстан тәуелсіздік алғанына 30 жыл толады. Осы жылдар ішінде ел айтарлықтай биіктерге жетті. Бүгінгі таңда Қазақстан әлемдегі ең қарқынды дамып келе жатқан экономикалардың бірі болып табылады, Орталық Азияның жалпы кірісінің 65 пайыздан астамын Қазақстан экономикасы құрайды, ал елдегі тұрғындар аймақ халқының жалпы санының төрттен бірін ғана құрайды.

Рекордтық қысқа мерзімде белгісіз елден өзінің даму жолымен және болашаққа деген көзқарасымен қуатты, тұрақты және табысты мемлекетке айналған. Қазақстан бүгінде әлемнің жетекші диалог алаңдарында өз тәжірибесімен бөлісіп келеді және шығыс және батыс мемлекеттерінің сенімді серіктесі. Республика әлемдік қауымдастыққа ойдағыдай енуде - Қазақстан ең беделді халықаралық ұйымдардың - БҰҰ, ТМД, ЕАЭО, ШЫҰ, ЕҚЫҰ, КО, ҰҚШҰ, ИЫҰ және басқа мемлекетаралық бірлестіктердің мүшесі болып табылады. Әлеуметтік модернизация бүгінде мүмкін сындар мен тәуекелдерді нақты түсінуді талап етеді [1]. Мұны барлық деңгейдегі мемлекеттік қызметшілер ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік жаңғырту жүргізіліп жатқан бүкіл қоғам, бүкіл халық түсінуді керек. Біріншіден, біз экономикалық және әлеуметтік модернизация мүмкіндігінше синхронды түрде жүру керектігін ескеруіміз керек. Жаңа өндірістер, білім мен ғылымның жаңа жүйелері, орта таптың дамуы, әлеуметтік кепілдіктердің кеңеюі қазақстандықтардың санасында үлкен өзгерістер тудырады. Және бұл барлық әлеуметтік қатынастар жүйесіне дер кезінде түзетулер енгізуді қажет етеді. Екіншіден, шетелдік тәжірибе көрсеткендей, модернизация процесі азаматтардың белсенділігінің артуымен, олардың шығармашылық әлеуетін ашумен қатар жүреді. Сондықтан адамдардың өз құқықтары мен бостандықтарын белсенді қорғауға деген ұмтылысы кеңейеді, қоғамның өзін-өзі ұйымдастыру дәрежесі артады. Үшінші. Қазақстанда мемлекет әлеуметтік жаңғырту процесінің бастамашысы және негізгі қозғаушы күші болып табылады. Бүгінгі таңда қоғамда жалпы білім беретін мектептердегі білім беру үдерісінің алғашқы кезеңдерінен бастап мемлекет шексіз донор

емес, әл-ауқаттың өсуіне жағдай жасайтын серіктес деген ұстанымды қалыптастыру маңызды. азаматтар. Мемлекеттің стратегиясы әлеуметтік қорғаудан әлеуметтік прогреске қарай құрылған. Бұл тәуелділіктің қолайсыз екендігін білдіреді. Тек осы жағдайда ғана қазақстандық қоғам патернализмнің инерциясын жеңе алады. Төртіншіден, әлеуметтік модернизацияның елеулі кедергісі - әлеуметтік инфантилизм сияқты кең таралған құбылыс. Ол 90-шы жылдардағы «жабайы капитализмнің» өтпелі бастапқы кезеңінде «таңылған» бұрмаланған еңбек мотивациясына негізделген. Бұл әл-ауқатқа жетудің дұрыс емес формулаларына дейін көтерілді - «аз жұмыс жаса - көп ал», «ауадан ақша жаса» және т.с.с. Үйдегі филистизм әлеуметтік инфантилизммен көбейтіліп, модернизацияның тежегішіне айналуы мүмкін. Бесіншіден, Қазақстандағы әлеуметтік модернизация БЭЖ аясындағы интеграциялық процестер аясында жүруде. Тәуелсіз даму жылдарында әлеуметтік саланы реформалаудың бірқатар параметрлері бойынша Қазақстан ТМД елдерінен ойдағыдай озып, серіктестеріне қарағанда алға жылжыды. Бұл зейнетақы, банктік, несиелік және қаржы жүйелеріне, тұрғын үй-коммуналдық шаруашылыққа, ішінара білім беру мен денсаулық сақтауға, әлеуметтік қорғауға қатысты. Біз тәуелділік деңгейін едәуір төмендеттік [2]. Сондықтан, Қазақстан үшін әлеуметтік реформалардың көшбасшысы ретінде бастаманы көтеру және еуразиялық интеграциядағы барлық серіктестерімізге тартымды әлеуметтік модернизацияның тұтас моделін жасау маңызды. Модернизациялау саясатын құру кезінде барлық қиындықтарды ескеріп қана қоймай, сонымен қатар жағдайды қалпына келтіру бойынша шаралар әзірлеу маңызды. Әр адам, мамандығы мен лауазымына қарамастан, өзіне сұрақ қоюы керек: мен инерцияны жеңу үшін не істедім?

Қазақстанның тәуелсіз дамуы жылдарында Қазақстандағы қоғамды жүйелік қайта құрудың негізгі буыны болып табылатын белсенді және тиімді әлеуметтік саясатты жүргізу үшін жақсы негіз жасалды.

Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президентінің бағдарламалық мақаласы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай жиырма қадам» ел дамуындағы жаңа өте маңызды кезеңнің бастауы болды. Экономикалық қайта құруларды әлеуметтік процестермен ұштастыру, әлеуметтік бағдарланған экономиканы құру - Ұлт Көшбасшысы Н.А.-ның реформалық стратегиясының маңызды элементі. Назарбаев, «Қазақстан 2050» ұзақ мерзімді бағдарламасы. Қазақстанның тәуелсіз дамуы жылдарында Қазақстандағы қоғамды жүйелік қайта құрудың негізгі буыны болып табылатын белсенді және тиімді әлеуметтік саясат үшін жақсы негіз жасалды [3].

Мемлекеттің әлеуметтік саясаты халықтың өмір сүру деңгейі мен сапасын жақсартуға, экономикалық процестерге қатысушылар: мемлекет, шаруашылық жүргізуші субъектілер, халық арасындағы қайшылықтарды азайтуға бағытталған.

Қазақстан Республикасы әлемдегі ең қарқынды дамып келе жатқан экономикалардың бірі болып табылады және бүкіл Орталық Азияның барлық кірісінің үштен екі бөлігін қамтамасыз етеді, бұл оның бүкіл халқының төрттен бір бөлігін ғана құрайды. Егер 1994 жылы Қазақстанда бір адамға шаққандағы ЖІӨ көлемі 700 доллардан әрең асса, онда 2011 жылы ол 11 мың долларға дейін өсті. Сонымен қатар, әлемде де, Қазақстанда да болып жатқан өзгерістердің ауқымы мен динамикасы әлеуметтік жаңғыртуды жеделдетуді қажет етеді. Әлеуметтік модернизация динамикалық әлеуметтік жүйемен ашық қоғам құруды көздейді. Мұндай қоғам нарықтық қатынастардың, меншік иелерінің қатынастарын реттейтін құқықтық жүйенің және демократиялық жүйенің негізінде пайда болды және дамыды. Жаңа әлеуметтік тапсырыс үшін жан басына шаққандағы жалпы ішкі өнімнің мөлшерін 4,5 есеге - 13 мың доллардан 60 мың долларға дейін арттыру қажет. Қала тұрғындарының үлесі жалпы халықтың 55-тен 70% -ға дейін өсуі керек. Салауатты өмір салтын қалыптастыру және медицинаны дамыту халықтың өмір сүру ұзақтығын 80 жасқа дейін арттырады.

Модернизация процесінің мәселелерін шешу үшін бюджет қаражатын бөлу және пайдалану құзыретіне ие мемлекеттік органдар басшылыққа алатын принциптер анықталды.

Біріншіден, эволюция принципі бар. Әлеуметтік саладағы барлық өзгерістер Қазақстан экономикасының даму деңгейіне және мүмкіндіктеріне сәйкес келуі керек. Жаңарту процесінің алгоритмі артта қалған салаларды, аймақтарды, салаларды, әлеуметтік топтарды қолданыстағы стандарттар мен әлеуметтік дамудың индикаторларына «тартуға» негізделуі керек.

Екіншіден, ортақ жауапкершілік қағидаты. Әлеуметтік модернизацияның барысы мен нәтижелері үшін мемлекет қана емес, оның барлық басқару деңгейлері ғана емес, сонымен қатар жеке құрылымдар, кәсіпорындар мен бизнес те ортақ жауапкершілікке ие болуы керек.

Үшіншіден, серіктестік қағидаты. Экономиканы қаржылық реттеу мемлекет, бизнес және азаматтардың өзара тығыз байланысына негізделуі керек. Мемлекеттік органдардың міндеті - мемлекет, қоғам және жеке тұлға мүдделерінің ұтымды тепе-теңдігін қамтамасыз ету. Әлеуметтік серіктестікті белсенді дамыту, мемлекеттік емес сектордың елді, ең алдымен әлеуметтік саланы жаңартуға қатысуын кеңейту үшін жағдай жасау маңызды.

Төртіншіден, ынталандыру қағидасы. Мемлекет халықтың өмір сүру сапасын өз бетінше жақсартуына жағдай жасайды. Мемлекеттік әлеуметтік қолдау адресаттарға оларды еңбекке, шығармашылық және қоғамдық белсенділікке ынталандыру үшін бағытталған.

Бесіншіден, кәсіпқойлық принципі. Барлық қабылданған шешімдер әлемдік тәжірибені зерделеу негізінде ғылыми тұрғыдан жасалған мақсаттылықты ескере отырып, мұқият есептелуі керек [4].

Сөйтіп, қорыта келгенде, тәуелсіздік жылдары Қазақстанда алғашқы жылдардағы кездескен көптеген қиыншылықтар мен қайшылықтарға қарамастан экономиканы дамытуда, әлеуметтік мәселелерді шешуде біршама жұмыстар атқарылды және елеулі табыстарға қол жетті. Соның нәтижесінде біздің еліміз ТМД мемлекеттерінің арасында өзінің әлеуметтік-экономикалық дамуы жағынан алдыңғы қатарға шығып отыр. Қазақстан бүгін әлемнің ең серпінді дамып келе жатқан елдерінің бірі саналады. Еліміз әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті елу мемлекеттің қатарына ену жөніндегі міндеттерді шешуде айтарлықтай ілгері жылжыды. Біздің мемлекет тәуелсіздіктің он алты жылында экономикалық, әлеуметтік қуатты реформаларды жедел де тиімді іске қосып, қай салада да ТМД елдері ішінде көшбасшы атанды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. <https://articlekz.com/article/15432>
2. https://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs
3. <https://sarbaz.kz/country/sotsialnaya-modernizatsiya-uverennymi-shagami-k-blagopoluchiyu-obshchestva-162831117/>
4. https://www.inform.kz/ru/social-naya-modernizaciya-kazahstana-dvadcat-shagov-k-obschestvu-vseobschego-truda_a2478336

Жантүлекова Қ. Б., 10 «Ә» сыныбы

Ғылыми жетекші: тарих пәні мұғалімі Жусупалиева Г.М

Қабден Шыңғысов атындағы №5 ЖББМ, Жезқазған қ., Қазақстан Республикасы

ЕЛІМІЗДІҢ ЕРТЕҢІ – ОТБАСЫ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫНДА

Елбасы «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында «Егер жаңғыру елдің ұлттық-рухани тамырынан нәр ала алмаса, ол адасуға бастайды» деп ұлттық жаңғырудың негізгі алғышарттарын айқындап берді. Демек көне дәуірлерден бастау алатын, өзінің тарихи тәжірибесінен, игі салт, ізгі дәстүрлерінен мүлдем қол үзген қоғамда жаңғыру немесе жаңару мүмкін емес. Халқымыздың осындай тамыры терең кеткен, тарихымен бірге жалғасып келе жатқан рухани байлықтарының бірі отбасы құндылықтары. .

Отбасы – тұлға тәрбиелеудің және оны қоғамның сан қырлы жақтарын игеруіне мүмкіндік туғызатын ең алғашқы әлеуметтік орта. Тұлға отбасында өмірдің мәнін, оның мақсаты мен міндеттерін, құндылықтарын игереді, басқалармен қарым-қатынас жасау дағдыларын, өмірлік ұстанымдарын қалыптастырады, өзін-өзі ұстаудың нормалары мен мінез-құлқын реттеудің өлшемдерін меңгереді.

Қазіргі қазақ қоғамында отбасы тәрбиесі мәселесі кеңінен орын алып отыр. Мәселен, ана тілін, ата тарихын, мәдениетін, ұлттық салт-дәстүрлерін білмейтін жастар; тастанды жетім балалар мен «қиын» балалар; отбасын құрмаған немесе ажырасқан жастар; ата-аналардың бала тәрбиесімен айналысуға жағдайы мен уақытының жетіспеуі т.б. [1].

Жоғарыда аталған жағымсыз құбылыстардан алдын-алу күрделі процесс. Аталған проблеманы шешудің ең тиімді жолы — қазақ халқының отбасындағы бала тәрбиесіндегі ұлттық ерекшеліктерін ескере отырып тәрбие беру.

Әлеуметтік институт ретіндегі отбасы қызметтерін анықтау көптеген өзгерістерге ұшырады. Қазіргі таңда отбасы — бұл шағын әлеуметтік топ, ерлі-зайыптылық одаққа және туыстық байланыстарға, яғни бірге тұрып, ортақ шаруашылықты жүргізіп жатқан ер мен әйелге, ата-ана мен балаларға негізделген жеке тұрмыс құрудың маңызды формасы.

Психологиялық-педагогикалық тұрғыда отбасы — бұл ата-ана мен балалар арасындағы, ерлі-зайыптылардың және басқа да отбасы мүшелерінің қарым-қатынасының тарихи жүйесі болып табылады. Қазақ тілі түсіндірмелерінде «Отбасы — өзіне, неке мен қандас туысқа негізделген шағын топ», — деген анықтама берілген.

Отбасы, біріншіден, шағын әлеуметтік топ ретінде қарастырылады және оның қызметі тиімділігі топ ішіндегі коммуникация, яғни отбасы мүшелері арасындағы қарым-қатынас, билік және көшбасшылық мәселелеріне, жанжалдарды шешуге, әлеуметтік орталармен топаралық өзара әрекеттесулерге байланысты [3].

Екіншіден, шағын әлеуметтік топ ретіндегі отбасының ерекше сипаты — жоғары аффективті қарқындылықпен және отбасы мүшелері арасындағы қатынастардың эмоциялық «қанықтылығымен», бір жағынан — махаббатпен, сүйіспеншілікпен, басқа жағынан алғанда — өшпенділікпен, жек көрушілікпен, шеттетілумен байланысты .

Отбасында ата-ана арқылы берілетін тәрбиенің басты мақсаты — баланың жасын, жеке ерекшелігін, психикалық процестерін ескере отырып, өз тегін жалғастыратын лайықты ұрпақ тәрбиелеу. Қазақ отбасындағы тәрбиенің міндеті — балалардың жеке даралық қасиеттерін қалыптастыруға бағытталған, саналы да парасатты істерге негізделген үздіксіз тәрбиелеу процесі.

Мақсатқа жету үшін мынадай міндеттер шешілуі тиіс:

- баланың тағдырына, физиологиялық өсіп-жетілуіне, денсаулығына жағдай және қамқорлық жасау;
- бала тәрбиесіндегі барлық ұстанымдар мен тәрбие әдістерін реттеу;
- баланың өзіндік бағалауымен санаса отырып, қоғамның толыққанды мүшесі болуға даярлау;
- еңбексүйгіштікке тәрбиелеу, баланы күнделікті үй шаруашылығындағы еңбекке дағдыландыру;
- отбасы мүшелерінің өзара дұрыс қарым-қатынасын үлгі етіп көрсетіп, ата-ананы, жасы үлкендерді сыйлап, құрмет тұтуға үйрету;
- білім алудың, мәдени мінез-құлықтың әдет-дағдыларын қалыптастыру;

- баланың икемділігін, қабілетін байқап, мамандық таңдауға бағыт беру, бағдарлау;
- әдебиетке, өнерге, мәдениетке, ғылымға құштарлығын тәрбиелеу;
- баланың ақылына, күшіне, біліміне сай берілген тапсырманы, талапты орындауын қадағалау, бақылау, тексеру, бағалау;
- тәртіпке, ұқыптылыққа, жауапкершілікке баулу

Қазақ отбасында ғасырлар бойы қалыптасқан, ұрпақтан- ұрпаққа жалғасып келе жатқан отбасы мүшелерінің қатынасының маңызы зор. Қазақ халқының отбасына тән жарасымдылық олардың жасы кішісінің үлкеніне «сен» деп сөйлемеуі, алдын кесіп өтпеуі, үлкен тұрып кішінің, әке тұрып ұлдың, шеше тұрып қыздың орынсыз сөйлемеуінде деп есептейміз.

Үлкенді құрметтеу отбасы мүшелерінің бір-бірінің тәрбиесіне жауапкершілік, борыштылық, адамгершілік сезімдерін туғызған. Отбасы тәрбиесінің артықшылығы да осы қатынастарда, оны тәрбиенің ешқандай да түрі алмастыра алмайды [3].

Қорытындылай келе ұлттық тәрбие туралы идея бүгінгі күн талабы мен өмірлік қажеттіліктен туындап отыр. Қазақ елінің әлемдік кеңістікте өз жолын таңдауы әрбір қазақтың емін-еркін өмір сүруінің кепілі. Ол сөзсіз ұрпақтар қамы деген ұғыммен үндеседі. Ел болу, мемлекет құру сонау түркі заманынан желісі үзілмей келе жатқан ұлттық арман-аңсар. Ел болу – болашаққа ашылған даңғыл жол. Сол болашаққа ашылған даңғыл жолды ұлттық тәрбие арқылы жүруді үйренсек, ешкімнен кем болмайтынымыз анық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазіргі отбасы тәрбиесінде ұлттық құндылықтарды пайдалану мүмкіндіктері Молодой ученый. — 2019. — № 48
2. Отбасы – ұлттың тірегі-Егемен Қазақстан/21 Мамыр, 2019/
<https://egemen.kz/article/200453-otbasy-%E2%80%93-ulttynh-tiregi>
3. Арғынбаев Х. А. Қазақ отбасы. — Алматы: Қайнар, 1996.

Жирен Г.Ә., ҚБ – 127 топ студенті,
Ғылыми жетекші: PhD философия докторы, Балпанов Н.М.
Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы

ҚОҒАММЕН БАЙЛАНЫСТЫҢ ҚОҒАМДАҒЫ МАҢЫЗЫ

Мақалада Public relation тарихы және Қазақстандағы PR компаниялар және даму жолдары қарастырылды. XIX ғасыр озық ғылым мен білімді жастардың дамыған кезеңінде PR мамандарының еліміздің болашағына қажеттілігі және өзектілігі басты назар аударылады.

Еліміздегі PR компанияларымен жеке таныстыру және олардың мақсаты Болашақта PR компаниялар елдің дамуына өркендеуіне қаншалықты қажеттілік туғызады ?! PR мамандарының бойынан табылатын қабілеттер жайлы ұсынылды.

Қазіргі қоғам дамумен пайда болған Паблик Рилейшнз қарым-қатынастың, байланыс жасаудың әдіс-тәсілдерінің ара-жігін ашып көрсететін байланыстың ерекше түрі.

Паблик Рилейшнз анықтамасының өзінің әр алуандығының өзі оның қызметінің сан қырлы екенін көрсетеді. Паблик Рилейшнз (public relations—«қоғаммен байланыс») - өзіне берілген анықтамалар санына қарағанда кең мағыналы ұғым екенін жан-жақты талдау арқылы жұмыстың өзектілігі айшықтала түсті. 1975 жылы (Foundation for Public Relations Research and

Education)атты американдық ұйым осы сөздің 500 анықтамасын тапқан болса, бүгінгі таңда Қазақстанда Паблик Рилейшнз тоғыз түрлі қызметімен көрніс табуда. Ағылшындық С.Блэк PR-ға мынадай анықтама береді: «Шынайы және толық ақпарат арқылы қоғаммен байланысты жетілдірудегі ғылым және шеберлік өнер болып табылады» [1].

Көптеген пікірлерге қарамастан, PR-дың негізгі болмысы: ғылымнан технология байланысымен өнерге дейінгі сатылардан тұрады. PR-ға өзге пікірді XX ғасырдың басында Э.Бернэйз білдірді: «паблик рилейшнз – қоғамның бейімін және іс-әрекетін, сондай-ақ ұйымныңқоғам көзқарасымен байланыстық әрекетін өзгертуге негізделген, бағытталған күш» [2].

PR-ды анықтаудағы «әрекеттік» пікірді Британдық қоғаммен байланыс Институты да (IPR) жалғастырады: «паблик рилейшнз – ұйымның қоғаммен жағымды байланыс орнатуға бағытталған ұзақ жоспарлы іс-әрекет. PR практикалық іс-әрекетке негізделген байланыс түрі деген көзқарасты қолдайды. Осы зерттеушілердің ішінен В.Г.Корольконың пікірі PR анықтамасына сайкеледі: «паблик рилейшнз – ақпаратпен (соның ішінде әлеуметтік) басқарудағы арнайы жүйе, қоғамдық пікір қалыптастырудағы коммуникациялық байланыс. Жоғарыда аталған пікірлердің ішінен PR теоретиктері В.Хазятон және С.Ботан зерттеулері негізді деп айтуға болады: «паблик рилейшнз – бұл әлеуметтік ғылымдарға жататын тез қарқынмен дамып келе жатқан ғылыми бағыт» [3].

Қазақстан Республикасында PR қызметінің жаңадан қалыптасуына байланысты фирмалар мен ұйымдардың маркетингтік, консалтингтік жарнама агенттіктері мен PR агенттіктерінің саны едәуір аз. Бірақ, даму қарқыны бұрынғыға қарағанда өсіп келеді. Зерттеуші ғалым Ж. Бекболатұлының пікірінше, Қазақстандық PR агенттіктердің саны өсе түсуде. ҚР-да Жұртшылықпен байланыс жөніндегі ұлттық ассоциациясы және Қазақстан PR кәсіпқойларының «PR-шы» клубы сияқты алғашқы қоғамдық бірлестіктер пайда болды. 2001 жылы Қазақстан Республикасында қоғаммен байланыс ұлттық қауымдастығы құрылды. Қоғаммен байланыс ұлттық қауымдастығының негізгі мақсаты – Қазақстанда PR нарығын қалыптастыру және дамыту болып табылады. Ал, 2008 жылы қауымдастық мүшелерінің қолдауымен ар-намыс, этикалық кодексі қабылданды. Елімізде қоғаммен байланыс саласында қызмет атқарып отырған ұйымдар мен компаниялардың, агенттіктердің саны артты [4]. Олар:

Қазақстан баспасөз-клубы www.pressclub.kz,

Қазақстан журналистер Одағы, Ұлттық баспасөз-клубы,

PR Managment агенттігі www.mediaclub.kz,

Ренессанс агенттігі www.renessans.kz,

Медиа-систем агенттігі www.medisystem.kz,

БРИФ агенттігі www.brif.kz,

Репутация коммуникативтік технология орталығы www.imagekz.com

InfoPrim шығармашылық сараптау тобы www.infoprim.kz,

Public relations & Promotion Central Asia www.prp.ru,

ПРИОРИТЕТ мектебі www.prioritet.kz,

Маркетинг товаров и услуг журналы www.marketingtovar.kz,

Advertizing журналы www.reklama.kz. [5].

Жоғарыда келтірілген мысалдардан Қазақстан Республикасында PR өндірісі институт болып қалыптасты деп айтуымызға болады. Қазақстан Республикасының PR нарығында жетістіктерге жетіп үлгерген агенттіктердің бірі – Тауниу Sovetnik Ogilvy PR агенттігі. Орталық Азияның нарығында 2004 жылдан бері қызмет атқаруда. Штаб квартирасы Нью-Йоркта орналасқан. 2006 жылдан бастап компания әлем бойынша 60 кеңсесі бар халықаралық жүйе Ogilvy Public Relations World wide құрамына кіру мәртебесіне ие болды. Сонымен қатар, Тауниу Sovetnik Ogilvy PR агенттігі WPP Group-тың бір бөлігі және әлемдегі ең ірі коммуникациялық холдингтердің қатарына жатады. Бұл агенттік өз қызметін Қазақстанда сәтті атқаруда және PR

саласында стратегиялық кеңес беру бойынша қызмет етіп келеді. Басты мақсаты корпоративті және қаржылық коммуникацияда, әлеуметтік маркетингте, қоғамдық және мемлекеттік ұйымдарда серіктестіктік бағдарламалар бойынша, денсаулық сақтау бөлімі және ақпараттық технологиялар саласындағы маркетинг коммуникациясы бойынша өз қызметтерін көрсетеді. Tauniv Sovetnik Ogilvy PR агенттігі туризм саласында да тығыз жұмыс жасайды. Әуе тасымалдау, темір жол, көлік, қонақ үй бизнестерінде де үлкен табыстарға ие. Tauniv Sovetnik Ogilvy PR агенттігі дағдарысқа қарсы қалыптасқан мәселелерді шешуді жолға қойған. Кез келген клиент дағдарысқа ұшырауы мүмкін. Клиенттер дағдарысқа ұшырамас үшін агенттік ақыл-кеңес берумен айналысады. Агенттіктегі барлық жобалар топ арқылы жүзеге асырылады. Агенттік тобында консалтингтік фирмаларда, халықаралық және шетел компанияларында, іскерлік және қоғамдық саяси басылымдарды жүргізетін, сол сияқты халықаралық агенттіктерде өте үлкен жетістіктерге жеткен кәсіби мамандар қызмет атқарады. Алайда, бұл агенттік халықаралық болғандықтан ұлттық мәселер туралы жобаларды қамтымайды. Республикалық және жергілікті басылымдарға ешқандай толыққанды мағлұматтар бермейді. Тек қана Tauniv Sovetnik Ogilvy PR агенттігінің интернет сайтында ғана агенттік туралы PR мақалалары мен әр-түрлі ақпараттар алуға болады.

Қазіргі кезде елімізге қоғамдық ұйымдардың имиджін қалыптастыру немесе қолдауда маңызды кез-келген топпен қарым-қатынасты нығайту бойынша PR стратегиясын жасау өте орынды: репортерлар мен медиа ұйымдар; салалық және кәсіби қауымдастықтар; блогерлер; нарықты немесе саланы талдаушылар; мемлекеттік реттеуші органдар; клиенттер және әсіресе клиенттер топтарының жетекшілері және т.б. Сондай-ақ, бұл топтармен ұйымдар және оның қызметі туралы үнемі хабардар етіп отыру үшін үнемі, мезгіл-мезгіл байланыс орнатқан дұрыс. Бұл таныстық пен сенімділіктің негізін құруға көмектеседі, сондықтан бұл қатынастар күнделікті бизнестің өрлеуі мен құлдырауы арқылы орнатылады және тұрақтылыққа ие болады.

Қоғаммен байланыс мамандары ұйымның мақсатты аудиториясымен, бұқаралық ақпарат құралдарымен, тиісті сауда құралдарымен және басқа пікір жетекшілерімен байланыс орнатады және қолдайды. Жалпы міндеттерге коммуникациялық кампанияларды жобалау, жаңалықтар үшін пресс-релиздер мен басқа да мазмұндарды жазу, баспасөзбен жұмыс жасау, компания өкілдеріне сұхбат ұйымдастыру, компания басшыларына сөз сөйлеу, ұйымның өкілі ретінде қызмет ету, клиенттерді пресс-конференцияларға, БАҚ-тармен сұхбаттар мен сөйлесулерге дайындау, веб-сайттар мен әлеуметтік медиа мазмұнын жазу, компанияның беделін басқару (дағдарыстық менеджмент), ішкі коммуникацияларды басқару және бренд туралы ақпараттандыру және оқиғаларды басқару сияқты маркетингтік іс-шаралар. Қоғаммен байланыс саласындағы жетістік компанияның көптеген мүдделі тараптарының әрқайсысының мүдделері мен мәселелерін терең түсінуді талап етеді.

Қоғаммен байланыс маманы қоғаммен байланыс саласындағы ең қуатты құралды, яғни жариялылықты пайдаланып, осы мәселелерді қалай тиімді шешуге болатындығын білуі керек. Менің көзқарасым бойынша пиар маманы – қоғаммен қарым-қатынас маманы, еркін түрде адамдарға өз ойын айта алатын, қоғамның нақты проблемасының шешімін табуға жан-жақты ізденіп, қоғамдағы адамдардың сұранысына сай шешімін тауып, үздік нәтижеде өз мақсатына жетуін қарастыру керек. Маман ретінде бұл мамандықтың талаптары мен осы айтылған міндеттерді қатаң баса назар аудару қажет. Жұмыс жасағанда немесе қоғаммен байланыс орнатқанда, бұл мамандық үздіксіз ізденіс пен дамуды қажет етеді.

Бірақ қазіргі ақпараттық технологиялар заманында әлем күнде өзгеріп, жаңа жаңалықтар ашылуда, сондықтан жалғыз PR маманы емес, барлық мамандық иелері өз ісінің шебері болғысы келсе, алдына өзіндік мақсатпен үздіксіз дамып отыруы қажет. Егер де болашақта біз – мен және жастар Қазақстанның дамуына жақсы маман иесі ретінде үлес қоссақ қандай керемет?! Абай атамның осы бір қара сөзінде нақты айтылып кеткендей «Отыз екінші сөзінде» білім-ғылымды үйрену үшін, ең алдымен білу керектігіне тоқталады. Білу үшін іздену, біліммен ғылымға құмарлану, ынтық болу, білгенді берік ұстау, білейін деп алға ұмтылу нәтижесінде оған деген махаббат пайда болатындығын сипаттайды. Пиар мамандары еліміздің дамуында үлкен рөл ойнайды, көп ізденіп, дамуда болу, болашақта өз жұмысымызды

махаббатпен бар ынтаммен орындайтын еліміздің PR саласына өз үлесімізді қосып, нағыз маман иесі болу – Пиар мамандарының негізгі міндеті. Бүгінгі күнмен дамуда болып, ертеңгі күнге мақсатпен болашаққа, алға қарай қадам басуымыз керек.

Болашақта PR маманы сегіз қырлы, бір сырлы, шешен, өз компаниясының имиджін жоғары танытып, жарнама берген кезде де өзіндік орнымен мәтінін жазып, артықшылықтарын адамға жеткізіп, екі жақты да қанағаттандырып, өз жасаған жұмысынан нәтижелі жетістігіне жетуі керек. Сондықтан әрбір іске, жұмысымызға жауапкершілікпен қарап, бір жоспар емес, шешімін табу үшін алдымызды болжап, бірнеше нақты жоспар құра білуіміз керек.

Ағылшын әлеуметтанушысы Сэм Блэк былай деп айтқан: Пиар- шындыққа және толық ақпаратқа негізделген өзара түсінушілік пен үйлесімділікке жетудің ғылымы мен өнері. Ақпарат пен PR қатар жүретін егіз ұғым болып көрінеді. Мен не үшін бұлай айтып жатырмын?! Ақпаратты халыққа біз жеткіземіз, жаңа дүние ойлап табылса, сол затқа оң көзқарас қалыптастыру – бұл біздің міндетіміз! Ақпаратты шебер әрі тыңғылықты, өз ойымызды нақты жеткізуіміз керек. Тілдің арнайы нормаларын сақтауымыз керек, халыққа түсінікті етіп жеткізсек, біз өз мақсаттарымызға жете бастаймыз. Тек ақпаратты жазумен шектелмеуіміз керек, әр адамның өз көзқарасы болады, сондықтан ойлау жүйемізді сол адамдардың қалпында болсақ қандай пікір білдіретін едік деп, жағдайға байланысты шешімдерді табу керек.

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

1. Блэк Сэм. Паблик рилейшнз. Что такое?. М., 2000.
2. Блэк Сэм. Введение в паблик рилейшнз. Ростов-на-дону, 2008.
3. Блажанов Е.А. Приглашение в мир цивилизованных рыночных и общественных связей. М., 2004.
4. Паблик рилейшнз или как успешно управлять общественным мнением. М., 2008.
5. Қазақстандағы PR компаниялар және дамуы; <https://articlekz.com/kk/article/22275>
Қоғаммен байланыс деректер <https://courses.lumenlearning.com/clinton-marketing/chapter/reading-public-relations/>

Каримова Камила 3 курс студенті ОПЭК 19 3с/к тобы

Ғылыми жетекші: Минжанов Н.А.

п.ғ.д., профессор Қазтұтынуодағы Қарағанды Университеті, Қарағанды қ.,
Қазақстан Республикасы

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ МОДЕЛІ

Қазіргі әлем білім беру мен жалпы әлеуметтік-мәдени саясатқа деген көзқарастардың түбегейлі өзгеруін бастан кешуде. Бұл қоғамның адамның жеке қасиеттерін дамытуға және қалыптастыруға қайта бағдарлануына байланысты. ХХІ ғасыр жеке тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруы кез-келген әлеуметтік дамудың негізгі мақсаты екенін түсінумен сипатталады. Қоғамдық санадағы бұл өзгерістер қазіргі заманғы тәжірибе әзірлеген тәсілдер мен ұғымдарға негізделген білім берудің жаңа парадигмасының пайда болуына себеп болды. Оларға, атап айтқанда, "инклюзивті білім беру" ұғымын жатқызуға болады.

ЮНЕСКО инклюзивті білім беруді барлық балалардың сапалы білім алуына тең қол жеткізуді көздейтін тұтас құбылыс ретінде неғұрлым әмбебап анықтама берді [1]. Ол, біздің ойымызша, гуманизмге, интеллект пен шығармашылық қабілеттердің дамуына, тұлғаның зияткерлік, этникалық, эмоционалды және физиологиялық компоненттерінің тепе-теңдігіне негізделген.

Тарихи даму процесінде мүмкіндігі шектеулі балалардың білім беру жүйесі оқшаулаудан инклюзияға дейінгі жолдан өтті. Мектептегі даму ерекшеліктері бар балаларды оқыту тарихын келесі кезеңдерге бөлуге болады. ХХ ғасырдың 60-

жылдарының басынан ортасына дейін - "медициналық модель", ол мүмкіндігі шектеулі адамдарды оқшаулауға әкелді. 60-шы жылдардың ортасынан 80-ші жылдардың ортасына дейін-мүмкіндігі шектеулі адамдарды қоғамдық өмірге біріктіретін" қалыпқа келтіру моделі". XX ғасырдың 80-ші жылдарының ортасынан қазіргі уақытқа дейін - "қосу моделі", яғни инклюзия [2].

Қазақстандағы инклюзивті білім беру қалыптасу сатысында, сондықтан біздің еліміз үшін инклюзивті білім беру жүйесін құру міндеті мемлекеттік деңгейде шешуді талап етеді. Дәл осы инклюзивті білім беру ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың дені сау құрдастарымен тең дәрежеде қоғамға барынша бейімделуге және толыққанды интеграциялануға қажетті даму мүмкіндіктерін қамтамасыз етеді.

Қазақстандағы әрбір он бірінші тұрғыны мүгедектіктің бір немесе басқа түріне ие [3]. Бұл әртүрлі дәрежедегі физикалық, психикалық немесе интеллектуалдық даму ерекшеліктері бар 13 миллион адам: тірек-қимыл аппаратының туа біткен немесе өмір бойы алынған бұзылыстары, көру, есту, психикалық жай-күй, ақыл-ой дамуы. Оларға арнайы бейімделген өмір сүру жағдайлары қажет және көбінесе сырттан көмек қажет [4].

Инклюзия ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға ғана емес, дені сау балаларға да анағұрлым дамыған, адамгершілік және тиімді білім беру жүйесі ретінде танылған. Инклюзия мектеп жүйесінің критерийлеріне сәйкес келуіне немесе сәйкес келмеуіне қарамастан барлығына білім алу құқығын береді. Мектеп білім беру функцияларын ғана емес, сонымен бірге бала өмірінің негізгі саласы болып табылады. Олардың әрқайсысының жеке басын құрметтеу және қабылдау арқылы жеке білім беру траекториясы бар жеке тұлға қалыптасады. Мектептегі оқушылар ұжымда болады, бір-бірімен өзара әрекеттесуді, қарым-қатынас орнатуды, мұғаліммен бірге білім беру мәселелерін шығармашылық түрде шешуді үйренеді. Инклюзивті білім беру барлық балалардың жеке мүмкіндіктерін кеңейтеді, адамгершілік, толеранттылық, көмекке дайын болу сияқты қасиеттерді дамытуға көмектеседі деп сеніммен айтуға болады. Инклюзивтік білім беру оқушылар мен педагогтар ортақ мақсат — барлық балалар үшін қолжетімді және сапалы білім беру бойынша жұмыс істейтін түбегейлі жаңа жүйе болып табылады [5].

Инклюзивті білім беру мәселесі бойынша зерттеулерді талдау инклюзияның келесі принциптерін атап өтуге мүмкіндік береді:

барлық оқушылар мен педагогтардың қоғам үшін бірдей құндылығын тану;
оқушылардың жергілікті мектептердің мәдени өміріне қатысу дәрежесін арттыру және оқушылардың бір бөлігінің жалпы мектеп өмірінен оқшаулану деңгейін бір мезгілде азайту;

мектептегі жұмыс әдістемесін мектептің жанында тұратын барлық оқушылардың әр түрлі қажеттіліктеріне толық жауап бере алатындай етіп қайта құрылымдау;

мүгедектігі бар немесе ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдарға ғана емес, барлық оқушылар үшін білім алу және мектеп өміріне толыққанды қатысу жолындағы кедергілерді жою;

кедергілерді жеңу және жекелеген оқушылар үшін мектептердің қол жетімділігін жақсарту әрекеттерін талдау және зерттеу, тұтастай алғанда барлық мектеп оқушыларының пайдасына бағытталған реформалар мен өзгерістер жүргізу;

оқушылар арасындағы айырмашылықтар-бұл жеңу керек кедергілерді емес, педагогикалық процеске ықпал ететін ресурстар;

оқушылардың тұрғылықты жері бойынша орналасқан мектептерде білім алу құқығын тану;

оқушылар үшін де, мұғалімдер үшін де жалпы мектептердегі жағдайды жақсарту;

оқушылардың академиялық көрсеткіштерін арттыруда ғана емес, сонымен қатар қоғамдық құндылықтарды дамытуда мектептердің рөлін тану;

мектептер мен жергілікті қоғамдастықтар арасындағы қолдау және ынтымақтастық қатынастарын дамыту; білім берудегі инклюзияны қоғамдағы инклюзияның бір аспектісі ретінде тану [3].

Бұл қағидаттардың мәні-мектеп жанында тұратын барлық балалар үшін мектеп білімінің қол жетімділігінде. Мүмкіндігі шектеулі оқушылардың мектеп — көлікке, пандустарға, көтергіштерге физикалық қол жетімділігі қамтамасыз етілуі керек.

Оқу бағдарламасының құрылымы ең мобильді болатындай етіп жасалуы керек, ал білім беру әдістерінің әртүрлілігі барлық оқушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға мүмкіндік береді. Сыныптан тыс жұмыстардың ерекше маңызы бар, ол оқушының денсаулығы мен даму мүмкіндіктеріне қарамастан жеке басын қалыптастырады. Инклюзия-дені сау Оқушылардың құқықтарын мүгедектігі бар балалардың пайдасына кемсіту емес, білім беру барлығы үшін нақты құқыққа айналатын қоғам дамуының келесі сатысы.

Инклюзивтік білім берудің негізінде балалар мектеп үшін емес, мектеп балалар үшін құрылған деген ұстаным жатыр, яғни мектеп балалардың қажеттіліктерін ескеруі тиіс, ал балалар мектеп белгілеген қандай да бір шеңберге сәйкес келуі тиіс. Бұған дейін стандартты ережелерде бекітілген интеграцияланған білім беру болды, ал қарапайым мектептерде мүгедек балаларды оқыту процесі "интеграцияланған білім беру" деп аталды. Бірақ мүгедектер қауымдастығы, мүгедек балалардың ата-аналары интеграцияланған білім беруді ұнатпады. Себебі, бұл дегеніміз: науқас адам бар, ол басқаша, бәрі бірдей емес, ал қоғам қалыпты, және бұл науқас адам қандай да бір түрде осы қалыпты қоғамға біріктірілуі керек. Ал инклюзивті білім беру біздің барлығымыз әр түрлі екенімізді және әрқайсысы ерекше екенін айтады, бірақ біз бәріміз осы нақты қауымдастыққа жатамыз. Барлық балалар-дарынды, орыс тілін жетік білмейтін немесе белгілі бір аумақта тұратын мүгедектер белгілі бір мектепке баруға құқылы. Олардың барлығы балалар.

Қазақстанда әртүрлі санаттағы балаларды бірлесіп оқытуға көшудің құқықтық негізі бар деп айтуға болады. Өкінішке орай, заңдарда көрсетілген жағымды сәттердің көпшілігі әлі күнге дейін тек қағаз жүзінде қалады. Көптеген прогрессивті заңнамалық актілердегідей, оларды іске асыру, іске асыру тетігі іс жүзінде жоқ. Дәл сол себепті қоғамда инклюзивті білімге деген көзқарас бар. Кейбір жағдайларда, бұл жалпы білім беру жүйесі мекемелерінің дамуында ауытқулары бар балаларды оқытуға материалдық-техникалық дайындықсыздығымен байланысты, олар үшін кішігірім сыныптар қажет (6-дан 12 адамға дейін), олардың арнайы психофизикалық мүмкіндіктеріне бейімделген оқу бағдарламалары, Арнайы дидактикалық, түзету-дамыту жабдықтары, кейде балаға бекітіліп, оған көмек көрсететін тәлімгер қажет.сыныпта. Бұдан басқа, білім беру мекемелерінің штаты жоғары білікті кадрлармен жеткілікті түрде жасақталуы тиіс, бұл білім беру қажеттіліктерін неғұрлым толық қанағаттандыруға және дамуында ауытқулары бар балалар мен жасөспірімдердің әлеуметтік интеграциясына, әлеуметтік-психологиялық және медициналық сүйемелдеу бағдарламаларын оңтайлы іске асыруға ықпал етеді.

Осылайша, инклюзивті білім беру мәселесі күрделі, пікірталас тудырады, бірақ бастысы — бұл шынымен әлеуметтік, өйткені оны шешу барысында көптеген адамдардың мүдделері қозғалады. Қоғам кез-келген адамға оның мүдделеріне, қажеттіліктеріне, мүмкіндіктеріне байланысты Білім түрін таңдау құқығын беруі керек. Л. Иониннің пікірінше, білім беру саласындағы ұсыныстың кеңдігі қамтамасыз етілуі керек [1]. Әрине, қиындықтар неғұрлым көп болса, қоғамның құрылымы неғұрлым күрделі болса, әлеуметтік саралау мен әлеуметтік стратификация неғұрлым айқын болады. Бұл мәселені сауатты шешпестен, дамуында ауытқулары бар адамдардың конституциялық құқықтарын бұзу, олардың қадір-қасиетін қорлау және әлеуметтік кемсітушілік көріністерін жоюсыз Қазақстан өркениетті мемлекет бола алмайды.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

- 1 Малофеев Н. Н. Специальное образование в Казахстане и за рубежом / Н. Н. Малофеев. — М., 1997.
- 2 Обучение детей с проблемами в развитии в разных странах мира: Хрестоматия / Сост. Л. М. Шипицына. — СПб., — 1997.
- 3 Шукшунов В. От осознания парадигмы к образовательной практике / В. Шукшунов, В. Взятыйшев, Л. Романова. — М., 1995.
- 4 Ярская-Смирнова Е. Р. Интеграция в условиях дифференциации: проблемы инклюзивного обучения детей-инвалидов / Е. Р. Ярская-Смирнова, И. И. Ло-шакова // Социально-психологические проблемы образования нетипичных детей. — Саратов, 2002.
- 5 Ярская-Смирнова Е.Р. Социокультурный анализ нетипичности / Е. Р. Ярская-Смирнова. — Саратов, 2003.

Қойшыбекова Алуа ҚБ – 226 тобының студенті
Ғылыми жетекші: PhD, аға оқытушы Н.М. Балпанов
Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық Қатынастар және Әлем Тілдері
университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы

ЖАРНАМА ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ОРНЫ

Бүгінгі таңда компаниялардың жарнамалық стратегияларын құру проблемасын зерттеу маңызды болып отыр. Қазақ тілді жарнама өзге тілдермен қатар деңгейде өсіп келеді ме, әлде, су сепкендей сөніп бара жатыр ма? Көзі қарақты көрерменді еліте алатын да жарнамалардың тілімізді дамытуға да үлес қосатындығын актуалды сауалдар арқылы дәлелдедім. Ана тілді жарнаманың деңгейін айқындау- зерттеу жұмысымының мақсаты болды.

Жарнаманың Қазақстандағы рөлін талдай отырып, жарнама қызметтерінің нарығы соңғы жылдарға дейін төмен деңгейде болғандығын қарастырдым. Қызметтердің көп бөлігі ағымдағы мәселелермен жұмыс істейтін және ұзақ мерзімді жоспарлау туралы ойламайтын аймақтық компаниялармен ұсынылды. Қазір Қазақстанға жаңа медиа-корпорациялар келуде, олар шағын компанияларға қарағанда әлдеқайда тиімді. Өндірушілер арасындағы бәселестік өте қатал, жоғары деңгейде, нәтижесінде көптеген жарнамалық агенттіктер тапсырыс берушілердің өнімдерін жылжыту мәселесіне байыпты қарайды. Жалпы, Қазақстандағы жарнама нарығы ТМД елдерінің аумағында Ресей мен Украинадан кейінгі үшінші орында. Жарнама қызметтері нарығында ірі ойыншылардың пайда болуына байланысты танымал жарнама түрлерінің кеңеюі байқалады.

«Маккан Эрик-сон Инкорпорейтед» жарнамалық агенттігінің мәлімдемесі бойынша, «Жарнама дегеніміз-жақсы айтылған шындық» болып табылады. Жарнама-тауарлардың, қызмет көрсетудің тұтынушылық қасиеті туралы ақпарат беру және оған деген сұранысты көбейту мақсатында таратылатын хабарлама түрі; белгілі бір адамдар, ұйымдар, әдебиет пен өнер шығармалары туралы хабар таратып, оларды әйгілеу. Жарнама (реклама) сөзі - француз (reclame) және латын (reclamo) тілдерінен-«жар саламын» деген мағына береді. Бұл көпшілік ақпарат құралдары: теледидар, радио, газет, интернет және плакаттар сондай-ақ, т.б. арқылы жүзеге асырылатын коммуникацияның ақылы түрі болып табылады [1].

Кез келген жарнама түрлерінде адамдарға белгілі бір ақпарат беріледі. Ақпаратты беру процесі ретінде жарнама өзінің бастауын Ежелгі дәуірден алады. Көптеген тарихшылар саз, ағаш немесе Ежелгі Грекия және Римде қолданылған тас көше белгілері – саудагерлер жарнаманың алғашқы таратылуына себеп болғандығын дәлелдейді. Ежелгі заманда халықтың көп бөлігі тақтайшаларда не жазылғандығын оқи алмағандықтан, символдық белгілерінде өздерінің ұсынатын тауарларының суретін бейнелеген, мысалы: аяқ-киім тігетін дүкендердің тақтайшасында аяқ-киімнің суретін бейнелейтін болған.

Жарнаманы кез келген басқа ақпараттардан ажырату үшін бірқатар сипаттамаларға сәйкес келуі керек:

- Адамдарға шетеусіз жүгінуі қажет;
- Нақты мақсатты аудиториямен жасалынған жұмыстар;
- Тұтынушыға тауарлар мен қызметтер туралы қажет болатындай деңгейге дейін ақпарат беру.

Жарнаманың ресми редакциясы: кез келген тәсілмен таратылатын және кез келген түрде орналастырылған, адамдардың белгісіз шеңберіне арналған және жеке немесе заңды тұлғаға, тауарларға, тауарлық белгілерге, жұмыстарға қызығушылықты қалыптастыру немесе қолдау үшін арналған ақпарат, қызметтер және олардың орындалуын жеңілдету.

Жарнаманың әсер ету механизмдері:

- **Ақпараттық әдіс.** Жарнама тауар немесе өнім туралы ақпарат береді, сенімдерге әсер етуге тырысады. Мұндай жарнама өнімнің не үшін арналғанын түсіндіреді және оның қасиеттерін сипаттайды. Шағымдану немесе кеңес берудің жиі қолданылатын әдісі ақша үнемдеу немесе неғұрлым сапалы қызмет немесе өнім алу, сол арқылы белгілі бір әрекеттерді ынталандыру болып табылады.

- **Эмоционалдық әдіс.** Эмоцияларға әсер ету көбінесе мінез-құлыққа әсер етудің ең жақсы әдісі болып табылады. Көптеген жарнамалық плакаттар біздің қоршаған ортаға және олармен байланысты сезімдерге деген сыйластықты білдіреді. Жарнаманың тиімді әдістерінің бірі - «өзін-өзі актуалдау». Өзін-өзі актуализациялау адамның жеке әлеуетін дамытуға, өзіндік ерекшелігін сезінуге немесе жаңа заттың бірегейлігін көтермелейді.

- **Патриоттық әдіс.** Отанға деген сүйіспеншілік, патриотизм, ұлттық мақтанышқа шақыру, мұндай хабарламалар Олимпиада ойындары кезінде жарнамаларда жиі кездеседі.

- **Қорқыныш тудыру әдісі.** Жарнама көрермендердің қиялында бұл өнімді сатып алмаса, адамға не болатындығы туралы қауіп немесе қорқыныш қайта оралады. Мысалы, қауіпті жағдайдағы бала ата-анасына қоңырау шалуға тырысқанда, ол сәтсіздікке ұшырайды, өйткені оның телефонында «қоңырау күту жүйесі» болмаған.

- **Әзіл-оспақ әдісі.** Әзіл жарнамада тиімді. Әзіл, тартымдылық, назар - ттұтынушының ынтасын арттырады және жарнамаланатын өнімге немесе қызметке жағымды сезімдер туғызады.

Баспасөз ақпараттық құралдары –жарнаманың дистрибьюторы болып табылады, бірақ ол жарнама өндірушісі бола алмайды. Өртүрлі байланыс арналары арқылы жарнаманы түрлі тәсілдермен жарнаманы таратудың жиынтығы болып табылады. Баспасөздегі жарнаманы үш негізгі топқа бөлуге болады:

- газеттегі жарнама;
- журналдағы жарнама;
- қосымшадағы жарнама [2].

Қазақстандағы жарнама нарығының қазіргі жағдайы айтарлықтай жағымды. Атап айтқанда, бүгінде Қазақстан ТМД елдері арасында жарнама көлемі бойынша үшінші орында тұр. Ресей Республикасы мен Украинадан кейінгі екінші орында. Егер, 2006 жылдан 2016 жылға дейінгі 10 жылдық кезеңді алатын болсақ, елдің жарнама нарығы 33 еседен астам өсті - 25 доллардан 828 миллион долларға дейін ұлғайған [3].

Жарнама берушілердің көзқарасы бойынша, аталған категориялардың өзіндік артықшылықтары мен кемшіліктері бар. Газеттегі жарнама – баспасөздегі жарнаманың ең көп таралған түрі. Бұл бірінші кезекте жарнаманың осы түрінде кемшіліктің аз болып, керісінше, артықшылықтың басымдылығына және әр түрлі газеттер ұсынатын мүмкіндіктердің ауқымына байланысты. Көптеген жарнама берушілерді газеттің шығармашылық әлеуетінің төмендігі қанағаттандырмайды. Бірінші кезекте - баспа сапасының төмендігі. Осыны есепке ала отырып, апталық газеттер мен күнделікті

басылымдар әр түрлі түстермен безендіру және жаңа сортты қағаздарды пайдалана отырып басудың ең озық тәсіліне ауысып жатыр. Телевидение мен радионың пайда болуы жарнама ісін одан әрі кеңейте түсті. Ең алғашқы радиожарнамалар 1920 жылы Питтсбургте радиотаратудың пайда болуымен байланысты эфирге берілді. Алғаш тележарнамалар Америкада 1941 жылы экранға шықты [4].

Егер Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 19 желтоқсанда қабылданған жарнама туралы заңына жүгінетін болсақ, онда жарнамаға мынадай анықтама берілген: «Жарнама - адамдардың беймәлім тобына арналған және жеке немесе заңды тұлғаларға, тауарларға, тауар белгілеріне, жұмыстарға, кәрсетілетін қызметтерге қызығушылықты қалыптастыруға немесе қолдауға арналған және оларды өткізуге жәрдемдесетін кез келген нысанда, кез келген құралдардың көмегімен таратылатын және орналастырылатын ақпарат. Сонымен, жарнамаға берілген осы анықтамаларды қорыта отырып, мынадай қорытынды жасауға болады. Жарнама – теңдестірілген (идентифицированным) демеушімен жүзеге асатын және аудиторияны бір нәрсеге көндіру, сендіру немесе оған әсер ету мақсатында бұқаралық ақпарат құралдарын пайдаланатын ақылы, жеке коммуникация түрі [2].

Еліміздегі қазақ тілді жарнамаға тоқтала кететін болсам, қазақ тіліндегі жарнама көлемі кем дегенде 50% құрайды. Теледидар мен радиоға барлық жарнамалар мемлекеттік тілде бірдей дубляждалуы тиіс. Яғни, теледидар, радио болсын қанша жарнама орыс тілінде беріледі, мысалы, дәл осындай көлемдегі жарнама мемлекеттік тілде берілуі керек.

XXI ғасыр жаһандану дәуірінде «жарнама» сөзі таңсық емес. Кез келген экономикасы мен мәдениетін басты орынға қойған ел жарнамаға да аса ден қоюы қажет. Алайда, елімізде қазақ тілді жарнама ақсап, сапасыздықтың сарынына ұшырауда. Болашақта да осылай жалғаса беретін болса, дамудың бір тетігі болып отырған жарнамадан, ана тіліміздегі жарнамадан моральдық шығынға ұшырайтынымыз айдан анық.

Жарнаманың түр-түрін біліп, естіп келеміз. Бірақ, кез келген жарнаманың басқарушы тетігі мәтін сөзі болғандықтан, қазақ тілінің емлесі мен ережесін, лексикалық қоры мен әдеби нормасын білмейтін мамандардың көптігі тілге деген құрметсіздікті айқындап тұрғандай. Осы мәселені жуық арада қолға алмасақ, ұлтымыздың келешегіне кері әсерін тигізері айқын.

Тіл сақшысы Д.Аязбековтің: «Алматы қаласында жарымжан жарнамалардың көрмесі өткен болатын. Қызығы сол, мұндай көрме ешбір елде, ешбір жерде бұрын-соңды болмаған. Сол көрмеге қатысып, Алматы халқының қазақ тіліне келгенде сауатсыздығы өте жоғары екенін сол кезде байқаптын. Мәселен, балабақша бөбектері қатесіз жазатын «шаш» сөзін «шәш» деп жазылған жарнамаларды Алматының көптеген көрікті жерлерінен табуға болады. Ең сорақысы, қазақ үшін барын аямаған ұлт арыстарының атына берілген көше атаулары да қателіктерге тұнып тұрғанын сол көрмеде білдім. «Байтұрсынұлы», «Шимбұлақ», «Салмакка киім» деп қазақша сөздерді ойына келген әріптермен шимайлап, қазақ тілін қорлайтын жарнамаларды қайтсек тоқтатамыз?». Мақалада айтылып кеткендей қателіктерге толы жарнаманы қаламыздың әр бұрышынан кездестіруге болады [5].

Мен қазақ тілді жарнаманы қалай ұсынар едім? Қазақ тілді жарнаманы қалыптастырарда ең алдымен, кешегі ата-бабаларымыз күнделікті тұрмыста қолданған, алайда бүгінгі күні ұмыт болып бара жатқан шешендік сөздерімізді негізге алуды жөн деп санаймын. Өйткені, ұлттың қанында бар дүние жүректерге жол табатынына сенімдімін. Сүбелі сөзге толы, әсемдікпен өрілген әр тақырып бүгінде маңыздылығын арттырып келеді. Екіншіден, жоғарыда айтып кеткендей грамматикалық қателіктердің өзі адамды өзіне тартудың орнына, бір қарағанда сыртқа тебетіндей олқы дүние. Үшіншіден, ықылым заманнан бері тарихтан талай көсемдер мен шешендерімізді, әділ хандарымыз бен батырларымыздың сөздерін білеміз. Міне, сол сөздерді қазақы жарнама беттеріне қосатын болсақ, тұтынушы өзіне материалдық қана емес рухани байлықпен де сусындайтын еді деп ойлаймын.

Қорытындылай келе, қазіргі уақытқа дейін қазақ тілді жарнаманы есту-кұлаққа түрпідей тигені анық. Алайда, өзге тілдің өзектілігін арттыру-ұлтымызды дамытуға көш бола алмас. Сондықтан, қазақ тілінің әр грамматикасын, ұлттық болмысты ескере отырып қазақ тілді жарнаманы актуалдандыру - біздің мақсат-міндетімізге айналып отыр. Қазақ тілді жарнаманы қалыптастыру-біздің-болашақ мамандардың қолында. Қателіктерді көріп те, зерттеп те жүрміз. Ендігі кезек-қателліктерге мойынұсына бермей, сауатты әрі сапалы жазылған мәтін мен қазақ ұлтының кодына сай дайындалған жарнаманың қатарын көбейтуіміз қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Қазіргі БАҚ-тағы жарнаманың рөлі» М.Б.Шындалиева
2. Жарнама туралы Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 19 желтоқсандағы 508 Заңы
3. Рынок рекламы Казахстана, механизмы» Л.Турарова;
4. «Современная реклама» К.Бове, У.Аренс
5. «Эволюция рекламы».

Косаева Л.У., студентка группы СР - 42

Научный руководитель – д.п.н., профессор Муликова С.А.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

К ВОПРОСУ О СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЕ В УЧРЕЖДЕНИЯХ ПЕНИТЕНЦИАРНОЙ СИСТЕМЫ В КАЗАХСТАНЕ

На сегодня одной из главных задач, поставленных Первым Президентом Республики Казахстан Н.А.Назарбаевым и министром внутренних дел перед Комитетом уголовно-исполнительной системы, является модернизация и реформа всей системы пенитенциарных учреждений. В мае 2015 года Назарбаев Н.А. запустил программу «План нации - 100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ», где 34-м шагом является «Модернизация пенитенциарной инфраструктуры в рамках развития государственно-частного партнерства (ГЧП). Изучение международного опыта и выработка предложений по привлечению частного сектора в строительство, содержание и управление пенитенциарными учреждениями» [1]. ГЧП - это взаимовыгодное сотрудничество государства и частного сектора в отраслях, традиционно относящихся к сфере ответственности государства на условиях сбалансированного распределения рисков, выгод, затрат, прав и обязанностей [2]. При анализе опыта международного привлечения инвестиций при помощи ГЧП стало ясным, что для Казахстана самой приемлемой формой взаимодействия будет концессия, при которой частный предприниматель за свой счет строит учреждение и в последствии отдает его в государственную собственность, получая определенную плату за «аренду».

Второе направление, развиваемое в пенитенциарной системе – это привлечение заключенных на производственно-хозяйственную деятельность предприятий УИС и создание дополнительных рабочих мест для осужденных. Государство тратит немалые средства на содержания осужденных в исправительных учреждениях. Деятельность предприятий, функционирующих на базе исправительных учреждений многопрофильна. Они выпускают металлоизделия, мебель, строительные материалы, швейные изделия, занимаются переработкой сельхозпродукции. Предприятия УИС полностью обеспечивают осужденных основными продуктами питания, одеждой. Здесь же налажен пошив форменного обмундирования для личного состава УИС [3]. Помимо того, что осужденных может таким образом компенсировать вред пострадавшему, он также в праве помочь своей семье, находящейся на свободе и даже накопить некоторые суммы, которые

понадобятся им после освобождения. И трудовая деятельность является одним из методов психологического перевоспитания и социальной адаптации, которая для социальной работы в системе необходима.

Мировой практикой стало, смягчение законодательства, сокращение тюремного населения. Как показывает практика в большинстве развитых стран мира уже давно идут по другому пути - активно применяя альтернативные методы наказания, развивая службу пробации, модернизируя инфраструктуру исправительных учреждений.

Важнейшим критерием положительного процесса отбывания наказания являются условия содержания лиц, осужденных к лишению свободы. «За последние девять лет в Казахстане численность осужденных в колониях снизилась почти в два раза. В мировом рейтинге по количеству заключенных Казахстан находится на 100 месте, тогда как 18 лет назад наша страна входила в тройку лидеров после США и России», - заявил Жанат Ешмагамбетов, председатель Комитета уголовно-исполнительной системы [2]. Действительно, сейчас активно продолжается целенаправленная работа по модернизации пенитенциарной системы в Казахстане. За последние годы Казахстан заметно двигается вперед к международным стандартам. Так, в системе вводятся новые методы и технологии заключения и наказания, которые должны благополучно повлиять как на перевоспитание самого осужденного, так и на решение социальной проблемы в виде возможных рецидивов.

Строительство и функционирование зданий новых учреждений уголовно-исполнительной системы (практически все действующие на сегодняшний день построены 40 и более лет назад), требует серьезных финансовых затрат, что может стать дополнительным бременем для государственного бюджета. Именно поэтому встал о привлечении частных инвестиций. Одним из способов привлечения инвестиций явилось государственно-частное партнерство.

В век цифровизации не может быть и речи о колониях барачного типа. Сегодня мы, как социальные работники, должны стремиться к дифференциации своей деятельности, к справедливости и гуманизму. Поэтому сажать человека, осужденного за тяжкое преступление рядом с человеком, который как говорится оказался «не в то время, не в том месте» является изначально неправильно поставленным курсом на исправление осужденных. Существует несколько методов исправления, основанных на цифровых технологиях, которые позволят значительно облегчить ситуацию в исправительных учреждениях, а также положительно повлиять на психику осужденного, дабы избежать рецидивов. Одним из них является электронный браслет.

Для различных служб разработано два вида устройств, это однокомпонентный браслет, надеваемый на руку, и двухкомпонентный, надеваемый на ногу. Отличие заключается в том, что двухкомпонентное устройство имеет более расширенный функционал для контроля поднадзорного лица на домашнем аресте. Основная функция обоих устройств – контроль местоположения поднадзорного лица, передача информации о попытках несанкционированного снятия браслета. Основным принципом использования электронных браслетов является не его продажа, а предоставление услуги мониторинга, при которой государство, не покупая электронные браслеты и саму информационную систему, оплачивает ежемесячную абонентскую плату. не исключается и вариант, при котором лицо, ограниченное к свободе по решению суда, будет само оплачивать абонентскую плату за ношение браслета. Ведь немаловажен социально-психологический фактор, при котором лица, совершившие нетяжкие преступления, будут иметь возможность воспитывать детей, заниматься общественно полезным трудом, а, значит, платить налоги [4].

Только на 2020 год произошел ряд изменений, положительно влияющих как на перевоспитание осужденного, так и безопасность общества. Осужденные теперь могут подавать обращения в электронном виде в Казахстане. Практически в каждом учреждении будут установлены электронные терминалы для подачи жалоб и обращений напрямую в

прокуратуру, а в дальнейшем в суды и антикоррупционную службу. Из новых технологий внедряются электронные магазины для заказа продуктов питания, одежды, книг и других незапрещенных товаров. Еще одно из нововведений - осуществление видеозвонков с родственниками. В период карантина данная практика получила положительные отзывы с их стороны. Во время жесткого локдауна было совершено более 33 тысяч видеозвонков и видеосвиданий. Осужденным дали разрешения на онлайн-заказ еды с доставкой. В Павлодаре для осужденных ввели занятия йоги, которые значительно снизят стресс на организм в психологическом и физическом смысле. В связи с ограничением передвижения было принято решение обучать осужденных, состоящих на учёте в службе пробации, дистанционно [5].

Список использованной литературы:

1. План нации - 100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ Главы государства Нурсултана Назарбаева (май 2015 года). - URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31977084#pos=4;-111
2. Какое место занимает Казахстан в мировом рейтинге по количеству заключенных. - URL: https://www.inform.kz/ru/kakoe-mesto-zanimaet-kazahstan-v-mirovom-reytinge-po-kolichestvu-zaklyuchennyh_a3707915
3. Пенитенциарная система переходит к международным стандартам. - URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36053998#pos=6;-111
4. Электронные браслеты – цифровые технологии на службе государства. - URL: https://www.inform.kz/ru/elektronnye-braslety-cifrovyte-tehnologii-na-sluzhbe-gosudarstva_a3699361
5. Осужденные теперь могут подавать обращения в электронном виде в Казахстане. URL: https://www.inform.kz/ru/osuzhdennye-teper-mogut-podavat-obrascheniya-v-elektronnom-vide-v-kazahstane_a3707926

Мұратбек Акерке Ю-20-1 оқу тобының студенті
Ғылыми жетекші: аға оқытушы Нарымбаев Қ.Д.
Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қаласы, Қазақстан
Республикасы

ТӘУЕЛСІЗ МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ ДІН ҚАҒИДАЛАРЫ

Қазақстандық зайырлы мемлекет пен діннің ара қатынасына көзқарас әр қилы, өйткені тәуелсіздік алғаннан кейін бізде бұл салада реттеу қызметі өте әлсіз қалыптасты. Тәуелсіздік алып, либералдық бағыттағы ашық, зайырлы мемлекет деп жариялағаннан кейін елімізге мақсаттары күдік тудыратын көптеген конфессиялар мен діни ағымдар қаптап кетті. Бұлардың біршамасы экстремистік, жікшілдік бағытта екендігі және біздің қоғам мен мемлекетіміздің мүддесі үшін олардың басы ауырмайтыны жүре бара белгілі болды. Конституциямызда жария етілген ар – ұждан, сенім бостандығына, тегіне, көзқарасына байланысты адамды кемсітпеу т.т. бір сөзбен еркіндік пен теңдік нормаларын арқаланып, елімізге кірген діни ағымдар өздерінің алдын –ала деттеген құпия мақсаттарын іске асыра бастады. Адам жатақханасында мәдениет, діл және адами құндылықтар бірінші кезекте бастауын діннен алып, дін арқылы қалыптасатыны тарихтан белгілі. Американдық философ Э.Фромм діни сенім адамның пенде ретіндегі терең болмысынан туындайтынын пайымдай келіп, адам өз өмірін бағыттауға, және сол жолда бір нәрсеге табынуға мәжбүр екенін айтқан. Дұрыс пікір. Егер ойшылдың осы қисынына жүгінсек онда адам дінді мойындамағанның өзінде басқа нәрсеге сенім артып соған

табынуы хақ. Ондай идолдар мен фетиштер өте көп және басым көпшілігі адам табиғатына жат, қайшы, оны іштен ірітіп бұзушы екенін ескерсек, онда мұның тікелей мемлекет қауіпсіздігіне төнген қатер екендігін байқаймыз. Мемлекет құрушы негізгі ұлт-қазақ халқының өз тарихы, әдет-ғұрпы, мәдениеті, менталитеті бар, демек адамға тән сенім, табыну, демек өмірлік бағыт бағдарға да мұқтаждығы да бар.

Жақын мың жылдықтан осы уақытқа дейін қазақтар да тарихи мәдениет құрушы және әдет-ғұрып қалыптастырушы, оның өмірін бағыттаушы дін - ислам діні болып келді. Еліміздегі ислам дінін уағыздайтын адамдар саны халықтың 70 пайызын құрайды. Тәуелсіздік алғаннан бері Қазақстандағы діни бірлестіктер саны 6,5 есеге артқан. Яғни 1990 жылы 671 болса, 2010 жылы 4427 ге жеткен. Кейін діни агенттік құрылып, реттеушілік жұмыстар нәтижесінде бұл сан біршама азайды. Бұлардың арасында салафиттік (фундаменталды) және радикалды (жихадшылар, такфиршілер) ағымдар, қазіргі кезеңде күш алып келе жатырған Ихвнуль - мусулимин ілімі (оның радикалдық секталары) бар. Көп уақыт интернет желісінде олардың идеялары еш кедергісіз насихатталды. Діни ағымдар өз сайттары арқылы жастардың санасына ислам жолындағы соғыс (моджахед), кекшіл жесір және басқа стереотиптерді сіңіруде. Бұл діндердің басты қарсылығы біздің негізгі діни ұстанымыз - ислами суниттік бағыттағы бейбітшіл Әбу Ханифа мазһабына қарсы бағытталған. Діндер арасындағы қайшылық, өзара өзінің канондары мен догматтары үшін күрес рухани қуаңшылыққа, саяси-әлеуметтік шиеленіске алып келетіндей түрі бар. Жағдай осылай болғандықтан бұл діндердің ұстанымдары мен мемлекетқұрушы, мәдениет құрастырушы ұлт – қазақ халқының, мемлекеттің діндермен арақатынасын реттеу қажеттігі туындап отыр. Елбасы Н.Назарбаев «Қазақстан-2050 Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауында: «Біз әлеуметтік, этностық және діни шиеленістер мен қақтығыстарды еңсерудің жаңа сенімді механизмдерін жасауымыз керек. Дәстүрлі емес секталар мен күмәнді жалған діни ағымдардың іс-әрекетін қатаң түрде тыйып отыру қажет», - деп көрсетті [1]. Басқа әлеуметтік қатерлерді айтпағанның өзінде діни адасушылыққа алдымен мойын ұсынып отырған қазақ ұлтының өкілдері екені ешкімге жасырын сыр емес. Мұның өзі ұлт қауіпсіздігі туралы біршама ойларға жетелейді. Яғни зайырлы мемлекет пен діннің арақатынасын анықтап, қандай дінге немесе діндерге басымдық бере дамуымыз керек деген мәселені шешу өз кезегін күтуде. Соңғы кездерде әлеуметтік өміріміздегі дінаралық қатынастардың маңызы және оның шешу жолдары туралы пікірлер айтыла бастады. Бұл құптарлық жайт. Дінтанушы Есбосын Смағұл «Мемлекеттік органдардың ірі діни бірлестіктермен байланыс құруы басқа діни бірлестіктерге қатысты шеттету немесе теңсіздік деп қарау дұрыс емес. Заң ірі екі ислам мен православ діндерін бөліп көрсету арқылы оларға ерекше құқықтар беріп отырған жоқ, себебі заң алдында барлығы тең» [2]. Яғни бұл жерде дін мәселесінде мемлекетқұрушы ұлттың мүддесін ескеру қажеттігі білінеді. Аталып отырған мәселе бүкіл дүние жүзіне ортақ. Алдыңғы қатарлы дамыған батыс мемлекеттерінде дін мен зайырлы мемлекеттің ара қатынасы реттелінген, толық анықталған.

Әлемде зайырлы мемлекеттердің дінге қатынасы үш модельде қалыптасқан. Біріншісі, атеистік модель. Атеизм ілімінде Құдайға орын қарастырылмаған. Олай болса дін Құдай сөзі емес адамның ойдан шығарылған дүниесі. Әлбетте атеистік мемлекеттерде, мысалы кешегі өтіп кеткен ССРО, қазіргі КХДР, ішінара Қытай, діннің ешқандай рөлі болмайды. Аталған мемлекеттерде дінмен қатынас жасалмақ былай тұрсын, дінге қарсы ашық түрде қуғын – сүргін жасалынған кездері де болды. Біз 70 жыл бойы осындай атеистік қоғамда өмір сүрдік.

Қазіргі уақыттағы мемлекеттің дінге қатынасы тәжірибесінде екі модель - сепаратистік және кооперативтік модельдер қолданыста. Сепаратизм діни қауымдастықты мемлекеттен бөле отырып, ол туралы арнайы заң қабылдамайды. Яғни мемлекет діндер тағдырын шешуді олардың өзіне тапсырып, бейтарап бағыт ұстанады.

Кооперативтік модельді кейде таңдамалы модель деп те атайды. Мұнда бір немесе екі дін мәдениетқұрушы, мемлекетқұрушы дін ретінде таңдап алынады, олардың қоғамға пайдалы - ау деген құндылықтары ескеріле отырып Конституциялық деңгейде артықшылық беріледі, заңдастырылады. Аталып отырған модель Европаның демократиялық бағыттағы елдерінде кең таралған. Бірақ біртектес емес. Әр мемлекеттің дінмен қатынасы тарихи ерекшеліктеріне, әдет-ғұрпына, саяси құрылымына т.т. тікелей байланысты шамалы айрмашылықтары бар. Мысалы Франция зайырлы мемлекет болғанымен дін саясаттан толығымен ажыратылған. Оның орнын консерватизм, либерализм, социализм сияқты саяси идеологиялар басады, ал көптеген саясатшылары дінге қарсы көңіл-күйдегі материалистер. Әлемдік өлшеммен алғанда Францияның цивилизациялық-мәдени имиджі өте жоғары. Әлбетте Франция мемлекетінің зайырлылық тартымдылығы жоғары болғандықтан қалыптасу кезеңіндегі жас мемлекеттер Францияны дамыған, демократиялық, зайырлы мемлекет ретінде үлгі тұтады. Мүмкін бұл көзқарас ХІХ-ХХ ғ.ғ. дұрыс болған шығар. Бірақ ХХІ ғасыр өлшемімен алғанда Франция мемлекетінің зайырлылық моделі алдыңғы қатарда деп айта алмаймыз. Біріншіден, зайырлылықтың француздық моделі (лайцизм деп аталынады) осы заманғы көптеген моделдердің бірі. Екіншіден, зайырлылықтың бұл моделі ретсіз қатаң, яғни ХХІ ғасырдың сестері мен шындықтарына жеткілікті төтеп бере алмайды. Лайцизм бір сөзбен айтқанда зайырлылықтың тар түсінігі. Францияның зайырлылық моделі дінді мемлекеттен өте қатаң, компромиске келмейтін түрде бөлуді, яғни дінді азаматтардың тек жеке ісі, басқаша емес деп қарайды. Осы тұрғыдан алып қарағанда лайцизм белгілі бір деңгейде орыс большевизімінің дінге атеистік қатынасымен, яғни «дін адам санасын уландыратын апиын» доктринасымен бірдей. Бұл екі елдің екеуінде де революция саяси құрылымын, қоғамның идеалын дінмен қоса түбегейлі қиратқан, дін қуғындалған. Осы тарихи тәжірибенің әсері біздің заманымызға дейін созылып, қоғамда діни немқұрайды, материалистік көзқарас басым бағытта. Дегенмен діндердің ішінде протестантизм бағытындағы кальвинизм ағымы басқа діндерге қарағанда басым күшке ие. Көріп отырғанымыздай Францияда дінге көзқарас онша жылы емес. Бірақ Францияның бұрынғы отар елдері, мысалы Алжир, мұсылман елі. Францияда көптеген мұсылман мигранттары өмір сүріп жатыр. Осыған байланысты Франция да бүкіл Европа этносаяси векторына ілесіп мультикультурализм саясатын ұстануға мәжбүр болды. Батыс қазіргі уақытта мультикультурализм өзін-өзі ақтай алмады деген тұжырымға келіп отыр. Мәселенің себебін зерттеушілер көбіне тіл, әдет ғұрып, менталитет т.т. сәйкес келмеушілігін алға тартады. Алайда аталып отырған құндылықтардың арғы жағында дін жататындығы, дағдарыс негізінде ислам мен христиан дінінің көнеден келе жатырған қайшылығынан туындап отырғандығы ескеріле бермейді. Зайырлы мемлекет қалай болғанда өзінің конфессиялық дұрыс одақтастығын таба білу керек. ХХІ ғасыр талабы осындай. Демек зайырлы мемлекет пен діндердің қатынасы өзгеруі тиіс екендігі қазір белгілі болып отыр. Ерте ме кеш пе Францияда да бір немесе бірнеше дінге заң жүзінде басымдық беріп, қоғам дінмен одақтаса отырып басқарылатын болады. ХХІ ғасырдың шындығын түсініп, Француз лайцизмін үлгі тұтқан біршама мемлекеттер одан бас тарта бастады. Мысалы Турция соңғы 10 жылдықта француз лайцизмінен жоспарлы түрде бас тарта отырып, негізінде ислам бағытындағы біршама саяси және құқықтық реформаны сәтті аяқтады. Тунис революциясы да француз зайырлылық моделіне негізделген саяси тәртіпті түбегейлі өзгертті деп айтуымызға болады.

Қандай да бір мемлекет болмасын оның дамуы тұрақтылыққа, өзара төзімділікке негізделеді. Ықылым кезендерден бастап дін тұрақтылықтың кепілі болып келеді. Зайырлы мемлекеттер дінге сенім бостандығын бере отырып, мемлекетқұрушы ұлттың ұстанатын дініне басымдық береді, қалған діндер осы діннің жанына топтасып, түсіністікпен өмір сүреді. Бірақ бұл ахуал міндетті түрде Конституциялық нормалармен көзделінуі тиіс. Италияда осы жағдай іске асқан. 1929 жылғы Латерандық келісім бойынша католик шіркеуі – Ватикан және Италия Республикасы өз бетінше түсіністікпен

өмір сүреді. Италия зайырлы мемлекет, онда барлық конфессиялар тең, ұждан мен дін бостандығы заңдастырылғанмен 1984 жылға дейін католик діні Италияның мемлекеттік діні болып келді. Сол жылы қабылданған “Жаңа Конкордаттан” кейін католик діні және басқа діндер болып бөлінді, барлық діндер тең деп жарияланды. Алайда католик шіркеуі–Ватикан өзінше мемлекет қой. Оның үстіне католик діні тек Италияда емес, барлық Европа елдерінде сөзсіз беделге ие, яғни бір емес бірнеше мемлекеттерде басымдыққа ие.

Белгілі бір діннің басым беделі көптеген Европа елдерінде: Грецияда Элладаның православие шіркеуі, Данияда дат халқының Евангелдік Лютерандық шіркеуі - мемлекеттік діндер. Израилда басқа дінді ұстанған еврейдің отанына оралуына болмайды. (Айтып отырғаны иудаизмнен басқасы болуы керек). Интеллектуалдық артықшылығы аңызға айналған еврей халқы неге мұндай қадамға барады? Тарихта олардың тәубасына (Холокост, мысалы фашизмнің оларға қарсы геноциді) келетіндей оқиғалар болды ғой. Өзінен өзі түсінікті, азғантай ұлтын шашыратып алмас үшін осындай қадамдарға барып отыр. Осыған қарап қазақ халқы өз жағдайына көз жүгіртуіне бола ма екен? Японияда джайнизмге, Германияда лютерандық, Ресейде православиеге артықшылық беріледі. Әрине аталған елдердің барлығында бір дінге айрықша конституциялық статус берілмеген. Дегенмен басымдық басқалай мемлекеттік қолдауларда орын алып, бір діннің сөзсіз артықшылығын білдіріп отырады.

Кооперативтік модель мемлекеттік тәжірибеге енген жағдайда бірнеше статусқа: мемлекет құрушы, мәдениетқұрушы дін статусы, дәстүрлі немесе тарихи дін статусы, ақырысында, басым көшіліктің діні статусы болып бөлінеді. Елдің тарихи - әлеуметтік ерекшелігіне қарай осы статустың біреуі таңдалынады. Осындай айрықша статус алған діндер қосымша құқықтарға ие болады. Атап айтқанда азаматтық қоғамның барлық салаларында, оның ішінде құқық қорғау мен әскери сала да бар, өзінің діни жұмыстарымен кедергісіз шұғылдануға заңмен кепілдік беріледі. Сепаратистік модельдердегі кейбір елдерде мұндай кеңшілік жоқ. АҚШ, Франция, Нидерландия сепаратистік модельдегі мемлекеттер. Бұл елдер сепаратистік бағытта болғанмен олардың бірбірінен айырмашылығы бар. АҚШ, Ұлыбритания сепаратизмнің «жұмсақ» түріне жатады да, Франция жоғарыда көрсетілгендей сепаратизмнің «қатаң» түріне жатады. Біздің Қазақстан да әзірге сепаратистік моделді оның ішінде «жұмсақ» түрін ұстанады. Келесі кезеңде Қазақстан сепаратизмнің «жұмсақ» моделінен кооперативтік моделге, яғни мемлекет құраушы –қазақ халқының сұранысынан туындайтын дінді таңдау моделіне көшіп сол дінге Конституциялық басымдық беру керек. Тоталитарлық Кеңес идеологиясы тарих сахнасынан кеткеннен кейін Қазақстанның рухани кеңістігі біршама жетімсіреді. Оның орны көп жағдайда шетелдік рухани жат дүниелермен толтырылып, бұл рухани басқыншылыққа соңғы кездерде ғана мән беріліп отыр. Мен ар-ұждан бостандығын, адам құқықтарының мызғымастығын, коммерцияның, жарнаманың нарық кеңістігінде алатын орнын, оны заң талаптары қолдайтынын түсінемін. Бірақ ол ұлттың, мемлекеттің яғни өмірдің мүддесінен жоғары емес қой. Қазіргі кезде демократияның бостандық постулаттарына сүйеніп интернеттен, теледидардан, кейбір баспа материалдардан рухани мәңгірттікке итермелейтін сюжеттер толастар емес. Тіпті ол имандылық мақсатта дегеннің өзінде басқа халықтардың құндылықтары мен болмысын (орыс, түрік, қытай, американдық, еуропалық т.т.) асыра дәріптеу біздің ұлттық намысымызды, рухымызды көпе көрінеу жаралап, әлсірете бастағанын байқауға болады. Бұл шұғыл назар аударуға тұратын құбылыс деп есептеймін. Нәтижесінде конституциялық құрылымды өзгертуге, ұлт тұтастығын бұзуға бағытталған үндеулер, ұрандар, тіпті лаңкестіктің жаңғырығы да бой көрсете бастағандай. Соңғы кездергі орыс шовинизмін қоздыра отырып шекара тұтастығына көз салушылық осы қатардан орын алады. Осы тұрғыдан алып қарағанда кейбір қазақстандық авторлардың (Затов Қ. Сатершинов Б.) дін мен зайырлы мемлекеттің арақатынасы туралы ұстанымдары қазақстандық өмір шындығының заманауи талаптарын ескере бермейді [3].

Ислам қасиетті дін. Ол теңдік пен әділдікті, иман мен парасатты уағыздай отырып, бейбіт өмірге, бірлікке шақырады. Ислам жер жүзін шарлап, ұлғаюда. Құдайға шүкір, біз осы көштің қатарындамыз, қазір тіпті басындамыз. Исламның қасиетті құндылықтары Ұлт Көшбасшысы Нұрсұлтан Назарбаевтың сындарлы да сара саясаты - тұрақтылық, өзара келісім, толеранттылық доктринасына үндес. Біз заманауи қалыптасып отырған сыртқы жағдайды, ішкі ахуалдарды ескере отырып қазақ халқының дәстүрлі, тарихи діні – исламға **көпшілік діні статусын** беріп, мемлекеткүрушы, халықтарды біріктіруші ресми дін деп жариялауымыз керек. Алайда бұл қадамды байыппен бүкіл Қазақстанды мекендеген халықтардың келісімімен, қолдауымен, басқа діндерге еркіндік бере отырып, асықпай іске асыруымыз керек. Егер біз исламның мемлекеттік рөлін жоғарылатуда қате қадам жасасақ онда қоғамда исламофобиялық ахуал туындатады, мемлекетті тұрақсыздыққа, дағдарысқа тірейді. Итермелегенмен жүрек қаламаса сенім іске аспайды. «Исламофобия, әсіресе БАҚ, кино-индустрия, өнер мен әдебиеттегі мәтіндерде кемсітушілік ретінде таралатын оның түрлері дамыған Батыс елдерімен қатар, мәдени тұрғыда әртекті, экономикасы өтпелі елдердің (оған Қазақстан да жатқызылады) қазіргі қоғамдары үшін көкейтесті мәселе болып отыр. Бұл құбылыс діннің атын жамылған кері ағымдардың кесірінен және діни сауаттылықтың төмендігінен біздің елімізден де орын тауып отыр», - деген дінтанушы Б.Сатершиновтың алаңдаушылығы орынды [4]. Осы мәселені шешудегі БАҚ-ның атқаратын қызметі туралы қазақстандық авторлардың іргелі ойлары да бар [5]. Қазақстандық сарапшылар мекендеген халық санын ескере отырып, православие дінін қоса алға тартады. Бірақ мәселе жүйе, организм, яғни тірілер дүниесі туралы болғандықтан «бірігу» деген ұғымның семантикалық мазмұнына ерекше назар аударуымыз қажет. Қазақстанның басты саясаты –тұрақтылық тек халықтар бірлігі, яғни бірігу жағдайында іске асады. Ал бірігу идеясы (біздің жағдайымызда доктринасы) «бірлік» яғни «бірдің айналасы», нақты келгенде «бірдің бастауы» деген сөз, басқаша емес. Демек мақалада көтеріліп отырған идея алғаш бір діннің бастауымен іске асатыны хақ. Қазіргі кезеңде біздің зайырлы мемлекетімізде ұлтаралық қатынастарда бірліктің жүгін мемлекеткүрушы ұлт –қазақ халқы көтере алса, дін аралық қатынастарда бірдің яғни бірліктің жүгін қазақ халқының ұлы сенімі-ислам діні ғана көтере алады. Басқаша болуы мүмкін емес. Уақыт өте келе православие дінінің де рухани орны туралы ойлану керек шығар. Бұл жерде кімнің діні дұрыс, немесе артық деген мәселе емес, жаңа деңгейде діндер қалай бірігіп өмір сүру керек деген мәселе қарастырылып отыр. Яғни діннің өзінен гөрі саясатқа, демек мемлекеттік билікке жақын тұжырым. Демек дін мәселесі Қазақстанда жоғарғы деңгейдегі саяси күш-жігерге сұранып тұр.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Н.Назарбаев-«Қазақстан- 2050 Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты». www.akorda.kz, 14.12.2014 жыл.
2. Есбосын Смағұл. Дін саласындағы мемлекет саясаты: қазіргі сипаты, мәселелері және келешегі. Халықаралық ғылыми конференцияның пленарлық баяндамалары. Философия, саясаттану және дінтану институты./-Алматы, 2013 жыл. 104 бет.
3. Затов.Қ.А. зайырлы мемлекет пен дін // Қаз.ҰУ хабаршысы. Философия сериясы.- Алматы, №1(42) 2013 жыл, 35 бет.
4. Сатершинов Б.М. Зайырлы мемлекеттегі діннің жағымды рөлі //Адам әлемі, 2013 жыл, 185 бет.
5. Сатершинов Б. Исламофобия және діни негіздегі зерттеудің әдіснамалық және концептуалдық қырлары. Жур. Әл Фараби,№1(41), 2013 жыл, 118 бет.
6. Роль СМИ в консолидации современного общества/ Нысанбаев А.Н., Косиченко А.К.. Курганская В.Д. / -Алматы: КИЦ ИФиП КН МОН РК, 2010.-223с.

Майрол Роза 3 курс студенті СР 18 к тобы
Ғылыми жетекші: Голуцкая Л. А. (Координатор по социальной работе КООНЦ
«Видергебурт»
п.ғ.к., доцент Абдақимова М.К.,
Қазтұтынуодағы Қарағанды Университеті, Қарағанды, Қазақстан Республикасы

ОТБАСЫЛАРДЫ СҮЙЕМЕЛДЕУ ПРОЦЕСІНІҢ МАҢЫЗДЫ СИПАТТАМАСЫ

«Сүйемелдеу» термині бүгінде отандық ғылым мен жұмыс тәжірибесіне берік еніп, педагогика мен психологияның әртүрлі салаларында белсенді қолданылады.

Сүйемелдеу - бұл еріп жүрушінің және еріп жүрушінің өзара әрекеттесуінің күрделі процесі, оның нәтижесі өмірлік таңдау жағдайын шешу, шешім және әрекет болып табылады, бұл еріп жүрушінің жағдайын өзгертуге әкеледі. Тәуекел тобындағы отбасыларды әлеуметтік қолдау процесін шартты түрде екі негізгі бағытқа бөлуге болады: психологиялық және педагогикалық қолдау - олар бір-бірімен тығыз байланысты, өйткені педагогикалық қызметті жеке тұлғаның, топтың және оның ішіндегі қатынастардың сипатын ескерусіз жүзеге асыру мүмкін емес.

Педагогикалық іс-әрекет туралы айтқанда, осы тұжырымдаманың мәнін толығырақ қарастыру қажет.

Әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекеттің мақсаты-адамға оның барабар әлеуметтенуіне өнімді ықпал ету, оның қоғамды қайта құруға қатысуын жандандыру.

Әлеуметтік-педагогикалық қолдау әлеуметтік тәрбиемен де, әлеуметтік оқытумен де диалектикалық түрде байланысты.

Әлеуметтік-педагогикалық қолдау - бұл баланың сәтті оқуына, дамуына және әлеуметтенуіне жағдай жасауға бағытталған кәсіби қызмет жүйесі.

Адамды әлеуметтік-педагогикалық қолдау - бұл адамға өмірлік жағдайды түсінуге көмектесетін және не болып жатқанын көрсету негізінде оның өзін-өзі дамытуын қамтамасыз ететін мақсатты дәйекті педагогикалық іс-әрекеттер жиынтығын қамтитын процесс.

Әлеуметтік-педагогикалық қолдау мүлде сүйемелдеу бола алмайды. Бұл адамның дамуын бақылайтын пассивті процесс емес. Оның нақты мақсаттары болуы керек.

Әлеуметтік-педагогикалық қолдау әрдайым дербестендірілген және белгілі бір балаға бағытталған, тіпті егер маман топпен жұмыс жасаса да.

Бұл сүйемелдеу, оның ішінде көмек пен қолдау, бала үшін проблеманы шешуді білдірмейді, бірақ оның проблемасын шешуде оның тәуелсіздігін ынталандырады.

Адам үшін маңызды құндылықтардың бірі - отбасы. Алайда, нақты өмірде бұл әрдайым бола бермейді және әркім жеткілікті тереңдік пен жауапкершілікпен түсінбейді.

Бүгінгі таңда ата-аналардың тәрбиелік функцияларының тиімділігінің төмендігінің себептерінің бірі - олардың қайшылықтары. Кез-келген отбасылық жанжал балада елеулі проблемалардың туындауына әкелетіні анық, көбінесе немқұрайдылықтың бір немесе басқа түріне әкеледі.

Ғылыми әдебиеттерде отбасылық қиындықтар ұғымының нақты анықтамасы жоқ: әр автор оған өз мағынасын береді. Сондықтан әртүрлі дереккөздерде «дисфункционалды отбасы» ұғымымен қатар: «деструктивті отбасы», «дисфункционалды отбасы», «қауіпті отбасылар», «үйлесімді емес отбасы» және т.б. әдетте, мұндай отбасылардың проблемалары оның өмірінің әлеуметтік, құқықтық, материалдық, медициналық, психологиялық, педагогикалық және басқа аспектілеріне қатысты. Сонымен қатар, проблемалардың тек бір түрі өте сирек кездеседі, өйткені олардың барлығы бір-бірімен байланысты және өзара байланысты.

Мысалы, ата-аналардың әлеуметтік бұзылуы психологиялық шиеленіске әкеледі, бұл өз кезегінде отбасылық қақтығыстарды, ерлі-зайыптылардың ғана емес, сонымен бірге

бала мен ата-ана қатынастарының шиеленісуін тудырады; қажетті материалдық құралдардың шектеулі немесе болмауы көптеген шұғыл қажеттіліктерді қанағаттандыруға мүмкіндік бермейді, ересектер мен балалардың физикалық және психикалық денсаулығына теріс әсер етеді, кейде отбасы мүшелерін азғындық пен қоғамға қарсы әрекеттер мен әрекеттерге итермелейді. Ересектердің педагогикалық қабілетсіздігі балалардың психикалық және жеке дамуының бұзылуына әкеледі.

Алайда, қиындықтарға тап болған барлық отбасылар дисфункционалды бола бермейді. Көптеген отбасылар қиыншылықтарды сәтті жеңеді, бұл сайып келгенде оның мүшелерін біріктіреді, біріктіреді. Бірақ сонымен бірге, өзіне деген сенімділікті жоғалтып, ересектер немқұрайдылыққа ұшырайды, олардың әлеуметтік белсенділігі төмендейді, олардың тағдырына ғана емес, сонымен бірге балалардың тағдырына да бей-жай қарамайды, бұл жалпы отбасына да, онда тәрбиеленетін балаларға да теріс әсер етеді.

Осылайша, «дисфункционалды отбасы» ұғымының семантикалық жүктемесінің өзгергіштігіне қарамастан, оның басты ерекшелігі баланың жеке басының қалыптасуына теріс, деструктивті десоциализациялық әсер етеді, ол әртүрлі ерте мінез-құлық ауытқулары түрінде көрінеді.

Басым факторларды ескере отырып, дисфункционалды отбасыларды шартты түрде екі үлкен топқа бөлуге болады, олардың әрқайсысы бірнеше сортты қамтиды.

Бірінші топ проблеманың айқын «ашық» формасы бар отбасылардан тұрады: бұлар жанжал деп аталады, проблемалы отбасылар, асоциалды, азғын-қылмыстық және білім беру ресурстары жетіспейтін отбасылар (атап айтқанда, толық емес).

Екінші топ сыртқы жағынан құрметті отбасылар болып табылады, олардың өмір салты қоғам тарапынан алаңдаушылық пен наразылық туғызбайды, бірақ олардағы ата-аналардың құндылықтары мен мінез-құлқы жалпы адамзаттық моральдық құндылықтардан күрт ерекшеленеді, бұл мұндай отбасыларда тәрбиеленетін балалардың моральдық келбетіне әсер ете алмайды.

Отбасының педагогикалық функциясына оның құрамы, ата-анасының білімі мен жасы, материалдық және тұрмыстық жағдайлары белгілі бір әсер етеді. Отбасымен жеке жұмысты жоспарлау кезінде осы факторлардың барлығын ескеру қажет.

Үш негізгі рөлде отбасына қатысты әлеуметтік жұмыс маманы:

- кеңесші - отбасына ата-аналар мен балалардың отбасындағы өзара іс-қимылының маңыздылығы мен мүмкіндігі туралы хабарлайды; баланың дамуы туралы айтады;

- мұғалім - балаларды тәрбиелеу бойынша кеңестер береді;

- консультант - отбасылық заңнама мәселелері бойынша кеңес береді; отбасындағы тұлғааралық өзара іс-қимыл мәселелері; нақты отбасына бағытталған тәрбиенің қолданыстағы әдістері туралы хабардар етеді; проблемаларды шешудің ықтимал жолдарын түсіндіреді [1].

Дисфункционалды отбасылармен жұмыс жасауда әртүрлі формалар қолданылады. Формалардың бірі - диагностикалық, бақылау, бейімдеу-оңалту мақсаттарымен отбасына үйге баруды қамтитын әлеуметтік патронаж. Әлеуметтік патронаж бірнеше бағытта жүргізіледі:

- әлеуметтік-диагностикалық: өмір сүру жағдайымен танысу, ықтимал қауіп факторларын зерттеу (медициналық, әлеуметтік, тұрмыстық), қалыптасқан проблемалық жағдайларды зерттеу;

- бақылау: отбасы мен баланың жағдайын бағалау, проблемалар динамикасы (егер отбасымен байланыс қайталанатын болса); оңалту шараларының барысын талдау, ата-аналардың ұсыныстарын орындау және т. б.;

- әлеуметтік-бейімдік-оңалту: нақты білім беру, делдалдық, психологиялық көмек көрсету.

Әлеуметтік патронаж дисфункционалды және ең алдымен әлеуметтік емес отбасыларға қатысты қажет, оларды үнемі бақылау оларды белгілі бір дәрежеде тәртіпке

келтіреді, сонымен қатар туындаған дағдарыс жағдайларын уақтылы анықтауға және қарсы тұруға мүмкіндік береді.

Әлеуметтік жұмыс маманы ата-аналар мен балалар арасындағы өзара әрекеттесудің ерекшеліктерін, билік шекараларын, бостандық пен жауапкершілікті анықтайды, бұл нормаға айналды. Дисфункционалды отбасымен әлеуметтік қызмет, егер ол демография деректерін зерттеу мен пайдалануды, отбасы құрамын (әжелер, аталар, аналар, әкелер, бауырлар, әпкелер) зерттеуді, отбасындағы психологиялық климатты зерттеуді, қаржылық жағдайды талдауды қамтитын кешенді тәсілге негізделген болса, тиімді нәтиже береді [2].

Қолайсыз отбасымен жұмыс кезең-кезеңмен жүргізіледі:

Әлеуметтік диагностика.

Бірінші кезең: отбасын зерттеу және ондағы проблемалар туралы білу, отбасылардың көмекке немесе

Екінші кезең: дисфункционалды отбасының тұрғын үй жағдайларын алғашқы тексеру.

Үшінші кезең: отбасы мүшелерімен және оның айналасымен танысу, балалармен әңгімелесу, олардың өмір сүру жағдайларын бағалау.

Төртінші кезең: отбасына көмек көрсеткен қызметтермен танысу, олардың іс-әрекеттерін зерттеу, қорытынды.

Бесінші кезең: отбасындағы проблеманың себептерін, оның ерекшеліктерін, мақсаттарын, құндылық бағдарларын зерттеу.

Алтыншы кезең: отбасы мүшелерінің жеке ерекшеліктерін зерттеу.

Жетінші кезең: отбасы картасын жасау. Әлеуметтік терапия ақпараттық, ұйымдастырушылық және үйлестіруші компоненттерді қамтиды

Сегізінші кезең: барлық мүдделі ұйымдармен үйлестіру қызметі. Бұл қызметке мектеппен, қорғаныс қызметімен, балалар мен жасөспірімдерді әлеуметтік оңалту орталығымен, отбасын қорғау орталығымен жұмыс кіреді.

Бұл кезеңде ресурстарды картаға түсіру құралын пайдалану өте маңызды - басқа секторлармен жұмыс. Картографияның мәні - ақпаратты жүйелеу, белгілі бір объектіні талдау және модельдеу әдісі [3].

Мұның маңыздылығы жұмыс әлеуметтік жағдайы төмен отбасылардың проблемаларын шешуге емес, әлеуметтік қолайсыздықтың алдын алуға бағытталған жағдайда артады. Бұл жағдайда отбасы тек ықтимал дисфункционалды, оның барлық проблемалары анықталмады және айқын болды. Сондықтан, осы аумақ үшін қауіп факторларын талдау және бөлу проблемаларды болжаудың және олардың өсуі мен таралуын болдырмаудың бір әдісі болып табылады.

Әлеуметтік қызметкер аумақты, аумақты картаға түсіргенде, ол келесідей ақпараттық блоктарды бөледі:

1. Аумақ отбасылары туралы ақпарат: «тәуекел тобындағы» отбасылар туралы және көмек пен қолдауды қажет ететін қоғамдастық пен отбасы мәселелерін шешуге қоғамдық қатысуға қабілетті немесе дайын отбасылар туралы.

2. Қоғам туралы ақпарат: адами әлеует, әлеуметтік әлеует, ұйымдастырушылық-басқарушылық капитал; аумақтың ұйымдастырушылық ресурстары - отбасылар мен жергілікті қоғамдастықтың әлеуметтік мәселелерін шешуге көмектесетін аумақтың мекемелері мен ұйымдары.

Отбасы мен оның мүшелерінің ерекшеліктерін білудің арқасында трансформациялық, түзету әдістерін қандай аспектілерге, отбасылық шындық құбылыстарына сәйкес қолдануға болатындығын анықтауға болады, ал қайсысы пайдасыз және орынсыз, отбасы мүшелерінің қайсысы жұмыс істей алады және қажет, кімге әсер ету керек және кімге көмектесу керек және кім үшін, қатаң деградациямен және онымен байланысты патологиялық психикалық жағдайлармен, бақылау мен мәжбүрлеумен шектесетін ең қолайлы әсерлер [4].

Бұл отбасы үшін экокорта жасау керек

Экокарта әлеуметтік қызметкердің қызметіндегі отбасын терең бағалау құралы ретінде. «Экокарта» - бұл отбасын схемалық түрде суреттеуге және оның қажеттіліктерін, сондай-ақ басқа отбасылармен, әлеуметтік ұйымдармен және институттармен қарым-қатынасты зерттеуге бағытталған.

Экокарта жасау үшін Сіз клиенттердің ортасында отбасылық мәселелерді шешуге көмектесе алатын адамдар (туыстар, көршілер, әріптестер) бар-жоғын білуіңіз керек, бірақ отбасы оларға бірнеше себептермен жүгінбеді ме? Бұл отбасына көмектесетін мамандарға - мұғалімдерге, әлеуметтік қызметкерлерге, дәрігерлерге және т.б. қатысты - олар әдетте бір-біріне сілтеме жасайды, бірақ ешқашан кездеспейді.

Сурет 1. Экокарта мысалы

Отбасы-қоғамның іргетасы, ажырамас бөлігі. Елбасы «Отанға деген ыстық сезім жақындарына, туған-туыскандарына деген сүйіспеншіліктен басталады» деген болатын. Осы орайда мемлекет басшысы отбасындағы тәрбиеге аса мән беріп отыр. Барлығына белгілі – бұл әлемдегі шынайы байлық – ол отбасы. Тек қана отбасы бізге күш пен өзімізге деген сенімділік береді, өмір үйрететін сабақтардан сүрінбей өтуге көмектеседі, адамгершілік құндылыққа баулайды. Тұлға болып қалыптасу көбінде тәрбиеленген ортаға, адамдарға, олардың арақатынасына тәуелді болады. Бір сөзбен айтқанда, отбасы - барлық рөлдері бөлініп қойылған қоғамның шағын моделі болып табылады, әрбір рөлдің шебер орындалуына «отбасылық сюжеттің» дамуын үнемі байқап жүретін кішкентай ғана адам өмірі байланысты.

Кез-келген шағын отбасыдан алып мемлекет құралады, біз отбасымызды рухани қазынамен байыту арқылы, төл мәдениетімізді, салт-дәстүрімізді бойымызға сіңіру арқылы мемлекетіміздің, қазақ деген елдің керегесін кеңейте аламыз. Болашақ біздің қолымызда.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Уоткинс Дж. Қоғамдық әлеуметтік жұмыстағы жағдайларды басқару: денсаулық сақтау, білім беру және әлеуметтік қызметкерлерге арналған анықтамалық. - Қазақстандағы БҰҰ ЮНИСЕФ: Астана, 2012 ж.
2. «Кішкентай балалардың әл-ауқатын жақсарту үшін отбасылар мен тәрбиешілер

арасындағы серіктестік» оқыту модульдері. ЮНИСЕФ-тің біліктілігін арттыру курсының материалдары, Астана - 2017 ж.

3. «Кішкентай балалардың әл-ауқатын жақсарту үшін отбасылар мен үйдегі медицина қызметкерлері арасындағы серіктестік» оқыту модульдері. ЮНИСЕФ-тің біліктілігін арттыру курсының материалдары, Астана - 2017 ж.

4. Әсет Л.Е. Алғашқы медициналық-санитарлық көмек деңгейіндегі жағдайларды басқару // «Әлеуметтік жұмыс тәжірибесінде жағдайларды басқару стандарттарын енгізу мәселелері» ғылыми конференциясының материалдарының жинағы 11 сәуір, 2019 ж., Нұр-Сұлтан, 50-54 жж.

Нұрғали.А.Б., «Емдеу ісі»-21 тобының студенті

Ғылыми жетекші: Батыс Қазақстан жоғары медициналық колледжінің кәсіби шет тілі пәнінің жоғарғы санатты оқытушысы Габдуллина Г.С.

Батыс Қазақстан Жоғарғы медициналық колледжі, Орал қ., Қазақстан Республикасы

«ЕГЕМЕН ҚАЗАҚСТАНДЫ ӘЛЕУМЕТТІК ЖАҢҒЫРТУ»

Егемендік дегеніміз - бейбіт өмір, халықтың істерінің жетістіктерге қол жеткізуі ұлттың толыққанды құқыққа ие болуы деп түсінген абзал. Міне осындай баға жетпес байлықтың ел басына қонған бақыттың ең мықты тұғыры – Егемендік. Егемендік-қазақ халқының ғасырлар бойы аңсаған асыл арманы биіктері еркін істері еді. «Желтоқсанның ызғары мен солақай, саясаттың сынына» -төтеп беруі Егемендікке жетуге үміт отын жаққаны белгілі.

Еліміз егемендікке бет бұрған жылдардан бері әлеуметтік мәселелерді қозғаушылардың саны артты. Көптеген, қордаланған әлеуметтік мәселелер халықтың мұң-мұқтажының жақсаруына пайдасы тиюде. Егемендіктің 30 жылында талай толайым табыстарға кенеліп, ел экономикасы қарқынды дамып келеді. Салиқалы саясат салтанат құруда. Халықаралық қарым-қатынас артуда. Оң келіссөздер түсіністікпен орнығуда. Ел басы айтқандай, қазақтың егемендігі баянды етуде, өзгелердің басын құрап ұйымдастыруда рөлі жауапкершілігі өте зор. Халықтың әлеуметтік тұрмысының күннен күнге жақсаруы, жұмыссыздықтың азаюы, еңбекақы мен зейнет ақының артуы ұлттың өткен өміріндегі күдікті сейілтпін алдағы уақытта сеніммен қараудың кепілі. Елімізде жержаһанға зор қауіп төндірген пандемияға қарсы күрес әлі де жалғасуда. Мемлекетіміз азаматтардың өмірін және денсаулығын қорғау үшін бар күш-жігерімізді біріктірді. Осындай сын сағатта ынтымағы жарасқан халқымыз жұдырықтай жұмылды. Пандемия кезінде халқымыздың әлеуметтік тұрмысын жақсарту барысында көптеген шаралар өткізілді. Мысалы пандемияның кесірінен көптеген азамат, азаматшаларымыз карантин кесірінен жұмысынан айырылып, жұмыссыз қалды. Мемлекет халықтың жағдайын түсініп, қолдап барынша, қолдарынан келгенше көмектерін көрсетті. Бұлда халқымыздың әлеуметтік тұрмысын дұрыстауға ықпалын тигізді.

Егеменді елімізді жаңғырту үшін биліктегілер азаматтарымыздың лайықты өмір сүруіне жағдай жасауға, олардың құқықтарын қорғауға, заң үстемдігін қамтамасыз етуге, жемқорлыққа қарсы күресті күшейтуге міндетті деп ойлаймын.

Елімізде қазіргі кезде жұмыссыздық, білімсіздік, тұрғылықты жердің болмауы, күн көрістің болмауы сынды күрмеуін таппаған мәселелер жетерлік. Бұл мәселерді шешу мақсатында мемлекет «Жұмыспен қамту жол картасы-2020» бағдарламасын ұсынған болатын. Экономиканы, еңбек нарығын демеп отыратын осындай бағдарламалар әлемдік тәжірибеде бар. Әрине, бұл, жұмыссыздықты түпкілікті жояды дегенді білдірмейді. Бірақ, осы арқылы циклдік (мұндай жұмыссыздық түрі экономика дағдарысқа ұшырап, тиісінше, өндіріс, қызмет көрсету салалары құлдырағанда пайда болады) деп аталатын жұмыссыздық түрлерінің ішіндегі ауырына төтеп беруге де, әрі қарай экономиканың жаңа

қарқында алға жылжуына да мүмкіндік бар. Елбасының алдымен экономиканы жүргізейік, сол кезде әлеуметтік мәселелер де шешілетін болады, осыларды реттеп алған соң саясатқа келеміз деген сөзін өмір көрсетіп отыр. Сондықтанда бірінші елдің экономикасы дамыту керек деп ойлаймын. Оған осы Президент сайлауы және парламент кезінде, көз жеткіздік. Қазақстан халқы өткір саяси мәселелерді талқылауға белсенді қатысуға дайын екенін көрсетті. Жарысқа түскен саяси партиялар мен қоғамдық қозғалыс өкілдері өз бағдарламалары мен жоспарларын сайлаушылардың назарына ұсынды [1].

Егеменді Қазақстанымызды әлеуметтік жаңғыртудың мақсаттары мен мәні қоғамды жаңа индустриялық-инновациялық экономика жағдайындағы өмірге дайындаудан, Қазақстанның үдемелі экономикалық дамуы мен қоғамдық игіліктермен кең көлемді қамтамасыз ету арасындағы оңтайлы тепе-теңдікті табудан, құқық пен әділеттілік қағидаттарына негізделген әлеуметтік қатынастарды бекітуден тұрады.

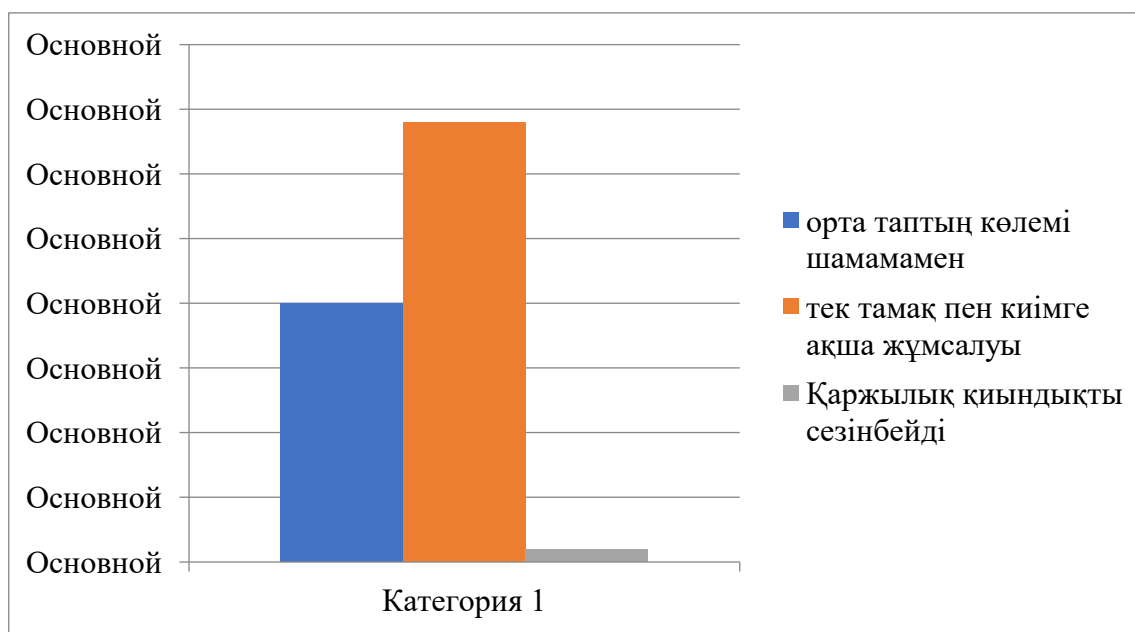
Жаңғырту үдерістері шеңберінде қандай маңызды міндеттерді шешу қажет? Бұл тізім құрғақ және ұзақ-сонар көрінуі мүмкін, бірақ оны атап айтқан жөн. Бұл міндеттер ұзақ, немесе шешілмейтіндей көрінуі мүмкін, бірақ оларды міндетті түрде атап айтқан жөн.

Түйіткүлді мәселелерді көтеру, реттеу мен шешудің әділетті заңдары мен нақты құқықтық нормаларын, сондай-ақ әлеуметтік қатынастардың барлық жүйесінің қызметін қабылдап, іске қосқан ұтымды.

Қазақстандықтардың сапалы әлеуметтік үлгі-қалыптары мен кәсіби біліктілігі жүйесін, әсіресе экономикалық белсенді тұрғындардың арасында жасап енгізу міндеті тұр. Негізінде мемлекеттің, жеке сектор мен кәсіби бірлестіктердің әріптестік механизмдері болатын әлеуметтік-еңбек қарым-қатынасының тиімді моделін құру маңызды. Қазақстандықтардың өмірінде өзін-өзі ұйымдастыру, оның ішінде жергілікті өзін-өзі басқару органдары бастауын дамытып, азаматтардың әлеуметтік бастамаларын жүзеге асыруда нақты тетік болуы тиісті азаматтық қоғам институттарын «заманауилыққа айналдыру» керек.

Қазақстан қоғамы өмірінің ақпараттық құрамдасын біршама жоғарылатып, Интернет-технологияның мүмкіндіктерін азаматтарды ақпараттандыру, сондай-ақ мемлекет пен тұрғындардың тұрақты «кері байланысын» нығайту мәселелерінде де кеңейту міндеті тұр. Орта таптың үздіксіз өсуіне, инновациялық экономиканың басты қозғаушы күші - креативті таптың пайда болуы мен дамуына жағдай жасау маңызды. Масылдық пен әлеуметтік инфантилизм секілді құбылыстарды еңсеріп, жеке адам мен бизнестің жоғары жауапкершілігіне, барлық еңбек субъектілерінің мемлекетке қатысты әріптестік өзара қарым-қатынасына негізделген еңбек қызметі мен игілікке жаңа тартымдылық енгізу қажет. Жаңғыртудың маңызды аспектісі - Қазақстанда биліктің барлық деңгейіндегі сарапшылар мен менеджерлердің кәсіби корпусымен «тігінен» және «көлденеңінен» құрылған әлеуметтік үдерістердегі тиімді мемлекеттік басқару жүйесін құру. Саясаткеріміз елімізді отыздыққа енген – бірі іргелі де қуатты дамыған, екіншісі шағын, бірақ, әлеуметтік жағынан алда тұрған елдермен кішкене салыстырып көрді. Егер, дамығаз 30 ел құрамына кірген мемлекеттердің әлеуметтік әлеуетімен салыстырсақ, біздің елде әлеуметтік бағытта әлі де көп жұмыстар атқарылуы керек. Әдетте, орта тапқа үй-жайы, автокөлігі, орта табысы бар адамдар жатқызылады. Осы өлшеммен қарағанда, біздің ел халқының көпшілігі автокөлікке қолы жете алатындай деңгейде. Оған шүкірлік етеміз. Әлбетте, егер, жаңа-ескі автокөлік деп бөлмей, жалпы алсақ. Бірақ, тұрғын үйді ипотека жолымен, әсіресе, нақты өз ақшасымен сатып алу жағы әлі де төмендеу. Содан да болар, кей деректе еліміздегі орта таптың көлемі шамамен 20% делінген. Capital.kz. басылымының (03.06.2015ж.) ақпаратына қарағанда, тіпті қазақстандықтардың 34%-ы ақшасының тек тамақ пен киімге жететінін мәлім етіпті. Ел халқының бар болғаны 1%-ы ғана ешқандай қаржылық қиындықты сезінбейді екен! Әрине, Тәжікстан, Қырғызстан, Өзбекстан елдерінен әлеуметтік жағдай бойынша алдамыз. Бірақ, біздің жеткіміз келіп отырған елдер дамыған алдыңғы отыздық қой! Бұл

статистикаға қарап әлі де халықтың әлеуметтік жағдайын жақсарту үшін жұмыс жүргізілуі тиіс. Еліміздің экономикалық жағдайының жақсаруына жасаған қадамдары арқылы, оның ішінде, кәсіпкерлік саласын дамыту арқылы, біз қазақстандықтар өзіміздің стратегиялық мақсаттарымызға, тәуелсіздігіміздің нығаюына, келісім мен бейбітшілікте өмір сүруімізге толық сенімдіміз. Ол үшін әрбір қазақстандық ел экономикасын, әлеуметтік жағдайын жақсартуға байланысты өз үлестерін, білімділіктері мен бәсекеге қабілеттіліктерін көрсете білсе болғаны [2].

Дегенмен, біздегі «Жұмыспен қамту жол картасы – 2020» бағдарламасы да әлеуметтік жаңаруға бастайды деп сенейік. Әлеуметтік жаңару, даму – орта таптың санының артуына негіз жасайды. Орта тап артқан сайын қоғамдық тұрақтылық та беки түспек немесе ел тыныштығына мүдделі көзі ашық азаматтар артады деген сөз... Бұл еліміздің барынша тұрақты саяси экономикалық дамуына жол ашады.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың бастамасымен 2020 жыл «Еріктілер жылы» деп жарияланғаны белгілі. Егеменді Қазақстанымыздың әлеуметтік жаңғыруына еріктілердің қосқан үлестері өте үлкен. Батыс Қазақстан Жоғарғы медициналық колледжі еріктілері көп жұмыс атқарды. Олар қарттар үйіне, халықты әлеуметтік қорғау жүйесінің әлеуметтік қызмет көрсету орталықтарына жұмылдырылды. Кішкене жұмыстар атқарылса да, бұнда бір еліміздің әлеуметтік жаңғыруына ықпалын тигізеді деп ойлаймын [3].

Егеменді Қазақстанның алдына қойып отырған басты мақсаттарының бірі — адамдардың жақсы тұрмысын іс жүзінде қамтамасыз ететін қоғам орнату. Осы орайда әрбір адамға кәсіпкерлік еркіндік пен мүмкіндік туғызып, жоғары әлеуметтік мәртебеге жетуін қамтамасыз ету, зейнетақыны және жәрдемақыны арттыру бүгінгі күннің қажеттілігінен туындап отыр. Әлеуметтік саладағы басты міндеттер: ұлттық байлықты көбейту, халықтың тұрмыс-тіршілігі жөнінен дүние жүзіндегі озық дамыған елдермен аравыздағы артта қалушылық пен алшақтықты азайту, яғни технологиялық дамудағы және тұрмыс жағдайы деңгейіндегі айырмашылықты қысқарту. Болашақта 30 елдің қатарына кіріп, еліміздің әлеуметтік жаңғыруы тек мемлекет басшылары емес, әрбір елім деген, жерім деген әрбір қазақстандықтардың парызы. Лайым, еліміздің келешегі кең, жарқын болсын!

электрондық нысанда жасалады, былайша айтқанда электрондық еңбек шарты - бұл жазбаша түрде жасалатын еңбек шартының дәстүрлі нысанына қосымша опция.

Электрондық портал арқылы компаниялар бос жұмыс орындарын, халықты жұмыспен қамту орталықтарына (ХЖҚО) келмей-ақ ұсынады. Бұл міндетті түрде келіп қатысу рәсімін алып тастады. Жұмыс беруші өзінің бос жұмыс орны туралы ақпаратты электрондық еңбек биржасының порталында орналасқан жеке кабинеті арқылы жіберіп, бар бос жұмыс орындар бойынша мәліметтерді ұсыну міндетін іске асыру жеңілдетілді.

Кәсіпкерлер мен жұмыс іздеген тұлғалар еліміздің басқа қалалар мен елді-мекендерінен жұмыскерлер таңдауға және жұмыс іздеуге мүмкіндігін ақысыз түрде іске асыруға қол жеткізді.

Сонымен қатар, жоба аясында өзін-өзі жұмыспен қамтыған халықты тіркеу бойынша ұсыныстар әзірленді. Мұнда «SABER» халықаралық әдістемесі қолданылады, яғни қысқа мерзім ішінде оқыту, даярлау, қайтадаярлау қызметтерін ұсынатын орталықтардың жұмысына бағалау жүргізіледі, жұмыссыздарға сапалы білім беретін оқу орталықтары анықталды, «Digital Agent» қосымшасы арқылы кері байланыс орнатылып, жұмысқа орналастыру мәселелерін шешудің тиімді тетігі жүзеге асырылады.

Мемлекет басшысының бастамашылығымен іске асырылып отырған бұл маңызды істің негізгі мақсаты – еңбек қатынастарының жариялылығын (ашықтығын) қамтамасыз ету үшін электрондық еңбек шартын жасасу рәсімін заңнамалық реттеу және оңтайландыру.

Бұл мақсат өз алдына мындай міндеттерді шешуге қол жеткізеді:

- 1) жұмыскерді жұмысқа орналастыру тарихы жүргізіледі;
- 2) еңбек заңнамасының бұзылу фактілері анықталады;
- 3) мемлекеттік органдардың ақпараттық жүйелері арқылы жұмыскердің жеке ісін дайындау;
- 4) сол немесе басқа азаматтың еңбек қызметі бойынша сенімді ақпарат көзіне қол жеткізу және деректерді сақтау.

Электрондық еңбек биржасының басым тұстары мынандай:

- 1) еңбек құқықтарын сақтау мониторингісінің тиімділігін арттырады;
- 2) жалған құжат жасау тәуекелін жоққа шығарады;
- 3) жұмысқа орналастыруды жылдамдатады;
- 4) болашақта қағаз еңбек кітапшалары мен қағаз құжаттардан бас тарту арқылы зейнетақыны белсенді форматта тағайындау мүмкіндігі пайда болады.

Электрондық еңбек биржасының тиімділігі:

- 1) кадрлық іс қағаздарын жүргізуді, еңбек стажын, жұмыскердің біліктілігін, жұмыс орнын растауды, мәліметтерді сақтауды оңайлатады және оңтайландырады;
- 2) жұмыспен қамту және еңбек шартын жасасу, оның ішінде қашықтықтан жұмысқа тұру сияқты қазіргі жұмыспен қамту нысаны кезінде қиындықтарды азайтады;
- 3) мемлекетпен еңбек ресурстарының босауын болжауға және оларды жұмыспен қамту бойынша шаралар жүргізуге мүмкіндік туғызады.

Сонымен қорыта келгенде, қазіргі пандемия жағдайында еңбек қатынастары саласында электрондық жүйенің жұмыс істеуі көпетеген мәселенің шешімін тауып отыр. Бастысы тәкімшілік шығындар жойылды, жұмыс берушілер халықты жұмыспен қамту орталықтарына бос жұмыс орындары жайлы мәліметтерді тікелей ұсынуға міндетті емес, оны онлайн режимде электрондық еңбек биржасындағы жеке кабинеті арқылы жасай алады.

Қазіргі уақытта Еуразиялық экономикалық одаққа мүше мемлекеттердің азаматтарын жұмысқа орналастыру және жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету үшін мемлекеттер арасында бірыңғай электрондық еңбек биржасын құру бойынша сандық экожүйенің моделін қалыптастыру бағытындағы ғылыми-зерттеу жұмыстары жүргізіліп жатыр. Бұл зерттеу нәтижелері оң шешімін тапқан жағдайда жоғарғы деңгейдегі халықаралық іс-шаралар жоспарлары іске асырылатын болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. https://forbes.kz/news/2021/03/03/newsid_245069

Погорелова А.В., студентка группы СР-20-4с
Научный руководитель – к.п.н., доцент Абдакимова М.К.
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

ПОДДЕРЖИВАЮЩАЯ СУПЕРВИЗИЯ: ПРОФИЛАКТИКА ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ВЫГОРАНИЯ СОЦИАЛЬНОГО РАБОТНИКА.

Задавались ли вы вопросом, куда и к кому может обратиться за профессиональной помощью сам социальный работник? Социальный работник работает с людьми, а часто – с семьями находящимися в трудной жизненной ситуации, оказывая им помощь и содействие, осуществляя сопровождение, работая с документами, оформляя получение АСП и др. Очень часто сотрудники социальных служб сталкиваются со сложными ситуациями, которые требуют большой эмоциональной отдачи. Как при этом поддерживать компетенции сотрудников и качество предоставляемых услуг на должном уровне и оказывать необходимую поддержку для профилактики профессионального выгорания?

Вопрос помощи для тех, кто оказывает помощь, на сегодняшний день остаётся актуальным. В ряде профессий и дисциплин, включая социальную работу, уже разработаны эффективные модели, типы и процедуры супервизии, целью которой является оказание профессиональной помощи специалистам помогающих профессий.

Супервизия - это метод наставничества, консультативного, поддерживающего сопровождения и повышения квалификации и компетенций в сфере социальной работы. Благодаря супервизии, социальные работники, специалисты и консультанты, укрепят и расширят свои профессиональные навыки, личную и профессиональную компетенцию [1].

Основные цели супервизии:

- Обеспечение качества, мониторинг практики и управление эффективностью работы, включая обеспечение соблюдения профессиональных стандартов в отношении работы с клиентами.
  - Развитие и текущая оценка практических навыков специалистов.
  - Обеспечение адаптации и интеграции новых специалистов, а также интенсивная поддержка и руководство специалистами в течение первого года их работы.
  - Обеспечение обучения персонала и его профессионального развития.
  - Обеспечение практики размышления, о своих действиях, путем обсуждения конкретных случаев и индивидуальных планов работы.
  - Обеспечение и контроль эффективности ведения случая и координации работы.
  - Эффективное использование рабочего времени и планирование работы, в том числе управление рабочей нагрузкой.
  - Помощь в установлении и поддержании соответствующих профессиональных границ с клиентами (получателями услуг).
  - Эмоциональная поддержка - предотвращение профессионального стресса и выгорания, помощь в управлении стрессом.
  - Обеспечение эффективной межведомственной работы - перенаправление и координация работы со случаем.
  - Поощрение подхода, ориентированного на ребенка.
  - Обеспечение понимания и сопереживания для семей, получающих помощь.
  - Продвижение антидискриминационной практики.
- Уже с самого начала мы видим серьезные ожидания от супервизии, оправдаются они

или нет, во многом зависит от профессионализма супервизора. Давайте рассмотрим, кто такой супервизор и какие требования предъявляются к нему [2].

Вполне вероятно, что руководителям специалистов, оказывающих АСП, будет не хватать времени для обеспечения регулярной, поддерживающей и рефлексивной супервизии. Если они не проходили подготовку и не имели опыта непосредственной социальной работы с отдельными гражданами и семьями, то им также будет не хватать практического опыта и понимания специфики работы, чтобы оказывать поддержку специалистам в процессе обучения и развития их практических навыков. В том случае, если менеджеры имеют достаточно ресурсов и готовы оказывать супервизорскую поддержку, они должны пройти 5-дневный тренинг для специалистов оказывающих АСП и работающих с уязвимыми семьями «Современные психосоциальные аспекты работы с семьями и детьми», а также пройти дополнительную подготовку по вопросам проведения супервизии. В тех случаях, когда это невозможно, рекомендуется, чтобы супервизию осуществляли опытные специалисты и консультанты, работающие в рамках системы АСП, которые имеют подготовку не менее уровня магистра области социальной работы или смежной дисциплины, опыт непосредственной практики социальной работы с индивидами и семьями/клиентами социальных услуг.

Функции супервизии:

Супервизор социальной работы - это опытный сотрудник организации, которому делегированы полномочия направлять, координировать, улучшать и оценивать эффективность работы подчиненных, за деятельность которых он или она несет ответственность. Конечная цель супервизии – представить клиентам центра наилучшие услуги, как в количественном, так и в качественном отношении, в соответствии с политиками и процедурами организации.

Принято выделять три основные функции супервизии, которые пересекаются и дополняют друг друга:

- административная (менеджерская, контрольная);
- образовательная (наставническая или обучающая);
- поддерживающая (консультативная) [3].

Административная супервизия является синонимом управления и ориентирована на политику организации или организационные требования и фокусируется на уровне функционирования супервизируемого на рабочем месте и при выполнении рабочего задания. В ходе взаимодействия супервизор в процессе анализа оценивает работу супервизируемого и определяет области, требующие улучшения. Так, образовательная супервизия направлена на совершенствование знаний и практических компетенций осуществления социальной работы с клиентами. Поддерживающая функция супервизии направлена на противодействие стрессу и снижение возможного негативного фона, связанного со сложностью случаев клиентов, физической и эмоциональной нагрузкой. Сочетание наставнической, менеджерской и поддерживающей супервизии необходимо для развития компетентных, этических и профессиональных социальных работников.

Супервизия бывает трех видов: очная, дистанционная, смешанная.

Очная супервизия осуществляется на рабочем месте, в рабочем поле, предполагает работу напрямую с супервизиантом или группой и предоставленным материалом.

Заочная супервизия осуществляется при помощи программ или приложений аудио/видеосвязи, и также предполагает непосредственную работу с супервизиантом или группой и с предоставленным материалом по случаю или текущей работе.

В ситуации с COVID 19 дистанционная форма взаимодействия стала привычной, с начала ввода карантинных мер в стране ассистенты, специалисты и социальные работники успешно проходили тренинги по повышению профессиональных компетенций в онлайн-формате.

Таблица 1.

Типы супервизии

Тип супервизии	Уровень квалификации супервизируемого	Примечание
Индивидуальная супервизия	Менее опытен	Через регулярные встречи супервизируемого с опытным супервизором реализуются все три функции супервизии
Индивидуальная супервизия	Равная квалификация	Совместное консультирование друг друга, взаимообучение, взаимопомощь
Групповая супервизия	Равная квалификация	Этот вид супервизии не желателен для начинающих сотрудников, не имеющих опыта работы
Групповая супервизия	Группа супервизируемых имеет начальный уровень консультативной работы	Супервизор – руководитель группы, работает с каждым по очереди; Супервизор стимулирует групповую работу супервизируемых

Одна из важных задач в супервизии – это содействовать сотрудникам в профилактике выгорания. Работники помогающих профессий, к которым относятся специалисты, консультанты, социальные работники Центров, наиболее подвержены выгоранию.

Профессиональное выгорание. Синдром эмоционального выгорания - это процесс постепенной утраты эмоциональной, умственной, физической энергии, проявляющейся в симптомах истощения, утомления, личной отстраненности и снижения удовлетворения процессом работы.

Выгорание в социальной работе может начать проявляться с отчуждения от клиентов. При этом состоянии социальная миссия утрачивает свою внутреннюю ценность и становится обязательством, которое необходимо выполнить [4].

При взаимодействии с сотрудниками Центра супервизору необходимо обращать внимание и спрашивать сотрудника о наличии таких признаков, как постоянная усталость, падение работоспособности, головная боль, нарушение сна, снижение аппетита и усиление тяги к табаку, кофе, алкоголю, энергетическим напиткам. Супервизор должен интересоваться, возникает ли у супервизируемого ощущение беспомощности, безнадежности и апатии. А главное, замечает ли специалист у себя притупленность чувств– отсутствие желания эмоционально откликнуться на ситуации, которые, казалось бы, должны трогать. Не исчезло ли чувство сопереживания людям?

Таблица 2
Стадии выгорания

	Стадия	Симптомы у социального работника
1	Идеализм (Кто, если не я?)	Социальный работник чувствует свою ответственность и желание помогать и спасать клиентов. У него были возвышенные ожидания от своей работы. Социальный работник пренебрегал рабочим графиком и иногда выходными для выполнения работы.
2	Хроническая усталость (Еще могу, но все сложно)	Социальный работник начал испытывать постоянную усталость, ходить на работу уже не было желания, но чувство ответственности брало верх. Социальный работник начал испытывать чувство вины по

		отношению к членам своей семьи, и, чтобы как-то оправдаться, он погружал членов своей семьи в проблемные ситуации на работе.
3	Истощение (Не могу и не хочу)	На этом этапе социальный работник начал испытывать раздражение или безразличие к клиентам. Непонимание в семье усугубилось. Начались проблемы со здоровьем, бессонница и головные боли, в этот же период он начал больше потреблять стимуляторы для организма в виде кофе и энергетических напитков
4	Деформация (Ненавижу)	На данной стадии социальный работник стал относиться к работе халатно, клиентов воспринимать враждебно. Дома ситуация ухудшилась. Что-либо изменить в себе и в ситуации он уже не в силах. В итоге истощенная иммунная и нервная системы не выдерживают.

Таблица 4
Причины, влияющие на выгорание

Личностные	Ситуационные
Завышенные ожидания относительно самого себя и работы	Неопределенность роли и ожиданий от социального работника
Высокий уровень вовлеченности, самоотверженности и идеализма	Конфликт между требованиями сотрудников начальства и получателей социальных услуг
Потребность доказать свою состоятельность	Перегрузки
Сильная ориентация на достижение целей	Межличностные конфликты
Неумение говорить «нет»	Отсутствие должной подготовки для работы в социальной сфере
Предрасположенность к самопожертвованию	Недостаточное количество необходимого времени
Тенденция к тому, чтобы быть «дающим», а не «берущим»	Недостаточная социальная поддержка
Неправильная мотивация	Недостаток благодарности

Список использованной литературы:

1. Жаманчинов А. Организация супервизорской поддержки специалистов, оказывающих адресную социальную помощь гражданам. Учебный модуль по заказу ЮНИСЕФ Казахстан, 2020.
2. Жаманчинов А. Обеспечение качества предоставления социальных услуг. Учебный модуль по заказу ЮНИСЕФ Казахстан, исполнитель О.Ф. Центр комплексной поддержки семьи «Семейная Академия». 2018
3. Национальная Ассоциация Социальных Работников США. Стандарты супервизии в социальной работе, 2013.
4. Психологическая супервизия: учебное пособие для бакалавриата и специалитета/ Г.В. Залевский. – 2-е изд. – М.: Издательство @«Юрайт», 2019. 176 с. –(Серия бакалавр и специалист)

Санахвай Ә.С., Т9-20-2 тобының студенті
Ғылыми жетекші: Тарих магистрі Сагиндикова С.С.
Қарағанды технология және сервис колледжі КММ, Қарағанды қ., Қазақстан
Республикасы

ҰЛТТЫҚ САНАНЫ БИІКТЕТЕТІН ТАРИХ ДАНАЛЫҒЫ

Ұлттық интеллигенция болмысы халықтың үлгі алатын мемлекеттің бет бейнесі болып табылады. Зиялықтың өзі үлкен қасиеттен, сол қасиетті халықтың игілігіне бағыттай алған кемел мінезден көрінеді. Рухани қасиеттерін ел игілігіне бағыттауда ұлттық интеллигенция өкілдерінің тарихтан келе жатқан ұлт тұлғаларының жолын негіздеу, насихаттау, жалғастырып отыру принципі ерекше құбылысқа ие. Бұның барлығы бірліктің ұлттық және азаматтық бірегейліктің сақталуы үшін қажет. Әркім әр жаққа тартып отыратын, ақшаның рухы билеп, қоғамдағы мәселелерді елемейтін, әлсіздіктен өзгеріп тұратын құбылмалы мінез қоғамдық ортада көбейетін болса әрине сенім, ауызбіршілік болмайды. Бірақ болмаған жерде бірегейлік тағы жоқ. Алаш зиялылары айтқандай, зиялылардың міндеті халықтың көзін ашу, қоғам ішінде көзге көрінбей жататын, бірақ күш алып отыратын мәселелерді көтеру, оның уақытылы дұрыс шешілуіне ықпал етіп отыру, қоғамның қай мәселесіне де мемлекет пен халықты қатар жұмылдыратын ұлттық интеллигенцияның зердесе ел болашағы үшін қоғамға ауадай қажет. Алаш зиялыларының жүйелі ізденістері, ортақ көзқарастары ұлттық білімді, ұлттық сананы күшейтіп, өткен ғасыр басында халықты қауіп-қатерден сақтауға қызмет етті. Алаш зиялылары 1913 жылы «Қазақ» газетінің алғашқы сандарында жарияланған «Қазақ тарихы» жөнінде жазылған мақалада, «Қазақ ішінде әр үйдің отағасысы, әр ауылдың ақсақалы тұрған бір шежіре. Бұрынғы өткен кеткеннен естіген білгені болса кейінгі жастарға соның бәрін айтып отырады» -деп ұлттық тәрбие ісінде әрбір қазақ қоғамындағы ата-ананың міндетін атап көрсеткен[1]. Адамның қоғам алдындағы жауапкершілігі отбасындағы тәрбиеден басталады. Тарихи білім арқылы жастың санасын, ой-өрісін қалыптастыру ата-ананың мемлекетке тигізер көмегі болып есептелмек. Өйткені, ел мүддесіне қызмет ететін мемлекет азаматы алдымен отбасынан тәрбиеленіп шығады. Тәрбиесі күшті, ой өрісі биік қазақ жастарының тәуелсіздікті қайтару жолындағы ізденісі тарихтағы ата-ананың да қоғам алдындағы жауапкершілігін айқындай түспек.

Зиялылардың ел, ұрпақ алдындағы міндеті қоғамға адал, ұлттың рухани дүниелеріне қамқор болуында. Ұлттың рухани дүниелері ұрпақтан ел азаматы болуды, адалдық пен білімді талап етеді. Осы екі нәрсені қадірлей білген адам ғана ұлт руханиятының өрісіне еніп, қасиетін иелене алады. Ой өрісі кең, діни сауаты мол, санасы биік, түсінігі терең адамның қадір-қасиеті жөнінде Әл-Фараби бабамыз, «Білім, яғни ғылыми мұра қалдырған адам өлгеннен кейін өз қамы үшін ғана қарекет еткен адамнан қадірлі, білгіш, көреген болады. Өйткені, көп мал, мүлік күйттеу ғылымға кесірін тигізеді. Сондықтан, мұра қалдыру дүниеауи қам-қарекетке қарағанда абзал да қадірлі, ол ғылымға кесірін тигізбейді» [2], - деп жазған еді. Мәдениетті елдерде ұлттық мүдде, тарих, дін, философия, ғылым кез-келген адам жақындай бермейтін, жауапкершілігі зор дүние. Әл-Фараби данамыз айтқандай, халыққа пайдасы мол ғылыми мұра қалдыру ғылыми атақ алып, атақты болу емес. Ұлттық санасы биік, қабілетін ерте шыңдаған (халыққа жаны ашып) тарихтың тағылымын білу арқылы жан-жақты білім мен ақыл-парасатқа ие кез-келген адамның іс-әрекеті (ізденісі), шығармашылығы (жазған дүниелері) ғылыми мұра болып саналады.

Әрбір тұлғаның мемлекет алдындағы жауапкершілігі халыққа оның қызметі арқылы тікелей бетпе-бет көрініп отырады. Ұлт ісіне келгенде зиялылар арасында бақ таласы деген жоқ, олар халыққа үлгі болу үшін өздерін елдің алдында кіші санаған және кішілікті

кісілігімен көрсете білген. Осының салдарынан мемлекетке, елге жақын болу дәстүрге айналады, жастар қашанда зиялылардың соңына ереді. Тарихтағы қазақ жастарында сенімі, түсінігі, сезімі арқылы қоғамнан оқшаулану, әлеуметтік ортада өгейлену жоқ. Себебі, халықтың ұлттық санасы зиялылардың қызметімен нығайып отырған.

Тәкәппарлық тарих түгілі, халыққа да жүрмейді. Халық игілігіне бағытталған кез-келген істің басында тұлғаның елдігі ашық түрде көрініп, халықтың ішкі дүниесіне жеткенде қана қоғамға деген сенім, жанашырлық, өмірге деген білім қалыптасады. Алаш зиялылары ұлттық сананы көтеру арқылы жұрт ісін дамытуды көздеді. Олардың ұғымында кез-келген ел игілігіне бағытталған іс жүзеге асу үшін алдыменен әлеуметтік ортада ұлттық идеяның жалғасуына, ел болмысының бойына тарауына ықпал ететін интеллектуал адамдар болуы қажет. Халық өзінің төл дүниелерін иеленіп, өзі-өзіне келгеннен кейін ғана жаңашылдыққа бейімделіп, жаңа дүниелерді қабылдай алады. Жүсіпбек Аймауытов «Ұлтты сүю» мақаласында: «Кейбір оқығандар да қара халықтан бойын аулаққа салғысы келіп, қызыққа салтанатқа салынғысы келетін салқындық ірілік мінездердің ұшығы сезіледі. Адам шалдуар нықысының әнімен кетсе, өзін-өзі тергеуге алмаса, жаман мінезінен тыйылып, жақсы жағын тәрбие қылмаса, бұзылып кетуі оп-оңай.

Ақтығында айтпағым: оқығандар өзін өзі тәрбие қылу керек. Қара халықтан жиренбей, жақын жүріп, сырласып, мұң-мұқтажымен таныс болып, өз ұлтын сүюге, халыққа өзін сыйлату керек» [3],-деп тұжырымдаған еді.

Ұлттық санасы биік ел бір жағадан бас, бір қолдан жең шығарып үлкен жетістікке жетеді. Елдігімен біріккен халыққа, саналы әрекеті мол ұрпаққа мұратына жету оңай. Себебі, бұндай қоғамда елді аяғынан шалатын кері тартпа әдеттер болмайды. Тарихпен ой бөлісетін, ұлттан өзін кіші санайтын, ұлттың дүниелеріне жауапкершілікпен қарап әрекет ететін жастар қатары көп болады. Тарихтың тағылымын қадірлеп, одан керегін ала алатын, діні мен діліне адал жұрт қоғамының болашағын өз болашағым депқабылдайды.

Қай заманда болмасын қазаққа діні мен ділінен адасу жат нәрсе. Тарихқа тереңірек үңілген адам қазақ болмысының шеңберінде ұлттың дүниесіне айналған тарих, дін, дәстүр, мәдениет, әдебиет, тәрбиенің бір-біріне қарсы келмегендігін жете түсінеді. Ұлт ісіне қызмет етуден жалықпаған, еткен еңбегі үшін есептеспеген, барлық дүниесін ұрпағына тарту еткен қазақ тұлғаларының бойында рухани тереңдік жатыр. Бұл тереңдіктің басында ұлттық сананы кемел биігіне жеткізген имандылық пен діни білім бар. Қазақтың ұлттық деңгейінен қарасақ, ұлттық сана дегеніміз елдің өткен тәжірибесімен өзінің бойындағы бар мүмкіндігін (адамгершілік, қабілет, білім) қатар иеленіп, қоғамында орын алып, өзекті болып отырған әлеуметтік мәселелерге жауапкершілікпен қарайтын, жеке басына ие және қоғамын игілікке жетелей білетін, өз болашағына жауапты, ел болашағына ізгілік әкелетін нәрселерді танып, иелене алған адамның түсінігін, ұғымын, ой өрісін, іс-әрекетін айтамыз. Елге пайдасы мол істерді тындырып, ұрпақтың басын біріктіріп, ұлттық мүддеге жұмылдыратын идеяларды (мұраларды) қалыптастырған зиялылардың рухани деңгейі (интеллектісі) уақыт өте ұрпақтың ұлттық санасына айналып отырады. «Дүниедегі әділ сыншы халық пен тарих» деп алаш зиялылары жазып кеткендей, құбылмалы, жалған әрі жасанды нәрселерді тарих қабылдамайды. Тарих қабылдамайтын нәрсені кейінгі буынның танымы да қабылдай бермейді. Сондықтанда, ұлттық сана әр ұрпақтың ұлттық мүдде деңгейіндегі ойлау жүйесі, ұрпақты ұлт ретінде біріктіруші құбылыс, даналық білімдердің, тәжірибелердің, құндылықтардың ұлттың рухани әлеміндегі бірігуі. Осыған байланысты Әл-Фараби мемлекетіне қызмет ететін адамның бойында болуы тиісқасиеттерді былайша сомдаған: «болмыс мінсіздігі, әлеуметтік ортаға бейімділік, түсінік, ел жағдайын түсіне білетін және зерделей алатын қабілеттің, есте сақтау қабілетінің болуы. Алғырлық, аңғарымдылық, сезімталдық, ақылды болу, сөзге шешен, өнер, білімге құштарлық, жалықпайтын, іздене білетін, еңбекқор, қиындыққа төзімді, барлығын ақылмен зерделеп, сабырмен қабылдайтын мінез, ұқыптылық, үлгерімді, қанағатшыл, ар - намысы, ұяты мол, иманды,

шыншыл, рухы биік, елін сыйлайтын, тектілікті сүйетін, тарихты білетін, ізгі нәрселерге ғана ұмтылатын, оңай олжа табуға жирене қарайтын, әділетті, шынайы, қайрымды, рақымшыл, ақ көңіл, зұлымдығы жоқ, кез-келген жағдайда дұрыс шешім қабылдай білетін, батыл, ержүрек адам» [2]. Ғұлама жоғарыда аталған қасиет-сапаға ие адамдар қана зиялылар қатарынан көрінетіндігін айтып кеткен-ді. Ойшыл зерделеген, жеке адамды, халықты жақсылыққа бағыттайтын игі қасиеттерді қазақ ұлтының ұлттық тәрбиесінің, тарихы мен тұлғаларының бойынан табамыз. Жоғарыда айтып өткеніміздей, ұлттың төл тарихы өткен дәуірдегі халықтың адамгершілік қасиеттерінен, қабілет пен даналықты қадірлеген ұрпақтың рухани қызметінің рухынан туындайды. Ұлттық сана сақталған ортада ғана осы игі қасиеттер ел өмірінде жалғасады. Ал, мемлекет болмысының рухы осы игі қасиеттерден күш алары даусыз. Қоғамды әлсірететін, жастарды қоғамнан оқшаулайтын, халықтың сенімін жоятын теріс нәрселер ұлттық санасы биік қоғамда өмір сүрмейді. Тарихи уақыттың аумалы төкпелі жағдайына, құбылмалы мінезіне қарамай қазақ елінің басын біріктірген, ұлттың рухын, қоғамның ішкі рухани өрісін сақтап отырған Әл-Фараби сомдаған кісілік қасиеттердің, ұлттық сана негізінде жеке адам мен ел болмысының бойында ұялайтындығын ескерген жөн. Ұлттық тәрбие, көркем мінез, халықты, тарихты, ұрпақты құрметтеу, дінді таза ұстау, білімді, еңбекқор, адал болу сынды игі қасиеттер дінімізде де айтылған.

Халқымыздың тәрбиесін өскелең ұрпақтың бойына терең сіңіріп, дін мен дәстүрдің мәнін әріден ұғындырғанда мемлекетшіл санамен қаруланған жастар көптеп қалыптаспақшы. Тарих, дәстүр, дін, мәдениет, өнер қоғамдық ортада адам болмысының мемлекеттің мүддесіне сай қалыптасуына қызмет етеді. Ұлттық мүдде талабына сай өмір сүруге дайын адамның өз болашағы, қоғам, жаңа уақыт алдындағы міндеті қоғамына қажетті, оның игілігіне айналатын білім түрлерін иеленіп, құндылықтарды қалыптастыра білу. Бұл қазақ жырауларының да, ойшыл ғалымдарының да негізгі ұстанымы болды [4]. Ұлттық сана ұрпақтан ауызбіршілікті, еңбекқорлықты, адамгершілікті, терең білімді, адалдықты талап етеді. Ұлттық сана ұрпақтың мәдениеті мен тарихи дүниелеріне, діліне ие болып әрі заман талабына сай икемделіп (ғылымды меңгеруді) өмір сүруін қалайды. Тарихтағы қазақ тұлғаларының тағылымы ұлттық санасы жоғары, рухы биік адамның елдің абыройын ойлағандығын дәлелдейді. Барға қанағат етіп, арға ұмтылу, өмірдің мәні адамгершілікте, еңбекте, білімді болуда деп түсіну зиялыларымыздың ізгі қасиеттерінің бірі. Осы бір келелі мәселені тереңнен ұғыну бүгінгі ұрпақ алдында тұрған міндет. Жүсіпбек Аймауытов жазып кеткендей: «қара халықтың мәдениетті болуынан мәдениетті кісінің қазақ болуы қиын, баласына осы бастан ұлт рухын сіңіріп, қазақ өміріне жақындатып тәрбиелеу керек. Орыс тәрбиесін алған бала ұлт қызметкері бола алмайды» [3]. Алаш зиялыларының мұраларынан түйеріміз, жаңашылдыққа ел болып жұмылған дұрыс. Бірақ, елді жаңашылдыққа жетелейтін, қоғамда ғылымның дұрыс дамуына, жастардың ғылым жолына түсуіне ықпал ететін зиялы ғалымдардың ел ішінен тәрбиеленіп шығатындығын ескерген жөн. Ұлттық санасы биік, терең білімді адамғана ел игілігіне қызмет етеді. Ұлттық сананы биіктететін тарих даналығы.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Дулатұлы М. Алты томдық шығармалар жинағы. 2-том: Көсемсөз, әдеби сын және зерттеу мақалалары, қазақ тілінде жазылған кітаптар көрсеткіштері. – Алматы: Мектеп, 2013. – 392 б.
2. «Түркілік тәрбие» антологиясы. – Алматы: Интеллсервис, 2013. – 1004 –бет.
3. Аймауытов Ж. Ұлтты сүю // Ақиқат. – 2013. - №6. 4-5 бб.
4. Аймауытов Ж. Бес томдық шығармалар жинағы. 5-ші том. Алматы: Ғылым, 1999 ж.

Сатыбалди Н., 11 «Б» сынып оқушысы

Ғылыми жетекші: қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі Тусупова К.Г.

ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР – ҰЛТ ҚАЗЫНАСЫ

«Ел болам десең, бесігіңді түзе» Мұхтар Әуезовтің маржандай сөзінің маңыздылығы күн өткен сайын артып келеді. Өйткені еліміздің ел болып, ұлтымыздың ұлт болып қалыптасуы бесікте жатқан баладан басталмақ. Келер ұрпақ бесікте ана сүтімен, ата сөзімен тәрбие алса, ұлттық құндылықтарын сақтай білсе ғана ұлтымызды сақтап қаламыз.

Мемлекет басшысының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласының негізінде өзіміз ой-түйгенімді сіздерге жеткізгім келеді. Осы мақаласында Елбасымыз еліміздің жаңа тарихи кезеңге аяқ басқаның, осылайша, жаңа елдің қайта түлеуін тайға таңба басқандай айтқан еді. Осы жолдауында рухани жаңғыру тек бүгін, ертеңгі жұмыс емес деп атап кетті. Неге олай айтты десеңіз, бұл уақыттың еншісіндегі және сіз бен біздің қолымыздағы дүние екенің астарлап жеткізді. Естейтін құлақ болса, түсінетін түйсік болса деген мағынада болуы керек. Басшымыз өз халқына сенімді, олай дейтінім жолдауында біздің мақсатымыз айқын, бағытымыз белгілі деп дәл жүрекке тиетін сөздерді негіздеді.

Бүгінгіде егеменді ел, тәуелсіз мемлекет болып әлемге жар салып жатқан кезімізде қазақ ұлтының жанына сүйеу, рухына тіреу болатын басты мәселенің бірі – құндылықтарымыз.

«Құндылық» сөзінің түп төркініне үңілер болсақ «құнды» сөзінен шыққан. Құнды деп танитын дүниелер біздің өмірімізде өте көп. Алайда адамдар көбіне құнды дүниелерге материалдық заттарды көбірек құрметтейтін кезеңге аяқ басып кеткен сияқты. Құнды дүниеміздің ең елеулісі, салмақтысы ол – рухани құндылықтарымыз. Өйткені рухани құндылықтарымызды ұлықтау арқылы рухымыз көтеріліп, ата-бабаларымыздың біздің бойымызға сіңірген игі қасиеттерін санамызда жаңғыртып, жүрегімізде ұйықтап жатқан ұлттық болмысымызды оята білуге септігі тиеді. Рухы биік елді ешқашан жау ала алмайды.

«Еліміздің ұйытқысы – әдет-ғұрыпымыз» деп қазақ әдебиетінің майталманы Ғабит Мүсірепов айтпақшы, әдет-ғұрып – халықтың ғасырлардан санасына сіңіріп, өмір сүру ережелерін құрайтын жоралғылар, салттар жиынтығы. Салтының салтанаты мен алуан түрлілігімен, өзгешелігімен, тереңдігімен, қаймағымен, астарлы ақиқатымен тамсандыратын қазақ халқының дәстүрлі ұлттық сипатта ғана емес, әлемдік деңгейде үлгі алуға тұрарлық. Осы баға жетпес құндылықтардан алыстап барамыз ба?, деген өзекті сұрақ мазалайтыны рас.

Әр кездің, заманның ұрпаққа қояр өз талабы, сұранысы мен міндеттері бар. Ел мәдениетінің дамуы, ұлт болып сақталуы мен қалыптасуы да құндылықтарға байланысты. Рухани жаңғыру идеясы атамекенімен ұлттың бір болуы, адам мен туған жердің байланысуын, адам мен қоршаған ортаның тұтастығын негіздейді. Рухани жаңғырудың негізінде жеке тұлғаның, халықтың қалыптасуын ата-бабаларымыз сонау замандардан білген. Соған негіздеп ұрпағын тәрбиелеген. Салт-дәстүр, саятшылық, аңшылық, аңыз-әңгімелер мен жыр айту мен тыңдаудан батама алған.

Батырлықтың, шешендіктің, тума талант иесі болып ұлт өнерінің тарихта терең арнасын қалдырудың өзі қазақ баласының тарихта жасампаздығының дәлелі.

«Біз бүгінгі бейбіт тірлігіміз үшін, Қазақстан деп аталатын Республиканың жер бетінде барлығы үшін, тарихтың әр тұсында осы елді, осы жерді қорғаған қайсар жандардың аруағының алдында қашан да қарыздармыз», – деп Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаев айтқандай, біздің алдымызда «бабаларының игі дәстүрін сақтайтын», «күллі әлемге әйгілі, әрі сыйлы өз елінің патриоттары» болатын ұрпақ тәрбиелеу міндеттері жатыр. Отаншылдық сезім – ұлт рухының деңгейінің айнасы, өлшемі [1].

Қазақта жақсы сөз бар «Балаңды өз тәрбиенмен тәрбиелеме, өз ұлтыңның тәрбиесімен тәрбиеле» деген екен дана халқымыз. Сондықтан да, сан ғасырлар бойы сұрыпталған ұлттық құндылықтарымызды бала тәрбиесіне, келер ұрпаққа негіздеуіміз керек. Ұлттымыздың тұнып тұрған асыл мұралық рухани байлығынан болашақта ел билейтін ұрпақтарды сусындатып, ұлтшылдық пен отаншылдыққа баулып, өз халқын, өз мемлекетін көздің қарашығындай қорғайтын, бойында ұлттық санасы қалыптасқан тұлғаларды тәрбиелеп шығару – жалпы ұлттың алдында тұрған ұлы міндет болып отыр. Кезінде жоғалтқанымызды қайтаратын уақыт келді, бұл үлкендердің еншісіндегі мәселе. Сен басшы, лауазымды тұлға болмасаң да, ұлтыңның намысын қорғайтын азамат болуға лайықсың деген сөздермен, іс-әрекеттермен жас ұрпақты тәрбиелей аламыз.

Әрбір халықтың, ұлттың мақтанардай тарихи өмірінде қол жеткізген ең құнды дүниелері – рухани және адами қасиеттері, моральдық нормалары, ұлттық құндылықтары бар. Соның ішінде қазақ халқының мақтанып, төс қағарлары көп. Осы кеңбайтақ, әсем, көрікті жерімізді сақтап, ұрпақтан – ұрпаққа үкілетіп тапсырған ата-бабаларымыздың ерлігінің өзі керемет мақтанар ерлік. Қанды жаспен жерді суарған аналарымыздың ерлігін айтсақ, аузымыз толады.

Ұлттық құндылықтардың әрбір халықтың өмірінде алатын орны өзгеше екені белгілі. Сондықтан да әрбір жаңа ұрпақ үшін мәнді тәрбие – ұлттық тұрғыдағы тәрбие үлгісі болып табылады. Өйткені, мұнда тәрбиенің негізі ғасырлар бойы қалыптасып келген асыл рухани құндылықтар және биік ізеттілік пен моральдық тұрғысындағы ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып жататын, адамның адамдық қасиетін нығайтып әрі асылдандыра түсетін, халықтың даналық өмір-салтынан туындап отыратын бұлжымас ережелер мен қағидалар құрайды. Қазақы дүниетаным, ақыл-ой, тағылымдық ұлағат ғасырлар бойы шыңдалып қалыптасты. Сол сан ғасырлық ұлттық тәрбиенің негіздерін бір арнаға түсіріп тәрбие мәселесінде пайдалану бүгінгі таңда күн тәртібінде тұрған ең басты қажеттілік деп санаймын.

Елбасымыздың кемеңгерлігі соңшалықты тәрбиені, білімді, жақсылықты басқа жақтан іздеп қайтеміз, өзіміздің ата-бабамыздан қалған тәрбие сусынымен нәрленейік деп дөп басып, соған бағыт-бағдар беріп отыр. Өз тарихын терең ұғынып, ұлттық құндылықтарын шын бағалай білетін халықтың ғана болашағы мәңгі. Бүгінгі жахандану заманында кез-келген ұлтты сақтап қалатын дүниелер – сол ұлттың төл тарихы, яғни әдет-ғұрыпы, мәдениеті мен тілі екені анық. Бұл жөнінде Елбасы Н.Ә.Назарбаев «Ұлы даланың жеті қыры» атты бағдарламалық мақаласында «Кеңістік – бар нәрсенің, ал уақыт – бүкіл оқиғаның өлшемі. Уақыт пен кеңістіктің көкжиегі тоғысқан кезде ұлт тарихы басталады» деген болатын. Бұл дегеніміз даму бір бөлек дүние, ұлт тарихын ұмытпай, жаңғыртып даму басқа дүние. Екіншісін сақтай отырып дамысақ, ел боламыз. [2].

Сондай-ақ, ұлы даланың әрбір қыры оның әуелден бүгінгі күнге дейінгі халықтың терең тарихы мен бай мәдениетінің куәсі екендігі және оны жаңғырту әлемдік өркениет үшін ерекше маңызды екенін атап көрсетті. Бір ұлтты басқа ұлттан ерекшелендіретін, даралайтын – оның ұлттық құндылықтары, яғни, әдеби мұрасы, тарихы, салт-дәстүрі, мәдениеті, өнері, тұрмыстық бұйымдары, ұлттық ойындары мен ұлттық тәрбиесі, өзгелерге ұқсамайтын, ұсаса да ерекшеленіп тұратын қасиеттері. Ұлттық құндылықтарымыз жаңғырып, шын бағасын алғанда ғана, жоғымыз түгелденіп, жоғалтқанымыз табылатыны сөзсіз ақиқат.

Ұзақ уақыт бойы қыспақта болып, құрудың алдында қалған ұлттық құндылықтарымызды ұлт болашағының негізгі тізгіні ету – мемлекет басшысының «Рухани жаңғыру» бағдарламасы шам жаққандай.

Осы тұста, еліміздің ертеңі, біздің қартайғандағы бақытты болашағымыз, өмір жалғасымыз, табысты келешегіміз болып табылатын жас ұрпақты ұлттық құндылықтар негізінде тәрбиелеу – аса өзекті мәселе болып тұр. Келешек ұрпақтың бойында ұлттық құндылықтарға негізделген адамгершілік тәрбие, сезімді қалыптастыра отырып дамыту әр адамның парызы. Бесік жырынан бастау алатын, кейінгісі ақын – жазушыларымыздың ой

иірімдері, даналық ойлары, ұлттың ұлтық болмысы арқылы жүзеге асады. Бұлар өз кезінде өскелең ұрпақтың адамгершілік, адами езімдерін дамытып, Отан алдындағы міндеті, халқы алдындағы борышын адал атқаруға деген оң көқарасының қалыптастыруына ықпалдасатына сөзсіз сенемін.

Ұлы бабаларымыз «Білімдіден шыққан сөз, талаптыға болсын кез» дегенді тегін айтпаған болар. Сондықтан сөз құдіретін қастерлеген, шешеннің әділдігіне, билігіне тоқтаған, хандарымыздың елдікті сақтаудағы тапқырлығына тәнті болған қазақ халқының ұрпағы құндылықтарын жаңғырту арқылы бесігін түзетеді деген сенімдемін.

Сондықтан рухани жаңғыру үдерісін дер кезінде қабылданған оң шешім деп танымын. Осы рухани жаңғырудың жүзеге асырылуы біз және сіз болып, «Бір жағадан бас, бір жеңнен қол шығарып» бірлікте орындауымыз аса қажет болып тұр. Бәсекеге қабілетті, әлемдік деңгейде танылған әрі дамыған рухани кемел ел болу – Елбасының және халықтың басты арманы.

«Жалпы әлемді аузыңа қарату үшін – рухани ерлік керек, жалпы әлемге қысылмай, қымтырылмай қарау үшін – рухани байлық керек» деп халқымыздың жазушысы, қаламгер Әбіш Кекілбаев айтқандай, рухани байлықты қазақ халқына аямай берген, сол бағалы байлығымызды сақтап қалу, дамыту сіз бен біздің еншімізде. Халқымыз қазіргі заманда рухани ерлік көрсететін кезге келіп тұр. Рухани байлық басты орынға ие болатын ғасырға қадам басып келеміз. Қадамымыз нық болу үшін рухани байлықтарымызды, құндылықтарымызды жаңғыртуымыз керек. Алып қосар ештеңе керек емес, тек сол барымызды жаңғыртсақ жетер еді, одан асып бара жатсақ қосарымыз жеткілікті. Бұл дәуірге рухани құндылықтарынды сайлап, рухани күшінді сарқымай, үлкен жауапкершілікпен адымдайтын ұлы ғасыр туып отыр. Бұл дәуір қазақтың кемеліне жетіп, гүлдейтін, жайнайтын, өркендейтін ғасыры болғай!

Ендеше, рухани жаңғыру арқылы әлем мойындар табысты ел болып, жарқын болашаққа деген сенім мен үмітті үндестіре отырып, баршамыз бірлесіп, көк туымыздың астында бақытты бірге кешейік!

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Н.Ә.Назарбаев Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру/ Егемен Қазақстан, 12 сәуір 2017ж.
2. Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан -2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. Қазақстан халқына Жолдауы/14 желтоқсан 2012ж.

Самархан Марғұлан 9-сынып оқушысы

Ғылыми жетекші: Рысбекова Г.О.

Қарағанды облысы білім басқармасының«Озат» ақпараттық технологиялар» мамандандырылған мектеп -интернаты»коммуналдық мемлекеттік мекемесі Теміртау, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ЖАҢА ӘЛЕМДЕГІ-ЖАҢА ҚАЗАҚСТАН

Біз – тұғырлы елдің тас түлегіміз. Еркіндіктің ауасын еркін жұтқан азат ұрпақпыз. Тәуелсіздік – біз үшін ең аяулы түсінік. Дарқан далада бірақ ұлы ұғым бар. Ол тәуелсіздік! Бұл баршамыздың ортақ тарихымыз. Ортақ тағдырымыз. Ортақ қуанышымыз. Ортақ жеңісіміз.Биыл біз үшін ерекше қастерлі жыл. Біз ел тәуелсіздігінің 30 жылдығына қадам бастық. Тәуелсіздікті әркім әртүрлі түсінеді. Бірі оны – ар мен ождан айқасы десе, бірі Тәңірден келген тәтті сыйға балайды.

Елбасы тілге тиек еткендей, Қазақстан ендігі кезекте әлемге Ұлы дала елі деген ауқымды атпен танылуы тиіс. Біз сол жолда келе жатырмыз. Бақыт дегеніміз бостандық,

оның ішінде рухани бостандық екенін ұғынатын кез жетті. Қабанбай мен Бөгенбай, Абылай мен Бұқар жырау, соңғы ханымыз Кенесары, кешегі Алаш арыстары армандап кеткен азаттық, міне, біздің қолымызда тұр. Тәуелсіздік тәубемен таразыланбайды, тегеурінді жас ұрпақтың білімімен, білігімен, ел іргесін нығайтар бастамасымен, Мәңгілік ел жолындағы жарқын соқпағымен сақталады. Сол жолда аянбай қызмет етсек қана мәңгілік даңқтың шыңына шығатынымыз кәміл [1].

Тәуелсіздік туын тік ұстап, өркениетке бет алған әр халық, әрбір ел өзін-өзі терең танып білуі керек. Өзінің шыққан түбін, кім болғанын, бүгінгі деңгейге қалай жеткенін, қандай тар жол тайғақ кешулерді басынан өткергендерін білмейінше, бұл жолда қанша тер төгіліп, жан бергенін терең сезінбейінше, кез-келген халық өз құнын жете бағалай білмейді. Сондықтан да егемендік алып, еңсесін тік көтерген біздің қазақ халқы үшін де төл тарихын терең танып, өткені мен бүгінгіне шолу жасап, қарастыру маңызды міндет. Тәуелсіздік алған сәттен бастап біздің халқымыз Қазақстанның ұлы тарихын жаңа жетістіктерімен және табысты қайта құрылымдалуларымен тамаша жалғастырып келеді. Жарасымды да жасампаз саясаттың нәтижесінде біз әлемдік прогреске қол жеткізіп, айналаға түгел танылды. Бүгінгі таңда қазақ мемлекетін дүние жүзі халықтары мойындап отыр. Үлкен мүмкіндіктерге ие Қазақстан бүгінде әлемдегі өте жылдам дамып келе жатқан мемлекеттің бірі. Бір ту астына біріккен ел азаматтары егемен Қазақстанның игілігі жолында еңбек табыстары мен алға қойылған мақсаттардың ойдағыдай орындалуына аянбай тер төкті. Мұның барлығына мың мәрте шүкіршілік ете отырып, жаңа заманның жаңа басталғанын да ескеруіміз керек. Сондықтан түгендейтін де, тыңнан іздейтініміз де жетерлік. Қазақстан – ұшқан құстың қанаты талатын ұлан-ғайыр аумақтың иесі. Қазір еліміз дамудың жаңа кезеңіне қадам басты.

Біз бүгінде бәсекеге қабілетті, әлеуеті зор, экономикасы қуатты ел құрудамыз. Біздің міндетіміз-айқын, алған бағытымыз - дұрыс. Бұл жолда біз үшін ең бастысы – тәуелсіз Қазақстанның тұтастығы мен тұрақтылығы.

Дана халқымызда «Игілік басы – ынтымақ» деген қанатты сөз бар. Ендеше, тәуелсіздігіміз баянды, тұтастығымыз берік, елдігіміз мәңгі!

Қазақстан Республикасы қазір әлемдегі ең жас мемлекеттердің бірі. Жас мемлекеттің мүддесі, ел болу мәселесі, ұлтты сақтау, жерді, туған атамекенді қорғау. Бүгінде осы мәселелер тәуелсіз Қазақстан мемлекетінің алдында тұр. Елбасы өзінің Қазақстан халқына арнаған кезекті Жолдауында да «Мәңгілік Ел» идеясының тарихи астарына тоқтап өтті [2].

«Мәңгілік Ел - ата-бабаларымыздың сан мың жылдан бергі асыл арманы. Ол арман әлем елдерімен терезесі тең қатынас құратын, әлем картасынан ойып тұрып орын алатын Тәуелсіз Мемлекет атану еді. Ол арман тұрмысы бақуатты, түтіні түзу ұшқан, ұрпағы ертеңіне сеніммен қарайтын бақытты ел болу еді. Біз Жалпыұлттық идеямыз – Мәңгілік Елді басты бағдар етіп, тәуелсіздігіміздің даму даңғылын Нұрлы Жолға, армандарды ақиқатқа айналдырдық. Мәңгілік Елдің іргетасын қаладық. Мен Мәңгілік Ел ұғымын ұлтымыздың ұлы бағдары - «Қазақстан-2050» Стратегиясының түп қазығы етіп алдым», - деп атап өткен болатын. «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясы Қазақстан халқын біріктіретін, елдің басты мақсатынан шығатын және соған толық жауап беретін идея. Қажырлы еңбекті қажет ететін, келешегі кемел Нұрлы Жолда бірлігімізді бекемдеп, аянбай тер төгуіміз керек. Мәңгілік Ел – елдің біріктіруші күші, ешқашан таусылмас қуат көзі. Ол «Қазақстан-2050» Стратегиясының ғана емес, ХХІ ғасырдағы Қазақстан мемлекетінің мызғымас идеялық тұғыры! Жаңа Қазақстандық патриотизм дегеніміздің өзі – Мәңгілік Ел! Ол – барша Қазақстан қоғамының осындай ұлы құндылығы [3].

Өткен тарихымызға тағзым да, бүгінгі бақытымызға мақтаныш та, гүлденген келешекке сенім де «Мәңгілік Ел» деген құдіретті ұғымға сыйып тұр. Отанды сүйу – бабалардан мирас болған ұлы мұраны қадірлеу, оны көздің қарашығындай сақтау, өз

үлесінді қосып, дамыту және кейінгі ұрпаққа аманат етіп, табыстау деген сөз. Барша қазақстандықтардың жұмысының түпкі мәні – осы!

«Мәңгілік Ел» идеясының бастауы тым тереңде жатыр. Осыдан 13 ғасыр бұрын Тоныкөк абыз «Түркі жұртының мұраты – Мәңгілік Ел» деп өсиет қалдырған. Бұл біздің жалпыұлттық идеямыз мемлекеттігіміздің тамыры сияқты көне тарихтан бастау алатынын көрсетеді. Жалпыұлттық идеяны өміршең ететін – Елдің бірлігі. Ауызбіршілік қашқан, алауыздық тасқан жерде ешқашан да жалпыұлттық идеялар жүзеге асқан емес. Қазақстанның шыққан шыңы мен бағындырған биіктерінің ең басты себебі – бірлік, берекесі [4].

Біз тұрақтылықты бағалай білгеніміздің арқасында бүгінгі табыстарға жеттік. Ешкімді кемсітпей, ешкімнің тілі мен ділін мансұқтамай, барлық азаматтарға тең мүмкіндік беру арқылы тұрақтылықты нығайтып келеміз. Біздің кейінгі ұрпаққа аманаттар ең басты байлығымыз – Ел бірлігі болуы керек. Осынау жалпы ұлттық құндылықты біз санамызға сіңіре білуге тиіспіз.

Біздіңше, «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясын Қазақстан өз тәуелсіздігін жариялаған күннен бері жүзеге асырып келеді. «Мәңгілік Ел» идеясын жүзеге асыратын және оны одан әрі дамытатын бүгінгі жастар екені белгілі. Жастар осы ұлттық идеяны жүзеге асыру үшін өз Отанын сүйетін ұлтжанды, патриот болулары керек. Болашақта ел тізгінін ұстайтын, еліміздің әлемдік деңгейдегі бәсекеге қабілетті, экономикасы дамыған, өркениет көшінен лайық орын алатын, еліміздің қарқынды дамуына өзіндік үлес қосатын қоғамның негізгі белсенді күші жастар екені сөзсіз [5].

Болашақ – жастардың қолында. Елбасы айтқандай, «Еркін елде өскен ұрпақтың рухы әрдайым биік болуы тиіс. Жастары жалын жүректі, өршіл намысты, биік рухты болса – ол елдің еңсесі де биік болады». Қазақстанның жас азаматтары! Білімді, еңбекқор, бастамашыл, белсенді болуға қазірден бастап дағдыланыңдар! [6].

Жұмыс пен сұраныс бар өңірге батыл барыңдар! Шеберліктің жете білсеңдер мамандықтың бәрі жақсы. Қазір техникалық мамандықтардың, ғылым мен инновацияның күні туған заман. Ерінбей еңбек еткен, талмай ғылым іздеген, жалықпай техника меңгерген адам озады.

Тұрмысы жақсы, абыройлы асқақ болады. Біз жүзеге асырып жатқан түбегейлі реформалар мен атқарып жатқан қыруар істердің бәрі сендер үшін, болашақ үшін жалғасуда. Мен жастарымды жұмысшы мамандығын белсені меңгеруге шақырамын! Біз жаңа жаһандық дағдарысты міндетті түрде жеңеміз! Бұл үшін бізде бір-тұтас ерлік жігер, халық бірлігінің берік дәстүрлері бар.

Ендігі жерде жастар тәуелсіз Қазақстанның болашағын бірге жасауда жұдырық болып, жұмылып нақты істерге көшеміз!

Қазақстанның болашағын бағдарладық, тұрақтымәңгілік елдің деңгейіне бірге жер жүзіне жақұттай жарқыратып жанамыз! Ал, мемлекет тәуелсіздігі, ұлт мұраты, ұрпақ болашағы сияқты құндылықтар мәңгі қалады! деген болатын. Біз қазақ халқы үш мың жылдық тарға дамыған мәңгілік ел болып жетерімізге нық сенімдеміз.

Мәңгілік ел» болуымыз үшін бізге ауадай қажетті қасиеттер мен құндылықтардың қайнары тоғысып, ақыл-парасаты толысқан, ғаламдық ғылымды игерген адамдар көп болса, еліміз өркениетті, бәсекеге қабілетті болатыны ақиқат. «Болашақта ұлттың табысты болуы оның табиғи байлығымен емес, адамдарының бәсекелік қабілетімен айқындалады. Сондықтан, әрбір қазақстандық, сол арқылы тұтас ұлт ХХІ ғасырға лайықты қасиеттерге ие болуы керек. Бәсекеге қабілеттілік саясат пен экономикада, білім, ғылымда, технологияда, яғни барлық салада болуы тиіс. Латын әліпбиіне көшу – Мәңгілік Елдің рухани жаңғыруының басы болса, «Туған жер» бағдарламасы жаңа ғасырдағы әлемдік, өңірлік, ішкі-сыртқы тәуекелдерге қарсы тұра алатын отаншылдық тәрбиенің, ұлтжандылықтың кепілі болмақ [7].

Қорытындылай келе алда әлі ұзақ жол, үлкен асулар бар. Сол асулар мен қиындықты жеңу үшін білектің күші мен найзаның ұшы керек емес. Оған тек жүрек пен

білім, талант пен талап керек. Қазақ елінің абыройын асырып, мерейін үстем етер, әлем таңғалар, талай - талай жаңалық ашар білімділер керек. Осы Тәуелсіз еліміздің намысын қорғайтын, бүгінгімізді ертеңіне жалғайтын, қазақ елінің ертеңі, болашағы үшін жауап беретін бүгінгі ұрпақ екенімізді сезінейік.

Біздің тірегіміз – тәуелсіздік, тілегіміз – тұрақтылық, білегіміз – бірлік. Тәуелсіздікпен бірге халқымыз Мәңгілік мұраттарға қол жеткізді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Бейбітшілік кіндігі. — Астана, 2002.
2. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан — 2030. Ел Президентінің Қазақстан халқына жолдауы. А., 1997.
3. Назарбаев Н.Ә. Ғасырлар тоғысында. – Алматы: Әнер, 1996, 272б.
4. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан жолы. – Астана, 2007
5. Қуандық, Е. С. Қазақстан тарихы (XX және XXI ғасырдың алғашқы жылдарындағы республика тарихының әзекті мәселелері бойынша лекциялар): оқулық. — Алматы: ЖШС РПБК «Дәуір», 2012. — 512 бет,
6. Жұмақәева Б. Д. Қазақстан тарихы: оқу құралы. — 320 бет.
7. Глеужанова, М. К. Қазақстан тарихы. 3 т.: оқу-әдістемелік кешені / — Алматы: Эверо, 2016. — 320 бет. с.90экз

Глеубеков Н.Т., магистрант 1 года обучения специальности
7M01703 «Иностранный язык: два иностранных языка»

Научный руководитель: ст. преподаватель кафедры иностранных языков и переводческого дела, доктор PhD Сапарова Д.Р.

Восточно-Казахстанский университет имени С. Аманжолова, г. Усть-Каменогорск,
Республика Казахстан

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

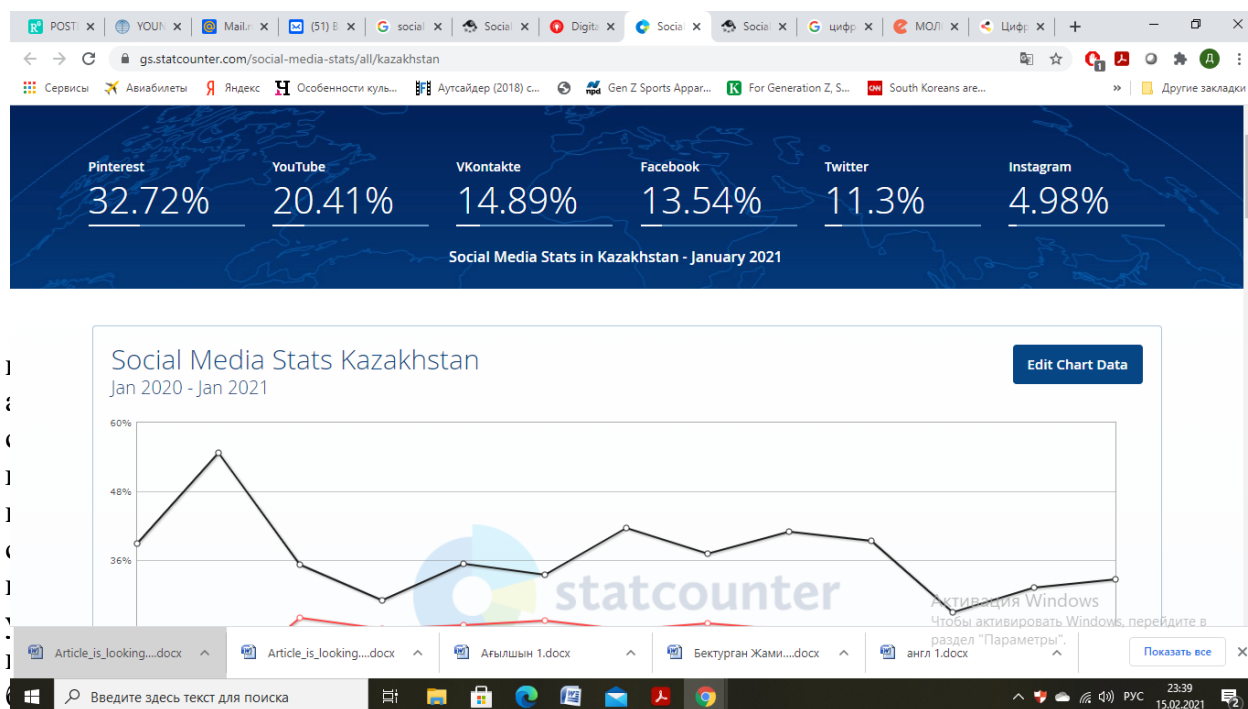

К ВОПРОСУ О ЦИФРОВИЗАЦИИ КАЗАХСТАНСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Сегодня трендом современной жизни является цифровое пространство, которое наполняет наше бытие и меняет ценностные ориентации, стиль коммуникации и формат работы. Будущее Казахстана оказывается в руках нового поколения, формирующееся в среде глобальных изменений, происходящих в обществе. Цифровому поколению Z отводится роль выхода казахстанского общества на новый уровень отношений «человек – машина». Вызывает опасение то, что, культурное пространство молодого человека детерминировано виртуальной средой и новыми паттернами поведения, определяющими его мировоззрение. Проживание жизненных сценариев в виртуальном мире, ведет к господству техники над разумом человека, что неизбежно означает гибель всего земного шара.

Измеряя цифровое развитие Казахстана, согласно мировой статистике посещаемости Интернета (InternetWorldStats) [1] Казахстан по степени употребления Интернета в Азии занимает 14 место. Среди 18,994,962. человек, 14 млн. (77,2%) активные интернет пользователи (данные на 31 декабря 2020 года). Рост пользователей растет с каждым годом. В 2000 году количество пользователей достигало 70 000 человек [1], что означает, что количество пользователей в 2020 году выросло в 114 раз. Общий уровень компьютерной грамотности в Казахстане составляет 87, 4% [1], а самой популярной

целью посещения интернета является коммуникативная функция, что и объясняет любовь казахстанцев к социальным сетям. Согласно Statcounter Global Stats на период с января 2020 по январь 2021 года популярность социальных сетей у казахстанцев имели следующие сайты: 1) pinterest (32,72%), 2) youtube (20,41%), 3) Vkontakte (14,89%), 4) Facebook (13,54%), 5) Twitter (11,3%), 6) Instagram (4,98%). [2] (рисунок 1).

диссертации выделяет 4 признака определения молодежи, а именно: социально-культурный, возрастной, стратификационный, субкультуры [4, с.11]. Мы бы хотели добавить, что современная молодежь характеризуется особым цифровым подходом к происходящему, который может иметь как позитивный характер, связанный с технологическими переменами, инновационными открытиями и негативный характер, подвержен влиянию деструктивных сил, радикального ислама. Находясь чаще в виртуальном пространстве, чем в реальном, молодежь социализируется в киберпространстве. Поэтому пятым признаком определения современной молодежи называем дигитальный. Новая философия современной государственной молодежной политики должна исходить из заданных критериев и современной социокультурной ситуации в стране.

Безусловно, современное цифровое поколение, а именно подростковый период – сложное время для молодого человека. Процесс социализации сопровождается внутренними конфликтами. В современных условиях, данная проблема приобретает новую форму. Цифровой ребенок социализируется через различные формы коммуникации, что не может не отражаться на эмоциональном, психологическом фоне. Цифровое поколение, а вместе с ним и новое альфа поколение не знают мир без цифровых продуктов, потому и не понимают, в чем состоит их творческое начало, в чем заключается необходимость наличия активной жизненной позиции, понимания политической, экономической жизнедеятельности своей страны и мира.

Очевидно, что обществу важно привлекать молодежь к труду, требующему активного творческого живого участия. Клаус Шваб предлагает направить силы на формирование четырех видов интеллекта, которые со временем становятся все более востребованными в меняющихся условиях цифрового мира. Это контекстуальный (понимание сути и области применения знания), эмоциональный (осознание и перенос онлайн мыслей и чувств, а также отношения к другим и себе), духовный (принятие идеи общей цели, развитие доверия и других качеств, необходимых для блага всех) и, наконец,

психический (забота о здоровье и благосостоянии как себя, так и тех, кто нас окружает, с целью трансформации личной жизни и всей системы) типы интеллектов [5].

В молодежной политике приоритетным направлением должно стать не только «раскрытие индивидуальных способностей молодежи к выполнению общественно-значимых социальных ролей, развитие досуговых практик, влияющих на нравственное самочувствие современной молодежи», но и создание условий для повышения уровня доверия к власти, к государству посредством вовлечения молодых людей в социально-культурную деятельность. В этом направлении большую роль играют неправительственные организации, ресурсные центры, фонды. Важно создавать такие проекты, которые раскрывали бы личностные качества, умения и навыки молодого человека. Так, например, о социальном проекте, в который была включена молодежь рассказала координатор проекта «Молодежь: зона действия - имидж территории» Евгения Шрейбер (г. Усть-Каменогорск): «Мероприятия по реализации молодежной политики ведутся активно, но не всегда задействована молодежь. В основном, это малое количество активистов, которые не раз «засветились» в социальных проектах. Но их мало. У нас много талантливой молодежи, но их талант необходимо раскрывать». Необходимо точно, в узком направлении разрабатывать полезные проекты, которые имели бы практический характер. Аккумуляция потенциала молодежи плюс актуальная идея, имеющая общественную пользу даст хороший результат и позволит цифровым детям, применять свои дигитальные знания на практике и для благого дела.

Таким образом, одна четверть населения нашей страны составляет молодежь, сформировавшаяся в эпоху новых модернизационных процессов, сопряженных социальными, культурными, психологическими изменениями. Для построения сильного государства в молодежи необходимо видеть, прежде всего, капитал и потенциал богатых ресурсов и цель воспитательной политики государства должна служить цели развития у них самостоятельности, ответственности, инициативности и креативности. Социальная активность может развиваться и в виртуальном и реальном пространстве. В виртуальном она поможет молодому человеку развить личность, определиться с ролью и местом в этом обществе, в реальном пространстве будет способствовать оказанию помощи и личного вклада в социально значимые проекты.

Таким образом, деятельность современной подростковой молодежи необходимо регулировать и направлять, используя метод социального проектирования, как деятельность, результатом которой выступает конкретный продукт с его практическим применением. Видя результат своей работы, молодой человек будет вовлечен в процесс, что будет способствовать развитию социальных и личностных компетенций. Исходя из характеристики цифрового поколения, трансформации в образовании должны идти путем наращивания soft skills, формирования критического мышления и гибких навыков. Весьма вероятно, что старшие поколения педагогов, получившие образование в советской школе, не привили такие навыки молодежи, поскольку сами ими не обладали. Как бы там ни было, надо признать, что цифровизация в образовании не ограничивается количеством компьютеров и смарт-досок, закупленных для школ. Недостаточно также передать ребенку умения и знания опытного пользователя компьютерных продуктов. Хотя цифровое поколение с детства лучше своих родителей разбирается в законах, по которым живет и работает цифровая среда, ребенка необходимо обучить тому, как пользоваться информацией, формировать в нем критичность мышления, выборочность к источникам информации, заслуживающим доверия.

Список использованной литературы:

1. <https://www.internetworldstats.com/stats3.htm#asia> <https://gs.statcounter.com/>
2. <https://datareportal.com/reports/digital-2021-kazakhstan#:~:text=There%20were%2012.00%20million%20social,total%20population%20in%20January%202021>

3. Канагатова А.М. Проблемы формирования духовно-нравственной культуры современной молодежи Казахстана, диссертация на соискание ученой степени: д.филос.н., Регистрационный номер: 0510РК00314, г. Алматы, 25.08.2010, 245 с.
4. Шваб К. Четвертая промышленная революция. - М.- «ЭКСМО», 2016. -137 с.
5. <https://bilimdinews.kz/?p=120305>

Төлеутай А.А., СР-19-1к тобының студенті

Ғылыми жетекші: Копжасаров Мадияр Женисович- «Қарағанды қаласының № 1 психоневрологиялық медициналық-әлеуметтік мекемесі» КММ-нің директоры;

Исина С.С. аға оқытушы, магистр

Қазтұтынуодағы Қарағанды Университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТКЕРДІҢ ҚЫЗМЕТІНЕ ҚОЙЫЛАТЫН КӘСІБИ- ЭТИКАЛЫҚ ТАЛАПТАР МЕН НОРМАЛАР

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2020 жылғы 1 қыркүйектегі «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс қимыл кезеңі» атты Қазақстан халқына Жолдауында «Біздің қоғам еңбек құндылықтарына деген көзқарасты өзгертуі керек. Жас буынға еңбекті бағалауды, оны абыройлы және абыройлы емес деп бөлмеуді үйреткеніміз жөн» деп атап өтті. Осыған орай, әлеуметтік қызметкерлердің этикалық нормаларды сақтауы мен олардың азаматтар алдындағы жауапкершілігін қамтамасыз етуге бағытталған жүйелі жұмыстары өзекті болып отыр [1].

Әлеуметтік жұмыс – моральдық принциптерді жүзеге асыру бағытындағы кәсіби қызметтің бір түрі болып табылады. Себебі, әлеуметтік жұмыстағы кәсіби ықпал етудің басты объектісі адам. Кейбір жағдайларда клиенттің тағдыры әлеуметтік қызметке тәуелді болуы мүмкін, сондықтан да әлеуметтік қызметкердің кәсібилігіне қойылатын талаптар да жоғары.

Атап айтсақ:

- кәсіби дайын болу;
- мәдениет, саясат, қоғамның экономикалық және әлеуметтік дамуы саласында білікті адам болу;
- өз іс-әрекетінің болжай білу, өз мамандығының құндылығын сезіне білу;
- коммуникативтік қарым-қатынас дағдысының болуы, мысалы, қиын жасөспірімдермен, мүгедектермен, қарт адамдармен дұрыс қарым-қатынас жасай білу;
- кәсіби құпияны сақтау, клиент өмірінің жағымсыз немесе ауыр жақтарын қозғайтын мәселелерде нәзік болу;
- қиын жағдайларда шешім қабылдай білу;
- эмоционалдық төзімділікке ие болу, кез келген жағдайда қайырымдылық пен өзін-өзі ұстауын жоғалтпай, кәсіби борышын орындауға дайын болу.

Кәсібилік – тек мәдени және кәсіби білім мен тәжірибені меңгеру ғана емес, сондай-ақ моральдық тұрғыда өз іс-әрекетін бағалай білу арқылы түсіндіріледі. Сол себепті әлеуметтік қызметкердің моральды бейнесі, басқа адамдармен қарым-қатынасында психологиялық мінез ерекшелігі маңызды рөл атқарады.

«Этика» ұғымына арнайы тоқталсақ, адамдардың мінез-құлықтары мен өмірлік принциптерінің жиынтығы деп қарастырылады. Бұл термин ежелгі грек сөзі «ethos» - бастапқы мағынасы біріккен баспана болса, кейіннен ол ойлау бейнесі, адамгершілік, дәстүр сияқты мағыналары пайда бола бастады. Әлеуметтік жұмыстың этикасы моральды нормаларға негізделеді. Мораль қоғамдық өмірдің барлық салаларындағы адамның мінез-құлқы мен санасын ретке келтіре алады. Сонымен қатар, әрбір әлеуметтік қызметкердің өзінің кәсіби қызметіне артқан жауапкершілігінің этикалық критерийлерін анықтау

қажеттілігі туралы мәселеге назар аудару қажет. Ол моральды принциптер мен нормаларды қабылдауда бір бағыт қалыптастыруды, мағынасын нақтылауды, құндылықтар мен идеалардың ортақ жүйесін құрастыруды талап етеді.

Әлеуметтік қызметкер халықтың әртүрлі санаттарымен (мүгедектермен, қарт адамдармен, жасөспірімдермен, жетім балалармен және т. б.) өзара әрекеттесетіндіктен, олардың ерекшеліктерін білуі, өзінің ықпалын тигізе алуы, әдепті болуы, сенім, сыпайылық, құпиялылық, тілектестік сияқты адамгершілік қасиеттерін көрсетуі тиіс. Барлық аталған жеке қасиеттерді үш топқа бөлуге болады. Бірінші топ қызметкердің психикалық жай-күйін сипаттайтын жеке қасиеттерді қамтиды (күйзеліске төзімділік, үрейлену, агрессивтілік, депрессивтілік, қақтығыстық, және өзінің эмоционалдық жай-күйін басқару және т.б.). Екінші топқа қызметкердің ерік-жігері мен физикалық жағдайы (мақсатқа ұмтылу, табандылық, импульсивтілік, бірізділік, өзін-өзі бақылау, дене шынықтыру, шаршау, стресстік жағдайда әрекет ете білу) жатады. Үшінші топты қақтығыс жағдайында тиімді өзара іс - қимылды қамтамасыз ететін жеке қасиеттер құрайды бұл-коммуникативтік (адамдармен тез байланыс орната білу), эмпатиялық (адамдардың көңіл-күйін сезіну, оларды орнату мен күтуді ұстай білу, қарым-қатынас жасай білу), сыртқы тартымдылық, өз дәлелдерін сенімді түрде жеткізе білу [2].

Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 29 желтоқсандағы «Арнаулы әлеуметтік қызметтер туралы» Заңына сәйкес әлеуметтік жұмыс - өмірлік қиын жағдайда жүрген адамдарға (отбасыларға) арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету деп қарастырылған. Осы заңға сәйкес, әлеуметтік қызметкер - арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсететін және арнаулы әлеуметтік қызметтерге қажеттілікті бағалау мен айқындауды жүзеге асыратын, белгіленген талаптарға сәйкес келетін қажетті біліктілігі бар қызметкер болып табылады [3].

Әлеуметтік қызметкердің этикалық қарым-қатынасы клиентпен жұмыс барысында адамгершілік принциптері, моральды қабілеттер, мамандардың өз қызметіндегі үнемі өзін-өзі ұстауы және бақылау түрлерінде жүзеге асады. Бұл әлеуметтік қызметкердің этикалық санасының айқын көрінісі. Міндетті тәртіптер мен іс-әрекеттерді орындау барысында осы қасиеттер дамуға, жақсылық жасауға, қайырымды, игілікті жұмыстар жасауға алып келеді. Әлеуметтік қызметкер «мәселені шешу және клиенттің өмірлік шарттарын жақсарту» принципімен жағымды кеңістік орната білуі тиіс. Клиенттің мақсаты немесе өзге де жоспарлары орындалмай қалуы мүмкін оған себепші этикалық факторларды айтуға болады. Этикалық тиімділікті бағалай отырып, әлеуметтік қызметкер клиенттің мәселесін шешу үшін өзіне жеке жауапкершілік артады. Әлеуметтік қызметкердің іс-әрекеттері оның кәсіби міндеттерінің адамгершілік мотивтерін құрайды. Жақсылық жасауға ұмтылу, мұқтаж адамдарға көмек беру, адами және кәсіби парыз сезіміне бағыну, құнды бағыттарды іске асыру. Яғни, адамгершілік позиция мен қызметтік инструкция әрдайым өзара байланыста болғанда және тізбекті түрде жүзеге асырылғанда ғана әлеуметтік қызметкердің іс-әрекетінің нәтижесін көре аламыз.

Әлеуметтік жұмыстың этикасының негізгі қызметтері деп мыналарды айтуға болады:

Бағалау – клиенттің мақсаттары мен міндеттерін олардың талпыныстары мен ниеттерін, моральдық нормалар мен принциптер тұрғысынан бағалауға мүмкіндік береді;

Реттеу – әлеуметтік жұмыс маманы барлық кәсіптік ұжыммен үйлесімді арақатынаста болу үшін іс-әрекеттер мен тәртіптерін реттеп отыру қажеттілігінен бастау алады.

Басқарушылық – әлеуметтік қызметкердің жұмысқа қатысты тәртібі мен қимыл-әрекеттерін әлеуметтік басқару құралы ретінде қызмет етеді;

Мотивациялық – бұл қызметтің әлеуметтік және кәсіптік қабылданған мотивтерін қалыптастыру болып табылады.

Оптимизациялық – әлеуметтік жұмыстың эффективтілігі мен сапасын жоғарлатуға, қоғамда бұл мамандықтың мәртебесін көтеруге, оның моральдық деңгейін жоғарлатуға үлесін тигізеді;

Әлеуметтік қызметкер үшін кәсіби маңызды қасиеттердің көптеген сипаттамалары бар, біз ең маңызды қасиеттердің төрт тобын таңдаймыз:

1. Интеллектуалдық-кәсіби қасиеттері: жоғары кәсіпқойлық, құзыреттілік, мәдениет, эрудиция, технологияны меңгеру, психология, педагогика, юриспруденция білімі, басқа да қажетті білім.

2. Моральдық қасиеттері: адамдарға деген махаббат, ізгілік, мейірімділік, қайырымдылық, сезімталдық, мейірімділік, эмпатия, адамға көмектесуге тілек, шыдамдылық, жауапкершілік.

3. Коммуникативтік қасиеттері: қарым-қатынас, әдептілік, тыңдау қабілеті, адамды қолдау қабілеті", адамдармен қарым-қатынас жасай алатын, "күру" диалогы, адамда оның ішкі резервтерін ынталандыру қабілеті және т.б.

4. Ерік қасиеттері: ұйымдастырушылық қабілеті, табандылық, бастамашылдық, шыдамдылық, өзін-өзі ұстау, ұйымшылдық, жауапкершілік, басталған істі аяғына дейін жеткізе білу және т.б.

Зерттеушілер адалдық, әділдік, парасаттылық, жұмысқа қабілеттілік, психологиялық ыңғайсыздыққа дайындық, Өзін-өзі қорғауды "күру" сияқты қасиеттерді ерекшелейді.

Әрине, жеке қасиеттер тиімді қызмет үшін қажетті шарт болып табылады. Алайда, адамның дүниетанымы, гуманитарлық мәдениет және өмір сүру гуманистік бағыты, тіршілік әрекетінің этикалық жағы сияқты компоненттері маңызды емес.

Қазақстан Республикасында әлеуметтік қызмет көрсету жүйесін одан әрі жаңғыртудың қазіргі кезеңінде әлеуметтік қызмет көрсету саласын кадрлық қамтамасыз етуді реформалау міндеті қойылды. Осы мақсатта әлеуметтік қызметкерлердің үздіксіз кәсіптік білім беру стандарттары әзірленетін болады. Әлеуметтік қызметкердің этикалық ережелерді сақтамауы, этикалық мінез-құлықтың негізгі қағидалары мен ережелерін бұзу әртүрлі қақтығыстар тізбегіне әкеп соғады, оларды шешу дәл сол этикалық талаптар мен нормаларды сақтауды талап етеді.

Осылайша, әлеуметтік қызметкердің жеке басы, жеке қасиеттері қақтығыстарды шешу немесе болдырмау бойынша оның қызметінде басты рөл атқарады. Сондықтан да кәсіби бағдар беру кезеңінде адам осы мамандықты саналы түрде таңдау жасауы керек, ол үлкен рухани қасиеттер мен психологиялық қайтарымды талап етеді [4].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс қимыл кезеңі» Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы.
2. Маханова Н.П., Филатов В.А. Әлеуметтік жұмыстың кәсіби-этикалық негіздері оқулығы, ОмМТУ баспасы, 2008 ж.
3. Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 29 желтоқсандағы «Арнаулы әлеуметтік қызметтер туралы» Заңы
4. Золоторева Т.Ф. Университеттегі әлеуметтік жұмыс мамандарын даярлау жөніндегі МГМУ баспасы, 2001 ж.

Өлмесова А.Т. мәдениеттану мамандығы 1-курс студенті
Ғылыми жетекшісі: Кудайбергенов С.Е. мәдениеттану магистрі, оқытушы.
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан
Республикасы

МУЗЕЙДЕГІ МӘДЕНИ МҰРА ЖӘНЕ ТЕЛЕВИЗИЯ ТАРИХЫ

Ұлы Даланың көз жеткізгісіз кең-байтақ аумағы тарихта түрлі рөл атқарған. Бірақ, осынау рухани географиялық белдеуді мекен еткен халықтың тонның ішкі бауындай байланысы ешқашан үзілмеген.

Көрнекті қазақстандық философ Бекет Нұржанов: «Модерн. Постмодерн. Культура» атты кітабында икондар өзі бейнелейтін нәрселердің жедеқабыл көшірмелері болды деп жазады [1]. Фотосуреттер, живопись суреттері, штамптар. Екіншілерінің заттарға қатысы жоқ, олар белгілі бір ақпарат беретін, жөн сілтейтін, қалып-жағдайын көрсететін нұсқалар екенін байқаймыз: жол белгілері, сигналдар, сілтемелер. Үшінші топ пәнаралық таным-түсінік негізін қалаған, өнер-мәдениет саласында тас шағып, тау қопарған, символизм қозғалысы арқа сүйеген, жеке категория, үлкен құбылыс тудырған кешенді теорияны қалыптастырды. Икон тектес нақ көшірім де емес, индекске ұқсаған еркін мағыналы да емес. Семиотикадан қуат алған символизм постмодерн постулаттарының біріне айналғанын айтады.

Жаңа бұқаралық ақпарат құралдарының «постмодерндік» сипатын, олардың «жүйелік» немесе «мәдени» туыстарын дәлелдеу, біздің пікірімізше, уақытты жоғалтуға алып келеді. «Компьютер постмодерндік теорияны бейнелейді және оны жерге түсіреді», - дейді Массачусет университетінің әлеуметтік психологі Шерри Туркль [2]. Жаңа медианың (коммуникация мен технологиялардың) қазіргі заманғы қоғамға ықпалы соншалықты бүгін қоғам мен мәдениеттегі өзгерістердің негізгі катализаторлары болып табылады [3]. Тақырыптың ауқымдығын ескере отырып, біз постмодернизмнің және бұқаралық ақпарат құралдарының байланысу сұрақтары жайлы сөзден бастасақ. Осыдан біз постмодернизмнің және жаңа БАҚ-ның «туыстық» ғана емес, сондай-ақ қазіргі әлеуметтік процестер мен институттарға әсер етуін көре аламыз. Бұл мәселелерде біз саяси кеңістікті қайта құрылымдауды Интернеттің енуімен, шындықты көзбен көруді және сәйкестікті қалыптастырудың жаңа формаларын белгілейміз.

Бірақ бұқаралық ақпарат құралдарының қоғамға әсер ету мәселесі туралы мәселені қарастырудың қиындығы - бұқаралық ақпарат құралдарының дамуы сүзгіден өткен постмодерндік әлемде емес, шынайы әлемде, модерн мен постмодерннің шекарасы анықталмағандықтан шынайылыққа қарағанда әлеуметтік сыншылар ойы арқылы анықталуында.

Яғни қоғамдағы өзгерістерді постмодернистік бағалаудан бөлек, ондағы жаңалықтарды, жаңа бұқаралық ақпарат құралдарын арқылы таныстыру олардың қоғамға әсер етуі бөлек нәрсе. Осыдан туындайтын мәселе - осы екі тәсіл арасындағы шешуші айырмашылықтар кімнің қолында және жаңа медианы саяси шеңберде кім басқаратыны туралы мәселеде жатыр.

Модернистер (Энценсбергер, Боллье, Капор және т.б.) көбінесе бұқаралық ақпарат құралдарының меншік иелері мен магнаттарының қолында тұрып қоғамдық сананы айқындаудың жаңа құралдары ретінде қарастырады және бұқаралық ақпарат құралдарын демократияландыруда өз қызметін қоғамдық бақылау институттарын құру жолдарын дұрыс санайды.

Бірақ модернистер постмодернистер көзқарасы тұрғысынан қазіргі заманғы әлеуметтік құндылықтар жүйесінде жаңа медианың таралуына әкелетін қоғамдағы және мәдениеттегі терең сапалы өзгерістер туралы мәселені көтермей ақ, енгізеді.

Постмодернистер, екінші жағынан, жаңа медианың шабуылымен қоғамның сапалы өзгеруіне сендіргісі келеді. Компьютер, теледидардан да ауқымды постмодерн технологиясы немесе постмодернистік мәдениет машинасы деп атауға болады дейді.

Бірақ бастапқыда бірден компьютер ойлап табылмаған «мәдени машина» ретінде жасалмаған, ол мәдени даму үдерісіне айналып, уақыт ағынына қарай жасалған.

Теледидарлардың өңдеуі мен шығарылуы КСРО аумағында да жүріп отырған. Алғашқы тәжірибелік телесеанс КСРО аумағында 1931 жылдың 29 сәуірінде ұйымдастырылған, сол жылдың 1 қазанынан бастап, телебағдарламалар жиі-жиі көрсетіле бастады. Халықтың көбінде теледидар болмағандықтан, арнайы жерлерде бірлескен

көрсетілімдер ұйымдастырылды. 1934 жылдың 15 қарашасында дыбысы бар алғашқы телебағдарлама КСРО аумағына таратылады. Ұзақ уақыт бойы «Бірінші» арна ғана жұмыс істеп, Ұлы Отан Соғысы басталған кезде өз жұмысын тоқтатып қойып, соғыс біткеннен кейін қайта ісін жандандырды. Ал 1960 жылы КСРО халқы экран бетінен «Екінші» арнаның бағдарламаларын тамашалай алатын болды. Алғашқы көптеп шығарылған кеңес теледидары - Б2 үлгісі еді. Бұл механикалық үлгі 1932 жылдың сәуірінде жарық көріп, кейін оның шығарылуы тоқтатылған. Ал алғашқы электронды теледидар тек 1949 жылы пайда болды, бұл әйгілі «КВН 49» еді. Теледидар экранының кішкентайлығы соншалықты, бағдарламаларды ыңғайлы көру үшін оның алдына тазартылған суы бар арнайы линзаны орнатуға тура келетін. Кейін келе одан да жетілдірілген үлгілері шығып, теледидарлар көптеп шығарылды. Дегенмен, КСРО-да жинастырылған теледидарлардың сапасы мен беріктілігі сын көтермегендіктен, сыртқы сауда нарығында бәсекелесе алмайтын еді. Ал КСРО-да түрлі түсті теледидарлардың өндірісі тек 1967 жылы басталған.

1830 жылы Чарльз Баббидждің қарапайым арифметикалық айырма амалын орындайтын машина, кейіннен аналитикалық машина жасаудың нәтижесінде есептеу амалдарын электромеханикалық құралдар арқылы шешуге болады деген идея туындайды. Чарльз Бабидж құрастырған бұл машиналар ойдағыдай нәтиже бермесе де, ол компьютер идеясының негізін алғаш қалаған адам ретінде есептеледі.

1850 жылы Джордж бұл өз атымен аталатын, тек қана 1 және 0 сандарын қолданатын «Бу алгебрасы» атты сандық жүйе ойлап табады. Кейіннен осы жүйе компьютердің дамуында маңызды рөл атқарады. 1890 жылы Герман Голлерит перфокарталар арқылы мәліметтер ендіріп, сол мәліметтердің амалдарын жасай алатын электро-механикалық машина жасап шығарады. Бұл есептеу машинасы АҚШ-тың 1890 жылғы халық санағында кеңінен әрі табысты түрде қолданылды.

Алғашқы компьютер аналогін 1931 жылы Ваннебар Буш жасап шығарды. Бұдан басқа алғашқы есептегіш компьютерді Джордж Стибиз 1939 жылы Нью-Йорк қаласындағы Bell лабораториясында жасап шығарды [4].

Бұл толықтай алғанда механикалық есептеулерден және компьютерлік операциядан адамның азат болуын қамтамасыз ететін модернистік» машина болды.

Техногендік өркениет, – оны пайда болған аймағына қарай, кең жайылған ұғыммен «батыстық өркениет» деп те атайды, – айқындаушы белгілері көп өлшемдер бойынша дәстүрлі өркениетке қарама-қайшы келетін әлеуметтік дамудың ерекше тұрпаты.

Техногендік өркениет радио, телевидение және компьютерлер, тіпті

әуелі бу машиналары шықпастан бұрын-ақ басталған. Көптеген ғалымдардың ойынша, оның бастамасы антикалық мәдениеттің, ең алдымен, адамзатқа екі ұлы жаңалық: демократияны және алғашқы үлгісі Евклидов геометриясы болған теориялық ғылымды сыйға тартқан полистік мәдениеттің дамуы болып табылады. Әлеуметтік байланыстар саласындағы және әлемді танып білу тәсіліндегі бұл екі жаңалық өркениеттік өрлеудің болашақ, түбегейлі жаңа тұрпаты үшін маңызды алғышартқа айналды.

Қазіргі уақытта компьютерлік техниканың өркендеуі қажетті ақпаратты жылдам таңдауды, оны жүйелеуді, топтарға бөлуді іске асыруға мүмкіндік беріп отыр, ал бұл, өз кезегінде, өндірістегі өзгерістерге жедел дайын болу, тиісті шешімдерді шапшаң қабылдау және оларды өндірісте іске асыру сияқты әрекеттерге жағдай туғызады.

Блез Паскаль (1623-1662) – XVII ғасырдағы ұлы француз ғалымы, діни философ, жазушы-моралист және полемист. Ол - еуропалық философияда өз орнын иеленген адам («философиясыз философ»). Өз заманының вундеркинді және ғылымның данышпаны болған ол туғанына он жыл толмай жатып-ақ ыдыс-аяқ сылдырын естіген кезде соған таңданып, «Дыбыстар туралы трактат» жазған. 13 жасында Париж академиясына мүше болды. 17 жасында механикалық есептеу машинасын құрастыруды бастап, бес жылдан кейін оны жұмыс күйіне келтірді. Бұл қазіргі заманғы компьютерлерге тікелей жол ашқан арифмометр еді.

Неофрейдизмнің жетекші өкілі – неміс-американдық философ, әлеуметтанушы және психолог Эрих Фромм сол заманғы қоғам дағдарысының себептерін талдауға оның ең танымал еңбектерінің бірі «Ие болу немесе болу» (1976) арналды.

Фроммның пікірінше, тұлғаның қалыптасуында әлеуметтік факторлар шешуші рөл атқарады. Осы заманғы Батыс қоғамдарындағы миллиондаған адамдардың жүйке жүйесі тозуының себептерін ол адамның өмір сүруінің шынайы мағыналарының шеттетілуіне келтіретін «машиналау» және «компьютерлеу» үдерістерінен көреді.

Алайда қандай машина жасалса да, оны басқаруды және бақылауды адамның өзі жүзеге асырып отырды. Бірақ көп кешікпей, мұнда да алға ілгерілеу орын алды: автоматтандырылған кәсіпорындар шығып, оларда өндіріс үдерісін бақылауды компьютер жүзеге асыратын болды. Мысалы, қазіргі заманғы автозауыттарда кузов құрастыру, бояу жұмыстары роботтар мен автоматтарға берілді.

Бүгінгі күні компьютер техникасының дамуы қажетті ақпаратты шапшаң тандауға, оны жүйелеуге, түрлерге бөлуге және т.б. мүмкіндік береді, сол арқылы өндірісте өзгерістерге байланысты жедел әрекет ету, тиісті шешімдерді жылдам қабылдау және оларды іске асыру мүмкін болады.

Сөйтіп, әлемдік тарихта ғасырлар бойы адамның негізгі еңбек қызметтері қоғамда өзінің ерекше орнын алған машиналарға беріліп келді. Ғылым мен техниканың жедел дамуы кейінгі уақытта «Үлкен жарылыс» дегеннің теориясын еске түсіреді. Автоматтандырылған зауыттар, аса ұшқыр ұшақтар, әлемдік телевидение, интернет, ұялы байланыс және басқалары енді адамды таңғалдыра алмайды. Ғылымда адамзаттың болашағы әлдеқайда сенімді, келешекте оның барлық мәселелері ғылыми-техникалық даму жолдарында оңай шешіледі деп санайтын сциентизм (лат. scientia – ғылым) пайда болды. Яғни ғылым мен оның жетістіктерінің тарихтағы прогрестің басты факторы, қоғамдық әлеуметтік проблемаларды шешудің құралы деп бағамдайтын дүниетаным. Ғылымның, ғылыми ілімдердің (ең алдымен жаратылыстану ғылымдарының, математиканың) мәдениет жүйесіндегі, қоғамның идеялық өміріндегі рөлін абсолюттендіру жүзеге асты.

Соңғы кезде қоғамымызда музей ісіне, музей құндылықтарына деген талап пен қызығушылық артып келеді. Отандық музей қызметіне, ондағы тарихи-мәдени мұраға деген сұраныс халықаралық деңгейге дейін көтерілді. Қоғамда музейдің тек әлеуметтік емес, тарихи мұраны сақтайтын мәдени-ғылыми институт, ғылыми ақпараттар жүйесі орталығы, «тарихи феномен» ретінде маңыздылығы артты, музей ісіне деген қоғамның қызығушылығы күннен күнге артуда [5].

Ғалымдар музейді социомәдени жадының проекциясы ретінде, тарихи нарратив формасы сипатындағы ақпараттық жүйелер организмі ретінде сипаттайды [6].

Әлеуметтік және тарихи жады мәдени дәстүрлердің аспектісі ретінде мәдениеттің заттай дамуы мен сақталуына, музейлік затқа айналуына ықпал етіп отырады. Музей затының «мемориалдығы» ұғымы онтологиялық және социомәдени аспектілерге негізделген тарихи уақыттың ерекше қасиеті деп анықтама беруге болады. Музей түрлі этникалық мәдени дәстүрлердің және ұрпақ аралық үндесуді, тілдесуді, жүздесуді ұйымдастыратын айрықша мәдени кеңістік немесе форум іспетті [7].

Алматыдағы тарихи мәдени мұраны сақтап отырған ерекше музейлердің бірі Алматы музейінің экспозициясында 1949 жылы шыққан алғашқы теледидар орын алған. Әрбір маңызды оқиға немесе мереке қарсаңында музей тақырыптық экспозицияға мән береді. Мысалы, қала күнінде өткен «Сөйлеп тұрған Алматы» шағын көрмесі дайындалды. «Ол алғашқы кеңестік теледидарлардың, камералардың, телефондардың, магнитофондардың және т.б. сирек кездесетін экспонаттарын ұсынған.

Музейдің тарихи деректерді жинайтын, сақтайтын, насихаттайтын мәдени, әлеуметтік мекеме ретіндегі қоғамдағы, білім мен ғылымдағы атқаратын рөлі ерекше. Өйткені музей адамзат баласының тарихы мен мәдениетін алғашқы қауымдық құрылыстан бастап бүгінге дейін музейлік деректер арқылы айғақтап береді. Көне

замандардан жалғасын тауып келе жатқан музей тарихи эволюциялық үдерістер нәтижесінде мазмұны мен мағынасы семантикалық модификацияға ұшырап, тек қасиетті кеңістікті емес, сонымен бірге ғылыммен, шығармашылықпен, әдебиетпен айналысатын орынға айналды [4].

Рисунок 1
«Underwood» – алғашқы жазу машинасы

Рисунок 2
«КВН» теледидары

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Б.Г. Нуржанов. Модерн. Культура. Постмодерн. Алматы 2012; Б.Г. Нуржанов, А.М. Ержанова. Культурология в новом ключе. – Алматы
2. Бу Геранзон. Практический интеллект. // Вопросы философии, 1998, №6, с.66
3. Кириллова Н.Б. Медиасреда российской модернизации. – М.: Академический Проект, 2005. – 400 с. – («Технологии культуры»)
4. Юренева Т.Ю. Музееведение: Учебник для высшей школы. – М.: Академический Проект, 2003. – 560 с.
5. Музейное дело России. – М., 2006. – 565 с.

6. Никонова А.Л. Энигма (загадка) музейного предмета // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 6. Философия, политология, социология, психология, право, международные отношения. - 2006. - С. 11-18.

7. Алимбай Н. Музей – не застывшая форма // Казахстанская правда. - 2006, февраля-10. – №17.

Швемлер Олеся Э-19-2

Научный руководитель: к. филос., н., старший преподаватель Кулбашева Г.К.
Кызылординский государственный университет имени Коркыт Ата. г. Кызылорда,
Республика Казахстан

ЯВЛЯЕТСЯ ЛИ МИФОЛОГЕМА «МИРОВОЕ ДРЕВО» УНИВЕРСАЛЬНОЙ?

Обращение к вопросу об универсальности мифологических образов непосредственно вызвано знакомством с опубликованной на сайте <http://www.otuken.kz/> исследованием Серикбола Кондыбая «Казахская мифология». Ученый проделал титаническую работу не только по систематизации мотивов и образов национальной мифологии, но и выделил ряд мифологических архетипов, одним из которых является представление о мифологических пространствах, где мифологический мотив «Мировое древо»-Байтерек - в казахской мифологии занимает важное место. Серикбол Кондыбай по сути заложил прочный фундамент для дальнейших исследований в области национальной мифологии. Качество проделанной им работы таково, что для дальнейших исследований просто необходима высокопрофессиональная подготовка ученых как в области мифологии, так и филологии, истории культуры, философии и многих других научных направлениях для изучения истоков, динамики развития и специфики мифологического сознания в казахской культуре.

Следуя философской традиции вопрошания, мы ставим под сомнение универсальность этого мифологического архетипа, но, подчеркнем, только в том случае, если будем опираться на историко-культурологический подход в объяснении развития космологических и пространственных представлений в разных культурах. Именно исторический подход характеризуется тем, что вопрос о происхождении мифологемы становится архиважным. В то время как при другом, например, семиотическом подходе, *генезис* мифологического мотива не имеет самодовлеющего значения. При этом подходе, культура становится совокупностью знаков, смысл которых в той или иной мере постоянно меняется. "Опустошааясь", знаки вообще утрачивают смысл и сами превращаются в "означающие" новых понятий [1]. И процесс этот «бесконечен», он не имеет конца до тех пор, пока культура способна к творческому воспроизводству.

Как известно, позиции универсализма придерживаются адепты эволюционизма, психоанализа, структурализма и т.д. Например, классические эволюционисты объясняли общие элементы универсальностью стадий развития, которые проходят разные общества. Фрейдисты интерпретировали тексты методами психоанализа. Структуралисты – как отражающие одинаковые закономерности мышления, свойственные всем людям. Одним из главных недостатков универсалистских концепций состоит в их неверифицируемости. Если мы убеждены в том, что образы матери, младенца, старца и т. д. коренятся в глубинах коллективного подсознания, ничто не помешает в любой мифологии обнаружить факты, которые будут этим образам соответствовать. В универсалистских гипотезах, касающихся интерпретации мифологии присутствует убежденность в том, что любой элемент культуры "не случаен", что за ним прячется высший принцип, все объясняющий и всему придающий смысл. Примером антропологического монизма, то есть объяснения всех

явлений культуры на основании единственного раз навсегда выбранного принципа, может служить теория мирового древа как одного из центральных образов мифологии. Отметим, что сама концепция "мирового древа" складывалась на протяжении конца 19 - первой половины 20 века и получила свое оформление в 1970-х годах. Если западные универсалисты соединяли структурализм с психоанализом, то в отечественной науке под влиянием марксизма доминировал, как правило, стадиализм.

Хорошо известно, что мировое древо (*lat. arbormundi*) — мифологический архетип, вселенское дерево, объединяющее все сферы мироздания. Как правило, его ветви соотносятся с небом, ствол — с земным миром, корни — с преисподней. Действительно, на первый взгляд, данный образ встречается у разных народов, принадлежащих к разным культурным ареалам и историческим эпохам. И почти все исследователи, которые занимаются изучением мифологического сознания, подтверждают универсальный, всеобщий характер этого архетипа. Но как только мы начинаем более внимательно исследовать этот образ в космологических представлениях разных культур, то оказывается, что не везде он структурно проработан, а в некоторых культурах он просто отсутствует. Более того, как показывают последние исследования, на Ближнем Востоке и в Европе образ древа появляется лишь с эпохи бронзы. Или возьмем для примера юнговские архетипы. По определению они коренятся где-то в темных глубинах сознания и, по логике вещей, как раз в палеолите должны были бы найти свое самое полное выражение, но, увы, в ранних знаковых системах эпохи палеолита, известных по материалам наскальной живописи, мотив мирового древа просто не встречается.

В целом же мировым древом традиционно называют вертикальную ось в воображаемой картине мира, которая связывает несколько ярусов мироздания. Идеальным "древом" всегда был эддический Иггдрасиль, ибо только он полно описан в письменных источниках. Иггдрасиль – гигантский ясень скандинавской мифологии, являющийся осью, структурной основой мира, древом жизни и судьбы. Описания Иггдрасиля, содержатся в многочисленных древних скандинавских текстах, прежде всего в Старшей и Младшей Эдах. Отмечено, что мировое древо задает структуру мироздания как по вертикальной, так и по горизонтальной осям. Ярусы мирового древа могут быть представлены преисподней, землей и небом либо землей и несколькими небесами. Существенно, что древо проходит сквозь ярусы, служит их стержнем, а не просто касается небосвода. При таком описании оказывается, что мировое древо - это мотив, специфический для Северной Евразии от Скандинавии до Нижнего Амура и *отсутствующий* в большинстве других регионов планеты. В частности, мирового древа нет ни на северо-востоке Азии, ни у японцев и айну, ни в древних мифологиях Средиземноморья [2].

В исследовании И.М. Дьяконова высказано интересное предположение, что мировое древо есть "характерная мифологема лесной зоны" и "типичный путь передвижения шамана из мира в мир"[3]. Но здесь следует подчеркнуть, что этот образ не возникает спонтанно всюду, где вокруг растут большие деревья. Например, в таежной зоне Америки мирового древа нет. Что же касается образа мирового древа как «пути передвижения шамана», то аналогичное пояснение дается Серикболлом Кондыбаем: «У казахских шаманов мировое древо предстает в виде посоха - *аса таяқ*, а также столба, воткнутого в землю у могилы святого-аулие. Символика тут ясна: жердь - баган символизирует мировое дерево, по которому душа умершего должна подняться в небо и по которому она может спуститься вниз»[4]. Вероятно это одно из возможных объяснений возникновения данной мифологемы у тюркских народов, проповедующих в ранний период шаманизм.

Образ мирового древа нередко связывают с представлением о симметрии мира относительно центральной оси и связь каждого из четырех направлений с определенным цветом. На самом деле мотив цветных сторон света также распространен вовсе не повсеместно. Например, в Северной Америке мотив цветных сторон света постепенно исчезает по мере продвижения на северо-восток континента, а в монгольской и тюркской традициях такой мотив проявляется совсем слабо[5].

Возвращаясь к исследованию мирового древа- Байтерека в казахской мифологии отметим сделанное Серикболом Кондыбаем важное дополнение: «Байтерек- *дверь, ворота* между вертикальными мирами, и обычно под таким деревом происходят сакральные действия»[6]. Появление мифологических мотивов «Дверь», «Ворота», а также «Мировая река», «Мировая гора». «Ось мира» и «Дорога» позволяет рассматривать все эти мифологемы комплексно и системно связанными между собой для более глубокого проникновения в сущностное понимание мифологемы «Мировое дерево» и это, на наш взгляд, одно из важных и перспективных направлений в изучении казахской мифологии.

В заключении подчеркнем, что история культуры- не есть реализация предвечной идеи, закона или плана. Эволюция, в том числе и в духовной сфере, непредсказуема. Любая широко распространенная космологическая схема является продуктом длительного синтеза разрозненных и противоречивых представлений. Ссылка же на универсальные законы в антропологии, по сути, не имеет никакой объяснительной силы, а лишь уводит исследователя в сторону мистики и неверифицируемых фактов спекуляций.

Список использованной литературы:

1. Барт Р. Мифологии. М.: Изд-во имени Сабашниковых, 1992.-С.235-242.
2. <http://www.ruthenia.ru/folklore/berezkin5.htm> –Режим доступа: 18.05.15
3. Дьяконов И.М.. Архаические мифы Востока и Запада. М.: Наука, 1990.- С.126.
4. <http://www.otuken.kz/index.php/kratkiisozik/132-2010-07-31-06-56-34> - Режим доступа: 20.05.15.
5. Березкин Ю.Е. Дерево изобилия: миф и его составляющие // Американские индейцы: новые открытия и интерпретации. М.: Наука, 1996. С. 152-166.
6. Топоров В.Н. 1980. Древо мировое // Мифы народов мира, т. 1, С. 398-406.
7. Юнг К.Г. Душа и миф. Шесть архетипов. Киев, М.: Порт-Рояль, Совершенство. 1997.

5 СЕКЦИЯ. БІЛІМ, ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ТУРИЗМ: ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСУ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ТЕТІКТЕРІ

СЕКЦИЯ 5. ОБРАЗОВАНИЕ, НАУКА И ТУРИЗМ: ПРОБЛЕМЫ И МЕХАНИЗМЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

Абдыкаримова А.Е. РД-18-1к тобының студенті

Ғылыми жетекші: магистр. аға оқытушы Абдурахманова З.А.

Қазтұтынуодағы қарағанды университеті, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.

Бүкіл әлемде туризм өсудің жоғары көрсеткіштерін көрсетеді, халықтың өмір сүру жағдайларын едәуір жақсартуға және елдің тұрақты дамуына ықпал етеді. Туризмнің арқасында елге ақшалай түсімдер көбейіп, жаңа жұмыс орындары құрылуда. Қазақстанда туризм өзінің қалыптасу кезеңінде. Бай табиғи ресурстардың, тарихи ескерткіштер мен көрікті жерлердің болуы әлемдік туристік нарықта ренцияның биік шыңында сенімді болашақты болжайды. Алайда, қазіргі кезеңде туындайтын қиындықтар бүкіл даму процесін қиындатады. Бұл мақалада саяхат пен туризмнің бәсекеге қабілеттілік индексінің (The Travel & Tourism Competitiveness Index) деректеріне сәйкес қазақстандық туристік саланың жетістіктері қарастырылады, туризм дамуына статистикалық шолу жүргізіледі. Жетістіктермен қатар, әлеуметтік зерттеудің сапалы әдістері - терең сұхбат арқылы анықталған проблемалар да келтіріледі. Туристік компаниялардың топменеджерлерімен тереңдетілген сұхбаттар сериясы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі қаржыландыратын "елдің инновациялық дамуы жағдайында "Қазақстан" елдік брендин қалыптастыру" ғылыми-зерттеу жобасы шеңберінде жүзеге асырылды. Зерттеу туризм саласына баға берді және оны одан әрі дамыту бойынша ұсыныстар қарастырылады.

Зерттеу мақсаты-отандық туристік компаниялар тұрғысынан туристік саланың тартымдылық деңгейін анықтау және шетелдік және қазақстандық туристер үшін "Қазақстан" жағымды және тартымды бейнесін жасауға кедергі келтіретін себептерді анықтау.

Зерттеудің міндеттері: елмен байланысты қауымдастықтарды анықтау; мақсатты аудиторияның Қазақстан мен туризмге қатынасы деңгейін анықтау; Қазақстанның туристік индустриясын дамыту перспективаларын анықтау; және саланың дамуына кедергі келтіретін негізгі проблемаларды анықтау болды.

Негізгі бөлігі

Отандық компаниялардың өкілдерімен жүргізілген терең сұхбаттарды талдау Қазақстанға және онымен байланысты қауымдастықтарға деген оң көзқарасты көрсетті. Қазақстан қандай ұғымдармен байланысты деген сұраққа респонденттер мынаны атап өтті. Көптеген респонденттер елді, ең алдымен, табиғи байлығымен және көрікті жерлерімен байланыстырды: "үлкен аумақ", "Табиғи ресурстар", "ашық жерлер", "дала", "таулар", "шөлдер", "су айдындары", "көлдер", "көп күн", "Каспий теңізі", "Медеу" және "Астана"; Президентпен және тұратын халықпен – "Назарбаев", "күлімсіреген адамдар" және "қазақ қонақжайлылығы". Кейбіреулер экономикалық жетістіктерді атап өтті: "үлкен экономикалық әлеуеті бар ел", "қазіргі ел", "Даму".

Респонденттердің пікірінше, Қазақстан-демалу үшін тартымды орын. Шетелдік және қазақстандық туристер үшін елді не тартымды етеді деген сұраққа зерттеуге қатысушылар екі негізгі сәтті атап өтті.

Біріншіден, Қазақстанның бірегей табиғаты бар, ландшафт ерекшеліктерімен және әлемде еш жерде жоқ қызықты жерлерімен ерекшеленеді. Респонденттердің пікірінше, шетелдік туристер үшін биік таулы "Медеу" мұз айдыны, Іле Алатауының баурайы, қазақтардың азиялық өмір салты мен тұрмысы тартымды. Шетелдік қонақтар ауылдарға барып, киіз үйлерде тұрады, оларды орнатуды үйренеді, мал бағады, шұбат пен қымыз

ішеді, атпен ат жарысына қатысады, бір сөзбен айтқанда ерекше туризмге қызығушылық танытады. Осының салдарынан Қазақстан туристік қауымдастығының (ТКТ) қолдауымен Алматы, Ақмола және Оңтүстік Қазақстан облыстарының ауылдарында қонақ үйлер кеңінен дамуда.

Еуропалық және американдық туристерді Қазақстанның табиғаты, оның өркениетінің бүлінбеуі және бүлінбеуі қызықтырады, осылайша экотуризмнің дамуына алғышарттар жасайды.

Туристік компаниялардың тәжірибесі бойынша Қазақстан шетелдік туристер үшін балық аулаумен және аң аулаумен де тартымды. Отандық компаниялар төтенше жағдайларда туристер бірнеше күн өмір сүріп, аң аулап, балық аулай алатын аралға (тұрғын емес) бару бағдарламаларын ұсынады.

Отандық компаниялардың теңіз туризмі бағдарламасын – Каспий теңізі бойынша бірнеше ел арқылы турларды ұсыну бойынша әрекеттері жасалды. Турдың күрделілігіне және оның қымбаттығына байланысты идея жүзеге асырылмады, бірақ болашақта жоспарланған. Шетелдік туристерден айырмашылығы, жергілікті туристер еліміздің өңірлеріне қажылықты жөн көреді, мысалы, Бурабайға санаторийлер, сондай-ақ өз тамырларын еске алу және сақтау үшін ауылдарға барады.

Екіншіден, шетелдіктер үшін Қазақстан көшпенділер, көшпенділер мәдениетіне қызығушылық танытады, бірақ олар, өкінішке орай, бұл туралы аз біледі, дегенмен мемлекеттік деңгейде бірқатар қолдау шаралары қабылдануда. Сонымен қатар, Қазақстан халқы қазақтардың мәдени мұрасын сақтауды жалғастыруда.

Туризм саласының өкілдері жергілікті тұрғындар шетелдік қонақтарға кейбір ұлттық тағамдарды, мысалы, қошқардың басын беру ыңғайсыз болған жағдайларды айтады. Алайда, олар үшін, сарапшылардың пікірінше, бұл әрқашан жаңа, қызықты және қызықты нәрсе, және олар біздің тағамдарымызға үлкен қызығушылық пен назар аударады. Осымен ерекшеленеді біздің мәдениет жылғы қырғыздар, өзбектер және өзге ұлт құрай отырып, сезінуінің.

Осылайша, қазақстандық туризм тартымдылығының белгіленген факторлары экологиялық, өзіндік ерекшелігі бар, іскерлік, шарап, ғарыштық және белсенді туризм (оның ішінде: тау, экстремалды, балық аулау және аңшылық) перспективалы туристік бағыттар болуы мүмкін деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Бұдан басқа, отандық туризмнің болашақ өсуі басқа салалардың, атап айтқанда, ауыл шаруашылығының, мал шаруашылығының, құс шаруашылығының, тамақ өнеркәсібінің, сүт саласының және т. б. дамуы мен өркендеуіне ықпал ететін болады деп есептейміз. Біздің пікірімізше, болашақта шетелдік туристер арасында қажылықты дамыту маңызды болып табылады, өйткені терең сұхбат нәтижелері, сондай-ақ ресми статистикаға қызығушылық танытқан қазақстандық тұрғындар арасында.

Қазақстанның туристік саласын бағалау кезінде респонденттер бес балдық шкала бойынша тек үш балға бағалап, оның дамымағанын анықтады. Өз ұстанымын бар проблемалар мен тәуекелдермен негіздеді.

Бүгінгі таңда шығу туризмінің үлесі келу туризмінен әлдеқайда жоғары, өйткені компаниялардың нарықтың ішкі әлеуетіне назар аударуы тиімсіз. Біздің туристер Қазақстанда емес, Түркия, Египет, Тайланд және т. б. елдерге барғанды жөн көреді.

Соңғы уақытта келу және ішкі туризм саласында іскерлік туризмнің, экои табиғи туризмнің пайда болу үрдісі байқалады. 2010 жылдан бастап ішкі туризм статистикасы өсе бастады, бірақ бұл Қазақстан азаматтарының демалыс кезінде елде демалуға қалатынын айғақтамайды. Бұл факт тұрғындардың тек демалыс күндері турларға баратындығын көрсетеді. Барлық тілек демалыс күндері демалуға қашып қалалық суеты, үй, сөйлесу табиғатпен. Жыл сайын азаматтардың материалдық әл – ауқатының артуымен олардың денсаулығына, демалу мүмкіндіктеріне деген құрмет артады.

Қазақстан Президенті халыққа Жолдауында отандық туризмді дамытудың проблемалары мен өзектілігін бірнеше рет атап өткеніне қарамастан, бұл мәселені шешуге әлі де жеткілікті көңіл бөлінбейді. Бұл жағдайдың себептері төмендегідей болды.

Біріншіден, бүгінде әкімшілік кедергілер, заңнаманың жетілдірілмегені, кейбір мемлекеттік органдардың қабылданатын шешімдерге жауапсыздығы және қандай да бір қаулының, Заңның ықтимал салдарларын есептеу қабілетінің болмауы жеткілікті.

Тұрақты экономикалық дамыған елдер жұмыспен қамтуға, шағын бизнесте, әсіресе қызмет көрсету саласында өзін-өзі жұмыспен қамтуға негізделеді. Қызметтердің даму деңгейі-бұл мемлекеттің даму деңгейі. Ел Президенті шағын бизнес проблемаларын бірнеше рет атады, алайда мемлекеттік шенеуніктерде шағын және орта бизнес шешім қабылдауда басымдық болып табылмайды.

Мемлекеттік деңгейде тек шенеуніктердің тәжірибесіне ғана емес, сонымен қатар туризм саласындағы мамандардың кәсіби және практикалық біліміне сүйенетін Қазақстанның туристік индустриясын дамытудың қадамдық бағдарламасы жоқ.

Соңғы уақытта шетелдіктер тарапынан "Байқоңыр" ғарыш айлағы ерекше назар аударуда. Алайда, оған қол жеткізу қиын, өйткені Қазақстанға келгенге дейін қырық күн бұрын Роскосмосқа құжаттарды тапсыру қажет. Сонымен қатар, қызмет құны артады (бір келушіге шамамен 2000 доллар келеді. АҚШ) зымыранның ұшырылуын көру және Ю.Гагариннің үйіне бару, өйткені барлық құжаттар Ресей жағы арқылы жасалады. Осыған байланысты қазақстандық туристік ассоциацияның өкілдері Қазақстан Үкіметіне шетелдік туристерге зымыранның ұшырылуын бақылау ыңғайлы және жағымды болуы үшін аумақта мұнаралар орнату туралы бірқатар ұсыныстар жасады, бірақ мәселе ашық күйінде қалып отыр.

Екіншіден, Қазақстанға келетін шетелдік қонақтардың визасы мен оларды тіркеу мәселелері өзекті. Жаппай туризм елге кіру оңай болатын жерден басталады. Виза алу құны шамамен 120 долларға жетеді. АҚШ.. көптеген елдер визасыз немесе жеңілдетілген режим орнатқан кезде. Бұған визасыз режим орнатқан Қырғызстан, Түркия, Хайнян аралы мысал бола алады. Нәтижесінде бұл бағыттар өте танымал болды және елге үлкен қаржы ағындарын әкелді. Вьетнам да сол жолмен дамып келеді.

Визамен қатар шетелдіктердің елге кіруі олардың көші-қон полициясында тіркелу процесін қиындатады. Бұл мәселені ішінара Алматы қаласында ғана шешті, мұнда қонақ келген бойда қосымша қызмет үшін бірден қонақ үйде тіркеуден өте алады, бұл ретте уақытты жоғалтпайды.

Үшіншіден, Қазақстанда көлік, авиацион және теңіз инфрақұрылымы нашар дамыған, жолдардың сапасы көп нәрсені қалайды, елдің көптеген көрікті жерлеріне қол жеткізу қиындатылған. Қонақ үйлер, демалыс үйлері, мейрамханалар қызмет көрсетудің халықаралық стандарттарына сәйкес келмейді. Бүгінде қазақстандықтар осыдан бес жыл бұрынғы қазақстандықтар емес. Олар әлемнің түрлі елдеріне жиі барып, қонақ үйлерде сапалы тұру, сапалы қызмет көрсету, сапалы мейрамханалар, тамаша тамақтану және қызмет көрсету деген не екенін түсінеді. Бұл сервистің төмен деңгейі кезінде қазақстандықтарды қанағаттандыра алмайтынындды білдіреді. Бірақ, өкінішке орай, мемлекет пен кәсіпкерлер осы бағытта туындаған жағдайға баяу бейімделуде.

Төртіншіден, бәсекелестік, жоғары бағалар және қонақтарға қызмет көрсетудің төмен деңгейі жоқ. Сондықтан көптеген қазақстандық тұрғындарға шетелде демалу тиімді, мысалы, "Home club" отбасылық-ойын-сауық кешенінде болудың тәуліктік құны отбасына 70 мың теңге тұрады. Қонақтардың пікірінше, бұл өте жоғары баға, бірақ қызмет оған сәйкес келмейді. Келушілер кешеннің иелеріне Түркияның тәжірибесін қабылдауға кеңес береді. Ұқсас жағдай экотуризмге қызығушылық танытатын шетелдік қонақтарға қатысты байқалады. Бір адамға тауға 2-3 күндік турдың құны 300 доллардан басталады. АҚШ, тек тұру мен кіруді ескере отырып, сирек жағдайларда жабдықтар мен экскурсиялық бағдарламалар, ал Еуропада бұл қызмет әлдеқайда арзан.

Бесіншіден, білікті кадрларды жеткіліксіз даярлау. Білікті мамандар тобын қалыптастыру үшін түлектердің тағы бірнеше ұрпағын дайындау қажет.

Алтыншыдан, Қазақстанға келгісі келетін шетелдіктердің ел туралы, оның артықшылықтары, бірегейлігі және т.б. туралы ақпараты жоқ. Бүгінгі таңда, өкінішке орай, қазақстандық делегациялардың халықаралық көрмелер мен жәрмеңкелерге қатысуы шектеулі, кейде шығындар азаяды.

Туризм департаменті туристік компаниялардың қызметкерлерімен Қазақстан өңірлерінде ішкі туризмді дамыту бойынша жұмыс жүргізбейді. Қазіргі инфекциялар, белгілі бір елдерге баратын қазақстандықтар үшін қажетті егулер, жосықсыз компаниялар туралы ақпарат алуда мемлекет тарапынан қандай да бір қолдау жоқ. Негізгі назар спортты дамытуға ғана аударылады.

Қазақстанның туристік бизнесінде бар тәуекелдердің ішінде мыналар атап өтілді. Кәсіби емес бизнес жүргізу-Маркетинг, жарнама, қызмет көрсету саласындағы білім мен дағдылардың жеткіліксіздігі, туристік өнімді жосықсыз жасау. Бүгінде туристік өнімді өз бетінше әзірлейтін компаниялар аз, өйткені оны жасау үшін кем дегенде бір апта кетеді және жергілікті тұрғындардан, мұражай қызметкерлерінен және кітапханаларға барудан Мұқият ақпарат жинауды талап етеді.

Елде қауіпсіздіктің болуы Туризмдегі ең маңызды постулат болып табылады. Респонденттердің пікірінше, Қазақстанда бәрі өте қатал. Көптеген шетелдік туристерді формалар мен погондардағы адамдар, яғни құқық қорғау органдарының, шекара маңы және көші-қон қызметтерінің өкілдері алаңдатады. Респонденттер туризм ұлттық идеологияға айналуы керек деп санайды, елдің әр тұрғыны туризм табыстың тағы бір түрі екенін түсініп, туристердің елге баруын қалауы керек. Бірақ, өкінішке орай, Қазақстан тұрғындары да, шенеуніктер де бізге не үшін керек деп жиі ойланады, егер қазақстандықтарға Шенген визасын алу қиынға түссе, онда қазақстандық визаны алу рәсімін қиындатамыз.

Осылайша, туризм саласының өкілдері отандық туризм индустриясы өзінің дамуының бастапқы кезеңінде екенін барлығы түсінуі керек, сәйкесінше оны тез өркендетудің барлық тәсілдерін қолдану керек дейді. Бұдан басқа, шетелдік туристерді көруге деген өзінің бейбітсүйгіштігін және ықыласын барынша пайдалану керек деп есептейміз, себебі шетелдік қонақтар қазақ халқының толеранттылығы мен қонақжайлығын атап өтеді..

Келесі сұраққа, елдің қай аймақтары туристерді қабылдауға дайын, респонденттер мыналарды атап өтті:

- * Шығыс Қазақстан (Зайсан көлі, Марқакөл қорығы);
- * Ақмола облысы ("Бурабай" курорты); Астана, Алматы оқиғалар туризмінің орталығы ретінде;
- * Қазақстанның Маңғыстау, Оңтүстік облыстары (қажылық және діни туризм);
- * Алматы облысы (Іле-Алатау ұлттық паркі, "Алтынемел" ұлттық паркі, Шарын каньоны).

Қазақстанның қандай көрікті жерлері елді қабылдаудың символы бола алады деген сұраққа қазақстандық туристік компаниялардың өкілдері, ең алдымен, қазақтардың табиғи байлығы мен мәдениетін, тарихын атап өтті. Олардың ішінде: Көлсай көлдері, Шарын шатқалы, Марқакөл көлі, жерасты үңгірлері, Маңғыстаудағы түйелер, бар аймағы Екінші Швейцария ретінде, әлемде жоқтың қасы, күл тоғайы, Түркістан, "Балқаш" көлі, Каспий теңізі, "Медеу" мұз айдыны, Бекет ата. Қажылыққа Қырғызстан, Өзбекстан және Ресей тұрғындары қызығушылық танытып отыр, келушілер қазақтардың тарихын білгісі келеді. Сондай-ақ шетелдік туристер үшін қызықты "Есік қорғаны".

Сонымен қатар, респонденттер "Алтын адам", "Бәйтерек" сияқты адам қолымен жасалған көрікті жерлер елдің символына айнала алмайтынын ерекше атап өтті.

Сұрақ бойынша, егер Қазақстан әлемдік туристік орталыққа айналса, зерттеуге қатысушылар келесі бағыттарды белгіледі:

* елдің инфрақұрылымын толыққанды дамытуға мемлекеттік қолдау көрсету: жолдар, электр энергиясы, коммуникациялар, жеңіл авиация, чартарлық рейстерге тыйым салуды алып тастау, электр пойыздарының желісін іске қосу, жер үсті, су және әуе көлігін кеңейту және сапалы жаңарту; Түркияның тәжірибесіне сүйене отырып, туристік кешендер салу үшін жер учаскелерін сатып алатындар үшін преференциялар беру (мысалы, қонақ үйлер салу мемлекеттік инвестициялар есебінен жүзеге асырылды және кейіннен); бейін бойынша жоғары білім беру жүйесіне салымдарды ұлғайту және кәсіби экскурсоводтарды даярлау;

* барлық әкімшілік кедергілерді азайту, мемлекеттік бақылау көлемін қысқарту және "серіктес" деңгейіне өту, визалық режимді және шетелдік қонақтарды тіркеу мәселелерін жеңілдету;

* туризм жөніндегі өңірлік департаменттердің туристік компаниялар өкілдерімен сапалы жұмысын жолға қою. Мемлекет жұмыс істеуі керек АЙМАҚТЫҚ әкімшіліктердің рөлі зор. Елдің әр аймағында оны басқалардан ерекшелейтін ерекше нәрсе бар. Аймақ әкімшілігінің басшысы бизнесті тартуға қамқорлық жасауы, аймақтың даму стратегиясын бірлесіп әзірлеуі, маңызды жерлерді анықтап, бірінші кезекте тегін, таза және ыңғайлы дәретханалар ұсынылатын Облыстың заманауи сауатты құрылысын бастауы қажет;

* сыртқы әлеммен коммуникация жүйесін жолға қою: Қазақстан туралы жарнама науқанын әзірлеу және Еуропа, АҚШ және БАӘ нарықтарында жарнамалық роликтер сериясын трансляциялау. Ақпаратты жеткізу құралдары тек интернетті ғана емес, сонымен қатар осы елдердің негізгі теледидар арналарын да жасайды. Әсіресе экологиялық, өзіндік, іскерлік, ғарыштық және белсенді туризмді кеңінен және белсенді жарнамалау. Қазақстан туралы анықтамалық ақпарат ұсынатын қазақстандық елшіліктерде туристік бөлімдер ашу, өйткені шетелдіктердің бәрі бірдей Интернетке сенбейді және олардың дұрыстығына көз жеткізгісі келмейді. Қазақстан туралы жалпықалалық және басқа да сайттарды түрлі іздеу жүйелерінде белсенді жылжыту;

* ай сайынғы және тегін негізде біліктілігін арттырғысы келетін туристік компаниялардың қызметкерлері үшін оқыту семинарлары жүйесін жолға қою.

Жылдар бойы қалыптасқан шешілмеген проблемаларды ескере отырып, мемлекет әлі де саланы дамытуға белсенді қатысып, бірқатар маңызды шаралар қабылдауда. Атап айтқанда, мемлекеттік деңгейде терең сұхбат жүргізу аяқталғаннан кейін Қазақстанның туристік саласында оң қадамдар жасалды, атап айтқанда, 10 елге (АҚШ, Нидерланды, Ұлыбритания, Франция, Германия, Италия, Малайзия, Біріккен Араб Әмірліктері, Корея Республикасы және Жапония) қатысты біржақты тәртіппен визасыз режим орнатылды [6], болашақта қосымша 34 елге қатысты жоспарланады [7] және келетін қонақтарды Қазақстанның 320 қонақ үйіне электрондық тіркеу енгізілді .

Жалпы, Қазақстан саланы дамыту және ТМД елдері мен алыс шетелдерден туристердің назарын аудару үшін үлкен әлеуетке ие деп есептейміз. Ең бастысы-табиғатқа зиян тигізбеу. Осыған байланысты табиғатты сақтау мен туристерді тарту арасындағы тепе-теңдікті сақтау қажет. Сонымен қатар, туризмді толыққанды дамыту жарты шара режимінде емес, Мемлекеттің бизнесті тұрақты және жан-жақты қолдауымен мүмкін болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. UNWTO Tourism Highlights. – Madrid, Spain, 2014. – 16 p.
2. Jennifer Blanke, Thea The Travel & Tourism Competitiveness Report 2013. – World Economic Forum, Geneva, 2013.481 p.//www.weforum.org/ttcr
3. Қазақстан туризмі 2008-2012: қазақ және орыс тілдеріндегі статистикалық жинақ. – Астана: Қазақстан Республикасы Статистика агенттігі, 2013. – 133 б.// <http://www.stat.gov.kz>

4. Қазақстан Республикасындағы орналастыру орындарының қызметі туралы / Туризм. Серия 19. - Астана: Қазақстан Республикасы Статистика агенттігі, қаңтар-желтоқсан, 2013. – 36 б.// <http://www.stat.gov.kz>
5. Маркетингтік зерттеулер: оқулық. – Алматы: Экономика, 2013. – 472 Б.
6. Қазақстан Президенті 10 мемлекеттің азаматтары үшін визасыз режимнің біржақты белгіленгені туралы хабарлады. 12 Маусым 2014// <http://news.mail.ru/inworld/kazakhstan/politics/18525362/?frommail=1>
7. Қазақстан 34 елге қатысты визасыз режим орнатуды жоспарлап отыр. 9 желтоқсан 2013 // <http://news.mail.ru/inworld/kazakhstan/politics/16019140/?frommail>

Авилсейт Б., Түр-18-1к тобының студенті

Ғылыми жетекші – магистр, аға оқытушы Абдурахманова З.А.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ТУРИЗМ САЛАСЫНДАҒЫ ҒЫЛЫМИ ҚЫЗМЕТТІ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ӨЗЕКТІ БАҒЫТТАРЫ

Туризм индустриясы әлемдік тауар айналымында үшінші орын алады, экономикадағы перспективалы бағыт және әлемдік экономиканың ең ірі, жоғары табысты және қарқынды дамып келе жатқан салаларының бірі болып табылады. Экономикалық тұрғыдан алғанда, туризм индустриясының қызмет көрсету саласының ажырамас бөлігі ретіндегі тартымдылығы инвестицияланған қаражаттың тезірек өтелуінен тұрады. Адамзат дамуының жаһандық процестеріндегі туризмнің рөлі және жалпыадамзаттық құндылықтарды нығайту барған сайын маңызды бола түсуде. Адами қарым-қатынастың ең көп таралған түрі болып табылатын туризм адамдардың экономикалық, саяси, әлеуметтік және мәдени өміріндегі оң тенденцияларды күшейтуге ықпал етеді. Зерттеудің мақсаты туризм индустриясының даму бағыттарын анықтау, факторларды, заңдылықтарды және қазіргі кезеңдегі туристік саланың даму тенденциясын анықтау болды [1].

Туристік бизнес әлемдік жалпы ұлттық өнімнің шамамен 6% - ын, жалпы күрделі салымдардың 7% - ын, 11% - ын алады әлемдік тұтыну шығындары және барлық салық түсімдерінің 5%. 2010 жылға қарай әлемдегі әрбір 16-шы жұмыс орны туризм индустриясына тиесілі болды. Абсолютті түрде бұл мұнай, мұнай өнімдері мен автомобильдердің экспортынан түсетін кірістерден кейін екінші орында. Бұл ретте туризмнің экономикаға жанама әсері оның тікелей нәтижесіне тең. Осы алғышарттарды ескере отырып, Дүниежүзілік туристік ұйымның (ДТҰ) болжамдары бойынша әлемдік жалпы ұлттық өнімді құрудағы туризмнің үлес салмағы 11-12% - ға жетеді. Туризмнің дамуына адам қажеттіліктеріне үнемі бейімделу ықпал етеді, саяхатты ұйымдастырудың формалары мен әдістері өзгереді, туризмнің жаңа түрлері пайда болады, туризмнің тұрақты дамуына жағдай жасалады, оның сандық және сапалық көрсеткіштерін ұзақ уақыт сақтау қабілеті күшейтіліп, туристік қызметтерді тұтынушылардың үміттерін ақтайды. Соңғы уақытта туризм индустриясында айтарлықтай өзгерістер орын алуда. Қызметтерді әртараптандыру, жаңа аумақтарда туризмді дамыту, бәсекелестіктің күшеюі әртүрлі елдердің үкіметтерін туризм индустриясына деген көзқарасын қайта қарауға, қазіргі факторлар мен үрдістерді ескере отырып, осы саланы дамыту стратегиясын әзірлеуге мәжбүр етеді. Бүгінгі таңда туризмді тұрақты дамыту тұжырымдамасы өзектілігін жоғалтқан жоқ, ол болашақ ұрпаққа зиян келтірместен туристердің қажеттіліктерін қанағаттандыруды өзінің міндеті ретінде анықтайды. Бұл тұжырымдама туристік қызметтерді тұтынушылардың ұзақ мерзімді мүдделерін ескеруді талап етеді туристік ресурстарды пайдаланудың салдары, туризмнің көлемін болашақ ұрпақ үшін

ресурстарын сақтай отырып, қабылдаушы аумақтың мүмкіндіктерінен асып кетпейтіндей етіп реттейді. Туристік қызметке осындай жауапты көзқарастың басты нәтижесі халықаралық, ұлттық және өңірлік деңгейлерде туризм индустриясын дамытуды қысқа мерзімді жоспарлаудан ұзақ мерзімді жоспарлауға әдіснамалық көшу болды [2].

Халықаралық деңгейде дүниежүзілік туристік ұйым, Еуропалық Одақ және басқа да аймақтық туристік ұйымдар өздерін белсенді түрде көрсетеді, олар сыртқы бақылау мен мәжбүрлеу жүйесінің жоқтығымен ерекшеленеді. Ұлттық деңгейде Туризмдегі жоспарлау жекелеген өңірлердің ерекшелігін ескере отырып, тұтастай алғанда елдің туризмін дамыту тұжырымдамаларында көрініс табады. Өңірлік деңгейде туризмді дамыту жоспарлары жалпыұлттық жоспарларға қарағанда анағұрлым егжей-тегжейлі және ерекше және қолда бар ресурстар мен туристік әлеуетке байланысты өңірлер арасында айтарлықтай ерекшеленуі мүмкін. Қазіргі уақытта туризм индустриясының дамуына кедергі келтіретін көптеген факторлар бар. Бұл, ең алдымен, жоғары салықтар; жерді жекешелендіру және жеке капиталды, оның ішінде шетелдік капиталды қорғау мәселелерінің шешілмеуі; туризм индустриясында шағын бизнес субъектілерін мемлекеттік қолдаудың жеткіліксіздігі; қызмет көрсету саласында сыртқы экономикалық қызметті реттеу жүйесінің болмауы; отандық бизнесте теріс пайдаланудың жоғары деңгейі; визаның жоғары құны және оны алудың ұзақ уақыты; туризм индустриясында қызмет көрсетудің төмен деңгейі; туристердің көрсетілетін қызмет сапасына қанағаттанбауы.

Елімізде туристік саласындағы ең күрделі мәселелердің ішінде мыналарды бөліп көрсетуге болады:

- туризм саласына қаражаттың жеткіліксіз инвестициялануы;
- туристік қызметтер мен туристерге қызмет көрсету сапасының төмендігі;
- өңірлерде туризм саласында кәсіпкерлікті қолдау жөніндегі нормативтік-құқықтық актілер мен бағдарламалардың жеткіліксіз әзірленуі;
- әлсіз туристік инфрақұрылым, саласы дамытудың төмен деңгейі;
- мәдени мұра объектілерінің қанағаттанғысыз жай-күйі;
- өңірлерде туристік әлеуетті жарнамалық ілгерілетудің болмауы [3].

Анықталған проблемаларды ескере отырып, туризм саласын дамытуды басқару мәселелерінде мемлекеттің маңызды рөлін атап өткен жөн, өйткені жоғарыда айтылғандай, туризм саласының ауқымы оның ел экономикасының стратегиялық салаларына жататындығын көрсетеді. Бұл аумақтық және салалық туристік-рекреациялық кешендерді дамытудың тепе-теңдігін қамтамасыз ету, халықты жұмыспен қамту саласындағы саясатты реттеу, бюджетке кірістердің өсуін қамтамасыз ету мақсатында тікелей мемлекеттік реттеуді талап етеді.

Шет елдердің туризмін басқару тәжірибесін зерделеу кезінде туристік кәсіпорындарға салық салу, шекара-кеден режимін жеңілдету, инвестициялар үшін қолайлы жағдайлар жасау, инфрақұрылымды дамытуға, шетелдік нарықтардағы жарнамаға, сапалы кадрлар даярлауға бюджеттік қаражатты ұлғайтуды көздейтін туристік индустрияны ынталандыру бағдарламаларын әзірлейтін мемлекеттік құрылымдар екенін атап өтуге болады. Өкінішке орай, бізде виза беру тәртібін жеңілдеткен отыз елдің қатарына кірмеді. Осы уақытқа дейін виза алу өте ұзақ және қымбат процесс болып табылады, бұл туристерді көрікті жерлерге баруға кедергі келтіреді. Айта кету керек, кейбір елдерде туризм саласындағы мемлекеттік саясат көбінесе ерекшеленбейді, бірақ экономиканың басқа секторларының саясатына мысалы, өндіріс саясатына, төлем балансы саясатына және т.б. біздің ойымызша, туризм саласын мемлекеттік реттеу теріс әсерді азайтуға және қоршаған орта факторларының оң әсерін арттыруға бағытталуы керек [4].

Туризм саласын дамытуды мемлекеттік реттеу деп нарықтық тетіктің жұмыс істеуінің қалыпты жағдайларын қамтамасыз ету үшін мемлекеттің шаруашылық жүргізуші субъектілердің қызметіне және нарықтық конъюнктураға әсері, сондай-ақ мемлекеттік әлеуметтік-экономикалық бағдарламаларды іске асыруға басшылық ету және бірыңғай экономика әзірлеу түсініледі туристік саланы дамыту тұжырымдамасы. Бұл

туризм индустриясын реттеудің мемлекеттік саясатын әзірлеу, оның мақсатын, міндеттерін, негізгі бағыттарын негіздеу, оны жүзеге асырудың құралдары мен әдістерін таңдау процедурасын қамтитын күрделі процесс. Осы ретте туризмнің келу және ішкі туризмнің дамуына кедергі келтіретін себептерді атап өту маңызды:

- ішкі саясаттың тұрақсыздығы;
- жол-көлік инфрақұрылымының халықаралық стандарттарға сәйкес келмеуі;
- әуежайлар, авто және теміржол вокзалдары, қызмет көрсету сервисі жоғары автотұрақтар жеткіліксіз;
- қонақ үй базасының әлемдік стандарттарға сәйкес келмеуі, атап айтқанда, қонақ үйлер сыныптамасының болмауы және сервис деңгейінің төмендігі;
- қалалардағы қонақ үй және мейрамхана қызметтерінің жоғары бағалары;
- мемлекеттік деңгейде ресейлік кіру және ішкі туризмді заңнама мен экономикалық ынталандырудың жетілмегендігі;
- туристерге қызмет көрсету сапасының жеткіліксіздігі, бұл туристік кластердің және жалпы елдің теріс имиджін қалыптастырады;
- Қазақстанның туризм елі ретінде оң имиджін құру үшін мемлекет пен жергілікті биліктің бірыңғай саясатының болмауы.

Бірнеше жыл бұрын туризмнің шығу сипаты бизнес үшін шетелдік өнімнің жаңалығына байланысты болды, сондай-ақ шығу тәртібін оңайлату, сыртқы іскерлік байланыстарды кеңейту, валюталық қаражаты бар кәсіпорындар мен жекелеген азаматтар санын ұлғайту, шетелдік турлар бағасының қолжетімділігі, шетелдік туристік өнімнің жоғары бәсекеге қабілеттілігі, өмір сүрудің үздік жағдайлары және жайлы көліктің болуы.

Бізге, егер мемлекет экономиканың туристік секторында болып жатқан, сауатты қойылған мақсаттарға қол жеткізу, қолда бар ресурстарды оңтайлы пайдалану және шығындарды азайту жүзеге асырылатын барлық процестерді реттесе, туристік саланы басқару тиімді болады деп ойлаймыз. Басқаша айтқанда, бұл мемлекеттің туризм саласындағы әлеуметтік және экономикалық тиімділіктің белгілі бір деңгейіне жетуі туралы. Туризм саласын дамытудың қазіргі кезеңінде Туризм индустриясы мен аймақтық экономиканың өзара байытатын әсерінің маңызы зор. Бір жағынан, аймақ тұрақты жұмыс істеу және даму үшін мақсатты кешенді ресурс ретінде әрекет етеді, екінші жағынан, мультипликативті әсерге ие, туризм әлеуметтік-экономикалық мәселелерді шешу арқылы аймақтың экономикалық өсуіне алғышарттар жасай алады [5].

Список использованной литературы:

1. Амирова, З.Б. Инфраструктура туризма и гостеприимства: учебное пособие / З.Б. Амирова ; Министерство транспорта и коммуникаций кафедра «Гостиничного и туристического бизнеса». – Москва : Альтаир : МГАВТ, 2016. – 85 с.
2. Ляпина, Ирина Юрьевна. Материально-техническая база и оформление гостиниц и туркомплексов: учеб. для студентов образоват. учреждений сред. проф. образования по спец. 2302 "Гостинич. сервис" Москва: Академия, 2018. - 249 с.
3. Архипов В.В. Организация ресторанного хозяйства.: Учебное пособие - .М.: Центр учебной литературы, 2019 – 280 с.
4. Литвинов, В.В. Дизайн: отель, ресторан... 2008 / В.В. Литвинов. - М.: Рудизайн, 2018. - 920 с
5. Юрий, Петрович Шеин Инновационное проектирование гостиниц и ресторанов / Юрий Петрович Шеин. - М.: LAP Lambert Academic Publishing, 2014. - 320 с.

Адамович С.Е. – ученик 11 «Б» класса школы № 19 г. Темиртау
Научный руководитель – магистр, ст. преподаватель Абдурахманова З.А.
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан

СТРУКТУРА РАЗВИТИЯ ИНДУСТРИИ ГОСТЕПРИИМСТВА В СФЕРЕ ТУРИЗМА

Гостеприимства это с давних времен является понятием цивилизаций распространённым повсеместно социальный феномен предполагающий предоставление чужаку «гостю» защиты и заботы. Со временем благодаря прогрессу и времени, гостеприимство, стало мощной индустрией охватывающий множество профессии где работают миллионы профессионалов, создавая все лучшие условия для потребителей «туристов». Термин «индустрия» происходит от латинского «industria», что означает «деятельность, усердие», в современном понимании - промышленное производство с применением техники и технологии. Индустрия гостеприимства включает в себя различные сферы деятельности людей - туризм, отдых, развлечения, гостиничный и ресторанный бизнес, общественное питание, экскурсионную деятельность, организацию выставок и проведение различных научных конференций.

Таким образом, индустрия гостеприимства - это комплексная сфера деятельности работников, удовлетворяющих любые запросы и желания туристов. По мнению Дж. Р. Уокера, индустрия гостеприимства объединяет туризм, гостиничный и ресторанный бизнес, общественное питание, отдых и развлечения, организацию конференций и совещаний [1,2].

Понятие и история возникновения гостеприимства: гостеприимства является одним из важнейших понятий в истории человечество. Люди живут в обществе, и они взаимодействует с другими людьми. Человек в течении жизни приходится покинуть свое место пребывания. При этом время отсутствия может быть самое разное. И человек, как только оказывается в незнакомой для него территориях нуждается в поддержке других людей. Гостеприимство – это и есть безвозмездный приём и угощение странников. Однако это далеко не единственное определение. Зарождения гостеприимство произошло ещё со времен в период первобытного общество, и было это связано с необходимостью избежать конфликтов, связанных с совместным использования природных ресурсов. По степенно традиции гостеприимство начали принимать характер нормы обычного права. В Древнем мире институт гостеприимства приобрёл международно-правовой характер и был направлен на обеспечение безопасности иноземных торговцев. В Средние века дополнительной функцией института гостеприимства стало обслуживание феодальной знати зависимыми лицами. Можно выделить такие виды отношений гостеприимства, бытовавшие на Западе в период Средних веков:

- Дружеское гостеприимство.
- Гостеприимство в церковных учреждениях, основанное на религиозных нормах.
- Королевский и сеньориальный постой.
- Возмездное и обезличенное гостеприимство постоянных дворов.

В настоящее время гостеприимство характерно для большинства народов как культурная традиция, а также как основа индустрии сервиса, связанной с обслуживанием гостей [3]. Роль и место гостеприимства в сфере услуг: гостеприимство - это радушие в приеме и угощении посетителей (гостей), безвозмездный прием и угощение странников. В современной профессиональной литературе широко применяется термин «индустрия туризма и гостеприимства», и, хотя гостеприимство входит в этот термин как составной элемент, следует отметить, что гостеприимство - это более емкое и общее понятие, так как его задачей является удовлетворение потребностей не только туристов в узком смысле, но и потребителей вообще.

Индустрию туризма и гостеприимства нельзя рассматривать как разные индустрии, так как туристы - это прежде всего потребители, имеющие разнообразные потребности, в том числе и специфические, зависящие от целей и мотивов путешествий, а также от целого ряда других моментов. Однако туристы - это прежде всего потребители вообще, следовательно, индустрия туризма и гостеприимства рассматривается как единое целое по

причине неразрывной общности и тем не менее с учетом специфики сферы туризма, в том числе структурной и институциональной [4].

Индустрия гостеприимства развивается под воздействием ряда факторов, которые можно разделить на две группы – внешние и внутренние. Внешние определяются воздействием компонентов окружающей действительности, не связанных с функционированием индустрии гостеприимства. Внутренние факторы непосредственно связаны с особенностями организации и функционирования предприятий индустрии гостеприимства. К внешним факторам относятся: политико-правовые, безопасность путешествий, экономические и финансовые, культурные, инфраструктурное-коммуникационные, демографические, развитие торговли, новые и новейшие технологии [5].

Влияние волонтерства в социальной активности человека на примере Организация волонтерства «BUONO». Люди часто задумываются над вопросом: «Волонтер – кто это?» Но не все знают точный ответ. Это доброволец, который занимается общественно полезным делом безвозмездно, ничего не требуя взамен. Сферы деятельности могут быть довольно разнообразны, но волонтер всегда несет добро, надежду и любовь. Кто считается волонтером? Иногда люди подменяют понятия, называя волонтерами тех, кто выполнил определенную работу бесплатно. Но это не совсем так [6].

Цель организации состоит в развитии и социальной самореализации студенческой молодежи путем ознакомления с различными видами социальной активности, вовлечения их в добровольческое движение.

Деятельность организации в соответствии с его назначением направлена на осуществление следующих задач:

- популяризация идеи волонтерства в студенческой среде
  - создание условий для вовлечения студентов Академии в социально-значимую деятельность
  - обучение членов организации волонтерскому движению
  - воспитание у студентов умений работать в команде, сообща двигаясь к назначенной цели
  - взаимодействие с общественными организациями г. Алматы, заинтересованными в осуществлении волонтерского движения
- проведение различных ярмарок, акций и благотворительной помощи [7]

В заключении хочется сказать, что сфера гостеприимства достигла сейчас такого состояния, когда его можно оценить, как стабильное. На сегодняшний момент клиенты должны получать максимальное удовлетворение от пребывания в гостинице. В связи с этим качество обслуживания является одним из важнейших условий гарантированного и стабильного дохода любой гостиницы или отеля. Гостеприимство трудно определить словами, но легко обнаружить его отсутствие. Гостеприимство – это доброжелательное атмосфера, радушие персонала, вежливость, внимательность и желание помочь. Потребности гостя, которые формируются под действием личных жизненных стандартов, должны быть максимально удовлетворены – тогда гость вернется в отель еще не раз и еще раз принесет гостинице доходы. Отмечено, что к тенденциям развития предприятий индустрии гостеприимства, получившие развитие в последние десятилетия, следует отнести:

- 1) углубление специализации гостиничного и ресторанного предложений;
- 2) образование международных гостиничных и ресторанных цепей;
- 3) развитие сети малых предприятий;
- 4) внедрение в индустрию гостеприимства новых компьютерных технологий.

В последнее время наряду с традиционными полно сервисными отелями и ресторанами все больше стали появляться специализированные предприятия с сокращенным набором предлагаемых услуг. Специализация предприятий бывает самой разнообразной [7].

Список использованной литературы:

1. Гостеприимство как одно из составляющих сферы обслуживания
2. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Гостеприимство>
3. vuzlit.ru/401657/rol_mesto_gostepriimstva_sfere_usug
4. https://studopedia.ru/2_12464_faktori-razvitiya-industrii-gostepriimstva.html
5. <https://infourok.ru/statya-volonter-kto-eto-3782664.html>
6. <https://atso.kz/klub-volonterov-reach-out-to/>
7. <https://mirznanii.com/a/225067/kontseptsii-gostepriimstva/>

Альмуханова К., студентка группы РД-18-3

Научный руководитель – магистр, ст.преподпватель Абдурахманова З.А.
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

«АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ»

Образование – одна из важнейших сфер общественной жизни. От его конкретного наполнения различными социальными институтами, учебными дисциплинами, системами методик подачи и усвоения информации, структурой построения образовательных учреждений сильнейшим образом зависит будущее народа и само направление его духовного и интеллектуального развития. Образование является одним из основных факторов формирования общественного сознания.

Эффективность труда в науке зависит от многих факторов: от человека, его способностей, квалификации, целеустремленности и от критерий труда. Впрочем, даже приемлемое сочетание всех условий еще не гарантирует успеха. Самое лучшее исследование, реализованное в самые сокращенные сроки предоставит нулевой эффект. Конечно, новоиспеченные идеи, сформулированные в отчетах и конструкциях, могут передвигаться по направлению к производству, а эффект будет приблизительно одинаковый - все зависит от скорости.

Современные преобразования в стране, новые стратегические ориентиры в крепком развитии, доступность окружения, его мгновенная информатизация также активно и кардинально поменяли требования к образованию. В согласовании с этим усовершенствование находится в зависимости с осмыслением и ответственности также высококлассной степени преподавателей, их индивидуальной причастности к заключению разнообразных вопросов [1].

Формирование образования обеспечивается развитием науки, ибо наука является базисом образования. Кризис образования появляется тогда, когда происходит несогласование между активно развивающейся, улучшающейся наукой и отстающим от нее по содержанию образованием в условиях развития информационно технологически развитого общества.

Сегодняшняя наука мало-помалу преобразуется в сферу производства большего объема информации, всецело завладеть которым практически невозможно. В таком случае, к образованию предъявляются новые требования. Оно должно создавать у людей новые качества.

Для всех наук главная задача - получить новые идеи не только ради них самих, но и, конечно же, для преодоления текущих проблем. И есть много проблем: изменение климата, ресурсы для быстро растущего населения мира, борьба с болезнями, сокращение или сокращение разрыва между бедностью и богатством, хорошее образование также в развивающихся странах, создание и обеспечение мира и другие. И, конечно же, у каждой научной дисциплины есть свои задачи.

Проблема состоит из двух составляющих: кадры и финансирование.

Сама по себе научная деятельность напрямую сопровождается постоянными затратами – приобретение оборудования, расходных материалов, оплата работы ассистентов, расходы на публикации, путешествия.

Но на самом деле проблема еще глубже, с нехваткой финансов встречаются любые лаборатории, и научные центры. Финансов, какие они получают от государства, обычно абсолютно не хватает на оплату всех расходов, а потому они постоянно находятся в поисках дополнительных грантов.

Отсутствие в Казахстане координирующего центра научных исследований задерживает развитие науки в области образования на уровне глобальных стандартов. Сейчас в Казахстане отсутствует идеология развития педагогической науки, и, следовательно, не ясно по какому пути должны двигаться реформирование и модернизация всех уровней образования. Модернизация образования не может находиться без улучшения качества научно-педагогических исследований, без улучшения высококачественного состава научных и научно-педагогических кадров. Очередной значительной проблемой будет то, что имеющиеся научные исследования практически не применяются при разработке проектов реформирования разных сфер системы образования, из-за слабой взаимосвязи организаций, исполняющих научные исследования, с органами управления образования. В современных условиях, когда отчетливо увеличились требования к активной творческой деятельности учащихся в различных типах учебных заведений, должно сконцентрировать внимание на исследовании проблем взаимодействия педагогов и учащихся в учебном процессе для научного объяснения интерактивных способов обучения и новых технологий.

Государственные общеобязательные стандарты образования, созданные на предметном подходе, не дают учащемуся отчетливо сформулированной положительной мотивации выбора жизненного пути, интересов и перспектив. лишь 30% старшеклассников осмысленно выбирают профессиональную деятельность, подходящую их способностям 70% будущих выпускников [1].

Список использованной литературы:

1. Сайт электронного научного журнала «Современные проблемы науки и образования». – Режим доступа: <http://www.science-education.ru/101-5082> .
2. Словари и энциклопедии на Академике // Академик. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru/>

Аскарова И.Ж., студентка группы Тур-19-5с

Научный руководитель – магистр, старший преподаватель Абдурахманова З.А.
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

ЭКОНОМИКА ВПЕЧАТЛЕНИЙ: МЕНЕДЖМЕНТ В ИНДУСТРИИ ГОСТЕПРИИМСТВА И ТУРИЗМА

В постиндустриальной экономике стало «приращение» выбора потребителя, то есть адаптация и персонализация продуктов, которые предлагаются потребителям в сферах экономики, туризма и гостеприимства. Современный потребитель выбирает не просто в той же функции, или услуге, товар, он выбирает те продукты, которые у него вызывают чувства и впечатления, когда он пользуется вашим товаром или услугой.

В области экономики обратная связь изучалась многими авторами как из зарубежных стран, так и из Казахстана. В начале XXI века была разработана концепция экономики опыта, основанная на посылке «работа-это театр, а каждый бизнес-это сцена»

[1]. Эта концепция легла в основу риска, то есть большого количества управленческих решений в деятельности предприятия в сфере гостеприимства и индустрии туризма.

Зарубежные ученые изучили разницу между экономики услуг и экономики впечатлений. Например, российский ученый Мозжухина Д.А., изучил несколько принципиальные отличие экономики услуг от экономики впечатлений:

- во-первых, дополнительный аксессуар для потребляемого продукта;
- во-вторых, они стали неотъемлемой частью бюджетного процесса, на который приходится большая доля затрат [2]. Кроме того, ученый приходят к выводу, что существует потребность в обратной связи, как объектах потребления. К основным формам обратной связи по науке относят-развлекаться, учиться, танцевать, уходить от реальности, которая отличается от степени вовлеченности потребителя в процесс потребления восприятием (активным и пассивным) и типом отношений между потребителем и впечатлением, то есть поглощением и погружением.

Зарубежный ученый Иванова Т.Е., рассматривать туризм и гостеприимства как одну из главнейших отраслей экономики впечатлений, поскольку «впечатления – это та желанная субстанция, ради которой обыватель покидает свое жилище и готов преодолевать любые пространства. Впечатления являются предметом высокодоходного экспорта в туристскую дестинацию, это выгодное предложение в компании ее пользователей» [3]. По мнению ученых, «экономика впечатлений через инновации способствует качественному изменению потребностей личности, одновременно расширяя возможности для самореализации в интересной работе, карьерном росте, разнообразных развлечениях, создавая в то же время основу для укрепления экономического благополучия, снижения «болезней цивилизации», обусловленных особенностями образа жизни в современном обществе».

Таким образом, использование понятия экономики впечатлений становится фактором, определяющим способность владельцев туристской деятельности удовлетворять потребности потребителя, посредством интерпретации туристского продукта в актуальном формате.

Российский ученый Стальная В.А., изучая состояние и тенденции развития отечественного рынка развлечений, выявила следующих важных закономерностей, которые имеют обозначение экономики впечатлений [4].

- прежде всего, индустрия развлечений была построена в виде разнообразных мега-комплексов, предоставляющих широкий спектр различных досуговых и развлекательных услуг на всех видах показов, модных показов, выставок, выставок, просмотров различных видов кинофильмов, спортивных состязаний, соревнований по различным спортивным и оздоровительным мероприятиям;

- во-вторых, индустрия развлечений была интегрирована в различные виды деятельности, которые ранее не были связаны с партией:

- торговые мероприятия (торгово-развлекательные центры, где открываются зоны развлечений, увеличивающие посещаемость не менее чем на 20%;

- образовательная деятельность, обучение через развлечения);

- спортивные мероприятия.;

- индустрия здоровья и красоты.

Очевидно, что такая интеграция позволяет клиентам в сфере гостеприимства и туризма и создавать еще какие-то впечатления от таких рутинных операций, как покупка, обучение, обучение, а потом уже делать другое. Это впечатления от праздника, торжества, круга, а потом делают другое.

В гостеприимстве и туризме менеджмент, персонал и услуги играют важную роль в любой компании.

Управление-смысл и управление. Менеджер-это сотрудник компании, в обязанности которого входит управленческая деятельность.

Современное общество не может функционировать без специально подготовленной управленческой команды. Благое управление является одним из основных компонентов в промышленно развитых и развивающихся странах.

Таким образом, экономика, складывается впечатление, что она является логическим продолжением развития маркетинговой концепции, а концепция управления предприятием предусматривает направление на поиск путей совершенствования в сфере услуг, а также предложение и маркетинг собственной продукции, а также является идеальным решением конфликтной ситуации в сфере управления.

Экономика впечатлений, это фактор развития сферы услуг туристского и гостеприимства, который отражается на:

- совершенствование продукта, предлагаемого компанией клиенту, а также создание нового продукта;
- поиск и понимание потребностей пользователей в получении обратной связи; разработка зоны обслуживания для клиента, в которой вы сможете получить желаемую обратную связь;
- совершенствование комплекса маркетинга и менеджмента, а также коммуникации с клиентом, поддерживающего создание необходимого впечатления;
- система управления зданием, которая основана на разработке и поддержке обратной связи с клиентами.

Список использованной литературы:

1. Арно А.В., Вапнярская О.И. Исследование изменений личного потребления с точки зрения сервисологии // Сервис plus. – 2018. – № 4.
2. Мозжухин Д.А. Инновационный менеджмент и экономика впечатлений: симбиоз или противоречие» // Науковедение. – 2019. – №1.
3. Иванова Т.Е. «Экономика впечатлений» – инновационная ступень в повышении качества жизни: материалы научно-практической конференции «Информационные системы и модели в научных исследованиях, промышленности, образовании и экологии». – Тула – Москва – Санкт-Петербург, 2017. [Электронный ресурс]: URL: <http://www.ecooos.ru/biblio/konferencii/mezhdunarodnaia-nauchno-prakticheskaja-konferencija-ustoichivoerazvitie-racionalnoe-prirodopolzovanie-tekhnologii-zdorovia-2011/56/> (дата обращения: 20.10.2019).
4. Стальная В.А. Экономика «впечатлений»: особенности становления и проблемы развития отечественной индустрии развлечений // Проблемы современной экономики. – 2017. – № 1 (29).

Арсентьева Е.Г., студентка группы ГМУ(ГЧП)1-О/Бп/ЧБ19

Петрова С.А., студентка группы МТ(ФМ)1-О/Бп/ЧБ19

Научный руководитель – к.э.н., доцент Лебединцева Т.М.

Чебоксарский кооперативный институт (филиал) Российского университета кооперации, г.Чебоксары, Российская Федерация

РОЛЬ ОБРАЗОВАНИЯ И ОЦЕНКА МИРОВЫХ РЕЙТИНГОВ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Постоянные изменения потребностей общества поднимают вопрос о необходимости непрерывного образования. Непрерывная систем образования представляет собой сеть образовательных услуг, которая охватывает население всех возрастов, социальных слоев и людей с разным уровнем профессиональной компетентности. Такая сеть обеспечивает взаимоувязку учебных программ таким образом, что они способны удовлетворить потребности возникающие общества.

С точки зрения государственной политики, непрерывное образование является одной из главных сфер социальной политики, которая направлена на будущее обеспечение государства трудовым потенциалом. С точки зрения общества непрерывное образование является механизмом расширения культурного и социального воспроизводства. Огромное внимание сегодня уделяется инновациям в сфере образования, в приоритете стоят информатизация, гуманизация и глобализация этой сферы.

Стратегической задачей в сфере образования сегодня определяется повышение доступности образования, его качества и эффективность. Реализация этой задачи находит отражение даже в работе государственных высших учебных заведений, которые сегодня наряду с традиционными методами обучения все в большей степени применяют рыночно – ориентированные методы, использование которых позволяет поддерживать конкурентоспособность на мировом рынке образовательных услуг, а также является источником получения дополнительной прибыли.

Обладание ресурсами, развитой инфраструктурой, значительными объемами инвестиций не являются сегодня достаточными условиями для обеспечения экономического роста государства, если они не подкреплены наличием информационных технологий, человеческим потенциалом, научно – техническим прогрессом. То есть определяющим фактором достижения долгосрочного экономического роста государства является в конечном итоге образовательная сфера.

Таблица 1

Мировой рейтинг университетов по возможности трудоустройства в 2018 году

Университет	Страна	Рейтинг
Стэндфордский университет	США	1
Калифорнийский университет в Лос-Анджелесе	США	2
Гарвардский университет	США	3
Сиднейский университет	Австралия	4
Массачусетский технологический институт	США	5
Кембриджский университет	Великобритания	6
Мельбурнский университет	Австралия	7
Оксфордский университет	Великобритания	8
Калифорнийский университет в Беркли	США	9
Университет Цинхуа	Китай	10
....	....	....
Московский государственный университет им. Ломоносова	Россия	111

В таблице 1 представлен рейтинг вузов по возможности трудоустройства по состоянию на 2018 год. Этот рейтинг учитывает такие факторы, как репутация работодателя, партнерские отношения с работодателем, связь работодатель – студент, результаты выпускников и занятость среди выпускников.

В 2018 году в Топ-10 университетов по трудоустройству вошли 5 высших учебных заведений США, по высших учебных заведения Великобритании и Австралии и один университет Китая. Россия в данном рейтинге представлена на 111 месте - МГУ.

Еще одной тенденций в развитии сфера образования в мире является постепенная трансформация такого понятия как «квалификация». Главными особенностями современного работника становятся новые ценностные ориентиры, такие например, как творческая самореализация, самовыражение, формирование свободной личности. Вместе

с тем имеет место тенденция нехватки рабочей силы необходимого уровня квалификации, даже учитывая то, что расходы на образование стран в последние годы растут.

Квалификация является «узким местом» в деле крупномасштабного применения и развития новейших технологий, которые требуют соединения традиционных знаний и навыков с профессиональными знаниями в современных секторах. Понимая это, правительства многих государств при проведении политики на рынке труда делают акцент на рост объемов подготовки квалифицированных научных кадров.

Большое значение в последние десятилетия приобрел социальный престиж профессии, которая предполагает качественное высшее образование, что подтверждается более высокими заработками этой категории трудовых ресурсов (менеджеры, ученые, инженерно-технические работники, банковские служащие, врачи).

Таблица 2

Рейтинг вузов по предметным областям за 2018 год

Область	Рейтинг	Университет	Страна
Искусство и гуманитарные науки	1	University of Oxford	Великобритания
	2	University of Cambridge	Великобритания
	3	Harvard University	США
	51	Lomonosov Moscow State University	Россия
Инженерные науки и технологии	1	Massachusetts Institute of Technology (MIT)	США
	2	Stanford University	США
	3	University of Cambridge	Великобритания
	200	Новосибирский государственный университет	Россия
Медицина	1	Harvard University	США
	2	University of Cambridge	Великобритания
	3	University of Oxford	Великобритания
Социальные науки и менеджмент	1	Harvard University	США
	2	London School of Economics and Political Science (LSE)	Великобритания
	3	University of Oxford	Великобритания
	60	Lomonosov Moscow State University	Россия
Естественные науки	1	Massachusetts Institute of Technology (MIT)	США
	2	University of Cambridge	Великобритания
	3	Harvard University	США
	40	Lomonosov Moscow State University	Россия

* QS World University Rankings [Электронный ресурс] / Рейтинг университетов. – Официальный сайт QS. – URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings>

Усиливается тенденция направления на обучение за рубеж для подготовки особо востребованных профессий и специалистов высшего класса. В таблице 13 представлен рейтинг вузов мира по предметным областям, который показывает страны, выбираемые чаще всего обучающимися для изучения определенной области знаний.

Во всех областях знаний лидерами являются университеты и институты стран США и Великобритании, самым престижным учебным заведением в сфере высшего образования в России является Московский государственный университет им. Ломоносова.

Одной из тенденций развития мирового рынка образовательных услуг становится изменение в соотношении между основными направлениями профессиональной специализации в подготовке студентов. Бизнес – образование сегодня занимает лидирующие позиции и включает в себя как экономические факультеты университетов,

так и бизнес – школы. Возникновение этой тенденции обусловил рост объема деловых услуг в мировом масштабе, а также развитие высокотехнологичных отраслей, транснационализация капитала и усиление процесса международного разделения труда. Получение бизнес - образование привлекает около ¼ всех студентов, получающих образование зарубежом, кроме того популярными специальностями являются естественные, технические и инженерные науки.

Современное образование утрачивает границы, возможности современных технологий позволяют студентам и преподавателям осуществлять обмен опытом и методами обучения, проводить конференции, организовывать курсы и партнерские программы и т.д.

По оценке специалистов, сегодня система образования является своеобразным фильтром, который позволяет формировать нечто вроде «каст». Это особенно заметно, проанализировав состав представителей топ – менеджмента американских корпораций, которые в большинстве своем являются выпускниками Гарварда. Однако развитие дистанционного образования постепенно меняет сложившуюся ситуацию. Massive Open Course дают возможности студентам общаться и получать образование у лучших преподавателей мира, открывая границы образовательной системы для всех желающих. По оценке специалистов, основными потребителями образовательных услуг являются американцы, россияне и индусы.

Таким образом, можно определить основные тенденции мирового рынка образовательных услуг:

- замещение культурных приоритетов на экономические;
- рост конкуренции на рынке образовательных услуг;
- увеличение среднего возраста обучающихся по программам высшего образования.

Список использованной литературы:

1. Анализ мирового рынка высшего образования в 2012-2016 гг., прогноз на 2018-2022 гг. [Электронный ресурс] / Исследование BusinesStat. - Официальный сайт BusinesStat. – URL: <http://businesstat.ru/russia/services/education> (дата обращения 7.03.2021).
2. Исследование российского рынка онлайн – образования образовательных технологий [Электронный ресурс] / Российский Интернет форум. – Официальный сайт РИФ+КИБ / 2018. – URL: <http://2018.russianinternetforum.ru/news/1290/> (дата обращения 7.03.2021).
3. Международная стандартная классификация образования (МСКО 2011) [Электронный ресурс] / UNESCO, Institute for Statistics. – Официальный сайт ЮНЕСКО. – URL: <http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/isced-2011-ru.pdf> (дата обращения 7.03.2021).
4. Национальный рейтинг университетов [Электронный ресурс] / Рейтинг вузов. – Официальный сайт. – URL: http://www.univer-rating.ru/rating_common.asp (дата обращения 9.03.2021).

Бектурсунов Р.Р., студент группы Тур-18-2

Научный руководитель – магистр, ст. преподаватель Гарипова А.А.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

ПРОБЛЕМЫ ОРГАНИЗАЦИИ ТУРИСТСКОГО БИЗНЕСА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Многие выпускники задаются вопросом: С чего начать открытие собственной как турфирмы, и какова при этом ответственность.

Во взаимосвязи с возрастающей глобализации, и участи в этом процессе и туристского бизнеса в первоначально встает вопрос, о менеджерах с абсолютно различными миропониманиями и цивилизованными ценностями. Ни одно многонациональное предприятие никак не способно пренебречь характером функционирования международных команд и установок их обучения и воспитания.

Большая часть туристских организаций не уделяют надлежащего интереса к управлению персоналом. Это является само по себе грубой ошибкой. Стоит отметить, что персонал в индустрии туризма составляет важнейшую часть конечного продукта, а значит и качество обслуживания зависит от компетенций и сознательности персонала. Говорить об удовлетворенности мы можем, если персонал вежливостью, отзывчивостью и умением работать в команде. Таким образом, эффективное управление людьми превращается в одну из важнейших функций туристических организаций [1].

Несмотря на то, что в допандемический период большинство туристических агентств успешно развивалось, необходимо четко осознавать все недостатки и преимущества, перед тем как открыть туристический бизнес с нуля. Предпринимательство в сфере путешествий подвержено высокой конкуренции, рынок туризма сейчас не олигополия и не монополия. В среднем критическим периодом для туристической фирмы является временной лаг в 1 год. Если удастся удержаться это время на плаву, то можно определить турфирму как успешная.

Согласно статистическим данным, туристический спрос ежегодно растет. Эта тенденция наблюдается по всему миру. Организовав туристический бизнес, вы получите возможность путешествовать по различным странам. Ведь руководитель такой организации обязан налаживать взаимоотношения с новыми отелями, экскурсионными и транспортными компаниями, чтобы на своем примере знать, что предложить клиенту.

Сложная предсказуемость клиентского потока т.е, агентство может за короткий срок как обзавестись стабильной клиентской базой, так и не выдержать предложений конкурентов и остаться без заказчиков. Что можно отнести к хорошим поводам открытие туристического бизнеса это: стремительно развивающийся туристический бизнес, что дает возможность предоставлять услуги туризма во многие направления (Турция, ОАЭ, Египет и т.д.), а как следствие, и возможность получения соответствующей прибыли.

Открывая собственную турфирму, руководитель самостоятельно делает выбор относительно партнерства с туроператорскими компаниями. Это объясняется просто: мы работаем для клиента, мы хотим, чтобы он отлично отдохнул и пришел к нам еще раз.

Мы реально понимаем, что наша основная задача - это качественная консультация клиентов, исходя из их запросов и подбор туров по критерию "Цена - Качество". И если мы выбрали для клиента хороший тур, то этот клиент воспользуется нашими услугами и в следующий раз. Или посоветует нашу фирму друзьям. И это есть лучшая реклама... значит, мы делаем все правильно!

Преимущества в работе менеджера по туризму:

- перспективность туристической отрасли;
- возможность расширить географию путешествий;
- приличный доход (стоп-фактор - сезонность);
- лояльность и приверженность.

Недостатки в работе менеджера по туризму:

- отсутствие достаточного времени в инфортурах на более детально изучение особенностей отелей, страны и т.д.;
- ответственность за все действия в отношении формирования и предоставления услуги [2].

Весьма нервная работа, регулярно необходимо быть в курсе дел отдыхающих: не забыла ли их встречающая сторона, довольны ли питанием, не возникает ли проблем с персоналом или местным населением. Зачастую встревоженные

путешественники имеют все шансы перезвонить турагенту, также просить рассеять тревоги.

Особенности рынка обязывают к владению информацией причастных к деятельности в туристской организации. При организации собственного туристского бизнеса просто необходимо ориентироваться в условиях и законах рынка услуг, иначе можно просто быть не конкурентоспособным. Все мы понимаем и знаем, что услуга вещь не осязаемая и эффект ее можно ощутить лишь только ей воспользовавшись. Эти специфические особенности, присущие туристским услугам, отражаются и на деятельности организаций индустрии туризма.

Трудности функционирования учреждений промышленности туризма состоит во том, что анализ свойства туристских услуг покупателем довольно субъективна также как находится в зависимости с разных условий: общеэкономических, цивилизованного также социально-эмоционального нрава, общественно-демографических, личностно-поведенческих.

Существенное воздействие на потребность в области туристских услуг оказывают изменения в социальной психологии потребления. Активным инструментом для руководителя предприятия должны стать формирование адвокатинга услуги. Как мы знаем, сарафанное радио лучшая реклама, требующая менее затрат нежели на разработку рекламной компании в позиционировании и собственных услуг на рынке.

Мотивационная деятельность в отношении потребителя считается одним из основных условий в принятии решения относительно путешествия. Мотивирование потребителя представляет собой невидимое, литофаническое внутреннее влияние, побуждающее к действию. То есть услуга должна формироваться по принципу лоялизации и персонализации. Вот основополагающие успеха формирования турбизнеса. Отсюда вывод – что первоначально формирование бизнеса требует изучение данных подходов.

Крайне сложно удовлетворить потребности в туристской услуге и запросы всех без исключения потребителей, так как у каждого из них имеются определенные различия во вкусах, предпочтениях. Тем не менее, туристы могут быть сгруппированы по некоторым признакам, что называется сегментацией. Люди в этих группах – сегментах рынка примерно одинаково реагируют на деятельность турорганизации – продавца.

Точных правил сегментации не существует – каждая туристская организация в зависимости от производимых туристских услуг и иных обстоятельств вырабатывает собственную стратегию. Однако туристским организациям важно, выделять сегменты рынка, выявлять среди потребителей те группы клиентов, которые существенно различаются по своим потребностям и установкам в отношении услуг индустрии туризма и, следовательно, имеют различные модели поведения в процессе приобретения туристской услуги.

Также туристским организациям целесообразно в своей деятельности должен учитывать особенности каждого туриста, а именно: национальность, социально-экономическое положение в обществе, возраст, пол, язык, образование и туристский опыт (частоту совершения путешествий).

Национальность. Отмечается, что разница в национальных культурах обратно пропорциональна приспособляемости к новой культуре. Так, туризм между странами Северной Америки и Западной Европы практически безболезненный с точки зрения воздействия на психическое состояние прибывшего туриста, тогда как туристы из стран Дальнего Востока уже менее приспособлены, а из стран Африки и Латинской Америки имеют еще меньшую степень приспособляемости к традициям стран Западной Европы.

Социально-экономическое положение в обществе – также важный показатель для характеристики туриста. Однако некоторые психологи считают, что никаких различий в поведении туристов в зависимости от социально – экономического положения нет.

Язык. Даже при знании туристом языка использование его в стране пребывания иногда затруднено, поскольку в языке существует различные диалекты, акценты, сленги, сопроводительная жестикация.

Возраст, пол и образование. Молодежь, лица мужского пола, туристы с более высоким уровнем образования лучше воспринимают культуру страны пребывания. Женщина, как показали исследования, в меньшей степени, чем мужчины, приспособлены к восприятию чужой страны.

Туристский опыт. Чем больше, тем лучше турист адаптируется в новой для него обстановке.

Учет туристской организацией столь сложных факторов влияет на повышение ее имиджа, говорит о высоком профессионализме. Поэтому отношение туристских организацией к мотивации потребителя, учет возможных барьеров для путешествий становится существенным в борьбе за клиента и приводит к дальнейшей диверсификации туризма и персонификации запросов потребителей, созданию туристских услуг с отличительным качеством, новизной и имиджем [3].

Список использованной литературы:

1. М.А.Жукова. Менеджмент в туристском бизнесе. Учебное пособие. 2019 г. 193 стр.
2. А.С. Кусков. Оценка туризма. 2018 г.
3. Д.Л.Бикташева. Людмила Гиевая. Тамара Жданова. 2017 г. 559 стр.

Васильева Г.В., студентка ЭК(НН)1-О/Бп/ЧБ18
Степанов Н.Н., студент группы ЭК(ВЭД)1-О/Бп/ЧБ18
Научный руководитель – к.э.н., доцент Лебединцева Т.М.
Чебоксарский кооперативный институт (филиал) Российского университета
кооперации, г.Чебоксары, Российская Федерация

ХАРАКТЕРИСТИКА МИРОВОГО РЫНКА ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ

Мировой рынок услуг в сфере образования оценивается Всемирной торговой организацией в размере 50-60 млрд. долл. Студенты во всем мире получают высшее образование как за счет государственных средств, так и вкладывая собственные деньги. Ряд стран мира предусматривает квоты на обучение иностранных граждан. То есть за счет бюджетных средств имеют возможность получать высшее образование не только граждане, но и иностранные студенты.

Динамика поступления в высшие учебные заведения в мире имеет выраженный положительный тренд: в 2000 году по программам высшего образования в мире обучалось около 100 млн. студентов, к 2018 году эта цифра увеличилась вдвое и составила 207 млн. чел.

Показатель валового охвата высшим образованием населения, который рассчитывается как процентное соотношение числа студентов к общему населению планеты в возрасте от 19 до 23 лет составил в 2018 году 34 %, что больше значения 14-летней давности почти вдвое (таблица 1).

Таблица 1

Состояние мирового рынка высшего образования

Показатели	Прием		Коэффициент охвата высшим образованием, %		Гендерный паритетный индекс	
	2000	2018	2000	2018	2000	2018
Всего в мире:	99516	207272	19	34	0,99	1,11
Количество студентов, имеющих низкий доход	1237	4460	3	8	0,43	0,53
Количество студентов имеющих доход ниже среднего	24996	58642	11	22	0,79	0,97
Количество студентов, имеющих доход выше среднего	24798	78729	14	41	0,94	1,16
Количество студентов, имеющих высокий доход	48485	65441	55	74	1,17	1,25
Кавказ и Средняя Азия	1427	1956	22	24	0,95	1,04
Восточная и юго-восточная Азия	24213	67351	15	39	0,83	1,11
Европа и Северная Америка	39940	51870	56	75	1,25	1,28
Латинская Америка и страны Карибского бассейна	11318	23845	22	44	1,17	1,29
Северная Африка и западная Азия	6854	15261	20	37	0,83	0,99
Страны Тихоокеанского региона	1044	1748	46	62	1,26	1,39
Южная Азия	12162	18097	9	23	0,66	0,93
Страны Африки к югу от Сахары	2557	7145	4	8	0,66	0,70

Численность студентов высшего образования в мире в 2018 году составила 207 млн. чел. При этом наибольший охват высшим образованием получили страны Европы и Северной Америки (75 % в 2014 г.) и страны Тихоокеанского региона, а первую очередь Китай (62 %).

Большие возможности в получении высшего образования имеют студенты с высоким уровнем доходов – в этой группе процент охвата высшим образованием составляет 75 %, студенты с уровнем выше среднего имеют 44 % охвата высшим образованием. Самые низкие показатели охвата высшим образованием показали страны Африки к югу от Сахары.

Соотношение числа женщин к числу мужчин, или, другими словами, индекс гендерного паритета во всем мире составляет 1,11, что говорит, о численном превосходстве женского пола. Данную ситуацию можно объяснить, как ростом численности всего населения, а также изменения статуса женщины в современном мире, когда образование и карьера оказываются на приоритетных позициях.

Рассмотрим охват иностранных студентов по странам мира (таблица 2).

Таблица 2

Охват иностранных студентов по странам мира

Страна	2017, тыс.чел.	2018, тыс.чел.	Темп прироста, %
США	974,9	1043,8	7,1
Великобритани	493,6	496,7	0,6

я			
Китай	377,1	397,6	5,4
Франция	298,9	309,6	3,6
Австралия	269,6	292,4	8,5
Россия	250,3	282,9	13,0
Канада	239,7	263,9	10,1
Германия	218,8	235,9	7,8
Япония	139,2	152,1	9,3
Испания	71,5	76,1	6,4
Нидерланды	70,7	74,9	5,9
Новая Зеландия	46,7	50,5	8,1
Индия	39,5	42,4	7,3
Швеция	32,6	33,2	1,8
Финляндия	30,2	30,8	2,0

*Project Atlas 2018 release [Электронный ресурс] / Global research initiative. – Официальный сайт ПЕ. – URL: <https://p.widencdn.net/hjyfpw/Project-Atlas-2016-Global-Mobility-Trends-Infographics>

Наибольшая численность иностранных студентов приходится на США, где она составляет более 1 млн. человек, за период в 2015-2016 г. численность иностранных граждан, получающих образование на территории США увеличилось на 7 %. Нужно отметить, что прямой экономический эффект от обучения одного иностранного гражданина (здесь учтены расходы на обучение, проживание и питание) определяется в границах 5- 50 тыс. долл. Учитывая данные цифры, доход США от иностранных студентов составляет более 20 млрд. долл. в год, т.е. 30-35 % глобального рынка образования. В 2016 году наибольший прирост иностранных студентов произошел в России (13,0%), Канаде (10,1 %) и Японии (9,3 %).

Практически во всех странах мира основными «потребителями» образовательных услуг являются китайские граждане.

Основная масса студентов из России сконцентрирована в таких странах как Финляндия, Германия и Китай. Отчасти такое распределение можно объяснить географической близостью этих государств.

Стоит отметить, что образовательные услуги в сфере высшего образования Великобритании в основном получают граждане США и Китая, в то время как студенты из Великобритании не занимают лидирующей позиции ни в одной стране мира.

В России основная масса иностранных студентов приезжает из стран СНГ, в числе которых лидирует Казахстан (70747 чел.), Беларусь (22199 чел.), Украина (20342 чел.) и Узбекистан (18402 чел.). Определяющим фактором в данном случае является - язык и общее историческое наследие, проявляющееся в наличии большого числа родственных связей. Из стран дальнего зарубежья основным поставщиком иностранных студентов является Китай – 20209 чел.

Основными целями получения высшего образования большинством граждан являются:

- саморазвитие личности;
- востребованность на рынке труда;
- получение высокооплачиваемой работы.

Список использованной литературы

1. Российское образование на экспорт [Электронный ресурс] / Информационное агентство России. – Официальный сайт ТАСС. – URL: <http://tass.ru/opinions/1597477> (дата обращения 8.03.2021).

2. Россия в цифрах 2018 [Электронный ресурс] / Официальная статистика. – Официальный сайт Федеральной службы государственной статистики. URL: http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/publications/catalog/doc_1135075100641 (дата обращения 8.03.2021).

3. Официальный сайт Федеральной службы государственной статистики:
<http://www.gks.ru>
4. Официальный сайт ЮНЕСКО: <https://ru.unesco.org>
5. Официальный сайт Министерства образования и науки РФ:
<https://минобрнауки.рф>

Дюсембеков Я., магистрант группы Тур-21 НП
Научный руководитель - к.э.н., доцент Замбинова Г.К.
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ТУРПРОДУКТА

Туристский продукт имеет свой жизненный цикл, как и другие товары и услуги. Он должен удовлетворять потребности потребителей. Для анализа состояния туристского продукта на рынке используются различные методы. Например, изучение туристского продукта в период его жизненного цикла позволяет турфирме увеличить успешный период «жизни» туристского продукта.

Туристский продукт - это категория, которая ближе к экономической, чем к правовой. Любой туристский продукт имеет предметно-ориентированную составляющую. Кроме того, туристский продукт основан на элементах фонда, которые имеют общность для всех потребителей.

Какая бы фирма ни была, ее успех на рынке зависит от привлекательности выпускаемой продукции, цены, ликвидности и быстрого распространения на рынке. Продукт имеет глубокое содержание как экономическая степень, но до сих пор не имеет общепринятого определения.

В производственную себестоимость туристских продуктов включаются прямые и косвенные затраты. Прямые затраты - это затраты, которые могут быть непосредственно включены в себестоимость туристских продуктов, учитываются на территории элементов оплаты труда работников, связанных с реализацией туристских продуктов, отчислений (социальный налог 21%) и, как правило, расходов.

Косвенные затраты - это затраты, которые включаются в себестоимость туристских продуктов по ее распределению (расходы на международные телефонные переговоры, оплата услуг доступа в интернет; изготовление рекламной (каталогов) и сувенирной продукции, годовая оплата). Выделяемые по служебной роли в процессе производства, они образуют комплексные статьи (включающие несколько экономических элементов) [1].

Группировка затрат на производство туристских продуктов осуществляется в соответствии с экономическим содержанием «учёт товарно-материальных запасов» и методическими рекомендациями к нему:

а) с экономическими элементами:

- материальные затраты;
- затратам на оплату труда;
- перевод;
- износ инструментов;
- прочие затраты;

б) по статьям затрат:

- материалы;
- зарплата;
- перевод;
- накладные расходы.

Разработка и внедрение нового туристского продукта на рынке состоит из рискованных элементов. По подсчётам специалистов, на стадии коммерческого освоения новый турпродукт понесёт убытки до 18%. В том числе основными причинами неудачи являются следующие.

- неправильное определение потребностей потребителя или ошибки в создании какого-либо нового продукта;

- недооценка ёмкости рынка;

- неправильное позиционирование нового продукта на рынке;

- высокая оценка;

- система отказоустойчивости;

- плохо организованная реклама;

- недооценка возможностей конкурентов;

Любое внедрение, то есть вывод нового туристского продукта на рынок, объясняется высоким уровнем рынка, который не полностью определён. По мнению американского маркетолога Т.Левита, стремление к совершенству и программа создания нового товара «не требует больших затрат времени и денег, препятствия и ловушки больше не встречаются на пути, большой негатив не создаёт ситуаций и не может разрушить карьеру».

Расчётная стоимость тур продукции выводится на основе ее реализации, а не определения стоимости услуги посредством нормативной калькуляции.

Цены на услуги тура соответствуют спросу. Кроме того, тур целенаправленно адаптирует продукт не к средним потребителям, а к определённым типовым группам. Типология применения является основой эффективного повышения эффективности деятельности коммерческой фирмы. Но на стоимость услуг сферы туризма влияет не только спрос, но и цена тур рекламы и имидж фирмы.

Специфика такого воздействия оговаривается следующим образом:

- использование турпродукта, как правило, нерабочее время, осуществляется по произвольной оценке потребителя; отсюда особые вкусы, высокие требования и чувство качества и стоимость отдыха; иногда могут встречаться случаи отказа туриста от путёвки из-за ее высокой цены, но низкого качества услуги;

- существует разница во времени между временем покупки путёвки и услугой пользования; также путёвка продаётся чаще всего за несколько месяцев до начала путешествия; это находит своё отражение в политике стоимости, и широко применяются сезонные скидки.

Туристский рынок - это экономическая система взаимосвязи четырёх основных элементов: туристского спроса, туристского продукта, цена, конкуренция.

Спрос на туристский продукт - форма отражения потребностей населения в туристском продукте, обеспеченная денежными средствами. Однако к туристским функциям относятся:

- стоимость, входящие в туристский продукт, и реализация потребительской стоимости, которая представляет собой движение стоимости, являющееся выражением взаимообмена денег и турпродукта, в результате которого обеспечивается правильный ход общественного производства, появляются и накапливаются денежные инструменты для развития туризма;

- процесс организации доставки туристского продукта потребителю (туристу) осуществляется через сети турагентов и туроператоров [2, с.576].

Турист обменивает свои деньги на туристский продукт и удовлетворяет свои духовные и материальные потребности. То есть туристский рынок способствует формированию рабочей силы и является главной производительной силой общества;

- экономическое обеспечение материального стимулирования труда, взаимообмен денег и турпродукта проявляются в продуктивно завершённом виде на рынке.

Происходит тенденция постоянного смещения потока денег и туристского продукта, характеризующего туристский рынок, которые противопоставляются друг другу и, таким образом, образуют туристский оборот. Она обеспечивает направление движения потока туристского продукта, поступление денег в бюджет за счёт инвестиций в развитие сферы туризма и прибыли от туристской деятельности. Таким образом, туристский оборот осуществляется по:

- турист покупает путёвку и платит деньги туристскому предприятию;
- в результате турист удовлетворяет свои потребности;
- туристское предприятие получает деньги за проданный туристский продукт, проводит его инвестиции в развитие туристско-промышленной отрасли, изобретает или продаёт новые виды туристского продукта;
- туристское предприятие уплачивает налоги, другие сборы, подлежащие уплате в бюджет, и оплату труда своих работников.

Как отрасль экономики, туризм имеет ряд характерных отличительных особенностей, через которые он отделяется от других отраслей народного хозяйства.

Главной отличительной чертой индустрии туризма является объединение времени производства и распространения продукции. Отсутствие транспортного времени, то есть туристские услуги (турпродукт) здесь производятся и используются мгновенно.

Вторая особенность заключается в том, что его продукция из излишков вывозится и не хранится на складе.

Следующим отличительным отличием туристского обслуживания является транспортировка и доставка потребителей на объект производства до производства услуг. Это связано и с другими отличиями туризма в своём смысле — турист «забирает с собой» полученные продукты, то есть через улучшенное здоровье, настроение, вновь наполненные знания, мнение, информацию [3, с.246].

В первой части мы остановимся на понятии турпродукта в целом, определим, какие его виды существуют, рассмотрим его общее значение и значение в экономике.

Таким образом, туристский продукт - это, по сути, какая-либо услуга, удовлетворяющая потребности туристов. Туристский продукт можно рассматривать в узких и широких масштабах.

Список использованной литературы:

1. Бутко, И. И. Туристический бизнес: основы организации И. И. Бутко. – Ростов: Феникс, 2017. - (Бизнес технологии).
2. Экономика и организация туризма: международный туризм: учебное пособие / Е.Л. Драчёва, Ю.В. Забаев, Д.К. Исмаев и др.; под ред. И.А.Рябовой, Ю.В. Забаева, Е.Л. Драчёвой. — 4-е изд., испр. и доп. — М.: КНОРУС, 2013. — 576 с
3. Алтынбаев Б.А., Смыкова М.Р. Туризм: экономика, менеджмент и маркетинг. — Алматы: Издательство «NURPRESS», 2014. — 246 стр.

Ербулатулы Мухаммед, А-20-9 тобының студенті
Ғылыми жетекшісі – ф.ғ.магистрі Тойганбаева А.М.
«Балқаш сервис колледжі» КММ, Балқаш қаласы, Қазақстан Республикасы

ЖАРАСҚАН ӘБДІРАШЕВ – ЛИРИК АҚЫН

Адам неғұрлым талантты болған сайын тағдыры тартысқа толы болатынын әрдайым көріп жүреміз. Оның себебі табиғи дарын, тума талант иелері қашан да өз ұлтының сол кездегі тыныс-тіршілігімен тамырласып жататынында болса керек. Осындай аты аңызға айналып, ел жадында есімдері жатталған ұлы тұлғаларға қазақ жері бай.

Бабаларымыз азан шақырып атын қойған ұлыларымыздың арқасында қазақ елдігін жоймады, азаттық үшін алысып, елдік үшін шабысты, бүгінгі тәуелсіз күнге жетті. Алуан-алуан ұлы оқиғалардың тұсауы кесіліп, өткен ғасырлар әлемдік тарихқа қолтанбасын қалдырды. Жаңа ғасырды ой-дүниесі де, тіршілік-әрекеті де азат, егемен ел болып аттадық.

Бабаларымыздың ұлы көшін ардақ тұтып қадірлеп, оны алдағы заман көшіне аялай жеткізген, кейінгі аға буынға да ризашылық сезімін білдіреміз, оларды ұлағат тұтамыз. Біз бұл жерде халықтың өмір тынысын, ой жүйесін қыл қаламның үшімен келер ұрпаққа аманат қалдырып отыратын көркемсөз зергерлері ақын-жазушылары жайлы айтып отырмыз. «Қоғамдық сананың түрі ретінде көркем әдебиет қай ғасырда болса да, сол ой-арманын, дүние танымын байытпақ. Соның ішінде поэзияның ғана құдіреті келетін, тек өлең ғана айта алатын тебіреніс бар. Ол заман күйі, адам күйі, тіршілік еткен жанның мұны мен зары, ішкі ой-сезімі, арманы, күйініші мен қуанышы»-деп жазған еді М.Базарбаев [1,6]. Осындай ұлы дүниенің сұлулығы мен сымбатын, сыры мен шарапатын ақтық демі қалғанша жырлап өткен ақын – Жарасқан Әбдірашев.

Өзінің асылдай таза жаратылысымен ұрпақ жанын әлдилеп, ғажайып нұрлы шуағымен жаңа ғасыр айдынына еркін енген қазақтың біртуар ұлы, сезімтал жүректі, ақ, адал ниетті, жан дүниесі әрдайым ағынан жарылып ақтарылып тұратын азамат ақын Жарасқан Әбдірашев туралы сөз етейік. Өлмес өлең туғызып, артына өшпес қалдырған осы бір ғажайып ақынның әруақты жырына тағзым еткен абзал.

Ақын алғашқы жырларынан-ақ жазу мәдениеті тамаша қалыптасқан қаламгер екенін танытты. Оның жиырмадан жаңа ғана асқан кезінде жазған «Ақын кетіп барады» атты өлеңінен көре аламыз:

Ақын кетіп барады көшеменен,
екпiнiмен бiр дауыл еседi ерен...
Жанарында найзағай семсер сiлтeп,
кеудесiнде қара бұлт көшедi өлең!..
Аға түгiл, тыңдамай бала да ақыл,
орнағандай басына заман ақыр...
Қайран ақын безiнiң бүгiнiнен –
болашаққа адымдап бара жатыр.

Заманы, заманының адамы жайлы толғанып, өнер жолын осындай отты жырдан бастаған Ж.Әбдірашев өзі жырлаған Ақ бұлағы тәрізді қазақтың кең даласына, құс қонбас қиырына, ақ сағымға ұмтылған арманшыл жан еді. Жарасқанның студенттік шағы жайында ұстазы З.Қабдолов: «Сол кездің өзінде әуелден аққу боп, сұңқар боп, тұлпар боп туған адам секілді байқалатын» дейді. Ал ақын Т.Молдағалиев: «Әдебиетке, оның ішінде поэзияға бізден кейін келген топтың, шоғырдың ең жарығы, ең бір сәулелісі, ең бір жұлдыздысы - Әбдіраштың Жарасқаны», - деп талантты ақынға шынайы баға берген [2].

Бұл – рухы асқақ, бітімі болаттай берік ақынға берілген әділ баға дейміз.

Ж.Әбдірашев – осы бабаларымыздан мұра боп қалған шұрайлы, «асыл шырын» тілімізді үкілеп, Құлагердей сылап-сипап мәпелеп, туған халқына аса сүйкімді, ажарлы қалпында қалдырған ақын.

Тер төгемін армансыздар үшін мен,
Арманым көп,
атты ұйқысыз таң қанша...
Мен шығармын деп ойлаймын ішімнен –
бұл өмірде бір бақытсыз жан болса!..
Арман!
Арман!
Алыс жолда жаншылар
армансыздар аралынан аршып ал!..
Бақытсызбын деп ойласам ішімнен –
бақытым да сол шығар!..

Бұл – бір ғана өлеңнің аясына сыймайтын ағыл-тегіл ақтарылысты екі-ақ шумаққа сыйғызып тұрған шешендік, тапқырлық. Ақын осы екі шумақпен-ақ оқырманын бірде желдіртіп, бірде ағыза шапқылатып отырады. Қазақ өнерінің тарихында «ақпа ақын», «төкпе ақын» деген сөз құрылыстарына сай, сөз өнерінің қыр-сырын өн бойына ана сүтімен енген ақын ғана осылай самғаса керек.

Ж.Әбдірашев – халық тіршілігімен қатар толғанған өзекжарды туындыларында туған дала тынысы мен туған тілдің құдіретімен үрдіс алған азамат ақын дәрежесіне көтерілді. Мұндай өрелі биіктікті алуда ақынға «көмекке келген» - көркем айшықты сөз, шұрайлы да шұғылалы ана тілі. «Айтқысы келген сырын, танытқысы келген шындығын жан тебіренертер әсерлі суретке айналдырып, қағаз бетіне көңілдегі қалпынан айнытпай түсіру үшін ең қажетті бірден-бір сөз табу - шебер суреткердің қасиетті парызы» - деген З.Қабдолов[3.207]. Демек, ақын халықтың тілдің телегей-теңіз бай қазынасын, оның қилы-қилы құбылыстарын терең түсініп, дәл аңғарғанда ғана ойын анық, сезімін нәзік жеткізеді екен

С.Әшімбаев: «Қоянның түрін көр де, қалжасынан түңіл» демекші, бойында жоқ азаматтық қасиетті автордың шығармасынан іздеудің өзі бос әурешілік. Адамның жаны мен шығармасы егіз деген парасатты пікірді біз де қолдаймыз», - деп жазған еді [4. 35]. Жарасқан – осы егіз рухани байлықтың иесі. Оның жүрегінен жарып шыққан өзекті ойы, рухани әлемінің тазалығы жыр шумақтарындағы «қиыннан қиылым» келетін шұрайлы, салиқалы сөздері арқылы көпшілік қауым жүрегіне жол тауып жатады. «Жүрек арқылы өткен ақыл тілі көпке жетеді» деген Ж.Ж.Руссоның сөзі осы оралымға дәл тисе керек.

Жарасқанда да құр әңгімелеу, құр босқа сөзуарлыққа салыну жоқ, әр сөзді орнымен пайдалану, аз сөйлеу, анық сөйлеу, жігерлене сөйлеу бар. З.Қабдоловша айтқанда, «лириканың күші – баяндауда емес, суреттеуде» екеніне ақын өлеңдерін оқыған сайын көзің жете түседі.

Арызым бар, Табиғат, айтар менің;
нар ұлдарын еліме қайтар менің...
Қайтар менің еліме нар ұлдарын –
қайтар қайталанбайтын дарындарын!
Алданышым – шөпбасы өлеңіммен,
жауабыңа жауаңдап келемін мен...
Өрең шыдап тұрсың ба тілсіздіктен,
мүлгісің бір самарқау үнсіздікпен,
үнсіздікпен, Табиғат, асыл анам,
жасытқанда жігерді жасымаған,
ертеңімді егіліп ойлаймын да –
өткенімді амалсыз есіме алам...

«Арызым бар, Табиғат» өлеңіндегі (реквием) осы жолдардан ақынды екінші бір қырынан көреміз. Өнер өлкесіндегі қайсыбір жұтандық жанын құлазытқан кезде ақын өмірден өткен біртуарларды аңсайды, Абайды, Мұхтарды, Шоқан мен Қанышты, Иса мен Әмірені, сиқырлы сазды әуенді Күләшті іздейді.

Жүректерді тілгілер жалын болып,

Кетер ме еді тағы бір Қасым келіп,- деп қайратты да қасіретті, айдынды да айбынды Қасымды іздейді. Ақынның бір мезет осылай көңілінің құлазуы заңды да. Бірақ ол өз ойын қарадүрсін баяндамай, ақындық үлкен шабытпен аса әсерлі жеткізеді.

Өлең – ақынның өмірі. Өлең өлкесі өгейлік жасаса, ақын қанаты жаралы құспен тең. Өнер сырын нәзік ұғынған Жарасқан да бар бақытын поэзиядан тапқан. «Менің музам» атты өлеңі – осы тұжырымның дәлелі:

Қаршадай кезден аңсарым болған ақ құсым,
Түсімде ғана тіл қатқан болашақпысың?..
Тозағымбысың,
азабымбысың,

әлде сен
бейуақта келіп, басыма қонған бақысың?
Естілген едің сырын ашқанда тұнжыр бақ,
сұлу қыздардың күлкісі болып сыңғырлап,
Тойға да бардым,
ойға да қалдым,
мен сені
келемін іздеп, әдемі сурет, мұнды ырғақ!

Ақынның тозағы мен азабы, болашағы мен басына қонған бағы - өлеңі. Өлеңнің бар болмысын көрсететін де осы сөздер. Өлеңнен ақынның өз еншісіне тиген сөз өнеріне деген шынайы, таза, мөлдір махаббат бар ғажайып суреттерімен аңғарылып тұр. Өнер қоламтасының еш сөнбейтін қызуы бар екенін Жарасқан осылай, көркемдегіш құралдар мен троп түрлерін пайдалана отырып, жарасымды жеткізеді.

Жарасқан отаншылдық қасиетті аға буынның ерлік істерін, бастан кешкен қасіретін әрі аялай, әрі бағалай отырып, пайымдаған ақын. Оның туған жер, халық, ана тілі жайында жазылған өлеңдері шынайы, мөлдір көңілді ақын екендігін көрсетеді. «Дала, сенің ұлыңмын» (1975ж.) атты кітабына енген жырларында ойы мен сыры өзектесе өріліп отырады. Ақын уақыттың талабын үнемі өзінің жеке өміріндегі мағыналы жайларға бұра отырып, туған елі, дархан да қасиетті даласы жайында философиялық толғамдар жасайды.

Туған дала,
талайлардың от қанын
лапылдатты тентек күйің,
текті әнің. Сөз сөйлесем –
Сенсің биік тұғырым!..
Сенсің менің абыройым, мақтаным.

Іңгәлаған сәби шағынан туған даласының киелі төсінде аунап, дуалы сөзін бойына сіңіріп өскен ақынның оған деген айтар сыры, төгер жыры ұшан-теңіз. Бірақ:

Сезімімді сыйғызарлық сөз таппай,

тек ішімнен тынып келе жатырмын, -деп мұңаяды ақын. Сол бойындағы бұлқынған асау күштің «бір-ақ күнде атылатын жанартау» тәрізді бостандыққа шығатынына сенімді де.

Жарасқанның туған даласын жел, құздан, бұрқыраған бораннан, пәле-жаладан сақтайтын қорған етіп суреттеуі де өзгеше.

...Шаршағанда шалғыныңды жастанып,
шалқаласам,
Шаңырағым – Аспаның!
...Көкірегімді әр өлең
кернегенде кең дүниеге дүбірлі
көз жіберсем,
Көкжиегің – Керегем!
...Батысың – бір,
Шығысың – бір Босағам! – дей келіп:
Сені маған жаным анам-табиғат

о бастан-ақ Отау қылып жасаған! – деп түйеді. «Отан» деген ұғымды асқақ романтизм сарынында суреттеген ақын отаншыл сезімді сезімдердің ішіндегі ең қастерлісі етіп көрсетеді. Отан – орда шежіресін өз көңілінің алыс армандарымен сабақтас түсінеді.

Туған дала,
менсіз талай қамалдар
алыныпты!..
Сенің арың –
маған да ар.
Кешір мені,

кеш келіпін өмірге!
Кеш туыппын!
Кеш қалыппын!
Не амал бар?

Бұл – уақыт жүгін шынайы ұғынған азаматтық сөзі. Өзін өмір айдынында кеш қалған адаммын деп сезінсе де, ақын табиғат берген қапысыз талантпен қазақ қамын мұң еткен еңселі тұлғаға айналды.

Саған уақыт сәл қиындық жолдаса –
қағаберіс қалмаспын мен,
енді аса!..
Бірақ мені кешірімес сен,
өмірде
өлең қылар өз ерлігім болмаса!..

Қолына қару алып елі үшін жауға шаппаса да, тас қашап, кен қопармаса да ата-мекенінде жүріп-ақ өзінің қандай уақытта өмір сүріп отырғанын, соған байланысты не қажет екенін, өз қолынан не келетінін жақсы түсінген ақын өз бағытын баянды жалғастырған. Ол қалың жамағаттың адалдықтан аңғырттанып қалмауы үшін, осынау қиын заманға қарсыласа білуге үйренуі үшін, шырғалаң шытырманы мол өмірде бас сауғалап бұғып қалмауы үшін өлеңінің өткірлігін, көзінің қырағылығын, көңілінің сұңғылалығын бейғамдық пен бейхабарлықтан сақтандыруға бағыттайды.

Туған дала,
тұрдым-ау бүгін де атып!..
Кешірі!
Түсін!
Кінә жоқ ұлыңда түк!..

Қалай ғана шыдаймын – көз алдымда

жатса біреу Шындықты шырылдатып! – деген жолдарда тарихи-қоғамдық жағдайдың салмағы айқындалған. Абай мен Мұхтарды, Махамбетті, Шоқанды өмірге әкелген туған даланың төсінде «сыйыса алмай» келе жатқандарды, «қатындарша сөзбенен қылыштасып» жатқандардың ғұмыр кешіп жатқанын сол даланың уайымы мен азабы деп түсінеді ақын. Заманы өткен асыл ағаларының тағдырының қайталанбауын тілейді. Ақынның өз өнерінің өміршеңдігіне, заманаға әділдіктің келетініне сенімі мол.

А) Қалдырмастан катемді қағар шотқа
хақысы жоқ арымның салар сотқа.
Осы шақтан келемін мен өйткені,
мен өйткені сенемін келер шаққа!

Өмірге ғашық, әділдікке құмар ақын осылай деп түйсе ұлт-қауымның атынан, азаматтық сенім биігінен үн қатады.

Жарты ғасырлық өмірінде бойындағы нәзік сезім ырғағын, жүрегінің дүрсілі мен жанының алуан толқыныстарын сыршыл өлеңдерімен оқырман көкейіне қондырып, осылайша «заман ақындарының» қатарынан орын алған Жарасқан Әбдірашевтың лирикасы қыр-сыры, құпиясы мол қазақ поэзиясының төрінен ойып орын алатын өнер деп бағалауға әбден лайықты. «Жарасқан – болмысынан ақылды қазақ. Ол жазса, қолынан келгенше, мәңгілікке, қайта айналып соқпайтындай етіп жазуға әрекет етеді», - деп жазды Қадыр Мырза Әлі. Ақынның айтуынша, оның ақылдылығы - «ешкімді орнынан қозғап, біреуді олай апарып қою керек, біреуді былай апарып қою керек» демей, басқаша тактика ұстағаны. Ол – үлкен-үлкен, ірі-ірі тұлғаларды айналып өту. Содан кейін, өте сапалы шығарма жазу» [5,191].

Барлығы да,
бәрі де болады әлі,
болады әлі-ақ көңілдің қалағаны!
Байлық та емес,
бақ та емес,

ең алдымен
ойландырсын ел қамы,
дала қамы!..

Жарасқан айтқан осы бір жүрекжарды мойындау – алдыңғы буын Мағжан, Қасым, Төлеген, Мұқағалилар салған соны соқпақ. Әке баласы болып қалмай, адамзат, ел, халық баласы болу, осы ғұмырлық ұстанымына өле-өлгенше адал өту ақынның азамат бейнесін айқындап аша түседі.

Ж.Әбдірашев лирикасындағы түр, мазмұн жаңалығы – оқырманмен сырласа отырып, өз ой-түйсігін замана мәселелерімен астастыра суреттеуі. Бізде әдетте «табиғат, махаббат, көңіл-күй лирикалары» деп, поэзияны тақырыптық топтарға бөліп айтамыз. Жарасқан лирикасында ақын назарына ілінген өмір құбылыстары, сезім түрлері жеке-дара келмей, ақынның философиялық көзқарастарымен, ой тұжырымдарымен қоюланып, тұтастық құрайды. Ақынның қиялы қанатты, арманы асқақ, өнері еркін.

Өмір өтер, керуен көшер. Тек ақынның сөзімен айтсақ, «жеңілгенді білмейтін өлермендер» ғана уақыт көшінен қалыспай, келер ғасырларға жетіп, ұлағат сөздері ұрпақтарға үлгі болып кетсе - өміршең өнер деп соны айтамыз. Ақынның мақсаты та осы.

Жырларым, жанарыммен қатар сөнбе,
Тамшы бол тарыққанда татар шөлде.
«Өмір!» деп өректіген жүрегімнің,
Жан даусы жаңғырығып жатар сенде.

Ақын ақырғы өлеңінде халқына осылай наз қалдырады. «Оқы, көр, қажетің болса алып қал, егер менің рухани әлемім көңіліңнен шықса, сенің де жан дүниенің үн қоссын. Игі тілек, ақ пейіл бір-бірімен ұштасса, бірін-бірі толықтырса, заман кейпі Алла бұйрық еткендей игілікпен, игілікпен толысар, көркейер, әсемденер. Жамандық атаулының тамырына балта шабылып, дөңгелек дүниеде бейбіт, толайым тіршілік орнар» дегені.

Заманымыздың көрнекті тұлғасы Әбіш Кекілбаевтың: «Өтіп жатқан уақыт керуені Жарасқандай ерен таланттың ұлттық руханиятымыздағы өзгеше орнын одан әрмен өркештендіре түсері сөзсіз» дегені Жарасқандай майталман өнер иесіне берген әділ бағасы.

Өмірін өлеңмен өрген, жан азығын жырларына арқау еткен, өзіне-өзі көркем дүниелерден құлпытас орнатып кеткен рухы асқақ, бітімі берік, мәрт мінезді, серт жігерлі Жарасқан қазақ поэзиясын биік талғам, асқақ сезім, сұлу сөзбен байытты.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Базарбаев М. Өлең – сөздің патшасы, сөз сарасы. Алматы, 1973
2. Алғысөз. Қазақ поэзиясының антологиясы. /Егемен Қазақстан, 26.09.2001
3. Қабдолов З. Сөз өнері. Алматы, 1976
4. Балақаев М. Тіл мәдениеті және қазақ тілін оқыту. Алматы, 1989
5. Алпысбаев Қ. Поэма және сюжет. Алматы, 1992
6. Әбдіраштың Жарасқаны. Парыз. Парасат. Пайым. Алматы, 2001
7. Бекхожин Қ. Өлең өткелдері. Алматы, 1986
8. Әшімбаев С. Ақиқатқа іңкәрлік. Алматы, 1997

Ермагамбетова Л.Н., студентка группы РД18-2
Научный руководитель – д.п.н., профессор Минжанова Н.А.
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

«СОВРЕМЕННЫЙ ТУРИЗМ КАЗАХСТАНА И ПРОБЛЕМЫ ЕГО РАЗВИТИЯ»

В статье говорится о преимуществах и перспективах развития въездного и внутреннего туризма в Казахстане, причинах недостаточного развития и успешности отечественных туристической и турбизнеса. Рассмотрены актуальные и возможные меры по их совершенствованию и повышению привлекательности Казахстана как туристического центра

Туризм в Республике Казахстан является одним из приоритетных направлений индустриально-инновационного развития национальной экономики. Учитывая, что Казахстан обладает определенным экономическим и уникальным природным потенциалом, у страны есть все возможности для развития различных видов туризма: культурно познавательного, экологического, экстремального, делового, оздоровительного и т.д.

Казахстан развитию туризма должен отводить особую роль в силу имеющихся не только признанных национальных культурно-исторических и природно-географических достоинств, но и сложившихся с годами структурно-экономических и организационно управленческих недостатков .

Так, как многим из нас известно, у Республики имеются бесспорные природные достоинства. Страна сочетает в себе бескрайние степные просторы и знойные пустыни и пески, заснеженные и лесистые горы, озера и реки. Она представлена множеством уникальных природных заповедников и национальных парков, археологическими и историческими памятниками и достопримечательностями, лечебно-оздоровительными учреждениями. Уникальными местами, привлекающими внимание туристов, также являются: озеро Боровое, именуемое местными путеводителями «Казахстанская Швейцария»; космический центр Байконур; крупнейший заповедник Казахстана – Национальный парк «Алтын-Эмель»; Тургенское ущелье, известное семью водопадами, озерами и родниками, лекарственными растениями, хвойными лесами и горячими источниками; археологический памятник скифо-сакского периода – Иссыкский курган; Чарынский каньон, не уступающий по красоте Гранд Каньону в американском Колорадо; Кольсайские озера – жемчужина Северного Тянь-Шаня; большоеалматинское озеро. А, к примеру, в 2006 году горно-лыжный курорт "Шымбулак" (Алматы) возглавил рейтинг самых популярных горнолыжных курортов стран СНГ.

Казахстан является частью Шелкового пути и сердцем Евразии, благодаря благоприятному расположению на перекрестке путей из Европы в Азию, из Китая в Россию. Сегодня уделяется особое внимание реализации совместного проекта с ЮНЕСКО/ЮНВТО и Всемирной туристской организацией «Стратегия развития туризма для коридоров наследия Шелкового пути», проходящих через Казахстан, Кыргызстан и Китай, и второй – через Таджикистан, Узбекистан и Казахстан. Участие в этих международных проектах позволит их авторам создать оптимальную стратегию управления и развития въездного туризма своего региона с наилучшим использованием возможностей страны и максимальным сохранением ее культурного и природного наследия.

Бесспорно, Казахстан богат туристскими ресурсами. Природно-рекреационные потенциал Казахстана, а также национальные традиции и особенности, менталитет, обычаи обладают потенциальной аттрактивностью для иностранных туристов, так как они уже в основном насытились предлагаемыми туристскими услугами на рынках Европы и Азии.

Регулирование туристской деятельности в республике осуществляет Комитет индустрии туризма Министерства индустрии и новых технологий Республики Казахстан. На сегодня в Республике принят и действует закон РК «О туристской деятельности в РК», разработана Государственная стратегия по форсированному индустриально-инновационному развитию Республики Казахстан на 2014-2020 годы, где туризму отводится особая роль в формировании привлекательности Казахстана как туристского международного и внутринационального направления. Туризм, в том числе въездной и

внутренний, как одно из важных социально-экономических направлений развития национальной экономики, отмечен в Стратегическом плане развития Казахстана до 2020 г. В этих и других государственных документах, а также в выступлениях и высказываниях Президента Казахстана туризм определен одним из важнейших кластеров развития несырьевого сектора экономики; перед республиканской индустрией туризма поставлена ответственная задача: в ближайшем будущем войти в число 50 наиболее конкурентоспособных стран мира, в т.ч. по объемам доходов от отечественного туристского бизнеса

В рамках дальнейшей реализации принятой программы и плана? А также с учетом положений Послания президента РК Н. Назарбаева народу Казахстана «Социально-экономическая модернизация – главный вектор развития Казахстана» была разработана Концепция развития туристской отрасли Республики до 2020 г., согласно которой развитие отечественных турбизнеса и туристской индустрии должно быть сосредоточено на их устойчивом развитии с помощью создания позитивного имиджа нашей страны и улучшения как общенациональной, так и туристической инфраструктуры, и совершенствования профессиональных кадров .

Однако на сегодня туризм в Республике Казахстан, к сожалению, не находится на стадии бурного роста. Не достаточно активно развиваются возможные виды туризма.

Можно, конечно, отметить положительную динамику в гостиничной индустрии, где происходит как количественный, так и качественный рост. Возможно констатировать, что в 2000-е – начале 2010-х гг. ежегодно увеличивалось количество туристских фирм и число занятых в туризме.

Однако с углублением мирового экономического кризиса и ухудшением – из-за его влияния – середины 2010-х гг. социально-экономической ситуации и в самой Республике Казахстан эти положительные динамические процессы замедлились.

Международные, и казахстанские аналитики называют ряд проблем развития казахстанского туризма. Это, прежде всего, слабая общенациональная и – тем более – туристская инфраструктура, недостаток квалифицированных кадров, административные барьеры по развитию малого в целом и малого турбизнеса в частности, а также слабое развитие и недостаточное государственное внимание к маркетингу отечественного турпродукта. По нашему мнению, есть еще также проблема нехватки финансовых ресурсов в отечественную индустрию (во многом потому, что отечественных бизнесмены слабо сориентированы и простимулированы к развитию отечественного турбизнеса) .

Подводя итоги, укажем, что анализируя состояние туризма в Казахстане на современном этапе необходимо, прежде всего, отметить определенную положительную динамику его развития. Несмотря на небольшие коррективы, внесенные мировым экономическим кризисом, темпы роста туризма в Казахстане продолжают демонстрировать положительную динамику.

Въездной и внутренний туризм являются наиболее выгодными для развивающегося государства, так как при их развитии происходит приток денежных масс в страну, тем самым пополняя ее бюджет. Въездной и внутренний туризм являются одной из самых высокодоходных отраслей экономики в мире, и, по прогнозам экспертов ЮНВТО, в XXI веке несмотря ни на что, их рост будет продолжаться.

У Казахстана есть существенные перспективы по развитию въездного и внутреннего туризма и отечественных турбизнеса и туристской индустрии (особенно нужно воспользоваться своим географическим положением между двумя динамично развивающимися крупными странами и грядущим в РК крупным международным мероприятием – выставкой КазЭКСПО – 2017!). Но, в любом случае, какими бы не были прогнозы на будущее очевиден один основной вывод: чтобы преуспеть в туристской деятельности в двадцать первом столетии, национальной туристской индустрии – и наша отечественная не исключение! – требуется профессиональный, основанный на потребностях клиента и выполнении

требований законодательства подход к организации производства, продвижению и реализации туристического продукта. Пока же, в целом, в Казахстане уровень развития туризма не соответствует международному, но известны пути и средства для его развития и совершенствования.

Список использованной литературы:

1. Савичев А. У Казахстана большой туристский потенциал. – URL: <http://kapital.kz/expert/>.
2. Вукулов В. О. Концепции развития туристской отрасли. // Мир путешествий. – URL: <http://mirp.kz/rus/articles/2/06>
3. Тулегенова Х. Дорожная карта развития туризма в коридорах Шелкового пути [Электрон.ресурс]. – 2013. – URL: <http://ortcom.kz/ru/news/dorojnaya-karta-razvitiya-turizma-v-koridorah-shelkovogoputi.2244>
4. Ментальность – барьер, через который надо перепрыгнуть. – Астана, 28 января 2016.КАЗИНФОРМ// <http://www.nomad.su/?a=4-200501310130>
5. Малеев С. Туризм в Казахстане глазами иностранных экспертов. – 2011. – URL: <http://www.zakon.kz/4450912-turizm-v-kazakhstane-glazami.html>.
6. Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 февраля 2013 года № О проекте Указа Президента Республики Казахстан «Об утверждении Концепции развития туристской отрасли Республики Казахстан до 2020 года». – 2013. – URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1300000192>.
7. Развитие туризма по-мангистауски: в юрты провели телефон, канализацию и электричество.// kz.kazakhstan_news/18.сентября2016

Есмахаева Н, Тур-19-4с/к тобының студенті

Ғылыми жетекші – магистр, аға оқытушы Аешова Н.Т.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ТУРИЗМ ДАМУДАҒЫ РЕКРЕАЦИЯЛЫҚ РЕСУРСТАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІНІҢ КӨРСЕТКІШТЕРІ

Қазіргі уақыттағы туристік ресурстарға баға берудің түрлері оның мөлшер сандық сипаттамасының әр түрлі деңгейлерін көрсетеді, яғни үлкендер, ірілер, аса ірілер. Бұл сипаттамалар нарықтық қатынас жағдайында ресурстардың нақты бағасы туралы көріністі бермейді.

Туристік ресурстардың біртұтас кадастрдың болмауы баға беру аумағында мамандар әдетті бағалау базадан айрылады, сонымен қатар рентабельді қатынастар, туристік өнімнің баға құрылымының қалыптасуы, салық салу, туристік ресурстардың өндірілуі мен қорғалануы, олардың рационалды тұтынуы негіз болып табылатын экономикалық көрсеткіштерінің таңдауын қиындатады.

Бұл көрсеткіштер территорияның туристік аудандыруы үшін негіз болды және нарықтық қатынаста тауары ретінде туристік ресурстардың экономикалық мәнін жеткілікті деңгейде көрсеткен жоқ. Ол кезеңде, жоспарлы экономика жағдайында ондай міндеттер мақсатты түрде қойылған жоқ, ал оның шешілу нәтижелері талап етіленбеді.

Жылжымайтын мүлік, интеллектуалды меншік, бизнес және әр түрлі объектілерді бағалаудың құқықты механизмнің пайда болуымен туристік ресурстарды бағалаудың (физикалық бағалау көрсеткіштері) параметрлерін өңдеу талап етілінді, яғни ресурстардың әр түрлі түрлері мен типологиялары үшін нарықтық құн орнатылуы керек болды.

Туристік ресурсті қолданудың қандай да бір құқықтық шектеулері болса, онда оның баға құны осы шектеулерді қоса есептегенде өндіріледі Басқа сөзбен айтқанда, егер ондай

ресурс қолданудың ауыртпалық түсу мәртебесіне ие болса, онда жалдамадағы немесе оперативті басқармадағы болатын ресурспен салыстырғанда оның нарықтық құны жоғары.

Туристік территориялар мен аудандардың инвестициялық тартымдылығы нақты нарықтық құнға ие тұрақта туристік ресурстардың бар болуымен анықталынады. Онда туризм индустриясы мен туризм инфрақұрылымының капитал сыйымдылығының жасалынуына шығындар ақталынады, ал туристік өнімнің рентабельдігі – бәсекелесуге қабілетті.

Туристік ресурстардың, сонымен қатар мәдени мұра объектілерінің экономикалық бағаланы оның мөлшер сандық сипаттамаларында негізделенеді. Экономикалық бағалау үшін мөлшер сандық өлшемі мен ресурс қоры берілген ресурспен және берілген ресурс ортасымен басқарылатын қызмет түрімен байланысты болуы керек. Мысалы, егер оның ортасы жер болып табылса, онда оның туристік ресурсі тау бола алады, берілген ресурс туристік қызметінің альпинизм, құзға шығу, спелео туризм, трекинг, экологиялық туризм сияқты түрлерін сипаттайды [1].

Ресурстарды қолданған кезде олардың құны нақты тұтынушыға, қызметтің түріне, ресурстің аттрактивіне, олардың пайдаланудың қарқындылығына, тұтынудың шектеулігіне, көліктің қолжетімділігіне, маусымға және көптеген басқа факторларға тәуелді.

Туристік рента өзінің экономикалық табиғаты бойынша – бұл туристік ресурстардан табыс, сондықтан осындай табыстың өлшемі сонымен қатар туристік ресурс құнының функциясына қызмет етеді.

Онда туристік ресурстардың құнын ренттік төлемдердің өлшемімен үйлестіруге болады:

- туристік ресурстарды тұтыну көлемінен төлемдер;
- пайдадан белгіленген төлемдер;
- рентабельді нормадан белгіленген төлемдер;

Ең нақты (практика жүзінде ең қиыны) ресурсті тұтынудың көлемінен тәуелді туристік ресурс құнын дифференциалды нарықтық бағалау болып табылады. Бұндай бағалау тек туристік ресурстарды тұтынуы регламенттелінген және нормасы бар болған жағдайда ғана мүмкін.

Егер бұндай норма бекітілмеген болса немесе ресурсті қолдану ешқандай шектеулермен лимиттелмеген болса, онда ресурстің жанама бағалаудың орнына пайда нормасынан белгіленген бірлікті немесе рентабельдің нормасын пайдалану дұрыс болады.

Егер берілген ауданда берілген ресурстарды тұтынуы үшін алымдар, төлемдер және салықтар белгіленген болса, онда олардың құндық бағасының жанама мінездемесіне осындай салық алымдарының белгіленген бірлік қызмет ете алады.

Белгіленген төлемдерді қолдануымен туристік ресурстар құнының бағалануы жеңіл, бірақ анық емес.

В.М. Козыревпен ұсынылған 10% өлшемінде туристік ресурстар үшін төлемнің пайыздық ставкаларының көлемі қабылдарлық, бірақ жергілікті дифференциясыны және қатал экономикалықпен құқықтық негіздеуді талап етеді.

Туристік ресурстардың құнын бағалаудың басқа әдістері де (мендік, инвестициялық және т.б.) ескеріледі, бірақта берілген әдістер нақты жағдайға және берілген уақыт аралығына байланысты бір реттік (статистикалық) әдісті болжамдайды. Берілген әдістерді қолданумен туристік ресурстардың құндық бағасы альтернативті ретінде қарастырылады.

Туристік ресурстің құндық бағасының тура экономикалық формасы туристік рента бола алады, ал осындай бағалаудың әдісі – пайдаланудағы ресурстардың құны. Туристік ресурстардың жанама экономикалық формасы пайдалануы үшін алымдар, төлемдер және салықтар бола алады [2].

Туристік ресурстардың құндық бағалануы үшін шығу базасы Біртұтас туристік кадастрдің жасалану моделін ұсынылуы бола алады.

Туристiк ресурстардың құндық бағасы оларды тұтынуы үшін төлемдер мен салықтарды анықтау үшін ғылыми база бола алады.

Осылайша, нарықтық экономика жағдайында туристiк ресурстардың сапалы анықтамалары («бай», «ірі» және т.б.) нақты экономикалық негіздемеге және нақты бағалық құнға ие болу керек.

Табиғи ресурстарды тұтынуы ретінде туризмнен түсетін экономикалық зақымды бағалау білу керек. Осындай бағалаудың әдісі ең алдымен қоршаған ортаның деградациясынан экономикалық зақымды анықтауда негізделенеді. Қоршаған ортаның деградациясы мағынасында табиғи ресурстардың мөлшер сандық сипаттамалары мен сапаларының нашарлануы, оның ластнудың нәтижесінде қоршаған ортаның теріс өзгерілуінің ақшалай бағасы түсіндірілінеді. Экологиялық зақым және оның салдары әр түрлі түрлерде және аудандарда байқалана алынады.

Көрсеткіштердің құндық бағалау зардабы келесі негізгі факторлар есебімен есептеледі:

- ауыру нәтижесінде табыстың жоғалануы;
- медициналық қызмет көрсету үшін шығындар;
- ресурстардың өндірісі мен қорғалуы үшін шығындар;
- топырақ құнарлығын қалпына келтіру үшін, орман, су және басқа ресурстардың ластануынан тазарту үшін шығындар;
- мәдени мұра объектілердің бұрынғы қалпына келтіру үшін шығындар;
- флора мен фауна және т.б. объектілердің қалпына келтіру үшін шығындар.

Рекреациялық ресурстар – туризм, демалу, емделу мақсатында қолдана алатын табиғи және антропогендік объектілер немесе көріністер.

Олар рекреациялық аудандар мен орталықтардың қалыптасуына, олардың экономикалық тиімділігіне, рекреациялық қызметінің территориалдық ұйымдастыруына әсер етеді. Ол рекреациялық қажеттіліктердің көлемімен және құрылымымен, сонымен қатар әлеуметтік-экономикалық факторлармен орталықтандырылған.

Табиғи жағдайлар мен ресурстарды қолдану үшін олардың бағалануы керек. Бағалау рәсімі келесі негізгі кезеңдерден тұрады:

- бағалау объектілерін атап кету – табиғи кешендерін, олардың компоненттері мен қасиеттері;
- бағалау өтіп жатқан позициядан субъектті атап кету;
- субъекттің қасиеттерімен, зерттеудің мақсатымен және масштабымен анықталатын бағалау критерийлердің тұжырымдалуы;
- градацияның бағалау шкала параметрлерін өңдеу.

Шкалалар субъект және объект арасындағы бағалау қарым-қатынасын көрсетеді. Әр саты субъекттің жағдайымен берілген объекттің қасиетімен өзара әрекеттесу қарқынды көрсеткіші болып табылады. Рекреация үшін алғышарт бағалаудың бес сатылы шкаласы өзіне келесі градацияларды енгізеді: ең қолайлы, қолайлы, ұстамды қолайлы, аз қолайлы, қолайсыз.

Табиғи ресурстарды бағалаудың үш түрі бар. Медикалық-биологиялық, психологиялық-эстетикалық және технологиялық. Медико-биологиялық түрі табиғи факторлардың адам ағзасына әсер етуін, олардың жайлылығын көрсетеді. Соның ішінде басты рөлді рекреациялық климаттық ресурстардың бағалануы ойнайды. Климат мағынасында берілген тұрғылықты жерге сай көпжылдық ауа режімі түсіндіріледі. Оның адамға деген әсері метеорологиялық көріністердің өзара шарттасқан және өзара байланысқан кешендер, яғни нақты ауа райы арқылы байқалады (қазіргі уақыттағы белгілі территорияда тропосфераның астыңғы қабатының жағдайы). Климатологтар және курортологтар климатқа баға берген кезде үлкен мағынаны тек ауа райының физикалық жақтарына ғана емес, сонымен қатар оның эмоционалдық айналасына береді [1].

Кешенді бағалау әдісте шартты қызулардың (тиімді) жүйесі қолданылады. Олармен метеорологиялық элементтердің кешенді әсер етуі мінезделенеді: ауаның қызуы, ылғал

жөнінде, жел жылдамдығы, күн радиациясы мен ұзақ толқынды сәулелену. Қызу мен ылғалдық әсер етуін мінездейтін кешенді көрсеткіш тиімді ылғал деп аталады; қызу, ылғал және жел жылдамдығы – эквивалентті тиімді қызу деп аталады, қызу, ылғал, жел жылдамдығы және күн радиациясы – радиационды – эквивалентті ылғал деп аталады.

Қазақстан Республикасының рекреациялық әлеуеті туризм дамуында маңызды рөл атқарады. Біздің жерлердің рекреациялық мүмкіндіктері тек ішкі туризмді ғана емес, келу туризміне де ықпал ете алады [3].

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Гуляев В.Г. Туризм: экономика и социальное развитие. Москва, «Финансы и статистика», 2003, 304 бет
2. Квартальнов В.А. Международный туризм: политика развития. Москва, Советский спорт, 2008.
3. Ғаламтор материалы <http://visitkazakhstan.kz>

Жексембаева Д.М., студентка группы РД-20-2

Научные руководители - Панфилова С.А. Управляющий гостинично- ресторанным комплексом «Zumrat-hotel», Абдурахманова З.А. магистр, ст. преподаватель Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОРГАНИЗАЦИИ ПИТАНИЯ ТУРИСТОВ

Сегодня, обеспечив прочный фундамент экономики и своей государственности, мы уверенно вступаем в принципиально новый этап. Это позволит поставить дальнейшее развитие Казахстана на устойчивую, современную и перспективную экономическую, социальную, политическую и административную основу.

Республика Казахстан продвигается вперед, осваивая одну за другой теоремы рыночной экономики и аксиомы демократического развития, сформирован фундамент совершенно новой экономической системы, демократического правового государства, существенно изменились качество и стандарты жизни, внутренняя стабильность, обеспечена надёжность социальной базы развития экономики. Казахстан перестал быть государством третьего мира, он стал действительно неотъемлемой и динамичной частью мировых рынков товаров, услуг, трудовых ресурсов, капитала, современных идей и технологий, который является результатом правильного политического пути и высокого авторитета Казахстана на международной арене [1].

В условиях роста конкуренции и отсутствия стабильности в мире возрастает актуальность предложенных Президентом Посланий народу в 2012 году [Стратегии-2050](#), а также благодаря экономической политике "Нұрлы Жол" и [Плану нации](#) "100 конкретных шагов", где прошли первоначальный этап сложной глобальной трансформации и все это предоставило возможность для экономического роста и поддержки бизнеса, создания свыше 200 тысяч новых рабочих мест. На этапе Третьей модернизации экономики Республики Казахстан развитие молодежного движения во всех сферах бизнеса позволит более эффективно реализовать Стратегию «Казахстан-2050» с целью вхождения ее в число 30 конкурентоспособных стран мира [2].

Разработка стратегии – это одна из функций управления, которая представляет собой процесс выбора целей организации и путей их достижения. Разработка стратегии обеспечивает основу для всех управленческих решений, функции организации, мотивации и контроля ориентированы на выработку стратегических планов. Динамичный процесс разработки стратегии является тем зонтиком, под которым укрываются все управленческие функции, не используя преимущества разработки стратегии, организации

в целом и отдельные люди будут лишены четкого способа оценки цели и направления корпоративного предприятия. Процесс разработки стратегии обеспечивает основу для управления членами организации. Проецируя все выше написанное на реалии обстановки в нашей стране, можно отметить, что разработка стратегии становится все более актуальным для предприятий, которые вступают в жесткую конкуренцию как между собой так и с иностранными корпорациями.

Для ускорения процесса структурной перестройки экономики страны в условиях нехватки собственных оборотных средств актуальной для предприятия является проблема привлечения инвестиций. Предприятие, стремящееся найти партнера или инвестора, должно иметь четкие представления о предполагаемом производстве, его масштабах и рыночном потенциале, о ценах, способах продвижения продукта на рынок, будущих прибылях и т.п.

Начинающий малый и средний бизнес непривлекателен для инвесторов, а также национальных компаний и фондов, работающих с крупными проектами. В основном финансируются крупные компании или «прорывные» проекты, а малый и средний бизнес ограничивается системой микрокредитов. Меры оздоровления предпринимательского сектора отражены в программе «Дорожная карта бизнеса 2020». Усиление предпринимательского потенциала подразумевает поддержку начинающих предпринимателей; сервисную поддержку ведения действующего бизнеса, бизнес-обучения предпринимателей, осуществляемый фондом в рамках программы «Бизнес Советник», охвативший все регионы страны, и, предоставивший комплекс унифицированных и доступных знаний по созданию и эффективному ведению бизнеса предпринимателям и населению с предпринимательской инициативой.

В своих Посланиях Президент Республики Казахстан отметил, что нужно развивать малый и средний бизнес в Казахстане, который составляет основу процветания нашей экономики в целом. Речь идет о способности населения решать задачи, которые возникают на современной стадии мирового развития и одной из проблем, стоящих перед государством предпринимателей общественного питания, которая является поиском путей повышения эффективности продвижения услуг ресторанного бизнеса и неотъемлемой частью организации сбыта [3].

И одним из наиболее проблем и вопросов это бизнес-план предприятия для вновь начинающих предпринимателей, которые открывают по началу свой бизнес, т.е. с составлением качественного бизнес-плана любого предприятия, особенно в сфере индустрии гостеприимства, так как она является частью отрасли ресторанного бизнеса. Мы прекрасно знаем, что бизнес-план позволяет предприятию не только разобраться в перспективах роста своего дела, но и привлечь (если это необходимо) иностранного партнера, получить финансирование.

Многие начинающие предприниматели допускают весьма распространенную ошибку и не утруждают себя написанием бизнес-плана, полагая, что это пустая трата времени, но они упускают те возможности, которые дает планирование. При привлечении инвесторов и кредиторов эксперты рекомендуют работать над двумя документами одновременно: над внутренним и внешним планом. Внешний документ выполняется для деловых партнеров, людей, которых необходимо убедить в инвестировании денег, он не должен искажать данных, ведь его будут изучать специалисты, вместе с тем, проводя анализ конкурентной среды или оценивая все слабые стороны проекта, можно сделать больший акцент на преимуществах, сильных моментах. Внутренний план – это ваше личное пошаговое руководство, которое в полной мере должно отражать реальную ситуацию, здесь уже не нужно замалчивать о некоторых слабых сторонах проекта, а стараться просчитать всевозможные риски, которые могут поставить под удар осуществлению идеи [4].

В связи с этим, мы рассмотрим развитие бизнес-плана кафе-суши бар. Заведение кафе-суши бар – это всевозможные мисо - супы, роллы, блюда из рыбы и риса - все это на сегодняшний день привычно для современного человека, т.е. пика своей популярности

подобные заведения достигли в середине 2000-х годов, хотя в то время они росли «как на дрожжах», т.к. много открывалось таких заведений как японская кухня, и так же смешивались с другими национальными заведениями. Сколько бы суши - баров не открылось за последние десять лет, актуальность данного вида бизнеса сдает свои позиции и развитие рынка диктует спрос, а он не просто имеется, а стремительно набирает обороты. Конечно же, потенциальный посетитель уже не на столько «голодный» как 10 лет назад, он предпочитает выбирать заведения с высоким уровнем качества, отличающихся не только хорошей кухней, но и приятным сервисом. Популярность японской кухни на сегодняшний день настолько велика, что большинство рестораторов специально вводят в своих классических меню страничку с сушиами, мисо - супами, и иными японскими блюдами. Это лишний раз подтверждает, что идея проектирования суши бара является актуальной и на современном этапе, если грамотно подойти к этому вопросу, то появится возможность открытия прибыльного и перспективного бизнеса [5].

Актуальностью темы исследования является разработка бизнес-плана кафе суши-бара. Тема достаточно актуальна, так как этот вид бизнеса не сдает свои позиции и развитие рынка диктует спрос, а он не просто имеется, а стремительно набирает обороты. Конечно же, потенциальный посетитель уже не на столько «голодный» как десяток лет назад, он предпочитает выбирать заведения с высоким уровнем качества, отличающихся не только хорошей кухней, но и приятным сервисом. Популярность японской кухни на сегодняшний день настолько велика, что большинство рестораторов специально вводят в своих классических меню страничку с суши. Основные процессы, требуемые для запуска деятельности суши бара – это маркетинговый, производственный и финансовый бизнес-план суши-бара. Несмотря на то, что существует большое количество японских ресторанов класса «премиум», в большинстве случаев подобный маркетинг позиционируют себя как фаст-фуд, основой которого служит японская кухня, такое заведение может предлагать своим клиентам еду на вынос, доставку заказов, обслуживание внутри заведения.

Целью исследования является эффективный бизнес-план для организации и обслуживания предоставляемых услуг и оказания населению перечня услуг в области общественного питания. Обслуживания на предприятиях общественного питания имеет важное значение, так как во многом определяет эффективность работы предприятия в целом. Именно от качества предоставляемых услуг и обслуживания зависит посещаемости, количество постоянных клиентов, в конечном итоге, общего имиджа и объем продаж.

В ходе исследования предприятия общественного питания, мы выяснили, что для подобного рода заведения во многом оцениваются по качеству продуктов и самих блюд, уровню цен, скорости обслуживания и общей обстановки в целом. Сегодня рынок общественного питания предлагает широкий выбор национальных кухонь и концепций. Наиболее популярным сегментом является европейская кухня – 64,1%, в пятерку лидеров также входят русская, итальянская, японская и кавказская кухни:

- наибольший спрос и темпы роста у сегмента фастфуда;
- спрос на доставку ресторанной еды на дом;
- сокращение числа рестораторов на рынке;
- активный демпинг цен со стороны рестораторов в попытке привлечь потребителей;
- рост популярности новых форматов заведений: стрит-фуд, гастробары, рестораны национальных кухонь, в частности - паназитской;
- рост доли общепита в торговых центрах до 10-15% [6].

Таким образом, на сегодняшний день наиболее успешным сегментом является фастфуд – единственный сегмент, демонстрирующий положительную динамику на отечественном рынке общепита. Ежегодно прирост фастфуда составляет 5-8%. В 2016 году объем российского рынка фастфуда составил 212 млрд. руб. С учетом основных тенденций на рынке общепита концепция суши-бара выглядит перспективным

направлением ресторанного бизнеса. Во-первых, азиатская кухня продолжает удерживать потребителя. Во-вторых, формат суши-бара позволяет отнести проект к сегменту фастфуда. В-третьих, проект предполагает наличие услуг еда на вынос и доставки. В-четвертых, суши-бар может быть установлен в торговом центре. В таблице 1 отражены ключевые преимущества и недостатки суши-бара, которые следует учитывать, представленные в таблица 1:

Таблица 1
Преимущества и недостатки суши-бара

Преимущества	Недостатки
<ul style="list-style-type: none"> • высокая рентабельность бизнеса (до 60%); • быстрая окупаемость вложений; • отсутствие необходимости в большом штате сотрудников; • узконаправленная, специфическая ниша; • высокий спрос на японскую кухню; • относительно небольшая сумма вложений для отрасли; • перспективный формат фастфуда; • возможность масштабирования бизнеса 	<ul style="list-style-type: none"> • высокий уровень конкуренции на рынке; • дорогая аренда торговой площади; • сложность поиска квалифицированного персонала по японской кухне;
Примечание: составлено автором	

Приведенные данные позволяют сделать вывод об инвестиционной привлекательности ресторанного бизнеса. Реализация проекта суши-бар позволит учесть ключевые тенденции отрасли и занять свободную нишу. Чтобы открыть суши-бар, не требуется больших вложений, а при правильном подходе можно добиться высокой прибыли благодаря постоянному спросу [7].

Важно четко понимать, сколько средств и усилий придется потратить на открытие такого заведения. Спрос на японскую кухню похож на спрос Итальянской кухни, в особенности на пиццу. Только инвестиции в открытие суши бара будут в несколько раз меньше, по сравнению с затратами на открытие собственной пиццерии. Как говорилось выше, японская кухня состоит в основном из холодных закусок, которые не требуют наличие специального оборудования. В связи с чем, можно хорошо сэкономить на оборудовании. Конечно, в связи с расширением, бизнесмен может расширить меню, добавив в него всевозможные горячие блюда, и для этого нужно соответствующее оборудование. Но для начального этапа лучше организовать стандартную японскую кухню. Анализ будущего рынка является одним из важнейших этапов подготовки бизнес-плана, и такая работа не потерпит жалости ни средств, ни сил, ни времени. Согласно статистике, неудача большинства компаний заключалась в том, что был плохо изучен рынок и проведен анализ предпринимателем [8].

Рекомендации по повышению конкурентоспособности ресторанов это сильные конкурентные позиции по показателям: уровень цен и качество, и ассортимент блюд, однако это не делает услуги предприятия наиболее конкурентоспособными и основную цель PR-компаний в общественном питании можно сформулировать как способствование повышению интереса клиента к заведению, установление положительного отношения и доверия клиента, т.е., иными словами, формирование в глазах общественности положительного имиджа, хорошей репутации и уважения [9].

Список использованной литературы:

1. Послание Президента Республики Казахстан - Лидера нации Н.А. Назарбаева Народу Казахстана Стратегия «Казахстан-2050».

2. Послание Президента Республики Казахстан Назарбаева Н.А. народу Казахстана «НурлыЖол- путь в будущее», г. Астана 5 октября 2018 года.
3. Доклад Главы государства Н.А. Назарбаева на Евразийском форуме развивающихся рынков «Вхождение Казахстана в 30-ку наиболее развитых государств мира», <http://www.akorda.kz/10.09.2016>.
4. Бронникова Т.С. Разработка бизнес-плана проекта: Учебное пособие. Москва. Альфа-М, ИНФРА-М, 2017г.
5. Любанова Т.П. Сборник бизнес-планов. Методика и примеры: предпринимательская деятельность, экономическое обоснование инженерных решений в курсовом, дипломном проектировании, диссертационных работах: Учебное и научно-практическое пособие. Москва. ИКЦ MapT, MapT, 2016г.
6. Ермола А. А., Безрукова Е. Л. Проведение маркетингового анализа различными методами // Актуальные проблемы современной экономической науки. 2016.
7. Система питания на промышленных предприятиях.- <http://uitech.ru/stol>
8. Сборник технологических нормативов на предприятиях общественного питания», 2017г.
9. Сборник рецептов блюд и кулинарных блюд 2017г.

Жексембаева Д.М., студентка группы РД-20-2

Научный руководитель - Абдурахманова З.А. магистр, старший преподаватель Карагандинский университет Казпотребсоюза, Г. Караганда, Республика Казахстан

ПРОЦЕССЫ ГЛОБАЛИЗАЦИИ В МИРОВОЙ ИНДУСТРИИ ТУРИЗМА И ГОСТЕПРИИМСТВА

Глобализация - это процесс всевозрастающего воздействия различных факторов международного значения на социальную действительность в отдельных странах. В буквальном смысле этот термин означает «международная интеграция». Она может быть описана как процесс, по средствам которого люди мира объединены в единственное общество. Это процесс – это комбинация экономических, технологических, социокультурных и политических сил.

Безусловно, глобализация не обошла стороной и гостиничную индустрию. Идея формирования глобальных объединений начала активно пропагандироваться в США с середины 80-х годов. Исследования, проведенные университетами и фирмами по управленческому консультированию США, характеризовали глобальное объединение как верное средство завоевания главных иностранных рынков и повышения конкурентоспособности транснациональных компаний Америки.

Процессы по образованию корпораций прослеживаются в работе как всемирно известных гостиничных цепей, так и в деятельности «новичков» отельного бизнеса.

Корпорация – добровольное объединение физических и юридических лиц, создаваемое организаторами для осуществления специализированной деятельности, достижения общих целей и решения специфических задач. Корпорация приобретает особую форму организации, которая базируется на легитимном характере функционирования, добровольном, но не широком, а выборочном вхождении в нее членов, на самоуправлении, на иерархической структуре, а также на самостоятельном определении организаторами устава, стратегии и целей деятельности [1].

Гостиничная корпорация – крупнейшая организационная структура, объединяющая предприятия и фирмы туристического бизнеса. Создание гостиничных корпораций

выступает результатом концентрации и интернационализации капитала, а также монополизации рынков гостиничных услуг.

В истории рождения гостиничных корпораций есть своего рода интрига. Их прототипы появились в Европе еще в конце 19 - начале 20 века, однако на массовый уровень эта идея вышла гораздо позже, спустя почти столетия, причем площадка действия перенеслась в Америку, которая и получила статус родины сетевых отелей. Сегодня в мире насчитывается свыше 100 международных гостиничных корпораций – от мелких, с несколькими десятками объектов, до «тяжеловесов», включающих в себя тысячи отелей. Что способствовало формированию новой ступени в развитии гостиничного бизнеса, возникающей как любое качественное изменение на базе существующего количественного роста. Рост объемов гостиничного строительства привел к концентрации отелей, находящихся в собственности отдельных лиц и компаний.

Выделяют следующие возможности включения новых отелей в гостиничную корпорацию: строительство собственных гостиниц корпорацией, покупка гостиницы, лизинг, заключение франчайзингового договора, заключение контракта на управление, строительство совместных предприятий, вступление в консорциум, ассоциацию.

Аренда (лизинг) стала популярной в 1950 – 1960-е годы. В гостиничной индустрии этот метод используется и в настоящее время, хотя реже чем прежде. Лизинговое соглашение позволяет и арендатору, и корпорации выйти на рынок или расширить на нем присутствие. При таком подходе отель арендуется за оговоренный процент обычно от 20 до 50% с валовых поступлений от продаж.

Например, международная экспансия американских отелей началась с аренды компанией Hilton одного из отелей в Сан-Хуане. Желая подтолкнуть развитие национального туризма, правительство Пуэрто-Рико сдало отель в аренду на льготных условиях: две трети от прибыли плюс оплата маркетинговых расходов.

Опыт Канады в развитии социально-культурного сервиса и туризма в Алматинской области.

Канада. Столица страны - город Оттава, расположенный в провинции Онтарио. Территориальные образования - провинции, всего их десять. Климат своеобразный, начиная от вечной мерзлоты на Крайнем Севере и заканчивая богатой растительностью на западном побережье.

Большая часть населения проживает на юге, территория имеет 6 часовых поясов. Летом температура поднимается до +35, зимой опускается до -35 градусов.

На территории Канады располагаются 43 национальных парка федерального уровня и около одной тысячи - провинциального подчинения и 50 парков - муниципального подчинения [2].

Канаду можно по праву назвать страной озер, которых там около двух миллионов. Политическая система Канады - Конституционная монархия с федеральным государством и демократическим парламентом. Глава государства - королева Елизавета II, глава правительства - премьер-министр. Конституция Канады содержит хартию прав и свобод, герб государства - кленовый листок (введен в 1965 году)

По уровню жизни Канада занимает пятое место в мире.

Основные медицинские услуги - бесплатные. Коренное население - индейцы (их всего три процента). 77 процентов населения - христиане (католики и протестанты). Представлены там и другие конфессии, которые довольно терпимо относятся друг к другу.

Надо отметить, что каждая провинция имеет высокий уровень самостоятельности. Собственное правительство, законодательный орган, собственная система налогообложения. Основной статьей дохода до недавнего времени являлся туризм, который насчитывает более чем вековую историю. Сейчас доход Канаде приносят также

нефть и газ, месторождения, которых обнаружены и разрабатываются сравнительно недавно.

Многие скептики говорят: зачем ехать в 30-градусный мороз на горнолыжный курорт, который в обозримом будущем построят в Алматы, когда есть Куршавель, где созданы все удобства для туристов...

Идет всеобщее потепление климата, и в том же Куршавеле уже возникают проблемы со снегом. Так что горнолыжный курорт, в Алматы будет востребован туристами, в том числе и зарубежными.

Можно отметить, что мест, подобных Медеу, на планете много и там успешно развивается туризм.

Туристы поедут туда, где будут созданы все условия для полноценного отдыха. Канадские скалистые горы (Canadian Rockies) расположены в юго-западной части Альберты и юго-восточной части Британской Колумбии. Люди со всего мира, покупающие туры в Канаду, приезжают сюда, чтобы испытать неповторимые ощущения, катаясь на горных лыжах и любясь высотой величественных скал, вечнозеленых лесов и заснеженных вершин. Здесь вы испытаете истинное единение с природой, почувствовав себя единственным живым существом на многие мили вокруг. И зимой, и летом Канадские горы привлекают туристов обилием достопримечательностей. Катанье на горных лыжах в Канаде - событие феноменальное. Неважно, насколько виртуозно вы катаетесь - здесь найдется подходящий маршрут, как для любителей, так и для профессионалов. Следует отметить, что по ряду особенностей рекреационно-географического положения и рекреационных ресурсов Канаду следует рассматривать как самый близкий аналог Казахстану или России. Рекреационно-географическое положение Канады определяется позитивными и негативными факторами. Среди позитивных следует выделить следующие.

Во-первых, положение в прикаспийском регионе, самом динамичном в социально-экономическом и туристическом отношении регионе мира. Доля западного сектора АТР (Восточная и Юго-Восточная Азия, Австралия и Океания) выросла с 1-3% до 17-19% от общемировых объемов основных туристических показателей.

Темпы развития туризма в Американском секторе АТР несколько ниже. Во-вторых, наличие по соседству такого туристического гиганта, как США. Соединенные Штаты Америки - мировой лидер по доходам и расходам на международном туристском рынке.

Туристический вес страны в Американском секторе АТР по разным показателям составляет 60-70% [3].

Это определяет высокую зависимость въездного и выездного туризма Канады от этой страны. В-третьих, наличие обширного выхода к морям трех океанов. До появления реактивных самолетов и аэробусов море играло важную роль в перевозках туристов, особенно на европейском направлении. Развитие морских видов туризма ограничено северным положением страны. Однако живописность морских побережий, наличие на берегу природных и культурных памятников является основой развития круизного туризма, в том числе в Арктике. В-четвертых, значительные размеры страны. Размеры - это не только запасы земельных ресурсов, они определяют разнообразие рекреационных ресурсов (несколько природных поясов, горные, равнинные и приокеанические территории).

Значительная часть Канадских скалистых гор испещрена различными национальными парками, наиболее известные из которых - Национальный Парк Банф (Banff National Park) и Национальный Парк Джаспер (Jasper National Park) в горах провинции Альберта.

В каждом из парков расположен одноименный населенный пункт со всеми необходимыми условиями для размещения туристов, включая отели класса «люкс» и недорогие кемпинги, прекрасные возможности для проведения свободного времени - музеи, театры, магазины и художественные галереи. Для тех, кто выбирает более тихий,

изолированный от шумной толпы отдых в Канаде, в Скалистых горах найдется множество удаленных от людской суеты местечек, также оборудованных для проживания с полным комфортом. Часть гор, расположенная в Британской Колумбии, предлагает те же туристические удобства, однако отличается своей специфической атмосферой [4].

Канадские скалистые горы: горные лыжи и не только... Канадские скалистые горы (Canadian Rockies) расположены в юго-западной части Альберты и юго-восточной части Британской Колумбии. Люди со всего мира, покупающие туры в Канаду, приезжают сюда, чтобы испытать неповторимые ощущения, катаясь на горных лыжах и любясь высотой величественных скал, вечнозеленых лесов и заснеженных вершин. Здесь вы испытаете истинное единение с природой, почувствовав себя единственным живым существом на многие мили вокруг. И зимой, и летом Канадские горы привлекают туристов обилием достопримечательностей. Катанье на горных лыжах в Канаде - событие феноменальное.

Неважно, насколько виртуозно вы катаетесь -- здесь найдется подходящий маршрут как для любителей, так и для профессионалов. Значительная часть Канадских скалистых гор испещрена различными национальными парками, наиболее известные из которых -- Национальный Парк Банф (Banff National Park) и Национальный Парк Джаспер (Jasper National Park) в горах провинции Альберта. В каждом из парков расположен одноименный населенный пункт со всеми необходимыми условиями для размещения туристов, включая отели класса «люкс» и недорогие кемпинги, прекрасные возможности для проведения свободного времени -- музеи, театры, магазины и художественные галереи. Для тех, кто выбирает более тихий, изолированный от шумной толпы отдых в Канаде, в Скалистых горах найдется множество удаленных от людской суеты местечек, также оборудованных для проживания с полным комфортом. Часть гор, расположенная в Британской Колумбии, предлагает те же туристические удобства, однако отличается своей специфической атмосферой, к тому же погода здесь несколько теплее.

Несмотря на обилие природных и культурных достоинств, которыми обладает Казахстан, наша страна как туристическое направление по-прежнему неизвестна в странах Европы и Америки.

Безусловно, у нас есть турпродукт. Но его нужно развивать, чтобы он стал привлекательным товаром. Именно над этим сейчас работает группа отечественных экспертов туристической отрасли. В основу стратегического плана легла формула «4Д»: доступность информационная, доступность транспортная, доступность въездная, доступность ценовая. Эту формулу в первую очередь применят для развития туристского кластера Алматы как самого крупного города Казахстана, расположенного на Шелковом пути в уникальной природно-климатической зоне. Уже сейчас Алматы обладает необходимым потенциалом. Являясь культурным и деловым центром страны, город может принимать более 300 тысяч туристов в год. Для развития Алматы как туристического направления было решено совместить модель Берлина, как крупнейшего центра конгрессного туризма, и модель всемирно известного горнолыжного курорта Гармиш-Партенкирхен.

Приближается знаменательная дата - 20 лет с момента становления независимой Республики Казахстан. Благодаря динамичному развитию и фактору личности нашего президента Казахстан сегодня достаточно известен на геополитической карте мира. Только за последний год в Казахстане были проведены такие знаковые политические, гуманитарные и спортивные мероприятия, как саммит ОБСЕ, съезд мировых религий и Азиада-2011.

В стране сохраняются межнациональное согласие и стабильность. Казахстанская продукция нефтегазовой и металлургической отраслей пользуется устойчивым спросом на мировом рынке.

Одним словом, есть все основания по праву гордиться своей страной. И в этой связи мы искренне удивляемся, когда, выезжая за рубеж, подчас вынуждены на пальцах объяснять, что это за Казахстан такой, занимающий по площади девятую территорию

мира и практически не известный среднестатистическому жителю Европы или Америки. К счастью, в Азии о нас знают немного больше. О реальной ситуации в этом вопросе можно судить по рейтингу конкурентоспособности в секторе туризма, который ежегодно составляется в рамках Всемирного экономического форума. Так вот, по состоянию на 2011 год Казахстан занял 93-е место из 139 стран. Это означает, что на мировом туристском рынке наш турпродукт малоизвестен и, соответственно, не востребован. Следовательно, от мирового пирога доходов от туризма, которые по итогам 2010 года составили 919 млрд долларов США, Казахстан получает сущие крохи - около 550 млн долларов США [3].

Для полноты картины приведем еще несколько цифр. Согласно оценкам, на долю индустрии туризма сегодня приходится 5 процентов мирового объема ВВП и 30 процентов мирового объема экспорта услуг (1 триллион долларов США в год), а в развивающихся экономиках эта доля составляет около 45 процентов. Каждый день туризм генерирует около 3 млрд долларов доходов в мире. Открывая возможности для предпринимательства, туризм непосредственно создает одно из каждых 12 рабочих мест по всей планете и неисчислимо большее количество рабочих мест за счет эффекта мультипликации в смежных секторах. Туризм является одним из крупнейших секторов по уровню обеспечения занятости во многих странах и механизмом, позволяющим молодым людям и женщинам как в городских, так и сельских общинах быстро найти себе работу.

Насколько важен туризм для развитых экономик мира, можно судить по рейтингу, в котором первые три места по количеству туристских прибытий занимают Франция, США и Китай соответственно.

Возникают закономерные вопросы. Почему Казахстан с его огромным потенциалом в таких сегментах, как туризм по Шелковому пути, экотуризм, горнолыжный и конгресстуризм, не занимает достойное место на туристской карте мира? И что надо сделать для этого?

Начнем с базового определения. Является ли казахстанский турпродукт товаром в его классическом понимании? Со школьной скамьи мы помним, что продукт становится товаром только тогда, когда он продается, то есть имеет набор качеств, необходимых потребителю, и доставлен на рынок, где указанный потребитель может его купить. Не следует также забывать, что на рынке представлено множество товаров других производителей со схожими потребительскими качествами. И чтобы завоевать своего покупателя, надо побороться за его предпочтения.

К сожалению, на данный момент, даже если казахстанский турпродукт есть, а в него входят гостиницы, спортивные комплексы, исторические памятники, уникальные природные достопримечательности и т.д., назвать его товаром можно с большой натяжкой. Так как он зачастую не соответствует современным стандартам цена/качество и не подпадает под действие формулы «4-х Д», или четыре степени доступности.

Итак: 1. Доступность информации. О нас еще очень мало знают в мире как о стране, куда можно поехать с туристскими целями. Участие в нескольких международных ярмарках туризма не дает ожидаемого эффекта даже в случае успеха в момент проведения. Работать на рынке надо постоянно, а не раз в год. Причем делать это следует в странах, генерирующих основные турпотоки - Германии и Японии, например, на базе специальных туристских офисов нашей страны с местными специалистами, знающими и любящими Казахстан. Понятно, что немец больше поверит немцу, а японец - японцу. Поэтому при формировании маркетингового бюджета профильного министерства стоит сфокусироваться именно на целевых рынках, их сегментации, чтобы определиться, какие мероприятия дадут желаемые турпотоки [2].

Слабо задействован такой мощный ресурс, как Интернет. Отечественный портал VisitKazakhstan несомненно полезен, но в мире глобализации, для того чтобы о тебе знали, необходимо сотрудничать с такими глобальными информационными ресурсами, как TripAdvisor, Expedia и другие, причем на коммерческой основе. Потенциальные

гости давно и, главное, с высокой степенью доверия обращаются именно к указанным ресурсам.

2. Доступность транспортная. Необходимо расширять географию прямых авиасообщений, проводить политику «открытого неба» и обеспечить наличие хороших дорог. Если до уникального памятника истории, культуры или природы нет дороги, значит, не будет и туристов. Фанаты не в счет. Стоило бы упростить механизм приобретения железнодорожных билетов и повысить качество общественного транспорта. Не помешает это и нашим гражданам.

3. Доступность въездная, она же политическая. Надо решительно упрощать визовые формальности, которые значительно снижают конкурентные возможности Казахстана. Как известно, основная масса туристов посещает Казахстан транзитом, путешествуя по центральноазиатской части Шелкового пути. И здесь перед потенциальным гостем во весь рост встает проблема получения, как минимум, трех виз. В рамках проекта по Шелковому пути вопрос визы «Шелковый путь» стоит более 10 лет. Однако воз и ныне там. У Казахстана в этой связи есть уникальный шанс в одностороннем порядке признать визы, выданные узбекским и киргизским МИДами гражданам «безопасных государств», и тем самым заслужить лидерские и рыночные позиции в этом вопросе. Казахстан также мог бы стать первопроходцем Центральной Азии в области введения электронной визы.

4. Доступность ценовая. Учитывая постоянно возрастающую конкуренцию на туристическом рынке, необходимо четко отслеживать конъюнктуру и держать цены на турпродукт, которые не будут кратно превышать цены ближайших конкурентов - тех же киргизов, узбеков и китайцев из провинции Синь-Цзян. Безусловно, работать себе в убыток никто не будет, и тем не менее резервы достижения справедливой и предсказуемой для путешественника цены существуют.

Цена является важным аргументом и для развития внутреннего рынка. Ни для кого не секрет, что наши соотечественники могли бы купить ту или иную путевку в пределах страны, но выбирают Турцию или Иссyk-Куль.

Пойдем дальше. Предположим, что вопросы доступности решены: о нас знают, до нас можно долететь, никаких барьеров нет и государство полно решимости действовать в интересах развития туризма. В этом случае встает следующий вопрос: есть ли в стране структуры, способные выполнить роль умелого продавца, организатора и консолидатора туристских продуктов? Пройдем по вертикали. В государствах с развитой индустрией туризма основная роль национальной туристской администрации, то есть Министерства туризма, - это нормативное регулирование, создание благоприятных условий для развития турсектора и продвижения туристского имиджа страны на мировом рынке. При этом существуют сильные организации государственно-частного партнерства, которые занимаются управлением туризмом в городах и регионах, позиционированием и продвижением брендов, созданием новых турпродуктов и т.д. Такие организации в Казахстане отсутствуют. Более 80 процентов отечественных туркомпаний заняты организацией отдыха казахстанцев за рубежом, т.е. выступают в роли покупателей зарубежных турпродуктов. Оставшиеся являются в основном субъектами малого бизнеса и в лучшем случае могут выступать в роли держателя крохотной лавочки в гипермаркете мирового рынка, что, в свою очередь, практически исключает возможность работы с такими глобальными покупателями, как TUI и JTB (крупнейшими туроператорами Германии и Японии).

Серьезным фактором, сдерживающим развитие туризма в Казахстане, является отсутствие межотраслевого взаимодействия. В свое время в стране достаточно эффективно работал Совет по туризму при вице-премьере правительства РК, который объединял за одним столом представителей бизнеса и чиновников различных министерств и ведомств. К сожалению, сегодня эта структура практически бездействует.

Как видно из вышеперечисленного, обеспечить решение поставленных вопросов может только и исключительно государство, причем на основе взаимодействия с бизнесом в лице туристских компаний и других участников туристического рынка страны [5].

Список использованной литературы:

1. Елканова Д.И., Осипов Д.А., Романов В.В., Сорокина Е.В. Основы индустрии гостеприимства. – М.: Дашков и К, 2017.
2. Рождественская, Л.Н. Гостеприимство и сервис в индустрии питания : учебное пособие: / Л.Н. Рождественская, С.И. Гравчева, Л.Е. Чередниченко. – Новосибирск, 2017.
3. Саак А.Э., Якименко М.В. Менеджмент в индустрии гостеприимства (гостиницы и рестораны): Учебное пособие. - СПб.: Питер., 2018.
4. Скобкин, С. С. Маркетинг и продажи в гостиничном бизнесе: учеб.-практ. Пособие Москва: Экономист, 2017.
5. Жаксыбергенов А.Г., Жаксыбергенов А.К., Жангуттина Г.О., Есайдар У.С., Сарсебаева А.М. Қонақжайлылықты ұйымдастыру сферасындағы құрамын басқару.- Алматы: АТУ 2016.

Заман Ә.Д., БМ-9 тобының студенті
Ғылыми жетекші – Қалжанова Гулфайруз Мұхтаровна
Жезқазған Гуманитарлық колледжі, Жезқазған қ., Қазақстан Республикасы

БІЛІМ МЕН ҒЫЛЫМНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

"Білім - асыл қазына" қазақ халқы айтқандай қазір ХХІ ғасыр - ғылым мен білімнің ғасыры. Өйткені қазіргі кездегі білім саласында жүргізіліп жатқан реформаның басты мақсаты — ой-өрісі жан-жақты, шығармашылық деңгейде қызмет ете алу, биік, білімдік бәсекеге қабілетті, жан-жақты, сыни ойлай алу.

Менің ойымша білім мен ғылым екеуі қатар жүретін ұғым. Өйткені білім болған жерде ғылымда болады. Көп жағдайда білім мен ғылымды ажыратпаймыз, бұл екеуіне бірдей қараймыз. Әрине бұл екеуі бір-біріне өте жақын.

Адамның ұлы қазынасы - білім. Білімнің мәнін «Ақылдан қымбат байлық жоқ», «Ақылды сатып ала алмайсың», осы қазақ халқының нақыл сөздерінен- ақ білуге болады

Ғылым бұл оңай процесс емес, өмір бойы білім әр нәрсенің сыртқы көрінісі, себеп-салдарына байланысты болып, соны байқауымен шектелетін болса, ғылым олай емес, әр нәрсенің ішкі механизмін ашу арқылы жүргізіледі

Ғылымның ісі – адамға қызмет ету. Себебі қазіргі кезде ғылым қоғамда маңызды рөл атқарады. Адамның айналасындағы барлық нәрсе - ғылымның жетістігі.

Менің ойымша білім мен ғылым - ешқашан жойылмайтын инвестиция. Оған салған барлық қаржы он, жүз есе болып қайтады. Мен ойлаймын қазіргі кезде жастар білімді болуы керек, сонда ғана олар көптеген жетістікке жетеді

Білім - асыл қазына. Білім инемен құдық қазғандай. Адам өмірінің соңына білім алады, ал кейде оның өзі аз болады. Адам қаншалықты білімді болса, соншалықты бай-қуатты болады. Батыл бірді жықса, білімді мыңды жығады. Білім адам бойына біткен ең мықты қару. Адамзаттың жетер ең биік шыңы білімді меңгерген күні.

Білім - ұлттың ақыл- ойы мен ерік - жігерін қалыптастырушысы. Өйткені қазақтың білім мен ғылымға ерекше құштарлығы болған. Өйткені қазақ халқы ежелден білімділікті және сауаттылықты құрмет еткен.

Мен ойлаймын білім – бұл мұғалім мен оқушының субъектив – объектив әрекет жолдарымен мақсатқа жетуді көздеген педагогикалық процесі жүрісі. Ол қоғамның белгілі кезеңдерінде білім міндеттері мен мақсаттарына орай анықталады. Әрқилы әлеуметтік

жүйедегі білім мазмұны біркелкі емес. Ол өмір, өндіріс және ғылыми білімдердің деңгейіне сәйкес өзгермелі.

Ғылым біздің өміріміздің ажырамас бөлігі. Мен ғылымның соңғы жетістіктеріне қуанамын және мүмкіндігінше көп ашулар болғанын армандаймын. Әрине, оның барлық жетістіктері біз үшін пайда әкелген жоқ. Менің ойымша, атом бомбасын шығару – адамзат ең үлкен қателігі. Сондықтан, ғылыми білімді жақсы ниетпен пайдалану керек.

Ғылым – адамзат қызметінің бірі. Яғни ғылыми білім – жүйеленген білім.-

Білім – қоғамдық құндылықтардың аса маңыздысы. Өйткені – көпшілік елдер Ата заңында келтірілген әрбір адамның білім алуға болған құқығы. Бұл құқық әртүрлі бастау, бағыттардың шарттарына сәйкестендірілген білім жүйесімен қамтамасыз етіледі.

Бұрын білім аз санды адамның бәсіресі құсап сезінілген. Қазір жалпыға ортақтастырылды және кез келген адам білім ала алады, оны пайдаланып жоғары мақсаттарға жете алады

"Баланы ең әуелі мейір-шапағатқа, одан соң ақыл-парасатқа, ақырында нағыз пайдалы ғылымға, баулы" Абай атамыз айтқан. Себебі қазіргі кезде көптеген оқушылар, оқулықтан гөрі, ұялы телефондарына көбірек көңіл бөледі. Әрине, виртуалды әлем, сабақ оқудан қызықты екенін білемін. Бірақ, жастар өз болашағын қазірден бастап ойлануы керек.

Еліміздегі әрбір адам білім алуға міндетті. Бұл біздің мемлекетіміз үшін өте маңызды, өйткені, ел ертеңі – білімді жастар!

"Ғылым" деп — адамның білім алуын, жүйелеуін және қызметін айтамыз. Білімнің бәрі ғылыми білімге жатпайды, олардың жақсы негізделгендері ғана жатады. Ғылыми білім көдімгі карапайым білімді теріске шығармайды, олардың екеуі де керек. Білім жоғары деңгейіне жеткенде ғана ғылыми білімге айналады.

Ғылым – әлеуметтік прогресстің қуатты қозғалтқышы. Біз оның арқасында өмірімізді ұзартуға, қоғамды сумен қамтамасыз етуге мүмкіндік аламыз. Қоғамды ақпараттандыру жоғарыға жетті, кез-келген ақпаратты ғаламтордан қарауға мүмкіндік бар. Компьютер мен ұялы телефондар үйреншікті жағдайға айналды.

Адамзат баласының қол жеткізген ұлы игіліктерінің бірі – білім қазынасы. Ал білім сипаты алуан. Ол ұрпақтан – ұрпаққа ауызша, жазбаша немесе көркем әдебиет арқылы жеткен. Кітап адам баласының сан ғасырлық ақыл – ойының жемісі.

Мұғалімнің әрбір сөзі мен ісі, қимылы, аяқ алысы, жүрісі, көзқарасы психологиялық және ізгілік тұрғысынан шәкірт жүрегінен үлкен орын алады. Сондықтан әрбір ұстаз үшін оқу

процесін ұйымдастыруда мол білімділікті, ақылдылықты, іскерліктер қолдануды қажет етеді.

Ғылым білімдер алуға бағытталған, білімнің жинақылығы мен адамның шығармашылық қызметі және сол қызметтің нәтижесі.

Кез келген білімнің ғылым емес екендігі белгілі. Білім — адамзаттың әр қилы тіршілік ету сферасынан: карапайым өмірден, саясаттан, экономикадан, өнерден алынады. Ғылым — тәжірибе жүзінде анықталған нақты дәлелдемелер мен логикалық заңдарға сүйенетін білім әлемін жасайды. Бұл әлемнің субъективті элементі болып адамзатқа, оның игілікті бағдарына шамалы ғана рөл бөлінеді. Сондықтан мәдениеттің бұл құрамдас бөліктері

адамзат арасында байланыстырушы тізбек болып саналады.

Жалпы білімнің жүйесі – қоғам дамуымен бірге, әрдайым үнемі өзгеріп отырады. Ол әр елдің экономикалық ерекшеліктеріне қарай қалыптасып, үнемі үздіксіз жетіле отырып, барынша күрделенеді. Бүгінгі жаңа қоғамда, болашақ ұрпақтан үлкен үміт күтілуде.

Жексембаева Д.М., студентка группы РД20-2

Научный руководитель – магистр, ст. преподаватель Абдурахманова З.А.

РОЛЬ ОБРАЗОВАНИЯ В СФЕРЕ ТУРИЗМА И ИНДУСТРИИ ГОСТЕПРИИМСТВА

Одним из главных критериев в процессе подготовки будущих специалистов сферы туризма и гостиничной индустрии является способность услугополучателей принимать и в дальнейшем внедрять у себя новые мировые технологии. Для таких сотрудников необходим определенный уровень кругозора и умения в сфере информационных технологий. Если первое – это базовые знания, то второе – это профильные навыки и умения.

Подобное образование возможно получить не только в средних школах, колледжах, вузах, но и в специализированных центрах обучения, занимающихся повышением квалификации кадров [1].

Конечно же, неформальное образование люди получают непосредственно во время трудовой деятельности. Также потребители получают подобные знания во время пребывания за рубежом или во время посещения различных отелей, ресторанов, домов отдыха и т.д. в своей стране.

Образование дает возможность и мотивацию для представителей разных народностей, но эта услуга не бесплатна. У каждой страны своя собственная политика в этой сфере и свои приоритеты для развития образовательного процесса. Конечно же, в развитых странах доля расходов на образование значительно выше, чем в развивающихся. Это условие облегчает проникновение новейших технологий в передовые державы.

Таблица 1

Расходы гостиничных ТНК в разных по уровню развития странах

Индустриально развитые страны	Новые индустриальные страны	Развивающиеся страны
2,2	1,3	1,8

Однако индустриально развитые страны, в отличие от новых индустриальных и развивающихся стран, мало внимания обращают на другие факторы подготовки специалистов, например, на наличие у своих ТНК менеджеров по тренингу (58,4; 90,0; 68,4% соответственно от общего количества исследованных ТНК), департамента по тренингу (43,4; 85,0; 71,9%) или тренинг-центра (43,6; 68,4%) 76 [2].

На сегодняшний день в Казахстане можно выделить следующие основные проблемы образования в сфере туризма и индустрии гостеприимства.

1. Образовательные программы не соответствуют рынку труда.
2. Зачастую отсутствуют системы мониторинга рынка, программы анализа потребностей гостиничной и туристической сфер.
3. К сожалению, ощутима нехватка необходимого количества высококвалифицированных специалистов, получивших образование за рубежом и прошедших стажировку в ведущих мировых туристических фирмах и отелях.
4. Нежелание сотрудничать и отсутствие заинтересованности многих предприятий (в основном, частных) в подготовке кадров для современных гостиниц и туристических предприятий. Таким образом, будущие специалисты ограничены в получении полноценных практических навыков.
5. Не развиты программы повышения квалификации для педагогического состава и для прохождения рабочей практики в рамках специдисциплин.
6. Недостаточный уровень овладения студентами иностранными языками.

7. Плохо развита материально-техническая база учебных заведений для подготовки будущих специалистов. Отсутствие инноваций.

8. Теоретическая подготовка превалирует над практической.

9. Типовые учебные программы зачастую своевременно не обновляются и не реагируют на изменения в данной сфере.

10. Устаревшая база учебно-методической литературы, качественных учебных пособий. Составители не всегда, к сожалению, имеют практический опыт работы в гостиничной и туристической индустрии.

11. Острый дефицит сотрудников узкого профиля, владеющих новейшими технологиями, например, обладающих навыками работы с автоматизированными системами или в дистанционном формате [3].

В 2012 году президент Республики Казахстан Н.А.Назарбаев выступил с официальным посланием народу страны «Стратегия-2050», в котором сообщил о создании патриотического акта «Мәңгілік Ел». В Послании «Казахстанский путь-2050: единая цель, единые интересы, единое будущее» Лидер нации подчеркивает, что «предстоящие десятилетия таят немало вызовов много непредвиденных ситуаций, новые кризисы на глобальных рынках и в мировой политике».

Туризм, вне сомнения, станет надежным инструментом реализации идеи «Мәңгілік Ел». Включиться в эту общую работу Глава государства призвал молодое поколение. Озвученные в программе задачи по силам только настоящим профессионалам. В том числе, и в области туризма и краеведения, которые неразрывно связаны между собой и способствуют более глубокому изучению истории.

Что еще раз доказывает - казахстанцам по силам высокие достижения во всех отраслях экономики, в том числе, и в туризме, и в индустрии гостеприимства».

В связи с растущими потребностями в сфере гостеприимства и туризма в Казахстане совершенствуется и уделяется большое внимание подготовке специалистов этого профиля. Надо сказать, что в современном мире образование не обеспечивает работников только ограниченным комплексом навыков для выполнения основных должностных обязанностей. Напротив, целью профессионального обучения в туризме является выпуск специалистов, готовых развиваться самостоятельно и совершенствоваться в выбранной сфере. Высшее образование должно быть направлено на обеспечение фундаментальной базы, благодаря которой каждый будущий сотрудник сможет работать в любой экономической сфере и стремиться к целям, стоящим перед современным обществом и ним самим [4].

За время становления нашей страны образование в гостиничной отрасли и туризма растет и развивается в союзе с высоким темпом роста сферы.

Подобная тенденция наблюдается во многих странах. Например, только в одних Соединенных Штатах количество учебных заведений, предлагающих программы обучения в области индустрии гостеприимства и туризма, за последние 25 лет увеличилось в четыре раза.

В 1946 году возникла общественная организация CHRIE, которая по сей день является ведущей среди учебных заведений и организаций индустрии туризма и гостеприимства.

В настоящее время продвижение туризма и гостиничной сферы является одной из приоритетных задач любого государства. Так как данные сферы влияют на развитие национальных и глобальной экономики. Поэтому сейчас совершенствуются различные программы обучения по туризму, как отдельные и самостоятельные.

В Казахстане за последние два десятилетия были выданы десятки лицензий на право образовательных услуг в туризме и гостиничном хозяйстве. Есть также колледжи, которые готовят специалистов в данной сфере. Кроме того, существуют курсы по подготовке специалистов начального и среднего звена в указанной отрасли.

Необходимо создать возможности для полноценного обмена опытом специалистов различного профиля. Также важно внедрение дуального образования в колледжах и вузах, по принципу зарубежных учебных заведений. Это даст возможность специалистам казахстанского рынка труда овладеть практическими навыками по оказанию туристических и гостиничных услуг.

Подводя итоги, можно сделать следующий вывод. Все большую значимость в современном обществе приобретают знания и умения, практические навыки в любой сфере, в том числе в гостиничной и туристической отраслях. Стремительное развитие туризма предполагает увеличение высококвалифицированных кадров, способных к самосовершенствованию и развитию в любых меняющихся условиях современного рынка труда [15].

Список использованной литературы:

1. Развитие внутреннего и въездного туризма в России и за рубежом/ сборник статей под ред. д. э.н. М.Ю. Шерешевой. - М: Экономический факультет МГУ имени М.В. Ломоносова, 2017. — 192 с.
2. Современное состояние и перспективы развития внутреннего и въездного туризма/ сборник статей под науч. ред. д.э.н. М.Ю. Шерешевой. – М:Экономический факультет МГУ имени М.В. Ломоносова, 2019. - 146 с.
3. https://www.kazinform.ru/ru/turizm-stanet-nadezhnym-instrumentom-realizacii-idei-mangilik-el_a2708717
4. https://studbooks.net/682045/turizm/rol_obrazovaniya
5. http://www.e-rej.ru/Articles/2019/Nikolskaya_E.Y.pdf.

Заман Ә.Д. Бм-9 тобы білім алушысы,
Ғылыми жетекші - Калжанова Г.М.
Жезқазған гуманитарлық колледжі, Қарағанды облысы,
Жезқазған қаласы, Қазақстан Республикасы

ҚАШЫҚТЫҚТАН БІЛІМ БЕРУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Ел Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев Үкіметке халықты коронавирустық инфекциядан қорғау шараларын күшейтуді міндеттеуіне байланысты Білім және ғылым министрлігі білім алушылар мен тәрбиеленушілердің, педагогтердің, білім беру ұйымдарының басқа да қызметкерлерінің өмірі мен денсаулығының сақталуын қамтамасыз ету мақсатында, сондай-ақ Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы жариялаған пандемия кезеңінде COVID-19 коронавирустық инфекцияның (бұдан әрі – коронавирустық инфекция) таралуының алдын алу үшін Қазақстан Республикасы Бас мемлекеттік санитарлық дәрігерінің 2020 жылғы 12 наурыздағы № 20 қаулысының негізінде, Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы төтенше жағдай режимін қамтамасыз ету жөніндегі мемлекеттік комиссияның 2020 жылғы 16 наурыздағы бұйрығына сәйкес білім беру ұйымдары қашықтықтан оқыту технологиясына көшкені белгілі.[1]

Осы ретте сандық оқытудың әдістері, проблемалары, нәтижелері мен болашағы туралы бағдарлар білім саласындағы әрбір маманды бей-жай қалдыра алмады. Қашықтықтан оқытуды ұйымдастыруға арналған сандық шешімдер мен сервистер саны күн сайын өсіп келеді. Қазақстанның ақпараттық кеңістігінде білім алушыларға арналған түрлі білім беру платформалары бар, мысалы: Bilimland, Daryn Online, Kundelik, Platonus, Univer, Edupage, BTS education, U-study, AGS. Бүгінгі күні "Zoom" стримингтік сервисі, "Coursera" ең ірі платформасы өз қызметтерін тегін ұсынды. Мұнан басқа Google Classroom, Hangouts, Kundelik, Moodle жүйелерін қолдануға болады. Bilimland өз контентінің 40 мың бірлігін тегін ұсынды.

Білім беру мекемелерінде негізінен бейнеконференция өткізу үшін келесі платформалар қолданылады: Zoom, Skype, Microsoft Teams, сондай-ақ WhatsApp және басқа да әлеуметтік желілерді білім алушылармен жеке сабақтарда өзара іс-қимыл жасау үшін пайдалануға рұқсат етілген. "EL ARNA", "balapan" телеарналарында қазақ және орыс тілдерінде телекоммуникациялық желілер арқылы трансляция жүзеге асырылады.

Қашықтықтан оқыту технологиясы – болашақ мамандарды дайындау мен олардың біліктілігін әрі қарай тереңдете арттыру бағытындағы осы заманның әң әсерлі де тиімді жүйесі болып табылады және болашақта алатын орны орасан екені даусыз. Болашақ білім беру жүйесіне едәуір пайда мен жан-жақтылық сыйлайтын сапалы да саналы жүйе ол - қашықтан білім беру. Сондықтан да қашықтықтан оқыту – жаһандандудың алғы шарты, заман талабы.

Қашықтықтан оқыту дегеніміз — мұғалім мен білім алушы арасында қандай да қашықтықта интернет ресурстарының сүйемелдеуімен өтілетін оқытудың формасы, яғни интернет желілерінің көмегімен белгілі бір арақашықтықта оқыту. Қашықтықтан оқыту кезінде білім алушы өз бетінше әзірленген бағдарлама бойынша айналысады, вебинарлардың жазбаларын қарайды, тапсырмаларды шешеді, оқытушыдан онлайн-чатта кеңес алады және өз жұмысын тексеруге белгіленген мезгілдерге сай ұсынып отырады. Қашықтықтан білім беру технологиялары келесі түрлерді қамтиды: бейне-дәріс, онлайн-дәріс, мультимедиа-дәріс, телевизиялық дәріс; электрондық оқу басылымдары бойынша білім алушылардың өзіндік жұмысы (электрондық оқулықтар, мультимедиялық оқыту бағдарламалары, тренажерлер, ақпараттық-анықтамалық жүйелер), виртуалды зертханалық практикумы (имитациялық модельдер), компьютерлік тестілеу жүйелері; форумдар, чаттар және электрондық пошта арқылы кеңес беру; өзге де телевизиялық, желілік және кейс-технологиялар, жобалау жұмысы.

Қашықтықтан оқыту ұйымдастырудың формалары: онлайн (синхронды) және оффлайн (асинхронды)

Синхронды оқу - материалды бір мезгілде қабылдауды және беруді көздейді. Мысал ретінде тікелей эфирлерде танымал түрлі вебинарларды, лекцияларды келтіруге болады. Яғни, бұл жерде ақпаратты тыңдап, материалды алып қана қоймай, өз белсенділігін көрсетіп, бірден сұрақ қойып, кейбір мәліметтерді нақтылауға болады.

Артықшылығы

➤ Оқушылар мен мұғалімдер арасындағы тікелей жеке қарым-қатынастың болуы олардың арасында жақындық сезімін ұлғайтады және өзін жалғыз сезінуін азайтады.

➤ Процеске қатысушылар арасында туындайтын қандай да бір түсініспеушілік немесе келіспеушіліктің алдын алатын пікір алмасу.

Кемшілігі

➤ Барлық білім алушылар үшін оқуды бір мезгілде жоспарлау қиындық туғызады.

➤ Кейбір оқушыларда интернет желісіне қосылуға байланысты техникалық проблемалар немесе қиындықтар болуы мүмкін.

Асинхронды оқу – бұл нақты уақытқа немесе орынға тәуелсіз процесс. Бұл материалдарды өз бетінше оқып үйрену, кітаптар мен оқулықтарды, блогтарды оқу, тестілер, есептер шығару, таныстырылымдар мен бейнесабак көру, аудио тыңдау болуы мүмкін. Осылайша, ақпарат ала отырып, кез-келген уақытта жұмыс істеуге болады.

Артықшылығы

➤ Барлық оқушыларға оқуды бір мезгілде қолжетімді ете алатын, сондай-ақ өткен материалдар қорына қолжетімділігін қамтамасыз ететін ыңғайлы уақыттың болуы.

➤ Танымдық белсенділікті арттыру: білім алушыларға курс материалымен танысып және оны түсінуге уақыттың жеткілікті болуы.

Кемшілігі

➤ Білім алушылар құрдастарымен және мұғаліммен байланыстың және әлеуметтік қарым-қатынастың жетіспеушілігін сезінуі мүмкін.

➤ Оқу материалының толық көлемде игерілмеуі немесе мұғаліммен нақты уақытта өзара әрекеттесудің болмауына байланысты оқушыларда дұрыс түсінік қалыптаспауы мүмкін.

Білім алушылармен қашықтықтан оқыту барысын ұйымдастыруда мына кеңестерді еске сақтаған жөн.

➤ Онлайн сабақ кезінде оқушылардың атын атаңыз. Олардың Сізге жауап беруін күтіңіз. Бұл арқылы Сіз «қашықтықтағы» мұғалімнен «жақын отырған» мұғалімге айналасыз.

➤ Оқушылармен қашықтықтан оқудың ерекшеліктерін бірлесіп талқылаңыз. Олардың белсенділігі мен өзжауапкершілігі туралы сөйлесіңіз.

➤ Оқушылармен алдыңғы аптаның оқу мақсаттарын бірлесіп талқылаңыз.

➤ Оқушыларды бағалау критерийлерімен таныстырып, олардың түсінгеніне көз жеткізіңіз.

➤ Оқушылармен апта бойы жасалатын жұмыс кестесін келісіп алыңыз. Жұмыс кестесі барлық оқушыларға алдын ала ұсыныңыз. Олардың барлығында бар екеніне көз жеткізіңіз.

➤ Оқушыларға да бұл жаңа тәжірибе болғандықтан, олардың АКТ дағдысының әртүрлі екенін ескеріңіз.

Қашықтан оқудың артықшылығы мен кемшілігі

➤ Тұрғылықты жері таңдалған білім беру мекемесінен айтарлықтай алыста орналасқан оқушылар үшін білім арудың қолжетімділігі;

➤ Бір мезгілде бірнеше білім беру мекемелерінде оқу мүмкіндігі;

➤ Емтихандар, сынақтар, курстық емтихандар тапсыру, олимпиадаларға, конференцияларға, форумдарға қатысу және т. б. алдын ала қатаң белгіленген мерзімге/уақытқа тәуелді болмауы;

➤ Электрондық поштаны, аудио және видеоконференцияны пайдалану есебінен оқытушылармен жедел байланысты едәуір кеңейту.

➤ Эмоциялық - шығармашылық оқу ортасын жасау қиындығы;

➤ Білім алушылардың ұсынылған тапсырмаларды 100% өздері орындағанына сенімділіктің болмауы;

➤ Тұрақты бақылаудың болмауы білім алушының ынтасының төмендеуіне әкеліп соғады;

➤ Білім алшылар мен оқытушылардың компьютерлік сауаттылығының жеткіліксіз болуы;

➤ Қашықтан оқу сабақтары бойынша тапсырмалар әзірлеудің көп еңбектенуді қажет ететіндігі.

Қашықтықтан оқыту түрін дәстүрлі оқыту түрімен салыстырғанда дау туғызбайтын бірнеше артық тұстары бар: оқу мерзімінің қысқалығы; өндірістен қол үзбей оқу мүмкіндігі; бірнеше оқу орнынан қатар білім алу мүмкіндігі; білім алушының жоғары оқу орнының географиялық орналасуына тәуелсіздігі; жоғары сапалы кәсіби дайындықтан өту; білімі мен біліктілігін жоғарылату мүмкіндігі. Әрине аталған мүмкіндіктер – оқуға тілек білдірушілердің қызығушылығын туғызады. Бұл өз кезегінде білім сапасына, оны беретін оқытушыға деген талап деңгейін жоғарылатады. Сол себепті де оқытушы қазіргі заманғы ақпараттық және педагогикалық технологияны меңгерген, студенттермен бірге желідегі жаңа оқу-танымдық ортада жұмыс істеуге психологиялық тұрғыдан дайын, іскерлік ұстанымда болуы керек. Білім беру сапасы мен оқытушы шеберлігінің бір ұшы және оның дидактикалық құралдарға байланысты екені белгілі. Дидактикалық материалдарға оқу жоспарымен белгіленген пәндер бойынша жасақталған электронды оқу-әдістемелік кешені жатады.

Қорыта айтқанда, қашықтықтан оқыту қазіргі заман талабы болса, оны ұйымдастыруда ең бастысы электрондық курстар, қашықтан оқытудың дидактикалық

жасалымы, педагог-үйлестірушілерді дайындау болып табылады. Бұл біліктілігі жоғары, зияткерлік және кәсіби деңгейі дамыған, халықаралық дәрежедегі бәсекеге төзімді қоғам құруға зор көмегін тигізеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Пандемия кезеңінде білім беру ұйымдарында COVID-19 короно-вирустық инфекцияның таралуына жол бермеу жөніндегі шараларды күшейту туралы». ҚР Білім және ғылым Министрі А.Аймағамбетовтың 01.04.2020 ж. № 123 бұйрығы.
2. Білім беру ұйымдарына электронды оқыту жүйесін енгізу жағдайында педагогтардың біліктілігін арттыруды ұйымдастыру әдістемесі.
3. Журнал «Мектеп» №11
4. Журнал «Информатика негіздері» №1

Каранова Б.А., студентка группы РД-18-2

Научный руководитель – магистр, ст.преподаватель Абдурахманова З.А.
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан

ГОСТЕПРИИМСТВО - НОВАЯ ФИЛОСОФИЯ МАРКЕТИНГА

Философия индустрии гостеприимства неразрывно связана с обслуживанием людей. В сфере гостеприимства - широком коммерческом сегменте, который включает рестораны, отели, парки развлечений, круизные линии и многое другое - гости представляют собой ключевой компонент, позволяющий компании достичь своих целей. Сильная философия, основанная на предоставлении услуг, постоянно демонстрируемая поставщиками услуг, направляет персонал предприятий сферы гостеприимства в их усилиях по удовлетворению запросов клиентов и, в конечном итоге, к успеху в бизнесе.

Предоставлять клиентам то, что они хотят, - это только начало философии гостеприимства. Критически важно соответствовать потребностям и ожиданиям гостей, а затем предоставлять услуги, выходящие далеко за рамки этих требований и предположений. Корпорация Disney, например, достигла вершины в обслуживании гостей, отлаживая процесс определения того, что людям нужно и чего они хотят, а затем предоставляя больше. Философия обслуживания Disney предписывает обучать сотрудников преодолевать любые стереотипы, которые могут возникнуть у гостей в отношении парков развлечений, а также использовать эмоции посетителей, чтобы они оставались счастливыми. Аналогично и с гостиницами. Многие знаменитые и успешные гостиничные цепи работают по такой же схеме. Всегда предоставлять больше чем клиент ожидает от вас. Сегодня большинство фирм приняли маркетинговую концепцию, но так было не всегда. Гостиничный бизнес придерживается яркой философии, следя за тем, что ценят гости, что может повлечь за собой простое обращение к посетителям за обратной связью через распечатанные или онлайн-формы оценки. По словам Джима Хартигана из Hilton Hotels, старшего вице-президента по работе с клиентами, качеству и производительности: «Если внутреннее обследование отелей получило менее 9 баллов по 10-балльной шкале, то предстоит еще работа». Усилия, направленные на привлечение гостей и способствующие повышению их удовлетворенности, обеспечивают целостность философии обслуживания объекта.

Больше, чем просто слова.

Письменную философию гостеприимства, которую публикуют и читают как сотрудники, так и гости, можно рассматривать как просто напоминание о служебном доверии, которым обладает бизнес. Это бессмысленно, если не проявляется ежедневно в действиях сотрудников компании по отношению к гостям. Например, мемориальная доска на стене, подтверждающая невероятное обслуживание клиентов персоналом отеля, не имеет никакого отношения к взаимодействию с гостями, которое резко упало до глубины

антагонизма. Поведение сотрудников, подкрепляющее изложенную в письменной форме философию, является жизненно важным элементом продемонстрированных убеждений в сфере гостеприимства.

Официальное определение маркетинга заключается в том, что это философия, главная цель которой - удовлетворение потребностей клиентов. Маркетинг - это деятельность, набор институтов и процессов для создания, коммуникации, доставки и обмена предложениями, которые имеют ценность для клиентов, клиентов, партнеров и общества в целом. В определение также включены все виды деятельности, которые помогают предприятиям эффективно расширить свой целевой рынок.

Маркетинговая концепция - это философия, согласно которой фирмы должны анализировать потребности своих клиентов, а затем принимать решения, чтобы удовлетворить эти потребности лучше, чем у конкурентов.

Как компания выбирает философию продаж и маркетинга? Компания выберет философию, решив, как использовать свои внутренние сильные стороны, чтобы достучаться до потребителей. Какую часть своего арсенала они будут использовать? Компании принимают одну из четырех философий при принятии решения о создании организационного маркетингового процесса. Четыре философии - это производство, продажи, маркетинг и ориентация на социальный маркетинг.

Первая философия, которую мы обсудим, - это производственная ориентация. Легкий способ понять этот термин - сослаться на Генри Форда, первого производителя американских автомобилей. Производственная ориентация - это философия, которая фокусируется на внутренних возможностях фирмы, а не на желаниях и потребностях рынка. Форд создал один тип автомобиля и заявил, что покупатель может выбрать его любого цвета, если только он черный. Фирмы, использующие эту философию, считают, что они наилучшим образом используют свои сильные стороны. Они смотрят изнутри и решают, как действовать дальше, в зависимости от собственных возможностей. Единственная проблема с этой философией заключается в том, что она не принимает во внимание, действительно ли их продукт или услуга удовлетворяют потребности потребителя и рынка. Если фирма является новым изобретателем, как в случае с Фордом, она может добиться успеха. Если бы производитель автомобилей сохранил эту производственную ориентацию сегодня и ограничил бы любой тип выбора для потребителя, он, несомненно, очень быстро вылетел бы из бизнеса. Можете ли вы представить себе, если бы вы не могли поменять диски в своей машине или у вас был DVD-плеер?

Вторая философия, которую может принять компания, - ориентация на продажи. Ориентация на продажи - это когда компания считает, что она будет продавать больше продуктов или услуг, если для увеличения продаж используются очень агрессивные методы продаж. Центральная тема ориентации на продажи - создание предметов и зарабатывание денег. Компании, ориентированные на продажи, в значительной степени полагаются на продвижение по службе и высококвалифицированные агрессивные продавцы. Примером может служить продавец от двери до двери или киоск в торговом центре. Опять же, проблема этого типа философии заключается в том, что он не фокусируется на том, что требуется потребителю и рынку. Они слишком увлечены продвижением своего продукта или услуги с помощью безупречной техники продаж.

Сегодня маркетинг - это не просто бизнес-функция.

- это философия, образ мышления и способ структурирования вашего бизнеса и вашего ума

- маркетинг - это гораздо больше, чем новая рекламная кампания.

• Задача маркетинга - обеспечить реальную ценность целевых клиентов, мотивировать покупку, удовлетворять потребности потребителя, и никогда не вводите в заблуждение клиента и не подвергаете опасности имидж компании. Создание ценности

для потребителя и удовлетворение его потребностей сердце маркетинга индустрии гостеприимства и туризма.

- Ассор стал одним из крупнейших цепей отелей мира доставляя L'esprit Ассор-способность предвидеть и удовлетворять потребности своих гостей, с искренним вниманием к деталям.

- Ritz-Carlton обещает и предлагает «незабываемые впечатления» для своих гостей.

- McDonald's® превратился в крупнейшую в мире сеть ресторанов, предоставляя своим гостям QSC&V (качество, сервис, чистота и ценность) (quality, service, cleanliness, and value).

Примеры всех этих успешных брэндов я привела неслучайно. Философия маркетинга любой сферы заключается в том, что всегда нужно делать больше чем от вас того ожидают. Как и все вышеперечисленные сферы, сфера гостеприимства должна стремиться в их направлении, ведь данная отрасль в наше время начинает развиваться с хорошей скоростью. Работа с людьми всегда являлась задачей не из легких, и поэтому наша сфера обязана делать всё, чтобы гости отелей оставались довольными качеством услуг дабы достигнуть таких же вершин.

Копбаева К. У. студентка группы РД-20-2

Научный руководитель-магистр, преподаватель Жоламанова М.К.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан

ИННОВАЦИОННЫЙ ХАРАКТЕР ОБУЧЕНИЯ РЕСТОРАННОГО И ГОСТИНИЧНОГО БИЗНЕСА

Изменения на ресторанном рынке происходят постоянно, и в основном происходят тихо. Эти изменения обусловлены демографической эволюцией, потребностями современных покупателей, а также глобальным экономическим кризисом. Из-за невидимости этих изменений на рынке большинство розничных компаний упускают шансы получить или сохранить конкурентные преимущества. Компании, которые упускают эти возможности, часто сталкиваются с уменьшением доли рынка. Потеря доли рынка также отражает снижение количества как постоянных, так и нерегулярных покупателей, медленную скорость оборота, меньшую защиту, дальнейшие экономические недостатки и низкое качество обслуживания. Когда такие компании осознают такую ситуацию, они, как правило, не в состоянии следить за рыночным спросом без трудоемких углубленных исследований и значимых инвестиций. С другой стороны, более проактивные компании, ориентированные на рынок, могут выиграть от адаптивных концепций и своевременных бизнес-решений. Кроме того, будучи в состоянии признать благоприятный курс на рынке, компании смогут сохранить свои позиции на рынке с помощью инвестиций, которые не должны быть значительно выше по сравнению с ранее сделанными. Современные потребители и их постоянно меняющаяся жизнь требуют быстрого реагирования и обслуживания в соответствии с их потребностями.

Ресторанный сектор сталкивается с огромными и динамичными рыночными изменениями. Это специфический сектор из-за множества факторов, которые влияют на восприятие клиентов, и поэтому инновации в этом секторе являются сложной и многомерной процедурой. Розничные компании часто прикладывают значительные усилия для инноваций в своей деятельности, организационных процессах, продуктах и услугах с целью достижения роста доходов и доли рынка. В соответствии с этим, управление продажами также должно меняться, особенно в плане подбора персонала, обучения персонала, а также мотивации/вознаграждения. Большинство ритейлеров расширили сферу своей деятельности с продажи продуктов и услуг до привлечения и

расширения возможностей клиентов, конечной целью которых является создание выгодных условий для клиентов. Некоторые авторы утверждают, что в сфере операционной деятельности большая часть инноваций и затрат уже достигнута, и что трудно быть инновационным, если не уделять внимание инновациям бизнес-модели. Кроме того, важно придумывать инновации в тех областях, где не действует крупная конкуренция.

Многие мировые отели отмечают необходимость переоборудования номеров и введения новейших электронных технологий, без чего немислим современный мир. Если до недавнего времени, отмечают ведущие отельеры, клиенты больше обращали внимание на количество квадратных метров номера и бытовые удобства, то сейчас High-Tech все более востребован. Например, сеть Peninsula Hotels проводит специальные исследования по изучению спроса и внедрения на рынок новых технологий. Каждый номер имеет беспроводную прикроватную панель управления температурой воздуха, освещением, жалюзи, будильником, телефоном, аудиосистем. Также на панели есть кнопка подсветки ночью дороги в ванную, чтобы жильцы не блуждали впотьмах.

Вне гостевой комнаты в отеле предлагается установить несколько устройств, помогающих гостю ориентироваться в здании, заказывать и получать предполагаемые услуги и управлять своим пребыванием в отеле. Так, Casio представила на выставке информационный киоск с голосовым управлением. Любой желающий может получить информацию о услугах и ценах отеля, проводимых мероприятиях, близлежащих ресторанах, казино, музеях и иную информацию от виртуального консьержа. Объемное 3D изображение собеседника ответит на любой запрос, предоставит карту, цены и иную информацию для гостя. IBM продемонстрировала специализированный self-service kiosk, с помощью которого гость может зарегистрироваться в отеле, получить ключи от номера, карту гостя и оплатить проживание без участия портье.

Одно из наиболее востребованных и популярных направлений в гостиничных технологиях – экологичность применяемых решений. Более подробно Frontdesk.ru писал об этом в статье "Экологические дивиденды отелей". Не обошли этот вопрос и в проекте Guestroom 2010. Одним из самых запоминающихся устройств стало специальное ведро для охлаждения бутылок. Помимо снижения потребляемой энергии, в устройстве не применяется воды, льда или иных ресурсов, что экономит их расход.

Как мы ни пытались, но говоря о комфорте, обойти стороной гостиничную мебель мы не смогли. Установленная в Guestroom 2010 кровать сама по себе являлась чудом технической мысли. Мы привыкли к ортопедическим и водным матрасам, однако представленная на выставке кровать Amnique не могла не привлечь внимание. Стоит сказать хотя бы о том, что этот основной предмет гостиничного интерьера состоит из 20 000 компонентов, включая 8 000 независимых поверхностей, принимающих форму находящегося на ней человека. Кровать может поддерживать температурные режимы, а также вентиляцию для обеспечения максимального комфорта. Согласно требованиям гигиены внешняя оболочка кровати может быть заменена или отправлена на химчистку. Не обошли вниманием и ванную комнату. Автоматически открывающийся и закрывающийся унитаз NEOREST 600 с функцией экономии воды бесшумно производит закрытие крышки и слив в течение нескольких секунд после того, как человек поднялся с сидения. А еще через несколько секунд NEOREST произведет распыление специального освежителя воздуха. Если Вы не привыкли к автоматизации подобных процессов, унитаз может управляться дистанционно.

Компания «decorus Worldwide Inc.» позаботилась о том, чтобы в ванной автоматически выключалась вода и свет, если сенсорные датчики не регистрируют в помещении человека. Они также вмонтировали в зеркало ванной комнаты жидкокристаллический экран для просмотра ТВ или видеофильмов. При выключении экрана, зеркало становится неотличимым от обычного. Точно такое же зеркало

вмонтировано и в душевую кабину. Оба зеркала с телевидением устойчивы к влаге, смене температурных режимов и защищены от царапин.

Возвращаясь к разговору об экономии и защите окружающей среды, стоит упомянуть душ, предложенный компанией «Shaper Image», осуществляющий распыление воды с нормальным давлением, даже если давление в самой системе водоснабжения снижено до 20psi. Гость может наслаждаться массажным потоком воды, при этом экономия может составить до 70% от нормы.

Можно еще долго рассказывать о применении цифровых камер, вместо дверных глазков, о RFID – индикаторе, пустой посуды, который необходимо забрать службе roomservice и о сейфах, сканирующих отпечатки пальцев. Поразили воображение свечи с дистанционным управлением, которые найдут применение в номерах для влюбленных и огромный экран над кроватью, имитирующий ночное звездное или голубое дневное небо. Предусмотрены устройства для автоматической ароматизации воздуха, индикаторы, прогнозирующие погоду на следующие пять дней, биополотенца, фены с ионизацией и даже светящийся диван. Компания «Body Care Resort» предложила устанавливать в номере массажные кресла, «МІТЕК» представила торшер со встроенными колонками. В номере предусмотрена полная интеграция аудиосистем с mp3 – плеерами, iPod и другими устройствами.

Другими словами, гостиничный номер в самое ближайшее будущее перестанет быть просто комнатой с кроватью и столом. Технический прорыв изменит не только внешний вид и гостиничной пространство, но и окажет серьезное влияние на процедурные и технологические вопросы гостиничной сферы. Что-то найдет свое применение, что-то напротив, будет признано нецелесообразным, однако уже понятно, что уже в ближайшем будущем гостиничный номер будет разительно отличаться от привычного нам. И если российские отельеры планируют идти в ногу со временем и отвечать все растущим потребностям современного человека, рано или поздно им придется принять правила игры.

На самом деле это не все инновации в гостиничном бизнесе, потому что их не возможно перечислить все. Индустрия гостеприимства не стоит на месте она очень бурно развивается.

Список использованной литературы:

1. https://www.researchgate.net/publication/317554393_Innovations_in_the_restaurant_industry_An_exploratory_study
2. <https://moluch.ru/archive/311/70282/>

Керей А. Тур-19-4с/к тобының студенті
Ғылыми жетекші – магистр, аға оқытушы Аешова Н.Т.,
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ, Қазақстан республикасы

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТУРИЗМ НАРЫҒЫНЫҢ ДАМУЫНЫҢ БОЛЖАМЫ

21 ғасырдан бастап туризм көптеген елдерде және әлем аймақтарында әлеуметтік-экономикалық, саяси және мәдени қызметтің басты бағыты болып табылады.

Туризм тура немесе жанама 30 экономикалық салалармен тығыз байланысты. Оның табысты дамуы үшін нарықта инфрақұрылым, қонақ үйлер, тамақтану орындары қажет етіледі. Осының барлығы күрделі аймақтық мәселелерді шешуге, жұмыс орындарды ашуға мүмкіндік береді. Яғни, туризм- бұл тарихи-мәдени және табиғи мұраны сақтаудың тәсілі.

Халықаралық туризм нарығы түрлі елдерге ең басты саласы болып табылады. Туристік қызмет көрсетулер сұранысқа ие. Қазір бұл әлемдік экономикасында динамикалық секторы және ең табысты сала. Көбінесе бұл туристік бизнес ұйымына онша

биік емес, ал пайданың өлшемі алатын фирмалар биік. Туризм саласы, келесі шаруашылық секторларына әсер етеді, көлік және байланыс, сауда, құрылыс және тағы басқалары, елдің әлеуметтік-экономикалық дамуының катализаторы және шетелдік валюта түсімінің бастауы болып табылады.

Экономикалық өсу шапшаңдығының азаюы, көп елдердің экспорт және импорт көрсеткіштерінің кемуіне қарамастан, туристік келулер 2017 жылдың қаңтарында 4.5%, 4.7%-ға өсті. Халықаралық туризм нарығы осындай экономиканың әлсіз өсуі, макроэкономикалық кернеуліктер және көп елдердің жұмыссыздықтың биік деңгейіне қарамастан, соңғы жылда тиянақты орнын сақтай алды.

2017 жылда туризм саласы дамып, оның өсу көлемі әлемдік ЖІӨ-де (жалпы ішкі өнім) қаралды. Сонымен қатар, туризм қызметімен байланысты әлемде 4 млн астам жаңа жұмыс орны пайда болды.

Халықаралық туризм халықаралық экономикалық қатынастардың бір нысаны ретінде шетелдік туристердің кең көлемдегі рухани және мәдени қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатындағы туристік қызметтің түрлерін ұсынуға бағытталған қызмет болып табылады.

Халықаралық туризм сыртқы экономикалық қатынастардың нысаны ретінде өзгеше белгімен ерекшеленеді. Олардың негізгілері, әлемдік нарықта сату-сатып алу құралдары ретінде тікелей сыртқы сауды айырбасына қабілеттілігі жоқ тауарлар мен қызметтер болып табылады.

Туризм дамуының негізгі экономикалық көрсеткіштерінің өзгерісін талдай келе, Қазақстандық туризмнің әлеуеті толық іске асырылмай отыр деген қорытындыға келуге болады, өйткені туристік саланың дамуы туристік қызметтегі қазақстандық және шетелдік азаматтардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін көліктік-логистикалық жүйенің қажетті инфрақұрылымын, оның ішінде, Мемлекеттік шекарадан өткізу пункттерін (автомобильдік, авиациялық, теміржол) қайта жөндеуден өткізуді ескере отырып, кең мүмкіндікті қамтамасыз ете алатын қазіргі заманғы бәсекеге қабілетті туристік кешенді құруға тікелей байланысты. Туристік кешенді құру еліміздің экономикасының дамуына – бюджетке салықтық түсім есебінен едәуір үлес қосады, шетелдік валютаның құйылуы, жұмыс орындары санының артуы есебінен, сондай-ақ мәдени және табиғи мұраның сақталуын және оны тиімді пайдаланылуына бақылауды қамтамасыз етеді.

Қазіргі таңда Қазақстанның туризмі қалыптасу және даму үстінде. Бұлай дейтініміз, еліміздің туризмін дамытуға барлық нәрсе бар, әсем табиғатымыз, көшпелілердің бай тарихы, саяси тұрақтылық пен экономикалық даму. Дәл осы факторлар Қазақстан туризмін әлемдік деңгейге шығуына әсер ете алатын және табысқа жеткізетін негізгі шарттардың бірі.

Қарап отырсақ, елімізде туризмді дамытудың барлық бағыттар мен үлкен әлеуеті бар. Елімізде дем алу және көңіл көтеру зоналары мен өзара байланысқан заманауи магистралдар мен дамыған жол бойы инфрақұрылымдары толыққанды дамып көбейе түскенде ғана Қазақстанның туристік бренд атағына ие болатын туристік объектілердің тізімі де арта түседі.

Осы орайда, еліміздегі туристік саланы дамыту мақсатымен мемлекет тарапынан көптеген шаралар атқарылуда. Қазіргі таңда ерекше көңіл, елдің туристік имиджіне және ұлттық туристік өнімімізді әлемдік нарыққа шығаруға беріліп отыр.

Халықаралық туризм нарығы түрлі елдерге ең басты саласы болып табылады. Туристік қызмет көрсетулер сұранысқа ие. Қазір бұл әлемдік экономикасында динамикалық секторы және ең табысты сала. Көбінесе бұл туристік бизнес ұйымына онша биік емес, ал пайданың өлшемі алатын фирмалар биік. Туризм саласы, келесі шаруашылық секторларына әсер етеді, көлік және байланыс, сауда, құрылыс және тағы басқалары, елдің әлеуметтік-экономикалық дамуының катализаторы және шетелдік валюта түсімінің бастауы болып табылады.

Қазақстанда Еуразияның қоғамдық және мәдениет орталығын жасау үшін конгрестік туризмді дамыту маңызды. Туризм саласында халықаралық ынтымақтастық жұмыстарын жүргізудің ЮНЕСКО және БЭСҰ -бағдарламаларына қатысу, екі сондай-ақ көп жақты шет елдік мемлекеттермен келісім жасау.

Туристік бет-бейнені қалыптастыру үшін туристік хабарлама орталықтарын ұйымдастыру, сондай-ақ шет елдердегі Қазақстан елшілігіндегі өкілетті тұлғаларды араластыру жұмыстарына көңіл бөлуі керек. Еліміздің туристік қуатын жарнамалауда ұлттық әуе қатынасын және басқа да транспорттық кәсіпорындарда пайдалана білу.

Шет елдерде Қазақстан туралы жоғары сапалы полиграфиялық ұнтаспаларды уағыздау жұмысына көңіл бөлуі.

Қазақстанның туристік бет-бейнесін көтеруде Республика территориясына келіп кету тәртібін жеңілдетуі, кедендік шараларды біртұтас компьютерлендіру жүйесін енгізу. Қазақстанға туристерді тартудың қызметін және елдердің халықаралық туристік нарыққа қатысуын қарастырып отыр. Қорыта айтқанда Қазақстан Республикасында туризмді дамыту мақсаты:

- туризмді экономиканың табысты салаларының біріне айналдыру.
- Республиканың туристік потенциалын дамыту.
- Мәдениет тарихын және табиғи байлықтарымызды сақтау және ұтымды пайдалану.
- Туристік ресурстарды барлық халықтық қол жеткізу мүмкіншілігіне көңіл бөлу, тұтынушыларды максималды қанағаттандыру.
- Халықты ынталандыру
- Мемлекеттік және жеке меншіктік туризм сферасының тиімділігін арттыру.
- Орта және шағын кәсіпкерлерді дамыту.

Қорытындылай келе, Қазақстандық туризмнің халықаралық деңгейге шығуына барлық әлеуеті бар, әрине оны халықаралық туризм нарығына таныстыру аз күншіті қажет етпейді, алайда еліміздің туризм саласын барлық өндірістік секторлардан басып озу үшін біз болашақ мамандар барлық күш жігерімізді салуымыз керек.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Значение туризма в мировой экономике. Мирсаякова Венера Александровна
Рубрика: Спецвыпуск Опубликовано в Молодой учёный №5 (109) март-1 2016 г. Дата публикации: 11.03.2016
2. Барометр международного туризма ЮНВТО, Том 16 январь 2018 год –
Статистическое приложение
3. <http://tourlib.net/wto.htm>

Копбаева К.У., студентка группы РД-20-2

Научные руководители - Иса Ж. Директор турфирмы ТОО «Keremet», Жоламанова
М.Қ. магистр, преподаватель

Карагандинский университет Казпотребсоюза, Г. Караганда, Республики Казахстан

ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТУРИСТСКИХ КОМПАНИЙ В КАРАГАНДИНСКОЙ ОБЛАСТИ

На данный момент в Казахстане на рынке туризма осуществляют предпринимательскую деятельность более 2000 малых и средних туристских компаний, которые занимаются развитием внутреннего и международного туризма. В основном данные компании являются турагентствами. Если рассматривать иерархию организационных структур большинства компаний, то она имеет линейный характер. В турагентствах существует директор (руководитель компании) и несколько менеджеров

занимающиеся продажами (в основном по странам), которые исследуют рынок, осуществляют визовую поддержку, заключают договора с рекламными агентствами и другими смежными организациями. Отделы маркетинга или должности маркетолога имеются лишь в некоторых компаниях, которые обладают достаточными средствами для содержания дополнительного персонала [1].

Руководители туристских компаний редко задумываются о маркетинговых ключевых факторах успеха, к которым относят:

- полное использование маркетингового эффекта масштаба и освоения (доведение туристского продукта до потенциальных туристов);
- хорошо подготовленный персонал (высококвалифицированные и дипломированные кадры способные оказать качественное обслуживание);
- высокий уровень послепродажного обслуживания (поддержание связи с клиентом во время пребывания в путешествии и после возвращения домой);
- обширный ассортимент (широкий каталог туров);
- привлекательное оформление и выбор места продаж (подбор офисных площадей в оживленных районах);
- мощная сеть контрагентов (иностранный фирма занимающаяся продвижением услуг на различных рынках);
- низкие затраты на рекламу.

Прежде чем планировать расширение организационной структуры туристского агентства, необходимо определиться с тем, какие функции и задачи будет выполнять маркетолог. В таблице 1, приведен примерный перечень таких функций и задач [2].

Таблица 1

Функции и задачи маркетингового отдела туристской компании

Функции	Задачи
1. Формирование рыночной стратегии туристской компании	<ul style="list-style-type: none"> - анализ и прогнозирование: потребностей и спроса, конъюнктуры рынка, факторов конкурентного преимущества туристской компании, качества аналогичных услуг конкурентов, повышения качества услуг компании, связей турагентства с внешней средой; - прогнозирование жизненного цикла турпродукта; - прогнозирование конкурентоспособности новых и модифицированных услуг на конкретных (целевых) рынках; - разработка и экономическое обоснование мероприятий по повышению конкурентоспособности созданных турпродуктов; - оформление соответствующих документов.
2. Реализация концепции маркетинга	<ul style="list-style-type: none"> - выбор наиболее приемлемой структуры и содержания системы менеджмента туристской компании; - разработка положений и должностных инструкций персонала; - анализ деятельности туристской компании на рынке; - прогнозирование цен на новые туристские продукты; - согласование контрактов и договоров с контрагентами; - организация сбыта туристских услуг компании; - оформление соответствующих документов.
3. Реклама турпродукта и стимулирование сбыта	<ul style="list-style-type: none"> - определение целей рекламы, методов и средств рекламирования продукта турагентства; - организация работы рекламных агентств и сопутствующих служб; - стимулирование сбыта туристских услуг и роста прибыли.
4. Обеспечение	<ul style="list-style-type: none"> - разработка и совершенствование структуры службы

маркетинговых исследований	маркетинга туристской компании; - информационное обеспечение и создание нормативной базы маркетинговых исследований; - кадровое обеспечение маркетинговых исследований; - обеспечение техническими средствами (программами); - обеспечение внутренних и внешних связей службы маркетинга компании.
Примечание: Составлено автором	

К основным задачам, стоящим перед маркетологом туристской фирмы можно отнести:

- проведение маркетинговых исследований рынка и конкурентов;
- составление прогнозов сбыта;
- разработка и реализации интегрированного плана маркетинга;
- формирование маркетинговой стратегии туристского агентства;
- участие в профессиональных выставках и ярмарках;
- разработка печатной и сувенирной продукции;
- рекламная деятельность в СМИ, социальных сетях [3].

Туристской фирме необходимо более быстрое реагирование на рынке и более научный маркетинговый подход к ведению бизнеса. Для этого необходимо создание инновационного плана маркетинга туристской компании, который должен основываться на первичных данных, собранных в ходе опросов клиентов компании, выборочных опросов на улицах города, а также данных вторичной информации, о состоянии рынка и целевой аудитории.

Для реализации плана маркетинга воспользуемся матрицей «продукт-рынок». Матрица «продукт-рынок» – это практический инструмент для классификации продуктов и рынков (потребителей) в зависимости от перспективы увеличения объема продаж конкретного продукта на конкретном рынке, представленном в таблице 2.

Таблица 2
Матрица «продукт-рынок» турфирм

Сегмент туристского рынка			Продукт
	Существующий	Новый	
Существующий	Глубокое проникновение на рынок	Расширение рынка сбыта	Туристские услуги
Новый	Совершенствование старого или создание нового продукта	Диверсификация	
Примечание: Составлено автором			

С каждым годом на рынке туристских услуг Республики Казахстан происходит увеличение туристских компаний занимающихся реализацией туристских услуг. В большинстве все эти предприятия являются малыми турфирмами. В условиях постоянных изменений на туристском рынке остаются лишь турфирмы, обладающие наибольшей конкурентоспособностью, которая определяется степенью привлекательности предлагаемых фирмой услуг [4].

Конкуренция – борьба независимых экономических субъектов за ограниченные экономические ресурсы. Это экономический процесс взаимодействия, взаимосвязи и борьбы между выступающими на рынке предприятиями в целях обеспечения лучших

возможностей сбыта своей продукции, удовлетворяя разнообразные потребности покупателей.

Успех коммерческого предприятия зависит в первую очередь от детального знания рынка, а именно от изучения конкурентов. Правильное и достаточное исследование конкурентов даёт возможность сформировать верную стратегию и превзойти конкурентов. Знание конкурентов позволяет определить их позиции на рынке, их сильные и слабые стороны, сопоставить их возможности со своими возможностями, увеличить конкурентоспособность туристского предприятия, а также определить свою рыночную нишу по отношению к конкурентам [5].

Конкурентная среда является основополагающим фактором в ходе анализа конкретных сторон деятельности туристского предприятия и его конкурентов, в условиях часто возникающих вопросов и проблем общего характера, связанных с необходимостью объяснения мотивов тех или иных действий. Именно уровень активности конкурентной среды является определяющим моментом в выборе средств и методов ведения конкурентной борьбы.

Исследования конкурентной среды входит в основные параметры и статьи расходов, которые необходимо учитывать туристской компании составляя бизнес-план. Туристской фирме необходимо изучить: конкурентов на выбранных туристских направлениях; конкурентов в радиусе здания, района, города и даже страны; преимущественные конкурентные качества туристской компании [6].

Успешное функционирование туристской компании на рынке зависит от её конкурентоспособности. Конкурентоспособность туристской фирмы определяется степенью привлекательности предлагаемого фирмой туристского продукта для совершающего покупку потребителя. Анализ причин влияющих на конкурентоспособность туристской фирмы базируется на условии предложения конкурентоспособных услуг, на которое влияет окружение туристской фирмы, т.е. макроэкономические факторы, микроэкономические факторы и внутренние условия существования туристской фирмы. При рассмотрении макросреды анализируются такие факторы, как политический, экономический, технологический, природный, социальный. Анализ микросреды туристской фирмы включает - поставщиков, потребителей, посредников, конкурентов, контактные аудитории. Оценка внутреннего устройства туристской фирмы включает структуру управления; менеджмент; состав персонала; ресурсы фирмы; внутрифирменную культуру .

Внешние факторы в совокупности с факторами внутренней среды оказывают решающее воздействие на функционирование туристской организации [7].

Список использованной литературы:

1. Об утверждении Концепции развития туристской отрасли Республики Казахстан до 2023 года, Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 июня 2017 года № 406. Астана, 2017.
2. Сарафанова Е.В., Яцук А.В. Маркетинг в туризме Издательство: Альфа-М. 2017. 240 с.
3. Саак А.Э., Пшеничных Ю.А., Маркетинг в социально-культурном сервисе и туризме, Питер – 2017. - 480 с.
4. Суздалева Г.Р. Инструменты продвижения товаров и услуг / Г.Р. Суздалева, Е.А. Дробышева. – СПб.: Питер, 2016. – 216 с
5. Ханухова С.А., Анализ влияния факторов внешней среды на работу туристической фирмы, Транспортное дело России - №3, 2018.
6. Гравшина И.Н. «Исследование и анализ категории «Конкурентоспособность предприятия»», Казанская наука. №1. – Казань: Изд-во Казанский Издательский Дом, 2019. – 416 с.

7. Беспяев М.Е. «Конкурентоспособность предприятия: Сущность и её факторы»: Экономикалық ғылымдар, 2017.

Kim E., master's student of the TOUR-11NP group
Scientific supervisor- master's degree, Adleiba A. G.
Abkhazian State University. Republic of Abkhazia, Sukhum,

THEORETICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF THE IMAGE OF A TOURIST DESTINATION

When the image of a company is formed, a lot of factors are taken into account: from the specialization of this organization to the existence of funds for a PR campaign. In a destination, an even more complex object, which is influenced by a lot of factors that characterize both the destination itself and the situation that has developed around it.

The factors that influence the formation of the image of a destination are similar to the factors that affect the behavior of tourists as consumers, since the image of a destination as a result of its perception is one of the key mechanisms and guidelines in the process of choosing a destination. The first approach to the classification of factors that affect the formation of the image of a destination divides them into objective and subjective factors [1]. Objective factors include factors that are related to the characteristics of the destination and its marketing activity. As it turned out earlier, the image is often indirectly related to reality. It is not the characteristics of the destination itself that are significant, but how these characteristics are perceived. People based on one characteristic can form a whole set of ideas about the destination. For example, the location of New Zealand in the South Pacific region can create an unreliable image – a territory with a tropical climate. Objective factors include:

Factors those are associated with the attractiveness of tourists:

- the presence of tourist attractions and their nature;
- infrastructure development;
- service level. Information about which service quickly spreads among tourists;
- natural, climatic and geographical factors:
- climatic conditions, natural landscapes, fauna and flora.

For example, the harsh climatic conditions of Siberia result in stable associations and a corresponding image: snow and cold. The opposite example would be territories that are located on the southern coasts, automatically associated with the sun, sea, and heat. Natural, climatic and geographical factors will be the information that forms the image structures of the destination. The geographical distance of a destination can also affect its image. For some, this is the idea of the exotic destination, and for others, the territory of inaccessibility;

- such a factor as «intermediaries». Tour operators and travel agents,
- wanting to promote your product, also have an impact on the image
- destinations;
- destination marketing policy and activity;
- mass culture - display of the destination in films, songs,
- books and so on;
- events that take place in the destination.

2. External factors

External factors include: general political, cultural and social development, economic characteristics, and the level of security in the country. External influences on the tourist image of the destination are divided into positive and negative factors. Negative factors affecting the image include terrorism, crime, political conflicts, and economic instability. Positive factors include the achievements of the region in various fields: science, sports, art, economy, and

others. Subjective factors with the characteristics of a person's personality. As mentioned earlier, the image is the result of how an individual perceives and interprets information about the territory in combination with their personal experience and impressions. The selection, perception and interpretation of available information are always individual and depend on personal parameters. The second approach involves the classification of factors that affect the image of the destination, according to time [2]

1. "Conditionally static" – remaining in the past or never changing: cultural heritage, natural resources, historical events, geographical location.

2. "Conditionally dynamic" - which affect the present moment: moral and moral aspects, hospitality of the destination population, economic stability, state foreign policy activities, security system, and legal space.

3. Which are expected in the future (for example, holding the Olympics, joining the European Union, etc.) It is obvious that the influence of objective and subjective factors on the image of a tourist destination is different. The combinations, the power of manifestation, result in a different image of the destination in the eyes of individuals, times, and countries. Another factor that affects the tourist image is the branding of the territories. There are many different definitions of a brand that has become one of the key elements of the modern market. David Aaker defines a brand as a distinct name and / or symbol, a mission that aims to identify goods or services that make them stand out from their competitors [3]. To paraphrase D. Aaker, a destination brand can be defined as a name, logo, symbol, sign, word, and other visual elements that identify and differentiate a destination. The brand conveys the promise of unforgettable experiences associated with the destination. Philip Kotler determined that territories can be branded in the same way as services or products [4]. Branding is the most important part of a marketing strategy in promoting a destination. The formation of a name that is recognized among tourists is the basis for success in promoting the destination. Brand structure according to D. Aaker [5]: brand identity (internal orientation, representing the formed self-image and the desired image) and brand image (external orientation, the real image in the consumer's mind). The structure of the brand and the image of the destination should be considered in a complex. The brand is the result of the ideas that are laid by the creators of the brand (brand identity) and formed in the mind of the tourist (brand image). The brand identity in the minds of potential tourists is transformed into a complex of associative ideas about the destination – the image of the destination. All cities on Earth must have their own unique appearance in order to attract tourists who will fill hotels and hotels and give work to travel agencies. At the same time, the image of the territories should change over time, and there should be an update. Territories, in turn, should become more attractive for people who are eager to see new things and discover interesting places.

To do this, today they come up with all new projects and programs that will be able to improve the image of the city in terms of tourism. The external manifestation of the rebranding of the territory is the change of identifiers, i.e. when the current attributes of the destination are replaced by new (current) ones. The reasons for rebranding the territory are: improvement of visual attributes, change of communication strategy, and modernization of the destination. Some destinations manage to do this successfully, some remain "preserved", relying on the successes of the past years.

References:

1. Plaut D.C. Cognitive Maps // International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences. – 2011. – Vol. 15. – P. 2120–2124.
2. Pearce Philip L. Tourist Behaviour. Themes and conceptual schemes. – Channel View Publication, 2008. – 241p.

3. Travel catalog [Electronic resource]. - Access mode: http://www.turizm.ru/ratings/articles/desyat_gorodov_mira_udachno_smenivsh_ix_imidzh/ (accessed 05.04.2016).

4. Kotler F. Place marketing. Attracting investments, businesses, residents and tourists to cities, communes, regions and countries of Europe. - St. Petersburg: Publishing house of the Stockholm School of Economics in St. Petersburg, 2005. - 384c

5. Aaker D. Creation of strong brands. - M.: "Grebennikov's ID", 2003 – 140s.

Мінажат Ш., РД 18-1к тобының студенті

Ғылыми жетекші – магистр, аға оқытушы Абдурахманова З.А.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті Қарағанды қ. Қазақстан Республикасы

ҚОНАҚЖАЙЛЫҚ ЖӘНЕ ТУРИЗМ САЛАСЫНДАҒЫ ЗЕРТТЕУЛЕРДІҢ ЗАМАНАУИ, ЖАҢАНДЫҚ БАҒЫТТАРЫ

Соңғы онжылдықтарда халықаралық туризм әлемдік экономиканың ең ірі және жоғары табысты салаларының біріне айналып, үлкен серпіліс жасады. Оның үлесіне инвестициялардың жалпы көлемінің 7% - ы, барлық салық түсімдерінің 5% - ы және қызметтердің әлемдік саудасының үштен бірі тиесілі. Халықаралық туризм әлеуметтік-экономикалық дамудың катализаторы ретінде қызмет ететін көлік және байланыс, сауда, құрылыс, ауыл шаруашылығы, тұтыну тауарларын өндіру сияқты экономиканың негізгі салаларына үлкен әсер етеді. Ол 250 миллионнан астам жұмыспен қамтамасыз етеді. адам, яғни әлемдегі әрбір сегізінші қызметкер. Қонақжайлылық индустриясының әсерлі өсуімен соңғы онжылдықтарда халықаралық туризмнің дамуын анықтаған туристік сұраныс пен ұсыныстың сапалы өзгерістері болды. 80-жылдардың ортасында. Батыс Еуропа мемлекеттерінің туристік сұранысында жаңа тенденциялар пайда болды. Олар экономикалық және әлеуметтік тәртіптің бірқатар факторларына, сондай-ақ қазіргі адам психологиясындағы өзгерістерге байланысты болды. Туристік тұтыну құрылымына шешуші әсер экономикалық жағдайдың нашарлауы болды. Индустриалды дамыған елдерді қамтыған дағдарыс халықтың сатып алу қабілетінің күрт төмендеуімен қатар жүрді.

Экономикалық жағдайдың нашарлауына байланысты әлеуметтік саладағы өзгерістер, өз кезегінде, туристік сұраныстың сипатына әсер етті. Зейнетке шығу жасы төмендетілді, демалыс кезеңі ұзартылды, жұмыс аптасы қысқартылды және икемді жұмыс кестесі енгізілді. Еңбек нарығындағы қалыптасқан сәйкессіздіктерді жоюға бағытталған бұл шаралар халықтың бос уақыт қорын ұлғайтуға және туристік қызметтерді әлеуетті тұтынушылар шеңберін кеңейтуге бір мезгілде ықпал етті. Сонымен, туристік сұраныстың қазіргі заманғы сипаты субъективті факторлардың әсерінен қалыптасады. Адам психологиясында жаңа құндылықтардың пайда болуымен терең өзгерістер орын алады. Олар келесі тармақтарға байланысты: еркін, тікелей өзін-өзі көрсету және жеке адамның физикалық және рухани деректерін өзін-өзі растау; басқа адамдармен, әлеуметтік топтармен және мекемелермен қарым-қатынасты қайта қарау; табиғатқа басқаша көзқарас қалыптастыру.

Қарастырылған факторлар туристік тұтытудағы терең өзгерістерді анықтады. Жалпы экономикалық жағдайдың нашарлауы аясында бос уақыттың ұлғаюымен халықтың рекреациялық мінез - құлқындағы екі негізгі тенденция анықталды-демалыс кезеңінің бөлінуі және қысқа сапарлардың өсуі. 80-жылдардың басында Австрия мен Ұлыбританияда халықтың 20% - дан астамы жазда және қыста демалысқа шықты, ал 10% - ы жылына үш және одан да көп рет саяхатқа шықты. Осындай жағдай Италия, Германия және Еуропаның басқа да дамыған елдерінде қалыптасты. Турлар ұзаққа созылмады, бірақ

жиі болды. Батыс әдебиетінде бұл құбылыс сәуір, қыркүйек-қазан және ақпан айларында біршама жанданумен жыл бойына сұранысқа ие "интервалмен саяхат" деп аталды, бұл туристік саланың ең өткір мәселелерінің бірін шешуге - көлік, орналастыру, тамақтандыру кәсіпорындарының жұмысындағы маусымдық біркелкі емес жағдайды тегістеуге көмектесті [1].

Тағы бір үрдіс - Қарт адамдардың туристік сұранысын кеңейту. Бір қарағанда, 55 жастан асқан адамдардың туризмі парадокс болып көрінуі мүмкін, өйткені зейнетке шығу және лайықты демалысты қамтамасыз етеді. Алайда, халықтың әртүрлі жас топтарының қажеттіліктерін терең зерттеу мұндай проблема тек қана емес, сонымен бірге өте өткір екенін көрсетеді. Халықтың жұмыспен қамтылған бөлігінен айырмашылығы, туризм - бұл күнделікті алаңдаушылықтан арылуға және өзінің жұмыс қабілеттілігін қалпына келтіруге мүмкіндік беретін демалыс, бос уақыты бар зейнеткерлер үшін саяхат-белсенді өмір салтының бір түрі. Бұл жағдай, атап айтқанда, егде жастағы адамдардың туристік нарығының - "үшінші жастағы туризмнің" болуын түсіндіреді.

Соңында, демалу стилінде түбегейлі өзгерістер болады. Жағажайда пассивті уақытты өткізу, демалыстың ең көп таралған түрі болып қала берсе де, бәрі жеке сұраныстарды әртараптандыру процесіне аз және аз жауап береді. "Үш S" теңіз-күн-жағажай (теңіз-күн-құм) біртіндеп "үш L" ұлттық дәстүр-ландшафт-демалыс (Lore-Landscape-Leisure) формуласымен алмастырылады. Бұл адам психологиясында бекітілген және қазіргі Туристтің мінез-құлқы мен ойлауында көрініс табатын жаңа құндылықтарға сәйкес келеді. Соңғы онжылдықтар туризм секторында Мамандандудың тереңдеуімен, өндірістің шоғырлану процестерінің өсуімен, жаңа технологияларға көшумен ерекшеленді. Туризмде, экономиканың басқа салаларындағыдай, мамандандыру кәсіпорындардың жұмысын ұйымдастырудың маңызды принципіне айналды. Көптеген қызмет бағыттарының ішінде компания негізгі күш-жігерді шоғырландыратын басты бағыттарды анықтайды. Бұл мамандандыру бағыттары ерекше сипаттамалары бар адамдар тобынан тұратын туристік нарықтың белгілі бір сегменттеріне сәйкес келеді: демографиялық, психографиялық, мінез-құлық және т. б. Мамандандыру нарықты сегменттеу көбірек нақтыланған. Компаниялар бөлінген секторлардың біркелкілігін арттыру үшін әртүрлі әдістерге жүгінеді. Қонақ үй шаруашылығында қонақүйлер нарықтың нақты салаларына көбірек көңіл бөлуде. Олардың бір бөлігі табысы төмен және орташа деңгейдегі транзиттік жолаушыларға қызмет көрсетуге маманданған. Көптеген қонақ үйлер іскери туристердің мақсатты сегменті ретінде таңдалады.

Маманданумен қатар қазіргі Туризм индустриясы шоғырлану, өндіріс пен капиталды орталықтандыру процестерінің өсуімен сипатталады. Шоғырлану әртүрлі салаларда, жекелеген кәсіпорындарда, елдерде өте біркелкі емес. XIX-XX ғасырдың басында материалдық өндіріс салаларынан айырмашылығы. ірі кәсіпорындар үстем жағдайға ие болды, туризмде бұл процесс салыстырмалы түрде жақында басталды, тек 70-ші жылдары. Орналастыру және тамақтану саласында үлкен қонақ үй және мейрамхана тізбектері құрылды; туристік агенттіктер арасында туристік өнімнің негізгі нарықтарын бақылауды орнатқан бірқатар туроператорлар ерекшеленді, ал әуе көлігі нарығы әлемнің жетекші авиакомпаниялары арасында бөлінді.

Туристік индустриядағы өндірісті шоғырландыру екі жолмен жүзеге асырылады: ішкі және сыртқы. Бірінші жағдайда, ірілендіру пайданы капиталдандыруға (ішкі өсуге) байланысты жеке экономикалық бірлік аясында жүреді. Екінші жағдайда, монополистік білім берудегі экономикалық билік көптеген кәсіпорындардың ынтымақтастығы (кооперациясы) немесе бірігуі (бірігуі) нәтижесінде шоғырланған. Компанияларды біріктіру немесе біріктіру үш бағыт бойынша жүруі мүмкін: көлденең, тігінен және диагональ бойынша. Тиісінше, шоғырланудың (интеграцияның) үш түрі бар. Көлденең шоғырлану технологиялық процестің бір сатысында тұрған, бірдей өнім шығаратын немесе ұқсас қызметтер көрсететін кәсіпорындарды біріктірген кезде орын алады. Компаниялар уақытша немесе тұрақты негізде ынтымақтаса алады, сондай-ақ жаңа

бірлескен фирмалар құра алады. Туризмдегі көлденең интеграцияның мысалы-қонақүйлерді қонақ үй тізбектеріне біріктіру.

Қазіргі уақытта Солтүстік Америка мен Еуропада әрқайсысының кемінде он мүшесі бар 3 мыңнан астам қонақ үй тізбегі бар. Олардың ішіндегі ең ірілерінің рейтингін "Hotels" журналы үнемі жариялайды. Ол қонақ үй тізбектерінің үш түрін ажыратады: корпоративті компаниялар, қонақ үйді басқару компаниялары және тәуелсіз Қонақ үйлерді біріктіру. Шоғырлану процестері көлденең және тік бағытта ғана емес, сонымен қатар диагональ бойынша да жүреді. Алғашқы екеуінен айырмашылығы интеграцияның диагональды түрі немесе әртараптандыру Функционалды және технологиялық байланысты емес кәсіпорындарды біріктіруді қамтиды. Әртараптандырылған, әртараптандырылған білім берудің бір маңызды артықшылығы бар. Олар кейбір салалардың шығындары басқалардың пайдасынан өтелген кезде тәуекелдерді өзара өтеу үшін мүмкіндіктер жасайды.

Қазіргі уақытта туризм жаһандық сипатқа ие болуда. Әлемдік туристік нарықтың қалыптасуы трансұлттандырудың қуатты процестерімен қатар жүреді, олар жеке капиталдың халықаралық араласуында, әртүрлі елдердің монополиялары арасындағы қатынастардың күшеюінде және туристік бизнес саласындағы трансұлттық компаниялардың кең дамуында көрініс табады. Қонақжайлылық индустриясының көптеген кәсіпорындары ірі экономикалық кешендерге біріктіріліп, жекелеген мемлекеттердің шеңберінен шығып, ұлттық кедергілерді бұзуға алып келеді. Қысқа уақыт аралығында олар халықаралық өмірдің көрнекті құбылысына айналды және жіптер сияқты әлемдік кеңістікті орады. Өндіріс пен капиталдың шоғырлануы мен орталықтандырылуының жоғары деңгейіне сәйкес келетін бұл жаңа экономикалық құрылымдар туристік қызмет көрсетудің халықаралық стандарттарын бекітуге және таратуға ықпал етеді.

Қазіргі туристік бизнесті тиісті ақпараттық қолдаусыз елестету мүмкін емес. Тіпті ең қарапайым турды әзірлеу үлкен көлемдегі ақпаратты талап етеді: Халықаралық немесе ішкі тасымалдарға арналған кестелер мен тарифтерді, қызмет көрсету бағаларын, қонақ үй және басқа да туристік қызметтердің сыныптылығын білу. Бұрын компания бұл деректерді анықтамалық материалдар жинағынан алған. Ол оларды жинап, сақтап, өз жұмысында қолданды. Бірте-бірте қалың көп беттік құжаттар компьютерлік ақпараттық технологиялармен алмастырылды. Салыстырмалы түрде қысқа мерзім ішінде олар жеке жұмыс операцияларын автоматтандырудан бастап әлемдік ауқымдағы электронды дистрибуторлік жүйелерді құруға дейінгі ұзақ даму жолынан өтті. Ақпаратты беру жылдамдығының, сенімділіктің, пайдаланудағы икемділіктің және басқа да артықшылықтардың арқасында жаңа технологиялар туристік нарықтың әлеуетін едәуір кеңейтуге мүмкіндік берді және туристік өнімді өндіретін және оны түпкілікті тұтынушыға жеткізетін кәсіпорындар тізбегіндегі барлық буындардың үйлесімді жұмысын қамтамасыз етті. Туризмдегі компьютерлік жүйелер көптеген түрге ие. Олар техникалық сипаттамалары, функционалдығы, сондай-ақ желі өлшемдері бойынша ерекшеленеді. Олардың кейбіреулері жеке ауданның немесе елдің шекараларында жабық. Жергілікті жүйелермен қатар қонақ үй топтары электронды ақпараттық қызметтерді ұсынады. Әрбір ірі қонақүйлер тізбегі өзінің компьютерлік брондау желісімен жабдықталған [2].

Шын мәнінде әлемдік қамту авиакомпаниялардың қонақүйлердің, турагенттіктердің, автомобильдерді жалға беру фирмаларының және т.б. Компьютерлік желілер кешенімен сыртқы байланыс жүйелерін біріктірген ғаламдық резервтік компьютерлік желілерге ие. Барлық қолданыстағы ғаламдық компьютерлік брондау жүйелері бірдей функцияларды орындайды және бұл, әрине, ұқсас. Сонымен бірге, олардың әрқайсысының өзіне тән ерекшеліктері бар, олар оны бірқатар ұқсас желілерден ерекшелендіреді және ақпараттық қызметтер нарығында бәсекелестік жүргізуге мүмкіндік береді. Ақпараттық нарықты бір-бірімен бөлісетін ең танымал компьютерлік брондау және брондау жүйелері-Sabre;

Amadeus; Worldspan және Galileo. Халықаралық туристік нарықтың өсуі Туризмдегі қызметтерді жеткізушілерге жоғары талаптар қояды. Қонақ үй саласын зерттеу мынаны көрсетті:

- қонақ үйлер компьютерлендіру және турларды брондауда заманауи технологияларды пайдалану деңгейі бойынша авиакөліктен және туристердің басқа да секторларынан артта қалуды жалғастыратын болады;

- қонақ үйлердің салық ауыртпалығы артады және салықтың жалпы көлеміндегі туризмнің үлесі соңғы 10 жылда 10,4% - дан 11% - ға дейін артады;

- үкіметтердің туризмді насихаттауға шығындары артады;

- қонақ үй индустриясы өз кірістерін есептеу тәсілін өзгертеді: кірістен бір бөлмеге - бір клиенттің кірісіне;

- Еуропадағы барлық қонақ үйлердің тек 30% - ы қонақ үй тізбегіне жатады;

- қонақ үй индустриясында компанияларды біріктіру процесі жеделдетілуде, франшиза шарттары мен сыртқы инвестициялар санының өсуі байқалады.

- "жасыл" қонақ үй болу, яғни қоршаған ортаны қорғауға қамқорлық жасау тиімді және пайдалы болады. Конгресс пен ынталандыру туризмін ұйымдастырушылардың көпшілігі қонақ үйді таңдау арқылы экологияға үлкен мән беретіні белгілі. Аймаққа туристерді тартудың маңызды шарты-қонақ үйлердің жайлылығы мен қызмет көрсету сапасын арттыру. Кез-келген ақпаратты жіберу үшін әр бөлмеде бейнетелефон мен ғаламдық желіге қосылған компьютерді орнатқан жөн. Әлемдік стандарттарға сәйкес келетін, бірақ ежелгі қайталанбас сүйкімділігін сақтайтын қонақ үйлердің, яғни ескі жеке қонақ үйлердің танымалдығы артып келеді. Халықаралық "Хилтон" қонақ үйлер тізбегі айда қонақ үй салуды жоспарлап отыр. Жоба корпорацияға 6-12 миллиард доллар тұрады. жобаға сәйкес қонақ үй ғарыштық "кемелерді" жасау кезінде қолданылатын материалдармен қапталған болат құрылым болады. Оның клиенттеріне бес жұлдызды қонақ үй деңгейінде қызмет көрсетіледі. Жерге қарайтын нөмір үшін төлем басқа нөмірлердің құнынан асып түседі. Қонақ үйде жағажай жоспарланған. Бүкіл кешен үлкен герметикалық күмбездің астында орналасады. Тамақтану объектілері де белгілі бір өзгерістерге ұшырайды, алайда олар жаппай болмайды. Атап айтқанда, Мейрамханалар, Барлар, кафелердің мәзірі экзотикалық тағамдардың өсіп келе жатқан танымалдылығын ескере отырып, әр түрлі болады. Тамақтану процесінің негізі ретінде ұлттық музыка мен ойын-сауық бағдарламалары қолданылады.

Ю.В. Забаев, и. А. Рябова және Е. Л. Драчева бастаған ғалымдар тобы өз жұмыстарының бірінде халықаралық туризмді дамытудың негізгі тенденцияларын атап өтеді. Айта кету керек, бұл тенденциялар негізінен туризм индустриясына тән, бірақ орналастыру және тамақтану саласына тікелей әсер етеді. Туризмді дамытудың басты ерекшеліктерінің бірі әртүрлі аймақтар мен елдерде Халықаралық туристік ағындардың біркелкі бөлінбеуі болып табылады. Туристік ағындар Жер шарының бірнеше аймақтарында шоғырланған және олардың қозғалысы негізінен аймақаралық сипатқа ие.

Қазіргі уақытта мұндай пропорциялар байқалады: жаппай немесе топтық туристер шетелге сапар шегетіндердің жалпы санының 20-30% құрайды; қалған 70-80% - жақын елдерге сапар шегетін жеке туристер. Бұл арақатынас соңғы жылдары жаппай туризмнің пайдасына келесі себептер бойынша өзгеруде: демалыстың дәйекті күндерінің азаюы және сонымен бірге демалыс жиілігінің артуы; әуе тасымалдарының төмен бағасы; топтармен саяхаттайтын туристерге ыңғайлы болу үшін чартерлер санының артуы; туроператорлардың жаппай туризмге деген қызығушылығының артуы, бұл үлкен табыс әкеледі; экономикалық тұрғыдан үлкен артықшылықтарға ие жаңа бағыттарды іздеу; жаппай Туризмдегі жұмыс орындарының санын көбейту; туристік пакеттің төмен бағасына байланысты автобустармен саяхаттайтын туристер санының артуы.

Рекреация мақсатында саяхат көлемі Іскерлік туризм көлемімен салыстырғанда неғұрлым серпінді ұлғаюда. Егер ХХ ғасырдың 70-ші жылдары халықаралық туризм нарығында іскерлік сегмент басым болса, қазіргі уақытта арақатынасы рекреациялық

туризмге қарай өзгерді: туристердің 60% - ы демалу мақсатында саяхаттайды, ал 40% - ы ғана іскерлік мақсатпен саяхаттайды. Негізінен туризмді дамыту іскерлік туризм жалпы әлемдік туризм үшін маңызды болатынына қарамастан, демалу мақсатында саяхатшылардың санын көбейту арқылы жүзеге асырылады деп болжауға болады.

Барлық экономикалық дамыған елдерде жұмысшылар үшін ақылы демалыс қарастырылған. Дамушы елдерде ақылы еңбек демалысы жағдайы да тұрақтануда. Ақылы демалыстардың ұзақтығы артады. Мысалы, Жапонияда қазіргі уақытта жұмысшылардың көптеген санаттары үшін демалыс ұзақтығы жылына жеті апта. Бұл шетелде демалыста болған уақытты көбейтуге, ұзақ сапарлар жасауға мүмкіндік береді. ХХІ ғасырдың басында халықаралық саяхаттар кезінде болу ұзақтығының ұлғаю және жыл ішінде жасалатын саяхаттар санының ұлғаю үрдісі байқалды. Болу ұзақтығының артуы негізінен егде жастағы туристердің, зейнеткерлердің, әсіресе зейнетақылар айтарлықтай мөлшерде болатын және зейнетақы деңгейі шетелге саяхаттау үшін жеткілікті болатын елдердің санына байланысты. Сонымен қатар, әлемдік туризмде демалыс күндеріне немесе екі-үш түнге қысқа мерзімді сапарлар санының өсуі байқалады. Бұл жұмыста ұзақ үзілістерге жол бермеу үшін бірнеше күн бойы сапарға шығуға тырысатын жас туристердің есебінен болады.

Туроператорлар халықтың үлкен жас тобына (үшінші жас) саяхаттауға қызығушылық танытады. Тұтынушылардың бұл санатында көп уақыт, көп ақша бар. Олардың ересек балалары бар. Олар өздерінің сүйіспеншіліктеріне адал, таныс жерлерге барады, тәжірибе жасағысы келмейді. Олар белгілі бір тұрғылықты жерге жақын, қонақ үйдегі барлық қызметкерлерді біледі. Клиенттердің сервиске деген сұранысының өсуі байқалады. Бұл әсіресе туристер көбірек саяхаттап, заманауи қызмет туралы көбірек білетіндіктен көрінеді. Туристер неғұрлым көп саяхаттаса, соғұрлым олар жайлылықты қалайды. Олар ұсынылатын қызмет деңгейін салыстыра алады, көбінесе бір нәрсені сынайды, шағым талап етеді.

Халықтың ұтқырлығының өсуі байқалады. Көпшілігінде автомобильдер бар, олар оңай түсіп, саяхаттайды. Туристік шығындар өсті, саяхатшылар саяхат кезінде көп ақша жұмсай бастады. Қазір дәстүрлі емес орналастыру, тау шалелері, аң аулау үйлері, бунгалалар және т.б. танымал, туристік өнім барған сайын күрделене түсуде. Жаңа гастрономиялық тұжырымдамалар жасалуда. Кішкентай нәрселерге және орналастыру құралдарына немесе экскурсияларға тікелей қатысы жоқ нәрселерге көп көңіл бөлінеді.

Туроператорлар әуе билетін туристік қызметтерді тікелей жеткізушілердің қызметтерімен (қонақ үйлер, экскурсиялық бюролар және т.б.) біріктіре отырып, өз турларын сата бастаған авиакомпаниялар тарапынан үлкен бәсекелестікке тап болады. Өз турларына арналған төменгі авиатарифтер авиакомпанияларға арзан бағамен турлар ұсынуға мүмкіндік береді. Бұл туроператорлардың нарықтағы позициясын біршама әлсіретіп, олардың сату үлесін азайтуы мүмкін. Туроператорлардың позициясы тұтынушылық талғамдардың топтық жаппай турларға қарағанда үлкен тәуелсіздік пен жеке саяхаттарға ауысуына байланысты әлсіреуі мүмкін. Жаһандану үдерісі туристік қызмет жүргізеді маңызды көлемін ұлғайту қажет, ақпараттардың жинау, жаңарту, құрылымдау және жіберуге. 90-шы жылдардың аяғындағы туризм индустриясының жаңалығы жеке файл түрінде КСБ-ға орналастырылған электронды нұсқасының арқасында туристік құжаттарсыз саяхат болды. Енді саяхатшы жеке куәлігін көрсету арқылы ұшаққа отырғызу билетін ала алады. Бүкіләлемдік компьютерлік интернетті кеңінен қолдану туризмдегі тарату жүйелеріне ең күшті әсер етеді. Қазіргі уақытта оны тарату арнасы ретінде де, тарату жүйесінің қосымша ақпараттық ресурсы ретінде де қарастыруға болады. Интернеттің ең үлкен жетістігі-дәстүрлі тарату жүйелерімен салыстырғанда әлдеқайда аз шығындармен туристік өнімге жаһандық қол жетімділікті қамтамасыз ету мүмкіндігі. Е.А. Жанджығазова әлемдік қонақжайлылық индустриясының сегіз даму тенденциясын атап көрсетеді. Әлемдік қонақ үй нарығының дамуының негізгі тенденцияларына мыналар жатады:

- қонақ үй бизнесінің мүдделерін басқа салалардағы кәсіпорындар бұрын ұсынған басқа өнімдер мен қызметтерге тарату. Мысалы, тамақтану, демалыс, ойын-сауық, көрме және т. б. ұйымдастыру.

- жаппай тұтынушы үшін қонақ үй қызметтерінің қол жетімділігін арттыруға айтарлықтай ықпал ететін қонақжайлылық индустриясын демократияландырудың өсуі.

- қонақ үй бизнесінің мамандануын күшейту, бұл әртүрлі белгілерді ескере отырып, тұтынушылардың белгілі бір сегменттеріне нақты назар аударуға мүмкіндік береді.

- туризмнің жаңа түрлерін, мысалы, экологиялық, шытырман оқиғалы, экстремалды, кейбір тақырыптық бағыттарды дамыту тұтынушылардың кез-келген санатының мүдделерін ескеруге және туристік өнімді талғампаз етуге мүмкіндік береді.

- туристік корпорациялар мен қонақ үй тізбектерін құруда көрініс табатын қонақ үй бизнесінің жаһандануы мен шоғырлануы, сондай-ақ қонақ үй қауымдастықтары, одақтар, халықаралық үкіметтік және үкіметтік емес ұйымдар құрылады.

- терең қызмет көрсету персонализациясы және клиенттердің қажеттіліктері мен қажеттіліктеріне толық шоғырлану.

- терең және жүйелі экономикалық диагностика жүргізуге мүмкіндік беретін коммуникацияның жаңа құралдары мен ақпараттық технологияларды кеңінен енгізу.

Қонақжайлылық индустриясы кәсіпорындарының іскерлік стратегиясына жаңа технологияларды енгізу. Атап айтқанда, қонақ үй өнімдері мен қызметтерін жылжыту мақсатында интернетті кеңінен қолдану; сонымен қатар заманауи компьютерлік брондау және брондау жүйелерін тарату.

Әлемдік тәжірибеде қонақжайлылықтың төрт моделі бар:

1) Еуропалық модель "жоғары ұшу" және жоғары беделге ие қонақжайлылық ретінде көрінеді. Сонымен қатар, Еуропалық қонақ үй нарығы ең кең таралған және дамыған. Еуропалық қонақжайлылықтың ерекшелігі:

- еуропалық қонақ үйлердің клиенттерге қызмет көрсетуді дараландыруды күшейтетін бөлме сыйымдылығын төмендетуге деген ұмтылысы;

- қонақ үйлердің басты артықшылығы-бұл сән-салтанат емес, талғампаз және стильді интерьерлер, жоғары бедел мен атақ, жоғары сапалы қызмет;

- ең қымбат қонақ үйлер бірегей орындар мен ғимараттарда, қалалардың тарихи орталықтарында орналасқан;

- қонақтарға қатысты қымбат қонақ үйлердің дәстүрлілігі мен талаптары;

- еуропалық Қонақ үйлерді автоматтандыру қонақпен жеке қарым-қатынасты алмастырмайды;

- қай жерде болмасын, Еуропада қонақ үйдің бөлінуі байқалады, бұл қымбат қонақ үйдің қонағы ешқашан басқа әлеуметтік мәртебедегі қонақпен кездеспейтініне әкеледі;

- сонымен қатар, Еуропалық қонақ үй нарығы ұсыныстың әртараптылығымен ерекшеленеді - арзан жол бойындағы қонақ үйлерден өте қымбат элиталық қонақ үйлерге дейін [3].

2) азиялық қонақжайлылық моделі еуропалыққа қарама-қайшы, бұл азиялықтардың сән-салтанатқа, керемет байлыққа, гигантизмге деген сүйіспеншілігінен көрінеді. Азияда әлемдегі ең биік (Шанхай), ең кең (Бангкок) және ең сәнді (Дубай) қонақ үйлер орналасқан. Егер Еуропада қонақ үй санаты оның сыйымдылығына кері пропорционалды болса, онда Азияда керісінше. Азия Люкс қонақ үйлерінің айрықша белгілері:

- ең сәтті орналасуы;

- бөлмелер мен қоғамдық үй-жайлардың үлкен ауданы;

- үлкен сыйымдылық;

- интерьерлердің, әсіресе қонақ үйлердің сыртқы көріністерінің сәнділігі мен байлығы;

- төмен (Еуропамен салыстырғанда) құны және қызметтердің қолжетімділігі;

- әртүрлі инфрақұрылым мен қосымша қызметтерді пайдалану мүмкіндігі;

- "all inclusive" және "Ultra all inclusive" қызмет көрсету жүйелерін кеңінен тарату.

3) американдық қонақжайлылық моделінің еуропалық және азиялық ерекшеліктері бар. Сонымен, Американың ірі қалаларының орталықтарында әдеттегі еуропалық қонақ үйлердің (стиль, кішігірім өлшем, жеке қызмет көрсету) талаптарына сәйкес келетін сәнді қонақ үйлер жиі кездеседі. Екінші жағынан, елдің негізгі курорттары мен туристік орталықтары азиялықтарға ұқсайтын қонақ үйлермен салынған (үлкен сыйымдылығы, сәнділігі, дамыған инфрақұрылымы) [4].

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Новиков, В. С. Инновации в туризме / В. С. Новиков. – М.: академия, 2017.
2. А. А. Бадин // Современная теория развития / ВолгГТУ. – Волгоград, 2019.
3. Роглев Х.Й. Основы гостиничного менеджмента: Учебник. - К.: Кондор, 2018.
4. Буйленко В. Ф. Туризм. – Рн/Д.: Феникс, 2019.

Нельде Д.Д., студентка группы Тур-рп-31

Научный руководитель – преподаватель колледжа ЭБП Николаева К.А.
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

ПУТИ РАЗВИТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ТУРИЗМА В Г. КАРКАРАЛИНСК

Каркаралинск – самый старый город Карагандинской области, который занимает важное место в экономической и культурной жизни развития области. Его история началась с небольшого степного поселка, уединившегося в долине горной речки, где в 1824 году была заложена крепость, а через три года она преобразовалась в казачью станицу. В 1869 году Каркаралинск стал уездным центром. Через город проходили великие караванные пути из Центральной Азии в Сибирь – Великий Шелковый Путь, также здесь проходила знаменитая Кояндинская ярмарка.

Каркаралинск является излюбленным местом отдыха для населения области и республики. Еще этот край называют жемчужиной Сарыарки или Казахстанской Швейцарией. Город обладает уникальными природными ресурсами, и имеет огромный потенциал для развития сферы туризма.

За 2019 год Каркаралы посетили более 20 000 туристов, услуги размещения которым оказали 23 предприятия размещения (дома отдыха, гостиницы и детские лагеря), готовые одновременно принять 2500 человек [1].

Основными местами размещения, которые наиболее популярны среди туристов, являются: Горный отель «Тасбулак», Профилакторий «Каркаралы», где можно поправить свое здоровье и Дом отдыха «Шахтер».

По территории Каркаралинского национального парка отработано 7 официальных туристских маршрутов. Среди этих маршрутов – 1 конный, 1- лыжный, 5 – пеших. Маршруты в основном летнего периода (познавательные, спортивные, флористические). Цель данных маршрутов является развитие внутреннего туризма, показ достопримечательностей Центрального Казахстана и ознакомление с природными и историческими достопримечательностями Каркаралинска.

Отдыхающим представляются услуги по прокату палаток, разбивке лагерей на природе, посещение музея природы и заповедника с дикими животными, услуги гидов-экскурсоводов по проведению познавательных экскурсий для отдыхающих: например маршруты на Шайтанколь (Чертово озеро), Озеро Бассейн, Пещеры первобытного человека, а также захоронения Золотого человека сакской эпохи, буддистского храма в Кентских горах — наиболее известные и популярные достопримечательности района [2].

В целях развития туризма на территории Каркаралинского государственного национального природного парка определены земельные участки, сдаваемые в аренду для

строительства и размещения объектов туризма. На сегодня по шести из 11 имеющихся земельных участков, заключены договоры сроком до 49 лет под строительство домов и зон отдыха.

В Каркаралы существует также реальная возможность развития спорта, например, зимних видов. Так, природные условия создают благоприятные условия для строительства горнолыжно-роллерной базы, включающий гостиницу, лыжную трассу, подъемник и всю другую необходимую инфраструктуру на склонах горы Бугылы. Также на территории Каркаралинского горно-лесного массива проводятся соревнования различного уровня по спортивному ориентированию .

В Государственном национальном парке природы г. Каркаралинска наряду с охраной и изучением природных комплексов одним из приоритетных направлений деятельности является развитие туризма и экопросвещение населения. Из всех видов туризма на территории Государственного национального парка природы преимущественным является экологический туризм.

Нами выделены следующие экотуристские достопримечательности г. Каркаралинск и его окрестностей, отраженные в таблице 1.

Таблица 1

Наиболее значимые экотуристские достопримечательности города Каркаралинск и его окрестностей

№	Объект	Характеристика
1	Музей природы	Музей находится в Каркаралинском национальном природном парке, в урочище «Тас булак». Двухэтажный деревянный дом состоит из выставочных залов флоры и фауны Каркаралинского края. В одном из залов музея расположен макет Каркаралинского Государственного Национального природного парка.
2	Озеро «Шайтанколь» (Чертово озеро)	Озеро находится в степном мелкосопочнике и считается горным водоемом. Об озере существует множество легенд и туристский поток к данному объекту растет с каждым годом.
3	Большая палата	Большая палата расположена к северу от г. Каркаралы, примерно в километре. Она представляет собой 8-10-метровое углубление в скале. Под навесом лежат крупные валуны. Здесь может укрыться от дождя и солнца экскурсионная группа в количестве 50 человек.
4	Три пещеры.	Три пещеры, или Пещера первобытного человека, расположенная в урочище Маликсай, в 3 км от г. Каркаралы. Это небольшой каменный каньон из гранитных плит и тремя входными отверстиями в подземелье.
5	Озеро «Бассейн»	Озеро «Бассейн» (четырёхугольная каменная ванна с отвесными краями-берегами) расположено на расстоянии 4.5 км к северо-западу от г. Каркаралы. Добраться до него. Пройти к озеру можно только пешком можно по маршруту «Каменная сказка», за 4 часа.
6	Большое озеро	Большое озеро находится в 2,5 километрах от Каркаралинска и в 1,5 километрах от турбазы. S-2,5 км ² , максимальная глубина – около 4,6 м. Озеро пользуется популярностью у туристских групп
7	Дом отдыха «Шахтер»	ДО «Шахтер» расположен на берегу озера Пашино в Каркаралинском горно-лесном оазисе. Живописная природа в сочетании с чистым лесным воздухом привлекает много отдыхающих в это дом отдыха. Особой популярностью пользуется горнолыжный комплекс канатно-кресельной дорогой.
8	Пик Жиренсакал	Пик Комсомола самая высокая точка Каркаралинского национального парка. Высота его надуровнем моря – 1403 м. Вершину Жиренсакала венчают 3 огромных каменных «башни».

9	Дом лесничего	Строение 1912-1913 гг. в районе села Комиссаровка. Деревянный дом построен и украшен резьбой по дереву Сметанкиным И.Я.
10	Кызылкентский дворец	Объект расположен в Кентских горах вблизи ключа Кызыл-Кент. Официальное название памятника – «Кызылкентский дворец», что означает «красная руда» или «красный город». Кызылкентский дворец на самом деле – буддистский монастырь.
11	Древний город Кент	Среди зеленых массивов высятся каменные колонны, одинокие валуны нависают над обрывами, каменные глыбы венчают остроконечные пики. Озера наполнены бирюзовой водой. В середине Кентских гор, открыт уникальный историко-культурный памятник бегазы-дандыбаевской эпохи. Древнему поселению археологи дали имя Кент. Это был крупный город площадью не менее 30 гектаров, и в нем проживало несколько тысяч человек.
12	Аулиетас	Гранитная скала, которая в результате процесса выветривания приобрела своеобразную причудливую форму. Является священным местом у местных жителей.
13	Суыкбулак	Родник Суыкбулак является лечебным местом. Вода в роднике слегка газирована от природы и бьет с небольшой силой около пол литра в секунду. Летняя температура воды составляет 6°С.

Все рассмотренные достопримечательности с каждым годом будут притягивать иностранных экотуристов в Казахстан. Кроме природных объектов в Каркаралинске много лесных рек (Большая и Малая Каркаралинка), степных (Жартас, Ашиколь, Бастыбай, Койтас, Тасколь, Шалкарбай) и горных озер. Уникальные достопримечательности Каркаралинского края, являются залогом туристского потенциала региона.

В настоящее время туристскими организациями Карагандинской области был разработан инвестиционный проект по созданию оздоровительной базы отдыха в Каркаралинском районе развития внутреннего туризма и включен в информационную базу Министерства туризма и спорта Республики Казахстан.

Развитие экологического туризма не требует больших капиталовложений, содействует сохранению природы и позволяет поднимать уровень жизни сельских жителей, вовлекаемых в туристский процесс. Надеемся, что Каркаралинский регион станет конкурентоспособной дестинацией, которую будут посещать тысячи туристов.

Список использованной литературы:

1. Буянов С. Чем привлекает туристов угольная столица Казахстана? - Центр деловой информации «Капитал», Режим доступа: <https://kapital.kz/gosudarstvo/63926/chem-privlekaet-turistov-ugolnaya-stolica-kazahstana.html>
2. Флек А.А. Исследование потенциала эколого-туристского рынка Республики Казахстан, II Международная научно-практическая конференция «Наука и современное общество: взаимодействие и развитие», г. Уфа, 2017.- С.237.

Нечаева Л.Е., ученица 9 класса

Научный руководитель – учитель биологии Шмидт Е.В.

КГУ ОШ № 2 г. Шахтинск, Карагандинская область, Республика Казахстан

НЕКОТОРЫЕ РЕДКИЕ И ИСЧЕЗАЮЩИЕ РАСТЕНИЯ КАРАГАНДИНСКОЙ ОБЛАСТИ

Научно-технический прогресс XX века вызвал бурный рост общего объема информации. Появились новые отрасли знаний, новые дисциплины обучения.

Ведущей формой инновационной деятельности в общеобразовательной школе выступает опытно-экспериментальная и исследовательская работа.

К. А. Тимирязев отмечал: «...Люди, научившиеся... наблюдениям и опытам, приобретают способность сами ставить вопросы и получать на них фактические ответы, оказываясь на более высоком умственном и нравственном уровне в сравнении с теми, кто такой школы не проделал».

Методика организации и проведения биологического эксперимента в условиях урочной и внеурочной работы достаточно разработана и освещена в ряде руководств (П.А.Генкель, Н.И.Матвеев, И.Г.Мураш, В.Ф.Натали и др.). В них отмечается, что биологический эксперимент должен отличаться субъективной новизной для учащихся, иметь практическую значимость и пробуждать их интерес к биологическим явлениям и процессам, осуществляться последовательно, реализовывать индивидуально-дифференцированный подход в обучении.

При прохождении многих тем из школьной программы очень важно, чтобы сами школьники участвовали в научных исследованиях и экспериментах. Могли предлагать практическое применение того или иного результата научно - исследовательской деятельности.

При прохождении в школе разделов по охране растений, мы предложили изучить биоразнообразие растительного сообщества своего района.

В своей научно – исследовательской работе мы подробно изучили биоморфологические особенности и распространение прострела раскрытого на территории Карагандинской области.

Редкие и исчезающие растения Казахстана подлежат специальной охране. В республике их около 600 видов, значительная часть которых включена в Красную книгу РК. Для того, чтобы наиболее полно использовать редкие и исчезающие растения в практических целях, необходимо, прежде всего, изучать их распространение и биоморфологические особенности.

В степной части прострел раскрытый встречается на суходольных лугах, в мелкосопочных лугах, на понижениях, кустарниковых зарослях, склонах сопков.

Здесь кустарниково-травянистая растительность представлена кустарниками: таволгой трехлопастной (*Spiraea trilobitae*) и таволгой зверобоелистной (*Spiraea hypericifolia*).

В сложении растительности, помимо прострела раскрытого участвуют полынь Маршалловского (*Artemisia marschalliana*), прострел желтеющий (*Pulsatilla flavescens*), бессмертник песчаный (*Helichrysum arenarium*), оносма простейшая (*Onosma simplicissimum* L.), василек Скабиоза (*Centaurea scabiosa* L.) и др..

В кустарниково-разнотравной ассоциации прострел раскрытый встречается в большом количестве. На контрольных участках зарегистрированы растения, нуждающиеся в охране: бессмертник песчаный (цмин) (*Helichrysum arenarium* (L.) Moench.), прострел желтеющий (*Pulsatilla flavescens* (Zucc.) Jus.), таволга трехлопастная (*Spiraea trilobitae* L.).

Местообитание прострела раскрытого приурочено к открытым участкам суши суходольных лугов. Контрольные участки мы расположили в долине высохшей реки.

В сложении растительности помимо прострела раскрытого участвуют злаки: схизмус арабский (*Schismus arabicus* Nees.), ковыль сибирский (*Stipa sibirica* (L.) Lam.), овсяница бороздчатая (*Festuca sulcata* Hack.), лисохвост луговой (*Alopecurus pratensis* L.).

К растениям, нуждающимся в охране, здесь относятся: тюльпан понижающийся (*Mulipa patens* Agardh.), адонис волжский (*Adonis wolgensis* Stev.).

Сохранность этих видов растений связана с тем, что на склонах сопков отсутствуют места пастбищ и именно эти районы не подвергаются вытаптыванию животных.

Приуроченность прострела раскрытого (*Pulsatilla patens* (J.) Mill.) связана с густыми кустарниковыми зарослями, в которых он сохранился от уничтожения населением в ранне - весенний период.

В результате проведенных полевых работ и изучения ареалов исследуемых видов, нами составлен список растений и они распределены по семействам.

Для определения видового состава растений использовались иллюстрированные определители Байтенова М.С.

Определение численности видов растений мы производили на пробных (или учетных) площадках, величина которых зависит, прежде всего, от величины доминирующих растений. Все результаты пересчета особей на площадках заносили в геоботанический бланк в виде средних количеств особей.

Таким образом, была проведена работа по изучению распространения некоторых редких и исчезающих растений Карагандинской области.

Были изучены некоторые биологические особенности охраняемых растений.

Несмотря на проводимые исследования и принятие практических мер по охране редких и исчезающих растений Карагандинской области, работа по их изучению считается недостаточной. Необходимо проводить дальнейшее изучение флористического состава Карагандинской области, получать новые сведения о распространении и местонахождении новых редких видов растений. Для изучения и сохранения биоразнообразия редких и исчезающих растений, во внеурочной деятельности ученикам предлагаются туристические маршруты, где можно привлечь внимание к природе родного

края, к проблемам сохранения природного богатства. В них ученики могут самостоятельно изучить места произрастания популяций растений, сделать фотографии изучаемых объектов, описать морфологические особенности. Кроме того, гербарии, которые ученики собрали при изучении редких и исчезающих растений в нашем регионе, можно использовать как учебный материал во время уроков.

Рисунок 1 Таволга трехлопастная *Spiraea trilobatae* L.

Рисунок 2 а) прострел желтеющий *Pulsatilla flavescens* (Zucc.) Jus. б) адонис волжский *Adonis wolgensis* Stev.

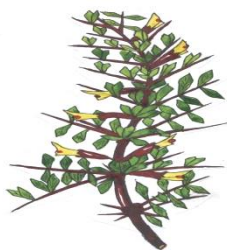

Рисунок 3 Карагана *bongardiana* (Fisch. Et

Бонгарда *Caragana* С.А.Мей.) Pojark. Бонгард

караган

Список использованной литературы:

1. Абиев С.А. Неувядающая ботаника /газета Экологический курьер/Алматы, 2002 год, №11.
2. Байтенов М.С.В мире редких растений, Алма-Ата, 1985 год
3. Байтенов М.С. Флора Казахстана. Иллюстрированный определитель семейств и родов. «Ғылым», Алматы, 1999 год, т.1.
4. Дисембаев Р.А. Перспективы Казахстана в Плана выполнения решений Всемирного Саммита устойчивого развития /Экология и устойчивое развитие/, Астана, 2003 год, №3.
5. Красная книга Казахстана, Алма-Ата, 1990 год.
6. Кирилинская Л.В. Волшебное путешествие по стране Казахстан, Шикула и К, Алматы, 2003 год.
7. Шукуров Э.М. Оценка экосистем – ключ к стратегии выживания /Экология и устойчивое развитие/ Астана, 2003г., № 4

Оразбаева Г. К. группа 3 – М60

Магистрант по специальности 11.04.04. «Электроника и наноэлектроника»
«Томский государственный университет систем управления и радиоэлектроники»

ТЕХНИЧЕСКОЕ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ, КАК ВЕКТОР РАЗВИТИЯ РЕГИОНАЛЬНЫХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ В КАЗАХСТАНЕ

Множество людей сегодня мигрируют из села в город. Им тяжело устроиться на работу. Каждый молодой человек должен иметь возможность, не отрываясь от работы, получить профессию и образование. Образование должно давать молодежи не только знания, но и умение их использовать в процессе социальной адаптации. (Послание Президента народу Казахстана Социально-экономическая модернизация – главный вектор развития Казахстана, 27 января 2012 г.)

Решающим фактором социально-экономического развития страны в условиях нарастающей конкуренции в мировой экономической системе и становления новой экономики, основанной на знаниях, является качество образовательных услуг и приобретаемых человеком профессиональных навыков. Формирование передовой национальной образовательной системы является одной из ключевых задач, поставленной Главой государства Н.А. Назарбаевым в Послании народу Казахстана «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» [1].

За годы Независимости в Казахстане создан крепкий фундамент социального государства. Объективно Казахстан вплотную приблизился к качественному уровню социального развития средневропейских стран. Стандарты жизни казахстанцев неуклонно повышаются. Но существенным вопросом является то, насколько эффективно наши граждане используют плоды стабильности и благополучия. Глава государства 27 января выступил в Парламенте с Посланием народу Казахстана «Социально-экономическая модернизация – главный вектор развития Казахстана». Казахстану жизненно важно найти оптимальный баланс между экономическими успехами и обеспечением общественных благ. Именно в этом я вижу ключевую задачу социально-экономической модернизации.

Актуальность научного доклада заключается в том, что развитие экономики и повышение социального уровня зависит от модернизации образовательной системы ТиПО.

Научно практическая значимость данного доклада открывает новые пути и решения проблем в становлении технического и профессионального образования и открывает понимание, что вектором развития региональных социально-экономических систем в Казахстане является ТиПО.

Анализируя ежегодное послание главы государства и сравнивая тенденцию сегодняшнего образования не понаслышке, а являясь его участником мне бы хотелось указать основные тенденции на сегодняшний день с момента намеченных задач, а так же предложить новые пути в модернизации ТиПО.

Поэтому одним из ключевых факторов успеха всего модернизационного процесса обучения специалистов и рабочих является успешность сотрудничества и развития производственной отрасли.

Предлагаю на рассмотрения основные пути решения:

- 1) оптимизация образовательных учреждений вблизи производственных секторов, остро нуждающихся в кадрах (дуальная система обучения);
- 2) модернизация учебной литературы поиск новых отечественных авторов среди преподавателей общетехнических и специальных дисциплин;
- 2) создание учебной базы для печати основных учебников за счет финансирования МОН РК для широкого пользования учебными заведениями;
- 3) создание интернет банка ТиПО для учебных литератур и других источников связанных с учебным процессом;

4) ужесточить контроль за выпуском специалистов обучающихся по государственному заказу, создать ведомство совместный контроль через налоговые службы, эмиграционные службы и т.п.;

5) повышение эффективности, престижа и доступности образовательных услуг, через СМИ;

6) поднять престиж казахстанской модели образования.

В рамках реализации предложенных решения дает укрепить образование и экономику в целом страны и выход на более новый уровень и осознание каждого гражданина, что он является частью модернизации и становления государства.

Важно создать модель общенациональной казахстанской модели образования ТиПО. При этом нельзя допускать существенных разрывов в качестве образовательных услуг, предоставляемых частными и государственными учреждениями образования.

На сегодняшний день работа по созданию и развитию ТиПО идет полным ходом. Нельзя утверждать, что нет организационных служб, не ведется работа по внедрению различных моделей обучения в ТиПО, например: дуальное, модульное, кредитная технология обучения все эти модели внедряются целесообразно на дальнейшую перспективу, но необходимо вестись мониторинг эффективности использования с целью закрепления на долгосрочное использование.

Так же ведется повсеместное рассмотрение, и открытие новых востребованных технических специальностей связано с прогрессивным развитием науки и техники. Но недостаток учебной базы и сотрудничества с производственными секторами тормозит процесс развития все более новых производственных регионов и секторов, которые могли бы полностью поднять экономику страны и открыть новые рабочие места для населения. Основная масса учреждений ТиПО (80%) находится в городах. Соответственно, 90% всех учащихся ТиПО приходится на городские учебные заведения, что создает значительную нагрузку на них.

Наибольшее количество учебных заведений ТиПО сконцентрировано в Южно-Казахстанской области (92), городе Алматы (83) и Восточно-Казахстанской области (81). Наименьшее - в Мангистауской (24), Атырауской (25) и Северо-Казахстанской (27) областях.

Существуют региональные дисбалансы в отношении нагрузки на учебные заведения ТиПО. В западной части страны наблюдается наибольшая нагрузка на учебные заведения ТиПО. В Мангистауской области в среднем на каждое учебное заведение приходится 932 учащихся, в Южно-Казахстанской области этот показатель составляет 787, в Кызылординской, Атырауской и Актюбинской – 726, 720 и 715 соответственно. Также наблюдается повышенная нагрузка на учебные заведения крупных городов: в Астане – 785 и в Алматы – 733.

В ближайшие 10 лет количество поступающих в колледжи и вузы увеличится в связи с ростом количества детей школьного возраста. На данный момент в 9 классе обучается около 223 тысячи учащихся, в 5 классе 253 тысяч, а в 1 классе 316 тысяч детей.

На сегодняшний день в Казахстане численность педагогических работников в системе ТиПО составляет 43 112 человек, из них 37 489 преподавателей (87%) и 5 623 мастеров производственного обучения (13%). Десять лет назад численность работников в системе ТиПО составляла 27 686, что ниже текущего количества на 26%. Высшую категорию имеют 9 994 преподавателей и 574 мастеров производственного обучения, соответственно 26,7% и 10,2% от их общего числа.

В европейских странах для 71% населения ТиПО имеет позитивный имидж. Только 22% населения Казахстана считает ТиПО престижным и поэтому в стране наблюдается перекоп в сторону высшего образования (Cedefop, 2014). О низком престиже ТиПО в Казахстане свидетельствует доля охвата молодежи ТиПО в возрасте от 15 до 24 лет (16,6%)[2].

Опыт развития ТиПО в различных странах показывает, что не существует единой и универсальной модели построения эффективной системы ТиПО. Страновые системы

ТиПО в значительной степени разнятся по количественным и качественным характеристикам. На основе изучения международного опыта государственной политики в сфере развития ТиПО можно выделить основные приоритеты, которые соблюдались странами для достижения его эффективного развития, и используемые инструменты.

Анализируя над профессиональным образованием сегодня как условие достижения качественной подготовки специалистов необходимо воссоздать новую образовательную модель на международном уровне, которая будет признана «Общенациональная казахстанская модель обучения в ТиПО». Я верю, что мы общими усилиями создадим новую модель казахстанского образования, который поднимет еще выше социально-экономическую систему в Казахстане.

Список использованной литературы:

1. Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее», Астана, январь 2012. Режим доступа: <http://www.akorda.kz/ru/addresses/>
2. Стратегия развития некоммерческого акционерного общества «Холдинг «Кәсіпқор» на 2012–2021 годы
3. [addresses_of_president/page_215750_poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-nazarbaeva-narodu-kazakhstana-17-yanvaryya2014-g](http://www.akorda.kz/ru/addresses_of_president/page_215750_poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-nazarbaeva-narodu-kazakhstana-17-yanvaryya2014-g) Дата обращения: 21.12.2015
4. Статья Главы государства «План нации – Путь к казахстанской мечте» Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-plan-nacii-put-k-kazahstanskoi-mechte 6 января 2016 Дата обращения: 21.12.2015
5. Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы. Режим доступа: <http://www.edu.gov.kz/ru/strategy/gosudarstvennaya-programma-razvitiya-obrazovaniya-respubliki-kazakhstan-na-2011-2020-gody> Дата обращения: 21.12.2015

Пахомова Н.В., студентка группы Тур -11НП

Научный руководитель – магистр, ст. преподаватель Гарипова А. А..

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ПОДГОТОВКЕ КАДРОВ ДЛЯ ТУРИСТСКИХ ДЕСТИНАЦИЙ

Под туристской дестинацией принято считать место с наличием границ. Границы подразумеваются как реальные или умозрительные, так и физические, политические, рыночные, способные служить аттрактивности потоков туристов за счет собственных ресурсов. В мире принято относить к дестинациям места с историческим и культурным потенциалом, которые процветают за счет туристов.

Но на сегодняшний день встает острая проблема подготовки кадров для туристских дестинаций. Интеллектуальный потенциал требует формирования узкоаспектированных знаний, что само по себе для региональных ВУЗов является задачей очень непростой, но вполне решаемой.

Казахстан, имея богатое наследие, имеет достаточно конкурентоспособный потенциал для развития как внутреннего, так и въездного туризма. Если мы посмотрим долю в мировом обороте тур услуг, то можно сказать, что ее величина не так уж и презентабельна.

Рассуждая о проблеме формирования имиджа территорий стоит сказать, что со стороны государства ведется долгосрочная работа в виде разработок перспективных программ развития туристской отрасли Казахстана.

Несмотря на все кризисы до пандемического сценария, можно сказать, что отрасль в целом стабильно развивалась. Тому подтверждение статистические показатели, которые говорят о наращивании потока туристов в страну.

Наибольшее количество посетителей было из России – 30,2%, из Узбекистана – 18%, из Кыргызстана – 12,3%, из Турции – 11,3%, из Украины – 8,5%.

Основной статьёй расходов посетителей являлись транспортные расходы на международные перевозки – 65,8% и проживание в местах размещения – 12,7%. Незначительная часть расходов приходится на покупку товаров – 8,7% и питание – 8,3%.

Таблица 1.

Исходя из таблицы, мы видим, что посещение культурных мест остается приоритетным (см. таблица 1).

Но проблема подготовки кадров остается актуальной на сегодняшний день. Факторность необходимости подготовки кадров основана на следующем:

- Не правильное позиционирование или недопозиционирование территорий, с учетом всех аттрактивных особенностей.
- Активное строительство новых высококлассных отелей, предлагающих широкий спектр услуг иностранным приезжим и соотечественникам.
- Активное вхождение на рынок международных гостиничных цепей.
- Появление новых брендов среди отечественных туроператоров.

Изменения в платежеспособности в спросе на туристские услуги в сочетании с процессами возрождения национальной культуры сегодня формируют новый туристский рынок Казахстана и являются стимуляторами увеличения притока туристов. Однако внутренний туризм набирает обороты своей популярности, главный стоп-фактор в развитии этносоответствие между ценой и качеством туристских услуг. [1]

Если ценообразование это отдельная тема для исследования и дискуссий, то качество формируется непосредственно кадровым потенциалом.

На глобальном уровне, дестинации, представляющие историческую и культурную ценность, живут и процветают за счет средств, получаемых от туристов. гости посещают музеи, дворцы, театры, рестораны, покупают сувениры, подарки — и оставляют туристской дестинации (а, следовательно, и бюджету) хорошие деньги. привлекательные естественные условия без туристской инфраструктуры являются для большинства туристов неинтересными. современный турист характеризуется достаточно высокими требованиями к комфорту.

Рассматривая вопрос кадровой подготовки, необходимо отметить, что в данном вопросе достаточно важна подходящая психологическая подготовка студента к осваиваемой профессии. Говоря о казахстанском гостеприимстве, знаменитом во всем мире, необходимо основываться хотя бы уже из этой аттрактивной составляющей, которую необходимо правильно имплементировать. [2]

Важна психология общения и умение взаимодействовать с разными типами клиентов, так как это одна из основных составляющих успеха или неуспеха предприятия туризма. Имеют значение такие качества как коммуникабельность, опрятность и аккуратность, доброжелательность, стрессоустойчивость и даже артистизм, последний является определенно трендом новой креативной экономики.

Так называемый «айсберговый эффект» при отрицательном восприятии турпродукта. Как показывает практика, если реакция туристов на продукт туристской дестинации будет отрицательной, никто не будет владеть полной и достоверной информацией об этом.

Если обратиться к статистике, то только четверо из ста неудовлетворенных потребителей опубликуют свое недовольство на просторах социальных сетей. Следовательно, прилагаемые чрезмерные усилия для обеспечения спроса на свой продукт, в конце концов, окажутся бесполезными, так как ни одна система не выдержит столкновения с айсбергом. И что самое примечательное, в большинстве случаев недовольство это результат, сформированный в основе которого лежит человеческий фактор.

На сегодняшний день, проблема подготовки кадров достаточно объемна. Необходимо проводить больше семинаров и практических занятий, приглашая действующих работников турбизнеса.

Также актуальна языковая и страноведческая подготовка, необходимо обучить специализированным компьютерным программам, ознакомить с поисковыми системами, технологиями бронирования и коммуникации. Важны и основы юридической грамотности, так как часто кроме подписания договора с клиентом, может возникнуть необходимость в разрешении конфликтных ситуаций. [3]

Как и в любой из отраслей сферы услуг, кадры в туризме действительно решают все. Противоречие, на первый взгляд скрытое от системы подготовки кадров, состоит в том, что туризм — одна из немногих сфер деятельности, которая позволяет успешно использовать практические навыки без соответствующей теоретической базы.

Список использованной литературы:

1. Аленова Е.А. Маркетинговый механизм формирования туристской территории (на примере Южного подмосковья). М.: Теимс, 2016.
2. Джанджугазова Е.А. Маркетинг туристских территорий, М.: Академия, 2017.
3. Панкрухин А.П. Маркетинг территорий, спб Питер, 2019.

Петрова С.А., студентка группы МТ(ФМ)1-О/Бп/ЧБ19
Арсентьева Е.Г., студентка группы ГМУ(ГЧП)1-О/Бп/ЧБ19
Научный руководитель – к.э.н., доцент Лебединцева Т.М.
Чебоксарский кооперативный институт (филиал) Российского университета
кооперации, г.Чебоксары, Российская Федерация

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Вопросами организации образования на международном уровне занимается целый ряд международных организаций: ЮНЕСКО, Совет Европы, ОЭСР, Российский центр международного научного и культурного сотрудничества и другие. В ведении перечисленных организаций, роль которых сложно переоценить, находятся вопросы заключения специальных международных соглашений о взаимном признании дипломов, разработка специальных программ, помогающих студентам разных стран присоединиться к сложившейся системе образования в выбранной стране.

Следует рассмотреть структуру и формы деятельности отдельных международных образовательных организаций.

ЮНЕСКО в системе ООН является основным звеном и главной площадкой для международного сотрудничества в области образования. На данную организацию возложена ответственность "содействовать укреплению мира и безопасности путем расширения сотрудничества народов в области образования, науки и культуры в интересах обеспечения всеобщего уважения справедливости, законности и прав человека, а также основных свобод, провозглашенных в Уставе ООН, для всех народов без различия расы, пола, языка или религии". Таким образом миссия ЮНЕСКО является прежде всего этической и направлена на достижение идеалов.[34]

Направления деятельности, охваченные этой организацией включают:

- политика, планирование и администрация образования (27,9% проектов)
- подготовка кадров (14,1% проектов)
- научное, техническое и профессиональное образование (13,5%).

В вопросах политики, планирования и администрации образования деятельность ЮНЕСКО сосредоточена на таких темах, как научные исследования, реформы образования, инфраструктура учебных заведений.

Можно определить три основных направления деятельности ЮНЕСКО в сфере образования:

- нормативная деятельность, которая предусматривает выполнение Рекомендации о техническом и профессиональном образовании (ранее пересмотренной), посредством исследования вопросов национальной политики при тесной координации между образованием, подготовкой кадров и занятостью;

- укрепление инфраструктур на национальном уровне, включающее подготовку преподавателей технических вузов, разработку программ на национальных языках, использование национальных ресурсов государств для осуществления ремонтных и строительных работ в отношении учебных помещений, оборудования и т.д.

- информационный обмен, который осуществляется через распространение специализированных справочников, перечней, бюллетеней, итогов исследований, которые отражают последние тенденции развития образования.

Выполняя свои программы, ЮНЕСКО помогает созданию прочных основ планирования образования, повышению эффективности процесса образования и увеличению его вклада в процесс развития личности и экономического, социального и культурного развития.

Эта задача выполняется в различных формах подразделениями ЮНЕСКО на национальном, региональном и международном уровнях.

Отделы ЮНЕСКО в штаб-квартире в Париже, а также находящееся в Женеве Международное бюро просвещения (МБП), региональное бюро ЮНЕСКО, Международный институт планирования образования (МИЛО) занимаются подготовкой специалистов по планированию и администраторов в области образования многих стран мира.

Этой же цели служат публикации Службы печати ЮНЕСКО и такие периодические издания, как журнал "Перспективы", который выходит на шести языках. Кроме того, существуют два региональных центра: Европейский центр по высшему образованию

(СЕПЕС) в Бухаресте и Региональный центр высшего образования в Латинской Америке (КРЕСАЛК) в Каракасе, располагающие каждый центром информации и документации.

Наконец, созданный в 1952 г. в Гамбурге Институт ЮНЕСКО по образованию, не являющийся составной частью ЮНЕСКО, но тесно с ней связанный, располагает Центром документации, ставшим централизованной службой информации по непрерывному образованию.

Еще одной организацией активно занимающейся вопросами международного образования является Совет Европы (СЕ). Он был основан в 1969 г. и является старейшей международной межправительственной политической организацией на Европейском континенте, членами которой являются 40 европейских государств

С самого начала своей работы СЕ уделял огромное внимание вопросам образования, общее руководство данной деятельностью в рамках СЕ осуществляет Совет по культурному сотрудничеству (Council for cultural cooperation -ССС). Сотрудничество в области образования и культуры в рамках Совета установлено на регулярной основе между 51 страной.

Список проектов, осуществленных СЕ достаточно обширен, так например в рамках деятельности Совета по культурному сотрудничеству был реализован проект по среднему школьному образованию, в котором на первый план выдвигались роль и значение среднего образования в подготовке молодежи к высшему образованию и получению профессий, к миру труда и мобильности.

Приоритеты СЕ в этой области включали доступ к высшему образованию, признание эквивалентности дипломов и квалификаций, законодательную реформу в области высшего образования в странах Центральной и Восточной Европы.

Организация экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) также участвует в регулировании сферы образования на наднациональном уровне. ОЭСР объединила страны поддерживающие демократические принципы и имеющие рыночную экономику. В качестве своей основной миссии ОЭСР определяет в основном экономические цели, такие как поддержание стабильного экономического роста, рост занятости населения в экономике, улучшение качества жизни, содействие росту мировой торговли, обеспечение долгосрочной финансовой стабильности.

Членами данной международной организации являются страны Европы, Австралия, Япония, Мексика, Новая Зеландия, Корея, США, Турция (всего 30 стран).

Стоит отметить, что в мае 2007 года страны – члены ОЭСР согласились пригласить Чили, Эстонию, Израиль, Россию и Словению к обсуждению их присоединения к организации, а таким странам как Бразилия, Китай, Индия, Индонезия и ЮАР предложили расширенное сотрудничество с возможным дальнейшим присоединением к ОЭСР.

Кроме вопросов экономического сотрудничества ОЭСР уделяет большое внимание вопросам образования, которыми в рамках этой организации занимается Директорат образования. Деятельность Директората осуществляется по четырем основным направлениям: дошкольное и школьное образование; высшее образование; обучение взрослых; образование, экономика и общество; исследования и управление знаниями.

Директорат образования в рамках ОЭСР реализует сегодня такие программы, как Программа оценки международных студентов (Programme for International Student Assessment – PISA); Программа управления в высшем образовании (The Programme on Institutional Management in Higher Education – IMHE); Программа планирования и разработки образовательных услуг (Programme on Educational Building – PEB); Программа исследований и инноваций в образовании (Centre for Educational Research and Innovation – CERI).

В области высшего образования и обучения взрослых ОЭСР готовит специальные обзоры по развитию высшего образования в странах-членах и руководства по международному образованию, обзоры по обучению взрослого населения, электронному

обучению. Программа ИМНЕ по институциональному менеджменту в высшем образовании нацелена на решение вопросов, связанных с ролью высшего образования в региональном развитии, ролью государственного и частного финансирования высшего образования, тенденциями роста популярности международного и дистанционного образования.

ОСЭР имеет обширную базу данных, где находят отражение образовательные статистические показатели. Основу формирования данной базы составляют данные, которые предоставляют национальные органы статистики и министерства образования с учетом международных стандартов, определений и принятой международной классификации. Указанная база данных включает:

- ежегодные данные о количестве выпускников учреждений образования;
- данные о политических инструментах, которые оказывают влияние на число выпускников, человеческие и финансовые ресурсы, вкладываемые в сферу образования;
- данные о структуре системы образования, экономическое и социальное влияние образования.

Основной целью формирования базы данных является создание и опубликование показателей и проведение анализа по развитию образования и его влияния. Основными публикациями, основанными на этой базе данных являются отчеты «Взгляд на образование» и «Анализ образовательной политики».

В Российской Федерации существенное содействие в вопросах получения образования, изучения и распространения русского языка и культуры занимается Российский центр международного научного и культурного сотрудничества, созданный в 1925 году.

В числе основных направлений деятельности организации можно отметить такие, как: обеспечение положительного образа России в мире; содействие развитию связей соотечественников с родиной и взаимодействие с русскоязычными диаспорами за рубежом; укрепление позиций русского языка в мире; пропаганда российского высшего образования; развитие сотрудничества в области культуры, науки и бизнеса. Росзарубежцентр имеет 76 представительств в 72 странах мира.

Таким образом, в данной главе нами рассмотрены основные тенденции, которые сложились на современном этапе развития в культурной, социальной и экономической сфере под влиянием процесса глобализации, определены основные цели, принципы, ориентиры и черты глобального образования и рассмотрена деятельность в сфере международного образования ряда международных организаций.

Список использованной литературы:

1. Куцых Д.Е. Мировой рынок образовательных услуг: современные тенденции развития и политика России // Гуманитарные исследования в Восточной Сибири и на Дальнем Востоке. – 2018. – 3(23). – С.130–135.
2. Любецкий В.В. Мировая экономика и международные экономические отношения: учебник / В.В. Любецкий. - М.: НИЦ ИНФРА-М, 2019. - 350с.
3. Лунько М.Е. Факторы и особенности развития мирового рынка услуг // NovaInfo. – 2019. – 24-1.
4. Ориентир — мировой рынок образования [Электронный ресурс] / Эксперт онлайн. – Официальный сайт журнала Эксперт. – URL: <http://expert.ru/ural/2013/48/orientir--mirovoj-ryinok-obrazovaniya/> (дата обращения 8.03.2021).

Рысбеков А.Е., магистрант группы ТУР-11НП
Научный руководитель – магистр, ст. преподаватель, Гарипова А.А.
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИМИДЖА ТУРИСТСКОЙ ДЕСТИНАЦИИ

Туристская дестинация – один из самых важных и определяющих элементов туристской системы. Дестинация это комплекс, который вобрал в себя всевозможные удобства, средства обслуживания и услуги для с учетом всевозможных нужд туристов.

Дестинация это компонентное сочетание, вобравшее в себя:

– достопримечательность (природные богатства или созданные человеком, т.е. то, что побуждает туриста совершать путешествие);

– комфортабельность (средства размещения, питания, досуговые учреждения и организации, а также розничная торговля и иные предприятия сферы услуг, включая банки, обменные пункты, услуги индустрии красоты, медицинские предприятия, т.е. не только обеспечение средствами размещения, но и создание максимально ощущения гостеприимства и минималистичности ощущения себя вне дома);

– доступность (если туристские дестинации располагаются на достаточно внушительных расстояниях от туристских рынков, то они подвержены снижению спроса на дестинацию, либо же может последовать и вовсе стагнация, так как потребуется более продолжительное время на посещение туристской дестинации.

Дестинация выступает и в качестве культурной ценности. Дестинация не подлежит сепарации, так как потребление туристского продукта обычно происходит непосредственно в месте его производства, соответственно потребителям услуги, то есть самим туристам необходимо быть в условиях самой дестинации. [1, С.24-28]

Сам по себе имидж региона или территории это достаточно сложный социально-психологический феномен, необходимым условием формирования которого являются такие свойства человеческой психики как восприятие и способность формирования ассоциативных представлений, частично здесь затрагиваются вопросы новой креативной экономики- экономики впечатлений.

Имидж туристской дестинации можно определить таким показателем как качество функционирования расположенных на нем субъектов хозяйствования, коммуникаций, системы обслуживания и т.п. На имидж туристской дестинации региона действуют и более гуманитарные, так называемые «мягкие» факторы, например, филологического происхождения.

Также фактором определения популярности имиджа территории определяется количеством упоминаний об этом регионе в СМИ. Качество предоставления информации о дестинации в СМИ определяет имидж дестинации. Этот момент определяет важность проникновения качественной и выгодной для имиджа региона информации в потоки СМИ. [2]

Продвижение имиджа туристской дестинации зависит от качества маркетингового инструментария, к примеру, если мы используем такой инструмент как реклама, то здесь необходимо уделить внимание созданию особенно положительных образов дестинации. Уникальность имиджа является аттрактивным инструментом привлечения и максимизации посетителей туристской дестинации.

Основной и приоритетной задачей социума является развитие и продвижение дестинаций. В данном процессе максимально нужно обратить внимание на развитие инфраструктуры туристской дестинации. В таком случае аттрактивность дестинации является индикативным показателем развития той или иной территории. Она имманентно предполагает целый ряд составляющих, которые определяют высокую конкурентоспособность региона (например, высокий уровень безопасности, сервиса, развитую инфраструктуру, рельефно выраженное культурное наследие и др.).

Приступая к созданию туристического имиджа региона, следует придерживаться следующих методологических принципов:

1. Туристский имидж передает не только природные или историко-культурные памятники, он также формируется в рамках определенной социальной группы, которая вследствие имиджирования распространяет свое влияние.

2. Другими словами, имидж региона в значительной степени зависит от его восприятия собственными гражданами. Именно поэтому имидж территории должен быть определенным, распространенным и понятным.

3. Туристский имидж региона во многом зависит от того, какие материальные и духовные ценности он экспортирует.

4. Учитывая многогранность представленных характеристик туристской дестинации, можно сказать, что полигамия в данном случае вызывает достаточные затруднения в формировании ее имиджа, ведь у каждой дестинации должен быть свой стержневой (ядерный) или базовый образ. Собственно данный образ и формирует успешность формирования имиджевой стратегии. При условии удачного определения такого базового образа, он предусматривает дальнейшее отделение и продуцирование вторичных и поддерживающих образов. [3]

Продуманный и эффективно сформированный имидж туристской дестинации достаточно лаконично сформированный имидж подразумевает, даже можно сказать проецирует объективные черты и качества своего прообраза. Например, генетические и культурные коды, архетипы и другие характеристики. Требуемая значительных капиталовложений на первых этапах, туристическая инфраструктура способна в довольно короткие сроки начать приносить реальные доходы в местные бюджеты.

Но туристская дестинация ни в коем случае не исключает составляющие сервиса. Нельзя говоря о формировании туристской дестинации упускать включение дополнительных отраслей хозяйства, такие как обеспеченность, продуктами питания посетителей дестинации, а также транспортными услугами, сувенирной продукцией местного производства. Сам по себе региональный туризм, выступая в качестве туристской дестинации, является достаточно непростой социально-экономической системой, профит которой достаточно гармонично вливается в местный экономический кругооборот и дает приумножающий эффект. [4]

На сегодняшний день, учитывая темпы глобализации и экономические прогрессы, туризм все еще остается одной из самых перспективных экономических отраслей. Туризм благоприятно влияет на динамику развития инфраструктуры, сервисной сферы, дает возможность привлекать иностранную валюту за счет эффективного использования природного, историко-культурного потенциала. Все регионы, каждый в отдельности уникален по сочетанию природных, исторических, этнических, экономических и социальных условий.

Анализ и подробное изучение регионального колорита приобретает особую важность в процессе формирования имиджа туристской дестинации. Необходимость формирования туристских дестинаций относительно регионального уровня будет иметь позитивный эффект относительно аттрактивности.

Список использованной литературы:

1. Ахтямов Т.М., Шкардун В.Д. Оценка и формирование корпоративного имиджа предприятия // Маркетинг в России и за рубежом. – 2013. - №3. – С.24-28.

2. Афонин И.В. Управление развитием предприятия: Стратегический менеджмент, инновации, инвестиции, цены / И.В. Афонин – М.: "Издательский дом Дашков и К", 2012. – 365с.

3. Биржаков М.Б. Введение в туризм. – СПб.: Питер, 2011. – 511 с.

4. Котлер Ф., Боуэн Дж., Мейкенз Дж. Маркетинг. Гостеприимство и туризм: Уч. для вузов /Пер. с англ. под ред. Р. Б. Ноздревой. – М.: ЮНИТИ, 2011. – 645 с.

КЕЙТЕРИНГ. ТӘЖІРИБЕ ЖӘНЕ БОЛАШАҒЫ

Мейрамханада, кафеде немесе басқа мамандандырылған мекемеде болмаса, адамдарды тамақ пен сусынмен емдеуді көздейтін кез-келген іс-шара тамақ дайындауға және ұйымдастыруға көп күш, уақыт пен ақшаны қажет етеді. Бақытымызға орай, қазір мұның бәрін өзіңіз жасаудың қажеті жоқ. Сіз тамақтану қызметіне хабарласа аласыз. Кез-келген ірі іс-шара, мейлі ол корпоративті кеш, үйлену тойы, зайырлы қабылдау, конференция, презентация және т.б. болсын, мұндай қызметтердің қатысуынсыз сирек кездеседі.

Уақыт өте келе "тамақтану" ұғымы көптеген қосымша мағыналарға ие болды. Қазір бұл көбінесе көшпелі Мейрамхана қызметі деп түсініледі, өйткені олар тапсырыс берушінің аумағында мейрамханаларға азық-түлік жеткізуге тапсырыс бере бастады.

Бүгінгі таңда бұрын іс-шарада тамақтануды ұйымдастыруға жауапты кейтерингтік агенттіктер іс-шаралар агенттіктеріне айналды (ағылшын тілінен. event-оқиға), басынан аяғына дейін бүкіл мерекенің кешенді ұйымдастырылуына жауап береді. Енді кейтердің міндеттеріне тұжырымдаманы әзірлеу, іс-шараның сценарийі мен шоу-бағдарламасын жазу, сайтты таңдау, суретшілер, декорация және басқалар кіреді.

Тамақтану мүмкіндіктері өте кең. Оның көмегімен сіз VIP адамдар үшін үлкен ресми қабылдауды, сондай-ақ шағын жеке кешті, табиғаттағы барбекюді немесе балалар мерекесін ұйымдастыра аласыз.

Кейтерингтің негізгі клиенттері-форумдар, семинарлар және тимбилдингтер өткізетін ірі бизнес, холдингтер мен корпорациялар. Олар тамақтану агенттіктері үшін тапсырыстардың 80% - ын қамтамасыз етеді. Қалған 20% - жеке іс-шараларға және үйдегі іс-шараларға тапсырыс беру.

Әрбір агенттік жұмыс істейтін бағыт пен баға сегментіне қарамастан, қызметтердің негізгі жиынтығына ие: мәзір құру және құнын есептеу; тестинг-тапсырыс берушілердің бағалауы үшін тағамдардың алдын ала дәмін тату; келісілген мәзір бойынша тағам дайындау; тағамдарды белгілі бір уақытта көрсетілген жерге жеткізу.

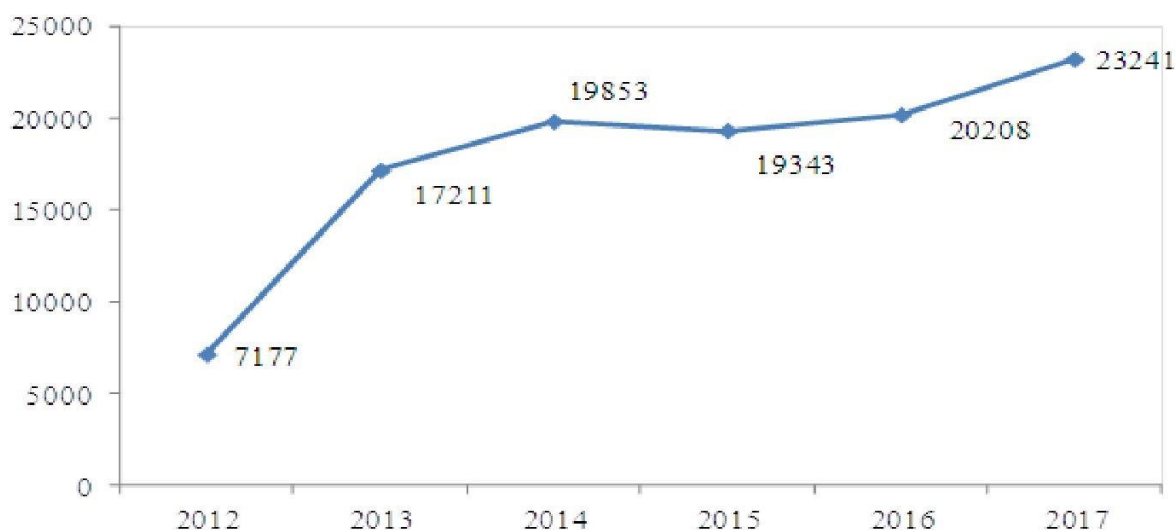
Кейтеринг агенттігінде қандай да бір оқиғаға (туған күн, үйлену тойы, корпоратив, конференция және т. б.) байланысты іс-шараны ұйымдастырған кезде қосымша опцияларға тапсырыс беруге болады.

Кейтеринг сценарийі-алдағы іс-шараның түріне (банкет, фуршет және т.б.) байланысты және қонақтар санын ескере отырып әзірленеді. Сценарийде мерекенің ұзақтығы мен басталу уақыты, үстелдер мен қосалқы жабдықтарды орналастыру әдістері, тамақ беру уақыты, тағамдарды ауыстыру және басқа да нюанстар анықталады.

Ыдыс-аяқтың, жабдықтың (мангалдар, грильдер, барбекю), тоқыма (шатырлар, дастархандар, майлықтар) және жиһаздың (үстелдер, орындықтар, этажеркалар және т.б.) қажетті жиынтығын жалға алу.), үстелдерді баптау.

Тамақтану түрлері қызмет көрсету орны, әдісі және олардың құны бойынша ерекшеленеді: мерекелік тамақтану (жеке мерекеде қонақтарды тамақтандыру немесе жалпы қалалық мерекеде сауда орны); көліктегі тамақтану (оның ішінде авиациялық кейтеринг немесе борттық тамақтану); әлеуметтік тамақтану (білім беру және медициналық мекемелер, корпоративтік тамақтану, түзеу мекемелерінде, армияда және т. б.); концерттік кейтеринг (Райдер әртістердің талаптарын орындау); VIP тамақтану.

Қазақстандағы қоғамдық тамақтандыру кәсіпорындарының көпшілігі шағын кәсіпорындарға жатады, және осы саладағы бәсекелестіктің артуына қарамастан, жалпы тамақ өнімдерін тұтыну қызметтері тұтынушылар тарапынан сұранысқа ие болады және пайдаланады, бұл қалай байланысты:

халықтың өмір сүру деңгейінің жақсаруымен, сондай-ақ қоғамдық тамақтану орындарында демалыс мәдениетінің дамуымен.

Бүгінгі таңда қазақстандық кейтеринг нарығы негізінен Астана және Алматы қалаларында шоғырланған. Алматы қаласының нарығына Қазақстандағы кейтеринг нарығының жалпы көлемінің шамамен 62% - ы, Астана қаласына-22% - ы тиесілі. Елорда емес өңірлер жиынтығында кейтеринг нарығы көлемінің тек 16% - ын құрайды. Қазақстан Республикасында мейрамхана бизнесінде мейрамханалар саны мен сапасы бойынша көшбасшы Алматы қаласы болып табылады. "РосИнтер" компаниясы жүргізген зерттеуге сәйкес, Алматыда 1356 қоғамдық тамақтану кәсіпорны, оның ішінде 354 мейрамхана бар. Қазақстан Республикасының елордасы - Астанада 2016-2017 жылдары - тұтыну секторының қарқынды даму кезеңінде көптеген заманауи сауда және ойын-сауық кешендері мен тамақтану орындары ашылды. Айта кету керек, Астана халық саны бойынша Алматыдан екі есе аз, ал қоғамдық тамақтану орындарының саны Алматыдан екі есе төмен - 637 (оның ішінде 196 мейрамхана). Ақтау да, Атырау да халық табысының жоғары деңгейімен сипатталады. Мұнай саласының дамуы осы қалалардың аумағында ауқатты адамдар мен орта таптың тұтынушыларының едәуір аудиториясының қалыптасуына ықпал етеді. Ал бұл, өз кезегінде, тұтынушылық қажеттіліктерді қанағаттандыруға бағытталған бизнесті дамыту үшін маңызды перспективалар ашады. Алайда, әзірше, мейрамханалар саны мен сапасы бойынша Қазақстанның басқа қалаларынан озып, Атырау мен Ақтау Астана және одан да көп Алматы нарықтарынан төмен тұр. Кейтеринг нарығына жыл сайын 15 жаңа ойыншының келуімен қатар өз қызметін тоқтататын ойыншылар саны одан да жоғары - жыл сайын шамамен 20 компания. Өндірістік және қаралық әлеуетке ие кейтерингтік компаниялар кейтеринг бойынша қызметтердің бәсекеге қабілеттілігіне және клиенттердің барынша толық қанағаттануына бағытталған бағытты ұстануға тиіс.

Қазақстанда кейтерингтік қызметтердің негізгі тұтынушылары корпоративтік клиенттер болып табылады, корпоративтік тапсырыстардың үлесі шамамен 70% - ды құрайды. Егер Қазақстанда кейтеринг нарығының пайда болу кезеңінде оның дамуының локомотиві шетелдік компаниялар болса, бүгінде кейтеринг нарығындағы корпоративтік тапсырыстардың 80% - ы қазақстандық компанияларға тиесілі. Қазақстандық кейтеринг нарығында үш басым сегмент ерекшеленеді:

- Көшпелі қызмет көрсету;
- Корпоративтік тамақтану;
- Борттық тамақтану.

Кейтерингтің барлық бағыттарының ішінде салтанатты оқиғалардың кейтеринг форматы ең тиімді болып қала береді: мұндағы табыстылық 25-30% - ға жетеді. Көшпелі

мейрамхана қызметін ұйымдастырудың жоғары рентабельділігіне қарамастан, сарапшылар кәсіпорындар мен ұйымдарға стационарлық қызмет көрсету сегментінің болашағы зор екенін атап өтті. Осылайша, соңғы бірнеше жылда қазақстандық қоғамдық тамақтандыру кәсіпорындары басшыларының басқару, оның ішінде стратегиялық басқару мәселелеріне қызығушылығы едәуір артты. Көптеген топ-менеджерлер маркетингтік стратегияларды әзірлеу және тәуекелдерді басқару бойынша арнайы тренингтерге қатысуға уақыт тапты, ең озық компаниялар дағдарысқа қарсы маркетингтік стратегияларын әзірледі. Бірақ қабылданған стратегиялар мен игерілген теориялар өзекті болмады, өйткені олар жаһандық жағдайда өмір сүруден гөрі өздерінің өндірістік және жергілікті дағдарыстарын жеңуге арналған. Инвесторлардың, серіктестердің, тұтынушылардың, өз қызметкерлерінің адалдығын сақтап қана қоймай, көптеген қазақстандық қоғамдық тамақтандыру кәсіпорындарының қарым-қатынасы ешқашан бірінші деңгейдегі басымдыққа ие болмаған маңызды. Бүгінгі таңда бизнесті сақтаудың кепілі компанияның ішкі ресурстарды мүмкіндігінше оңтайландыру қабілеті болған кезде, өз қызметкерлері маңызды капиталға айналады, ал ішкі маркетинг пен ішкі стратегиялық басқару ерекше мәнге ие болады.

Тамақтану қызметінің ерекшелігі мейрамхана ерекшелігінен түбегейлі ерекшеленеді. Мұнда ыдыс – аяқтарды дайындаудың, оларды сақтаудың, тасымалдаудың және қызмет көрсетудің басқа технологиясы бар-бұл стационарлық мейрамхана үшін мүлдем маңызды емес.

Бұл бірінші және басты айырмашылық.

Клиент үшін таңдау маңызды. Тамақтану компаниясының мәзірі стационарлық мейрамханаға қарағанда әр түрлі, бірақ "дала жағдайларының" ерекшелігін ескере отырып, көптеген тағамдар алдын-ала дайындалады, ал іс-шарада ол тек қызады. Екінші айырмашылық-далада, ас үйден тыс жерде жұмыс істеу мүмкіндігі. Бұл өте қиын, белгілі бір дағдылар мен дамыған схеманы қажет етеді.

Келесі айырмашылық-тартылған қызметкерлермен жұмыс. Көптеген тамақтандыру компаниялары тек штаттық емес, сонымен қатар даяшылармен, бармендермен және тіпті аспазшылармен жұмыс істейді. Дәстүрлі мейрамхана бұған үйренбеген. Мамандардың пікірінше, мұндай қызметкерлермен жұмыс істеудің қиындығы, ең алдымен, оны оқыту мүмкін емес. Тартылған қызметкерлер ешқашан штат сияқты стандарттардың тасымалдаушысы бола алмайды-олар бұған таңданбайды. Сонымен қатар, сыртта жұмыс істейтін даяшылар мейрамханаға қарағанда кәсіби болуы керек.

Мейрамханада даяшы шықты залы, берді тағам және кету үшін "кулисалар". "Кулис" Көшпелі қызмет көрсетуінде жоқ: онда үнемі клиенттердің көз алдында болуға тура келеді, демек – ұқыпты, өзіне сенімді болу керек. Мейрамхананың өз этикасы бар, мұнда бәрі реттелген, даяшы қандай жағдайда не істеу керектігін біледі. Онда, шығуда, әр жолы-жаңа алаң, тез және дұрыс әрекет ету қажет жаңа жағдайлар.

Стационарлық мейрамхананың иесі, бір жағынан, тамақтану ісін бастау оңайырақ. Оның өндірісі, аспазшысы, қызметкерлері, жабдықтары және жұмыс орындары бар. Алайда, тамақтану мен мейрамхана әр түрлі бизнес болғандықтан, ең үлкен қиындық өндіріспен де, жабдықпен де байланысты емес: ресторатор заттарға деген көзқарасын өзгертуі керек. Бұл көбінесе мүмкін емес: бағыт анықталған, ол таныс, сонымен қатар оны тек мекеме иесі мен жетекшісі ғана емес, сонымен қатар барлық қызметкерлер де өзгертуі керек. Сондықтан, бір жағынан, мейрамханада компанияны "нөлден" ашатын адам жоқ ресурс бар, екінші жағынан, бұл жағдайда жаңа бизнестің көзқарасын шектейтін тәжірибе ресурс ретінде әрекет етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. ҚР Статистика агенттігі 2017 жылғы жағдай бойынша
2. Эконометрика: оқу құралы/Н.К. Емелина, Н.Г. Козлова - Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті. Қарағанды, 2015.- 167с.

3. 2017 жылғы жағдай бойынша "ИМСИ Елим" маркетингтік компаниясының деректері Асанова А. Ж. қоғамдық тамақтану кәсіпорындарының қазіргі жағдайын талдау // ҚазҰПУ хабаршысы-Алматы қ., 2011

4. <https://lib.rosdiplom.ru/library/prosmotr.aspx?id=497431>

Степанов Н.Н., студент группы ЭК(ВЭД)1-О/Бп/ЧБ18

Васильева Г.В., студентка ЭК(НН)1-О/Бп/ЧБ18

Научный руководитель – к.э.н., доцент Лебединцева Т.М.

Чебоксарский кооперативный институт (филиал) Российского университета кооперации, г.Чебоксары, Российская Федерация

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ

Современная мировая торговля услугами это динамичная и быстроразвивающаяся сегодня сфера мировой экономики. Потребность в услугах сегодня прямо пропорциональна росту и развитию производства и насыщению мирового рынка товарами.

Сегодня в мире существуют страны, чья внешняя торговля услугами является основной частью общего экспорта, что является результатом влияния таких факторов, как углубление процессов международного разделения труда, научно – технический прогресс, рост социально – экономических потребностей населения.

Учитывая многообразие услуг, которые реализуются на международном рынке можно выделить специализированные рынки услуг (рисунок 1):

- финансовые услуги;
- транспортные услуги;
- туристические услуги;
- коммерческие услуги;
- телекоммуникационные и информационные услуги;
- образовательные услуги.

В последние десятилетия ускоренное развитие показывает глобальный рынок образовательных услуг. Мировой рынок образовательных услуг представляет собой совокупность образовательных услуг, потребляемых за рубежом гражданами разных стран, а также образовательных услуг, оказываемых иностранными учреждениями на внутренних рынках. Мировой рынок образовательных услуг условно объединяет в себе несколько сегментов. Основными сегментами являются языковые курсы, школьное обучение, высшее образование, дополнительное профессиональное образование и др. Соотношение иностранных студентов, обучающихся на разных сегментах мирового рынка образования различается от страны к стране.

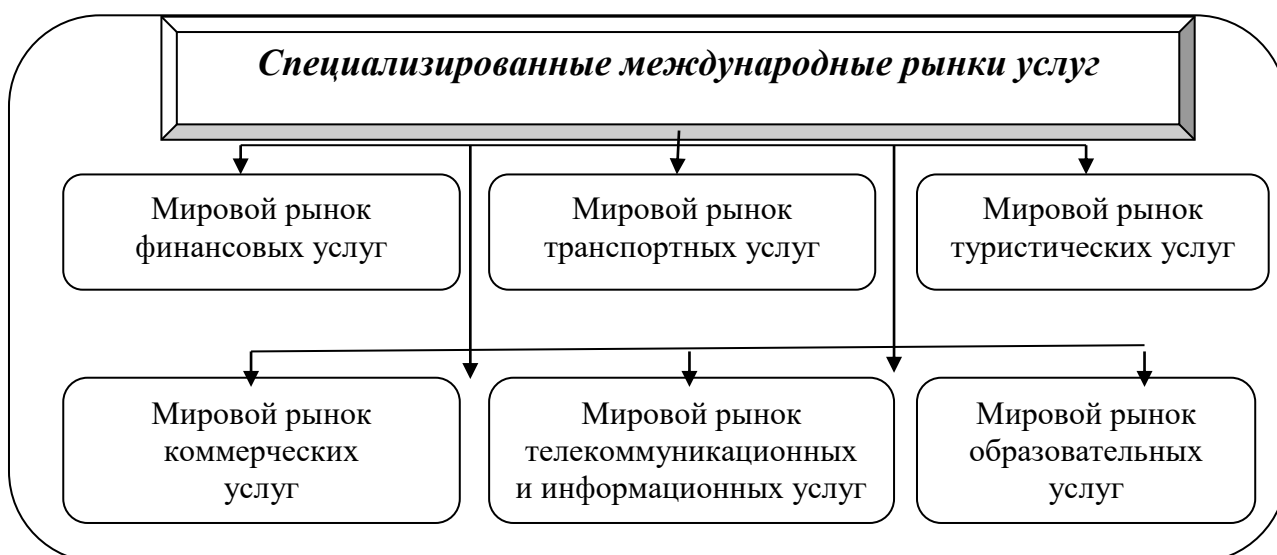

Рис. 1 Специализированные международные рынки услуг

В США большая доля приходится на обучение иностранцев в колледжах и университетах (784 тыс. в 2012 г.), в то время как на языковых курсах обучались 162 тыс. чел. В Новой Зеландии и ЮАР также превалирует число иностранных учащихся в университетах и колледжах. В Великобритании же обучающиеся на языковых курсах вдвоекратно превышают численность иностранных студентов, обучающихся по академическим программам, и в 10 – раз число школьников. В Канаде две трети иностранных студентов изучают английский и французский языки и лишь около одной трети получают высшее образование.

Следует отметить, что все сегменты мирового рынка образовательных услуг связаны между собой. При поступлении в иностранное учебное заведение необходимо владеть на должном уровне языком обучения. Для подтверждения знания иностранного языка иностранные студенты сдают специализированные языковые экзамены (например, TOEFL, IELTS, DALF, DELE, CELI и др.).

Таким образом, наблюдается тесная взаимосвязь двух сегментов – высшего образования и языковой подготовки. К тому же, многие университеты осуществляют языковую подготовку на собственной базе. Масштаб деятельности мирового рынка образовательных услуг, а также роль отдельных государств на данном рынке измеряется разными показателями. К ним относятся:

- численность иностранных студентов в мире и отдельных странах; – темпы прироста численности иностранных студентов;
- доля страны в мировой численности иностранных студентов;
- доход от обучения иностранных граждан; государственные расходы на образование;
- расходы на одного студента;
- доля иностранных студентов в составе всех обучающихся;
- контингент иностранных студентов по странам обучения;
- распределение иностранных студентов по вузам и специальностям и др.

Объем мирового рынка образовательных услуг достигает 100 млрд. долл. США. Эта цифра включает услуги международного высшего образования, дополнительного профессионального образования, языковых курсов, школьного образования и др. На международное высшее образование приходится половина объема данного рынка, причем, к 2015 году он может возрасти до 200 млрд. долл. Число иностранных граждан, получающих образование за рубежом, достигнет порядка 5 млн. чел.

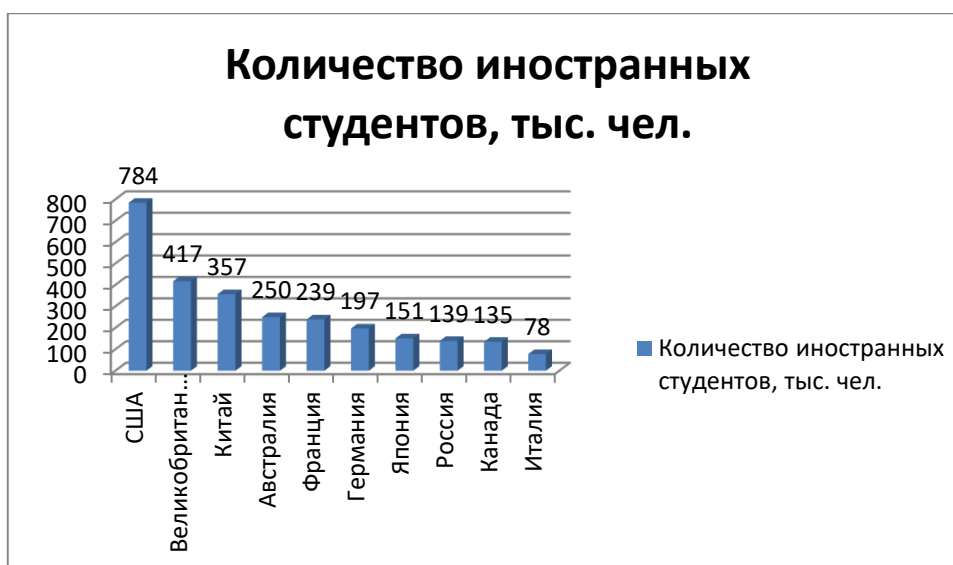

Рис. 2 Страны - лидеры по количеству иностранных студентов, тыс. чел.

Ведущими игроками на мировом рынке образовательных услуг являются США, Великобритания, Германия, Франция, Австралия, Китай, Япония, Россия и Канада. В силу исторических причин, а именно лидерства, прежде всего США и Великобритании в мировой экономике на протяжении столетий, английский язык превратился в язык делового и культурного общения, что позволяет всем англоязычным странам получать высокие доходы от обучения иностранных граждан английскому языку.

На английском языке разговаривают более 1,5 млрд. человек. Английский язык преподается на курсах в более чем 50 государствах мира. Благодаря высокой востребованности английского языка такие страны – лидеры сегмента языковых курсов, как Великобритания, Канада, США, Ирландия, Австралия, Мальта, Новая Зеландия, ЮАР привлекают колоссальное количество студентов и финансовых ресурсов. Так, численность обучающихся в вышеперечисленных странах составляет 1,3 млн. чел. в год, а доход от обучения иностранцев английскому языку составляет около 10 млрд. долл. США. Львиную долю на данном сегменте мирового рынка занимает США и Великобритания. На них приходится почти половина численности студентов и чуть более половины дохода, получаемого англоязычными странами.

В России сегодня основную часть иностранных студентов составляют жители стран СНГ (Таджикистан, Узбекистан и др.) и стран Африки.

В России содействием в наборе иностранных студентов в российские вузы, распространением русского языка и культуры занимается Российский центр международного научного и культурного сотрудничества.

Основными направлениями деятельности организации являются:

- обеспечение положительного образа России в мире;
- содействие развитию связей соотечественников с родиной и взаимодействие с русскоязычными диаспорами за рубежом;
- укрепление позиций русского языка в мире;
- пропаганда российского высшего образования;
- развитие сотрудничества в области культуры, науки и бизнеса. Росзарубежцентр имеет 76 представительств в 72 странах мира.

Список использованной литературы:

1. Шереги Ф., Дмитриев Н. М., Арефьев Л.Н. Научно-педагогический потенциал и экспорт образовательных услуг российских вузов (социологический анализ). Москва. Центр социального прогнозирования. 2002, с. 9-28.
<http://www.demoscope.ru/weekly/2003/097/analit03.php>

2. Официальный сайт: Российское образование для иностранных граждан
www.russia.edu.ru

3. Постиндустриальный переход в высшем образовании России: на примере анализа развития рынка образовательных услуг Северо-Запада РФ.
<http://www.csr-u/content/library/default.asp?shmode=10&ids=61&ida=1303>

Сарсембаева К.Е. ученица 11 «А» класса СОШ № 19 г. Темиртау
Научный руководитель – магистр, ст. преподаватель Абдурахманова З.А.
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан

МЕТОДИКА ОЦЕНКИ СПРОСА ЭФФЕКТИВНОСТИ НА РЫНКЕ ГОСТИНИЧНЫХ УСЛУГ И ЕГО КОНКУРЕНТНОСПОСОБНОСТЬ

Научно-методический подход к оценке критериев качества предоставляемых гостиничных услуг, отличительная особенность, которого состоит в выделении основных критериев, определяющих качество гостиничных услуг с позиции клиента, и определении вектора их приоритетов. Практическая значимость: создание возможностей для формирования конкурентных преимуществ предприятий гостиничного хозяйства и усиления их конкурентных позиций на рынке гостиничных услуг. Развитие гостиничной индустрии направлено на расширение спектра услуг в отелях различного назначения. Развитие этих направлений является следствием того, что существуют определенные цели и задачи, которые ставят перед собой представители гостиничного бизнеса, повышение уровня конкурентоспособности предоставляемых услуг и, как следствие, приобретение базы постоянных клиентов [1].

Ключевым здесь является предоставление таких услуг, которые удовлетворяли бы и даже превосходили ожидания целевых клиентов. Покупатель всегда стремится к определенному соответствию цены услуги и ее качества. Интересно заметить, что, как правило, покупатель услуги реже жалуется на ее высокую цену, чем покупатель товара. Если он считает цену завышенной, то просто уходит без покупки. Неудовлетворенность услугой ведет, как правило, к большим потерям в доле рынка. Именно поэтому производитель услуг должен как можно точнее выявлять потребности и ожидания своих целевых клиентов [2].

Повышение уровня открытости рынка услуг и обострение конкуренции среди предприятий индустрии гостеприимства ставят перед ними задачу постоянного повышения качества услуг и их привлекательности для клиентов. Фактор меняющегося потребления и потребителя, рост его искушенности выдвигают вопросы повышения качества на передний план. Под качеством понимают свойства и характерные особенности услуги, вызывающие чувство удовлетворенности у потребителя или отсутствие недостатков, усиливающее состояние удовлетворенности у клиента.

Следовательно, качество – это, прежде всего, чувство удовлетворенности клиента от обслуживания, а качественная услуга – это услуга, отвечающая потребностям гостя. Уровень качества, в свою очередь, зависит от степени совпадения представлений клиента о реальном и желаемом обслуживании на предприятиях гостеприимства. Для гостиничных предприятий решающее значение имеет то, что потенциальный потребитель понимает под качеством на рынке услуг, т. е. для них важна личность потребителя [3].

При оценке качества услуги потребитель сравнивает то, что ему предоставили, с тем, что он желал получить. Ожидаемая услуга представляет из себя ожидаемое качество и

может соотноситься с желаниями и индивидуальными нормами потребителей, с объективными представлениями об ожидаемом или другим стандартом сравнения.

Оценка услуги зависит от опыта обращения к производителям подобных услуг, от знания услуги, рыночной коммуникации (желаний потребителя и имиджа производителя). Потребляемая услуга как воспринимаемое качество подчинена эффектам отборочного восприятия, приспособления и исправления воспринимаемого.

Ключевым фактором, формирующим понятие качества, является наиболее полное удовлетворение потребностей гостей с различными запросами и своим пониманием комфорта как такового. Например, россияне считают, что комфортной будет та гостиница, где есть хороший мини-бар и развитая система обслуживания, предлагающая разнообразные напитки и закуски на любой вкус. Американцы считают комфортной такую гостиницу, где в номерах предусмотрены места для приготовления коктейлей, в любое время суток можно достать лед, а также работает эффективная система безопасности. Европейцы особое внимание обращают на санузел и разнообразие предприятий питания, а японцы – на возможность своевременного получения информации, систему пиктограмм (специальных значков, рисунков), позволяющую хорошо ориентироваться в отеле, не зная местного языка, и наличие ресторана с восточной кухней. Оценить качество услуги трудно, т.к. к свойствам услуги в отличие от продукции относятся неосвязаемость, неразрывность производства и потребления, изменчивость качества и неспособность к хранению. Цель статьи состоит в проведении оценки и обосновании влияния качества гостиничных услуг на формирование конкурентных преимуществ предприятий гостиничного хозяйства [4].

В последние годы гостиничный рынок в Казахстане характеризуется ростом предложения при одновременном сокращении спроса на услуги размещения. Такая ситуация способствует усилению конкурентной борьбы, одним из направлений успеха в которой является формирование конкурентных преимуществ предприятий гостиничного хозяйства. Поскольку ассортимент услуг и ценовая политика на отечественном рынке гостиничных услуг представляет относительно одинаковый спектр, главной, магистральной компонентой, обуславливающей конкурентные преимущества, выступает предоставление гостиничных услуг более высокого качества по сравнению с конкурирующими аналогами.

Уровень качества услуг гостеприимства определяется рядом критериев, к которым относятся внешний вид персонала, в том числе наличие униформы, прическа и личная гигиена сотрудников, соблюдение сотрудниками норм этикета и корпоративной этики в общении с клиентами, соблюдение санитарно-гигиенических норм, главными из которых являются чистота и порядок в номерах, холлах, вестибюлях, использование натуральных материалов и живых цветов для оформления интерьеров; комфортабельность номеров; охрана и обеспечение безопасности проживающих в гостинице; ассортимент индивидуальных и дополнительных по желанию клиента услуг. Уровень качества услуг гостеприимства определяется рядом критериев, к которым относятся внешний вид персонала, в том числе наличие униформы, прическа и личная гигиена сотрудников, соблюдение сотрудниками норм этикета и корпоративной этики в общении с клиентами, соблюдение санитарно-гигиенических норм, главными из которых являются чистота и порядок в номерах, холлах, вестибюлях, использование натуральных материалов и живых цветов для оформления интерьеров; комфортабельность номеров; охрана и обеспечение безопасности проживающих в гостинице; ассортимент индивидуальных и дополнительных по желанию клиента услуг [3].

Оценка гостиничных услуг по обозначенным на рисунке 2 критериям дает возможность определить уровень качества предоставляемых услуг и, как следствие, оценить уровень удовлетворенности клиента – потребителя этих услуг. Высокий, средний или низкий уровень качества предоставляемых гостиничных услуг вызывает, соответственно, уровень удовлетворенности у клиента: высокий, средний или низкий.

Высокий уровень удовлетворенности клиента предоставленными ему гостиничными услугами положительно влияет на имидж гостиницы, способствует формированию ее бренда. Если рассматривать бренд как понятие, которое отражает репутацию гостиничной услуги, основанной на совокупности положительных эмоциональных ассоциаций о конкретной услуге, то можно сделать вывод о том, что формирование бренда и повышение имиджа гостиничного предприятия происходит только при высокой степени удовлетворенности потребителей предоставленных услуг. В контексте современного состояния рынка гостиничных услуг конкурентная позиция предприятия, функционирующего на данном рынке, во многом определяется наличием сильного бренда, который, в свою очередь, диктует необходимость постоянной работы над его позиционированием и развитием. Усиливающаяся конкуренция, многообразие аналогичных гостиничных услуг в одном ценовом сегменте вынуждают гостиничные предприятия искать способы создания дополнительных конкурентных преимуществ, одним из которых является наличие сильного бренда [4].

Результаты исследования были использованы при оценке эффективности и формировании системы управления, организации управления отдельным гостиничным предприятием, что позволило:

- сформировать у гостиничных менеджеров различного уровня управления представление о существующих проблемах управления гостиничными комплексами, препятствующих достижению поставленных целей, причинах их возникновения, определить основные направления устранения этих проблем;
- оптимизировать и повысить отдачу от использования всех ресурсов гостиничного комплекса за счет эффективного распределения приоритетов в управлении, основанном на выявлении и оценке соответствующих ресурсопотоков;
- повысить качество и скорость обслуживания за счет совершенствования информационного взаимодействия служб и отдельных работников гостиницы, участвующих в предоставлении услуги;
- построить методику оценки эффективности системы управления различными гостиничными комплексами с учетом их специфики и выявленных ресурсных возможностей [5].

Список использованной литературы:

1. Разумов, В.А. Управление качеством: Учебное пособие / В.А. Разумов. – М.: ИНФРА-М, 2018. – 208 с.
2. Салимова, Т.А. Управление качеством: Учебник по специальности «Менеджмент организации» / Т.А. Салимова. – М.: Омега-Л, 2018. - 376 с.
3. Управление качеством / Под ред. С.Д. Ильенковой. – М.: ЮНИТИ, 2016. – 287 с.
4. Форбс, Д.Ф. К. Секреты успеха в менеджменте. – Калининград: Янтарный сказ, 2019. — 104 с.
5. Шестопап, Ю.Т.: Управление качеством. – М.: ИНФРА-М, 2017. – 423 с.

Соммер А.Р., студент группы Тур 18-2

Научный руководитель – доцент, магистр Алексеенко Т.Н.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

ПЕРСПЕКТИВЫ И ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ «САМР» - ТУРИЗМА В КАЗАХСТАНЕ

2020 год, наверно худшее что случилось в сфере туризма за прошедшие пол века, большие проблемы оставила пандемия на туристическом рынке, это удар и в развитие

Казахстанского туризма который только с недавнего времени начал наращивать свои обороты на мировой индустрии. Трудно говорить и тем более загадывать как быстро восстановится мировая экономика и как дальше будет восстанавливаться экономический рост туризма в мире после пандемии, когда снимут ограничения, откроют границы, восстановят авиасообщения соседние страны, приедут туристы, и они выберут типичный выездной туризм или еще несколько лет будут ограничить себя внутренним туризмом. Вопросов достаточно, но нас волнует когда и как Казахстан сможет наверстать упущенное, темп который был до пандемии [1].

В связи с этим нас в первую очередь интересует внутренний туризм, менее выездной, и хотя выездной туризм это хорошо, путешествовать это здорово, но путешествовать по родной стране куда более занимательнее тем более когда есть куда поехать и на что посмотреть в Казахстане.

Казахстан как нам известно, занимает 9 место по площади в мире это довольно много, широкие степи, горные массивы, холмы, леса, реки, озера, и небольшая часть Каспийского моря можно сказать Каспийское озеро так как Каспий не имеет выхода к океану, но сейчас не об этом, как выше описано леса горы реки озера мечта интроверта, но такой отдых такой туризм, сугубо мое мнение для людей простых в своем выборе, те в ком живет простота и любовь к своей земле и стране. На территории Казахстана 14 областей, при этом в каждой области есть отели которые могут соперничать сервисом с мировыми гигантами это Astika Hotel, отель Вояж, The Veil Hotel, Sheraton Nur-Sultan Hotel, Отель Премьер Алатау, Гостиница Renion Hills и другие, так же есть hostels, мотели, как частные так и государственные зоны отдыха и санатории. Инфраструктура развита более чем, тем не менее в каждой области есть куда поехать, то ли это поездка с друзьями семьёй нежели это поездка одному. Все это положительный факт, что наша инфраструктура развивается но более чем уверенно, но пятизвездочные отели большинству населению просто не по карману. Тем более, когда в стране карантинные меры, даже когда ограничения будут сняты людям тоже надо время чтобы заполнить пробелы в своем бюджете. Второй год самоизоляции - хочется смены обстановки новых ощущений и душевной перезагрузки но в то же время не хочется тратить большие суммы на свой отдых. И как быть в такой ситуации, а ответ на этот вопрос есть, и он прост - в своем выборе люди, которые таким способом путешествуют во всем мире. Ответ всему этому «Самп», это такой вид туризма в котором путешествуют одной большой семьёй. Еще есть такое понятие Camping палаточный вид туризма, оборудованный лагерь для авто мото или вело туристов. Самп или Camping это в первую очередь самообслуживание. К сожалению такой вид туризма не развит в Казахстане, будем надеется что новые взгляды на внутренний туризм изменит это направление в лучшую сторону [2].

Рассмотрим понятия: Самп или Camping это активный и более дешёвый вид туризма, включает в себя время прохождение вдали от дома в палаточном лагере или автобусных трейлерах. Как правило туристы покидают развитые районы, чтобы проводить время на открытом воздухе в более естественных целях в поисках деятельности приносящей им удовольствие и расслабление. Чтобы кемпинг считался Camping, как минимум одна ночь должна проводиться на свежем воздухе. Самп может существовать как и летом так и в зимние месяцы. Кемпинг как рекреационная деятельность стал популярным среди элит в начале 20-го века. Со временем он стал более демократичным и разнообразным видом туризма. Современные туристы выбирают на государственные природные ресурсы национальные парки заповедники пустынные районы и торговые кемпинги.

Camping описывает ряд мероприятий на открытом воздухе. Camping может сочетаться с походами как и в альпинизме, и часто используется в других активных видах туризма, таких как: гребля на каноэ, скалолазание, охота и рыбалка [3].

Нет общепринятого определения, чем является кемпинг, а чем нет. По сути это отображает комбинацию намерений отдыхающих и характер деятельности. Со стороны

кемпинг напоминает детский лагерь в который нас отправляли родители когда мы были маленькими на летние каникулы, обеденные места, места размещения, место отдыха, и костёр по вечерам. Еще кемпинг похож на образ жизни бездомных, не очень сравнение но все-таки, сон на свежем воздухе приготовление пищи своего рода выживание. Похоже но не похож выборочный характер стремление к омоложения духа и полной перезагрузки тела, это и есть неотъемлемые аспекты кемпинг и Camp в котором вы будете состоять.

Виды кемпинга:

Приключенческий кемпинг – это вид кемпинга людей, которые участвуют в гонках (возможно, приключенческих гонках или горных велосипедах) в течение дня, или в минималистском стиле ночью. Они могут использовать основные предметы для кемпинга, такие как микро-кемпинговая печь, спальный мешок и укрытие для бивуака.

Сухой кемпинг – это кемпинг на участке без надежного существующего источника воды; такие места известны как сухие лагеря. Кемперы должны нести собственную воду в лагерь и выходить из него, что требует гораздо большей подготовки, чем в противном случае. Сухой кемпинг очень распространен в пустынях, и его часто предпочитают из-за риска внезапных наводнений [4].

Backpacking пеший туризм дает максимальный опыт в дикой природе. Специализированное снаряжение позволяет энтузиастам наслаждаться популярными местными местами отдыха и получать доступ к самым отдаленным местам.

Велосипедный кемпинг сочетает в себе кемпинг с велоспортом, как в развитых, так и в естественных районах. Форма велосипедного кемпинга, которая стала популярной в некоторых частях мира, включает в себя велосипедные организации, предлагающие организованные многодневные туры. Великая Викторианская велосипедная прогулка в Австралии является одним из старейших и успешных примеров этого, работает с 1984 года и включает в себя тысячи гонщиков в девятидневном путешествии около 550 километров (340 миль) каждый год. Кемпинг мотоциклов больше похож на кемпинг для велосипеда, чем на кемпинг для автомобилей из-за ограниченной емкости. Используется легкое компактное оборудование для альпинизма.

С видами кемпинга мы разобрались их множество и каждый найдёт для себя подходящий. Можно понимать, что Camp это для тех кому трудно одному кто ищет коммуникаций с другими людьми.

Так например, Camp может существовать и из одного человека но одному все не то сделал все дела и все ты один. А Camp состоящий из несколько, а лучше из несколько десятков людей это как большая дружная семья всегда будет активность. А самое лучшее что можно найти в кемпингах и Camp это люди и коммуникации. Camping и Camp это не только про туризм отдых и развлечения это еще и человеческие отношения, люди которые общаются делятся с тобой историями и многие из них невероятные. И когда турист будет возвращаться домой из такого путешествия вам захочется вернуться как можно скорее ведь в Camp самое интересное это люди. Смысл Camp и Camping показать людям что деньги и роскошь - это не главное, и без крупных сбережений можно путешествовать о познавать мир и свою страну.

В Казахстане есть центры кемпинга:

- Trekking Club, Алматы палаточный кемпинг на лесной поляне в ущелье Тургень;
- Зона отдыха «Поляна слетов» Каракалинск, рядом с домом отдыха «Шахтер»;
- Дома и зоны отдыха на побережье озера Балхаш;
- Кемпинг "Озерный" на территории поселка Боровоею

Но этого явно не достаточно для развития этого вида туризма.

Анализируя организацию данного вида туризма, необходимо, в первую очередь привлекать молодежь, активную молодую аудиторию туризма. Camping только развивается на территории Казахстана поэтому организаторы туризма должны

планировать, развивать и создавать Camp, делится культурой, своими идеями, исследовать свою страну, для этого нужно всего лишь палатки надёжная компания и желание путешествовать по своей стране и специалисты в области туризма, которые качественно организуют Camp [5].

Список использованной литературы:

1. Биржаков М. Б. Введение в туризм СПб: "Изд. дом "Герда", 2015г.
2. Гостиничный и туристический бизнес под ред. профессора А.Д. Чудновского. - М.: Ассоциация авторов и издателей «Тандем» - издательство «Эксмо», 2017г.
3. <https://rvland.ru/campings/region/kazakhstan/>
4. club.camping.kz
5. <http://camping.kz/>

Талғатова М., 8 «А» сынып оқушысы
Ғылыми жетекші – Махмутова Д.А.,
Туристік-өлкетану жұмысы жөніндегі топ мүшесі, Тәрбиеші.
Михаил Русаков атындағы санаторлық мектеп-интернаты» КММ,
Балқаш қ. Қарағанды облысы, Қазақстан Республикасы

ӨЗ ӨЛКЕНДІ ТАҢУ- РУХАНИ ЖАҢҒЫРУДЫҢ ДАҢҒЫЛЫ

Өскелең ұрпаққа өлкетану бағытында «Туған жер- «Туған ел» бағдарламасы шеңберінде жастарға патриоттық тәрбие беру мен өлкетану ісін жетілдіру – «Рухани жаңғыру» өлкені танудан басталады. Туған өлке төсіндегі тылсым табиғат пен тамыры терең тарихты, мәдениет пен тұрғындардың тіршілік ету әрекетін қосып, адамға ауқымды білім мен тәрбие беретін өлкетану, мәселе ретінде өзінің өзектілігін жойған емес. Бұл ретте, біздер де бай өлкенің кешегі көрінісі мен бүгінгі бейнесін жастарға насихаттаудан еш танбаймыз. Айта кететін болсақ, туған өлкенің, жергілікті жердің тіпті, аймақтың өз ерекшеліктерін, табиғатын, тарихын, халқы мен тұрмысын сипаттайтын факторларды зерттер, оны жас ұрпақ тәрбиесінде пайдалану өзінің маңыздылығын ешқашан жоймақ емес [1].

Өлкетану жұмыстары тұлғаның дүниеге деген дұрыс көзқарасын қалыптастыру мен сенімін нығайтуға негіз болады. Туған өлкенің мәдени бағыттағы шежіресін зерттеп, зерделеу, оның әрбір тасы мен тауында, сайы мен қырында- тұнып тұрған тарих бар екенін жас ұрпақтың білгені абзал. Осыған орай мектебімізде 2018 жылдан бастап «Тур - travel» эко-туризм жобасы туған өлкеге саяхат жасап, өз жұмысын жүргізіп келеді. Жұмысымыздың айғағы ретінде «Туған өлке соқпақтары» атты жинақ шығарған болатынбыз. Бұл жинақ «Рухани жаңғыру» бағдарламасы «Туған жерге туынды тік» жобасы аясында негізгі алынған. Мұнда туған өлкеміздің «Балқаш туралы тарихи ескерткіштер», «Голубая лагуна», «Таңғажайып Тораңғы», «Бектау-Ата», «Ауылым-алтын бесігім» атты бес бағыт бойынша жұмыс жинақталды. Жинақ- жас ұрпаққа көкше көліміздің киелі жерлерін, ғибратты тарихын дәріптейді. Мектеп оқушылары туристік топтар құрып, аталмыш бағыттар бойынша туристік жорықтарға шықты. Жорықтар барысында әр бағыт бойынша алға қойған мақсаттарға жетуге талпынды. Көптеген оқушылар іздестіру жұмыстарына араласып, өткеннің іздерін сараптап, зерттеуге машықтанды.

Мысалы, «Ауылым-алтын бесігім» жобасы аясында оқушылар ауылға барып, ауыл өмірімен танысып, нағыз қазақилықтың қағидасын түсінгендей болды. «Атадан балаға мирас болып қалған ұлттық құндылықтарымызды көзімізбен көріп, қолымызбен ұстадық. «Ұлттық код» деген біз-жастар үшін осы шығар! Біз болашақта ауылдың көрікті жерлерін

әспеттеп, ұлттық салт-дәстүрімізді әлемге насихаттаймыз!» деген ой-пікір қалыптасты. Осы жұмыс бойынша ауылға туристерді тарту мақсатында жолсерік карта, «шағын бизнес жоспары» және де жарнама ақпарат көздерін де дайындады.

Ал «Таңғажайып –Тораңғы» жобасын алатын болсақ, Тораңғының қасиеті жайлы ел ішінде аңыз көп. Ел киелі деп санайтын осынау ағаш соңғы жылдары отын ретінде жаппай шабылып, қазір таза құрып кетудің аз-ақ алдында тұр [2].

Картаны жайып тастап қарасаңыз, тораңғының тамыр тарта бой тіктейтін алабының солтүстіктегі ең қиыр шеткі нүктесі осы өңір – Қарағанды облысы Ақтоғай ауданының Орта Дересін селолық округіне қарасты территорияда екен. Аталмыш қаумал да осы округте орналасқан. Бұл аймақта тораңғы тоғайлары осы ауданға қарасты Тораңғылық селолық округі мен «Балқаш-9» деп шартты аталатын әскери бөлім аймағында аздап кездеседі. Бірақ қаумал аумағына жатпайтындықтан, арнайы қорғауға алынбай жатқан, жақын болашақта құмды дала көркі болар киелі ағашты таппай қалуымыз да әбден мүмкін. Тамыры он метрден әрі тереңдеп, бойына тартқан ылғалы шаң-тозаңды басып, ауаны оттегімен байытатын тораңғы жойылса, аптап ыстық қарыған бұл өңірдің экологиялық ахуалы нашарлаған үстіне нашарлай берері анық. Сусыған құмға пана боп, тамырымен жер қыртысын жамаған тораңғы шын мәнісінде шұғыл көмекке зәру. Тораңғы ағашының мүлдем жойылып кетпеуін арнайы қолға алып, бұл жерді болашақ туризм орны етіп алсақ нұр үстіне нұр болар еді.

«Өз Отаныңа-туған еліңе деген махаббат өзінің шағын Отаныңа - ауылыңа деген махаббаттан басталады» дегім келеді [3].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Н.Ә. Назарбаев «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» мақаласы
2. В.Николаев «Балқаш өңірі» Прибальхаше- Алма-Ата: Қайнар 1985г
3. Суретті энциклопедия «Қазақстанның өсімдіктер әлемі» Алматы кітап

Төкен А. Қ. №7жалпы орта білім беретін мектебі КММ.
10-сынып оқушысы Жезқазған, Сәтбаев қаласы
Ғылыми жетекшісі - Турысбекова Б. С.

ҰЛЫ ДАЛА - ҰЛЫТАУҒА ТУРИЗМ БАСТАМАСЫ

«Әрбір аймақ, әрбір ауыл көлеміндегі қоныстардың, таулар мен өзендердің тарихын қайта жазу қажеттілігі туындап отыр.

Соларға байланысты қандай тарихи аңыздар бар, міне. осылардың бәрі де біздің тарихи зердемізді ұлғайтады. Біз соларды жазатын болсақ, халқымыздың тамаша мәдени мұралары ешқашан да жоғалып кетпейді»

ҚР-ның Тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаев.

Ел Президенті Н. Ә. Назарбаев өзінің «Қазақстан жолы – 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты 2014 ж. 17 қаңтардағы Қазақстан халқына Жолдауында Қазақстанның әлемдегі дамыған отыз ел қатарына қосылуы бойынша нақты міндеттерді айқындап берді. Осы үдеріске Қазақстан ғылымы айтарлықтай үлес қосуы тиіс.Елбасы айтып өткендей: «Ғылымға негізделген экономиканың құрылуы – ең алдымен, қазақстандық ғылым әлеуетінің жоғарылауы». Ғылыми саланың дамуына қолайлы жағдай қалыптастырып, ғалымдардың бастамашылдық танытуына дем беріп, ғылыми идеяларды жүзеге асыру мүмкіншіліктерінің аясын кеңейте түсті. [1]

Қазіргі кезеңде қоғамның өркендеп өсуі білім жүйесінің сапасын жақсартуды, жаңа технологияларды кеңінен қолдануды, жаңа формациядағы педагогтар дайындау арқылы еліміздің білім жүйесін халықаралық стандарт деңгейіне жеткізуді көздеп отыр. Шетелдік тәжірибелерді бақылай отырып, тиімді жақтарын өзімізге енгізу уақыт талабы. Дегенменде, бұл тұрғыда әр елдің өз жолы болуы заңды. Сан ғасырлар бойы қалыптасқан өзіндік үрдісі мүлдем жойылып кетуі мүмкін емес жағдай. Бірақ, қазіргі таңда уақыт талабына сай бетбұрыс жасауда керек. [2]

Егемен қазақ елінің білімі мен ғылымының стратегиясы, білім беру жүйесіндегі ұлттық білімнің құндылықтарын сақтай отырып, әлемдік білім кеңістігіне кірігуі жолында әлдеде қыруар өзгерістер енді. Нақты алғанда, қазіргі кезеңде қоғамның өркендеп өсуі білім жүйесінің сапасын жақсартуды, жаңа технологияларды кеңінен қолдануды, жаңа формациядағы педагогтар дайындау арқылы еліміздің білім жүйесін халықаралық стандарт деңгейіне жеткізуде оқытушы қауымның орны ерекше. [3]

Мұғалімдер қауымның алдына қойып отырған басты міндеттерінің бірі - оқытудың әдіс - тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және жаңа педагогикалық технологияны меңгеру. Аталған міндеттерді жүзеге асыруда елімізде атқарылып жатқан нәтижелі жұмыстар бар. Оның ішінде білім беруді ақпараттандыру мәселесіне ерекше мән берілуде. [4]

Елімізде біртұтас білімдік ақпараттық ортаны құру заманауи талап болып табылады. Ол біртіндеп білім беру саласында жаңа ақпараттық технологияны пайдалануға, Қазақстан Республикасындағы ақпараттық кеңістікті әлемдік білім беру кеңістігімен сабақтастыруға мүмкіндік береді. [5]

Ғылым мен техниканың жедел дамыған, ақпараттық мәліметтер ағыны күшейген заманда ақыл-ой мүмкіндігін қалыптастырып, оқушылардың қабілетін, талантын дамыту мұғалімдердің міндеті болып отыр. Ол бүгінгі білім беру кеңістігіндегі ауадай қажет жаңару педагогтың қажымас ізденімпаздығы мен творчестволық жұмысының арқасында қалыптасады. Бұл әр жастың қабілетіне қарай білім беруді, оны дербестікке, ізденімпаздыққа бағыттауға бетбұрыс болып табылады. [5]

Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламасы бүгінгі таңда ерекше ықыласпен жүзеге асырылуда. «Мақсатқа жету үшін біздің санамыз ісімізден озықжүруі, яғни, одан бұрын жаңғырып отыруы тиіс. Бұл саяси және экономикалық жаңғыруларды толықтырып қана қоймай, олардың өзегіне айналады», - делінген [6]

Өзіміз жақсыбілетіндей Рухани жаңғыру дәл қазіргі күні ілгерілей дамуда. 2004 жылы «Мәдени мұра» бағдарламасы қолға алынды. Осы шара аясында Қазақстан аумағындағы тарихи – мәдени ескерткіштер мен нысандар қайта жөндеулерден өтіп, жаңғыртылуда. Қарағанды облысы Жезқазған – Ұлытау аймағында 500-ге тарта ескерткіш, қорымдар анықталған.

Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың: «Мен «Туған жер» бағдарламасын қолға алуды ұсынамын!» Әрине, әр адамның өзінің туған жері, кіндік қаны тамған қасиетті мекені болады. Отаның – Қазақстан. Туған жерің, ол- ата- бабаларыңның мекен еткен, кезінде жаудан, тіл – көзден қызғыштай қорғап қалған алтын ұясы! [6]

Ұлытау.. Қазақ даласының кіндігі. Сарыарқаның көркем орындарының бірі. Ұлытау – тарих шежіресі, тау-тасы тарихқа тұңған ғажайып өлке. Ұлытау – қазақ халқының табан тірейтін қасиетті мекені. Ұлытау өңірі– тұнып тұрған ертегі аңыз. Ондағы Алашахан туралы қаншама әңгіме бар десеңізші! Тоқтамыс пен Едіге, Тәуке, жерұйық іздеген Асанқайғы, Ұлытау етегінде хан ордасын құрған Абылайхан, Шыңғысхан, Жошы хан, Алтыншоқы, Жетіқыз, Әулие тауы. Сарысу мен оған құятын үлкенді-кішілі Жезді, Кеңгір, Атасу, т.б. өзендері бойынан әр заманнан қалған жүздеген ескерткіштер ашылып, Сарыарқаны босыған аң мен мал соңынан көшіп жүрген мәдениеті төмен ел мекен еткен деген ұғымның теріс екендігі дәлелденген. [7]

Н.Ә.Назарбаевтың далалықтардың ықыласына тоқталып, «Даланы мекендеген қазақтар үшін генеалогия теңізшіге қажетті компоспен бірдей», - деп жазады. [6]

Осындай қойнауы тарихқа толы өлкеге туристік саяхат түрлерін ұйымдастырса, еліміздің экономикасын өркендетуге үлес қосылар еді. Ол үшін туризм түрлерін толық меңгеріп, іске асыру жобаларын жасау міндетіміз. Ұлытаудағы Туризм саласындағы жұмыстар қатарына мен ата-бабадан мирас болған Саятшылықты да қосуға болар еді. ХХІ ғасырда жаңа халықаралық спорт түрі — спорттық туризм. Оқушыларға арналған белсенді туризм түрлерін ұйымдастырып отырса, туған жерге деген сүйіспеншілік те туындар еді. Қазақстан Республикасында танымал туризмнің белсенді түрлерін бірте-бірте жанданып келеді. Халық тіршілік ететін жағдайында қолайсыз экологиялық жағдайда шыдамдылықты қажет етеді, демалыс, таза ауа. Сонымен қатар, халықтың қалаға шоғырлануы денсаулыққа көп әсер етуі мүмкін. Салауатты өмір салтын ұстануға туризмнің үлесі зор. Туризм түрлері тау, жаяу, су, шаңғы, велосипед және т. б. Тау туризмі альпинизм, өйткені олар бір-біріне ұқсас ұйымдастырылады, көп қозғалысты қажет етеді. Тау бөктеріне жорықтар, демалыс күнгі жорықтар ұйымдастыру, көркемөнер, сурет салу жарыстарын кірістіруге болады. [6].

Спорттық шеберлігіе жетілдіру, жүгіру, тауға қарай жаяу көтерілу, түсу кезіндегі қауіпсіздік шаралары да қарастырылады. Ұлы Даланың кіндігі Ұлытау өңірінің тарихын зерттеген академик Әлкей Хақанұлы Марғұланның терең әрі мол мұрасы өлкеміздің шежіресінің жарқын беттерін аша отырып, археологиялық қазба жұмыстарына зор еңбек сіңірген. [7]

«Біз Алтын Орда негізін қалаушы Жошы ханға да міндетті түрде құрмет көрсетуіміз керек. Бүкіл әлем назарын Жошы ханның тарихи тұлғасына аударып, оның кесенесін мәдени туризм нысанына айналдыру керек», – деді мемлекет басшысы. Сонымен қатар, Қасым-Жомарт Тоқаев Ұлытау халықаралық деңгейдегі этнографиялық туризмнің орталығына айналуы тиіс екенін айтты. Қ.К.Тоқаев біздің және шет елдердің азаматтары Шыңғысханның үлкен ұлы Жошының кесенесінің Қазақстан Республикасында орналасқанын да білмейтінін атап өтті. [8]

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Жалпы педагогика. С.Б.Бабаев
2. Педагогика. Курманалина. Ш
3. Ғылым туралы Ұлттық баяндама. М.Ж.Жұрынов
4. Құдайбергенова К.С. Білім сапасын бағалаудың мәселелері
5. Қазақстан Республикасындағы білім беруді дамытудың 2015 жылға дейінгі тұжырымдамасы.
6. Н.Назарбаев «Болашақ бағдар: Рухани жаңғыру»; 13.04.2017. Алматы ақшамы., №
7. Құрманқұлов Ж. Ғалымдардың ғалымы Әлкей Марғұлан // Әлкей Марғұлан туралы естеліктер. Құрастырушылар Марғұлан Д.Ә., Марғұлан Д.А. Алматы, «Білім», 2004.
8. «ЭКО Казахстана» - Басты жаңалықтар -25.08.2019 ж

Шапау А.Қ., У-32қ тобының студенті

Ғылыми жетекші-экономика ғылымының магистрі Блялова А.К.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ТУРИЗМ САЛАСЫНДАҒЫ ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Туризм Қазақстанда нарықтық қатынастарды қалыптастыруда көптеген аспектілердің жетекшісі болып табылады. Халықаралық және отандық тәжірибе көрсеткендей, туризм қысқа мерзім ішінде экономиканың ең табысты саласына айналуы мүмкін. Туризмнің маңызы жылдан-жылға өсуде, оның халықаралық байланыста және

валюталық түсім көз ретінде маңызы артуда. Елдердің шикізат көзі азаяды, ал туристік индустрия қалпына келетін ресурстармен жұмыс істеген. Туризмнің басқа да салаларға тигізетін әсері мол, оның 32 салаға жанама ықпалы бар (турфирмалар, көлік түрлері, мейрамхана кешендері, демалыс үйлері, санаториялар, ұлттық парктер, тамақтану сферасы, және т.б.). Бұл дегеніміз -әлемдік өндірісте әр 9 адамның жұмыс орны деуге болады.

Туризм индустриясының мемлекеттік бюджетке түсіретін валюталық түсімі орта және шағын бизнеске көмегі, тауар мен қызмет көрсету нарығы арқылы аймақтардың экономикасының дамуына ықпалы өте зор. Сонымен қатар, туризмнің қоғамдық, әлеуметтік-экономикалық дамуы келесі көрсеткіштермен сипатталады. Ішкі және халықаралық туризмнің жалпы шығыны әлемдік ұлттық ішкі өнімнің 12%-ін құрайды, жыл сайын 1,5млрд. ішкі және халықаралық саяхаттау тіркелді.

Әлемдік экономикада туризмнің рөлі күннен күнге өсуде. Жоғарғы табысты, ірі және динамикалық сала болып отыр, ол өз кезегінде тек мұнай өндіру мен өңдеу саласынан ғана табыстылық деңгейінен артта қалады.

Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасына сәйкес 5 кластер анықталды. Даму кластерлері Астана, Алматы, Батыс Қазақстан, Оңтүстік Қазақстан және Шығыс Қазақстанда орналасады.

Шығыс Қазақстан экологиялық туризм орталығы, Алматы – тау туризмі, сонымен қатар Астана және Алматы іскерлік туризмнің көзі болып табылады Оңтүстік Қазақстанның территориясы мәдени туризмнің даму орталығы, Шығыс Қазақстан – мәдени және «жағажай» туризмнің орыны. Курорттық аймақты құру кезінде капиталдық шығындардың 3 элементі ескеріледі:

- сыртқы магистралдық инфрақұрылым;
- ішкі инженерлік және туристік инфрақұрылым;
- коммерциялық объектілер.

2018 жылы елде 1 994 туристік ұйым жұмыс істеді, оларға 641,3 мың адам қызмет көрсетті. Бұл алдыңғы жылмен салыстырғанда 1,7 %-ға артық (2017 жылы 630,6 мың адам) және 2016 жылғы көрсеткіштен 32,1 %-ға артық (485,6 мың адам). Туристік қызметтің құрылымында ішкі туризм 31,5 %-ды, келу туризмі – 4,7 %-ды, шығу туризмі – 63,8 %-ды құрады.

2019 жылдың қаңтар-қыркүйегінде елімізде 1 705 туристік ұйым жұмыс істеді, олар 424,7 мың адамға қызмет көрсетті. Бұл 2018 жылдың тиісті кезеңінің көрсеткішінен 16,3 %-ға төмен. Көрсетілетін туристік қызмет құрылымында ішкі туризм 44,4 %-ды, келу туризмі – 2,3 %-ды, шығу туризмі – 53,3 %-ды құрады. Егер осы көрсеткіштерді 2018 жылдың қаңтар-қыркүйегінің деректерімен салыстырсақ, онда туристерге қызмет көрсетудің жалпы құрылымында шығу туризмі үлесінің 8 %-ға және келу туризмі 2,3 %-ға дейін азайғаны, ішкі туризмнің 10,3 %-ға артқаны байқалады.

Дүниежүзілік экономикалық форумның нәтижесі бойынша Әлем елдерінің рейтингінде бәсекеге қабілеттік индексі бойынша 2019 жылы туризм және сапарлар (Traveland Tourism Competitiveness Index 2019) .

Туризмді дамытудың негізгі экономикалық көрсеткіштерінің өзгерісін талдай келе, қазақстандық туризмнің әлеуеті толық іске асырылмай отыр деген қорытындыға келуге болады, өйткені туристік саланы дамыту көліктік-логистикалық жүйенің қажетті инфрақұрылымын қамтитын, оның ішінде туристік көрсетілетін қызметтерге қазақстандық және шетелдік азаматтардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін кең мүмкіндікті қамтамасыз ететін Қазақстан Республикасының Мемлекеттік шекарасы (автомобильдік, авиациялық, теміржол) арқылы өткізу пункттерін реконструкциялауды ескере отырып, қазіргі заманғы бәсекеге қабілетті туристік кешенді құруға тікелей байланысты. Туристік кешенді құру бюджетке салықтық түсімдер, шетелдік валюта ағыны, жұмыс орындары санының өсуі есебінен еліміздің экономикасының дамуына да

едәуір үлес қосады, сондай-ақ мәдени және табиғи мұраның сақталуына және оңтайлы пайдаланылуына бақылауды қамтамасыз етеді.

Туризмді мемлекеттік қолдау саланы орнықты дамытудың қажетті шарты болып табылады. Халықаралық тәжірибе мемлекеттің туристік инфрақұрылымды дамыту үшін жағдайлар жасауға, жеке инвесторларды тартуға, туристік индустрия субъектілерінің қызметі үшін қолайлы экономикалық жағдайларды қамтамасыз ететін нормативтік құқықтық базаны қалыптастыруға бағытталған белсенді саясаты туристік саланың елдің әлеуметтік-экономикалық дамуында маңызды орын алуына мүмкіндік беретіндігін көрсетіп отыр. Сондай-ақ, әлемдік тәжірибе туризмді белсенді дамытатын елдер өз азаматтарын сапалы туристік көрсетілетін қызметтермен қамтамасыз ете отырып, біршама бюджеттік қаражатты ұлттық жобалар мен бағдарламаларды іске асыруға жұмсайтынын айғақтап отыр.

Республикада туризмді жеделдетіп дамытуға қиындық келтіретін негізгі себептерге мыналар жатады:

- туризм орындарындағы инженерлік, көліктік және әлеуметтік инфрақұрылымның жеткіліксіз дамуы, туристік объектілерге жетудің қиындығы, туристер демалатын жерлердегі қызмет көрсету деңгейінің жоғары болмауы, жол бойы инфрақұрылымы объектілерінің сервис сапасының және санының жеткіліксіздігі;

- туризм саласында білікті кадрлардың жетіспеушілігі – оның ішінде білімнің академиялық сипаты, білім бағдарламаларының еңбек нарығының талаптарынан, өндірістердің қажеттіліктерінен, жұмыс берушілердің күтуінен біршама алшақтығы және т.б.;

- орналастыру орындарын айқындаудың, сондай-ақ орналастыру орындарының белгілі бір түріне қолданылатын стандарттардың болмауы, заңнамада жұмыскерлер мен жұмыс берушілерге қатысты қолданылатын әлеуметтік туризмді реттеу қағидаларының болмауы (туристік сертификаттар жүйесінің болмауы), туристік саланы салықтық ынталандыру шараларының болмауы бөлігінде туризм индустриясы мен қонақ үй бизнесін нормативтік реттеудің жеткіліксіз деңгейі;

- туристік бизнесті дамыту үшін ықтимал кедергілер, оның ішінде әкімшілік кедергілердің болуы бұдан әрі жетілдіруді талап ететін, мемлекеттік қолдау құралдарының болуы.

Қазақстанда 400-ден астам туристік фирмалар қызмет етеді, 80 елдің туристік фирмаларымен келісім жасаған. Туризмнің дамыған аймақтары - Алматы, Шығыс Қазақстан, Қарағанды, Павлодар, Оңтүстік Қазақстан облыстары, сондай-ақ Алматы және Астана қалалары. Осы облыстардың және қалалардың туристік фирмалары қызмет көрсетудің 88%-ін құрайды. Қазақстаннан туристердің мейлінше көп баратын елдері: Ресей, Қытай, Германия, Корея, Польша, Турция, БАЭ. Ал біздің елге келетін туристердің елдері: Ресей, Қытай, Германия, Пакистан, Польша және Турция.

Қазақстанда туризмді дамытудың маңызды алғы шарттарының қатарына күзетілетін табиғи объектілер және аң шаруашылықтары жатады. Бүгінгі таңда Республикамызда 7 мемлекеттік қорық бар, әрине, олар КСРО кезінде құрылған болатын.

Қазіргі таңда Өзбекстан, Қырғызстан, Ресей сияқты көрші мемлекеттер Қазақстанды туристік көрсеткіштер бойынша артта қалдыруда. Қырғызстан мен Өзбекстанның артықшылықтары туризм бұл елдерде басымды мемлекеттік саясат болып табылады. Бюджеттен тікелей субсидиялар, өкілетті органдардың жоғары мәртебесі, салық салудағы жеңілдіктер. Сонымен қатар туризмді дамытудың басты жолы – жарнама.

Туристер үшін Қазақстанда 700 саяхат бағыттары ұсынылады. Сонымен қатар, 32876 орны бар әр түрлі категориядағы 372 қонақ үйлер жұмыс істейді. Алматыда 4950 орны бар 25 қонақ үй бар.

Туристік қызметтердің баламалы рыногын көрші елдер ұсынып отыр, мұндағы Қазақстан Республикасындағы келесі факторлар нәтижесінде ұтылып отыр :

Біріншіден, шетел азаматтары үшін визаның қымбаттылығы және келу визаларын

тіркеу процедурасы.

Екіншіден, турфирмалардан алынатын жоғары салық қойылымдары.

Үшіншіден, кедендік процедуралардың күрделілігі.

Төртіншіден, теңізге шығатын жолдың жоқтығы және елдің туризм объектісінің территориялық алшақтығы.

Бесіншіден, Үкімет басындағылардың экономикалық дағдарысты себеп қылып ақша қаражаттарын туризмге салмауы. Шетел азаматтары үшін виза мәселесін жеңілдету мақсатында Қазақстан Республикасының Шетел іс Министрлігі, туризм және спорт агенттігі, Ішкі Істер Министрлігі бірігіп, виза процедурасын жеңілдету бойынша эксперимент жүргізу туралы шешім қабылдады.

Тұтынушылардың қажеттіліктерін білу ең маңызды мәселе екені бәріне түсінікті. Осының мақсатында туристік фирмалар маркетингтік зерттеулер жүргізеді. Маркетингтік зерттеулердің негізгі бағыттары болып рыноктың сыйымдылығы мен конъюктурасы, тұтынушылары, бәсекелестер, жабдықтаушылар, делдалдар, өнім табылады. Туристік кәсіпорын маркетингі көптеген факторлар әсеріне байланысты (экономикалық, табиғи, әлеуметтік – мәдени және т.б.). Кәсіпорын маркетингі практикасындағы факторлар мен оларды қолданудағы күрделі өзгерістерді қарастыру керек. Мысалға, қазіргі кезде көптеген елдер бос уақытын спорт пен демалысқа кетіруге тырысады, туристік фирма іс-әрекетіне бейімделуге және туризм сферасындағы т.б. даму беталысын көрсету міндеті болып табылатын туристік маркетингі дамыту үшін жаңа перспективаларға жол ашады. Мысалы, Қазақстан Республикасында негізінен спорт, жүзу, аң аулау саласына бағытталған. Ғылым мен техниканың дамуы туристік қызметтің массалық өндірісінің құралдарын жетілдіруге мүмкіндік береді. Туризм индустриясындағы туристік маркетингке компьютерлік техниканы енгізу керек.

Туристік аймақтың тартымдылығын анықтайтын факторларға келесілерді жатқызуға болады: 1) аймақтың қолайлығы; 2) табиғаты және климаты; 3) келушілерге тұрғылықты халықтың қатынасы; 4) аймақтың инфрақұрылымы; 5) бөлшек сауда жағдайы; 6) баға деңгейі; 7) спорттық және білім беру мүмкіншіліктері; 8) мәдени және әлеуметтік сипаттар.

Қазақстан туризм саласына SWOT талдау жүргізетін болсақ, МЖМ алаңы – яғни, Қазақстан матрицада көрсетілген мықты жақтарын қолданып, туып отырған мүмкіндіктерді жіберіп алмауы тиіс. ҚР туристік ел ретіндегі басқа елдерге қарағандағы бәсекелестік артықшылығы геосаяси жағынан өте ыңғайлы жерде орналасуы, туристік рекреациялық зоналардың, ландшафтардың, флора мен фаунаның алуан түрлігі, саяси тұрақтылығы, ілгері экономикалық дамуы, территориясында тарихи ескерткіштердің мол болуы және Ұлы Жібек Жолының бойымен орналасуы болып табылады. Аталып кеткен мықты жақтар Қазақстанда туризм саласының үлкен потенциалы бар екеніне көзімізді жеткізеді және соның әсерінен еліміздің алдында бірқатар мүмкіндіктер туғызады. Олар SWOT матрицасында келтірілген. Енді біздің мақсатымыз аталған мықты жақтарды пайдаланып, туып отырған мүмкіндіктерді жүзеге асыруға қол жеткізетін стратегия бойынша туризм саласын дамытамыз. Сонымен қатар, туристік саланы мүлдем артқа қарай шегіндіріп тастай алатын бірқатар қауіптер де төніп тұр. Олар қатарына экология нашарлауы, саяси тұрақсыздық, экономикалық тұрақсыздық жатады. Аталған қауіптердің алдын алу үшін біз өзіміздің мықты жақтарымызды қолданып, олардың мүлдем көзін жоятын стратегия бойынша қызметті жүзеге асыру қажет. Бұл жағдай SWOT матрицасының МЖҚ алаңында туып отыр.

Әлсіз жақтар

1.Әлсіз инфрақұрылым;

2.Қазақстан жөнінде потенциалды туристерде ақпараттың аздығы;

3.Көрсетілетін қызметтердің сәйкес деңгейде болмауы;

4.Туризм саласында Қазақстан мамандарының тәжірибесінің аздығы.

Қазақстан өзінің туристік өнімімен халықаралық нарыққа шыққанына көп уақыт

болған жоқ. Сол себептен, қазақстандық туристік өнімі өмір сүру шеңберінде енгізу кезеңінде тұр. Бұл кезеңде маркетинг шараларын өте белсенді түрде қолдану керек, дәлірек айтсақ, туристік өнімі жайлы әлуетті туристерді ақпараттандыру деңгейін көтеру керек, яғни Қазақстан туризм үшін өте қолайлы жер деген ойды тұтынушылар санасында жайғастырып, туристік өнімнің имиджін құруымыз қажет. Ішкі туризмнің тұтынушылары болып табылатын республикамыздың азаматтарының да қазақстандық туристік өнім жайлы ақпараттану деңгейі жоғары емес. Қазіргі таңда алыс шетелге шығуға мүмкіндігі жоқ, бірақ көршілес елдерге туристік сапармен баруға жағдайлары келетін халық үлесі елеулі болып отыр. Осы тұтынушылардың өзіміздің туристік өнімізге қызығушылықтарын арттырып, тартып алуымызға қазіргі таңда өте қолайлы жағдай туып отыр. Көршілес мемлекеттерде саяси жағдайдың тұрақсыздығы біздің ішкі туризм көрсеткіштеріне оң әсерін тигізе алады. Сондықтан, қазіргі уақытта туристік ел ішінде белсенді түрде дәріптеуіміз қажет болады. Сонымен қатар шетелдік партнерлар ақпарат көзі болуы мүмкін. Олар бәсекелестер жіберген туристік көлемі қандай екенін және олар қандай қаладан келгендігі, қандай қосымша қызметтермен пайдаланғандағы жайлы ақпарат беруі мүмкін.

Бәсекелестер туралы ақпарат жиналып, талданып есеп түрінде туристік фирма басшылығына беріледі. Өйткені, туристік фирмалардың мақсаты бәсекелестерге қарағанда жақсырақ жұмыс жасау болып табылады, олар бәсекелестерінің кемшіліктерін табу арқылы өзінің жұмысында оларды болдырмауға тырысуы қажет. Бәсекелестерге қатысты тур фирмалардың белгілі бір стратегия, бағалық саясат және маркетинг кешенінің бір құралы қолданылады.

Қазақстан Республикасындағы туристік кәсіпорынның маркетингтік іс- әрекетін талдау. Қазіргі уақыт немесе кеңейтілген маркетинг категориясында кәсіпорынның сыртқы ортамен өзара әрекет ету жүйесі ретінде қарастыра отырып, осы ортада кәсіпорынның тұрақты жағдайын қолдауға бағытталған зерттеу процесіне негізделі отырып, кәсіпорындарда маркетинг жүйесінің қалыптасуы сипаты зерттеледі.

Рыноктың қатынастарға өту кезіндегі маркетингті ұйымдастыру процесіне сыртқы ортаның өзгерістері, соның ішінде заң шығару базасының жетілдірілуі айтарлықтай ықпал етеді. Сыртқы ортаның қалыптасқан факторлары жағдайын талдау отандық кәсіпорындарда маркетинг жүйесін ұйымдастыруды қаржыландырудың жетімсіздігін объективті анықтайды. Бұл осы іскерлікте тәжірибе тапшылығымен қатар нарық шарттарында білікті жұмысты қамтамасыз ету үшін қажет маркетинг жүйесінің ресурстың әлуетті элементтерінің барлық түрлерінің (кадрлық, қаржылық, техникалық, әдістемелік және т. б.) жеткіліксіздігіне әкеледі.

Әрбір туристік фирмаға қандай елге саяхаттарды ұйымдастыру, қандай түрімен және қызметтердің қандай түрімен туристік пакетті толықтыру керектігін өзі шешуге тура келеді. Стратегиялық шешімдер қабылдағанда туристік фирмаларға рыноктың қажеттіліктері мен түріне сүйенеді. Тұтынушылардың қажеттіліктерін білу ең маңызды мәселе екенін бәріне түсінікті. Осының мақсатында туристік фирмалар маркетингтік зерттеулер жүргізеді. Маркетингтік зерттеулердің негізгі бағыттары болып нарықтың сыйымдылығы мен конъюктурасы, тұтынушылары, бәсекелестер, жабдықтаушылар, делдалдар, өнім табылады. Туристік кәсіпорын маркетингі көптеген факторлар әсеріне байланысты (экономикалық, табиғи, әлеуметтік – мәдени және т.б.). Кәсіпорын маркетингі практикасындағы факторлар мен оларды қоладанудағы күрделі өзгерістерді қарастыру керек. Мысалға, қазіргі кезде көптеген елдер бос уақытын спорт пен демалысқа кетіруге тырысады, туристік фирма іс — әрекетіне бейімделуге және туризм сферасындағы т.б. даму беталысын көрстеу міндеті болып табылатын туристік маркетингті дамыту үшін жаңа перспективаларға жол ашады. Мысалы, Қазақстан Республикасында негізінен спорт, жүзу, аң аулау саласына бағытталған. Ғылым мен техниканың дамуы туристік қызметтің массалық өндірісінің құралдарын жетілдіруге мүмкіндік береді. Туризм индустриясындағы туристік маркетингке компьютерлік техниканы енгізу керек.

Туристік фирмалардың қызметін жетілдіру үшін туристік фирмаларға тек қана маркетингпен айналысатын бөлімдер ашу қажет. Бұл маркетингтік бөлімдердің қызметтері келесідей болуы тиіс:

- 1.Бәсекелестерді зерттеу;
- 2.Агенттік тораппен жұмыс істеу;
- 3.Арнайы көрмелер мен кездесулерге қатысу;
- 4.Презентацияларды ұйымдастыру;
- 5.Ұйымдарға демеушілік көмек көрсету;
- 6.Оперативті маркетинг;
- 7.Жарнамалық әрекет.

Бәсекелестерді зерттеу мақсатында маркетингтік бөлімнің қызметкерлері тұрақты негізде БАҚ-мониторинг, өзінің агенттерінен және кәсіби көрмелерде ақпарат, бәсекелестердің қызметімен байланысты мәліметтер жинауы қажет. Бәсекелестердің каталогтары, және ондағы тарифтер зерттелуі тиіс. Бұл каталогтардан олардың тарифтері қандай, олар қандай отельдер ұсынады, туристік пакет қандай қызметтерден тұратынын білуі тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. ҚР Президентінің «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Қазақстан халқына Жолдауы, Егемен Қазақстан, - 01 қыркүйек 2020 жыл
2. Портер М. Конкуренция. –М.:Издательский дом «Вильямс», 2018
3. Всемирный экономический форум: Рейтинг глобальной конкурентоспособности стран мира, 2019 г.
4. Информационно-аналитический журнал «Рынок и конкуренция» за 2019, 2020 гг.(Казахстан)
5. Материалы Агентства РК по защите конкуренции (Антимонопольное агентство)М.Б.Бисенғазиев, А.Ш.Хамитов – «Кәсіпкерлік негіздері», Орал, 2018

5 СЕКЦИЯ. ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

СЕКЦИЯ 6. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Абдуллина Л.Р. – курсант 612 учебного взвода
ФГКОУ ВО «Уфимский юридический институт
Министерства внутренних дел Российской Федерации», г. Уфа, Россия
Научный руководитель – канд.пед.наук, доцент Абдуллина Л.Б.
Стерлитамакский филиал ФГБОУ ВО «Башкирский государственный университет», г.
Стерлитамак, Россия

УПРАВЛЕНИЕ КОНФЛИКТАМИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

Процесс управления конфликтом стоит рассматривать как установление контроля над его развитием и особенностями протекания, определение и внедрение в практику особых мер, способствующих снижению количества негативных последствий конфликта и увеличению его положительных результатов. Однако в литературе встречается и более полное определение рассматриваемого понятия. В этом случае под управлением конфликтом понимается трехступенчатая система, которая содержит в себе комплекс мероприятий, направленных на минимизацию или полное устранение негативных последствий конфликтной ситуации, внесение коррективов в поведение участников конфликта. Однако, в общих чертах, под управлением конфликтом понимаются действия, связанные с его разрешением или урегулированием. Разрешение конфликта представляет собой снижение влияния на участников причины возникновения конфликтной ситуации, а урегулирование конфликта означает полное прекращение конфликтных действий, снижение его значимости для участников.

Практические исследования показывают, что 15% рабочего времени сотрудников организации тратится на конфликтные ситуации и переживание их последствий. А руководители подразделений или всей организации в целом тратят до половины своего рабочего времени на конфликтные ситуации, их регулирование и разрешение. Организация работы педагогического коллектива в этом плане не отличается от иных предприятий. Педагогический коллектив находится в постоянных взаимоотношениях, в том числе и конфликтных, с обучающимися, родителями, коллегами и руководством образовательной организации. Система управления персоналом уделяет достаточно большое количество времени именно разрешению конфликтных ситуаций, поскольку их переживание достаточно значимо для организации работы всей организации. Последствия конфликта (инновационные, созидательные и разрушительные) оказывают большое воздействие на работу организации. В психологии труда и социальной психологии показатели конфликтности в коллективе представляют собой качественный признак уровня психологической сплоченности коллектива, его резервов.

Образовательная среда сама по себе является конфликтогенной. Это связано с особенностями протекания педагогического процесса, в основе которого лежат противоречия. Педагогический процесс практически пронизан различными противоречиями, что делает создание системы управления педагогическими конфликтами важной частью общей системы управления образовательной организацией. Учитывая данные особенности педагогического процесса, становится очевидным, что современный педагог должен владеть эффективными методами управления конфликтами, выстраивания взаимоотношений с коллегами. Структура педагогической деятельности, выделяемая различными учеными, неизменно содержит в себе коммуникативный компонент, что подчеркивает его важность и значимость. Руководитель образовательной организации, как специалист своего дела в области профессиональных отношений типа «человек-человек», должен обладать высоким уровнем компетентности и информированности по самым различным социальным, психологическим и педагогическим вопросам. Закон Российской Федерации «Об образовании» подчеркивает, что педагог должен обладать рядом профессионально значимых личностных качеств, обуславливающих его успешность в социуме. Это предполагает наличие в структуре его личности таких качеств как

гибкость мышления, его оперативность, самостоятельность, склонность к творчеству, в том числе и в рамках разрешения и урегулирования конфликтных ситуаций.

Вопросам управления конфликтами уделено достаточно внимания в литературе управленческого профиля (Ч. Ликсон, М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури, Р.И. Мокшанцев, Г.Р. Латфуллин, О.Н. Громова, В.П. Пугачев, А.Я. Кибанов и др.), где детально раскрываются понятие причины, виды конфликтов, их организационные последствия, способы управления ими и методы профилактики. В последнее время в России вопросу организационных конфликтов уделяется все больше внимания, что подтверждается проведенным анализом научной литературы. Это обуславливает развитие сети ассоциаций организационных психологов, центров прикладной конфликтологии и увеличение количества переводной литературы, посвященной рассматриваемому вопросу. Однако, несмотря на прикладываемые усилия, все же говорить о сложившейся системе урегулирования конфликтов еще невозможно. Инструменты, используемые в своей работе конфликтологами и руководителями организаций, зачастую недостаточно продуманы, что приводит к появлению типичных ошибок. К таким ошибкам можно отнести длительный временной интервал между возникновением конфликта и предпринятыми попытками по его урегулированию; попытки разрешения конфликта только через призму причин, лежащих на поверхности, без учета глубинных причин возникновения конфликта; применение только наказания как способа урегулирования конфликтной ситуации; применение шаблонных способов урегулирования конфликта без учета его особенностей, причин, типа и т.д.

Процесс управления конфликтами в среде образовательной организации представляет собой сложный механизм, в котором представлены следующие виды деятельности: прогнозирование, предупреждение, стимулирование, регулирование и разрешение конфликтной ситуации [Вершинин, 2013, с. 52].

Процесс прогнозирования, применительно к образовательной организации, понимается как определение руководителем, управленцем причин, детерминирующих возможное развитие конфликта. Безусловно, прогнозирование конфликта невозможно без учета индивидуально-личностных характеристик сотрудников организации, особенностей их взаимодействия. Процесс прогнозирования конфликтной ситуации уместен в самом начале ее возникновения.

Процесс предупреждения конфликта в системе образования определяется как особый вид руководящей деятельности, заключающийся в создании таких условий работы в коллективе, которые минимизируют возможность развития конфликтов. Предупреждение в большинстве случаев имеет под собой в основе прогнозирование. То есть, как только руководитель получает информацию о том, что в коллективе назревает конфликт, он предпринимает активные действия для его минимизации и разрешения. Очень важно, чтобы предупреждение конфликтов происходило на фоне осознания участниками конфликтной ситуации причин его возникновения.

Под стимулированием конфликта понимается особая деятельность руководителя образовательной организации, направленная на усиление и эскалацию конфликта. В качестве примера стимулирования конфликта можно рассмотреть обсуждение конфликтной ситуации и ее причин на общем собрании. Крайне важно, чтобы стимулирование конфликта также проводилось в тех случаях, когда участники конфликтной ситуации осознают его наличие и причины, его вызвавшие.

Обобщая вышесказанное, приходим к выводу, что управление конфликтом в образовательной организации является крайне сложной задачей, стоящей перед руководителем и самим педагогом. При этом стоит понимать, что педагог, обладая необходимыми сведениями, может направлять конфликт в необходимую ему сторону. Принятый стиль руководства должен соответствовать уровню развития коллектива. Важным фактором нормализации конфликтной ситуации является отсутствие противопоставления личности руководителя членам педагогического коллектива. Каждый педагог должен понимать, какие требования предъявляются к качеству и временному сроку исполнения определенных видов работ. В научной литературе встречается мнение, что оптимальным видом контроля для учителя является «систематическое внимание к работе педагога. Качественно выполненная работа должна быть отмечена руководителем.

Жизнь внутри социума постоянно сопровождается различными конфликтными ситуациями. Однако, в исследованиях подчеркивается, что не сами конфликты становятся проблемой в обществе, а негативные эмоции и закрепление в поведении участников конфликта отрицательных форм поведения. Если человек является постоянным участником конфликтов, это провоцирует у

него постоянное проявление оборонительных действий, которые в последующем искажают всю картину мира.

Управление конфликтом и готовность к его продуктивному разрешению ставят перед всеми участниками образовательного процесса необходимость формирования определенных навыков взаимодействия и разрешения конфликтов. Управление конфликтом не может быть реализовано без учета мнения всех участников образовательного процесса.

Список использованной литературы:

1. Андреев В.И. Конфликтология: Искусство спора, ведения переговоров, разрешения конфликтов. – М.: Флинта, 2012. – 127 с.
2. Баныкина С.В. Педагогическая конфликтология: состояние, проблемы исследования и перспективы развития. – М.: Омега-Л, 2014. – С. 373-394.
3. Гаджикурбанова Г.М. Управление педагогическим конфликтом // Вестник Социально-педагогического института. – 2016. – №1 (17). – С. 51-55.
4. Захорчук Л.А. Управление конфликтами в системе образования. – М.: МГУ, 2014. – 27 с.
5. Ковалев Б.П. Психология школьного конфликта: социально-перцептивные и рефлексивные аспекты. – Гродно: ГрГУ, 2013. – 171 с.

Абишова А.М., студентка группы ZMPOO21,
Байназарова Г.Т., студентка группы ZMPPO11,
Жумабаева Г.С., Шагирова А.М., студенты группы ZMPOO11
Научный руководитель – канд. пед. наук, доцент Сайфуллина Г.Ф.

Стерлитамакский филиал ФГБОУ ВО «Башкирский государственный университет»

ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ ТРЕВОЖНОСТИ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ С ЗАДЕРЖКОЙ ПСИХИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

В настоящее время проблема тревожности у детей с ЗПР недостаточно исследована, хотя изучению особенностей этих детей отводится немало места в научной литературе. В частности, особое внимание уделяется причинам отклонения в развитии, особенностям развития познавательных интересов, таких как память, мышление, внимание, восприятие, рассматривается также и отношение ребенка к учению, в частности мотивационная сфера. Круг исследований, посвященных изучению тревожности детей в норме и при определенной патологии с каждым годом значительно расширяется. Вместе с тем, специфика проявления тревожности в социально значимых и фрустрационных ситуациях до сих пор не стала предметом специального исследования.

Увеличение числа детей с ЗПР, нуждающихся в коррекции эмоционально-волевой сферы и необходимость единого подхода к оценке тревожности, со всей очевидностью выдвигают как проблему исследования изучение тревожности у детей с ЗПР, адекватных способов их реагирования в различных ситуациях, позволяющих повысить успешность обучения, уровень самооценки, формировать эффективные навыки общения с окружающими людьми.

Период младшего школьного возраста считается одним из наиболее трудных и вызывающих противоречие периодов формирования личности в онтогенезе. Большое количество ученых тревожность причисляют к эмоциональным явлениям, поэтому целесообразно рассмотреть особенности эмоциональной сферы у детей с ЗПР. Для этого воспользуемся наиболее распространенной классификацией К.С. Лебединской, где описаны четыре основных типа ЗПР и рассмотрим проявления и особенности эмоциональной сферы каждого из четырех типов:

1. При ЗПР конституционального генеза эмоциональная сфера детей в большинстве своем подобна нормативной структуре базы эмоции детей младшего школьного возраста, однако, конечно же стоит подчеркнуть качественную специфику эмоциональных свойств личности: доминирование эмоциональных поведенческих реакций, преимущественно игровые интересы, часто повышенный фон настроения, раскованность, непринужденность, поверхностный и нестойкий характер переживаний, повышенная внушаемость и наивность, низкий уровень

самостоятельности. Все вышеперечисленные специфические качества эмоциональной сферы в условиях школьного режима жизни препятствуют социальной адаптации.

Многие ученые, занимающиеся исследованием детей с ЗПР отмечают, что негативные факторы жизни способны привести к патологическому становлению личности по неустойчивому типу.

2. Задержка психического развития соматического происхождения вызвана и обусловлена продолжительной астенией, которая появляется вследствие длительных хронических заболеваний или пороков развития. При данном типе ЗПР происходит торможение развития активных форм деятельности и появляется значительный ряд невротических особенностей: робость, боязливость, капризность, неуверенность в себе и в своих силах. Данные невротические особенности могут оказывать содействие в становлении школьной тревожности.

3. У детей с ЗПР психогенного происхождения довольно ранее появление и продолжительное влияние психотравмирующего фактора порождает устойчивое смещение нервно-психической сферы ребенка влечет за собой патологическое формирование личности. При отсутствии и недостаточном контроле за поведением детей личность ребенка способна формироваться по неустойчивому типу. Т.е. будут наблюдаться такие особенности, как: неспособность замедлять собственные желания и стремления, порывистость, импульсивность, полное отсутствие или недостаток чувства долга и ответственности, жестокий и грубый авторитаризм ведет за собой невротическое развитие личности, что выражается в полной несамостоятельности, робости, боязливости и тревожности.

4. При ЗПР церебрально-неврологического генеза недоразвитие сопряжено с поражением нервной системы, корковых систем, незрелостью регуляторных функций. Для этого типа ЗПР свойственно отсутствие или недостаток живости и насыщенности эмоций, что, напротив, характерно для детей с нормальным развитием. Также имеет место то, что такие дети мало заинтересованы в оценке своей деятельности. При изучении данного типа ЗПР было установлено, что такие дети в большинстве случаев переживают перепады и нарушения настроения. Дети, у которых преобладает повышенная эйфория, довольно импульсивны и расторможены в психомоторном отношении, что может скрываться под якобы детской непринужденностью и жизнерадостностью. Дети, у которых, напротив, фон настроения снижен, предрасположены к робости, боязливости имеют большое количество страхов. Все это может способствовать формированию тревожности [1].

В работе Л.Н. Костиной, которая изучала особенности эмоциональной сферы в учебном процессе детей младшего школьного возраста с нормальным и ЗПР был сделан вывод, что дети с ЗПР проявляют большую тревожность по отношению к школе и учению, чем их нормально развивающиеся сверстники. Автор полагает, что дети с ЗПР, обладая неустойчивой эмоциональной сферой, менее развитыми компенсаторными и психозащитными возможностями по сравнению с их нормально развивающимися сверстниками, меньше защищены от воздействия неприятных ситуаций, в результате чего появляются страх, боязнь, тревожность.

Как ранее уже было отмечено, дети, имеющие ЗПР склонны к недостаточному переживанию положительных эмоций, т.е. такие дети менее жизнерадостны своих нормально развивающихся сверстников. У таких детей часто наблюдаются проявления таких эмоций, как страх и гнев. Дети с ЗПР наиболее пугливы по причине того, что у таких детей слабо подвижны нервные процессы, которым собственно и подчиняются реакции, возникающие в тревожных ситуациях. Их часто тревожит и волнует отрицательное отношение к себе со стороны учителей, их позиция в классе и школе. У них наблюдается чувство безысходности, они не видят позитивных перспектив, вырабатывается установка на аддиктивные (зависимые) варианты поведения как метод избавления от чувства своей неполноценности и никчемности.

Дети с ЗПР тяжело воспринимают и переживают неприятие их ближайшим окружением, часто это приводит к конфликту внутри личности в процессе самовосприятия, к неблагоприятным установкам по отношению к себе. А все эти личностные качества детей с ЗПР могут сопровождаться повышенной школьной тревожностью.

У детей с повышенной тревожностью часто наблюдается низкая самооценка, вследствие чего они ожидают негатив со стороны окружения. Чаще всего к такому ожиданию склонны дети, чьи родители ставят перед ними довольно тяжелые и непосильные задачи, с которыми дети, как правило, справиться не могут. А в случае неудачи или невыполнения поставленных задач детей наказывают. Вследствие чего, такие дети очень тонко чувствуют свои неудачи, выдают острую реакцию на них, им свойственно отказываться от той деятельности, что вызывает у них трудности.

Также можно отметить существенную разницу в поведении таких детей на занятиях, вызывающих затруднения и дискомфорт и вне таких занятий. Вне занятий можно увидеть живых, общительных, радостных и непосредственных детей, а на занятиях же они зажаты, напряжены, скованны. Они дают ответы на вопросы учителя тихим, возможно даже дрожащим голосом, при этом возможно заикание. Речь их может отличаться как быстротой и торопливостью, так и замедленностью, затрудненностью. Чаще всего появляется продолжительное возбуждение: ребенок тербит руками одежду, манипулирует чем-нибудь в руках [2].

Школьная тревожность у детей с ЗПР представляет собой явный признак школьной дезадаптации ребенка. Школьная тревожность оказывает негативное влияние на все стороны жизнедеятельности ребенка: учебу, общение, здоровье и психологическое неблагополучие.

Школьная тревожность – это своеобразный вид тревожности, который проявляется во взаимоотношениях ребенка с разными элементами образовательной среды и закрепляется в этих же отношениях.

У детей младшего школьного возраста с ЗПР тревожность проявляется гораздо чаще и интенсивнее по сравнению с их нормально развивающимися сверстниками. Это связано, в первую очередь, с неустойчивой эмоциональной сферой, менее развитыми компенсаторными и психозащитными возможностями, меньшей защищенностью от воздействия неприятных ситуаций, в результате чего появляются страх, боязнь и тревожность.

Список использованной литературы

1. Агавелян В.С. Дети с задержкой психического развития (Хрестоматия). – Челябинск: Издательство «Околица», 2001. – 164 с.
2. Астапов В.М. Тревога и тревожность. – М.: ПЕРСЭ, 2008. – 240 с.

Бакытжанова А.Б., 11 А сынып оқушысы

Жетекшісі: педагог-психолог Сарсенбаева А.Б.

Қарағанды облысы білім басқармасының «Кеңгір селосының №2 жалпы білім беретін мектебі» коммуналдық мемлекеттік мекемесі, Жезқазған қ., Қазақстан Республикасы

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ АГРЕССИЯЛЫҚ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Жасөспірімдік кезең-адамның қалыптасуындағы ең күрделі кезең. Әсіресе осы жаста баланың мінез-құлқы және басқа да жеке басының негіздері қалыптасады. Қалыптасу салдарынан, жасөспірімдер ересектерге жоғары талаптарды қоя бастайды және онымен «ересек адамдай» теңдей қарым-қатынас жасауын, өзінің құқығын кеңейтуді талап етеді. Ересек адамдар тарапынан болатын түсінбеушілік реакциясына жасөспірімдерде көптеген назарлықтың, бағынбаушылықтың, тыңдамаушылықтың түрлері көбеюі, бой ұсынбауы сияқты жағымсыз әрекеттері ашық түрде көрінеді. Егер де ересектер жасөспірімдердің назарлық білдіруінің себебін түсінсе, онда ол өзара қарым-қатынасты қайта құруды өз ынтасына, өз қолына алады және бұл қарым-қатынас ешқандай дау жанжалсыз жүзеге асуын қадағалайды. Заманауи білім берудегі мектеп қабырғасында отырған жасөспірімдерді де ұстаздар мен ата-ана бірігіп баланың бастапқы тұлға болып қалыптасуын қамтамасыз ете арқылы, бойындағы өзгерістерді дер кезінде бақылауға алса, онда жақсы-жаманды ажырата алатын, инабатты, қайырымды жасөспірімдер болашақта азамат болуына кепіл берері хақ. Ал, қарама-қайшы жағдай болса, күрделі сыртқы және ішкі дау жанжал тудыруы мүмкін. Көзі ашық адам болған соң өз басым осындай мәселелердің бар екенің ақпарат құралдарынан көріп отырмын. Осы айтылған жанжалдар баланы жасөспірімдік жастағы дағдарысқа әкеп соғуы мүмкін.

Жоғарыда айтылған агрессия мәселесін зерттеумен Д.Басс, З.Фрейд, Зильман, Берковиц және тағы басқа да психологтар мен ғалымдар айналысқан. Олар агрессияны адамның дұрыс қалыптасып дамуына әсер ететін маңызды факторлардың бірі ретінде көрсеткен. Ал Р.Бэрон мен Д. Ричардсон сияқты ғалымдар агрессия адамның өзінің дұрыстығын дәлелдеудегі күшті ұмтылысы, кең белсенділігі деген пікірде болған. Э.Формм «агрессиялықты жанды және жансыз объектілерге зиян тигізу» құбылысы ретінде атады: агрессия - бұл адамның бір қасиеті және дау жанжалға немесе агрессиялық мінез-құлыққа деген даярлық. П.А.Ковалев агрессияны жеке адамның өзіндік бір тұрақты ерекшелігі деп көрсеткен.

Баланың әлеуметтенуіне келетін болсақ әрине, бала алғашқы әлеуметтенуі отбасы аясында өтетіні белгілі. Мәселен, отбасында адамдар өзара қарым-қатынас түрі мен мінез-құлықты үйренеді, кейіннен олар жасөспірімдік кезеңде және ересек жаста сақталып қалады. Баланың дұрыс емес ісіне ата-анасының реакциясы, бала мен ата-ана арасындағы қарым-қатынас сипаты, отбасылық жайлылық және қолайсыздық жағдайлары әсер етеді. Отбасы мүшелерімен қарым-қатынасы -бұл баланың отбасындағы немесе одан тыс агрессиялық мінез- құлқын айқындайтын негізгі фактор болып табылады.

Агрессиялық мінез-құлқын қалыптастырушы факторлар мыналар:

- толық және толық емес отбасы
- ата-ана мен бала «қарым-қатынасы»
- бауырларымен (ағаларымен және әпкелерімен) өзара қарым-қатынасы
- отбасында басшылық ету стилі
- жазалау
- бақылау
- құрбы-құрдастарымен өзара әрекеттесу.

Көбінесе агрессияға сипаттама бергенде екі түрлі ұғым қолданылады- агрессиялық мінез-құлық және агрессивтілік. Осылайша, аталған бұл екі түрлі феноменді агрессивтілік тұлғаның қасиеті ретінде, ал агрессиялық мінез-құлықты мақсатқа бағытталған әрекет ретінде көреміз. Дегенмен де, кез-келген мінез-құлық бұл әрқашанда нақты адамның мінез-құлқы және ол тек болған жағдаймен немесе өзара әрекет еткен адамдардың анықталып қоймай оның индивидуалдық ерекшеліктерімен де анықталады.

Агрессивтілік- тұлғаның орнықты, тұрақты сапасы деген көзқарас бойынша - бұл агрессивтілік бар және агрессиялық мінез-құлық мүмкіндіктері деген түсінік. Тәртіпті жасөспірімдердің агрессиялық мінез-құлық параметрлері белгілі факторға кіріп, олар акцентуациялық мінез типтерімен байланысты, яғни олар тұлғаның қасиетімен, сондай-ақ сана-сезім параметрімен байланысты емес.

Ал девиантты жасөспірімдер тобындағы мұндай көрсеткіштер төмен. Агрессивтіліктің табиғатына келсек, онда оның бастауы нейродинамикалық және психодинамикалық сапалар деңгейінде және темпераментке немесе акцентуациялық мінездің кейбір түрлеріне сәйкес келеді. Оларға мыналарды қатыстыруға болады: эмоционалдық сезімді және ашушандық, мазасыздық деңгейі, дұшпандық кешеніне жататын кейбір эмоциялар-кек, жек көру және әшкерлеу, сондай-ақ қорқыныш сезімі. Осындай жағдайларға байланысты және адамдық құрылымдық деңгейде нейродинамикалық және психодинамикалық салдары айрықша болғандықтан осы қасиеттің көрінуі жасөспірімдерде жоғары. Жоғары болатын себебі- агрессивтіліктің өзін спонтанды көрсетеді, еріксіз болады, өйткені ол бақылау механизімінен өзін-өзі бақылаудың болмауынан. Міне, сондақтан да жасөспірімділік кезең, бұл агрессивтіліктің айрықша көріну кезеңі және агрессиялық мінез-құлықтың да болуы. Көптеген айтылған мәліметтерге сүйене отырып, осы мәселеде үш факторды айтуға болады. Бұл агрессиялық мінез-құлық формасының қалыптасуына байланысты:

- отбасылық өзара қатынастың сипаты
- отбасында басшылық ету стилі,жазалау
- өзінің қоршаған ортасы, құрбы-құрдастары

Отбасы агрессиялық мінез-құлықтың факторы ретінде Р.Бэрон мен Д.Ричардсон көрсеткендей «Отбасы- бір уақытта агрессиялық мінез-құлық моделімен, олардың тұрақтануын көрсетуі мүмкін» дәл осы отбасында әрбір бала өзінің әлеуметтену кезеңінен өтеді және осы жерде ол агрессиялық мінез-құлықтың түрін меңгеруі мүмкін [1].

Жасөспірімдік жаста агрессияның пайда болуы өзіне тән ерекшелікке ие. Е.Смирнова мен Г.Хузееваның көрсетуі бойынша, агрессиялы мінезді жасөспірімдердің мынандай ерекшеліктері болады:

- өз құрдастарының назарын өзіне аударуға деген ұмтылыс, назар ортасында болу
- өзінің күшті екенін, артықшылығын көрсету
- қорғану, кек сақтау
- өзіне ұнаған затты қалайда алуға деген ұмтылыс
- құрбыларымен қарым-қатынаста күдікті, сақ болу
- жасаған қателіктерін басқа біреулерге жауып қою [2].

Мұндай балалар көбінесе өзін бағалай білмейді. Айналасындағыларға қорқынышпен, алаңдаушылықпен әсерін тигізетінін байқай білмейді. Оларға керісінше, осы әлем, дүние тек соларды ренжітіп қойғандай болып көрінеді. Сондай-ақ, көптеген авторлар жасөспірімдік жастағы агрессиялық механизмдердің күрделілігін, біріншіден- мінез-құлқтың басқа да әлеуметтік формаларымен, яғни жыныстық жетілуі ерекшеліктерімен байланыстырады. Қаз балалардың агрессиялық мінез-құлқының өзіне тән ерекшелігі болады. Олар өзін жоғары санауы, белсенділік, өшпенділік, бейімдеушілік мүмкіндіктерінің деңгейінің төмендігі, өзін-өзі қорғаудағы эстропунтивті реакцияның болуы. Ал, ұл балаларда кінәлі сезімі өте төмен болады, тек жазалау кезінде қорқыныш сезімін көрсетеді. Мінездері тура және тіке болады. Әсіресе үйден тыс жерде басшылық етумен бірге қарсылықтарды көрсетеді және құрбыларына деген жақсы қатынасы төмендейді.

Жалпы жасөспірімдердің агрессиялы мінез-құлқы қауіп төндіру, төбелесу, тіл тигізу сипатына ие және де ғалымдардың тұжырымдамасы бойынша, егер де агрессия бәсеңдемей, бәсеңдік алмай, үсті-үстіне жинала берсе, онда бұл психикалық ауруларға әкелуі мүмкін.

Жоғарыда айтылған агрессия салдары қазіргі таңда көптеген жасөспірімдер арасында кездесу алып жатыр. Мектептегі жасөспірімдердің мінез-құлқындағы агрессивтілік пен агрессиялық мінез-құлқын дер кезінде байқау, қадағалау, алдын-алу, бақылау психологиялық-педагогикалық қызмет көрсету тарапына байланысты. Дер кезінде анықталған мәселелер өз шешімін таба алады. Дегенмен, отбасы бала тәрбиесіндегі барлық баспалдақтардан өтуіне қолдау көрсетуге бейімдеуші. Сондақтан қорыта айтатын болсам, әр адам баласы осы жасөспірімдік шақтан өтеді, біреулер жағымды түрде болса, кейбіреулері жағымсыз іс әрекеттерге толы негативті көз қараспен өткізеді. Бірақ, қалай өткізсе де жасөспірімдердің жалпы мектеп жасындағы балалардың агрессивтілік пен агрессиялық мінез-құлқын белгілері қай уақытта болсын әлі зерттелу үстінде. Сондықтан, болашағымыздың жарқын болуы адамның өзіне ғана тәуелді емес, қоршаған ортасы, отбасына да әсері бар екенін ұмытпайық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бэрон Р., Д.Ричардсон Агрессия. – Спб: Питер, 2001
2. Смирнова Е.О., Хузева Г.Р. Психологические особенности агрессивных детей. //Вопросы психического здоровья детей и подростков (Научно-практический журнал психиатрии, психологии, психотерапии и смежных дисциплин), 2001.- N 1. - С. 27-32.

Вахитова И.Ф., студентка группы ППО41
Научный руководитель – к.п.н., доцент Салимова Р.М.
Стерлитамакский филиал ФГБОУ ВО «Башкирский государственный университет»,
г.Стерлитамак, Россия

О ВЗАИМОСВЯЗИ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ КЛАССНОГО КОЛЛЕКТИВА И УЧЕБНОЙ МОТИВАЦИИ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Особую роль в полноценном развитии детей младшего школьного возраста играет учебная мотивация, потому что без неё будут затруднены такие процессы, как успешная учёба школьника, развитие его способностей и потребностей к своему совершенствованию, развитию и образованию. Именно в младших классах закладывается фундамент для будущего обучения школьника, и нередко учитель имеет большое влияние на его желание учиться в средних и старших классах.

Мотивация определяет желание и успешное обучение ребёнка школе. От неё целиком и полностью зависит продуктивность школьников в ходе образовательного процесса. А отсутствие учебных мотивов, зачастую приводят к снижению уровня успеваемости обучающегося, атрофии некоторых личностных качеств, и в итоге у детей в подростковом периоде могут появиться проблемы с правомерным поведением.

Е.П. Ильин отмечает присутствие учебной деятельности на протяжении всего пути становления личности, как в детском саду, так и в высших учебных заведениях [2]. Важным аспектом становления обучающегося цельной личностью является получение им образования, поэтому проблема учебной мотивации одна из главных в педагогической психологии. В

психолого-педагогической литературе существует много мнений по поводу сущности понятия «мотивация». К примеру, А.Н. Леонтьев, изучая мотивацию, рассматривал развитие мотивов человека вместе со становлением его сознания и самосознания. А.Н. Леонтьева считает, что сердцем мотивационной сферы личности можно назвать как побудителей направленной деятельности и потребностей человека, так и предмет, соответствующий этой потребности. Таким предметом потребности на материальном или идеальном уровне может стать мотив деятельности [3].

По мнению В.Н. Мясищева, мотивация – это комплекс мотивов, тесно взаимосвязанных друг с другом, к примеру, связь внутренних и внешних мотивов [5].

Согласно Л.И. Божович, учебная мотивация состоит из совокупности мотивов, включающих в себя потребность в обучении, цель обучения, эмоции, отношение к обучению, интерес и т. д. [1].

По А.К. Марковой смысл учения для самого человека и действенность мотивов является частью содержательных характеристик мотивов. Положительная мотивация формируется при наличии личной значимости обучения для школьника [4].

Существует ряд мотивов, направляющих младшего школьника в процессе обучения: чувство долга; желание получить похвалу от родителей и учителя; избегание наказаний; познавательный интерес; честолюбие; стремление возвыситься в глазах сверстников.

Результаты образовательного процесса зависят от характера преобладающего мотива. К примеру, внешние мотивы, такие как требования учителей, принуждение родителей, мнение общества являются весьма действенными, но могут встретить внутренний протест младшего школьника. Однако сам человек может стать для себя хорошим мотиватором. Но для этого требуется наличие у него желания проявлять собственную активность, для реализации своих целей. Это и есть проявление внутренней мотивации человека. Поэтому приоритет отдаётся проявлению школьниками интереса к процессу обучения и достижению хороших результатов именно с помощью своих внутренних мотивов.

Но немаловажным фактором в повышении эффективности учебной деятельности являются хорошие взаимоотношения обучающегося со сверстниками.

В педагогике классный коллектив понимается, как объединение обучающихся, у которых есть общие цели, органы самоуправления, а отношения одноклассников друг к другу обозначаются причастностью к общему делу. Появление и развитие ученического коллектива происходит через совместную деятельность и возникновения межличностных отношений между членами этого коллектива. Вовлечённость каждого обучающегося в жизнь коллектива увеличивает его положительное влияние на ребёнка. Учителю важно вовлекать всех детей в жизнь класса не только с помощью различных мероприятий, но и проявляя своё влияние на каждого обучающегося, в частности.

В первое время обучения в школе дети не обращают внимания на сверстников. Обучающиеся ориентированы в основном на своего учителя. Доверие учителя объединяет детей в один коллектив – «Мы класс». Каждый ребёнок в классе хочет стать частью единого содружества и быть достойным находиться в нём. В младших классах школьники относятся друг к другу оценивающе, как к соперникам. Детям важно чтобы люди признали их способности в учебной деятельности. В этом возрасте дети начинают искать себе близкого друга. И занимая место в коллективе, ребёнок одновременно стремится быть «как все» и в то же время быть «лучше всех». Отметка хорошо понимается ребёнком как знак качества его знаний. И чем выше этот знак, тем выше репутация ребёнка в учебном коллективе. Реакция учителей способствует тому, что обучающиеся начинают оценивать друг друга через отметки. Вследствие чего обучающиеся, у которых высокие оценки, начинают злорадствовать над другими учениками, а те в свою очередь завидуют им. Из-за такого отношения сверстников у детей могут появиться эмоциональные срывы, снижение желания и мотивации учиться. Как правило, в младшем школьном возрасте дети довольно самостоятельны, и поэтому они могут выбирать наилучшую для себя стратегию поведения в классном коллективе: бездействовать против унижений и усмешек сверстников или же отстаивать свои интересы и свободу воли.

Благоприятный психологический климат в классном коллективе складывается из положительного отношения одноклассников к ребёнку, к общему делу, к классному руководителю и другим учителям, к событиям и мероприятиям, происходящим в классе и за его пределами, отношения каждого ребёнка в коллективе к самому себе.

В таком коллективе дети ощущают себя раскрепощённо, свободно, они чувствуют поддержку окружающих, у них появляется желание совместно решать задачи, возрастает

мотивация к получению новых знаний, умений, навыков и поэтому их учебная деятельность увенчана успехом. А это и есть основная задача обучения.

Таким образом, мы можем сделать вывод о зависимости учебной мотивации и отношений детей в классном коллективе: чем лучше сформированы классный коллектив и межличностные отношения детей, тем выше уровень мотивации к образовательному процессу у младших школьников, которые являются составной частью этого коллектива.

Список использованной литературы:

1. Божович Л.И. Проблемы развития мотивационной сферы ребенка // Изучение мотивации поведения ребенка и подростков // Под ред. Л.И. Божович, Л.В. Благоннадежиной. – М. – 1972. – С. 102.
2. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. – СПб.: Владос. – 1997. С. 93.
3. Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы, эмоции: конспект лекций. – М.: МГУ. – 2011. – С. 34.
4. Маркова А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте. М.: Просвещение. – 2003. – С. 96-98.
5. Мясищев В.Н. Психология отношений. – М. – 1995. – С.185-190.

Erbolat F.E., student of group Uk-20-01
Scientific supervisor - teacher of English Baitenova M.S.,
LLP Law College «Femida», Karaganda, Republic of Kazakhstan

THE GENUINE DIFFICULTY OF FUNCTIONAL EDUCATION IN KAZAKHSTAN

The dynamics of the changes taking place in the modern world required a rethinking of the global functioning of education systems. In a rapidly changing world, the key questions for education policymakers, schools in general, and teachers, in particular, are «What should students learn in the 21st century» and the second is «How can teachers prepare students for the 21st century?» (4, p. 101). The actual problem of modern education is the creation of conditions for high-quality learning, they clearly show the following actions of the Program of the First (Advanced) level «Face to Face»: «The fundamental difference between modern teaching and learning from. The methodology of preparing and conducting training is used» (4, p. 101) and, accordingly, the procedure for preparing and implementing reforms are changing. In the past, they were developed, as a rule, in the silence of ministerial offices by narrow groups of high-ranking officials. Now research centers, prominent scientists-economists, sociologists, psychologists, teachers are involved in attraction. The plans are discussed within the framework of the system and at representative international forums. Reforms are multidimensional.

They carry out the structural reorganization of the education system, the renewal of its entire links, from kindergartens to universities, the modernization of the content and methods of teaching and educational work, the establishment of new forms of communication between education and the world of work. If we recall the traditional education system of the last century, its main task was to equip school graduates with a certain set of ZUN, without any connection with their application in later life. Today, such a method is unacceptable: society needs graduates who can overcome life and production challenges, ready for the vicissitudes of life. «Therefore, the actual problem of training a graduate of this level, a way to solve a problem situation, to choose several ways to solve it, choosing the most effective of the impact on school practice» (4, p. 100). The list of the quality required by a modern teacher includes: arming with a certain arsenal of learning strategies, the ability to combine different pedagogical approaches this conclusion was made based on a comparative analysis of the innovative learning environment prepared by the OECD. I will apply the above possibilities in my practice, for example: «the teacher must thoroughly know how the training is going on, about the level of motivation of individual students ...»

- to be able to cooperate with a representative of one organization and several other organizations; in a network of professional communities assuming active use of the processes of coaching and mentoring;

- strong skills in information technology and their methods of use as an effective learning tool;

- potential professional abilities to collaborate with colleagues and participate in the development, management, and planning of the learning environment;

The Basic Law on Education of Japan corresponds to the laws of the priorities of the Japanese education system. «The purpose of education is to form a harmoniously developed personality, committed to truthfulness and justice, respecting individuality and hard work, with a sense of responsibility and independence, which are necessary for the builders of a peaceful state and society» (Article 1). The law recognizes the mission of the teacher, his responsibility to society.

Education reform in this area has democratized the curriculum and given teachers more freedom. In general, it was egalitarian. Currently, the level of education in Japan is one of the highest in the world. We can say with great confidence that the life of a Japanese child is largely focused on school.

Back in the early 80s, Japanese experts wrote that «now Japan urgently needs not just a mass of simply talented students, but unusually gifted, unorthodox people who can solve the most complex problems. The industry can hire qualified specialists without the slightest difficulty. But now the country is entering a period when it is necessary to make every effort to find among the Japanese, and then not to lose sight of exceptionally gifted, original thinkers.» It is in Japan that the method of teaching in the classroom is used. There was a class that allowed Japanese students to achieve high academic achievements of Japanese students, this research is being implemented in many countries around the world, how democratic this method is for both students and teachers. Informatization has become an indispensable factor in learning. Facilitating access to information technologies opens up broad prospects for their application in the reformed education system at all levels, starting from primary school. Computerization involves the revision of teaching methods, the mass introduction of multimedia tools in teaching practice, and the retraining of teachers on the eve of the era of cultural and linguistic diversity. The ongoing reform of education provides for its «adaptation» to the conditions of life in the information society. The document «Model of education in the 21st century» proposes to create special schools for the study of the environment, traditions, and their own country and other countries of the world, as well as information technology. This document emphasizes the importance of developing life skills in the information society: teaching computer literacy, using computer networks, instilling ethics of behavior on the World Wide Web. The current level of development of informatization of educational organizations in Kazakhstan allows any teacher to be an active participant in professional network communities. Whether it is forums, chats, libraries with knowledge banks or data banks, or other forms of interaction, any teacher can take an active and fruitful part in them. The informatization of the education system opens up great prospects for education. The introduction of information technologies is one of the most important means of reforming the education system. The educational institutions can access the Internet, their website, teachers close their work on various sites. Unfortunately, this work is sporadic, so I consider the organization one of my main tasks as a leader. And this is possible at the present stage. The current steps of the government are reasonable and far-sighted. Through the prism of education, the path of Kazakhstan should move into a new century.

In the Strategy for the Development of Kazakhstan until 2030, the President of the Republic of Kazakhstan N. A. Nazarbayev noted eight advantages, including a highly educated population with a high level of scientific and creative potential. It is important to fully develop the existing invaluable capital and create new, more civilized conditions for its development. The President of the country has set the task of creating a core of national intelligence: erudite people who can compete internationally. This is due to several reasons: first, the education system is one of the few sectors of the economy that affects the interests of all members of society; second, the importance of the education system in the development of human capital as the main criterion for the level of social development of the country and society. Third, the education system is an important factor in the growth of economic development and national security of the country. In Kazakhstan, consistent and systematic work is being carried out to create an effective model of education. National education became one of the first social institutions that were reformed in the direction of transition to new international standards. On behalf of the Head of State, the concept of education reform was developed.

The reforms made it possible to preserve and develop the educational potential of the republic. Strategic and conceptual guidelines of the new national competitive model of education: transition to international educational standards, integration into the global educational space, and improvement of the quality of educational services. To implement the modern model of education, the State Program for the Development of Education in the Republic of Kazakhstan for 2011-2020 has been developed, the priority of which is the development, implementation, and dissemination of innovative educational projects. Currently, the introduction of 12-year training is being actively considered. N.A. Nazarbayev said that the system of 12-year secondary education should be implemented by 2020. With the introduction of 12-year secondary education, Kazakhstan is moving to a new level, thus becoming on a par with other developed

countries of the world. According to the Declaration of the Council of Europe, in the global educational space, 12-year secondary education is implemented in 136 countries, including in such developed countries as the United States, Germany, France, Japan, etc. One-year training will allow us to successfully implement the strategic task of creating a new national model of education that can compete with advanced Western counterparts. I think that the education system of Kazakhstan in the near future will correspond to the education system of developed countries and will already be able to compete with them on an equal footing. Education should be the foundation of high quality of life. Education is the key to our country's competitiveness. And today, the importance of the teaching staff of our state is given great importance. After all, a teacher can contribute to the development of our younger generation, I always remember the words of W. Churchill: «What even the prime minister envies is the strength that a teacher has.» Today, life itself requires new ideas and new approaches to learning. Every teacher in his practice has faced many problems, difficulties, but a person with a high rank the teacher should be able to solve such problems. He is constantly working on improving his training and upbringing. In my school, students show good results at the UNT, Olympiads, but they could achieve much better results if different pedagogical approaches were used in their training.

So, as a leader, I need to nurture a galaxy of leaders who can teach students «how to learn and shape them as independent, purposeful, enthusiastic, self-confident people with developed critical thinking, demonstrating competence in digital technologies.» (4. p.103). After all: «We cannot, we have no right not to allow young people to get a good education.» Today, the state provides teachers with all the opportunities for the professional development of teachers. In the end: «A key figure in improving school performance and ensuring student success» (Strong, Ward & Grant, 2011). (4, p. 103) Today, everyone is talking about changes, but for some reason, few people think that it is necessary to change in the first place. Margaret Mead said: «Many people doubt the sky. A whole group of thinking people, dedicated to their work, can change the world, in fact, as history shows, it always happens.» So let's change, and the world will change with us. Dewey said: «If you want to change the world go to school and start from there!»

The list of the used literature:

1. Isabekov B.N. Industrial and innovative foundations for the development of science and education. - Turkistan: publishing house Turan, 2009. - p. 27-50.
2. Plan of the Nation - 100 Steps to Implement Five Institutional Reforms.
3. Popova M.V., Sapozhnikov A.V., Sapozhnikov V.I. «Information and communication technologies». Textbook - M.: RPA «APR», 2009.
4. Annual messages of the President of the Republic of Kazakhstan - Leader of the nation to the people of Kazakhstan.
5. Rudakova D.T., Researcher of the Central Scientific Research Center of IOSO RAO. Internet technologies in teacher's activities. Materials of the scientific-practical conference «Internet technologies in modern school education» // www.ioso.iip
6. «Strategies for Kazakhstan to become one of the 50 most competitive countries in the world.»
7. «Theory and practice of psychological education of a teacher.» E.I. Isaev // PSYCHOLOGICAL JOURNAL, № XI-XII, 2000

Yesset A., student of МИЯ-51 group
research supervisor– Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dusembinova R.K
Karaganda University named after Buketov A.E , Karaganda, Republic of Kazakhstan

METHODS OF MODERN PEDAGOGY

The main purpose of teaching a foreign language is the formation and development of foreign language communication skills, its fluency. A foreign language is a source of socio-economic, scientific, technical and cultural development of society that meets modern

requirements. Now the level of foreign language teaching methods is high. Language teaching uses an interactive approach, games, interdisciplinary discussions, as well as information technologies, the Internet, and a computer.

The main symbol of great hope is the development of education and science in the direction of innovative technologies. The future of the educated people is not vague, but conscious, meaningful, moral education and education of the younger generation is the demand of today. Systemic reform of secondary education is of great public importance in the course of the formation of Kazakhstan as an independent state. One important character and the need to implement education reform is due to the need to technologize the learning process at the present time.[1]

The use of various new technologies in improving the quality of education in schools has already entered into practice and gives results at its own level. In the field of education, the country is currently undergoing democratization and humanization. English, along with the native language, not only improves the speech and general development of the student, but also teaches him the culture of communication with the people around him. Improving the student's speech in a foreign language is the main goal of the content of education in school, in the process of communicating with the textbook and other students, the student learns all the subjects. When we teach a foreign language to students, we open the way for them to the culture of other peoples and the world culture, and there is an opportunity to communicate with other peoples.

Since the main purpose of English is to teach students the language, the main job is to teach the word. The main basis of the English lesson should be the work on the development of speech. The ability of students to correctly use knowledge and definitions, explanations of phonetic, lexical, grammatical material in English, the ability to clearly and systematically express their thoughts depends on the correct organization and adequate conduct of work on the development of speech.

The ways of working on the development of speech are as follows:

1. Retelling grammar tasks;
2. Organization of work with meaningful images;
3. Division of students into groups and interaction;
4. Continue the story on a specific topic;
5. Preparing mini-scenes;
6. Working with text.

The use of these methods, according to Mercer's research, shows that the research form of dialogic learning is the most effective approach to the formation of students' speech skills.[2]

Thus, it is necessary to promote the improvement of the practice of teaching with the use of research conversation in the education of an educated student in accordance with this society.

According to Mercer's research, conversation is an integral part of student learning and he described three types of conversations. Types of interviews used in training:

- conversation-debate,
- cumulative conversation,
- research talk.

According to Mercer, in successful discussions in achieving education with collective understanding, the research type of conversation will be prioritized.

A research conversation is underway:

- 1) everyone offers reasonable information;
- 2) although everyone's idea is rated as useful, a thorough evaluation is conducted;
- 3) participants ask questions to each other;
- 4) participants ask questions and prove what they say, so the conversation is also proof."»;
- 5) the participants in the group strive to reach agreement (they may or may not agree, the main thing is to strive for agreement)

In dialogic learning, Mercer and Littleton believe that the student's interest in the subject increases, affects the growth of his level of knowledge, and allows a deeper understanding of the given topic.[3]

Summing up, we can say that if the main goal of a sovereign country is to ascend to the number of civilized countries, then it occupies a special place in achieving the civilization of a fully developed, spiritually rich person. The main goal of modern education is the formation of a fully developed, spiritually rich personality. For the development and formation of personality, it is of great importance to correlate their changing activities with the study of surrounding real phenomena and familiar objects.

Attracting a child to search activities mastering their research skills and abilities is the most important task of the modern educational field. I think that a very important role in learning English is played by the formation of students' speech skills

References:

1. Qazaqstan mektebi jurnaly. -№ 9. - 2009
2. Bitibaeva Q.Ö. Oquşylardy ğylymi zertteu jümysyna baulu joldary
3. <https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia>

Жак Вальдемар, аспирант 3 курса
Научный руководитель –д.и.н., профессор Май Ева
Университет Марии Склодовской-Кюри, Люблин, Польша

ПРИОРИТЕТЫ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ЕВРОПЕЙСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ: ИНФОРМАЦИОННЫЕ КОМПЕТЕНЦИИ И САМООБРАЗОВАНИЕ

На конференции министров образования стран-участниц Болонского процесса в Вене и Будапеште в 2010 году было официально объявлено о достижении цели сближения и гармонизации - создании единого Европейского пространства высшего образования (англ. *European Higher Education Area*). За первое десятилетие Болонского процесса в национальных системах высшего образования стран-участниц создавались предпосылки для реализации единых механизмов Болонского процесса. В Европе проходил процесс создания единого Европейского пространства высшего образования, нацеленного на повышение его качества с уточнением содержания образования, поиском оптимальных способов и технологий организации образовательного процесса, переосмыслением его цели и результата [2]. К примеру Польша присоединилась к Болонскому процессу еще в 1999 году. Страна вместе с другими государствами Европы полностью реформировала свою систему образования, чтобы соответствовать требованиям общеевропейской системы. В Польше принята и активно используется Европейская Кредитная Трансферная Система (ECTS), которая призвана облегчить процедуру сравнения уровня подготовки студентов разных стран по одним направлениям. Также польские университеты активно вовлечены в международный обмен студентами по таким программам как SOCRATES/ERASMUS. В тоже время структура высшего образования здесь также имеет свои национальные особенности. В тоже время, наряду с двухступенчатой системой (бакалавриат и магистратура) в Польше есть единая магистратура с пятилетним сроком обучения для ряда направлений (психология, медицина, юриспруденция).

Таким образом, Болонский процесс, единое европейское пространство высшего образования, являются одними из ключевых элементов усилий по созданию европейского образовательного пространства, оно способствовало также созданию европейского пространства для непрерывного образования. Быстрое изменение образовательной среды, в которой работают университеты, следует рассматривать как источник предопределивший создание европейского пространства высшего образования. Эти изменения включают в том числе: ... IT-революцию, и вместе с ней появляются новые информационные технологии, благодаря которым большинство граждан европейского континента имеют неограниченный доступ к электронной информации из

любой точки мира (дистанционное обучение), что, в свою очередь, означает факт что университеты постепенно перестают быть основным источником новейшей научной и научно-популярной информации.

Перспектива обучения в течение всей жизни (англ. *life long learning*) также предопределяет постановку вопросов оценки и подтверждения результатов обучения. Возможности развития знаний и умений людей (компетенций) и подтверждения их приобретения в соответствии с требованиями рынка труда (путем предоставления квалификаций), а также содействия свободному перемещению работников не только между странами Европейского союза, но и между различными секторами экономики [6].

В исследованиях российского философа А.Д.Урсул подчеркивается, что появление, развертывание и осмысление глобальных процессов не может не сказаться на мировом образовании. В нем так или иначе отражается вся современная эпоха, пронизанная глобальными мотивами, процессами и тенденциями, и прежде всего отчетливо просматривается тенденция глобализации образования, обретение этим самым массовым социально-информационным процессом универсальных черт [1, с.384].

Основными особенностями информационного общества являются: производство, хранение, передача, поиск и использование информации большинством граждан, а также организациями и работами в широко понимаемой области личного, социального использования в образовании и профессиональной деятельности [3].

По мнению польского политолога Агнешки Павловской, превращение общества в информационное общество определяется сосуществованием следующих трех явлений: 1. Информация - это экономическая категория (фактор производства), а производство и распространение информации приобретают характеристики экономической деятельности; 2. Все формы социальной активности поддерживаются информационными технологиями, включая компьютерное оборудование и программное обеспечение; 3. Лица, занятые в информационной сфере, составляют более 30% всех работников [5, с.14].

Обучение информационным компетенциям также можно рассматривать с точки зрения процесса информационного самообразования, целью которого является стремление пользователя к информационному образованию. Развитие информационных технологий оказывает огромное влияние на изменение роли и функций самообразования. Готовность к непрерывному обогащению опыта самообразовательной деятельности становится все более значимой в связи с расширением экономических и научных связей, мобильностью специалистов и доступом к большому объему научно-технической информации. Информационное общество - общество самообразующиеся, где самообразование выступает источником не только технологических, но и социальных инноваций. С их помощью самообразование внедряется в качестве активной составляющей в любой вид профессиональной и образовательной деятельности [1, с.389].

Информационные компетенции являются ключевым фактором в обучении на протяжении всей жизни. Они являются первым шагом к достижению образовательных целей. Развитие этих компетенций должно происходить на протяжении всей жизни граждан, особенно в период их обучения. Компетентный гражданин, будь то студент или специалист в данной области, способен распознавать свои информационные потребности, может успешно находить, искать, получать, оценивать, систематизировать и использовать информацию. Человек с информационной компетентностью знает, как использовать мир знаний и как перенести опыт других на свою образовательную или профессиональную траекторию.

Участие европейских университетов в реализации вышеуказанных целей позволит студентам приобрести соответствующие компетенции, необходимые для функционирования в информационном обществе. Развитие компетенций - это комплексное развитие навыков и отношений, позволяющих использовать знания в различных ситуациях. Педагогические компетенции означают предоставление студенту возможности мобилизовать и применять полученные знания в сложных, разнообразных и непредсказуемых ситуациях.

Стоит признать, что преподаватели являются решающим фактором успеха программы информационного образования. Рост технологических изменений стимулирует образовательные инновации и обучение на протяжении всей жизни. Поэтому преподаватель не может обойтись без постоянного, непрерывного повышения своей квалификации, а также расширения и обновления своих компетенции [4]. Преподаватели, профессора должны обладать новым типом компетенции, хотя они могут не знать об этом сами. Поэтому им также должна быть предложена разнообразная

и гибкая модель обучения. Например вопросы облегчающие обучение информационным компетенциям: Что я пытаюсь оценить? Чему научились студенты? Как студенты воспринимают свой учебный процесс? Студенты действительно эффективно обучаются? Требуются ли дополнительные электронные учебно-информационные ресурсы?

Оценивание - это суждение, основанное на тщательном наблюдении за студентами на протяжении всего учебного процесса. Это требует сбора, анализа и документирования прогресса студента во время обучения его информационных компетенций. Информационное образование должно подчеркивать роль умственного труда (посредством использования, интеграции и оценки информации) в дополнение к основному мышлению (основанному на использовании и понимании информации). Обучение обработке информации путем поощрения самостоятельного принятия решений и решения проблем, а не только путем предоставления знаний - таким образом студенты улучшают свои учебные навыки. Образование в сфере высшего образования в контексте информационного общества должно быть в большей степени ориентировано на развитие мягких навыков (личные и межличностные навыки), поскольку их высокий уровень связан с показателями успеваемости в учебе. Мягкие компетенции гарантируют эффективность в случае собеседования, при выполнении профессиональной работы, в том числе при удаленном использовании IT-устройств и технологий, и оказывают положительное влияние на возможность достижения высокого профессионального статуса. Стоит также признать, что в информационном обществе роль самообразования постоянно растет и приобретает особую значимость, так как является важным средством адекватного внедрения составляющих элементов глобализации.

Список использованной литературы:

1. Гончарук Н.П., Хромова Е.И. Самообразование в условиях глобального вызова // Вестник Казанского технологического университета. - 2014 - № 15. С. 384-390.
2. Макаров А.В. Болонский процесс: европейское пространство высшего образования. Минск 2015. 258 с.
3. Kompetencje informacyjne w procesie uczenia się przez całe życie : wytyczne / red. Jesús Lau. Warszawa: Komisja SBP ds. Edukacji Informacyjnej 2011. Wolny dostęp: <http://www.ifla.org/files/assets/information-literacy/publications/ifla-guidelines-pl.pdf> (дата доступа: 01.03.2020 г.)
4. Nowe kompetencje nauczyciela/wychowawcy w dobie współczesności https://sciaga.pl/tekst/97310-98-nowe_kompetencje_nauczyciela_wychowawcy_w_dobie_wspolczesnosci (дата доступа: 15.02.2021 г.)
5. Pałowska, A. Władza i uczestnictwo polityczne w społeczeństwie informacyjnym, Lublin 1995. 145 s.
6. Perspektywa Uczenia się przez całe życie Ministerstwo Edukacji Narodowej <https://www.gov.pl/web/edukacja/perspektywa-uczenia-sie-przez-cale-zycie> (дата доступа: 03.03.2020 г.)

Жигadlo П.А., студентка группы ФКиСМ-20-2

Научный руководитель – к.п.н., доцент Кенжебаева С.К.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

КОММУНИКАТИВНЫЕ СПОСОБНОСТИ СПОРТСМЕНА КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ГРУППОВОЙ СПЛОЧЕННОСТИ СПОРТИВНОЙ КОМАНДЫ

Социально-психологическим проблемам формирования и развития спортивных коллективов посвящены многочисленные работы специалистов в сфере спорта и психологии: В.М.Девишвили, М.О.Мдивани, Д.С. Елгиной, Э.А.Аленурова и других. Авторы исследуют различные аспекты эффективного функционирования и достижения спортивных результатов спортивной команды, но отмечают ее, прежде всего, как малую группу, коллектив с присущими ей психологическими характеристиками [1,2].

Среди многочисленных факторов, определяющих эффективность команды, в том числе и спортивной, теории и практики закономерно указывают на феномен сплоченности.

Сплоченность в любой команде играет немаловажную роль, потому что результат, который покажет команда на соревнованиях, зависит не только от физической и моральной подготовки спортсменов, но и от их взаимоотношений друг с другом. Взаимоотношения являются субъективно переживаемыми связями и отношениями между людьми.

Сплоченность – это сложный социально-психологический феномен, вследствие этого существует множество подходов к ее изучению. Чаще всего исследователи выделяют две группы сил, которые заставляют людей держаться вместе, это – эмоциональная привлекательность группы – удовольствие, которое приносит общение и совместная деятельность, и преимущества (материальные и статусные) которые может извлечь индивид, будучи членом группы.

В практической психологии спорта широко применяется англоязычная версия опросника Carron, A.V., Widmeyer, W.N. and Brawley, L.R., который очень часто используется в исследовании групповой сплоченности. Существенным представляется здесь интерпретация результатов опроса спортивных команд на основе двух аспектов сплоченности: целевой, связанной с совместной деятельностью, и социальной, связанной с эмоциональной привлекательностью.

В нашем исследовании основанием для изучения феномена сплоченности спортивной команды является тезис о том, что команда есть «небольшое количество человек, которые разделяют цели, ценности и общие подходы к реализации совместной деятельности и взаимопределяют принадлежность свою и партнеров к данной группе» [3]. Рассматривая команду спортсменов в целевом и социальном аспектах, мы приходим к выводу, что важнейшим фактором, определяющим совместную деятельность, являются коммуникативные способности участников команды.

Являясь элементом коммуникативной культуры спортсмена, коммуникативные способности обеспечивают, необходимые психологические условия для сотрудничества, взаимодействия, устранения коммуникативных барьеров, обеспечения высокого уровня взаимоотношений внутри команды.

Исходя из этого, нами проведена исследовательская работа по определению роли коммуникативных способностей в сплочении спортивной команды. Практическую целесообразность и актуальность исследовательской работы мы видим в том, чтобы улучшить взаимоотношения между игроками в команде, а также тренеров и их воспитанниц.

Исследование проводилось на базе «ДЮСШ» г. Темиртау, Карагандинской области. В данном образовательном учреждении функционирует секция волейбола. В нашем исследовании принимали участие 12 игроков волейбольной команды. Возраст игроков -15-18 лет. Необходимо отметить, что в волейбольной команде на площадке присутствует 6 игроков (два либеро, два связующих, два диагональных). Но полный состав команды -12 человек.

В процессе исследования использованы различные методы психологии: наблюдение, беседа, тестирование, анкетирование.

Так, нами использована «Анкета уровня развития коммуникативных способностей» (авторы В.А. Синявский, Б.А. Федоришин). Суть данного анкетирования заключается в том, чтобы выявить уровень развития коммуникативных способностей: низкий, средний, высокий. В соответствии с ключом методики, по результатам анкетирования было выявлено, что у восьмерых из двенадцати человек – средний уровень коммуникативных способностей, низкий уровень – у троих, а высокий всего лишь у одного игрока.

В ходе беседы и проведения наблюдения выявлено, что спортсмены не уделяют вопросу развития коммуникативных способностей должного внимания, специальной задачей в процессе тренировок и после них решение вопросов общения спортсменов не ставилось.

Некоторые спортсмены отмечают, что коммуникативные способности играют роль в создании благоприятной психологической атмосферы и положительного взаимовлияния игроков команды; способствуют наличию и осознанию чувства принадлежности к команде; повышают уровень игрового и межличностного взаимодействия игроков команды.

На вопросы, касающиеся способов развития коммуникативных способностей, осмысленных и взвешенных ответов у большей части опрошенных не прозвучало.

Спортсмены понимают, что для формирования сплоченности команды следует уделить особое внимание коммуникативным приемам и средствам, необходимости проведения упражнений, направленных на развитие коммуникативных способностей.

Коммуникативная деятельность спортивной команды является одним из факторов для сплочения спортсменов, важным представляется систематическая и поэтапная работа по формированию коммуникативных умений, коммуникативных компетенций и способностей.

В качестве вывода отметим, что коммуникативные способности будут способствовать сплочению спортивной команды в случае проведения специальной работы тренера, направленной на решение следующих задач:

- формирование коммуникативных потребностей и мотивов у всех участников спортивной команды;
- освоение навыков применения вербальных и невербальных средств общения;
- осмысление и понимание роли коммуникативных способностей в перцептивной и интерактивной сторонах коммуникации;
- групповой анализ причин неэффективной коммуникации.

Работа по изучению механизмов и факторов сплоченности спортивной команды нами только начата. В перспективе мы планируем более масштабное и глубокое исследование социально-психологического феномена сплоченности.

Список использованной литературы:

1. Девитшвили В.М., Мдивани М.О., Елгина Д.С. Групповая сплоченность в спортивных командах разного профессионального уровня// Национальный психологический журнал. - 2017. - №4 (28). – С.121-128
2. Фаина А. Г. Психология общения в спорте: учебно-методическое пособие / А. Г. Фаина. – Астрахань: Астраханский государственный университет, Издательский дом «Астраханский университет», 2011.
3. Карякин А.М. Командная работа: основы теории и практики / Иван. гос. энерг. ун-т. - Иваново, 2003.

Жоровля И., студентка группы НО-19-2,
Научный руководитель - Конакбаева А.Д.
Карагандинский высший колледж «Bolashaq», г. Караганда, Республика Казахстан

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Переоценка приоритетов национального развития Казахстана в сторону признания и усиления роли социальных факторов, заложенных в человеке, повысила актуальность ответа на вопрос о формировании социально-активной, инициативной, творческой личности в современном обществе.

Для определения теоретико-методологических основ формирования социальной активности младших школьников считаем необходимым, прежде всего, определить их теоретические предпосылки.

Анализ психолого-педагогической литературы позволяет сделать вывод о том, что элементы формирования социальной активности личности всегда входили в задачи социального воспитания.

Отражением идеи совершенствования личности являлась педагогическая система Я.А. Коменского, который рассматривал активность детей в качестве необходимого условия обучения и воспитания [1]. И, несмотря на то, что ведущим фактором активности ребенка им рассматривалось содержание обучения, результаты личностного взаимодействия с окружающим миром также учитывались.

Идея воспитания самостоятельности и активности принималась и поддерживалась многими отечественными и зарубежными учеными, педагогами.

К.Д. Ушинский рассматривал активность как определенное психическое состояние, изучение законов которого является основой для построения педагогического воздействия. К.Д. Ушинский предостерегал от подавления активности детей как личностного свойства [2].

С.Т. Шацкий отмечал, что развитие активности детей должно происходить не только в процессе изучения реальных предметов, но и в процессе непосредственного деятельного участия в жизни [3]. Он говорил о необходимости создания пространства для саморазвития школьников, которое позволяет развивать инициативу, любознательность, желание применять полученные знания на практике.

Американские исследователи в исследовании формирования социальной активности личности делают акцент на рассмотрении человека как части социальной системы. Анализ их точки зрения представляет определенную ценность, так как приобретение индивидом свойств и качеств активного субъекта социальной жизни возможно только при условии его взаимодействия с системой социальных отношений.

Анализ философской и педагогической научной литературы говорит о том, что среди исследователей отсутствует единый взгляд на понятие общественной активности. Одни исследователи под активностью понимают целый комплекс свойств личности. Другие исследователи понимают определенное состояние деятельности индивида или социальных общностей, при этом взаимно дополняя содержание этих понятий. Однако структура социальной активности является мало разработанным вопросом.

Мы разделяем точку зрения авторов, согласно которой активность определяется по основному виду социальной деятельности, которой занят человек, так как в ней происходит овладение социальной ролью, определяющей развитие личностных свойств и качеств.

Социальная активность имеет сложное нравственно-психическое содержание, поэтому для выявления теоретических предпосылок остановимся на психологическом аспекте развития социальной активности.

Л.С. Выготский рассматривал взаимную зависимость между социальной эволюцией ребенка и его психическим развитием [4]. Он определил следующую последовательность развития: сначала другие люди действуют по отношению к ребенку, затем он сам вступает во взаимодействие с окружающими и начинает действовать на других, и только после этого воздействует на себя.

Постепенность в овладении ребенком социально активной позиции, по мнению Л.С. Выготского, несомненна. Его внутреннее, личностное отношение проявляется во всех возрастах, но осмысливается лишь на определенном этапе возрастного развития.

С позиции темы нашего исследования, интересной является идея С.С. Батенина, который считает, что социальная активность является мерой свободы личности и проявляется в диалектической зависимости функциональной и психических сфер деятельности человека [5].

Таким образом, возрастание социальной активности личности находится в зависимости от культуры общественных отношений, поэтому при решении задач формирования социальной активности считаем необходимым учитывать влияние как внешних, так и внутренних факторов ее развития.

Рассмотрим педагогический аспект формирования социальной активности личности в системе общественных отношений.

Анализ педагогической литературы, посвященный проблемам формирования социальной активности школьников позволяет выделить следующие проблемы:

1) в научной литературе акцентируется внимание на формировании социальной активности подростков и старших школьников, обходя стороной вопросы формирования социальной активности в младшем школьном возрасте;

2) большинство исследований рассматривают вопросы формирования социальной активности во внеурочной деятельности, упуская из вида тот факт, что учебная деятельность является основной для всех категорий учащихся, а для детей младшего школьного возраста является ведущей.

Несмотря на существующую неоднозначность понятия «социальная активность» под ней следует понимать поведение человека, обусловленное взаимодействием с окружающей средой через его психическую деятельность.

Таким образом, под социальной активностью младшего школьника понимается форма диалектической связи ребенка с окружающей действительностью, зависящая от объективного положения, учащегося в предметно- социальной среде, степени его участия в социально ценных видах деятельности при овладении социальным опытом.

Процесс удовлетворения потребностей младшего школьника предполагает достижение им определенных целей, однако, специфика его мышления состоит в слабых рефлексивных способностях, в концентрации на собственной занимаемой позиции. Базу социальной активности младшего школьника составляет в основном репродуктивная деятельность, при которой перед учеником необходимо ставить промежуточные цели и осуществлять контроль в процессе их достижения. Творческая деятельность младшего школьника, при которой ребенок самостоятельно

ставит перед собой цель наблюдается, согласно исследованиям, только у некоторых школьников 3-4 классов.

Младший школьный возраст характеризуется появлением основ ответственности, где преобладают следующие группы мотивов:

- 1) широкие социальные мотивы (самоопределение и самоутверждение);
- 2) мотивы личного престижа;
- 3) мотивы личных достижений, потребность в самовыражении;
- 4) познавательные мотивы;
- 5) индивидуальные мотивы.

Следует отметить, что для процесса формирования социальной активности важное значение имеет взаимосвязь общения с рефлексией. На успешность межличностного общения, кроме индивидуальных особенностей оказывает влияние и социальные факторы, которые могут как активизировать, так и замедлять процесс становления социальной активности.

Анализ психолого-педагогической литературы позволяет выделить следующие структурные элементы социальной активности младших школьников:

- 1) внутренняя позиция потребностей и стремлений;
- 2) система личных и общественных мотивов;
- 3) ценностные ориентации и установки;
- 4) оценка и самооценка[6].

Считаем, что к структурным элементам социальной активности младших школьников следует отнести такие качества личности, как ответственность, сознательность и самостоятельность, так как эти качества определяют характер построения отношений учащихся с социально-предметной действительностью.

Развитие представлений о социальной активности личности на современном этапе позволяет утверждать, что социальную активность следует рассматривать и как процесс, и как результат формирования личности.

Содержание формирования социальной активности учащихся младшего школьного возраста включает в себя ряд компонентов, направленных на:

- 1) формирование основ мировоззрения;
- 2) приобретение опыта общественных и личных отношений в различных видах деятельности;
- 3) развитие рефлексивных способностей[7].

Для формирования, развития и проявления социальной активности младших школьников считаем необходимым вести работу по следующим направлениям:

- 1) организация совместной творческой деятельности младших школьников; активизация субъект-субъектных отношений, создание ситуации успеха, развитие рефлексивных способностей.

Основными формами работы в этом направлении являются: коллективные обсуждения, беседы, сочинения-рассуждения, дискуссии и т.д.

Таким образом использование вышеперечисленных направлений, форм и методов работы в учебно-воспитательном процессе будет способствовать эффективному развитию социальной активности младших школьников и повысит уровень ее сформированности.

Список использованной литературы:

1. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения/Под ред. А.И.Пискунова. - М.: Педагогика, 2012. - 656с.
2. Ушинский К.Д. Избранные педагогические! сочинения. В 2-х т. - М.: Педагогика, 2014. - Т.1. - 584с.
3. Шацкий С.Т. Педагогические сочинения. В 4-х т. - М.: АПН, 2014. - Т.1. - 640с.
4. Выготский Л.С. Собр. соч. В 6-ти т. - М.: Педагогика, 2004. -Т.4. - 432с.
5. Батенин С.С. Человек и его история. - М.: Изд-во ЛГУ, 2006. - 295с.
6. Зинченко В. В. Формирование социальной активности младших школьников в условиях инновационных образовательных учреждений: дис. ... канд. пед. наук. - Новокузнецк, 2012. - 222 с.

7. Федосова И.В. Психолого-педагогические основы формирования ценностных ориентаций в детском возрасте / И. В. Федосова // Наука и Мир. Международный научный журнал. - 2014. - № 9. - С. 127-131.

Жумабекова Р.Р., студентка группы МНО-11
Научный руководитель – канд. пед. наук, доцент Петрова Т.И.
Стерлитамакский филиал ФГБОУ ВО «Башкирский государственный университет»
г. Стерлитамак, Республика Башкортостан

ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВОСПРИЯТИЕ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

«Эстетическое восприятие – это протекающее во времени специфическое отражение человеком и общественным коллективом произведений искусства, а также объектов природы, социальной жизни, культуры, имеющих эстетическую ценность» [2, с. 219].

Эстетическое восприятие необходимо разграничивать с художественным восприятием, эти понятия не тождественны, но при этом взаимосвязанные. «Эстетическое охватывает все сферы, объектом эстетического восприятия становится окружающий мир – события реальности, картины природы, отношения людей. Художественное передаёт восприятие и оценку произведений искусства» [3, с. 59]. Само произведение способно быть объектом эстетического восприятия и оценивания.

Эстетическое восприятие младших школьников – это длительный процесс, который требует преемственности на всех этапах обучения. Для развития эстетического восприятия у младших школьников необходима благоприятная среда, создание педагогом и родителями необходимых условий и, безусловно, интерес учащегося и мотивация.

Особая роль в формировании эстетического восприятия у младших школьников принадлежит учителю, который в своей деятельности использует разнообразные формы, методы и приёмы работы, ориентированные на всестороннее развитие личности учащегося. Педагог начальной школы должен учитывать также возрастные и индивидуальные особенности обучающихся, подбирать соответствующий материал для вдохновения и развития творчества, а не принужденного описания предметов.

В соответствии с «Программой духовно-нравственного развития и воспитания обучающихся на ступени начального общего образования» одним из основных направлений воспитания обучающихся является «воспитание ценностного отношения к прекрасному, формирование представлений об эстетических идеалах и ценностях (эстетическое воспитание)» [1, с. 15]. В рамках этого направления учащиеся должны усвоить и различать следующие понятия: «красота, гармония, духовный мир человека, эстетическое развитие, самовыражение в творчестве и искусстве» [1, с. 22].

При развитии эстетического восприятия у младших школьников используются следующие задачи:

- получение необходимых эстетических знаний и впечатлений;
- формирование качеств, содействующих появлению эмоциональных переживаний и оценки объектов с точки зрения эстетики, наслаждения ими;
- развитие желания менять мир по законам красоты, создавать и творить прекрасное в искусстве, жизни, труде, поведении, отношениях.

«Урок изобразительного искусства является одним из основных для развития эстетического восприятия. Современные технологии позволяют учителю максимально комфортно осуществлять познавательную и творческую деятельность учащихся.

Развитие эмоциональной отзывчивости, гармонии, эстетического вкуса, умение видеть прекрасное возможно с помощью использования современных методов изобразительного искусства» [4, с. 64].

1. Метод демонстрации художественных произведений, основное назначение которого состоит в обогащении эмоционально-образного опыта ребёнка и формирование образно-содержательного тезауруса при восприятии художественных произведений.

2. Метод эмоционального погружения – проживание ребёнком ролей «художник» и «зритель» при восприятии произведения и соучастия в его сюжете через полихудожественную деятельность.

3. Метод контрастности художественных произведений – понимание нравственно-патриотических идей через сопоставление противоположных по эмоционально-образному настрою, сюжету произведений искусства, что позволяет ребёнку более чётко представить образное содержание осваиваемого понятия и сформировать собственную «эмоциональную» точку зрения.

4. Метод эмоциональной драматургии заключается в эмоциональном наполнении урока (кульминаций, разрядок, «эмоциональных волн»), способствует развитию эмоциональной восприимчивости ребёнка, поддержанию его интереса к проблематике художественных произведений.

5. Метод диалогового обсуждения направлен на взаимодействие, обмен взглядами и впечатлениями по теме. Это средство осознания содержания и смысла художественных образов.

6. Метод самовыражения в полихудожественной деятельности обостряет у ребёнка позитивное эмоциональное отношение к художественным образам на основе личностной сопричастности при их деятельностном постижении.

7. Метод идентификации с положительными героями в творческой деятельности – игровое воплощение ребёнка в положительные образы и проживание заданных ситуаций, направленное на развитие понимания на эмоциональной основе смысла произведения, умений проявлять и выражать свои чувства к воспринимаемым образам.

8. Метод создания проблемных игровых ситуаций – моделирование реальных проблем в игровых ситуациях для понимания идеи художественного произведения, соотнесения его со своим жизненным опытом.

9. Метод визуализации – действенное средство при восприятии художественного образа, активизирующее ассоциативное мышление (зрительные образы мысленно вовлекаются в материальную форму).

Таким образом, эстетическое восприятие у младших школьников развивается постепенно, оно имеет преемственность на всех этапах обучения. Для получения хороших результатов у обучающихся важно грамотно организовывать процесс обучения, применять разнообразные методы, формы и приёмы работы, а также создавать благоприятную среду для творчества и вдохновения.

Список использованной литературы:

1. Данилюк А.Я. Программа духовно-нравственного развития и воспитания обучающихся на ступени начального общего образования. – М.: Просвещение, 2012. – 32с.
2. Овсянников М.Ф. Краткий словарь по эстетике. – М., 2000. – 223 с.
3. Юсов Б.П. Взаимодействие и интеграция искусств в полихудожественном развитии школьников. – М., 2005. – 140 с.
4. Ясинских Л.В. Педагогические условия развития эстетического восприятия детей старшего дошкольного возраста в художественнотворческой деятельности // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 4. – С. 64.

Забирова Е.В., студентка группы ППО 41
Научный руководитель – канд.пед.наук, доцент Усманова С.Г.
Стерлитамакский филиал ФГБОУ ВО «Башкирский государственный университет», г.
Стерлитамак, Республика Башкортостан

ИССЛЕДОВАНИЕ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ ЛИЧНОСТИ В НАУЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

В России учитывая социокультурные ситуации современного мира, являются важными активное внимание к вопросам, касающиеся творческих способностей. Это связано с тем, что только творческая личность может делать осознанный выбор, ответственно подходя к реализации задуманного, умеет принимать решения в непонятных ситуациях, с преодолением условий кризиса и сложностей. Многие исследователи придерживаются мнения, что для творческого

человека деятельность выступает необходимой жизненной потребностью, которой характерен творческий стиль поведения.

Проблемой изучения творческих способностей занимались такие отечественные психологи как Б.Г. Ананьев, А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн, Б.М. Теплов, Н.С. Лейтес Л.С. Выготский, А.В. Брушлинский, В.А. Сухомлинский, Б.М. Теплов, С.Л. Рубинштейн, Дж. Гилфорд, Э.П. Торренс и другие. Н. Роджерс пишет: «Творчество есть способность обнаруживать новые решения проблем или обнаружение новых способов выражения; привнесение в жизнь нечто нового для индивида». Е.Л. Яковлева понимает творчество как реализацию человеком собственной индивидуальности.

Особо выделяют концепцию Д.Б. Богоявленской, которая рассматривает творчество как ситуативную не стимулированную активность (стремление выйти за пределы заданной проблемы) и вводит понятие «креативная активность личности», присущую творческому типу личности. Основным показателем творчества, по мнению Д.Б. Богоявленской, является «умственная активность, которая сочетает в себе два компонента: компонент познавательный (в него включены общие умственные способности) и компонент мотивационный. Критерий, в котором проявляются творчество, выступает характер того, как человек выполняет мыслительные задания, которые ему предлагаются».

Содержание и структура понятий: творчество – общие и специальные способности – творческие способности – одаренность – креативность – до сих пор остаются предметом научных дискуссий. Обсуждается не только корректность употребления терминов, но и разночтения в дефинициях. Как отмечает Д.Б. Богоявленская, «...поиски творческих способностей хоть и честное, но лукавство... Мы пытались показать, что способность к творчеству – это путь развития способностей и становления личности».

В исследованиях Э.П. Торренса основными показателями творческих способностей являются, любознательность, гибкость и беглость мыслительных процессов, точность, оригинальность восприятия. Беглость мыслей заключено в объеме идей, возникающие в какой-то промежуток времени. Умение быстро, и не прикладывая усилий переключаться с одной идеи на другую и способность рассматривать информацию, полученную из одного источника, и умение использовать в другом заключается в гибкости мыслей. В значении гибкости заключен развитый навык переноса. Это умение способно обеспечить преодоление к последующей сфере изучаемых явлений, способность преодолевать зафиксированные методы решения, умение вовремя дать отказ скомпрометированному предположению, готовность к рискованным решениям. Оригинальность заключается в способности преобразовывать идеи, совершенствовать их, вносить новизну в алгоритм действий общепринятых мнений и решений. Оригинальность связана с всеобщим и целостным видением совокупности взаимосвязей, которые не являются заметными при непрерывно следующем анализе. Любознательность – это способность в выражении удивления, проявлять любопытство к новым горизонтам и возможностям. Точность – это способность совершенствовать и придавать конечный вид продукции творчества. Смелость заключается в способности личности принимать решения в непонятных ситуациях, не испытывая страх своих же выводов и умения доводить начатое до логического конца, при этом осознавать возможный риск собственной успешности и своей репутации.

К.К. Платонов, В.Э. Чудновский, Б.М. Теплов рассматривают способности как качество, как индивидуально-психологические особенности личности, приводящие к успеху в какой-либо деятельности. По мнению Б.М. Теплова, «способности начинают возникать на основе задатков, врожденных способностей человека. Способности не могут возникать вне деятельности. Также на развитие способностей оказывает влияние темперамент, мотивация и самооценка».

Б.М. Теплов определяет способности исходя из трех признаков:

- проявление индивидуально-психологических особенностей;
- успешность в процессе выполнения значимой деятельности;
- реализация личностного опыта.

Таким образом, мы можем сделать следующий вывод, творческие способности – это совокупность качеств и свойств личности, которые важны для того, чтобы осуществлять творческую деятельность, а также позволяют при её выполнении совершать в себе открытия, видеть различные восприятия образов, а также уметь решать задачи оригинальным и нестандартным путём. В процессе развития творческих способностей у личности происходит возникновение креативности, это свойство индивида наделенного высоким уровнем мотивации к творческому делу. Возникновение и развитие творческих способностей свойственны каждому

человеку и приходят во время деятельности. Важное значение оказывает социальное окружение и образовательно-воспитательная среда для развития творческих способностей личности.

Список использованной литературы:

1. Богоявленская Д.Б. Психология творческих способностей. – М.: ИЦ «Академия», 2008. – 186 с.
2. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности. –СПб.: Питер, 2009. – 448 с.
3. Кондратьева Н.В. Сущность понятия «творческие способности» // Концепт. – 2018. – № 4. – С. 33 – 38. URL: // <http://cyberleninka.ru/article/n/suschnost-ponyatiya-tvorcheskie-sposobnosti> (дата обращения: 27.01.2021).
4. Роджерс Н. Творчество как усиление себя // Вопросы психологии. – 2010. – № 1. – С. 168 – 172.
5. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей. – М.: Наука, 2003. – 185 с.
6. Яковлева Е.Л. Психология развития творческого потенциала личности. – М.: Юрайт, 2011. – 220 с.
7. Яковлева Е.Л. Развитие творческого потенциала личности школьника // Вопросы психологии. – 2016. – № 3. – С. 33 – 39. URL: <http://festival.1september.ru> (дата обращения: 21.01.2021).

Какова Т.С., 8 «Б» сынып оқушысы
Ғылыми жетекшісі- педагог-модератор Аймурзина Ш.С.
Қаныш Сәтбаев атындағы №7 мектеп-лицейі,
Жезқазған қаласы., Қазақстан Республикасы

ACADEMIC ENGLISH IN PRACTICAL APPLICATION

Academic English is the genre of English used in the world of research, study, teaching and universities. If you read an article in an academic journal or listen to someone giving a presentation or a talk about an academic subject in an academic environment, Academic English is probably being used. If you are studying in an English speaking university (or going to) you will need to learn this type of English. Native English speakers also have to learn Academic English too because it is not like the English that is used every day by English speakers. Academic English is different from other types of English and it often has features like these:

- it uses formal academic language and avoids colloquialisms
- it usually avoids 'I' and is written in the third person and often uses impersonal structures
- it is objective and impartial
- it often uses the passive voice
- it is tentative and cautious
- there are lots of references to other writers
- the texts are well structured
- there are well developed paragraphs which often start with a strong topic sentence
- there are linking words which give the text cohesion

How to develop academic writing;

Rules for writing an academic paper;

There are other requirements for the work, in addition to the style.

First, academic work must have a structure. Which one depends on the genre. But in any case, there should be an introduction (introduction), the main part (body) and the conclusion (conclusion). In the main part, there should often be several theses and examples from real cases (examples).

Secondly, the work must carry a certain information load. If this is an essay, then the topic in it should be disclosed. If a question was raised at the beginning of the work, then by the end the reader should get an answer to it. Just text for text's sake, no one needs it.

Third, uniqueness is important. You can draw materials from other sources and works on a related topic, but the output of the material should carry something new.

Fourth, there are strict design requirements. Down to the font size and line spacing. The standards may vary depending on the country and university, but the 12-th font size of the Times New Roman is generally accepted in the world.

Academic writing skills are important to be learned and developed due to their on-going need in an academic environment. Regardless of your study discipline and the field of subjects, you will get to complete the assignments and the final reports as a course requirement.

These assignments and reports are basically marked upon the understanding of the topic or issue and how the topic is being handled by the students. Following are the main reasons to develop the good writing skills:

- The written assignments can only be best represented to the course instructor/marker through good writing and communication skills.
- Good communication skills are required to persuade the audience about your argument to be an objective one that is based on the ideas gathered from different literature and have solid formation.
- Development of sound writing as well as research skills is the key of attaining the good grades in academic environment.
- At tertiary level education, these skills are must to cope up with the dynamic environment of university where writing reports and presenting them hold much worth.
- Through writing, you have more opportunities to get exposed to the underlying facts and exploring them will enhance your knowledge as well as thinking sphere.

Types of Academic Assignments

Students are required to write various types of assignments during their academic span. Each type of assignment has its own set of specifications and pattern. The structure and style of each assignment type varies from the other depending upon the subject field and the requirement of the course instructor. Two of the major types of academic assignments are discussed here briefly:

Essay Writing

Essays involve constructing a debate through building different arguments for or against a particular issue. A well-handled essay is based objectively upon solid arguments. Arguments will be built after researching and focusing the relevant literature and the facts.

The writer needs to be fully informed of the alternative views, interpretations and the evidence surrounding the topic. These should also be acknowledged within the essay to tell the audience and instructor that writer's position is free of biasness and he has in-depth knowledge of the topic.

An essay has three basic sections:

1. Introduction
2. Evidence paragraphs
3. Conclusion

Introduction of the topic and the thesis statement is provided at the beginning. Essay needs to be written in a way that each paragraph will make a connection to the paragraphs before and after it to keep the flow. Piling of facts and arguments upon one another is easy but presenting them in a manner that grabs the reader's attention is an unusual skill that comes after practicing a lot. The end of the essay is a concluding statement that sums up all the facts and evidences provided throughout the main body. After completing the essay in first attempt, the writer should revise it at least two times before submission to improve it through editing the errors that are ignored initially.

Report Writing

A report is an informative piece of writing that aims to identify, assess and evaluate a particular issue in a specific setting. It also serves as a mean to offer the solutions for the investigated problems and their causes. A well designed report is written simply and objectively with all the relevant information for the reader. Reports are further divided into business reports, professional reports and lab reports.

A basic structure for all the three types of reports includes the following sections:

1. Table of Contents
2. Abstract/Executive Summary
3. Introduction
4. Literature Review
5. Method
6. Results/Findings
7. Conclusion
8. Recommendations

1. References / Bibliography

Abstract/executive summary aims to summarize the whole report in the beginning. It tends to inform the readers precisely about the issue, the methods employed to investigate the problem, findings, conclusion and recommendations.

Literature review section includes the relevant material from the published literature to support the findings. Both qualitative and quantitative methods are used to investigate the issue whichever is appropriate according to the nature of problem.

At the end references are properly cited from which the relevant published material and literature has been extracted using both primary and secondary resources. This is done in order to avoid the plagiarism and giving the original author the credit for a specific piece of information.

A Few Tips to Improve Your Academic Writing Skills

The *academic writing skills* can only be developed and sharpened through continuous practice. Here are few useful tips to improve the academic writing skills:

- No one is a born writer. Struggle is required in each field of work to achieve success.
- Before writing anything, develop the habit of **academic reading** the relevant material from all the available published resources.
- Build on your **vocabulary**.
- After reading all the relevant material, jolt down the important points.
- **Use simple language** to will enable the readers to easily understand your stance.
- Critically analyze the topic or issue to provide solid basis for argumentation and reasoning.
- Avoid plagiarism by acknowledging the original author for their contribution.
- First draft is not the final work. At least read the written draft twice to eliminate the errors.
- Be confident about your effort and work but do not expect too much in the beginning.
- Always appreciate the criticism from the peers and the course instructor, as it will expose you to your weaknesses and provide you with the opportunity to improve them.

CONCLUSION

The academic environment is essentially a professional environment. You're not going to talk to your boss the way you talk to your friends. When writing written academic papers, the topic itself dictates to you which language tools are appropriate and which are not. If in doubt, use a bookish formal style.

In academic English, slang and colloquial expressions are excluded, and speech, both spoken and written, must be grammatically correct. In some cases, it is even recommended to avoid the concatenated forms (for example, use do not, not don't).

If you still do not fully feel the boundaries of the book style, you will be helped by the Oxford Royale Academy summer language school, which has compiled a list of terms and expressions to help students form their thoughts in the form of essays and comply with the rules of academic English.

REFERENCES:

1. [https://surak.baribar.kz/614988/Kolkova, M.K. \(2001\). Obuchenie inostrannomu yazyku v shkole i universitete \[Teaching foreign languages at school and university\]. Saint Petersburg: Izdatelstvo KARO \[in Russian\].](https://surak.baribar.kz/614988/Kolkova,%20M.K.%20(2001).%20Obuchenie%20inostrannomu%20yazyku%20v%20shkole%20i%20universitete%20%5BTeaching%20foreign%20languages%20at%20school%20and%20university%5D.%20Saint%20Petersburg:%20Izdatelstvo%20KARO%20%5Bin%20Russian%5D.)
2. <https://skyenglish.club/akademicheskij-anglijskij-yazyk/>
3. <https://englex.ru/about-english-for-academic-purposes/>
4. <https://englishforuniversity.com/what-is-academic-english/>
5. <https://help.open.ac.uk/what-is-academic-english>
6. Короткина И.Б. Академическое письмо: на пути к концептуальному единству // Высшее образование в России. 2013, №3. С. 136–142.
7. Сайт английского отделения Джорджтаунского университета (Georgetown University). URL: <http://english.georgetown.edu/programs/wprogram/humwrite/>
8. Vendler H. The Art of Shakespeare's Sonnets. The Belknap Press of Harvard University Press, 1997.
9. Richtel M. Blogs vs Term Papers // The New York Times. 2012. January 20. URL: http://www.nytimes.com/2012/01/22/education/edlife/muscling7in7on7the7term7paper7tradition.html?pagewanted=all&_r=0

Корнева Е. И., учащаяся 11А класса
Научный руководитель – педагог-психолог Корюкина М.В.,
КГУ «Школа-гимназия №1отдела образования города Шахтинска управления
образования Карагандинской области», г.Шахтинск, Республика Казахстан

ПРОФОРИЕНТАЦИЯ ПОДРОСТКОВ, КАК ОДНА ИЗ ПРОБЛЕМ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Учеба – важнейший этап для человека, качество которого определит качество его дальнейшей жизни. Общество закрепило и урегулировало познавательную деятельность человека, создав сектор образовательной деятельности. Тем самым слово «учиться» ассоциируется теперь у современного человека со школами, институтами, курсами.

В современном мире требования к психофизиологическим индивидуальным особенностям человека неуклонно растут, а цели и характер труда, благодаря рыночным отношениям, предъявляют людям необходимость всё более высокого профессионализма в выбранной профессии, готовности к постоянному повышению квалификации и личностному развитию. В подобной ситуации школьная профессиональная ориентация становится актуальной как никогда и должна обеспечивать качественную подготовку для школьников всех возрастов.

Каждый родитель, а потом и сам ученик, садясь за школьную парту преследует одну очень важную цель: получить достойное образование для дальнейшего обучения по выбранной профессии. Учеба в школе является важным определяющим этапом в жизни любого человека. Образование, полученное в стенах школы, оказывает влияние на всю дальнейшую жизнь, на способность мыслить и делать выбор в любых сферах. В том числе и в профессиональной. Основная трудность заключается в том, чтобы сделать этот выбор правильно. Есть много подходов к данной проблеме, много различных мнений по данному вопросу. Иногда они радикально отличаются. Например, мнение родителей, самого подростка и специалиста – профориентолога.

Как правило, родители выбирают профессию для ребенка исходя из жизненного опыта своего и будущего материального благополучия ребенка, учитывая свои материальные возможности. Выпускник же, заканчивая среднее учебное заведение, еще не всегда готов сделать выбор и исходит либо из своих желаний, либо из желаний своих родителей. Профориентолог изучив личность подростка, его наклонности и возможности делает свои определенные выводы и рекомендации, которые в свою очередь иногда идут в разрез с желаниями родителей и самого подростка. Подготовка учащихся к самостоятельному, осознанному выбору профессии должна являться обязательной частью гармоничного развития каждой личности и неотрывно рассматриваться в связке с физическим, эмоциональным, интеллектуальным, трудовым, эстетическим воспитанием школьника, т.е. быть интегрирована в весь учебно-воспитательный процесс, следовательно, профориентационная работа в школах является одним из важнейших компонентов в развитии как отдельно взятого человека, так и общества в целом.

Очень важным этапом на пути профориентации учащихся в школе является работа с родителями. Именно этому направлению нужно уделять как можно больше внимания, разъясняя подходы, инструменты и важные направления в профориентационной работе школы. Важно знать не только выбранную профессию, где ее получить, основные нюансы трудовой деятельности, но и те личностные качества, которые помогут двигаться вверх по выбранному пути. В рамках среднего образования проводимая работа состоит из ряда компонентов.

Основные компоненты профессиональной ориентации учеников школ – это педагогический и психологический компоненты: **Педагогический компонент** – заключается в воспитании у школьников общественно значимых причин и мотивов выбора профессии. **Психологический компонент** – достоверное изучение, выявление психологических аспектов профессиональной пригодности, структуры личности и формирование определённой профессиональной направленности.

Процесс профориентации подростка – очень сложный, долгий и нелегкий путь. Путь личностного самоопределения, который напрямую связан с процессом самопознания личности. И это важно!

Как же происходит выбор главного жизненного пути, с которым связана основная цель жизни – самореализация? И здесь очень главное не ошибиться. У каждого из нас есть свои природные возможности и способности. Они даются всем. К сожалению, не у всех получается их разглядеть и развить в дальнейшем. К процессу профориентации долгое время подходили, не учитывая природных данных человека. Учитывались его желания (ХОЧУ), затем тестировались его возможности (МОГУ) и брались во внимание потребности рынка (НАДО). С учетом вышеперечисленного выбиралась профессия.

Сейчас все больше и больше идут различные дискуссии по поводу эффективной профориентации. Как же быть? С чего начинать? Начнем с начала. В нашей школе-гимназии №1 подросткам предлагается подойти к профориентации с другой стороны: сначала познакомиться с самим собой. Узнать, кто ты? Ведь некоторые характеристики личности даются раз и навсегда. Да, их можно корректировать, над ними можно работать, но основа – неизменна. Работая по профориентации подростков можно использовать различные методы, для того, чтобы понять: а что «внутри»? каков потенциал? для какой деятельности предназначен этот человек? Одним из таких методов является соционика, которая помогает понять тип личности и его предназначение.

Наряду с этим, важным этапом в профориентации является выработка своих планомерных действий, так называемая «дорога возможностей». Здесь важно ответить на ряд вопросов: «Что я хочу? Что я имею? Какими навыками обладаю?» Современный мир развивается очень быстро и динамично. Чтобы успеть, надо двигаться вперед, развиваться, обучаться, приобретать новые навыки. Мир гибкий и адаптивный. И такие же требования он предъявляет к тем, кто в нем живет.

Чтобы стать успешным, надо изучить себя и то, что тебя окружает. Найти свою нишу, свое место, быть полезным и реализоваться. Раскрыть через работу свои лучшие возможности. Соотнести свой внутренний потенциал с тем, что требует современность.

«Атлас новых профессий», «Навыки 21 века» - это ориентиры на пути к эффективной профориентационной работе наряду с самопознанием себя.

Современным подросткам бывает сложно самостоятельно определиться в выборе профессии. Главными помощниками должны быть школа, родители и психолог. Важно, чтобы все звенья этой цепи работали слаженно и сообща, двигаясь в одном направлении.

Родителям иногда приходится изучать новое, проживая вместе с ребенком определенные этапы его становления. Любящий родитель нашего времени – это родитель гибкий, любознательный и понимающий. Только с таким отношением можно помочь ребенку достичь определенных успехов на жизненном и профессиональном пути.

Существенное отличие современного понимания профориентационной работы заключается в формировании неких универсальных качеств у учащихся, которые позволяют осуществлять сознательный, самостоятельный профессиональный выбор, быть ответственными за свой выбор, быть профессионально мобильными.

Профориентация в нашей школе - гимназии, несомненно, является необходимым компонентом наряду с основным обучением, а благодаря постоянной работе коллектива над построением целостной системы, учитывая индивидуальные и возрастные особенности учащихся, дети получают возможность самостоятельно определиться с профессией, заниматься исследовательскими проектами в целях развития и более глубокого знакомства с профессиями с помощью педагогов и родителей.

Этап профориентационной работы с подростками - это наиболее ответственный этап школьной профориентации, успешность которого во многом зависит от качественной работы в начальной и средней школе. Школьным психологом ещё больше расширяется консультационная деятельность для учащихся и их родителей. В школе проводятся презентации ведущих ВУЗов города, организуются экскурсии на дни открытых дверей.

Большое внимание уделяется саморазвитию и самоподготовке старшеклассников, обсуждение и возможные корректировки дальнейших профессиональных планов, окончательно формируются предпочтения к выбранным профессиям, производится оценка готовности к ним.

Профориентационная работа занимает важное место в деятельности школы, так как она связывает систему образования с экономической системой страны, потребностями учащихся с их будущим. Для благополучия общества необходимо, чтобы каждый выпускник школы находил, возможно, более полное применение своим интересам, склонностям, не терял напрасно время, силы (да и средства) в поисках своего места в системе общественного производства, на котором мог бы принести наибольшую пользу и получить глубокое удовлетворение от своего труда.

Список использованной литературы:

1. Антошкин В.Н. Педагогическая соционика. - Новосибирск: Сибирское университетское издательство, 2017.
2. Львов В. Соционика 2.0. Тип личности - каким вы его не знали / Львов Владимир. - М.: Феникс, 2014.
3. Социология профессий : учебник и практикум для вузов / Л. А. Лебединцева [и др.] ; под редакцией Л. А. Лебединцевой. - Москва : Издательство Юрайт, 2021.
4. Резапкина Г.В. Психология и выбор профессии. - М.: Генезис, 2007.
5. Социология профессий : учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры / <https://shkolazhizni.ru/job/articles/39130/>

Кузнецова А.С., студентка группы П-20-9-1

Научный руководитель – преподаватель химии Садуакасова Л.Т.
КГУ «Балхашский колледж сервиса», г.Балхаш, Республика Казахстан

ПСИХОЛОГО – ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Свою статью хочется начать со слов выдающегося казахского мыслителя А. Кунанбаева (1845-1904), который внес огромный вклад в развитие отечественной психолого-педагогической мысли. Во всех своих высказываниях, обращенных к подрастающему поколению, Абай выражал основную мысль: «Процесс овладения знаниями или искусством какого-нибудь ремесла – высшее благо, для овладения чего необходим живой ум, сильная воля и благородные стремления».

В данном материале я попыталась, на мой взгляд, раскрыть некоторые актуальные проблемы современного казахстанского образования, на примере нашего колледжа, сложившихся в период модернизации системы образования.

Образование – это ключевая позиция в развитии человека. Оно представляет собой объем систематизированных знаний, умений, навыков, способов мышления, которыми овладел обучаемый. Образованным принято считать человека, который владеет определенным объемом систематизированных знаний, и способный логически мыслить, находить пути из различных сложившихся ситуаций, анализировать и делать соответствующие выводы. И для получения нужного правильного образования необходимо создавать благоприятные условия как для ученик или студента так и для учителя или преподавателя. Чтобы последний смог выполнять свою миссию с радостью и вдохновением, чтобы вырастить счастливое и умное поколение, знающее свои корни, любящее свою культуру и способное создать действительно светлое будущее. Но на пути к этому лежат не мало препятствий, которые нам с общими усилиями нужно преодолеть.

В современном образовании существует целый ряд нерешенных или недостаточно решенных проблем, которые актуальны для профессиональной деятельности преподавателя. Безусловно, в решении многих проблем сыграл новый Закон Республики Казахстан «О статусе педагога» от 27 декабря 2019 года № 293-VI, который определяет

статус педагога, устанавливает права, социальные гарантии и ограничения, обязанности и ответственность педагога. Но в борьбе за качество образования большая роль отводится содержанию и структуре образования. Образовательным учреждениям чаще всего и структура, и содержание «спускается сверху». Иначе нельзя – будет нарушено образовательное пространство. Не согласиться с этим нельзя. С какими трудностями сталкивается современное образование, какие проблемы ему предстоит решить, чтобы повысить качественные результаты предоставляемых ему услуг?

Я предлагаю рассмотреть некоторые проблемы (на мой взгляд) современного образования:

1. Характер обучения таков, что преподаватели преувеличивают роль наблюдения и восприятия, используя иллюстративно-объяснительный характер обучения, тем самым фактически выключается наше мышление - мышление студента, они «разучиваются думать». В обучении нужно, конечно же, объяснять и иллюстрировать, но все это должно быть подчинено одной цели: пониманию и усвоению нами - студентами существа изучаемых предметов и науки, а не упрощенному изложению и красочному описанию.

2. Перегруженность учебных предметов. Нам пытаются объять необъятное и затолкать в ребячьи головы нужное и ненужное в непомерных количествах. Отсюда мы имеем проблему отсутствия творчества, поиска в работе. Загружается память, а не мышление. Знания в итоге непрочны, недолговечны, на практике не применимы.

3. Нежелание значительной части преподавателей работать по-новому, с учетом последних достижений педагогики. Преподаватели просто не успевают за стремительными инновационными современными научными достижениями в области информационных технологий. Старшая возрастная категория преподавателей (а это сегодня основной костяк любого учебного заведения) «дорabатывает» свой трудовой стаж и не считает нужным овладеть инновациями. Мы - студенты в некоторых вопросах технического обеспечения уже на шаг впереди самих преподавателей.

4. Исходными должны быть не интересы образовательного учреждения, а интересы нас - детей и семьи. Организации образования призваны помогать семье в образовании ребенка, в воспитании доброго гражданина Отечества. На каких началах должна основываться система образования, каково должно быть содержание образовательного процесса, чтобы ребенок радовал родителей добротой, послушанием, трудолюбием, смирением? Какие условия необходимо создать, чтобы ребенок правильно развивался, чтобы в нем не угасала духовная жизнь, пробужденная в семье, чтобы он освоил начала наук, познал родную и мировую культуру, чтобы он был патриотом своей Родины, готовым в трудную минуту живот свой за нее положить? Необходима такая система образования, которая позволила бы в полной мере передавать от одного поколения к другому знания, опыт созидательной и творческой деятельности, ценности, присущие народу, опыт духовной жизни.

Так же я считаю, чтобы улучшить уровень образования в нашей стране, правительство должно помогать практиковать и отправлять студентов, закончивших те или иные колледжи для повышения квалификации в другие страны. Так как ни каждый может себе это позволить. Необходимо выделять больше грантов, организовывать различные олимпиады, в большей степени обеспечить колледжи материально - технической базой. Необходимо расширять рынок образовательных услуг для детей с особыми образовательными потребностями. Ведь они нуждаются в особой поддержке и внимании. В нашей группе учатся ребята с различным диагнозом, но как преподаватели так и мы студенты стараемся не обделять их вниманием. Мы с ними общаемся, дружим, помогаем. А преподаватели проводят с ними индивидуальные занятия, готовят для них задания, которые им по силам выполнить.

Я желаю всем преподавателям стать необходимыми и любимыми для нас - студентов и своих коллег. Это залог обретения творческой свободы, а без нее – как стать колледжем, в которую хочется идти утром и детям, и взрослым?

Список использованной литературы:

1. Васильева Н.В. Образование сегодня и завтра: пути преодоления кризиса.- М., 2011.
2. Примерная основная образовательная программа образовательного учреждения. Основная школа / [сост. Е. С. Савинов]. - М.: Просвещение, 2011 г.
3. Ерсарина А.М. Развитие инклюзивного образования в Республике Казахстан. // http://www.openschool.kz/glavstr/inclusiv_obraz/inclusiv_obraz_112_1.htm
4. Краевский В.В. Методология педагогических исследований / Под ред. А.И. Пискунова.- М., 1997

Магадеева Г.Р., студентка группы ППО-41
Научный руководитель – канд. психол. наук, доцент Газизова Р.Р.
Стерлитамакский филиал ФГБОУ ВО «Башкирский государственный университет»
г. Стерлитамак, Республика Башкортостан

ВЗАИМОСВЯЗЬ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО БЛАГОПОЛУЧИЯ И АДАПТАЦИИ СТУДЕНТОВ К ОБУЧЕНИЮ В ВУЗЕ

На сегодняшний день процесс адаптации к учебной деятельности для большинства студентов-первокурсников является сложным процессом, связанным с приспособлением к новым условиям студенческой жизни. На начальном этапе обучения не каждый студент может оперативно и безболезненно адаптироваться к нынешним реалиям вуза, к новому социальному статусу, общественной ситуации, что в свою очередь влияет на полноценное развитие внутреннего самочувствия студента, на его модели поведения, на его психологическое благополучие.

Понятие благополучия и удовлетворенности индивида основывается на субъективном отношении к содержанию явлений и событий. Только духовное равновесие, внутренний комфорт, удовлетворенность жизнью дает человеку возможность чувствовать себя счастливым, адаптироваться к изменяющимся социальным условиям. В психологии нет единого мнения о факторах, влияющих на процесс адаптации к обучению в вузе. Большинство исследователей выделяют три фактора: психологический, социологический и педагогический. Психологические факторы предусматривают наличие индивидуально-психологических факторов, таких как направленность, интеллект, социальный статус в группе, личностный потенциал и др. Социологические факторы предполагают учет возраста, социального происхождения, типа образования. Педагогические факторы включают в себя уровни организации среды, педагогического мастерства, технических средств обучения, материально-технической базы и др. Одним из факторов, влияющих на успешную адаптацию студентов-первокурсников к обучению в вузе, может быть психологическое благополучие.

Актуальность проблемы исследования обусловила необходимость экспериментального исследования взаимосвязи психологического благополучия и адаптации студентов к обучению в вузе.

Нами было проведено экспериментальное исследование взаимосвязи психологического благополучия и адаптации студентов к обучению в вузе. В исследовании принимали участие студенты первых курсов Стерлитамакского филиала Башкирского государственного университета в количестве 50 человек. Для диагностики

исследуемых психических явлений были выбраны такие методики, как опросник «Шкала психологического благополучия» (К. Рифф), методика «Адаптированность студентов в вузе» (Т.Д. Дубовицкая, А.В. Крылова), опросник «Методика диагностики психологических характеристик, влияющих на дидактическую адаптацию студентов в вузе» (Н.Ю. Мелькумова, Н.Г. Живаев). Полученные данные показывают, что по шкале «Позитивные отношения» 86% студентов характеризуются средним уровнем, по шкале «Автономия» 70% испытуемых имеют средний уровень, по шкале «Управление средой» 86 % студентов характеризуются средним уровнем, по шкале «Личностный рост» у 92% испытуемых проявляется средний уровень, по шкале «Цели в жизни» у 72% студентов прослеживается средний уровень, по шкале «Самопринятие» 68% испытуемых характеризуются средним уровнем. Сопоставив данные по всем шкалам, мы можем сказать, что у 82% студентов психологическое благополучие находится на среднем уровне. Возможно, это связано с новыми условиями учебного процесса, которые порождают стресс у студентов на начальном этапе обучения.

Полученные результаты исследования позволяют утверждать о том, что для 58% первокурсников характерен средний уровень адаптированности к учебной группе. Для 70% первокурсников характерен средний уровень адаптированности к учебной деятельности. У большинства обследуемых студентов-первокурсников был выявлен средний уровень сформированности любознательности (60%), организованности (52%) и активности (68%). Результаты исследования указывают на то, что адаптация студентов к новой учебной деятельности проходит с некоторыми трудностями. Это объясняется тем, что студенты сталкиваются с новой организацией учебно-воспитательного процесса, который представляет собой другой рабочий режим, новые учебные занятия.

Для выявления взаимосвязи психологического благополучия и адаптации студентов к обучению в вузе применялся корреляционный анализ по r-Пирсону. Корреляционный анализ позволил установить статистически значимые взаимосвязи: чем выше развит личностный рост, тем больше проявляется активность, адаптированность студентов к учебной деятельности; чем выше развиты позитивные отношения, тем больше прослеживается адаптированность студентов к учебной группе, чем выше доминируют цели в жизни, тем больше проявляется адаптированность студентов к учебной деятельности; чем выше развито управление средой, тем больше прослеживается любознательность студентов.

Таким образом, существует взаимосвязь психологического благополучия и адаптации студентов к обучению в вузе.

Список использованной литературы:

1. Андреева Д.А. О понятии «адаптация» // Вопросы психологии. – 2018. – № 13. – С. 78-81.
2. Браун Т.П. Адаптация студентов к пространству вуза. – М.: Юрайт, 2014. – 284 с.
3. Потапова А.В. Дезадаптация студентов и факторы риска ее появления // Вестник Костромского государственного университета. – 2012. – № 3. – С. 36-39.
4. Шарапановская Е.В. Психологическая дезадаптация личности. – М.: Сфера, 2014. – 160 с.

Мәлкәждар А. А., Ш-49 тобының студенті

Ғылыми жетекші – Темирбеков М.А.

«Жезқазған гуманитарлық колледжі» КМҚК, Жезқазған қ., Қазақстан Республикасы

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМ ҚЫЗМЕТІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
АСПЕКТІЛЕРІ

Қазіргі жағдайда мұғалімнің кәсіби жұмысының мақсаты, мазмұны, технологиясы өзгерген сайын әлдеқайда күрделене түсуде. Осыған сәйкес, мұғалімге тұлға және кәсіби маман ретінде қойылатын талаптар барынша артады, қалыптасқан мотивациялық саланың, кәсіби-педагогикалық ойлаудың, шығармашылық әлеуеттің және үнемі өзін-өзі дамыту мен өзін-өзі жетілдіру қабілетінің сапалы жаңа деңгейі қарастырылады.

Студенттердің психологиялық-педагогикалық дайындық құрылымы мен мазмұнын зерттеуге бағытталған еңбектерде болашақ мұғалімнің белгілі бір кәсіби маңызды тұлғалық қасиеттері, педагогикалық іс-әрекет психологиясының динамикасы қарастырылады (Н.В. Кузьмина, В.А. Слостенин, А.К. Маркова, Л.М. Митина, А.А. Реан, Е.И. Рогов және т.б.).

А.А. Ран педагогикалық іс-әрекет психологиясының келесі аспектілерін: жобалық педагогикалық қабілеттерді, мұғалім мен оқушылар арасындағы білім берудің өзара әрекеттесуін, кәсіби мотивацияны қалыптастыру және педагогикалық іс-әрекеттің әлеуметтік-танымдық мәселелерін толерантты тұлғаның кәсіби маңызды қасиеті ретінде қарастырды [1].

Педагогикалық іс-әрекеттің тиімділігін анықтайтын мұғалімге тән субъективті қасиеттері зерттелді. В.А. Слостениннің көзқарасы бойынша, нәтижелі педагогикалық іс-әрекеттің маңызды субъективті шарты, бұл студенттердің мұғалімнің кәсіби қасиеттерінің жиынтығын анықтайтын мазмұны және құрылымын дұрыс түсінуі болып табылады. Сонымен қатар, ол болашақ мұғалімдердің оған сай келетін ойларының толық еместігін және қысқа сәттерден тұратынын атап көрсетті [2].

Кейбір зерттеушілер, білім беру үдерісінде педагогикалық университет студенттерінің педагогикалық іс-әрекеттің психологиялық құрылымын дамытуға бағыттылығының жоқтығын, олардың өзінің кәсіби дайындығы барысында теориялық мазмұнын ескермеу тенденциясын көрсетеді [3].

Кез-келген педагогикалық жүйеде оқыту мен тәрбиелеу процесі педагогикалық мақсаттарды түрлендіре өзгерту жағдайында жүреді. Қоғам дамыған сайын білім беру мен тәрбие саласында жаңа міндеттер туындайды, жаңа оқу пәндері мен оқу сабақтары қалыптасады, оқытудың жаңа формалары мен әдістері жасалады. Сондықтан педагогикалық іс-әрекеттің моделі қазіргі заман талабына сай және теориялық тұрғыдан негізделуі қажет. В.Д. Шадриковтің пікірінше, біз, мектепте өз жұмысын белгілі бір теориялық қағидаларға сүйене отырып құратын мұғалімдердің арқасында ғана оқыту теориясы мен практикасында айтарлықтай жетістіктерге жете аламыз [4].

Н.В. Кузьмина мұғалім іс-әрекетінің психологиялық құрылымын педагогикалық жүйе іс-әрекетінің өзіндік көрінісі деп есептейді. Оның көзқарасы бойынша, іс-әрекеттің психологиялық құрылымына педагогикалық мәселелерді шешу арқылы мақсаттарға жетуге бағытталған өзара байланыс, мұғалімнің іс-әрекет реттілігі мен жүйелілігі кіреді. Психологиялық құрылымда ол сындарлы, ұйымдастырушылық, коммуникативті және гностикалық компоненттерді бөліп көрсетеді.

Сындарлы компонент:

- 1) студенттердің игілігіне, керегіне айналуы тиіс ақпарат мазмұнын таңдау;
- 2) студенттердің қажетті ақпаратты игеруіне мүмкіндік беретін іс-әрекетті жобалау;
- 3) алдағы уақыттағы оқушылармен қарым-қатынас үдерісінде өздерінің іс-әрекеттері мен мінез-құлқының қандай болу керектігін жобалаудан тұрады.

Ұйымдастырушылық компонентке:

- 1) тыңдаушыларға жеткізу үдерісінде берілетін ақпарат;
- 2) Оқушылардың түрлі іс-әрекет түрлерін нәтижесі жүйе мақсаттарына сәйкес келетіндей жолмен таңдалуы;
- 3) студенттермен тікелей өзара әрекеттесу үдерісіндегі олардың өзіндік әрекеттері мен мінез-құлқы жатады.

Гносеологиялық компонент басқа адамдарға ықпал етудің мазмұны мен әдістерін зерттеуді, ол адамдардың жас және жеке тұлғалық ерекшеліктерін, оның өзіндік қызметінің нәтижелері мен оның артықшылықтары мен кемшіліктерін, үдерістегі ерекшеліктерін қамтиды.

Коммуникативті компонентке ықпал ететін адамдармен дұрыс қарым-қатынас орнату, осы жүйенің жетекшісі ретінде әрекет ететін адамдармен дұрыс қарым-қатынас орнату және іс-әрекеттің мемлекеттік нормалар мен қағидаларға сәйкес келуі жатады[5].

Мұғалімнің психологиялық мазмұнын анықтау мақсатында оның іс-әрекетін талдау типтік мақсаттар мен міндеттер және функцияларды бейнелейтін теориялық модель құруды қолдану арқылы жүргізіледі. Мұндай модель құру нәтижелерді талдау негізінде пәннің және объектінің психологиялық жай-күйін ескеруді, педагогикалық жағдаятты талдауды, оның негізгі проблемаларын бөліп көрсетуді, мәселелерді шешудің нұсқаларын негіздеуді, оңтайлы шешімдерді таңдауды, шешімдердің орындалуын ұйымдастыру мен бақылауды, нәтижені қадағалауды көздейді.

Бұл берілген модельді қарастыру педагогикалық іс-әрекеттің субъектісіне айналу үдерісіндегі кәсіби дайындықтың мазмұнымен, мұғалімнің кәсіби бағдарының дамуымен және кәсіби бейімделу ерекшеліктерімен сипатталады.

Жүйелі көзқарас тұрғысынан педагогикалық іс-әрекет иерархия (төменнен жоғарыға бағыну), мақсаттылық, өзара ықпал жасау, өзгергіштік, элементтердің кері байланысы сынды белгілермен сипатталады. Н.В. Кузьминаның пікірінше, педагогикалық жүйе дегеніміз – жас ұрпақ пен ересектерді тәрбиелеу, оқыту және оқыту мақсаттарына бағынатын, өзара байланысты құрылымдық-функционалдық компоненттердің жиынтығы болып табылады.

Педагогикалық іс-әрекеттің негізгі функциясы, бұл, ұйымдастырушылық қызметтің формалары мен әдістерінің, көптеген құралдардың (есеп, бақылау, нәтижелерді тексеру, жеке жауапкершілікті белгілеу) көмегімен кірігу (интеграция) болып табылады. Бұл кірігу біздің тарапымыздан педагогикалық қызметтің коммуникативті және гностикалық компоненттерінің жиынтығы ретінде қарастырылады.

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдай отырып, көптеген авторлар оқу іс-әрекеті ұғымын білімді игеруді, білік пен дағдыны игеруді және оларды әр түрлі мәселелерді шешуге қолдануды қамтамасыз ететін ақыл-ой мен практикалық іс-әрекеттердің жүйесі ретінде қарастырады, алайда оны жүзеге асыру білім беру, тәрбие мен даму бірлігі қағидатын қамтамасыз ете алмайды (С.Л. Рубинштейн, Л.С.Выготский, Д.Б. Эльконин және т.б.), сонымен қатар қағидаттық маңызы бар, мысалы, белсенділік, мақсат, қажеттіліктер, мотивтер және т.б. сияқты психологиялық сипаттар байланысын көрсетпе алмайды.

Оқу іс-әрекеті барысында студенттер объективті іс-әрекеттің әр түрлі түрлерін – мұғалімнің түсіндірмелерін тыңдау, бақылау, білімді игеру және т.б. жүзеге асыратындықтан педагогикалық іс-әрекеттің объективтілігі айрықша маңызды саналады. Оқу қызметі, бұл, мұғалімнің және оқушылардың, сондай-ақ оқушылардың өздері арасындағы қарым-қатынасты, қызметтің мақсатын жүзеге асыруға бағытталған бірлескен күш-жігердің болуын көздейтін, педагогикалық ықпал арқылы жүзеге асырылатын біріккен жеке адамдардың ұжымдық қызметі. Бұл қарым-қатынас пен кәсіби педагогикалық іс-әрекетті ұйымдастырудың ерекше сипатын көрсетеді.

Педагогикалық іс-әрекеттің құрамдас бөліктерінің бір бөлігі – мақсат қою үдерісі болып табылады. Оқу іс-әрекетінің бұл кезеңінде оқу жоспарларында қамтылған білім мен тәрбиенің жалпы мақсаты арқылы анықталған іс-әрекеттің мақсаты мен оның қажеттіліктерінің көрінісі болып табылатын мұғалімнің мақсаты арасындағы айырмашылықты анықтауға болады. Мақсат – педагогикалық іс-әрекеттің жүйе құрушы факторы рөлін атқарады (А. Н. Леонтьев). Педагогикалық іс-әрекеттің мақсаты – оның мазмұнын, әдіс-тәсілдерін, нәтижесін анықтау. Олар мақсатқа тікелей тәуелді болады.

Қызметтің келесі аспектісі ретінде мұғалімнің белсенді педагогикалық іс-әрекетке кіруінің ішкі шарттары ретіндегі танымдық қажеттіліктер мен мотивтердің сипаттамасы айтылады. Бұл екеуі де осы қызметтің бастапқы себебімен қатар нәтижесі де болып табылады.

Танымдық қажеттіліктер мен мотивтердің құрылымын сипаттаған кезде (А.К. Маркова және т.б. зерттеулері), олардың динамикасы сияқты сипаттамаларына да ерекше назар аударған жөн.

Педагогикалық қызмет жүйесінің тағы бір элементі – педагогикалық міндет болып табылаы. Міндет қою барысында іс-әрекеттің мақсаты жүзеге асады, игерілген материалдың мазмұны, оның көлемі, тереңдігі, күрделілік дәрежесі, алдағы психикалық, практикалық қызметтің сипаты, оны шешудің шарттары, іс-әрекет тәсілдерінің жиынтығы анықталады (Т.В. Кудрявцев, А.М. Матюшкин және т.б.).

Педагогикалық міндеттер, әр кезекті тапсырма оқудың қажетті элементтерін оқушы тұлғасының қасиеттерін қалыптастыруға бағытталған жүйені ұстанған кезде жекелеген оқыту мақсатына айналып отырады. Тапсырмалардың мазмұны мен сипаты, күрделілік дәрежесі оларды шешу барысында жұмыстың ұйымдастыру формаларын анықтайды. Ал оларды шешу үдерісі оқушының жеке басына, оның психикалық үдерістеріне, дамуына бағыт-бағдар қалыптастырады. Осы арқылы білім береді, эмоционалды және ерік салаларын дамытып, тәрбиелейді.

Басқару педагогикалық іс-әрекет жүйесінің құраушы элементі болып табылады. Оқу іс-әрекетін басқару дегеніміз - оқушылардың зияткерлік, эмоционалды және ерік ресурстарын мақсатты және толық пайдалану, олардың белсенділігін әлеуетті мүмкіндіктер деңгейінде мұғалім мен оқушылардың кері байланысқа түсуін қамтамасыз ететін жағдайлар туғызу, оқу үдерісін өңдеу және тиісті түзету [5].

Қызметті басқару жоспарлау, ұйымдастыру, бақылау функцияларын қамтиды. Оқу іс-әрекетін басқарудың тағайындалған функциялары, біріншіден, шешім қабылдаумен, екіншіден, ақпарат алмасуымен (байланыс) сипатталады.

Педагогикалық қызметті басқару студенттердің мүмкіндіктерін диагностикалаудан, оқу іс-әрекетінің мақсатын анықтау, оқу міндеттерінің мазмұнын, сипатын, күрделілік дәрежесін, іс-әрекет тәсілдерін анықтау кезеңдерінен тұрады.

Гносеологиялық компонент кәсіби маңызды білім, білік және дағдыларды дамытуды, қызметтің ақпараттық моделін қалыптастыруды көздейді. Оқу іс-әрекетінің негізгі қызметі - танымдық, ол оқушының қоршаған әлем туралы білімге деген қажеттілігін қанағаттандыруға бағытталған, оның барысында ол өмірлік, нақты мотивтер мен қажеттіліктерді жүзеге асырады.

Оқу іс-әрекетінің келесі бір атқаратын қызметі, өзгергіштік қызметі, ол бұрын алынған білімдерді, біліктер мен дағдыларды қайта ойлаудан, жаңа қорытындылар мен жалпыламалар негізінде қалыптастыру және оларды кейіннен стандартты емес шығармашылық теориялық және практикалық мәселелерді шешу барысында қолдану арқылы көрінеді.

Оқу іс-әрекеті үдерісінде студенттің жеке басының барлық аспектілері - қажеттіліктер, мотивтер, қызығушылықтар, қабілеттер, танымдық үдерістер, ерік қасиеттері мен зерттелетін материалға деген эмоционалды қатынастар әртүрлі психикалық ахуал аясында қатысатын болғандықтан, оқу іс-әрекетінің тәрбиелік (қалыптастырушы) қызметін айналып өту мүмкін емес. Ұйымдастырушы компонент барлық компоненттердің қызметтерін кіріктіреді.

Оқу материалының мазмұны, ұйымдастыру әдістері, формалары, құралдары мен әдістері оқу іс-әрекетінің жетекші компоненттеріне жатады. Білім алушының нақты оқу іс-әрекеті жағдайында олар кірігіп, оның мазмұндық пен рәсімдік аспектілерін білдірсе, ал мұғалімге қатыстылығы жағынан олар әдістемелік, ұйымдастырушылық сипатта болады.

Іс-әрекеттің сындарлы компоненті болашақ іс-әрекеттің мазмұнын жоспарлаумен, материалды құрылымдаумен сипатталады. Іс-әрекеттің коммуникативті компоненті оқу

материалын түсіндіру және көрсету, сабақ барысында оқушылардың өзара қарым-қатынасын реттеу қабілетімен көрінеді.

Педагогикалық өзара әрекеттесу жүйесінде дәстүрлі түрде үш әрежедегі қатынастар: оқушы, мұғалім, білім туралы ақпарат болып бөлінеді, осыған сәйкес, психологиялық-педагогикалық өзара әрекеттесу жүйесі таңдалған категориялардың өзара байланысының ерекшеліктеріне байланысты болады. Оқушының өзінің, оның жеке тұлғасының, қабілеттері мен құзыреттіліктерінің дамуы. психологиялық-педагогикалық қызметтің негізгі нәтижесі болып табылады.

Қорыта келсек, білім алушылардың педагогикалық іс-әрекетті ойдағыдай игерудің маңызды шарты –оның мазмұны мен құрылымы туралы дұрыс түсінігін қалыптастыру болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Белозерцев Е.П. Педагогическое образование: реалии и перспективы.- Педагогика. - 1992. - № 1-2. - С.61-65.
2. Зимняя И.А. Педагогическая психология. – М.: Логос, 2002. – С.133.
3. Кузьмина Н.В. Понятие «педагогическая система» и критерии ее оценки // Методы системного педагогического исследования. – Л., 1980. – С.10.
4. Реан А.А. Психология педагогической деятельности (Проблемный анализ). - Ижевск: Изд-во Удм. ун-та, 1994. - 83с.
5. Слостенин В.А. Формирование личности учителя в процессе его профессиональной подготовки. – М.: Просвещение, 1976. – 160с.

Персиянова Н.А., студентка группы ЗППО 51

Научный руководитель – канд.пед.наук, доцент Усманова С.Г.

Стерлитамакский филиал ФГБОУ ВО «Башкирский государственный университет»,
г. Стерлитамак, Россия

ИССЛЕДОВАНИЕ ПЕРЦЕПТИВНОЙ СФЕРЫ У СЛАБОВИДЯЩИХ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Одно из центральных мест в психологии занимает восприятие человеком предметов и явлений материального мира, их многообразных свойств и отношений. Прежде всего, должно быть человеком воспринято все, что становится достоянием человека в процессе его жизненного опыта. Формирование эмоционального опыта обеспечивает сенсорная система, обеспечивая многоканальное взаимодействие личности с окружающим миром через звуки, запахи, вкусы, зрительные, тактильные, вестибулярные ощущения. Основу ориентировки в окружающей действительности составляет восприятие, которое позволяет организовать деятельность, поведение в соответствии с объективными свойствами и отношениями вещей. В процессе поведения человек воспринимает также свои собственные действия и результаты. Некоторые виды восприятия имеют особенное значение для определенной деятельности, хотя в целом, восприятие осуществляет ориентирующие и регулирующие функции в поведении.

Слабовидящие младшие школьники сильно отличаются друг от друга по состоянию зрения, работоспособности, утомляемости и скорости усвоения материала. В значительной степени это обусловлено характером поражения зрения, происхождением дефекта и личными особенностями человека. Как правило, для лиц с нарушениями зрения характерны повышенная эмоциональная ранимость, обидчивость, конфликтность, напряженность, неспособность к пониманию эмоционального состояния партнера по общению и адекватному самовыражению.

Качественное усвоение предлагаемого учебного материала слабовидящими младшими школьниками зависит от систематичности проводимой коррекционной работы,

которая должна затрагивать абсолютно все учебные предметы. Все это способствует формированию у ребенка навыков использования мыслительных логических операций. Отдельное внимание следует уделять обучению действию не только по наглядному, но и по словесному образцу. Первичным этапом в таком обучении должно стать понимание ребенком, что такое словесный образец и какие его основные функции, и только далее – обучение ребенка определять такой образец в речи учителя. Слабовидящие дети должны понимать, что словесный образец в письменной и устной речи может находиться как в начале, в середине, так и в конце упражнения. В письменном тексте образец может быть выделен специальным словом-символом или графически (иной шрифт, курсив и т.д.). Несмотря на различия в его местонахождении, функция образца от этого остается неизменной: согласно ему необходимо выполнить определенную работу. Ребенок должен обладать навыками поиска образца, соотнесения его с заданием, инструкцией, то есть навыками его анализа. Формирование аналитических способностей также происходит за счет постоянного сравнения ребенком своей деятельности с образцом и поиска несоответствий и ошибок.

Важной задачей образования слабовидящих младших школьников становится формирование регулирующих функций речи, а также формирование адекватной взаимосвязи между речью и действиями. Здесь на помощь педагогу снова могут прийти уроки ручного труда, в ходе реализации которых ребенок, изготавливая поделку, должен максимально следовать развернутым и четким инструкциям учителя. Речь выступает инструментом анализа предстоящего задания, планирования алгоритма действий, определения соответствия полученного результата и предлагаемого образца. Важно научить ребенка оценивать свои действия, определять наилучший результат из предложенных. Формирование у ребенка четкой и аргументированной позиции по задаваемым учителем вопросам позволяет, в дальнейшем, сформировать у него навык самостоятельного решения аналогичных задач.

Важным моментом является обучение слабовидящих младших школьников планированию своей деятельности в ситуации, когда необходимо решить поставленную перед ним задачу, содержащую несколько заданий. Сначала это происходит в диалоге с учителем, что позволяет ребенку научиться пользоваться такими понятиями как «сначала» и «потом». Помимо выстраивания в сознании ребенка логической последовательности действий, оперирование подобными понятиями позволяет компенсировать его нерешительность и неуверенность в себе за счет понимания плана действий для решения поставленной задачи. В конечном итоге, привлечение речи в образовательный процесс в более широком масштабе, по сравнению с обучением нормотипичных детей, позволяет добиться от слабовидящего ребенка понимания своих действий, формирования умения оценивать свои действия в соответствии с предъявляемыми требованиями.

Важным элементом работы учителя остается терпеливое выслушивание каждого ученика. Уроки должны содержать в себе предметно-практические действия, позволяющие применить полученные знания на практике, что актуализирует учебную информацию и способствует лучшему усвоению теоретического материала. Поскольку слабовидящие дети отличаются быстрой утомляемостью, урок должен содержать в себе различные формы работы, для быстрого переключения детей с одного вида деятельности на другой.

Таким образом, перцепция в психологии – восприятие окружающего мира с помощью органов чувств. Эту способность каждый человек получает при рождении. Восприятие – это психический познавательный процесс отражения в сознании человека непосредственно воздействующих на его органы чувств предметов и явлений в целом, а не отдельных их свойств, как это происходит при ощущении. Восприятие – всегда совокупность ощущений, а ощущение – составная часть восприятия. Однако восприятие – не простая сумма ощущений, получаемых от того или иного предмета, а качественно и количественно новая ступень чувственного познания с присущими ей особенностями.

Список использованной литературы:

1. Литвак А.Г. Психология слепых и слабовидящих. – СПб.: Изд-во РГПУ, 2008. – 271 с.
2. Лубовский В.И. Специальная психология: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – 2-е изд., испр. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 464 с.
3. Микрюкова С.Г. Развитие формовосприятия у детей с нарушениями зрения // Ребенок в детском саду. – 2009. – №6. – С. 9 – 12.
4. Солнцева Л.И. Введение в тифлопсихологию раннего дошкольного и школьного возраста. – М.: Полиграф сервис, 2014. – 276 с.

Рахимкулова А.Ф., магистрантка группы МППО11
Научный руководитель – к.п.н., доцент Гизатуллина К.Х.
Стерлитамакский филиал БашГУ, с. Стерлитамак, Россия

ПОДХОДЫ УЧЕНЫХ И ПРАКТИКОВ К ПРОБЛЕМЕ ВНЕКЛАССНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОБУЧАЮЩИХСЯ

Внеклассная деятельность является неотъемлемой частью выполняемых функций, важным элементом системы воспитания и обучения в общеобразовательной школе. В XXI веке с введением ФГОС внеклассная деятельность подтвердила свой статус как значимого направления в работе образовательного учреждения.

В настоящее время ученые подчеркивают, что термин «внеклассная деятельность», который применяется для определения отдельного направления организации жизнедеятельности образовательной организации, является не новым в педагогической практической деятельности и в теории. Внеклассная деятельность в школе всегда была одной из основных частей ее работы, важным элементом в целостной системе обучения и воспитания.

Необходимо отметить, что научное содержание рассматриваемого понятия в разные исторические эпохи менялось в зависимости от выделяемых приоритетов, мировоззренческих установок не только самих организаторов системы учебно-воспитательной работы, но и под влиянием идеологических установок и культурных достижений общества.

В педагогической науке и в практической деятельности работников сферы образования долгое время использовались термины «внеурочная, внеклассная, внеучебная работа». В педагогических словарях и справочниках они объяснялись как составная часть целостного учебно-воспитательного процесса в общеобразовательной организации, а также как форма досуговой деятельности обучающихся.

Внеклассная работа возникла и развивалась в органической связи с обучением и воспитанием. Уже на рубеже XVIII-XIX вв. известны факты проведения учителями и школьниками историко-обществоведческих экскурсий и исторических спектаклей. В начале XX века в школах России стали проводить внеклассные чтения, конференции для учащихся, написание рефератов, посещение музеев. В советский период педагогами-практиками накоплен богатый материал из опыта работы по созданию и оформлению школьных музеев различной направленности, в том числе: музеев революционной и боевой славы, музеев по истории родного края и школы; накоплен определенный опыт по кружковой и факультативной деятельности, по организации работы по внеклассному чтению, по проведению экскурсий, исторических и военных игр, конкурсов и олимпиад и т.д. [Сарсембенова, Абилхаева, 2016, с. 916].

Е.Е. Вяземский и О.Ю. Стрелова в своих исследованиях обобщили опыт работы дореволюционных и советских школ, на основе которого ими выделены следующие основные цели внеклассной работы: развитие у учащихся устойчивого познавательного интереса; формирование умения, связанного с организацией поисковой и исследовательской деятельности; реализация индивидуальной творческой способности ребенка; расширение и углубление знаний [Приводится по: Рамазанова, 2015, с. 235].

Обучение и воспитание в общеобразовательной школе проходит на уроках, посещение которых обязательно, и внеурочных воспитательных мероприятиях, проводимых с учетом индивидуальных особенностей, интересов и потребностей детей. Во внеурочное время эти мероприятия специально организовываются и осуществляются под руководством педагога, классного руководителя в различных формах:

– Самостоятельное учебное занятие по выполнению домашнего задания или факультативное занятие;

– Проведение занятий по самостоятельному чтению, письму, по подготовке докладов и т.п.;

– Занятия кружков по интересам, коллективов художественной самодеятельности, агитбригад, спортивных и туристических секций;

– Школьные трудовые бригады, кооперативы, трудовые объединения, и другие;

– Занятия клубов по интересам, любительских объединений;

– Проведение школьных и внешкольных праздников, фестивалей, соревнований и т.п. [Старостина, 2014, с. 132].

К отдельным формам внеурочной и внеклассной работы относятся группы продленного дня и работа органов самоуправления обучающихся. Несмотря на разнообразие форм внеклассной работы, основной целью и обязанностью педагогов и воспитателей была включение детей в разнообразную творческую и эмоционально насыщенную деятельность.

Начиная с 1980-х гг. стало изменяться содержание внеклассной деятельности. В этот период необходимо отметить активную поисковую деятельность педагогов по определению новых подходов к внеклассной деятельности. В результате сменились не только термины, но и сама внеклассная деятельность стала более ориентирована на личность ребенка, на развитие его индивидуальной творческой активности. Эта тенденция получила развитие и в XXI веке с введением ФГОС и подтверждением статуса внеклассной деятельности как значимого направления в работе образовательного учреждения. Основным преимуществом внеклассной деятельности является предоставление обучающимся возможности широкого спектра занятий, направленных на их развитие.

Например, в Базисном учебном плане для начальной школы выделены следующие основные направления внеклассной деятельности:

1. Спортивно-оздоровительная деятельность.
2. Художественно-эстетическая деятельность.
3. Научно-познавательная деятельность.
4. Военно-патриотическая деятельность.
5. Общественно-полезная деятельность.
6. Проектная деятельность.

Направления внеклассной деятельности являются содержательным ориентиром и представляют собой приоритетные направления при организации внеурочной деятельности и основанием для построения соответствующих образовательных программ образовательного учреждения.

Внеклассная деятельность организуется на основе самостоятельности и добровольности учащихся. При определении содержания и методов внеклассной работы учитываются возраст, умственное и физическое развитие школьника. Внеурочная

деятельность первоклассников организуется в соответствии с интересами, желаниями детей и их родителей.

Список использованной литературы:

1. Рамазанова Э.А. Особенности внеурочной деятельности младших школьников // Проблемы современного педагогического образования. – 2015. – № 49-1. – С. 235-240.
2. Сарсембенова Г.Д., Абилхаева А.Д. Особенности организации внеурочной работы в начальной школе // Молодой ученый. – 2016. – № 21 (125). – С. 916-919.
3. Старостина Е.Л. Внеклассная деятельность учителя как способ преодоления школьного стресса учащихся // Теоретические и прикладные вопросы образования и науки: сб. науч. тр. по материалам Международной научно-практической конференции. – 2014. – С. 131-133.

Салимова А.М., магистрант группы ЗМППО21

Научный руководитель – к.п.н., доцент Салимова Р.М.

Стерлитамакский филиал ФГБОУ ВО «Башкирский государственный университет»,
г.Стерлитамак, Россия

ИССЛЕДОВАНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА МОЛОДЕЖИ

Одной из важнейших задач современности является гуманизация общества, которая предполагает новый тип взаимоотношений между людьми, построенных на основе принципов гуманизма, на уважении к индивидуальности каждого. В связи с этим в последние десятилетия возрастает внимание к проблеме эмоционального интеллекта.

Человек всегда находится в обществе, его повсюду окружают другие люди и он произвольно, иногда и непроизвольно, взаимодействует с разными группами и членами этих групп, каждый из которых имеет свои собственные идеи, мысли, эмоции, взгляды, характерологические особенности. Человек, стремясь добиться поставленной цели, часто не обращает внимания на чувства, эмоции, желания других, что порождает напряженность, порой и конфликты между людьми. Умение понимать собственные эмоции и управлять ими, а также распознавание эмоций других людей и их учет в процессе взаимодействия способствует гармонизации межличностных и профессиональных отношений. Эмоции несут в себе огромный пласт информации, используя которую, человек может действовать значительно более эффективно. Это способствует более высокой адаптивности и результативности во взаимоотношениях между людьми. Следовательно, эмоциональный интеллект более значим в успехе повседневной деятельности человека и, по утверждению многих авторов, имеет большую прогностическую ценность, чем простой интеллект. Психометрический интеллект или IQ представляет возможности человека оперировать теоретической информацией, логическими правилами, формулами, схемами и т. д. Для успешности в жизни этого явно недостаточно. В современном мире неоспоримы важность и необходимость развития эмоционального интеллекта как одного из важных факторов, способствующих личностному и профессиональному росту человека и влияющих на его успешность в жизни. Люди с высоким уровнем развития эмоционального интеллекта легче добиваются своих целей во взаимодействии с окружающими [2].

Первоначально понятие «эмоциональный интеллект» появилось в контексте изучения проблемы социального интеллекта и было связано с данным понятием, которое рассматривалось как качество, необходимое для успешного взаимодействия с людьми, проявляемое в умении прогнозировать поведение другого человека [2]. Тем не менее, по мнению, Д.В. Ушакова эмоциональный интеллект хотя и тесно связан с социальным интеллектом, но имеет свою специфику, и на современном этапе исследование эмоционального интеллекта становится вполне самостоятельным направлением [1].

Под эмоциональным интеллектом понимают способность человека эффективно разбираться в эмоциональной сфере людей: понимать эмоции, желания, намерения и эмоциональную подоплеку отношений, управлять своими эмоциями и использовать эти способности для решения практических задач, связанных с отношениями и мотивацией.

Анализ теоретической литературы позволяет определить эмоциональный интеллект как совокупность эмоционально-когнитивных способностей к социально-психологической адаптации личности, структурные компоненты которого взаимосвязаны и способствует эффективному межличностному взаимодействию.

Нами было проведено экспериментальное исследование эмоционального интеллекта у девушек и юношей с помощью опросника Д. В. Люсина «Эмоциональный интеллект» [3]. Полученные результаты мы отразили в таблице 1

Таблица 1.

Обобщенные результаты опросника Д. В. Люсина «Эмоциональный интеллект»

Общий EQ			Внутренний EQ		Социальный EQ		Экзистенциальный EQ	
Высок.	Средн.	Низк.	Высок.	Низк.	Высок.	Низк.	Высок.	Низк.
11чел.	37чел.	2чел.	34чел.	16чел.	45чел.	5чел.	46чел.	4чел.
22%	74%	4%	68%	32%	90%	10%	92%	8%

Общий эмоциональный интеллект (общий EQ), показывает способности людей использовать эмоции в своей жизни и учитывать разные стороны эмоционального интеллекта: отношение к себе и к другим и способности к общению; отношение к жизни и поиски гармонии. Результаты диагностики показали, что большинство испытуемых, а именно 37 человек (74%) имеют средний уровень общего EQ, то есть уровень эмоционального интеллекта у них как у большинства окружающих людей. Данные люди хорошо понимают других и успешно управляют своими эмоциями. Однако им необходимо поработать над проявлениями своих эмоций, обратить внимание на их внешние проявления, понимать причины своего настроения, и чтобы не породить множество негативных эмоций, научиться быть толерантным к себе и другим. Необходимо больше уделять внимание к своему духовному миру, развивать свои творческие способности, невербальный опыт; вслушиваться в других и стараться их понять, так как их эмоции позволяют многое узнать о себе и других людях. Выяснилось, что всего 11 испытуемых, что составляет 22%, имеют высокий уровень эмоционального интеллекта, что позволяет им приспосабливаться к любой ситуации. Они понимают себя на телесном и интуитивном уровне, хорошо владеют собой и большую часть времени находятся в ровном и позитивном настроении. Их отношения с другими людьми содержательны, гармоничны, они используют свои эмоции и интуицию для того, чтобы понять их и окружающий мир. У 2 испытуемых – это 4%, невысокий уровень эмоционального интеллекта. Это не значит, что у них отсутствуют эмоции, просто они пользуются ими очень ограниченно. Они плохо понимают и не принимают некоторые эмоции, в целом недооценивают эмоциональную сферу. В результате возникает напряженность в их отношениях с самим собой и, следовательно, в отношениях с другими. Им необходимо научиться понимать свои и чужие эмоции и использовать их, постепенно вносить некоторые перемены в повседневную жизнь, и тогда она благодаря эмоциям станет ярче, интереснее.

В структуре общего эмоционального интеллекта различают:

1). Внутрличностный эмоциональный интеллект – отношение к себе (внутренний EQ) – понимание собственных эмоций и управление ими.

Мы выявили, что большинство, а именно у 34 испытуемых (68%) умеют сделать эмоции своими незаменимыми помощниками в повседневной жизни. Они хорошо себя знают и способны распознать негативные чувства (гнев, печаль, тревога, зависть), когда чувства только возникают, установить их причины и принять соответствующие меры. Эти люди не идут «на поводу» у своих эмоций; они управляют ими, оживляют и вдохновляют их, когда надо, что гораздо удобнее и полезнее. В ходе исследования выяснилось, что эмоции приносят одни неудобства 16 испытуемым (32%). Они часто либо подавляют их, либо срываются. Данные люди плохо понимают собственные чувства и не прислушиваются к ним, либо обращают на них внимание, когда уже слишком поздно, и они вышли из-под контроля, то есть не умеют воспринимать их как сигнал тревоги. Данные испытуемые позволяют себе подолгу жить под воздействием негативных переживаний, которые иногда заставляют их действовать себе во вред: обижаются, ругаются, уходят в себя.

2). Межличностный эмоциональный интеллект – отношение к другим (социальный EQ) – понимание эмоций других людей и управление ими.

Большинство респондентов – 45 человек (90%) способны эффективно использовать свои эмоции в отношениях с другими людьми, благодаря умению слушать, развитой интуиции и эмпатии. Такие люди чувствуют, что стоит за словами и намерениями, чувствуют и понимают эмоциональное состояние партнера по общению. Данные люди умеют выражать то, что хотят сказать, не задевая чувств других. В то же время их высказывания всегда учитывают индивидуальные особенности собеседника, что делает их убедительными и продуктивными во взаимодействиях. Как в случае эмоционально позитивного общения: проявляют нежность, делают комплименты, так и в случае эмоционально негативного общения: критикуют, выражают недовольство, несогласие, они умеют отстаивать свою позицию и корректно и тактично доносить ее до собеседника. В то же время они заранее учитывают возможность того, что с ними не согласятся, и это не выводит их из эмоционального равновесия.

Выяснилось, что 5 испытуемых (10%) в отношениях с другими людьми бросает из крайности в крайность: они либо слишком «колки» и агрессивны, либо чрезмерно податливы и покорны. Отсюда чередование силовых приемов, раздражающих их собеседников, и уступок, вызывающих фрустрацию у них самих. Их эмоции часто мешают им слушать других и выражать себя. Из-за этого они могут производить впечатление человека непредсказуемого, противоречивого, подверженного чужому влиянию, нецелеустремленного, холодного, отстраненного.

3). Отношение к жизни – (экзистенциальный EQ) – способность к пониманию своих и чужих эмоций, делающих жизнь более гармоничной.

В нашем исследовании 46 респондентов (92%) ясно понимают важность положительного самоощущения и личностного развития жизненных приоритетов. Они прилагают усилия к тому, чтобы развивать свои творческие способности, открытость, и умеют расслабляться. Благодаря этому их предрасположенность к удовлетворенности жизнью оказывается высокой.

4 человека – это 8% испытуемых, не отдавая себе отчета, склонны жертвовать собственным самоощущением в пользу всего остального: семьи, работы, обязательств. Речь идет о настоящем самоотречении, связанном с неумением воспринимать и уважать те свои потребности, которые определенно не являются ни материальными, ни рациональными. Это приводит к некоторой уязвимости перед стрессом, вызывает срывы, экзистенциальные терзания и приступы усталости. Данным людям стоит учитывать свои эмоциональные потребности при принятии решений: не подвергать себя лишним стрессам, не отдаляться от своих стремлений и надежд, проявлять меньше контроля и больше непосредственности, меньше планирования и больше импровизации. Необходимо вложить чуть больше сил и энергии в качество жизни, и тогда они увидят, что в долгосрочной перспективе это ничуть не повредит их успехам, а даже наоборот.

Таким образом, мы видим, что у обследуемых юношей и девушек преобладает средний уровень общего эмоционального и внутриличностного эмоционального интеллекта. Результаты констатирующего эксперимента свидетельствуют о том, что необходима целенаправленная работа по развитию эмоционального интеллекта у молодых людей. В связи с этим на следующем этапе нами будет проведен формирующий эксперимент, направленный на развитие эмоционального интеллекта у юношей и девушек.

Список использованной литературы:

1. Андреева И.Н. Предпосылки развития эмоционального интеллекта // Вопросы психологии. – 2007. – № 5. – С. 57- 65.
2. Андреева И.Н. Эмоциональный интеллект: непонимание, приводящее к «исчезновению» // Психологический журнал. – 2006. – № 1. – С. 28-32.
3. Люсин Д. В. Новая методика для измерения эмоционального интеллекта: опросник ЭМИн // Психологическая диагностика. – 2006. – № 4. – С. 3-22.

Суендикова Ш.С., ученица 9В класса

Научный руководитель – магистр психологии Нурсеитова Г.Б.

КГУ «Специализированная школа-интернат «Информационных технологии «Озат»,
г. Темиртау, Республика Казахстан

ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ НАСИЛИЕ В СЕМЬЕ

Насилие и жестокое обращение с подростками в семье одна из острых проблем современного общества. Рост числа подростков, подвергающихся насилию, трудности выявления его причин и влияние последствий насилия на развитие личности подростка требует обширного изучения проблемы. Актуальность темы подтверждается тем, что последствия насилия приводят к аномальному развитию подростка, тяжелым психологическим травмам и оказывают негативное влияние на становление личности подростка. Интересным является тот факт, что насилие в семье не зависит от социального и экономического положения и этнической принадлежности.

Рассматривая насилие как физическое действие с нанесением телесных повреждений или психологических травм, можно выделить следующие его виды: физическое, сексуальное и психологическое насилие. В результате физического насилия нарушается физическая неприкосновенность другого человека, происходит унижение личности и причинения ему боли. Физическое насилие самый раскрываемый вид насилия, поскольку у жертвы остаются видимые повреждения. Физическим насилием считается: дергание за волосы, удары, избивание, удушение, царапание, отравление, поджоги и причинение физических страданий другими способами или физическое ограничение свободы. В результате сексуального насилия подросток подвергается нежелательным прикосновениям, причинению боли интимным местам, изнасилованию, контролю, манипуляции или унижению.

Среди выделяемых форм насилия в семье наибольший интерес в последнее время представляет эмоциональное насилие в силу его широкой распространенности. Кроме того, американские исследователи считают, что в основе любой формы семейного насилия лежит эмоциональное насилие, что причиняет значительный ущерб развитию личности. Психологическое насилие выражается в вербальном или невербальном виде. Происходит постоянное преднамеренное и сознательное причинение эмоциональной боли другому и непринятие его чувств. Эмоциональное насилие может выражаться в следующем: унижения в виде обвинения, упреков, критики, неуважительного отношения, оскорбления или обзывания; равнодушное по отношению к чувствам человека и

небрежное обращение; нарушение принципов равноправия и равного обращения; попытки подчинения в качестве угрозы, шантажа, запугивания, отслеживание и ограничение действий; требования или принуждения поступать так, как желает другой; социальное изолирование и принуждение к одиночеству.

Кроме того, психологическим насилием считают:

- отвержение, открытое неприятие;
- предъявление требований, не соответствующих возможностям субъекта;
- ложь и невыполнение обещаний;
- обвинение (брань, крики);
- принижение успехов;
- длительное лишение любви, нежности, заботы;
- подвергание подростка аморальным влияниям.

Российские психологи пришли к мнению, что эмоциональное насилие, как и физическое или сексуальное приводят к ситуации, «непригодной для жизни подрастающего ребенка». Опасность всех переживаний, испытывающих подростком состоит даже не в физической боли, а в том, что, когда по отношению к нему применяют насилие, он как будто превращается в вещь. Подросток перестает быть собой и утрачивает собственную волю.

Самый горький итог насилия – это сломанная воля. А вместе с ней часто ломается и вся жизнь человека, потому что любой человек способен что-либо делать лишь тогда, когда есть умение совершать волевые усилия. Волевые усилия – это способность ставить себе цели и затем совершать последовательные действия по осуществлению своих намерений и целей. В результате подросток теряет способность распоряжаться собой и отстаивать свои права и интересы. Кроме того, недавние исследования российских психологов подтверждают, что у подростков с высоким психологическим насилием в семье подавленность, угнетенность, негативная самооценка, пониженное настроение и низкий волевой самоконтроль выражены сильнее, чем у подростков с более низкими показателями эмоционального насилия в семье. Подростки с низким уровнем психологического насилия в семье обладают высокими показателями по всем параметрам волевого самоконтроля. Этот факт свидетельствует о том, что данные подростки хорошо владеют собой в различных ситуациях, спокойны, уверены в себе, обладают устойчивостью намерений, реалистичностью взглядов, планомерно могут реализовать возникшие намерения, умеют распределять усилия и способны контролировать свои поступки, также они активно стремятся к выполнению намеченного.

Таким образом, многочисленные исследования эмоционального насилия подтверждают его крайне негативное влияние на становление личности подростка. В пубертатном периоде подросток понимает, что мир не только черный и белый, что он состоит из многих других оттенков. Это сложный период как для ребенка, который ищет свой путь, так и для его родителей. И именно в этом возрасте важно формирование жизнестойкости, основанной на волевом самоконтроле. Современные подростки обладают низкой способностью владения собственным поведением в различных ситуациях, т.е. способностью сознательно управлять своими действиями, состояниями и побуждениями. Родители наказывая своих детей психологически, сами того не замечая возвращают в них лень и безответственность. А в последствии недоумевают, не понимая как воспитали ущербную личность, склонную к суицидальным мышлениям.

Родители должны признать, что все подростки нуждаются в уважении и свободе в самостоятельном принятии решений. Дети – не собственность родителей, и лишь искренняя безусловная любовь родных и близких способна помочь им стать психически здоровыми личностями.

Список использованной литературы:

1. Волкова Е. Н. Проблема насилия над детьми и пути их преодоления / под ред. Е. Н. Волковой. – СПб. : Питер, 2008. – 240 с.
2. Дементий Л.И. Психологическое насилие в семье как угроза формированию субъектных черт личности // Вестник Омского университета. Серия «Психология». 2016. № 4. С. 18–23.
3. Егоров А.Ю., Фрейдман О.Г. Психологическое насилие и развитие личности. - СПб. - 2003, - с.68
4. Ильин Е.П. Насилие как психологический феномен // Universum: Вестник Герценовского университета. 1/2013
5. Проблемы жестокого обращения с детьми в семье. URL://http:www.portalus.ru/modules/shkola/rus.(дата обращения 2.02.2016)

Төлеутай М., Ш-39 топ студенті

Ғылыми жетекші: ҚР Білім беру ісінің құрметті қызметкері Асылбекова Б. Ш.
Жезқазған гуманитарлық колледжі, Жезқазған қ., Қазақстан Республикасы

МАМАНДЫҚ ИГЕРУДЕ КӘСІБИ БЕЙІМДЕЛУ БАСТЫ ШАРТ

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде тұлғаны дамытуға, кәсіби шыңдауға бағытталған білім беру, шығармашылық, рухан күш қуатын жетілдіру, жеке тұлғаның жан-жақты дамуына жағдай жасау міндеті көзделгенін ескерсек, жас ұрпаққа тиісті білім беріп жаңашылдыққа даярлауымыз керек.

Бүгінгі күнгі педагогика ғылымының көкейкесті мәселелері – әлемдік білім беру кеңістігіне сай бейімдеп білім алу, кәсіби қалыптастырудың сапасын жақсарту, біліммен қамтамасыз етудің ғылыми-әдістемелік жүйесін түбейгейлі жаңарту, оқытудың әдістері мен ұйымдастыру түрлерін өзгерту, қайта құру, ондағы алдыңғы қатарлы оқу-тәрбие тәжірибелері мен қазіргі қоғамның сұраныстарының алшақтығын жою, білімдегі жаңашылдықты саралау, жетілдіру үдерісіндегі үздіксіздікті қамтамасыз ету. [1]

Білім сапасын арттыруда педагогтар мемлекеттік стандартта берілген нәтижелерге жетуде кәсіби шеберлікпен меңгерген зерттеу біліктері мен дағдылары нәтижесінде проблеманың шешімін таба алатын, ақпараттық-коммуникативті мәдениеті жоғарғы тұлғалық-дамытушылық функцияны атқарады.

Болашақ мамандарды даярлау, олардың кәсіби бейімделуін қалыптастыру мәселелері-кезек күттірмейтін өзекті қоғам талабы. Мұғалімнің мотивациялық өлшемдерінде болашақ мамандарды қалыптастыру, құндылық қарым-қатынас, өзінің шеберлігін дамытуға талпынуы, болашақ мамандығын ерекше жақсы көруі, ұрпақ тәрбиесінде ұстаздың жетекші орнын сезінуі, кәсіби жеке біліктілік деңгейін көтеруге бағыттылығы, инновациялық іске ұмтылу әрекеттері болуы шарт. Сондай-ақ мамандық бойынша біртұтас педагогикалық үрдістің заңдылықтары мен қозғаушы күштерінің жалпы теориялық білім негіздерімен қарулану, әдіснамалық дайындық деңгейдің жоғары болуы, инновациялық іс-әрекет жүйесінің нәтижелігін сезіне алуы қажет. [2]

Арнайы білім беру мекемелерінде жаңа кәсіби және тұлғалық сапаларды қалыптастыруда білім беру кәсіби бағытта болуы керек. Ол тұлғаның әлеуметтенуін қамтамасыз ету негізінде болашақ кәсіби қызметке бейімделу болып табылады. Бейімделу қабілетін адам тұлғасының ерекшеліктерінің бірі ретінде қарастырумызға болады, ол қоршаған ортаның әсерімен қалыптасады. Оның маңызды бөлігі адам өз өмірінің негізгі кезеңдерінің бірін өткізетін, кәсіпқой және тұлға ретінде қалыптасатын оқу орны болып табылады. Соның бірі мен білім алып жатқан кәсіби білім беретін оқу ордасы Жезқазған гуманитарлық колледжі. Аталмыш оқу орнында (9- сынып

негізінде) білім алушылар қабылданып, мамандар даярлау тиісті талапқа сай жүйелі жүргізіледі.

Қазіргі кездегі білімнің мақсатына жаңаша түсінікпен қарасақ, оны дамытудың басты стратегиялық бағдары – өмірге жауапкершілікпен қарайтын, дүниетанымдық мәдениеті жетілген, шығармашыл, креативті ойлауға дағдыланған, іскерлік қабілеттілігі биік, гуманистік ойлауы басым, инновациялық ілімімен қаруланған адамгершілік қасиеттері мол білікті мамандарды қалыптастыру болып табылады. Осы негізде оқыту үрдісін жүйелі жүзеге асыруда, ең алдымен жаңа ортаға бейімдеуге баса назар аударылады.

Бейімделу үдерісі аса динамикалы болып табылады. Оның жетістігі көбінде объективті, субъективті оқиғаға, функционалды жағдайға, әлеуметтік тәжірибеге, өмірлік бағдарға тағы басқаларына байланысты. Әрбір оқушыға сол әсер еткен стимул әр түрлі жауап реакциясын тудыруы мүмкін. [3]

Жалпы кәсіби бейімдеудегі түпкі мақсат - орта кәсіптік білім беру мекемелерінде алғаш оқыған күндерден бастап, оларды оқушылық позициядан болашақ маман позициясына көшіру. Болашақ мамандығына қызығушылық олардың оқу-тәрбие процесіне бейімделуіне оң әсерін тигізеді, оқу процесінен басқа да іс-әрекеттерге қатынасы жауаптырақ болады. Мен колледжде осы уақытқа дейін оқыған кезеңдерде байқағаным, туындаған қайшылықтарды жеңу үшін, алдымен оқытушылардың білім алушыларды жақсы түсіне білуі және болатын қажетті өзгеріске ынта-құлшыныспен қарап, кәсіби бағдар беріп, үйретулерінің жоғары деңгейлігі және әрқайсымыздың жақсы маман болып шығуымызды талап етуі.

Білім алушылар оқуға кірісе отырып, іс-әрекеттің жаңа түрін орындай бастайды. Әр баланы қоғамға, топқа және ұжымға енгізудегі, оқушы мен әлеуметтік тәжірибені меңгеру барысында, қарым – қатынас және мәдени тәжірибелерде бейімделу үрдісі маңызды шарт болып табылады. Бейімделу ерекшелігі: әлеуметтік әлемге бірте – бірте енуі мен жүріс – тұрыстың педагогикалық ережелерін меңгеруі мен әлеуметтенуіне байланысты болады. Белгілі бір жауапкершілікті, шешімділік, өз бетімен қызмет етуді, тәуелсіздікті талап етеді.

Бейімделудің екі түрі бар: кәсіби бейімделу және әлеуметтік-психологиялық бейімделу. Кәсіби бейімделу - оқу үрдісі сипатына, білім алу ерекшелігіне, мазмұнына, әр пәнге, жалпы алғанда мамандыққа үйрену.

Әлеуметтік-психологиялық бейімделу - индивидтің топқа, өзара қарым-қатынасқа бейімделуімен сипатталады. Топтағы объективті қатынастар жеке адамдық қатынастарға көшеді және де оның тұлғалық қалыптасуына әсер етеді [4].

Кәсіби бейімделу деңгейіне байланысты оқу үдерісін қарастыратын болсақ, оқушылардың оқыған білім бағдарламасындағы айырмашылықтар, білімді бағалаудағы ерекшеліктерді ескеруге болады. Осындай ерекшеліктер оқушы тұлғасының жаңа ортаға, статусқа бейімделуінде бірқатар қиындықтар тудыратыны анық. Ал оқушының бейімделу үдерісі тұлға белсенділігінің артуымен, жаңа тұлғалық қасиеттердің қалыптасуымен байланысты. Бір жағынан, қарым-қатынас, оқу мотивация, өзіндік сана сезім, құндылықтар бейімделудің бір көрсеткіші болса, екінші жағынан, бейімделудің бір құралы болып табылады. Сол себепті олардың осы ерекшеліктерін эмпирикалық анықтау қажеттілігі туындайды.

Оқу тәрбие барысында білім алушы қажетті деңгейге жету мақсатында кәсіби біліктерді меңгереді, онда кәсіби маңызды сапалар дамып, мамандық тарапынан талаптар мен тұлғаның кәсіби ниеттері сәйкестенеді, яғни кәсіби қызметке бейімделу жүреді.

Біздің колледжде білім алушыны жаңа ортаға бейімдеу үшін түрлі формада іс-шаралар жүргізіледі. Нәтижесінде білім беру саласының алдында тұрған жаңа міндеттерді сәтті орындау мен оқу-тәрбие жұмыстарының тиімділігі мен өнімділігін арттыру жүзеге асады.

Осы негізде Жезқазған гуманитарлық колледжінде мамандар даярлауда, үнемі білім алу жүйесінде білім алушының оқу қажеттіліктері нақты білімнің мәнін түсінуге, соның нәтижесінде өзіндік іс-әрекетке енуге және оқыту үдерісін тың идеяларға негіздейтін жаңашыл педагогтарды дайындау міндеті тұрады.

Әдетте, әдістемелік бағытта орындалатын жұмыс үлесі басым болып келеді, білім сапасын арттыруда қолданылатын техникалық және көрнекі құралдар мен дидактикалық материалдар белгілі бір жүйемен тақырыптың мазмұнына сай қолданылуына, сабақтан тыс шаралар мен байқау сабақтарын өткізуге, оларға сценарий, жоспарлар құру, нормативтік құжаттарды жүргізу біліктерін жетік меңгеруіне көңіл көп бөлінеді. [2].

Ал мектепте өтетін практика барысында әрбір тәжірибе әдіскері маман даярлау, оның өзіндік және шығармашылық қабілетін арттыру кәсіби шеберлігін жетілдіруге қажетті іскерліктер мен дағдыларын қалыптастыруды мақсат етеді. Жан-жақты маман даярлау үшін оқыту, білім беру үрдісін белсендіру, оқытудың жаңа формалары мен әдіс-тәсілдерін қолдануға баулу күнделікті жұмыс барысында жүргізіледі. Сонымен бірге, болашақ мамандарды ғылыми зерттеу мен жоба қорғау жұмыстарына мақсатты, әрі жүйелі түрде бағыттау жұмыстары қатар жүргізіледі де, колледж білім алушыларының «Машықтанушы-зерттеуші» болып қалыптасуына тікелей ықпал етеді. [5] Нақты мысалдар келтіре кетсем, біз мектепте педагогикалық практикадан өтеміз.

Педагогикалық іс-тәжірибе қорытындысы бойынша жобалар қорғап, теориялық білімді тәжірибемен ұштасытудағы кәсіби шеберлігімізді, дайындық деңгейімізді, іскерлік, дағдымызды көрсетіп, бастауыш сыныпта сабақ беруде жаңа әдіс тәсілдерді тиімді пайдалану, балаларды сыни тұрғысында ойлауға баули білу, оқу үшін бағалау, формативті, суммативті, жиынтық бағалау тәсілдерін қалай жүргізгенімізді көрсетіп, дәлелдейміз. Сондай-ақ кері байланыс жасалу жолдарынан да көрсетеміз. Демек, теориялық білімді, кәсіби бейімділікті мектептегі педагогикалық практика үрдісімен байланыстыру арқылы шыңдай түсеміз. [5]

Бірақ бір айта кететін жайт, практика кезінде түрлі жағдаяттар кездеседі, сондай жағдайда тығырықтан шыға білуге әлі де көп ізденіс қажет деп ойлаймын.

Қорытындылай келе, кәсіби бейімделу тиімді болу үшін мынадай міндеттер орындалуы керек:

- кәсіби бейімделудің мәнін түсіну;
- кәсіби бейімдеуге арналған арнайы дидактикалық жүйені білу;
- педагогикалық тәжірибелік сынақтан өту.

Мен болашақ бастауыштың ағылшын тілі мұғалімімін сондықтан баяндама соңында айтарым, «Бәсекеге қаблетті маман болу үшін заманауи білім беру технологияларымен қарулану, ғылыми зерттеу негіздерін меңгеру, шығармашыл, ізденуші, кәсіби бейімделген, құзыретті, жан-жақты білімді, болашақта қолданылатын әдістеме мен жұмыс мазмұнын тұрақты жаңартушы болуға талпынуымыз қажет. Педагог қаншалықты білімді, шығармашыл болса, оның құзыреттілік аясы да соғұрлым кең болмақ».

Ахмет Байтұрсынұлының «Мұғалім қандай болса, мектеп сондай болмақшы. Яғни, мұғалім білімді болса, ол мектепкетен балалар көбірек білім алып шықпақшы. Солай болған соң, ең әуелі мектепке керегі-білімді, педагогика, методикадан хабардар, жақсы оқыта білетін мұғалім» деген сөздері бүгінге дейін маңызын жойған жоқ. [6]

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Білім туралы Заңы. - Алматы: Юрист, 2007.
2. Кәсіптік білім беру жүйесіндегі педагогтарды даярлау: бағдарлар мен үрдістер. халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары 2013ж
3. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988>
4. Білімдегі жаңалықтар тақпаратты-әдістемелік журнал, 2016.

5. Тұрғанбаева Б.А Мұғалімнің шығармашылық әлеуетін біліктілікті арттыру жағдайындағы дамыту: теория және тәжірибе.-Алматы, 2010
6. Педагогикалық практика қорытындысы әдістемелік жинақ. – Жезқазған,2019

Турарбек А.Д., магистрант
Ғылыми жетекші – п.ғ.к., доцент Жусупова Ж.А
Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті
Ақтөбе қ., Қазақстан Республикасы

ҰБТ ТАПСЫРУ КЕЗЕҢІНДЕ ЖОҒАРЫ СЫНЫП ТҮЛЕГІН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ

Қазақстандағы білім беру жүйесі біздің мемлекетіміздің әлеуметтік саясатының жетекші бағыты болып табылады. Сондықтан, әлеуметтік мемлекетте білім беру әлеуметтенуде ерекше рөл атқарып қана қоймайды, сонымен қатар теңдік пен білім мен ағартушылықты, әсіресе жас ұрпақты қамтамасыз етуге ықпал етеді. Бұл ережелер прогрессивті елдердің әлемдік даму тәжірибесіне негізделген мемлекетіміздің көптеген құжаттарында баяғыда бекітілген. Сонымен, БҰҰ-ның даму құқығы туралы декларациясында мемлекеттер даму құқығын жүзеге асыру үшін ұлттық деңгейде барлық қажетті шараларды қабылдауы және барлығына, оның ішінде білімге қол жеткізуге қатысты мүмкіндіктердің теңдігін қамтамасыз етуі керек деп нақты айтылған [1].

ҚР Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың "Қазақстан Жаңа шындықта: іс-қимыл уақыты" атты Қазақстан халқына Жолдауында мамандар тек дарынды оқушыларды мемлекеттік қолдау балалар арасындағы әлеуметтік қашықтықты күшейте алады деп негізді түрде мәлімдейді. Бұған жол беруге болмайды. Осыған байланысты мемлекет "қарапайым" мектептерді қолдайды. Бұл сонымен қатар білім беру саласындағы қала мен ауыл арасындағы алшақтықты жоюға көмектеседі. Азаматтардың сауаттылық деңгейін, олардың цифрлық білімін арттыру мақсатында Үкіметке үздіксіз білім беру тұжырымдамасын әзірлеуді тапсырамын. Бұл құжат бейресми білім берудің балама нұсқаларын белсенді енгізуді, тәуелсіз оқыту нәтижелерін тануды, кәсіби дағдыларды сертификаттауды қамтамасыз етуі керек. Біз сондай-ақ кәсіптік білім берудің бүкіл жүйесін еңбек нарығында сұранысқа ие құзыреттерді қалыптастыруға қайта бағдарлауға тиіспіз [2].

Орта мектеп түлектерінің білім алуға қол жетімділігін кеңейту олардың жеке басының дамуына ықпал етеді және оларға өз қабілеттерін толық ашуға және бәсекелестік ортада жоғалмауға, демек өз еліне барынша пайда әкелуге мүмкіндік береді. Бүкіл әлемнің дамыған, прогрессивті және бәсекеге қабілетті елдерінің қазіргі заманғы білім беру саясаты нақ осыған негізделеді. Сондықтан соңғы жылдары Қазақстан Республикасында білім беру саласындағы реформалар қазіргі қоғамдағы білімнің рөлі қарқынды өзгеріп отыруымен байланысты. Әлеуметтік инновациялар Қазіргі әлемдегі дамудың маңызды элементтеріне айналады және оның алдында тұрған жаңа мәселелерді тиімді шешуді қамтамасыз ету үшін білімнің өзі өзгеруі керек. Осылайша, қазіргі әлемде болып жатқан Технологиялық даму мен қуатты экономикалық өзгерістерге байланысты білім берудің алдында тұрған сын-қатерлер қарқынды әлеуметтік өзгерістермен толықтырылды. Білім беру арқылы өзін-өзі дамытқысы келетіндердің барлығын білім беру процесіне қосу арқылы.

Сонымен қатар қазіргі қазақстандық қоғам жағдайында, білім беруді ізгілендіру және демократияландыру жағдайында қоғам мен мемлекет алдында, атап айтқанда педагогтар мен психологтар алдында тұрған өзекті міндеттердің бірі білім сапасын бақылау жүйесін жетілдіру болып табылады. ҰБТ-ға дайындық, тапсыру және нәтижелерін алу кезінде теріс түсті эмоционалдық жағдайлардың туындауын зерделеу және алдын алу педагогикалық психологияның маңызды проблемасы болып табылады.

Жоғары сынып түлектерінің дамуының қазіргі кезеңінде білімді бақылау міндетті және жоғары әлеуметтік, білім беру және тәрбиелік маңызы бар. Дайындық деңгейін бағалаудың дәлдігі мен объективтілігі көбінесе студенттердің эмоционалды саласының ерекшеліктеріне, емтихан сессиясы кезінде олардың дағдыларына, тұрақты және тиісті нәтижелерді көрсетуге байланысты. Барлық жоғары сынып оқушыларының білімі мен дағдыларын келесі тексеруден бұрын қорқынышқа жақын эмоционалды жағдайы бар екенін қамтитын толқулармен бәрі бірдей сәтті жеңе бермейді. Бұл эмоционалды тұрақсыздық жағдайлары, күшті жүйке кернеуі, жеке тұлғаны жағымсыз сезімге және қорғанысты іздеуге итермелейді, бұл бұзылуларға, қорытынды тест тапсырмаларын орындаудан бас тартуға әкеледі.

Отандық психологияда емтихан алдындағы алаңдаушылық мәселесі қазіргі уақытта ғылыми ортаға тиісті қолдау алды. Бірақ ҰБТ тапсыру кезеңінде жоғары сынып оқушыларының қызметіне эмоционалды жағдайлардың әсері, сондай-ақ төтенше жағдайларда туындайтын шиеленісті жою және алдын-алу әдістері туралы ғылыми зерттеулер бала кезінен басталады. Біздің зерттеулеріміз ҰБТ тапсыру кезінде жоғары сынып оқушыларындағы қорқыныш пен үрей оқу процесінде өсіп келе жатқан ағзаның невротикалық жағдайын қалыптастыру факторларының бірі болып табылатынын көрсетеді. Бұл орта мектеп оқушысының жеке басының соматикалық және психологиялық денсаулығының ауыр бұзылуына әкелуі мүмкін.

Психологиялық бұзылулар мынадай көріністерде болуы мүмкін: өзіне және өзінің қызметіне және оның нәтижелеріне сын көзбен қарау; психологиялық реакциялардың педагогикалық ортаның әсер ету жиілігіне, емтиханның әлеуметтік жағдайлары мен жағдайларына сәйкес келмеуі; әлеуметтік нормаларға, ережелерге, заңдарға сәйкес мінез-құлықпен өзін-өзі басқару қабілетсіздігі; өз өмірлік іс-әрекетін жоспарлауға және ҰБТ-ға дайындықта осы жоспарларды іске асыруға қабілетсіздігі; өмірлік жағдайлар мен жағдайлардың өзгеруіне байланысты мінез-құлық тәсілін өзгертуге қабілетсіздігі. Жоғары сынып оқушыларының эмоционалды және интеллектуалдық салаларын ұзақ уақыт бойы асыра пайдалану келесі симптомдарда көрінуі мүмкін: шешілмеу, қарым-қатынас проблемалары, өзін-өзі бағалаудың жеткіліксіздігі, алаңдаушылық пен қорқыныш сезімі, бір нәрсені күту, дүрбелең шабуылдары, көңіл-күйдің тұрақсыздығы, ашуланшақтық, жылау, сезімталдық, осалдық, ұйқының бұзылуы және басқа белгілер.

Студенттердегі мазасыздықтың психологиялық себептерін зерттеу психологиялық жағдайларды басқарудың сенімді практикалық жүйесін жасауға, профилактикалық және түзету әсерін мақсатты түрде жүзеге асыруға, ішкі және сыртқы қақтығыстардың алдын алуға, сондай-ақ жоғары сынып түлегінің тұрақты психологиялық тұлғасын дамытуда көптеген проблемаларды болдырмауға мүмкіндік береді. Оларды есепке алу оқушыға емтихан жағдайларындағы эмоционалды тұрақсыздық мәселесін түсінуге мүмкіндік береді және емтихан кезінде жағымсыз эмоционалды тәжірибені азайту және бақылау үшін қажетті дағдылар мен қабілеттердің тәуелсіз дамуына ықпал етеді. Бұл психологиялық тұрғыдан жетілуді қалыптастыру үшін өте маңызды, бұл орта мектеп оқушысына соңғы сынақтарды тапсыру кезіндегі іс-әрекетке әсер ететін эмоциялардың зиянды жарылыстарынсыз стресстердің әрекетін сабырлы түрде өткізуге мүмкіндік береді.

Орта білім беруді дамытудың қазіргі кезеңінде мектеп түлегінің жеке басын үйлестіру қажеттілігі оқытудың жағымды эмоционалды атмосферасын білдіретінін атап өткен жөн, бұл оқу іс-әрекеті процесінде мазасыздықты зерттеу мәселесін ерекше өзекті етеді. Көптеген психологтар психологиялық қолдаудың маңызды сипаты адамның өзіне-өзі көмек көрсетуге көшуіне жағдай жасау екенін айтады. Сонымен Паршукова С. В. психологиялық қолдау процесінде педагог-психолог "Мен алмаймын" позициясынан "мен өзімнің өмірлік қиындықтарымды өзім шеше аламын" позициясына өту үшін жағдай жасайды және қажетті қолдау көрсетеді» [3].

Бұл жағдайда түлек психологиялық көмекке және ата-аналардың, тәрбиешілердің және әсіресе психологтардың қолдауына мұқтаж екені анық. Психологиялық қолдау

идеясы білім беру тәжірибесінде сұранысқа ие және жеткілікті дамыған. Бірақ ҰБТ тапсыру кезеңінде оқушылардың психологиялық сүйемелдеуі әлі аз зерттелген.

Ақтөбе қаласының жалпы білім беретін мектептерінің жоғары сынып оқушылары арасында жүргізілген сауалнама нәтижелерінің талдауы ҰБТ-ның стресстік сипатын растайды. Осылайша, 300 оқушының (150 ұл және 150 қыз) сауалнама нәтижелеріне сүйене отырып, сұралған оқушылардың 88% - ы бітіру емтиханының бұл түрі түлектер арасында сенімсіздік пен алаңдаушылық тудыратынын, 12% - ы қорқыныштың бар екенін атап өтті. Негізгі себептердің арасында пандемия кезінде ҰБТ өткізу рәсімі туралы балалардың жеткіліксіз хабардар болуы, педагогтер мен ата-аналардың алаңдаушылығы мен жоғары талаптары атап өтілді. Сондықтан біз ҰБТ-ны жоспарлы, мақсатты психологиялық сүйемелдеу оны балалардың психологиялық денсаулығына зиян келтірместен тапсыруға мүмкіндік беретініне сенімдіміз. Айта кету керек, сауалнама парақтарында жоғары сынып оқушыларының жартысынан көбі (56%) өздерінің жауаптарында психологиялық қолдау қажет деп мәлімдеді. Психологтың жоғары сынып оқушыларымен осындай арнайы жұмысы ҰБТ тапсыру кезінде оқушылардың оңтайлы функционалдық психикалық жай-күйін қалыптастыруға және жүйке-эмоционалдық ширығуын төмендетуге бағытталатын болады. Студенттерді жеке психологиялық және жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оқу іс-әрекетін реттеу және өзін-өзі реттеу әдістері мен әдістеріне оқыту міндетті болуы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Декларация Организации Объединенных наций о праве на развитие. Geneva, June 2011, HRC/ NONE/2011/35. P. 23.
2. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Казахстан в новой реальности: время действий». От 1 сентября 2020. - Электрон. Ресурс. Режим доступа: // <http://www.akorda.kz> (дата обращения 15.01.2021 г.).
3. Паршукова С.В. Психолого-педагогическое сопровождение обучающихся при подготовке к ЕГЭ: Методические рекомендации / Автор-составитель: Паршукова С.В., доцент ТОИПКРО, к.п.н., - Тамбов, 2017. - Электрон. Ресурс. Режим доступа: // obraz32sosnovka.68edu.ru

Хасенова А.Б., студентка группы Ю-20-4

Научный руководитель – к.п.н., доцент Кенжебаева С.К.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан

ИЗУЧЕНИЕ ОТНОШЕНИЯ СТУДЕНТОВ К ЗДОРОВОМУ ОБРАЗУ ЖИЗНИ

Развитие наук, образованность и культура населения становятся основополагающими факторами обращения к вопросам здоровья, гигиены, правильного питания, занятий спортом. В общественной жизни, образовательных учреждениях, в семье пропагандируется информация о здоровом образе жизни, который по мнению ученых и медицинских работников понимается как концепция жизнедеятельности человека, направленная на улучшение и сохранение здоровья с помощью соответствующего питания, физической подготовки, морального настроения и отказа от вредных привычек [1].

Социологический взгляд на исследуемый вопрос тесно связан с понятием «образ жизни»; с философской точки зрения как мировоззрение, духовно-нравственный компонент общества и человека; психологический аспект связан с областью сознания, эмоционально-волевой, потребностно-мотивационной и познавательной сферами личности.

Важной составляющей здорового образа жизни являются занятия спортом. На сегодняшний день очевидна связь психики и организма человека, вследствие чего

активное развитие получили самостоятельные отрасли психологии – психология здоровья, психология спорта.

Тенденцией в семейном воспитании стало раннее привлечение детей к различным видам спорта, при чем не столько с целью занятий профессиональным спортом, а для укрепления здоровья; эстетического развития; формирования ответственности, дисциплинированности и других черт характера; предоставления возможности самостоятельного выбора и социализации среди сверстников.

В Республике Казахстан в 2019 году утверждена Государственная программа развития здравоохранения Республики Казахстан на 2020-2025 годы [2], в 2020 году принят обновленный Кодекс «О здоровье народа и системе здравоохранения» [3]. Государством предприняты значительная модернизация и финансирование в целях обеспечения права граждан на охрану здоровья граждан и содействие в формировании здорового образа жизни.

В Послании главы государства К.-Ж.Токаева «Казахстан в новой реальности: время действий» в качестве приоритета обозначен массовый спорт, физическая культура, в каждой области, крупных районных центрах будут открыты бесплатные спортивные секции [4]. Так, в г. Караганда, где функционируют различные спортивные сооружения, уже созданы возможности для привлечения детей и юношества, молодежи к занятиям спортом: хоккеем, футболом легкой атлетикой, теннисом и т.д. Однако, все еще остро стоит вопрос о доступности для каждой семьи посещения детьми спортивных секций.

Серьезной мотивацией для здорового образа жизни среди молодежи являются победы в крупных спортивных соревнованиях наших именитых спортсменов: Серика Сапиева, Геннадия Головкина, Натальи Рагозиной и многих другие.

На сегодняшний день, активно развивается пропаганда здорового образа жизни в интернете. Стало модным вести свой блог о правильном питании, режиме сна, гигиене, образе жизни. По нашему мнению, это превосходная идея - продвигать заботу о здоровье не только в школе, но и в социальных сетях, ведь каждый второй пятиклассник уже является активным пользователем сетей.

Но социальные сети и окружение могут оказывать и негативное влияние на подрастающее поколение. В информационном поле немало видеороликов и постов, призывающих к употреблению наркотических и психотропных веществ, курению и употреблению алкоголя. Вероятнее всего именно в семейном воспитании, прежде всего, должна быть создана здоровая, психологически комфортная среда и есть положительный пример взрослых.

В студенческой среде, где в учебном процессе систематически обращается внимание на необходимость здоровья, здорового образа жизни как условий успешной профессиональной карьеры, данная проблема все же существует. В ходе обсуждения вопросов о вреде курения и алкоголя, правовых аспектов употребления и хранения наркотиков, большинство студентов отмечали в качестве причин отмечали влияние общества, интерес к чему-то запретному и т.д.

Для выявления отношения студентов к проблеме здорового образа жизни (ЗОЖ), нами проведено анкетирование, в котором приняли участие 35 студентов 1 курса, обучающихся по образовательной программе «Юриспруденция: правовое регулирование в сфере экономики».

Изучение и анализ данных, полученных в результате анкетирования, позволил заключить, что

1. Из 35 респондентов, спортом занимается 18.
2. ЗОЖ хотели бы вести 15 респондентов; респондентов, которые не хотели бы вести здоровый образ жизни – 5; тех, кто уже ведет ЗОЖ – 14.
3. 20 респондентов отметили, что для пропаганды ЗОЖ нужно построить еще больше спортивных сооружений и сделать их доступными. 18 респондентов отметили, что нужно снизить цены на здоровое питание

4. Респондентов, у которых знакомые употребляют алкоголь/сигареты - 17. Респондентов, у которых знакомые их не употребляют – 18.

5. Респондентов, которые употребляют алкоголь/сигареты - 16 человек, не употребляют -19.

6. 4 респондента имеют в кругу друзей людей, которые употребляют наркотики.

7. По мнению респондентов, цены на сигареты не влияют на процент употребления.

8. Все студенты отметили, что знают о вреде курения, но некоторые из них считают себя зависимыми от курения (7% из опрошенных).

Полученные результаты актуализируют проблему формированию в сознании молодежи концепции здорового образа жизни, тем более в числе респондентов – будущие юристы. Предстоит большая и системная работа как государства в плане обеспечения доступности спортивных сооружений и секций, пропаганде здорового образа жизни, поощрения спортсменов, успешных людей, демонстрации вреда здоровью человека сигарет, алкоголя, ПАВ, наркотических веществ. В общественном и индивидуальном сознании необходимо переосмысление общечеловеческих ценностей. На наш взгляд, в вузах необходима постоянная воспитательная работа со студентами и не только преподавателей, но и студентов, активно занимающихся пропагандой здорового образа жизни. Будущие специалисты должны понимать, что здоровье нации обеспечит прогресс в развитии нашей страны.

Список использованной литературы:

1. Петрушин В. И. Психология здоровья: учебник для среднего профессионального образования -2-е изд., испр. и доп. - М: Издательство Юрайт, 2019.

2. Кодекс Республики Казахстан «О здоровье народа и системе здравоохранения» от 07.07.2020 г. №360-VI ЗРК / <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000000360>

3. Государственная программа развития здравоохранения Республики Казахстан на 2020-2025 годы от 26.12.2019 г. №982 / <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000982>

4. Послание Президента РК К.-Ж.Токаева народу Казахстана «Казахстан в новой реальности: время действий», 1.09.2020 г. / <https://primeminister.kz/ru/address/01092020>

Чухнина А.К., студентка группы ППО-41

Научный руководитель – канд. психол. наук, доцент Газизова Р.Р.
Стерлитамакский филиал ФГБОУ ВО «Башкирский государственный университет», г. Стерлитамак, Республика Башкортостан

АРТ-ТЕРАПИЯ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ КРЕАТИВНОСТИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ-ПСИХОЛОГОВ

Современная ситуация в образовании диктует новые высокие требования к подготовке студентов высших учебных заведений, заключающиеся в том, что приобретения только специальных знаний недостаточно для того, чтобы стать конкурентоспособным выпускником. Необходимо развивать такие способности личности, которые в наибольшей степени раскрывают ее индивидуальность и творческий потенциал. По-нашему мнению, креативность является одним из профессионально важных качеств будущего педагога-психолога. В федеральном государственном стандарте высшего

образования по направлению «Психолого-педагогическое образование» также признается необходимость развития креативности студентов и способности к нахождению решений в нестандартных ситуациях, что в совокупности относится к общекультурным компетенциям выпускника. Таким образом, обучение будущих бакалавров психолого-педагогического образования должно быть нацелено на развитие личности, обладающей творческой индивидуальностью и креативностью, поэтому развитие креативности у студентов является актуальной задачей.

В современной психологической науке креативность рассматривается как характеристика личности в следующих аспектах: 1) проявления дивергентного мышления (Дж. Гилфорд, О.К. Тихомиров); 2) актуализации интеллектуальной активности (Д.Б. Богоявленская, Л.Б. Ермолаева-Томина); 3) интегрированного качества личности (Я.А. Пономарёва, А.В. Хуторской) [2, с. 14-15]. Под креативностью мы понимаем потенциал, внутренний ресурс личности, ее способность отказаться от стереотипных способов мышления, а также способность находить нестандартные варианты решения проблемных задач. Креативность также можно определить, как способность человека к конструктивному, нестандартному мышлению и поведению, осознанию и реализации своего потенциала [3, с. 78].

Применение навыков креативности в профессиональной деятельности позволяет: 1) продуктивно действовать в неожиданных ситуациях, при недостатке информации, когда нет заранее известных способов действий, гарантированно ведущих к положительному результату; 2) создавать что-либо, обладающее новизной и оригинальностью. При этом креативность неспецифична, она может актуализироваться в самых различных профессиональных ситуациях. Тренировка креативности в конкретном виде деятельности ведет к тому, что она начинает ярче проявляться и в других видах деятельности. Креативность управляема и развиваема – ее можно активизировать и тренировать с помощью специальных занятий [1, с. 12]. Концептуально значимыми идеями развития навыков креативности, можно считать идеи Дж. Смита. В своих научных трудах он обосновал, что необходимо создать специальные условия, способствующие творческому развитию личности.

1. Физические условия: наличие материалов и пространства для творчества для возможности в любую минуту взаимодействовать с ними в процессе обучения.

2. Социально-эмоциональные: заключаются в безоценочности со стороны преподавателя и сокурсников, когда студент осознает, что его творческие проявления не получат негативной оценки.

3. Психологические условия, сущность которых заключается в том, что у человека формируется чувство внутренней безопасности, раскованности и свободы за счет поддержки наставником его творческих начинаний.

4. Интеллектуальные условия, которые создаются путем решения в процессе обучения нестандартных задач, где необходимо генерировать идеи.

Проанализировав научную литературу по теме исследования и существующие методические разработки в области развития креативности, нами была разработана программа развития у студентов-психологов креативности средствами арт-терапии в процессе обучения профессиональным дисциплинам. Так как креативное развитие предполагает процесс интеграции эмоциональной и физической составляющих личности, в программу развития креативности нами были включены следующие виды занятий: изотерапия, цветотерапия, музыкальная терапия, нейрографика, песочная терапия, фрактальное рисование, глинотерапия, маскотерапия, работа с метафорическими ассоциативными картами, музыкальная терапия, имаготерапия, технологии работы с движением, в т.ч. танцевально-двигательная терапия. Цикл занятий по арт-терапии различных направлений способствует активизации творческого потенциала студентов и формированию у них навыков применения креативности в профессиональной деятельности.

Подводя итог всему вышесказанному, следует отметить, что одним из приоритетных направлений современного высшего образования является развитие навыков креативности, формирование у будущих специалистов способности быстро решать проблемные ситуации, придумывать, творить, созидать, генерировать интересные идеи, находить альтернативные варианты решений одной и той же задачи. Данные навыки, на наш взгляд, являются факторами конкурентоспособности и успешной профессиональной реализации выпускников психолого-педагогической, а также любой другой направленности обучения. Креативность является одним из профессионально важных качеств педагога-психолога. Личность, обладающая постоянным и осознанным интересом к творчеству, умеющая реализовать свой творческий потенциал, более успешно адаптируется к изменяющимся условиям и требованиям жизни, способна создавать свой индивидуальный стиль деятельности, стремится к самосовершенствованию и самореализации в профессиональной деятельности, обретает уверенность в своих возможностях и эффективно решает возникающие перед ним профессиональные задачи. Также мы выяснили, что для развития креативности у студентов необходимо создание специальных условий, благодаря которым усилится позитивное влияние среды на развитие креативных качеств личности.

Список использованной литературы:

1. Грецов А.Г. Тренинг креативности для старшеклассников и студентов. – СПб.: Питер, 2008. – 208 с: ил.
2. Никитин О.Д. Педагогическая модель креативного развития студентов педагогических вузов. Монография. – М.: ФГБНУ «ИХОиК РАО», 2017. – 216 с.
3. Хрящева Н.Ю. [и др.]: под ред. Н.Ю. Хрящевой Психогимнастика в тренинге – СПб.: Речь, 2014. – 272 с.

Шапау А.Қ., У-32к тобының студенті

Ғылыми жетекші-экономика ғылымының магистрі Блялова А.К..

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ЗАМАНУИ БАСҚАРУШЫЛАРДЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚТЫҚ БАҒДАРЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЗЕРТТЕУ

Басшының басқару стилі көптеген жағдайда, ұжымның даму динамикасын және жетістігін анықтайды. Басқару стиліне жұмысшылардың мотивациясы, олардың еңбекке қатынасы, өзара қатынасы және тағы басқа көптеген жағдайларға байланысты. Сондықтан, бұл бағыттың басқарудағы мәнділігі зор және біздің пікіріміз бойынша зерттелуі өте қажетті.

Құндылықтар иерархиясының принципі, көп деңгейлілігі тұлғаның құндылықтық бағдар жүйесінің маңызды сипаттамасы болып табылады. В.Франклдың айтуынша «белгілі бір құндылықты субъективті бастан кешіру, оның өзге құндылықтан жоғары екенін түсіну» [1]. Иерархия критеріі – тұлғалық маңыздылығы, оның құрылымына түрлі әлеуметтік қатынас формалары мен типінің әсерімен шартталған мазмұндық аспектілері кіреді.

Кәсіпорындарда, фирмаларда, мекемелерде, ұйымдарда және ұжымда басқару қарымқатынасы бөлінеді: біреулері басқарады, екіншілері басшыға бағынады. Басқару субъектісі көбінесе ұжым басшысы болады. Кейінгі уақытта менеджмент пікірі қабылданып келеді, яғни мұндай басқаруда ұжымның, фирманың маңызды шешімдер шығаруда және өңдеуде ұжымның барлық мүшелері қатысады.

Басқарушылық қатынас басқару объектісі және басқару субъектісі арасындағы диалектикалық өзара қарым-қатынасты болжайды, ол байланыс алға қойған мақсатқа жетуде объектіге саналы ықпал етеді. Субъекті мен объектінің өзара қарым-қатынасын субъектісінің объектіге ықпал етуінің бір жақты процесі деп есептеуге болмайды. Біріншіден, кез-келген басқару субъектісі ұжым жағынан өндірістік иерархияның объектісі де болады, екіншіден, басқару объектісі басқару субъектісіне қатысты енжар болмайды: кері байланыс аралығында ол басқару субъектісінің қалыптасуына түзету енгізе отырып әсер етеді.

Біздің зерттеу жұмысымыздың мақсаты – заманауи басқарушылардың құндылықтық бағдарларын анықтау.

Зерттеу объектісі – заманауи жетекшілер.

Басшылардың терминалды құндылықтары араларындағы ең маңыздысы денсаулық, материалды жағдай және белсенді өмір, өнімділік сенім, тәуелсіздік. Әдістеме көрсеткіштері бойынша орта мәндер – бақытты жанұялық өмір, қызықты жұмыс, өнімді өмір, қоғамдық таным және бос уақыттар. Шығармашылық, табиғат пен өнер әсемдігі, басқалардың бақыты иерархияда соңғы орындарға ие болды[2].

Басшыларды зерттеудегі нәтижелер келесідей терминалды құндылықтардың ішіндегі ең жиі кездесетін көрсеткіштер: жоғары материалдық жағдай, өзіндік индивидуалдылықты сақтау, жетістікке жету, өзін өзі дамыту, өзіндік престиж.

Зерттеу нәтижелері бойынша, заманауи басшылардағы терминалды құндылықтар келесі өмірлік салаларда шындалады.

1 кесте. Өмір аймақтарындағы басым көрсеткіштер

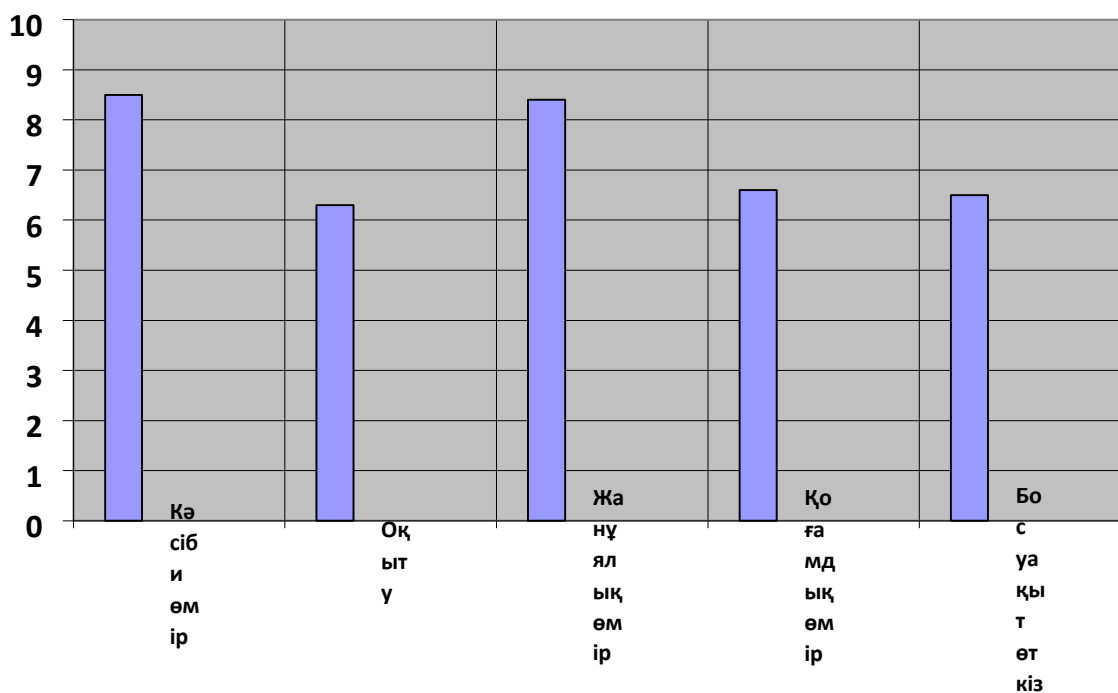
№	Өмірлік аймақтардың атауы	баллдар	қабырғалар
1	Кәсіби өмір	65	9
2	Оқыту және білім алу	54	7
3	Отбасылық өмір	64	9
4	Қоғамдық өмір	54	7
5	Қызығушылықтар	53	7

Зерттеуде өмірлік маңызды сфераларға кәсіби және отбасылық сфералар жатады. Бұл сфераларды біз өмірлік сфералардағы терминалды бағалар ретінде қарастырамыз [3].

Терминалды құндылықтар кәсіби аймақта келесідей үлестірілген:

Өзіндік престиж. Қоғамда жоғары бағаланатын кәсіптер мен жұмыстарға деген ұмтылыстың басым болуынан көрінеді. Жоғары баллға ие болған сыналушылар әдетте өзінің жұмысы немесе кәсібі жайлы басқа адамдардың пікірлеріне қызығушылық танытады және әлеуметтік мақұлданған жұмыс немесе кәсіп таңдау көмегімен қоғамдағы орын алуға ұмтылады.

Жоғары материалдық жағдай. Жоғары жалақыны немесе басқа да материалды жағдайды кепілдейтін жұмысты немесе кәсіпті меңгеруге ұмтылады. Бұл көрсеткіш бойынша жоғары балл алған сыналушылар әдетте Жағымды материалды жағдай әкелмейтін мамандықтарды жиі ауыстыруға бейім болып келеді.

1 сурет. Өмірлік аймақтағы замануи жетекшілердің терминалды құндылықтары

Жетістіктер. Кәсіби әлемдегі өзін өзі бағалауға әсер ететін нақты нәтижелерге ұмтылумен сипатталады. Жоғары балл алған сыналушылар әдетте өздерінің атқарған жұмыстарының процесіне қарағанда нәтижелеріне қарап рахаттанады. Олар әдетте өз жұмыстарын жақсылап жоспарлайды.

Рухани қанағаттану. Жанұя араларындағы өзара түсіністікке ұмтылысымен сипатталады. Жоғары балл алған сыналушылар отбасында ең алдымен шынайы махаббатты бағалайды.

Өзіндік индивидуалдылықты сақтау. Өз өмірін тек өз көзқарасы, тілектеріне байланысты ғана құруға ұмтылысымен сипатталады. Жоғары балл алған сыналушылар әдетте өз тәуелділігін тіпті жанұя мүшелерінен де сақтап қояды.

Сонымен, заманауи басшылардың терминалды құндылықтардың ішіндегі басым келетіндері: жоғары материалдық жағдай, өзін өзі дамыту, өзіндік индивидуалдылықты сақтау, жетістікке жету, рухани қанағаттану. Анықталған терминалды құндылықтар кәсіби және жанұялық өмірлік аймақтарда неғұрлым шындалады.

Тұлға әлеуметтік түсінік, ол адамдағы табиғаттан тыс, тарихи құбылыстарын білдіреді. Тұлға туылмайды, ол мәдени және әлеуметтік жетілу барысында туындайды. Басқару дегеніміз мақсаттарды жүзеге асыруға бағытталған кез келген әсерлерді ұйымдастыру процесі. Жетекшілік – бұл басқару іс-әрекетінің бір ғана бөлігі, мұнда әр түрлі басқару сұрақтары бағынушыларға әсер ету арқылы шешіледі[4].

«Басшылық» және «жетекшілік» туралы әртүрлі түсініктер кез келген ұйымда қарымқатынастың екі түрінің болуына байланысты – формальды және формальды емес. Жетекшілік – бұл адамдарға әсер ету процесі, жүйелі формальды емес қарым-қатынастың жемісі. Ал басшылық болса ең алдымен нақты құрылымдық формальды қарымқатынастың бар болуын меңзейді, тиісінше ол осының негізінде жүзеге асады. Басқарушының рөлі формальды құрылым арқылы анықталады, оның қызметі, ережеге сай нақты айқындалған, санкцияны қолдану құқығы талассыз. Жетекшілік керсінше, кенеттен, стихиялы, жартылай саналы психологиялық қалаулар дәрежесінде қалыптасады.

Жетекші мен басшы қызметте жоғарлаудың әртүрлі жолдарын өтеді. Жетекші, тіпті ол алғашында басқа біреу арқылы ұсынылса да, оны топ мойындайды, қабылдайды,

нәтижесінде сайлайды. Бұл мағынада жетекші «астынан» демократиялық түрде ұсынылады. Бұл тағайындау саяси немесе әкімшілік сипатқа ие болғандықтан оны сайлаушылар оған деген қарым-қатынастарын әртүрлі білдіруі мүмкін, тіпті оған тосқауыл қоюлары мүмкін. Онда жақын арада басқа кандидат «жоғарыдан» тағайындалатын болады. Образды түрде айтқанда, жетекшілікті төменнен жоғарыға бағытталған вектор деп айтуға болады, ал басшылық – қарама-қарсы бағыттағы вектор.

Көптеген психологтардың басшы жетекші бола білуі керек, пікірге, позицияларға, жұмысшылардың міндетті қызметіне ықпал ете білуге қабілетті болуы керек деген пікірде ойлары түйседі.

Басшы бұрын қалыптасқан, жұмыс жасау тәжірибесі бар топ жұмысына тап болған жағдайларда, оған жұмысшылардың білім мен біліктіліктерін ары қарай дамыту үшін нұсқамалар мен бақылауға үлкен көңіл аудару қажет болады. Жетекшілік қызметіне тағайындалу процессінде ол топтағы әлеуметтік-психологиялық климатқа және топ топқа тиесілі екендігіне көп көңіл бөлуі тиіс. Сәйкесінше, түсіндіру жұмыстарымен салыстырғанда бұйрықтар үлесін азайтуы тиіс [5].

Құндылық бағдарын қараған кезде «құндылық» түсінігін жоғарғы ғылыми деңгейде қарау керек.

Сонымен біздің жүргізілген зерттеуіміздің нәтижесі бойынша заманауи жетекшілердің құндылықтары индивидуалды бағытталған жеке топтарға ие:

- барлық сыналұшылардың басым құндылықтар тобына міндетті түрде жақсы денсаулық кіреді;

- әйел-басшыларда тұлғалық маңызды құндылықтар ретінде қарастырылады: махаббат, қарым-қатынас, әсемдікке ұмтылыс;

- жоғары басқару бөлімдері топтарының басым құндылықтарына жалпы адамзаттық құндылықтардан (махаббат, қарым-қатынас) басқа, жоғары материалды жағдай құндылығы кіріп отыр.

Сонымен біздің қойған болжамымыз расталды деп айтуға болады.

Құндылықтар жүйесі – индивидтің өмір сүріп отырған қоғамдағы идеология мен мәдениетті бейнелейді.

Адам әлеуметтік тәжірибесін өзіндік құндылыққа айналдырады. Құндылықтар адамның мінезінің күрделі, тұрақсыз, түр өзгеріске ұшырап отыратын реттегіштері.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Сержантов В. Ф. Человек, его природа и смысл бытия. - М.: Знание, 2018.
2. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии. - М.: МГУ, 2015.
3. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы. - М.: Смысл, 2000.
4. Алексеева В. Г. Ценностные ориентации как фактор жизнедеятельности и развития личности. // Психологический журнал – 2018 г. - № 5. - С. 63-70.
5. Леонтьев Д. А. Методика изучения ценностных ориентации. - М.: Просвещение, 2017.

6 СЕКЦИЯ. ТЕХНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР: ТӘЖІРИБЕ ЖӘНЕ ЖАҢАШЫЛДЫҚ

СЕКЦИЯ 6. ТЕХНИЧЕСКИЕ И ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ: ОПЫТ И НОВАТОРСТВО

Akhmetova F.B., student of №2 «Bilim-Innovation» lyceum for gifted girls
Scientific supervisor – master of Technical Sciences Akhmetova A.B.
Karaganda, Republic of Kazakhstan

BIOPLASTICS - THE FUTURE OF THE PLASTICS INDUSTRY

Some researches show that just over 75% of the plastics put on the market since production have already become waste. This is 6.3 billion tons, of which less than 10% is processed, and 12% is energy recovery. This means that about 5 billion tons of plastics are stored in landfills, forests, reservoirs, beaches, and illegal landfills spread around the world. This type of waste that entering in the marine environment has a great impact on the environment and humanity.

Nowadays, the biggest issue is municipal waste, including single-use packaging. Despite the fact that they make up about 8% of the total waste mass, they have a small weight, they receive a significant volume, which is 30% of the total waste volume. This group includes, first of all, bottles and bags made of polyethylene terephthalate (PET), as well as films for packaging substances and food products made of polyethylene (PE) or polypropylene (PP). The largest buyer of packaging is the food industry, which consumes about 60% of all packaging.

Solution for this issue:

Due to the growing usage of plastic waste distribution, research is underway to develop new biodegradable polymer materials called bioplastics. Those materials should have performance properties comparable to those of plastics obtained by traditional methods. They are produced on an industrial scale from renewable and petrochemical raw materials.

Types of bioplastics can be divided into three groups depending on the source of origin and the ability to biodegrade:

- * plastics derived from renewable raw materials, but not biodegradable, such as polyamide (PA), polyethylene terephthalate (PET)),

- * biodegradable plastic, but not made of renewable raw materials such as polybutylene terephthalate (PBAT) or polycaprolactone (PCL),

- * plastics (biodegradable polymers) of bio residues raw materials, for example, polylactic acid, i.e., plastic-based biopolymer lactic acid (PLA), polyglycolide glycolic acid (PHA) or a modified starch.

The group of bioplastics based on biodegradable polymers has found application in two areas. The first of them, highly specialized, is the branch of medicine and tissue engineering, where they are used for the production of such elements as absorbable surgical threads, staples, clips, implants, capsules for controlled dosing of medicines, etc. The second is related to the large-scale production of packaging, film intended for food, film for thermoforming, garbage bags, trays, cups, bottles, cutlery, garden film, single-use products, interior elements, materials for covering paper and for printing. The replacement of packaging made of conventional plastics with biodegradable analogues fits into the trends of the economy of balanced development and waste reduction.

Our observation:

We conducted a special experiment. In this experiment, we tried to make bioplastics from fruit and vegetable waste. Observing all the safety, we got a bioplastic.

To synthesize the bioplastics from potato starch, we first conducted some preliminary experiments with the supervisor to determine the proportion of ingredients. Plastic production

requires a polymer (starch), a plasticizer (glycerin), a solvent (water), and an acid (vinegar). The result of our research is a flexible, dense polymer that can be used for several applications in everyday life.

Of the three types of bioplastics, we used orange peel, peel (starch) potatoes and rice broth (water). In addition, we also used glycerin, water, and vinegar.

Significance of using those ingredients for research and experiment:

Potato starch and peel:

We used potato starch for our research because we were thinking about the sustainable use of potato peels, which often decompose to waste, and potato starch is readily available in every grocery store. The plant stores starch in special organelles called amyloplasts, which are present in the cells in the form of granules, to preserve the energy obtained during photosynthesis. The glucose produced by photosynthesis forms bonds that grow to a macromolecule. Potato starch contains 70% amylopectin and 30% amylose.

Orange peel

Orange peel contains cellulose, which is an important structural component of the primary cell wall of green plants. It is also the most common organic polymer on earth. Cellulose has a high molecular chain length, or degree of polymerization. This high chain length is associated with high tensile strength. Compared to starch, cellulose is more crystalline, meaning it can take on higher temperatures before becoming amorphous in water. Cellulose fibers added to starches can improve mechanical properties, gas permeability, and water resistance, as they are less hydrophilic than starch.

Rice water (decoction)

We used the water that is used when washing rice.

Un-washed rice contains 63% starch. Starch is used because it is a polymer. Starch can be used to reduce the carbon footprint of traditional resins, as they can replace petroleum-based polymers. It also has a high ability to decompose

Glycerin

Glycerin is a hygroscopic liquid with a high viscosity. It has 3 hydroxyl groups that make it water-soluble. Glycerin makes bioplastics more flexible.

Pure water

Water plays an important role in the production of bioplastics. First, it acts as a solvent to dissolve starch. Second, it helps the starch molecules stay broken down after heating.

Acid (Vinegar)

Vinegar, a 6% by volume solution of acetic acid, releases acetate ions and hydrogen ions in the solution. This is important because the ions react with the starch polymers and make them more disordered in the solution. This disorder, resulting from the destruction by water and ionization by acetic acid, makes the resulting cast film more uniform.

Decomposition of bioplastics in experiment:

We observed and concluded that the starch bioplastics lose their shape when heated to 87°C in 5 minutes. Our hypothesis that if amylase is used at 37°C, it will break down starch more efficiently than amylase at any other temperature has not been confirmed. The unexpected result was that 87°C was more effective for breaking down starch. For future directions, we will label all materials before we start the experiment.

But the orange peel decomposes at a temperature of 250°C, since cellulose is stronger than starch.

At room temperature, the starch also loses its shape, but slowly. After reading other works of scientists, we came to the conclusion that at normal temperature, bioplastics can decompose in 3 months. But the orange peel will decompose in 6 months.

Survey of local people in Karaganda city about that research:

During the study, we conducted a special survey for residents of the city of Karaganda and learned the opinion of residents about this project. We explained the danger of plastic to the environment to the residents of our city. However, there were people who adhere to the eco life. Which we are very happy about.

Future plans for continuing that research:

We consider using secondary waste from food products to be beneficial. For example, in a year we throw out more than 400 thousand, and even more waste from fruits and vegetables. Instead of throwing them away, it is better to use them to replace plastic. Moreover, they decompose in 3-6 months. In the future, we want to use beets for research. Since beets have more glucose and starch for the strength of bags and bottles. We are also thinking about creating bottles and packages from these samples.

References:

1. Green Plastics: An Introduction to the New Science of Biodegradable Plastics - E. S. Stevens
2. Bioplastics and Biocomposites: A Practical Introduction – David Grewell
3. Campbell Biology (11th Revised Edition) - Jane Reece
4. Lisa A. Urry, Peter V. Minorsky, Michael L. Cain, Steven A. Wasserman

Васковская К.В., студентка группы ТПП-19-2

Научный руководитель – магистр технических наук,
старший преподаватель Ахметова А.Б.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан

ОРГАНОЛЕПТИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА КАЧЕСТВА МОЛОКА С ПОМОЩЬЮ ЭКСПЕРТНОГО МЕТОДА

На сегодняшний день, показатель уровня здоровья населения низок, а риск заболеваемости повышен. На это влияет огромное количество факторов, в число которых входят продовольственные продукты. Полноценное сбалансированное питание является основой сохранения здоровья населения. Сейчас же мы видим экстенсивный путь

преобразования пищевой промышленности, в котором редко есть место критерию качества. Хотя качественные продукты могут сдвинуть с точки угасания показатели здоровья. Поэтому исследовательская работа в области питания актуальна как никогда.

Наиболее полноценными продуктами питания являются продукты животного происхождения, в том числе молоко и молочные продукты. Легкая усвояемость - одно из наиболее важных свойств молока как продукта питания. Более того, молоко стимулирует усвоение питательных веществ других пищевых продуктов. Ежегодно в мире пьют более 600 млн. л молока, потребление которого вносит разнообразие в питание, улучшает вкус других продуктов[1]. Самая важная задача производителей - сохранить природные свойства молока и донести их без изменения до человека. Появление на рынке молока большого количества производителей увеличило конкуренцию среди них. В борьбе за рынок сбыта и увеличения срока годности молока иногда имеет место фальсификация качества, то есть добавляются консерванты, сода, что вообще не допустимо, например, для пастеризованного молока.

На полках казахстанских супермаркетов представлен широкий ассортимент молока разных марок, жирности и др. показателей. Объектом исследования стало молоко «Петропавловское» отечественного производителя – Петропавловского молочного завода ТОО «Масло дел». Целью проделанной работы являлось оценить уровень качества исследуемого молока. Основная задача была поставлена следующим образом: рассчитать дифференциальным методом оценку уровня качества молока «Петропавловское».

Заранее известными характеристиками молока «Петропавловское» являлись: м.д.ж. 2,5%, наличие витаминов В2 и В12 (отвечают за здоровье кожи), А, D и Е (известный антиоксидант, защищающий организм от разрушительного влияния активных форм кислорода), фосфора, казеина, селена, калия, железа, кальция.

Для оценки качества молока исследованию подвергают физико-химические и органолептические показатели качества. Молоко характеризуется следующими основными физико-химическими показателями:

- общей (титруемой) и активной кислотностью плотностью;
- вязкостью;
- поверхностным натяжением;
- осмотическим давлением;
- температурой замерзания;
- электропроводностью;
- диэлектрической постоянной;
- температурой кипения;
- светопреломлением[2].

Обратимся к рассмотрению органолептических показателей качества молока. Органолептическая оценка молока определяется по таким показателям как:

- внешний вид,
- консистенция,
- вкус,
- запах,
- цвет.

Для анализа молоко «Петропавловское» была применена экспертная оценка. В качестве экспертов выступили студенты специальности «Технология продовольственных продуктов»: Кравченко Валерий, Хабарова Кристина, Садовенко Анастасия, Назарова Кристина и Трубицкая Екатерина. При этом была разработана балльная шкала оценки. Балльная шкала оценки молока представлены таблице 1.

Для определения вкуса каждым экспертом было взято около 10 мл молока, ополаскивали им ротовую полость до корня языка и отмечали наличие отклонений от нормального вкуса по СТ РК ИСО 13301-2005 «Сенсорный анализ. Методология».

Таблица 1
 Параметры оценки молока «Петропавловское»

	5 баллов	4 балла	3 балла	2 балла	1 балл
Вкус	Чистый ясно выраженный вкус без посторонних привкусов	Чистый выраженный вкус с привкусом кипячения	Слабовыраженный вкус с привкусом стерилизации	Слабовыраженный с посторонним привкусом	Ясно выраженный нехарактерный привкус
Запах	Без посторонних запахов, запах идентичен молоку натуральному коровьем	Без посторонних запахов, запах разбавленного молока	Наличие не резкого постороннего запаха	Наличие неспецифических запахов	Ярко выраженный нехарактерный запах
Консистенция	Однородная, не тягучая, слегка вязкая, без хлопьев белка и сбившихся комочков жира	Однородная, нетягучая, слегка вязкая, без хлопьев белка, незначительный отстой жира	Однородная нетягучая, слегка вязкая, отстой жира	Вязкая, песочная, заметный отстой жира	Хлопьевидная, наличие вытопленного жира, загустевшее
Цвет	Белый со слабым кремовым оттенком	Белый с кремовым оттенком	Белый	Выраженный коричневый оттенок	Розово-красный оттенок

После того как эксперты выставили свои оценки по каждому критерию высчитывается коэффициент весомости. При этом был использован метод рангов. Метод рангов предусматривает ранжирование (упорядочение) исследуемых объектов организационной системы в зависимости от их относительной значимости (предпочтительности), осуществляемое экспертом. При этом обычно наиболее предпочтительному объекту присваивают ранг 1, а наименее предпочтительному — последний ранг, равный по абсолютной величине числу упорядочиваемых объектов[3].

Значение весовых коэффициентов рассчитывается по формуле 1:

$$Q = \frac{\sum_{i=1}^n G_{ij}}{\sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n G_{ij}} \quad (1)$$

где: G-показатель проставленным i-ым экспертом, n- количество экспертов.

При обработке результатов, полученных ранжированием необходимо:

- 1) определить сумму баллов, проставленных всеми экспертами;
- 2) определить сумму баллов всех объектов экспертизы проставленных всеми экспертами;

3) определить весомость или весовой коэффициент G-го объекта показателя.

Перейдем непосредственно к результатам оценки уровня качества молока. Балльная оценка молока «Петропавловское» экспертов (5 балльная шкала).

Таблица 2

Балльная оценка экспертов

Эксперты	Вкус(q_1)	Запах(q_2)	Консистенция(q_3)	Цвет (q_4)
Кравченко В.	3	4	5	3
Хабарова К.	3	4	5	3
Садовенко А.	3	4	5	3
Назарова К.	4	4	5	3
Трубицкая Е.	4	4	5	3

$$q_1=3+3+3+4+4=17$$

$$q_2=4+4+4+4+4=20$$

$$q_3=5+5+5+5+5=25$$

$$q_4=3+3+3+3+3=15$$

$$Q_4 < Q_1 < Q_2 < Q_3$$

Рассчитаем коэффициент весомости по формуле 1:

$$q_1=17/77=0.22$$

$$q_2=20/77=0.26$$

$$q_3=25/77=0.32$$

$$q_4=15/77=0.19$$

Таким образом, баллы, расставленные экспертами, были взяты из таблицы 1 «Параметры оценивания молока». Если было выявлено хоть одно не соответствие снимался 1 балл.

Вывод по исследованию: молоко «Петропавловское» имеет маловыраженный вкус, цвет чисто белый, запах отсутствует, консистенция однородная, жидкая, без посторонних включений и комочков.

Органолептический анализ позволяет относительно быстро и просто оценить качество продукции, что в свою очередь дает возможность принять меры по устранению выявленных недостатков. Исследуемое молоко по своим органолептическим показателям отклонено от общепринятой нормы, только некоторые показатели, например, консистенция полностью отвечает стандарту, по мнению экспертов. Соответственно, технология производства молока имеет свои недочеты, что напрямую влияет на качество продукта.

Список использованной литературы:

1. Л.А. Боровиков, В.А. Герасимова, А.М. Евдокимова и др. Земедлина, Е.А. Товароведение и экспертиза товаров: Учебное пособие / Е.А. Земедлина. - М.: Риор, 2017. - 480 с.
2. СТ РК 1733-2015 Молоко и молочные продукты. Общие технические условия.
3. СТ РК ИСО 8586-2-2005 Анализ органолептический. Общее руководство по отбору, обучению и контролю оценщиков. Часть 2. Эксперты.

Дарбаева А.Д., С-18-1к тобының студенті

Ғылыми жетекші – магистр, аға оқытушы Малдыбаева М.Н.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ТАМАҚ ӨНЕРКӘСІБІНДЕГІ СЕРТИФИКАТТАУДЫ ДАМУДЫҢ ЗАМАНАУИ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

Метрология, стандарттау және сертификаттау - бұл өнімнің, жұмыстың және көрсетілетін қызметтің сапасын қамтамасыз ету құралы, көп қырлы бизнестің маңызды аспектісі.

Қазақстан Республикасының «Техникалық реттеу туралы», «Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы», «Тамақ өнімдерінің қауіпсіздігі туралы», «Стандарттау туралы» заңдары осы қызмет бағыттарын ұйымдастырудың қажетті заңнамалық базасын жасады.

Стандарттау объектілері және олардың жіктелуі.

Стандарттау объектісі - бұл стандарттауға жататын немесе бағынатын объект (өнім, процесс, қызмет). Стандарттау объектісі үшін белгілі бір талаптар, сипаттамалар, параметрлер, ережелер және т.б жасалады. Стандарттау бүкіл объектіге де, оның компоненттеріне де қатысты болуы мүмкін. Мысалы, "Тамақ өнімдерінің қауіпсіздігі туралы" техникалық регламент әзірленуде және сонымен қатар "Ет және ет өнімдерінің қауіпсіздігіне қойылатын талаптар", "Тамақ қоспаларының қауіпсіздігіне, оларды өндіру мен айналымына қойылатын талаптар" және т. б.

Стандарттау объектілері жіктеледі:

- өнімге;
- қызмет;
- процестер.

«Өнімдер» пәні бойынша олар дамиды:

- шикізат, өнім стандарттары;
- біртекті өнім топтарына қойылатын техникалық талаптар, бақылау әдістері, таңбалау, орау, тасымалдау және сақтау ережелері[1].

Стандарттау тек материалдық (өнімге, шикізатқа, объектілерге) ғана емес, сонымен қатар материалдық емес (қызметтерге, процестерге, терминдер мен анықтамаларға) болып қолданылады. Мысалы, 01.01.2013 жылдан бастап ҚР СТ ГОСТ 50762-2011 «Қоғамдық тамақтандыру қызметтері. Қоғамдық тамақтандыру орындарының классификациясы» 01.05.2015 жылдан бастап ҚР СТ ГОСТ 50935 2007 «Тамақтандыру қызметі. Персоналға қойылатын талаптар» әрекет етеді.

«Процестер» пәнінде стандарттау мыналарға бағынады:

- өнімді өндірудің жеке кезеңдерінде болатын өндірістік процестер;
- материалдық өндіріспен байланысты емес процестер (статистикалық, банктік);
- басқару процестері;
- өлшеу процестері.

Тамақ өнеркәсібінде стандарттау объектілері болып кәсіпорындардың аспаздық өнімдері, технологиялық процестер, және саланың кәсіпорындары ұсынатын қызметтер саналады[2].

Азық-түлік өнімдері адамдар мен бүкіл қоғам өмірінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Бұл өнімнің сапасы мен қауіпсіздігі ұлт денсаулығын анықтайды. Осыған байланысты мұндай өнімнің сәйкестігін растау кезінде сапаны бағалау жүйесін жетілдірудің негізгі бағыттарын ғана емес, сонымен қатар тамақ өнімдері мен тамақ шикізаттарын нақты өндірудің ерекшеліктерін ескеру қажет. Біздің ойымызша, өндірістің негізгі ерекшеліктерін тізімдейтін болсақ:

- шикізат пен дайын өнім өндірісінің аумақтық бытыраңқылығы;
- нормативтік құжаттамамен қамтамасыз етудің салыстырмалы жеткіліксіздігі;
- азық-түлік өнімдерінің алуан түрлілігі.

Сонымен қатар, табиғи түрде тікелей тамақ өнімдерінде де, тамақ өнімдерін өндіру үшін шикізат ретінде де өсімдік және жануар тектес өнімдер, сондай-ақ теңіз өнімдері қолданылады. Барлық осы өнімдер адамдарда ауыр аурулардың көзі бола алады және фитонадзордың, ветеринарлық және санитарлық қадағалаудың арнайы уәкілетті органдарының ерекше назар аударатын объектілері болып табылады. Осыған байланысты сертификаттау процесі міндетті түрде фитоэкспертизадан, тиісті рұқсат құжаттарымен рәсімделген ветеринарлық және санитарлық сараптамадан басталуы керек.

Азық-түлікті, оның ішінде жануарлардан алынатын өнімдерді сертификаттау кезінде сертификат өнімнің нақты атауына және кейде бірдей шикізаттан бір өндіруші шығаратын біртекті өнімдер тобына беріледі, бұл да тамақ өндірісінің ерекшелігін көрсетеді.

Тамақ өнімдерінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі негізгі стандарттар.

Азық-түлік өндірісі жағдайында халықаралық, аймақтық (ұлттық) және салалық стандарттарды енгізу олардың сапасы мен тұтыну қауіпсіздігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Өнімге қойылатын талаптарды стандарттау жөніндегі қызметті халықаралық және ұлттық деңгейде БҰҰ (БҰҰ) жанынан құрылған Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы (ДДҰ) сияқты ұйымдар жүзеге асырады. Халықаралық стандарттау ұйымы ИСО (ISO), Халықаралық электротехникалық комиссия ІЕС (IEC), Еуропалық стандарттау комитеті СЕН (SEN), ANSI (ANSI) американдық ұлттық стандарттар институты және т.б.

Бүгінгі таңда әлемдік азық-түлік тауарларының қарқынды дамып келе жатқан жағдайында денсаулық пен денсаулықты сақтау үшін сапа мен қауіпсіздік мәселелері ерекше өзекті болып отыр. Барлық өндірушілер ингредиенттер мен технологияларды таңдауға саналы түрде қарамайды; дүкен сөрелерінде сіз сапасыз және зиянды, кейде тіпті адам денсаулығына қауіпті өнімдерді таба аласыз. Осы жағдайдан шығудың жолы қайда? Жалғыз дұрыс шешім тамақ өнімдерін өндіруде бірыңғай ережелер мен қағидаларды кешенді түрде енгізу, сертификаттау және тұрақты негізде нормативтік талаптардың сақталуын мұқият бақылау болуы мүмкін.

Тамақ қауіпсіздігі жүйесі кәсіпорын деңгейінде азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ететін тиімді құрал ретінде НАССР (ағылш. Hazard Analysis and Critical Control Points - қауіпті талдау және сыни бақылау нүктелері) танылды.

НАССР (ХАССП) — өнімнің қауіпсіздігіне елеулі әсер ететін қауіпті факторларды жүйелі сәйкестендіруді, бағалауды және басқаруды көздейтін тұжырымдама. Бұл жүйе тамақ өнімдерін өндірудің барлық кезеңдерінде, қауіпті жағдайлар туындауы мүмкін өнімді өндіру, сақтау және өткізу процесінің кез келген нүктесінде бақылауды қамтамасыз етеді және негізінен тамақ өнімдерін өндіруші кәсіпорындарға арналған.

НАССР (ХАССП) жүйесін енгізу үшін өндірушілер өз өнімдерін және өндіріс әдістерін зерттеп қана қоймай, сонымен қатар осы жүйені және оның шикізат жеткізушілеріне қойылатын талаптарын қолдануға міндетті, өндірушілер көмекші емес материалдарға, сондай-ақ көтерме және бөлшек сауда жүйесіне міндетті.

НАССР (ХАССП) қағидастарына негізделген рәсімдерді енгізу және қолдау туралы талап тамақ өнімдерін өндіру (дайындау) процестерін жүзеге асыру кезінде 2013 жылы Кеден одағының Кеден Одағы аумағындағы барлық тамақ өнімдерін өндірушілер үшін 9.11.2011 жылғы "Тамақ өнімдерінің қауіпсіздігі туралы" КО ТР 021/2011 техникалық регламентіне енгізілді, сондықтан НАССР нормаларына сәйкес келмейтін қазақстандық тауарлар Кеден одағы елдері мен алыс шетел нарықтарына шыға алмайды [3].

Кеден одағы шеңберінде Қазақстан Республикасы тамақ өнімдеріне 4 Техникалық регламент әзірледі:

- 1) "Астық қауіпсіздігі туралы»
- 2) "Мамандандырылған тамақ өнімдерінің, оның ішінде диеталық емдік және диеталық алдын алу тағамының жекелеген түрлерінің қауіпсіздігі туралы»,
- 3) "Ет және ет өнімдерінің қауіпсіздігі туралы»,

4) "Тағамдық қоспалар, хош иістендіргіштер және технологиялық көмекші құралдар қауіпсіздігінің талаптары"».

ХАССП жүйесінің ұлттық стандарттары:

ҚР СТ ИСО 22000-2006-тағам қауіпсіздігі менеджменті жүйелері өнімдер. Тамақ өнімдерін өндіру және тұтыну тізбегіндегі барлық ұйымдарға қойылатын талаптар

ҚР СТ ИСО / ТУ 22004-2010 - Тамақ өнімдері қауіпсіздігінің менеджмент жүйесі. ҚР СТ ИСО 22000-2006 қолдану жөніндегі Нұсқаулық

ҚР СТ ISO/TS 22002-1-2012-тамақ өнімдерінің қауіпсіздігі бойынша алдын ала шарттар бағдарламалары. 1 бөлім. Тамақ өнімдерін өндіру

ҚР СТ ИСО / ТУ 22003-2008 - Тамақ өнімдері қауіпсіздігінің менеджмент жүйелері. Тамақ өнімдерінің қауіпсіздігі менеджменті жүйелерінің аудиті мен сертификаттауын жүзеге асыратын органдарға қойылатын талаптар.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Лифиц И.М. Стандарттау, метрология және тауарлар сапасын басқару негіздері.
2. Исаев Л.К. Сертификаттаудағы метрология және стандарттау
3. <https://online.zakon.kz>

Каримова Г.Ж., П9-18-1 тобының студенті

Ғылыми жетекші – арнайы пәннің оқытушысы Канафина О.С

Қарағанды технология және сервис колледжі, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

СТУДЕНТТЕРДІ ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ЖАҒДАЙЫНДА АКТ-НІҢ ТИІМДІЛІГІ

Қазіргі таңдағы әлемдегі болып жатқан эпидемиалық жағдай оқытуды дәстүрлі формадан ешбір дайындықсыз қашықтықтан оқыту жүйесімен бірден ауысуға мәжбүрленгені баршамазға мәлім. Осыдан қашықтықтан оқыту жүйесін тәжірбеде қолдануға сақадай сай емес болғанымызды мойындауға тура келеді. Сондықтан бұл оқыту жүйесін білім берушіге де, білім алушыға да бастапқы кезеңде оңайға тимегені айқын. Бірақ аталмыш мәселе уақыт күтірмейтін болғандықтан кімге болсын қашықтықтан оқыту жүйесін аз уақыт арадығында тез меңгеріп алуға тура келді. Оның мақсаты техникалық және қызмет көрсету еңбегінің білікті мамандарымен қамтамасыз ету.

Қазіргі таңда елімізде білім беру жүйесінде жаңашылдық қатарына ақпараттық кеңістікі құру енгізілді. Ақпараттандыру жағдайында оқушылар меңгеруге тиісті білім, білік дағдының көлемі күннен күнге артып, мазмұны өзгеріп отыр. Білім беру саласында ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы білімнің сапасын арттыру, білім беру үрдісін интенсификациялау мен модернизациялаудың тиімді тәсілдері іздестірілуде. Кәсіптік білім беруде ақпараттық күзінеттілігін қалыптастыру қазіргі заман талабына сай ақпараттық технологияларды, электрондық оқулықтарды және интернет ресурстарды пайдалану оқушының білім беру үрдісінде шығармашылық қабілетін дамытуға мүмкіндік береді [1].

Оқытушылар үшін ақпараттық технологияларды пайдаланудың тиімділігі:

- студенттің өз бетімен жұмысына уақыт үнемдеуге;
- білім-білік дағдыларын тест тапсырмалары арқылы тексеруге;
- шығармашылық есептер шығару кезінде физикалық құбылыстарды түсіндіру арқылы жүзеге асыру;
- қашықтықтан білім алу мүмкіндігінің туындауы;
- қажетті ақпаратты жедел түрде алу мүмкіндігі;
- экономикалық тиімділігі;

- іс-әрекет, қимылдықажет ететін пәндер мен тапсырмаларды оқып үйренуде (би өнері, қол өнері, дене шынықтыру сабақтары);

- қарапайым көзбен көріп, қолмен ұстап сезіну немесе құлақ пен есту мүмкіндіктері болмайтын табиғаттың таңғажайып процестерімен әр түрлі тәжірибе нәтижелерін көріп, сезінуге мүмкіндік береді. Студенттің ой өрісін дүниетанымын кеңейтуге де ықпалы зор.

Қазіргі білім саласындағы оқытудың жаңа педогогикалық технологияларды меңгермейінше сауатты, жан-жақты білгір маман болу мүмкін емес. Жаңа педогогикалық технологияны меңгерту. Оқытушылар зейін-зерделік, кәсіптік, адамгершілік, рухани т.б, көптеген ұстаздық қабілеттерінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу тәрбие үрдісін жүйелі ұйымдастыруына көмектеседі.

Оқытушылар алғаш жаңа педогогикалық технологияларды оқып үйренеді, екіншіден меңгереді, үшіншіден тәжірибеде қолданады, төртіншіден оны дамытып нәтижесін көрсетеді.

«Ақпараттық компьютерлік технологиялар» - бұл термин бүгін де баспасөз беттерінде, теледидар мен радиода жиі кездеседі. Ақпарат алудың қазіргі кезде көптеген көздері мен құралдары бар.

Соның ішінде компьютерлік технологияны қолданудың жеке тұлғаны қалыптастырудағы оның шығармашылық мүмкіндіктерін арттырудағы атқарар ролін қазіргі заман талаптары өзі анықтап отыр. Білім беру саласындағы ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы білімнің сапасы артады, сабақ өткізген кезде сапалы білім беру үшін жаңа технологияларды пайдалана отырып, сонымен қатар компьютерді, интерактивті тақтаны қолдану арқылы білім берсе, студенттің қызығушылығы арта түсері анық. Студенттің қабілетін арттыру негізінде педогогикалық технологияларының бірі-оқытудың компьютерлік технологиясы [2]. Оқытудың компьютерлік технологиясын пайдалану оқу процесін жаңа оқу-әдістемелік материалдармен қамтамасыз етуге және студенттің шығармашылық қабілетін ашуға мүмкіндік береді.

- Шығармашылық іс-әрекет
- Зейін, есте сақтау
- Интеллектісі
- Ойлауы

Бүгінгі шәкірт ертеңгі күнгі әр түрлі саланың маман иесі. Мұндай сабақтарда оқушылардың тапсырылған жұмыстарға іскерлігі қалыптасады. Болашақ өмірінде белгілі бір кәсіби мамандықты таңдап алуға септігін тигізеді. Компьютерді пайдалану пәндер бойынша терең танып білуіне ғана емес сондай-ақ, есептеуіш техникамен жұмыс істеу дағдысын қалыптастыру - уақыт талабы екенін сезінуіне жағдай жасайды. Кез келген сабақтарда жаңа ақпараттық технологияны пайдалану студенттің қызығушылығын ғана тудырып қоймай, басты білім сапасының артуына әсер етеді. Қазақстан Республикасының білім беру жүйесін одан әрі дамыту бағытындағы басты екі мәселе ретіндегі оның, біріншіден, мазмұны жағынан және екіншіден, құрылымдылық жағынан жетілдірілулерін айтуға болады. Білім берудің бүгінгі таңдағы басты мақсаты әрбір адамның практикалық қызметіне ауадай қажетті болатын басты (маңызды) құзіреттіліктерді қалыптастыру.

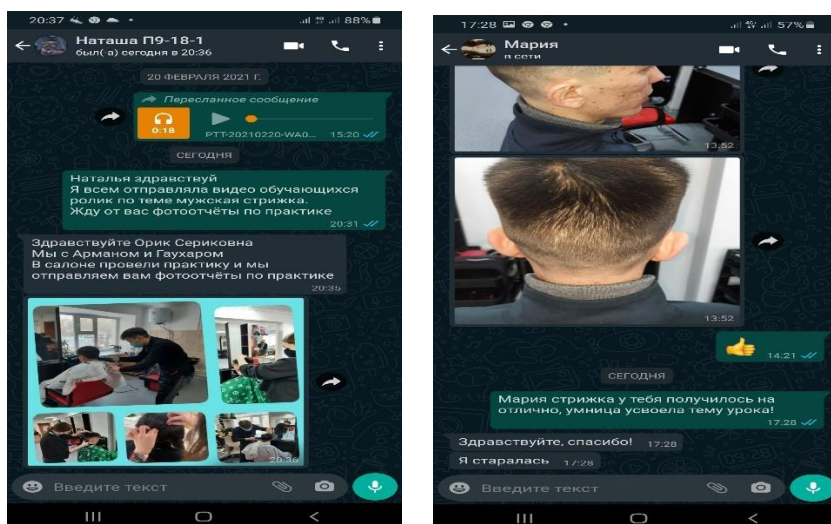
Қашықтықтан оқыту тәсілімен оқытатын оқытушыларға және осы істе мүдделі басқа да адамдарға бірнеше талаптар қойылады [3]:

1. Оқытушы компьютерімен жоғары дәрежеде сауатты жұмыс істей білуі қажет.
2. Қашықтықтан оқытудағы мақсаттары мен міндеттері, оның алдағы уақытта ақпараттық технология және коммуникация құралдарының негізінде дамуы туралы білуі қажет.
3. Қашықтықтан оқыту технологиясын жетік білетін, білім саласындағы қызметкерлерді, оқушыларды таныстыра білуі қажет.
4. Оқытушының ақпараттық құралдармен жұмыс істеуге іс жүзінде дағдылануы қажет.

5. Оқытудың телекоммуникация құралдарын қолдану ісіне дағдылануын қалыптастыру қажет.

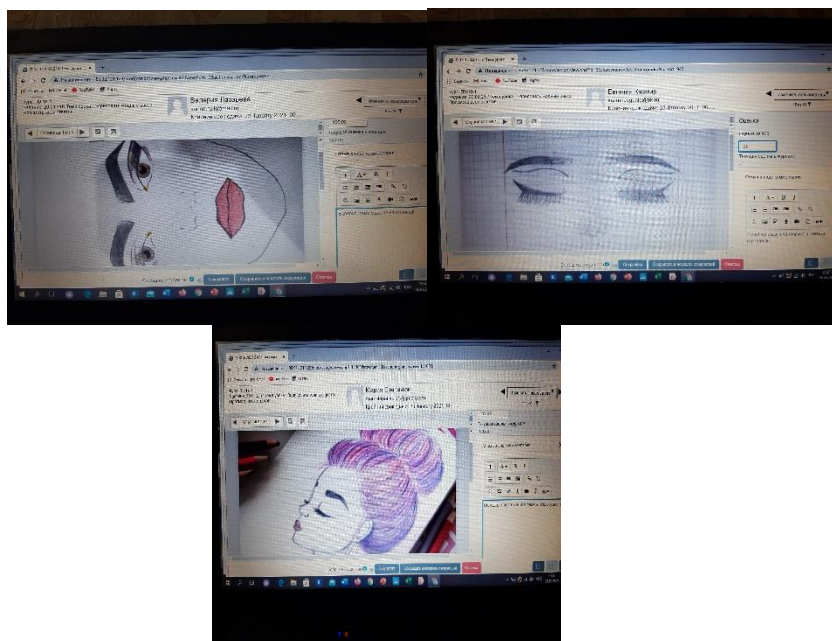
6. Жинақталған түрде оқу бағдарламасын құрайтын белгілі бір тәртіптегі модульдік курстарды өткізуді ұйымдастыра білуі қажет.

7. Оқу үрдісін қашықтықтан оқыту шеңберінде жүргізу ісіне жан-жақты даярлау, қашықтықтан оқыту жүйесі бойынша сабақ өткізу үрдісінде үйлестіруші болуы қажет. Біздің колледждің өткен оқу жылының екінші жарты жылдығынан бері оқыту процесі қашықтықтан білім беру технологиясы бойынша «online», «offline» режимі негізінде жүзеге асырылды. Онлайн сабақ өту үшін «Skype», «Zoom», «Moodle» және «What,s up» көп сұранысқа ие болды. Студенттер үшін қашықтықтан оқудың артықшылықтары мен кемшіліктері: Артықшылығы бұл курс бойынша жүктелген материалдарды студенттің кез-келген уақытта қарап, игере алуы. Студенттер үй жағдайында отырып, басқа мемлекеттердегі конференцияларға қатыса алады. Басты артықшылығы болып, студенттердің өзін-өзі жан-жақты дамытуы болып табылады. Көп студенттер мамандық бойынша қосымша курстарды аяқтады, мысалы: шашты жасанды өсіру, кірпікті жасанды ұзарту, шашты әр түрлі бояулармен бояу әдістерін, қашықтықтан оқытуды қосымша біліммен үйлестіре білді (1 сурет). Мұнда біз теориялық білімді Zoom платформасы арқылы шықтық. Кейбір хабарламалар «What,s up» желісінде жіберілді.

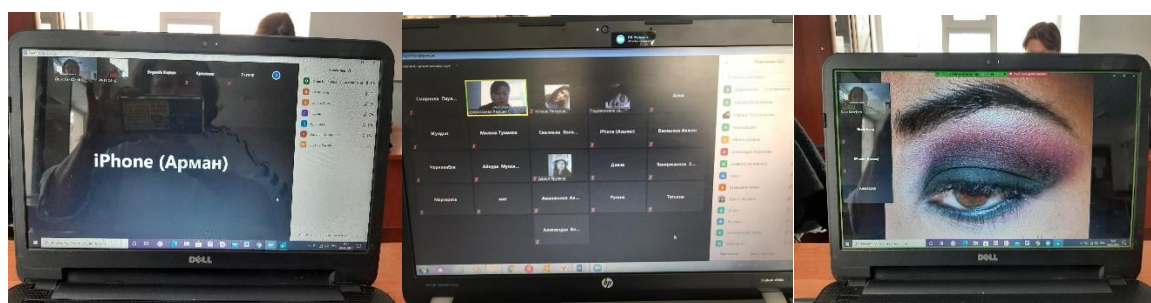

1-сурет. Студенттердің «Өндірістік тәжірибе» сабағынан орындаған шаш қию үлгісі

Студенттер өз мүмкіншіліктеріне орай, кейбірі «Moodle», «Zoom» платформасында байланыста болады. Тәжірибе жүзінде осы студенттерге қашықтықтан жіберілген тапсырмаларды «What,s up», «Moodle», «Zoom» платформасында жүзеге асырылады. Мысалы: пән бойынша, қашықтықтан жіберілген көріністер (2,3 сурет).

2-сурет. «Арнайы сурет және графика» сабағынан студенттердің жіберген тапсырмалары

3-сурет. Зумм програмасымен қашықтықта өткізілген «Сәндік косметика және гримм» пәні

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы
2. «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» Н.Ә Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, 2007
3. Қазақстан Республикасында техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2008-2012 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.

Қасен А.Қ., ТПП-18-1 к тобының студенті
 Ғылыми жетекші – магистр, аға оқытушы Шохина А.М
 Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

КӨК ШАЙДЫҢ ТАҒАМДЫҚ ЖӘНЕ БИОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰНДЫЛЫҒЫ

Көк шайдың отаны - Қытай. Қытай ежелден шайдың отаны болып саналады. Бұл елде олар осы әйгілі сусынның атауын ойлап қана қоймай, сонымен қатар адамдарға оны дайындаудың әртүрлі тәсілдерін үйретті. Шай бұтасын алғаш ашқан қытайлар төрт жарым мың жыл бұрын керемет өсімдік туралы айтқан.

1-сурет. Шай плантациясы

Адам денсаулығы генетикалық ерекшеліктер мен өмір салтынан басқа, тамақтану түрімен анықталады. Сонымен, соңғы зерттеулер көрсеткендей, жасыл шайды қалыпты қолдану адам денсаулығын жақсартуға көмектеседі, қатерлі ісік, жүрек-тамыр аурулары, қант диабеті, Альцгеймер, бүйрек аурулары және басқаларын қамтитын белгілі бір аурулардың пайда болу қаупін азайтады. Негізінен жасыл шай құрамындағы полифенолдардың (биоактивті молекулалардың) арқасында[5].

Жапонияда 1990 жылдан 1993 жылға дейін 49.920 ер адамның қатысуымен жүргізілген зерттеулер жасыл шайды үнемі тұтыну простата обырының төменгі жиілігімен байланысты екенін көрсетті. Колоректальды қатерлі ісіктің пайда болуы мен жасыл шайды тұтыну жиілігі арасындағы байланысты қарастыратын 29 зерттеудің мета-анализі көк шайдың ағзаға протективті әсер ететінін, тоқ ішектің қатерлі ісігі қаупін төмендететінін анықтады[2]. Қатерлі ісік ауруы кезінде хромосомалық абперациялардың алдын алуда эпигаллокатехин галлаты (EGCG) – жасыл шайдың қалған полифенолдары арасында басым болатын катехин маңызды рөл атқарады. ЭПИМУТАЦИЯНЫ реттеу арқылы EGCG ісіктің одан әрі дамуын тудыратын гендердің экспрессия деңгейін төмендетуге мүмкіндік береді[1].

2006 жылы американдық медициналық қауымдастықтың журналы жасыл шай ішу мен өмір сүру ұзақтығының арасындағы байланысты растайтын зерттеу нәтижелерін жариялады. Ғалымдар 40-79 жас аралығындағы 40 мың жапондықтар туралы 11 жылдағы мәліметтерді жинақтады. Күніне бес немесе одан да көп кесе көк шай ішкен экспериментке қатысушылардың арасында өлім деңгейі төмендегені белгілі болды : жалпы — әйелдерде 23% — ға, ерлерде 12% - ға; жүрек және қан тамырлары ауруларынан-әйелдерде 31% - ға, ерлерде 22% - ға; инсульттан-әйелдерде 42% - ға, ерлерде 35% - ға. Мұның себебі-денсаулықты сақтауға және қауіпті ауруларды жеңуге көмектесетін жасыл шай компоненттері. Ең алдымен, оның жапырақтары қабынуға қарсы қасиеттерге. ие. Қытай мен Үндістанның дәстүрлі медицинасында көк шай температураны төмендету, қан кетуді тоқтату, жараларды, жүрек және ми ауруларын емдеу үшін қолданылады. Пайдалы әсер полифенолдардың көп мөлшерімен түсіндіріледі — күшті табиғи антиоксиданттар. Жасыл шайдың құрамына осы заттың ерекше түрі — катехиндер кіреді. Олар жасушаларды зақымдайтын және ағзаның аурулары мен қартаюын тудыратын бос радикалдарды байланыстырады және жояды, осылайша қабыну процестерін тежейді. 230 мл шай шыныаяғында 20-45% полифенол бар, олардың 60-80% катехиндер[4]. Полифенолдардан басқа, жасыл шайдың құрамына мыналар кіреді:

дәрумендер: А және С, В тобындағы дәрумендер — шаштың, терінің саулығын, ас қорыту, жүйке және қанайналым жүйесінің жұмысын қолдайды, қандағы қант деңгейін

реттейді, Р-қан тамырларын нығайтады, F-ауыз қуысының саулығын қолдайды, К дәрумені-бүйректің жұмысына және зат алмасуға көмектеседі;

микроэлементтер: фтор, кальций(1 г шай жапырағына 5 мг дейін), мырыш, калий (20 мг дейін), мыс, темір, магний (2 мг дейін);

Миды ынталандыратын гамма-аминобутир қышқылын және жүйке жүйесін қалпына келтіруге қажетті глутамин қышқылын қоса, аминқышқылдарының 20 түрі;

алкалоидтар: кофеин мен L-теанин, ол кофеиннің тоникалық әсерін сақтайды, бірақ оның әсерін жұмсартады, сонымен қатар диуретикалық әсері бар және салмақ жоғалтуға көмектесетін теобромин.

Бір кружка жасыл шай (240 мл) құрамында 2,4 кКал бар [6]

Қартаюды бәсеңдетуге көмектеседі

Альцгеймер және Паркинсон синдромдары-егде жастағы адамдарда деменцияны тудыратын негізгі аурулар.

2011 жылы Американдық ғалымдар Альцгеймер ауруын жасыл шай сығындысымен емдеу мүмкіндігін анықтау үшін эксперимент жүргізді. Нәтижелер көрсеткендей, сығынды деменцияны емдеуде пайдалы, бірақ адам үшін препараттың тым жоғары дозалары қажет [7].

2014 жылы Германияның Психофармакология журналы жасыл шайдың танымдық функцияларға, ең алдымен есте сақтау қабілетіне әсері туралы зерттеу жариялады. Ғалымдар жасыл шайды Альцгеймер және Паркинсон синдромдарын емдеуде қолдануға болады деп тұжырымдады, өйткені катехиндер нейрондарды жойылудан қорғайды [8]. Бірақ бұл теория әлі де Растауды күтуде.

Жасыл шай шай жапырақтарын өндеудің пайдалы әдісіне ие. Олар ашытуға ұшырамайды, сондықтан олардың құрылымы аздап өзгереді. Жасыл шай басқа шайларға қарағанда көп қоректік заттарды сақтайды; қайнату кезінде сусын сөзсіз пайдалы болады. Оны қолдануға нақты қарсы көрсетілімдер жоқ: көптеген ғалымдар күніне 5-6 кесе жасыл шай ішуді ұсынады. Қарсы көрсеткіштерді анықтау үшін 8-16 шыныаяққа дейін ішкен кезде сусынның қауіпсіздігін растайтын арнайы тәжірибелер жүргізілді. Жасыл шайдың қара шайдан басты айырмашылығы-жасыл шайдың ерекше "шай" иісі мен дәмі жоқ. (Қара шайға үйреніп қалған адамдар әрқашан жасыл шайдың "шай сияқты иісі жоқ" екеніне таң қалады.) Жасыл шай тарт, күшті концентрацияда тіпті қатты тұтқыр дәмге ие, ұсақталған жүзім тұқымының дәмін сәл еске түсіреді, бірақ жағымды және тән. Бұл ерекше дәм жаңа кептірілген шөптің немесе қопсытылған құлпынай жапырағы мен цитрус жапырақтарының иісі қоспасымен сәл ерекшеленетін ерекше, ерекше нәзік, бірақ күшті хош иіспен бірге жүреді. [3].

Шайдың негізгі алкалоиды-кофеин. Бұл шайға ащы әсер ететін және тән тоникалық әсері бар кофеин. Өндеу кезінде кофеиннің едәуір бөлігі танинмен бірге кофеин танатын құрайды, ол ащы дәмі жоқ жағымды дәмге ие, адам ағзасына таза кофеин препаратына қарағанда жұмсақ әсер етеді. Бұл қосылыс салқындаған кезде қатты инфузияның бұлдырлығын тудырады, бұл шайдың жоғары сапасының белгісі. Қызған кезде бұлдырлық жоғалады. Инфузиядағы кофеиннің мазмұны бойынша сіз оны дайындау үшін қолданылатын шикізаттың сапасын сенімді түрде анықтай аласыз. Шай жапырағындағы ақуыз қосылыстары (құрғақ массаның 30-32%, олардың 12-13% суда еритін, ал қалғандары балласт) дайын шайдың сапасына айтарлықтай әсер етеді, негізінен шай жапырағының талшығы. Шай жапырағының жасы ұлғайған сайын суда еритін ақуыз заттарының жалпы мөлшері азаяды. Шайдың негізгі еритін ақуыздары-альбуминдер, олар жасыл шайда 10% - ға дейін (10 кесе шай бір ет қазандығына тен), сондықтан төтенше жағдайларда шай ағзада ақуыздар мен дәрумендердің жетіспеушілігін толығымен толтыратын күрделі диеталық тағам болып табылады (осының негізінде шай диеталары жасалады және қолданылады) Шай құрамында 17-ден астам аминқышқылдары бар, олардың кейбіреулері еркін күйде. Амин қышқылдары шайдың ерекше хош иісін жасауға айтарлықтай үлес қосады[9]. Жасыл шай жапырағының өзіндік пигменттері (1-12%)

хлорофилл және сары пигменттер (каротин, лютеин және т.б.) өңдеу процесінде айтарлықтай жойылады және көбінесе ашытылмаған жасыл шайларда қалады. Жапырақ өсіп, қатайған сайын ондағы хлорофилл мөлшері артады, яғни ол неғұрлым көп болса, жасыл шайдың сапасы соғұрлым төмен болады

Жасыл шай жапырақтары ашытуға ұшырамайды, сондықтан олардың құрылымы аздап өзгереді. Жасыл шай басқа шайларға қарағанда көп қоректік заттарды сақтайды. Жасыл шайдың пайдалы қасиеттері катехинмен тікелей байланысты. Бұл зат майлар мен холестериндердің ыдырауына ықпал етеді, осылайша семіздік қаупін азайтады. Теоброминнің, эфир майларының және кофеиннің болуына байланысты шай бүйрек пен зәр шығару жолына пайдалы әсер етеді. Жасыл шай қайнату кезінде қара шайға қарағанда минералдар көп, атап айтқанда мырыш көп, бұл жүкті әйелдер үшін өте пайдалы. Сондай-ақ, жасыл шай: шаршауды жақсы басады; ақыл-ой және физикалық белсенділікті арттырады; ми, жүрек, тыныс алуды ынталандырады; жоғары шөлді басатын қасиеттерге ие; зиянды заттарды (ауыр металдар, радионуклидтер) жақсы сіңіреді және оларды денеден шығарады; дененің жақсы терморегуляторы – суық ауа райында ол жылынып, ыстықта салқындатады; тамаша диафоретикалық.

Мезотерапияда жасыл шай сығындысын қолдану тарихы бұл препаратты көптеген мәселелерді шеше алатын ең қауіпсіз, тиімді, гипоаллергенді деп сипаттайды. Енгізу кезінде ауырсыну мен жайлылықтың болмауы оның косметологтар мен пациенттер арасында танымал болуын қамтамасыз етеді.

Осылайша, жасыл шайдың көптеген зерттеулері оның адам ағзасына айтарлықтай оң әсер ететінін, белгілі бір аурулардың ауырлығын немесе пайда болуын төмендететінін көрсетеді. Бұл, атап айтқанда, қатерлі ісік, жүрек-тамыр, қант диабеті, Альцгеймер және Паркинсон аурулары, кариеске қатысты. Алайда, көк шай компоненттерінің ағзаға әсерін дәлірек бағалауға мүмкіндік беретін ерекше әдістерді одан әрі дамыту қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Arundhati B., Niladri B. Шай полифенолдары және қатерлі ісіктердегі эпигенетикалық ауытқулардың алдын алу. J Nat Sci Biol. Мед., 2018. қаңтар-маусым. 9 (1): 2-5.
2. Chen Y., Wu Y., Du M., Chu H., Zhu L., Tang N., Zhang Z., Wang M., Gu D., Chen J. шай тұтыну мен колоректальды қатерлі ісік қаупі арасындағы кері байланыс. Oncotarget, 2017. 6 маусым 8 (23): 37367-37376
4. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28864169/>
3. Азық-түлік тауарларының тауартану анықтамалығы. Т. Г. Родина, М. А. Николаева, Л.г. Елисеева және т. б.; ред. Т. Г. Родина. – М.: КолосС, 2003
5. Нагма к., Хасан М. денсаулықты нығайтуға арналған шай полифенолдары. Өмір туралы ғылымдар, 2007; 81:519-533
6. <https://fdc.nal.usda.gov/fdc-app.html#/food-details/789462/nutrients>
7. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/21183323/>
8. <https://link.springer.com/article/10.1007/s00213-014-3526-1>
9. Герасимова В.А. Белокурова Е. С. тауартану және талғам өнімдерін сараптау. М.: Питер Принт 2003 ж.

Нәрікбай Н.Н., ТПП-18-1 к тобының студенті

Ғылыми жетекші – магистр, оқытушы Сағынтай А.Е.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

КОНДИТЕРЛІК ӨНІМДЕРДІҢ ТАҒАМДЫҚ ҚҰНДЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ

Күнделікті өмірде кондитерлік өнімдерді жиі кездестіреміз. Олар жақсы дәм мен хош иіске, тартымды көрініске ие. Сонымен қатар, ол ас қорытуға әсер етіп қоймай,

олармен қабылданған өнімдердің жақсы сіңірілуіне зор ықпалын тигізеді. Қант және құрамында қант бар кондитерлік өнімдер адамның орталық жүйке жүйесіне пайдалы әсер етеді, әрі толық ағзаның жұмыс атқаруын жақсартады.

Кондитерлік өнімдер құнды тағамдық концентраттар болып табылатыны белгілі. Құрамындағы қанттың өте жоғары мөлшері олардың тез сіңуіне жағымды жағдай жасайды. Өнімнің төмен ылғалдылығы пен сіңірілмейтін (балластты) заттардың өте төмен мөлшері кондитерлік өнімдердің жоғары калориялы болуын түсіндіреді. Мысалға алатын болсақ, карамельдің құрамындағы калория мөлшері 380 – 465 ккал, печенье мен имбирьде 355 – 455 ккал, мармелад пен пастилада 280 – 355 ккал, кәмпиттерде 380 – 600 ккал аралығында. Басқа тамақ өнімдерімен салыстыратын болсақ: қара бидай нанында 3 ккал, қаймақта 233 ккал, алмада 354,7 ккал құрайды[1].

Кондитерлік өнімдердің химиялық құрамындағы көмірсулар басқа компоненттерге қарағанда үнемі басым болады. Өнімдердің тек аз ғана түрлерінде майдың көп мөлшері кездеседі (шоколад, халва, кәмпиттердің кейбір түрлері, ұннан жасалған кондитерлік өнімдер), кейбір өнімдерде 5 – 10 %-ға дейін ақуыздық заттар кездеседі (ұннан жасалған өнімдері, шоколад, кәмпиттердің кейбір түрлері). Өкінішке орай, көп жағдайда ақуыздық заттардың құрамында жеткілікті биологиялық құндылық кездеспейді, сондай-ақ, олардың сіңімділігі төмен болып келеді – мысалы, шоколадта ол шамамен 2/3 бөлігін құрайды.

Кондитерлік өнімдердегі минералды заттардың мөлшері де аз – 0,1– 0,2% бастап (кәмпит карамелі, кәмпиттің көптеген түрлері) 1–1,7 % дейін ғана (шоколад, халва) және құрамында маңызды дәрумендер жоқ немесе аз мөлшерде болады[2].

Микронутриенттердің төмен мөлшері адам ағзасындағы метаболикалық процестердің бұзылуына және бірқатар аурулардың пайда болуына кондитерлік өнімдерді пайдалану кезінде әкеліп соқтырады.

Сол себепті, кондитерлік өнімдердің тағамдық құндылығын арттыру – бұл саланың маңызды міндеті. Кондитерлік өнімдердің тағамдық құндылығын арттырудың міндеттері жоғары сапалы тамақ шикізаты мен қоспаларын іздеу және таңдау. Оны жүзеге асырудың негізгі әдістері – өнімдерді дәрумендермен, ақуыздармен және басқа да маңызды қоректік заттармен байыту, олардың құрамындағы майлардың құрамын жақсарту. Шикізаттың әр түрін біріктіру тәсілдерін жасау, ол өнімдердің дәрумендері мен басқа да құнды компоненттерін сақтау үшін оңтайлы болатын кондитерлік өнімдердің әр түрлі түрлерін өндіруге және оларды сақтауға жағдай жасау болып табылады.

Витаминдер көптеген кондитерлік өнімдерде жақсы сақталады. Бұл негізінен өнімдердегі қанттың көптеп кездесуіне, олардың ылғалдылығының төмен болуына және дәрумендермен жақсы қорғануына байланысты.

Кондитерлік өнімдердің массасын байыту үшін ең маңыздысы С және В дәрумендері болып табылады, олардың кездесуі көптеген тағамдарда өте жеткіліксіз. В дәруменінің жоғары төзімділігіне байланысты кондитерлік өнімдерді құнарландыруды оңай іске асыруға болады. Сондықтан, бұл дәруменді өнімдерде жақсы сақтап қалуға алаңдаушылық жоқ.

Бұл тек жылытусыз жасалған кондитерлік өнімдерге қатысты. Жоғары температурада және қант аз болған жағдайда В дәрумені реакцияға түседі де тез бұзылып кетеді.

Кондитерлік өнімдерде С дәрумені сияқты тұрақсыз дәруменмен байыту үшін өндіріс процесінде де, дайын өнімді сақтау кезінде де осы дәруменнің толық сақталуына ықпал ететін оңтайлы жағдайларды жасау өте маңызды. Осы тұрғыдан алғанда, карамель кәмпиттерін, шоколадты және мармеладты С дәруменімен байытқан жөн.

Кәмпит өнімдерін дайындау кезінде витамин карамель массасына қосылады; салмасы бар карамель бұйымдарын дайындау кезінде – карамель массасына және салмасына; шоколадпен жылтыратылған помада кәмпиттері – тек помада кәмпитіне, оған витаминдерді помада және шоколад глазуріне (бірдей концентрацияда) енгізуге болады. С және В₁ витаминдері (синтетикалық) құрғақ түрінде, өндірістің соңғы сатысында,

бұйымдарды (не жартылай фабрикаттарды) қалыптау алдында енгізіледі. Витаминдер карамель массасына оны кесу кезінде, салмаға – карамельді нанға енгізер алдында, помада массасына – оны құю алдында қосылуы керек.

Кондитерлік өнімдердің тағамдық құндылығын арттыруға әдетте өнеркәсіптік шикізатта қолданылатын табиғи дәрумендерді сақтау арқылы қол жеткізуге болады.

Өнімдерді кальций тұздарынан басқа минералдармен байыту жалпы тамақтану балансы тұрғысынан үлкен маңызға ие.

Медицина ғылымдары академиясының тамақтану институты (проф .О. П. Молчанов) атап өткендей, «... фосфор мен темір тұздарын кондитерлік өнімдерге енгізу қажет емес, өйткені олардың тамақ өнімдеріндегі жетіспеушілігі байқалмайды, ал емдік мақсатта оларды тиісті дәрі-дәрмектер түрінде тікелей қабылдаған дұрыс».

Кондитерлік өнімдерді кальциймен байытудың ең жақсы тәсілі сүт өнімдерін, әсіресе құрғақ майсыз сүтті қосу деп болжауға болады. Бұл әдісті қазіргі уақытта медицина ғылымдары академиясының тамақтану институты ұсынады.

Кондитерлік өнімдерді толыққанды ақуыздармен байыту олардың тағамдық құндылығын арттыру үшін үлкен маңызға ие. Кондитерлік өнеркәсіптегі бұл жұмыстар енді басталды. Ақуыздық заттарға бай жаңа шикізаттың - соя, жержаңғақ, мақта және майлы жержаңғақ ұны, ашытқы, ақуыз гидролизаттарының тағамдық құндылығы мен қолданылуы зерттелді. Бұл өнімдердің көпшілігі кондитерлік өнеркәсіпте қолданылады.

Осылайша, кондитерлік өнімдерінің тағамдық құндылығын арттырудың әртүрлі әдістері бар екендігін байқауға болады. Дегенменде дайын өнімнің тағамдық талшықтарын, тағамдық және биологиялық құндылығын жоғарылатуда басқа да түрлерін қолданып зерттеу жүргізудің қажеттілігі туындайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Кіру режимі: <https://en.baker-group.net/technology-and-recipes/technology-confectionery-industry/fortification-and-enhancing-the-nutritional-value-of-confectionery-products.html>
2. Кіру режимі: https://www.yaneuch.ru/cat_97/puti-povysheniya-pishhevoj-cennosti-konditerskih/153616.1926653.page1.html

Өсербаев Е.А., 9 В сынып оқушысы

Ғылыми жетекші – физика пән мұғалімі Утенова Ж.Б.

№1 Жалпы білім беретін мектеп, Жезқазған қ., Қазақстан Республикасы

ЭЛЕКТР ЭНЕРГИЯСЫН ҮНЕМДЕУ, БАЛАМАЛЫ ЭНЕРГИЯ КӨЗДЕРІН 3 D CORAL ГРАФИКАДА БОЛЖАУ

Ерте заманнан бері қарай жел энергиясы адамдарға қызмет етіп келді. Ежелгі гректердің пікірі бойынша әйгілі прометей адамдарды отты жағуды ғана емес, сондай-ақ кемелерде желкендерді қолдануды үйретті. Желкенді кемелердің көмегімен барлық ұлы географиялық ашулар іске асты екені бәрімізге белгілі.

Ал құрлықта мыңдаған жел диірмендері баяғыдан бері астықты майдалаған, ағаштарды аралаған, суды жер бетіне шығарған және басқа да көптеген пайдалы істерді атқарған. Жел диірмені жайында алғашқы жазу алты жүз қырық төрт жылы жазылған. Мұнда Халифа Умара ибн ал-Каттаба деген кісіні өлтірген Абу Лулуаныны «жел диірмендерін құрастырушы» деп атаған. Ал Еуропаның мың бір жүз бесінші жылғы архивында сопыханаға берілген жел диірменін салуға рұқсат қағазы сақталған екен. Француздық мың бір жүз сексенші жылғы және ағылшындық мың бір жүз тоқсаныншы жылғы ақпараттарда жұмыс істейтін жел диірмендері туралы тікелей айтылған.[1]

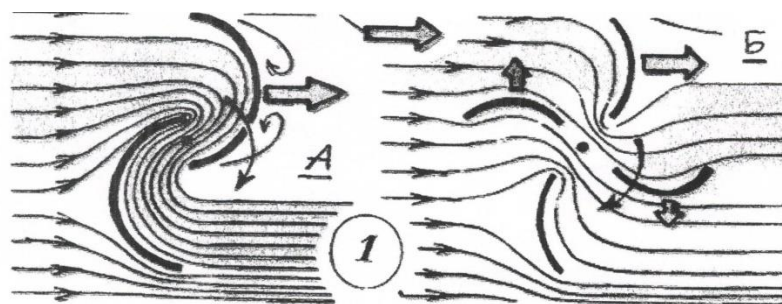
Біраз заман өткен соң көптеген шеберлер мен ойлап шығарушылардың жетілдірулерінен кейін ғана жел диірмендері бәрімізге таңымал көрінісін тапқан болатын. Ол су қондырғыларының құрылысынан біршама оңай және арзан болатын. Сондықтан да көптеген ғасырлар бойы Ресейдің, Германияның, испанияның және, әрине Голандияның кең жазықтықтары ағаш алыптарының орналасу орындары болған.

Желкенді қайықтар да ұмытылған жоқ. Пароходтардың Еуропаға шай апаратын «шай клиперлері» қолданыста жүрген. Ондай кемелердің ішінен ең әйгілісі «Катти Сарк» (қазіргі кезде және мәңгілікке ағылшынның Фалмаут портында тұр). Осындай «шай клиперлерінің» бірінде желкенді қайықта ең үлкен жылдамдық рекорды қойылған. «Попутный ветер» клипері Үндістаннан Еуропаға дейінгі жолын 39 км/сағ орташа жылдамдықпен өткен. Әлемнің көптеген порттарындағы мыңдаған адамдар «Товарищ» және «Крузенштерн» кемелерінің сұлулықтарына таңданған. [2]

Жел дөңгелегі электр тогының генераторы динамомашинаны іске қосады, ал ол параллель қосылған аккумуляторды зарядтайды. Аккумуляторлық батарея генератордың клеммаларындағы кернеу аккумулятордың клеммаларындағы кернеуден үлкен болған автоматты түрде ажыратылады. Екі жылдан бері Қазақстан БҰҰ бағдарламасына бірлескен жел қуатын пайдалану жобасын орындатуға кірісті. Қазақстандағы энергия көздері 8 млрд. кВт/сағ энергия шығарады. Жел қуатын пайдаланса жылына 1,8 трлн кВт/сағ өндіруге болады екен. Жобаның бірінші кезеңін іске асыруға ғаламдық экологиялық қор республикаға 2,5 млн. АҚШ долларын берді. Жекеленген инвесторлар бұған 4 млн. АҚШ долларын қосты. Өткен жылы бағдарламаның дайындық кезеңі аяқталды. Республиканың оңтүстік шығысында шамамен 5 МВт электр қуатын шығаратын тұңғыш жел диірмені орнату жоспарланды. Алматы облысында Жоңғар Алатауына салынатын бұл жел диірменіне үлкен үміт артылуда. Өйткені жылдың төрт мезгілінде күшті жел диірмен орнатылмақшы. Келешекте саны 100 диірменге жетпекші. [3]

Оңтүстік Қазақстан облысында екі жел электрқондырғысының монтажи жасалып аяқталды (2004 жыл, қазан айы). Монтажды Индия және Қазақстандық мамандар жүргізген (Кентау қаласының жанындағы Қотырбұлақ деген жерде). Әрбір қондырғының бағасы 150 000 доллар. Осы қондырғылар арқылы 6,1 км жерге Кентауға электр энергиясы жеткізіледі. Егер осы қондырғылардың жұмысы рентабельді болса, ондай қондырғылар басқа да жерлерге қойылмақшы. [4]

Электр қуатын өндіретін жел диірмендер алыстағы елді мекендерді жарықпен, жылумен қамтамасыз етуге өте ыңғайлы. Осындай жел диірмендері елдің Батыс өңірінде Каспий теңізінің жағалауындағы қуатты желдің мүмкіндіктерін пайдалану ұтымды болмақшы. Елорданы тұрақты әрі сенімді энергия көзімен жабдықтау маңызды міндет және жел энергетикасын Астананың келешегінде пайдалану аса маңызды. Жел диірменінің болашағы осындай болмақшы.

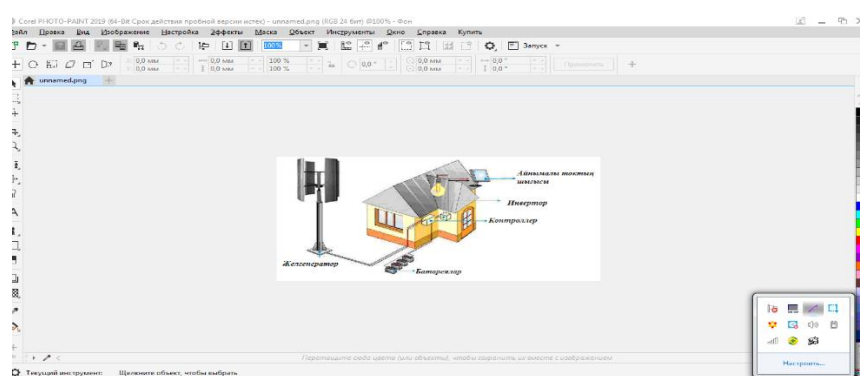
Дүние жүзі оңай әрі арзан қуат көздерін іздестірген заманда өз еліміздің ресурстарын ұтымды пайдаланған жөн. Тіпті жел диірменінің агрегаттарын өз елімізде жобалап құрастырып шығаруға да болады. [5]

Осы айтылғандардың барлығы жер бетінде жұмыс істейтін қондырғыларға байланысты айтылған.

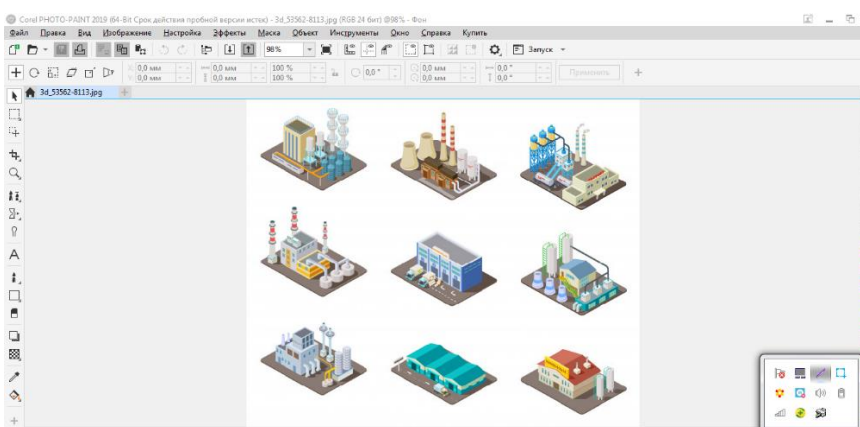
Ал мен ұсынып отырған жел қондырғысы бұрынғы жердің бетінде оңаша биік емес орнатылған жел қондырғысынан өзгеше қондырғы.

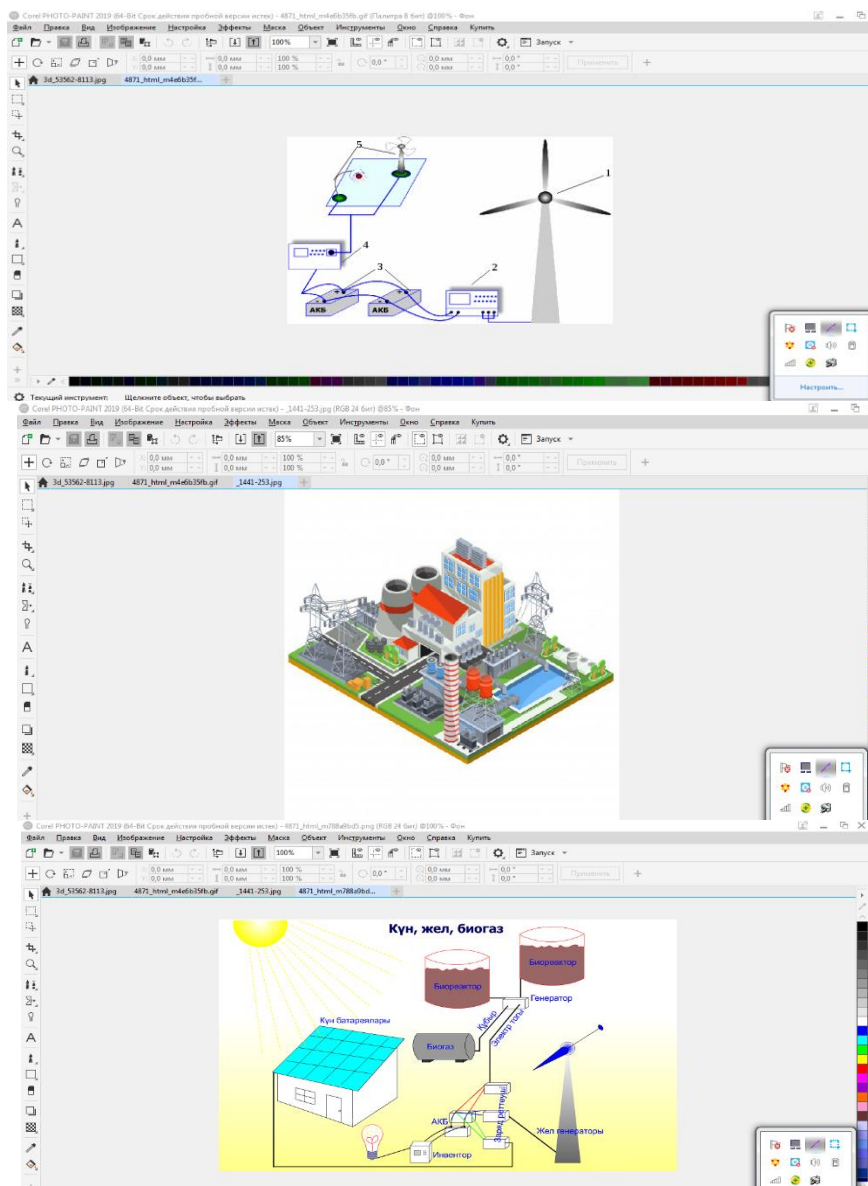
«Елбасымыз Н.Назарбаев «Қазақстан-2050» стратегиясында атап өткендей, «көмірсутегі шикізатының нарығында ірі ойыншы болып қала отырып, біз энергияның баламалы түрлерін өндіруді дамытуға, күн мен желдің энергиясын пайдаланатын технологияларды белсенді енгізуге тиіспіз. Бұл үшін бізде барлық мүмкіндіктер бар. 2050 жылға қарай елде энергияның баламалы және жаңғыртылатын түрлерін қоса алғандағы барлық энергия тұтынудың кем дегенде тең жартысы келуге тиіс». Қазіргі таңда технологиялар дамуына байланысты баламалы энергия алуға болатын жабдықтарды жасауға көмек беретін, макетін біз сияқты жас ғалымдарға, оқушыларға мүмкіндіктер өте көп.

Мысалы мен осы жобаны жазу барысында көптеген бағдарламалармен жұмыс жасап көрдім. Бізге мектепте ғылыми жобаны жазуға, өзіміздің идеямызды қағазға түсіруге көмек берген 3 D Coral графика бағдарламасы.

1-сурет. 3D coral графика баламалы энергия алуға болатын макет үлгі құрастыру автордың жасауымен

«Адамдардың табиғатсыз күні жоқ, мұны айтуға табиғаттың тілі жоқ» – демекші өткен ғасырда ғылыми техникалық прогресстің арқасында адамзат біраз табыстарға қол жетті. Табиғаттан алатынымыз көп, беретініміз аз болды. Қазіргі мемлекеттерде энергия тапшылығы байқалуда. Бұрыннан пайдаланып келе жатқан көмір, мұнай, табиғи газ сынды энергия көздерінің сарқылуы немесе қорының азаюы, қоршаған ортаға тигізетін зиянды әсерінің күн санап артуы адамдарды бей-жәй қалдырмады. Бүкіл әлем Энергия тапшылығынан құтылып, қоршаған ортаны ластамайтын альтернативті энергия көздеріне қол жеткізуге кірісіп кетті. Бүгінгі таңда әлемнің ғалымдары энергияның жаңа көзін жыл өткен сайын іздестіріп келуде.

Менің ойымша, елімізде күн сәулесі болашақтың сарқылмас энергиясы бола алады. Бұл дегеніңіз біз үшін, ең тұрақты, ең арзан, таусылмайтын энергия көзі күн сәулесі мен жел энергиясы болмақ деген сөз. Күн сәулелерін шоғырландырып, оларды кремний батареясына бағыттау жарық сәулесін өзгертіп, электр энергиясына айналдырады. Жел қондырғыларын орнатып, қуатын пайдаланамыз. Қуат жетіспеушілігі мәселесін шешудің бір амалы – қуатты үнемдеу. Қуатты үнемдеуге бағытталған шаралар Қазақстандағы нағыз балама қуат көздері болып табылады. Осы ғылыми жобаны әзірлеу барысында көптеген теориялық ақпараттар жинақтап, зерттей отырып, альтернативті энергия көздеріне қол жеткізу туралы кеңінен оқып – үйрендім. Оны практикамен байланыстыруды ұйғарып, шалғай ауылды жерде орналасқан жеке үйлерге жылу алу үшін шатырына орнатылған күн

батареялары мен желдің күшімен электр энергиясын алуға арналған желқондырғысының макетін жасадым. Бұл макетім арқылы көптеген елді мекендерді электр энергиясымен жабдықтауға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мақала: Күн батареясы. – “Қазақстан” ұлттық энциклопедиясы. 5-том, 127-бет. Алматы, 2003 жыл.
2. Мақала: Фотоэлемент. – “Қазақстан” ұлттық энциклопедиясы. 9-том, 227-228 беттер. Алматы, 2007 жыл.
3. Журнал. «Жастар техникасы», 1990 ж, №5
4. В.С.Лаврус «Энергия көздері», 1997 ж
5. Полупроводники в технике и науке. Т.1-2, Москва–Ленинград, 1957-58 гг.

Сансызбай Т.Б., ТПП-18-1к тобының студенті

Ғылыми жетекшілері – аға оқытушы, магистр Жар Ж.Ж., «Қазақстандық оқыту және консалтинг орталығы» ЖШС Бас директорының орынбасары Закирова Н.А.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ШИКІ СҮТТІҢ ҚАУІПСІЗДІГІ МЕН САПАСЫНА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР

Еуразиялық экономикалық одақ пен Қазақстан Республикасында нарық айналымында жүретін шикі сүт еуразиялық экономикалық одақтың және Қазақстан республикасының заңдарына сәйкес реттеледі.

Азық-түлік өнімдерінің санитарлық-эпидемиологиялық және ветеринарлық қауіпсіздігін, сонымен қатар тұтынушылардың құқығын қорғау бойынша техникалық реттеу саласының негізгі құжаты техникалық регламент болып табылады.

Азық-түлік өнімдерінің қауіпсіздігі – адамға және болашақ ұрпаққа қауіп-келтіретін тәуекелдердің болмауына кепілдік беретін жай-күйі.

ТР КО 021/2011 талаптарына сәйкес сүт инфекциялық және адамдар мен жануарларға ортақ өзге де аурулар белгісі байқалмайтын аумақтағы сау жануарлардан алынған болуы тиіс.

Мына жануарлардан алынған шикі сүт өңдеуге жарамсыз:

- төлдегеніне жеті күн болған;
- төлдеуіне бес күн қалған;
- ауру және карантиндегі.

Шикі сиыр сүтіндегі құрғақ майсыз заттардың массалық үлесі 8,2%-дан төмен болмауы керек.

Шикі сүт пен шикі кілегейдің айналымға түсуіне рұқсат етілген, егер ресми түрде жануарлардың жұқпалы аурулары жоқ шаруашылықтағы сау жануарлардан алынған болса, соның ішінде:

- аусыл ауруы – соңғы 12 айда, оба ауруы – 24 ай, контагиозды плевропневмония жұқпасы – 24 ай, аймақтандыруға сәйкес ел аумағында немесе әкімшілік аумақта;
- лейкомия – соңғы 12 айда, ірі қара малында бурцеллез, туберкулез, паратуберкулез – 6 ай шаруашылық аумағында.

Өндіруші қауіпсіздік мақсатында шикі сүттің құрамында осы заттардың болмауын қамтамасыз ету керек:

- тежегіш, жуғыш, дезинфекциялайтын және бейтараптайтын заттардың қалдықтары;
- жануарлардың өсуіне стимуляторлар (соның ішінде гормоналды препараттардың);

• жануарларды тамақтандыру, емдеу және/немесе аурудың алдын алу үшін қолданылатын дәрілік заттар (антибиотиктерді қоса)[1].

Шикі сүттегі қауіпті болуы мүмкін заттардың мөлшері ТР КО 021/2011 және ТР КО 033/2013 (антибиотиктер үшін) бойынша қалыптыдан аспауы керек:

Кесте-1

Қауіптілік ықтималдылығы бар заттар	Рұқсат етілген дәрежесі
Улы элементтер, мг/кг, аспауы керек:	
қорғасын	0,1
мышьяк	0,05
кадмий	0,03
сынап	0,005
Пестицидтер, мг/кг, аспауы керек:	
ГХЦ (α-, β-, γ – изомерлері)	0,05-1,25 (май тұрғысынан есептегенде)
ДДТ және оның метаболиттері	0,05-1,0 (май тұрғысынан есептегенде)
Микотоксиндер, мг/кг, аспауы керек:	
Афлотоксин М ₁	0,0005
Антибиотиктер, мг/кг, аспауы керек:	
левомицетин	<0,0003
тетрациклин тобы	<0,01
стрептомицин	<0,2
пенициллин	<0,004
Тежегіш заттар, мг/кг	Рұқсат етілмейді
Радионуклидтар, Бк/кг (л), аспауы керек:	
цезий-137	100
стронций-90	25
Диоксиндер, мг/кг, аспауы керек:	0,000003 (май тұрғысынан)
Меламин, мг/кг	Рұқсат етілмейді

ГОСТ 31149-2013 «Шикі сиыр сүті. ТШ» талаптарына сәйкес органолептикалық сипаттамалары бойынша сүт келесі талаптарға сай болуы керек:

консистенциясы – тұнбалар мен жармаларсыз біртекті сұйықтық;

• дәмі мен иісі – таза, балғын сүтке тән емес иіс пен дәмдерсіз. Аздап сезілетін жемнің иісі мен дәміне рұқсат беріледі;

• түсі – ақ түстен ақшыл-кілегей түске дейін.

Сүттің физика-химиялық және микробиологиялық көрсеткіштері келесі нормаларға сәйкес келуі керек (2-кесте).

Кесте-2

Көрсеткіш	Мәні
Майдың массалық үлесі, %, аз емес	2,8
Ақуыздың массалық үлесі, %, аз емес	2,8
Қышқылдығы, °Т	16,0-21,0
Сүттің құрғақ майсыз заттарының массалық үлесі, %, аз емес	8,2
Тазалық дәрежесі, аз емес	II
Тығыздығы, кг/м ³ , аз емес	1027,0
Қату температурасы, °С, жоғары емес	-0,520
Соматикалық жасушалардың 1см ³ болуы, көп емес	4,0 – 10 ⁵

Сүттің физика-химиялық және микробиологиялық көрсеткіштері

Шикі сүттің қауіпсіздігін қамтамасыз ету. Ауылшаруашылық жануарларын өсіру, тамақтандыру, сауу, шикі сүтті, шикі майсыздандырылған сүтті, шикі кілегейді, жинау, салқындату, сақтау жағдайларын қоса алғанда, шикі сүт, шикі майсыздандырылған сүт, шикі кілегей өндірісінде қолданылатын процестер ТР КО 033/2013 және ТР КО 021/2011 талаптарына сәйкес орындалуы керек.

Ауылшаруашылық жануарларын сауғаннан кейінгі шикі сүт тазаланып, $4\pm 2^\circ\text{C}$ -да 2 сағаттан аспайтын уақыт аралығында салқындатылуы керек.

Өндірістік өңдеу басталғанға дейін шикі сүтті, шикі майсыздандырылған сүтті, $4\pm 2^\circ\text{C}$ температурада сақтауға, шикі кілегейді 8°C температурадан аспайтын температурада 36 сағаттан аспайтын уақытта сақтауға (тасымалдау уақытын қоса алғанда) рұқсат етілген.

Өндірістік өңдеу басталғанға дейін кішкентай балаларға арналған нәресте тамағын өндіруде қолданылатын шикі сүтті, шикі майсыздандырылған сүтті $4\pm 2^\circ\text{C}$ температурада 24 сағаттан аспайтын уақыт аралығында (тасымалдау уақытын қоса алғанда) сақтауға рұқсат етіледі.

Мына жағдайларда шикі сүтті, шикі майсыздандырылған сүтті, шикі кілегейді алдын ала термиялық өңдеуден өткізуге, соның ішінде пастерлеуге рұқсат етіледі:

а) шикі сүттің, шикі майсыздандырылған сүттің қышқылдығы 19-дан 21°T , шикі кілегейдің қышқылдығы 17-ден 19°T ;

ә) шикі сүтті, шикі майсыздандырылған сүтті, шикі кілегейді салқындатусыз 6 сағаттан артық сақтау;

б) шикі сүтті, шикі майсыздандырылған сүтті, шикі кілегейді тасымалдау уақыты рұқсат етілгеннен ұзақ, бірақ 25%-дан көп емес;

г) қатысушы мемлекеттердің ветеринариялық бақылау (қадағалау) саласындағы уәкілетті органдарының тиісті бұйрығының болуы[2].

Шикі сүтті, шикі майсыздандырылған сүтті, шикі кілегейді алдын ала термиялық өңдеуден өткізген жағдайда, соның ішінде пастерлегенде термиялық өңдеудің режимдері (температурасы, өткізу аралығы) олардың тасымалдау құжаттамасында көрсетіледі.

Шикі сүтті, шикі майсыздандырылған сүтті, шикі кілегейді тасымалдау азық-түлік өнімдерімен жанасуға рұқсат етілген қауіпсіз материалдардан жасалған және ЕЭО-тың қатысушы мемлекеттерінің нормативті актілерімен рұқсат етілген материалдардан жасалған берік бекітілетін қақпағы бар ыдыстарда жүзеге асырылады. Транспорттық заттар ТР КО 033/2013 бекітілген температураны ұстап тұруды қамтамасыз етуі керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Родионов Г.В., Организация производственного контроля качества молока-сырья, К.А.Тимирязев атындағы РГАУ-МСХА баспасы, 2009ж.-156б.

2. Родионов Г.В., Л.П.Табаква, В.И.Остроухова, Технология производства молока, «Лань» баспасы, 2021ж.-179-182бб.

Сансызбай Т.Б., ТПП-18-1к тобының студенті

Ғылыми жетекшісі – аға оқытушы, магистр Жар Ж.Ж.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ҚАНТ ДИАБЕТІ КЕЗІНДЕГІ ДИЕТАЛЫҚ ТАМАҚТАНУДАҒЫ
ТӘТТІЛНДІРГІШТЕРДІҢ ПАЙДАСЫ МЕН ЗИЯНЫ

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының статистикасы бойынша жыл сайын әлемдегі қант тұтыну көлемі артуда. Қант тұтынуға деген құштарлық – тәуелділіктің кең таралған түрлерінің бірі. Сыртқы және ішкі себептерге негізделген дұрыс емес тамақтану семіздік, артериялық гипертензия және қант диабеті секілді аурулардың таралуына себеп болып отыр. Бұл үштік жыл сайын жүз мыңдаған адамдардың өмірден өтуіне себеп, себебі аталған үш патология бір-бірімен байланыста бола отырып, қатар жүреді. Дүниежүзілік нутрициологтар науқастардың денсаулықтарына қосымша зиянын тигізбейтіндей етіп, тағамдар мен сусындардың үйреншікті тәтті дәмін қалай сақтауға болатындығы жайлы мазалануда.

Тәттілендіргіштер қазіргі уақытта салауатты өмір салтын ұстанатын адамдардың арасында да, қарапайым өмір салтын жүргізетін адамдардың арасында да танымал болып келеді. Қантты тамақтануды шектеуге немесе одан мүлдем бас тартуға деген талпынастар адамдардың өздерін нашар сезінуімен аяқталуда. Қантты толығымен алмастыра алатын, сонымен қатар қауіпсіз болатын қанталмастырғыштарды қалай таңдауға болады? Барлық тәттілендіргіштер қауіпті ме, әлде бұл жокқа шығаруды қажет ететін тағы бір миф пе?

Бірінші қанталмастырғышты кездейсоқ жағдайда орыс химигі Константин Фальберг ашты. Ол түскі асқа берілген нанның тәтті дәміне назар аударды. Оған тәтті дәм беріп тұрған ұн емес, осыған дейін зертханада жұмыс жасағанда саусағында қалып қойған заттардың бірі екендігін түсінді. Осылайша сульфобензой қышқылы ашылды. Кейінірек Фальберг одан сахаринді синтездеді, ал 1884 жылы бұл жаңалығын патенттеді. Сахарин ағзадан бастапқы күйінде несеппен шығарылады[1].

1960 жылы АҚШ-та сахариннің егеуқұйрықта қуық ісігін тудыратын канцероген екені дәлелденді. Одан кейін сахаринді көп мөлшерде қолдану салмақтың артуына алып келетіндігі анықталды. 1977 жылы АҚШ Азық-түлік және дәрі-дәрмек басқармасы, Канада және КСРО сахариннің тамақ өнеркәсібінде қолданылуына тыйым салды. Алайда кейінірек адамның 1кг-на шаққандағы 5мг тәуліктік дозасы зиянсыз екені анықталды және расталды. 1991 жылы Азық-түлік және дәрі-дәрмек басқармасы сахаринді қауіпсіз тәттілендіргіш деп жариялады. Дегенмен 1981-2000жж орамалардың сыртындағы сахариннің денсаулыққа келтіруі мүмкін зардабы жайлы мәліметтер сақталды. Бүгінгі таңда сахаринді қолдануға әлемнің 90нан астам мемлекеттерінде рұқсат етілген, соның ішінде Қазақстанда.

Сахарин тағам өнеркәсібінде тәттілендіргіш және хош иістендіргіш ретінде қолданылуда. Оның каллориясы 0ге тең және қанттан 300-500 есе тәтті. Сусын өндірісінде ол тәттілендіргіштердің құрамдас бөліктерінің бірі ретінде қолданылуда, себебі жалғыз қолданғанда жағымсыз металл дәмі пайда болады. Бірақ қазіргі уақыттағы оның өндіріс саласындағы қолданысы едәуір азайды.

Қант диабетімен ауыратын адамдардың арасындағы ең танымал қанталмастырғыштар фруктоза, сорбит, ксилит және стевия болып табылады.

Фруктоза – табиғи қанттардың ішіндегі ең тәттісі. Ол барлық тәтті жемістердің, балдың, кейбір көкөністердің құрамында бар, сонымен қатар калориясы қантпен салыстырғанда аз және тіске зияны да төменірек. Басқа көмірсулармен салыстырғанда жасушаішілік алмасуға фруктоза инсулиннің қатысуынсыз қатысады. Қанның құрамынан аз уақыттың ішінде жоғалады, соның арқасында қандағы қанттың мөлшері глюкозаның әсерімен салыстырғанда аз көтеріледі. Фруктозаның рұқсат етілген тәуліктік мөлшері 35 граммды құрайды. Фруктоза диабеттік диетада рұқсат етілген. Жоғары тәттілігінің арқасында ол қант тұтынуды азайтуға көмектеседі. Оның тағамдық құндылығы 100 грамм құрғақ ұнтағы үшін 368 ккал болып табылады.

Cozma's et al. (2012) мета-анализі фруктозаның қант диабеті кезіндегі гликемиялық бақылауға әсерін зерттеді. Зерттеулер барысында фруктозаның басқа көмірсуларға ауысуы қант диабетімен ауыратын адамдарда инсулинге әсер етпестен жүзеге асатыны анықталды. Сонымен, гликатталған кан протеині арқылы бағаланатын гликемиялық бақылауда глюкоза оң әсерін береді.

Gomez Samanto et al. (2018) фруктозаны тұтынуға қатысты болатын асқынулар зерттелді. Олардың зерттеулері екінші типті қант диабетімен ауыратын адамдарда альбуминурия мен фруктозаны тұтынудың байланысына арналды. 136 ерікті қатысып, зерттелді. Зерттеулер екінші типті қант диабетімен ауыратын адамдарда фруктоза тұтыну альбуминурия кезінде оң әсерін беретіндігін көрсетті. Фруктозаны тұтыну әйелдер мен еркектердің арасында бірдей мөлшерде болғандығына қарамастан, альбуминурия еркектерде жоғарырақ болған. Сонымен қатар фруктозаны көп қолдану несеп қышқылы мен үшшглицеридтердің жоғарылауына алып келеді, ал бұл бүйректің зақымдануының себебі болады.

Сорбитол (E420) – тұтыну көлемі бойынша ең танымал қанталмастырғыштардың бірі. Сорбитол тамақ өнеркәсібінде табиғи тәттілендіргіш және технологиялық мүмкіндіктері мен функционалды қасиеттері кең зат ретінде қолданылады. Сорбитол су мен спиртте еритін түссіз тәтті кристал түрінде болады. Ол фармацевтика, косметика және басқа да салаларда қолданылады. Тағамдық құндылығы 3,5ккал құрайды. Бұл қанталмастырғыштың тәттілігі қантпен салыстырғанда 40 пайызға төмен. Қандағы глюкозаның көтерілуі үлкен болмайды. Адам денсаулығы үшін зиянсыз болып табылады. Тұтынған сорбитолдың 98% дейін адам ағзасына сіңеді. Сорбитол қантсыз кондитерлік өнімдер өндірісінде кеңінен қолданылады, себебі ол массаны көбейтіп, тағамдық заттардың құрамының тұрақтылығын арттырады. Тәттілендіргіш авионалды ылғалды сіңіру арқылы ылғалды реттеп отырады, сол арқылы өнімнің сақталу мерзімін арттырады. Мысалы кәмпиттер, желе, зефир және басқа да тәттілер тез кеуіп, олардың сапасы нашарлайды. Сондықтан олар ұзағырақ сақталуы үшін 5-10% сорбитол қосады. Косметикада сорбитол ылғалдандырғыш ретінде қолданылады. Сонымен қатар, эмульгатор ретінде тағамдарға белгілі бір консистенция береді – маргарин, түрлі соустар, жұмыртқа қосылған және майлы тағамдарда қолданылады. Сорбитол алғаш рет күл-жидектерден алынған. Оның ең жоғарғы концентрациясы күл-жидектерде, өріктерде, көкжидекте, бүлдіргенде кездеседі. Қант диабетімен ауыратын науқастарда жеңіл сіңіріледі және инсулинді қажет етпейді. Сонымен қатар, сорбитол антикетогендік әсерге ие, бұл кетоацидоз байқалатын науқастар үшін маңызды. Сорбитол асқазан-ішек жолдарының қызметінің белсенділігін арттырады, асқазан сөлінің бөлінуін ынталандырады, холеретикалық әсерге ие және гипотониялық билиарлы дискинезияға тағайындалуы мүмкін. Алайда қант диабетімен ауыратын науқастарға әр үш ай сайын үздіксіз тұтынғаннан кейін айлық үзілістр жасауға кеңес беріледі. Сорбитолдың тоқ ішекте ашуы асқазан-ішек ыңғайсыздығын, диарея, іштің кебуін, жүрек айнуы мен құсуды тудыруы мүмкін. Азық-түлік және дәрі-дәрмек басқармасы сорбитті тәулігіне 30г мөлшерінде қолдану қауіпсіз деп жариялады. Оның жүкті әйелдерге әсері аса зерттелген жоқ.

Ксилит ең алғаш 1891 жылы Берtrand және Фишер атты ғалымдармен D- және L-кслозаны натрий амальгамымен тотықтыру арқылы синтезделді. Мақта қауызы, күнбағыс қауызы және басқа да ауылшаруашылық қалдықтары ксилит өндірісі үшін шикізат ретінде қызмет етті. Ең маңызды артықшылығы осы өнімді өндірудің экономикалық тиімділігі болды. Ксилит глюкозамен салыстырғанда баяу сіңеді, оның сіңу жылдамдығы глюкозамен салыстырғанда 20 пайызға төмен. Сонымен бұл қанталмастырғышты екінші типті қант диабетімен ауыратын адамдарға қолдануға кеңес беріледі. 2011 жылы Фуropканың азық-түлік қауіпсіздігі жөніндегі басқармасы (EFSA) құрамында ксилитол және соған ұқсас жасанды тәттілендіргіштері бар тағамдар мен сусындар қанты бар сусындар мен тағамдарға қарағанда төменірек глюкоза мен инсулин мөлшерін тудырады деген жарнамаларына шағым түсірді. Ксилитті күнделікті қолдану қандағы глюкоза деңгейін небәрі 1,1 ммоль/л шамасында түсіреді. Ксилит оттегінің сіңуін күшейтеді және бауырда ацетосірке қышқылының түзілуін тежейді. Ксилитті қант диабетімен ауыратын адамдарға қолдануға рұқсат етіледі. Оны өт қабына ешқандай жанама әсерінсіз жиырылуға

мүмкіндік беретін холикинетик ретінде тағайындауға болады. Ксилит аллергия тудыруы мүмкін, сондықтан сақтықпен қолдану керек[2].

Стевия – табиғи тәттілендіргіш. Оның негізгі компоненті стевия гликозидтері калориясыз және қанттан 300 есе тәтті. Стевияны адам салмағының әр килограммы үшін 2мг мөлшерінде тұтынуға рұқсат етілген.

2008 жылы Азық-түлік және дәрі-дәрмек басқармасы стевияны тағамдық қоспа ретінде қауіпсіз деп жариялады, алайда стевияның жапырақтары мен тазаланбаған сығындылары қауіпсіз деп саналмайды және тамақ өнімдерінде қолдануға рұқсат етілмеген.

Екінші типті қант диабетімен ауыратын адамдардың арасында стевияны қолдануға келетін болсақ, қандағы қант мөлшерін төмендетеді, алайда қанның қалыпты мөлшеріне әсерін тигізбейді. Стевия ұйқы безінде инсулин секрециясын ынталандыруға да қабылетті. Сондықтан кейбір елдерде құрамында стевия бар шайлар қант диабетін емдеудің міндетті бағдарламасына енгізілген. Стевиозид ағза жасушаларының инсулинге сезімталдығын қалпына келтіруге және глюкозаның енуін арттыруға көмектеседі. Стевияны қолдануға қарсы көрсеткіштер идиосинеразия, гипотония және аллергия болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Морозов М.А., Здоровый человек и его окружение. Здоровье сберегающие технологии, «Лань» баспасы, 2020ж.-241-242бб.

2. Линич Е.П., Сафонова Э.Э., Функциональное питание, «Лань» баспасы, 2020ж.-101-103бб.

Смаилова М.Б., ТПП-18-1к тобының студенті

Ғылыми жетекші – магистр, аға оқытушы Малдыбаева М.Н

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ТАМАҚ СИНЕРГИЯСЫ НЕМЕСЕ ӨМІРДІ ҰЗАРТАТЫН КОМБИНАЦИЯЛАР

Сарапшылар кейбір комбинацияларда тағамдарды жеу олардың ас қорыту органдарының ассимиляциясын арттыратынын дәлелдеді. Натуропат дәрігері Герберт Шелтон 1928 жылы "азық-түліктің дұрыс үйлесімі" кітабында бөлек тамақтану жүйесін сипаттаған. Ал американдық ғалым орыс ғалымы-зерттеуші Павловтан идея алды. Сонымен, эксперименттік жолмен ол тағамның белгілі бір түрі ас қорыту жүйесінің белгілі бір бөлігінде өңделетінін және оның сіңу уақыты заттың табиғатына байланысты екенін дәлелдеді. Азық-түлік өнімдері ақуыз, көмірсулар, майлар, күрделі көмірсулар (крахмалдар) және қышқыл бар болып бөлінетінін бәрі біледі. Осы заттардың әрқайсысы өзінің ерекше қасиеттері мен энергетикалық құндылығымен сипатталады. Егер олар дұрыс біріктірілсе, онда олар бірден артық пайда әкеледі. Мысалы, ет немесе балық сияқты ақуыздық сипаттағы өнімдер алдымен асқазанда, содан кейін аш ішекте ферментативті өңдеуден өтеді. Ферменттердің өндірісі ақуыздың осы түрін өңдеуге бағытталған және оларды сіңіру үшін ас қорыту жүйесінің едәуір аз кернеуін қажет етеді.

Американдық ғалымдар белгілі бір өнімдердің комбинациясы денеге сол өнімдерді жеке-жеке қолданудан гөрі бірге қолданған көп пайда әкелетінін анықтады. Сонымен қатар, бұл "сиқырлы" комбинациялар көптеген қауіпті аурулардың қаупін азайтады және өмірді ұзартады. Синергия-факторлардың аралас әсері, олардың біріккен әрекеті әр компоненттің әсерінен және олардың қарапайым қосындысынан едәуір асып түсетіндігімен сипатталады[1].

Экономикадағы Синергия, синергиялық әсер-алынған жүйенің эмердженттілігіне (жаңа қасиеттердің пайда болуына) байланысты жеке бөліктердің бір жүйеге үйлесуі, қосылуы, интеграциясы, бірігуі нәтижесінде қызмет тиімділігінің артуы

Миннесота университетінің әйгілі эпидемиологы, доктор Дэвид Джекобс бұл құбылысты азық-түлік синергиясы деп атайды және көптеген басқа беделді ғалымдармен бірге ол диетологияда төңкеріс жасай алады деп санайды. Доктор Джекобстың айтуынша, американдық, итальяндық, жапондық және т.б. тағамдардың кейбір дәстүрлі комбинациясы ғасырлар бойы аспазшылар мен үй шаруасындағы әйелдердің инстинктивті түрде сезінетіндігімен немесе іс жүзінде олардың үлкен пайдасын білетіндігімен түсіндіріледі. "Бұл комбинациялар уақыт сынынан өтті және" өмір "деп аталатын ең күрделі және дәл аппаратта сыналды", - дейді доктор Джекобе.

Азық-түлік синергиясын зерттейтін ғалымдар дәстүрлі және танымал өнімдердің жаңа комбинацияларын қосуға тырысады. Бұл салада көптеген жаңалықтар ашылды және осы мақалада біз оқырмандарға ғылымға бүгінгі күнге дейін белгілі тағамдық синергияның пайдалы мысалдарын ұсынамыз.

Қызанақ және зәйтүн майы. Қызанақ ең күшті антиоксиданттардың бірі ликопенге бай, ол қатерлі ісік пен жүрек-тамыр ауруларының қаупін азайтады. Калифорния политехникалық университетінің әйгілі диетологы Сюзан Бауэрман ликопенге бай қызыл көкөністердің (қызанақ пен сәбіз) қанықпаған тамырлармен (зәйтүн майы, лосось, авокадо, жаңғақ) үйлесуі бізге сол қызанақты немесе сол авокадоны бөлек жегенімізге қарағанда 4 есе көп ликопенді сіңіруге көмектеседі.

Сонымен қатар, диетологтар салаттарға майсыз таңғыштарды қолданбауға кеңес береді. Огайо университетінде жүргізілген зерттеу көрсеткендей, бұл жасыл салаттарға бай және әсіресе көру үшін пайдалы басқа антиоксидантты - лютеинді сіңіруге көмектесетін майлы таңғыштар (ауыр салат киімі). Осындай таңғыштардың арқасында біз көкөністерден 7 есе көп лютеин және 18 есе көп бета-каротин сіңіреміз. Егер сіз майлы киімді ұнатпасаңыз, салатқа жаңғақтар, пісте немесе үгітілген ірімшік қосыңыз[2].

Балық және көк шөптер. Мұнда D дәрумені көп, ол сүйек тіндерінің денсаулығына жауап береді. Бірақ ол тек кальцийдің қатысуымен сіңеді. Оның көп бөлігі жас көктерде және қырыққабатта кездеседі.

Брокколи және қызанақ. Жақында Иллинойс штатында жүргізілген зерттеу бұл өнімдердің үйлесуі простата обыры қаупін едәуір төмендететіні анықталды. Тышқандарға тәжірибе жасаған доктор Джон Эрдман бастаған Иллинойс университетінің ғалымдары қызанақтың брокколимен үйлесуі простата ісіктерінің күрт төмендеуіне әкеледі деген қорытындыға келді - тек кастрация сияқты төтенше шара осы керемет өнімдердің әсерінен асып кетуі мүмкін. "Біз қызанақтың ісіктердің өсуіне кедергі келтіретінін білдік", - деді доктор Эрдман меп ' s Healt журналына берген сұхбатында-Біз брокколидің осындай әсер ететінін білдік. Енді біз бұл өнімдердің одан да тиімді екенін білеміз, бірақ неге екенін түсіндіруге әлі дайын емеспіз".

Көкжидек және жүзім. Бұл жемістер жеке-жеке антиокси-данттардың қоймасы болып табылады және Доктор Сюзан Бауэрманның пікірінше, олар қазынаға айналады. Шын мәнінде, бұл жемістер мен жидектердің кез-келген басқа комбинациясына қатысты. Корнелл университетінде жүргізілген зерттеу (бұл туралы тамақтану журналында жазылған) бұл комбинациялар жеке, тіпті ең пайдалы жемістер мен жидектерге қарағанда әлдеқайда тиімді екенін көрсетті. Доктор Рю Хай Лю бастаған зерттеушілер күніне 10 порцияға дейін жеміс салаттарын жеуге кеңес береді, бұл сізге қымбат дәрумендер кешені мен қоспалардан бас тартуға мүмкіндік береді.

Алма және шоколад. Алма құрамында флавоноид кверцетин бар, ол қарсы әсер ететін қасиеттерге ие. Кверцетиннің өзі көптеген аурулардың қаупін азайтады - аллергия, инфаркт, Альцгеймер және Паркинсон аурулары, өкпе және простата обыры! Бірақ кверцетин басқа флавоноидпен - кате - хинмен біріктірілсе, әлдеқайда үлкен әсер береді, бұл атеросклероз мен қатерлі ісік ауруының қаупін азайтады және шоколадқа бай.

Катехин жүзімде, шай мен қызыл шарапта да көп, ал квер - Цетин - пияз, таңқурай және қарақұмықта. Бір қызығы, бұл флавоноидтардың комбинациясы қан ұйығыштарының пайда болуына жол бермейді және жүрек-тамыр жүйесін жақсартады.

Нью-Джерсидегі Nascepsas University Medical Center диетологы Сюзан Краус келесі комбинацияларды ұсынады: алма қосылған сангрия, қарақұмық және таңқурай құймақ қосылған жасыл шай, пияз қосылған қарақұмық ботқасы.

Лосось және соя. Марк Мессина атап өткендей, Ұлттық Перегрин Сұңқар институтының бұрынғы директоры, сояда кездесетін изофлавин ішек пен простатадағы кейбір ферменттерді басады, осылайша организмдегі D дәрумені деңгейінің жоғарылауына ықпал етеді. Балыққа келетін болсақ, атап айтқанда, лосось және тунец, олардың денсаулығына өте қажет осы витаминнің деңгейі өте жоғары. Доктор Мессинаның айтуынша, жаңа зерттеулер й дәрумені қатерлі ісік ауруының қаупін азайтады, бірақ, өкінішке орай, көптеген американдықтар оны тиісті мөлшерде ала алмайды.

Жержаңғақ және дәнді нан. Айова универ-ситетінің докторы Диана Берт және тамақ синергиясының маманы нанда жоқ, бірақ жержаңғақта болатын белгілі бір аминқышқылдары бар екенін айтады. Бұлшықеттерді нығайту үшін әртүрлі аминқышқылдары қажет болғандықтан, олардың дәстүрлі сэндвичі жержаңғақ майы осыған байланысты өте пайдалы. Берт, атап айтқанда, әртүрлі күмәнді "спорттық сусындарды" ішудің орнына, спортзалға барғаннан кейін осындай сэндвичтерді жеуге кеңес береді.

Қызыл ет және розмарин. Канзас университетінде жүргізілген зерттеу көрсеткендей, розмаринде кездесетін антиоксиданттар-розмарин және карнозол қышқылдары-грильде бар еркін радикалдардың сіңуі және бейтараптандырылуы денсаулыққа қауіпті.

Балық және сарымсақ

Балық құрамындағы май қышқылдары хо-лестерин деңгейін төмендетеді, ал сарымсақ жүректі нығайтады. Бір мезгілде тұтыну олардың тамаққа көрсетеді қабынуға қарсы әсер ету.

Жұмыртқа және қауын. Бұл күтпеген комбинация ақуыздарды пайдалы көмірсулармен бірге сіңіруде ғана емес пайдалы. Бұл өнімдердің үйлесімі ағзадағы инсулин деңгейін төмендетеді және осылайша қант диабеті, қатерлі ісік, қабыну процестері және басқа аурулардың қаупін азайтады. Сонымен қатар, бұл комбинация қанықтыру сезімін арттырады және осылайша семіздік қаупін азайтады.

Қорытындылай келе-лимон қосылған дәстүрлі жасыл шай

Қайнатылған жасыл шайға лимон қосу арқылы сіз жасыл шай Құрамындағы антиоксиданттардың ағзаға сіңу деңгейін 13 есе арттыра аласыз.

Зиянды комбинациялар. Ешқандай жағдайда өнімдердің ең зиянды комбинацияларын бір-бірімен біріктіруге болмайды бұларға: картоп + кез-келген түсті қызанақ. Картоп крахмалы мен қызанақ қышқылы арасында химиялық реакция пайда болуы мүмкін, нәтижесінде екі өнім де пайдалы қасиеттерін жоғалтады. Құймақ + апельсин шырыны. Себебі бірдей. Қарбыз және тұзды тағам. Мұндай дуэт ағзадағы сұйықтықтың сақталуына және ісінудің пайда болуына әкелуі мүмкін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. <https://ru.siberianhealth.com/ru/blogs/pitanie/chto-s-chem-est-sovmestimost-produktov-reyting-luchshikh-i-khudshikh-sochetaniy/>
2. Pro Wellness порталы <https://www.13min.ru/medicina/sinergiya-sochetaniya-produktov-pitaniya/>

Талғат Н.Б., Т9-18-1 тобының студенті

Ғылыми жетекшісі – арнайы пәндер оқытушысы Жаксылық Ж.Е..

Қарағанды технология және сервис колледжі, Қарағанды қаласы., Қазақстан Республикасы

ЖЕЛЛІК ТЕЛЕФОНИЯ НЕГІЗІНДЕ КОРПОРАТИВТІК БАЙЛАНЫС ЖҮЙЕСІН ЖАСАУ

IP - телефония – бұл дауыстық трафикті корпоративті желі каналымен немесе Internet желісімен, яғни пакеттік бағыттау (VoIP, Voice over IP) желісімен жіберу технологиясы. Пайдаланушы компанияның қалалық номері бойынша байланыс операторына қоңырау шалу, жекелеген бөліктерге жіктелетін, оларды сол жерде цифрлайтын, шағындайтын, бірнеше мөлшерде азайтатын компьютерлік тораппен жалғанады.

Корпоративтік желі - бір ұйыммен басқаратын осы ұйымның ережелеріне сәйкес және / немесе тиесілі байланыс жүйесі. Корпоративтік желінің басқа желіден ерекшелігі, мысалы, Интернет провайдерде IP адресінің дұрыс бөлінуі, Интернет - ресурстармен жұмыс және т.б. бүкіл корпоративтік желіге бірдей, өз клиенттеріне олардың желілік сегменттерді өздері басқаруға мүмкіндік бере отырып, провайдер тек магистральді сегменті желісін басқарады, онда кеңістіктік провайдердің адресінің бөлігі болуы мүмкін, бір немесе бірнеше провайдердің адресі үшін желі трансляциясының жабық механизмі.

Қашықтықтағы бөлімшелері мен филиалдары бар компаниялар үшін корпоративтік желілердің құрылысы, филиалдар арасындағы келіссөздерді телефон арқылы жүргізу үшін қаражатты үнемдеуге арналған әдістердің бірі болып табылады. Филиалдар басқа қалада немесе елдерде орналасқан болса да үнемдеу өте елеулі болады[1].

IP - телефония - бұл жалпы термин, дауыс пен факсты жіберуді, сондай-ақ олармен байланысты қызметтерді IP - хаттамасы (Internet Protocol – желі аралық өзара іс-қимыл хаттамасы) негізінде пакеттік желі арқылы ішінара немесе толық жіберуді білдіреді. IP - телефония термині VoIP (Voice over IP) терминіне балама. Көліктік орта ретінде Internet желісі қызмет көрсеткен кезде, Internet - телефония - неғұрлым тар түсінік.

IP – телефония желісі пайдаланушылардың негізгі төрт түрлі қосылу мүмкіндітерін ұсынады:

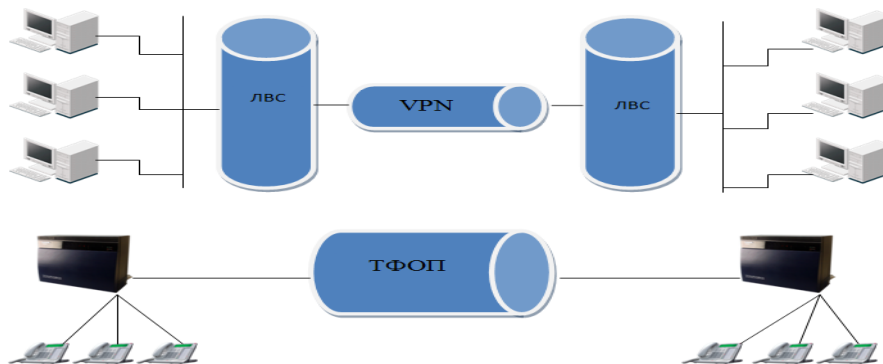
«Телефоннан телефонға» байланыс сызбасы байланыс сызбасы көрсетілген. Шақыру қарапайым телефон аппаратынан бір шығысы бар IP – телефония шлюзіне қосылған АТС - ке жүреді және IP – желі арқылы басқа кері түрлендіруді жүзеге асыратын шлюзге дейін жетеді.

«Компьютер – телефон» байланыс сызбасы көрсетілген. Мұнда компьютерлер IP – желіге немесе Интернет желісіне маршрутизатор арқылы қосылған және екінші жағынан IP – телефония қарапайым телефон аппаратымен шлюз арқылы біріктірілуі жүзеге асады.

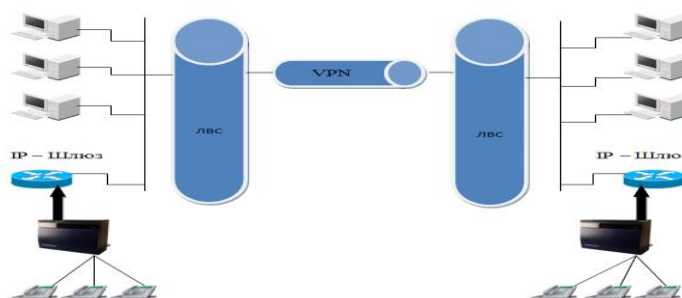
«Компьютер – компьютер» байланыс сызбасы көрсетілген. Бұл жағдайда байланыс IP – желі арқылы екі мультимедиялық компьютерлер арасында, жабдықталған аппараттық және програмалық құралдармен IP – телефониямен жұмыс істеу үшін жабдықталады.

«WEB – браузер – телефон» байланыс сызбасы көрсетілген. Мұнда Компанияның WEB – парақшасындағы «контактылар» бөлімінде орналасқан «шақыру» батырмасын басу арқылы телефон номерін термей-ақ осы компанияның өкілімен сөйлеу байланысын орнатуды жүзеге асыруға болады.

Корпоративтік желінің ағымдағы жай-күйінің схемасы көрсетілген. Енді аталған IP- телефония мүмкіндіктері негізінде байланыс желісі құрастырылды. Кәсіпорын бір-бірінен алыс орналасқан Қарағанды қаласы мен Жезқазған қаласында екі кеңселерді біріктіретін корпоративтік желіге ие. Бірлестік бойынша "Metro Net" фирмасы ұсынатын VPN (Virtual Private Network - виртуалды жеке желі) арнасы бойынша жүргізіледі.

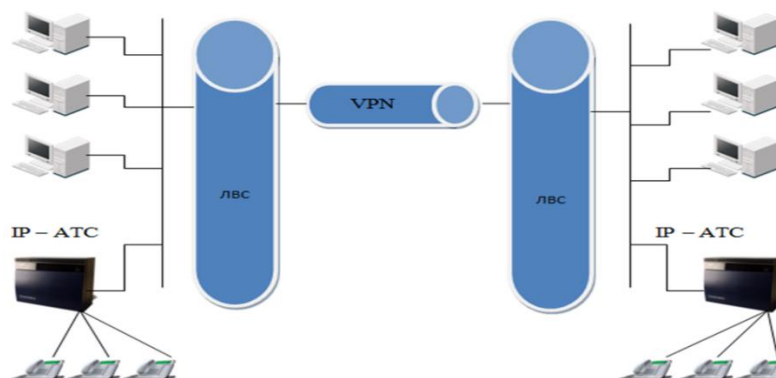
Корпоративтік желінің ағымдағы жай-күйінің схемасы

IP - шлюз базасында шығарылатын IP - телефонияны құру схемасы шлюз ретінде дербес құрылғы қарастырылады[2].

Шлюз ақпаратты (дауысты) шағындауды, оны IP – пакеттерде түрлендіруді және IP – желіге жіберуді қамтамасыз етеді. Қарама-қарсы жағынан шлюз кері амалдарды жүзеге асырады: пакеттерді талдау және тарату.

Нәтижесінде дәстүрлі АТС негізгісі бұл шақыруларды қиындықсыз қабылдайтын және өңдейтін коммутациялау арналарына негізделген.

IP - АТС базасында IP-телефонияны құру схемасы

Қолданыстағы IP - АТС корпоративтік желіде оңай интеграцияланады және сенімділік пен құпиялылықтың үлкен дәрежесінде ақпарат ағынын өңдеуді орындайды. IP - АТС базасында IP - телефония құру инновациялық технологиялар саласында үлкен әлеуетке ие[3].

IP - телефонияны функционалды бірінші көзқарас тұрғысынан іске асыру кезінде біріктіруді жүзеге асыруда принципті айырмашылық жоқ: жеке құрылғылар түрінде IP - шлюз арқылы немесе IP - АТС алдын - ала орнатылған IP - шлюз арқылы.

Байланыс хаттамасы ретінде H.323 және SIP хаттамалары таңдалды. Жұмыста Cisco AS5300 (құрылғы) шлюзі пайдаланылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Гольдштейн Б.С., Соколов Н.А., Яновский Г.Г. Сети связи: Учебник для вузов. СПб.: БХВ-Петербург, 2015.
2. Норенков И.П. Телекоммуникационные сети и телекоммуникации. - М.: МГТУ им. Н.Э.Баумана, 2011. – 312 с.
3. Гольдштейн Б.С., Пинчук А.В., Суховицкий А.Л. IP-телефония. -М.: Радио и связь, 2011. – 230 с.

Төкенова А.Қ., С-18-3с/к тобының студенті
Ғылыми жетекші, магистр, аға оқытушы Ерубаяева Д.Ш.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

АЗЫҚ-ТҮЛІК ТАМАҚТАНУ ҚАУІПСІЗДІГІ

Тамақ өнімдерінің қауіпсіздігі деп теріс әсер ету тұрғысынан және улану салдарының қауіптілігі тұрғысынан оларды пайдалану кезінде адам денсаулығына қауіптің толық болмауын түсіну керек. Басқаша айтқанда, болашақ пен қазіргі ұрпақтың денсаулығына зиянды әсер етпейтін тамақ қауіпсіз деп саналады. Сондықтан, бүгінгі таңда өнімдердің сапасын бақылаудың объективтілігі мен тиімділігі үшін жауапкершілікті арттыруға байланысты проблемалар өткір тұр, бұл өз кезегінде олардың бүкіл адамзат денсаулығы үшін қауіпсіздігіне кепілдік береді.

Азық-түлік қауіпсіздігі-бұл пайдаланылатын азық-түлік зиянды емес және қазіргі және болашақ ұрпақтың денсаулығына қауіп төндірмейтініне сенімділік[1].

БҰҰ (ООН) Азық-түлік қауіпсіздігі жөніндегі комитетінің мәліметтері бойынша, жаһандық азық-түлік дағдарысы және оның кейінгі экономикалық құлдырауы миллиардтан астам адамның аштыққа ұшырауына әкеледі. Әлемде аштықтың үштен екісінен астамы тұрады: Бангладеш, Қытай, Конго Демократиялық Республикасы, Эфиопия, Үндістан, Индонезия және Пәкістан. Аштықты тез азайту үшін ауыл шаруашылығын дамыту үшін ресми көмекті арттыру қажет. Әр ел үшін азық-түлік қауіпсіздігі экологиялық проблемалар мен адамдардың өмір сүру сапасы тұрғысынан тұрақты дамудың маңызды бөлігі болып табылады.

Азық-түлік қауіпсіздігінің негізгі міндеттері: азық-түлікпен өзін-өзі қамтамасыз ету үшін жағдай жасау; егер ел халқы экологиялық таза және сау тамақ өнімдерінің 60-80% - ын қамтамасыз етпесе, еңбекке қабілетті негізгі халық бұл өнімдерді белгілі бір бағамен сатып ала алмайды немесе егер стратегиялық азық-түлік қоры таусылса немесе болмаса, онда елде азық-түлік қауіпсіздігі болмайды. Осы мақсаттарға жету үшін қоршаған ортаны қорғау саясаты мен практикасы қоршаған ортаны сақтау мен жақсартуды қамтамасыз етуі маңызды.

Азық-түлік қауіпсіздігіне кепілдік беріледі:

- өндіріс үшін пайдаланылатын тамақ өнімдерінің қауіпсіздігі;
- тамақ өнімдерін өндіруді, сақтауды және өткізуді қоса алғанда, тамақ өнімдері мен азық-түлік шикізатын сақтаудың санитариялық-эпидемиологиялық қағидаларын сақтау;
- процестің барлық технологиялық сатыларында өнімнің сапасы мен қауіпсіздігін өндірістегі бақылау;
- өнімдердің жарамдылық мерзіміне көп көңіл бөлу керек;
- белгіленген тәртіпке сәйкес тамақ өнімдерін алу процесінде органолептикалық қасиеттері болуы тиіс;
- азық-түлік өнімдерінің органолептикалық қасиеттері оларды сақтау, тасымалдау және сату процесінде өзгермеуі керек.

Негізгі фактілер:

- Көптеген қауіпсіз тамақ өнімдеріне қол жеткізу өмірді сақтау мен денсаулықты нығайтудың маңызды факторларының бірі болып табылады.

- Құрамында патогендік бактериялар, вирустар, паразиттер немесе зиянды химиялық заттар бар қауіпті тамақ өнімдері диареядан қатерлі ісікке дейінгі 200-ден астам аурудың себебі болып табылады.

- Азық-түлік қауіпсіздігі, тамақтану және азық-түлік қауіпсіздігі мәселелері тығыз байланысты. Қауіпсіз емес азық-түлік туындатады үлкен шеңбер аурулардың және тамақтану жетіспеушілігі, бұл ерекшеліктері әсер етеді балалар емшектегі және ерте жастағы, қарт және ауру адамдар.

- Сондай-ақ, тамақ аурулары экономикалық дамуға кедергі келтіреді, өйткені олар Денсаулық сақтау жүйелеріне ауыртпалық түсіреді және ұлттық экономикаға, туризм мен саудаға зиян келтіреді.

Әдетте, тамақтанатын аурулар-бұл жұқпалы аурулар немесе бактериялар, вирустар немесе химиялық заттар ағзаға жұқтырған су немесе тамақ арқылы енетін мас болу.

Тамақтанатын аурулардың қоздырғыштары жедел диареяны немесе менингитті қоса алғанда, ағзаны әлсірететін инфекцияларды тудыруы мүмкін. Химиялық заттар жедел улануға немесе қатерлі ісік сияқты созылмалы ауруларға әкеледі. Тамақтанатын аурулар мүгедектік пен өлімге әкелуі мүмкін. Қауіпті тамақ өнімдері-бұл жануарлардың шикі тамағы, нәжіспен ластанған жемістер мен көкөністер, сонымен қатар теңіз биотоксиндері бар шикі моллюскалар [2].

Тұтынушыға арналған ақпарат және талаптар. Өндірушінің міндетіне тұтынушы дұрыс таңдау жасай алуы үшін тамақ өнімдері туралы уақтылы және сенімді ақпарат беру кіреді. Өндіруші ұсынған ақпарат мәтін түрінде немесе қаптамада (тұтыну ыдысында), заттаңбада, контрэтикетте, заттаңбада, парақта таңбалануы тиіс.

Қаптамадағы (тұтыну ыдысындағы), заттаңбадағы, қарсы этикеткадағы, затбелгідегі, қосымша парақтағы мәтін мен таңбалаудағы жазбалар мемлекеттік тілде жазылады, ал Тапсырыс берушінің талабы бойынша қосымша шет тілдерінде қайталануы мүмкін.

Қаптамадағы (тұтыну ыдысындағы), заттаңбадағы, қарсы этикеткадағы, заттаңбадағы немесе қосымша парақтағы мәтінде көрсетілген ақпарат тұтынушы тамақ өнімінің сапасы мен қауіпсіздігін тікелей немесе жанама сипаттайтын және осы өнімді сыртқы түрі немесе органолептикалық көрсеткіштері бойынша оған жақын басқа өнім ретінде қателеспеуі үшін алданып қалмауы немесе құрамына, қасиеттеріне, тағамдық құндылығына, табиғатына, шығу тегіне, дайындау және пайдалану тәсіліне, сондай - ақ басқа да мәліметтерге қатысты жаңылыспауы үшін түсінікті, толық және дұрыс болуға тиіс.

Өнімдер сыртқы түріне, органолептикалық көрсеткіштеріне қойылатын талаптарға сәйкес келуі керек, тез бұзылатын өнімдерге тән микробиологиялық бұзылу белгілері болмауы керек - көгеру, ашыту, тұнба. заветренность;

Тамақ өнімдерін сақтау температура мен ылғалдылықтың тиісті параметрлері кезінде жүзеге асырылуы тиіс;

Жарамдылық мерзімі өткеннен кейін тамақ өнімдерін сатуға жол берілмейді; әр түрлі өнімдерді (шикі, дайын) сату әр түрлі сауда орындарында, әр түрлі сатушыларда, әр түрлі таразыларда жүргізілуі керек.

Дайын өнімнің маңызды бөлігі-орау. Егер ол зақымдалған болса, ондағы жазулар бұлыңғыр, бұлыңғыр, өнімнің шығарылған күні мен жарамдылық мерзімін анықтау мүмкін емес, яғни сапасыз өнімді сатып алу ықтималдығы жоғары, сондықтан оны сатып алмаған дұрыс.

Тұтынушы орамасы болмаған жағдайда тұтынушы тауарды сату аяқталғанға дейін сауда кәсіпорнында сақталуы тиіс көлік ыдысынан өнім және оны дайындаушы туралы ақпарат алуға құқылы [3].

Тамақ өнімдерінің қауіпсіздігі проблемасы - биохимик ғалымдар, микробиологтар, токсикологтар және т.б. тарапынан да, өндірушілер, санитарлық - эпидемиологиялық

қызметтер, мемлекеттік органдар және, сайып келгенде, тұтынушылар тарапынан да оны шешу үшін көптеген күш - жігерді талап ететін күрделі кешенді проблема.

Азық-түлік қауіпсіздігі проблемасының өзектілігі жыл сайын артып келеді, өйткені азық-түлік шикізаты мен тамақ өнімдерінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету адамдардың денсаулығы мен генофондты сақтауды анықтайтын негізгі факторлардың бірі болып табылады.

Тамақ өнімдерінің қауіпсіздігі деп оларды пайдалану кезінде жедел теріс әсер ету (тамақтан улану және тағамдық инфекциялар) тұрғысынан да, сондай-ақ алыс салдардың (қанцерогендік, мутагендік және тератогендік әсер) қауіптілігі тұрғысынан да адам денсаулығы үшін қауіптің болмауын түсіну керек. Басқаша айтқанда, қазіргі және болашақ ұрпақтардың денсаулығына зиянды, жағымсыз әсер етпейтін тамақ қауіпсіз деп санауға болады.

Осылайша, тамақ өндірісін жаппай «химияландыру» дәуірінде тамақ өнімдері мен өндірістердің химиялық қауіпсіздігіне мұқият қарау керек. Бұл мәселені шешуге деген көзқарасты келесі тұжырымдамамен білдіруге болады:

- халық арасында экологиялық және санитарлық-гигиеналық білімді кеңінен насихаттау;

- бұқаралық ақпарат құралдарының азық-түлік шикізаты мен өнімдерінің құрамдас бөліктерін аспаздық трансформациялау, ұтымды тамақтану бойынша білім негіздерін сауатты түсіндіруі;

- тамақ өнімдерін өндіру және сақтау саласындағы қолданбалы және іргелі зерттеулердің өзара тығыз байланысы;

- азық-түліктің экологиялығы мәселелеріне мамандар мен қоғамдық ұйымдардың тұрақты және жоғары назарын аудару және оларды осы саладағы заңнаманы жетілдіруге тарту;

- нарықтық экономикада азық-түлік шикізаты мен өнімдерінің сапасын бақылау бойынша алдыңғы қатарлы шетелдік тәжірибені енгізу;

- отандық өндірушілердің зиянсыз және сапалы өнімдер шығаруға мүдделілігіне ықпал ететін құқықтық база құру;

- тиімді және емдік-профилактикалық тамақтану саласында ғылыми әзірлемелерді кеңінен енгізу;

- тамақ шикізаты мен өнімдерінің зиянсыздық деңгейін бақылаудың мемлекеттік жүйесін жетілдіру;

- токсиканттарды, соның ішінде химиялық табиғатты анықтаудың жоғары сезімталдықты және экспрессивті әдістерін әзірлеу және енгізу;

- тамақ өнімдерінің құрамындағы химиялық қосылыстардың биологиялық, технологиялық және аспаздық трансформациясын, сондай-ақ адам ағзасының оларға бейімделу механизмін мұқият зерттеу [4].

Осылайша, өндірушінің барлық ережелер мен нормаларды сақтауын, өндірістің барлық кезеңдерінде өндірістік бақылауды жүзеге асыруды, сауда желісіне сатылатын өнімнің сапасын бақылауды, мемлекеттік бақылау мен қадағалауды, тұтынушы деңгейіндегі алдын-алу шараларын қамтитын кешенді алдын-алу шаралары ғана азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етеді және тамақтануға байланысты аурулардың дамуына жол бермейді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Донченко Л.В., Надыкта В. Д. Азық-түлік шикізаты мен азық-түлік қауіпсіздігі. - М.: Тамақ өнеркәсібі, 2015. - 352 б.

2. Кантере В. М. Азық-түлік сапасы мен қауіпсіздігі. Монография. – М. - Баспа кешені МГУУП, 2019-556 б.

3. Донченко Л. В., Надыкта В. Д. Азық-түлік өнімдерінің қауіпсіздігі. - М.: Пищепромиздат, 2015. - 525 б.

4. Щелкунов Л. Ф., Дудкин М.С., Корзун В. Н. Азық-түлік және экология. - Одесса: Оптимум, 2016. – 155с.

Тұрсын А.Б., С-18-1к тобының студенті
Ғылыми жетекшісі – х.ғ.к., доцент Каримова Б.Н.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ҰННЫҢ САПАСЫН КВАЛИМЕТРИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ АРҚЫЛЫ АНЫҚТАУ

Егемен еліміздің тарихында тоқырау жылдарынан аман-есен шығып, елеулі жетістікке жеткен салаларының бірі – ұн өндірісі болып табылады. Еліміз қазіргі таңда ұн өнімін өндірудің әлемдік нарығында ең жоғары мемлекеттердің алдын орап, көш бастап келеді. Сонымен қатар ұнның жоғарғы сапасы тұтынушылар сұранысын қанағаттандыратын және кәсіпорындардың тиімділігіне ықпал етеді. Яғни ұнды және ұн өнімдерін тұтынбайтын адам жоқ деп айта аламыз. Сол ұнның сапасының жоғары болуы, белгілі бір талаптарға сәйкес болуы, тұтынушының ойынан шығуы жөн.

Ұн - астықтан немесе басқа крахмалды өсімдік өнімдерінен дайындалған және пісіруге арналған ұсақ бөлінген ұнтақ. Сонымен бірге ұнды әртүрлі өсімдіктерден жасауға болады, олардың көпшілігі бидайдан жасалған. Бидай ұнынан жасалған қамыр, әсіресе күшті, серпімді протеиндерден тұратын заттың көп мөлшерін глютенді, себебі нан пісіруге жарайды. Клейковина сынау кезінде желіні қалыптастырады, ашытқы немесе басқа ыдыратқыштардан пайда болатын газдарды ұстайды. Бұл қамырды өсіруге және бұл жұмсақ нан өндіруге әкеледі [1].

«Вауазит Group» ЖШС кәсіпорыны Солтүстік Қазақстанның ең үздік бидай сұрыптарынан заманауи құрылғылардан алынады және жоғары сапа сипаттамаларымен бағаланады: жоғары ақтығы, қатты дән желімшесі, тегістелген гранулометриялық құрамы, жоғары наубайханалық сипаты (қамырдың жақсы көтерілуі, ұсақ кеуектілігі және нан жұмсағының ақ түстілігі, газ түзу мүмкіндігінің жоғарылығы, сонымен қатар өнімнің өндірілуінің 25% жоғарылауына себеп болатын үлкен су сіңіргіштік қасиеті). Ассортиментте жоғары және бірінші сұрып, дәруменделген ұн, тағамдық кебектер.

Ұнның органолептикалық көрсеткіштерін атап кететін болсақ, оған өнімнің түсі, иісі, дәмі және тағы басқа көзбен көру, искеу, қолмен ұстап сезіну қабілеттері арқылы анықталатын сапа көрсеткіші.

Ұн сортының негізгі көрсеткіші – түс. Ұнның түсі дән түсіне, қабықтар санына, тартылу ірілігіне, нығыздау дәрежесіне және ұнның ылғалдылығына, жарықтың түсуіне байланысты болып келеді. Ұнның қандай сорт екенің оның түсіне қарап ажытаруға болады. Бидай ұнының жоғарғы сортының түсі – ақ немесе аздап қоңыр реңді, бірінші сорттың түсі – ақ немесе ақ сарғыш түсті; ерекше тартылған ұнның түсі – ақ сары реңді немесе сұр реңді болып келеді.

Ал, иісі – қара бидай ұнына тән болуы керек және шіріктің, көктің және басқа да бөтен иістер болмау керек.

Дәмі – қара бидай ұнына тән болып, қышқыл, ашты, бөтен дәм болмау керек. Қытырлау ұнның жіберілмейтін ақауы болып есептеледі. Ал, ол дән дұрыс тазартылмаған жағдайда көп кездеседі. Нанды пісіруге және сатуға арналған ұнда көгерген, қышқыл дәм болмау керек. Егерде кез келген зиянкестерді тапса, онда ол ұн сатуға жарамсыз болып есептеледі. Ұнды сақтау температурасы белгілі бір температурадан жоғары болмау керек және ауаның ылғалдылығы 50-70%, құрғақ, таза, жақсы желдетілетін бөлмелерде сақталынады. Ұн бөтен иістерді тез сіңіреді, сондықтан оны өткір иісті өнімдерден алысырақ жерде сақтау керек [2].

Ұнның қауіпсіздігі құрамындағы минералды заттарды белгілі бір нормада пайдаланып адам денсаулығына зиян келтірмейтіндей дәрежеде дайындау қажет. Егер құрамындағы минералды заттар көп мөлшерде болатын болса, адам денсаулығына қауіп

төнуі мүмкін. Сондай - ақ жоғарыда айтып кеткендей ұнның сорты жоғарылаған сайын оның құрамындағы витаминдер саны да көп түседі. Яғни сапасы төмен болғанымен, құрамы құнарлы болады. Қазіргі таңда кез келген өндіріс орындарының басты мақсаты сапалы өнім өндіру болып табылады.

«Вауазит Group» ЖШС кәсіпорыны өндіретін ұн өнімінің сапа деңгейін квалиметриялық әдістері арқылы бағалауды жүргіздік.

Қазіргі заманғы квалиметрияның негізгі міндеттері: функционалдық тағайындалуы ұқсас өнімдерді әрі қарай салыстырмалы бағалау және бақылау мақсатында техникалық тапсырыс және нормативтік құжаттарға кіретін сапа көрсеткіштерінің номенклатурасын анықтау; нормативтік құжаттарға енгізу үшін сапа көрсеткіштеріне қойылатын талаптарды құрастыру; сынау және өлшеу негізінде сапаны бағалау; сенімділік көрсеткіштері туралы мәліметтер негізінде техникалық құрылғыларға қызмет көрсету стратегиясын әзірлеу.

Квалиметрияда «салмақ» сапа көрсеткішін нақты жағдайларға байланысты анықтайды, белгілі топтағы сапа көрсеткіштері маңыздырақ, басқаларынан салмақтылау болып келеді. Мысалы көбіне арнаулы көрсеткіштерді маңыздылау деп есептейді. Бірақ әр түрлі жағдайлар болады. Бір көрсеткіш басқасынан қаншалықты маңызды деген сұраққа жауап беру үшін салмақтылық коэффициентті анықтаудың сараптық және аналитикалық әдістерін қолданады. Өлшеу мақсаттарына байланысты салмақтық коэффициентті анықтаудың түрлі алгоритмдері әзірленген. Кеңінен қолданылатын үш тәсілі бар: рангтеу әдісі, жұптық салыстыру және екі қос жұптық салыстыру әдістері [3].

Сараптау объектісі ретінде жоғарғы сұрыпты ұн өнімі болып табылады.

Рангтеу тәсілі кезінде салмақтық коэффициенттерді анықтау үшін сарапшыларға келесі 1-кестені толтыру ұсынылады, онда ұнның сапа көрсеткіштері бойынша сарапшылардың пікірлері көрсетіледі.

Кесте 1

Жоғарғы сұрыпты ұн өнімі сапа көрсеткіштері бойынша сарапшылардың пікірлері

Көрсеткіштер Сарапшылар	1 түсі	2 иісі	3 дәмі	4 тазалығы
1	4	5	5	4
2	4	5	5	5
3	4	4	5	4
4	4	4	5	4
5	3	5	5	4

Нәтижелерін өндеу жүргіздік.

Рангтер қосындысы:

$$Q_1 = 4+4+4+4+3=19$$

$$Q_2 = 5+5+4+4+5=23$$

$$Q_3 = 5+5+5+5+5=25$$

$$Q_4 = 4+5+4+4+4=21$$

$Q_{жс}$ табу үшін жоғарыдағы барлық Q – ды қосамыз.

$$Q_{жс} = Q_1 + Q_2 + Q_3 + Q_4$$

$$Q_{жс} = 19+23+25+21=88$$

21 – ші формула бойынша:

$$g_1 = \frac{19}{88} = 0,21; \quad g_2 = \frac{23}{88} = 0,26; \quad g_3 = \frac{25}{88} = 0,28; \quad g_4 = \frac{21}{88} = 0,24$$

$g_{жс}$ = табу үшін жоғарыдағы барлық g – ды қосамыз.

$$g_{жс} = g_1 + g_2 + g_3 + g_4$$

$$g_{жс} = 0,21 + 0,26 + 0,28 + 0,24 = 0,99 \approx 1$$

Алынған мәліметтер бойынша сарапшылардың пікірлеріне сәйкес жоғарғы сұрыпты ұн өнімінің иісі және дәмі сапа көрсеткіштері алдыңғы қатарда болып отыр.

Жоғарғы сұрыпты ұн өнімі сапа көрсеткіштері бойынша сарапшылардың пікірлерінің келісу дәрежесін анықтау үшін орташа арифметикалықтан ауытқу анықталды (2-кесте).

Кесте 2

Орташа арифметикалықтан ауытқуды анықтау

Сараптау объектісі №	Сарапшылардың бағалауы					Рангтер қосындысы	Орташа арифметикалықтан ауытқу	Орташа арифметикалықтан ауытқудың квадраты
	1	2	3	4	5			
1	4	4	4	4	3	19	3	9
2	5	5	4	4	5	23	1	1
3	5	5	5	5	5	25	3	9
4	4	5	4	4	4	21	1	1

Рангтердің орташа арифметикалығы: $(19+23+25+21)/4 = 22$.

Рангтердің орташа арифметикалықтан ауытқуы рангтер қосындысы мен орташа арифметикалық рангтер арасындағы айырмашылықты табамыз: $K_1 = 22 - 19 = 3$.

Орташа арифметикалық рангтердің ауытқу квадраты орташа арифметикалық рангтерді квадратын табу жолымен анықталды: $K_1^2 = 3^2 = 9$.

Алдыңғы есептеулерді пайдалана отырып, ауытқу квадраттарының қосындысын анықтаймыз:

$$S = 9 + 1 + 9 + 1 = 20$$

Конкордация коэффициенті:

$$W = \frac{12 \cdot 20}{25(64 - 4)} = 0,16$$

Ұн өнімі сапа көрсеткіштері бойынша сарапшылардың пікірлерінің келісу дәрежесі төмен деңгейде.

Өндірістік тиімділігі өсуінің ең маңызды факторлардың бірі ұсынылатын өнімдер немесе қызмет көрсету сапасын жақсарту болып табылады. Өнімнің сапасын арттыру қазіргі отандық және шетелдік нарықтарда оның бәсекеге қабілеттілігі үшін шешуші шарты ретінде қарастырылады. Өнімнің бәсекеге қабілеттілігі көп жағдайда елдің беделін айқындайды және оның ұлттық байлықты ұлғайту шешуші фактор болып табылады.

«Bayazit Group» ЖШС кәсіпорындағы ұнның сапасын зерттеу нәтижелерінің қорытындысы бойынша өте жоғары деңгейде. Қорытындылай келе, қоғамның және экономиканың қарқынды даму жолына өтуін жеделдетудің басты негізінің бірі болып өнім сапасын жетілдіру болып табылады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Нилова Л.П., Товароведение и экспертиза зерномучных товаров: учебник для вузов / М:Инфра-М: 2016. - 448с.
2. Липатова Л.П., Технология продукции общественного питания / учебник для вузов: - М.: Форум, НИЦ Инфа-М: 2016. - 376 с
3. Аскарров Е.С. Квалиметрия негіздері: Оқу құралы - Алматы: Экономика, 2013. – 208б.

Чебыкин И.М., студент группы ЭМОП-2017

Научный руководитель – магистр Криво К.А.

Темиртауский высший политехнический колледж, г.Темиртау, Республика Казахстан

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ АБРАЗИВНОГО ИЗНОСА РАБОЧЕЙ ПОВЕРХНОСТИ ПЛАСТИН ПРЕСС-ФОРМ ДЛЯ ИЗГОТОВЛЕНИЯ ШТУЧНЫХ ИЗДЕЛИЙ

Проблема повышения срока службы быстроизнашиваемых деталей пресс-форм, эксплуатирующихся в тяжелых условиях абразивного изнашивания, является весьма актуальной для огнеупорной промышленности.

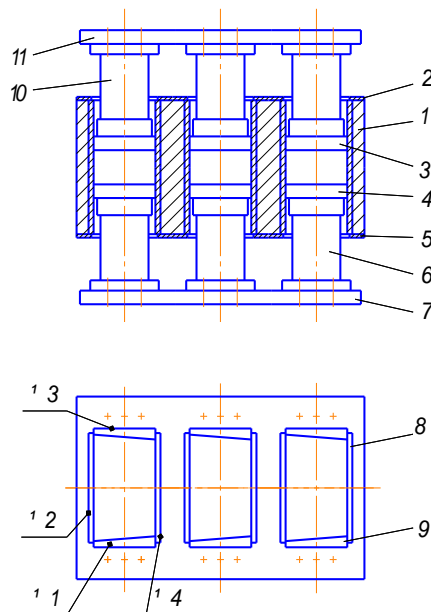
По условиям эксплуатации облицовочные пластины пресс-форм резко отличаются от деталей рабочих органов всех других машин огнеупорного производства. Специфика этих условий определяется малыми величинами допустимого износа, жесткими требованиями, предъявляемыми к чистоте поверхности, контактирующей с пресспорошком, высокой абразивностью пресспорошков и крайне неблагоприятным характером изнашивающего воздействия [1].

Объектом исследования является рабочая поверхность облицовочных пластин пресс-форм.

Пресс-форма для огнеупоров состоит из корпуса (рисунок 1), облицовочных пластин, нижнего и верхнего пуансонов и деталей для крепления корпуса и пуансонов к прессу.

Готовая масса по системе ленточных конвейеров поступает в бункер пресса, откуда весовыми дозаторами, через шиберную заслонку, загружается в пресс-форму и уплотняется верхним пуансоном. Верхний пуансон поднимается, корпус пресс-формы опускается вдоль пуансонов и спрессованное изделие при помощи автоматических захватов снимается с пресса и укладывается на поддон.

При прессовании изделия происходит неравномерный износ пластин, т.е. верхняя часть матрицы, меньше изношенная, является препятствием для извлечения изделия, что является ограничителем ресурса работы пресс-форм [2].

1 – корпус; 2 – верхняя прижимная пластина; 3 – верхний пуансон; 4 – нижний пуансон; 5 – нижняя прижимная пластина; 6 – нижний пуансонодержатель; 7 – плита

нижняя; 8, 9 – боковая и торцовая облицовочные пластины; 10 – верхний пуансонодержатель; 11 – плита верхняя

Рисунок 1 - Пресс-форма

Опытно-промышленные партии пластин испытывали в производственных условиях смоломagneзитового участка цеха ЦОИ-2 АО «Арселор Миттал Темиртау» при прессовании огнеупорных кварцитовых безобжиговых кирпичей для футеровки сталеразливочных ковшей на гидравлическом прессе LAEIS Bucher.

Для исследования износа пресс-форму разбирали на составляющие пластины, которые нумеровали в следующем порядке: за пластину №1 принята пластина, расположенная с передней стороны пресс-формы, 2-я, 3-я и 4-я соответственно по часовой стрелке (рисунок 1). Абсолютную величину линейного износа пластин по глубине в процессе производственных испытаний производили индикатором часового типа [3] по девяти направлениям по оси абсцисс (I-IX) с интервалом между точками замера 20 мм (рисунок 2) на спроектированной установке (рисунок 3).

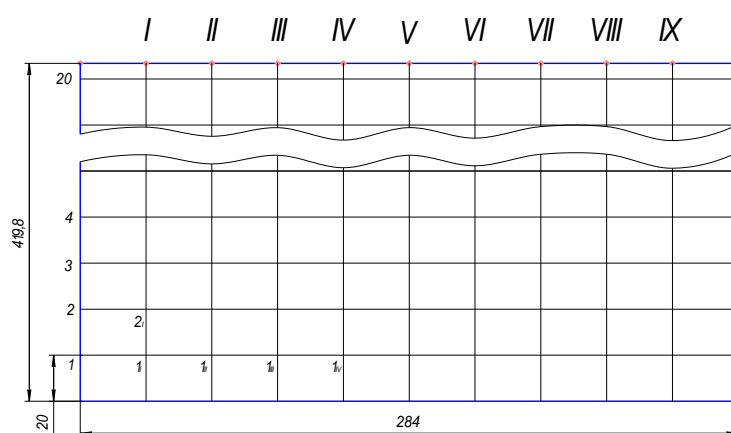

Рисунок 2 - Схема расположения мест измерения величины износа пластин по образующим (линии 1-20) и направляющим I-IX

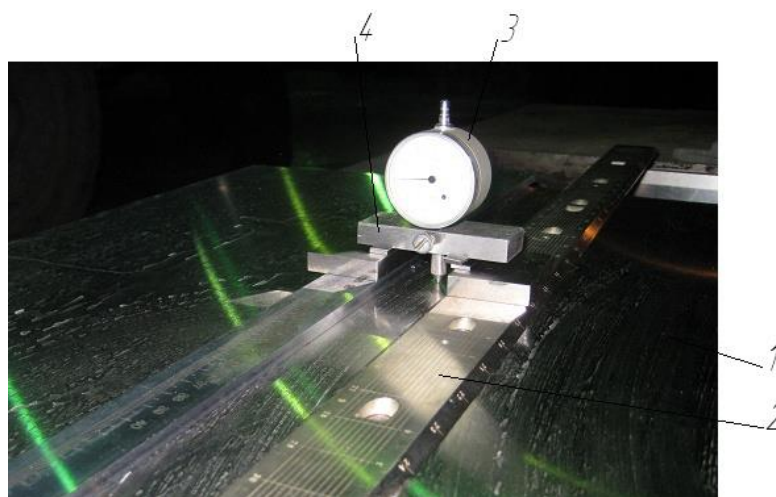

Рисунок 3 - Установка для измерения величины износа облицовочных пластин пресс-форм

Исследуемую пластину 1 размещали в горизонтальной плоскости на контрольной плите (рисунок 3). На пластину устанавливали параллельную направляющую линейку 2, имеющую продольный сквозной паз для размещения в нем измерительного стержня индикатора часового типа 3. На линейку устанавливали каретку 4, на которой был

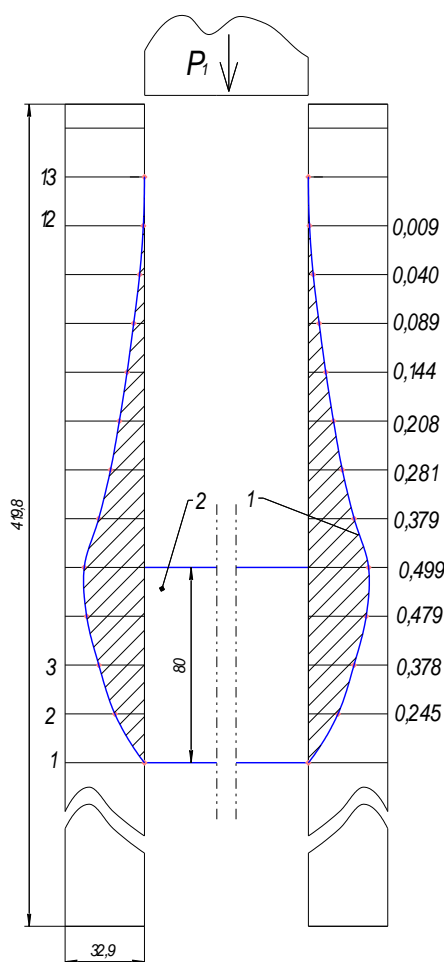
закреплен индикатор часового типа. При перемещении каретки с индикатором производили замеры отклонений Δh от номинальной величины в точках определяемых схемой (рисунок 2).

В журнал заносили следующие данные: координату точки замера, ее отклонение Δh . Для этого поверхность пластин тщательно очищали от абразивных частиц прессуемой массы и протирали. После этого производили замеры пластины по заданным координатам. Кроме того в журнал заносили срок эксплуатации пластины до измерения.

Величину предельного износа пластин оценивают по величине отклонения от плоскостности, представляющего собой линейный износ пластин в микрометрах за время работы пресс-формы (до времени образования характерных дефектов, так называемых трещин расслаивания, которые возникают на боковых гранях прессованных изделий).

Измерения показали, что максимальный износ пластин наблюдается в местах наибольшего перемещения пресспорошка на завершающем этапе прессования, т.е. при наивысшем давлении его на стенки пресс-формы.

На рисунке 4 представлены характер и величина износа облицовочных пластин в процессе эксплуатации пресс-формы до состояния образования дефектов при выпрессовке готового изделия.

1 – профиль износа; 2 - тело прессовки

Рисунок 4 - Профиль изношенных облицовочных пластин

Список использованной литературы:

1. Износостойкость прессформ огнеупорного производства. Попов В.С., Брыков Н.Н., Дмитриченко Н.С. М.: «Металлкргия», 1991.-160 с.

2. Долговечность оборудования огнеупорного производства. Попов В.С., Брыков Н.Н., Дмитриченко Н.С., Приступа П.Г. М.: «Металлургия», 1978.-232 с.

3. Дунин-Барковский И.В. Взаимозаменяемость, стандартизация и технический измерения. Изд. 2-е. перераб.и доп. М.: «Машиностроение», 2003.-352 с.

Шакимов А., 9А-18-1 тобы студенті

Ғылыми жетекші – арнайы пәндер оқытушысы Сатыбалдина А.Е.

Қарағанды көлік – технология колледжі, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

КЕЙС-ТЕХНОЛОГИЯНЫ МОДУЛЬДІК ОҚЫТУДА ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Кейс-технологияны қолдану студенттердің өзіндік қызметін дамытуға мүмкіндік береді, нақты кәсіби жағдайларды шешу үшін теориялық дайындықты практикалық дағдылармен біріктіруге мүмкіндік береді, бұл модульдік оқытудың мәні. Колледж студенттерінің оқу пәндерін оқу мысалында кейс-технологияларды және модульдік оқытуды пайдалана отырып, сабақты өткізу кезеңдері келтірілген.

Түйінді сөздер: кейс-технология әдісі, кәсіби құзыреттілік, ситуациялық тапсырма, пікірталас, ойлау қызметі, танымдық қызығушылықтар, мәселенің баламалы шешімдері, дәлелді қорғау.

Қазіргі уақытта білім беру жүйесінде болып жатқан өзгерістер педагогикалық процесті "технологияландыру" проблемасына шынайы қызығушылық тудырады, бұл өз кезегінде студенттерді қазіргі педагогикалық технологияларды нақты педагогикалық практикаға енгізуге мақсатты даярлау қажеттілігіне әкеледі.

Оқу процесінде студенттердің танымдық және шығармашылық белсенділігін жүзеге асыру үшін білім беру сапасын жақсартуға, оқу уақытын тиімді пайдалануға мүмкіндік беретін заманауи білім беру технологиялары қолданылады.

Мен өз жұмысымда оқу процесінде белсенді қолданатын білім беру педагогикалық технологияларының кең спектрін қолданамын, мысалы:

1 Кейс-технология - бұл модельдеуге негізделген педагогикалық технология жағдай немесе нақты жағдайды пайдалану. Кейс-технологияның мәні студенттердің жасанды түрде құрылған кәсіби ортадағы тәуелсіз іс-әрекетінде жатыр, бұл Кәсіби саладағы шығармашылық қызметке қажетті теориялық дайындық пен практикалық дағдыларды біріктіруге мүмкіндік береді.

Кейс-технологияның мақсаты: студенттер тобының бірлескен күш-жігерімен нақты жағдай кезінде туындайтын жағдайды (кейс) талдау және практикалық шешім әзірлеу.

Кейс-технологияны "Еңбекті қорғау" пәні бойынша практикалық сабақтарда тиімді қолдану. Қазіргі уақытта бұл өте өзекті, өйткені ол нақты білім алуға ғана емес, кәсіби құзыреттілікті, ақыл-ой іс-әрекетінің дағдылары мен дағдыларын қалыптастыруға, жеке қабілеттерін дамытуға бағытталған, олардың арасында оқу қабілетіне ерекше назар аударылады. Кейс-технология шешімдерді әзірлеу, тыңдау, пікірталаста қолдау немесе қарама-қарсы пікірді дәлелдеу бойынша белсенді зерттеу және шығармашылық іс-әрекеттің нәтижесінде алынған қажетті білімді тәуелсіз іздеуді үйретеді, оқу материалын неғұрлым дәлелді етеді, ал оның ассимиляциясы неғұрлым мұқият және берік болады, танымдық қызығушылықтарды қалыптастырады және дамытады, Шығармашылық тұлғаны қалыптастырады. Пікірталастағы келіспеушілік басқалардың және өз пікірін түсінуге және талдауға ықпал етеді[1].

Сабақ бірнеше кезеңнен тұрады:

- 1) студенттерді шағын топтарға бөлу (4-6 адам);
- 2) оларды мәселенің шешімін бағалау жүйесімен, тапсырмалардың орындалу мерзімдерімен таныстыру;
- 3) студенттердің шағын топтардағы жұмысын ұйымдастыру, баяндамашыларды анықтау;

- 4) кейспен жұмыс-жағдаймен танысу, тапсырма материалдарынан алынған ақпаратты бағалау, балама шешімдердің мүмкіндіктерін талқылау, топта шешім табу;
- 5) шағын топтарда шешімдердің тұсаукесерін ұйымдастыру;
- 6) ортақ пікірталасты ұйымдастыру, өз шешімдерін дәлелді қорғау;
- 7) қорытынды салыстыру: топтарда қабылданған шешімдерді салыстыру;
- 8) оқытушының қорытынды сөзі;
- 9) оқытушының студенттерді бағалауы.

Кейс-технологияны қолданатын сабақтар студенттердің жеке өзіндік жұмысы түрінде де өткізіледі, оның барысында олар ұсынған кейс негізінде жағдайға жазбаша талдау жасайды.

Жағдайды талдау келесі ретпен жүзеге асырылады:

- 1) түйіндеме (жағдай мазмұнының қысқаша мазмұны);
- 2) проблема (жағдайдағы проблеманы тұжырымдау);
- 3) проблеманы шешу нұсқалары (проблеманы шешудің ықтимал нұсқаларын олардың артықшылықтары мен кемшіліктерін көрсете отырып тізбелеу);
- 4) ұсынымдар (мәселенің ең оңтайлы шешімін толық баяндау);
- 5) іс-қимыл жоспары (ұсынымдарды табысты орындау үшін іс-қимылдарды дәйектілікпен орындау)[2].

Мысалы, "еңбек жағдайлары мен жарақаттану себептерін талдау" тақырыбын зерделеу кезінде студенттерге ситуациялық тапсырма ұсынылады: "сіз шебер болып жұмыс істейтін жол учаскесінде жұмыстарды орындау кезінде қауіпсіздік талаптарын бұзу салдарынан нақты жазатайым оқиға болды. Жазатайым оқиғаға әкеп соқтырған ықтимал себептердің қайсысын анықтау керек?"

Қарастырылып отырған оқыту әдісін қолданудың тиімділігі бақылау жұмыстарының, ауызша сауалнамалардың, "Еңбекті қорғау" пәні бойынша тест-сауалнамалардың нәтижелерімен расталады. Кейс-технологиялардың көмегімен оқытылатын тақырыптар бойынша материалды игерудің неғұрлым жоғары деңгейі байқалады, ал студенттердің сауалнамасы нақты жағдайларды талдау студенттердің оқу - танымдық қызметін жандандырудың тиімді әдісі болып табылады, оны қолдану студенттердің әлеуметтік тәжірибесін белгілі бір проблемалық жағдайларды қосу және бастан кешіру арқылы байытуға ықпал етеді деген қорытынды жасауға мүмкіндік берді.

2. Модульдік оқыту келесі негізгі идеяға негізделген: студент өзі оқуы керек, ал мұғалім оның оқуын басқарады: ынталандыру, ұйымдастыру, үйлестіру, кеңес беру, бақылау.

Бұл технологияны таңдаудың себебі қазіргі заманғы түлектерге-жол техникіне қойылатын талаптар болды. Бұл өз болашақ мамандығының мәні мен әлеуметтік маңыздылығын түсіну, оған тұрақты қызығушылық таныту сияқты жалпы және кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру; өз қызметін ұйымдастыра білу, кәсіби міндеттерді орындаудың үлгілік әдістері мен тәсілдерін таңдау, олардың тиімділігі мен сапасын бағалау; кәсіби міндеттерді тиімді орындау үшін қажетті ақпаратты іздеуді және пайдалануды жүзеге асыру білігі; кәсіби қызметте ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалана білу; стандартты және стандартты емес жағдайларда шешім қабылдай білу және олар үшін жауапты болу; ұжымда және командада жұмыс істей білу; команда мүшелерінің жұмысы үшін жауапкершілікті өзіне ала білу; автомобиль жолдары мен әуеайлақтар құрылысының техникалық-экономикалық көрсеткіштерін есептеуге қатысу [1].

Студенттерге механикалық берілістер мен редукторлардың негізгі параметрлерін, олардың жол техникасында қолданылуын анықтау, әртүрлі жол жағдайларында автомобильдің қозғалыс режиміне байланысты момент пен жылдамдықты өзгерту үшін жоғарылататын және төмендететін берілістерді таңдауды үйрену қажет болатын тапсырманы орындауға шақырылады.

Тапсырманы орындау үшін беріліс моменттерімен және нақты редукторлармен жұмыс істеу, беріліс коэффициентін, орталықаралық қашықтықты, модульді және беріліс қадамын анықтау, яғни есептеулерді орындау ғана емес, сонымен қатар редуктор мен редукторды дұрыс бейнелеу, сонымен қатар "жол машиналарын, автомобильдер мен тракторларды пайдалану" пәнінде қолдану аясын табу қажет. Студенттер сабақта шағын топтарда жұмыс істейді. Әрқайсысында өз тобының жұмысын ұйымдастыратын және бақылайтын көшбасшы бар.

Өткізілген сабақты талдау студенттердің осы тақырыпты тереңірек меңгергенін көрсетті, бұл кейіннен оларға "автомобиль трансмиссиясы" тақырыбын зерделеуге көмектесті. Бұған студенттердің "жол машиналары, автомобильдер мен тракторларды пайдалану" пәні бойынша емтиханда осы тақырыптар бойынша көрсеткен білімдері мен біліктері дәлел бола алады. Модульдік оқытуды қолдану арқылы өткізілген сабақтың мақсатына қол жеткізілді деп санаймын.

Заманауи педагогикалық технологияларды қолдану білім беру процесін дараландыруға, оқыту мен тәрбиені күшейтуге, болашақ маманның жеке басын қалыптастыруға және өзін-өзі танытуға ықпал ететін білім беруді дамытудың ең перспективалы бағыттарының бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Вигман С.Л. Педагогика в вопросах и ответах : учеб. пособие. М.: Проспект, 2005. 208 с.
2. Захарова Н.И. Внедрение информационных технологий в учебный процесс // Начальная школа. 2008. № 1. С. 31-34.

Шевченко В.И., студентка группы ТПП-18-2

Научный руководитель – магистр, преподаватель Сағынтай А.Е.

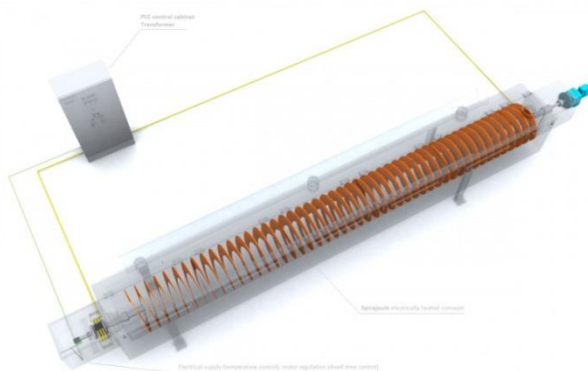
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ В СФЕРЕ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Изготовление пищевых продуктов стремительно развивается, предоставляя свободу для деятельности пищевых технологов и инженеров. В данной статье я расскажу о совершенно новых технологиях в сфере моей профессии и будущей работы.

Spirajoule.

Разработка Spirajoule — это метод сократить, либо целиком ликвидировать бактериальную нагрузку на порошки, а также прочие сыпучие вещества. Главным рабочим компонентом данного технологического процесса считается шнек особой системы с гальваническим обогревом, что подходит с целью передвижения подобных товаров, равно как травки, орешки, крупа также прочие сыпучие использованные материалы. В период транспортировки предметы подвергаются влиянию чрезмерно разогретого пара, что гарантирует необходимую температуру, а также в это же время восстанавливает содержание влаги.

Данная методика прогревает продукты питания успешнее, нежели использовавшиеся прежде решения. Аарон Норрис, глава Norris Thermal Technologies говорит следующее: «Мы используем нагреваемый шнек, чтобы направлять энергию непосредственно в продукт и в окружающий его воздух, а затем уже в пар, что позволяет довести его до перегретого состояния и получить оптимальную влажность»[1].

Степень влаги, продолжительность обработки также температура системы могут гибко перестраиваться, что предоставляет вероятность сформировать подходящие требования с целью обширного диапазона продуктов. Итог способен колебаться с пятикратной пастеризации вплоть до промышленной стерилизации. Так Как влияние пара совершается в период передвижения продукта, исключается его конденсация, по этой причине SpiraJoule способен применяться в том числе и для липких, комкующихся порошков.

Электроэнергия переходит с источника питания специальными элементами системы, размещенными со двух краев шнека. При прохождении электрического тока посредством передатчика (винта) производится теплота, что считается следствием нагрева согласно Джоулю. На сегодняшний день эта одна из самых дорогих печей для термообработки пищевых продуктов.

Микроволновая термическая стерилизация.

Методика микроволновой тепловой стерилизации (MATS) может гарантировать высокую устойчивость, а также безопасность при сохранении целого ряда товаров, в том числе цельного мяса и морепродуктов.

Методика микроволновой тепловой стерилизации (MATS) может гарантировать высокую устойчивость также безопасность при сохранении целого ряда товаров, в том числе цельное мясо также морепродукты. Вероятно MATS способен превосходить согласно производительности все без исключения применяемые на сегодняшний день технологические процессы. Микроволновая термостерилизация ведется последующим способом: пакет с продуктом погружают в воду и подвергают влиянию микроволн частотой 915 МГц, в следствии чего внутренняя температура подымается приблизительно до 121 °С. Данная теплота производит пар и внутреннее давление. Для того чтобы обертка никак не взорвалась, влага, пребывающая около ее, также пребывает под давлением. С целью обработки согласно технологические процессы MATS продукты питания могут фасоваться в разнообразные пластмассовые упаковки, равно как твердые, так и гибкие. Основное требование: они никак не должны иметь металлических частей[2].

«Используемые нами пакеты очень похожи на пластиковую ретортную упаковку», — говорит Роберта Брюстер, вице-президент по развитию бизнеса 915Labs. — «Единственное требование здесь такое же, как и при использовании обычной микроволновки — не должно быть никаких компонентов из металла. Также мы предоставляем возможность нашим клиентам разрабатывать свои собственные варианты упаковки».

Энергия излучения в вакууме.

Радиоволны употребляются и в иной передовой технологии: это т. энергия испускания в вакууме (REV). Ее действие заключается в вытеснении влаги из пищи под влиянием микроволн в условиях вакуума. При всем при этом направление влаги происходит равномерно и может существовать откалибровано для каждого применения.

Радиоволны сушат продукт правильно по всей толщине, а не только снаружи, в то время как вакуум сокращает температуру кипения влаги, позволяя быстрее вытеснить ее. Около 70% клиентов данной технологии используют ее для обработки молочных продуктов, снежков и продуктов длительного хранения, а оставшиеся 30% — для фруктов и овощей[3].

Обработка под высоким давлением.

Разработка обработки под высоким давлением (НРР) разрешает уничтожить микроорганизмы внутри запечатанной упаковки без какого-либо нагрева, кардинально повышая срок годности продовольственных продуктов и сохранить их свежими. Как полагается из названия, НРР может применяться особенно при создании высочайшего давления. Для обработки пища запечатывается в водонепроницаемую эластичную упаковку и погружается в емкость с водой, которая доводится до давления в 87 000 фунтов на квадратный дюйм либо еще более высокого. Это буквально сдавливает клеточки микробов — но, поскольку давление прикладывается со всех сторон, продукт не деформируется, не разрывается. Следовательно данная разработка сможет приспособляться ради колбасных изделий или нарезанных мясных деликатесов. НРР возможно применяться исключительно периодически, что дает ей превосходство перед технологиями, сопровождающимися постоянной тепловой обработкой. Кроме, она предоставляет облегченные условия для масштабирования: углубление емкости НРР-системы может существовать уже без расширения ее площади. В то же время при ее применении необходимо умудриться довести воду до достаточного максимального давления после меньше время, что требует прибавления большого количества насосов. Комплекс через JBT Avure располагает модульную систему, которая разрешает окончательным пользователям при потребности прибавлять добавочные насосы.

Список использованной литературы:

1. Разработка Spirajoule - <https://foodbay.com/wiki/novosti-industrii/2019/11/19/5-revolucionnyh-tehnologiy-v-sfere-proizvodstva-produktov-pitaniya-i-napitkov/>
2. Обработка под высоким давлением - <https://viafuture.ru/katalog-idej/innovatsii-v-pishhevoj-promyshlennosti>
3. Пищевые инновации - http://pb-conf.kemsu.ru/files/sbornik2020_1.pdf

Юрчык П., студент группы Т9-19-1

Научный руководитель – преподаватель спецдисциплин Эбдыкенова Б.Е.
КГУ «Карагандинский колледж технологии и сервиса», г.Караганда, Республика
Казахстан

БИЗНЕС ПРОЕКТ «СКЕЙТМАСТЕРСКАЯ BOARDPLACE»

Бизнес проект «скейтмастерская boardplace» подразумевает собой бизнес план по созданию и продвижению продукции спортивного инвентаря для скейтбордистов, лонгбордистов, детей и молодежи.

Он включает в себя разработку бизнес плана, нахождение инвестиций, продвижение таргета, аренду мастерской, поиск поставщиков и налажение поставок, разработка технологии производства, и проверки качества, вопрос доставки, план развития. Развитие спортивной культуры у молодого поколения, развитие культуры скейтбординга и лонгбординга в Казахстане является целью данного проекта.

Целевая аудитория считаются дети до 14 лет, молодежь, увлекающаяся культурой и спортом до 18 лет, средний возраст увлекающийся спортом до 30 лет.

Способы рекламы: Instagram, паблики в соцсетях, личный влог, живая реклама.

Охват: Казахстан, в дальнейшем СНГ.

Технология производства: 7 слоев шпона склеивается столярным клеем в специальной прессформе под большим давлением, после высыхания вырезается и ровняется форма, наносится краска, принт и лак. Прикручиваются подвески колеса.

Преимущества перед конкурентами: цена, скорость доставки, принт и форма под заказ.

А также есть и минусы. Это сезонность спроса.

Скейтборд - самый классический вид среди скейтбордов (как это не парадоксально) или трюковой скейт. Под ним подразумевают все доски, на которых можно выполнять разные трюки, вращения, кататься в радиусах, на плоскости или в стрит-фигурах. Чаще всего сюда относят те доски, которые имеют конкейв. Конкейв - это вогнутые части спереди и сзади деки (на носу и на тейле). Они позволяют лучше чувствовать доску.

Скейтборд с конкейвом считается трюковым. И сам “скейтбординг” считается именно трюковым катанием. (Но многие уверенные райдеры могут выполнять трюки и на деках без конкейва, но это скорее показатель уровня мастерства, так как научиться трюкам на такой доске с нуля очень трудно.)

Формы досок в трюковой скейтбординг входят очень разнообразные, но главным их отличием все равно остается наличие конкейва. Также, существует трюковой лонгборд, но о нем мы поговорим позже.

Лонгборд - вид досок для катания на больших скоростях по горным серпантинам или по трассам. Изначально этот вид катания развился еще раньше чем классический скейтбординг, в 40-х - 50-х годах в Калифорнии. Многие серферы в периоды отсутствия волн переходили на асфальт. Сейчас у этого вида появилась вторая жизнь.

Доски для лонгборда отличаются большей длиной и шириной, чтобы на нем спокойно можно было поместить обе ноги, присесть и наклоняться, маневрируя на поворотах. Вопреки популярному заблуждению, лонгборд это не городская дека, он слишком громоздкий и его преимущество именно в возможности набрать высокую скорость при крутом съезде.

Данный проект позволит расширить культуру казахстанской молодежи, расширить спортивную культуру, культуру публичных городских выступлений, украсить улицы города талантливыми людьми.

Список использованной литературы:

1. <https://crossarea.ru/street-culture/skateboarding/history-of-skateboarding/>
2. <https://dlia-sporta.ru/glavnaia/inventar/skejtboard/>
3. <https://proskate.ru/blog/post/raznoobrazie-vidov-i-form-skejtborda>

1. СЕКЦИЯ. ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ЖӘНЕ СПОРТ МЕНЕДЖМЕНТИ

СЕКЦИЯ 4. ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И СПОРТИВНЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ

Айтжанов С.М., студент группы МО-19-2

Научный руководитель – к.п.н. доцент Баймагамбетов Ю.Т.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

КИБЕРСПОРТ КАК НОВЫЙ ВИД СПОРТА В МИРЕ И КАЗАХСТАНЕ

Достижения науки последнего двадцатилетия позволили обеспечить компьютерами почти каждую семью. Данная статистика относится к развитым и постсоциалистическим странам, потому что многие регионы земли не имеют даже электричество.

С появлением компьютеров как инструмента выполнения работы появились и компьютерные игры направленные на развлечение людей. Сначала почти все игры были одиночными, очень слабый интернет не мог позволить появлению многопользовательских игр. Я не буду сильно акцентировать внимание на историю киберспорта, а лишь обращаться к ней в некоторых вопросах. Развитие киберспорта в нынешнем русле можно описать в организационном, юридическом и видовом фактором. Хотел бы начать с типизации видов киберспорта.

Первый вид, который я выделил – одиночные соревновательные игры (single competitive games). В таких видах спорта важное место занимают личные качества и способности игрока. Стоит указать, что классические шахматы относятся к такому виду игр. Учитывая, что данная дисциплина есть и в спорте. Однако, появление огромного количество интернет турниров, когда люди могли играть в профессиональные шахматы на расстоянии, одно время не воспринимались всерьёз. Самое интересное, что на данный момент, человек может получить известность в интернет турнирах и получить разряд в шахматах. На данный момент, Казахстан влит в мировую федерацию шахмат и другие организации, и есть огромное количество интернет сервисов и организации.

Но шахматы и до киберспорта был спортивной дисциплиной. А вот такая игра как Heartstone от компании Blizzard, на данный момент является лидером в одиночных киберспортивных турнирах. Турниры проводятся по несколько раз в сезон (1 год) от самих разработчиков и делятся на 2 вида. На турнир на вылет и Лигу с последующим вылетом. На данный момент чемпион мира по данной игре - Каспер Нотто (Hunterace). Призовые фонды 500 тыс. \$ и 1 млн. \$ соответственно. Призовые фонды состоят из пожертвования - разработчиков. На данный момент в Казахстане слабо развит киберспорт по данной дисциплине. Потому что многих не привлекает игра в одиночку.

Следующий вид киберспорта - competitive 5x5. Самыми популярными дисциплинами являются - Dota 2 (Defence of the Ancient 2), CS:GO (Counter Strike Global Offensive). В данных дисциплинах обтекают огромные деньги. И по сравнению с Heartstone-ом, в Казахстане не всё так плохо в данных видах спорта. Начнём снова про турниры. В CS:GO каждый сезон проводятся major. Призовой фонд составляет 1 млн. \$. Все средства собраны из средств разработчиков. Так, например, в российской организации Gambit Esports было 3 наших соотечественников, и они стали победителями данного турнира. И в CS:GO и в Dota 2, в основном делятся не на страны, а на регионы, есть так же и интернациональные команды. Так наша страна входит в киберспортивный регион CIS (СНГ). Одной из самых известных организации являются Natus Vincere - украинская киберспортивная команда с многолетней историей и победами. Так в CS:GO есть регионы: Китай, ЮВА, Сев. Америка, Юж. Америка, Европа и СНГ. Развитие данного спорта скорее всего продолжится с учётом популярности жанра шутер и киберспортивной организации.

В данной дисциплине проводят сезонные меиджоры, как и CS:GO. Однако, самый важный турнир - это The International. Самое интересное, что призовые собирают сами игроки жертвуя деньги в обмен на проведение турнира и получения вещей в самой игре. Победителями становились в разные годы - разные регионы. В Dota 2 как и в CS:GO региональное деление. Последние два турнира выиграла команда OG в общей сумме они выиграла только за 2 турнира 26 797 796 \$. География турнира поражает, The International проводился в Сиэтле, Ванкувере, Шанхае и в 2020 будет проведён в Стокгольме.

В качестве вывода можно утверждать, что развитие киберспорта идёт вперёд, он не стоит на месте, один из самых быстрорастущих видов спорта, во многих странах он уже признан официальным видом спорта. Например, в России, Китае и многих др. странах. Данные виды спорта улучшают коммуникативные способности людей, в них ценится реакция и умение решать задачи "здесь и сейчас."

Список использованной литературы.

- 1.https://ru.wikipedia.org/wiki/The_International
- 2.<https://playhearthstone.com/ru-ru/>
- 3.<https://3dnews.ru/993034>
- 4.https://ru.wikipedia.org/wiki/Gambit_Gaming
- 5.<https://lichess.org/>
- 6.<https://playhearthstone.com/ru-ru/esports/tournament/hct-world-championship-2019/>

Аужанова Д.Е., студентка группы МО-19-2
Научный руководитель –ст. преподаватель Исаков Ж.К.
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

ПОЛЬЗА СТРЕТЧИНГА ДЛЯ ЗДОРОВЬЯ ЧЕЛОВЕКА

В данной работе я рассмотрела и узнала, чем же полезна растяжка для организма человека. Мне действительно было интересно понять и изучить данную тему.

Актуальность темы заключается в том, что в современном мире люди все чаще и чаще стали уделять время себе, а именно ,заниматься спортом, что не может не радовать. Поэтому важно понять, как спорт влияет на наш организм ,какую несет пользу. Я подробно описала пользу стретчинга для здоровья человека.

Целью моей работы является раскрыть выбранную мной тему, дать полную характеристику пользе стретчинга.

Что же такое стретчинг? Стретчинг в переводе с английского языка означает «растягиваться», «тянуться», из этого уже можно понять смысл данного термина. Стретчинг-это форма физического упражнения, при котором определенная мышца или сухожилие намеренно сгибаются или растягиваются, чтобы улучшить эластичность мышц и достичь комфортного мышечного тонуса. Результатом является ощущение повышенного мышечного контроля, гибкости. Растяжка также используется терапевтически для облегчения судорог и улучшения функций в повседневной деятельности за счет увеличения диапазона движений. Стретчинг помогает достаточно быстро вернуть форму после долгих перерывов между тренировками. Растяжка мышц ног является одним из основных элементов этой дисциплины. Можно сказать, что стретчингом занимались все люди, которые хотя бы раз пытались сесть на шпагат.

История возникновения растяжки. Предположительно нельзя сказать, когда именно данная дисциплина возникла и кто ее создатель. Но известно то, что стретчинг появился, вытекая из медицины. С древних времен медицина установила связь между состоянием суставов, мышц, кожи и здоровьем людей.

Еще в Древнем Риме спортсмены выполняли упражнения из растяжки. Также ими пользовались и в других цивилизациях.

Данная дисциплина в качестве отдельного спортивного направления стала известна и популярна из-за применения упражнений спортсменами. Впервые стретчинг был продемонстрирован в Швеции в далеких 50-х годах в качестве системы упражнений.

Позднее, спустя двадцать лет, растяжка стала более популярной дисциплиной. Уже в 80-х годах все спортсмены стали использовать упражнения из стретчинга.

Существует несколько видов стретчинга.

Традиционный. Данный вид используется в конце тренировок для того, чтобы снять напряжения с мышц. Также, традиционный стретчинг применяется как самостоятельный вид фитнеса. На 30-60 секунд человек находится в определенной позе, растягивается, потом возвращает тело в исходное положение.

Динамический. Необходимо совершить несколько медленных повторений пружинящих движений и затем принять статическое положение в конечной точке.

Баллистический. Используются маховые динамичные движения, при которых растягиваются мышцы. И также, можно сгибать туловище, используя большую амплитуду.

PNF-стретчинг (проприоцептивный нервно-мышечный). Это лечебное растягивание мышц. Применяется для восстановления подвижности суставов после травм или хирургического вмешательства. В течение 6 секунд мышцу необходимо напрячь, затем привести в положение статичного растяжения на 10-30 секунд.

Активно-изолированный. Суть этого метода – в напряжении и растягивании мышцы, противоположной той, которую нужно растянуть. Каждое упражнение повторяется 8-12 раз. Позволяет укрепить слабые мышцы или восстановить их после травмы.

С партнёром. Вариант статического растягивания, предусматривающий помощь другого человека. Полезен для растяжения тугих мышц, проработать которые самостоятельно проблематично.

Аэростретчинг. Это растяжка мышц на полотнах-гамаках в воздушном пространстве. Благодаря его использованию, удаётся существенно сократить нагрузку на суставы, расслабить позвоночник, задействовать большее количество групп мышц.

В чем же заключается польза растяжки? В первую очередь, стретчинг помогает держать тело в тонусе. Стретчинг способен оказывать стимулирующее влияние на циркуляцию лимфы и крови в организме; упражнения стретчинга, которые входят в итоговую часть тренировочного занятия, позволяют мышцам восстановиться благодаря возврату от сокращенного состояния к исходной длине (в состоянии покоя); упражнения стретчинга помогают мышцам расслабиться. С их помощью можно снизить различные боли, причиной которых стало нервное напряжение или стресс; стретчинг способен замедлить ряд процессов, связанных со старением.

Кроме того, при регулярных тренировках, направленных на растяжение мышц, они (мышцы) сохраняют свою эластичность, качественно снабжаются питательными веществами и кровью; занятия стретчингом помогают улучшить осанку за счет улучшения состояния мышечного аппарата, этот вид нагрузок эффективен при борьбе с солевыми отложениями, служит прекрасным средством профилактики развития остеопороза и гипокинезии (вследствие преждевременной декальцинации и старения костей).

Влияние на фигуру. Стретчинг – хороший помощник в борьбе с целлюлитом. Увеличение лимфооттока снизит риск возникновения этого недуга и сгладит существующие неровности. Нагрузка, как уже говорилось ранее, аэробная, а это значит, что она активно воздействует на жировые отложения. Благодаря направленному воздействию на проблемные зоны можно добиться похудения именно в нужных местах.

Несколько занятий стретчингом в неделю помогут: подтянуть кожу, сделать её упругой и эластичной; придать мышечному рельефу нужную форму; придать движениям грациозности и легкости; уменьшить объемы или сохранить имеющиеся размеры.

В заключении могу сказать, что стретчинг – один из немногих видов спортивной деятельности, где можно расслабиться и отдохнуть от суеты. Медленные плавные упражнения, подобные комплексам йоги, позволяют «выключить» мозг, отпустить негативные эмоции и наполниться внутренней энергией.

Стретчингом можно заниматься в любом возрасте и на любом уровне подготовки. Главное – постепенность.

Список использованной литературы:

1. Орешкин Ю.А. К здоровью через физкультуру. - М., 1998.
2. Богданов Г.П. Школьникам - здоровый образ жизни. - М., 1999.
3. Жалей А.А. Физкультурно-оздоровительная работа в режиме продленного дня.- М., 1994.
4. Назаренко Л.Д. Оздоровительные основы физических упражнений. - М., 2002.
5. Дубровский В.И. Движение для здоровья. - М.:Знание, 1997.

Досжан Б., студент группы ОПЭК -20-2с

Научный руководитель – д.п.н., профессор Муликова С.А.

Карагандинский университет Казпотребсоюзы, г.Караганда, Республика Казахстан.

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ КОННОГО ТУРИЗМА В КАЗАХСТАНЕ

Первый Президент Республики Казахстан в статье «Семь граней великой степи» отмечал, что «...Великая степь подарила миру коневодство и всадническую культуру». Елбасы также пишет, что «Одомашнивание лошади дало нашим предкам немислимое на тот период превосходство, а в планетарном масштабе произвело крупнейшую революцию в хозяйстве и военном деле... Всадническая культура породила и оптимальное облачение для всадника-воина. Стремясь улучшить управление лошастью во время езды, степняки изобрели высокое седло и стремена. Новшества позволили всаднику уверенно сидеть на коне и даже при быстром движении эффективнее использовать свое оружие – лук, копье, саблю» [1].

Кони – сопровождали казахов с далекого исторического прошлого. Именно эти благородные животные помогли казахскому народу во все времена выживать, воевать, питаться. Как утверждают эксперты в сфере туристического бизнеса лошади, в современном же Казахстане, могут стать новым витком в развитии туризма.

«Всадническая культура может стать одной из визитных карточек Казахстана. Это то, что привлекает таких туристов как я. Сегодня в мире большой спрос на активный туризм и это большая ниша на туристическом рынке. Казахстан, как и другие центральноазиатские страны может использовать такие тренды и свободные пространства земли», говорит научный сотрудник университета Вашингтона в Сент-Луисе Дуглас Ларсон [2].

Конный туризм в Казахстане может включать верховые поездки, прогулки в упряжках и другие виды отдыха и спорта. Удовольствие человек получает от знакомства с природой, положительный опыт от общения с лошастью, этим гордым животным. Для прогулок можно выбирать наиболее живописные маршруты в горных и степных регионах с необычным сочетанием природных ландшафтов: конный переход между озерами Кольсай, конные прогулки в Бурабае, конные прогулки и туры в Заилийском Алатау, в Кунгей Алатау, по Джунгарскому Алатау [3].

С целью выявления конкурентоспособности новых направлений в республике различными туристическими компаниями организуются и апробируются первые конные туры.

Развитие конного туризма как активного отдыха, по мнению главы государства Касым-Жомарт Токаева, требует особого внимания со стороны малого и среднего бизнеса.

В своем обращении Президент подчеркнул необходимость развития эко и этно туризма в регионах. Стоит отметить, что конный туризм как раз-таки попадает под категорию эко и этно туризма. Развивая конный туризм в стране, Казахстан сможет решить сразу несколько задач: формирование привлекательного турпродукта, увеличение потенциала experience based туризма, и соответственно создание новых рабочих мест.

Во всем мире конный туризм считается не дешевым видом активного отдыха. Например, в Исландии 2 часа прогулки на коне стоит 18000 крон (около \$150, примерно 58 тысяч тенге). В свою очередь, Казахстан имеет все шансы занять конкурентноспособную позицию, так как этот вид туризма близок кочевому духу нашего народа. С другой стороны, во всем мире путешествие верхом на коне позиционируется как аристократический вид развлечения. Более того, этот активный вид туризма набирает популярность, так как он включает в себя экологические, и в то же время культурно-познавательные элементы путешествия. Ведь именно во время конного похода можно поближе познакомиться с традициями кочевого народа, этнографией, а также гастрономией устроив посиделки у костра, под кюй домбры [4].

Но Казахстан, страна Великой Степи, на сегодня пока не имеет практически ни опыта, ни предложения в части организации конного туризма. В этом плане необходимо проводить большую концептуальную и организационную работу. Тем более, что в мировой практике имеются результативные проекты, которые можно использовать в качестве образца.

Например, в Аргентине, концепция «Гаучо» (пастух). Жизнь и природные условия заставили первых переселенцев из Испании стать пастухами, от части кочевниками. Работа тяжелая, крестьянская, не «престижная». Однако, благодаря внутренней политики сейчас Гаучо стиль, образующий элемент странового маркетинга Аргентины, кругом магазины в стиле «гаучо», сувениры а-ля гаучо, этно туризм «бенвинидо ту гаучо». За пару десятков лет государство смогло создать привлекательный имидж пастуха - гаучо, сделать его героем страны, развить промыслы и производство в этом сегменте! Туристы со всего мира приезжают познакомиться с этими людьми их устоями и жизненным опытом [5].

Казахстанскими любителями конного туризма предлагаются бизнес модели организации этого направления:

- развитие этого направления при животноводческих комплексах, в качестве дополнительной бизнес активности фермеров — агротуризм;
- объединение усилий охотничьих хозяйств и туристических компаний по вовлечению гостевых хижин и егерского персонала в конный туризм;
- развитие конных отрядов при ГНПП, по закону Национальные Парки имеют право иметь собственных лошадей и оказывать по преискуранту услуги гражданам.

Каковы перспективы развития конного туризма в Казахстане: это разработка стандартов сервиса, вступление Казахстана в федерации конного туризма, отработанной сетки маршрутов для длительных походов верхом, создание специальная инфраструктура для проведения многодневных конных туров.

Список использованной литературы:

1. Статья Главы государства «Семь граней Великой степи». – URL:<https://www.akorda.kz/ru/events/statya-glavy-gosudarstva-sem-granei-velikoi-stepi>
2. Началась конная экспедиция «Киелі Қазақстан». – URL: <https://qazaqgeography.kz/ru/expeditions/nachalas-konnaya-ekspeditsiya-kiyel-azastan>
3. По пути кочевника: Конные маршруты Казахстана/ - URL: <https://kazakhstan.travel/publications/ru/48>
4. Возвращаясь к корням: как в Казахстане будут развивать конный туризм. - URL: <https://www.zakon.kz/4985511-vozvrashchayas-k-kornyam-kak-v.html>

5. Конный туризм в Казахстане. Джунгария. - URL: <https://club.outdoorcenter.kz/index.php?/topic/354-konnyy-turizm-v-kazahstane-dzhungariya/>

Бондаренко К.В., студентка группы УА-19-2
Научный руководитель - старший преподаватель Искаков Ж.К.
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

ЭКСТРЕМАЛЬНЫЕ ВИДЫ СПОРТА

Занятие спортом является неотъемлемой частью жизни каждого человека. Ведь каждый из нас для поддержания своей физической и умственной формы, должен упражняться.

В своей статье я бы хотела представить разнообразие экстремальных видов спорта. Я считаю, это тема имеет актуальность в наше время. Во-первых среди современного поколения наблюдается тенденция недостаточного движения, и в целом занятия спортом. Особенно это проявилось на карантине, из-за сложившейся ситуации в мире, а также дистанционного обучения и работы. Многие школьники и студенты проводят за компьютером половину дня за компьютером в сидячем положении. Это отрицательно влияет на весь организм человека и его здоровье. Занятие спортом и подвижный образ жизни может компенсировать возникшие проблемы. Во-вторых, на данный момент большинство людей находятся в депрессивном состоянии и стрессовых ситуациях, которые приводят к различным видам заболевания. Занятие экстремальным спортом может вывести человека из такого состояния. Выброс адреналина и дофамина при занятии любимого экстремального вида спорта, повышает тонус мышц, увеличивает глюкозу в крови, происходит мобилизация и улучшение умственной деятельности, всплеск эйфории. Осуществляется встряска организма, после которой человек готов к рабочей и рутинной деятельности. Экстремальные виды спорта - обычно связанные адреналином, с желанием человека получить экстрим, несмотря на то, что этот вид спорта напрямую связан с риском для жизни. Для одних причина занятием экстремальными видами спорта - это нахождение на грани жизни и смерти; для других - это возможность поддерживать постоянно высокое отношение и ценность к жизни. Любой, кто когда-либо испытывал сильные чувства в экстремальных видах спорта, скорее всего, продолжит эти занятия, потому что после того, как вы ощутите эти чувства счастья и удовлетворения, вы не сможете остановиться. Экстремальный вид спорта требует хорошей подготовки. Не зная своих способностей, люди часто начинают заниматься им и, зачастую, получают травмы.

Как правило, экстремальные виды спорта - это не хобби, а настоящая цель в жизни. Существуют экстремальные виды спорта, такие как: аквабайк, альпинизм, виндсерфинг, вейкбординг, дайвинг, горнолыжный спорт, дельтапланеризм, каякинг, маунтинбординг, рафтинг, парашютизм, серфинг, скалолазание, скейтбординг, сноубординг, паркур, и т.д..

Удивительно, но только в конце двадцатого века экстремальные виды спорта начали развиваться. Обычная доска стала началом чего-то глобального. Виндсерфинг появился благодаря тому, что кто-то прикрепил к самой обычной доске парус и стал скользить по волнам. Затем конструкцию доделали парашютным куполом, теперь на доске можно прыгать из вертолета и уже в свободном падении совершать скольжение и невероятные трюки, именно так зародился скай-серфинг. На этом не остановились и дополнили доску колесиками, так была сделана уличная спортивная культура, названная которой - скейтбординг. Вейкбординг, еще одно преобразование доски, - катание на доске за катером. Но изобретатели не стали останавливаться на теплом периоде времени года, и пошли дальше. Так появился сноуборд - снежная доска, невероятное спортивно-развлекательное изобретение, которое поддержала вся молодежь и быстро подхватила эту идею. Предлагаю рассмотреть подробнее каждый вид экстремального спорта.

Скайсерфинг - различные движения в свободном падении при прыжках с лыжей — новый вид парашютного спорта. Возник недавно и быстро получил развитие. Аэродинамика скайсерфингистов сильно отличается от простого свободного падения. Так как вся работа находится в свободном падении, необходимо, чтобы воздушный оператор запечатлел прыжок, который оценивается после этого видео. Команда состоит из двух человек - скайсерфингиста и оператора. Прыжок занимает около 50 секунд. В оценку входит компетентность и профессионализм лыжника и работы оператора. Для того, чтобы лыжа не мешала в чрезвычайной ситуации, есть механизм для отцепки лыж и обеспечение парашютом. Прыжки с лыжей являются сложным видом спорта, которые могут совершить только очень опытные спортсмены.

Сноубординг - это спуск по склонам на специальной доске-сноуборде. Еще 1929 году австриец Джек Берчетт вырезал фанерную доску и привязал ее к ногам конскими вожжами. Он и является родоначальником сноубординга. Сенсация заключалась в том, что сноуборд был зимней заменой серфинга. В конце 60-х - начале 70-х, все больше и больше людей привлекал серфинг в снегу. В 1971 году Дмитрий Милович представил скейтборд с оттенком принципа катания на лыжах. Доски такой концепции имели сжатое ядро пены в оболочке из стекловолокна, почти как обычный скейтборд. Нос похож на ласточку, что обеспечивает баланс и идеальный спуск по снегу, давая способность "писать дугу". Сноуборд был идентифицирован, как альтернатива лыжам. Главным эффектом на сноуборде всегда является серфинг. В 1986 году произошел рост популярности борда. К середине 1980-х годов технология производства сноубордов значительно улучшилась.

Если ранее я упомянула виды экстремального спорта, которые не имеют схожести, то далее я затрону те виды, которые имеют общие направления — стрит и верт. Верт — это катание в рампе, в том числе воздушные трюки, различные сальто, скользящие по краю перил и так далее. Стрит — это в основном катание на городских барьерах или имитация препятствий в скейт-парке. Обычно спортсмены прыгают на батуте, скользят по забору и все тому подобное. Эти виды больше находятся в андерграунде, чем вышеупомянутые виды, так как аудитория этой группы в основном подростки.

Велосипедный мотокросс или BMX — один из видов экстремального спорта, связанный с велосипедом. Как и большинство современных видов спорта, BMX создан в Соединенных Штатах Америки. Сначала это был просто велосипед, и он не был рассчитан для трюков. Вскоре оттяжные мужики, которым надоело ездить, начинают вскакивать на велосипед и гонять по улицам. Рама в то время по-прежнему страдает от многих недостатков. Год службы, иногда два, - это все, что вы можете ожидать от своей рамы. На протяжении 3 лет (с 1989 по 1991 год) BMX гонка остановилась и байкеры устали тратить много денег на починку своих велосипедов, покупку для них запасных частей и ремонт. 1991 год был смертью фристайла. Тогда компания Standard Industries даровала первую длинную закаленную ось для фристайла, это обеспечило совершать пегги с другой и новой технологией крепления. Мэтт Хоффман совершил серию гонок. Это была первая гонка с сумасшедшими правилами: чем больше участников, тем лучше. Все без исключения — стрит, флэт, верт. Профессионал или новичок ты, разницы нет.

Скейтбординг - экстремальный вид спорта, катание и выполнение трюков на скейтборде. В 60-х годах, скейтбординг был только версией серфинга, с единственной разницей в окружающей среде. Серферы рассматривали свое изобретение, как возможность потренироваться на земле. Главное умение - стоять на доске и избегать препятствий. В 1970-х начал развиваться скейтбординг. В 1975 году скейтбординг распространяется по всему миру, в каждом городе есть места для катания на скейте, и все в мире знают, что это такое. В конце 1970-х годов изобретена первая доска, которая имела не только кривой хвост, но и нос. В 1990-х годах скейтборды смешали почти все стили; появилась первая "мягкая" доска - слой пластика, скользящий по дну доски.

Агрессивное катание на роликах — катание на роликах с осуществлением и прыжков, акробатических элементов и скольжением. Изобретателем роликов был бельгиец - Джозеф

Мерлин. Он сделал первые ролики с металлическими колесами в 1760 году. Первый успех - демонстрация роликов, которая произошла в 1849 году. В середине XIX века многие изобретатели приняли вызов: появилось большое количество различных типов роликов. Но все они не имели контроль и останавливались. В 80-е годы вновь настала эра роликовых коньков. До сих пор они используются многими подростками в экстремальной культуре. Теперь у них есть полужесткая или мягкая двухосная платформа с тормозом спереди - идеальная фигура, готовая к прыжку.

Паркур - быстрое движение и прохождение полосы препятствий с применением прыжков. Полоса препятствий состоит из строительных сооружений, перил, стен, парапет и т. д.. Возник относительно недавно. Был основан группой французов. Дэвид Белл представил несколько видеороликов о паркуре в 1997 году, которые быстро распространились среди населения. Все любители паркура объединены во «Всемирную организацию паркура» (P.A.W.A.). Люди, которые занимаются паркуром, называются трейсерами. В паркуре очень важны скорость реакции, умение оценивать ситуацию и ваши физические способности. Основная нагрузка при паркуре лежит на ногах, поэтому происходит большинство травм, связанных с травмами коленей и лодыжек, мышц ног и сухожилия. Чаще всего ущерб причиняют: отсутствие опыта и желание приступить «ко всему и сразу». Те, кто решается и занимается таким опасным видом спорта, должны относиться к этому ответственно и серьезно, не спешить и развиваться поэтапно. Кто соблюдает эти правила, достигает хороших результатов при минимальных травмах и с наименьшим ущербом.

Одним из самых опасных и, следовательно, самых экстремальных видов спорта является бейсджампинг. Бейсджампинг - экстремальный вид спорта с использованием специального парашюта для прыжков с определенных объектов. Его предок парашютный спорт. В отличие от парашютиста, спортсмен занимающийся бейсджампингом, совершает прыжок с более низкой высоты (здания, скалы и так далее). По причине небольшой высоты, при совершении прыжка, скорость падения очень редко достигает высоких чисел и время полета весьма небольшое, поэтому необходимо принять нужное положение тела перед открытием парашюта. 8 августа 1978 года был день рождения и начало популярности современного бейсджампинга. Прыгуны практикуют следующие элементы: акробатические трюки, Рон Вэй - парашютный ранец надевается на живот и джампер летит спиной вперед, вингсьют - прыжки в костюме, придающем телу форму крыла. Попытки совершения самостоятельных прыжков без снаряжения и навыков, имеют серьезные последствия. В некоторых странах данный вид спорта запрещен законом.

Кейв-дайвинг или гидроспелеология (подводное плавание, пещерный дайвинг) - вид технического погружения в пещере. Более опасный и сложный вид спорта, чем обычное подводное погружение, где нет возможности сразу вынырнуть в случае опасности или гипоксии.. Если ныряльщик заплыл в лабиринт дальних пещер, есть все шансы, что он не останется в живых. Поэтому необходим высокий уровень подготовки к плаванию и очень надежное снаряжение.

Скалолазание - это форма активного спорта и развлечений, которая включает в себя восхождение на естественную или искусственную поверхность. Скалолазание, как спорт зародился в XIX веке. Во второй половине XX века скалолазание стало признанным видом спорта во всем мире, начали регулярно проводиться международные соревнования. Скалолазание помогает укрепить кости и повысить терпимость, выносливость и концентрацию. Сила пальцев очень важна для обучения. Пальцы рук и пальцы ног, колени и локти страдают от серьезных травм. Их можно избежать, если соблюдать меры предосторожности.

В современном мире есть еще множество экстремальных видов спорта, со временем возникнут новые, которые будут также интересны и увлекательны. Мы должны быть благодарны первопроходцам в этой отрасли, они дали нашему миру увлечения, благодаря которым люди смогли получить экстрим и адреналин естественным путем, а не сидя в

подвалах с бутылкой в руке. Но для этого всегда важно помнить о физической подготовке и выполнять базовые спортивные упражнения.

Список использованной литературы:

1. <https://ru.wikipedia.org/>
2. Сенников М., Капинус А. Стиль жизнь - движение. Молодежь выбирает экстрим. – М.: Феникс, 2014, с. 24-26, 68-69, 93.
3. Мироненко О. Экстремальный спорт и отдых. - М: Аванта, 2010, с. 47, 85, 101.
4. Тюшин В.А. Парапланы. - М: АСТ, 2005, с. 271-273.
5. Пауэлл Б. Скейтбординг. – М., 2009, с.10-13.

Войцеховская Я.Д., студентка группы ТД 19-2
Научный руководитель - д.к.п. Баймаганбетов Ю.Т..
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан

СВЯЗЬ ФИЗИЧЕСКОЙ И УМСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В глубокой древности врачи и философы считали, что здоровым быть невозможно без занятий физической культурой. Древнегреческий философ Платон называл движение «целительной частью медицины», а писатель и историк Плутарх – «кладовой жизни». Всегда ли мы ценим то чтобы эта «кладовая» не опустошалась? К сожалению, нет.

На различных этапах развития человек все дальше отходит от физического труда. Так раньше доля ручного труда в процессе производства составляла 95%, остальное приходилось на использование немногочисленных паровых машин и вьючных животных. Сегодня, в век научно технического процесса человечество практически отошло от масштабного использования ручного труда тем самым “развязав руки” так называемым болезням века.

Эмоциональная составляющая умственной работы- это мотивация действия, важность цели и сам процесс труда. Эффективность зависит от уровня знаний и способностей к реализации, способностей человека и характеристик воли. В связи с интенсивной умственной работой, особенно с нехваткой времени, могут возникать психические расстройства (временное торможение процессов умственной работы), защищающие центральную нервную систему от диссоциации.

Интеллект - одно из важнейших качеств человека. Условия и характеристики умственной деятельности - это интеллект, который формируется и развивается в течение всей жизни. Интеллект воплощается в познавательной и творческой деятельности, охватывающей процесс приобретения знаний, опыта и умения применять их на практике.

Другой менее важный аспект личности - это волевые эмоции, темперамент и характер. Благодаря тренировкам, упражнениям и обучению достигается способность регулировать формирование личности. Систематические физические упражнения и, что еще более важно, обучение и тренировочные курсы по спорту положительно влияют на умственную функцию и создают психологическое и эмоциональное сопротивление напряженной деятельности в детстве. Многочисленные исследования мышления, памяти, устойчивости внимания, динамики умственной активности и других параметров производственной деятельности людей, адаптированных (обученных) к системным физическим нагрузкам, и нетренированных (нетренированных) людей. уровень общей и специальной физической подготовленности. ... Если средства и методы физического воспитания используются целенаправленно (например, прерывание физических упражнений, активный отдых и т. Д.), Умственная деятельность будет менее чувствительна к влиянию неблагоприятных факторов.

Для большинства людей школьный день полон огромного умственного и эмоционального стресса. Когда мышцы, удерживающие тело в определенном положении,

напряжены в течение длительного времени, частая работа и отдых прерываются, недостаточная физическая активность - все это может привести к усталости, которая ведет к усталости, которая накапливается и приводит к чрезмерной работе. Чтобы этого не произошло, необходимо заменить одно занятие другим. Для умственной работы наиболее эффективным видом развлечения является активное развлечение в виде умеренной физической работы или физических нагрузок.

В теории и методике физического воспитания разработаны методы специфического воздействия на отдельные группы мышц и все системы организма. Эту проблему представляет спортивная культура. В процессе интенсивной умственной работы это напрямую влияет на поддержание силовой активности человеческого мозга.

Среди учеников первого и второго классов физические упражнения в меньшей степени влияют на изменения умственной работоспособности и сенсомоторных навыков. Студенты-первокурсники, обучающиеся в колледже в адаптивной среде, будут еще больше уставать. Поэтому для них физическое воспитание - одно из важнейших средств адаптации к университетской жизни и условиям обучения. Уроки физического воспитания повышают интеллектуальную активность студентов, в колледжах преобладают теоретические исследования, в то время как порядок практических и теоретических исследований в учебной программе меньше.

Важное профилактическое значение имеет и ежедневная самостоятельная физическая нагрузка студентов. Утренняя зарядка, прогулки или бег на свежем воздухе благотворно скажутся на организме, укрепят мышечный тонус, улучшат кровообращение и газообмен, что положительно скажется на повышении интеллектуальной активности учеников. Важен активный отдых во время каникул: после перерыва в спортивно-оздоровительных лагерях ученики имеют высокий уровень трудоспособности в начале учебного года.

Спортивная культура означает сопротивление духу и занятиям спортом

Основное средство физического воспитания - физические упражнения. Упражнения - это физиологическая классификация, в которой все различные виды мышечной активности объединены в отдельные тренировочные группы на основе их физиологических характеристик.

Устойчивость организма к неблагоприятным факторам зависит от характеристик врожденных и приобретенных. Он очень гибкий и подходит для тренировок с мышечной нагрузкой и различными внешними воздействиями (колебания температуры, недостаток или избыток кислорода или углекислого газа). Например, было показано, что за счет улучшения физиологических механизмов физические упражнения повышают устойчивость к перегреву, переохлаждению, гипоксии и воздействию определенных токсинов, снижая заболеваемость и повышая эффективность. Тренируйте лыжников, когда холодно.

В век атома и кибернетики умственный труд постепенно заменяет или тесно интегрирует физический труд. Но, как я пытался доказать, интенсивная умственная работа требует от человека очень хорошего физического здоровья.

Основоположник отечественной физкультуры и выдающийся врач-педагог П.Ф. Лесграф неоднократно подчеркивал, что разница между физической слабостью и развитой умственной деятельностью - «физической и умственной» более или менее отрицательно влияет на общее состояние и здоровье человека. «Такого рода нарушение гармонии он писал, что - без наказания - это неизбежно приведет к внешним проявлениям некомпетентности: мысли и понимание могут существовать, но нет надлежащей энергии, чтобы постоянно проверять и поддерживать мысли. Реализация и применение на практике».

Многие думают, что специальная «гимнастика для мозга» помогает поддерживать высокую умственную работоспособность. Это так называемая стойка на руках. Это упражнение в сочетании с регулярным сгибанием и разгибанием коленей и бедер ног не только усиливает приток крови к клеткам мозга, укрепляет кровеносные сосуды, но также

способствует оттоку венозной крови от нижних конечностей и органов малого таза, что является для предотвращения варикозного расширения вен и геморроя. Важное средство от камней в почках.

Герда Н.Е., студентка группы Ю-19-3
Научный руководитель-к.п.н., доцент Баймаганбетов Ю.Т.
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан.

ЗДОРОВЫЙ ОБРАЗ ЖИЗНИ СТУДЕНТОВ

В последние десятилетия здоровый образ жизни был признан важным фактором, определяющим состояние здоровья, и стал предметом растущего интереса исследователей во всем мире. Всемирная организация здравоохранения (ВОЗ) заявила, что 60% качества жизни человека, связанного со здоровьем, зависит от его / ее образа жизни. Многочисленные публикации показали, что здоровые методы образа жизни могут уменьшить вероятность болезни и смертности.

Здоровый образ жизни зависит от раннего принятия здоровых жизненных привычек; нездоровый образ жизни среди молодежи тесно связан с нездоровыми привычками во взрослом возрасте. Поведение, связанное со здоровьем, на ранних этапах жизни влияет на риски заболеваний, связанные с образом жизни в более поздние периоды жизни. Хотя трудно изменить нездоровые привычки, которые взрослые усвоили в молодости, многих последствий факторов риска для здоровья у взрослых можно избежать, если эти формы поведения выявить и изменить на ранней стадии. Таким образом, очень важно пропагандировать здоровый образ жизни среди молодежи.

Студенты университетов составляют основную часть молодого взрослого населения. Обычно они вступают в динамичный период новой жизни, независимости от своих родителей, который характеризуется быстрыми взаимосвязанными изменениями тела, разума и социальных отношений, и переходят в новую среду, которая обычно включает в себя повышенную нагрузку и стресс, изменение образа жизни, которые вносят значительный вклад в нездоровый образ жизни. Предыдущие исследования о здоровом образе жизни, показывают, что большинство студентов университета минимально занимаются здоровьем и демонстрируют поведенческие риски для здоровья, таких как употребление табака, алкоголя и токсикомании, а также неправильное питание и низкие физические нагрузки. Некоторые заболевания, такие как заболевания, передающиеся половым путем, предгипертония, психологические симптомы и психические заболевания, а также ожирение и избыточный вес, также распространяются среди студентов. Эти модели поведения и их последствия обычно сохраняются в зрелом возрасте, подвергая опасности состояние здоровья людей в более позднем возрасте. Многие исследования показали, что поведение в отношении здоровья модулируется социально-демографическими переменными, такими как пол, возраст, социально-экономический уровень, этика, уровень экзаменов при поступлении и уровень образования их родителей.

Санитарное просвещение в университетской среде - идеальное и экономичное средство развития здорового образа жизни, потому что студенты университетов находятся на уникальном этапе усвоения знаний и формирования личности. В образовательном исследовании, проведенном Hsiao et al, сообщалось о значительном увеличении общего и среднего баллов по шкале здорового образа жизни. Кроме того, Yeh et al. сообщил о положительных изменениях в поведении студентов в отношении здорового образа жизни после обучения, данного студентам, с целью повышения их поведения в области здорового образа жизни. Студенты университетов составляют значительную часть молодого населения и являются основной целевой группой для просвещения о важности

здорового образа жизни; Для содействия их здоровому росту важно исследовать их поведение в отношении здорового образа жизни и влиятельные факторы.

Студенту может быть сложно вести здоровый образ жизни. Поздние ночи, ненормированный график, обязательства по работе, ограниченный бюджет и выбор продуктов питания - все это сказывается на вашем здоровье. К счастью, есть несколько простых советов, которые помогут не сбиться с пути:

1) Соблюдать здоровую диету. Важно поддерживать сбалансированную диету, поэтому можно воспользоваться остатками ужина или встать немного раньше, чтобы приготовить себе бутерброд, прежде чем отправиться на первое занятие. Принести обед из дома не только поможет избежать нездоровой еды, но также сэкономит немного денег в течение недели.

2) Оставаться в форме. Когда студент в течение дня на занятиях, учится по вечерам и работает по выходным, не всегда легко набрать мотивацию к занятиям спортом. Лучший способ обойти это - установить распорядок дня или, что еще лучше, вовлечь в это своих друзей. Запишитесь в местный тренажерный зал, спланируйте на выходные мероприятия, которые заставят вас двигаться, и ищите возможности увеличить свои «случайные» упражнения. Если вы обычно едете на занятия общественным транспортом, почему бы не сойти пораньше и пройти остаток пути пешком?

3) Избегать занятий поздно ночью. Это нормально - время от времени не ложиться спать, но делать «ночлеги» привычкой - не лучшая идея. Мало того, что когда человек поздно ложится спать, повышается уровень стресса, вы также обнаруживаете, что не делаете все возможное, когда устали и лихорадочно трудитесь в срок. Даже если вы получаете хорошие оценки, подумайте, насколько они будут лучше, если вы приложите время и усилия до установленного срока. Рекомендую придерживаться графика сроков выполнения заданий, чтобы вы могли планировать их заранее, и начинать задания как минимум за две недели до их срока, чтобы не было спешки в последнюю минуту.

4) Сбалансируйте свои обязательства. Спросите выпускников о том, с чем они больше всего боролись во время учебы, и многие скажут вам, что им было трудно сбалансировать свои обязательства. Это может означать балансирование учебы с неполной или случайной работой, или, возможно, с отношениями и социальными обязательствами. Важно поддерживать жизнь вне учебы - поддержание всего баланса поможет вам преуспеть в учебе, а также будет держать ваше здоровье под контролем. Если вы беспокоитесь, что ваша работа влияет на вашу учебу, спросите своего менеджера, можете ли вы сократить свои смены или изменить свой список. Если общественные мероприятия мешают вашей оценке, постарайтесь ограничить количество выходов на улицу в неделю или пообещайте себе время от времени отдыхать по вечерам.

5) Найдите способы управлять уровнем стресса. Оценочный стресс может иметь негативное влияние на ваше здоровье, особенно на вашу иммунную систему. Главное - управлять уровнем стресса до того, как он достигнет своего пика, и найти методы обучения, которые работают для вас (помните, они могут отличаться от тех, которые подходят вашим друзьям или семье). Многие студенты считают эффективным структурировать свои учебные занятия и делать учебные перерывы между занятиями. Это может включать в себя быструю пробежку вокруг квартала, чтобы очистить голову, сесть с книгой или любимым фильмом, или пообщаться с друзьями за чашкой кофе. Вы также можете избежать стресса, подготовившись и организовавшись в течение семестра - поддержание хорошей посещаемости, чтение уроков и раннее начало заданий - все это поможет снизить уровень стресса, когда наступит период оценки.

Список использованной литературы:

1. Э. Зильо, К. Карри и В. Б. Расмуссен «Международное исследование ВОЗ о поведении детей школьного возраста из 35 стран: результаты 2001–2002 гг.», *Journal of School Health*, vol. 74, нет. 6. С. 204–206, 2004.

2.У. Нётлингс, Э. С. Форд, Дж. Крёгер и Х. Боинг, «Факторы образа жизни и смертность среди взрослых с диабетом: результаты европейского проспективного исследования рака и питания - Потсдам», *Journal of Diabetes* , vol. 2, вып. 2. С. 112–117, 2010.

3.Ф. Б. Ху, Ю. Лю и В. К. Уиллетт, «Профилактика хронических заболеваний путем пропаганды здорового питания и образа жизни: последствия государственной политики для Китая», *Obesity Reviews* , vol. 12, вып. 7. С. 552–559, 2011.

4.П. Редди, Д. Ранкинс, А. Тимошенко, Дж. А. Данбар, «Жизнь в Австралии: превратить профилактические исследования в широкомасштабное вмешательство», *Британский журнал диабета и сосудистых заболеваний* , вып. 11, вып. 4. С. 193–197, 2011.

5.С.Л. Галл, К. Ямрозик, Л. Близзард, Т. Дуайер и А. Венн, «Здоровый образ жизни и профили риска сердечно-сосудистых заболеваний у молодых австралийцев: детерминанты исследования здоровья взрослых», *Европейский журнал профилактики сердечно-сосудистых заболеваний и реабилитации* , том . 16, нет. 6. С. 684–689, 2009.

6.AW Pullman, RC Masters, LC Zalot et al., «Влияние перехода из средней школы в университет на антропометрические параметры и переменные образа жизни у мужчин», *Прикладная физиология, питание и метаболизм* , том. 34, нет. 2. С. 162–171, 2009.

7.Дж. Д. Ирвин, «Распространенность поддержания физической активности в выборке студентов университетов: лонгитюдное исследование», *Journal of American College Health* , vol. 56, нет. 1. С. 37–41, 2007.

8.А. Степто и Дж. Уордл, «Поведение в отношении здоровья, осведомленность о рисках и эмоциональное благополучие у студентов из Восточной и Западной Европы», *Социальные науки и медицина* , т. 53, нет. 12. С. 1621–1630, 2001.

9.Л. Ривера-Ривера, Б. Аллен, Дж. Родригес-Ортега, Р. Чавес-Айяла и Э. Ласкано-Понсе, «Виоленсия дуранте эль новиазго, депресион и поведение де riesgo en estudiantes femeninas» (12–24 года), ” *Salud Pública de México* , vol. 48, стр. S288 – s296, 2006 г.

10.RLT Lee и AJTY Loke, «Поведение, способствующее укреплению здоровья и психологическое благополучие студентов университетов в Гонконге», *Public Health Nursing* , vol. 22, нет. 3. С. 209–220, 2005.

Егорова Е. А., студентка группы Э-19-1

Научный руководитель - к.п.н., доцент Баймагамбетов Ю.Т.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан

ВЛИЯНИЕ ФИЗИЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ НА ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ ЧЕЛОВЕКА

Тема статьи актуальна как никогда, в последние столетия человечество стало вести менее подвижный образ жизни, развитие интеллектуального труда привело человечество к сидячему образу жизни. А в 2020 году наш и без того мало подвижный образ жизни стал еще менее активным. Помимо самого вируса, негативным фактором, влияющим на здоровье человека явился не только страх за свое здоровье и здоровье близких, но и почти полное отсутствие физической нагрузки. Люди стали меньше выходить из дома. Почти все страны мира перевели работу и учебу на удаленный онлайн формат. Из-за страха заражения, люди меньше выходят из дома, предпочитая вместо прогулки в парке остаться дома, стараются избегать мест с большим скоплением людей. Правительство для борьбы с пандемией коронавируса закрывало многие общественные места для посещения, в том числе парки, скверы и фитнес клубы. Вводилось ограничение на передвижение людей, в период большого числа заболевших. Все это дополнительно снизило физическую активность людей. Согласно статистике ВОЗ физическая активность каждого четвертого взрослого человека в мире не соответствует международному рекомендуемому уровню.

Цель статьи изучить, как физическая активность влияет на эмоциональное состояние человека, как помогает бороться со стрессом.

Физическая активность - движение тела, производимое скелетными мышцами, которое требует расхода энергии и является важным средством укрепления физического и психического здоровья. Термин «физическая активность» относится к любым видам движений, как физиологический процесс физическая активность присуща любому человеку.

Физически активный человек более выносливый, сильный, у него лучше развита координация движений, по сравнению с человеком ведущий малоподвижный образ жизни. Такой человек более устойчив не только к физическим нагрузкам, но и к эмоциональным. Поскольку организм располагает большими резервами для борьбы со стрессом. Научно доказано, что физические нагрузки благоприятно влияют на эмоциональное состояние людей, улучшают настроение, на это влияют не только физиологические, но и психологические аспекты. К психологическим аспектам относится чувство удовлетворенности после тренировки, преодолением себя, гордость результатом, повышается самооценка. На химическом уровне это выработка гормонов, таких как кортизол, дофамин, серотонин, окситоцина и других. Совокупно это позитивно влияет на эмоциональное состояние человека.

Согласно данным Уэйнберга Р.С. и Гоулда Д. были выявлены положительные психологические воздействия физических нагрузок на клинических больных и обычных людей. Согласно исследованиям, чем более активный образ жизни ведет человек, тем ниже риск развития депрессии. У людей регулярно выполняющие физические упражнения риск возникновения депрессии в два раза ниже. С другой стороны было замечено, что чем менее физически активную жизнь ведет человек, тем чаще у человека бывает плохое настроение. Доказано, что после выполнения физических упражнений, у человека наблюдается более глубокий сон, что улучшает его отдых и способствует снижению депрессивных состояний. Так же по результатам исследования было выявлено, что выполнение физических упражнений снижают риски профессионального выгорания и помогают с ним справиться. Это происходит благодаря выработке гормонов, они способствуют распаду химических продуктов стресса, которые скапливаются в организме. Таким образом, регулярная физическая активность способствует восстановлению механизмов нервной системы и снижает уровень стресса, причем это не зависит от уровня физической подготовки человека. Реакция организма на стресс снижается у людей с любым уровнем подготовки. Так же у людей уже страдающих от легкой формы депрессии после двух месяцев беговой программы были замечены улучшения состояния. Таким образом, физическая активность может стать профилактикой тревожных состояний.

Выражение «эйфория бегуна», которое уже стало термином, одно из самых ярких эмоциональных состояний, которое человек может испытывать от физических упражнений. В основе этого состояния лежат эндорфины «гормоны радости». Физическая активность, такая как бег, езда на велосипеде, беговые лыжи запускают биохимическую реакцию в организме, таким образом, буквально вынуждают испытывать «ликование».

Таким образом, можно сделать вывод, что наш организм буквально создан для движения. Физическая активность нужна не только для здоровья нашего тела, но и для улучшения нашего эмоционального состояния и борьбы со стрессом.

Список использованной литературы:

1. <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/physical-activity>
2. Уэйнберг Р.С., Гоулд Д. Основы психологии спорта и физической культуры. - Киев: Олимпийская литература. – 1998
3. Кузнецова Е.В., Петровская В.Г., Рязанцева С.А. Психология стресса и эмоционального выгорания: учебное пособие для студентов факультета психологии. - Куйбышев, 2012

4. Штрэхэ А. Сильное антипаническое и анксиолитическое воздействие аэробных нагрузок на пациентов с паническим расстройством и здоровую контрольную группу. *Journal of psychiatric research*, 2009; 43:1013–1017

Елеубеков Е.Е, ФКиСМ-20-1к тобының студенті
Ғылыми жетекші – Исина С.С. аға оқытушы, магистр
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

СТУДЕНТ ӨМІРІНДЕГІ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ МАҢЫЗЫ

Денсаулық-әр адамның өмірінің негізгі бөлігі. Міндеттерді, жоспарларды орындау, негізгі өмірлік процестерді шешу, қиындықтар мен шамадан тыс жүктемелерді жеңу біздің денсаулығымыздың жағдайына байланысты. Өкінішке орай, көптеген адамдар, соның ішінде студенттер, салауатты өмір салтының қарапайым нормаларын елемейді. Жеке тұлғаның дене тәрбиесінің қажеттілігі жайлы аз жазылмады.

Дене шынықтыру жеке тұлғаның дамуының барлық аспектілеріне әсер етеді: физикалық ғана емес, жеке тұлғалық дағдылар да дамиды, бұл үйлесімді тұлғаның одан әрі өсуіне ықпал етеді. Бұл мақаланың мақсаты-студенттердің өміріндегі дене шынықтыруды қарастыру. Дене шынықтыру бакалавр мен маманның кәсіби қызметіне үлкен әсер етеді, өйткені олардың қызметі назардың, көру қабілетінің, қарқынды интеллектуалды белсенділіктің және қозғалғыштықтың төмендігімен байланысты. Жүйке жүйесі мен бүкіл ағзаның шаршауын жою, өнімділікті арттыру, денсаулықты нығайту — мұның бәрі дене шынықтырудың пайдасы ғана емес.

Сөздің кең мағынасында дене шынықтыру дегеніміз физикалық қасиеттерді тәрбиелеу және өмірлік маңызды қозғалыстар мен (немесе) негізгі қозғалыстарды дамыту процесі деп түсініледі. Спорттың теориялық мағынасында дене шынықтыру тек физикалық қасиеттерді тәрбиелеу процесін білдіреді. Жоғары оқу орындарында "дене шынықтыру" пәні жеке тұлғаның ажырамас дамуының міндетті пәні және маңызды элементі ретінде ұсынылған.

Дене шынықтыру мен спортты жоғары білім беру жағдайында зерттеу мәселесімен В.А. Масляков, В. С. Матяжов, Ю. А. Ямпольская және т. б. сияқты отандық зерттеушілер айналысты.[1]

Көбінесе дене шынықтырумен немесе спортпен шұғылданатын студенттер айқын көшбасшылық қасиеттерге ие, әдептілік пен әдептілікке ие. Олар оқу процесінде белсенді түрде көрінеді және олар стресске төзімділікті, күннің белгілі бір режимін, сенімділікті және ең бастысы денсаулық деңгейін арттырады.

Студент жастарды дене шынықтырумен және спортпен тұрақты шұғылдануға кеңінен тартуға, денсаулықты нығайтуға, студенттердің дене шынықтыру және спорттық дайындығын жетілдіруге бағытталған бұқаралық сауықтыру, дене шынықтыру және спорттық іс-шаралар, сондай-ақ тағы басқалар дене шынықтырудың маңыздылығын көрсететін негізгі факторлар.

Дене шынықтыру-жалпыадамзаттық мәдениеттің органикалық бөлігі, оның ерекше тәуелсіз саласы. Ол қоршаған ортаның әсерінен өмір сүру процесінде дамытын бейімділік түрінде алынған адам ағзасының өмірлік маңызды аспектілеріне белсенді әсер етеді. Негізінде, дене шынықтыру физикалық жаттығулар түрінде қажетті физикалық қабілеттерді тиімді қалыптастыруға, денсаулық жағдайын оңтайландыруға мүмкіндік беретін тиісті моторикалық белсенділікке ие. Денсаулық-әр адамның ғана емес, бүкіл қоғамның баға жетпес байлығы. Адамның өзін ақылға қонымды түрде сақтап, нығайтатын денсаулығы оған ұзақ және белсенді өмір береді. Білім беру, тәрбие және демалыс жүйесіндегі әлеуметтік өмірде дене шынықтыру өзінің сауықтыру, жалпы мәдени маңызын көрсетеді. Физикалық даму адам денсаулығын нығайту мен сақтаумен тығыз байланысты. Әр түрлі физикалық жаттығуларды белсенді қолдана отырып, адам өзінің

физикалық жағдайын жақсартады. Қызметінің нәтижесі дене шынықтыру болып табылады дене дайындығы мен дәрежесі жетілу қимыл-қозғалыс білік пен дағдыларды қалыптастыру.

Дене шынықтыру белгілі бір қызмет түрі ретінде қарастырылуы керек, оның нәтижелері қоғам мен адам үшін пайдалы. Дене шынықтыру және спорт қызметі, оған бірінші курс студенттері кіреді - қоғамдық және жеке мүдделерді біріктірудің тиімді тетіктерінің бірі. Бұл студенттердің оқу процесінде және олардың қоғамдық белсенділігінде жұмыс қабілеттілігін арттырудың тиімді құралдарының бірі. Студенттерді дене шынықтыру мен спортқа тарту олардың кәсіби қолданбалы дене дайындығының ерекшеліктерін ескере отырып басталады.

Қазіргі уақытта кәсіби-қолданбалы дене шынықтыру студенттердің дене тәрбиесі бағдарламаларына кіреді және жас маманды даярлауға бағытталған. Көптеген ғылыми зерттеулер кәсіби дайындықтың жоғары деңгейі айтарлықтай физикалық дайындықты қажет ететінін анықтады.[2]

Бүгінгі таңда дене шынықтыру мен денсаулық, жұмыс қабілеттілігі мен еңбек өнімділігі арасындағы байланыс айқын сезіледі.

Жаңа өндіріс адамның жаңа физикалық әлемін қажет етеді деп айта аламыз. Бүгінгі таңда оқу қоғам мүшесі өмірінің тұрақты факторына айналғандықтан, дене шынықтыру өмірдің ажырамас атрибуты болады.

Дене тәрбиесі мұғалімдерінің басты ерекшелігі-еңбектің ерекшелігі. Мұғалімнің іс-әрекетінің объектісі-студенттің жеке басы. Мұғалімнің педагогикалық қызметі белгілі бір элементтерден тұрады, олар бірге психологиялық құрылымды құрайды.

Біздің университетте әр студент оқу кестесінде қарастырылған күндер мен сағаттарда жүйелі түрде сабаққа қатысуы керек.

Студенттерді белсенді тарту үшін біздің университетте түрлі тренажерлардан, штангалардан, гирден тұратын тренажер залы жұмыс істейді, жақсы материалдық база бар: спорттық материалдар (доптар, гантельдер, секіртпелер, маттар), сондай-ақ волейбол, баскетбол, футбол сияқты секциялар жұмыс істейді. Бұқаралық сауықтыру дене шынықтыру және спорттық іс-шараларға белсенді қатысу оқу процесінің ажырамас бөлігі және жоғары оқу орындары арасындағы деңгейде болып табылады. Жоғары оқу орындары арасындағы жарыстарға ең мықты студент-спортшылар қатысады. Мұндай жарыстардың мақсаты-болашақ әріптестер арасында жеке байланыс орнату және қаланың, ауданның жоғары оқу орындары арасында үздік спорттық нәтижелерге қол жеткізу. Бұл әр жоо-студенттерінің спорттық дайындық деңгейін анықтайды. Дене шынықтыру және спортпен шұғылдану әлеуметтік және шығармашылық ұзақ өмір сүрудің кепілі болуы керек. Жүйелі қолданылатын дене шынықтыру және спорт

- бұл ұзақ өмір сүру, ол шығармашылық еңбекпен бірге жүреді
- бұл денсаулық
- сол сияқты, бұл сұлулықтың ең үлкен көзі.

Бүгінгі таңда қазіргі және тез дамып келе жатқан қоғамда дене шынықтыру сияқты құндылықтың маңыздылығына күмән келтіруге болмайды. Жеке тұлғаны қалыптастыру процесінде оның маңызы өте зор. Алайда, қазіргі уақытта физикалық жетілу тұрғысынан жастар арасында қызығушылықтың қалыптасуына кедергі келтіретін әртүрлі факторлар бар. Мысалы, мұғалімнің өзі оқушылардың физикалық даму деңгейін көтеруге қызығушылық танытпауы немесе спортзалдарда тиісті жағдайлардың болмауы.

Бұл проблема әсіресе колледждердің, институттар мен университеттердің студенттері үшін өзекті, өйткені дәл осы кезеңде дене шынықтыру сабақтарына деген мотивация мен қажеттілікті қалыптастыруға және бұл ретте әрбір білім алушының дене шынықтыру сауаттылығын қалыптастыруға міндетті түрде ықпал ету қажет. Дене шынықтырудың маңыздылығы жастардың әр адамның өміріндегі рөлінің маңыздылығын түсінуінен туындайды. Айта кету керек, бұл хабардарлық неғұрлым тезірек пайда болса, адам салауатты өмір салтын жүргізе бастайды.[3]

Спортпен үнемі және жүйелі түрде айналысатын студенттер өздерін әлдеқайда сенімді сезінетіндерін, мақсатына жету жолында қандай да бір кедергілерден қорқу жоғалатынын, олар үнемі тонуға болатындығын, иммунитеті жоғарылайтындығын атап өтеді. Олар стресске төзімді, әрқашан оптимистік және байланысқа оңай түседі. Әдетте, дене шынықтыру жұптарына үнемі қатысатын немесе жай спортпен шұғылданатын студенттер топтың көшбасшысы болып табылады, өйткені бұл пән оларға табандылық, жинақылық, анықтық және жауапкершілік сияқты мінез-құлық белгілерін үйретті. Олар сондай-ақ өзін-өзі бақылау және тапқырлықпен ерекшеленеді.[4]

Осы мақаланы қорытындылай келе, әрқайсымыздың өмірімізде дене шынықтырудың рөлі өте жоғары деп қорытынды жасауға болады. Әр адам өз өмірін мүмкіндігінше ұзақ, жақсы және сәтті өткізуді армандайды. Біздің өміріміздің ұзақтығы мен сапасы физикалық және психикалық дамуымызға байланысты. Дене шынықтыру-бұл тек спорт туралы ғана емес, сонымен қатар жеке тұлғаның жалпы қасиеттері туралы. Денемізді дамыта отырып, біз бір уақытта рухымызды дамытамыз. Екеуі де денсаулықпен өте тығыз байланысты. Бұл қаншалықты стереотиптік көрінсе де, денсаулық — бұл адамның ең жоғары құндылықтарының бірі. Сондықтан Студенттер үшін дене шынықтырумен айналысып, өз денсаулығы мен иммунитетін сақтау өте маңызды.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1 Астранд П. О. Оздоровительные эффекты физических упражнений / П. О. Астранд, И. В. Муравов // Валеология. 2004. — № 2. — С. 64–70.

2 Григорьев, В. И. Образ жизни и здоровье студентов: учебно-методическое пособие / В. И. Григорьев, Д. Н. Давиденко; С.-Петербург. гос. ун-т экономики и финансов. — СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2005. — 119 с.

3 Еркомашвили И. В. Основы физической культуры. Екатеринбург, 2004. — 191 с. Зайнетдинов В. А., Валеев Д. З. Физическая культура (лекционный курс). — Уфа, 2007. — 96 с.

4 Мельников В. С. Физическая культура: Учебное пособие. — Оренбург: ОГУ, 2002. — 114 с.

Елеубекова Н.Е. 1 курс студенті ФК и СМ 20 1 к тобы

Ғылыми жетекші: Минжанов Н.А.

п.ғ.д., профессор Қазтұтынуодағы Қарағанды Университеті, Қарағанды,
Қазақстан Республикасы

ДЖОН ЛОКК «ДЕНЕ ТӘРБИЕСІҢ ТЕОРИЯСЫ»

Джон Локк 1632 жылы кішкентай Рингтон қаласында (Сомерсетшир графтығы) дүниеге келген. Оның әкесі табысты адвокат және 1517 жылы Мартин Лютер (1483-1546) бастаған реформацияның қызу жақтаушысы болды. Реформация католик шіркеуінің үстемдігіне қарсы бағытталды, ол өзінің барлық идеологиялық күшімен табиғи-тарихи прогреске қарсы тұрды: өзін — өзі таусылған абсолютизмді қорғады және оның орнына келе жатқан әлеуметтік құрылымның-демократияның жетілдірілген формасын бермеді. Бірінші демократиялық революция кезінде (1640-1660) Локктың әкесі Оливер Кромвелл (1599-1658) басқарған Парламент армиясының қатарында патша өкіметіне қарсы соғысқан. Отбасындағы тәрбие, әрине, пуритандық, яғни денсаулық пен спортқа, тәуелсіздікке, адалдыққа, іскерлікке және адамдармен тіл табыса білуге, мінсіз мораль мен заңға бағынуға ерекше назар аудара отырып, еркіндік пен қатаңдық.

Табиғат балаға керемет қабілеттер берді, сондықтан оны Лондондағы ең беделді мектепте — Вестминстер мектебінде оқуға шақырды, оны ол керемет бітіріп, бірден Оксфордта аяқталды.[1] Өзінің педагогикалық көзқарастарын Локк “Тәрбие туралы

ойлар” (1693) және “Ақылды тәрбиелеу туралы” педагогикалық еңбектерінде жан-жақты талдаған болатынды. Біздің кездесіп жүрген адамдардың ішінде он адамның тоғызының рақымшыл немесе қатыгез, пайдалы немесе пайдалы болмауы тек ғана тәрбиеге байланысты деп тұжырымдады Д.Локк. Тәрбиенің мәнін ерекше көрсетті. Ол қарапайым адамды ғана тәрбиелегісі келген жоқ, “өз ісін алдын ала ойластыра істейтін” джентельменді тәрбиелегісі келді, ол үшін джентельмен буржуазиялық іскер адамдардың сапасын меңгеруі қажет, қарым-қатынаста қасиеттермен ерекшеленіп тұруы керек деді.

Джентльменге дене, адамгершілік және ақыл-ой тәрбиесін беру керек, ондай тәрбиенің негіздері мектепте емес, мектеп бұл “жағымсыз тәрбиеленген балалардың әртүрлі табыры” деп байымдады. Нағыз джентельмен үйде тәрбиеленеді, “кемшілігі бола тұрса да, үйдегі тәрбие мектепте берілетін білімдер мен ептіліктерден әлдеқайда пайдалы”.

Локк дене тәрбиесіне ерекше мән берді. “Денсаулық кәсіби іс-әрекет пен бақыт үшін қажет” дей келіп, жан-жақты талданған ғылыми деңгейде сол кездегі жүйені ұсынды. Локк балаларды ерте жас кезінен бастап, шынықтыру қажет, бала шаршауды, қиындықты, өзгерістерді жеңіл атқара білуі қажет деді.

Локк бала өміріндегі қатаң режимді қатаң сақтаудың мәнін негіздей келіп, оны қалай киіндіру, тамақтандыру туралы кеңестер беріп отыр. Дұрыс ұйымдасқан дене тәрбиесі батылдықты, табандылықты меңгереуге көмектеседі. “Джентельмен сондай тәрбиеленген болу керек, егер керек болса, қолына қару алып, солдат болуға кез-келген уақытта даяр болуы қажет” деп жазды. Локк мораль жеке тұлғаның пайдасы мен қызығуы қағидаларынан туындайды деп түсіндірді. Оның айтуынша, ол сондай адам өз бақытына жете білетін, сонымен қатар басқаға кедергі келтірмейтін адам. Джентельменнің мінез-құлқы орнықты, өзінің сезімін басқара білуі қажет, тәртіпті болуы керек. Бірақ Локктың тұжырымдауынша, “буржуазиялық ақыл адами ақыл болып табылады”. [2]

Мінез-құлқы қалыптастыру, ерікті дамыту, адамгершілік тәртіптілік – тәрбиенің негізгі міндеттері. Негізгі тәрбие құралдарына әруақытта да үлгі-өнеге, орта, баланың қоршаған ортасын жатқызды. Баланың мінез-құлқына оның қоршаған ортасының, балалар әрекет ететін компаниясының әсері орасан зор екендігін Локк атап өтті. Әсіресе, балаларда тұрақты жағымды әдеттерін тәрбиелеудің мәні ерекше. Балалардың әдеттерін жас кезінен бастау тәрбиелеу қажет. Ешуақытта қатыгездікпен, деректілікпен жағымды нәтижеге жетуге болмайды, жылы сөздер, қысқаша сендірулер керекті нәтижелер беретіндігін Локк атап өтті. Локк бірнеше әдетті біруақытта қалыптастыруға болмайды. Әуелі біреуін бекіту керек, содан кейін басқа әдеттерді тәрбиелеуге көшу қажет. Джон Локк тәрбиеде жағымды нәтижеге жету үшін баланың дара ерекшеліктерін зерттеуге мән беру қажеттігіне тоқталды. Ол балалардың мінез-құлқындағы жағымсыз қылықтарымен жалқаулықпен күресу қажеттігіне тоқталды.

Локк дене жазалауына қарсы болды, ол “құлдық тәртіп құлдық мінезді жасайды”, - деп жазды, шектен шыққан тәртіпсіздік жасаған жағдайда дене жағынан жазалауды қолданды. Локк діни тәрбиеге ерекше мән берді, ең негізгісі – балаларды діни рәсімдерге үйрету емес ол құдайға құлшылық ету болып табылады деген болатынды. [3]

Джентльменнің ақыл-ой тәрбиесі, Локктың көзқарасы бойынша, іскер адамға қажетті сапаларды қалыптастыру. Джентльменді оқуға, жазуға, сурет салуға, ана тіліне, француз тіліне, жағырафияға, геометрияға, астрономияға, этикаға үйрету қажет, тарихтан және заңтанудан, бухгалтериядан, атқа мінуден, би билеуден мәліметтер беру.

Бұл бағдарлама біржола ортағасырлық дәстүрлерден қол іздеуге себепші болды. Сонымен қатар Локк өз тәрбиешілерін белгілі бір қолөнердің түрімен немесе бақ өсірумен және ауылшаруашылығымен айналысуға ұсыныс жасады. Еңбек тәрбиесінің қажеттігі таза ауадағы еңбек денсаулық үшін пайдалы, ал қолөнерді білу іскер адамға керегіне жаратуы үшін қажет. Баланы белгілі бір іске қатыстыру үшін балалардың қызығуын кеңінен пайдалану керектігіне Локк ерекше мән берді, қызығудан білімге деген құлшыныс

пайда болады, сонымен қатар оларды қызықты емес нәрселермен де айналысуға үйрету керек.

Балалардың сұрақтарының да ерекше мәні бар, оларға ерекше көңіл бөлу керек, оған қате және тайғақтау жауап бермеу қажет. Джон Локктың пікірінше, сонымен, жан-жақты тәрбиеленген джентльмен буржуазиялық Англияның күш-қуатын нығайтуға қызмет ететін жаңа адам болып табылады.

Жоғарыда айтылған болатын-ды Локк мектептерге жағымсыз көзқараста болды. Оның айтуынша, болашақ джентльменді “дөрекі көпшіліктің” әсерінен, қара халықтың балаларынан бөлек тәрбиелеу қажет деп есептеді. Локк кедейлер туралы заңның жобасын жасады, онда жырлылар және қаңғыбастарға қарсы қатаң шаралар қолдану қажеттігін атап көрсетті, жалқауларды жұмысқа зорлап істету керек. Сол жазалаудың белгілі бір жүйесін ұсынды, онда 14 жасқа дейінгі балаларды жазалауға болмайды; әрбір жерді жұмысшы мектептерін ұйымдастыру керек, оған міндетті түрде 3 жастан 14 жасқа дейінгі балаларды міндетті түрде балаларды қабылдау, олардың ата-аналары жергілікті жерден көмектесуді сұрайды. Бұл балалар мектепте “нанмен тойғанша” тамақтанады. Тамағын табу үшін балалар еңбек ету керек еді.

Ол өзінің “Ақылды тәрбиелеу туралы” және “оқу туралы” атты еңбектерінен бірнеше құнды пікірлер ұсынды. Жалпы алғанда Коменский сияқты Локк та оқуды күшпен зорлап оқытуға қарсы болды. Оның құнды ұсынған әдістемесінің мәні, балалардың білімге деген ынтасы мен сүйіспеншілігін дамыту.[4]

Сонымен Локктың педагогикалық теориясы үкімет басына келген буржуазияның өкілі джентльменді тәрбиелеудің мақсаттары мен сипатын анық айқындады, оның педагогикалық теориясында оны дене, адамгершілік және ақыл-ой жағынан тәрбиелеудің мәселелері тәрбиелеудің мәселелері нақты талданылған. Сонымен қатар Локк еңбекшілердің балаларына тек ғана еңбек және діни тәрбие беруді ұсынды. Өзінің философиялық және педагогикалық еңбектерімен француз ағартушыларының көзқарастарының қалыптасуына ерекше ықпал етті.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

- 1.Тәрбие туралы ойлар. 1691 .джентельменді не үйрену керек. 1703.
2. Гей, Питер. "Локк кедейлерді тәрбиелеу туралы» 1703.
- 3.Джуринский А. Н. шетелдік педагогиканың тарихы. Мәскеу, 1998.
4. Қазақстанның мектептегі білім беру тарихынан. Алматы, 1992.

Елеубеков Е.Е 1 курс студенті ФКиСМ-20-1к тобы
Ғылыми жетекші:Минжанов Н.Ә
п.ғ.д.,профессор Қазтұтынуодағы Қарағанды
Университеті,Қазақстан Республикасы

ЖАН-ЖАК РУССО «ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНІҢ НЕГІЗІ»

Атақты француз жазушысы, ағартушы философы және педагогы, XVIII ғасырдағы революция қарсаңындағы буржуазиялық интеллигенцияның өкілдерінің бірі Жан – Жак Руссо.

1712 жылы 28 маусымда женевада сағатшының жанұясында туған. Өзі дүниеге келген күні шешесі қайтыс болды да өмірінің бастапқы кезінде ғана әке тәрбиесін көреді. Балалық шағы тым ауыр жағдайда өтеді, жүйелі білім беретін ешбір оқу орнында оқи алмайды, 16 жасынан бастап ауыр өмір салдарынан ел – елді кезушілік жолға түседі, Франциямен Швейцарияны бірнеше рет шарлап, әр түрлі мамандықта кәсіп етеді. Бірақ бұл жылдар болашақ атыақты ойшы және қайраткер үшін зор өмір мектебі болған еді.

Отыз жасында Руссо Парижға келіп, онда сол кездегі француз интеллигенциясының ең алдыңғы қатарлы өкілдетімен (Дидро, Даламбер, Вольтер т.б.) танысады.

1749 жылы Джон академиясы “Ғылым мен искусство прогресі мінездің жөнделуіне немесе әлсіреуіне ықпал етті ме?” – деген тақырыпта конкурс жариялаған болатын. Рессо Дидроның кеңесімен осы тақырыпта еңбек жазады, онда ол табанды түрде әлеуметтік теңсіздікке, аристократтар мен арам тамақтарға, феодалдық қоғамның мәдениетіне, халыққа еш бір көмегін тигізе алмай отырған ғылымына қарсы шағады. Еңбек зор табысқа ие болып, бірінші силыққа бағаланады.

1754 жылы Руссоның “Адамдар арасындағы теңсіздіктің пайда болуы туралы” - деген екінші кітабы, 1761 жылы “Жаң Элоиза” атты романы, ал бір жылдан кейін “Қоғамдық шарт” деген атақты шығармалары жарық көреді.

1762 жылы Руссоның “Эмиль, немесе тәрбие туралы” деген романы басылып шығады. Бұл романда Руссо іріген феодалдық қоғамның шырмауына арылып, бостандық алған жаңа адамды тәрбиелеудің жолын көрсетті.

Соңғы шығарма автордың есімін дүние жүзіне танытты, бірақ ондағы жаңа адам жөніндегі, оның тәрбиесі туралы пікірлері король чиновниктерінің, әсіресе дін иелерінің ызасын туғызды.[1]

Париж парламенті “Эмильді” өртеу жөнінде қаулы қабылдайды да, кітапты үкімет қарақшылары қаланың бір алаңында өртейді. Руссоның өзі Швейцарияға кетуге мәжбүр болады. Қуғын көреді, тек 1776 жылдан бастап Англияда ғана уақытша паналайды, осында “Насихат” деген ең соңғы өмірбаяндық шығармасын жаз бастайды. Тек 5 кейін ғана дансаулығы әлсіреп, көңілі қайтқан Руссо өз Отанына оралады бірақ онда да басқа фамилиямен тұруға рұқсат алады. Ол 1778 жылы Париж түбінде қайтыс болады.[2]

Француз буржуазиялық революциясы кезінде оның ең революцияшыл партиясы якобиндер Руссоны өздерінің идеялық көсемі ретінде бағалады. Руссо өлгеннен кейін оның саркофагіне “Бұл жерде табиғат пен шындықтың адамы жатыр” деген сөздердің жазылуы кездейсоқ беріле салған баға емес еді. Француз бен Швейцар еңбекшілерінің атынан ұлы ойшыға асқан құрмет ретінде әдейі сол екі елде де Руссоға ескерткіш орнатылған, кейін оның аты бүкіл дүние жүзіне әйгілі болды. Табиғи және еркін тәрбие теориясы.

Саяси пікірлерінде Руссо батыл түрде ескі қоғамның негізіне қарсы, әділетсіздік, екіжүзділік атаулыға қарсы қажырлы күресші ретінде көрінді. Өзі төменгі сословиядан шыққан Руссо қарапайым еңбеккерлерді ғана сүйіп, басқалардың еңбегі арқылы өмір сүруші арамтамақтардан жаны түршіге жиіркенді.

Әрине, бұл ойлар көркем әдеби түрде баяндалған корольды тайдыру және феодалдықты жою жөніндегі жігерлі ұран еді.

Руссо адамды адам қанау болмайтын, барлық адамдар өз еңбектерімен өмір сүретін бостандық, теңдік және бауырмалдық орнаған қоғамдық құрылысты социалистік құрылыс емес еді, ол ұсақ жеке меншіктілердің, жер иелерінің және қолөнершілердің қоғамдық құрылдысы еді.

Көзқарастарының осындай тар мағыналылығы мен тапшылығына байланысты Рессо адамдарды табиғатпен жақындасуға, мешеу ауыл шаруашылығы мен қолөнерге шақырады. Осылай ол мәдениет техниканың прогресшілдік сипаттарына түсіне алмады, сөйтіп, оның көзқарасының тұйықтығы байқалды.

Жан – Жак Руссоның педагогикалық теориясы негізінен көркем шығармасы “Эмиль” атты романында баяндалды, бірақ бұл әдеби мұра болуына қармастан, онда ағартушы өзінің тәрбие жөніндегі пікірлерін жүйелі теория нәтижесіне жеткізді, тәрбиенің тым нәзік проблемаларына жете көңіл бөле отыра зерттеп, өз заманының арнасына шығып жатқан топшылаулар жасап, ұсыныстар айтты.

Өз өмірінде гуманистік бағытты берік ұстаған ағартушы – педагог Руссо жаңа қоғамды аңсауына байланысты феодалдық салт – сананы түбірімен жою үшін, жаңа қоғамды орнату үшін кімді қалай тәрбиелеу қажет деген сұрақпен тәрбиенің міндеті мен өзгешеліктері жөніндегі мәселені зор педагогикалық проблема ретінде ұсынды. Бұл

мәселелер негізінен адам еңбек арқылы өмір сүреді еңбексіз өмір жоқ деген пікірлерге саяды.

Ал азғындаған феодалдық қоғамда мықтылар – басқа адамдар еңбегін пайдалануда, нағыз ерікті адам - өз еңбегінің жемісімен өмір сүретін, ешкімге тәуелсіз, бостандықты қадірлей де, қорғай да білетін адамдарды тәрбилеу.

Демек, Руссоның педагогикалық концепциясының негізіне феодалдық әдет – ғұрыптардан арылған, бостандықтағы, толық адамгершілігі бар адамды өсіру талабы жатады. Әрине, Руссоның педагогикалық теориясының шеңберінің кеңдігі, терең адамшылығы осындай жаңа адамды тәрбиелеуталабын ұсынуында боды.

Осындай келелі міндеттерді шешудің жолдарын қарастыра келе феодалдық қоғамдағы бала тәрбиесі табиғатқа қарсы қойылған, сондықтан жаңа тәрбие табиғатқа сәйкес, баланың табиғи дамуын ескеріп, оның жас ерекшеліктеріне лайықталып жүргізілуге тиіс. “Табиғат балалардың кәметке жеткенше бала болуын талап етеді”, - деген Руссо.

Тәрбие бағыты жөніндегі Руссоның негізгі педагогикалық талаптары -баланы қадірлеу отыра, оның қызығушылықтары мен тікелей талаптарын зерттеу. Еріктілік, баланың табиғатын білу, баланың өзіндік әрекетін дамыту – тәрбиенің негізіне айналуы тиіс. Ал тәрбиеші баланың дамуын ұқыпты түрде дұрыс бағыттайтындай, ойланып, толғануына жөн сілтейтіндей жағдайлар жасай білуі ғана тиіс. Сөйтіп, Руссо жаңа тәрбиені балаға үстемдік етуге, оның еркінің дамуына тек зәбірлік жасауға тырысатын феодалдық ескі тәрбиеге тікелей қарсы қойды. [2]

Баланың өсу кезеңдері және әр кезеңдегі тәрбие ерекшеліктері.

Руссо баланың өмірін 4 кезеңге бөледі:

1 – кезең - баланың туған күнінен екі жасқа дейінгі;

2 – кезең - 2 ден 12 жасқа дейін;

3 – кезең - 12 ден 15 жасқа дейін;

4 – кезең - 15 жастан ер жетуіне дейінгі өсу дәуірлері. Баланың осындай жетілу дәуірінің әрқайсысына тәрбиенің негізгі бір саласын кеңінен жіне негізгі түрде жүргізуді ұсынды.

Баланың жетілуінің әр дәуірін Руссо өзінің саяси және философиялық пікірлерімен тығыз байланысты қарастырды.

Екі жасқа дейінгі бала тәрбиесінің негізідене тәрбиесі болуға тиіс. Бұл дәуірде тәрбиешілердің баланы табиғати кеңшілігінен тым алшық ұстауға тырысатындығына, табиғи жетілуіне кедергі жасайтындығына қарсы болды. Руссо: “Қаршадайынан – ақ баланың еркіне қиянат келеді, ал оған сол еркіндікті беру қажет. Оның денесінің өсуіне мүмкіндік беріндер, табиғатқа кедергі жасамаңдар”, - деген талап ұсынады. Келесі дәуірде де (2 ден 12 жасқа дейін) баланың денсаулығын шынықтыруды жедел түрде жүргізе беру қажет, бірақ бұл кезде тәрбиешінің негізгі міндеті - баланың сыртқы сезім мүшелерін жетілдіру. Руссоның кеңесі бойынша, бала өзінің керегінше, өз бетінше әр нәрсенің көлемі мен салмағын өлшесін, санаумен де айналысып, нәрселерді өзара салыстарсын. Бірақ, оның дәлелінше, бұл кезеңде баланы оқуға баулудың, жаттатудың, ойлантып, оған талқылатудың керегі жоқ. Бұл кезде бала еш бір адамгершілік, ешбір абстрактылық ұғымдарға түсінбейді деп есептейді ол. Бірақ, Руссоның ойынша, бала өте бір маңызды идеяны – жеке меншік идеясын толық меңгере алады деді. Әрине, бұл жерде Руссо педагогикасының педагогикасының буржуазиялық ерекшелігі айқын байқалады.

Жас өспірімнің жетілуінің төртінші дәуірінде (15 жастан бастап) адамгершілік тәрбиесі басталады. Руссоның сенуінше “үшінші сословияның” алдыңғы қатарлылары жалпы адамгершілік идеалды (мақсатты) ұстаушылар. Сондықтан Эмильді, демек, жаңа қоғам жастарын ел – жұртты сүюге үйрету, оларды нағыз адам етіп тәрбиелеу керек деген пікірде болды. Руссо осыған байланысты адамгершілік тәрбиесінің үш міндетін: дұрыс мінезге, дұрыс ұғымға, дұрыс ерікке тәрбиелеуді ұсынады.

Руссо бірқатар педагогикалық мәселелерде қателік пен қайшылыққа ұшырай тұрса да, оның педагогикалық теориясы өз дәуірінде жалпы бағыты ілгеріге ұмтылған прогрессивтік роль атқарды.

Себебі оның педагогикасының бүкіл жаңашыл мазмұны феодалдық педагогикаға тікелей қарсы еді. Руссо өзіне тән жігерлікпен аристократияға және шіркеуге, схоластикалық қараңғылыққа, арам тамақтыққа қарсы батыл күресті. [3]

Руссо әйел тәрбиесі жөнінде.

Педагогикалық теорияны Руссо оқудың қызықты да белсенді әдістерін іздестіру, еңбек тәрбиесін, оқу мен тәрбиені табиғатпен ұштастыру мәселелерін қоюмен байланыстырды.

Руссоның әдеби және педагогикалық мұраларын сол дәуірдегі орыстың алдыңғы қатарлы адамдары жоғары бағалады. Эмильдің санаулы алғашқы даналары Петербургке 1763 жылы февральда алынды, бірақ осы жылдың ноябрінде бұл кітаптың таралуына тиым салынды, соған қармастан, кітап құпия түрде таратыла берді.

XVIII ғасырдағы Россияның жалынды революцияшыл ағартушысы А.Н.Радищев ұлы ойшыны жоғары бағалады. 1791 жылғы бір хатында тәрбие мәселелеріндегі жүргізген өзгерістері үшін Руссоға Европа көп міндетті деп жазды.

Декабристер Руссоның “Қоғамдық шарты” мен “Эмилін” зор ынтамен оқыды.

Кейінгі революцияшыл демократтар да Руссо мұрасын жоғары бағалады. 1856 жылы Н. Г. Чернышевский “Современнике” Руссоның ұрпаққа қалдырған еңбегін, халыққа деген сүйіспеншілігін баса атап өтті.

Қазіргі қоғамның прогрессившіл күштері, совет педагогтары Жан – Жак Руссоны атақты ағартушы - педагог ретінде бағалайды.[4]

Руссо өз шығармаларымен адам баласының ең қымбат болашағы – балаға деген тым ыстық сүйіспеншілігін көрсетті; ол жаңа адам жолында алдыңғы қатарлы күресші болды; оның түсінігіндегі жаңа адам – Францияны феодалдық езгіден босататын табанды, қажырлы күресші.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Рассел Б. Батыс философиясының тарихы. - Новосибирск, 1994.
2. Руссо ж. - ж. Қоғамдық келісім туралы // Руссо Ж.-Ж. трактаттар. - М., 1969.
3. Мәдениет логикасының шетінде. - М., 1997.
4. «Еуропа хабаршысы» -Жуковский,1807

Жолдасов Т.Б., ТЭОиРЭО-17 тобының студенті

Ғылыми жетекші – магистр Шаймардан А.

«Қарағанды индустриялық университеті» КЕАҚ жанындағы техникo-экономикалық колледжі, Теміртау қ., Қазақстан Республикасы

СПОРТТЫҚ МЕНЕДЖМЕНТТЕГІ СПОРТТЫҚ ҰЙЫМДАРДЫ БАСҚАРУ ӘДІСТЕРІ

Спорт экономикасын коммерцияландыру процесінде спорт саласын экономикалық категорияға айналдыру бүгінгі күнгі спорт менеджерлерінің мойнына жүктелген міндет. Олардың алдында әлемдік және еуропалық стандарттарға сәйкес келетін инфрақұрылымды қалыптастыру міндеті тұр.

«Тарихи тұрғыдан алғанда, біздің елімізде спортты басқаруды әртүрлі жаттықтырушылар, нұсқаушылар, әдіскерлер жүргізуде, олар көбінесе жаттықтырушының оқу-тәрбие жұмысын клубты, спорт қоғамын, спорт комитетін басқару процестерімен үйлестіреді, бірақ олардың лауазымдық нұсқауларында мұндай міндеттерді орындау қарастырылмаған» [1].

Спортты жаппай дамыту және қоғамда салауатты өмір салтын насихаттау коммерциялық негізде жұмыс істейтін дене шынықтыру-спорт ұйымдарының кеңінен таралуына ықпал етті. Бұл факт олардың қызметін оңтайландыру мақсатында спорттық ұйымдарды басқару жүйесіне менеджментті енгізу қажеттілігін анықтады.

Сондықтанда спорттық менеджерлерді оқыту дайындау бүгінгі күннің өзекті мәселесі.

Қазіргі уақытта спорт өз денсаулығына қамқорлық жасайтын адам өмірінің ажырамас бөлігіне айналуда. Бірақ спортты адамға кім қол жетімді етеді-спорт менеджері. Таңертең немесе кешке спортзалға барып, спортпен шұғылдану үшін спорт объектісінің басқарушы буыны бірқатар мәселелерді шешуі керек. Олардың негізгілері: жаңа клиенттерді тарту және ел тұрғындары арасында СӨС насихаттау, сондай - ақ даулы объектіні ұстау және оны пайдаланудан пайда алу болып табылады.

Қойылған міндеттерге қол жеткізу үшін спорт объектілерін басқарудың мынадай әдістері пайдаланылады:

- 1) ұйымдық-құқықтық (басқаша әкімшілік);
- 2) Экономикалық,
- 3) Әлеуметтік-психологиялық.

Бірінші орында басқарудың ұйымдастырушылық-құқықтық әдістері тұр, олар үш топқа бөлінеді: 1) регламенттеуші; 2) өкімдік; 3) тәртіптік. Реттеуші әсер ету әдістері тікелей реттеуді, нормалауды және нұсқау беруді білдіреді. Ұйымдастырушылық реттеу спорт ұйымдарының ережелерін, жарғыларын, лауазымдық нұсқаулықтарды және орындауға міндетті және осы Ережелерде нақты белгіленген уақыт кезеңі ішінде әрекет ететін басқа да құжаттарды әзірлеу мен қолданысқа енгізуден тұрады. Нормалау нормалар мен нормативтерді белгілеуді көздейді. Мысалы, оқу - жаттығу процесінің ұзақтығының нормативі. Нұсқаулық қызметкерлерді спорт ұйымының негізгі құжаттарымен, жаңа бұйрықтармен, қарарлармен және т. б. таныстырудан тұрады.

Ұйымдастырушылық-құқықтық әдістердің әкімшілік тобы-бұл спорт ұйымы басшысының бұйрықтарды, қаулыларды, қарарларды, бұйрықтарды шығаруы. Сонымен, реттеуші немесе әкімшілік құжаттар бұзылған жағдайда тәртіптік ықпал ету шаралары қолданылады. Қызметкерлерге тәртіптік әсер етудің бірнеше шаралары бар: ескерту, сөгіс, айыппұл, жұмыстан шығару, жұмыстан шығару.

Спорттық нысанды басқарудың экономикалық әдістерінің спектрі өте кең. Кейбір ғалымдар бұл әдістерді екі мақсатқа бөледі: сала ретінде дене шынықтыру және спортты басқару, дене шынықтыру және спорт ұйымын басқару. Спортты сала ретінде басқару мақсатында бюджеттік қаржыландыру, күрделі салымдар, дотациялар пайдаланылады. Спорттық ұйымның тікелей менеджменті үшін-қаражат кооперациясы, амортизациялық аударымдар, салық салу, материалдық ынталандыру [1]. Материалдық ынталандыру Бірыңғай тарифтік кесте негізінде қызметкерлердің жалақысын саралауды, қызметкерлер мен спортшыларға сыйлықақы беруді, сондай-ақ сыйлықтар беруді білдіреді.

Спорт объектісінің басшылығына әлеуметтік-психологиялық басқару әдісіне ерекше назар аудару керек. Ұжымдағы дұрыс ұйымдастырылған психологиялық ахуал спорттық ұйымның экономикалық тиімділігіне оң әсер етеді.

Әлеуметтік психологиялық әдістерге мыналар жатады:

- 1) адамдардың әлеуметтік-психологиялық сипаттамаларын ескере отырып, еңбек ұжымын қалыптастыру;
- 2) Әлеуметтік реттеу;
- 3) әлеуметтік ынталандыру;
- 4) қызметкерлердің мәдени және әлеуметтік-тұрмыстық қажеттіліктерін қанағаттандыру;
- 5) қолайлы әлеуметтік-психологиялық жағдай жасау [2].

Белсенді корпоративтік саясат спорт ұйымының барлық қызметкерлерін басшылық қойған стратегиялық міндеттерге қол жеткізу үшін бірыңғай команда ретінде жұмыс істеуге икемдеуге мүмкіндік береді.

Корпоративтік саясаттың ең тартымды бөлігі ұжымды біріктіруге бағытталған шаралар болып табылады. Оларға мыналар жатады: корпоративті кештер, қызметкерлер мен олардың отбасы мүшелері арасында спорттық жарыстар өткізу, қызметкерлерді халықаралық мерекелермен құттықтау және т.б. бірнеше жылдан бері жоғары дамыған корпоративті мәдениеті бар компаниялар арасындағы стандарттардың бірі-Google. Компания өз қызметкерлеріне ақысыз тамақтану, экскурсияға бару және спортзалға жазылу сияқты көптеген жағымды бонустар ұсынады. Дені сау қызметкер өз міндеттерін жоғары тиімділікпен орындайтындығымен келісіңіз [3].

Алайда, айқын табыстар мен жетістіктерге қарамастан, әсіресе кәсіби спортта, республика көлемінде дене шынықтыру мен спорттың жаппай дамуына келесі факторлар кедергі келтіреді [3].

- спорттық инфрақұрылымның жеткіліксіз дамуы;
- жаңа спорт ғимараттарын салудың баяу қарқыны, сондай-ақ қолданыстағы ғимараттардың айтарлықтай тозуы;
- халықтың төмен табысы, аз қамтылған азаматтар үшін дене шынықтырумен және спортпен тұрақты түрде шұғылдануға қол жетімсіздігі;
- мүгедектер мен жүріп-тұруы шектеулі азаматтарға арналған мамандандырылған спорт құрылыстарының жеткіліксіз дамуы, мамандандырылған жабдықтар мен Мүкәммалдың елеулі жетіспеушілігі;
- кәсіби жаттықтырушылардың, әдіскерлердің және арнайы білімі бар тұлғалардың айтарлықтай жетіспеушілігі;
- спорттық іс-шараларды, әсіресе өңірлік деңгейде жеткіліксіз нысаналы қаржыландыру және субсидиялау;
- дене шынықтыру және бұқаралық спортты дамыту саласында жастармен жұмыс істейтін коммерциялық емес ұйымдардың билік органдары тарапынан қолдаудың болмауы;
- мемлекет тарапынан дене шынықтыру мен спортты белсенді насихаттауды дамытуға жеткіліксіз көңіл бөлінуде.

Қазіргі заманғы спорттық маркетинг салауатты өмір салтының қажеттілігі туралы қоғамдық пікірді қалыптастыруға және нығайтуға бағытталған әлеуметтік бағдарланған болуы керек. Спорттық маркетинг саласындағы мамандардың қызметі тиімді жарнама сияқты спортты дамытуға байланысты мәселелердің барлық спектрін қамтуы тиіс; спорт түрлерінің немесе спорттық ұйымдардың брендтерін қалыптастыру және дамыту; жанкүйерлердің адалдығын ұйымдастыру бойынша жұмыс; елдің, өңірдің, клубтық команданың және т. б. спорттық өмірін жариялау бойынша БАҚ-пен жұмыс. [4]

Спорт ғимараттары мен дене шынықтырумен және спортпен айналысуға арналған алаңдардың тапшылығымен қатар қазіргі уақытта дене шынықтыру және бұқаралық спорт саласындағы көрсетілетін қызметтерді коммерцияландыру, тегін спорт қызметтерін ұсынатын спорт ұйымдарының мүлдем болмауы маңызды проблема болып табылады. Сондықтан спорттық маркетингтің маңызды бағыттарының бірі демеушілік көмекті тарту бойынша жұмыс болуы тиіс, бұл кезде аймақтың спорттық өмірін қаржыландыру компанияның қолайлы имиджін қалыптастыратын бизнестің маңызды инвестициялық бағыты бола алады [4].

Сондай - ақ бұқаралық спорттың нормативтік-құқықтық базасын қалыптастыру, спорттық жарыстарды өткізудің қауіпсіздігін қаржылық қамтамасыз ету мәселелерін шешу қажет [5]. Қоғамдық ұйымдардың, билік құрылымдарының, дене шынықтыру және бұқаралық спорт саласындағы бизнес пен мамандардың іс-қимылын үйлестіру, салауатты өмір салтын жүргізудің пайдасы туралы тұрақты қоғамдық пікір қалыптастыру үшін дене

шынықтырумен және спортпен шұғылдануға ынталандыру жөніндегі экономикалық шараларды іске асыруға ықпал ету қажет.

Осылайша, біз дене шынықтыру мен спорттағы басқару әдістерінің ауқымы өте кең екенін көреміз және әр менеджердің алдында басқарудың ең қолайлы және тиімді әдісін таңдау қиын міндет тұр. Басқару әдісін таңдағанда, менеджер осы әдісті қолданған кезде қол жеткізгісі келетін мақсаттар мен міндеттерді нақты түсінуі керек. Спорттық нысанды, спортпен шұғылданатын адамдар мен ұйым қызметкерлерінің контингентін, сондай-ақ олардың кәсіби мүмкіндіктерін бағалау. Спорт менеджерінің басқару саясаты икемді және уақыттың өзгеруіне бейімделуі керек екенін есте ұстаған жөн. Шынында да, басқару әдістерінің арсеналы орнында тұрмайды және басқарудың бір әдісін үнемі қолдана отырып, сіз бұл әдісті қолданудың бастапқы кезеңінде тиімді болса да, теріс нәтиже ала аласыз. Сондықтан спорттық нысанды басқарудың ең тиімді әдісі басқарушылық инновацияларды белсенді пайдалану және басқа менеджерлердің басқару тәжірибесін ескеру болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. — М.: ООО «И. Д. Вильямс», 2012. — 672 с. ISBN: 978-5-8459-1060-8
2. Радина О.И., Малинина О.Ю., Бутырская Н.А. Состояние и перспективы развития индустрии спорта с позиций маркетинга // Инновационная наука. 2017. № 6. С. 18–21.
3. Хойя Р., Смит А., Николсон М., Стюарт Б. Спортивный менеджмент. — М.: Изд-во «Рид Медиа», 2013. — 352с. ISBN: 978-5-906096-25-8
4. Починкин А.В., Димитров И.Л., Вишейко С.В. Инновационные направления спортивного менеджмента // Ученые записки университета им. П.Ф. Лесгафта. 2017. URL: <http://new-marketing.ru/issues/2018/2/42/> (дата обращения: 10.03.2021).
5. Винарчик, А. А. Модель спортивного менеджера / А. А. Винарчик, Н. Н. Казанин. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2015. — № 11 (91). — С. 779-781. — URL: <https://moluch.ru/archive/91/19137/> (дата обращения: 10.03.2021).

Жансакалова А.Б., студентка группы ПИМ-19-1

Научный руководитель – к.п.н., доцент Баймагамбетов Ю.Т.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан

ВОСТОЧНЫЕ ЕДИНОБОРСТВА КАК СИСТЕМА ФИЗИЧЕСКИХ УПРАЖНЕНИЙ

Целями и задачами данной работы является более углубленное изучение восточных единоборств, их значение и особенности, а также рассмотрение информации об основных видах боевых искусств и выделение преимуществ данного вида спорта для человека и его здоровья.

Актуальность темы определяется тем, что восточные оздоровительные системы могут иметь важное научно-практическое значение в отечественной системе физкультурно-педагогического образования, как сложный комплекс духовной и физической культуры с многовековыми традициями оздоровления человека.

Боевые искусства - это кодифицированные системы и традиции ведения боевых действий, практикуемые по ряду причин, таких как самооборона; применение в военных и правоохранительных целях; конкуренция; физическое, умственное и духовное развитие; а также развлечения или сохранение нематериального культурного наследия нации. Человек, практикующий боевые искусства, называется мастером боевых искусств.

Хотя термин «боевое искусство» стал ассоциироваться с боевыми искусствами Восточной Азии, он первоначально относился к боевым системам Европы еще в 1550-х гг. Термин происходит от латинского и означает "искусство Марса", римского бога войны. В

силу объективных причин развитие цивилизации на Западе и в странах Востока шло различными путями, что предопределило различную значимость "воинских искусств" в жизни и культуре народов этих двух континентов. К одним из наиболее древних стран - родоначальников рукопашного боя относятся Индия и Тибет. Именно здесь, на основе философских взглядов, религий, зарождалось искусство владения техникой борьбы.

Боевые искусства могут быть классифицированы с использованием различных критериев, в том числе по технической направленности и по намерению. Приведем примеры классификации по технической направленности.

Безоружный: невооруженные боевые искусства могут быть широко сгруппированы в те, которые фокусируются на ударах, либо на захвате, и те, которые охватывают обе области, часто описываемые как гибридные боевые искусства.

Удары: 1) пробивание руками: Бокс, Вин Чун, Карате; 2) удары ногами: Тхэквондо, Капоэйра, Савате; 3) другие, используя удары: Летвай, Муай тай, Кунг-фу, Пенкак силат.

Борьба: 1) метание: Хапкидо, Дзюдо, Сумо, Борьба, Айкидо; 2) техника Chokeholds: Дзюдо, Джуи-джитсу, Бразильское джиу-джитсу, Самбо, Кунг-Фу; 3) техника пиннинга: Дзюдо, Борьба, Айкидо.

Вооруженный: традиционные боевые искусства, которые охватывают вооруженный бой, часто охватывают широкий спектр оружия ближнего боя, включая клинковое оружие и оружие с шестом. К таким традициям относятся Эскрима, Силат, Каларипаят, Кобудо и исторические европейские боевые искусства, особенно те, что относятся к немецкому возрождению. Многие китайские боевые искусства также имеют оружие в рамках своей учебной программы.

Теперь рассмотрим классификацию боевых искусств по намерению.

Ориентированные на здоровье: многие боевые искусства, особенно из Азии, также преподают дисциплины, которые относятся к медицинским практикам. Это особенно распространено в традиционных азиатских боевых искусствах, которые могут научить, например, различным методам правильного роста костей и другим аспектам традиционной медицины.

Духовно-ориентированный: боевые искусства также могут быть связаны с религией и духовностью. Считается, что многие системы были основаны, распространены или практиковались монахами или монахинями.

Во всех азиатских искусствах медитация может быть включена в качестве части обучения. В тех искусствах, которые находятся под влиянием индуистско-буддийской философии, сама практика может быть использована как помощь в достижении просветления.

Традиционные корейские боевые искусства делают упор на развитие духовного и философского развития практикующего. Общей темой в большинстве корейских стилей, таких как тхэквондо, является ценность "внутреннего мира". Корейцы считают, что применение физической силы оправдано только в целях обороны.

Некоторые боевые искусства в различных культурах могут быть выполнены в танцевальных условиях по различным причинам, например, для вызова свирепости при подготовке к бою или демонстрации мастерства в более стилизованной манере, причем капоэйра является наиболее ярким примером. Многие из таких боевых искусств также включают в себя музыку, особенно сильные ударные ритмы.

Проверка навыков или их оценка имеет большое значение для боевых мастеров многих дисциплин, которые хотят определить их прогресс или собственный уровень мастерства в конкретных контекстах. Студенты часто проходят периодическое тестирование и оценивание их собственным учителем, чтобы продвинуться на более высокий уровень признанных достижений, например, как получение другого цвета пояса.

К наиболее популярным разновидностям восточных единоборств можно отнести:

1) Кикбоксинг (смесь бокса и карате, который включает в себя удары, используя только руки и ноги);

2) Карате (это японское боевое искусство, которое, прежде всего, сосредоточено на самообороне);

3) Айкидо (вместо того чтобы сосредоточиться на ударах и пинках, айкидо использует кинетическую энергию противника против них, чтобы взять контроль);

4) Тхэквондо (подчеркивает силу через такие методы, как расщепление досок и кирпичей голыми руками и ногами, помимо своих физических аспектов, тхэквондо также учит уважению, дисциплине и другим формам личной силы);

5) Бразильская Джиу-Джитсу (видоизмененная форма японской джиу-джитсу, где практикующие применяют методы захватов, замков и совместных манипуляций);

6) Бокс (два конкурента в перчатках пытаются ударить друг друга и избежать кулаков друг друга; поскольку нет никаких ударов ногами, боксеры развивают впечатляющее количество силы верхней части тела, и многие из них способны нокаутировать противника одним ударом);

7) Крав-Мага (буквально означает "контактный бой" на иврите и стремится к одновременной обороне и нападению — то есть каждое оборонительное движение сочетается с наступательным движением);

8) Муай-Тай (национальный вид спорта Таиланда и один из самых популярных стилей, используемых в боях ММА, опора муай-тай на руки, голени, локти и колени привели к тому, что его окрестили "искусством восьми конечностей");

9) Капоэйра (бойцы—так называемые капоэйристы—обмениваются движениями атаки и защиты в постоянном потоке, часто используя финты и обман, чтобы контролировать и запутывать своего противника; бразильская форма искусства, которая сочетает в себе борьбу, танец, музыку и постоянное движение, капоэйра, как полагают некоторые историки, развивалась как способ для африканских рабов скрыть свою боевую подготовку от своих угнетателей, скрывая ее в танце);

10. Кунг-Фу (большинство версий кунг-фу включают в себя изящные, плавные движения; используются как жесткие приемы ударов ногами, блоками, так и удары открытой и закрытой рукой, а также приемы, которые используют силу противника против них).

К преимуществам восточных единоборств можно отнести: возможность постоять за себя, отличная спортивная фигура, здоровый организм, управление и контроль своего тела, повышение самооценки, отличное настроение, душевная гармония и самодисциплина.

В заключении можно сказать, что обучение боевым искусствам направлено на достижение нескольких преимуществ для обучаемых, таких как их физическое, психическое, эмоциональное и духовное здоровье.

Благодаря систематической практике в боевых искусствах физическая подготовка человека будет повышена (сила, выносливость, скорость, гибкость, координация движений и др.). Помимо вклада в физическую форму, обучение боевым искусствам также имеет преимущества для психического здоровья, способствуя самооценке, самоконтролю, эмоциональному и духовному благополучию.

По мнению Брюса Ли, восточные единоборства также имеют характер искусства, так как существует эмоциональное общение и полное эмоциональное выражение.

Мы видим, что борьба является одним из старейших видов физической культуры. За многие тысячелетия своего развития и существования она стала не только методом самозащиты, но и способом духовного и физического самосовершенствования людей. Невозможно перечислить количество видов и стилей борьбы, каждый из которых имеет собственную историко-философскую базу. К сожалению, в последнее время духовные основы боевых искусств забываются, во внимание принимается главным образом физическая подготовка и практическое применение, в то время как невозможно достичь совершенного владения тем или иным видом боевого искусства без знания приемов концентрации и самопознания.

Список использованной литературы:

- 1) "Боевое искусство / определение, история, типы и Факты". Британская Энциклопедия. (от 2020-01-13).
- 2) Клементс, Джон (Январь 2006). "Краткое введение в исторические европейские боевые искусства" (PDF) . Журнал Meibukan (Специальный Выпуск № 1): 2-4. Архивирован из оригинала (PDF) от 18 марта 2012 года.
- 3) "Внутреннее Кунг-Фу". Chiflow.com . Восстановлено 2010-11-07 .
- 4) Р. С. Чакраварти (1972). Искусство ведения войны в Древней Индии. Дели.
- 5) China Sportlight Series (1986) "спорт и игры в Древнем Китае". Пресса Нового Мира, ISBN 0-8351-1534-8.
- 6) Henning, Stanley (1999). "Мифы боевых искусств монастыря Шаолинь, Часть I: гигант с Пылающим посохом. Восточные единоборства".
- 7) Кун Л. Всеобщая история физической культуры и спорта: Пер. Свенгер. М.: Радуга,

Жапашов А.У., студент группы МО-19-1к.

Научный руководитель – д.п.н, доцент Баймагамбетов Ю.Т.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

ВИДЕОИГРЫ КАК СОСТАВНАЯ ЧАСТЬ ОБРАЗА ЖИЗНИ

Появившись в 70-х годах в холлах университетов, став развлечением больше для учёных людей, в 80-х переместившись в коридоры торговых центров, в 90-х полностью переместившись в дома, а в 10-х годах появившись на сотовых телефонах видеоигры так или иначе стали частью наших жизней. Кто-то из вашего окружения, так или иначе соприкасался с ними. Они окружают нас и благодаря СМИ, зачастую они виднеются бессмысленным времяпрепровождением. Но так ли они бессмысленны?

И стоит взглянуть на педагогическую пользу видеоигр. Для примера, существовавшая до 2018-го года компания GlassEDU и её труды по переделке игр, и раскрытия их потенциал в этой сфере. Они переделали градостроительный симулятор SimCity под педагогические нужды «Ученики буквально уходят в другой мир, настолько их цепляет игра, — говорит Джессика Линдл (Jessica Lindl), которая руководила проектом SimCityEDU в компании Glasslab. «Ребята увлекаются игрой так же, как увлекаются играми за пределами школы. Они действительно эмоционально привязываются к жителям своего города — они чувствуют себя взрослыми, потому что получили возможность управлять жизнями людей и спасать их. Это ответственность, которой обычно нет в классе». Или же популярная Minecraft, у которой есть отдельное издание, называемое Minecraft: Education Edition, которую можно назвать скорее инструментом, с помощью которого преподаватель может проиллюстрировать лекцию. Специально для этого в системе есть несколько карт-шаблонов по конкретным темам уроков. Их можно предварительно скачать и отредактировать на своё усмотрение — регулировать сложность, создавать NPC, переставлять локации, менять задачи. На сегодня более 400 школ из США, Индии и скандинавских стран применяют Minecraft в обучении, а в Швеции даже ввели обязательные уроки по игре. Простота и универсальность позволяют применять Minecraft практически во всех базовых школьных предметах: решать математические задачи, иллюстрировать химические и физические эксперименты, моделировать органические системы в биологии и погружать в литературные или исторические миры. Особенно Minecraft полезен для школьников из сёл или небольших городков — с помощью онлайн-платформы они могут получить новый опыт, больше узнать о мире и познакомиться с ровесниками из других стран.

Так же и в медицине видеоигры могут быть полезны. Например, игроки EVE Online помогли в изучении коронавируса, суммарно больше 171 тысячи игроков выполнили

больше 47-ми миллионов задач, что эквивалентно 36-ти годам работы. Игроки принимали участие в простой мини-игре, которая состоит из рисования групп клеток (представленных в соответствии с данными, собранными с помощью проточной цитометрии). Собранные таким образом данные используются учеными в исследованиях, чтобы объяснить влияние коронавируса на иммунную систему человека. Всего разработчики EVE Online включили около 707 тысяч уникальных заданий. Есть также и VR-технологии. Использование хирургами 3D моделей для планирования операций – один из самых многообещающих способов применения VR в медицине. Дело в том, что трехмерные схемы на бумаге не дают полной картины. Университет Базеля разработал технологию, которая в режиме реального времени переносит данные томографа в виртуальную реальность. Чем раньше человек, переживший кровоизлияние в мозг, начинает реабилитацию, тем больше у него шансов восстановить моторные функции. Швейцарское приложение Mindmaze заново учит сгибать пальцы, двигать руками и даже ходить. Игровая форма лечения существенно ускоряет процесс выздоровления. Пациенты не теряют мотивации, не чувствуют дискомфорт от собственной немощности.

Суммируя, я бы хотел привести цитату Джордана Шапира: «Видеоигры коренным образом ломают представление о сюжетной линии. Мир, создаваемый в видеоиграх — это мифология нового века с нелинейным сюжетом. И кто знает, не станут ли современные игры классикой для будущих поколений. В конце концов, в 1605 году первые читатели «Дон Кихота» и представить не могли, что эту приключенческую книгу будут изучать в школе.» У видеоигр есть постепенно раскрывающийся потенциал, и кто знает, может уже через 20 лет, окружающий наш мир кардинально изменится, и игры будут вплетены в наши жизни плотнее. Из всех примеров что я привёл выше, можно заметить то, как видеоигры медленно, но верно стали частью жизни людей в развивающихся и в развитых странах. Их потенциал всё ещё раскрывается, но даже сейчас они показывают, что скептическое отношение к ним неоправданно.

Список использованной литературы:

1. The New Childhood: Raising Kids To Thrive in a Connected World. Джордан Шапиро. <https://dtf.ru/games/153987-eve-online-predlagaet-igrokam-pouchastvovat-v-borbe-s-covid-19>
2. EVE Online предлагает игрокам поучаствовать в борьбе с COVID-19. Евгений Фильченко.
3. <https://www.kqed.org/mindshift/35883/how-teachers-can-use-video-games-in-the-humanities-classroom>.
4. How Teachers Can Use Video Games In The Humanities Classroom. Джордан Шапиро. <https://tass.ru/obschestvo/6218164>

Кадырбай Аружан., студентка группы ТПП-19-1К
Научный руководитель- старший преподаватель Искаков Ж.К
Карагандинский Университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан

ЗДОРОВЫЙ ОБРАЗ ЖИЗНИ СТУДЕНТОВ

Здоровье является бесценным товаром не только для каждого человека, но и для общества в целом. При встрече, прощаясь с близкими, мы желаем им крепкого и крепкого здоровья, потому что это самое главное условие и гарантия полноценной и счастливой жизни. Здоровье помогает нам реализовывать наши планы, успешно решать основные жизненные задачи, преодолевать трудности и, при необходимости, даже справляться со значительными перегрузками. Хорошее здоровье, разумно поддерживаемое и укрепляемое человеком, обеспечивает долгую и активную жизнь.

Научные данные показывают, что большинство людей имеют возможность прожить до 100 лет и более, если они соблюдают правила гигиены.

К сожалению, многие люди не придерживаются самых простых, научно обоснованных стандартов здорового образа жизни. Некоторые становятся жертвами оседлости (гиподинамики), которая вызывает преждевременное старение. Других перекармливают, вызывая ожирение, сосудистый склероз, а у некоторых сахарный диабет. Другие не умеют отдыхать, отвлекаются от умственных и бытовых забот, всегда беспокойны, нервничают, бессонничают, что в конечном итоге приводит к заболеваниям внутренних органов. Некоторые люди, которые поддаются вредной привычке курения и алкоголя, активно сокращают свою жизнь.

Здоровый образ жизни — это образ жизни, основанный на морали. Она должна быть рационально организована, активна, работать, лечиться. Она должна защищать от вредного воздействия окружающей среды и позволять поддерживать моральное, психическое и физическое здоровье до старости.

Охрана собственного здоровья является прямой обязанностью каждого человека и не может быть передана другим. В конце концов, это часто случается, и так бывает, что неправильный образ жизни 20-30-ти летнего старика ставит себя в катастрофическое состояние и только потом перезванивает медицине. Каким бы совершенным ни было лекарство, оно не может спасти нас от всех болезней. Человек — создатель собственного здоровья, он должен бороться за него. С самого раннего возраста необходимо вести активный образ жизни, заниматься физкультурой, спортом, соблюдать правила личной гигиены, словом, найти разумный путь к настоящей гармонии здоровья.

Компоненты здорового образа жизни для студента

Здоровый образ жизни включает в себя следующие основные элементы: рациональный режим работы и отдыха, устранение вредных привычек, оптимальные двигательные навыки, личную гигиену, ужесточение, рациональное питание и т.д.

Рациональный труд и отдых — необходимый элемент здорового образа жизни каждого человека. При правильном и строго соблюдаемом режиме развивается четкий и необходимый функциональный ритм организма, который создает оптимальные условия для работы и отдыха и тем самым способствует укреплению здоровья.

Важно помнить, что если это хорошее «начало». То есть, если начало процесса умственной деятельности прошло успешно, то все последующие операции, как правило, непрерывны, без перерывов и без необходимости «включать» дополнительные импульсы.

Ключ к успеху лежит в планировании вашего времени. Студент, который регулярно планирует свой рабочий день на 10 минут, может сэкономить 2 часа каждый день и лучше и точнее справляться с важными задачами. Вы должны сделать правило — получать по часу каждый день. В течение этого часа никто и ничто не может помешать. Таким образом, студент выигрывает время — возможно, самое главное для человека — личное время. Его можно расходовать по-разному по своему усмотрению: дополнительно на досуг, самообразование, хобби или на внезапные или экстренные случаи.

Структура классной работы намного проще, так как она регулируется уже созданным расписанием. Обычно необходимо приходить в класс заранее, потому что ученик, который приходит в класс после звонка, создает впечатление, что он бескомпромиссный, добровольный и неуважительный по отношению к учителю.

Для вечерних занятий следует выбрать тихое место — тихая комната (например, библиотека, аудитория, офис и т.д.), чтобы не было шумных разговоров или других отвлекающих факторов. Устройте такие условия и в общежитии. Не рекомендуется включать во время занятий радио, магнитофон или телевизор. Лучше начать с самого сложного домашнего задания.

Это тренирует и укрепляет волю. Она не позволяет откладывать трудные вещи с утра до вечера, с вечера до утра, с одного дня на другой и, как правило, в длинном ящике. Свет лампочки не должен ослеплять глаза: Она должна падать сверху или слева, чтобы книга,

тетрадь не была покрыта тенью от головы. Правильное освещение на рабочем месте снижает зрительное утомление и способствует концентрации на работе. Книгу или тетрадь следует размещать на оптимальном расстоянии от глаз (25 см), избегая чтения в лежачем положении. Систематический, выполнимый и хорошо организованный процесс умственной работы чрезвычайно полезен для нервной системы, сердца и кровеносных сосудов, а также для опорно-двигательного аппарата — для всего организма в целом. Постоянные тренировки во время работы укрепляют наш организм. Долгой жизнью живет тот, кто трудится усердно и хорошо всю жизнь. Напротив, безделье приводит к мышечной слабости, нарушениям обмена веществ, ожирению и преждевременной слабости.

Учащийся должен чередовать работу и отдых. После университетских лекций и обеда следует запланировать 1,5-2 часа перерывов. Отдых после работы не означает состояние полного покоя. Только когда мы очень устаем, можно говорить о пассивном отдыхе. Желательно, чтобы природа отдыха была противоположна природе труда человека («контрастный» принцип отдыха). Вечерние работы должны проводиться в период с 17 до 23 часов. Во время работы, после каждые 50 минут концентрированной работы, отдыхайте 10 минут (делайте легкую гимнастику, проветривайте помещение, ходите по коридору, не мешая другим). Следует избегать перегрузки и монотонной работы. Например, нельзя читать книги 4 часа подряд. Лучше всего заниматься 2-3 видами работ: чтение, арифметическая или графическая работа, абстрактная работа. Такое чередование физической и умственной активности благотворно влияет на здоровье.

Человек, который проводит много времени в помещении, должен проводить хотя бы часть своего времени на открытом воздухе. Жителям города желательно отдохнуть на свежем воздухе — во время прогулок по городу и на природе, в парках, на стадионах, на экскурсиях, на работе на садовых участках и т.д.

Список литературы

1. Психология и практика. Ежегодник Российского психологического общества. — Ярославль, 1994 г. — 410 с.
2. Психологический бюллетень РГУ. — Ростов-на-Дону, 1994. — 439 с.
3. Роджерс К. Посмотри на психотерапию. Происхождение человека. — М., 1993. —
4. Лисицин Дж.П. Образ жизни и здоровье населения. — М., 1982. — 90 с.
5. Валеология: диагностика, средства и практика здравоохранения

Калиева Айдана, студентка группы Ю-20-4

Научный руководитель – Баймагамбетов Ю.Т.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан

ЗДОРОВЫЙ ОБРАЗ ЖИЗНИ

Здоровье человека – это его способность сохранять соответствующие возрасту и полу психофизическую устойчивость в условиях постоянного изменения количественных и качественных единиц структурной и сенсорной информации.

Здоровый образ жизни – это сложившийся у человека способ организации производственной, бытовой и культурной сторон жизнедеятельности, позволяющий в той или иной мере реализовать свой творческий потенциал, сохраняющий и улучшающий здоровье человека.

Исходя из этого, сформулируем основные положения, которые должны быть положены в основу здорового образа жизни:

- Соблюдение режима дня – труда, отдыха, сна - в соответствии с суточным биоритмом;

- Двигательная активность, включающая систематические занятия доступными видами спорта, оздоровительным бегом, ритмической и статической гимнастикой, дозированной ходьбой на воздухе;

- Разумное использование методов закаливания;
- Рациональное питание.

Разумное чередование труда и отдыха

Важнейшим фактором восстановления работоспособности является соблюдение правильного режима, то есть чередования периодов труда и отдыха.

Для улучшения вработываемости необходимо иметь хороший предварительный отдых. Считается, что общее время работы и отдыха должно соотноситься, как 1:2, то есть при 8-часовом рабочем дне отдых может составлять часов 16. Различают пассивный и активный отдых.

К пассивному отдыху относятся все виды отдыха, когда человек не производит сколько-нибудь заметной мышечной и умственной работы. Прежде всего, это сон, успокаивающий, освежающий и исцеляющий. После бессонной ночи человек чувствует себя «раз-битым», работает с трудом. Во время сна отдыхают мозг, мышцы, менее интенсивно работают сердце, желудок и другие органы. Для наиболее полноценного отдыха и восстановления сил важно соблюдать определенные гигиенические правила, среди которых одним из главных является постоянное время отхода ко сну. Не менее важно также вставать в одно и то же время. Привычка засыпать и просыпаться в определенный час развивает условный рефлекс на время, помогающий человеку отдыхать. Нормой считается 7—8 ч сна. Однако это в среднем. Есть люди, которым достаточно спать 5 ч, а иным и 10 ч может оказаться недостаточно. Исходя из своей индивидуальности и особенностей работы, надо установить свой собственный, наиболее рациональный режим сна. Не обязательно, например, все 8 ч спать ночью, можно 1—2 ч перенести на дневное время.

Пассивный отдых жизненно необходим, но им нельзя злоупотреблять. Известно, например, что при малоподвижном образе жизни, при слишком длительном лежании человек становится менее выносливым к физическим нагрузкам, скорее устает, становится не только слабым, но и дряхлеет.

При утомлении от длительного однообразного труда часто необходимо переключиться на другой вид деятельности. В этом случае импульсы от различных нервных рецепторов, в том числе мышечных, зрительных, слуховых или кожных, переносятся с одних групп нервных клеток на другие, которые до сих пор находились в состоянии относительного покоя. В этом-то и заключается суть активного отдыха. Если работа протекала в сидячей позе, без значительных движений и при минимальной затрате энергии, то такой отдых просто необходим, ведь в этих условиях происходит относительный застой крови, особенно в нижних конечностях и тазовых органах. Замедляется подвижность грудной клетки, отчего ухудшается снабжение организма кислородом. Активный отдых должен предусматривать упражнения для конечностей, особенно ног, — ходьба и бег (можно на месте), дыхательные движения с акцентом на усиленный вдох с небольшой задержкой дыхания, наклоны и вращения туловища, рук, ног, подскоки. Упражнения заканчиваются спокойной ходьбой, глубоким, ровным дыханием и расслаблением («встряхиванием») конечностей.

Гимнастические упражнения в течение рабочего дня не только улучшают деятельность центральной нервной системы, но и оживляют, нормализуют все физиологические процессы, поднимают эмоциональный тонус, способствуя тем самым высокой работоспособности. Чтобы повысить возбудимость нервной системы, снять утомление, требуется ставить перед ней все новые задачи, требующие новых нервно-рефлекторных ответов. Поэтому упражнения должны быть не шаблонными и регулярно обновляться. Также активные формы отдыха очень важны и в течение периода между двумя рабочими днями. Особое место здесь занимает утренняя гимнастика. Она

проводится сразу же после сна, то есть длительного пассивного отдыха. Обливание прохладной водой после зарядки вызывает раздражение огромного количества нервных рецепторов кожи и также способствует активизации корковых процессов, снимает сонливость.

Хороший эффект от организованного активного отдыха достигается лишь при умеренных нагрузках. После тяжелой работы, при физических перегрузках в течение дня физкультурные упражнения могут оказаться дополнительной нагрузкой на организм и не дадут желаемого результата. В этом случае можно рекомендовать лишь небольшие прогулки перед сном, а также нетрудные, не вызывающие утомления и обязательно интересные, эмоционально насыщенные занятия, такие, как настольные игры, коллекционирование, игра на музыкальных инструментах и т. п.

Очень важно правильно организовать отдых не только в течение, но и вне работы: это ежедневное после рабочее время, два выходных дня в неделю и ежегодный отпуск.

Работоспособность и утомление

Способность к труду определяется наличием профессиональных знаний, соответствующих умений и навыков, совокупностью физических и психических сил и качеств человека. Все вместе при соответствующем отношении к труду они обеспечивают оптимальный уровень его продуктивности, то есть работоспособность человека.

Работоспособность в свою очередь является как бы отображением такого состояния, как утомление. Зависимость здесь обратная: чем больше нарастает утомление, тем ниже становится работоспособность. Нормальный физиологический процесс – утомление означает снижение функциональных возможностей организма, вызванное выполнением умственной или физической работы. Показателем утомления может быть уменьшение количества или ухудшение качества выполнения работы, а также увеличение времени, затрачиваемого на ту или иную работу. Основным итогом утомления является снижение эффективности труда.

Работоспособность может ухудшиться и вследствие пребывания человека в необычных (экстремальных) условиях: например, при высокой температуре и влажности окружающего воздуха, при недостатке кислорода и т. д.

Для того чтобы работать в оптимальном режиме и достичь пика своей работоспособности, необходимо соблюдать несколько основных условий.

- Первое условие заключается в том, что в работу следует входить постепенно, не развивая сразу максимального темпа, для того, чтобы все системы организма подготовились к работе в наиболее экономном режиме.

- Второе условие состоит в том, что для высокой работоспособности необходимы равномерность и ритм. Как очень высокий, так и очень низкий ритм (темп) быстрее приводит к утомлению. Еще более утомляет неритмичность.

- Третье условие предусматривает привычную последовательность и систематичность в работе. Нельзя приступать к более сложному, не освоив предварительно более простого

- Четвертое условие — это смена труда и отдыха, чередование периодов с различной интенсивностью нагрузки, а также, по возможности, смена характера труда.

- Пятое условие гласит, что самым надежным способом достичь максимальной эффективности является постепенное и систематическое выполнение упражнений с целью выработки прочных навыков.

Специалистами в области психофизиологии труда и спорта разработана целая система реабилитации (восстановления) здоровья и работоспособности практически здоровых людей. Она включает в себя следующий комплекс мер:

- рациональный режим труда и отдыха, в основе которого лежит оптимизация двигательной и психической активности;
- рациональное, сбалансированное питание;
- использование природных факторов для оздоровления и закаливания;

- применение физиотерапевтических средств оздоровления;
- психологические методы повышения устойчивости и работоспособности организма.

Закаливающие процедуры

Физиологическая сущность закаливания человека заключается в том, что под влиянием температурных воздействий, с помощью природных факторов организм постепенно становится невосприимчивым (конечно, до известных пределов) к простудным заболеваниям и перегреванию. Такой человек легче переносит физические и психические нагрузки, менее утомляется, сохраняет высокую работоспособность и активность.

Основными закаливающими факторами являются воздух, солнце и вода. Такое же действие оказывают души, бани, сауны, кварцевые лампы. Закаливание к теплу и холоду проводится различными раздражителями.

Основными принципами закаливания являются:

- постепенность возрастания закаливающих факторов;
- систематичность их применения;
- меняющаяся интенсивность;
- разнообразие средств при обязательном учете индивидуальных свойств организма.

Природная способность человека приспосабливаться к изменениям окружающей среды, и прежде всего температуры, сохраняется лишь при постоянной тренировке. Под влиянием тепла или холода в организме происходят различные физиологические сдвиги. Это и повышение активности центральной нервной системы, и усиление деятельности желез внутренней секреции, и рост активности клеточных ферментов, и возрастание защитных свойств организма. У человека повышается устойчивость к действию и других факторов, например, недостатку кислорода в окружающем воздухе, возрастает общая физическая выносливость.

Самыми распространенными методами закаливания являются водный и воздушный методы.

Закаливание воздухом можно проводить в виде воздушных ванн, меняя интенсивность нагрузки путем постепенного понижения или повышения окружающей температуры от сезона к сезону, продолжительности процедуры и площади обнаженной поверхности тела. В зависимости от температуры воздушные ванны подразделяются на теплые (свыше 22°), индифферентные (21—22°), прохладные (17—20°), умеренно холодные (13—16°), холодные (4—13°), очень холодные (ниже 4°). Воздушные ванны, кроме тренирующего воздействия на механизмы терморегуляции, в частности на кровеносные сосуды кожи, оказывают воздействие и на весь организм. Вдыхание чистого свежего воздуха вызывает более глубокое дыхание, что способствует лучшей вентиляции легких и поступлению в кровь большего количества кислорода. При этом повышается работоспособность скелетных и сердечной мышц, нормализуется артериальное давление, улучшается состав крови и т. д. Воздушные ванны благотворно действуют на нервную систему, человек становится более спокойным, уравновешенным, улучшается настроение, сон, аппетит, повышается общая физическая и психическая работоспособность.

Водные процедуры оказывают на организм не только температурное, но и механическое действие, подразделяясь на горячие (свыше 40°), теплые (40—36°), безразличные (35—34°), прохладные (33—20°), холодные — с температурой воды ниже 20°C. Начинать закаливание водой лучше всего в закрытом помещении при обычной, привычной для организма комнатной температуре воздуха, в любое время года. Сначала рекомендуется принимать местные водные процедуры, например, обтирания мокрым полотенцем сразу же после утренней гигиенической гимнастики. Начав обтирания с воды около 30°, постепенно ее снижают на 1° ежедневно, доведя до 18° и ниже в зависимости от самочувствия. Процедуру начинают с рук, затем обтирают плечи, шею, туловище.

После этого надо растереться массажным полотенцем до покраснения кожи и приятного чувства тепла.

Закаливание приносит огромную пользу не только здоровым, но и больным людям. Многие, казалось бы, уже обреченные на хронические недомогания люди сумели не только полностью вылечиться от одолевавших их болезней, но и целиком восстановить утраченные силы и здоровье.

Заключение

Здоровье человека необходимо охранять и укреплять. В обязательной коррекции нуждается здоровье человека, имеющего какие-либо недуги. Эта коррекция может быть сугубо медицинская, а может сочетать в себе и медицинские, и нетрадиционные методы укрепления и восстановления здоровья, может также опираться на индивидуально подобранный режим.

Здоровый образ жизни является субъективно значимым, поэтому в сохранении и укреплении здоровья каждого человека необходима перестройка сознания, ломка старых представлений о здоровье, изменение стереотипов поведения. Здоровье - это ценность, без которой жизнь не приносит удовлетворения и счастья.

Список литературы

1. «Физическая культура и работоспособность», Ф.П. Космолинский
2. Учебник ОБЖ, 10-11 класс, В.Я. Сяньков
3. «Физическая культура и работоспособность», Ф.П. Космолинский
4. «100 минут для красоты и здоровья», С. Вендровска

Киреева С.Ю., студентка группы Рд-19-2

Научный руководитель-к.п.н., доцент Баймаганбетов Ю.Т.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан.

ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА В СИСТЕМЕ ОБЩЕКУЛЬТУРНЫХ ЦЕННОСТЕЙ.

Физическая культура — часть культуры общества, направленная на повышение и укрепление уровня здоровья, всестороннее развитие физических способностей народа и использование их в общественной практике и повседневной жизни каждого человека. Однако, рассматривая это определение, всегда следует помнить о том, что данный феномен жизни современного человека над каждым этапом развития общества всегда имел и имеет глубокие биологические корни, питающие раскидистую крону дерева активной жизнедеятельности каждого человека. Движение — одна из главных составляющих биологического обеспечения жизнедеятельности организма.

- К материальным ценностям физической культуры относятся стадионный, бассейны, спортивные залы, спортивная база учебных заведений, медицинские учреждения, занимающиеся проблемами физической культуры, учебные заведения, научность-исследовательские. Их количество в отношении к численности населения — важный показатель развития физической культуры.

- Духовные ценности физической культуры составляют наука о физическом воспитании и спорте, сеть учебных заведений, готовящих специалистов по физической культуре, произведения искусства, посвященные физической культуре и спорту, а также живопись, скульптура, музыка и кино. Система управления в сфере физической культуры. Понятие «физическая культура» включает в себя и спорт. Спорт — это вид деятельности в сфере физического воспитания, направленный на достижение максимальных результатов в избранном виде. Основным признаком спорта является соревнование — борьба за первенство или высокий спортивный результат.

Становление физической культуры и ее развитие во многом обусловлено материальными условиями жизни общества. Так что же такое «физическая культура» как явление современной культурной жизни общества? Можно дать следующее определение этому понятию:

История физической культуры и спорта начинается с ранних лет. В современных системах физических упражнений, видах спорта хорошо наблюдаются многочисленные элементарные формы физической активности человека в давние времена. Многие современные системы физических упражнений корнями уходят к религиозным, ритуальным, традиционным действиям народов Древнего мира, связанным с поддержанием работоспособности человека и отдельных систем его организма. В историческом развитии отдельных видов спорта и различных систем физических упражнений явно просматривается их связь с условиями внешней среды, с социально-экономическими факторами труда, быта и отдыха человека. Кроме того, многие изменения во внутренней структуре каждого вида спорта зачастую зависели и зависят от прогресса техники, от результатов научных открытий.

Физическая культура и спорт в современном обществе являются сложными многофункциональными явлениями. В нем они выполняют ряд важных социальных функций: • укрепление здоровья людей, содействие воспроизводству здорового населения и сохранению генофонда страны; • воспитание всесторонне и гармонично развитой личности со стремлением к достижению ее физического совершенства; • удовлетворение потребностей общества в людях, физически подготовленных к современному производству, к выполнению патриотических обязанностей под защитой Родины; • интернациональное воспитание граждан, укрепление единства и сплоченности наций, дружбы и сотрудничества между народами.

Ключевым показателем физического состояния человека конечности является его здоровье, которое обеспечивает полноценное выполнение человеком важных жизненных функций разных форм деятельности в тех или иных определенных условиях. Сохранение и укрепление здоровья человека, уровень его физической подготовленности и трудоспособности, продолжение творческой деятельности людей имеет как одну из важнейших задач, роль которой в любом обществе чрезвычайно велика. Нет последней роли в решении этой задачи играют физическая культура и спорт, а так же физическое воспитание молодежи. В ходе направленного использования физических упражнений, соблюдения образа жизни, морально-волевых качеств в широком смысле изменяется достаточное количество показателей физического развития, физическую функциональную подготовленность, к ним относятся: сила, выносливость, быстрота, гибкость, ловкость. Оздоровительная направленность физической культуры и массового спорта является закономерностью их функционирования. Выбор средств физического воспитания, регулирование физических нагрузок основан в первую очередь над контролем за состоянием здоровья занимающегося со стороны тренера-преподавателя и считаются обязательными условиями при занятиях физической культурой и спортом. Забота о генофонде населения страны является одной из важнейших, а ныне и актуальнейших, государственных задач.

Именно физическая культура будущих родителей, их здоровье и здоровый образец жизни могут обеспечить здоровье генофонда страны. В биологии, селекции существует постулат: «Хорошее с хорошим лучше...», который морально отнести как к обществу, государству, так и к каждому конкретному гражданину. Воспитание всесторонне и гармонично развитой личности. Стремление к физическому совершенству. Наиболее действенным в реализации этой социальной функции физической культуры являются само процесс физического воспитания молодежи и практиканты массового спорта. При этом всестороннее

физическое восприятие предполагает оптимальное развитие всех двигательных качеств: силы, выносливости, быстроты (иглища скоростных возможностей), гибкости, ловкости (иглища координации движений). Следует отметить, что возможности физической культуры и спорта нет только в сфере физического развития человека, но и во всемерном содействии восприятия других сторон личности: умственной, нравственной, эстетической, трудовой и даже идейно-патриотической. Именно в совместном воспитании и развитии физических и духовных начал личности человека и заключается основная цель гармонического формирования человека. При этом воздействие физической культуры и спорта на личность специфично и не может быть заменено какими-либо другими средствами.

- Что касается стремления к достижению идеала — физическому совершенству, то здесь мы сталкиваемся с философским толкованием самого понятия «идеализм».

- Физическое совершенство — исторически обусловленный уровень здоровья и всестороннего физических способностей людей, соответствующий требованиям деятельности в определенных производственных, военного дела и других сферах общественной жизни, обеспечивающий над долгие годы высокую степень работоспособности человека. Определенные признаки и показатели физического совершенства определяются реальными запросами и условиями жизни общества над каждым историческом этапе и поэтому меняются под меря развития общества. Подготовка людей к профессиональному труду и защите Родины. Одной из основных функций физической культуры и спорта является удовлетворение потребностей общества в физической подготовленности людей, участвующих в производстве, их психофизической готовности к выполнению гражданского долга под защите своей Родины.

Тема самым морально сделать вывод, что физическая культура — это часть общечеловеческой культуры, ввиду социальной деятельности, направленной над развитие физических способностей. Физическая культура — ввиду социальной практики, а это значит, что общество признает такую деятельность полезной и необходимой для всех граждан и призвано обеспечивать условия для ее развития.

Список литературы:

1. <https://smekni.com/>

Коптилеов Р.А., студент группы ФКиСМ-20-2

Научный руководитель- маг. Гаак А.Ю.

Карагандинский университет Казпотребсоюз, г. Караганда, Республика Казахстан

«АНАЛИЗ ВИДОВ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ»

Цель: Проанализировать представление о физической культуре и специфика физического отдыха, выделим структурные компоненты физической культуры и присущая специфика физического отдыха.

Физическая культура как подвид совместной культуры продает становление реализовывает интеллектуальные возможности человека. Специфика заключается в ориентации на становление природного и физиологического потенциала личности. Физическая культура, при единстве и взаимообусловленности работы вещественной и духовной элементами личности, неизбежно оказывает воздействие на сферы жизни человека: чувственную, духовную и т.д. При занятиях спортом человек модифицирует личный естественный потенциал, действуя, как тип и объект работы, старается достичь больших итогов. Этим образом, физическая культура выступает как работа и высококачественная степень данной работы, в соответствии с этим итог подобный работы

- составление неплохой физиологической подготовки человека к жизнедеятельности и творчеству. В современном обществе превосходство оставляет за собой соображение о том, что физическая культура - это комплекс 4 взаимосвязанных меж собой компонентов: физ. подготовки, спорта, физиологического отдыха и мотивационной реабилитации. Каждый из этих компонентов частично удовлетворяет конкретным средствам и методам и тесно связан с остальными, в качестве базиса выступает дефиниция теории физической культуры, которая основана на концепциях общей культуры, которая базирована на концепциях совместной культуры, позволяющей обнаружить современные методологические нюансы содержания и сути физического отдыха. Сейчас физический отдых менее изученный вид физиологической культуры, вследствие чего есть различные трактовки всего понятие. Понятие «отдых» наделено разными смыслами. С латинского *rekretio* значит «восстановить самочувствие, силы». Зарубежные создатели определяют «отдых» 2-мя трактовками: 1-ое ? «любой отрядный досуг, хобби, отдыха», 2-ое ? «результат, выражающийся в релаксации и освежение впоследствии приятного время проведения». Еще физический отдых трактуют как «массовая физическая культура», «улучшение физиологической культуры», «производственная гимнастика» и т.д. По аспекту энергичности различают: физический отдых, включающий выполнение физических упражнений, а еще интеллектуальными чертами которого выступают интеллектуальные развлечения. В совместной доктрине материальный отдых - работа, с использованием комплекса физических упражнений, физиологического потенциала человека для интенсивного отдыха, перезагрузки или же обновления умственной и физиологической работоспособности. Значимость физиологического отдыха в современном обществе, как 1-го из компонент физкультуры, пропорционально увеличивается, например как на рынке труда особенное пространство занимает конкурентоспособность специалиста. Физический отдых доступный, демократический и в то же время в наименьшей степени регулируемый составляющую физиологической культуры. Физический отдых в критериях рыночной экономики потенциально развивается, улучшается, потому что позволяет улаживать трудности, образующиеся при надобности увеличение производительности труда, сохранение и совершенствования здоровье.

Трудности, которые вполне вероятно допустить с поддержкой физического отдыха: удовлетворение человеческих потребностей, утечи, модификация различных обликов работы, уничтожение негативных результатов и восстановление пока что сокращенных или же утраченных функций организма. Необходимости людей удовлетворяются типами физических упражнений, формируя посылка для обычного функционирования человеческого тела в определенных критериях. Физический отдых - свободная конфигурация занятий, позволяющая менять тип, нрав и контент в зависимости от мотивов, увлечений и запросов, нацеленная на выполнение предусмотренных задач. Позитивная динамика появляется при толковой организации физиологического отдыха. Свойственные особенности физиологического отдыха: присутствие большущего числа разновидностей упражнений; доступность для людей всех возрастов; функциональная чувственность во время занятий, с сочетанием составляющих игры и состязания. Как правило, физиологическому отдыху не необходимы организационный и административный контроли, занятия просто приспосабливаются к притязаниям и вероятностям людей, наружным условиям и личным притязаниям. Это выделяет свободу выбора средств и способов физического отдыха, эластичности занятий, а еще предусматриваются не лишь только стремления, но и способности человека. Физический отдых считается органической частью физиологической культуры, комплекс независимой мотивации работы, для обеспечения обычного функционирования человеческого организма в всевозможных критериях жизни и профессиональной работы человека. Кое-какие научные работники считают, собственно что физический отдых содержит большущее смысл в нюансе рабочего времени человека и проведения досуга, в следствие этого нужно

расширять изучения структуры и компонент физический отдыха, а еще генезиса становления и рубежей его функционирования.

Литература:

1. Мухамедьяров Н.Н. АНАЛИЗ ВИДОВ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ // Современные проблемы науки и образования. – 2018.

2. Андреева Г. М. Социальная психология. Учебник для высших учебных заведений. – М.: Аспект Пресс, 2005.

Қалияқасов Ш 1 курс студенті ФКиСМ-20-1к тобы
Ғылыми жетекші: Минжанов Н.А. п.ғ.д., профессор Қазтұтынуодағы Қарағанды
Университеті, Қазақстан Республикасы

НЕМІС ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ МЕН ГИМНАСТИКА ЖҮЙЕСІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Технологиялық құрылымның ауысуы жағдайында тәрбиелеу мен білім беру проблемаларына қызығушылық педагогикалық идеяларды, тәсілдерді, білім беру технологияларын дамытудан көрініс тауып отыр. Гуманитарлық білімнің құрамдас бөлігі ретінде дене тәрбиесінің теориясы мен тарихы адамның әлеуеті, оның рухани және физикалық тұрғыда жетілу мүмкіндігі туралы көріністерін дамытуға үлкен үлес қосты. Әлеуметтік құбылыстың бірі бола отырып, дене тәрбиесі атақты ойшылдардың, филосфтардың, мәдениет пен өнер қайраткерлерінің назарын өзіне аударды. Әр технологиялық басқа құрылымға көшкен сайын дене тәрбиесінің адам өмірінде алатын орны туралы түсінік те өзгеріп отырды.

Бірінші технологиялық құрылымның қалыптасуы мен дамуы кезеңінде (1770 – 1830 жж.) білім беру идеалының өзгеруі болды, оның негізін бу қозғалтқыштары мен машина жасау құрады, "гомо универсале" тәрбиелеу идеясын алға тартты. Әмбебап, барлық жағынан дамыған адам өз жұмысының сипатын өзгертуге және жаңа еңбек дағдыларын игеруге дайын болуы керек, бұл оған белгілі бір психикалық көзқарасты, денсаулықты және жеткілікті физикалық әлеуетті қажет етті. Жаңа саяси, әлеуметтік және экономикалық факторлар жаңа идеологиялық ағымдардың қалыптасуына және гуманизм мен реформацияны өмірге әкелді, олардың қалыптасуы күрделі саяси контексте орын алды [1]. Ресми белгілері бойынша және іс жүзінде өзін әскери және өнеркәсіптік дамыған елдер деп санайтын бытыраңқы неміс мемлекеттері шығысқа жоғары қарқынмен ілгерілеген Наполеон әскерлерінің шабуыл төтеп бере алмады. Ұлттық және мәдени бірегейлікті сақтау мен басқыншылардан азат ету идеясы еуропалық қоғамының әртүрлі өкілдері арасында барған сайын маңызды бола бастады.

XVIII ғасырдың соғы мен XIX ғасырдың басы жаппай әскерлерді және әскери-дене шынықтыру дайындығын қажет ететін басқыншылық пен қорғаныс соғыстарының орын алуымен сипатталды [2].

XIX ғасырдың бірінші жартысында гимнастиканың үш даму бағыты ерекшеленді: гигиеналық (швед жүйесі, онда гимнастика адамның денсаулығын нығайту және дене күштерін дамытуға арналған құрал ретінде қарастырылды); атлетикалық (неміс жүйесі, бұл жүйеде гимнастика күрделі жаттығуларды, соның ішінде гимнастикалық снарядтарда, қолдану арқылы адамның қимыл мүмкіндіктерін дамыту құралы ретінде бағаланды); қолданбалы (француз жүйесі, аталмыш жүйеде гимнастика солдаттарды әскерде кездесетін кедергілерді еңсеруді үйрету құралы ретінде пайдаланылды) [3]. Осы аталған жағдайлар капиталистік өндірістің, халықтардың ұлттық және әскери істерінің талаптарына жауап беретін гимнастиканың ұлттық: неміс, швед, француз және чех жүйелерін құру қажеттілігін тудырды.

Осылайша, гимнастиканың қалыптасқан бағыттарына сәйкес гимнастиканың ұлттық жүйелерінің қалыптасуын, оның ішінде неміс гимнастика жүйесінің айрықша қырларын талдау мүмкіндігі туындап отыр.

Швед гимнастика жүйесінің негізін қалаушылар Хенрик Линг пен Ялмар Линг. Олар Даниядағы гимнастиканы зерттеген. Швед гимнастика жүйесінің негізгі мақсаты жастардың денсаулығын нығайту, дененің үйлесімді дамуы, әскери қызметке дайындық болып табылады. Мақсаты мен тағайындалуына байланысты барлық жаттығулар педагогикалық немесе гигиеналық, емдік, эстетикалық, әскери сынды бірнеше гимнастиканың түрлеріне бөлінді.

Швед гимнастика жүйесінде жаттығуларды жаппай орындауға арналған снарядтарды әзірлеу үлкен мәнге ие болды: швед қабырғасы мен орындығы (нәтижесінде оларды гимнастикалық деп атап кеткен), баспалдақтар және т.б. Дания сол жылдары Батыс Еуропаның гимнастика таралымы бойынша алдыңғы қатарлы елдерінің бірі болды, ал швед гимнастикасы Еуропаның көптеген елдеріне кеңінен жайылды [4].

Швед гимнастика жүйесі жаттығуды оның дамытушылық ықпалына, түзету қабілетіне, қарапайым орындалуына байланысты әр жаттығудың құндылығын анықтады. Бұл жүйе жекелеген бұлшықет топтарын дамыту және денсаулықты қорғау есебінен қазіргі денсаулық сақтау спортының негізін құрады.

Француз гимнастика жүйесі. Негізін қалаушы - Дон ФФрансиско Аморо, бұл гимнастика жүйесі табиғи-қолданбалы сипатта болды және ол Локктың, Руссоның, Песталоццидің идеяларына, сол кездегі солдаттар мен офицерлерді дене шынықтыру жаттығуына дайындаудың әскери-қолданбалы тәжірибесіне негізделді. Франсиско Аморо азаматтық, әскери, медициналық, акробатикалық гимнастика түрлерін атап өткен, ал ең үздік жаттығу ретінде ол өмірде және әскерде қажет болатын дағдыларды игеруге көмектесетін – кедергілері бар жазықтықта жүру және жүгіру, жүкті алып жүру, жүзу, күрес, оқ ату, ескек қағу сынды жаттығуларды ерекшелеген [5].

Чех гимнастика жүйесі. Негізін қалаушы - Мирослав Тырш. Буржуазиялық интеллигенцияның өкілі бола отырып, ол австрия басқыншыларына қарсы ұлт-азаттық қозғалыстарға қатысу үшін чех халқын біріктіруге, жұмылдыруға тырысты.

Мирослав Тырш өзінің «Дене шынықтыру жаттығуының негіздері» атты кітабында жаттығулардың түпнұсқа жүйесін баяндады. Бұл жүйені кейін еуропалық гимнастика түрлерінің элементтерімен толықтырды. Ол барлық жаттығуларды төрт негізгі топқа жіктеді: снарядтарсыз жаттығулар, снарядты жаттығулар, топтық жаттығулар және ұрыс жаттығулары. Жалпы алғанда, гимнастиканың бұл жүйесі жастарды отансүйгіштікке, өз еліне деген махаббатқа тәрбиелеуге бағытталды. Ал мақаламыздың зерттеу тақырыбына негіз болған неміс гимнастика жүйесі неміс буржуазиясының ықпалымен қалыптасқан.

Неміс гимнастика жүйесінің негізін салушылар Иоганн Иоганн Христофор Гутс-Мутс, Герхард Ульрих Антон Фит, Фридрих Ян, Адольф Шписс болды. Бұл жүйенің негізін гимнастикалық снарядтардағы жаттығулар, әскери-ойындық жаттығулар, туризм мен экскурсия құрады. Басты мақсаты – қимыл қыбалеттерін, күрделі қимыл-қозғалысты, төзімділікті, ерік пен тәртіпті дамыту. Иоганн Христофор Гутс-Мутс өзінің педагогикалық қызметінің басында Руссоның дене шынықтыру жаттығуына тәрбиелеу туралы идеясын қолдануға тырысты. Гутс-Мутстың гимнастика жүйесін зерттей келіп, оған келесі жаттығулар кіргенін аңғаруға болады: ұзындыққа, биіктікке, тереңдікке секіру, кедергілермен жүру және жүгіру, әр түрлі заттарды лақтыру, жорғалау, тепе-теңдікті ұстауға арналған жаттығулар, ауыр заттарды тасу, арнайы әскери жаттығулармен сап түзіп жүру және т.б. Ал Герхард Ульрих Антон Фит оған дейін дене шынықтыру жаттығулары саласында жасалған іс-әрекеттердің барлығын жинақтап, жүйелендірді. Фиттің гимнастикалық жаттығуларының арқасында педагог қатысушылардың денсаулығын сақтап, жақсарта алады, қимылқозғалысындағы дәлдік пен сенімділікті нығайтады, сергектік пен рух береді, ақыл-ой жұмысындағы қажеттіліктерді дамытады, бос уақытты пайдалы өткізуге көмектеседі. Готтинген университетінде оқып жүрген

кезде-ақ, семсерлесу мен атпен жүрумен шұғылдана отырып, Фит осы салаларда үлкен жетістіктерге жетті. Бұл оның университет қабырғасында оқып жүріп, семсерлесуден оқытушы болып тағайындалуына себеп болды. Ал 1876 жылы Дессаудағы институтта Герхард Фит математика және француз тілінің оқытушысы болып қызмет істейді. Фиттің спорт саласындағы қызығушылықтары дене тәрбиесі бойынша арнайы шығарманы - «Versuch Encyclopedie der Leibesuebungen» («Дене шынықтыру жаттығулары энциклопедиясының тәжірибесі») жазуға ықпал етті. Бұл еңбектің «Beitrag zur Geschichte der Leibesuebungen» атты бірінші бөлімі дене шынықтыру жаттығуларының тарихына арналып, 1794 жылы Берлинде жарыққа шығады. 1795 жылы шыққан «Sistem der Leibesuebungen» атты екінші бөлімінде дене шынықтыру жаттығуларын оқыту жүйесі баяндалады. Бірінші және екінші бөлімге толқтыруларды қамтитын үшінші бөлім 1818 жылы Лейпциг қаласында басылып шығады. Өзінің еңбегінің екінші бөлімінде Фит дене тәрбиесіне анықтама бере отырып, спорт құралдарының жіктемесін, дене шынықтыру жаттығулары техникасының сипаттамасын ұсынады және олардың спортпен шұғылданатын адамның ағзасына тигізетін әсерін сипаттайды [6].

Жалпы алғанда, Генрих Фит тәжірибелік сабақтарды өткізуге бірқатар ережелер мен әдістемелік нұсқауларды, атап айтқанда: жаттығу орындарын арнайы жабдықтау қажеттілігі; педагогтың жоғары кәсіби дайындығы; жаттығуларды іріктеу кезінде оқушылардың жеке ерекшеліктерін (денсаулығын, физиологиялық ерекшеліктерін, дәрігердің нұсқауларын) ескеруді ұсынған. Фиттің пайымдауынша, дене тәрбиесінің мақсаты: 1) Денсаулықты сақтау; 2) Бұлшық ет күшін арттыру; 3) дененің көркем сұлбасын дамыту; 4) қоғалыстағы сенімділік пен дәлдікті қалыптастыру; 5) ақыл-ой жұмысына қажет сергектікті арттыру болып табылады. Көріп отырғанымыздай, Фит дене тәрбиесінде, ең алдымен адам денебітімін қалыптастыру құралдарына назар аударады және дене шынықтыру жаттығуларының адам тұлғасына ықпалын ескереді. Барлық жаттығуларды Фит жалпы қолжетімді (гимнастикалық) және «рыцарлық» немесе қымбат жасанды снарядтардағы жаттығулар деп бөлді. Гимнастикалық жаттығуларға жүру, секіру, лақтыру, жүзу және тепе-теңдікті сақтау жаттығулары жатады. «Рыцарлық» жаттығулар тобына семсерлесу, атпен жүру және би жаттығуларын жатқызды. Фит барлық дене шынықтыру жаттығуларын анатомиялық физиологиялық ерекшеліктері бойынша жіктеуге тырысты. Ол жаттығуларды қарапайым және күрделі жаттығулар деп екі топқа бөлді. Бірінші топқа дененің бір бөлігіне ғана әсер ететін жаттығуларды жатқызды, ал күрделі жаттығулар тобына тұтас ағзаға әсер ететін жаттығуларды жатқызды [6].

Қорытындылай келе, Г.Фиттің неміс дене тәрбиесі жүйесін, гимнастика жүйесін қалыптастырудағы рөлі барлық дене шынықтыру жаттығуларын теориялық талдаумен бағаланады. Ол гимнастиканың заңды жүйесін құрмаса да, құруға ықпал ететін материалдарды әзірледі. Оның еңбектеріндегі, қызмет жолындағы үлкен құндылықты гимнастикалық жаттығулар техникасының сипаттамасы мен оларды жасауға арналған әдістемелік нұсқаулар құрайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Образцова Л.В. Филантропизм и реформаторство в немецкой педагогике. Марбург, 1999 – 257 с.
2. Силин, В. И. Военно-прикладная гимнастика в системе физической подготовке войск / В. И. Силин, Г. А. Павлов // Актуальные вопросы современной гимнастики: межвуз. сб. науч. -метод. работ, посв 85- летию проф. Силина В. И. - СПб. : ВИФК, 2006. - С. 9-18.
3. Баршай, В. М. Гимнастика: учебник / В. М. Баршай, В. Н. Курысь, И. Б. Павлов. - 3-е изд., перераб. и доп. - М. : КНОРУС, 2013. – 312 с.
4. Гимнастика и атлетическая подготовка: учебник. / А. Л. Старовойтов [и др.]; под ред. А.Л. Старовойтова, А. Н. Кислого. - СПб.: ВИФК, 2017. - 315 с.

5. Терехина, Р. Н. Теория и методика обучения базовым видам спорта. Гимнастика: учебник / Р. Н. Терехина, Е. С. Крючек, Л. В. Люйк [и др.]; под ред. Е. С. Крючек, Р. Н. Терехиной. - М. : Академия, 2014. - 288 с.

6. Медведева И.Н. Роль и значение «филантропизма» в воспитании «гражданина Германии» в конце XVIII – начале XIX века // Вестник Тверского государственного университета. Серия: Педагогика и психология. 2012. №1. С. 126-134.

Леонова С.И., студентка группы ФКиСМ 20-2
Научный руководитель – м.п.н., магистр Гаак А.Ю.
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан

КОНЬКОБЕЖНЫЙ СПОРТ: ИСТОРИЯ И ОПИСАНИЕ

Конькобежный спорт – олимпийский вид спорта, цель в котором пройти определенную дистанцию за наилучшее время. Забеги идут по замкнутому кругу в 400 метров.

Конькобежный спорт считается древним видом спорта. Прототипам коньков, найденными археологами, около 3000 лет. Впервые о коньках было упомянуто в литературе, монахом Стефаниусом в произведении “Хроника знатного города Лондона” (1174 г.)

Первые конькобежные клубы начали появляться в 1742 году в Шотландии. Первые официальные соревнования были зафиксированы в 1763 году, на тот момент правил как-таковых не было, люди соревновались на скорость, а вот правила начали вводить спустя 20 лет. В первой половине XIX века конькобежные клубы стали появляться в России, Англии и Америке. В 1879 году в Англии прошло первое национальное первенство по конькобежному спорту. Впервые за всю историю, чемпионат мира по конькобежному спорту прошел в Нидерландах в 1889 году. Тогда победителями стала российский спортсмен Алексей Паншин.

Международная федерация конькобежного спорта была основана в 1892 году, она присвоила статус вышесказанному чемпионату профессиональных соревнований, которые с тех пор стали проводиться ежегодно. Международная Федерация конькобежного спорта контролирует все организационные и технические вопросы, связанные с проведением соревнований.

В Олимпийскую программу конькобежный спорт был включен в 1924 году у мужчин и в 1960 у женщин. Изначально соревнования проводились в четырех дисциплинах: 500, 1500, 5000 и 10000 м, на сегодняшний день дисциплин куда больше: 500, 1000, 1500, 3000, 5000, 10000 м, командный спринт, командная гонка и масс-старт.

Правила конькобежного спорта.

Дистанцию проходят парами и бегут строго против часовой стрелки. Спортсмены встают на разные дорожки – внутреннюю и внешнюю, проходя круг спортсмены обязаны поменяться на переходной прямой. Если пара выбегает с поворота одновременно, то спортсмен, бегущий по внутренней дорожке должен уступить. Если же данное правило игнорируется спортсменом он будет дисквалифицирован, результат обнулен. Командные спринт и гонка, масс-старт бегут исключительно по внутренней дорожке. На финише спортсмену запрещено отрывать ногу ото льда, результат не будет засчитан.

Существует также подвид конькобежного спорта – шорт-трек, также включен в программу Олимпийских игр, но правила и экипировка существенно отличаются.

Трек для конькобежного спорта.

Беговая дорожка представляет собой овал длиной 400 метров, радиус поворота составляет 25-26 метров, прямые – 100 метров. Дорожка в шорт-треке 111,2 метра, прямая 28 метров.

Экипировка.

Конькобежные коньки считаются необычными. Удлиненное лезвие прикреплено к ботинку только спереди пружинным шарниром. Данное строение позволяет увеличить фазу отталкивания, и тем самым увеличить скорость.

Конькобежный костюм – комбинезон обтекающей формы, полностью повторяющий естественные формы спортсмена, какие-либо изменения в размерах не только запрещены, но и не приносят никакой пользы. Под костюм по желанию надевают защиту голени, коленей. Из-за множества травм лодыжек, ахиллова сухожилия защита лодыжек носит рекомендательный характер из-за сложности травм и долгого восстановления.

Список использованной литературы:

1. <http://ru.sport-wiki.org/vidy-sporta/konkobezhnyy-sport/>
2. <https://sportsgroup.ru/zimnie-vidyi-sporta/istoriya-konkobezhnogo-sporta.html>
3. Холодов Ж.К., Кузнецов В.С. Теория и методика физического воспитания и спорта: Учеб. Пособие для студ. Высш. Учеб. Заведений.-2-е изд., испр.и доп.- М.: Издательский центр «Академия», 2003.

Мукаева М.М., ФКиСМ20-1к тобының студенті
Ғылыми жетекші: п.ғ.д., профессор Минжанов Н.А. Қазтұтынуодағы Қарағанды
университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ИОГАНН ГЕНРИХ ПЕСТАЛОЦЦИ «ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНІҢ ТЕОРИЯСЫ»

Бақылаудан жаңа ұғымдарға көшу үшін кез-келген танымның үш элементін түсіну қажет, сан, түр және саз. Песталоцци өзінің алдына міндет қойды – оқытудың түрлері мен әдістерін табу, оны пайдалана отырып, шаруа-ана өз балаларын оқыта білуі мүмкін. “Үш күш бірігіп - байқау қабілеті, сөйлеу қабілеті және ойлау қабілеті - ақылой күштерін дамуының барлық құралдарының жиынтығы деп қарастырылуы керек” И.Г.Песталоцци Иоганн Генрих Песталоцци мектепке дейінгі білім берудің дамуына орасан зор үлес қосты. Ол жас кезінде-ақ адамдарға аянбай қызмет етуге ұмтылды. 1774 жылы ол кедей отбасыларының балаларына балалар үйін ашып, оларды оқуға, санауға және жазуға үйретіп, олардың тәрбиесімен айналысқан.

Оқу орнын далада жұмыс істейтін оқушылардың өздері жіп иіру және тоқу машиналарында тапқан ақшасы қамтамасыз етеді деп болжаған. Осылайша, мұғалім балаларды оқытуды нәтижелі еңбекпен ұштастыруға тырысты. Алайда балалар үйін ұстау үшін, балалар үлкен физикалық белсенділікті қажет етті, ал Песталоцци гуманист және демократ бола отырып, оның тәрбиеленушілерін қанауға жол бере алмады.

Ол еңбекті дене күшін дамытатын құрал деп санады, балаларға жан-жақты еңбек тәрбиесін бергісі келді. Бұл Песталоццидің маңызды педагогикалық тәжірибесі болды, содан кейін ол келесі он сегіз жылды әдеби қызметке арнады. Мұғалімнің көзқарасы мен идеялары демократиялық сипатта болғаны сөзсіз, бірақ олар тарихи тұрғыдан шектеулі болды. Песталоццидің негізгі қағидалары: - индивидті қоғамның пайдасы үшін құрбан ету мүмкіндігін жоққа шығаратын жеке тұлғаның өзіндік құндылығы принципі; - білім беру арқылы баланың өзіне тән физикалық және рухани мүмкіндіктерін дамытуды көздейтін табиғатқа сәйкестік принципі; - баланың жан-жақты дамуына ықпал ететін көріну принципі.

Мектеп өз тәрбиеленушілерінде табиғатпен үйлесетін логикалық ойлау дағдыларын қалыптастыруы керек. И.Г.Песталоцци И.Г. Песталоццидің педагогикалық жүйесінің басты арқауы – оқушыларға элементарлық білім беру идеясы болды. Бұл идея бойынша оқыту, тәрбиелеу ең жай элементтерден басталып, бірте-бірте күрделендіре түсуі керек делінді. Бастауыш білім беру әдістемесінің негізін қалаудағы оның еңбегі зор болды.

Ол ана тілін оқыту үрдісінде оқушының сөйлеу дағдысын және сөздік қорын байытуда әріптерді қосып оқытуды ұсынды. Ана тілін оқытуды көрнекілік ұстанымына негіздеп жаратылыс, география және тарих пәндерінен жүйелі элементарлық білімдер беруді мақұлдады. Жазуға үйретуде И.Г. Песталоцци балаларды әр әріптің элементтерін жазуға және ұзақ жаттықтырумен қатар орфографиялық дұрыс жазуға бейімдеді. Песталоцци “Лингард және Гертруда” атты әлеуметтік-педагогикалық романында халықтың шаруашылықты өнімді еңбекпен ұйымдастыру және балалардың адамгершілік қасиеттерін дұрыс тәрбиелеу арқылы елдің тұрмысын жақсарту идеясын көтерді. Осы романдан кейін педагогикалық идеялар көлемін одан әрі дамытып, “Гертруда балаларын қалай оқытады”, “Аналар кітабы”, “Бақылау әліпшесі”, “Сан жөнінде көрнекті ілім” шығармаларында И.Г.Песталоцци бастауыш білім берудің жаңа әдіс-тәсілдерін айқындап берді. “Ол сонымен бірге адамгершілік тәрбиесін кәсіби біліммен байланыстырды. Ол моральдік нормалар - әр сыныпта пен мамандықта, әр елді мекен мен елде адам үшін өте маңызды, сондықтан бақыт, тыныштық және оның бүкіл өмірінің өркендеуі, оның адамгершілігіне байланысты. Сондықтан адамгершілікке тәрбиелеу оның негізгі міндеттерінің бірі болды. Ол мектеп үйін шіркеудегідей таза ұстауды талап етті.

Ол терезелерде бір шыны болмауына жол бермеді, тіпті едендегі шеге де жақсы соғылған болу керек еді; ол сабақ кезінде балалардың еденге ештеңе лақтырмауын және шайнамауын қадалаған. Сыртта лас болса, аяқ киімдерін шешіп, есіктің қасында қалдырып, шұлықтармен өз үстелдеріне отыруға тиіс болды. Олар лас немесе дымқыл киімді күнге немесе пештің жанына кептіріп, тазалауы керек болды. Ол көп балаларға тырнақтарды кішкентай қайшымен кескен. Бала жазудан жұмысқа ауысқанда, аузын шайып, тістеріне күтім жасау керек еді, сонымен қатар аузында иіс жоқтығына көз жеткізуі керек еді. Бұлардың бәрі олар алғаш рет естіген бұйрықтар еді. Жазу және жұмыс істеу кезінде, тұрғанда немесе отырғанда олар шам сияқты тіке жүруі керек еді.

Мектепке келіп, кетер алдында олар мұғаліммен амандасу немесе онымен қоштасу мәжбүр болды. Мұғалім балаларды басынан аяғына дейін тексеріп, егер бірдеңе байқаса, ол балаға қарап бала бірден өзінде бірдене дұрыс еместігін түсінеді. Бала өзіне көзімен көрсетілген кемшіліктерді түзетпегенде ғана мұғалім сөзге жүгінді.” -, Песталоцци еңбегінен үзінді. [1]

И.Г.Песталоццидің дүниеге әлеуметтік-педагогикалық көзқарасы демократиялық негізде болып, оқыту мен тәрбие барлық адамдарға бірдей мектепте жоспарлы түрде берілуі тиіс деген пікірді ұстады. Білім беру барысында оқушының бақылауына, тәжірибесіне сүйеніп ұйымдастыру, білімді жүйелеп жалпылауға икемдеу жағын ойластырды. Мысалы, бақылау арқылы оқушының есту, көру, сезіну, т.б. түсініктері негізінде ойлау қабілеті мен сөйлеу дағдысы дамиды. Пәндерді оқыту арқылы оқушы білім алса, алған білімдері оның ой-санасын дамытып, айналасындағы құбылыстарды

тануға мүмкіндік береді. Құбылыстар мен заттар элементтерден тұратындықтан, олардың санын, формасын және аты-жөнін оқушылар білуі тиіс.

И.Г.Песталоцци, отбасы – тәрбие берудің түпнұсқа органы, ол ісімен үйретеді, ал тірі сөз тек қана толықтыра түседі және өмірмен орылған топыраққа құлай отырып, ол мүлдем басқа әсер тудырады деп айтқан [2].

Қорытынды Песталоццидің еңбектері педагогика ғылымы ретінде дамуда орасан зор рөл атқарды. Ол бастауыш білім беру әдістемесінің негізін қалады. Оның оқулықтары ұзақ уақыт бойы кейінгі мұғалімдер шығармашылығының үлгісі мен көрсеткішіне айналды. Оның сөйлеуді дамытуға арналған жаттығулар бастауыш сынып тәжірибесінде қолданылады. Оның тәрбие процесін тәрбиеші мен баланың өзара сүйіспеншілігі негізінде құру туралы идеясы гуманистік педагогикада басты орынға ие болды.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Ленгард пен Гертруда. И.Г.Песталоцци
2. Мектепке дейінгі педагогика. С.А.Козлова, Т.А. Куликова.

Отарова Д.Б., студентка группы Э-19-1

Научный руководитель – старший преподаватель Акшулаков Б.К.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

РОЛЬ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА В ДУХОВНОМ ВОСПИТАНИИ ЛИЧНОСТИ

Физическая культура - это не только результат проблем физического развития, но и часть социальной деятельности в форме нравственности, образования, этики, независимо от социальных, профессиональных, биологических, возрастных или иных границ [3].

Можно почти однозначно сказать, что стремление к образованию сейчас очень сильное, чего никогда не было раньше, и это напряжение растет с каждым годом. Сама жизнь неизбежно, фатально побуждает каждого человека вооружиться знаниями и пониманием. Поэтому для того, чтобы адаптироваться к этому дню, необходимы определенные навыки в различных сферах деятельности, в том числе в сфере физической культуры, для самопознания широкого спектра знаний, что крайне важно для поддержания хорошего здоровья - основы достижения результатов любой деятельности.

Образование обычно рассматривается как педагогическая система для решения проблем индивидуального развития. В этом смысле физкультура не исключение, поскольку является составной частью. В ряде концепций развития физического воспитания особое внимание уделяется вопросам образования, однако осознание ими радикального изменения отношения людей к физическому воспитанию, в целом огромной национально-личностной общечеловеческой ценности, становится все более и более устойчивым.

Уроки физического воспитания являются неотъемлемой частью программы подготовки будущих специалистов во всех высших учебных заведениях. Студенты приобретают широкий спектр качеств, необходимых для всесторонней личности, которая преуспеет в своих областях и принесет пользу обществу. Среди этих качеств можно выделить дисциплину и самоуправление, которые студент приобретает на занятиях по физическому воспитанию, что требует максимальной организованности и непрерывной эффективной работы даже в сложных условиях. Эти качества человека, характеризующие его как сильного и уверенного в себе человека, являются одними из основных качеств успешного специалиста, эффективно выполняющего свои обязанности. Кроме того, на уроках физкультуры ученики приобретают такие ценные качества, как настойчивость и самопожертвование, что приводит к истинному лидеру из человека, который может

достичь своих целей и добиться успеха. Такие волевые качества характеризуют будущего специалиста как духовно развитого человека, заинтересованного в постоянном развитии и расширении знаний и умений.

Физическая активность позволяет воспитывать волю, честность, смелость, рабочие качества; развивает гуманистические убеждения, чувство уважения к врагу; формирует общественную деятельность (капитан команды, физическая нагрузка, капитан группы, спортивный судья) [4;5]. Во время курсов человек получает уроки в области правовой этики. Патриотизм к спортсменам, верность своему делу, борьба за спортивную честь, трудолюбие выражаются в строительстве и благоустройстве площадок, наполнении катков, уборке рабочих мест.

Роль физической культуры в развитии личностных качеств усиливается благодаря ее социальной природе, конечно, развитию гуманистических функций, ряду основ заботы о человеке. Высокий эмоциональный фон выполнения различных физических упражнений, особенно в форме эмоционально окрашенных соревнований, способствует развитию взаимного сострадания, взаимопомощи в достижении общих целей при выполнении коллективных действий.

Хорошо развитая личность быстрее адаптируется к различным жизненным условиям. Таким образом, мы видим, что физическая культура - мощный способ построения личности.

Каждый человек, как и для общества в целом, не имеет большей ценности, чем здоровье. Значение физической культуры и спорта, их повседневной жизни постоянно возрастает. Физическая культура и спорт подготавливают человека к жизни, укрепляют его и укрепляют его здоровье, способствуют его гармоничному физическому развитию, способствуют воспитанию личностных качеств, моральных и физических качеств, необходимых будущим специалистам народного хозяйства в профессиональной деятельности и защите.

Таким образом, формирование физических способностей и здоровья как основы интеллектуального развития человека играет значительную роль в его потребности в физическом совершенствовании, на развитие которого влияют все аспекты его духовной жизни: знания, нравственность, мировоззрение, эмоции, интеллект, цели, мотивы и т. д. Это тот самый «мост» между физической и духовной культурой.

Список использованной литературы:

1. Гончаров, В.Д. Физическая культура в системе социальной деятельности/ В.Д. Гончаров//. - СПб., 1994. - С. 193.
2. Ионин, Л.Г. Социология культуры/ Л.Г. Ионин//.-Москва., 2006. -С.280 .
3. Морозова Е.В. Физическая культура как составная часть общей культуры личности / Е.В. Морозова // Вестник Удмуртского университета. - 2003. - №10. - С.161.
4. Социальные и биологические основы физической культуры: Учебное пособие / Отв. ред. Д.Н. Давиденко. - СПб, 2001. - С.208 .
5. Николаев Ю.М. Теория физической культуры: функциональный, ценностный, деятельностный, результативный аспекты / Ю.М. Николаев. - СПб.: СПбГАФК им П.Ф.Лесгафта, 2000. - С.45

Пак М. И., студентка группы МО-19-2

Научный руководитель – ст. преподаватель Акшулаков Б.К.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан

ДОПИНГ В СПОРТЕ И ЖИЗНИ

Данная статья посвящена теме допинга и его роли в спорте и жизни. Летом 2021 года планируется провести Олимпийские игры в Японии, которые первоначально должны были проводиться в 2020 году, но из-за пандемии были перенесены. Несмотря на

сложную ситуацию в мире, спортсмены продолжают тренироваться и готовиться к важным международным соревнованиям. Каждый спортсмен, участвующий в Олимпийских играх, желает победить и принести золотую медаль в копилку своей страны, но перед этим участникам нужно пройти комиссионную проверку. Так одной из проверок является проверка на наличии допинга в организме спортсмена. Это одна из важнейших процедур, так как в истории происходили события, когда из-за обнаружения допинга спортсмен подвергался суровым наказаниям, вплоть до лишения всех наград и полного отлучения от спорта.

Актуальность проблемы применения допинга профессиональными спортсменами возрастает с каждым днем. Вообще в настоящее время для профессионального спорта остро стоит проблема применения спортсменами допинга. Решение данной задачи сразу же влечёт за собой цепь сопутствующих вопросов: как совершенствовать систему допинг-контроля, какие препараты запретить к использованию, какие меры предьявлять к спортсменам, нарушившим правила.

Цель данной статьи является исследование роли допинга в жизни и спорте. Для достижения данной цели необходимо решить ряд задач:

1. Изучить историю распространения допинга;
2. Рассмотреть применение допинга в спорте и различных видах человеческой деятельности;
3. Проанализировать меры борьбы с допингом;
4. Сделать соответствующие выводы.

Для начала узнаем, что такое допинг? Допинг — это вещества, которые временно усиливают физическую или психологическую деятельность организма. Также существует другое определение данного термина: это биологически активные вещества, способы и методы для принудительного повышения спортивной работоспособности, которые оказывают побочные эффекты на организм и для которых имеются специальные методы обнаружения.

Изначально слово «допинг» использовали колонисты-европейцы для обозначения галлюциногенных напитков, которые африканцы пили в своих религиозных ритуалах. Позже этот термин начали использовать и в спорте. Впервые в спорте допинг применили тренеры и наездники США. Самым первым пойманным нарушителем был Франк Старр. Во время бегового дня 8 июня 1913 года у наездника Франка Старра был найден эликсир, который даётся лошади для возбуждения и усиления её хода во время бега. Наездник был лишён права езды навсегда.

Кроме этого, были известны случаи использования допинга на Олимпийских играх. Первоначально организаторы только лишь предупреждали об опасности употребления допинга и на словах просили играть честно, но официально допинг не запрещали. А активную борьбу с допингом начали только в XX веке. Началась она в связи с несколькими произошедшими летальными случаями, связанных с употреблением спортсменами запрещенных препаратов. Так, например, первой жертвой допинга является английский велогонщик Артур Линтон — он скончался через шесть недель после победы в 600-километровой гонке Бордо – Париж из-за применения коктейля из стрихнина и героина. Еще один случай произошел на Олимпийских играх 1960 года в Риме, когда умер датский велогонщик Кнуд Йенсен во время 100-километровой гонки. А в 1967 году скончался другой велосипедист Томми Симпсон во время гонки Тур де Франс. Позже стало известно, что в его крови был найден амфетамин.

Эти ужасные события подтолкнули людей начать борьбу с допингом. Так, в 1928 году в свод правил Федерации легкой атлетики IAAF были включены следующие положения: "Допингом является использование любого стимулятора, который не является обычным средством для улучшения показателей в легкоатлетических соревнованиях выше среднего. Любой человек, сознательно принимающий, или помогающий принимать вышеупомянутые препараты, будет исключен из любого соревнования, на которое

распространяются эти правила, или отстранен от дальнейшего участия в состязаниях легкоатлетов-любителей, проводимых под юрисдикцией данной федерации".

Кроме этого, 10 ноября 1999 года было создано Всемирное допинговое агентство WADA по борьбе с допингом в спорте. Также в 2002 году американский доктор Дон Кэтлин впервые разработал тест, позволяющий обнаружить наличие синтезированных анаболических стероидов в моче человека. Это существенно помогло в борьбе с допингом и уменьшить количество скандалов.

Одним из видов борьбы с допингом является допинг-контроль. Его проходят в обязательном порядке спортсмены, занявшие первое, второе и третье места, а также с помощью жеребьевки выбирается один спортсмен, не занявший призовое место. Процедура допинг-контроля состоит из следующих этапов: отбор биологических проб для анализа, физико-химическое исследование отобранных проб и оформление заключения, наложение санкций на нарушителей. Также отказ спортсмена от прохождения допинг-контроля или попытка фальсифицировать его результат рассматриваются как признание им факта применения допингов со всеми вытекающими отсюда последствиями.

Обнаружение допинга в организме грозит спортсмену суровыми наказаниями. При первом выявлении запрещенных препаратов в крови спортсмен дисквалифицируется на 2 года, при повторном выявлении – пожизненно. В случае приема симпатомиметиков в первый раз - дисквалификация на 6 месяцев, во второй - на 2 года, в третий - пожизненно. При этом наказанию подвергается не только спортсмен, но и тренер с врачом, наблюдавший за спортсменом. Если же спортсмен был ошибочно обвинен в применении допинга и дисквалифицирован, то он может подать на апелляцию в Спортивный арбитражный суд, где его дело будет рассмотрено повторно.

Таким образом, обнаружение допинга в крови спортсмена может закончить его карьеру навсегда. Так, например, в 2004 году американский велогонщик Лэнс Армстронг, известный тем, что он единственный спортсмен, 7 раз финишированный первым в общем зачете Тур де Франс, был пожизненно дисквалифицирован за употребление допинга и лишен всех наград.

Из-за таких скандалов многие люди, услышав слово, допинг воспринимают его в негативной форме, не осознавая, что сами принимают это средство в обычной жизни. Например, каждый из нас по утрам пьет кофе, который состоит из кофеина – стимулятора, устраняющий вялость и сонность. Но при передозировке может привести к истощению нервной системы и стать основой для последующего психоза. Помимо этого, некоторые препараты, которые запрещены WADA, используются при различных заболеваниях. Примером может послужить мельдоний. Данный препарат активно используется при таких серьезных болезнях, как сахарный диабет, инсульт, инфаркт и многими другими. Он повышает работоспособность, уменьшает проявление физического и психологического перенапряжения и обладает кардиопротективным свойством.

Кроме этого, допинг используется в полиции и армии. Например, согласно докладу Скотланд-Ярда 1996 года, полицейские, пожарные, военнослужащие и сотрудники частных охранных фирм были отнесены к регулярным потребителям стероидов. В Австралии этот список замыкают служащие тюрем и члены элитных боевых частей. В отношении последних в 1998 году выяснилось, что они «употребляют стероиды для повышения выносливости и самоуважения и для быстрой реабилитации после ранений».

Таким образом, люди нуждаются в некоторых допинговых средствах, потому что они могут помочь побороть серьезное заболевание. Некоторые исследователи считают, что данные препараты могут быть разрешены, только должен осуществляться контроль над их употреблением, введены и проанализированы безопасные дозы. Можно сказать, что всё в этом мире относительно и просто нужно научиться находить золотую середину.

Подводя итоги, можно сказать, допинг – важная проблема нашего времени. Это сложная ситуация, которая остается актуальной и нуждается в немедленном разрешении. Затрудняет решение проблемы допинга то, что единая система наказаний за

использование запрещенных средств несовершенно, а в некоторых странах отсутствует вовсе. Так, например, если в одной стране тот или иной препарат запрещен, то в другой стране этот же препарат не является запрещенным. Я думаю, что для решения этой проблемы, необходимо установить единые для спортсменов всех стран меру наказания и список запрещённых препаратов. Кроме этого, каждый спортсмен должен помнить, что запрещенные препараты пагубно влияют на его здоровье, что может привести к серьезным заболеваниям и даже летальному исходу. Также он должен понимать о серьезности ситуации, если его поймут на жульничестве, и о позоре, принесенном не только его спортивной карьере, но и стране, которую он представляет на соревнованиях. Таким образом, можно сделать для себя единственно верный вывод: никогда не применять допинг, каким бы заманчивым и скорым не казалось достижение желаемого результата.

Список использованной литературы:

1. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Допинг>
2. https://expert.ru/russian_reporter/2012/22/pohoronnaya-hronika-dopinga/
3. http://rapsinews.ru/legislation_publication/20180404/282397111.html
4. <https://rusada.ru/doping-control/>
5. <https://fb.ru/article/262167/velogonschik-armstrong-biografiya-i-karera>
6. https://www.bbc.com/russian/sport/2015/11/151118_doping_sport_hystory
7. https://www.rlsnet.ru/mnn_index_id_2520.htm
8. <https://foodandhealth.ru/komponenty-pitaniya/kofein/#pobochnye-effekty>

Памаранов Д.В. КГУ «Школа-гимназия №1» отдела образования города Шахтинска
управления образования Карагандинской области
Научный руководитель, педагог – исследователь Титова А.А.

ПОЛЬЗА ФИЗИЧЕСКИХ УПРАЖНЕНИЙ ДЛЯ ЗДОРОВЬЯ

1. Физические упражнения полезны для вашего мозга. Согласны ли вы с тем, что когда вы держите свое тело в движении, ваш мозг работает лучше? Исследования показывают, что физические упражнения 2-3 раза в неделю могут помочь улучшить вашу память, уменьшить чувство депрессии, стресса и даже предотвратить развитие болезни Альцгеймера.

2. Делайте зарядку и будьте счастливы! Исследование доказало, что физические упражнения могут увеличить выработку эндорфинов в нашем мозге. Это означает, что вы получаете положительные ощущения, занимаясь физическими упражнениями. Кстати, физические упражнения также помогают людям, страдающим от тревоги. Это отличный способ отключиться от всего и почувствовать себя увереннее.

3. Поставьте себе цель в фитнесе. Если вы хотите сжигать калории и терять вес, то физические упражнения могут быть лучшим вариантом для вас. Вы можете выбрать бег, плавание или любые кардио-упражнения, которые обеспечивают быстрый метаболизм и помогают похудеть. Но не забывайте о здоровой пище.

4. Физическая активность может снизить риск развития диабета 2 типа. Когда у людей возникают проблемы со здоровьем, физические упражнения становятся важной частью плана лечения. Но вы можете начать делать упражнения, чтобы предотвратить риск некоторых хронических заболеваний. Например, физические упражнения помогают снизить уровень глюкозы в крови, “плохого” холестерина, а также улучшить кровяное давление.

5. Почувствуйте энергию! Физические упражнения помогают вам чувствовать себя лучше и энергичнее. Есть множество видов деятельности, которые могут поднять ваш энергетический уровень: бег, прыжки, плавание, пешие прогулки и т. д. Попробуйте

упражнения на свежем воздухе, во время перерыва и всякий раз, когда вы чувствуете усталость и депрессию.

6. Сильное тело, сильные кости! Физические упражнения помогут сохранить ваши кости и мышцы сильными и снизить риск развития остеопороза. Будьте уверены, ваше тело отблагодарит вас позже.

7. Лучше спите, лучше выглядите! Вы знаете, какой-нибудь секрет? Если вы хотите выглядеть более подтянутым, вам следует заниматься спортом. В результате после тренировки вы можете лучше спать, победить бессонницу и выглядеть более привлекательно.

Существует бесконечное количество полезных для здоровья физических упражнений. Имейте в виду, что только регулярные физические упражнения и здоровое питание будут эффективны для вашего психического и физического здоровья.

Какие упражнения вам нужны?

Прежде всего, вы должны выбрать то, что вам действительно нравится. Это значит выбрать наиболее удобное для вас упражнение. Иногда люди хотят похудеть за короткое время. Они начинают бегать, даже если у них есть некоторые проблемы с коленями. В результате они получают дополнительные проблемы со здоровьем. Стоит ли оно того?

Мы постараемся объяснить вам некоторые преимущества и недостатки различных упражнений.

Выполняется.

Преимущества: это помогает держать свой вес под контролем, укреплять свое тело. Это полезно для вашего сердца и легких. Это очень удобная и доступная форма упражнений, так как вы можете делать их на открытом воздухе.

Недостатки: существует риск повреждения несущих суставов. Он не рекомендуется людям, у которых есть какие-либо сердечные заболевания или проблемы с суставами.

Преимущества пешего туризма: это невероятный опыт, вы можете наслаждаться гармонией и воссоединиться с природой, исследуя самые красивые места мира. Это отличная аэробная активность, позволяющая вам отвлечься от стрессов и проблем повседневной жизни.

Недостатки: нужно быть в добром здравии и физически подготовленным к трудной горной тропе и т. д.

Преимущества езды на велосипеде: он укрепляет все ваши мышцы и кости, помогает похудеть, повысить сердечно-сосудистую работоспособность, уменьшить стресс, улучшить координацию, предотвратить некоторые заболевания и т. д.

Недостатки: он может быть утомительным для езды и привести к травмам, если вы не будете осторожны на дороге. На самом деле никаких других недостатков езды на велосипеде нет. Это хорошо для всех возрастов.

Преимущества плавания: если вам не нравится долго сидеть в одной позе и напрягать мышцы, то плавание для вас. Это помогает вам быть в форме.

Предупреждения: нет никаких недостатков, но есть определенные заболевания, когда плавание должно быть ограничено

Ходьба - эта физическая активность полезна для всех. Особенно прогулки на природе расслабляют и полезны одновременно. Врачи говорят, что ходьба имеет так много преимуществ для здоровья пожилых людей. Если у вас есть период восстановления после травмы, вы можете начать короткие прогулки.

Как научиться любить физические упражнения?

Нет четкого ответа, как вы можете это сделать. Это зависит только от вас! Самое главное - понять, что это ваше собственное здоровье, и вы сами решаете быть здоровым или нет. Посмотрите на преимущества упражнений выше еще раз! Будьте уверены, все это правда! Вы можете начать с небольших вещей, таких как езда на велосипеде или прогулка до магазина вместо вождения и т. д.

Вы можете использовать эти 5 советов, чтобы узнать, как получать удовольствие от занятий спортом

1) Поставьте перед собой цель. Если у вас есть цель, вы можете сделать все! Вы можете похудеть, улучшить состояние мышц, выглядеть более привлекательно и быть здоровым. Физические упражнения могут стать вашей привычкой. Еще одна здоровая привычка! Проконсультируйтесь со своим врачом, а затем выберите физические упражнения, которые лучше всего подходят именно вам.

2) Попробуйте пройти индивидуальную тренировку. Ваш тренер будет вдохновлять, мотивировать, обеспечивать правильное выполнение упражнений и поможет быстрее достичь своей цели.

3) Составьте расписание тренировок. Важно записать, какая физическая активность у вас есть, например, в понедельник, среду и т. д. Вы должны понимать, что расслабление так же важно, как и физические упражнения.

4) создайте компанию. Поощряйте свою семью, детей или друзей заниматься спортом вместе. Это повысит вашу мотивацию!

5) постарайтесь отвлечься. Найди время для себя. Сделайте что-нибудь действительно полезное для вас. Позвольте себе быть здоровым и полным энергии! Если у вас есть немного свободного времени, не тратьте его впустую, попробуйте делать упражнения.

Мы сами выбираем свои привычки! Так что никогда не поздно начать заниматься спортом. Сделайте физические упражнения приятной частью своей жизни и помните, что вы несете ответственность за свое здоровье!

Список литературы:

1. <https://vashsport.com/sport-i-zdorove/>
2. <https://www.mk.ru/social/health/2018/06/21/rossiyan-porazila-bronkhialnaya-astma.html>
3. <http://www.fesmu.ru/www2/PolTtxt/U0010/diagnos1/spiro2/spiro1/picoflour.htm>
4. <https://onedio.ru/news/11-estestvennyh-sposobov-povysit-uroven-serotonina-18366>
5. http://www.badm.ru/files/File/news/2012/minobr_pismo_19_337.pdf
6. <https://medicina.top/mozhno-li-zanimatsya-sportom-pri-bronxialnoj-astme/#i-4>
7. <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%80%D0%B5%D0%B9%D0%BA-%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D1%81>

Павлова А.А., студентка группы Ф-19-2
Научный руководитель Искаков Ж.К.
Карагандинский Университет Казпотребсоюза

СПИД - СОЦИАЛЬНАЯ БОЛЕЗНЬ XXI-ВЕКА

Актуальность данной работы заключается в более детальном изучении массовой проблемы нашего времени - синдрома приобретенного иммунодефицита или СПИДа. Это распространенное заболевание, которое вызывается ВИЧ или вирусом иммунодефицита человека, атакующим иммунную систему человеческого организма. Он не имеет никакого известного лечения, хотя есть лекарства, чтобы замедлить или полностью подавить распространение вируса.

К сожалению, долгое время информатизация этой болезни была табуирована. И, в связи с этим, распространялась недостаточная информация о распространении болезни, поскольку большинство людей опасались говорить о ней. Отсутствие своевременного, качественного лечения, недостаточность информатизации буквально привела к пандемии, которая унесла более 28,9 миллионов жизней. Благодаря различным мифам и ошибочным представлениям о синдроме, вирус распространился как лесной пожар и заразил миллионы людей, прежде чем его удалось изучить и определить лечение.

Существует один важный способ борьбы с распространением СПИДа-это повышение осведомленности. Незнание причин и методов передачи ВИЧ-инфекции только усугубляет плохую ситуацию. Поэтому крайне важно, чтобы люди знали, что такое СПИД, как он распространяется и что можно сделать для предотвращения инфекции.

Для этого, правительства и некоммерческие организации учредили различные программы не только для проведения медицинских осмотров, но и для того, чтобы развеять предрассудки, связанные с этой болезнью и теми, кто ею страдает. Программы повышения осведомленности уже много лет распространяют информацию о ВИЧ и способах его профилактики, и их усилия приносят свои плоды. Результаты говорят сами за себя. Процент людей с ВИЧ значительно сократился.

Чтобы люди не теряли бдительность и не забывали о том, что СПИД все еще является очень важным игроком в области смертельных заболеваний, были предприняты различные инициативы по повышению осведомленности. Наиболее заметной, из которых является Всемирный день борьбы со СПИДом – день, когда люди проявляют свою солидарность с теми, кто страдает этой болезнью, и вспоминают тех, кто был поражен ею. Благодаря информационным кампаниям, научным достижениям и новым методам лечения, медицина может лучше понять эту болезнь и бороться с ней.

Однако невозможно избежать того факта, что почти 37 миллионов человек живут с этой болезнью, и каждый день обнаруживаются новые очаги инфекции. Кроме того, люди со СПИДом по-прежнему подвергаются дискриминации и живут в страхе перед стигматизацией, которую несет с собой эта болезнь. Поэтому становится очень важно напомнить всем, что СПИД все еще очень распространен; правительство и общественность должны продолжать распространять информацию, собирать средства и бороться с предрассудками и дискриминацией, с которыми сталкиваются ВИЧ-инфицированные. Вот почему Всемирный день борьбы со СПИДом ежегодно отмечается как напоминание о том, что СПИД все еще не побежден и опасен.

Другие инициативы нацелены на уязвимых людей и на контроль над тем, чтобы они были полностью информированы и могли предотвратить распространение болезни. Кроме того, были активизированы кампании по повышению осведомленности о ВИЧ, а тестирование и лечение стали бесплатными. Благодаря этим и другим мерам число людей, живущих с ВИЧ, фактически сократилось с 5,1 миллиона в 2003 году до 2,1 миллиона в 2016 году.

В то время как новые методы лечения могут помочь в борьбе с распространением ВИЧ по всему организму, осведомленность является ключом к фактическому предотвращению распространения СПИДа среди населения. Это также помогает напомнить, что, хотя пандемия сейчас находится под контролем, она ни в коем случае не исчезла, и беспечность или апатия определенно гарантируют, что рецидив возможен. Потому что лекарство от этой болезни пока не найдено. Существуют методы лечения, но они могут только подавлять вирус; они не могут полностью устранить его из организма. В этих условиях крайне важно сосредоточиться на профилактике, чтобы добраться до корня проблемы.

Список использованной литературы:

1. Адлер М., Мортимер П., Беверли П., Саттентду К. «Азбука СПИДа» Москва мир 1991.
2. Покровский В.И., Покровский В.В.: «СПИД» Москва: Медицина 1988 г.
3. <http://ria.ru/society/20091130/196207724.html>
4. <http://www.hivrussia.org/>

Сагантаев Р.Қ. 1 курс студенті ФКиСМ-20-1к тобы
Ғылыми жетекші: Минжанов Н.А.

ПЕТР ФРАНЦЕВИЧ ЛЕСГАФТ «ДЕНЕ ЖӘНЕ ОЙ ТЕОРИЯСЫ»

Петр Францевич Лесгафт (1837-1909) - орыс педагогы және қоғам қайраткері, анатом және дәрігер, дене тәрбиесінің ғылыми жүйесінің авторы.

Петр Францевич Лесгафт 1837 жылы 8 қыркүйекте Санкт-Петербургте орысқа шыққан неміс Иоганн Петер Отто Лесгафт пен оның әйелі Генриетта-Луизаның отбасында дүниеге келді. 1856 жылы медициналық-хирургиялық академияға түседі.

Үшінші курста Петр анатомияға қызығушылық танытып, оған барлық құмарлықпен берді. Көптеген профессорлар Лесгафттың көзқарастарының қалыптасуына үлкен әсер етті, бірақ оның анатомист-зерттеуші және ғалым ретінде қалыптасуында басты рөлді профессор В.Л. Грубер атқарды, ол жұмыста қажымас, ең бастысы тәуелсіз пайымдаулармен ерекшеленді. Диссертация қорғау 1865 жылы 29 мамырда П. Ф. Лесгафт "адамдар мен кейбір жануарларда тік ішектің бойлық бұлшықет талшықтарын аяқтау туралы" диссертациясын медицина ғылымдарының докторы дәрежесіне көтерді. Сол жылы Петр Францевич көз бөлімшесінде ординат лауазымына тағайындалды. 1868 жылдың көктемінде, В. Л. Грубердің өтініші бойынша, бір уақытта қарапайым болып қала отырып, анатомия проекторының орнын алды. Сол жылы П.Ф. Лесгафт "анатомиялық тұрғыдан сол жақ бел аймағындағы Колотомия" шығармасы үшін хирургия докторы дәрежесін алды. 1885 жылы п.Ф. Лесгафт оқытушылық қызметке рұқсат алды және "семсерлесу-гимнастика залында" гимнастика сабақтарының жетекшісі болып шақырылды [1].

1896 жылы Лесгафт өзінің тағы бір арманын жүзеге асырды – ол жоғары курс тәрбиешілері мен дене тәрбиесі жетекшілерінің биологиялық зертханасының ашылуына қол жеткізді.

Лесгафттың анатомия бойынша негізгі еңбектері: «Көздің айналмалы бұлшықеті туралы», «Несепағарды қоршап тұрған бұлшықеттер мен фасциялар туралы», «Ниша немесе фарингальды сөмке туралы», «Адамның ауытқулары және олардың салыстырмалы жиілігі», «Сүйектердің пішініне әсер ететін себептер туралы», «Теориялық анатомияның негіздері» (I бөлім, 2-басылым, 1896; 1905); --Адам анатомиясы (I және II шығарылымдары, 1895 - неміс тіліне аудармасы, Лейпциг, 1892) және бірқатар жұмыстар «Петербург биологиялық зертханасының Известиясында», «Мем. Санкт-Петербург Ғылым академиясы» [2].

Лесгафт өзі жасаған функционалдық анатомияның негізгі позициясынан - форма мен қызметтің бірлігі туралы айта отырып - адам ағзасы мен бүкіл ағзаның дамуына функцияны, «бағытталған жаттығуды» әсер етуді мүмкін деп санады. П.Ф.Лесгафттың педагогикалық жүйесі жеке тұлғаның физикалық және рухани дамуының бірлігі туралы ілімге негізделген. Ғалым дене жаттығуларын адамның тек физикалық емес, сонымен қатар интеллектуалды, адамгершілік және эстетикалық дамудың құралы ретінде қарастырады. Сонымен бірге ол ақыл-ой мен дене тәрбиесінің ақылға қонымды үйлесімділігінің, өзара әсерінің маңыздылығын үнемі атап өтеді. «Бұл қажет, - деп жазды П.Ф.Лесгафт, - ақыл-ой мен дене тәрбиесі қатар жүруі керек, әйтпесе біз жаттығусыз қалатын органдардың дұрыс дамуын бұзамыз». И.М.Сеченов сияқты, П.Ф.Лесгафт қимылдар, дене жаттығулары мектеп оқушыларының танымдық мүмкіндіктерін дамыту құралы деп есептеді. Сондықтан, оның пікірінше, «мектеп дене тәрбиесіз өмір сүре алмайды; физикалық жаттығулар күн сайын, ақыл-ой белсенділігіне толық пропорцияда жасалуы керек» [3].

П.Ф.Лесгафт «білім беру» терминін қолдана отырып, оны бізбен салыстырғанда кеңірек түсінеді. Шындығында, П.Ф.Лесгафтты тәрбиелеу дегеніміз - бұл тәрбиелеу,

адамның жеке басын қалыптастыру, ал дене тәрбиесі дегеніміз - бұл үнемі күрделене түсетін табиғи және арнайы таңдалған қозғалыстардың, дене жаттығуларының әсерінен дене мен тұлғаны мақсатты түрде қалыптастыру. жас ұлғайған сайын қарқынды бола отырып, үлкен тәуелсіздік пен адамның ерікті көріністерін қажет етеді. П.Ф.Лесгафт дене тәрбиесінің оқу процесін өзі құрған дене тәрбиесінің жалпы теориясының бөлігі ретінде әлеуметтік және ғылыми зерттеу объектісі ретінде анықтады.

Ол дене тәрбиесінің маңызды мақсаты - өзінің қимыл-қозғалысын саналы түрде басқара білу, «ең қысқа мерзімде ең көп жұмыс істей білуге үйрену немесе әсем әрі жігерлі әрекет ету» деп санады. Ресейде тұңғыш рет П.Ф.Лесгафт сөз бен бейнелеу әдістерін қолдану қажеттілігін ғылыми негіздеді. Сол кездегі мектептерде гимнастиканы оқыту деңгейін ескере отырып, ол шоууды жоққа шығармады, бірақ бұл әдісті қозғалыс әрекетін тыңдаушылар жүзеге асырған кезде қолдану керек деп есептеді. Барлық оқушылар жаттығуларды механикалық емес, саналы түрде жасауы керек. Бұл жаттығуды нақты және нақты түсіндірген кезде мүмкін болады. П.Ф.Лесгафт дене тәрбиесінің мазмұнына, жаттығулар мен ойындарды таным әдісі ретінде қолдануға көп көңіл бөлді. Ол дене жаттығуларын төрт негізгі топқа жіктеді:

- бас, дің, аяқ-қол қимылдарындағы қарапайым жаттығулар және қимылдар мен лақтыру түрлерімен күрделі жаттығулар;

- таяқтармен және салмақпен қозғалыс қимылдары кезінде, ағаш және темір доптарды лақтыру, секіру, күрес, өрмелеу, тепе-теңдікті сақтау кезінде күшейтетін стресс жаттығулары;

- берілген қарқынмен жүгіру, белгілі қашықтыққа секіру және нысанаға лақтыру кезіндегі кеңістіктік және уақыттық қатынастарды зерттеуге байланысты жаттығулар;

- қарапайым және күрделі ойындар, жүзу, конькимен сырғанау және шаңғы тебу, жаяу серуендеу, экскурсиялар мен жекпе-жек өнері процесіндегі жүйелі жаттығулар [2].

Өзінің екі томдық “Мектеп жасындағы балалардың дене тәрбиесіне басшылық” (1888-1901) деген еңбегінде дене тәрбиесінің әр түрлі жүйесін терең сынап, осы жөнінде өз теориясын жасады. Оның пікірі бойынша, дене тәрбиесі оқушының жан-жақты жетілуін қамтамасыз етуге қатысты барлық істердің, жұмыстардың жүйесінен тұрады. Сондықтан да дене тәрбиесі ақыл-ой, адамгершілік және эстетикалық тәрбие түрлерімен тығыз байланысты. Оның үйретуінше, дене жаттығулары мінез бен ақыл-ой қабілетін дамытатын бірізді, тізбекті болуы қажет. Дене қозғалыстарының жүйесі баланың табиғи дамуына сәйкес келіп, бұлшық еттердің бүкіл тобын қамтуы керек. Дене жаттығулары дене шынықтыру мұғалімінің ұқыпты түсіндіруі арқылы жүргізілуге тиіс деді [3].

Лесгафт ақыл-ой жұмысының дене шынықтыру жаттығуларымен және ойындармен алмасып отыруын талап етті. Сонымен қатар, ол балаларға ауыр гимнастикалық жаттығуларды орындатудан сақтандырды, көбіне табиғи қозғалыстарды: жүгіру, жүру, секіру, ойын, т.б. ұсынды.

Лесгафт адам дамуын 5 кезеңге:

- қимыл-қозғалысы реттелмеген (жас нәрестеге тән);

- рефлексі-тәжірибелі (сөйлегенге дейінгі);

- шынайы еліктеу – (мектепке дейінгі кезең);

- идеялы еліктеу (20 жасқа дейін);

- сындарлы-шығармашылық (ересек өмір кезеңі) кезеңдерге бөледі [4].

Лесгафт әр кезеңнің өзіне тән тәрбие түрі болады, алдыңғы үш тәрбие кезеңінде төменгі факторларға: тазалық сақтау; тәрбиешінің оқушылар алдындағы сөзі мен ісінің бірлігі; тәрбиеленушіге ешқандай қысым көрсетпей, баланың жеке басын құрметтеу факторларына айрықша назар аудару қажет деп есептейді.

П. Ф. Лесгафт ғылыми еңбектер, педагогикалық идеялар, бүкіл әлем бойынша мыңдаған ізбасарлар түрінде үлкен мұра қалдырды. Лесгафт өзінің ерекше ғылыми адалдығын, жанқиярлығын, пайымдаулардың тәуелсіздігін, принциптілігі мен күшті аналитикалық ақылын атап өткен замандастарымен жоғары бағаланды. Ол сирек

кездесетін адамның сүйкімділігі мен қарапайымдылығын қатал, талапшыл ғалымның, іскер адамның, қажымас жұмысшының обсессиясымен үйлестірді. Ұлы ғалымның зерттеулері әлі күнге дейін өзектілігін жоғалтқан жоқ. 1909 жылы П.Ф. Лесгафт қайтыс болғаннан кейін, оның студенттері мен ізбасарлары 1910 жылы жоғары курстарды ашуға рұқсат алды. Олардың құрылымына жалпы білім беретін екі жылдық факультет кірді, содан кейін студенттерді үш арнайы факультетке — дене тәрбиесі, жаратылыстану және тарихи бөлімдерге бөлу болды. Жалпы оқу мерзімі төрт жыл болды. Революциядан кейін мектеп п.Ф. Лесгафт атындағы жаратылыстану институты ретінде жұмысын қайта бастады. Петр Францевич мұғалім ретінде және Петр Францевич өмір мұғалімі ретінде – бір-бірінен ажыратылмайтын ұғымдар.[4]

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

- 1.Герценштейн Г.М. Лесгафт, Петр Францевич // Брокгауз және Эфрон энциклопедиялық сөздігі: 86 томдық (82 том және 4 қосымша);
- 2.Добровольский Б.К. ЛЕСГАФТ Петр Францевич. Т. 3 // Ұлы медициналық энциклопедия, редакциялаған Петровский Б.В., 3-басылым;
- 3.Лесгарфты еске алу / ред. Обух В.А.М.: 1924 ж.
- 4.Лесгарфты еске алу / ред. Мединский Е.Н.М.: 1947 ж.

СОДЕРЖАНИЕ

1. СЕКЦИЯ. ЗАҢ ҒЫЛЫМДАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ЗАМАНАУИ АДАМНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ

СЕКЦИЯ 1. ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ И ИХ РОЛЬ В ФОРМИРОВАНИИ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ СОВРЕМЕННОГО ЧЕЛОВЕКА

Алимхан Е. МҰСЫЛМАН ЕЛДЕРІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК –ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫНДАҒЫ ИСЛАМ БАНКТЕРІ	3
Абдакимов А.М. ЕЛДІҢ ВЕКТОРЫ – ӘЛЕУМЕТТІК МЕМЛЕКЕТ	7
Ақпанбаев Д. ВИНДИКАЦИЯЛЫҚ ТАЛАП ҚОЮДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ	10
Баталова А.Д. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МҰРАГЕРЛІК ҚҰҚЫҚТЫҢ РЕТТЕЛУІ	15
Бергенова Ф.О «ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫН ӘЛЕУМЕТТІК ЖАҢҒЫРТУДА ЕЛБАСЫНЫҢ ЖАҢА ӘЛЕУМЕТТІК БАСТАМАЛАРЫН ІСКЕ АСЫРУ»	18
Горяева Е.А. СТАНОВЛЕНИЕ ЕВРАЗИЙСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОЮЗА	21
Герда Н.Е СУБЪЕКТЫ НАСЛЕДСТВЕННЫХ ПРАВООТНОШЕНИЙ	23
Заломская И. П ЖАСТАРДЫҢ ДҮНИЕТАНЫМЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РУХАНИ ЖӘНЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ	26
Джанаева С.С. ИНСТИТУТ АДВОКАТУРЫ ВО ВСЕМ МИРЕ В ПЕРИОД ПАНДЕМИИ	28
Қуаныш А КОМПЕНСАЦИЯ МОРАЛЬНОГО ВРЕДА ПРИ ЗАЩИТЕ ЧЕСТИ И ДОСТОИНСТВА В РК	31
Құрбанова Д.Б. ӨСИЕТ БОЙЫНША МҰРАГЕРЛІКТІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕЛУІ	34
Исина Ж.Е О НЕКОТОРЫХ ЭТАПАХ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ТУРИСТСКОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	37
Муслимова Д.М ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ И ИХ РОЛЬ В ФОРМИРОВАНИИ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ СОВРЕМЕННОГО ЧЕЛОВЕКА	40
Меркулова Я.С ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПЕРЕВОЗОК В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	42
Мәжіт І ТҰТЫНУШЫЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҒЫН ҚОРҒАУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ	45
Момбаева К ТЕРРОРИЗМГЕ ҚАРСЫ КҮРЕС	49
Мұқанова Н ШЕТЕЛ АЗАМАТТАРЫ МЕН АЗАМАТТЫҒЫ ЖОҚ АДАМДАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАҒДАЙЫ	52
Макан Д. ТЕРГЕУ ЭГСУМАЦИЯСЫННЫҢ ТҮСІНІГІ МЕН ЖҮРГІЗІ АСПЕКТІЛЕРІ	54

Оразбек Л.С ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚ	58
Оспанғалиева А. С ҚР САЯСИ РЕЖИМ: ДЕМОКРАТИЯНЫҢ ҚОҒАМДАҒЫ ОРНЫ	61
Оспанғалиева А.С АЗАМАТТАРДЫҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚТАРЫНЫҢ АКТУАЛДЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ	63
Прокопец И. СПОРТИВНОЕ ПРАВО КАК ИННОВАЦИЯ В ПРАВОВОЙ СИСТЕМЕ	65
Сабыр Ә.Е СОТ ОРЫНДАУШЫЛАР ИНСТИТУТЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК – ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ	68
Сумленной А.А РОЛЬ ПРАВА В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ КАЗАХСТАНА	70
Свечников А.В ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ И ИХ РОЛЬ В ФОРМИРОВАНИИ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ СОВРЕМЕННОГО ЧЕЛОВЕКА	72
Рахтаева И.Е. СЫРТҚЫ САУДА ҚЫЗМЕТІН МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУ: МӘНІ, МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ	74
Темербеков С.Т АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЗАГРЯЗНЕНИЯ АТМОСФЕРНОГО ВОЗДУХА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	76
Тажимуратова Ж БАЛАЛАРҒА ҚАТЫСТЫ ЗОРЛЫҚ ЗОМБЫЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ	78
Шапаева К.Е ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО КАК ЧАСТНОЕ ПРАВО	80

СЕКЦИЯ 2 ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІ САЛАСЫНДАҒЫ ЗАҢНАМАНЫ ЖЕТІЛДІРУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

СЕКЦИЯ 2 АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В СФЕРЕ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Абилова Д.Т ЦИФРЛЫҚ ТАҢБАЛАУДЫҢ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ КЕДЕН ІСІ САЛАСЫНДАҒЫ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	85
Алиев А.А ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ СОСТАВА И КВАЛИФИКАЦИИ ВОИНСКИХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПО УК КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ	88
Алтынбай А ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТТІ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ	91
Әмзе А.Д. ОТБАСЫНДА ТҮРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚТЫ АЛДЫН АЛУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ	94
Аукеев А.Т., Сагаев А.И ВОПРОСЫ КВАЛИФИКАЦИИ АДМИНИСТРАТИВНЫХ НАРУШЕНИЙ ПРАВИЛ ДОРОЖНОГО ДВИЖЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	96
Басуматоров М.М. О НЕОБХОДИМОСТИ СОЗДАНИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО КОДЕКСА РК	99

Бейсенова А.С. ӘКІМШІЛІК МӘЖБҮРЛЕУ – ӘКІМШІЛІК ЖАЗА РЕТІНДЕ	102
Борисов А.А. ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ОТМЕНЫ СМЕРТНОЙ КАЗНИ	104
Буркина Ю.А. ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА ПО ОТНОШЕНИЮ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ	107
Войцеховская Я.Д. РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННОГО ПРАВА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ	111
Герда Н.Е. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ИЗБИРАТЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В РК	112
Горячева А.М. К ВОПРОСУ О КОНЦЕПЦИИ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ	115
Ердуллаева А.Б. АРНАЙЫ ПӘНДЕРДІ ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕ ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ ҚҰЖАТТАРЫН ЖАСАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	117
Жуманова М. УБИЙСТВО: ПОНЯТИЕ, ПРИЗНАКИ	119
Жусупова А. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЕҢБЕК ЗАҢНАМАСЫНДАҒЫ МЕДИАЦИЯ МӘСЕЛелЕРІ	122
Рақымжанова А. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА АДВОКАТТЫҚ ҚЫЗМЕТТІ ҰЙЫМДАСТЫРУ НЫСАНДАРЫНЫҢ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ	123
Кабдыманова А.С. АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ДАЛЬНЕЙШЕГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ СЛУЖБЫ	127
Құнанбаева А.Н. ЕЛДЕГІ КҮРМЕУІ ҚИЫН, КҮРДЕЛІ МӘСЕЛЕ	130
Мадуарова А. Ж. ЖАСӨСПІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	133
Погорелова А.В. КОРРУПЦИЯ В КАЗАСТАНЕ – ПРОБЛЕМЫ, СОСТОЯНИЕ	135
Рожков К.А. ОСОБЕННОСТИ ЦИФРОВИЗАЦИИ И МОДЕРНИЗАЦИИ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИ	137
Семейбаева А.К. КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СУБЪЕКТОВ УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ В СФЕРЕ КОМПЬЮТЕРНОЙ ИНФОРМАЦИИ	140
Туркешев Д.К. НАЗНАЧЕНИЕ И ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ ПРОКУРАТУРЫ В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСТАНЕ	143
Щербина Е.В. К ВОПРОСУ О ЗАДЕРЖАНИИ ПОДОЗРЕВАЕМОГО В СОВЕРШЕНИИ УГОЛОВНОГО ПРАВОНАРУШЕНИЯ В ОБЛАСТИ ТАМОЖЕННОГО ДЕЛА	146

**3 СЕКЦИЯ. ЕГЕМЕН ҚАЗАҚСТАННЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК
МОДЕРНИЗАЦИЯСЫ
СЕКЦИЯ 3. СОЦИАЛЬНАЯ МОДЕРНИЗАЦИЯ СУВЕРЕННОГО
КАЗАХСТАНА**

Абдакимов А.М. ҚАЗІРГІ КЕЗЕНДЕ ӘЙЕЛДЕР МЕН ОЛАРДЫҢ ОТБАСЫЛАРЫНЫҢ ОТБАСЫЛЫҚ, ЕҢБЕК ҚАТЫНАСТАРЫ ЖӘНЕ ТҰРҒЫН ҮЙ МӘСЕЛЕЛЕРІ САЛАСЫНДАҒЫ ПРОБЛЕМАЛАРЫН ШЕШУ ЖОЛДАРЫ	149
Абжанова Г. ЖАҢҒЫРТУ ҮДЕРІСТЕРІ КОНТЕКСİNДЕГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ СТУДЕНТ ЖАСТАРЫНЫҢ АЗАМАТТЫҚ ҰСТАНЫМЫ ТУРАЛЫ	152
Аманғали Д. А. КЛАСТЕР ЭКОНОМИКАНЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН ЖОҒАРЫЛАТУДЫҢ НЕГІЗГІ ҚҰРАЛЫ	155
Азатқызы Н. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАННЫҢ РУХАНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ФАКТОРЛАРЫ	158
Азине Ш. МӘДЕНИ МҰРА-МӘҢГІЛІК ЕЛ ҚҰНДЫЛЫҒЫ	160
Азине Ш. ОТБАСЫЛЫҚ ҚАМҚОРШЫЛЫҚ БАҒДАРЛАМАСЫНДАҒЫ КЕЙС- МЕНЕДЖМЕНТ	163
Амантай М. ДӘСТҮРЛІ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНДАҒЫ КӘСІПКЕРЛІК МӘДЕНИЕТТІҢ БАҒДАРЫ	170
Айтбек Р.С. ХАЛЫҚТЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚОРҒАУ САЛАСЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ	174
Әбдіқадыр Ж. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТІЛДІК ҮДЕРІСТІК МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	177
Батаргалива А.Ш. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ИМИДЖІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ PR- ДЫҢ РӨЛІ	180
Бизақова С.Б. ӘЛЕУМЕТТІК ҚАМСЫЗДАНДЫРУ ЖҮЙЕСІ	182
Bilal A. Malik Safia Dedeche CIVILIZATIONAL INTERACTION FROM THE ISLAMIC PERSPECTIVE	185
Герда Н.Е. МОДЕРНИЗАЦИЯ И ЦИФРОВИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ	190
Ерболат Ф.Е. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖАҢҒЫРУЫ	193
Жантүлекова Қ. Б. ЕЛІМІЗДІҢ ЕРТЕҢІ – ОТБАСЫ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫНДА	193
Жирен Г.Ә. ҚОҒАММЕН БАЙЛАНЫСТЫҢ ҚОҒАМДАҒЫ МАҢЫЗЫ	197
Каримова К. ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ МОДЕЛІ	200
Қойшыбекова А. ЖАРНАМА ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ОРНЫ	203
Косаева Л.У. К ВОПРОСУ О СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЕ В УЧРЕЖДЕНИЯХ ПЕНИТЕНЦИАРНОЙ СИСТЕМЫ В КАЗАХСТАНЕ	206
Мұратбек А.	

ТӘУЕЛСІЗ МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ ДІН ҚАҒИДАЛАРЫ	208
Майрол Р. ОТБАСЫЛАРДЫ СҮЙЕМЕЛДЕУ ПРОЦЕСІНІҢ МАҢЫЗДЫ СИПАТТАМАСЫ	213
Нұрғали.А.Б. «ЕГЕМЕН ҚАЗАҚСТАНДЫ ӘЛЕУМЕТТІК ЖАҢҒЫРТУ	217
Оспан А. ЕҢБЕК НАРЫҒЫ ЦИФРАВИЗАЦИЯ ЖОЛЫНДА	220
Погорелова А.В. ПОДДЕРЖИВАЮЩАЯ СУПЕРВИЗИЯ: ПРОФИЛАКТИКА ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ВЫГОРАНИЯ СОЦИАЛЬНОГО РАБОТНИКА	222
Рожков К.А. ОСОБЕННОСТИ ЦИФРОВИЗАЦИИ И МОДЕРНИЗАЦИИ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ.	218
Санахвай Ә.С. ҰЛТТЫҚ САНАНЫ БИҚТЕТЕТІН ТАРИХ ДАНАЛЫҒЫ	222
Сатыбалди Н. ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР – ҰЛТ ҚАЗЫНАСЫ	226
Самархан М. ЖАҢА ӘЛЕМДЕГІ-ЖАҢА ҚАЗАҚСТАН	228
Тлеубеков Н.Т. К ВОПРОСУ О ЦИФРОВИЗАЦИИ КАЗАХСТАНСКОЙ МОЛОДЕЖИ	231
Төлеутай А.А. ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТКЕРДІҢ ҚЫЗМЕТІНЕ ҚОЙЫЛАТЫН КӘСІБИ- ЭТИКАЛЫҚ ТАЛАПТАР МЕН НОРМАЛАР	234
Өлмесова А.Т. МУЗЕЙДЕГІ МӘДЕНИ МҰРА ЖӘНЕ ТЕЛЕВИЗИЯ ТАРИХЫ	237
Швемлер О. ЯВЛЯЕТСЯ ЛИ МИФОЛОГЕМА «МИРОВОЕ ДРЕВО» УНИВЕРСАЛЬНОЙ?	239
	244

4 СЕКЦИЯ. БІЛІМ, ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ТУРИЗМ: ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСУ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ТЕТІКТЕРІ

СЕКЦИЯ 4. ОБРАЗОВАНИЕ, НАУКА И ТУРИЗМ: ПРОБЛЕМЫ И МЕХАНИЗМЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

Абдыкаримова А.Е. ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТУРИСТІК САЛАСЫН ДАМУДЫҢ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ҮРДІСТЕРІ	247
Авилсейт Б. ТУРИЗМ САЛАСЫНДАҒЫ ҒЫЛЫМИ ҚЫЗМЕТТІ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ӨЗЕКТІ БАҒЫТТАРЫ	252
Адамович С.Е. СТРУКТУРА РАЗВИТИЯ ИНДУСТРИИ ГОСТЕПРИИИМСТВА В СФЕРЕ ТУРИЗМА	254
Альмуханова К. «АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ»	257
Аскарова И.Ж. ЭКОНОМИКА ВПЕЧАТЛЕНИЙ: МЕНЕДЖМЕНТ В ИНДУСТРИИ ГОСТЕПРИИМСТВА И ТУРИЗМА	258
Арсентьева Е.Г., Петрова С.А. РОЛЬ ОБРАЗОВАНИЯ И ОЦЕНКА МИРОВЫХ РЕЙТИНГОВ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ	260

Бектурсунов Р.Р. ПРОБЛЕМЫ ОРГАНИЗАЦИИ ТУРИСТСКОГО БИЗНЕСА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ	263
Васильева Г.В., Степанов Н.Н. ХАРАКТЕРИСТИКА МИРОВОГО РЫНКА ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ	266
Дюсембеков Я. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ТУРПРОДУКТА	269
Ербулатулы М. ЖАРАСҚАН ӘБДІРАШЕВ – ЛИРИК АҚЫН	271
Ермагамбетова Л.Н. «СОВРЕМЕННЫЙ ТУРИЗМ КАЗАХСТАНА И ПРОБЛЕМЫ ЕГО РАЗВИТИЯ»	276
Есмахаева Н. ТУРИЗМ ДАМЫТУДАҒЫ РЕКРЕАЦИЯЛЫҚ РЕСУРСТАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІНІҢ КӨРСЕТКІШТЕРІ	279
Жексембаева Д.М. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОРГАНИЗАЦИИ ПИТАНИЯ ТУРИСТОВ	282
Жексембаева Д.М. ПРОЦЕССЫ ГЛОБАЛИЗАЦИИ В МИРОВОЙ ИНДУСТРИИ ТУРИЗМА И ГОСТЕПРИИМСТВА	286
Заман Ә.Д. БІЛІМ МЕН ҒЫЛЫМНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ	292
Жексембаева Д.М. РОЛЬ ОБРАЗОВАНИЯ В СФЕРЕ ТУРИЗМА И ИНДУСТРИИ ГОСТЕПРИИМСТВА	293
Заман Ә.Д. ҚАШЫҚТЫҚТАН БІЛІМ БЕРУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	296
Каранова Б.А. ГОСТЕПРИИМСТВО - НОВАЯ ФИЛОСОФИЯ МАРКЕТИНГА	299
Копбаева К. У. ИННОВАЦИОННЫЙ ХАРАКТЕР ОБУЧЕНИЯ РЕСТОРАННОГО И ГОСТИНИЧНОГО БИЗНЕСА	301
Керей А. ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТУРИЗМ НАРЫҒЫНЫҢ ДАМУЫНЫҢ БОЛЖАМЫ	303
Копбаева К.У. ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТУРИСТСКИХ КОМПАНИЙ КАРАГАНДИНСКОЙ ОБЛАСТИ	305
Kim E. THEORETICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF THE IMAGE OF A TOURIST DESTINATION	309
Мінажат Ш. ҚОНАҚЖАЙЛЫҚ ЖӘНЕ ТУРИЗМ САЛАСЫНДАҒЫ ЗЕРТТЕУЛЕРДІҢ ЗАМАНАУИ, ЖАҒАНДЫҚ БАҒЫТТАРЫ	311
Нельде Д.Д. ПУТИ РАЗВИТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ТУРИЗМА В Г. КАРКАРАЛИНСК	317
Нечаева Л.Е. НЕКОТОРЫЕ РЕДКИЕ И ИСЧЕЗАЮЩИЕ РАСТЕНИЯ КАРАГАНДИНСКОЙ ОБЛАСТИ	319
Оразбаева Г. К. ТЕХНИЧЕСКОЕ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ, КАК ВЕКТОР РАЗВИТИЯ РЕГИОНАЛЬНЫХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ В КАЗАХСТАНЕ	322

Пахомова Н.В. КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ПОДГОТОВКЕ КАДРОВ ДЛЯ ТУРИСТСКИХ ДЕСТИНАЦИЙ	325
Петрова С.А., Арсентьева Е.Г. МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ	327
Рысбеков А.Е. КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИМИДЖА ТУРИСТСКОЙ ДЕСТИНАЦИИ	330
Саматова Г.Т. КЕЙТЕРИНГ. ТӘЖІРІБЕ ЖӘНЕ БОЛАШАҒЫ	333
Степанов Н.Н., Васильева Г.В. ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ	336
Сарсембаева К.Е. МЕТОДИКА ОЦЕНКИ СПРОСА ЭФФЕКТИВНОСТИ НА РЫНКЕ ГОСТИНИЧНЫХ УСЛУГ И ЕГО КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ	339
Соммер А.Р. ПЕРСПЕКТИВЫ И ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ «САМР» - ТУРИЗМА В КАЗАХСТАНЕ	341
Талғатова М. ӨЗ ӨЛКЕНДІ ТАҢУ - РУХАНИ ЖАҢҒЫРУДЫҢ ДАҢҒЫЛЫ	344
Төкен А. Қ. ҰЛЫ ДАЛА - ҰЛЫТАУҒА ТУРИЗМ БАСТАМАСЫ	345
Шапау А.Қ. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ТУРИЗМ САЛАСЫНДАҒЫ ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	347

5 СЕКЦИЯ. ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

СЕКЦИЯ 5. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Абдуллина Л.Р. УПРАВЛЕНИЕ КОНФЛИКТАМИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ	353
Абишова А.М., Байназарова Г.Т., Жумабаева Г.С., Шагирова А.М. ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ ТРЕВОЖНОСТИ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ С ЗАДЕРЖКОЙ ПСИХИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ	355
Бақытжанова А.Б. ЖАСӨСПІМДЕРДІҢ АГРЕССИЯЛЫҚ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ	357
Вахитова И.Ф. О ВЗАИМОСВЯЗИ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ КЛАССНОГО КОЛЛЕКТИВА И УЧЕБНОЙ МОТИВАЦИИ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА	359
Erbolat F.E. THE GENUINE DIFFICULTY OF FUNCTIONAL EDUCATION IN KAZAKHSTAN	361
Yesset A. METHODS OF MODERN PEDAGOGY	363
Жак В. ПРИОРИТЕТЫ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ЕВРОПЕЙСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ: ИНФОРМАЦИОННЫЕ КОМПЕТЕНЦИИ И САМООБРАЗОВАНИЕ	365

Жигадло П.А. КОММУНИКАТИВНЫЕ СПОСОБНОСТИ СПОРТСМЕНА КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ГРУППОВОЙ СПЛОЧЕННОСТИ СПОРТИВНОЙ КОМАНДЫ	367
Жоровля И. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ	369
Жумабекова Р.Р. ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВОСПРИЯТИЕ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ	372 В
Забирова Е.В. ИССЛЕДОВАНИЕ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ ЛИЧНОСТИ В НАУЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ	373
Какова Т.С. ACADEMIC ENGLISH IN PRACTICAL APPLICATION	375
Корнева Е. И. ПРОФИОРИЕНТАЦИЯ ПОДРОСТКОВ, КАК ОДНА ИЗ ПРОБЛЕМ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ	378
Кузнецова А.С. ПСИХОЛОГО – ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ	380
Магадеева Г.Р. ВЗАИМОСВЯЗЬ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО БЛАГОПОЛУЧИЯ И АДАПТАЦИИ СТУДЕНТОВ К ОБУЧЕНИЮ В ВУЗЕ	382
Мәлкәждар А. БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМ ҚЫЗМЕТІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ	383
Персиянова Н.А. ИССЛЕДОВАНИЕ ПЕРЦЕПТИВНОЙ СФЕРЫ У СЛАБОВИДЯЩИХ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ	387
Рахимкулова А.Ф. ПОДХОДЫ УЧЕНЫХ И ПРАКТИКОВ К ПРОБЛЕМЕ ВНЕКЛАССНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОБУЧАЮЩИХСЯ	389
Салимова А.М. ИССЛЕДОВАНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА МОЛОДЕЖИ	391
Суендикова Ш.С. ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ НАСИЛИЕ В СЕМЬЕ	394
Төлеутай М. МАМАНДЫҚ ИГЕРУДЕ КӘСІБИ БЕЙІМДЕЛУ БАСТЫ ШАРТ	396
Турарбек А.Д. ҰБТ ТАПСЫРУ КЕЗЕҢІНДЕ ЖОҒАРЫ СЫНЫП ТҮЛЕГІН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ	399
Хасенова А.Б. ИЗУЧЕНИЕ ОТНОШЕНИЯ СТУДЕНТОВ К ЗДОРОВОМУ ОБРАЗУ ЖИЗНИ	401
Чухнина А.К. АРТ-ТЕРАПИЯ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ КРЕАТИВНОСТИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ-ПСИХОЛОГОВ	403
Шапау А.Қ. ЗАМАНУИ БАСҚАРУШЫЛАРДЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚТЫҚ БАҒДАРЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЗЕРТТЕУ	405

6 СЕКЦИЯ. ТЕХНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР:

ТӘЖІРІБЕ ЖӘНЕ ЖАҢАШЫЛДЫҚ

СЕКЦИЯ 6. ТЕХНИЧЕСКИЕ И ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ: ОПЫТ И НОВАТОРСТВО

Akhmetova F.B. BIOPLASTICS - THE FUTURE OF THE PLASTICS INDUSTRY	409
Васковская К.В. ОРГАНОЛЕПТИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА КАЧЕСТВА МОЛОКА С ПОМОЩЬЮ ЭКСПЕРТНОГО МЕТОДА	411
Дарбаева А.Д. ТАМАҚ ӨНЕРКӘСІБІНДЕГІ СЕРТИФИКАТТАУДЫ ДАМЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ	414
Каримова Г.Ж. СТУДЕНТТЕРДІ ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ЖАҒДАЙЫНДА АКТ-НІҢ ТИІМДІЛІГІ	417
Қасен А.Қ. КӨК ШАЙДЫҢ ТАҒАМДЫҚ ЖӘНЕ БИОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰНДЫЛЫҒЫ	420
Нәрікбай Н.Н. КОНДИТЕРЛІК ӨНІМДЕРДІҢ ТАҒАМДЫҚ ҚҰНДЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ	423
Өсербаев Е.А. ЭЛЕКТР ЭНЕРГИЯСЫН ҮНЕМДЕУ, БАЛАМАЛЫ ЭНЕРГИЯ КӨЗДЕРІН 3 D CORAL ГРАФИКАДА БОЛЖАУ	425
Сансызбай Т.Б. ШИКІ СҮТТІҢ ҚАУІПСІЗДІГІ МЕН САПАСЫНА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР	429
Сансызбай Т.Б. ҚАНТ ДИАБЕТІ КЕЗІНДЕГІ ДИЕТАЛЫҚ ТАМАҚТАНУДАҒЫ ТӘТТІЛНДІРГІШТЕРДІҢ ПАЙДАСЫ МЕН ЗИЯНЫ	431
Смаилова М.Б. ТАМАҚ СИНЕРГИЯСЫ НЕМЕСЕ ӨМІРДІ ҰЗАРТАТЫН КОМБИНАЦИЯЛАР	434
Талғат Н.Б. ЖЕЛЛІК ТЕЛЕФОНИЯ НЕГІЗІНДЕ КОРПОРАТИВТІК БАЙЛАНЫС ЖҮЙЕСІН ЖАСАУ	436
Төкенова А.Қ. АЗЫҚ-ТҮЛІК ТАМАҚТАНУ ҚАУІПСІЗДІГІ	439
Тұрсын А.Б. ҰННЫҢ САПАСЫН КВАЛИМЕТРИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ АРҚЫЛЫ АНЫҚТАУ	442
Чебыкин И.М. ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ АБРАЗИВНОГО ИЗНОСА РАБОЧЕЙ ПОВЕРХНОСТИ ПЛАСТИН ПРЕСС-ФОРМ ДЛЯ ИЗГОТОВЛЕНИЯ ШТУЧНЫХ ИЗДЕЛИЙ	445
Шакимов А. КЕЙС-ТЕХНОЛОГИЯНЫ МОДУЛЬДІК ОҚЫТУДА ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ	448
Шевченко В.И. ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ В СФЕРЕ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ	450
Юрчык П. БИЗНЕС ПРОЕКТ «СКЕЙТМАСТЕРСКАЯ BOARDPLACE»	452

7.СЕКЦИЯ. ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ЖӘНЕ СПОРТ МЕНЕДЖМЕНТІ

СЕКЦИЯ 7. ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И СПОРТИВНЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ

Айтжанов С.М. КИБЕРСПОРТ КАК НОВЫЙ ВИД СПОРТА В МИРЕ И КАЗАХСТАНЕ	455
Аужанова Д.Е ПОЛЬЗА СТРЕТЧИНГА ДЛЯ ЗДОРОВЬЯ ЧЕЛОВЕКА	456
Досжан Б. ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ КОННОГО ТУРИЗМА В КАЗАХСТАНЕ	458
Бондаренко К.В ЭКСТРЕМАЛЬНЫЕ ВИДЫ СПОРТА	460
Войцеховская Я.Д. «СВЯЗЬ ФИЗИЧЕСКОЙ И УМСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ»	463
Герда Н.Е ЗДОРОВЫЙ ОБРАЗ ЖИЗНИ СТУДЕНТОВ	465
Егорова Е.А ВЛИЯНИЕ ФИЗИЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ НА ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ ЧЕЛОВЕКА	467
Елеубеков Е.Е СТУДЕНТ ӨМІРІНДЕГІ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ МАҢЫЗЫ	469
Елеубекова Н.Е. ДЖОН ЛОКК «ДЕНЕ ТӘРБИЕСІҢ ТЕОРИЯСЫ»	471
Елеубеков Е.Е. ЖАН-ЖАК РУССО «ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНІҢ НЕГІЗІ»	473
Жолдасов Т.Б СПОРТТЫҚ МЕНЕДЖМЕНТТЕГІ СПОРТТЫҚ ҰЙЫМДАРДЫ БАСҚАРУ ӘДІСТЕРІ	476
Жансакалова А.Б ВОСТОЧНЫЕ ЕДИНОБОРСТВА КАК СИСТЕМА ФИЗИЧЕСКИХ УПРАЖНЕНИЙ	479
Жапашов А.У ВИДЕОИГРЫ КАК СОСТАВНАЯ ЧАСТЬ ОБРАЗА ЖИЗНИ	482
Кадырбай А ЗДОРОВЫЙ ОБРАЗ ЖИЗНИ СТУДЕНТОВ	483
Калиева А ЗДОРОВЫЙ ОБРАЗ ЖИЗНИ	485
Киреева С.Ю ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА В СИСТЕМЕ ОБЩЕКУЛЬТУРНЫХ ЦЕННОСТЕЙ	489
Коптилеуов Р.А АНАЛИЗ ВИДОВ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ	491
Қалияқасов Ш. НЕМІС ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ МЕН ГИМНАСТИКА ЖҮЙЕСІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ	493
Леонова С.И КОНЬКОБЕЖНЫЙ СПОРТ: ИСТОРИЯ И ОПИСАНИЕ.	496
Мукаева М.М. ИОГАНН ГЕНРИХ ПЕСТАЛОЦЦИ «ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНІҢ ТЕОРИЯСЫ»	497
Отарова Д.Б РОЛЬ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА В ДУХОВНОМ ВОСПИТАНИИ ЛИЧНОСТИ	499

Пак М.И ДОПИНГ В СПОРТЕ И ЖИЗНИ	500
Памаранов Д.В ПОЛЬЗА ФИЗИЧЕСКИХ УПРАЖНЕНИЙ ДЛЯ ЗДОРОВЬЯ.	503
Павлова А.А. СПИД - СОЦИАЛЬНАЯ БОЛЕЗНЬ XXI-ВЕКА	503
Павлова А.А ПЕТР ФРАНЦЕВИЧ ЛЕСГАФТ «ДЕНЕ ЖӘНЕ ОЙ ТЕОРИЯСЫ»	505
Сагантаев Р.Қ. ПЕТР ФРАНЦЕВИЧ ЛЕСГАФТ «ДЕНЕ ЖӘНЕ ОЙ ТЕОРИЯСЫ»	506